Viaţa Romînească

Viața Romînească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL XLIV

ANUL XII

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ
„VIAȚA ROMÎNEASCĂ".

Viaţa Romînească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL XLIV

ANUL XII

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURĂ
„VIAŢA ROMÎNEASCĂ".

1920

n. 7

RODIA DE AUR

— Poveste în trei acte —

PERSONAGII

Împăratul	Judecătorul III
Paharnicul Alună	" IV
Vel Stolnicul Manea	" V
Astrologul	" VI
Vraciul	Călăul
Akor-Bakor, vrăjitor arab	Călugărul
Măscăriciul Vălătuc	Voevodul Piticilor
Tugomir	Statu-Palmă
Țiganul I } frați	Sfarmă-Piatră
Țiganul II } frați	Barbă-Cot
Straja I	Domnița Florioara
Straja II	Însoțitoarea
Judecătorul I	Vrăjitoarea Rok
" II	

Curteni, jupânese, copii de casă, slujitori, pitici

ACTUL I

Decorul

Intâiul plan: stejarul fermecat,
In fața lui fîntîna; împrejur
Butuci și bănci de lemn. Din cerul sur
Incet se lasă noaptea...
S'a lăsat.

Al doilea: La dreapta, din palat,
Deabia se estompează-un vag contur
Și cum răsar luceferi, cerul pur
Iți pare-un văl de gaz cu fir brodat.

Tăcerea e deplină și profundă,
Dar se aude-un tainic zvon de undă
Și-un cînt amețitor: începe vraja.

Se luminează-un colț de cer albastru,
Și'n timp ce'n somn greoiu adoarme straja
Și rodia s'aprinde ca un astru.

SCENA I

Imparatul, Paharnicul Alună, Vel-Stolnicul Manea, Astrologul, Vraciul, Măscăriciul Vălătuc, curteni, jupînese, copii de casă, slujitori

ÎMPĂRATUL

Ș'acum veniți la mine să-mi deslegați minunea.
Ascult pe fiecare. Intâiu, înțelepciunea
Să ne vorbească. Haide bătrîne astrolog
Tu care vezi în stele al lumii rost...

ASTROLOGUL (făcînd o plecăciune.)

Mă rog!

ÎMPĂRATUL

Tu știi ce e minciună și ce-i adevărat.

ASTROLOGUL

Dar nu cunosc povestea cu pomul fermecat.

ÎMPĂRATUL

Cum? Nu cunoști povestea?

ALUNĂ

Se poate?

ÎMPĂRATUL

Tocmai tu?

ALUNĂ

Și nu știi că stejarul vrăjit e?

ASTROLOGUL

Jur că nu!

MĂSCĂRICIUL

Decînd purtat prin nouri de-al nebuniei vînt
Se plimbă toată noaptea, cam uită de pămînt.

PAHARNICUL ALUNĂ (amenințîndu-l cu cîrja.)

Hai șterge-o, ori toiagul...

ÎMPĂRATUL

Nu-mi arde-acum de glume.

ALUNĂ

Auzi?

MĂSCĂRICIUL (ascuns după o jupîneasă să arătînd astrologul.)

De ciudă moare, ia uite-l, face spume.

ASTROLOGUL

In turn la mine, Doamne, n'aud povești de-acestea.
Deaceia, de se poate, ași vrea s'aud povestea
Al cărei tîlc să-l aflu îmi este mare grabă.
Voiu încerca atuncea cu mintea mea cea slabă,
Să chibzuesc în fața luminăției Tale,
De e'n vre-o legătură cu trebile astrale.

VRACIUL

Să caut taina'n stele nici nu m'ar trece gîndul.

ÎMPĂRATUL

Stai, Vraciule, că-ți vine și ție'ndată rîndul.

(Măscăriciul se strecoară în spatele astrologului și face strîmbături. Jupînesele rîd. Impăratul îl zărește.)

ÎMPĂRATUL

Ce, n'ai plecat?

MĂSCĂRICIUL

Stăpîne, mă lasă să rămîn.

ÎMPĂRATUL

Rămîi, dar taci din gură. Ș'acum, cel mai bătrîn
Din luminații sfetnici povestea să ne-o spună.
Iți dau cuvîntul ție, paharnice Alună,
Cel mai isteț la minte și'n vorbă mai sfătos,
Căci tu o știi mai bine ș'o spui și mai frumos.

VRACIUL

De-o știe el mai bine, s'aud.

ASTROLOGUL

Cuvîntul dați-i!

MĂSCĂRICIUL

El, ce-a umplut paharul la șapte generații,
E și firesc să aibă cuvîntul înainte.

(către vraciu.)

Căci tu o știi din zodii, iar el o ține minte.

UN SFETNIC

Vorbi și măscăriciul odată înțelept.

O JUPÎNEASĂ

Hai, spune-ne povestea.

ALUNĂ

Mă ascultați?

ÎMPĂRATUL

Aștept!

ALUNĂ

Prea Inălțate Doamne, și luminați boeri,
Demult cunosc povestea, dar parc'o știu de eri.
Mă văd ș'acum. Pe-atuncea eram în capul mesei,
Copil... ședeam cu fruntea în poala'mpărătesei.
Era ospăț la curte. Tot regi și împărați
Din toată 'mprejurimea la masă adunați.
Iar tata, vornic mare, și cu lipici la vorbă
Privind cum se ridică nori calzi și deși din ciorbă,
Ca să mai treacă timpul, a început să spună
Povestea cu stejarul.

JUPÎNESELE

Dar spune-o, moş Alună.

ALUNA

Aveţi mă rog răbdare. Ce vreţi? Aşa-s bătrînii,
Să beau întâiu din apa curată a fîntînii
Căci mi-i uscat gîtlejul şi-aşi vrea să-l ud puţin.

ÎMPARATUL (surîzînd.)

Paharnic să bea apă?

ALUNĂ, (pe-acelaşi ton.)

De nu-i, s'aducă vin.

(Manea se scoală împleticindu-se şi-i întinde plosca.)

ÎMPARATUL (rîzînd.)

Halal să-ţi fie Manea, da' nu te'ncurci de loc!

MĂSCĂRICIUL

Doar nu degeaba-i spune vel-stolnic poloboc.

(Alună bea din plosca lui Manea şi i-o dă înapoi. Toţi se aşează în jurul lui pe buturugi şi se pregătesc să asculte.)

ALUNĂ

Pe cînd plouau cîrnaţii şi vin era 'n fîntînă,
Pe cînd jucau berbecii de mult belşug la stînă,
Pe vremea cînd şi cînii aveau colaci în coadă,
Şi nu voiau calicii decît pesmeţi să roadă, —
Dar ce vorbesc? Pe-atuncea nici nu erau calici,
Nici muritori de foame, nici boli ca azi şi nici
Zîzanie 'ntre oameni. Păstorul plin ca stupul
Juca pe-atunci de-avalma cu oile şi lupul,
Şi-aşi înşela bărbatul nici nu gîndea femeia.

MĂSCĂRICIUL

Da' mult o fi de-atuncea!

ALUNĂ

Cam mult! Pe vremea ceia,
Trăia pe-aceste locuri un tînăr împărat
Cum n'a mai fost pe lume un altul mai bogat.
Gemeau de bunătăţuri cămara şi hambarul,
Şi cît îl dai de duşcă, îţi şi umpleau paharul
Cu vinuri ca rubinul şi vin chilimbariu.

MANEA (oftînd.)

De ce n'ai vrut, tu Doamne, şi eu pe-atunci să fiu?

ÎMPĂRATUL

Nu te mai plînge, Manea, că te discurci ş'aici.

MANEA (vrînd să facă o plecăciune şi împleticindu-se spre hazul tuturor.)

Nu zic... Măria Voastră...

ÎMPĂRATUL

Ia seama să nu pici.
Vorbeşte, moş Alună.

(către ceilalţi.) Vă rog tăceţi puţin.
Îi rupeţi firul vorbei...

ALUNĂ

Unde-am rămas?

MANEA (sughiţînd.)

La vin.

ALUNĂ

Şi cum spuneam, pe-atuncea era belşug în toate.
Dar până n'o vrea omul mai mult decît se poate,
El mulţumit tot nu e. Aşa-i întotdeauna.
Şi-aşa 'mpăratul nostru voi să aibă luna.

MANEA (bufnind de rîs.)

Ei, cum să aibă luna?

O JUPÎNEASĂ (minunîndu-se.)

Adevărat să fie?

MĂSCĂRICIUL

I s'a urît de bine.

MANEA

Sminteală!

ÎMPĂRATUL

Nebunie.

ALUNĂ

Priveau uimiţi curtenii cum o ţintea cu arcul.
Dar cînd porni săgeata, trăsnit căzu monarcul, —
Căci sprintena-i săgeată în fulger preschimbată,
Îi dobori fiinţa smintită şi 'ngîmfată.
Da'n loc să-l nimicească în pulbere şi scrum,
Făcu din el stejarul care-l priviţi acum,
Ca'n veci de veci să stee în poartă la castel
Subt razele de lună ce-şi rîd mereu de el...
Şi mai spuneau bătrînii că sufletu-i colindă
Nemernicind prin lume. Şi până n'o să prindă
Cu mîna lui s'aducă din ceruri luna, nu
Va mai găsi hodină. Şi-o fi umblînd ş'acu;
Căci pare-se, cînd poama s'aprinde 'n mîndru pom
Că sufletu-i o noapte în chip şi trup de om
Şi plînge-atunci frunzişul şi ramurile gem,
Păn'o scăpa odată, sărmanul de blestem.

ÎMPĂRATUL

Vedeţi? Cine se-arată din cale-afară brav,
Îl pedepseşte Domnul.

UN SFETNIC

Blestemul e grozav.

ALUNĂ

Stejaru 'n care stele se prind ca'ntr'un năvod
Din veac în veac odată, în noapte leagă rod.
Ș'atuncea, subt al boltei scînteetor tezaur,
S'aprinde ca un astru, o rodie de aur.

MANEA

Să punem s'o culeagă...

UN SFETNIC

Măria Ta, e-a Voastră.

ALUNĂ

Dar rodia o fură o pasăre măiastră.
Din patru părți a lumii voinicii au venit,
Să stea la pîndă'n fața copacului vrăjit.
Veneau pe cai năprasnici, in vînt purtîndu-și coama,
Dar nimeni nu fu 'n stare cîndva să iee poama,
Căci din văzduh pornește un tainic glas de zînă,
Mai limpede ca stropul din limpedea fîntînă,
Și-atîta e de dulce cînd își începe vraja,
Incît întotdeauna adoarme toată straja...
Prin vis li se arată o flacără albastră;
Cînd se trezesc, nu-i poama, nici pasărea măiastră.

UN SFETNIC

Nu-i lucru de mirare o poamă fermecată,
Dar cum, din sută 'n sută să lege rod odată?

MĂSCĂRICIUL

Și 'ntr'un stejar?

ALUNĂ

Vezi bine!

O JUPÎNEASĂ

Dacă e scris în stele!

MĂSCĂRICIUL

De face nuci răchita și mărul micșunele
Se poate!

JUPÎNEASA

Crezi că-i glumă?

MĂSCĂRICIUL

N'am spus că-i glumă, dar
Nu cred că-s ghinde 'n rodii, nici rodii în stejar.

ASTROLOGUL

Dar eu vă spun că-i luna.

MĂSCĂRICIUL

De-i poamă, o să cadă.

De nu, poate să fie un bulgăr de zăpadă
Pe care-un sfînt din nouri l-a aruncat.

ASTROLOGUL (rîzînd.)

Mai știi?

MĂSCĂRICIUL

In cap să te lovească să nu mai spui prostii.

ALUNA

Cum văd în seara asta spinarea te mănîncă,
Sau ți-e prea cald și 'n beciuri ai vrea să stai?

MĂSCĂRICIUL (strîmbîndu-se)

Nu încă!

ALUNA

Dar noi, ne pierdem vremea.

ÎMPĂRATUL

Nici astrolog, nici vrac,
N'ați tălmăcit minunea ce va 'nflori 'n copac.

UN SFETNIC

Comoară-i?

O JUPÎNEASĂ

Piatră rară?

ALUNĂ

Sau semn de nenoroc?

ALT SFETNIC

Pe cât știu eu, lumina e pasămi-te foc,
Și de-o ațîță vîntul, se 'ncinge-o palalae
Ce va 'nghiți pămîntul.

MĂSCĂRICIUL

Dar dacă vine-o ploae...

SFETNICUL

Cum vrei să vie ploae cînd cerul e senin?

MANEA

De foc ți-e frică, nene, când poți să-l stingi cu vin?

ÎMPĂRATUL (astrologului, pe cînd măscăriciul vorbește în șoaptă într'un grup de boeri.)

Ș'acum că știi povestea, tălmăcitor de vise,
Ce crezi de-așa minune?

ALUNĂ (grupului în care e măscăriciul.)

Tăcere.

ASTROLOGUL

Pare-mi-se
C'ași fi găsit odată...

MĂSCĂRICIUL (în șoaptă jupîneselor.)

De-acum, să vezi ce snoave!

ASTROLOGUL

Nu-mi amintesc în care din vechile hrisoave,
Că-i pomenit de-o cale pe care-o bate luna,
O cale...

MĂSCĂRICIUL

Mai greșită.

ÎMPĂRATUL

Te-amestici totdeauna
Ca prostul.

MĂSCĂRICIUL (cu o gravitate comică.)

Prea mărite, doresc să-l mai scurtez
Că tare-i lung la vorbă.

ÎMPĂRATUL

Ți-am spus să taci!

ASTROLOGUL (înțepat)

Urmez!
Stejaru 'n calea lunii svîrlind o rămurea
S'a întîmplat că luna s'a 'mpiedecat de ea.
Demult nu mai umblase pe-aici. Or fi vre-o sută
De ani de cînd pe-aiurea sfioasă ca o ciută
A colindat. De-atuncea stejarul tot crescînd,
S'a-apropiat de dînsa cu 'ncetul, până cînd
A prins-o în cununa de crengi întortochiate
Încît, săraca lună, se zbate și nu poate
Să meargă mai departe în drumul ei ceresc.

UN SPĂTNIC

Lumina-i ca a lunii, aud...

UN SPĂTNIC

Mă îndoesc.

ÎMPĂRATUL

Minunea e prea mare!

SPĂTNICUL

E ne mai pomenită!

ASTROLOGUL

Dar nu-i întâia oară că luna e oprită.

UN COPIL DE CASĂ

Domnița la oglindă a prins-o în iatac.

MĂSCĂRICIUL

Și eu am prins-o 'n plasă.

ALUNĂ

He! He!

MĂSCĂRICIUL

Căzuse 'n lac!

O JUPÎNEASĂ

Dar de-o să stee luna pe veci cum vrea copacul,
Avem tot lună plină.

UN SPĂTNIC

Nu, fiindcă vircolacul
Ce vămile 'n văzduhuri, hrăpareț, le păzește,
De-o prinde-aici ascunsă — și el o nimerește
Atunci...

ALT SPĂTNIC

Pe totdeauna tot nopți întunecate
Ca iadul!

ALTUL

Nu se poate, nu-l crede, împărate!
(Ținîndu-l cu dispreț.)
La sfat nu scoate-o vorbă!

MĂSCĂRICIUL

La snoave prinde glas!

VRACIUL

Eu știu!

ASTROLOGUL

Eu știu mai bine.

MĂSCĂRICIUL

Bateți-vă, vă las!

VRACIUL

Nu-i rodie, nici lună!

MĂSCĂRICIUL

Dar ce-i atunci, bostan?

VRACIUL

E rău, ce e!

O JUPÎNEASĂ

Ne sperii!

VRACIUL

E ochiul lui Satan!

JUPÎNEASA

Se poate?

VRACIUL

Da, așa e, dar n'am voit s'o spun!

JUPÎNEASA

Și craiul cu blestemul, atunci....

VRACIUL

Sărman nebun!
Cînd e să-şi ispăşească greşeala lui păgînă
Şi luna cu găleata o caută 'n fîntînă,
Nu vede cum din umbră îi farmecă mereu
C'un ochiu de foc Satana!

JUPÎNEASA (pe cînd celelalte îşi fac cruce.)

Ferească Dumnezeu!

MĂSCĂRICIUL

După cît văd, Tîndală, plîngînd că nu-şi găseşte
Căciula ţuguiată din capul lui!

VRACIUL

Fireşte!
Căci Iadul tot îşi duce pân' la sfîrşit iscoada!

MĂSCĂRICIUL

Nu pune Domnul mîna cînd dracu-şi vîră coada!

VRACIUL

In noaptea asta cel cu aripele 'nstelate
Pe bietul craiu mîna-va-l departe, dela spate,
Ca părăsind copacul să n'aibă nici habar
Că tocma 'n clipa ceia scăparea e 'n stejar...
Căci omul urmăreşte norocul or şi unde,
Da 'n el nu cercetează — cînd tocma 'n el s'ascunde!

ÎMPĂRATUL (după o lungă tăcere.)

Cinstiţi boeri şi nu mai frumoase boeriţe,
Ce credeţi voi?

O JUPÎNEASA (ridicînd din umeri.)

Noi ţesem!

MĂSCĂRICIUL

Şi ei încurcă iţe!

SCENA II

Aceiaşi, Domniţa Florioara, doi copii de casă.

(La intrarea Domniţei curtea se va aşeza pe două rînduri: deoparte boerii, de cealaltă jupînesele şi măscăriciul Vălătuc. Impăratul rămîne cu capul în mîni, pe-o buturugă.)

ÎMPĂRATUL

Deci, nimenea nu ştie? (Se aude un scîrţîit de uşă).

ALUNĂ (unui slujitor).

Vezi, cine-i la portiţă?

UN COPIL DE CASĂ (dupăce face o plecăciune în faţa Impăratului)

Domniţa Florioara, Măria Ta...

TOŢI (înclinându-se în faţa Domniţei care intră cu însoţitoarea şi-un copil de casă).

Domniţă!

O JUPÎNEASĂ

Ce tristă e!

ÎNSOŢITOAREA (încet jupînesei).

Nici salbă nu şi-a mai pus la gît!

ÎMPĂRATUL

Ce vrai să-mi spui, copilă?

DOMNIŢA

Nimic... Mi-era urît
In turnu'n care ţesem din zori de zi mătase,
Cînd seara 'ncepe, roşă, din ceruri să se lase,
Cînd corbii spre pădure coroană fac pe cer,
Cînd stelele de aur s'aprind pe nori de fier,
Eu m'am simţit atîta de singură.. uitată...
Şi-am vrut să vin la tine!

ÎMPĂRATUL

Copilă dragă!

DOMNIŢA

Tată!...

ÎMPĂRATUL (mîngîind-o şi vorbindu-i ca unui copil)

Lumina mea, răspunde-mi degrabă tot ce vrei.
(surîzînd.)
Un cal cu aripi?

DOMNIŢA (acelaşi ton.)

Nu vreau!

ÎMPĂRATUL (părînd că i-a înţeles gîndul, mulţumit.)

Rubine de cercei?

DOMNIŢA

Iţi mulţumesc, podoabe cîte mi-ai dat mi-ajung.

ÎMPĂRATUL

Atuncea cum pot oare mîhnirea să-ţi alung?

DOMNIŢA

Ce vreau nu cunosc încă!...

ÎMPĂRATUL

Şi ce cunoşti, nu vrei!

DOMNIŢA

Dar nu sînt tristă, tată, şi chiar dac'aşi fi, ce-i
Tristeţea mea pe lîngă durerile ce rod
Atît amar de oameni din bietul tău norod?
Poţi face-atîta bine, şi-atîtea suferinţi
Poţi alina pe lume!

ALUNĂ

In vorbele-i cuminți
Vorbește-un suflet vrednic de vrednicu-i părinte.
(inchinîndu-se in fața Domniței.)
Ca el s'ajungi de mare, și tot ca el cuminte.

ÎMPĂRATUL

Ce griji, ce griji!... Și totuși sint unii ce se'ntreabă
De ce nu-s împărații mai veseli. Tristă treabă
E să domnești, căci cîte sint rele și greșite
In cap iți cad.

MANEA (intorcind plosca goală cu gîtul în jos.)

Paharnic, după alt vin trimite.

ÎMPĂRATUL

Tu, Manea ai dreptate!...

MANEA

Bînd, vremea nu se perde.

ALUNĂ (unui slujitor care pleacă imediat ce Alună sfirșește replica.)

S'aducă din butoiul dela 'mpăratul Verde!

ÎMPĂRATUL

Boeri, să țineți minte că nu e meserie
Mai grea și mai nedreaptă într'o împărăție,
Decît a celui care in mînă sceptrul poartă.

ALUNĂ

Așa a vrut-o soarta..

TOȚI

Da, soarta...

ÎMPĂRATUL

Tristă soartă!
(intră slujitori cu tăvi și pahare. Impăratul ridică paharul.)
De-mi stăpînesc mihnirea...

MANEA (cu paharul in mînă)

Și-acest pahar va trece!

ALUNĂ (ciocnind cu 'mpăratul)

Cum ai secat paharul, necazul Tău să-ți sece!

ÎMPĂRATUL

Ș'acum la sfat! De-i lună sau rodie 'n copac
Nimica n'o să schimbe in cele ce-am să fac;
Căci singura gîndire ce sufletu-mi frămîntă
E dînsa!

ALUNĂ

Florioara?

INSOȚITOAREA

Nu rîde, nu mai cîntă!

MĂSCĂRICIUL

Cu ce-aşi putea, Domniță, să te înveselesc?
(Domnița, gest.)

INSOȚITOAREA

Nici noaptea nu mai doarme!

ÎMPĂRATUL

Ce ai?

DOMNIȚA

Un dor!... Doresc?
Și simt că alinare nu voiu putea avea
Decît, dacă din ramuri căzută rodia
Mi-ați da-o.

ASTROLOGUL

Dar e luna!

ÎMPĂRATUL

N'auzi, ce-mi ceri e luna!

DOMNIȚA

E rodia de aur. De nu-i, îmi e tot una.
In vis o văd aevea lucind dogoritor.
De nu mi-o dați, atuncea...

ÎMPĂRATUL

Cum să ți-o dăm?

DOMNIȚA (acoperindu-și ochii.)

Eu mor.

INSOȚITOAREA

Din ochii ei albaştri cad lacrimi.

UN COPIL DE CASĂ

Sînt luceferi.

ALT COPIL DE CASĂ

Îndepliniți-i dorul.

ALUNĂ

Nu zău, nu sinteți teferi?

ASTROLOGUL

Cum vreți din slavă luna s'o scoborîți?

MĂSCĂRICIUL

Măcar
De n'ar dori-o toată ci numai un pătrar...
Dar toată? O vrea toată!...

DOMNIȚA (însoțitoarei.)

Vreau rodia de aur!

ÎNSOȚITOAREA

Domniță!

ÎMPĂRATUL

Ce-ne facem?

ALUNĂ

Stați, vrăjitorul maur
Minunea cu stejarul va lămuri deplin.

ÎMPĂRATUL

Să vie!

UN SLUJITOR (strigînd spre culise.)

Akor-Bakor!

VRACIUL

În fața lui mă'nchin.

SCENA III-a

Aceiași, Akor-Bakor.

(Akor-Bakor poartă o barbă albă ce-i ajunge până la brîu, pe cap are turban roșu. E urmat de doi harapi mici și buzați care-i duc trena, agitînd două cădelnițI fumegînde. Fulgere și trăsnele se vor abate asupra copacului pe măsură ce el le va invoca).

AKOR-BAKOR

Nimica să nu-mi spuneți. Ce vrați să știți, eu știu
Din vrăji străvechi ce'n neamu-mi se trec din tată 'n fiu.
Tot cerul mă cunoaște așa cum îl cunosc.
Aprindeți smirnă, apoi, turnați parfum de mosc
Eu, Akor-Bakor, sclavul puterilor astrale
Ce tăinuesc formula puterii din cabale,
Vreau voia 'mpărătească s'o'mpac și să desfac
Minunea plutitoare și taina din copac.
Inel! Arată-ți forța!
Voi genii pămîntene,
Veniți! Și tu furtună, te-arată! Cum, ți-e lene!
Mai repede!

(Furtună din ce în ce mai puternică.)

Toți norii adună-se! Voesc
Cu biciul meu de fulger în tine să lovesc.
Furtună, tună!

(Bubuituri)

Trăsnet lovește iar! Așșșaaa!

(O clipă de tăcere, după care Akor-Bakor se închină în fața împăratului.)

Nu pot nimic, întrece cu mult puterea mea!

ASTROLOGUL

Tot eu aveam dreptate!

VRACIUL

Eu nu m'am înșelat.

AKOR-BAKOR

Pe-aceşti nerozi trimite-i să doarmă la palat!

ÎMPĂRATUL

Plecați!

(Astrologul și vraciul pleacă, furioși.)

Ș'acuma spune de ai ceva de spus.

AKOR-BAKOR

Nimica nu voiu spune!

ÎMPĂRATUL

De ce?

AKOR-BAKOR

Cînd vei fi pus
O strajă să păzească stejarul, vei afla
Ce vrajă urmărește pe Florioara Ta!

ÎNSOȚITOAREA (unei jupînese, încet.)

Ce-or fi spunînd acolo că tot vorbesc în șoaptă?

AKOR-BAKOR (șoptit.)

Și de va lua vre-unul din ramuri poama coaptă,
Chiar dac'așî ști acuma, n'am dreptul să v'o spun.

ÎMPĂRATUL

Ia uite, cade-o ghindă!.. O fi semn rău?

AKOR-BACOR

Semn bun!

ÎMPĂRATUL (șoptit, lui Akor-Bakor.)

Dar astrologul parcă spunea...

AKOR-BAKOR

El spune fleacuri!
Eu plec, m'așteaptă focul!

ÎMPĂRATUL

Faci vrăji?

AKOR-BAKOR (închinîndu-se.)

O, nu! fac leacuri!

SCENA IV

Aceiași, mai puțin Akor-Bakor și cei doi negri.

ÎMPĂRATUL

Spatare, pentru strajă pe cine-ai rînduit?

SPATARUL

Pe nimeni încă!

ÎMPĂRATUL

Nimeni, boeri ?

MĂSCĂRICIUL (izbucnind de rîs.)

Au amuțit.

ÎMPĂRATUL

Deci... cine-o să păzească ?

UN BOER

Mărite-s prea bătrîn !

ALTUL

Haznaua 'mpărăției cui o s'o las ?

ALTUL

Rămîn
Cămările prădate de nu mă duc îndată !

ALTUL

Aşi sta, dar...

ALTUL

Straja asta îmi e neaşteptată.

ALTUL

Am casă grea, 'mpărate...

ALTUL

Eu cum să-ți spun ? Adică
Tot ca ceilalți boerii sluji-te-aşi, dar...

ÎMPĂRATUL (dînd din cap cu amărăciune.)

Vi-i frică !
Nu-i nici o supărare, vă văd voinici şi țepeni !

UN BOER

Măria Ta, ştii bine...

MĂSCĂRICIUL

Că frica-i pază'n pepeni !

SCENA V

Aceiaşi, cei doi frați țigani.

(Pe cînd împăratul rămîne gînditor în mijlocul boerilor ruşinați şi stingheriți, se aud străjerii care se sfădesc între culise cu cei doi frați țigani.)

STRAJA I

Ce căutați aicea cioroilor ?

ȚIGANUL I

Norocul !

STRAJA II

Mai caută-l pe-aiurea !

STRAJA I

Pe-aicea nu vi-i locul.

ȚIGANUL II

Am auzit acela ce a făgăduit
Măria sa'mpăratul !

STRAJA II (rîzînd cu hohote.)

Ce spui ?

STRAJA I (acelaşi ton.)

A'nebunit !

STRAJA II

Ce-a spus priveşte numai pe cei ce sînt boeri !

STRAJA I

Auzi ce-l duce capul !

ÎMPĂRATUL (apropiindu-se.)

Aşa aşi fi spus eri,
Cînd îi credeam pe dînşii în suflete mai mari !
Orcine'ți fi acuma....

UN BOER

Opinci au şi ițari !

ALT BOER

Țigani-s !

ÎMPĂRATUL

Însă mie cei mai supuşi supuşi !

ȚIGANII (deodată.)

Venim să stăm de pază !

ÎMPĂRATUL (bătînd un țigan pe umăr.)

Băete, îmi plăcuşi !

DOMNIȚA (în celălalt capăt al scenei.)

Ce roşu e amurgul !

MANEA

Îmi pare că-i o vrană
Din care curge vinul !

MĂSCĂRICIUL

Nu-l torni în damigeană ?

SCENA VI

Aceiaşi, Tugomir.

(Tugomir intră în scenă cu o siguranță de vechiu curtean, în costumul tradițional de Făt-Frumos. Va face o adîncă temenea în fața împăratului şi Domniței; se va înclina apoi în fața jupîneselor şi boerilor).

SPĂTARUL (lui Alună pe cînd Tugomir înaintează spre împărat.)

Dar ăsta e fecioară in haine bărbătești!

O JUPÎNEASĂ

Și ce 'ndrăzneț pășește!

IMPĂRATUL

Voinice, cine ești
Și unde o fi țara prea fericită care
Ți-a dat așa statură și-așa înfățișare?

ȚIGANUL I (apropiindu-se de împărat, șopti.)

Un venetic, Mărite, și un înfometat
Umblînd hai-hui prin lume... Un

IMPĂRATUL

Nu te-am întrebat!

TUGOMIR

Măria Ta, eu nu știu ce sînt, nici ce-am să fiu,
Nici unde merg acuma și nici de unde viu.
Averea mea-i un paloș, un naiu și-un cal sălbatic,
Iar țara mea e lumea...

UN BOER

Cum văd îi cam zănatic!

MANEA (încet lui Alună.)

O vrea să stea de pază, nebunul!

ALUNĂ

Nu mă mir!

IMPĂRATUL

Și cum îți spune ție, voinice?

TUGOMIR (închinîndu-se.)

Tugomir!

DOMNIȚA (încet însoțitoarei.)

Privirea lui e dulce ca mierea cea din faguri!

IMPĂRATUL

Și ce bun vînt te-aduce pe tristele-mi meleaguri?

TUGOMIR

Cînd m'am oprit aseară, trudit, pe-aceste locuri,
Vorbeau la han țeranii trîntiți pe lîngă focuri,
Spunînd că jumătate din mîndra 'mpărăție
O dai cui face strajă!

IMPĂRATUL

O dau!

TUGOMIR (sprijinindu-se în spadă.)

Ce-mi pasă mie?

(Mișcare 'ntre boeri.)

Mărirea o dorește acel care n'o are,
Dar eu cu spada 'n mînă mă simt destul de mare.
Căci stăpînești pămîntul cînd ai o spad' alături,
Pe-acel ce nu se pleacă din calea ta il mături;
Și de nimic nu-ți bate mai mult inima 'n sîn
Decît cu ea drept sceptru să simți că-i ești stăpîn!

MANEA (unui grup de boeri, încet.)

Nebunul, vede lumea printr'un mîner de spadă!

MĂSCĂRICIUL

Dar ce, ai vrea ca tine prin damigeni s'o vadă?

TUGOMIR

Dar un moșneag îmi spuse—și doar un om de viță
Că vrai să dai răsplată...

(Se oprește încurcat uitîndu-se la Domnița.)

IMPĂRATUL

Ei, bine?

TUGOMIR (de-abia îndrăznind.)

Pe Domniță!

IMPĂRATUL

E-adevărat!

TUGOMIR (cu indignare.)

Se poate, Domnița o răsplată?

(Se repede pe rînd la cei doi țigani și-i sgudue de umeri.)

Și tu, și tu, nebune, credeai să-ți fie dată?

(către boeri.)

Și nu i-ați dat afară?

(Tugomir se repede cu mîna ridicată. Țiganii se ghemuesc apărîndu-se de lovitură.)

ȚIGANUL I

Ai milă!

ȚIGANUL II

Nu da 'n noi!

TUGOMIR (împăratului.)

Voiau să-ți fie gineri!

(Boerilor)

Priviți!

(Țiganilor.)

Halal de voi!

(Se sprijină în spadă ca 'ntr'o cîrjă, apoi ironic, boerilor.)

Și dumneavoastră sfetnici vă e se vede somn,
Sau poate că nici unul nu vrea să fie Domn?

(Impăratului.)

Și 'n fii boerimii, căci sînt voinici și tineri,
Nu v'ați găsit mai mîndri și cum se cade gineri?
Sau lor să nu le placă Domnița? E-o minune!

SPATARUL

Auzi ce vorbe-aruncă!

DOMNIŢA (fixindu-l.)

Dar bine le mai spune!

TUGOMIR

Il simt cum clocoteşte tot sîngele din mine.
Domniţa o răsplată? Atunci....

ALUNĂ

Atunci?

IMPĂRATUL

Ei, bine?

TUGOMIR (superb.)

Nu-mi trebue mărire şi nici cununi de laur,
Dar singur voiu sta strajă; şi rodia de aur,
Odată cu iubirea ce stă din piept să-mi iasă,
Voiu da-o Florioarei!...

DOMNIŢA

Şi ea-ţi va fi mireasă!

TUGOMIR (inclinîndu-se.)

Domniţă!...

IMPĂRATUL (mustrător.)

Florioară!

DOMNIŢA (împăratului.)

Cuvînt împărătesc!

TUGOMIR

Dac'am vorbit prea multe acum...

DOMNIŢA (întinzîndu-i mîna pe care Tugomir o sărută.)

Iţi mulţumesc!

IMPĂRATUL

Semeţe Tugomire, îmi place îndrăzneala,
Dar eu nu-mi uit cuvîntul şi-mi ţin făgăduiala.
De-aceia ori şi cine ar vrea să stea de pază,
Eu nu-l opresc să stee!

TUGOMIR

Ca privitor, să vază!
Căci Dumnezeu de-ar lua-o, l-aşi apuca pulpana
Şi de s'ar pune raiul cu sfinţii şi Satana
Cu iadul tot să lupte cu trăsnete şi foc,
Tot eu o voiu aduce!

IMPĂRATUL

Atuncea, bun noroc!

SCENA VII

Aceiaşi, un slujitor

SERVITORUL

Prea Inălţate Doamne, poftiţi de vreţi la masă.

IMPĂRATUL

Să mergem, Florioară...

DOMNIŢA

Eu nu mă duc, mă lasă
Să-mi port prin frigul nopţii fierbintele meu chin.

ALUNĂ (lui Manea care moţăe pe-o buturugă.)

Dar ce, tu nu vii, Manea, cu noi la masă?

MANEA (sughiţînd.)

Viu!

IMPĂRATUL (Domniţei.)

Nu mai rămîne, dragă, se lasă frig pe seară.

INSOŢITOAREA

Ai să răceşti, Domniţă!

IMPĂRATUL

Vezi, tremuri, Florioară!

DOMNIŢA

De merg, mă duc de-adreptul la mine în odae,
Mi-e somn!

TUGOMIR

Atunci Domniţă cu ochii de văpae,
Să-ţi poleiască somnul un vis de fericire!

IMPĂRATUL (plecînd cu toată curtea după el.)

Noroc şi voe bună!

DOMNIŢA (întorcînd capul din prag.)

Cu bine, Tugomire!

(Cortina cade cîteva clipe pentru a pregăti atmosfera tabloului.)

TABLOUL

(In jurul focului cei doi ţigani. Tugomir e subt geamurile Domniţei în planul II. Măscăriciul Vălătuc, ascuns după o buturugă, încearcă să-i sperie pe ţigani. Figurează în tablou: Ţiganii, Tugomir, Voevodul Piticilor, apoi toată curtea).

MĂSCĂRICIUL

(Be, he, he, he, he!)

ŢIGANUL I

Acum mi-e parcă frică!

MĂSCĂRICIUL

(Bu, hu, hu, hu, hu!)

ȚIGANUL II

Și mie!

MĂSCĂRICIUL

(Hi, hi, hi, hi, hi!)

ȚIGANUL I

Cine urlă?

ȚIGANUL II

Vestește miezul nopții?

ȚIGANUL I

Un clopotar, din turlă!

(se aud bătăile unui clopot.)

ȚIGANUL II

Ascultă!

ȚIGANUL I

Una... două...

ȚIGANUL II

Mă tem!

(Loviturile se opresc la a 12-a)

ȚIGANUL I

Douăsprezece!

ȚIGANUL II

Ia dă-mi puțină apă să beau, poate mi-o trece!

(Țiganul I se duce la fintină, se apleacă să scoată apă și deodată sare înapoi speriat. Apoi, apare cu voevodul piticilor pe care îl ține de umărul hainei. In timpul acesta măscăriciul scoate capul din ascunzătoare urmărind scena)

ȚIGANUL I

Ce cauți spurcăciune? Ei nu, ucigă-l toaca!

ȚIGANUL II

Ia uite lighioana!

ȚIGANUL I

E'ncornorat ca vaca!

ȚIGANUL II

Ia dă-l încoace frate, apropie-l de foc,
Să-l văd!

ȚIGANUL I

Urît e, Doamne!

ȚIGANUL II

Pe jar să-l pun, să-l coc!

ȚIGANUL I

Și-mi poartă haină verde să samene-a brotac.

ȚIGANUL II

Rîzi? Lasă, necurate, că-ți vin acuși de hac!

ȚIGANUL I

Ce-mi scormoneai pe-aicea?

TUGOMIR (care se apropiase auzind cearta.)

De ce-i căutați sfadă?

PITICUL (tremurînd.)

Venisem să iau apă, ulciorul mi-e dovadă!

ȚIGANUL II

Nu căutai cu farmec să ne vrăjești? Dar stai
Că-ți dăm noi ție farmec!

MĂSCĂRICIUL

Să nu cumva să dai,
Că-ți crap, țigane, capul! Ce tot te faci voinic?
Te temi cînd trage-un clopot...

TUGOMIR (cu dispreț.)

Și-s doi pe-un biet pitic.

ȚIGANUL I (măscăriciului.)

Atunci stai tu de pază!

ȚIGANUL II

Și noi ne odihnim!

(Țiganii se lungesc mormăind lingă foc.)

TUGOMIR (piticului.)

Ce-i, moșule? Ulciorul e greu, ne opintim
Și nu vrea să urnească. Ce vrei, e cam adînc!
Iar tu, să nu te mînii, ești mic de tot!

MĂSCĂRICIUL

Un țînc!

TUGOMIR

Vroiai în el fintîna deodată să-ți încapă!

PITICUL

Am mulți copii acasă...

MĂSCĂRICIUL (luînd piticul de mînă și ducîndu-l spre ascunzătoare în timp ce Tugomir se îndreaptă iar spre ferestrele Domniței.)

Ș'apoi să-l spurci cu apă?
Dar svîrle-o naibii, frate, să-ți dau eu busuioc!

(Îi dă un pahar)

Iți place?

PITICUL

Bun e nene!

MĂSCĂRICIUL

Atunci noroc !

PITICUL

Noroc !

MĂSCĂRICIUL

Din strugurașul ăsta nu vrai nu bob să rupi ?

PITICUL

La noi le zice altfel !

MĂSCĂRICIUL

Cum altfel ?

PITICUL

Cantalupi !

MĂSCĂRICIUL

Pe tine cum te chiamă ?

PITICUL

Sînt Vodă la pitici !
Dar tu ?

MĂSCĂRICIUL

Eu ? Mai nimica !

PITICUL

Cum asta ?

MĂSCĂRICIUL

Măscărici !

PITICUL

Cu mine-ai fost detreabă, la fel voiu fi cu tine;
Dar vreau s'ajut băiatul de colo. Și nu-i bine
S'asculți ce cîntă vraja, cînd rodia 'n copac
S'aprinde. De aceia, iți dau aici un leac
S'astupi cu el urechea !

MĂSCĂRICIUL

De ce nu-i dai și lui ?

PITICUL

El tot ar auzi-o, căci leac pe lume nu-i
Pentru acel ce straja o face cînd iubește.

MĂSCĂRICIUL

Dar poate că n'adoarme nici el !

PITICUL (clipind șiret.)

Păi nu, firește !

(Măscăriciul se așează cu piticul pe iarbă în jurul damigenii și-și toarnă mereu.)

MĂSCĂRICIUL

Hai să te pup pe barbă, a strugurași miroase.

PITICUL (se scoală, amețit și arată damigeana.)

Și să jurăm credință acestei pîntecoase !

MĂSCĂRICIUL

Juri !

PITICUL

Jur !

(Ciocnesc paharele)

De-acum în toate să-i fim de pază lui !

(arată pe Tugomir.)

MĂSCĂRICIUL

În cinstea piticimii.

(bea.)

PITICUL

Și-a măscăriciului !

(Se aude, venind de departe un glas ca de femee în timp ce lumina se face din ce în ce mai vie în stejar. Țiganii se scoală, se dau înapoi uluiți, apoi cad pe rînd în iarbă.)

Ha ! haaa ! Incepe vraja !

ȚIGANUL I

Cad !

ȚIGANUL II

Mor !

PITICUL

Vă pierdeți firea ?

(Scena se întunecă brusc)

GLASUL LUI TUGOMIR (în întuneric.)

Dar Tugomir n'adoarme, îl ține treaz iubirea !

(Apare toată curtea cu făclii aprinse. Cînd ajung ceilalți, în scenă nu mai e decît Măscăriciul care e călare pe colacul fîntînii.)

MĂSCĂRICIUL

Ei ? știți unde e poama ?

ALUNĂ

Hai spune !

VRACIUL

Prea tîrziu !

MĂSCĂRICIUL (astrologului.)

Tu știi ?

ASTROLOGUL

Nu ?!

ALUNĂ

Spune-odată !

MĂSCĂRICIUL

Apoi, nici eu nu știu !

(Sare în fîntînă.)

— Cortina —

(Urmează.)

Adrian Maniu și Al. O. Teodoreanu

Din alte vremuri

(Amintiri literare)

Revista Literară.

Eram student în Bucureşti.

Pe acele vremuri, în 1887, despre o mişcare literară nu se prea vorbea în Capitală. O revistă de puterea „Contemporanului" şi a „Convorbirilor literare", care făcuse atîta zgomot în Iaşi, nu era în Bucureşti. „Literatorul" domnului Macedonski entuziasma un cerc restrîns de admiratori ai poetului, prea puţin gustat de mulţime. Mai numeroşi cetitori avea „Revista literară" a lui Teodor M. Stoenescu, revistă care nu pretindea să creeze vre-un curent, să întemeeze o şcoală, şi tocmai, poate deaceia avea cetitori.

Eu nu aveam preferinţă pentru niciuna din aceste două publicaţii, şi nici nu mă prea ispitea mîndria de a-mi vedea numele tipărit pe paginile lor. De altfel cunoşteam senzaţiile ce-ţi dă cetirea numelui tău în jurul unor versuri, ori a unor „bucăţi literare", pe care publicul poate să le admire în ziare şi reviste.

Prin 1882, într'un număr din gazeta „Deşteptarea", din Bucureşti, scoasă de antisemitul Ioan N. Polichroniade, a fost dat locuitorilor ţării noastre să cetească vorbele calde cu care directorul gazetei introducea, în publicistica romînească, pe un tînăr poet, „un puiu de vultur care s'a ridicat din munţii Sucevei şi cheamă romînismul la deşteptare", un poet, care numără numai optsprezece roze, şi ale cărui „prime accente sînt adresate patriei sale, în faţa căreia, la prima vedere, el plînge, şi plînge atît de dulce şi duios, încît nu ştim care inimă romînească să nu fie mişcată de cuvintele sale".

Puiul de vultur cu optsprezece roze în plisc, eram eu, al cărui nume întreg se răsfăţa pe ultima coloană din pagina a treia subt cîteva strofe jalnice, în care plîngeam ţara, ale cărei pămînturi se cotropesc de „jidănime".

Antisemitismul „romînului" Polihroniadis mă corupsese; în gazeta lui puteam să-mi public versurile, pe care le scriam cu atîta uşurinţă.

Sînt ani de-atunci, şi parcă simt şi acuma emoţia ce m'a cuprins cînd am cetit, nu laudele gazetarului, dar numele meu, cu litere de tipar.

N'aşi putea să definesc, însă, ce fel de senzaţii m'au determinat să dau fuga la depozitul de ziare, şi să cumpăr toate numerile din foaia în care erau publicate versurile mele, pe care parcă-mi era frică să le cunoască cineva din tîrgul nostru.

Pricina poate era să nu fac vre-un rău tatei, care ca avocat, într'un oraş populat în mare majoritate de evrei, ar fi avut de îndurat vre-o neplăcere în clientela lui, precum dealtminteri i s'a şi întîmplat, mai tîrziu, cînd a fost afurisit de evreii din Fălticeni, pentrucă apărase, la juraţi, pe un grec ce omorîse un evreu. Iată însă că mi-am cheltuit zadarnic toţi gologanii, cumpărînd atîtea exemplare din ziarul cu pricina, deoarece, peste două zile, poezioara mea apărea în altă gazetă, „Steaua Dunărei", dar fără introducerea lui Polihroniade din „Deşteptarea".

Botezul tiparului te ademeneşte. În „Deşteptarea" am mai publicat şi alte versuri, se înţelege, cu aceiaşi nuanţă de antisemitism, fără care nu aşi fi fost nici puiu de vultur, nici talent puternic.

Publicul cel mare a mai putut să-mi cetească numele în revista „Cimpoiul", a lui Frederic Damé, prin 1884, care mi-a publicat versuri, fără a se simţi obligat să atragă atenţia cetitorilor asupra numărului de roze pe care le numără autorul, iar un public mai restrîns a putut să-mi guste proza în „Gazeta de Fălticeni", pe care o scotea tata, tot prin acel an, şi la care colaboram, cu toate că eram numai elev în liceu.

Aceiaşi plăcere o simţeam cînd îmi vedeam tipărite numai iniţialele: A. P. G., sau oarecare pseudonime, subt nuvelele din „Drepturile omului", pe care nu îndrăzneam să le iscălesc, de frica urmărilor goanei contra socialiştilor. În 1885 treceam încă examene de liceu, şi îndemnurile vărului meu Vasilică Morţun, ca să leg cartea de gard, nu m'au putut îndupleca să renunţ la gîndul de a mă vedea bacalaureat.

Cu pseudonime publicasem, prin 1886, cronici literare în „Romanulu" al lui C. A. Rosetti, cu care tata era prieten, precum şi o serie de articole intitulate „Corespondenţă cu D-l Contimpuran", iscălite „Depe plaiu". „Contimpuranul" era bătrînul Winterhalter, un prieten de al lui Rosetti, care trimetea din Viena, corespondenţe la „Romanulu", pe care le ceteam cu multă plăcere, şi cred şi acuma că erau interesante.

Eram, prin urmare, obişnuit întrucîtva cu senzaţiile tiparului, şi nu mă rodea vanitatea de a-mi vedea numele tipărit în nişte reviste, care nu mă ademeneau.

Cu toate acestea am fost nevoit să bat la uşa unei redacţii şi să mă înfăţişez unui director de revistă, cu fiţuica pe care se înşirau versurile mele de dragoste, pe care în alt chip nu mă încumetam să le pun subt ochii „dragei mele".

Locuiam în strada Dionisie, în apropiere de o casă mare în care era Ministerul de Externe, şi ca să mă duc la Universitate, treceam pe la capătul străzii Ene, deunde vedeam o firmă destul de ceteaţă, pe care era scris cu litere mari: „Revista Literară". După multă răsgîndire, am intrat în camera în care se

acumulau redacția revistei, administrația revistei și direcția unei școli de declamație, pe care le cumula T. M. Stoenescu.

In tinereță eram timid, și defectul acesta mi-a făcut mult rău, în toate privințele și în toate manifestările vieții mele. De aceia mi-a trebuit oarecare sforțare sufletească până ce am întins directorului revistei versurile mele, în care-mi plîngeam durerile dragostei.

Stoenescu mi-a părut un suflet blînd. Trebue să fi suferit, omul acesta. Nu era un tip îngîmfat, nu se credea, precum păcătuesc mulți dintre cei de astăzi, și ar fi putut, dacă i-ar fi stat în fire, să se uite la mine mai de sus, pentrucă eram un necunoscut.

A cetit poezia mea și i-a plăcut. In numărul viitor trebuia să apară.

Se înțelege că am rămas încîntat. Nu doar că buna primire făcută versurilor mele m'ar fi făcut să cred că am săvîrșit o lucrare de valoare; mulțămirea mea era motivată de faptul că „Ea" va ceti aceste versuri, pe care le inspirase; va afla, în fine, ceiace credeam că-i tăinuesc de ani întregi. Credeam că-i tăinuesc, pentrucă nu avusesem îndrăzneală să-i fac vre-o mărturisire. Doar eram timid!

Le va ceti... Dar, pentruca să le ceteascä, trebuia să-i ajungă revista la îndămînă. In orașul meu revista lui Stoenescu nu pătrunsese; nici eu care, cum s'ar zice, eram unul dintre cei care ceteau, nu am cunoscut-o până ce nu am ajuns în București. Atunci, cu o hotărîre pe care numai pirdalnica de dragoste poate să ți-o sugereze, am plătit un abonament pentru tatăl „Ei", om bogat, dar despre care eram convins că nu l-ar fi achitat el niciodată, pentrucă era socotit ca om avar.

Poate că plata abonamentului acestuia m'a făcut și mai simpatic lui Stoenescu, și cînd ne-am despărțit, pe lîngă vorbele bune ce mi-a hărăzit, mi-a dat și un exemplar din poemul „Sofia", a căruia copertă era tipărită cu albastru. Bine-înțeles că poetul a ținut să scrie cîteva cuvinte pe paginele poemului, pentruca să posed și eu un autograf al autorului.

Prima declarație publică făcută „dragei mele", a apărut în numărul din Februar 1887 al „Revistei Literare", și până în vacanța de Paști, s'au mai tipărit și altele.

Eram nerăbdător să ajung acasă; voiam să văd efectul îndrăznelii mele. Infine, ființa aceia rece și nepăsătoare, va fi aflat ceiace s'ar fi cuvenit să simtă, chiar fără să rostesc vre-un cuvînt dacă privirile mele mistuitoare și sentimentul care îmi închipui că transpira din toată firea mea, nu i-ar fi vorbit nimic.

In prima zi a sosirii mele m'am dus la ei, și cum am intrat în biuroul bătrînului, am avut o senzație de zădărnicia vieții: cele cîteva numere din „Revista Literară" stăteau necetite, cu banda nedeslipită, pe consola oglinzii dintre cele două ferești. Bătrînul nu cetea, iar fetele lui desprețuiau scrisul romînesc, precum făcea toată lumea, pe vremurile acelea de înstrăinare sufletească.

Literatura mea era de prisos. Atîta vreme scrisesem numai pentru mine, pentru plăcerea de a scrie, și acuma, cînd puteam să-i împărtășesc și „Ei" ceiace clocotea în sufletul meu, și cînd credeam că mijlocul ales era așa de ingenios, – iată ce descoperire ucigătoare mi-a fost dat să fac: versurile mele nu le cunoștea tocmai persoana pentru care le tipărisem.

De s'ar fi întîmplat altfel, ași fi inundat revista cu gemetele mele, și bunul Stoenescu le-ar fi publicat, pentrucă mă socotea om de ispravă, de oarece îmi cerea colaborarea mai intensă și mă cinstise cu un loc de membru fundator al societății „Revista literară", pe care o întemeiase, nu știu în ce scop, pentrucă nu am asistat la nici o întrunire a societății, despre existența căreia am aflat și eu din statutele publicate în revistă.

Și astfel, dupăce mi s'au tipărit și ultimele poezii care așteptau în saltarele redacției, nu am mai publicat nimic în revista lui Stoenescu, pe care nici nu l-am mai văzut de atunci.

Delavrancea. – Prin April 1887 a apărut, în București, revista „Lupta Literară", care a fost un eveniment literar, întrucît o scoteau cei doi fruntași, care erau copiii răsfățați ai tinerimii noastre: Delavrancea și Vlahuță.

Cu Delavrancea eram vecin. Prin fața ferestrei mele, din strada Dionisie, era intrarea la casa în care locuia el, dar... nu-l zărisem niciodată. Pe Vlahuță îl văzusem la un bal mascat. Pe un al treilea dintre acei care mi se spunea că are un rost la această revistă, pe d-l Mille, îl cunoșteam demult, de pe vremea cînd lipeam și eu timbre pe numerile din „Contemporanul", în casa d-lui Nădejde din Sărărie, în Iași. La o asemenea revistă parcă mă îndemna ceva să încerc și eu să colaborez.

Și am trimes o poezie, prin poștă.

La cîțiva pași de casa mea stătea Delavrancea, și nu am îndrăznit să mă duc la el să-i dau fâșia de hîrtie menită să ducă o altă veste „dragei mele", cu riscul ca revista să rămie tot uitată pe consola oglinzii dintre cele două ferestre. Isprăvi de ale timidității!

In numărul 2, din 26 April, a apărut poezia mea, intitulată „Singur", care credeam că-mi va atrage privirile trecătorilor de pe stradă și ale obișnuiților dela „Café Imperial", unde-mi sorbeam șvarțul, în fiecare sară. Publicul, însă, a rămas nepăsător. Din două una: ori nu se cetea revista, gîndeam eu, ori pe mine nu mă cunoaște nimeni. Ciudat lucru, însă, că nici colegii mei de Universitate, și chiar nici acei dela Ministerul de Finanțe, unde am petrecut cele mai plictisitoare zile din viața mea, nici aceștia nu-și manifestau, în vre-un chip oarecare, admirația către un poet ale căruia versuri erau publicate în prima pagină a celei mai de samă reviste din toate colțurile romînismului!

Poezia mea o va fi cetit sau nu, ființa la care mă gîndeam

cînd am scris-o, dar mie mi-a dat curajul să trec pragul casei lui Delavrancea.

Și, drept să spun, poate tot nu ași fi săvîrșit gestul acesta de bravură, dacă nu ar fi intervenit o împrejurare străină, care să mă împingă spre casa vecinului meu necunoscut de mine.

O mătușă a mea, femee încă tînără și frumoasă, care se îmbrăca la una din cele mai vestite croitorese din București, doamna Briol, îi rămăsese datoare cu o sumă de bani, pentru care o amenința să o cheme în judecată. Delavrancea era avocatul croitoresei, și cu el trebuia să tratez, în numele mătușei mele, pentru a obține o păsuire de două săptămîni.

Cînd m'am dus la el, dejuna. I-am trimes carta de vizită, și după cîteva minute s'a ivit în ușă un cap lungăreț, cu o barbă mai mult blondă, ascuțită, cu părul capului buclat și în neorînduială. M'a poftit în cabinetul lui, o cameră fără nici un aranjament; biblioteca în dezordine și masa de lucru plină cu de toate. Intre altele am zărit niște foi de carton fin, pe care erau înșirate notițele care-i serveau la studiul critic „O familie de poeți", publicat în „Lupta Literară". Pe întâia filă erau versuri de ale Matildei Cugler, frumos înșirate, cu slove mărunte și trase cu îngrijire.

— Doream și eu să te văd, mi-a zis Delavrancea.

Dupăce am pus la cale chestiunea pentru care venisem, și dupăce în vre-o trei rînduri a găsit ocazia să mă invite să viu pe la el, mi-a spus:

Imi pare rău că nu pot vorbi mai mult cu „mata".

Trebuia să plece la Tribunal.

M'a surprins cuvîntul „mata", în graiul lui Delavrancea. Atunci nu știam că era însurat cu o moldovancă.

Pentruce n'ași putea să spun, dar nici la Delavrancea n'am mai fost, nici alte versuri n'am mai trimes la revista lui. Cam așa am brodit-o eu în toată viața: totdeauna am călcat alăturea de cărarea cea bună.

Peste cîțiva ani eram ajutor de judecător la Pașcani. Intr'o zi, la gară, văd coborîndu-se din trenul de București, un domn îmbrăcat în haine de excursionist, după ultimul model. Recunosc pe Delavrancea, care mergea la mînăstire să petreacă vacanța. M'am apropiat de el, după oarecare hesitare, și i-am amintit că eu sînt acela care... povestea cu poezia din „Lupta Literară". Credeam că omul care s'a bucurat cînd m'a văzut, care m'a invitat la el și i-a părut rău că nu poate sta mai mult de vorbă cu mine, va fi ceva mai cald cu o veche cunoștință, cu un vechiu tovarăș de... luptă literară. Dar s'a uitat de sus la mine, mi-a întins o mînă înghețată și s'a grăbit să-și găsească trăsură.

Mai tîrziu am avut plăcerea să reînoesc cunoștința cu Delavrancea, și să fim în legături mai strînse.

Scosesem primul număr din revista „Șezătoarea", în Martie 1891, și se înțelege că Delavrancea era în fruntea listei persoanelor cărora trebuia trimeasă. Peste cîtva timp am primit dela

el o scrisoare lungă și un număr din gazeta „Voința Națională" — pe atunci Delavrancea era liberal — în care publicase un lung foileton cu laude pentru revista mea. Alte scrisori, tot atît de călduroase, arătau interesul ce punea artistul acesta pentru reușita revistei mele, căreia cu rîvnă îi recruta și abonați, care plăteau mai mult decît cei cinci lei, costul abonamentului. Țin minte că A. Stolojan i-a dat douăzeci de lei, pe care mi i-a trimes cu o scrisoare specială, în care pusese și bilețelul abonatului către scriitorul dela gazeta liberală.

Dela un timp a încetat corespondența mea cu Delavrancea, și poate că și entuziasmul lui pentru „Șezătoarea" a mai scăzut. Peste cîțiva ani, însă, a intrat și el în casa mea.

Eram supleant la tribunalul din Fălticeni. Societatea noastră fusese zguduită de un eveniment extraordinar: soția unui colonel își otrăvise bărbatul. Medicul chemat în grabă, văzînd crispațiunile bolnavului, și fiind cunoscător și al sufletului clienților lui, a fost sigur că bietul colonel era îndopat cu strichnină, pe care iubitoarea lui soție o turnase în ceașca de cafea neagră, pe care hainul de bărbat n'a apucat să o înghită în întregime. Grație îndrăznelii medicului și împrejurării că la o farmacie veche din oraș s'a găsit curara, colonelul a scăpat cu viață, dar coloneleasa a fost trimeasă în judecata juraților, pentru crimă săvîrșită dar neizbutită.

Criminala trebuia scăpată. Era fiica unui bogataș liberal, dintr'un județ vecin, care-și putea plăti luxul de a deranja pe un Delavrancea din București, ca s'o apere la Fălticeni.

Și a fost o luptă frumoasă.

Partea civilă, colonelul, a avut și el un avocat bun. D-l A. Bădărău a vorbit mai bine de trei ceasuri, cu talent. A făcut un adevărat curs de psihologie, pentru a convinge pe jurați că au înaintea lor o femee bolnavă, cu care se cuvine să fie îngăduitori. Concluzia cuvîntării a fost: ertare.

Acuzarea a fost susținută de însuși procurorul general, un om delicat și caracter cinstit, Teodor Mîndru.

Cunoșteam și pe Mîndru și pe d. Bădărău. Cel întâiu era însurat cu o folticineancă, o cunoștință a mea din copilărie. Il văzusem de atîtea ori, îl mai ascultasem vorbind la jurați. Pe d. Bădărău îl cunoșteam din Iași. După moartea lui Creangă, toți prietinii lui ne-am adunat la o consfătuire în sala otelului Traian, pentru a lua o hotărîre asupra editării operelor marelui dispărut. Venise multă lume, dintre acei care până atunci nu știuseră cine era Creangă, și dupăce s'a împrăștiat mulțimea, am rămas numai vre-o 16 persoane, la o gustare și un pahar cu vin. Intre aceștia era și d. Bădărău, care a vorbit frumos și a îndemnat tineretul la muncă. Desigur, oricine putea să-l aibă model viu al muncii fără de răgaz.

Pe Delavrancea îl cunoșteam, dar nu-l auzisem vorbind, măcar că știam minuni despre talentul lui de orator. Acuma aveam

ocazia să ascult pe maestru, să-mi delectez auzul, să înmagazinez senzații de artă oratorică.

M'am pregătit să iau note. Mi-am ascuțit un creion la amîndouă capetele, mi-am rînduit foi de hîrtie numerotată, și așteptam prima frază pe care să o prind ca pe un fluture din zbor.

Un lung și frumos exordiu. O melodie întreagă; dar nu pot să notez nimic. Curg valurile de cuvinte, saltă ca apa unui pîrîuaș de munte peste petricelele din fund, dar eu nu pot să prind „ideia" pe care să o înegresc pe albeața hîrtiei. Mai aștept un ceas întreg. Părul oratorului se zburlește mereu, gesturile lui devin tot mai largi, glasul îi sună mai mult a clopot de argint, atenția tuturor devine tot mai încordată, plăcerea ce o simt devine tot mai voluminoasă, dar hîrtia mea rămîne tot neatinsă și creionul nu-și tocește vîrful.

Cum ai putea să fixezi pe o hîrtie, și să faci cași un altul să perceapă vibrațiile unei simfonii, și să simtă parfumul unui crin, ori a unor flori de teiu!

Pledoaria lui Delavrancea a durat cinci ceasuri. El a vorbit, s'a zbuciumat, dar nu s'a obosit ca mine, care l-am ascultat.

Adouazi Delavrancea a venit să mă vadă. S'a interesat de mersul „Șezătorii", pe care o cetea, și mi-a făgăduit să pue un cuvînt pe lîngă prietinul său, d. Ștefan Sihleanu, secretar general la Ministerul Instrucțiunii, ca să capăt o subvenție pentru revistă.

De-atunci, de cîteori mă duceam în București, mă abăteam și pela Delavrancea, pe care cam rareori îl găseam acasă.

Au trecut cîțiva ani la mijloc, și pentrucă ochii care nu se văd se uită, pierdusem obișnuința de a mai vedea pe maestrul „Trubadurului". Intr'o vară eram la băile Oglinzi, localitate care pentru mine avea un farmec deosebit; mi se părea că nicăeri nu mi se liniștește mai cuminte sufletul. Ceteam la umbra unui stejar. Un zinghenit de clopoței, jos la băi, anunța sosirea unor trăsuri. Vin excursioniști. Sînt trei domni și o doamnă. Se îndreaptă spre partea pădurii unde mă odihnesc eu. Îi recunosc: Delavrancea, Vlahuță și Artur Stavri. Și ne-am întins cu toții pe iarbă verde, și până la amurg am stat de vorbă, cînd au luat iarăși drumul Agapiei.

Delavrancea nu mai era acelaș. O bună parte din entuziasmul lui pentru artă i-o întunecase politica. Era acum tîrît de puhoiul acesta care murdărește sufletul și falșifică până și cugetarea celor mai rafinați dintre cugetători.

Mi-a fost dat, apoi, să fac o nouă apropiere de Delavrancea, prin politică.

Eram magistrat; îmi petreceam timpul liber cu „Șezătoarea" și alte cercetări, care nu aveau nimic comun cu politica, pe care nu o concepeam așa cum se face la noi. Simpatiile mele personale în localitate mă îndrumau spre unii dintre liberali, vechi prietini, cu care petreceam, și pentru care nu aveam nimic de ascuns. In primăvara 1903 se făceau alegeri pentru consiliul județean. In fruntea listei guvernului, pentru colegiul I, era socrul meu. Mai era însă și o altă listă, a conservatorilor, compusă din persoane foarte onorabile, dar de care nu mă lega nimic sufletește. Prefect al județului era un prietin al meu, un elector vestit. Ce l-a îndemnat, nu știu, dar în ajunul zilei de alegeri, mi-a trimes acasă, niște buletine cu cheie, pe care trebuia să le pun adouazi în urnă.

S'ar fi cuvenit să-mi bat joc de această procedare pe care puteam să o consider necugetată; dar pe mine m'a indignat. Și indignarea aceasta am manifestat-o destul de blînd: am întîlnit prietinii politiciani, în localul de alegeri, și prietinește le-am spus că ar fi trebuit să le fie rușine să mă considere ca pe un gardist de stradă, și să-mi trimeată buletine cu chee.

Atîta s'a petrecut, și între noi, prietinii. In aceiași sară, însă, un subprefect favorit al prefectului s'a urcat în trenul spre București, cu o scrisoare către ministrul de Interne, sau către cel de Justiție, în care se denunța „scandalul" ce am făcut și se cerea capul meu, ca pildă pentru acei care ar mai îndrăzni să refuze un buletin cu chee.

Doi procurori generali, în curs de o lună, au făcut anchete. Dacă d. Anton Suciu n'a găsit, în gestul meu, nimic compromițător pentru demnitatea mea de magistrat, a fost trimes d. Leonescu, să facă o nouă cercetare, și rezultatul a fost un raport mai amănunțit, în care se documenta în ce consta cheia buletinului.

Ministrul Stătescu nu s'a pretat la răzbunări politice, și cu toate stăruințile politicianilor, și mai cu osebire ale prefectului și ale unui deputat, care urmărea locul meu de judecător de ședință, pentru un frate al lui, am rămas nesupărat, până în Decembre, cînd ministrul Giani, coborît dintr'un fotoliu al Inaltei Curți de Casație în arena gladiatorilor politici, m'a dat afară, subt forma de trimetere ca procuror la Rîmnicul-Sărat.

Mi se făcuse, prin aceasta, un fel de somație ca să demisionez, ceiace nu am întîrziat să execut; și fratele deputatului a fost numit în locul meu.

Pierdusem doisprezece ani în magistratură, cei mai frumoși ani ai vieții mele. Dacă în acești doisprezece ani m'ași fi ocupat cu creșterea de porci, bunăoară, n'ași fi eșit dator, precum eram, și m'ași fi ales om cu avere, precum aveau și alți porcari.

Prietinii mi-au luat apărarea. D. Iorga a publicat într'un jurnal, mi se pare în „Epoca", o scrisoare în care vorbea de nedreptatea ce se face redactorului „Șezătorii"; domnul I. Simionescu, în altă gazetă din Iași, protesta în același sens; Vlahuță m'a întîlnit și m'a îndemnat să nu părăsesc îndeletnicirile literare; Delavrancea... Delavrancea, politician, s'a interesat în ce partid politic am să mă înscriu.

De-atunci l-am întîlnit adeseori. Era tot așa de cald în convorbire, tot așa de entuziast, dar numai pentru politică. Despre altceva nu mai avea timp să vorbească. Politica, acest mare di-

zolvant al moravurilor sociale, dacă nu dizolvă şi talentul, dar cel puţin îl diluiază: o ceşcuţă de apă într'o cupă de şampanie.

Istovirea nervoasă dela tribuna parlamentului, sau din salele de întrunire, trebuinţa fatală de a fi în legătură strînsă cu mahalagiii Bucureştiului şi cu pleava de parlamentari, contactul acesta cu mitocănimea şi cu subinteligenţii i-au inspirat discursuri politice, din care nu a rămas nimic, şi cînd l-a mai cucuprins nostalgia artei, a dat la iveală „Apus de soare", un adevărat Apus... de artă al lui Delavrancea.

Al. Vlahuţă.—Venisem în Bucureşti cu idei mai înaintate, precum era tineretul care făcuse liceul în Iaşi, unde bătea un vînt dela Răsărit, dinspre Împărăţia rusască, ale cărei temelii se zguduiau de nişte frămîntări, ce mult mai tîrziu aveau să o prăbuşească.

În Iaşi cunoscusem pe cei dela „Contemporanul", în societatea cărora nu ai fi putut să-te simţi comod, dacă nu ai fi avut ceva comun cu ideile lor; în ultimul an de liceu, la „Institutele Unite", subt ochii severi ai teribilului Melik, înjghebasem, împreună cu George Diamandi, colegul meu, un club, pe care nu ne prea sfiam să-l aromim cu oarecare nuanţă de socialism, şi poate că din această pricină, prima noastră întrunire, într'o sală dela „Hotel Rusia", a fost şi ultima şedinţă a clubului nostru.

Înriurit astfel, era firesc lucru să nu mă prea simt la locul meu în lumea Bucureştilor, şi să găsesc o plăcere deosebită de a ceti gazeta „Lupta", în care G. Panu scria mai altfel decît gazetarii clasici dela „Timpul" ori dela „Binele Public", şi chiar decît cei cu pretenţii de oarecare eroism civic dela „Romanulu", ziar pe care-l ceteam cu atîta entuziasm la începutul activităţii mele de cetitor de gazete.

Într'un număr din „Lupta" am cetit o poezie de Vlahuţă, care mi-a născut dorinţa de a cunoaşte figura omului acestuia aşa de îndrăsneţ.

Desigur că era o îndrăsneală să tipărească nişte versuri, în care să se anine de Regele ţării, cu care poetul, personal, nu putuse avea nici în clin nici în mînecă. Regele era zugrăvit ca un om foarte avar; şi Regina, pentru a face o faptă bună, scoate pe furiş, în puterea nopţii, ca să n'o zărească El, dintr'un loc ascuns, pare-mi-se din astupătoarea sobei, o monedă învălită în hîrtie şi ascunsă în taină.

Poezia aceasta, pe care Vlahuţă pare a o fi dezavuat, nu o văd reprodusă în volumele lui, şi atunci mi-a plăcut, deşi astăzi eu nu aş iscăli-o.

Poezii de ale lui Vlahuţă cunoşteam eu. Ştiam pe din afară „Din prag", ştiam şi altele, dar atîtea mărgăritare nu mă imboldeau să văd aievea pe făuritorul lor, ca versurile acestea inspirate de un sentiment de revoltă, nejustificată la Vlahuţă, din anul 1887.

Preferinţa aceasta mi-o pot explica, acuma, ca un rezultat

al mobilului care a determinat şedinţa clubului dela Hotel Rusia, din faţa Consulatului rusesc, depe strada rusască, din Iaşi.

Cum să-l văd pe Vlahuţă?

Nu ştiam unde stă; ba auzisem că-i profesor pela Tîrgovişte.

Într'o sară m'am dus şi eu la un „Lumpen-Bal", balul ştrengarilor, în sala Bossel. Vor fi fost şi mulţi ştrengari, printre cei mascaţi, dar ştrengăriţe nemascate, erau puzderie.

Neobişnuit cu apucăturile acele moderne, nu mi-au cam plăcut loviturile de cot, pe care le căpătam dela purtătoarele unor toalete prea decoltate, nici propunerile din cale afară de sincere care mi se făceau, şi mă şi indispuneau, după cum se şi cădea unui provincial crescut în moravuri orientale.

Plictisit, şi totuşi voind să cunosc partea ştrengărească a Capitalei, m'am urcat într'o lojă, de unde priveam, în linişte, mişcarea din toată sala.

Se dansa un vals fără sfîrşit. N'aşi putea să spun că spectacolul nu era frumos. Printre dănţuitori se avîntau părechi foarte graţioase, şi puteai să admiri eleganţa mişcării unor trupuri mlădioase ca o trestie. Şi printre mulţimea celor care se învîrteau, în cadenţa orhestrei, se iveşte un tip care mi s'a părut ciudat. Un om tînăr, dar îmbătrînit; un om scund, cu faţa smadă, cu privirea căutînd parcă în depărtări, îmbrăcat într'un sacou demodat, şi purtînd mănuşi de culoare cărămizie, pe mînile întinse în voe, dealungul trupului.

Era poetul Vlahuţă.

L-am urmărit, cîtva timp, în vîrtejul ştrengarilor care-l ocoleau, pecînd el păşea agale, şi apoi l-am pierdut din ochi.

Astfel am văzut, pentru întăia dată, pe autorul versurilor antidinastice, din „Lupta" lui G. Panu.

Peste cîţiva ani eram statornicit în Folticeni, unde a venit Vlahuţă să petreacă la un vechiu prietin al lui, un coleg de şcoală din Bîrlad, care era prietin şi cu mine. Şi fiindcă prietinii prietinilor noştri sînt prietini şi cu noi, am făcut cu el o cunoştinţă mai strînsă, fără să pot zice că am ajuns prietini.

Ca să fii prietin cu unul ca Vlahuţă, îmi ziceam eu, trebue să ai cu el ceva comun, care să formeze o legătură între două suflete.

Literatura nu ne putea uni. Slabele mele încercări, pe care le publicase unele reviste, nu mă puneau în rîndul acelora pe care Vlahuţă să-i considere măcar cît de cît pe aproape de el. Ca simplu muritor, ca om de societate, iarăşi nu mă potriveam cu dînsul. Eu cărţi nu jucam, pecînd el îşi petrecea vremea şi cu ele. De dragul lui şedeam, ceasuri întregi pe un scaun lîngă el, în odăiţa plină de fum de tutun şi de sfară de luminări, şi-i ascultam glasul întunecat care, la intervale, scotea nişte bizare sunete: „pas, chintă regală, plus potul, şi mie douăzeci"... şi altele de acestea, de rostul cărora nu prea eram dumerit.

În toamna aceia, nişte necazuri m'au îndreptat spre Bucureşti. Aveam nevoe de cineva care să aibă trecere pe lîngă un

puternic al zilei. Prietinul comun m'a îndemnat să mă duc la Vlahuță.

L-am găsit locuind un apartament, la rîndul al treilea, pe bulevardul Universității, în casele Greceanu. M'a ascultat, cu blîndeța lui obișnuită, și mi-a mărturisit că intervenția lui nu ar putea să-mi fie de nici-un folos. Cînd i-am spus că ași avea de gînd să mă strămut și eu în București, s'a uitat lung la mine și m'a sfătuit să nu fac o așa greșală. Cum să las eu un aer așa de sănătos, și niște priveliști așa de frumoase, și să vin într'un oraș ca acesta, unde toate simțurile sufăr: ce miros, ce zgomot, ce vederi... Și vorbind își îndreptă privirea pe geamul deschis, pe unde se vedeau vîrfuri de acopereminte și coșuri nalte, îmbrobodite cu năfrămi negre de fum.

Atunci mi-am dat samă de bogăția din tîrgul meu: aerul nostru îmbălsămat, cerul nostru nepătat de fumul de cărbuni, grădinile noastre cu frunzișuri luminoase în timpul zilei, și cu umbre tainice în timpul nopții, peisagele noastre mîngîioase, farmecul nopților noastre de vară, melancolia dulce din amurgul nostru de toamnă.

Am înțeles că Vlahuță are dreptate, și m'am întors acasă. Iar de-atunci alt gînd nu m'a ispitit să părăsesc aceste locuri, în care m'am născut, am copilărit, mi-am petrecut tinereța și am pășit pe drumul bătrîneții — locuri de care mă leagă amintirile a-tîtor clipe de fericire și atîtor veacuri de suferinți.

Scriam, din cînd în cînd, în revista „Gazeta Săteanului", pe care o scotea un om de inimă, dar fără de noroc: C. Datculescu, în Rîmnicul-Sărat. Nu știu prin ce împrejurări, revista aceasta a trecut subt conducerea lui Vlahuță, în ceiace privea partea literară. Cîteva schițe ale mele i-au plăcut maestrului, și de atunci, decîteori ne întîlneam, nu mă mai considera ca pe omul de societate, cu care a făcut cunoștință în casa unui prietin, ci era mai cald, mai expansiv. De atunci, cînd punea la cale să petreacă la un prietin al meu din Focșani, se înțelegeau amîndoi în ce zi urmează să se întîmple acest „eveniment", și eram și eu înștiințat să fiu de față.

Vlahuță era moldovan din naștere, și moldovan prin fire și prin sentiment. Deaceia nu a făcut stare, n'a urcat scările măririí, și nu i-a gîdilit auzul glasul lingușitorilor. Și-i plăcea tot ce era moldovenesc.

Într'o vară eram la băile Oglinzi, de lîngă Tîrgul-Neamțului. Vlahuță, care stătea la mănăstirea Agapia, venise la Oglinzi împreună cu Delavrancea și Artur Stavri. La umbra unui stejar bătrîn, stam lungiți și sfătuiam. Copilul meu, un copil de patru ani, se amestecă în vorbă, și între altele, spune cuvîntul „*tăti*". Delavrancea îl ia în brațe, îi desmeardă pletele aurii și-i zice: „*toate*, puiule, *toate*".

Voia să-i corijeze graiul lui moldovenesc.

Atunci Vlahuță îi zice lui Delavrancea, cu un glas și o căutătură ce nu se pot imita:

— Lasă-l, domnule, să zică *tăti*, că-i moldovan și-i frumos așa.

Și netezindu-mi copilul pe obraz, îi spune și el:

— *Tăti*, puiule, *tăti*.

În 1916, după moartea lui Nicu Gane, a venit Vlahuță în Fălticeni, să-și vadă prietinii. A fost și pela mine, și mi-a cerut să-i arăt odaia în care nuvelistul bătrîn, dar cu inima veșnic tînără, și-a trăit copilăria. Și a stat mult să privească odăița și mi-a mulțămit că n'am schimbat fațada casei, care se înfățișează tot cași la 1843, cînd a fost construită. Vlahuță era de părere să fie păstrată, casa aceasta, ca un monument istoric.

Ultima oară l-am văzut pe Vlahuță în Bîrlad, prin luna Maiu 1918. Era acelaș ca înainte de războiu, doar cu privirea mai întunecată, ca un reflex al suferinților ce îndurase.

Mi-a povestit cum, în timpul refugiului, a venit, din Dragosloveni până la Iași, în carul cu boi. În Focșani se oprise la sora mea, și avea de gînd să rămîie acolo; dar apoi, de frică să nu dee dușmanii peste el, a pribegit mai departe.

Vînduse boii, dar păstra carul și aștepta vremea prielnică să poată călători înapoi spre București, în acelaș echipaj preistoric, amintitor de vremea bejăniilor, pe cînd carul avea cîte un proțap la amîndouă capetele.

Cum de se încumeta să se ducă în București, unde lipseau de toate și traiul era așa de greu!

L-am întrebat, și cu glasul lui blînd, mi-a spus, și nu-mi venea să cred că poate să existe un Vlahuță așa de puțin exigent. Mi-a spus că și-a asigurat hrana pe cîteva luni: avea un sac de făină de grîu, un sac de făină de popușoiu și o putină de brînză. O sută de pîni și o sută de mămăligi, pentru o sută de zile, precum spunea el.

Mi-am amintit de icrele negre, de vinul înfundat și de șampania, care de atîtea ori îmbelșuga masa omului, mulțămit acuma să aibă o mămăligă cu brînză: și am înțeles atunci, și în altfel, rostul vorbelor lui: „Caută, în tine însuți, liniștea și mulțămirea".

Ne plimbam, în Bîrlad, pe strada principală și vorbeam despre Delavrancea. Cu farmecul povestirii lui, mi-a spus Vlahuță cum, pe cînd sta lîngă sicriul prietinului a cărui moarte l-a costat așa de mult, a intrat în biserică un general, cu stea în frunte și cu decorații nenumărate pe piept, un general cu vază mare și cu pretenții și mai mari, un general care probabil că-și simțea o scădere a propriei lui valori prin faptul că cunoștea pe fruntașii literaturii noastre, pe care însă îi confunda. Apropiindu-se de Vlahuță, îi pune mîna pe umăr, și-i zice:

— Se duseră și bietul Vlahuță!

Și povestindu-mi acest amănunt, Vlahuță parcă mi-ar fi vorbit despre un lucru foarte natural, care nu putea să se petreacă altfel.

Cînd ne-a sosit vestea morții lui, ne-am uitat unul la altul, doi prietini ai lui Vlahuță, mistuiți aici, într'un ungher al Mol-

dovei, şi nu ne-am putut spune măcar un cuvînt. Intr'un tîrziu am cetit ultima scrisoare, primită de prietinul meu, dela Vlahuţă, şi ni se părea că-l vedem înaintea noastră.

Scrisoarea e din Cîmpina, Vila Grigorescu, şi are data de 24 Iulie 1919:

„Răspund aşa de tîrziu la gentila ta scrisoare, pentrucă, fiind bolnav, nu ştiam ce să răspund... Aşi fi zburat „la invitarea voastră atît de atrăgătoare, mai ales că şi „nouă ni-i foarte dor şi nu mai putem uita dragostea cu „care ne-aţi primit acum trei ani. Dar nu numai că n'avem „aripi, cum aveam cu 20 de ani în urmă, dar nici picioare „bune n'avem.

„Cetindu-ţi scrisoarea însă, aşa dor m'a cuprins de voi, „de locurile mîndre depe acolo şi de fermecătoarele vre- „muri de odinioară, c'am făcut jurămînt, în gîndul meu, că „dacă mă 'ndrept, cea dintăiu sărbătoare a sănătăţii mele să „fie la Hreaţca.

„De trei săptămîni sînt la Cîmpina, la Anişoara, şi „azi mă simt ceva mai bine. Dacă-mi merge tot aşa vr'o „două săptămîni şi prind ceva puteri, atunci îmi împlinesc „visul şi jurămîntul: vin cu nevasta să petrecem împreună „o săptămînă încheiată. Să mai uităm de necazuri şi de „răutăţile lumii.

„Aşa să ne ajute Dumnezeu.

„Eu sărut mîna D-nei A., iar pe tine, Fănelache dragă, „te string în braţe şi te sărut pe amîndoi obrajii.

„Cu toată dragostea".

Dumnezeu nu i-a ajutat să prindă puteri, ca să poată veni la Hreaţca, şi nouă nu ni-a fost dat să-l mai vedem, înaintea ceasului din urmă.

Artur Gorovei

Monumentul Victoriei

Indiferent de jena cu care oamenii au ajuns să privească războiul, odată ce au eşit dintr'însul, în monumente el tot va fi glorificat. Şi se va preamări spiritul războinic în jurul acestor interjecţii sculpturale, cît timp va rezista piatra sau bronzul din care sînt durate.

Iniţiativa comemorării se va datori însă, nu dorinţei de a perpetua încrederea în fertilitatea urii ci cerinţei supravieţuitorilor de a găsi o manieră să se scuzeze, către aceia de a căror jertfă ei beneficiază.

Căci orice ar fi realizat eroul în luptă, odată ce expiră, el — personal — e un învins; pe cînd cel prudent învinge reuşind să se păstreze, învinge recoltînd situaţia de victorios.

Spre a nu i se putea totuşi imputa că beneficiază de partea la care cel căzut n'a renunţat benevol, ci constrîns de moarte, supravieţuitorul inventă un mistic partaj între vii şi morţi, renunţînd—în ce-l priveşte—de bună voe la *monumente*, ca la partea cea mai valoroasă a victoriei şi care tocmai de aceia s'ar cuveni de drept celor ce nu mai sînt.

Cade astfel asupra plasticei sarcina să concretizeze că şi victimele îşi au partea corespunzătoare din victorie, că obţin efectiv satisfacţia rîvnită, şi deci e un ultragiu a le socoti deposedate prin moarte.

Fiind partaj *egal* între vii şi morţi, nu mai e nici o deosebire de valori şi de merite. Spre a nu da totuşi prilej ca celor sacrificaţi, să li se atribue ceva supraomenesc, extraordinar, supravieţuitorii prind a le cinsti mormintele cu cîte o cruce la căpătăiu, să-i facă astfel deopotrivă celor ce au murit în jilţ de anevrism.

Inseamnă fiecare mormînt de erou, caşi pe acela al omului de rînd, o cruce cu braţele desfăcute: semn al predării, semn al

îmbrăţişării! Semnul iubirii? sau al rezistenţei? în tot cazul semnul pe care-l face linia gurii, cu degetul ce impune tăcere.

Pe lemnul crucii întins în lături ca un braţ, în gestul supremei renunţări, un mănunchiu de flori ca un dar neprimit... Şi un juncan cu gîtul întins îl adună cu limba ca finul din iaslă, iar semnul primăverii la mormînt dispare în botul negru şi umed al vietăţii care nu poate uri.

O! nu simboliza, biet om săstisit, să nu fii tentat să vezi mai tîrziu, în urma pe care copita despicată a juncului o lasă pe un mormînt, tiparul unei inimi spintecate.

Şi crucea lată de lemn se ponorăşte uneori pe spate, ca un hîrleţ rămas înfipt în brazdă, cînd muncitorul s'a tras la umbră să prînzească. De ar fi cu adevărat hîrleţ şi singură ar desfunda pămîntul în care stă înfiptă, să descopere celor scăpaţi cu viaţa, ce puţin rămîne dintr'un om, odată ce ura dintre oameni îi jertfeşte sufletul!

Crucea — semn fraged de hotar dintre „dincoace" şi „dincolo", dintre lumină şi întuneric. Semn al jertfei care nu comemorează pentru neuitare, — fiindcă, durat din lemn, nu rezistă veşniciei.

Mincinos semn de asemeni că dedesubt zace un om, cînd în mai puţin de şapte ani, acolo rămîne numai brazdă înmrănităţă, iar în locul crucii tufe de boji.

Şi e din lemn; nu fiindcă în războiu omul n'ar avea vreme să o cresteze şi'n cremene; ci tocmai ca să se macine, spre a nu dura, să se sfîrşească cît de curînd cu această... imputare! Căci nu convine să se vază pe deapururi cîte vieţi necesită o victorie. Un număr pe hîrtie oricît de mult ar subsuma, prin faptul că se strînge în cîteva cifre nu impresionează cît un cîmp unde *se vede* cîtă suprafaţă de pămînt îmbracă ucis lîngă ucis. Şi ucis la urma urmelor de ce?

De grija acestei întrebări care întotdeauna vine, dar totdeauna prea tîrziu şi căreia nimeni *după* războiu nu i-a putut nici rezista, dar nici răspunde; de grija *vizibilităţii* numărului de jertfiţi, atunci cînd crucile ar continua să rămînă la morminte ca suliţele pe umărul celor conduşi la războiu, s'a recurs la comemorarea *rezumativă*, în forma atenuată a monumentului colectiv.

Să se şteargă astfel, atît preciziunea sacrificiului, cît şi caracterul funerar. Căci pentru cei ce şi-au putut salva viaţa, jălirea cu apucături de perpetuitate, devine un soiu de renunţare, de contrariere a simţului de conservare, căruia ei îi datoresc tocmai faptul că mai sînt încă în viaţă.

Deaceia nu numai din monumente ei caută să excludă deprimarea, dar inventă şi o compătimire inversată, impunînd pentru cinstirea celor căzuţi în războiu, triumfarea în loc de plîns, jălirea jubilîndă!

Să *plîngi* astfel moartea care liberează pe cel ce era putred din născare şi să *triumfezi* cînd se curmă dezvoltarea celor mai bune exemplare ale vieţii!

Dacă moartea din insuficienţa naturii poate tot atît de puţin revolta sau desnădăjdui, ca limita vederii sau nerezistenţa craniului, apoi e mai mult decît tragică învingerea celuia care s'a luptat din răsputeri tocmai ca să nu moară.

În imigrarea din cimitire în oraş, monumentul îşi schimbă caracterul funerar, într'unul agreabil, simbolic-decorativ. Şi apoi se încearcă astfel să poată profita *şi* cei vii de dînsul, să profite cei ce mai pot de fapt profita.

E făcută doar arta să distreze pe om, nu să-i amărască zilele!

Şi odată spiritul monumentului astfel modificat, revendică fiecare tîrg cîte un exemplar, iar sculptorii prind să surîdă în sinea lor, ca doctorii în vremea rentabilă a molimelor.

Esteticeşte nici nu interesează estropierea pe care o suferă ideia, în tocmeala dintre un primar care nu-i dator să fie orientat în alegorii şi un sculptor care nu-i dator să aibă pudoare şi faţă de generaţiile viitoare.

În afară de dilema *unde* plasezi asemenea monument, cînd nimic nu invită la monumentalitate în arhitectura întîmplătoare a oraşelor de provincie, singura preocupare de ordin artistic a celor ce dau comanda, e să evite ca reprezentarea să fie emoţionantă.

Provincialul e ostil oricărui efort, şi'n consecinţă respinge opera ce poate zgudui, ca fiind lipsită de... urbanitate.

Cum însă şi înţelegerea e considerată în deobşte tot ca un efort, se pretinde reprezentării, spre a nu irita, să fie şi comun de convenţională.

Imagini consacrate ce se pricep fără încreţirea frunţii ca ilustraţiile din abecedar.

E reclamată deci unanim femeia port-drapel, întinzînd cu cealaltă mînă craca de laur peste capul unui soldat, osîndit pe deapururea să atace cu violenţă în gol. Şi sculptorii se bucură că tema s'a consfinţit astfel, încît nu mai sînt nevoiţi să pună capul la contribuţie, ci „puizează" din album, ca odinioară monachii zugravi din tratatul dela Muntele Athos.

Monumentul eroilor odată dezvelit începe prin a face circulaţiei obstacol. Şi poate numai vagabondul îl va binecuvînta cu sinceritate, cînd în umbra sa îşi va sorbi felia răcoritoare de pepene. Vor veni la monument veterani nevoiaşi, modeşti, fără aer de procesiune, să depună o coroniţă, pe care Sîmbăta următoare o va mătura, cu gest marţial, măturătorul primăriei.

Iar dacă la paradă va sluji ca înfăţişarea generalului să se detaşeze, asemenea unui inutil iatagan bogat înflorit, pe o panoplie ce prin sobrietate avantajează; apoi în conflictele diplomatice, pe care atunci cînd nu le fac diplomaţii le pretind ziarele, dupăce va sluji totodată şi de estradă şi de supremă metaforă patriotului cu glas epuizat, — va rămînea, până ce ploaia s'o îndura, mînjit de noroiu ca intrarea în hală.

Se pare că întrevăzînd atît soarta rezervată monumentului eroilor în oraşele noastre de provincie, cît şi efectul aproape pro-

fanator pe care vulgarizarea aceluiaşi sentiment în aceleaşi forme poate să-l producă asupra unui subiect, ce trebue prin distincţiune glorificat, — Academia Romînă s'a decis să propună, ca restricţiune pentru acest eventual abuz, o nouă subsumare a monumentului eroilor (odată subsumat din crucile depe mormintele eroilor), într'un monument central şi mai măgulitor pentru cei *vii*, monumentul unirii tuturor Romînilor.

Deşi Academia a ţinut să declare că nu înţelege „să lege prin program precis arhitectonic sau sculptural libertatea de concepţiune a artiştilor", totuşi precizînd că „monumentul se are în vedere pentru Capitala ţării, în spaţiul liber, eventual într'un mare square din nou tăiat în parcul dela Şosea pe axa Căei Victoriei", indică indirect atît spiritul cît şi alcătuirea pe care acest monument trebue să o adopte. Căci între locul de expunere şi opera de expus, se crează o relaţie de determinare, de reciprocă valorificare, ce variază numai întrucît monumentul urmează a se conforma stilistic condiţiunilor estetice ale ambianţei, sau ambianţa monumentului.

Intr'un square merge numai o compoziţie decorativ-statuară. Un templu în mijlocul unei promenade nu poate impune reculegerea solemnă, nici elevaţiunea pe care o pretinde subiectul aci propus.

Un mediu destinat repauzului, adică discordării sufleteşti, împreună c'un subiect care din contra tinde să preocupe, să încordeze, să emoţioneze, e greu să poată determina o dispoziţiune unitară.

Numai decorativul, care acordă formele ignorînd fondul pasional, poate procura modestia emotivă, dictată de un mediu consacrat exclusiv recreaţiunii.

S'ar cere prin urmare şi Monumentului Unirii să sacrifice intensitatea expresivă, în favoarea unei funcţiuni pur decorative.

Dar chiar presupunînd că Monumentul Unirii ar desfide aceste obligaţii estetice, ce ar putea să devină în asemenea condiţii, decît o repetire în proporţii mai mari, a statuii lui Ion Brătianu depe Bulevard?

Căci Academia prin însăşi enunţarea ce o dă subiectului, se pronunţă în favoarea alegoriei sculpturale. I se cere să reprezinte şi „*unirea şi stăruirea continuă a naţiunii şi biruinţa*".

E o complexitate de subiect dela care Academia nu poate sculptural obţine, decît iar o sumă de figuri mimînd enigmatic în destul de riscate situaţii alpine.

Altă propunere — aceasta de origină profană, nu academică! — neglijează complectamente subiectul, pentru istorica preciziune a locului unde evenimentul decisiv s'ar fi produs şi aceasta ar fi în via Negropontes dela Mărăşeşti.

Numai că singur respectul pentru autenticitatea locului n'ajunge să ia formă şi să se erije'n monument; iar un simplu stîlp

indicator, prea e puţin impresionant să răspundă aşteptărilor celor ce se pornesc în procesiune.

Pentru a complecta deci ceiace omite acest proect, un altul adaogă propunerea: ca pe locul luptei să se ridice o biserică.

Dar dacă biserica drept monument votiv avea raţiunea cînd lupta era dusă *pentru* biserică, azi înseamnă a o lua în deşert, cînd tocmai lupta de comemorat, a desminţit învăţătura lui Cristos.

Şi apoi dacă pe vremea lui Ştefan cel Mare se recurgea la biserică pentru a proslăvi izbînda, cauza era fiindcă plăeşii, din păcate, în loc să aibă despre comemorarea prin chip cioplit concepţia consîngenilor delà Roma, o aveau pe cea a inamicilor dela Brussa.

* * *

Toate proectele până aici enumerate fiind deci deopotrivă de discutabile, din punct de vedere estetic, adică a satisfacţiei ce pomenirea războiului trebue să o producă asupra celor ce au învins războiul *trăind*, — e vad larg croit către noi propuneri dintre care *încă una* ar fi:

Un mare pod, un fel de cale triumfală construită din piatră peste Siret, pe drumul care lega *provizor* în timpul războiului Mărăşeşti cu Ionăşeşti. De cealaltă parte a podului spre Moldova, toată înălţimea holmului din faţă să fie pe de-a'ntregul îmbrăcată în lespezi de piatră, săpate'n relief cu scenele capitale din războiul naţional.

Naraţiunea s'ar succede de jos în sus, cum urcă şi scările monumentale, ce urmează să flancheze şi să etajeze această desfăşurare în imagini a epopeii războiului naţional.

Sus pe promontoriul ridicat al malului, un imens soclu circular, pe care să fie reprezentat de jur-împrejur, în relief proeminent, alegoria unificării Romîniei cu provinciile dezrobite.

Interiorul acestui soclu să constitue cripta trofeelor, mausoleul eroilor decoraţi cu Mihai-Viteazul şi panteonul celor care şi pe alte căi au contribuit decisiv la înfăptuirea Romîniei-Mari. Tot aici să fie şi columbariumul pentru adunarea osămintelor celor căzuţi, din toate cimitirile ţării.

Pe acest soclu o balustradă de jur-împrejur, iar în mijloc, — întoarsă cu faţa spre Mărăşeşti, — o Victorie în atitudinea celei dela Samothrake. Mărimea până peste 25 de metri ar impune-o întinsul pe care statuia trebue să-l domine, iar proporţia gigantică ar cere stilistic o potolire idolică a formelor, o masivă încheere a conturului.

Oricum această siluetă a Victoriei proectată pe cer, ar urma să predomine întreagă vale a Siretului, dela Adjud până departe spre Rîmnic. De pretutindeni să se vază ca o viziune, ca o permanentă apoteoză. Şi atunci, nu se poate ca'n sufletul oricărui

om ce o va ajunge de departe cu privirea, să nu i se petreacă ceva care să-l purifice măcar pe o clipă și să-l facă să închine un capăt de gînd către cei care i-au făcut viața mai lungă.

Tot în legătură cu acest monument, peste un rînd de coline s'ar ridica pe un deal singuratic, chipul tot din piatră durat al unui lăncier, ușor ca un discobol, și mare cît Garibaldi depe Janicul, ce tinerește se pregătește să zvîrle o lancie... comemorînd astfel atacul dela Mărăști.

...Intensificînd arta din proectul prim al comemorării celor căzuți în războiu, se ajunge astfel la preamărirea celor rămași în viață, cași cum lor li se cuvine sărbătoare în suflet, fiindcă au știut profita de moartea altora...

Marin Simionescu-Rîmniceanu

SONETE

Uraganul

Ce crîncen bate vîntul! Parc'ar vrea,
Din rădăcină descleștînd Pămîntul,
Să-l poarte'n Iad. Ce crîncen bate vîntul,
Prin întuneric, peste spaima mea!

Furtuna-mi spune: „Mi-e osînda grea...
Și însămi mă căznesc să-mi sap mormîntul...
Și gestul mi-e sălbatic; iar cuvîntul
Mi-e țipăt funerar de cucuvea.

Sunt Furia de astăzi. Sunt poporul
Care'n trecut svîrlindu-mi viitorul,
Reneg tot ce-am făcut și ce-am visat...

Și vreau, învăluit în nopți eterne,
De mine și de Dumnezeu uitat,
Să tremur iar în strămoșești caverne"...

Mesagiu

Quomodo cecidisti de coelo,
Lucifer, qui mane orieb ris?
Isaie

Satan, ne ești simpatic, maistre... și
Căderea ta ne pare-o înălțare;
Tu, pedagogul plin de vervă, care
Trezi pe Faust și-l întineri!

De cînd ființa ta se prăbuși,
Un nimb de întreită 'ncununare,
Panaș obraznic, morgă și sfidare,
Crispat în falduri, fruntea ți-o 'ncreți.

Sarcasm născut din ageră trufie
Și din oroare-adîncă de prostie:
Acesta e blazonul tău stingher.

De-aceia verbul ni-l purtăm spre tine,
Întunecat și nobil cavaler,
Cu ochi aprinși ca două mari rubine.

Mihai Codreanu

Ulița copilăriei

E o umilă și neștiută uliță de margine de tîrg.

Nu răsfață ochiul cu mlădieri de rîu, gătite 'n salturi de verdeață, și nici nu ispitește pasul, cu caldarîm sonor. E firavă și goală; numai pămînt și pietre.

Dau năvală celelalte uliți, înghesuite una 'ntr'alta, cot la cot, s'ajungă mai degrabă Ulița cea mare cu pîntec de piață, cărela îi duc larma, grămădită pe tăvi de piatră, purtate pe cap.

Ea e pustnică. A strîns pios tăcerea aruncată de celelalte uliți, și s'a dat la o parte de ele. Năzuia poate să iasă din tîrg, să se îndrume departe, spre munți: să fie, acolo, o potecă prin brădet. Dar au părăsit-o puterile la marginea tîrgului și s'a lungit, la pămînt, în dreptul bisericii, a cîtorva căsuțe liniștite, alături de căsuța bunicilor și a noastră. Acolo a rămas.

...Odinioară, pe meleagurile acestea, stăpînea un sat gospodar. Pe-atunci, ulițile de astăzi erau ale pămîntului și se numeau brazde, și frățește viețuiau, rodind. În satul acela e obîrșia tîrgului, în acele brazde e obîrșia ulițelor—obîrșii uitate și nesocotite.

Acum, ulițile înstrăinate de pămînt, s'au învrăjbit: se sfădesc între ele, cît le lasă gura căruțelor și a trăsurilor, și se hărțuesc, zmulgîndu-și, una alteia, smocuri de colb cărunt.

Ulița mea e pașnică, e tăcută. Rareori o turbură năvala tîrgului. Prin ea străbat carele cu boi, venind dela țară. Convoiul lor tihnit e o rugăciune murmurată de buzele ei, și colbul care le'nsoțește e un surîs blajin.

Ulițile de căpetenie ale tîrgului au slujitorii lor: măturători care le piaptănă, stropitori care le spală, meșteri care le sulimenesc cu smoală și asfalt.

Ea se slujeşte singură. Îşi toarnă apă de ploae, prin uluei; îşi potriveşte părul, cu vrăbii; şi chipul ei firesc e.

Trufaşe de numele lor, celelalte uliţi au silit porţile caselor să li-l înveţe şi să li-l rostească statornic. Şi porţile, cu guri de tablă sau de lemn, îl au, în toată clipa, pe buze.

Ea a şoptit, doar casei noastre, numele ei. Ploile l-au şters; poarta l-a uitat; şi ea l-a uitat!

E o umilă şi neştiută uliţă de margine de tîrg.

II

Cînd a venit pe lume fratele meu cel mic, uliţa îl aştepta la poartă. El nu ştia; era aşa de mic!

Căsuţa lui de-atunci era un leagăn alb; palmele mamei erau singura uliţă prin care putea păşi; ochii mamei—singurele ferestre prin care putea privi. Pe-atunci ştia doar să scîncească şi se numea Scîncea-Voevod.

A trecut vreme până cînd, cu mînile şi cu picioarele, a prins să meargă de-a buşelea, prin molateca împărăţie a covorului.

Acolo a hoinărit, în voe, în tovărăşia unui mieluşel de lemn, potcovit cu rotiţe, cu trupul bucălat şi fumuriu, ca un strugur de lînă. Il purta prin luncile de ţesături şi parcă mai degrabă mieluşelul era păstorul, căci el privea doar, iar copilaşul păştea covorul, mozolind.

Acolo s'a rătăcit prin codrul picioarelor de scaune şi de mesuţe, sălaş al urşilor, al lupilor, al tigrilor şi al altor sălbătăciuni de pîslă sau carton!

Acolo a privit cele dintâiu păsări şi a ascultat cele dintâiu ciripiri: muştele cu bîziitul lor.

Acolo s'a trudit zădarnic să treacă dealurile taburetelor, pe subt care motanul îşi croia tunel; de cîteori coada motanului, fum alb, n'a încercat pornirea mîniei lui de floare!

Acolo i s'au minunat ochii, privind vîntoasa pădure de aur a flăcărilor din sobă, potolindu-se, prefăcută în toamnă arămie moţăind, scuturată în rodii de rubin—şi adormind cenuşă.

III

Copilăria, iscoditoare ca un copil în faţa uşii care-ascunde pomul de Crăciun, se înălţa, în trupul lui, în vîrful picioarelor: creştea. Putea urni un scăunel, înhămîndu-şi toată puterea prin braţe; era întâiul avînt.

Putea, urcîndu-se pe scăunel, să-şi moae degetul în ga-

vanosul cu dulceaţă depe măsuţă, ca mai apoi, dupăce şi l-a supt el, să-l întindă şi mamei; era întâia dărnicie.

Putea păşi, singur, prin cerdac; era întâia pribegie.

* * *

In curînd, paşii lui se căzniră prin ogradă; uliţa îl privea înduioşată, pe subt poartă, făcîndu-i semne cu portiţa: îl chema la ea. El nu putea ajunge până acolo. Supărarea curcanului îl speria ca o furtună; se 'noura curcanul în pene—el fugea în cerdac.

Purta rochiţă pe atunci şi se numea Puiuţu.

IV

Straele băeţeşti îi fură întâia armură; chivăra de hîrtie, întâia coroană; o vargă, întâiul sceptru; şi alungarea curcanului, întâia biruinţă.

In chipul acesta ajunse voevod al ogrăzii: ograda era Ei. Şi i se supuneau toţi, căci colţii dulăului care-l însoţea supus, erau pravilă temeinică şi temută.

Asemeni tuturor voevozilor, a vrut să întreacă hotarele care-i îngrădeau puterea. Astfel a ajuns la portiţă. Uliţa, străjuind în prag, l-a oprit să-l întreacă. Era prea mare pentru a se mulţumi cu ograda, dar era prea mic pentru a se încumeta pe uliţă. Gata să plîngă, s'a aşezat pe prag. Fără să vrea, mînile lui au cules pietricele de jos, risipindu-le, ciocnindu-le, ascultîndu-le: erau şăgile şoptite lui de buzele uliţii. Şi el a uitat plînsul, şi a rîs, şi s'a jucat zile de-a rîndul cu buna şi bătrîna uliţă. Era prietinul ei răsfăţat. Ea îi făcea mingi minunate, pe care doar le privea şi săreau: vrăbii. Ea îi înălţa zmee mititele, felurit colorate, care zburau fără de vînt şi se cîrmuiau fără de sfoară: fluturi.

Ea îi dăruia mătănii de os întortochiat, care se înşirau singure: melci.

Ea, mînuind mîni nevăzute, le juca umbrele prin văzduh ca pe un zid: ciori.

Ea îi zugrăvea, cu cridă, pe acoperişurile caselor, sate pentru păpuşi: hulubi.

De Crăciun, ea îi aducea, din cer, la poarta casei, pe darnicul moş Crăciun.

De Paşti, ea îi cînta, cu glas tinguitor de clopot, basmul creştin al deniilor, cu blîndul Făt-Frumos Isus şi cu Dumnezeu.

...In ochii ei de apă, copilul preţui cerul: jucăria lui de mai tîrziu.

* * *

Era într'un început de April, într'o dimineață din acelea care sînt pe pămînt, ca un nimb violiu în jurul capului unui Sfint-copil.

Ulița se îmbrăcase cu soare. Copilul ședea în brațele ei. Ii rideau ochii ca ferestrele; îi rideau buzele ca mlădițele de zarzăr; îi zburda inima, în piept, ca un buratec pe iarbă. Ulița îl învățase să privească primăvara. Știa acum, că primăvara e o Duminică a pămîntului și că florile pomilor sînt drăgălașe ca surîsul unui copilaș din leagăn; căzute depe crengi, ele tot rîd.

* * *

Ulița avea și un felinar, pripășit printre rarii ei copaci. In fiecare sară, un moșnegel ghebos venea, șchiopătînd, până la felinar; îi vorbea ceva la ureche, ocrotindu-și vorbele cu mînile, și felinarul îi răspundea cu o lumină care dăinuia toată noaptea.

Intr'o zi, copilul care ședea, dela prînz, pe uliță, văzu pe moșnegel, venind ca de-obiceiu. Asemeni moșnegelului, venit pentru felinar, venise și Septembrie pentru copaci.—Copilul îi știa numele, dar nu-i știa rostul.

Adouazi, felinarul era stins—copacii aprinși. Ochii copilului nu se dumireau. Chibzuia el: «O fi vorbit oare moșnegelul, și copacilor? Dar de ce ard ziua?»

Și ulița l-a învățat că toamna e o lumină blîndă, aprinsă de copaci să fie candelă de veghe pămîntului trudit.

* * *

«Papae! Papae!»

Bunicul venea spre casă. Copilul îi zărise, de departe, punga de hîrtie—pe care bunicul uitase s'o ascundă din vreme—și o luase la goană înspre el. Era gata-gata să-i sară în brațe, cînd se împiedecă de o piatră și căzu. Bunicul, deschizînd brațele să-l prindă, scăpă, jos, punga din mînă. Copilul, cu obrajii colbăiți, cu ochii inlăcrămați, începu să scîncească: «Papae, mi-o eșit un cucui...» Cînd se aplecă să-l ridice, să-l mîngîie, bunicul îl văzu rîzînd: Ulița îl împăcase, dăruindu-i cireșele risipite din punga adusă de bunic.

Și ulița și bunicul, erau bunicii unui rîs de copil.

V

Cînd l-au trimis părinții la învățătură, ulița l-a întovărășit până la colț; mai mult nu putea. De-acolo l-a privit, o clipă, și s'a întors spre casă, lăsîndu-l singur.

Pașii lui se sfiau pe celelalte ulițî; ochii îi erau uluiți de vălmășeală; urechile, asurzite de larmă; sufletul înfricoșat.

Și sufletul, fără să-i ceară încuviințare, s'a furișat acasă.

Cînd s'a deșteptat din toropeala de care fusese cuprins, trupul îi înghețase pe o bancă, sufletul îi era departe, în brațele uliții.

* * *

La școală, își strînse prietini, mici cași el, și-i aduse la joacă pe ulița lui; era așa de prielnică!

De-atunci, ulița se înavuți cu o droae de copii, care de care mai goiași, mai zdrențăroși, mai zburdalnici. Iar el, căpetenia lor, odraslă uliții, urmînd îndemnul ei, le îndrumă joaca spre casa părintească, ferind-o de a se irosi pe ulițî străine.

In fiecare zi, cozonacii și dulcețurile casei piereau în gurile flămînde, care năpădiseră ograda, ca vrăbiile: mama și bunica erau măgulite văzînd atîta voioșie în oastea odorului, și o răsplăteau cu ce avea mai bun cămara.

Acum, pe uliță rîurea veselia gureșă, ca un pîrău în matca lui; și ulița o dăruia căsuței.

Și nu rîvnea nimic alt copilul, decît ce avea: o casă cu părinți și cu bunici; o uliță cu joacă și cu jucării.

* * *

Uneori numai pe înserate, cînd rămînea singur ascultînd șuerile trenurilor, străpungînd slăvile, ca niște plopi sonori, îi pierea sburdălnicia. Atunci uita de uliță, deși alături de ea. Dorea ceva: nu știa ce!

Copilăria lui creștea spre viață ca zborul unei ciocîrlii spre soare.

VI

Isprăvise liceul.

Demult nu mai ședea în brațele uliții, demult nu se mai juca prin ea. Era mare. Acum pășea pe uliță, și-atît: drumeț.

Dorul de pribegie zvîcnea în el ca vîntul mării în pînzele unui însuflețit catarg: îngîndurîndu-i ochii; bombîndu-i frun-

tea; fluturîndu-i visurile; aplecîndu-i tinereța spre viață.

In mersul ei spre casa noastră, ulița nu mai avea tovarăș; era o albie secată.

VII

Urma să plece în țară străină, să-și întregească mintea, să se călească. Dorul de pribegie i se 'mplinea.

«Ești bărbat de-acum», îi spuneau părinții; «tot copil ești, măi băețelule!» oftau bunicii.

Era în ajunul plecării. Lăsase pe mama să-i rînduiască lucrurile, și eșise afară să-și răcorească fruntea, în largul vîntului.

Zburau cocorii, goniți de toamnă, gornind; cădeau frunzele, prea grele de aur pentru istovul crengilor; apunea soarele, prea greu de lumină pentru creanga zării.

Il purtară pașii spre poartă. Ajuns acolo, își sprijini coatele de poartă, își cuprinse capul în palme.

Era atîta povară în falnica bucurie care-i umplea sufletul, de-i părea că palmele lui sprijineau un soare de asfințit; și sufletu-i cînta de nădejdi ca cerul toamnei de cocori!

Se însera. Prin fața lui, moșnegelul felinarului trecu, descoperindu-se: «Drum bun, cuconașule. Să te întorci cu bine!»

Surîse, înduioșat, moșnegelului: «Să te găsesc sănătos, moș Neculai!...»

Se înserase de-abinelea. Deodată se trezi, față în față, cu bunicul care se întorcea acasă. Nu-l auzise venind; tresări. Un scincet scîrțiitor: portița. Bunicul îl privi lung, oftînd: «Pleci mîni, măi băețelule...» I se strînse inima...

Răsăritul lunei îl prinse tot la portiță. Se apropiau pași grăbiți; era tata. Iarăși scincetul scîrțiitor... Tata intră, îl dezmierdă cu privirea, cu mînile: «Te duci de-acum, măi băete...» I se umeziră ochii.

— Vii în casă?

— Acuși, tătăelule.

Rămase la portiță, cu ochii înlăcrămați. Uitase de uliță, și ea îi vorbise: «Vezi! Toți vin spre casă, numai tu te duci!» In lumina lunei, o pietricică, zărită printr'o lacrimă, sclipea ca o lacrimă.

Și trupul lui, fără să vrea, se plecă; și mînile lui, fără să vrea, se opriră de-asupra uliții, în locul unde, odinioară, abia ajungea creștetul copilului prea mic să se încumete pe uliță.

Și sufletul lui dezmierdă, prin noapte, jos, aproape de pămînt, capul unui copil care plîngea: Copilăria lui.

VIII

Plecase demult.

Bătrîna noastră bucătăreasă vorbea, la portiță, cu bucătăreasa vecinilor: «Dragul lui băet! O plîns cuconița, de bucurie, cînd o primit scrisoarea cu portretul lui. Să vezi ce mîndreță de flăcău s'o făcut!»

Ulița asculta.

IX

Veni războiul: prăpădul.

Zile și zile de-arîndul, mașini ferecate, copite de cai, cîntece și chiote, goarne și fanfare, răcnete și sudalmi—sfărmară și pîngăriră tihna uliții. Se scofîlcea, văzînd cu ochii, ca un obraz bolnav. Era prăpădită!

X

Eșiseră credincioșii dela denii, din biserica uliții.

Bucătăreasa noastră și cu moș Neculai, felinaragiul, mai zăboviră puțin, în prag.

— Mamă Mario! Ce vești mai aveți dela copil?

— Ei, moș Neculai! L-o prins pacostea asta de războiu, și o intrat, acolo, la oaste!

— I-auzi!

— Doamne! Doamne! Ce pustiu de gînd l-o mînat să se sue în mașinile cele care zboară pe sus? Sărăcuțu' de el!

— Să-i ajute Dumnezeu, mamă Mario!

— Să-i ajute, moș Neculai, că amarnic mai plînge cuconița!

In lumina lunei, ulița se făcuse albă, albă...

Pașii bătrînilor răsunară ca bătăi grele de inimă amărîtă...

XI

Toiu de noapte cărunțită de lună.

Prin fereastra deschisă, dela odaia părinților, se zărea capul mamei, aplecat pe măsuță: scria copilului.

Desigur că în aceiași clipă copilul, cu capul aplecat pe genunchi, scria mamei—dintr'o cazarmă adormită sau depe un cîmp de luptă, potolit.

Prin noapte, țîrîiau greerii.

Și ulița asculta, în țîrîitul greerilor, ecoul plîngător al celor două penițe, atît de îndepărtate, scîrțîind două doruri risipite în nemărginirea nopții.

XII

Piulau cuiburile pe subt streşini: un cer de primăvară plutea învolt pe apele aurii ale văzduhului, atît de uşor că l-ai fi spulberat cu o suflare dinadins.

Vîntul, dezmierdat de soare, se alinta cald, fumegînd de flori prin pomii albi.

Bunicul, aşezat pe o bancă, îşi ştergea ochii, cu o mînă destremurătoare. O vedenie îi înlăcrămase: ochii copilului, deschişi, încercănaţi, în sufletul lui—ca două zorele pe un zid năruit.

XIII

Vestea se prăbuşi în noi, ca o ciocirlie fulgerată de soare; la fel pierise copilul, între străini.

Uliţa ştiu. Căci peste p ţin, poarta ogrăzii s'a deschis larg, aşa cum deschide bocetul, o gură de om. Bunicul, în cosciug, îşi urma nepotul.

Curînd, cei rămaşi părăseam căsuţa; fugeam de-acolo.

XIV

Trecu vremea, trecu...

Şi într'o zi, eu cel sortit să tălmăcesc în slove şi bucuriile şi mîhnirile căminului părintesc—m'am pornit spre uliţa părăsită, să împărtăşim, împreună, spovedaniile unui trecut atît de scump nouă. Şi n'am găsit-o!

O viaţă întreagă o ştiusem, de veghe, la poarta casei; acum nu mai era. Plecase după morminte.

Şi 'n locul ei era o altă uliţă, pe braţele căreia rîdeau alţi copii.

Ionel Teodoreanu

Amintirile Caterinei State

Ca din somn m'am trezit în viaţă la Varatic, în sunetul clopotelor, în miros de smirnă şi în rugăciuni, pe care le ascultam, tăcută, pe braţele străbunicelor mele. Cele două bătrîne, o basma cafenie cu margini roşii — pe care icoana Maicii Domnului sta întotdeauna luminată de candela depe dulap — şi lada din cămară, cu cărţi vechi şi hîrtii multe, sînt între cele dintăiu imagini, limpezi, înainte de care parcă aşi avea amintirea vagă a unui întuneric.

Caşi cînd aşi fi avut intuiţia unei alte vieţi, mă bucuram de tot ce era şi de tot ce se petrecea în juru-mi; îmi era dragă chilia noastră, cu pereţii albi şi netezi, cu icoanele *«din odaia cea mare»*, la care mă uitam numai Duminica—atunci cînd descuiau bătrînele uşa, ca să primească pe maica Marchiana, cu care jucau *labinet* ori *concina pradată*.

Intram, cu sfială, în odaia cea mare unde mirosea întotdeauna a sulfină şi a levant; mă aşezam încet lîngă masă şi privind cînd la cărţi, cînd flacăra pîlpîindă a candelei, adormeam pe scaun. Alteori, în toiul jocului, maica Agafia, sora străbunicei, arunca pe pat cărţile, punea poala dulamei în brîu şi se ducea, grăbită, în odaia de alături.

— Da' ce faci, maică Agafie? întreba, şiret, maica Marchiana.

— Ia, o plăcintă, ca să prăznuim ziua de astăzi.

— Acu? îi tîrziu; n'auzi că toacă de vecernie?

— N'apucă să iasă din biserică şi eu-s gata...

Şi maica Agafia — «măicuţa», cum îi ziceam eu — mă trăgea laoparte de lîngă dulap unde, privind la cărţi, boţeam muşamaua şi, cît mergînd, cît tîrîndu-mă pe lespezile din ogradă, ne îndreptam spre bucătărie.

— Hai fuguţa, Tincuţă, să facem plăcintă!

Rezemată de laviţa de afară, mă uitam la bătrînă cum alerga, roşie şi aprinsă, dela cuptor la masa cu foaia cea sub-

ţire şi-mi era dragă faţa ei albă şi netedă, ochii negri şi gura mică; îmi era dragă, măicuţa, pentrucă-mi spunea poveşti şi pentrucă nu semăna cu maica Marchiana, cea chioară, şi nici cu una din maicile dela biserică ori din poartă.* Măicuţa făcea ades plăcinte, surîdea într'una şi vorbea mai încet atunci cînd străbunica, maica Lisaveta, ridica glasul.

Paşi mărunţi se aud pe hudiţă şi, din cerdacul chiliei din faţă, glasul maicii Epraxiei răsună până 'n ferestrele odăii noastre; mi-i frică de maica Epraxia; nu rîde niciodată, vorbeşte tare şi a bătut pe ucenica Frăsina, care mă dă *huţa* în scrînciobul meu de sfoară; simt glasul maicii Epraxiei, ca un cuţit în ureche şi fug să mă ascund în cămară, unde de-abia se mai aude.

De subt tavan, prin ferestruia cu un ochiu, acoperit de păinjeniş urzit în voe, o rază de soare, în apus, de-abia pătrunde până la lada cu cărţi, îngălbenind doar vîrful unei spete.

In faţa lăzii, între sacul cu făină şi calepele de tort, mă simt departe, in alt loc, în altă lume şi, caşi cînd aşi fi cercetat ceva, răscolesc necontenit cărţile vechi cu file mărginite cu roş, cu colţuri roase şi înegrite, şi-mi place mirosul lor deosebit ce seamănă numai cu mirosul metăniilor maicii Negri.

— Da' unde-i copila? întreabă măicuţa, îngrijorată.

— Cat'o în cămară, la ladă.

Şi bătrîna deschidea încet uşa şi mă ducea la masă, unde maica Lisaveta — mama Tinca — mă primea oftînd şi se uita lung la mine.

— Da' de ce te uiţi aşa la copilă? îi dioche-o! Ia pune-i mai bine un *zbenghiu*.

— Nu-i de diochet, Agafie; da' tare mă mir eu de jocul copilei noastre; stă, cît e ziulica, în cămară şi tot răscoleşte cărţile celea; asta-i joacă de copil?

— Ei, da' ce vrei mata să facă?

— I-ar trebui să se joace cu copiii, ori o păpuşă...

— Ca bine zici; poate s'ar juca copila cu păpuşa sorei Zenaidei...

— Să te duci, Agafio, s'o aduci...

Şi, privindu-mă duios, maica Lisaveta îmbală un deget, şterge talpa papucului şi-mi unge fruntea drept în mijloc.

M'am trezit adouazi, cu o păpuşă lîngă mine. Nu ştiu spune tot ce-am simţit, dar îmi amintesc că, afară de extazul ce-mi da frumuseţa ei, bucuria îmi era nemărginită. Stam, nemişcată, înaintea păpuşii şi nu îndrăzneam s'o ating; iar maicile, pe lîngă mine, rîdeau şi-şi ştergeau cu palma ochii plini de lacrimi.

— Hai, ia-o, Tincuţă, şi te joacă...

— Nu *pot*, măicuţă.

* Ograda mănăstirii.

— Nu-i grea, zice maica, grăbindu-se să mi-o pue în braţe...

Mînile-mi sînt moi şi numai ochii mi-s pironiţi la păpuşa, pe care o scap pe podea.

— Ţine-o bine! îmi spune maica Lisaveta — încrucişindu-mi braţele în jurul păpuşii... Şi hai, la lada din odaia cea mare, să-ţi dee mama materie s'o îmbraci altfel, s'o faci cucoană,—vrei?

Nu ştiam ce vreau, dar parcă aşi fi dorit, fără să pot spune, să nu ating nici eu nici nimene păpuşa, să nu se strice: s'o am şi adouazi şi altădată, întotdeauna...

Bucăţi de şiac, capete de camilaucă şi peteci de mohair stau răspîndite pe pat; eu ţin strîns păpuşa ca de frică să nu mi-o ia cineva şi adorm cu ea în braţe.

Sora maicii Zenaidei de-abia ajunge şi ea la clanţa portiţei noastre; de pe cerdac o aud strigînd şi clămpănind demult, dar nu mă îndur să las păpuşa. Şi măicuţa aleargă să tragă zăvorul.

— Ai venit, Zoiţică, să te joci cu copila noastră? o întreabă măicuţa, netezindu-i părul zburlit depe frunte. Fetiţa pleacă ochii, îşi suceşte degetele şi tace.

— Hai, du-te pe cerdac, o îndeamnă maica, ajutînd-o să sue scările.

— Ia uite-te cît îi de dragă copilei păpuşa ta!

Zoiţica se reazămă de cerdac, se opreşte la cîţiva paşi de mine şi îngînă, arătîndu-mi cu degetul păpuşa:

— Am venit să iau pe sora Anicuţa! şi, fără multă vorbă, fetiţa mi-o ia, o pune subt şal şi, tipăind pe lespezile ce duc la portiţă, fuge, cît poate, pe huditţă la vale.

Imi amintesc bine, ştiu ce am resimţit atunci. Imi părea că nu mai sînt întreagă, că mi se luase o parte din mine; afară parcă se mai întunecase şi-mi era tare frig în spate.

— Măicuţă, mi-o luat-o! — putui spune bătrînei, care plivea în grădină un străturel de rozetă.

— Hai, măicuţă, să ne culcăm... Mi-i tare frig în spate... Şi fără a mai vorbi de păpuşă, am tremurat vre-o două zile, la soare, subt bardacul din grădinuţă; vedeam păpuşa în vis şi tresăream într'una. Până ce bătrînele se hotărîră să mă ducă la biserică să-mi cetească părintele Gheorghe o rugăciune *de linişte*.

Ca să nu-mi fie *urît*, mă trimeteau maicile să mă joc cu văru-meu Ionică, de care-mi amintesc că plîngea mult, avea întotdeauna ochii roşii şi haine frumoase, cum nu mai văzusem. Bunica lui, cucoana Ruxandra, mă alinta, mă săruta, şi-mi da, pe după uşi: dulceţi, alune şi plăcintă. Mătuşa-mea, Sofia şi moşu Vasile, treceau ades pe lîngă mine fără să mă vadă; parcă-mi era frică de aceşti oameni; cînd îi vedeam din odaia de alături, mă ascundeam iute după stîlpul sobei ori mă furişam pe portiţa din dosul casei...

— Măicuță, eu nu mă mai duc la Ionică.
— Te-o bătut Sofia ?
— Nu, măicuță.
— Moșu-tău te-o fi ocărît, poate ?...
— Nu.
— Atunci de ce n'ai să te mai duci, Tincuță ?
— Pentru *nu știu cum !*

Cînd mă întorceam dela Ionică, grădina noastră îmi părea a fi mai frumoasă, chilia mai albă și vorbele maicilor mai blînde și mai dulci.

— Nu-i chip, Agafio. Fata asta trebue dată la carte,— zise într'o zi înțăleapta mama Tica, încrețindu-și sprincenile stufoase și micindu-și ochii mari și tulburi, asupra unei suveici încîlcite.

— Ii pre mititică, maică Lisavetă, de-abia împlineşte cinci ani acu, la Paști ; ce să facă la școală,—să-și strice capu' ?

— Nu, Agafio, să se ducă s'asculte, să prindă cîteceva, să nu-i fie urît copilei între noi, două babe.

— Las' c'o duc eu, de acu înainte la toate slujbele ; să învețe rugăciunile, că are ea timp de școală...

— Iii, Agafio, ce tot spui mata... Ce înțălege un copil de cinci ani, din rugăciune ?

— Sa'nvețe acu și a înțălege mai încolo...

De mînă cu măicuța ne duceam la toate slujbele dela Sfintu' Ioan și noaptea mă trezeam ades, după soba bisericii, în murmurul rugăciunilor de *Utrenie*. Invățasem multe rugăciuni bisericești, dar cea mai dragă îmi era «Miluește-mă, Dumnezeule».

In fiecare sară, cînd se ducea soarele depe crucea bisericii Sfintului Ioan și se ascundea dincolo, după munte, mama Tica lăsa lucrul și, întorcîndu-se numai într'o parte, ridica ochii spre cer și rostea, în șoaptă, o rugăciune lungă.

Cu ochii ei mari și tulburi, cu fața galbănă și suptă, o asemuiam cu sfinții depe pereții pridvorului bisericii «din vale».

— Mamă Tică, spune mai tare rugăciunea, spune-o așa cum cetește popa în biserică...

— Hai s'o spun. Da' mata culcă-te colo, pe pat : stai *locului* și ascultă.

«Miluește-mă, Dumnezeule, după mare mila ta și după mulțimea îndurărilor tale»...

— Mama Tică, stai ; ce-i aceia : «Miluește-mă» ?

— Ți-am spus, Tincuță, să asculți și să taci !

Și bătrîna începea iar : «Miluește-mă, Dumnezeule...»

Tot ascultînd, am învățat rugăciunea și, într'o sară, cînd se lăsa soarele după Ciungi și trăgea clopotul *de priveghere*, am spus-o bătrînei, fără greșală, până'n capăt.

— Nu ziceam eu, Agafie, că fata-i de dat la școală ?
— S'o dăm, dacă vrei mata ; da' are să-i strice capu'...

Adouazi sora Olimpiada mă duse la școală și profesoara mă așeză lîngă dînsa, pe scara de sus a catedrei ; îmi dădu un abecedar și-mi arătă literele.

Fară altă noțiune, școala îmi reprezintă o adunătură de copii cu care mă jucam, în recreație ; profesoara îmi era dragă, pentrucă vorbea blînd, semăna cu măicuța, îmi da din cînd în cînd bomboane și mă alinta ; mai mult decît din abecedar, învățasem ascultînd lecțiile celorlalte clase și, ca un papagal, repetam, bătrînelor, tot ce prindeam dela eleve.

Intr'o zi fata popei Ion fu întrebată : a cui era și cum se numeau părinții ?

— Sînt... a mamei.
— Cum se numeşte mama ta ?
— Ma-ma...
— Cum o cheamă, care-i este numele ?—repetă profesoara suind glasul.
— M... îngînă fata, timid, sucindu-și degetele.
— Ileana,—răspunde o elevă mai mare, ridicîndu-se în picioare.
— Dar pe tatăl tău cum îl cheamă ?
— Pe tata ? Lu tata, îi zice părintele Ion..
— Profesoară (nu m'a putut hotărî nimene să zic «domnișoară»)—pe mama mea o cheamă măicuța, zic eu fără a fi întrebată, ridicîndu-mă depe scara catedrei.
— Nu, gîndacule, măicuța e sora bunicii tale, sora maicii Lisavetei.
— Ce-i bunică, profesoară ?

Fetele cele mari, în banca din fund, izbucnesc în rîs și, ținîndu-se de nas, se ascund la spatele celor de clasa a treia.

— Bunică, gîndacule, e mama mamei tale.
— Mama Tica îi mama măicuței mele ?
— Nu, maica Lisaveta e mama mamei tale.
— Domnișoară, maica Lisaveta i-i străbunică—explică, grăbit, sora Olimpiada.

In mintea mea se încîlcei cu totul străbunica cu maica Lisaveta, cu măicuța, și tocmai această îndoială îmi scormoni neînchipuit mintea, toată dimineața, până ce—întorcîndu-mă dela școală cu sora—o întrebai pe drum :

— Ce-i aceia Mama ? Nu-i ca măicuța ?
— Mama, Tincuță, e aceia care te-o făcut pe mata ; mama matale nu-i maică.
— Da' ce-i ?
— O femee.
— Ca Ileana care ne aduce lapte ? Așa-i o mamă ?
— Nuuu, mama matale e duducă, cum îi domnișoara noastră dela școală și cum îi cucoana Sofia...
— Așa-i o mamă ?... întrebai eu iar, gînditoare...

Și, în aceiași sară, culcată pe cerdac, cu capul pe brațele măicuței, o întrebam iarăși:

— Măicuță, cine m'o făcut pe mine?

— Dumnezeu, Tincuță, Dumnezeu care zidește oamenii și le face pe toate cele văzute și nevăzute depe pămînt.

— Dum-ne-zeu? Da' pe fata lu' popa Ion cine-o făcut-o — tot Dumnezeu? O spus sora Olimpiada, că pe mine m'o făcut o femee care-i ca profesoara ori ca mătușa Sofia, — și femeii acelei îi zice *mamă*.

— Sora Olimpiada nu știe...

— Da' mamei Tică, de ce-i zic eu *mamă?*

— Pentrucă maica Lisaveta e mama bunică-tău și eu-s sora ei și noi te îngrijim, te învățăm și te-om da *în lume*, dacă ne-o ajuta Dumnezeu". Bătrîna oftă adînc, mă sărută, — tăcu o clipă, apoi începu a pufăi întorcîndu-se pe altă parte...

Din cerdac mă uitam în casă la icoana Maicii Domnului pe chipul căreia se răsfrîngea, slab, lumina candelei depe dulap; și 'n mintea mea, grea de nedumerire, asemănam pe mama mea, *din lume*, cu icoana cernită din iconostas.

— Măicuță!... Măicuțăăă!

— Ce-i, Tincuță? Ce-i? — tresări bătrîna, holbind ochii mari.

— Da' mama mea e așa ca...

— Așa, așa! îngînă maica, neînțălegînd ce-o întrebam. Și adormi iar, dusă...

De atunci, din sara aceia, auzeam de multeori pe bătrîne vorbind de mama mea.

— Trebue, trebue, Agafie, s'o duc la Ieși să-și vadă mama, s'o știe!... zise, într'o sară, maica Lisaveta.

— Așa-i; da'-i drumul greu și lung; o fi tare departe până acolo...

— Trei zile și două nopți, afară de popasuri, făceam eu cînd nu era tren; știi — cînd duceam băeții la Academie.*

— Și-i cheltuială mare!

— De-o fi să vînd și camelaucele și mohairul, eu tot mă duc.

— Dă, cum crezi; n'ar fi mai bine să vie Anicuța aici?

— Nu, nu, nu! Să-și vadă de învățătură. Știi ce o zis Micle.**

Imi amintesc ca prin vis, de un drum lung cu trăsura, de un popas, noaptea, într'un tîrg și într'o casă cu mult glod

* Liceul de astăzi.

** Mama și cei doi frați, Vasile și Constantin, rămăsese orfani din copilărie; bunica lor, Maica Lisaveta Ciudin, și celelalte două surori îi crescură pe tustrei în mănăstire; mama fu măritată și, în scurt timp, se reîntoarse la bătrîne rămînînd iar în sarcina lor. Prietinii ei, profesorul și Veronica Micle, o povățuiră să-și facă o carieră. Din lipsa mijloacelor cei doi frați, după cîțiva ani de studiu, fură retrași dela Academie și rămase funcționari la comună.

împrejur, de un pat lat și de niște perini, înfățate cu cit, pe care nu voiam să mă culc, pentrucă nu erau albe și nu miroseau a levant, ca pernele noastre dela mănăstire.

— Fii cuminte, nu mă supăra. Sîntem doar la oameni buni, la oameni detreabă.

— Aici-i *în lume*, mamă Tică?

— In lume, la Tîrgu-Frumos, la Timuș, prietin cu noi de multă vreme; mîne, desdedimineață, pornim și mîne sară, de ne-o ajuta *Cel de sus*, ajungem la Ieși.

— Numai la noi acasă-i mănăstire, încolo-i *lume* toată?

— Așa-i.

— Haidem, mamă Tică, la noi acasă, la mănăstire.

După un drum lung, în care am dormit într'una, am ajuns sara pe un deal, de unde în față, pe alt deal, se vedeau lumini multe. Inchid ochii și văd, ca atunci, o ogradă mare și o casă lungă cu cerdac împrejur; un bărbat bătrîn, cu două bărbi încăruntite, mă ia din trăsură, mă sărută și mă duce, în brațe, într'o odae mare și luminată — cum fusese biserica noastră la Inviere — unde cîțiva bărbați și cîteva cucoane de-abia se mai văd printr'un fum care mă îneacă. Mama Tica se îmbrățișează cu bătrînul căruia-i zice «Mihai» și cu o cucoană înaltă și neagră spre care bătrîna mă duce de spate, spunîndu-i:

— Iaca, Elencule, asta-i fata Anicuței.

Cucoana mă ia în brațe și mă sue atît de sus că-mi pare a fi ajuns în clopotnița bisericii noastre; se uită lung la mine, mă sărută și spune încet, mamei Tică:

— Păcat că fata nu seamănă cu Anicuța. Da'-i sănătoasă...

Apoi mă lasă din brațe și mă dă în sama unei fetițe, cu ochii mari și cu părul galbăn, căreia-i spune:

— Mario, să ai grijă de copilă.

Fetița mă ia de mînă și mă întreabă:

— Cum te chiamă pe mata?

Tac, și Maria mă trăște la oparte, se uită lung la mine, pecînd lumea cealaltă vorbește atît de iute, că nu înțeleg nimic din convorbire; privesc împrejur și asemăn, în gînd, casa asta mare, cu *trapeze* dela mînăstire.

Mai vine multă lume care se așază pe lîngă noi, la o masă rotundă, cu farfurii mărginite cu verde, care nu seamănă cu farfurioarele mele, înflorite, dela Varatic. E lumină multă, vorbă și zîngănit de linguri.

Sînt amețită, mi-i somn, mi-i dor de măicuța și încep a plînge.

Bătrînul cu barbă, mă ia în brațe, mă desmeardă, îmi dă bomboane și spune celor dela masă:

— Copila asta e strănepoata maicii Lisaveta Ciudin, care mi-i vară.

Văd pe toți, dela masă, cum se pleacă spre bătrînă ca atunci cînd ese popa cu «sfintele daruri».

— Da' mata ştii cine sînt eu?

— Nu.

— Eu sînt moşu Mihai Harhaz.. Şi asta, zice ei, arătînd spre cucoana cea neagră,—e mătuşa Elena. Şi fata de colo, e fata noastră: Maria.

— Da' unde eşti mata acu, ştii?

— In lume!

— Aşa, draga moşului, în lume... la Galata, la Iaşi...

M'a aşezat moşu pe o canapea, unde am adormit. Şi m'am trezit adouazi, într'un pat alb, într'o odae luminoasă, cu ferestre mari, de unde se vedea lucind, pe celalt deal, aşa cum luceau crucile bisericii în soare...

— Mamă Tica, ce-i acolo, biserici, mănăstire?

— Nu, Tincuță, acolo-i tîrgu' Ieşi; acolo-i Anicuța, mama matale. O spus Mihai să pue caii, ca să mergem.

— Unde, mamă Tica, la mănăstire?

— Nu, la mama matale.

— Eu vreau la noi acasă...

Am mers o bucată cu trăsura şi-mi părea că mă duc acolo, la tîrgul nostru, cu căruța lui Bunduc, peste dealul Cioarei...

Mă gîndeam la măicuța, la grădina noastră şi la şcoală.

Iar cînd ne oprirăm înaintea unei case, mai înaltă decît paraclisul, mă cuprinse groaza şi începui a plînge..

Lume multă trecea pe lîngă noi pe uliță; unii se opreau şi întrebau pe maică:

— De ce plînge copila?

— I-i frică să intre în casa asta, răspundea bătrîna. Insfîrşit, mă hotărîi să păşesc pragul unei săli pietruite ca «hudița dinspre pădure» şi rece ca «pridvorul dela schimbare».*

Miros rău şi înăbuşitor mă opri în uşă şi-mi fu deodată «ca atunci cînd mă învîrt în ograda şcoalei...» Şi, cum nu puteam spune, începui a plînge în hohote, astupîndu-mi nasul cu mîneca rasei bătrînei.

Femei multe, îmbrăcate în alb ne încunjurară, şi maica trimese pe una să cheme pe «Anicuța»... Pe o scară lată de piatră—ce părea a fi scara podului—văzui scoborînd repede o femee tînără, cu fața galbănă «ca a maicei Olimpiadei»**, cu păr închis şi cu ochii atît de mari şi negri, încît de departe mă sperie privirea lor rece şi ascuțită, înlemnindu-mă o clipă în loc.

Femeia aceia, îmbrăcată în alb caşi celelalte, sărută mîna maicii, se aplecă spre mine şi-mi atinse cu gura obrazul, zicînd cu glas fornăit «ca al maicii Glafirei dela strana a doua»:

— S'o făcut mare, dihania!

* Biserică din mănăstirea Varatic.

** Cea mai frumoasă maică din Varatic.

— Imi pare rău că-i zici aşa, Anicuță...

— Da' cum să-i zic, bunică?

— Vezi să n'o superi, că doar îi tare înțălegătoare.

— De aşi avea numai grija asta... Şi zicînd aşa, mă apucă de umăr şi mă suci în loc îndreptîndu-mă spre scara cea de piatră.

— Haidem sus, bunică, la mine în odae, să-mi mai spui ce-i pela Varatic...

Caşi mine, bătrîna se întoarse în loc, tăcînd. Şi deodată se opri şi, uitîndu-se lung la mama, îi zise:

— Parcă nu te-ai bucura că am venit la Ieşi.

— Da' ce vrei să fac, bunică?

— Să-ți iei copila în brațe, săăă... Mama tăcu şi ne deschise uşa unei odăi luminoase şi înalte «cît turnul sfîntului Ioan.»

Un pat mare de lemn «ca sania lui Uşer dela Tîrgu-Neamț», un dulap «cît portița dela grădină», o masă cu oglindă şi un lighean mare cît «vana mea de scăldătoare», era toată mobila «din casa cea mare».

Maica se aşeză pe un scaun al cărui spatar mă ascundea toată şi mama se afundă în pat «cum se afundă capu'n pernă».

Bătrîna mă căută cu ochii prin odae şi descoperindu-mă după scaun, mă aduse, binişor, în fața mamei.

— Iaca, Tincuță, duduca asta îi mama matale; ia-o de gît, sărut-o, hai drăgostiți-vă...»

Mama îmi întinde mîna şi mai mult lunecînd decît mergînd pe podeaua lustruită, mă apropii, timid, de ea...

— Ştii cum te cheamă?

— Tincuța.

— A cui eşti?

— A măicuții.

— Da' unde-i măicuța?

— Acolo, acasă la noi, la Mănăstire.

— Da' cine-s eu, ştii?

— Nu.

Mama Tica sare depe scaun, se pleacă spre mine, mi se uită 'n ochi şi-mi spune îndesat:

— Tincuță, ai uitat? Ți-am spus că duduca asta îi mama matale.

Rămîn încremenită lîngă pat pecînd mama, cuprinzîndu-mă cu ochii ei nesfîrşiți, zice:

— Fata asta-i bună de Varatic.

Şi, ne mai lăsînd maicii timp să răspundă, o întreabă grăbit:

— Ai adus şiacul şi mohairul tot? Să-mi opreşti şi mie de o rochie; ți-o plătesc.

— N'am adus nimic, Anicuță; am eu cîțiva galbeni, strînşi pentru comînd, şi dintr'aceia am luat de cheltuială la drum.

— De ce-ai venit la Iaşi?

— Ca să vă vedeţi cu Tincuţa; nu te ţinea minte, ne tot întreba, şi nouă ne era milă de copil că nu ştiam ce să-i spunem. Şi iaca, am venit...

— Ei bravo, bunică! Se faci atîta drum, să cheltueşti atîtea parale pentru boţu' ista.. Nu vezi că nu ştie pe ce lume-i?

— Ba ştie, ştie, Anicuţă, da'-i străină.. S'o mai ei mata cu vorba, că eu mă duc până 'n tîrg.

Cînd auzii aşa, fără să zic nimic mă prinsei, ca un cleşte, de rasa bătrînei. Mama sări depe pat, mă luă iute în braţe; mă duse la fereastră şi-mi arătă tîrgul cu casele cele multe, cu oamenii pe care, de sus, îi vedeam mişcînd pe uliţi «ca nişte gîndaci prin iarbă», pe cînd mama Tica, furişîndu-se, plecă, tiptil, pe uşă afară.

Nu pot spune groaza ce simţii cînd mă văzui singură cu femeia aceia, galbănă, şi cu ochii atît de mari şi negri... Alergînd, fără astîmpăr, dela fereastră la uşa pe care n'o puteam deschide, strigam din răsputeri pe mama Tica.

— Ssst! făcu mama, ca profesoara dela şcoală. Îmi astupă gura cu palma-i rece şi-mi zise uitîndu-se rău la mine: «Taaaci! vine acuşi maica. Şi să te duci, să nu mai vii pe aici, proasto!»

Pe uşa ce deodată îmi păru a fi acea a altarului dela biserica noastră, intră în odae o cucoană înaltă, groasă şi cu părul alb ca al mamei Ticăi. Cucoana vorbea frumos şi rîdea într'una, întinzîndu-şi necontenit haina cea albă.

— Am auzit că ţi-a venit fata, Anicuţă.

— Iacătă-o, Sofio,* zice mama, împingîndu-mă de spate spre cucoana care se apleacă să mă sărute.

— Nu seamănă cu tine. Da'-i nostimă, fata; ia uită-te ce boghetă-i!

— Ii urîtă şi-i proastă.

— Iaca aşa! parc'ai avut timp s'o vezi? Cred că nu vorbea bine cînd ai plecat tu dela mănăstire. Cîţi ani are?

— O împlinit cinci, acu la Paşti.

— Ii tare mititică, da'-i sănătoasă,—zice bătrîna sărutîndu-mă. Şi, netezindu-mi părul zburlit depe frunte, mă întreabă, luîndu-mă în braţe.

— Ce faci mata la Varatic?

— Invăţ la şcoală, maică. Mă duc la biserică şi mă joc cu Ionică.

— Da' cine ţi-i mai drag matale?

— Măicuţa, mama Tica, maica Negri şi icoana din odaia cea mare! număr eu, cu cîte un deget în palmă, uitîndu-mă în altă parte.

— Las'o, Sofio!—zice mama, trăgîndu-mă de picioare. E grea de colivă...

gate în sforile multor pachete pe subt care trec lipindu-mă de bătrînă.

— Of! tare mă oboseşte tîrgul. Am fost numai până dincolo de Sfîntu' Spiridon şi iacătă-mă-s gata!

— Ce-i acolo, bunică? întreabă mama, cercetînd pachetele cu ochii.

— Am adus cîte ceva să dai copilei... aşa, ca să ţie minte că a fost *la mama*.

— Ce, bunică, ai uitat că am leafă şi cîştig destul?...

— Ba nu, Anicuţă: da' mata nu te poţi gîndi la toate, ai de învăţat...

Din pachetele învălite în fel de fel de hîrtii, scoase mama Tica prăjituri, ciocolată, fructe zaharisite şi o păpuşică; mama îşi încreţi sprincenele şi tăcu o clipă; apoi, ca 'n silă, luă cîteva fructe şi mi le întinse. Fug iar după scaun şi maica mă prinde şi mă duce la mama.

Nu pot spune impresia ce-mi dădu apropierea ei: avui, ţin bine minte, o senzaţie curioasă, mult asemănătoare cu aceia cînd, adormind într'o zi în grădina unei maici, mă trezii alături cu o bufniţă care se uita la mine tăcută, cu ochii ei mari şi plini de răutate.

— Vrei să rămîi cu mama, Tincuţă? Eu mă duc la Galata şi mîne oiu veni şi te-oiu lua şi pe mata acolo.

— Ia-mă, ia-mă, mamă Tică! Incepui a ţipa prinzîndu-mă, cu putere, de mîna bătrînei.

La Galata găsii iar ograda cea mare plină de soare şi zgomot, vorbă şi rîs, iar fumul umbla prin odae «ca pe deasupra casei noastre».

Maria mă duse într'o sală mică unde de-abia intra o masă lungă şi strîmbă, căreia-i zicea ea: *piano*.

Şi cînd se aşeză pe scaun şi mişcă degetele, «cum le mişca măicuţa cînd alegea pînză», mi se păru că aud, de două ori, guitara moşului Vasile dela Varatic.

Imi era drag să ascult şi, deciteori aducea Maria păpuşile, eu le lasam, o luam de mînă şi, tăcînd, o duceam la piano. Spre sară mergeam cu toţii într'o grădină mare, căreia-i zicea Maria «vie». Şi cînd se auzea un clopot, ne întorceam repede ca să primim pe «doctor» şi pe alţi musafiri care veneau «la masă».

Intr'o zi mă duse Maria în nişte chilioare*, unde bătrîni şi bătrîne, caşi acele dela bolniţa**, stau ghemuţi în paturi ori încovoiaţi şi de-abia tîrîndu-şi în cîrji paşii, umblau, de colo până colo, prin sală.

In chiliile cele mici şi între bătrîni mă simţeam mai bine ca oriunde, căci ele îmi aminteau mănăstirea.

Şi din ziua cînd mă duse mama Tica la capelă, decînd, în

miros de tămie, auzii popa cetind liturghia, mă simţii mai mulţumită. Imi era însă dor de măicuţa, de mănăstire şi-mi era frică «de duduca cea cu ochii mari», care venea din cînd în cînd pela Galata.

Slăbisem şi aveam friguri.

Doctorul Ciurea spuse, într'o zi, moşului:

— Să trimeţi, grabnic, fata la munte.

— Mamă Tică, a zis doctorul cel cu barbă ascuţită să mergem la noi acasă?

— Aşa o zis, Tincuţă; roagă-te lui Dumnezeu să ne ajute să mergem cu bine.

Adouazi, de dimineaţă, tot ospiciul era în picioare; moşu' Mihai, cu mătuşa şi cu Maria, mă căuta prin grădină şi prin vie; mama Tica, îngrozită, încremenise lîngă fîntînă; slugile alergau, care încotro; pănă şi bătrînii, care puteau merge, eşiseră ca nişte cucuvelci, prin ogradă, şi-şi dedeau care de care părerea... Dupăce se cercetase pretutindeni, ajunsese mai toţi să creadă că fusesem furată de nişte căldărari ce trecuse pela poartă. Şi moşu' Mihai se şi pregătea să le ia urma, cînd fui găsită, dormind, în capelă. De dimineaţă găsind deschisă uşa bisericuţii, intrasem şi, înaintea celor trei icoane luminate de o candelă, spusesem rugăciunile învăţate la mănăstire şi făcusem multe metanii «ca să ne ajute Dumnezeu să mergem acasă, la noi la Varatic».

Tăcerea, lumina slabă şi mirosul tămîei mă liniştise atît de mult, încît adormisem într'o strană, închinîndu-mă. Şi mă trezii, tîrziu, încunjurată de toţi ai casei, afară de mama Tica, bolnavă în pat de spaimă. După cîteva zile, slăbită de dor şi bolnavă de friguri, am plecat la mănăstire.

Nu-mi amintesc nimic din acel drum; mama Tica mi-a spus mai tîrziu, că *bîiguiam* vorbind într'una de «duduca cu ochi mari».

După o boală lungă, dupăce băui multă apă cu cărbuni şi ascultai, fără să înţăleg, multe molifte, mă trezii iar în sunetul clopotului din vale, în faţă cu icoana cea cernită şi cu bătrînele la căpătăiu.

. . . .

Fulgi mari de omăt se aştera, liniştit, peste cele cîteva flori din grădiniţă, acopăr lespezile din ogradă şi albesc pămîntul. In tăcerea mănăstirii se aude, ici şi colo, zgomotul vatalelor, asurzit ades de croncănitul cioarelor ori de sunetul vreunui clopot.

— Măicuţă, eu mă duc mîne la şcoală.

— Ba să stai acasă, să-ţi isprăvească, măicuţa, căciuliţa şi mănuşile, că altfel îngheţi...

— Şi florile îngheaţă, măicuţă?

— Nu, Tincuţă; florile dorm subt omăt, pănă la primăvară, aşa cum dormi mata noaptea, subt prostire...

Vînt rece spulberă fulgii şi-i lipeşte de geamuri, în care

mama Tica îndeasă, cît poate cu un cuţit, pale dintr'un caer de lînă; vrăbiile ciripesc şi zboară, zbîrlite, depe cerdac pe streşini.

— Spuneam eu că are să ningă,—zice mama Tica. De eri se tot rotesc trei cioare pe deasupra crucii paraclisului. Şi alt semn nu mai trebue.

— Parcă ninge? Ia uită-te cum mai viscoleşte! răspunde măicuţa, mutînd andrelele; şi, ridicînd pe frunte ochelarii, se uită lung pe geam afară...

— Vai de cei ce sînt prin păduri ori la drum mare!

— Ce-i pe drum, măicuţă?

— Lupi, Tincuţă; şi strigoi şi stafii.

— Strigoi de acei care iau copii?

— Poi? Aşa-i cînd se înopteează, pe viscol, în pădure.

Caşi cînd m'aşi fi putut despărţi să ştiu ce-i în pădure şi la drumul mare, mă cutremur şi parcă mă simt bine în chilie, lîngă bătrîne, pe scăunaşul meu dintre pat şi sobă.

In uşa sălii bate cineva şi se aude mişcare şi vorbă prin ogradă.

— Da' oare cine-i? se întreabă bătrînele oprindu-se din lucru. Şi tot ele îşi răspund:

— O fi dincolo, la Epraxia...

Bătăile se aud din ce în ce mai tare.

— Măicuţă, îi strigoiul!

Fug şi mă ascund în pat la spatele bătrînei, iar mama Tica deschide uşa odăii şi întreabă din prag:

— Care-i acolo?

— Eu, bunică.

— Irrraaa! Anicuţa!... face maica, şi se repede la uşă, trage zăvorul şi descue; iar maica Agafia, în odae, aleargă spre sală, îşi îndreaptă fesul şi-şi drege barizul pe la tîmple.

— Măicuţă!—strig eu de subt pernă.

— Hai, eşi de acolo, Tincuţă, că o venit Anicuţa, mama matale!

Mi-o amintesc bine şi parcă o văd, înainte de a intra în casă, cu ochii ei mari, cu faţa galbănă... şi mi-i frica...

Pe uşa deschisă, vine frig de afară; în sală se aude zgomot de paşi şi de uşi trîntite.

— Hai în casă, Anicuţă!

De subt pernă mai aud vorbă până ce mă pomenesc deodată desvelită.

— Aici erai? Ce te ascunzi? Iaca, ţi-am adus bomboane.

Şi cum stau cu faţa spre părete, văd lunecînd, lîngă mine, o cutie poleită şi cîteva portocale.

Nu ating nimic, mă fac ghem şi îndes, cît pot, capul în pernă.

— Tot aşa sălbatică-i fata asta?

— Nu-i sălbatică, Anicuţă, da' nu te cunoaşte... s'a învaţa cu mata, cît îi mai sta, la noi, la Varatic.

Fără a vedea, simt că mama s'a depărtat de lîngă mine și parcă răsuflu mai în voe; îmi aduc iar perna peste cap, deschid încet cutia, rod bomboane și numai din cînd în cînd mă uit, cu un ochiu, în casă. Mama stă pe patul de lîngă sobă, între cele două bătrîne; lumina lămpii, din ocniță, îi cade pieziș pe față și-mi amintește icoana din odaia cea mare.

Mama vorbește atît de încet că, din povestea care-o spune, prind numai cîte o vorbă; mă uit la ea și parcă-mi pare bine că nu-i zbîrcită și-i mai frumoasă decît maica Olimpiada și decît toate maicile din mănăstire.

La ușa sălii se aud iar bătăi; mama sare in mijlocul casei, bătrînele se îndeamnă care de care să deschidă până ce, maica Lisaveta, se hotărăște să întrebe:

— Care-i acolo?

— Oameni buni, măicuță.

— Cine-iii ?

— Oameni cu gînduri bune. Blagoslovește maică.

— ...Domnu'! —răspunde bătrîna. Și trage zăvorul, deschide ușa 'n lături și poftește pe cineva înăuntru.

Pe omătul înghețat, se aud scîrțîind pași greoi și caii, scuturînd coamele, zurnue zurgalăii, în sunetul liniștit al clopotului de Utrenie.

Nu înțăleg nimic, mi-i frică, și totuși aș vrea să văd cine-i în sală; îmi fac o ferăstrue pe subt colțul pernei și mă uit în casă, unde văd intrînd o matahală înfășurată în blană; ii ca ursul pe care-l joacă țiganii în poartă; nu seamănă cu popa, nici cu moșu'; nu seamănă cu nimeni; e mare până 'n pod; părul și mustățile îi sînt albe, ca crengile înghețate de *Dumitriță* și din mînă, dintr'o buccea de birlie albă, ce-i ruptă pe alocuri, es flori frumoase ca atunci cînd îi cald și soare la noi în grădină.

— Strigoiu', măicuță! Nu mă lasa!... țip eu de subt pernă. Și mă simt iar desvelită și cuprinsă în brațele matahalei.—Maicuță, măic'!...

Amuțesc de spaimă și-mi pierd aproape cunoștința. Maica se repede, mă ia și-mi stropește obrazul cu apă rece; îmi dă să beau aghiasmă și mă închină. Eu tremur toată, îmi clănțănesc dinții și mă 'neacă sughițul... Nu pot plînge și, cu ochii uscați de spaimă, văd ochii mamei, mai mari și mai negri, pironiți pe mine.

— Las'o, mătușică! zice mama... E salbatică, parcă ar crește la Ciungi, în pădure; fata asta nu mai vede oameni? Ziceați că ați dat-o la școală...

— Cum nu, Anicuță,—răspunde îndesat mama Tica. Vede copiii oameni, da' altfel ...ca Vasilică ori ca popa... Blana asta de lup și coconu' Costache, cum e dumnealui zdravăn—să nu-i fie de deochi—dă, nu pre vede pela mănăstire.

Pe pat, pe subt pernă, în jurul meu și în toată casa, parcă ar fi plouat cu lucruri bune; bomboane, biscoturi, fructe za-

harisite se sfarmă pe subt mine; și jucării, o rochiță și o păpușă stau înșirate pe scaune și pe perna de părete; țin ochii strînși, nu văd nimic, suspin și, ghemuită subt pernă, chem într'una pe măicuța lîngă mine.

— Ce-i Tincuța ?

— Alungă strigoiul; eu mi-am făcut cruce și nu fuge, măicuță... să se ducă și duduca... mama... ceialaltă...

— Vai, Tincuță! Nu se poate! îmi șoptește maica; aista nu-i strigoiu, îi un om bun; ia uită-te ce ți-a mai adus,—și mata n'ai zis nimic...

— Nu, nu, măicuță,—suflu eu subt pernă, făcîndu-mi cruce. «Să piară *ucigă-l crucea*»...

Adorm, suspinînd, și adouazi nu mai văd din urma celui ce fusese, decît tot ce lăsase în urmă și mă încredințez, mai mult, că pe la noi trecuse strigoiul.

— Numai strigoii aduc noaptea copiilor lucruri bune.

Da' cîteva zile, decînd a venit «duduca», simț că se petrece ceva neobișnuit în casă; maicile nu mai lucrează noaptea, nu s'au mai dus demult la *vecernie* și sînt mai tăcute; iar cînd vorbesc, între ele, mă trimet ades să le aduc cîte ceva din bucătărie...

Intr'o sară nu adormisem bine cînd auzii bătrînele șoptind între ele:

— Ba eu cred că ar fi bine să-și ia copila.

— Eu n'o dau, să fie ce-o fi... O știu eu pe Anicuța cine-i; n'o vezi? Nu-i pasă de copil. Are slujbă, are să se ducă de acasă; cu cine să rămîie Tincuța?

— Așa-i, Agafie, ai dreptate; da' nu te gîndești că fata se face mare și dacă n'a vrea să rămîie în mănăstire, îi trebue carte, zestre...

Deși aproape adormită, înțelesei bine că era vorba să mă ia «duduca». Nu putuiu spune nimic, mă toropise somnul și limba mi se lega în gură; mă lipii mai mult de măicuța și, ca prin vis, o auzii zicînd:

— Nu dau copila nici moartă!

Mă deprinsesem să văd pe mama între noi, eram totuși foarte mulțumită cînd se ducea de acasă; atunci parcă mă simțeam mai aproape de bătrîne și eram fără de sfială în mișcări și 'n vorbă.

Intr'o zi veni mama lîngă mine, pe pat, și-mi spuse că are să se ducă departe, *în lume*, unde erau păpuși cît mine și trăsurele mici și cai...

— Ca ai lui Bunduc? —întrebai eu curioasă, pentrucă, între jucării, aveam un grajd întreg de cai umpluți cu pae.

— Ca ai lui Bunduc, desigur!

— Care pot să ducă pe măicuța la tîrg?

— Așa, așa, ți-am spus odată!—zice mama, răstit, pecînd maica Lisaveta, dela stalive, se întoarce spre noi, se uită lung peste ochelari, clatină din cap și adaugă cu glasul stins:

— Aşa, Tincuţă, cai adevăraţi şi mai mari şi mai frumoşi ca ai lui Bunduc.

Îmi erau dragi caii; de multe ori opream pe sora Olimpiada, în poartă, lîngă vre-o trăsură şi, tot uitîndu-mă şi rotindu-mă în jurul cailor, uitam ades ora şcoalei.

— Acolo-i casă mare, — reia mama Tica, mai înviorată, înodind un fir rupt în suveică, — şi-s bucate multe şi păpuşi şi bomboane mai bune decît la dugheană...

— Da' cine are să-mi spue poveşti cu sfinţi, cu strigoi şi cu stafii?

— Sînt două fete ale popei, — răspunde distrat mama.

— Acolo este popă, în lume?...

— Ba-s mai mulţi, şi călugări...

— Şi maici, aşa ca măicuţa mea şi ca mama Tica?

— Maici nu-s, da' este o mănăstire mică.

— Să ducem maice de aici... să meargă şi măicuţa acolo...

— Nu acu', are să vie la primăvară, de Paşti, — încheе mama hotărît şi trece în cealaltă odae.

Adouazi, pela toacă, o sanie mare cu doi cai frumoşi se opri în poarta mănăstirii; două surori, care de care mai sprintenă, se grăbesc la deal să vestească pe mama care, aşteptind, mă îmbracă cu rochiţa cea nouă şi mă pregăteşte de drum.

Măicuţa, ca după treabă, aleargă de colo până colo, şi-şi şterge ades ochii cu cîte un deget; iar mama Tica, ghemuită într'un colţ de pat, mă tot cheamă la dînsa, mă netezeşte pe cap şi-mi spune la ureche:

— Să fii cuminte, Tincuţă, să nu superi pe nimeni, că de Paşti are să-ţi aducă bunica ceva. Acolo, în lume, e mai frumos ca la mănăstire, ca la noi, două babe bătrîne şi zbîrcite, — zice maica înecîndu-se în plîns şi arătîndu-mi mîna-i galbenă şi încreţită.

— Haidem, că-i tîrziu, avem să înoptăm la Timişeşti şi mai avem pădurea, — zice mama pornind spre uşă.

Inimami se strînge; ştiu demult că în pădure sînt strigoi şi stafii; mă uit lung la mama şi nu mai îndrăznesc să-i spun nimic de frică.

— Stai, Tincuţă! strigă măicuţa din urmă; hai în odaia cea mare să te închini la Maica Domnului. Bătrîna mă ia de mînă şi mă duce înaintea icoanei luminate de candelă.

— Zi aşa, Tincuţă: «Ajută-mi Maica Domnului, să merg cu bine, să fiu sănătoasă şi să am noroc».

— «Ajută-mi, Maica Domnului să merg»... Măicuţă, duduca zice să trecem prin pădure; mi-i frică, eu rămîn cu mata la Mănăstire...

— N'ai mai închinat-o, maică Agafie? strigă mama din portiţă.

Bătrîna tace, mă ia de-o mînă şi, ştergîndu-şi cu cealaltă necontenit ochii, scoborîm valea în poartă. Doi cai mari şi

negri, înfăşuraţi în cergi legate în curele pe subt pîntece, joacă şi se muşcă de coame; vizitiul sare din sanie, îşi face loc printre maicile adunate şi, înhăţînd o blană mare, o înveleşte pe mama de nu i se mai văd decît ochii — pe cînd maicile, care de care, mă înfaşă în altă blană ce seamănă, la păr, cu *Artiufa** noastră.

— Unde te duci mata, Tincuţo? mă întreabă la rînd maicile.

— În lume!...

Bătrînele mă blagoslovesc şi sărutîndu-mă, îmi udă obrazul de lacrămi.

— Cîte ceasuri facem până la Vascani, moş Gavrile? întreabă mama pe vizitiu, care se îmbracă într'o blană de lup şi, răsucindu-şi hăţurile după mînă, se întoarce spre noi răspunzînd:

— Am venit încet, duducă; oiu fi făcut vre-o trei ceasuri; da'acu le dau drumul, sînt odihniţi, se duc ca vîntul...

Sania lunecă şi maicile, pe delăiuri, ne urează «drum bun»; iar eu, speriată de toată schimbarea şi de duduca ce stă lipită de mine, mă zbat şi strig cît pot din blană:

— Măicuţă, măicuţăăă? ia-mă!...

Dar deodată îmi pare că zbor. Mai aud doar zurgălăii şi strănutul cailor; gulerul moale al blănii îmi alintă obrazul; pe delături şi în sus, văd cerul; mă gîndesc la maici; o văd pe mama Tica stînd ca un ghem mare de lînă, într'un colţ de pat, şi pe măicuţa o văd plîngînd. Ceva ascuţit îmi împunge pieptul şi de-abia mai pot sufla; sania lunecă tot mai iute şi moşul Gavril fluera din cînd în cînd pocnind din biciul, care-mi atinge uşor fruntea... Mi-i cald şi mi-i somn, închid ochii şi văd odaia cea mare cu ceasloavele depe dulap, aud vatalele stativelor şi clopotul parcă-l aud bătînd...

. . . .

Mă trezesc noaptea în întuneric şi în braţele unei femei care mă duce spre o casă mică, din fundul unei ogrăzi, ce-mi pare mai mare decît poarta mănăstirii; plec capul cînd trecem pe pragul sălei în care miroase a rachiu şi a umezeală şi de unde intrăm, printr'o odae întunecoasă, în odaia mamei.

Aici arde, mică, o lampă cu sticlă verde cum n'am mai văzut la Varatic; cineva mă desbracă şi eu rămîn o clipă cu ochii la lumină, în timp ce casa se umple de oameni care se învîrt în juru-mi şi, ca de datorie, mă întreabă fiecare la rînd:

— Cum te chiamă?

Femeia care m'a adus în braţe se uită peste umărul alteia, mai bătrînă, căreia-i zice «Cucoană preoteasă», mai vine şi un popă şi două fete, şi vorbesc cu toţii laolaltă şi rîd de se cutremură geamul; vorba lor tare şi rîsul îmi supără

* Miţa bunicilor.

urechea; mie-mi place numai vorba măicuţii şi glasul părintelui Gheorghe — mă simt străină şi încep a plînge.

— Ce-ţi este? mă 'ntreabă mama răstit.

— Să le zici mata să se ducă.

— Taci! Ţi-i foame? zice ea mai tare.

— Gata, gata, duducă Anicuţă; ne-o spus boeru' că veniţi în sara asta şi ne-o trimes de toate, slavă Domnului...

Mama mă ia de mînă şi cu toţii trecem, peste sală, în altă odae unde, la capătul unei mese lungi, pe un şervet alb, sînt puse două tacîmuri şi dincolo, la celalt capăt, cît pe masa de lemn cît pe o muşama jupită, sînt înşirate străchinuţe ca acele în care mîncau puişorii mei dela Văratic.

Mă uit la farfuriile cele albe şi mă gîndesc la farfurioarele mele cu flori şi la acele cu caii şi cu sănii negre... Mă gîndesc la măicuţa, la chilia noastră şi lacrămile picură în şervetul în care încerc să le ascund.

— Nu mănînci?

— Nu-mi place.

— Ce ţi-i?

— Să mă duci, duducă, la mine acasă, eu vreau la mănăstire...

Mama îşi încruntă sprîncenile, tace, şi mănîncă tihnit, înainte.

In odaia mamei, mică şi rece, caut un lucru cunoscut să-mi rezem ochii: în cercetarea mea întîlnesc, necontenit, privirea duducăi şi mi-i frică; lacrămi fierbinţi mi se scurg pe obraz şi eu le ascund cum pot întorcîndu-mă, ca să nu mă vadă, cînd într'o parte, cînd într'alta.

O masă, un dulap, un pat şi cîteva scaune e tot mobilierul ei şi-mi pare casa goală până ce descopăr sus, pe un raft, icoana Maicii Domnului.

Nu-mi amintesc, în toată copilăria, de o clipă mai chinuitoare ca aceia cînd mă desbrăcă mama, şi-mi zise să mă culc, în pat, alături de dînsa... Nu mai ştiu spune sentimentul ce-l avui în clipa aceia; dar, gîndindu-mă bine, îmi amintesc de un mare desgust şi de o frică neţărmurită; stam desbrăcată, la celalt capăt al patului, tremuram de frică şi de frig şi nu mă puteam apropia de mama care, despletită şi lăsată într'un cot pe perna albă, părea cu ochii ei mari în lumina verde a lămpii, un chip din *Iadul* ce-l văzusem de atîtea ori, pe păretele pridvorului din biserică.

— Nu te culci? Mă întreabă mama, pironindu-şi privirea ascuţită asupra-mi.

— Să vie fata, eu mă culc cu...

Mama sare din pat şi făcînd numai un pas până la uşă strigă:

— Frăsino!

Fata vine şi dupăce vorbeşte ceva la uşă, intră în casă, se apropie de mine şi-mi spune:

— Să taci, că vine Dracu!... Iaca, acuşi ese din dulap, de colo.

Mama stinge lampa şi eu fac, în întuneric, cruci multe; mă ghemui într'un colţ şi adorm în suspine. Adouazi mă trezesc singură în odae şi, cu toate că mi-i frică «de dracu», simt ca o mulţumire că nu mai văd pe duduca lîngă mine.

Intr'un tîrziu vine una din fete, face focul şi-mi aduce nuci şi pîne.

— Eu mănînc lapte la noi acasă.

— Azi, mănînci lapte? Ai uitat că-i postul Crăciunului?

— Mie-mi dă măicuţa. Da' unde-i duduca?

— Mama ta? s'o dus după treabă şi o zis să stai aici şi să nu faci gură că ese dracul de colo... Iaca, ai nuci, pîne şi apa-i în cană.

Rămîn nemişcată în mijlocul odăii, stau cu ochii la dulap şi nu pot plînge; am amorţit de frică. Afară aud vorbă, o găină cîrcîie şi lîngă uşă cîntă cocoşul...

Tot privind înapoi, mă tîrăsc încet până la fereastră şi, aruncîndu-mi ochii afară, îmi uit o clipă frica; din cîrdul de găini, ce trece pe subt fereastră, cea mai frumoasă e maica Olimpiada; iar alta, care cîrcîie, e maica Glafira dela strana a doua...

Un om, ca străjerul din poartă, drege un car, şi mai încolo, în ogradă, pe omătul îngheţat şi strălucit, ca la mănăstire, se abate din zbor cîte o cioară.

Focul s'a stins, în casă e frig şi mi-i foame... Caşi cînd mi-ar fi fost frică să nu fiu văzută de cineva, mă întind cu sfială să iau o nucă; un zgomot, venind dinspre dulap, mă sperie; îngrozită, mă ghemuesc într'un colţ de pat şi adorm moartă...

M'am trezit în pat, îmi era frig tare, mama umbla repede, vorbea singură şi-mi dădu să beau o lingură de apă amară; am adormit iar şi cînd m'am trezit era lîngă mine omul pe care-l văzusem la mănăstire; pe pat, pe perini, de jur împrejurul meu, erau înşirate, caşi atunci, jucării şi bomboane. Omul îmi pare mai mic, nu mă mai sperie şi privirea lui, blîndă, mă îndeamnă să iau bomboanele ce mi le întinde.

— Ia mai multe, Tincuţă, îmi zice el împlîntîndu-mi mîna până în fundul cutiei. Iaca, dupăce vei mînca bomboanele să te joci cu păpuşa asta şi mîne am să-ţi aduc, dela Iaşi, una mai mare.

Mîncînd bomboane, adun toate jucăriile în juru-mi; mama, rezemată cu un cot în pat, se uită lung la mine şi privirea ei, ca oricînd, mă nelinişteşte şi mă face să-mi pierd cumpătul; nu mai pot vedea frumuseţea păpuşei şi nu mă mai pot bucura de nimic.

— Şi nu zici «mersi», cînd îţi dă cineva ceva? mă întreabă mama, ascuţit.

— Sărut mîna», îngîn eu apucînd de abia mîna omului

care mă sărută pe amîndoi obrajii. Mama ia ghitara și, dela cele intâiu sunete, îmi pare că aud toaca și clopotul din vale și văd iar munți albaștri și grădinuța noastră cu măicuța plivind și odaia cea mare cu florile dintre zăbrele...

Îmi pare, deodată, că acel om m'a luat dela mînăstire și încep a plînge; totuși nu-l urăsc pe «Cuconu' Costache», și cînd vine parcă aduce cu el lumină în odăița cea întunecoasă în care stau zile întregi singură, închinîndu-mă necontenit de frica dracului, care se mutase de un timp în sobă...

Cu toată schimbarea ce aducea în casă Cuconu Costache, cu toate că mama mai vorbea, din cînd în cînd, cu mine și Frăsina se juca sara «de-a cucoanele»,—lîncezeam, vădit, de dorul mânăstirii și, în scurt, mă îmbolnăvii iar de friguri. Era în primăvară; mama Tica veni să mă ia la Văratic și de multe ori de atunci mi-a istorisit bătrîna drumul acela «cum n'a mai fost altul».

— Erai atît de slabă, că parcă ai fi plîns de cîte ori începeai a rîde, și cînd am ajuns pe *dealul cioarei*, cînd ai văzut pădurea și ai auzit clopotul de privighere, te-ai îngălbinit ca ciara, ai dat ochii peste cap și poate că-mi mureai în brațe de nu te scoboram la fîntîna dela crucea drumurilor.

O! de-aș mai putea să spun acum tot ce simții cînd trecu trăsura pe lîngă pădurea de mesteacăni și pe lîngă dugheana «de unde cumpăr eu ciocolată cu poze și zahar de ghiață»!

Simțeam o nespusă mulțumire să spun tare, ca să m'aud, numele maicilor din chiliile pe lîngă care trecaem.

Ne oprirăm în poartă; mi se păru că măicuța se rostogolea alergînd spre mine; mă luă în brațe și mă sărută cum nu mă mai sărutase nimeni de cînd plecasem.

— Draga măicuței! Draga măicuței, îngînă într'una bătrîna, depărtîndu-mă și apropiindu-mă ca să mă vadă mai bine.

— Cum a slăbit biata copilă; nu spuneam eu? zicea măicuța unei maici cu care venise să mă primească.

— Îi slabă Tincuța, ai dreptate; să n'o mai trimeți, maică Agapie, la Vascani...

Parcă aș fi vrut să nu-mi vorbească nimene, să stau lîngă măicuța și să-mi satur ochii de tot ce vedeam în jurumi, de Văratic... Grădinuța cu străturelele proaspăt brăzdate, chilia văruită de Paști, liniștea, clopotele și biserica mă înviorară văzînd cu ochii.

— Dece te rogi mata, Tincuță? mă întrebă, într'o zi, o maică la leturghie.

— Ca să mă lase duduca aici la măicuța, în mânăstire.

Cîtă noutate și cîte bucurii găseam în viața care nu se schimbase întru nimic; soarele parcă răsărea mai luminos, clopotul îmi mulțumea auzul mai mult ca oricînd și chilia maicii Evgheniei — sora bătrînelor — devenise acum un loc cu neînchipuite bogății pentru imaginația mea vie și dorul singurătății care mă stăpînea tot mai mult.

Maica Evghenia, «bunica», nu semăna cu cele două bătrîne cu care simțeam că nu se ințălegea; venise bătrîna din lume, avea puțină avere și gînd nestrămutat s'o înmulțească lucrînd. Cumpărase una din cele mai frumoase chilii din mânăstire și luă în îngrijire pe mama până la o vreme. Maica Evghenia Galin era, în acel timp, cea mai lucrătoare maică din Varatic și comandele cît de grele, în țesături, numai ea le primea; era harnică, energică și sgîrcită. Mă duceam rar pela dînsa, numai cînd mă chema—și atunci, de mă lăsa în «odaia cea mare», era pentru mine o zi aleasă între multe, o sărbătoare.

— Bunică, lasă-mă să mă uit în odaia cea mare.

— Altădată...

— Lasă-mă acu, bunică, lasă-mă.

— Ei haide să-ți deschid; da' ia descalță-te să-ți văd colțunii. Dupăce se încredința că erau curați, lua cheia și o flanelă dintr'un dulap verde și, lăsîndu-mă să trec pragul, îmi întindea flanela spunîndu-mi:

— Ține, s'o pui pe canapele de-i vre să te sui la poze și să nu atingi cumva podeaua că nu-ți mai deschid ușa cît îi trăi.

Ce lume și viață nouă era pentru mine în odaia aceia în care mă prevedeam în podea ca într'o oglindă ușor aburită și mă auzeam suflînd. Îmi plăcea curățenia aceia cu mirosul ei particular de var și terebentină și, adeseori, într'o mișcare reflexă, mă aplecam și-mi lipeam obrazul de luciul galben al scîndurii. Candela de subt icoane ardea liniștit și lumina-i slabă se răsfringea pe colțul unui tablou înaintea căruia stam uitată. Era «Îngroparea vînătorului». O pădure unde lupi, urși, lei și alte lighioane duceau și însoțeau racla vînătorului spre mormînt; o vulpe, cu ochelari, cetea într'o carte alături de un urs ce-și ștergea lacrămile cu o basma; pe monumentul pregătit, o bufniță se uita înainte; și 'n urma convoiului venea, în două picioare, un mistreț. Ca urmare era mai departe, pe părete, «Deșteptarea vînătorului»: el eșea din cosciug armat gata. Sălbatăciunile fug care încotro, păsările zboară și în jurul vînătorului rămîne pustiu..

Le-am văzut tablourile de nenumărate ori și totuși parcă văd din nou animalele mergînd liniștite după mort, apoi speriate și fugind îngrozite parcă le-aș simți pașii în jurul meu... Dela tablourile acelea trec ca de obiceiu, la familia imperială a Rusiei... În mijloc stă împăratul în uniformă veche rusească și împărăteasa alături, în malacovu-i albastru, prinde jumătate din tablou; de jur împrejur copii, între care o fetiță de vîrsta mea, cu păr negru, cu rochie albă și cu o pălărie pe vîrful capului, pierdută în claia de păr încrețit, îmi place foarte mult. Și stînd cîteodată înaintea acestui tablou, mă substitui acelei fetițe, caut să-mi imaginez cum aș fi eu împărăteasă și ades mă pomenesc vorbind în locul fetiței aceleia «cu pălăria adusă de vînt».

Prinsă de gîndurile mele, uit de flanelă și calc pe podea deadreptul.

Bunica deschide încet ușa, face ochii mari și, fără-o vorbă, mă trage de mînă afară, unde-mi zice:

— Să te mai cerî în odaia cea mare!...

— N'am feștelit nimic, bunică.

— Ș'apoi dacă n'ai feștelit? Pe podeaua curată, nici cu limba să nu dai!

Plecam supărată și după un timp, cînd n'aveam ce face, iar mă rugam să mă lase în odaia cea mare, unde mai erau atîtea lucruri de văzut.

Intr'o zi se opri și la portița bunicăi, ca la portițele altor maici, o trăsură mare, încărcată cu musafiri și cu lucruri. Eram prin ograda bisericii și alergai să văd...

O cucoană tînără și un boer, ca moșu, se scoborîră din trăsură; boerul ținea în brațe o fetiță cu păr lung și galbăn; și alta mai mare ducea în mînă o păpușă cît mine. Mă strecor în odaia bunicăi de unde, prin crăpătura ușii, mă uit în sală. Cuferele și lădițele hîrșcîie pe podeaua lustruită din odaia cea mare; musafirii, în mers, își scutură pe ea tot colbul depe drum; ușile și ferestrele sînt toate deschise în lături și slugile, tîrîndu-și papucii, umbla, de colo până colo, mutînd lucrurile dela locul lor.

— Bunică, cine-i cucoana și boerul și fetele estea?

— Musafiri.

— Cum îl cheamă pe boer?

— Micle.

— Da' pe cucoană?

— Veronica...

— Da' pe fete, cum le cheamă?

— Pe cea mică o cheamă Virginia și pe ceialaltă... stai... loi cam așa... Va... Valeria! Mata nu le știi? Nu-ți aduci aminte că o fost și anu' trecut și era cu ele și Cornelia Emilian?

— Știu, știu acu! Fata care mi da bomboane?

— Aceia.

Adouazi mă întîlnii cu cucoana pe cerdacul chiliei.

— A cui-i, măicuță, fetița asta?—întreabă cucoana.

— A nepoatei-mei dela Vascani, a Anicuței.

— Asta-i fata Anicuței? Cum o crescut! Da' nu seamănă de loc cu dînsa...—Cum te cheamă?

— Tincuța.

— Mata știi unde-i mama matale?—mă întreabă cucoana îngenunchind lîngă mine.

— Care mamă? Eu am două: pe măicuța și pe mama Tica.

— Nu, ceialaltă, dela Vascani.

— Duduca? Duduca-i acasă la dînsa, departe... răspund eu distrat, măsurînd stogul de păr din vîrful capului cucoanei

și oprindu-mi privirea la ochii ei adînci și neastîmpărați care-mi amintesc puțin ochii mamei.

— Da' de ce-i zici duducă mamei tale?

— Așa vreau eu...

— Hai în casă!

Și cucoana mă ia de mînă, mă duce la Micle cu care vorbește puțin arătîndu-mă; și rîzînd apoi, începe a cînta și, învîrtindu-se singură, prin odae, mă ia din fugă în brațe și joacă cu mine până amețesc și mă lasă jos zăpăcită de învîrteală și de tot ce văd; lăicerele cele frumoase nu mai sînt pe jos și pe podeaua unde se mai vede, la margini, lustru dinainte, se încilcesc, ca niște fire groase de tort, nenumărate linii albe; pe mese și pe scrin sînt vrafuri de cărți, cutioare, sticluțe și oglinzi de tot felul și pe canapele stau, asvîrlite, rochii și pălării peste care se rostogolește Virginia, fata cea mai mică; pe ferestrele date în lături, intră tot soarele și bîzie muștele ca la *odaia** din vale.

— Bunică, duduca o jucat încălțată și s'o feștelit pe jos!

— Ce să fac? Așa-s musafirii...

Nu mai înțăleg nimic și-mi amintesc că mă uitam, cu părere de rău, la podeaua zgîriată și albită de colb; iar maica, trecînd prin sală, întorcea capul dela odaia cea mare.

Constanța Marino-Moscu

* Orațdiul mînăstirii

In pădure

Din putrede 'mpletiri de buruiene,
Din feriga stropită cu rugină,
Albastre campanule, în lumină,
Polenul fin şi-l leagănă alene.

Viaţa caldă 'n ierburi lungi palpită
Şi darnică se'mparte de-o potrivă
In fagi cu scoarţa aspră şi masivă,
Ca şi'n plăpîndul fir de mărgărită.

Arinii cu mlădiţi tremurătoare
S'alintă 'n adieri de primăvară
Şi pun pe neagra brazilor povară
Cununi gălbui, ca pete-largi de soare.

Cu 'nfrigurate şi prelungi chemări,
Prin încîlcite lujere de mure,
S'ascund hulubii vineţi de pădure,
Veniţi în zbor din sure depărtări.

Un grangur, în lumina argintie,
S'abate ameţit de peste culmi,—
Şi parc'a înflorit de-odată 'n ulmi
O floare rară, galbenă şi vie.

Căzut din cuibul risipit de vînt
Subt o obsigă cu 'nflorite spice,
Un pui pestriţ şi mic de pitulice
Stă îngheţat pe-o brazdă de pămînt.

I's strînse aripioarele-amîndouă
Şi nemişcate-a ochilor mărgele,
Dar cerul larg se adînceşte'n ele
Ca'n două negre picături de rouă.

Otilia Cazimir

O voce engleză despre Tratatul din Versailles

„Noi nu sintem în conflict cu poporul german... Nu el a impins guvernul său la războiu. Acesta a declarat războiul fără ca poporul să fie pus în cunoştinţă de cauză sau să fi aprobat actul lui... Noi nu voim să exercităm vre-o represalie impotriva poporului german, care el insuşi a suferit mii de mizerii în timpul acestui războiu, pe care nu l-a voit"...

„Nu sintem duşmani ai poporului german, el nu este duşmanul nostru. El nici n'a provocat, nici n'a dorit acest grozav războiu"...

„Poporului german i se spune că el luptă pentru viaţa şi existenţa Imperiului. Nu poate fi un neadevăr mai grosolan... Noi luptăm de fapt pentru emanciparea poporului german, ca şi pentru a noastră"...

Prezidentul Wilson, înainte de Versailles.
(Mesagiile din 2 April, 14 Iunie şi 4 D-bre 1917).

Mă întreb dacă „învăţămintele istoriei" există...

La Brest-Litovsc Germania avea putinţă, dacă nu de a-şi asigura victoria, dar cel puţin să impună o pace onorabilă tuturor beligeranţilor. Pentru aceasta s'ar părea, că era deajuns ca reprezentanţii ei să se ridice mai presus de suggestiunile de ură şi răzbunare, precum şi de calculele înşelătoare şi meschine asupra unor aparente avantaje imediate.

Astăzi putem să ne dăm seamă că o pace largă, chiar generoasă, pe baza principiului anunţat—„fără anexiuni şi despăgubiri de războiu"—ar fi creat o atmosferă generală în care continuarea războiului nu ar mai fi fost cu putinţă. In faţa dovezilor peremptorii că Germania renunţă la orice scopuri de cotropire, desigur, oricare ar fi fost atitudinea guvernanţilor, nici o forţă din lume n'ar mai fi putut menţine în tranşee muncitorimea din Anglia şi din Franţa. Enormele sacrificii, la care au consimţit clasele muncitoare din aceste democraţii apusene, nu s'ar mai fi putut justifica prin nimic, dacă pacea din Brest-Litovsc, precum şi cea din Bucureşti, ar fi fost aşezate tocmai pe acele temelii, pentru care,—după declaraţiile cele mai solemne,—luptau Puterile Inţelegerii.

Ce fatalitate dar mina Imperiul german pe calea pierzaniei ?

Ce fatalitate ?...

Am în faţa mea cartea senzaţională a unui savant englez *John Maynard Keynes*, care încearcă să ridice puţin vălul de deasupra forţelor obscure, care în credinţa marelui public, au determinat, aproape doi ani după Brest-Litovsc şi în ciuda acestei experienţe, *fatalitatea* unui alt tratat, şi cu o altă însemnătate pentru destinele lumii,— a tratatului din Versailles. *

* Voiu cita traducerea franceză, mai accesibilă publicului nostru: *J. M. Keynes*: „Les Conséquences Economiques de la Paix". Paris, 1910.

(**N. Red.** *Această carte va apărea în curînd în romîneşte.*)

Cartea aceasta trebue cetită de orice om, care vrea să-şi dea seama de jocul forţelor năprasnice care frămîntă lumea şi de răsfringerea lor în acţiunea bărbaţilor de stat şi a conducătorilor de popoare, în momentul istoric de faţă.

In afară de aceasta, în situaţia tragică, în care se zbate astăzi omenirea, este nepreţuită orice voce care se ridică împotriva propagandei de ură şi răzbunare, otrăvitoare de suflete,— dar mai cu seamă, cind această voce aparţine unui om atît de autorizat ca învăţatul profesor dela Universitatea din Cambridge.

Dar J. M. Keynes nu este numai un savant de catedră. In tot timpul războiului el a fost ataşat la ministerul de finanţe din Londra şi de fapt a condus administraţia financiară engleză ; în această calitate el a făcut parte din delegaţia engleză la Conferinţa de Pace şi din Consiliul suprem economic. Din aceste funcţiuni el s'a retras numai la 7 Iunie 1919, tocmai pentru a putea lua atitudine împotriva caracterului imprimat tratatului de pace.

Acest protest şi-a găsit o atit de puternică şi elocventă expresiune în volumul „Consecinţele economice ale tratatului de Pace", încit un bărbat de stat de talia lui Asquith a putut să-l caracterizeze ca „cel mai mare eveniment al secolului, după războiu". Şi în adevăr, puţine scrieri au avut un răsunet mai formidabil.

J. M. Keynes e un englez tipic,—el urmăreşte prin analiza la care supune tratatul, înainte de toate scopuri practice ; pe el, cum ne previne dela început cartea lui, nu-l preocupă atita *dreptatea* tratatului din Versailles, cit chestiunea dacă tratatul e *raţional* şi *realizabil*, precum şi consecinţele lui economice.*

Cu atit mai demne sint de relevat puţinele aprecieri de ordine morală, care îi scapă de subt condeiu.

La Versailles, spune acest reprezentant al Angliei la Conferinţa de Pace, „au fost prezentate două planuri opuse : cele *14 puncte* ale prezidentului Wilson şi *Pacea punică* a d-lui Clemenceau. Dar numai unul din ele avea dreptul să fie înfăţişat. Inamicul, înadevăr, nu s'a predat fără condiţiuni, ci pe baza unor puncte convenite în ce priveşte caracterul general al păcii". **

Acest fapt nu admite nici o discuţiune. Inainte de încheerea armistiţiului, care făcea cu neputinţă pentru Germania orice rezistenţă ulterioară, a avut loc un schimb de note, care juridiceşte *lega* definitiv pe beligeranţi în privinţa principiilor generale ce urmau să fie puse la baza tratatului de pace ; —şi în special a fost categoric adoptat principiul „fără anexiuni şi fără despăgubiri de războiu," afară de *reparaţiunea*

* *Op. cit.*, p. 60.
** *Op. cit.*, p. 54.

daunelor suferite de populaţia civilă a statelor aliate. *Excepţie* din urmă a fost expres cerută de aliaţii apuseni prezidentului Wilson ca atenuare a vestitelor 14 puncte, pe care le-au acceptat ambele părţi beligerante.

„Natura contractului încheiat între Germania şi aliaţi,— urmează J. M. Keynes,—în urma acestui schimb de documente, este clară şi lipsită de echivoc. Condiţiunile păcii trebuiau să fie de acord cu mesagiile Prezidentului şi scopul Conferinţei era «să discute *detaliile* de aplicaţiune a lor». Condiţiunile acestui contract erau de un caracter neobişnuit de solemn şi obligator (traducerea franceză e mai atenuată, în textul englez pe care îl reproducem, cetim: *„of an unus ally solemn and binding character"*), pentrucă una din condiţiunile lui stabilea că Germania era datoare să accepte clauzele armistiţiului, care urmau să fie de aşa natură încît să o lase fără apărare (helpless). Germania, lăsîndu-se astfel fără nici un mijloc de apărare, în încrederea ei în convenţiunea intervenită *(having rendered herself helpless in reliance on the Contract)*, onoarea aliaţilor cerea cu deosebire ca şi ei să-şi îndeplinească angajamentele şi,—dacă s'ar înfăţişa îndoeli (ambiguities), să nu se folosească de poziţia lor (izvorîtă din dezarmarea Germaniei) spre a trage avantaje din ele". *

Vom reproduce, după J. M Keynes, numai cîteva puncte esenţiale care, pe temeiul convenţiunii încheiate înainte de armistiţiu, determinau categoric, prin anticipaţie, stipulaţiunile tratatului de pace (autorul le înşiră pe toate):

1) „Suprimarea, pe cît este cu putinţă, a tuturor barierelor economice, şi stabilirea de condiţiuni comerciale *egale pentru toate* naţiunile care închee pacea şi se asociază pentru menţinerea ei."

2) „Garanţii suficiente *date şi luate* (textul francez traduce: *„schimbul* de garanţii"), că armamentele naţionale vor fi reduse la minimum compatibil cu siguranţa interioară". Cu alte cuvinte şi în această privinţă s'a stipulat *reciprocitatea*, condiţiuni egale pentru *ambele* părţi.

3) „Un aranjament liber, într'un spirit larg şi cu desăvîrşire imparţial (a free, open-minded, and absolutely impartial adjustement) al tuturor revendicărilor coloniale, luîndu-se în consideraţie interesele populaţiunilor indigene".

4) „Evacuarea şi restaurarea teritoriilor invadate şi în special a Belgiei" Aici trebue adaos amendamentul aliaţilor, care prevedea „repararea daunelor pricinuite *civililor* şi bunurilor lor".

5) Restituirea Alsaciei-Lorenei.

6) „Nu vor fi *anexiuni*, nici *contribuţiuni de război*, nici *amenzi*... Nu se va face nici o regulare teritorială altfel decît în interesul şi folosul populaţiunilor interesate şi nici de

* *Op. cit.*, p. 57.

cum ca o parte a vreunui aranjament sau compromis între statele rivale".

7) Societatea Naţiunilor, *în care să intre toate naţiunile contractante*, şi în consecinţă:

a) «Nu pot fi ligi, alianţe, înţelegeri sau tratate speciale înlăuntrul familiei comune a Societăţii aţiunilor».

b) «Nu pot avea loc *combinaţiuni economice egoiste, nici boicotare, nici vre-o excludere* subt orice formă (a vreunei naţiuni)»...*

«Acest program înţelept şi generos—închee reprezentantul uneia din puterile victorioase la Versailles—în ziua de 5 Noembrie 1918 (adică în ziua în care beligeranţii s'au angajat prin schimbul de note menţionat mai sus înainte de armistiţiu) a eşit din regiunea idealismului şi a speranţei şi a ajuns parte din contractul solemn, în josul căruia toate Marile Puteri şi-au pus iscălitura».**

Conferinţa de pace urma numai să discute «*detaliile de aplicaţiune*» a *acestui* program.

În faţa *acestor* angajamente «formale şi solemne», Germania s'a hotărît să pună capăt războiului şi a acceptat condiţiunile armistiţiului,—care o reducea la o neputinţă desăvîrşită de a mai relua eventual lupta,— şi şi-a trimis delegaţii la Versailles «să discute detaliile de aplicaţiune.»

Dar... la Versailles li s'a spus acestora că nu au nimic a «discuta», ci trebue să accepte, «în bloc», fără nici o discuţie, un tratat de «pace punică», prin care nu numai că toată puterea politică şi economică a Germaniei este din temelie distrusă, dar—cum arată J. M. Keynes,—şi populaţia ei este redusă pentru un şir de generaţii la o adevărată sclavie;—în cazul contrariu ţara lor, cu desăvîrşire dezarmată prin condiţiunile armistiţiului, era ameninţată de o execuţie militară sumară...

Se poate spune, e adevărat, că la urma urmelor Germania ar fi fost învinsă chiar dacă nu ar fi acceptat armistiţiul.

Dar la 5 Noembrie 1918, dacă poporului German i s'ar fi declarat făţiş că-l aşteaptă «pacea punică», cine ştie cîtă vreme n'ar mai fi putut ei, în încordarea supremă de forţe, să continue lupta? Cîte jertfe n'ar mai fi trebuit să-şi impună aliaţii şi cîte zecimi sau sute de miliarde n'ar mai fi trebuit să înghită Molohul războiului? Şi ar mai fi acceptat aceste jertfe clasele muncitoare din Franţa şi Anglia, numai pentru «pacea punică»?

În faţa acestor întrebări, comentatorul tratatului de Versailles, se crede în drept să-l pecetluiască cu termeni aspri, ca «violare a cuvîntului dat şi a moralei internaţionale, comparabilă cu invaziunea în Belgia»; el afirmă că însăşi delegaţia germană« n'a găsit cuvintele arzătoare şi profetice pentru a ex-

* *Op. cit.*, p. 58–59. *passim.*
** *Op. cit.*, p. 59.

pune caracterul care deosebeşte mai cu seamă această afacere de cele care au precedat-o în istorie,—ipocrizia»...*

Dar, cum am mai spus, pe J. M. Keynes îl interesează puţin aspectul moral al chestiunii, în comparaţie cu consecinţele practice ale tratatului, şi în special consecinţele lui *economice*.

Acest tratat, afirmă el, pe deoparte distruge toată puterea economică a Germaniei (stipulaţiunile de ordine *politică* îl interesează iarăşi puţin), iar pe de altă parte reduce populaţiunea ei la o stare de adevărată sclavie şi înfometare.

La acest rezultat autorii tratatului tind să ajungă atît prin mijloacele directe de violenţă şi despuiare—cît şi indirect prin aparatul «reparaţiunilor».

Vom studia întâiu mijloacele directe de distrugere.

«Sistemul economic al Germaniei, aşa cum el a existat înainte de războiu, spune comentatorul nostru,—se rezima pe trei factori principali: 1) Comerţul de peste mare, reprezentat prin marina ei comercială, coloniile ei, plasamentele ei în străinătate, exportaţiunile ei şi relaţiunile negustorilor ei; 2) Exploatările ei de cărbune, de fier şi industriile care atîrnă de acestea; 3) Transporturile şi sistemul vamal... Tratatul tinde la distrugerea sistematică a tuturor acestor trei elemente, dar mai cu seamă a celor două dintâiu».**

In ce priveşte distrugerea puterii comerciale a Germaniei, ea este asigurată pe următoarele căi:

Germania trebue să cedeze aliaţilor *toate* vasele ei de comerţ, care întrec 1600 de tone, *o jumătate* din vasele cu un tonaj dintre 1000 şi 1600 de tone şi *un sfert* din vasele mai mici. Iar pentru a împiedica reconstruirea marinei ei comerciale, Germania se obligă a construi *pentru aliaţi*, timp de 5 ani, vase după modelul ce i se va indica până la concurenţa de 200.000 de tone pe an, adică în total *1.000.000 de tone*...

«Astfel, marina comercială a Germaniei e măturată depe faţa mărilor. Ani îndelungaţi ea nu se va putea reconstrui şi ajunge la treapta necesară pentru trebuinţele comerţului naţional. Germania va trebui să plătească străinilor pentru transportul mărfurilor atîta cît ei vor putea să-i extorcheze şi nu va primi dela ei decît avantajele, pe care le va conveni lor să-i le acorde».***

In al doilea rînd, Germania cedează aliaţilor «toate drepturile şi titlurile» ei asupra posesiunilor ei de peste mare. Această dispoziţie nu se aplică numai la dreptul de suveranitate, şi nici măcar numai la drepturile de proprietate ale *statului German*, ci are în vedere şi exproprierea în masă, şi *fără nici o*

* Op. cit., p. 60, passim.
** Op. cit., p. 61.
*** Op. cit., p. 61-62.

compensaţie, a averii private a tuturor supuşilor Germani, care nu vor mai putea, pe viitor, «rezida, poseda, sau exercita vr'o profesiune» în vechile lor colonii. „Scurt, nu numai suveranitatea şi influenţa Germaniei sînt distruse în vechile ei posesiuni de peste mare. Persoanele şi bunurile naţionalilor săi, care locuesc sau posedă în aceste teritorii, sînt deasemeni despuiate de orice statut legal şi de orice siguranţă».*

Dar acest regim, şi această expropriere în masă a averii private a cetăţenilor Germani, şi *tot fără nici o compensaţie*, este stipulată nu numai pentru vechile colonii germane. Rînd pe rînd, nesfîrşitele paragrafe şi clauze, prevăd această spoliaţiune a averilor private, fără precedent în istorie, pentru Alsacia-Lorena, (Art. 53 şi 74) şi pentru teritoriul statelor aliate, pentru coloniile acestora, caşi pentru alte posesiuni şi «protectorate» de ale lor, «inclusiv teritoriile cedate aliaţilor în virtutea tratatului de faţă» (Art. 297, b.). Mai mult. Mai sus exproprierea era impusă pentru teritoriile care sînt sau au căzut subt puterea directă a aliaţilor, dar mai departe tratatul întinde această operaţie asupra averilor private germane din *Rusia*, din *China*, din *Austria*, din *Ungaria*, din *Bulgaria*, din *Turcia*, precum şi din «posesiunile şi dependenţele statelor de mai sus, caşi în teritoriile care au aparţinut Germaniei sau *aliaţilor acesteia* şi trebuesc cedate sau administrate de un mandatar în virtutea tratatului de faţă» (Art. 260). Aceleaşi clauze, sau variantele lor, sînt prevăzute pentru Siam (Art. 135—137), Liberia (Art. 135—140), Maroc (Art. 141), Egipt (Art. 148), etc. etc.

Nici atîta nu ajunge. Articolul 235 al tratatului prevede o dispoziţie, care poate duce la acelaşi rezultat şi în *ţările neutre* şi pentru orice avere germană:

„Comisiunea Reparaţiunilor (un organ creat de tratatul din Versailles, cu care ne vom mai întîlni) este autorizată de a cere plata, înainte de 1 Maiu 1921, a sumei de un miliard de livre sterlinge (25 miliarde franci, al pari, în aur), *după procedeele ce le va fixa, în aur, în mărfuri, în vase, în valori sau altfel*. Această dispoziţie are efectul de a acorda Comisiunii de Reparaţiuni o putere dictatorială asupra tuturor bunurilor germane de orice natură. Ea poate, după acest articol, indica un comerţ special, o întreprindere dată, o anumită avere şi a cere livrarea ei... Ea poate, de pildă, alege,—ceeace va face desigur îndată ce va intra în funcţiune,—remarcabila şi puternica întreprindere germană sud-americană, cunoscută subt numele de *Deutsche Ueberseeische Electrizitaets Gesellschaft* (D. U. E. G.) şi să dispună de ea conform cu interesul aliaţilor. Această clauză nu este echivocă şi poate cuprinde totul".**

* Op. cit., p. 62-63.
** Op. cit. p. 70.

Şi autorul închee:

„Efectul global al acestor clauze... este de a despuia Germania, sau mai curînd de a autoriza pe aliaţi să o despoaie după plac de tot ce ea posedă în afară de hotarele ei stabilite prin tratat. „Nu numai plasamentele ei *de peste mare* sînt luate şi relaţiunile ei comerciale sînt suprimate, dar aceleaşi procedee de distrugere se aplică chiar şi pe teritoriul vechilor ei aliaţi şi al celor mai apropiaţi vecini continentali".* —Intr'un cuvînt: pe globul întreg...

Peste tot, capitalurile şi influenţa germană sînt excluse, şi nu este vorba numai de colonii şi de comerţul de peste oceane, dar chiar şi de „toate ţările vecine cătră care Germania s'ar putea îndrepta spre a-şi asigura întreţinerea şi unde ea ar putea găsi un debuşeu pentru energia ei, pentru spiritul ei de întreprindere şi pentru abilitatea ei technică"...**

In această operă distructivă se găsesc şi rafinări aproape sadice, pe care J. M. Keynes le rezumă astfel:

„In teză generală, dintre tratatele şi convenţiunile dinainte de războiu (încheiate de Germani în străinătate) sînt numai acele repuse în vigoare care convin aliaţilor. Acele care sînt favorabile Germanilor sînt anulate".***

Acelaşi largeţă este stipulată şi *pentru orice cetăţean al statelor victorioase:*

„Contractele dinainte de războiu, încheiate între naţionalii aliaţi şi naţionalii Germani pot fi anulate sau restabilite *după placul celor dintâiu*, astfel încît toate contractele favorabile Germaniei vor fi anulate, pe cînd ea va fi forţată să execute pe toate acelea ce sînt în desavantajul ei"...****

Cu alte cuvinte, orice avere germană depe toată suprafaţa globului, în afară de graniţele ei, va putea fi confiscată, orice întreprindere, în care Germanii pot cîştiga ceva, va fi distrusă. Germania nu va putea face comerţ liber nici măcar cu vecinii ei şi, lipsită şi de mijloacele de navigaţiune, va fi totuşi silită să execute toate angajamentele *în care pierde...*

Cu drept cuvînt profesorul din Cambridge poate spune că „în istoria modernă e fără precedent ca un tratat de pace să fi prevăzut astfel de dispoziţiuni relativ la proprietatea privată" şi că „tratatul de pace aduce o lovitură mortală unei concepţiuni care era la baza aşa zisului drept internaţional"...***** „O naţiune de 70 milioane de suflete a fost pusă în afară de lege şi supusă la bunul plac al aliaţilor".******

Nu inzistăm asupra *precedentului* care se crează pe această cale. Astăzi, cînd pătrunderea capitalurilor şi a întreprinderilor economice în toate colţurile lumei, peste toate hotarele politice

* *Op. cit.* p. 71.
** *Op. cit.* p. 69.
*** *Op. cit.* p. 72.
**** *Op. cit.* p. 68.
***** *Op. cit.* p. 65.
****** *Op. cit.* p. 72.

este o condiţiune indispensabilă a dezvoltării economice universale,—ce siguranţă ar mai putea avea tot progresul mondial, dacă ar intra definitiv în „dreptul internaţional modern" principiul că războiul, care oricînd poate izbucni năprasnic, îndreptăţeşte pe învingător nu numai să despoae fără cruţare statul învins, dar şi să confişte ori unde crede de cuviinţă, fără nici o compensaţie, averea privată a naţionalilor acestuia?

Pentru moment reţinem faptul că, prin dispoziţiile citate ale tratatului din Versailles, primul factor al sistemului economic al Germaniei, puterea ei comercială, este cu desăvîrşire distrus.

In ce priveşte al doilea factor, minele de cărbuni şi de fier, desvoltările profesorului Keynes sînt foarte detaliate, sprijinite pe o mulţime de cifre, şi ele nu sînt mai puţin pitoreşti ca cele de mai sus, dar pentru marele public socot suficient rezultatul global al cercetărilor sale.

Imperiul German, care, cum se exprimă dînsul, „a fost zidit mai mult cu cărbune şi fier decît cu sînge şi fier", pierde în primul rînd, prin cesiunea teritoriilor, toate minele din Alsacia-Lorena, din basinul Sarrei şi din Silezia,—ceiace reprezintă peste 30% din minele de cărbune şi 75% din minele de fier ale Germaniei.

Spiritul care anima pe învingători se poate mai cu seamă învedera prin răpirea basinului Sarrei, care, cum dovedeşte autorul nostru, nu se poate justifica nici prin consideraţiuni de „reparaţie" (care este reglementată, peste măsură, în altă parte a tratatului), nici prin revendicări etnice.

„Opinia publică a lumii,—zice el,—a recunoscut că afacerea Sarrei a fost un act de spoliaţiune şi de minciună",* şi dă dreptate afirmaţiunii făcute de delegaţia germană, cînd aceasta declară că „nu există vre-o regiune industrială în Germania, în care populaţia să fie atît de stabilă, atît de omogenă, atît de puţin amestecată ca acea din basinul Sarrei. Din peste 650.000 de locuitori, acolo se aflau în 1918 *mai puţin de 100 Francezi.* Şi basinul Sarrei a fost German timp de peste o mie de ani".**

Şi totuşi Franţa nu numai că pune mîna *definitiv* pe proprietatea minelor din Sarre, dar tratatul meşteşugeşte o „combinaţiune" ca, după 15 ani, şi dreptul de suveranitate asupra teritoriului, să-i rămînă cîştigat.

Până şi D-l Hervé, teribilul germanofag Hervé!—pe care îl citează J. M. Keynes, se exprimă în această privinţă astfel:

„Noi luăm proprietatea minelor Sarrei şi, pentru a nu fi jenaţi în exploatatarea noastră, noi formăm un mic stat deosebit pentru cei 600.000 de Nemţi care locuesc basinul carbonifer; şi, după 15 ani, noi vom încerca, printr'un plebiscit, să-i aducem a declara că ei voesc a fi Francezi. Noi ştim ce va să zică acesta. In curs de 15 ani noi îi vom prelucra, îi vom hărţui până

* *Op. cit.,* p. 73.
** *Op. cit.,* p. 74.

ce vom obține dela ei o declarație de dragoste. Evident, aceasta este un *coup de force* mai puțin brutal ca acela care a deslipit de noi pe Alsacienii și pe Lorenii noștri, dar dacă este mai puțin brutal, el este mai ipocrit. Noi știm prea bine, între noi, că aici e o tentativă de a anexa pe cei 600.000 Nemți".*

Și Hervé se revoltă mai mult împotriva *ipocriziei*, decît împotriva anexării în sine a basinului carbonifer.

J. M. Keynes, care nu se preocupă de loc de dispozițiunile pur politice ale tratatului, atinge numai în treacăt această mostră de respect pentru obligațiunea luată de aliați față de Germani la 5 Noembre 1918 de a încheia o „pace fără anexiuni".

După ce tratatul răpește astfel Germaniei o parte atît de însemnată din bogățiile ei miniere, el apoi o obligă, *din restul ce-i mai rămîne*, să furnizeze anual aliaților încă cîte *40 milioane de tone de cărbuni, în mijlociu*.

Ca rezultat al acestor dispozițiuni, Germania, care înainte de războiu exporta 35 milioane de tone de cărbuni și mai avea pentru consumațiunea ei internă 139 milioane de tone, adică în total dispunea de *174 milioane de tone*, după tratat, n'ar mai dispune în totul pentru ea decît de vr'o *60 milioane de tone*, din care ar fi silită încă să cedeze o parte pentru țările scandinavice, Elveția și Austria, care nu se pot lipsi de cărbunele german, și care fără de aceasta nu ar da Germaniei produsele lor alimentare ce-i sînt absolut necesare.**

Cu alte cuvinte: Germania nu mai are pentru nevoile ei industriale și comerciale decît *o treime* din cărbunele și *o pătrime* din ferul ei, de care dispunea înainte de războiu.

Ceiace este mai grav, Germania, din cauza pierderilor ei teritoriale și a micșorării producțiunii sale, se află în absolută imposibilitate să-și execute obligațiunea de a ceda ceva aliaților din producțiunea ei de cărbune; „ea va fi chiar silită, spune J. M. Keynes, să recurgă la dreptul ce *i s'a recunoscut* de a cumpăra cărbuni din foastele ei mine din Silezia. Fiecare milion de tone exportate nu ese depe teritoriul național decît cu prețul închiderii unei uzine".***

Și ceiace e încă și mai grav. Autorii tratatului își dau seamă de această imposibilitate, afirmă unul din negociatorii lui: „Este evident că Germania nu poate acorda aliaților și că ea nu le va acorda o contribuție anuală de 40.000.000 de tone. Miniștrii aliați, care au spus că ea poate să facă aceasta, *desigur au mințit popoarelor lor*".****

Această obligațiune, cu știință imposibilă, este menită numai a servi de pretext spre a pune în mișcare aparatul de extorsiune și eventual spre a întinde zona și a prelungi timpul ocupațiunii, pe motivul neîndeplinirii condițiunilor de pace.

* *Op. cit.*, p. 74.
** *Op. cit.*, p. 80 și 83.
*** *Op. cit.*, p. 81.
**** ibidem.

Intenția pur distructivă a tuturor acestor stipulațiuni rezultă și din faptul că, precum arată J. M. Keynes, țările care anexează avuțiile miniere germane nu le pot în mare parte utiliza, neavînd, și încă multă vreme neputînd avea, uzinele necesare, pe cînd, pe de altăparte, uzinele din Germania, ridicate pe baza materialului de care dispunea înainte de războiu, sînt silite să se închidă din lipsa lui. *

Astfel a fost lichidat și al doilea factor al puterii economice a Germaniei.

In privința celui de al treilea, — sistemul vamal și transporturile, — mă voiu mărgini la puține cuvinte.

Dispozițiunile tratatului relative la drepturile vamale ale Germaniei sînt de o simplicitate genială.

Până acum tratatele de pace, ca și cel franco-german din 1871, prevedeau de obiceiu, *pe baza de reciprocitate* cunoscuta „clauză a națiunii celei mai favorizate". Dar sistemul adoptat la Versailles e mai sumar: Germaniei i se impune să-și deschidă granițele pentru mărfurile țărilor aliate, iar acestea își rezervă dreptul de a ridica, în fața mărfurilor germane, toate barierele pe care le vor crede de cuviință...

„E o dispoziție absurdă și dăunătoare, — ea va împiedica Germania de a lua măsurile necesare spre a consacra resursele ei limitate pentru cumpărarea obiectelor utile și pentru plata indemnizațiilor reparațiunii.... Nu este oare un exemplu de o aviditate excesivă ce se întrece pe sine însăși, obligarea Germaniei, printr'o clauză specială și bine precizată, de a lăsa trecerea liberă șampaniei și mătasei, dupăce i s'au luat toate bunurile ei lichide, și i s'a impus a efectua în viitor plăți imposibile ?"...**

Mai mult. Tratatul dă aliaților dreptul de a crea, după plac, un regim vamal special pentru provinciile renane, și *de a le separa economicește de restul Germaniei*. J. M. Keynes se teme să insiste asupra consecințelor grave, pe care le-ar putea avea această clauză și își exprimă speranța, că „visurile pe care și le făuresc diplomații nu reușesc întotdeauna"...***

Dispozițiunile relative la transporturile pe căi ferate sînt de o simplicitate tot atît de genială.

In primul rînd, Germania este datoare să cedeze aliaților o parte însemnată din materialul ei rulant. Pe lîngă cele 5000 de locomotive și 150.000 de vagoane pe care ea le-a predat, în virtutea condițiunilor armistițiului, spre a nu mai fi în stare, eventual, de a continua războiul, și care, după tratat, rămîn definitiv în proprietatea aliaților, — Germania se mai obligă să le transmită, pentru rețeaua ferată din teritoriile cedate, „comple-

* Op. cit. p. 86 urm.
** Op. cit., p. 90.
*** *Op. cit.*, p. 91.

mentul integral de material *în bună stare de întreținere"*, – adică „căile ferate cedate nu vor suporta nici o parte din epuizarea și deteriorarea materialului rulant german".*

Și cu acest material rulant redus, Germania totuși este obligată să acorde pentru transportul mărfurilor aliaților un tarif de favoare. Bineînțeles, fără nici un drept de reciprocitate pentru transportul mărfurilor ei...

Oricît de vexatoare sînt aceste dispozițiuni, clauzele relative la transportul fluvial german sînt cu mult mai drastice. „Ele constitue, – după J. M. Keynes, – o intervenție fără precedent în afacerile interne ale unui stat și ele sînt susceptibile de a funcționa în așa fel încît să retragă Germaniei orice control efectiv asupra propriului ei sistem de transporturi".**

In vederea acestui scop toate rîurile navigabile ale Germaniei sînt, pur și simplu, declarate rîuri internaționale, — chiar Elba, ale cărei izvoare numai se află în Boemia, și chiar Oderul, un rîu pur german. Dar tratatul înainte de toate a căutat „un pretext de a sustrage rețeaua hidrografică germană controlului Germaniei".***

In locul comisiunilor statelor riverane, care după dreptul actual administrează rîurile cu adevărat internaționale, în care riveranii sînt reprezentați în proporția intereselor lor, aici s'au creat comisiuni speciale, în care Germanii sînt întotdeauna în minoritate și în care majoritatea de voturi este asigurată statelor *neriverane*. „Pentru administrația acestor rîuri Franța și Marea Britanie sînt peste tot reprezentate; pentru motive necunoscute, din comisiunea Elbei fac parte... Italia și Belgia !... Astfel marile cursuri de apă germane sînt predate organelor străine, care posedă cele mai vaste puteri. Multe afaceri locale și interne din Hamburg, Magdeburg, Dresda, Stettin, Frankfurt, Breslau sînt supuse unei jurisdicțiuni străine. Situația este cam aceiași cum ar fi dacă Puterile Europei continentale ar fi în majoritate în Comitetul Tamisei sau în portul Londrei".****

Față de această flagrantă jignire a interesului și a dreptului național, predarea impusă a vaselor de navigație fluvială (care în parte nici nu este măcar precizată, ci lăsată la arbitrajul Americei), și alte nenumărate șicane în privința transporturilor fluviale, sînt de puțină însemnătate.

Cetitorii, cred, sînt acum pe deplin edificați unde a dus „discuția asupra *detaliilor de aplicație"* a acelor principii economice, pe care aliații s'au obligat prin convenția „solemnă și formală", înainte de armistițiu, pentru a dezarma Germania, să le înscrie în tratatul de pace.

Nu e inutil, în fața „detaliilor" de mai sus să reproducem aici încă odată principiile respective:

1) „Suprimarea pe cît cu putință a tuturor barierelor economice și stabilirea condițiunilor comerciale *egale pentru toate națiunile* care consimt la pace";

2) „Un aranjament liber, într'un spirit larg și absolut imparțial al tuturor revendicărilor coloniale";

3) „Nu pot fi combinațiuni economice egoiste, nici boicotare sau excludere subt orice formă"...

* Op. cit., p. 92 93.
** Op. cit., p. 93.
*** Op. cit., p. 94.
**** Op. cit., 95.

In practică, aceste principii au însemnat despuiarea și distrugerea desăvîrșită a tuturor elementelor puterii economice a Germaniei și punerea acesteia, cum se exprimă J. M. Keynes, „in afară de lege", „supunerea ei la bunul plac al aliaților".

Să trecem acum la sarcinile pe care tratatul le impune Germaniei, dupăce o strivește și o ruinează prin dispozițiunile de mai sus, adică la „detaliile de aplicare" a principiului „păcii fără despăgubiri de războiu și fără amendă."

Germania s'a obligat la 5 Noembrie 1918 să plătească numai pentru *reparația* daunelor suferite de populația *civilă* pe urma invaziunii și a diferitelor atacuri.

Și, spune J. Keynes, „dacă cuvintele au avut vr'odată un înțeles și angajamentele vr'o putere, noi n'am mai avut (în urma convenției din 5 Noembre 1918) dreptul de a formula pretențiuni pentru acele cheltueli ale Statului, care rezultau din obligațiunea lui de a plăti pensiuni și alocațiuni, cași pentru orice alte cheltueli generale de războiu." *

Dar odată ce Germania a rămas dezarmată, s'a început o adevărată orgie în jurul chestiunii „reparațiilor."

J. M. Keynes îi consacră paginele cele mai dureroase din cartea lui; capitolul „Reparațiunile" cuprinde dealtfel aproape o jumătate din ea.

Cu tot interesul palpitant pe care îl are acest capitol, cu mare regret pot rezuma aici dezvoltările lui numai în trăsături prea generale, pentru a reda lipsa de scrupule cu care a fost pus pe o carte tot viitorul economic nu numai al Germaniei, dar și al Europei întregi.

Eludarea obligațiunii de a nu cere Germaniei decît daunele pricinuite populațiunii civile, se urmărea pe două căi: pe de o parte, prin exagerarea fantastică a evaluării acestor daune, iar pe de altă parte, prin încercarea de a introduce, subt masca „reparațiunii" datorite, nu numai o adevărată despăgubire de războiu, dar chiar și o amendă pentru a pedepsi agresiunea.

„Totalul daunelor materiale pricinuite în provinciile invadate, spune J. M. Keynes, a fost obiectul unor exagerări poate naturale, dar în orice caz enorme".**

Toată lumea, deplînge foarte legitim, suferințele Belgiei. Dar iată ce spune în această privință un economist, financiar și om de stat de valoarea lui Keynes, care nu poate fi doar bănuit de lipsa de simpatie pentru Belgia.

* Op. cit., p. 130.
** Op. Cit., p. 135.

„In ce priveşte Belgia, ni se pare că sentimentul public se înşeală. Belgia este o mică naţiune şi, în cazul ei, zona devastată nu cuprinde decît o slabă porporţie a teritoriului... Unele stricăciuni au fost pricinuite în mica zonă invadată, Germanii în retragere au distrus, cu voinţă, clădirile, plantaţiunile, mijloacele de transport; ei au prădat deasemeni maşinile, vitele şi alte bunuri mobile. Dar Bruxelles, Anversul, şi chiar Ostanda au rămas în realitate intacte; şi totalitatea solului, care e principala bogăţie a Belgiei, este aproape tot aşa de bine lucrată ca înainte... In industrie prădăciunea a fost considerabilă şi pentru moment paralizează toată activitatea. Insă preţul veritabil al maşinismului, ce urmează a fi înlocuit, nu este prea ridicat, şi cîteva zeci de milioane ar acoperi larg valoarea totală a tuturor maşinilor pe care Belgia a putut vr'odată să le posede. In afară de aceasta, un statistician imparţial nu trebue să uite că Belgienii au un instinct de conservaţiune remarcabil desvoltat, şi marele număr de bilete de bancă germane (nu mai puţin de şase miliarde mărci), deţinute în ţară în momentul armistiţiului, arată că unele clase ale societăţii au găsit mijlocul, cu toată asprimea şi barbaria administraţiei germane, să profite dela năvălitor... Am văzut revendicările belgiene împotriva Germaniei ridicîndu-se la o sumă *superioară valorii totale a avuţiei lor dinainte de război*. Evident, e cu neputinţă de a ţinea seama de ele" *)

Aspectul exterior al regiunilor devastate din Franţa este grozav, şi aceste regiuni au suferit neasămănat mai mult ca în Belgia: „Reclamaţiunile franceze sînt nesfîrşit cu mult mai grave, însă şi aici—cum au arătat statisticienii demni de credinţă—au avut loc exagerări excesive. Din teritoriul francez n'a fost efectiv ocupat de inamic mai mult de 10 la sută şi în zona adevărat devastată nu se găsea mai mult de 4 la sută din el;"** şi autorul dovedeşte, ţinînd seama de evaluările avuţiei naţionale franceze, chiar de către statisticieni francezi,—că „este greu a face un cont care ar depăşi *500 milioane* livre sterlinge (12 jum. miliarde franci) pentru daunele materiale pricinuite în zona ocupată şi devastată de Nord."

Cu toate acestea: „d. Loucheur, *ministrul reconstrucţiunii industriale*,—declara în Senat, la 17 Februar 1919, că reconstruirea regiunilor devastate ar costa *75 miliarde* de franci, —*mai mult decît îndoit* evaluaţia făcută de d. Pupin (*statistician francez), a avuţiei totale a locuitorilor acestor regiuni.****** Dar d. Klotz, *ministru de finanţe*, în discursul din cameră, la 5 Septembrie 1919, merge şi mai departe, socotind că „Franţa ar avea dreptul, pentru compensaţia daunelor pricinuite proprietăţii (în afară de pensiuni, alocaţii, etc.) la o sumă totală de *134 miliarde* de franci..."****

* *Op. cit.*, p. 103 105.
** *Op. cit.*, p. 107.
*** *Op. cit.*, p. 108.
**** *Op. cit.*, p. 118.

Sîntem departe de cifra dată mai sus de J. M. Keynes, de *12½ miliarde!* Nu este de mirare, că dînsul îşi permite să arunce cuvinte grele: „Miniştrii *au minţit atît de greu* poporului francez, încît cînd lumina se va face—şi se va face în curînd—relativ la adevăratele drepturi ale Franţei şi la capacitatea Germaniei de a le satisface, repercusiunea va lovi mai sus decît pe d. Klotz, şi va îngloba poate şi guvernul şi toată societatea pe care el o reprezintă"...*

Făcînd o socoteală largă a tuturor daunelor reale suferite de populaţia civilă a tuturor ţărilor aliate, J. M. Keynes stabileşte suma, pe care ele ar fi în drept să o revendice dela Germani, la maximum de două miliarde lire sterlinge, adică 50 miliarde franci.**

Dar oricît de exagerate ar fi, în comparaţie cu această evaluare, pretenţiile astfel formulate, conducătorii Antantei nu s'au mărginit să ceară reparaţia daunelor populaţiei civile, —singurele pe care au avut dreptul să le ceară. Oricît s'ar întinde evaluarea acestor daune, ea nu ar putea încă servi scopurile în realitate urmărite de către aliaţi.

J. M. Keynes face un lung istoric al luptelor şi al intrigilor care au determinat elaborarea clauzelor respective din tratat.

Momentul culminant a fost atins în timpul campaniei electorale din Anglia, cînd un candidat nu s'a sfiit să declare: „Noi vom trage din Germania tot ce se poate stoarce din lămîie, şi chiar ceva mai mult, eu o voiu strînge până ce veţi auzi sîmburii trosnind"...***

Primul Ministru, uitînd angajamentul „solemn şi formal", s'a crezut dator să intre în supralicitaţie...

Rezumînd discursurile lui electorale, colegul său din delegaţia conferinţei din Paris exclamă:

„Iată ce poate satisface pe cinici!, — la ce amestec de aviditate, de prejudecăţi şi de minciuni a fost redus, după trei săptămîni de campanie electorală, stăpînul atotputernic al Angliei, care cu foarte puţin timp înainte a vorbit destul de frumos despre dezarmare, despre Societatea Naţiunilor şi despre pacea justă şi durabilă, care ar pune temeliile unei noi Europe... El s'a angajat (în această campanie electorală) să ceară dela un inamic dezarmat şi neputincios nişte plăţi, care sînt în contrazicere cu făgăduinţele aliaţilor, în virtutea cărora dînsul a depus armele. Sînt puţine fapte în istorie, pe care posteritatea va avea mai puţine motive să le erte; un războiu a fost ostensibil dus pentru apărarea sfinţeniei angajamentelor internaţionale, şi iată că el se sfîrşeşte prin violarea celui mai

* *Op. cit.*, p. 111.
** *Op. cit.*, p. 114.
*** *Op. cit.*, p. 120.

sacru din aceste angajamente de către campionii victorioşi ai acestor idealuri!". *

Jocul acesta urît a continuat în sînul Conferinţei de Pace.

„Nu există—spune acest martor şi părtaş la dezbaterile ei—nu există în istorie multe negociaţiuni atît de întortochiate, atît de mizerabile, şi atît de puţin satisfăcătoare pentru toată lumea,—şi noi nu credem că vreunul din acei ce au luat parte la aceste desbateri *ar putea acum să se uite îndărăt fără ruşine*"... **

Astfel a fost introdusă în tratat obligaţiunea pentru Germania de a plăti pensiunile şi alte alocaţiuni datorite de către statele aliate, ca o formă deghizată a despăgubirilor de războiu.

Mai mult, suma totală la care s'ar urca sarcinele impuse Germaniei nici n'a fost fixată prin tratat, cum n'a fost evaluată capacitatea ei reală de plată, ci această fixare şi evaluare au fost lăsate pe seama unui organ special de extorsiune, «Comisiunea de Reparaţiuni», anume creată pentru «a stoarce Germania până ce se vor auzi trosnind sîmburii», după expresiunea elegantă a oratorului englez.

Şi să nu uităm, că aceste plăţi sînt cerute Germaniei reduse şi ruinate de celelalte dispoziţiuni ale tratatului.

Unde va duce acest sistem,—chiar dacă comisiunea de reparaţiuni va fixa definitiv aceste sarcini numai la *opt miliarde de livre sterlinge* (200 de miliarde de franci în aur), şi aceasta, cum arată J. M. Keynes, *este minimul* la care s'ar urca pretenţiunile stipulate în tratat,—se poate vedea din următoarea analiză a clauzelor respective:

1) Un miliard de livre sterlinge (25 miliarde franci în aur) urmează să fie plătit până la 1 Mai 1921, şi pentru plata acestei sume Comisiunea de Reparaţiuni este învestită cu puteri absolut discreţionare, încît ea ar putea să ia asupră-şi tot comerţul exterior al Germaniei şi schimbul ei străin.

2) În afară de plata în natură sau în monedă a acestui miliard de livre sterlinge, Germania este datoare să emită bonuri la purtător până la concurenţa sumei de două miliarde l. st. (50 miliarde franci în aur), sau, dacă Germania nu ar putea plăti înainte de 1 Mai 1921, miliardul de mai sus, în total sau în parte,—până la concurenţa unei sume care ridică plăţile Germaniei în natură, în monedă şi în bonuri la trei miliarde l. st. (75 miliarde franci). Pentru aceste bonuri curge o dobîndă de 2 1/2 % până la 1925, şi de 5 % după această dată,—încît din acest moment Germania va datori anual, pentru suma de mai sus, *o dobîndă* de 4 1/2 miliarde în aur (180 milioane l. st.)

* *Op. cit.*, p. 120-122, *passim.*
** *Op. cit.*, p. 126.

3) Din momentul cînd se va putea stoarce dela Germania mai mult, Comisiunea de Reparaţiuni îi va cere să emită alte bonuri la purtător, tot cu dobînda de 5 %, pentru o nouă sumă de 50 miliarde în aur (două miliarde l. st.), ceiace va urca dobînda anuală la *şapte miliarde de franci, afară de amortizare.*

4) Dacă sarcinele Germaniei vor fi fixate numai la 8 miliarde sterlinge, Comisiunea de Reparaţiuni va cere apoi şi bonuri la purtător pentru restul de trei miliarde l. st. (75 miliarde franci). Aceasta va duce dobînda anuală iarăşi în afară de amortizare, la suma de *zece miliarde 750 milioane* în aur.

5) Aceasta nu ajunge. Dela 1 Mai 1921 dobînda neplătită asupra *întregului* capital ce va fi fixat ca datorit de Germania, va fi adăogită la capete, adică: datoria va creşte cu dobînzile compuse. Dar pentru aceste socoteli abracadabrante prefer să cedez aci cuvîntul savantului profesor din Cambridge:

„Cu dobînda compusă de 5 % capitalul se dublează în cincisprezece ani. Admiţînd că Germania până la 1936 nu va plăti mai mult de 150 milioane l. st. (3.750 000.000 franci în aur,—şi mai mult ea în orice caz nu va fi în stare să plătească),—adică dobînda pentru trei miliarde l. st., cele *cinci miliarde* l. st. pentru care dobînda este amînată—vor ajunge zece miliarde l. st. şi vor purta dobînda anuală de 500 milioane livre sterlinge (10 1/2 miliarde franci în aur) Ceiace însemnă, că chiar dacă Germania ne plăteşte 150 milioane livre sterlinge pe an (trei miliarde 750 milioane franci) până la 1936, ea ne va datora totuşi, la această dată o sumă egală cu cel puţin o dată şi jumătate datoria ei actuală (13 miliarde l. st., în loc de opt miliarde). După 1936 ea va fi datoare să ne plătească anual 650 milioane livre sterlinge (16 miliarde 250 milioane franci în aur), pentru a face faţă *numai dobînzilor curente*. La sfîrşitul fiecărui an, în care ea ar fi plătit o sumă mai mică ca aceasta, ea va datora mai mult ca la începutul anului şi dacă ea trebue să se libereze de capital în treizeci ani dela 1936, adică în 48 ani dela data armistiţiului, ea va fi datoare să plătească o sumă *adiţională* de 130 milioane l. st., ceiace ar face 780 milioane *(19 miliarde 500 milioane franci în aur)* în total pe an... E cît se poate de cert, că Germania nu poate plăti nici pe departe această sumă. Astfel dacă tratatul nu va fi modificat, Germania va fi silită de fapt veşnic să predea aliaţilor din an în an întregul excedent al producţiunii sale...»*)

Dar suma datoriei tot va continua să crească!...

Concluzia:

«*Datoria* Comisiunii de Reparaţiuni va fi, până la modificarea profundă şi generală a politicii pe care o întrupează

* *Op. cit.*, p. 137-138.

tratatul, de a stoarce dela Germania în fiecare an *cea mai mare sumă ce se poate obţine*.

«A fixa o sumă definită, care deşi considerabilă, ţine seama de mijloacele Germaniei şi îi îngădue de a păstra ceva şi pentru ea, sau a fixa o sumă cu mult peste capacitatea ei de plată, lăsînd-o la discreţia unei comisiuni străine al cărei scop este de a obţine în fiecare an maximul posibil, sînt două lucruri deosebite. Primul sistem lasă oarecare stimulent pentru îndrăzneala ei, pentru energia ei, pentru speranţa ei. Al doilea o jupoae de vie, an după an, până în veci. Această operaţie, ori-cît s'ar face cu ghibăcie şi discret, oricît s'ar îngriji de a nu omorî pe pacient, ea nu ar reprezenta mai puţin o politică pe care, dacă ea ar fi în adevăr menţinută şi practicată cu hotărîre, judecata oamenilor ar condamna-o ca unul din cele mai atroce acte săvîrşite de un învingător nemilos în tot cursul istoriei».*

Nu trebue să uităm, că calculele de mai sus presupun că suma totală de reclamaţiuni, fixată de Comisiunea de Reparaţiuni, nu va trece peste opt miliarde livre sterlinge (200 miliarde franci, în aur), dar evaluările profesorului Keynes sînt prea moderate, şi el însuşi citează pe ministrul de finanţe francez, d. Klotz, care în acelaşi discurs din Camera Deputaţilor din 5 Septembre 1919, în care a evaluat, cum am văzut, daunele suferite de populaţia civilă a Franţei la 134 miliarde franci, afirmă că „reclamaţiunile totale ale aliaţilor, *înregistrate prin tratat*, se urcă la 15 miliarde l. st. (375 miliarde franci)", ** adică aproape dublu.

Ar fi uşor să deducem până la ce enormitate s'ar ridica cifrele din calculele de mai sus ale profesorului Keynes, dacă evaluările d-lui Klotz sînt exacte.

Dar, la drept vorbind, chiar dacă evaluările d-lui Klotz ar fi mai exacte, sau dacă reclamaţiunile s'ar urca şi la mai mult, aceasta nu mai prezintă vreun interes practic: mai mult decît ca Germania să fie condamnată, an după an, cît va mai trăi un nume german, până la sfîrşitul vremurilor, de a fi stoarsă „ca o lămîie până ce se vor auzi trosnind sîmburii",—mai mult decît atîta nu ar putea face nici o Comisiune a Reparaţiunilor, şi la acest frumos rezultat s'ar ajunge, cum am văzut, şi cu reclamaţiuni chiar mai reduse decît cele calculate de J. M. Keynes.

Dar care este capacitatea reală de plată a Germaniei?

Autorii tratatului din Versailles *nu vor* să-şi pună această întrebare.

Conducătorul de fapt al finanţelor engleze din timpul războiului şi delegatul economic al Angliei la Conferinţa de pace înţelege însă că ea nu poate fi eludată, dacă tratatul de pace ar tinde la formularea cinstită şi serioasă a pretenţiunilor financiare ale Antantei.

* *Op. cit.*, p. 138-139.
** *Op. cit.*, p. 133.

J. M. Keynes e un bun englez, şi înţelege că Germania trebue să plătească *tot ce poate efectiv plăti*. Dar, ca specialist în finanţe şi în economie politică, el înţelege deasemeni că există o limită pentru capacitatea de plată a poporului german, peste care trecîndu-se, acesta poate fi distrus, fără nici un folos, sau chiar în dauna tezaurului învingătorilor.

Nu voiu reproduce aici cercetările detaliate şi minuţioase ale profesorului Keynes în această privinţă. El analizează rînd pe rînd disponibilităţile actuale ale Germaniei, averea ei plasată în străinătate, producţiunea ei, exportaţiunile şi importaţiunile ei, studiază întrucît producţiunea ei poate fi sporită, iar consumaţiunea ei redusă, spre a mări prisosul disponibil în favoarea aliaţilor. Şi ajunge la concluziunea, că—*în cazul cel mai favorabil,*—puterea de plată a Germaniei s'ar ridica *maximum* până la suma de două miliarde l. st. (50 miliarde franci). Şi adaogă imediat: *„în împrejurările actuale, noi nu credem că Germania ar putea plăti şi atît"*.*

În adevăr, pentru a aprecia la justa ei valoare această sarcină, trebue să ţinem seama că Germania trebue să o plătească, în urma cesiunilor teritoriale ce i s'au impus, în urma pierderii avuţiilor ei miniere, în urma confiscării capitalurilor şi a întreprinderilor ei din străinătate, în urma distrugerii marinei ei comerciale şi a reducerii tuturor mijloacelor ei de transport, în urma barierelor ce se ridică împotriva comerţului ei exterior şi în urma condiţiunilor de favoare stipulate pentru concurenţa străină chiar pe teritoriul ei, etc. etc.

În 1871 Franţa a trebuit să plătească o contribuţie de cinci miliarde franci. Presupunînd că Germania de astăzi, chiar aşa redusă şi ruinată, ar fi încă *de două ori mai bogată* ca Franţa din 1871, chiar şi în acest caz sarcina de 50 miliarde ar fi fost pentru ea relativ de *cinci ori mai grea* decît pentru Franţa în 1871.

E evident că nu e cu putinţă de a trece cu mult peste această limită, chiar dacă nu s'ar urmări decît strivirea şi sărăcirea Germaniei.

Conducătorii desbaterilor dela Versailles îşi dădeau, în realitate, seama de acest fapt. Tocmai pentru acest motiv suma totală a reclamaţiunilor aliaţilor n'a fost fixată prin tratat, ci a fost lăsată la discreţia Comisiunii de Reparaţiuni, anume creată în scopul de a „stoarce lămîia".

Concepţia însăşi a acestei instituţii şi mecanismul întreg al funcţiunilor ei, aşa cum a fost el combinat în tratat, sînt atît de ingenioase, atît de caracteristice pentru mentalitatea care a dominat la conferinţa de pace, şi ele vor avea atîta însemnătate în viaţa viitoare a Europei, încît socot necesar de a reproduce aici aprecierile profesorului Keynes:

„În istorie nu există precedente asemănătoare cu indemnizaţia impusă Germaniei prin tratatul de faţă (Totul în acest tratat

* *Op. cit.*, p. 163.

este fără precedent!). In adevăr, sumele care erau cerute la sfirşitul războaelor anterioare se deosebeau din două puncte de vedere principale de plăţile cerute acum Germaniei. Cifra reclamată era fixată, cuprinsă într'o sumă globală; şi cîtă vreme învinsul îşi plătea tributul anual, nici-o intervenţie nu mai avea loc.

„Dar, pentru motivele explicate mai sus, de astă dată exigenţele învingătorilor n'au fost determinate; şi suma, cînd va fi fixată, va fi superioară celei ce poate fi plătită în bani sau în orice fel. A fost deci necesar de a crea un singur organism, pentru a stabili lista revendicărilor, a fixa modalităţile de plată, a acorda reduceri şi amînări. Nu se putea pune această Comisiune în măsură de a obţine maximum posibil din an în an, decît dîndu-i depline puteri asupra vieţii economice interne a ţărilor învinse, care, tratate pe viitor ca faliţii, nu vor mai fi administrate decît de creditorii lor şi în beneficiul acestora. De fapt însă autoritatea Comisiunii şi funcţiunile ei au fost întinse *chiar dincolo de cît era necesar pentru scopul urmărit*, şi Comisiunea Reparaţiunilor este erijată ca arbitru al numeroaselor puncte economice şi financiare, pe care s'a găsit mai comod de a nu le regula în tratatul însuşi...

„Comisiunea şi comitetul ei executiv se vor bucura de privilegii diplomatice, şi *remuneraţia lor va fi plătită de Germania, care totuşi nu va putea interveni în fixarea ei*"...*

Autorul enumără pe larg atribuţiunile extraordinare, acordate Comisiunii, pentruca ea, dupăce va fi fixat suma obligaţiunilor Germaniei, să fie în măsură să-i impună toate plăţile pe care va găsi de cuviinţă, avînd întotdeauna faţă de Germania rolul de „judecător şi parte". ** Mă voiu mărgini să citez caracteristica ei generală:

„Comisiunea nu are numai a cerceta capacitatea generală de plată a Germaniei şi a hotărî, în primii ani, care sînt importaţiunile *necesare* de alimente şi de materii prime. Ea este autorizată *a face presiune asupra sistemului de impozite* şi *asupra cheltuelilor interne* ale Germaniei, pentru a asigura că plăţile ce i se fac constitue în adevăr cea dintâiu sarcină care apasă asupra tuturor resurselor naţiunii. Ea trebue să se pronunţe asupra efectelor ce vor produce asupra vieţii economice ale Germaniei cererile ei de maşini, de vite, etc., caşi livrările ei de cărbuni". ***

„Comisiunea va decide care parte din resursele sezisate va fi lăsată Germaniei, pentruca să i se asigure o *vitalitate suficientă* organizaţiei sale economice *spre a putea efectua plăţile sale pe viitor*". (sic !)****

Faţă de această situaţie, J. M. Keynes nu se sfieşte să recunoască, că delegaţiunea germană la Versailles nu a exagerat comentînd precum urmează această creaţiune a tratatului:

* *Op. cit.*, p. 169–171, *passim*.
** *Op. cit.*, p. 172.
*** *Op. cit.*, p. 174.
**** *Op. cit.*, p. 173.

„Democraţia germană este distrusă, în momentul chiar în care poporul german o construia după o luptă aprigă, – distrusă chiar de către aceia care în tot timpul războiului nu conteneau să afirme că voesc să ne dea democraţia... Germania nu mai consitue un popor, nici un stat. Ea devine un stabiliment comercial pe care creditorii săi îl încredinţează unui perceptor, fără să-i dea măcar facultatea de a-şi dovedi bunăvoinţa, îndeplinindu-şi obligaţiunile de bună voe. Comisiunea, care îşi va avea cartierul general permanent în afară de Germania, va deţine o putere necomparabil mai mare decît acea pe care a avut-o vr'o dată împăratul Germaniei. Subt un atare regim, poporul german ar rămînea ani îndelungaţi despuiat de toate drepturile sale, şi lipsit, mai complect decît oricare naţiune în timpul absolutismului, de orice libertate de acţiune, şi de orice posibilitate individuală de propăşire economică sau chiar morală". *

Prin ce s'ar putea justifica această execuţiune a unei naţiuni întregi şi a unei mari naţiuni, care are un rol atît de glorios în istoria civilizaţiei?

Admiţînd că guvernul imperial din 1914 are toată răspunderea pentru catastrofa mondială, poate fi pedepsit poporul german pentru actele guvernului său?

A avut el putinţa să-şi dea seama de caracterul agresiv al politicei imperiale? N'a putut el, cu toată buna credinţă, să se considere el însuşi victima agresiunii, cum afirma înainte şi prezidentul Wilson?

Dar chiar dacă toată populaţia actuală a Germaniei ar fi alcătuită numai din criminali, ce/ drept penal admite astăzi pedeapsa generaţiilor încă nenăscute, pentru crimele părinţilor?

Judecata unui bun patriot englez, a unui ortodox antantist, găseşte singurul răspuns, pe care îl poate da conştiinţa unui om civilizat:

„O politică care ar reduce la sclăvie o generaţie intreagă a Germaniei (sau mai bine zis toate generaţiile ei viitoare), care ar înjosi viaţa milioanelor de fiinţe omeneşti, care ar lipsi de fericire o naţiune întreagă, ar fi odioasă şi abominabilă, – odioasă şi abominabilă, chiar dacă ea ne-ar fi îmbogăţit, chiar dacă ea nu ar fi sămănat ruina vieţii civilizate a Europei întregi. Unii o predică în numele justiţiei. In mijlocul marilor evenimente ale istoriei omeneşti, în mijlocul desfăşurării destinului complex al naţiunilor, justiţia nu este aşa de simplă. Şi chiar de ar fi, naţiunile nu sînt autorizate de religiunea sau de morala naturală de a pedepsi pe copiii inamicilor lor pentru crimele părinţilor sau a stăpînilor lor". **

Semnînd tratatul de pace, generalul Smuts, spre a-şi descărca conştiinţa, exprimă nădejdea că Societatea Naţiunilor va putea cu timpul să mai atenueze aceste păcate.

* *Op. cit.* p. 175.
** *Op. cit.*, p. 182.

Dar J. M. Keynes arată că, după tratat, Societatea Națiunilor nu are nici-o competență în această privință, care este domeniul excluziv al Comisiunii de Reparațiuni, al acestui „instrument de agresiune și prădăciune (rapine)". * El se consolează numai cu gîndul, că nu există nici-o posibilitate materială de a duce la realizarea desăvîrșită a acestor stipulațiuni ale tratatului din Versailles :

„Numai caracterul excesiv al tratatului și imposibilitatea tecnică de a satisface cerințele lui, pot salva *à la longue* situațiunea". **

Dar J. M. Keynes se mărginește să comenteze numai clauzele *economice* ale tratatului. Pentru ca tabloul să fie complect, ar fi trebuit arătat unde a dus „discuția asupra detaliilor de aplicare" și în privința stipulațiunilor *politice* ale vestitelor 14 puncte, — cum de pildă însăși Societatea Națiunilor s'a transformat într'un instrument de opresiune în folosul „marilor aliați", care nu se sfiesc să maltrateze până și pe „micii aliați". Iar cît privește țările învinse, ele au fost pur și simplu „scoase afară din lege", lăsate fără nici-un drept, și fără nici-o nădejde.

Voiu atinge numai un singur punct, de care vorbește în treacăt și Keynes.

Unul din acele 14 puncte, pe care aliații s'au obligat la 5 Noembre 1919 să le înscrie în tratat, prevedea cum am văzut, obligația *reciprocă* de a reduce armamentele statelor beligerante la strictul necesar pentru siguranța internă.

Ca rezultat, Germania a fost dezarmată, a fost silită să-și predea materialul de războiu, să abroge serviciul militar obligatoriu, să desființeze școalele militare, și a fost organizat un sistem polițienesc întreg care să supravegheze ca Germania să nu poată suplea la nesuficiența organizației sale militare prin programele școlare, prin societăți de sport, etc.

Iar Franța nu numai că are libertatea de a-și menține o armată cît de mare, dar — citez textual : „Germania, după tratat, e datoare, *peste* indemnizațiile ce-i sînt impuse, să plătească toate cheltuelile armatei de ocupațiune, *după* semnarea păcii, timp de cincisprezece ani. Textul tratatului *nu prevede vre-o limitare a forțelor acestei armate*, și Franța ar putea deci, încazarmînd toate trupele sale din timp de pace în zona ocupată, să treacă întreținerea lor asupra contribuabililor germani". *** Dacă aceasta de fapt nu se va face, e numai fiindcă ar fi financiarmente în dauna celorlalți aliați, micșurînd resursele de plată ale Germaniei. Dar pe de altă parte termenul de cincisprezece ani e iluzoriu, pentrucă în caz de inexecutare a obligațiunilor Germaniei, — și acestea niciodată, cum am văzut, nu pot fi executate, — aliații sînt în drept să prelungească ocupațiunea la infinit.

* *Op. cit.*, p. 177.
** *Op. cit.*, p. 75.
*** *Op. cit.*, p. 134 (în notă).

Pe Keynes îl interesează numai latura financiară a acestei chestii. Dar și din punctul de vedere pur politic, socot că mai departe nu poate merge bataia de joc de „punctele Wilsoniene", decît să dezarmezi o țară, să o pui subt supravegherea polițienească ca să nu se poată reconstitui militărește, iar pe de altă parte, să-i poți, eventual, impune întreținerea întregii armate a adversarului !...

„Prin ce escamotare, — se întreabă J. M. Keynes, — această politică a fost substituită celor 14 puncte" ? * Prin ce aberațiune, dintr'o „pace dreaptă" pe care s'au angajat aliații să o închee, s'a ajuns la acest tratat pe care el, în prefața franceză a cărții, îl numește *„un reglement sans noblesse, sans moralité et sans esprit"*...? **

Până acuma am urmat cu credință pe J. M. Keynes în analiza lui a tratatului din Versailles. Dar răspunsul lui la aceste întrebări nu-l putem accepta.

Fostul membru al Conferinții din Paris încearcă să explice falimentul moral al operei din Versailles în primul rînd prin însușirile individuale ale personagiilor care au prezidat-o.

Paginile consacrate caracteristicii acestor personagii sînt foarte spirituale, foarte crude pentru cei vizați, dovedesc un mare talent literar al autorului lor, și regret că nu mai am loc spre a le reproduce mai pe larg, — dar sînt și nedrepte, trec alături de cauzele reale care au determinat acest final lamentabil al marelui războiu. In orice caz, ele dovedesc că autorul încă nu și-a dat seama de mecanismul forțelor istorice care fatal au trebuit să ducă la acest sfîrșit, oricare ar fi fost însușirile sufletești ale personagiilor de avanscenă.

J. M. Keynes prezintă lucrurile cam astfel :

Față în față au stat G. Clemenceau și Prezidentul Wilson.

Cel dintâiu e „un bătrîn, ale cărui impresiuni cele mai puternice și ideile cele mai vii aparțin trecutului, nu viitorului.. El nu știe că noi stăm pe pragul vremurilor nouă pe care el nu le dorește". ***

„*Teoria lui politică e acea a lui Bismarck*... Filozofia lui nu dă nici un loc «sentimentelor» în raporturile internaționale.. Politica de forță este inevitabilă și nu e nimic de învățat prea nou cu prilejul acestui războiu sau al rezultatului pentru care a fost dusă lupta : Anglia, cași în veacurile trecute, a distrus un rival comercial ; un mare capitol a fost încheiat între gloria franceză și gloria germană. Prudența a cerut puțină vorbărie despre „idealurile" Americanilor svăpăiați (foolish) și ale Englezilor fățarnici, dar ar fi stupid de a crede că este prea mult loc în lumea aceasta, așa cum există în realitate, pentru astfel de daraveri ca Societatea Națiunilor

* *Op. cit.*, p. 40.
** *Op. cit.*, p. 11.
*** *Op. cit.*, p. 39-40.

sau principiul de libera-dispoziţiune de sine. Acestea nu sînt doar decît formule ingenioase pentru a se putea aranja balanţa de forţe în interesul propriu..."

„Din această doctrină rezultă că *pacea cartagineză* este necesară, în toată măsura în care o putere la un moment dat o poate impune. Căci Clemenceau *nu se prefăcea* că s'ar fi considerat legat de cele 14 puncte şi lăsa mai mult altora grija de a prepara mixturele, care erau din cînd în cînd necesare spre a salva faţa sau scrupulele Prezidentului".* El spunea ritos: Germania trebue distrusă, fiindcă acesta este *interesul* Franţei.

In faţa acestui om „din alte vremuri", dar dintr'o bucată, care ştia bine ce vrea şi care îşi bătea joc de „daravera celor 14 puncte", s'a ridicat prezidentul Wilson,—„un spirit prea greoiu şi prea perplex", „un fel de popă non-conformist sau chiar presbiterian", „un Don Quichotte orb şi surd, care a intrat într'o vizuină, în care adversarul său ţinea oţelul rapid şi scînteetor". „La începutul Conferinţii din Paris, lumea credea în general că Prezidentul, ajutat de numeroşii săi consilieri, avea pregătit un vast plan, nu numai pentru Societatea Naţiunilor, dar şi pentru punerea în aplicare a celor 14 puncte, printr'un adevărat tratat de pace. Dar de fapt Prezidentul *nu pregătise nimic*. Cînd s'a ajuns la practică, ideile lui s'au dovedit nebuloase şi necomplecte. El nu avea nici-un plan, nici-un proect, nici idei constructive pentru a da viaţă comandamentelor pe care le vestea din Casa Albă. El s'a arătat în stare de a ţinea o predică asupra tuturor principiilor sale sau de a înălţa o rugăciune superbă către atotputernicul, pentru îndeplinirea lor; dar el nu ştia să adopteze aplicarea lor concretă la actuala stare de lucruri din Europa...

„Nu numai că el n'a putut să facă vr'o propunere detaliată, dar în multe privinţi el era rău informat asupra condiţiunilor europene...

„Spiritul său greoiu şi încet era lipsit de resurse pentru a face faţă vreunei alternative (ivite în cursul discuţiunii). El putea la nevoe să-şi înfigă călcâii în pămînt, şi să refuze să se mişte din loc, cum a făcut în chestia Fiumelui. Dar el nu avea alt mijloc de apărare... şi nu e cu putinţă de a ajunge la ceva, stînd tot timpul cu călcâile înfipte în pămînt"...**

Intre aceşti doi antagonişti se învîrtea Lloyd George, — un politician subtil, fascinant, plin de „vivacitate, comprehensiune şi agilitate", dar şi lipsit de scrupule, preocupat înainte de toate de situaţiunea lui electorală şi de grija de a-şi păstra fotoliul prim-ministerial.*** Acesta foarte curând a descoperit „sensibilitatea

* *Op. cit.*, p. 37-39, *passim.*
** *Op. cit.*,—p. 43 - 45, passim.
*** *Op. cit.*, p. 43, 45, 117 urm., passim.

nenorocită şi prostească" a Prezidentului faţă de orice aluzie la „germanofilismul" lui.*

Rezultatul era fatal. Un adevărat om de stat caută să scape *fondul*, sacrificînd *litera*. Dar un „popă non-conformist", prin „spiritul său teologic" va prefera să sacrifice fondul pentru a nu pierde „forţa verbală" a „principiilor" sale, ca să nu-şi prejudicieze silueta rigidă de „om just şi drept".**

„Şi atunci, s'a început a se ţese acea pînză de sofisme şi de exegeză jesuitică care a trebuit la sfîrşit să îmbrace în minciună textul şi substanţa întregului tratat",*** această „combinaţie de cinism şi ipocrizie"...

Foarte melodramatic!

Dar oare aşa să fie? Să fie numai mentalitatea înapoiată a lui Clemenceau, politicianismul fără scrupule şi preocupaţiunile electorale ale lui Lloyd George, spiritul de „popă non-conformist" al lui Wilson, să fie numai acestea responsabile de o „tradare atît de extraordinară şi atît de *neaşteptată*"?****

Pot avea personalităţile un rol atît de hotărîtor în istorie? Aşa va fi explicat caracterul acestui document epocal peste cîteva veacuri, sau numai peste cîteva decenii, cînd patimile vor fi potolite?

Recitind însă cu atenţie paginile consacrate „doctrinei lui Clemenceau", care ar fi „doctrina lui Bismarck", este uşor de constatat că această doctrină este de esenţa imperialismului capitalist, *a oricărui* imperialism capitalist.

Războiul este întotdeauna rezultatul unor forţe istorice elementare. Sărmanul biped, care se crede „conducător", ori se menţine în directiva generală a acestor forţe, ori este eliminat.

Marele războiu a fost purtat şi încheiat în momentul istoric cînd interesele imperialismului capitalist determinau inexorabil toată acţiunea Marilor Puteri, şi rezultatul lui *trebuia* să fie conform naturii intrinseci a imperialismului capitalist.

Un bărbat de stat deci, care nu ar fi împărtăşit *în fond* „doctrina lui Clemenceau" sau a lui Bismarck, nici nu ar fi putut sta *în acest moment*, în fruntea Franţei, precum şi în fruntea Angliei sau a Statelor-Unite.

Singura deosebire reală dintre Clemenceau şi ceilalţi, spre cinstea lui Clemenceau, este că el a fost sincer şi-şi manifesta cu franchetă gîndul.

Iar dacă mulţi „intelectuali" au luat în serios „daravera celor 14 puncte" şi „lupta pentru civilizaţie, dreptate şi libertate", bune ca masele să suporte nespusele sacrificii ce li s'au cerut, cine e de vină?

In privinţa lui Lloyd George, lucrul este clar. Insuşi J. M. Keynes recunoaşte că atitudinea lui i-a fost impusă de preocu-

* *Op. cit.*, p. 47.
** *Op. cit.*, p. 49.
*** *Op. cit.*, p. 50.
**** *Op. cit.*, p. 42.

pări electorale,—cu alte cuvinte: de *interesele pe care el le reprezintă ca șef de guvern.*

Nu stau astfel lucrurile, în fond, și cu prezidentul Wilson.

Intr'un loc cetim în cartea lui Keynes:

„Dupăce au intrat în războiu, Statele-Unite au dat Europei ajutoare nelimitate, și *fără aceste ajutoare*, chiar dacă n'am ținea seamă de *influența decisivă*, produsă de sosirea trupelor americane, *aliații n'ar fi putut niciodată cîștiga războiul*".*

Dacă așa este, și dacă prezidentul Wilson,—adică Statele-Unite,—în adevăr ar fi ținut înainte de toate să dăruiască lumii o pace întemeiată pe cele 14 puncte, America nu avea nevoe să intre în războiu,—ci putea, și cu doi ani înainte, să impună condițiunile păcii, prin simpla amenințare, adresată *ambelor* lagăre, de a-și arunca în cumpănă *puterea ei decisivă* împotriva aceluia din beligeranți, care ar fi refuzat să le primească.

Pentruce nu a făcut-o?

Pentrucă în primul rînd, capitalismul american a cîștigat enorm din războiu, și a cîștigat, cum vom vedea, și mai mult din prelungirea lui,—și nu putea cîștiga decît într'un singur lagăr,—în acela unde și-a făcut plasamentele.

Ce putea face atunci Wilson?

Criticul său pare a fi uitat, că profesorul Wilson și-a început cariera politică ca un antagonist al celebrelor trusturi americane și a sfîrșit prin a fi ridicat la președenția republicii de sprijinul acestora, adică ca *reprezentant al capitalismului american.*

De altfel, nimeni nu poate fi astăzi Președinte al Statelor-Unite, *împotriva* voinței atotputernicului capitalism american.

Și la conferința din Paris, președintele Wilson a rămas, și nu putea altfel, reprezentant al acestui capitalism.

Explicînd atitudinea lui, J. M. Keynes nu e departe de adevăr, cînd arată că politica intransigentă a Prezidentului în chestia celor 14 puncte *nu ar fi găsit poate sprijinul țării lui.***

Atunci?

Tratatul din Versailles este ce a putut fi, ce a *trebuit* să fie.

Mai mult. Așa cum acest tratat a fost întocmit în **1919,** el este,—fără voința autorilor, chiar *împotriva voinții lor,*—cu mult *mai bun*, decît la ce au avut dreptul să se aștepte Democrațiile Apusene, *cînd au pornit la războiu în* **1914.**

Acest războiu a fost doar pornit în alianță cu Rusia țaristă, care s'a prăbușit, nu prin fapta Democrațiilor Apusene.

Și ce ar fi fost tratatul dacă Conferința de Pace s'ar fi întrunit nu la Paris, ci la Petersburg,—cum s'ar fi întîmplat fără victoriile germane din prima fază a războiului,—și dacă rolul lui Wilson ar fi fost jucat de țarul Nicolae și sfetnicii lui?

In urma experienții dela Versailles—și a indiscrețiunilor bolșeviste relativ la diplomația țaristă—poate un om de bună credință să aibă astăzi vre-o iluziune?

* *Op. cit.*, p. 218.

** *Op. cit.* p. 47 urm.

Rezultatele istoriei sînt determinate de puterea faptelor, nu de „daraveri" și de „vorbărie" pentru „a salva fața", pe care cu drept cuvînt le disprețuia Clemenceau, cum spune Keynes.

Și dacă războiul s'ar fi isprăvit printr'o victorie tot atît de ecrazantă a imperialismului capitalist german,—tratatul, ce s'ar fi încheiat la Potsdam, nu ar fi fost superior celui din Versailles. în orice caz nu ar fi fost mai bun, decît fără voința sau chiar împotriva voinții conducătorilor politicii imperiale,—și anume: pentrucă victoria lor niciodată *nu putea* fi atît de ecrazantă și pentrucă ea *în tot cazul* implica prăbușirea țarismului.

Și orice s'ar zice, singurul bine care, fără discuție, va rezulta din acest groaznic cataclism, în judecata istoriei de mine, sînt *consecințele necesare* pentru propășirea omenirii prin dispariția focarului de reacțiune mondială pe care îl întrupa Rusia țarilor.

In condițiunile date, *în faza actuală a evoluției sociale a lumii*, tratatul din Versailles nu putea fi altfel, sau nu putea fi prea mult deosebit de celace este.

Și în realitate, subt masca luptei dintre „doctrina lui Clemenceau" și „punctele Wilsoniene", a fost dată lupta între interesele speciale ale imperialismului capitalist francez, pe deoparte, și cele ale imperialismului american, pe de altă parte; și tratatul nu este decît compromisul, la care s'a putut ajunge, mulțumită greutății aruncate în cumpănă de imperialismul capitalist britanic.

Clemenceau, Wilson sau Lloyd George nu sînt niște Titani, care din Versailles mișcau lumea și o așezau după placul lor pe temelii nouă, ci simpli „exponenți" ai marilor forțe sociale și istorice, pe care le reprezintau într'un moment tragic al istoriei mondiale.

Dacă reprezentantul Franței formula cu mai multă franchețǎ „doctrina lui Bismarck", doctrina comună a imperialismului capitalist, puterea decizivă în acest moment a avut-o capitalismul american și, mai cu seamă, cel britanic. Și brutalitățile „păcii cartagineze" sau „punice" erau pentru Franța, în realitate, cum vom vedea, numai un mijloc indirect de a se sustrage, cît mai era cu putință, presiunii enorme a capitalismului anglo-saxon, care în urma unui războiu victorios o lasă aproape tot atît de strivită ca și pe Germania.

In lumina acestei *realități* trebue să urmărim consecințele economice ale tratatului din Versailles pentru restul lumii, și să supunem examenului critic „remediile" propuse de J. M. Keynes.

Dar pentru altă dată.

C. Stere

Pescari

Pescari,
In astă noapte la răsăritul lunii,
Cînd marea urcă fruntea spre alba ei stăpînă,
Şi 'mbracă straiu albastru în ceasul rugăciunii,
Noi să lăsăm in larguri năvoadele din mînă.

Am cercetat pămîntul întreg din zare 'n zare
Şi m'am întors cu anii dezamăgit mereu.
In braţul lung al lunii, vîrît adînc în mare,
Să prindem mîna albă ce-o'ntinde Dumnezeu.

Şi cu nădejde multă, pescari, să tragem lin
La ţărmuri plasa sură cu ochiurile grele,
In zori, cînd Noaptea trage şi ea năvodu'i plin
Cu lună, cu luceferi şi cu prundiş de stele.

Din volumul „Floarea Pămîntului" care va apare în curînd.

Destin

De drumuri lungi şi aspre obosit,
La capătul pămîntului, în soare,
Pe ţărmul mării cald am poposit,
Ca, toamna, nişte păsări călătoare.

Inalte valuri — fiare mari de plug —
Spumoase brazde peste ţărm răstoarnă.
Ca nişte lanuri grele care fug,
Din zare marea 'ntreagă se întoarnă.

Vreau singur să pornesc în larg, şi parcă
Să-mi desfăşor tot sufletul în vînt,
Dar simt cumplit că trupul meu e-o barcă
Cu ancori grele prinsă de pămînt.

Demostene Botez

Note pe marginea cărților

PAGINI IN VID

Stephane Mallarmé

Gloire au coeur téméraire, épris de l'Impossible!
Victor de Laprade

In larma de bîlciu a Veacului...

Lumea aleargă, se înghesue, se răstoarnă, zbiară de plăcere, se năpustește să vadă, aplaudă. In baraca Artei, care se mai poate numi Academie, Teatru național sau Literatură oficială, mulțimea dă năvală. Bîlciul e veșnic în floare. Bucuria țîșnește din ochi, din guri, din gesturi, din urlete. Mulțimea admiră. Baraca Artei e întotdeauna plină. Se spune că în locul ei a fost un templu, pe vremuri. Acum, s'au dărîmat păreții, s'a lărgit locul. Și pentrucă marmura e mai scumpă și mai rară, templul de odinioară a devenit simplă baracă de scînduri, mai practică. Inăuntru, cu degetul meditativ băgat în nas, stau Idolii de glod cu podoabe de aur, la care se închină mulțimea. Și goarnele triumfale strigă, dobele bîlbîie, tromboanele rag...

Afară, totuși, la o margine, s'aude un [redacted] fluer...

Cel care cîntă a fost și el tîrît de lume, dar n'a intrat. Nu s'a năpustit și n'a zbierat ca ceilalți. N'a vrut să intre. E mai bine aici, de unde se poate privi cerul. Și fluerul lui domol, pe care nimeni nu-l ia în seamă (un simplu fluer, într'un bîlciu!) neobosit și limpede își toarce înainte firul de aur și de argint, firul de vînt pe care îl înfășură pe suflet, răcoritor și clar, fluid fuior de diamant...

Cîțiva, cărora lumea le spune nebuni pentrucă au rămas cu ochii duși în lună, s'au abătut spre fluerul singuratic. L-au ascultat. Au închis ochii. Cînd și-au astupat urechile, l-au auzit tot atît de bine; pentrucă fluerul le cînta în suflet, demult; dar nu și-l putuseră rosti până acum. Din cei cîțiva nici-unul, poate, nu s'a întrebat de ce îi place... Și chiar dacă unul din ei a luat în mînă fluerul, ca să-i afle taina, a șovăit, de frică să nu-l sfarme. Fluerul nu era la fel cu celelalte fluere. *Era unic.*

Fără îndoială, acei care urlă pe străzi că oamenii între ei se aseamănă ca vitele în turmă, și acei care predică de pe catedre, în cărți și dela tribune că «arta e a tuturor și e numai o artă pentru toți», aceștia și cei mulți care îi ascultă, n'au ce să caute aici. Să lese fluerul să cînte. Și să nu vie spre el, dacă nu-i chiamă. Și să nu-l blesteme dacă nu le place.

Mallarmé...

Sînt unul din cei care i-au luat fluerul, ca să-i afle taina. L-am ascultat cum cîntă 'n mine, mult. Și fără să vreu, fără să aflu, am început *să știu* să-l cînt...

Covîrșitor prestigiu al unei Arte supreme. Nelămurit și puternic îndemn spre vis. Senzația luminoasă a unei avalanșe de stele, care cad, una după alta, în suflet, stele de-o clipă, clipe de stele...

Un voluptuos spasm cerebral, care se îndestulează cu sine, trăește din vibrațiile lui, le prelungește, renaște la nesfîrșit, fără a se pierde, crescînd mereu... Arta lui Mallarmé.

Nu deschide porți largi. *Intredeschide.* Drumul pe care ți-l arată nu-l vei cunoaște niciodată. Dar *îl vei bănui* mereu. Din două sensuri pe care ți le oferă, poți alege unul. Dar le poți alege pe amîndouă, delaolaltă. Și din împreunarea lor, un al treilea, poate, se va desprinde...

O artă care îți statornicește spiritul. Dar ți-l statornicește pe o stîncă de spumă multicoloră, pe un covor cu nenumărate nuanțe, care fură privirile și înadins le împrăștie, dînd sufletului senzația de oboseală delicioasă, de convalescență mirată, senzația unei renașteri într'o lume aparte,—o deșteptare în vis... Crezi că te-ai trezit la realitate, dar visul continuă... Nu știi, covorul e un lac pe care un taburet e o luntre (în odae storurile sînt trase, afară e aproape noapte) sau poate că totul se petrece într'o peșteră plină de miresme, și formele albe pe care le zărești într'un colț, nu știi, sînt stalactite ori trupuri goale... Și visul continuă...

Procedee?... Se definesc dela sine, pentru cine știe să le găsească fără să le caute...

Nordau, pe vremuri, punea pe Mallarmé în rînd cu Prerafaeliții englezi, atribuindu-i nebulozitatea sentimentală a acestora. Dar Mallarmé e exact și categoric, e conștient. La dînsul viziunea primă sufere o transformare latentă, adeseori o schimbare aproape totală. Senzația, la el, e distilată prin cugetarea ulterioară. Efectele lui sînt îndelung meditate. Mai mult ca oricine dă impresia de statornicire, de oprire în timp.. O artă *statică*. Ca simțire, în aparență, mărginită. Nețărmurită, totuși, ca sugerare. E un truc. Și cu atît mai savant cu cît e alcătuit din mijloace mai restrînse: un infinit dobîndit, într'o odae, cu cîteva oglinzi...

Mallarmé, cel dintâiu, a transpus, *în chip conștient*, percepțiile, ajungînd la armonii colective de senzații.

De-o pildă, un Fior cheamă, obicinuit, un epitet adequat («nelămurit», «puternic», «ascuns»); alăturîndu-i, însă, un calificativ precis, o culoare, un ton, senzaţia capătă, deodată, o putere nouă, statornicindu-se într'o singură imagine clară

> ...des calices
> De mes robes, arôme aux farouches délices,
> Sortirait le frisson blanc de ma nudité...

> Ce blanc vol fermé,

care e Evantaliul... sau:

> La lune s'attristait. Des séraphins en pleurs,
> Rêvant, l'archet aux doigts, dans le calme des fleurs
> Vaporeuses, tiraient de mourantes violes
> De blancs sanglots glissant sur l'azur des corolles...

sau:

> Vertige! voici que frissonne
> L'espace comme un grand baiser
> Qui, fou de naître pour personne
> Ne peut jaillir ni s'apaiser

sau:

> Coure le froid avec ses silences de faulx...

sau:

> Ce lac dur, oublié, que hante sous le givre
> Le transparent glacier des vols qui n'ont pas fui...

un vers in care toată clara melancolie a singurătăţii se adună, poate cel mai frumos vers de toamnă sufletească din cîte s'au scris...

Şi versuri ca acestea, in Mallarmé, se întîlnesc la fiecare pas... E o după-amiază de toamnă cu veştede raze care agaţă ederă galbenă pe la fereşti. E vîntul, încrustat la un inel. E o apoteoză albastră pe gheţari. Şi sînt tăceri urnite din peşterile cerului de Nord... Şi e Herodiada, cu părul ca şerpii, cu ochii sălbatici, cu priviri ascuţite de spaima singurătăţii, şi a cărei virginitate de argint se împrăştie în versuri scrişnite şi strînse, ca nişte cătuşe:

> J'aime l'horreur d'être vierge, et je veux
> Vivre parmi l'effroi que me font mes cheveux,
> Pour, le soir, retirée en ma couche, reptile
> Inviolé, sentir en la chair inutile
> Le froid scintillement de ta pâle clarté,
> Toi qui te meurs, toi qui brûles de chasteté,
> Nuit blanche de glaçons et de neige cruelle!

Şi e chiar sufletul lui Mallarmé, Herodiada... Şi e desnădejdea spiritului chinuit de nevoia unei Cunoaşteri totale, care zădarnic cere pomana unui Refugiu suprem, şi care, atunci

> s'immobilise au songe froid de mépris
> Que vêt parmi l'exil inutile, le Cygne...

Revolta e stearpă. Azurul ironic suride omului de glod:

> De l'éternel Azur la sereine ironie
> Accable, belle indolemment comme les fleurs,
> Le poète impuissant qui maudit son génie
> A travers un désert stérile de Douleurs...

Şi atunci, surghiunul de aur al Artei se deschide:

> Je fuis et je m'accroche à toutes les croisées
> D'où l'on tourne l'épaule à la vie et, béni
> Dans leur verre lavé d'éternelles rosées,
> Que dore le matin chaste de l'Infini,

> Je me mire, et me vois ange! et je meurs, et j'aime
> —Que la vitre soit l'art, soit la mysticité—
> A renaître, portant mon rêve en diadème,
> Au ciel antérieur où fleurit la Beauté.

Şi o supremă linişte se desprinde... E liniştea pe care n'o ai niciodată pe pămînt. Căci poezia lui Mallarmé n'o întîlnim oriunde. Nu e lîngă noi. E departe. Eşti ispitit să spui, ca'n basme, că e pe „celălalt tărîm". Şi e o poezie de basm, sortită pentru alte lumi... Unde? Nicăeri şi în noi, şi, cu noi, pretutindeni...

*

Poemele lui Mallarmé...

Nişte firide întunecate in care eşti sigur că au fost, odinioară, statui... Opreşte-te în faţa lor, o clipă. Inchide ochii. Şi vei simţi cum, fără veste, firida fluidă s'a furişat în tine, îmbrăţişîndu-ţi sufletul, deodată, schimbîndu-l după gestul ei. Şi ştii atunci că în firidă n'a fost statue niciodată. Si nici n'ai mai dori să fie—căci statuia, acum, eşti *tu*...

Sau nişte scoici in care ştii că vei găsi perle... Dar pentru asta trebue să le spargi... Şi iată-te visător în faţa lor, ştiind prea bine că niciodată nu le vei putea zdrobi, că niciodată nu vei zări perlele pe care le doreşti, gustînd, totuşi, cu o ciudată voluptate regretul acesta, care e o mulţumire, dorinţa asta, care e aproape o împlinire...

Al. A. Philippide

Noaptea

Din munții suri coboară noaptea
Pe tot întinsul ostenit,
În poală culegînd lumina
C'un trist și molcom fîșîit...

Pe blondul soare-l ia să-l culce
Trudit. Și 'n șoapta vîntului
În văl de-amurg îl înfășoară
În leagănul pămîntului.

Culege raze 'ntîrziate
Din gol... și 'n urmă, surîzînd,
Le-aruncă mării să le'nșire
Pe-un ghem de aur, rînd pe rînd.

Apoi, din sîn, cu mîna plină
Asvîrle bolții albăstrii
Un pumn de stele: ochi să vadă
Minunea 'naltelor tării...

George Ponetti

Cîteva observațiuni cu privire la „Sonicitate"

În numărul precedent al Vieții Romînești, D-l Ing. M. Strugariu a publicat un articol, *Sonicitatea*, a cărui cetire m'a îndemnat să revin asupra unora din afirmațiunile cuprinse în el, pentru a pune într'o mai bună lumină înțălesul și însămnătatea lor.

Articolul se referă la lucrările D-lui inginer Gh. Constantinescu, cunoscute numai din cîteva conferințe ținute de inventator, precum și dintr'un volum apărut la Londra și necunoscut la noi în țară. Din expunerea D-lui Ing. Strugariu reesă clar caracterul *practic* al invențiilor Domnului Constantinescu, care a reușit să arăte cum se pot utiliza în tecnică, în unile împrejurări, proprietățile licidelor comprimate.

Studiul elasticităței corpurilor — fie solide, licide sau gazuri — din punct de vedere teoretic cași practic e destul de înaintat, dar nu *epuisat*. Rămîn de rezolvit numeroase probleme. Așa, metoda curentă, pentru calculul repegiunei sunetului este determinarea *coeficientului de elasticitate*. Valorile acestei cantități au fost determinate experimental atît la gazuri, și solide cît și la licide, și literatura conține numeroase date numerice în această privință. În special la licide valorile lui au fost studiate la diferite presiuni, unele de mii de atmosfere. Era știut că licidele sînt elastice și compresibile înainte de lucrările D-lui Ing. Constantinescu. Coeficientul de compresibilitate al lor e mic și variază cu presiunea.

Metoda lui *Kundt* și *Warburg* permite determinarea experimentală a repegiunei sunetului în gazuri și solide, așa că, această repegiune e bine cunoscută în aceste corpuri, prin mai multe metode. La licide metoda de determinare a repegiunei era numai cea *indirectă*, din coeficientul de compresibilitate, căci direct, nu s'a putut afla decît la *apă* (Colladon și Sturm). Prin 1913 subsemnatul a publicat în Buletinul Academiei Romîne o lucrare, în care dă la iveală o nouă metodă de determinarea repegiunei sunetului din căldura de evaporare.

Din expunerea D-lui Strugariu se vede că lucrările D-lui Constantinescu n'au adus *nimic nou* în ce privește studiul com-

presibilităţii şi elasticităţii licidelor, nici teoretic şi nici experimental. Nici acum nu posedăm *o metodă* practică pentru determinarea lungimii de undă a sunetelor ce se propagă prin licide.

D-l Strugariu numeşte *„idee falşă"* principiul *degradării energiei*. Dar acesta este *principiul II al termodinamicei* şi toată ştiinţa modernă se razimă pe dînsul. In privinţa acestui principiu, care este o urmare a structurii moleculare a materiei, cum a arătat *Boltzmann*, sîntem pe deplin fixaţi. El nu este deci o *idee falşă*. Transformările de energie ce au loc cu ocazia propagării undelor vibratoare prin licide, nu *contrazic legea II* (principiul degradării energiei), de oarece mişcările moleculare în acest caz sînt *ordonate*, nu dezordonate.

La pag. 325 D-l Strugariu zice că „D-l Constantinescu a intrat în conflict cu tradiţia ştiinţii". Dacă ştiinţa a fost înţăleasă pe dos, cum se vede din cele spuse mai sus cu privire la legea II a termodinamicei, atunci pricepem ca D-l Constantinescu să fi crezut că e în conflict cu ştiinţa. Dar cu ştiinţa aşa cum a fost ea fixată de Carnot, Laplace, W. Thomson, Clausius etc., lucrările D-lui Constantinescu nu sînt de loc în conflict.

De asemenea nu trebue să ne emoţioneze prea mult nici paralelismul dintre fenomenele electrice şi acelea dela licide. Fenomenele dintâi au loc intr'un mediu necompresibil, eterul, iar cele de-al doilea în *licide*, cari sînt *puţin* compresibile. De altmintrelea acest paralelism a fost de demult utilizat de fizicieni. E chestiune deci de metodă didactică.

In rezumat, din expunerea D-lui Strugariu, putem scoate încheerea că D-l Inginer Constantinescu a reuşit să facă cîteva aplicaţiuni tecnice foarte interesante ale licidelor comprimate şi este posibil ca să avem şi altele. Dar atît şi nimic mai mult. Că sonicitatea ar fi o ştiinţă nouă, e o exagerare; că ştiinţa n'a capatat din punct de vedere teoretic nimic nou, e clar. Din expunerea, de care ne ocupăm, se vede că, pînă acum nici din punct de vedere al metodelor de măsură nu avem nimic nou. Că este posibil ca aplicaţiile practice ale D-lui Constantinescu, să poată fi punctul de plecare, pentru viitoare metode de determinări ştiinţifice, nu ne îndoim: niciodată, nu trebue să privim cu neîncredere aplicaţiile tecnice, căci ele devin un minunat sprijin al cercetării ştiinţifice. In orice caz, din acest punct de vedere, răspunsul ni-l vor da vremurile, care vin.

Petru Bogdan
profesor universitar.

Cronica Literară

Hortensia Papadat-Bengescu: *Sfinxul*

Sufletul femeii e o enigmă; femeia e un sfinx, o şaradă,—spun adoratorii ei fervenţi, care se cred totuşi misoghini.

Această concepţie, datorită misticismului erotic al vremii, a intrat cu timpul în rîndul adevărurilor curente. Psihologii şi romancierii au încercat s'o documenteze la infinit, poeţii „anormali" au pus'o în versuri şi i-au exagerat conţinutul. Iar femeia a acceptat-o cu graţie...

„Sfinxul" îşi intitulează şi d-na Hortensia Papadat-Bengescu noua sa carte de feminităţi.

In treacăt fie zis, celace vrea să suggereze acest titlu uşor-ostentativ poate fi însă obiect de controversă pentru spiritul vremii în care intrăm. Se pare că omul acestei vremi va întinde, în sfîrşit, antagonistei sale de până eri o mînă de împăcare şi de ajutor: „Ai fost roabă umilită, ai fost sfinx idolatrizat. Fii de acum înainte om, şi vino alături de mine..."

Idolatrizarea îngrozită a femeii nu se potriveşte cu o structură virilă robustă şi armonioasă. Pentru un bărbat echilibrat, femeia nu poate fi nici idol, nici enigmă.

Să ne înţelegem. Intr'un anume sens, orice lucru e o enigmă. Enigma universului întreg se răsfrînge şi se întrupează în fiecare parcelă a realităţii care ne înconjoară. Se zice că un chibrit, un banal şi ridicul chibrit, în momentul cînd se aprinde a scos din bazinul microcosmic al gămăliei sale un sistem întreg de lumi autentice, o puzderie de constelaţii adevărate, care se mişcă după legile lui Newton în infinitul cîtorva secunde,—deschizînd astfel minţii noastre înspăimîntate prăpastia unor analogii bizare, intr-un ocean de mistere... Dar dacă mintea noastră se coboară în mijlocul relativităţilor care ajută să ne înţelegem unii cu alţii, atunci chibritul devine iarăş un obiect banal, ca oricare altul.

Tot astfel şi femeia e o enigmă,—întocmai ca bărbatul. Sufletul feminin în opoziţie cu celalt, nu e însă mai enigmatic decît el. Acelaş determinism le stăpîneşte de o potrivă. Fondul amîndurora e acelaş. Dela cele mai de jos manifestări (nici-o femee nu rîde cînd o doare), până la cele mai subtile emoţii estetice, sufletele celor două fiinţe omeneşti de sexe diferite mai mult se asamănă decît se deosebesc,—şi deci se pot înţelege, cît e dat să înţeleagă om pe om...

Există, firește, și deosebiri sufletești profunde. Dar și pe te-
renul acestora intuiția masculină se poate orienta, și înțelegerea ră-
mîne posibilă, până în pragul psihiatriei.

Pentru Bianca Porporata, ca și pentru Adriana și Alisia,—ero-
inele d-nei Papadat-Bengescu din ultimul său volum,—„Sfinxul" ei
se pare un titlu excesiv, o caracterizare prematură cu care le gra-
tifică autoarea, inainte ca noi să le fi făcut cunoștința. Și cînd, la
urmă, simți că ele înfățișează subt trei aspecte felurite unul și acelaș
exemplar original de femee,—in ipostasa ei de iluzionistă arzătoare și
spirituală, de pasionată naivă și de ibseniană dezarmată,—ai dreptul
să plasezi o mică impertinență de cetitor, singur cu gîndurile lui:—
Sfinx?... Lasă-ne s'o spunem noi. Căci dacă o spui d-ta, e ca
și cum Adriana, de pildă, ne-ar declara dela inceput: „Eu sunt un
sfinx. In cele ce urmează am să vă documentez acest lucru"... Și
Adriana, și mai ales Bianca, lăsată de capul ei, n'ar face așa; pen-
trucă spirituala Bianca ne încîntă mai cu seamă prin distincție inte-
lectuală și delicatețe de sensibilitate, însușiri pe care izolarea ei pro-
vincială i-le păstrase intacte, departe de literaturism și de orice sug-
gestie grosolană.

Pe Bianca Porporata, autoarea o plasează vag în timp și spațiu,
dar in condiții de viață destul de precise, ca s'o putem înțelege.
acuistrarea în care trăește Bianca Porporata, ca orice femee iubită,—
iubită cu legitimă pasiune de un Don Comillo prevenitor și cuminte,—
lipsa ei de ocupație propriu-zisă, temperamentul vibrant și, în sfîrșit.
Candoarea ei de fapt, care presupune o totală lipsă de experiență
vinovată,—ne explică nostalgiile-i arzătoare, puterea de iluzionare
veșnic reimprospătată, revolta și resemnarea alternativă și ironizarea
dureroasă a propriilor aspirații... până și faptul că ea se adresează
„lui Don Juan", ca singurul destul de intrepid pentru situația ei, și
i-se adresează nu pe pămînt ci „în eternitate"— fiindcă Bianca Por-
porata e castă.

Dar condițiile în care a trăit Bianca Porporata „in ciclul lunar
al XVI-lea" și, probabil, în Italia,—nu sînt unice. Cu variații care
nu schimbă fondul, ele sînt condițiile de viață a mai tuturor feme-
ilor oneste din aceiași clasă. Biografia unei femei oneste e lipsită de
evenimente. Istoria ei sufletească însă, e cu atît mai bogată în nu-
anțe și în amănunte.

Faptul că autorul de care ne ocupăm e o femee, explică în
mare parte însușirile operei sale. D-l Ibrăileanu a caracterizat foarte
just literatura d-nei Papadat—Bengescu: lucrări de miniatură execu-
tate pe dimensiuni de frescă... Miniatură—din cauza evenimentelor
liliputane pe care i-le oferă viața; frescă—din cauza importanței pe
care le-o dă impresionabilitatea pururi trează, sufletul lacom de e-
moții, imaginația promptă în amăgiri.

Caracterul subiectiv și liric al operei d-nei Papadat-Bengescu,
ne arată că avem aface mai mult cu un poet decît cu un prozator.
D-na Papadat-Bengescu nu zugrăvește viața, ci o cîntă. Și aproape
în toate eroinele sale ai impresia că autoarea își expune propria-i
personalitate, propriul ei suflet subt diferitele-i aspecte, ce-i drept
nespus de fluide, de nuanțate și de schimbătoare, după anotimpuri,
după momentul zilei, după o mie și una de împrejurări mărunte care
se întîlnesc, se întretaie și se îmbină, ca să dea unei clipe fugare
caracterul ei unic, imposibil de regăsit.

In opera d-nei Papadat-Bengescu e prea mult lirism pentru un
prozator, prea multă analiză pentru un poet. Analiza lirică, dacă ni

se permite această alăturare de cuvinte, o duce până în domeniul celor mai subtile și rare sensații, a căror expresie formală e un straniu mozaic de imagini. Prin aceasta, d-na Papadat-Bengescu stă mai aproape de poeții noștri „moderniști", care 'și pun în versuri nu gîndurile ci sensațiile,—decît de oricare dintre prozatorii noștri adevărați

Partea anecdotică din bucățile d-nei Papadat-Bengescu e redusă la minimum,—uneori lipsește cu desăvîrșire. Intrigă și acțiune nu există. Subiectul propriu-zis se reduce adeseori la un simplu pretext, la un banal punct de plecare. Și lucrul e foarte explicabil: Fiind femee până 'n vîrful degetelor, autoarea e excesiv de subiectivă: viața sa e lipsită de evenimente, iar viața altora n'o interesează. Pe de altă parte, discreția și prudența, însușiri feminine înnăscute și de-a dreptul impuse de împrejurări, o fac să stăruiască numai asupra efectelor sufletești ale unui fapt material, și să lase în umbră însuși faptul care le-a cauzat. Minunata îndrăzneală artistică a autoarei în ce privește mărturisirile pur sufletești, dispare cînd e vorba de fapte.

Și mai e încă ceva. Ca orice liric, d-na Papadat-Bengescu e lipsită de imaginație constructivă, creatoare de viață. Deci și din această cauză, d-sa evită faptele. Nimic epic, în această operă de introspecțiune și lirism covîrșitor.

Dar fiindcă d-na Papadat-Bengescu scrie în proză, oricît de șubredă ar fi schela de care să-și agațe strălucitoarele pînze de păianjen, ea trebue să existe. Și atunci cînd e silită să facă și arhitectură, să inventeze o intrigă oarecare, o înlănțuire de fapte materiale, în povestirea propriu-zisă așa dar, d-na Papadat-Bengescu pierde admirabila siguranță cu care își mînuia materialul propriilor gînduri și senzații. Povestirea e plină de ezitări. Compoziția e lipsită de gradație, ansamblul—de armonie între părți. Cele cîteva amănunte materiale, expuse parcă în silă, prea speciale uneori și fără semnificație pentru economia întregii bucăți, fac impresia că autorul nu le-a inventat în vederea scopului anumit, ci le-a cules de-a dreptul din realitatea unui fapt divers, fără să le prelucreze artistic.

Dar obiectivitatea, imaginația creatoare de viață, stăpînirea și coordonarea materialului și meșteșugul expunerii, sînt la urma-urmei atribute masculine prin excelență. Iar farmecul operei d-nei Papadat-Bengescu stă tocmai în ceiace-i constitue originalitatea fundamentală: caracterul ei eminamente feminin. In domeniul acesta, al feminităților pure, al stenografierii senzațiilor, al exprimării lucrurilor impalpabile și nuanțelor sufletești insezisabile, d-sa se mișcă cu amploare și grație, fără teamă de rivalitatea vreunui bărbat.

Ar fi nedrept să-i cerem mai mult. Și ar fi nedrept să-i judecăm din alt punct de vedere, concepția asupra vieții și mijloacele artistice.

*

De o concepție largă și originală, de o concepție propriu-zisă asupra vieții, nu poate fi vorba la acest scriitor.

In toată opera sa, luată în ansamblul ei stufos, se afirmă mai lămurit și cu mai multă putere o singură tendință dominantă: sete intensă de viață și revoltă împotriva stavilelor care o zădărnicesc.

Această tendință presupune, desigur, și o concepție mai abstractă: afirmarea dreptului, pentru femee ca și pentru bărbat, la o

existență liberă; dreptul oricărei ființe omenești la deplina desvoltare a tuturor facultăților cu care a venit pe lume, dreptul naturii individuale la realizarea tuturor aspirațiilor și posibilităților înăscute;— dreptul la viață.

Toate scrisorile Biancăi Porporata strigă cu pasiune acest drept. Subt frivolitatea lor aparentă, se ascunde o suferință reală și profundă, o protestare de fiecare clipă, sbuciumul tragic al ființei care se crede oprimată, răzvrătirea zadarnică împotriva fatalităților care încătușază viața unei femei.

D-na Papadat-Bengescu nu e o feministă, în înțelesul curent al cuvîntului. Ca oricare dintre eroinele sale, Bianca Porporata nu are nimic sufragetic în ea. Bianca nu vrea drepturi pentru femei. (Ea doar își zice „Sfinx" pe copertă,—iar un sfinx nu poate merge la vot...)

Dar dreptul la viață al naturii individuale este imprescriptibil.

Nefiind plăzmuită cu mintea, ci oarecum impusă de însuși complexul temperamental ca o expresie simplistă a lui, această concepție nu e nicăiri formulată direct, în mod discursiv, în opera d-nei Papadat-Bengescu, dar străbate întotdeauna printre rînduri. O singură dată, ni se pare, autoarea a încercat s'o facă să răsară mai direct, din structura unui subiect anume imaginat,—în nuvela „Romanul Adrianei". Dar, conceput și condus la început parcă în vederea unei teze, subiectul nu dă până la urmă ceiace făgăduise, și nuvela sfîrșește prin cîteva pagini,—fermecătoare în sine și de o supremă delicateță de execuție,—în genul obișnuit al d-nei Papadat-Bengescu.

Adriana amintește pe Nora lui Ibsen. Amîndouă părăsesc „căminul conjugal". Dar cum din piesa marelui dramaturg nu știm ce s'a mai întîmplat cu Nora după plecarea ei, s'ar părea că d-na Papadat-Bengescu, începînd cu deznodămîntul piesei lui Ibsen, căreia vrea să-i dea un epilog pesimist, a încercat să arate zădărnicia revoltei însăși, inexorabila fatalitate care pune pe o femee în neputință de a-și crea singură condițiile unei vieți proprii, conformă cu aspirațiile... Dar poate că ne înșelăm. In orice caz, intenția autoarei rămîne mai confuză decît acea din *Casa de păpuși*. La Ibsen, concepția reese puternic și unitar, fiindcă el face pe Nora să plece numai dupăce ne-a arătat limpede motivele pentru care pleacă,—motive de ordin mai înalt și mai general, care dau piesei o largă semnificația socială. Autoarea noastră nu arată motivele pentru care a plecat Adriana din casa soțului ei. Faptul că i-s'a părut că iubește pe altul, lămurește puțin episodul în sine, dar îi scoboară mult semnificația, îngustează și'întunecă teza—dacă e' una.

Eroinele d-nei Papadat-Bengescu au despre viață o concepție păgînă.

Cînd însă viața îți apare ca un rezervoriu imens de bucurii și plăceri, ca un prilej unic de desfătare, și nu ca o „vale a plîngerilor", e greu să nu te crezi frustrat și nedreptățit atunci cînd ți se pare că nu ai partea ta întreagă la ospățul comun. (Și aproape totdeauna omului i-se pare acest lucru,—dorințele lui fiind infinite.)

Dar nimic nu face pe om mai rău, în înțelesul creștin,—ca nedreptatea. Nimic nu-i întoarce cu mai multă putere privirile asupra soartei proprii, făcîndu-l surd și orb pentru suferințele altora. Naturile impresionabile și pasionate,—egoiste prin definiție,—cînd se mai cred și nedreptățite, se revoltă împotriva universului întreg; iar revolta nu mai lasă loc pentru îngăduință și iertare.

Ați observat că în toată această operă de femee, nu există aproape nici-o urmă de duioșie sentimentală, de milă creștină, de compătimire cu suferințele altora?

In locul moralei curente, un estetism naiv, superb, inconștient, servește eroinelor de îndreptar în viață. Fiecare dintre ele cugetă, simte, aspiră, în încăperea ermetică a unui egotism ireductibil. Aproape fiecare se înduioșează numai asupra soartei proprii, își inventariază cu complezență propriul său suflet, își etalează numai suferințele sale, bucuriile sale, aspirațiile sale.

* * *

Dar cu cîtă vervă! Cu ce fineță de simțire și de limbaj!

D-na Papadat-Bengescu posedă arta subînțelesurilor abile, întorsătura de frază care lunecă, atinge ușor ideia și lămurește fără să precizeze. Nici unul dintre scriitorii noștri nu are în așa grad curajul de a spune orice și talentul de a învălui totul în grația expresiilor alese, fără să lovească nici-o susceptibilitate. Recitiți în această privință scrisoarea XVI a Biancăi Porporata. ...Inchipuindu-și că a fost ofensată de închipuitul ei corespondent, nefericita Bianca reacționează. Picătura de foc pe care i se pare că a primit-o peste rănile ei deschise, îi redeșteaptă orgoliul, o face să-și mascheze durerea resimțită, subt ironiile și sarcasmul ripostei. Bianca alege, cu un discernămînt sigur și fără să uite nimic, tot ce poate răni fatuitatea masculină a lui Juan, singurul lui punct vulnerabil,—muindu-și săgețile în cel mai subtil venin al răutății feminine. S'ar părea că fantoma sceleratului din „eternitate", anume a provocat pe Bianca, —numai pentru ca d-na Papadat-Bengescu să-și arate și această latură a talentului său.

Dar ironia, care presupune o doză de răceală și stăpînire, e ceva incidental în opera aceasta de lirism cald și susținut, în care autorul intervine necontenit și căreia i se împrumută cu întregul suflet. Chiar și descrierile de natură sînt animate, sînt umanizate, sînt colorate de pasiune,—femeia neputînd avea o atitudine imparțială nici chiar față cu lucrurile neînsuflețite.

Iar bogăția de senzații, căldura și pateticul debitului său poetic, sînt potențate la d-na Papadat-Bengescu de o minunată putere de invenție verbală. D-sa găsește întotdeauna cuvîntul care exprimă nuanța. Cuvintele scîntelază de-a lungul frazei, ca mici explozii de praf de pușcă. Imaginile însă, cu strălucirea lor de piatră rară, se clatină în metalul frazei, nu sînt bine incrustate. Montura e inferioară nestimatelor. Fraza e prea lungă adeseori, cu sinuozități multe; nu are contur precis, puritate de linii,—nu e sculptată dintr'o bucată. Se vede și aici, în mic, aceiași lipsă pe care am observat-o cînd era vorba de compoziție: frumuseța de amănunte, în dauna ansamblului.

Femeia nu e nici sculptor, nici arhitect, prin natura ei. Nu știe să construiască, nu poate să sculpteze. S'a zis că pe femee o atrag și o interesează mai mult senzațiile, decît formele... Faptul se vădește încă odată și prin observația măruntă pe care o facem mai sus.

* *
*

Ascensiunea d-nei Papadat-Bengescu în literatură a fost bruscă și surprinzătoare. Originalitatea d-sale e incontestabilă. Dela Caragiale încoace, singur d. Sadoveanu dăduse o îndrumare nouă prozei romînești, prin personalitatea lui puternică. Iar după d. Sadoveanu, d-na Papadat-Bengescu a izbutit să aducă iarăși o notă tranșant diferită... Mic sau mare, oricum ar fi socotit, talentul d-sale nu a adăogat o simplă nuanță, ci a proectat o nouă culoare pe ecranul nu tocmai variat în culori al prozei noastre literare. Și asta înseamnă mult...

Exuberanța producțiilor sale, ca o izbucnire arteziană, a ridicat-o dintr'odată până la un loc de onoare, după care alții tînjesc îndelungă vreme. Iar această bogăție ne face să nădăjduim că d-na Papadat-Bengescu va mai dărui încă multe lucruri de preț literaturii noastre. E drept că în ultimul timp, în ceiace a publicat prin reviste, d-sa nu s'a mai ridicat niciodată până la înălțimea de inspirație și de realizare pe care a atins'o în acele neîntrecute scrisori ale Biancăi Porporata către Don Juan. Dar asta nu înseamnă nimic în privința talentului. Calitatea unei înfăptuiri literare nu depinde numai de talent. Izvorul inspirației, de pildă, e și el un factor destul de important. Talentul rămînînd acelaș, împrejurările din afară decid singure de gradul și de natura inspirației. Este evident că un nour minat de furtună îți trezește în suflet altfel de ecouri decît, bunăoară, un măgar—să zicem.

Dar lumea aceasta fiind infinit de variată în aspectele ei, și viața infinit de fecundă în combinații de fapte, de împrejurări și de surprize, sufletul unui artist va fi necontenit solicitat în rezerva lui de forțe creatoare, să aspire, să viseze și să producă.

G. Topîrceanu.

Cronica economică

Opera constructivă în reforma agrară.

În unele cercuri, chiar dintre cele hotărîtoare, este răspîndită convingerea că, cu cele cîteva articole din decretele-legi sumare, promulgate în primăvara anului acestuia, înfăptuirea reformei agrare s'a terminat, și nici nu mai e nevoe de o lege propriu-zisă de împroprietărire.

În adevăr, se susține în aceste cercuri, că desăvîrșirea reformei agrare stă în predarea pămîntului în proprietatea sătenilor și că de vreme ce, pe temeiul pomenitelor decrete, împroprietărirea se poate face și chiar se face efectiv,—opera e terminată.

Această convingere înfățișează o eroare, care va avea grave consecințe asupra desvoltării structurii agrare viitoare, asupra producțiunii agricole și a raporturilor sociale. Specialiștii nu au pregetat a arăta acest lucru, ori unde aceasta le era cu putință și ei nu vor putea fi învinovățiți în viitor că nu și-au făcut datoria luminînd această problemă.

Un guvern popular, cu o situație consolidată, nu se poate sustrage datoriei de a o rezolva complect și definitiv, chiar dacă s'ar părea că rezolvarea ei în acest chip ar stîrni oarecare contrarietăți, sau ar însemna o mică jertfă de popularitate.

La 1864 s'a predat pămîntul și nimic mai mult, considerîndu-se că aceasta era durerea cea mai acută și că celelalte necesități se vor rezolva de cei ce vor veni, fiecare generație trebuind a avea grijile ei. Dar în materie de pămînt, ceiace faci odată e greu de desfăcut mai apoi: consecințele rele ori bune stărue prin generații.

Din pricină că reforma dela 1864 a fost incomplectă în latura ei constructivă, s'au născut învoelile agricole oneroase, executate *manu militari*, cămătăria rurală și mișcările țărănești. Proprietatea mică creată la acea dată n'a mai putut hrăni pe jumătate din urmașii împroprietăriților de atunci, productivitatea ei s'a anihilat printr'o parcelare nerațională și excesivă. Energia țărănească se pierdea în drumuri dela petec la petec. Nici asolament, nici cultură rațională, nici întrebuințare de mașini ori unelte perfecționate nu era cu putință pe aceste petece.

Nefiind măsurată exact, fiind împărțită de săteni înșiși cu mijloacele rudimentare pe care ei le puteau avea, această proprietate

dela 1864 nu a putut fi bine definită pe teren și bine individualizată juridicește. Consecința a fost: încălcări, certuri de hotar, crime și nesfîrșite procese care au absorbit timp de o jumătate de veac o însemnată parte din energia și din agoniseala țăranilor.

Acuma cînd putem lucra cu alte mijloace, cînd putem să tragem învățăminte din ceiace s'a făcut în trecut, cînd principiile de politică agrară sînt închegate într'o știință, bazată pe experiența tuturor neamurilor, nu ne mai este îngăduit să lucrăm în mod superficial.

După opera negativă de reducere a marei proprietăți prin expropriere, trebue să urmeze opera pozitivă de construire a unei proprietăți țărănești viabile, capabile să asigure satelor o desvoltare înfloritoare și să dea țării o economie națională sănătoasă și o clasă rurală robustă.

Opera pozitivă e mai grea decît cea negativă, dar greutățile trebue și pot fi biruite.

Guvernul trecut elaborase, dupăce consultase pe specialiști, un proect de împroprietărire. Se avusese în vedere la întocmirea lui și anteproectul partidului liberal tipărit încă din 1918 care din nefericire nu a fost transformat la vreme în lege, ceiace ar fi înlăturat frămîntările ulterioare. Lucrarea guvernului trecut fusese făcută cu o conștiinciozitate migăloasă și stăruitoare; fuseseră consultați și oameni care nu aveau aceleași păreri politice. Fără nici-o considerațiune străină principiilor științifice se poate spune că acel proect era bun, și ar fi găsit cu siguranță aprobarea tuturor partidelor, tuturor factorilor hotărîtori. Parlamentul l-ar fi votat și azi reforma s'ar aplica după prevederile lui.

Din nefericire s'a crezut că e bine să se revizuiască și opera negativă: decretul-lege de expropriere. S'a crezut că se va putea face mai bine decît ceiace se făcuse prin aplicarea aproape terminată a acelui decret-lege.

Intervenind astfel fără utilitate momentană, în orice caz într'un moment neoportun, în opera de expropriere deja săvîrșită, s'au creat greutăți care au făcut cu neputință votarea legii agrare așa cum fusese întocmită, și realizarea operei constructive pe o temelie largă și rațională, cu un moment mai de vreme, a fost împiedecată.

Parlamentul va trebui însă să reia în examinare problema și să-i dea soluția completă. Sînt o serie întreagă de chestiuni de o covîrșitoare importanță, unele din ele de o importanță grabnică, imediată, pe care nu le-a rezolvat dispozițiunile restrînse din decretele-legi.[1])

Acestea sînt: chestiunea plății pămîntului; rezervele pentru utilizări de ordin general în legătură cu prosperarea economiei naționale; întrebuințarea acelor bunuri expropriate care nu pot fi trecute în proprietatea individuală a sătenilor ca clădirile, plantațiile, viile, grădinile; crearea cel puțin în regiunile de colonizare a unei proprietăți mijlocii constituită cu elemente capabile a fi pionerii progresului agricol; măsuri pentru asigurarea unei bune culturi pe noua proprietate țărănească; îndrumarea spre o organizare cooperativă a micilor agricultori; dispozițiuni cu privire la modul de înstrăinare a loturilor dobîndite; împiedicarea divizării acestor loturi subt o anumită limită; norme de comasare cel puțin acolo unde sătenii înțeleg importanța a-

1) Decretul-lege No. 1407 din 31 Martie 1923
„ „ „ 21 Aprilie „
„ „ 2097 „ 8 Mai „

cestor operațiuni; modul cum se va face colonizarea și mijloacele prin care statul înțelege a o sprijini; dispozițiuni pentru înscrierea loturilor în cărți funduare și pentru întocmirea cadastrului întregii proprietăți rurale.

Numai enunțarea acestor chestiuni arată cît de mare și grabnică nevoe este să se facă legea de împroprietărire. Decretele-legi amintite mai sus se ocupă numai de ordinea de preferință a sătenilor, de mărirea lotului și de organele stabilite pentru verificarea tablourilor și trecerea loturilor în primirea sătenilor. Și încă modul cum a fost rezolvată problema mărimii lotului, prin crearea nu a unor loturi întregi, ci a lotului de complectare variabil după proprietatea actuală a săteanului, va trebui probabil să fie reluată în examinare.

Decretul-lege No. 1407 tratează, ce-i drept, și chestiunea plății. Probabil printr'un lapsus, datorit grabei cu care a trebuit să se legifereze, acel decret-lege rezolvă această chestiune într'un chip ruinător pentru stat, în sensul că sătenii care se hotărăsc a plăti cu anticipație, primesc lotul aproape gratuit.

In actuala stare a finanțelor țării, statul nu poate da pămînt aproape gratuit, ci el trebue să-și asigure din vărsămintele sătenilor despăgubirea datorată proprietarilor. Chestiunea trebue așadar din nou examinată. Limita superioară a plății impusă sătenilor trebue căutată în perspectivele de rentabilitate a gospodăriilor țărănești.

Trebue evitat ca întregul venit al proprietății mici, astfel create, să fie vărsat tezaurului subt forma de anuitate. In acest caz o prosperitate a acestor gospodării ar fi exclusă și sătenii ar fi din nou reduși la situația de șerbi ai statului. Dar din aceasta nu urmează ca sătenii să primească pămîntul aproape gratuit. Statul trebue să perceapă anuitățile ori plata integrală așa cum ele rezultă din evaluarea pămîntului. Ajutorul rațional pe care-l cată să-l dea sătenilor, constă în afectarea unui procent din totalul vărsămintelor 20—30 % în scopul înbunătățirii agriculturii mici, în opera de colonizare, în înbunătățiri funciare de interes general.

Cu prilejul exproprierii trebue rezervate acele terenuri care sînt absolut indispensabile pentru scopuri de interes general, fiindcă niciodată nu vom mai avea prilejul să facem acest lucru sistematic și cu ușurința de acum. Trebue rezervate astfel terenurile necesare răspîndirii bunelor metode de cultură: nu numai ferme, dar încă școale de agricultură, stațiuni experimentale, loturi demonstrative, pepiniere, crescătorii de animale, etc.

De asemenea terenurile necesare lărgirii satelor sau creării de noui sate, drumurilor de exploatare, puțurilor, localurilor publice. Acolo unde nu e altă posibilitate de creat islaz, trebue rezervat din terenul deja expropriat.

Trebue înzestrate cu cîte un lot mic școalele și bisericile, care nu au de loc pămînt.

E de cea mai mare utilitate pentru economia națională să se facă și alte rezerve, care par a avea o legătură mai depărtată cu agricultura, dar care vor contribui la prosperitatea ei prin mărirea cererii de produse agricole. Trebue astfel avută în vedere problema comunicațiilor, problema desvoltării orașelor, problema locuinței lucrătorilor în centrele industriale așa cum s'a făcut în Decretul-Lege pentru reforma agrară în Transilvania.

Legea trebue să stabilească ce se face cu acele bunuri, care nu pot fi parcelate la săteni: clădiri, plantații, vii, etc. Nu tuturor clădirilor

li se pot da destinaţie de interes general: şcoale, etc., dat fiind că ele au fost construite pentru scopuri de exploatare agricolă. E indicat ca astfel de clădiri să treacă în proprietatea cooperativelor agricole sau să se creeze în jurul lor loturi mijlocii, pentruca valorile însemnate, investite în astfel de clădiri, să nu rămînă pierdute pentru economia naţională. Tot aşa acele bunuri, care şi-ar pierde valoarea în cazul cînd s'ar parcela, trebue vîndute întregi, cu anumite îngrădiri şi garanţii că vor fi bine exploatate.

Intr'o structură agrară normală, existenţa proprietăţii mijlocii este indispensabilă. Legea de împroprietărire trebue să creeze şi la noi această proprietate, inspirîndu-se din încercările făcute prin legile de împroprietărire anterioare şi prin legea Casei Rurale. Pentru crearea acestei proprietăţi mijlocii, trebue atrase acele elemente eşite de altfel tot dintre plugari, care au absolvit o şcoală de agricultură inferioară, medie sau superioară. Numai în felul acesta vom putea presăra în mijlocul sătenilor o seamă de fermieri, singuri în stare să stimuleze propăşirea agriculturii. In regiunile de colonizare e necesar să se dea o cît mai mare desvoltare acestei proprietăţi mijlocii şi din motive exclusiv tehnice: lipsa apei, caracterul climei, rizicul mai mare al culturilor, impun aci o exploatare mai extensivă, deci necesarmente loturi mai mari.

Statul trebue să ia şi măsuri directe pentruca pămîntul să fie bine cultivat. La buna lui cultură nu e interesat numai săteanul, ci e interesată societatea întreagă, care se hrăneşte din acest pămînt. Măsurile obligatorii de bună cultură decurg astfel dintr'o concepţie democratică de solidaritate socială, care e călăuzitoare în vremea de azi. In legătură cu aceasta trebue ca statul să continue a se preocupa de prosperitatea gospodăriilor nou create, priveghind ca creditul personal ce stă la dispoziţia sătenilor prin băncile populare să fie cît mai eftin şi mai uşor accesibil şi creînd o organizaţie de credit ipotecar pentru săteni.

Prin avantagiile directe pe care statul le acordă pentru prosperitatea agriculturii, trebue stimulată cooperarea sătenilor pentru scopuri pur agricole. Numai aşa agricultura mică va putea să beneficieze de avantagiile specifice culturii mari. Numai aşa va fi cu putinţă o organizare sistematică pentru aprovizionarea oraşelor şi pentru export.

Pentru a se evita reconstituirea marii proprietăţi prin cumpărarea de loturi ţărăneşti, trebue statornicită o limită a suprafeţei sau a numărului loturilor care se pot concentra în aceeaşi mînă.

Mai importantă încă este laturea inversă a chestiunii: împedicarea fărămiţirii excesive a pămîntului. Subt o anumită limită de întindere, o bucată de pămînt nu se mai poate munci raţional şi rentabil; cultura agricolă pe ea înseamnă o pagubă pentru economia naţională. Trebue deci legiferat un minimum de devizibilitate: trei şi cinci ha. după regiuni. Experienţa s'a făcut cu loturile vîndute de Casa Rurală.

Pentru a îndrepta pulverizarea excesivă a actualei proprietăţi ţărăneşti, pulverizare datorită tocmai lipsei unei dispoziţii cu privire la minimum de divizibilitate, în legea dela 1864, mijlocul este comasarea. Ea s'a legiferat şi aplicat în statele din occident înainte de războiu. Cu atît mai uşor ar fi legiferarea şi aplicarea ei la noi azi cînd legiuitorul intervine în situaţia vechii proprietăţi, în momentul cînd el o lărgeşte considerabil prin noua împroprietărire. E aşa de

evident, cîştigul ce s'ar dobîndi, comasînd vechile parcele risipite, neregulate, fără acces, cu unul hotar al statului, încît orice documentare e inutilă. Prin contopire într'un număr restrîns de parcele, dacă nu chiar una singură, va dispare numărul mare de haturi inutile. Prin aceasta şi prin trasarea unei reţele de drumuri raţională, se va dobîndi un plus de suprafaţă. Loturile se vor putea lucra raţional, se va putea aplica un asolament, celace în starea actuală e cu neputinţă.

Decretul-lege de împroprietărire, nu numai că nu statuiază nimic asupra comasării în vechea proprietate a sătenilor, pulverizată şi risipită, dar prin dispoziţia lotului de complectare crează o nouă proprietate ţărănească, care—fiind complimentul celei dintâiu—e tot aşa de neraţională ca aceia.

E aşa de evident necesar să se pună rînduială în distribuţia proprietăţii, încît sătenii înşişi înţeleg importanţa acestei măsuri. Trebue însă ca legea să statornicească dacă nu o obligaţie generală, cel puţin ca voinţa celor înţelegători să fie obligatorie pentru ceilalţi.

Modul cum se va face colonizarea trebue de asemenea statornicit de lege. Trebue să se hotărască dacă se va face colonizarea în sate, ori în gospodării izolate la lot, trebue regulată partea contributivă a statului în această operă, stabilită suprafaţa loturilor de colonizare şi celelalte avantagii menite a atrage pe colonişti.

Insfîrşit legea de împroprietărire trebue să cuprindă dispoziţiuni pentru înscrierea loturilor dobîndite în cărţi funduare şi pentru cadastrarea întregii proprietăţi rurale. In felul acesta se va pune ordine şi la noi în situaţia juridică a proprietăţii. Cadastrul există în toate ţările civilizate. Nevoia întocmirii lui şi la noi a fost desbătută în trecut fără nici-o urmare. E acum cel mai bun prilej cînd se măsoară 2 | 3 din suprafaţa agricolă a ţării, ca această operă să se facă. Cînd se cheltuesc acuma zeci de milioane pentru măsurători şi parcelări, e greu de admis că se vor da alte zeci de milioane mai tîrziu ca să se reia lucrarea şi să se facă şi cadastrul.

Iată chestiunile principale de care trebue să se ocupe legea de împroprietărire. Multe din ele au fost rezolvate pentru Basarabia, prin legea specială a acesteia, şi în Transilvania prin decretul-lege ce se aplica ţinuturilor de peste Carpaţi.

E greu să admitem că celace s'a făcut acolo nu se va desăvîrşi şi pentru regatul vechiu şi că vom rămîne cu cele cîteva articole ale decretelor-legi de împroprietărire. Legea complectă, care să statornicească un regim raţional pentru proprietatea ţărănească, trebue votată cît mai curînd cu putinţă. A face altfel, înseamnează a nu fi învăţat nimic din experienţa trecutului. Ar fi caşi cum toată literatura agrară dela noi, nu ar fi fost scrisă. Inchegarea unei „politice agrare" ca disciplină ştiinţifică ar însemna în cazul acela un lucru necunoscut nouă. Consecvenţi am fi atunci, dacă am desfiinţa catedrele de politică agrară dela Şcoalele superioare de agricultură, ba chiar dacă am închide acele şcoale. Căci ar însemna că ştiinţa e un biet lucru incomod pe care îl arunci peste bord la prima contrarietate.

A da pămînt sătenilor fără o lege de împroprietărire, înseamnează a ne inspira din metoda rusă. E caşi cum s'ar da libertatea unor robi, fără ca cineva să îngrijească cum vor trăi adouazi, şi ce vor face cu această libertate şi a le prepara astfel ori peirea ori o nouă robie cu lanţuri ceva mai poleite.

G. Ionescu-Şişeşti

CRONICA FINANCIARA

Criza Monetară

Chestiunea financiară de cea mai gravă actualitate este criza monetară, adică lipsa de monedă pe piaţa romînească.

Toată lumea se întreabă surprinsă, care să fie origina acestei crize ?

Intrebarea pare cu atît mai legitimă, cu cît cu puţine luni mai înainte moneda inunda piaţa, aşa că se constată dimpotrivă celace se numeşte, în ştiinţa financiară, un fenomen de inflaţiune monetară. In adevăr, se găseau la 1 Aprilie 1920 în circulaţiune peste 6 miliarde ½ hîrtie monedă romînească şi anume:

Bilete Banca Naţională Romînă	4.500.000.000
Bilete Banca Generală (emise de Germani în timpul ocupaţiunii)	2.200.000.000

Bilete Banca Generală credem, că se găseau în circulaţiune pentru o valoare şi mai mare,—fiindcă s'a introdus din Germania şi s'a stampilat prin fraudă o cantitate însemnată, după retragerea Germanilor.

Această cantitate de monedă era mai mult decît îndestulătoare pentru nevoile de schimb ale vechiului regat. — Dovada o avem în faptul că înainte de războiu nevoile economiei naţionale se satisfăceau printr'o emisiune a Băncii Naţionale de 750.000.000 milioane aproximativ, deci aproape de zece ori mai mică.

Nu ţinem samă de ţinuturile alipite, întrucît coroanele şi rublele au continuat să circule în aceste ţinuturi.

Abundenţa de monedă îngrijora pe oamenii noştri de Stat şi pe economişti. Se preconizau numeroase măsuri pentru a remedia această stare monetară bolnăvicioasă, care a avut următoarele consecinţe dăunătoare pentru economia naţională:

a) Moneda fiind o marfă ca ori ce marfă, urmează legea cererii şi a ofertei, adecă se depreciază atunci cînd se găseşte în abundenţă faţă de nevoile pieţei. Consecinţa fatală şi imediată deci a inflaţiunii monetare a fost *urcarea nemăsurată a preţurilor*, fenomen constatat de toţi în Romînia după războiu, întrucît valoarea monedei fiind scăzută, puterea ei de cumpărare era mai slabă şi ca stare pentru o marfă oarecare era nevoe să se plătească un număr mai mare de bilete de bancă.

b) *Criza schimbului faţă de străinătate*. Moneda romînească pierzînd din valoare, prin abundenţa stokului monetar din ţară, raportul monedei naţionale faţă de cea străină a variat în sens invers

proporţional cu deprecierea ce a suferit, fenomen care s'a cunoscut de marele public, subt numele de valută scăzută şi care a pricinuit pierderi incalculabile industriaşilor şi comercianţilor romîni, particularilor, dar mai ales Statului.

c) Băncile refuzau să primească depozite spre fructificare; întreprinderile de orice natură găseau cu cea mai mare uşurinţă subscriitori; emisiunile nouă se acopereau de mai multe ori; acţiunile diferitelor Societăţi şi Bănci se urcau vertiginos, oferind deţinătorilor prime neaşteptate. Tranzacţiunile la bursă erau în floare, pasiunea jocului de bursă pusese stăpînire pe toate categoriile sociale.

d) *O bună stare şi prosperitate aparentă*: o risipă neînfrînată de bani, pentru satisfacerea nevoilor de lux, cele mai extravagante şi deşenţate se manifesta în toate clasele sociale, din cauza uşurinţei cu care se realizau cîştigurile.

* * *

Această situaţiune s'a menţinut pănă către sfîrşitul lunei Maiu 1920, cînd deodată, în mod brusc, s'a declarat criza de numerar şi Banca Naţională, ca semn prevestitor al crizei, a ridicat scomptul dela 5% la 6%.

Faptul pare paradoxal pentru marele public, care îşi pune surprins întrebarea : ce s'a făcut cu moneda ? Cum a dispărut numerarul depe piaţă ? Intr'un cuvînt, care este origina crizei monetare ?

La această întrebare vom căuta să răspundem prin studiul de faţă. Explicaţiunile abundă. Fiecare financiar şi om de afaceri are explicaţiunea sa şi fiecare explicaţiune conţine o parte de adevăr.

După noi cauzele cele mai însemnate care au pricinuit criza monetară sînt următoarele şi se pot grupa astfel:

1) Prima cauză, fundamentală, „causa causarum" am putea-o denumi, este *specula*, ce s'a întins ca o epidemie în toate categoriile noastre sociale şi în toate activităţile, începînd cu cei mai mari comercianţi şi Bănci, şi sfîrşind cu cel mai umil sătean. Speculaţiunea s'a manifestat mai ales *în exagerarea importului de mărfuri*, cele mai multe de lux, cu preţuri umflate peste trebuinţele ţării şi în condiţiuni foarte oneroase.

Această exagerare avea ca pretext lipsa de mărfuri în Romînia, datorită ocupaţiunii germane, timp de doi ani de războiu şi sporirii populaţiunii. Atraşi de cîştiguri fabuloase şi fascinaţi de perspectiva urcării continue a mărfurilor, s'a încins o adevărată goană după mărfuri, de către comercianţii de profesiune sau de către cei care se improvizau comercianţi,—aşa încît aceiaşi marfă trecea în 5—6 mîini, fiind încă în porturi, depozitată.

Mai mult decît atît, specula s'a întins chiar asupra mărfurilor ce erau numai angajate în străinătate sau chiar în curs de fabricare.

Este prin urmare lesne de înţeles, că prin aceste cumpărări exagerate în străinătate, a eşit din ţară o cantitate însemnată de monedă, care se cifrează de specialişti la peste 2 miliarde lei.—Suma să nu pară exagerată, ştiut fiind că preţurile mărfurilor în străinătate, în epoca ce a urmat războiului, au fost foarte urcate, iar valuta noastră a scăzut până la 5 lei 50 bani francu francez, iar lira sterlină 260 lei. Refugiaţii romîni din străinătate în timpul războiului şi, mai apoi, misiunile la Conferinţa păcii au lăsat deasemenea în străinătate o cantitate însemnată de lei.

Leii aflaţi în Germania şi Austro-Ungaria au trecut iarăşi în ţările aliate şi neutre în primele luni după încheerea păcii, leul romînesc avînd relativ un curs ridicat, în comparaţie cu monedele naţionale: marka şi coroana. Aceşti lei eşiţi din ţară şi care au luat drumul străinătăţii, nu s'au mai întors, din pricină că exportul nostru a fost în anii următori războiului aproape nul, aşa că străinii n'aveau ce să cumpere din Romînia şi deci leii nu aveau cum să se reîntoarcă în ţară.

Trebue observat, că leii romîneşti au fost exportaţi în acelaşi timp de comersanţii din teritoriile alipite, întrucît coroanele stampilate nu aveau curs în străinătate, iar rublele aveau un curs prea scăzut.

Faţă de preţurile ridicate ale mărfurilor, preţuri provenite în special din cauza speculei,—cumpărătorii s'au ţinut în rezervă, aşa că mărfurile importate n'au putut fi vîndute, iar deţinătorii lor n'au reuşit să intre în banii ce avansaseră pe aceste mărfuri.

Specula s'a mai făcut în jurul lansării de nouă societăţi sau sporirii capitalurilor vechilor societăţi. Lansarea noilor întreprinderi şi emisiunile nouă, în vederea sporirii capitalului vechilor societăţi, — s'au făcut, de cele mai multe ori, nu în vederea unor necesităţi economice sau financiare, ci mai ales pentru a se specula acţiunile la Bursă,—aşa încît s'au văzut acţiuni ale unor societăţi, făcînd prima de peste două mii lei, la un capital nominal de 500 lei, înainte ca repartiţia acţiunilor să se fi terminat. Prin efectul jocului de bursă „à la hausse", acţiuni de 500 lei valoare nominală au atins cursul de peste 4000 lei.

Specula s'a întins în toate direcţiunile, ca d. ex. case, mine, păduri, etc. De remarcat specula cu cumpărarea rublelor şi a coroanelor, scomptîndu-se retragerea lor din circulaţiune sau primirea lor pe un curs ridicat la subscrierea împrumutului intern. Prin această speculă au eşit mulţi lei din Regat, trecînd în ţinuturile alipite, unde au fost tezaurizaţi.

Urcarea exagerată a preţurilor mărfurilor şi tuturor valorilor, a creat desigur o nevoe mai mare de monedă, comparativ cu vremurile cînd mărfurile şi valorile erau scăzute. Astfel se explică ruperea echilibrului între numerarul disponibil şi cerinţele economiei naţionale,—adică apariţiunea crizei monetare.

2) *Tezaurizarea monedei.* — Fenomenul tezaurizării monedei s'a manifestat mai ales în păturile dela sate. Ţărănimea noastră nu e încă la curent cu mecanismul financiar modern, nu are încă o educaţiune financiară suficientă, aşa că nu cunoaşte plasamentul economiilor la Bănci, în acţiuni, etc. Unicul plasament în care ţăranul romîn are încredere este plasamentul în pămînt sau mărfuri necesare gospodăriei lui. Or, în ultimii ani, în buzunarul ţărănimii din vechiul Regat au intrat sume însemnate prin scumpetea produselor muncii şi gospodăriei ţărăneşti,—numai Bucureştii varsă 5 milioane pe lună,—prin avansurile ce s'au făcut ţăranilor de către Casa Centrală a Băncilor Populare şi a Caselor de împrumut pe gaj.

Pe de altă parte, sumele vărsate sătenilor s'au imobilizat în chimirul acestora, din pricină că mărfurile trebuincioase gospodăriilor ţărăneşti nu s'au găsit în abundenţă pe piaţă, iar impozitele nu s'au încasat de către Stat, aşa încît ţăranul a făcut o economie forţată. Ţăranul apoi a stat în rezervă în ceiace priveşte cumpărarea mărfurilor ce se găseau pe piaţă, faţă de preţurile extrem de urcate

şi mai ales, în vederea împroprietăririi, cu atît mai mult cu cît Guvernul D-lui General Averescu a decretat măsura, că sătenii ce vor plăti pămîntul în numerar la împroprietărire, vor avea o reducere de jumătate din preţ.

Preţul mare al produselor ţărăneşti şi al muncii a fost o primă de încurajare la vînzare şi pentru muncă, care—alăturată de avantagiile plăţii în numerar a lotului de împroprietărire—explică cauzele tezaurizării monedei de către populaţiunile rurale.

Plata pensiunilor invalizilor, văduvelor de războiu, a restanţei ajutorului familiilor mobilizaţilor, a mărit cifra numerarului la ţară; iar exportul porumbului ce se pregăteşte, va umple şi mai mult chimirul ţăranilor.

Nu sîntem, credem, departe de adevăr evaluînd numerarul ce se găseşte la sate la peste 2 miliarde lei.

Dar tezaurizarea leilor s'a mai petrecut subt o altă formă, şi anume: faţă de scăderea coroanei şi a rublelor, locuitorii din Transilvania, Bucovina şi Basarabia, au început să-şi plaseze economiile în moneda vechiului regat, schimbînd coroanele şi rublele în lei romîneşti. Acest plasament a fost stimulat de faptul că, pe cînd coroana şi rubla scădeau, faţă de valuta străină, leul îşi mărea valoarea.

De asemenea prin plăţile făcute de Stat în ţinuturile alipite, suma de lei s'a mărit în aceste ţinuturi, cu cel puţin un miliard de lei. In total, putem evalua la un miliard şi jumătate leii ce se găsesc tezaurizaţi în Transilvania, Banat, Bucovina şi Basarabia. Leii au fost tezaurizaţi, iar coroanele şi rublele au continuat să circule pe baza legii lui Gresham, care a stabilit, că într'o ţară unde circulă două sau mai multe feluri de monedă, moneda cea mai bună goneşte din circulaţiune pe cele mai rele.

Dar chiar locuitorii altor State vecine, ca Polonezii d. ex., au preferat să plaseze economiile lor în lei romîneşti, decît în moneda indigenă foarte depreciată.

Guvernul sîrbesc pe de altă parte, în vederea cumpărăturilor viitoare din Romînia şi ţinînd seamă de valuta favorabilă a dinarului, a interzis eşirea din Serbia a leilor romîneşti.

Mulţi Greci deasemenea, cunoscînd bogăţiile reale ale Romîniei Mari, şi-au dat bine seama că deprecierea valutei romîneşti este un fenomen trecător, şi ca urmare au plasat economiile lor în lei romîneşti, mai ales că drahma grecească faţă de leu avea un curs mai ridicat decît chiar francul francez.

3) Banca Naţională a atins demult limita de emisiune, aşa încît nu mai poate procura comerţului şi industriei sumele mereu crescînde de care are nevoe. Banca Naţională în ultimii ani a emis monedă numai pentru trebuinţele Statului, neglijînd cu desăvîrşire comerţul, deşi menirea acestei instituţiuni este să ajute comerţul.

4) Imprumutul intern din 1920 a absorbit mari cantităţi de numerar, peste 1 miliard jumătate, pompînd ultimele disponibilităţi ale Băncilor şi particularilor. Diferiţi capitalişti romîni, ca să-şi asigure avantagiile acestui plasament, între care scutirea de orice impozite, chiar asupra cîştigurilor de războiu, au căutat să subscrie la împrumutul intern al refacerii, mai mult decît numerarul ce îl aveau lichid şi în acest scop s'au împrumutat la Bănci.

Criza monetară s'a agravat şi prin acela, că chitanţele de subscriere la împrumutul intern n'au putut fi lombardate, adică depuse

in gaj, la Casa de Depuneri şi la Banca Naţională, conform prospectului de emisiune.

5) *Incetineala cu care circulă moneda în Romînia.* — Rapiditatea circulaţiunii monetare într'o ţară poate compensa lipsa de monedă. In adevăr, moneda este un vehicul ce serveşte la circulaţiunea bunurilor dintr un stat, adică la efectuarea schimburilor. Caşi un vagon care, dacă circulă des, poate transporta o cantitate mai mare de mărfuri,—moneda dacă circulă cu uşurinţă şi repede într'un stat, poate servi la mai multe operaţiuni de schimb.

Dacă cercetăm obiceiurile financiare ale populaţiunii din Romînia, constatăm că moneda circulă foarte cu greutate, din cauza obiceiului tezaurizării, după cum am arătat deja, şi din cauză că masa mare a populaţiunii nu cunoaşte plasamentele financiare moderne.

Moneda în loc să fie depusă la Bănci, de unde să circule repede, se imobilizează în mînile particularilor, de unde apare pe piaţă în mod intermitent şi în cantităţi limitate.

6) *Lipsa de instrumente perfecţionate de schimb în Romînia.*— In Romînia, în adevăr, nu s'a generalizat cekul ca instrument de plată între particulari şi „Clearing-House"-ul, adică casă de lichidare şi compensaţiuni, ca instrument de plată între Bănci şi marii comersanţi sau industriaşi. Lipsa acestor instrumente de plată a agravat, dacă nu chiar au determinat criza monetară, fiindcă aceste instituţiuni financiare sînt substitute foarte eficace ale monedei şi ca atare ar fi putut înlocui, în mare parte, lipsa de monedă reală depe piaţa romînească.

* * *

Acestea fiind cauzele crizei monetare, să ne întrebăm care au fost urmările crizei pentru piaţa romînească? Pentru uşurinţa cetitorului, care poate nu este în curent cu chestiunile financiare, vom forma mai multe grupe pentru a indica urmările crizei monetare şi anume:

1. Prima consecinţă şi un indiciu infailibil al crizei a fost urcarea *scomptului Băncii Naţionale,* în ziua de 1 Iunie 1920, dela 5% la 6%.—Scomptul Băncii Naţionale este barometrul care înregistrează starea monetară a pieţii. Urcarea scomptului institutului nostru de emisiune, dovedeşte cu prisosinţă cererea intensă de monedă pe piaţă, care a avut ca urmare în largă măsură apelul marilor Bănci şi a marilor comersanţi către Banca Naţională.

2. *Retragerea depozitelor spre fructificare din Bănci.* Deponătorii avînd nevoe de numerar pe deoparte, pentru a face faţă plăţilor ce aveau de efectuat, iar pe de altă parte găsind un plasament mai rentabil pe piaţă, au cerut restituirea depozitelor constituite la Bănci.

3. *Scăderea precipitată a valorilor la Bursă.* Această scădere a fost un indiciu şi mai peremptoriu, că ne aflăm în plină criză monetară. In Romînia nefiind admise la Bursă decît operaţiunile contra numerar, adică fiind interzis jocul „pe termen", scăderea valorilor dovedeşte în mod indubitabil, că disponibilităţile de numerar s'au epuizat, că Băncile au denunţat compturile curente ale diferiţilor clienţi, garantate prin depozit de acţiuni, şi ca urmare clienţii s'au văzut nevoiţi să realizeze acţiunile la Bursă, adică să vînză.

Trebue observat, că numai acţiunile cu dobîndă variabilă au scăzut. Cele cu dobîndă fixă, ca rentele Statului şi scrisurile funciare dinpotrivă s'au urcat. Fenomenul este foarte explicabil, prin aceia că numai acţiunile cu dobînzi variabile au făcut, în epoca de inflaţiune monetară, obiectul speculei; iar valorile cu dobîndă fixă erau neglijate în acea epocă şi deci au scăzut mult. Odată cu apariţiunea crizei monetare, economiile s'au îndreptat către valorile cu dobîndă fixă, ca fiind cele mai serioase şi ca urmare cursul lor a început să se urce.

4. *Scăderea preţurilor mărfurilor.* — Această consecinţă este naturală, fiind dat că urcarea preţurilor, după cum am dovedit mai sus, se datora în mare parte inflaţiunii monetare. Dar, cauza principală a scăderii preţurilor este că negustorii, fiind constrînşi de Bănci să lichideze compturile, aceştia au fost siliţi să vînză cu preţul de cost chiar stokul de mărfuri ce aveau în depozite şi pe care le păstrau în vederea speculei.

* * *

In rezumat, din cele expuse până acum rezultă, că criza monetară din 1920 s'a născut şi manifestat în următorul mod:

Mărirea stokului monetar a provocat o urcare a preţurilor. Această urcare a preţurilor a stimulat întreprinderile şi tranzacţiunile de tot felul. Fiecare dorea să profite de această urcare a valorilor pentru a realiza cîştiguri exagerate şi lesnicioase. Din exagerarea spiritului de întreprindere s'a născut specula. Negustorii cumpără ca să revîndă cu un beneficiu însemnat. Preţurile se urcă peste normal. Această urcare rapidă şi neaşteptată stimulează şi mai mult comerţul, producţiunea şi întreprinderile. Băncile acordă cu înlesnire credite, participînd şi ele la beneficiile realizate de clienţii lor, cu cel puţin 25%. Se abuzează de credit în vederea speculei. Se depun la Bănci în gaj acţiuni, pentru a subscri la noile emisiuni ale societăţilor, ce se crează zilnic cu zeci de milioane capital şi care nu cer decît 33% ca prim vărsămînt,—în vederea primelor ce acţiunile înregistrează la Bursă.

Dar, la un moment dat, specula s'a desvoltat în aşa de largă măsură, Societăţile, Băncile şi alte subscrieri pompează aşa de mult numerar, încît raportul ce trebuia să existe între cantitatea mărfurilor, a transacţiunilor de tot felul deoparte şi a monedei de altă parte—este răsturnat. In loc ca moneda să fie în abundenţă, faţă de mărfuri, de nevoile comerciale şi financiare ale pieţei, se găseşte în deficit. Starea de echilibru între cerere şi ofertă s'a rupt. *Ca urmare intervine criza.* Valorile în bursă scad brusc. Cine a cumpărat „à la hausse", nu mai găseşte cumpărători ca să revînză. Subscritorii care au efectuat un singur vărsămînt, nu pot face faţă vărsămintelor ulterioare. Negustorii care au cumpărat mărfuri cu speranţa de a le revinde cu un cîştig mare, au rămas cu ele—căci toată lumea caută să vînză şi nimeni nu cumpără. Mai cu deosebire cumpărătorii detailişti stau în rezervă, aşteptînd scăderea preţurilor.

Termenul de scadenţă al tratelor emise de aceşti comersanţi se apropie, iar Băncile nu mai acordă nici o prelungire. Dimpotrivă, denunţă compturile curente, garantate prin mărfuri sau acţiuni, celace agravează criza.

Incepe perioada de lichidare în care ne găsim astăzi şi care va dura cu atît mai mult timp, cu cît deţinătorii de acţiuni sau mărfuri vor ţine la preţuri.

* * *

Criza monetară era de prevăzut pentru toți oamenii cunoscători ai istoriei financiare. In adevăr, istoria financiară a statelor mari europene și a Statelor Unite din America, ne învață că epocile de prea mare belșug sînt urmate de crize.

La noi în special importul exagerat de mărfuri, ce a urmat armistițiului, care se cifrează la peste 2[illegible] miliarde lei până la 1 Mai 1920, creșterea vertiginoasă a valorilor la Bursă, emisiunea nelimitată a Băncilor și Societăților, erau indicii mai mult decît suficiente, că se apropie perioada de criză.

Totuși criza nu s'a putut preintîmpina, toată lumea fiind prinsă în angrenaj, din care numai convulsiunile violente ale crizei și timpul o vor putea desprinde.

In adevăr o criză, cași o maladie, are nevoe de un ciclu de timp ca să se vindece.

Remediile însă există și sînt numeroase, indicate fiind chiar de cauzele ce au produs criza, și se vor produce cea mai mare parte dela sine în mod automat prin excesul răului.

Pentru a fi mai lămuriți, vom indica remediile următoare pentru a soluționa criza actuală și a preveni în largă măsură crizele viitoare:

1) *Pomparea numerarului ce se află imobilizat în mîna sătenilor.*—Repunerea în circulațiune a numerarului țărănesc nu se va putea face decît prin trei moduri: a) prin împroprietărire, cît mai grabnică, cerînd săteanului plata imediată a pămîntului în numerar; b) prin eftinirea mărfurilor necesare populațiunilor rurale, importîndu-se aceste mărfuri de către Stat direct din străinătate; c) prin încasarea promptă a tuturor impozitelor datorite Statului, județului și comunelor de către săteni.

Emiterea bonurilor de împroprietărire, ce se preconizează de actualul Guvern, purtătoare de o dobîndă de 3% și care să fie vîndute sătenilor în comptul prețului pămîntului cu care vor fi împroprietăriți,—nu credem că își va ajunge scopul urmărit, de a repune în circulațiune numerarul imobilizat în chimirul sătenilor, fiindcă săteanul nu se desparte de numerarul său pentru un titlu oarecare. Țăranul va da Statului economiile sale, numai în cazul și în momentul cînd va intra în stăpînirea efectivă a lotului său delimitat și va primi în schimb titlul de proprietate din partea Statului. Dovadă peremptorie o avem în faptul că nici un sătean n'a subscris la împrumutul intern 1920, deși s'a specificat în prospecte, că titlurile împrumutului se vor primi drept preț la împroprietărire pe valoarea lor nominală, cursul de emisiune fiind 85%, iar dobînda 5%.— Apoi nu toți sătenii vor participa la împroprietărire. Sătenii chiaburi, adică cei care dispun de mai mult numerar și avere, sînt excluși dela împroprietărire, deci aceștia nu vor avea niciun îndemn, să cumpere bonurile de împroprietărire.

2) *Retragerea monedei romînești din străinătate.* — Această retragere se va putea realiza printr'un împrumut în lei în străinătate și prin stabilirea obligațiunii ca cumpărătorii străini să plătească produsele romînești în lei, prin analogie cu celace a făcut Statul Jugo-Slav. Ca corolar, lăsarea liberă la export a cerealelor, a petrolului și alte produse ce se găsesc în abundență pe piața internă.

Trebuesc luate concomitent măsuri vamale energice la Nepolocăuți și Orășeni, pentru a împiedica exportul leilor în Polonia.

3) *Unificarea monedei în Romînia Mare*, adică înlocuirea rublelor, coroanelor și a biletelor Băncii Generale Romîne, prin lei,—emisiunea Băncii Naționale.

Prin această măsură, tezaurizarea biletelor Băncii Naționale în vechiul regat și al leilor în provinciile alipite va înceta, ne mai prezentînd nici-un interes.

Remediul acesta este cel mai ușor și nu putem să ne explicăm motivele pentru care a întîrziat așa de mult.

4) *Liberarea imediată a titlurilor definitive ale împrumutului Statului din 1920*, pentruca să poată fi lombardate la Banca Națională sau Casa de Depuneri, pe cel puțin 50 % din valoarea lor nominală.

5) *Plata imediată în numerar a tutulor cerealelor* imobilizate pentru consumul intern și însemințări.

6) *Introducerea instrumentelor moderne de schimb și de plată, în special a cekurilor.*

Intrebuințarea cekurilor ca mijloc de plată, care este generală în Anglia, Statele Unite și Japonia și tinde a se generaliza în Franța, Germania și Italia,—economisește moneda, ba chiar o înlocuește. Se preintîmpină astfel, în mare măsură, crizele monetare prin aceia că numerarul nu se tezaurizează și mai ales prin aceia, că face posibilă creațiunea Caselor de compensațiune (Clearing-Houses), grație cărora numai diferențele creanțelor dintre Bănci se lichidează prin numerar.

Mai mult decît atît, existența în timp de prosperitate a „Clearing-House"-ului ajută piața monetară, în timp de criză, prin emiterea „*certificatelor*" ce înlocuesc moneda propriu-zisă și astfel se soluționează criza în mod prompt.

7) *O organizare și o politică sănătoasă a Băncilor.*—Băncile să nu acorde clienților credite exagerate; să nu încurajeze specula subt orice formă s'ar prezenta; să nu creeze o dezvoltare excesivă a comerțului prin avansuri prea mari; să nu-și plaseze disponibilul în acțiuni, celace le obligă să încurajeze jocul „à la hausse"; să nu patroneze lansarea societăților numai în dorința de a se zice, că comanditează multe întreprinderi, fără să se intereseze de viabilitatea lor; sporirea capitalurilor să corespundă unei nevoi reale, iar nu să provină din simpla ambițiune de a se număra printre Băncile fruntașe din țară. Banca Națională, în special, să vegheze la însănătoșirea economică și financiară a țării, urcînd din vreme scomptul său, punînd în acest mod frîu speculei și lansării întreprinderilor de tot felul, iar printr'o politică hotărîtă să oblige Statul să-și alcătuiască un buget solid și să purceadă la reforma impozitelor, spre a-și achita datoriile contractate la Bancă,—și astfel Banca să poată să-și îndeplinească misiunea de a ajuta comerțul, iar Statul să pompeze depe piață parte din disponibilitățile de numerar ale cetățenilor, care azi stau neutilizate.

* * *

Ca concluziune a studiului de față, putem considera crizele financiare ca fenomene economice periodice.

Exemple în trecut abundă în toate Statele. Autori cunoscuți ca Juglar și Lescure au scris volume speciale și de mare valoare asupra acestei chestiuni, căutînd să stabilească chiar legile care guvernează crizele. Acești autori constată că crizele se manifestă prin-

tr'o epocă de propășire excesivă, după care urmează o depresiune.

Crizele sint caracteristice societăților moderne. In adevăr, dezvoltarea sistemului capitalist modern, care are la bază libertatea, nu se poate infăptui decit prin alternative de propășire și depresiune. Din excesul răului se naște binele și fără experiența restriștei nu se poate reveni la realitate și găsi calea cea dreaptă.

In acest sens crizele economice nu sint numaidecit un dezastru.

Fără a impărtăși optimismul cunoscutului economist Jugiar, care crede că „desvoltarea regulată a bogățiilor națiunilor nu se poate face decit cu dureri și suferințe, adică prin crize“ și că „bogăția națiunilor se poate măsura după violența crizelor ce bintue acea națiune“,—credem totuși, că crizele sint necesare, prin acela că fără apariținnea lor, măsurile de indreptare ar intirzia să se ia de către Stat, Bănci și particulari. De asemenea, grație crizelor, băncile scapă de clienții dubioși; se tratează numai afacerile sănătoase; se lansează numai intreprinderile viabile; se inlătură comercianții și industriașii improvizați; averile fantastice, agonisite cu ușurință, se risipesc; viața fără muncă nu mai este cu putință.

In acest sens, criza ce bintue piața romînească, in timpul de față, o găsim salutară.

Constant C. Georgescu

August, 1920

MISCELLANEA

Wilhelm Wundt.

Ginditorul care in virstă de optzeci și opt de ani s'a stins zilele acestea, nu a fost numai o ilustrație a științei și a filozofiei germane, dar pentru epoca actuală și una din figurile reprezentative ale cugetării europene.

Vremile care vin, impunind tot mai mult diviziunea muncii și specializarea in toate ramurile, cu dinsul dispare poate ultimul din marii filozofi in adevăratul ințeles al cuvintului, unul din acele spirite enciclopedice din familia lui Aristot și a lui Leibniz, care intr'o vastă sinteză au imbrățișat tot cimpul variat al cunoștințelor omenești, nelăsind fără de răspuns nici una din marile probleme la a căror deslegare tinde inteligența sau aspiră inima noastră.

Pe la jumătatea secolului trecut, cind Wundt își făcea studiile universitare, speculația filozofică era discreditată de abuzurile metafizicei lui Hegel și a epigonilor lui. Științele pozitive dimpotrivă incepeau să inflorească. De-aceia nu-i de mirare că Wundt a debutat ca om de știință și, dupăce fusese asistentul lui Helmholz, a publicat lucrări de fizică și de fiziologie. Dar studiul senzațiilor l-a pus in contact cu fenomenele psihice, și acel al formării ideii de spațiu cu problemele filozofice.

Profesor citva timp la Zürich, unde a fost succesorul lui Lange, el a trecut in curind la Leipzig unde a inființat la 1879 primul laborator de psihologie experimentală și, timp de jumătate de secol, a desfășurat o uriașă activitate. Dela «Psi-

hologia fiziologică», publicată în atitea ediţii şi tradusă în mai multe limbi, a trecut la studiul metodei în diferitele ştiinţe în marea lui «Logică», şi la acel al normelor activităţii omeneşti individuale şi sociale în cunoscuta lui «Etică».

Şi înarmat cu tot aparatul ştiinţific al vremii sale, depăşind prudenţa dictată de criticismul Kantian şi urmînd calea deschisă de Fechner şi Lotze, el nu a putut rezista tentaţiunii de a sistematiza vederile lui de ansamblu într'o concepţie totală şi unitară a lumii şi a vieţii, clădită pe baze inductive.

Idealismul voluntarist care formează esenţa cugetării sale, cu faimoasele legi ale cauzalităţii psihice, a creşterii energiei sufleteşti, a heterogeniei scopurilor şi a contrastelor, şi-a găsit un vast cîmp de aplicaţie în cele şapte mari volume de «Völkerpsychologie» la care Wundt, ajutat de numeroşi elevi, a lucrat în ultimii douăzeci de ani ai vieţii.

In această operă monumentală, sprijinindu-se pe o metodă de observaţie istorică şi comparativă, el a căutat să pătrundă viaţa socială în izvorul ei profund studiind limbajul, arta, miturile, moravurile, acele creaţii ale mentalităţii colective, în care se manifestă funcţiile primitive şi fundamentale ale vieţii psihice.

Ca psiholog, Wundt e un experimentator care a măsurat şi studiat riguros şi ştiinţific elementele inferioare ale sufletului, anatomia şi fiziologia cerebrală. Din punct de vedere al descripţiei şi al analizei, el rămîne însă inferior unui James sau Bergson, făcînd la orice pas apel la metafizica, confuza şi obscura lui teorie a apercepţiei.

Ca gînditor el nu se îndepărtează niciodată prea mult de terenul solid al experienţii, evită soluţiile tranşante sau îndrăzneţe şi, spirit moderat şi eclectic, caută să concilieze pe cît e posibil tendinţele adverse.

Fără a căuta să strălucească prin subtilitate sau fineţă, el înaintează cu precauţie încet şi greoiu; şi cînd ajunge la concluzii, umbra lui Leibniz şi Schopenhauer cînd e vorba de problemele metafizice, a lui Hegel în materie socială, pluteşte asupra operei lui.

Ea lasă impresia unui monument de dimensiuni grandioase, care nu impune atît prin aspectul lui estetic sau prin ingeniozitatea architectului, cît prin masivitatea construcţiei şi soliditatea materialului întrebuinţat. In opera aceasta atît de variată, în cercetările lui asupra vieţii sociale cu deosebire, cercetătorii viitorului vor găsi desigur idei şi suggestii preţioase.

Iar în ceiace priveşte omul, posteritatea se va înclina cu respect în faţa exemplului înălţător al unei lungi vieţi consacrate muncii intelectuale, muncă atît de energică, intensă şi fecundă în minunata ei coordonare.

Burghezism cuminte.

Am tot vorbit aici despre procedeele, pe care ar trebui să le întrebuinţeze conducătorii statului, spre a nu primejdui forma actuală a organizării sociale. Fireşte, nu am avut ambiţia să dăm cuiva vre-o îndrumare. Am făcut... filozofie... Şi am formulat problema pusă de noi în întrebarea, dacă clasele noastre dominante au instinctul de conservare întreg şi sănătos ori nu.

Fapte nouă au venit de-atunci încoace să dea un răspuns îngrijitor acestei întrebări. Asistăm la desfăşurarea unor mijloace de apărare a ordinei sociale, menite, după părerea noastră scoasă din experienţa istoriei, să dea un rezultat contrar celui voit.

Provocarea nu poate produce decît îndîrjirea şi solidarizarea celor provocaţi. Iar eventualii martiri nu pot decît întări cauza celor loviţi.

In Italia, lucrătorii au făcut dăunăzi actul cel mai revoluţionar cu putinţă. Din actul acela putea să iasă o catastrofă. Dar măsurile burghezului Giolitti au ferit această ţară de crize dureroase, care ar fi fost urmate de cine ştie ce efecte iremediabile.

Instinctul puternic de viaţă al unui organism viguros dictează întotdeauna mişcări de adaptare, care prezervează viaţa.

In Anglia, excesul de zel al forţei publice a fost înfierat de oficialitate şi s'au luat măsuri împotriva lui. S'au luat măsuri ca forţa publică să supravegheze şi la nevoe să reprime excesele poliţiei. Asemenea fapte nu sînt numai semne de civilizaţie, ci mai cu samă de sănătate şi de vigoare a clasei dominante. In faţa proletariatului englez, capabil să înfăptuiască transformarea socială — stă o burghezie capabilă să apere forma actuală. Minunată ţară! Ea merită să domine universul—dacă în cartea omenirii e scris ca lumea să fie dominată de un popor..

Exigenți excesive.

Vorbeam dăunăzi de caracterul prea entuziast al unei părți din critica romînă. Trebue să adăugăm însă, că această critică nu este atît de facil entuziastă decît numai într'o împrejurare, și anume cînd e vorba de operele amicilor ei — lucru așa de omenesc. Incolo, ea este foarte dificilă. Punctul de vedere, din care se pune cînd judecă literatura prezentă și trecută, e situat în sferele cele mai înalte ale esteticei. Niciodată poate critica romînă nu a fost mai pretențioasă decît în zilele noastre.

Critica aceasta este dăunătoare. Defectul ei stă în excesul calităților ei. Fiind atît de exigentă, ea produce descurajare. «Artiștii», cînd se apucă de «creat», sînt cuprinși de un sentiment care-i paralizează — teama că nu vor corespunde exigențelor excesive ale criticei contemporane. Idealul pus prea sus, strecoară în suflete un sentiment de desnădejde, care uneori poate ajunge până la renunțarea, din capul locului, la lupta de a te ridica până la el.

Fără îndoială, o bună parte din literatura mediocră de astăzi se datorește idealului estetic prea înalt al criticii romîne actuale. Lucrul e paradoxal, dar, vorba ăluia, adevărat...

Un drum.

Altădată (nu așa demult) socialismul era o sperietoare și o pecetie infamantă. Un tînăr cult, chiar cînd nu făcea politică militantă, dar avea opinii socialiste, — cînd profesa, cu alte cuvinte, teoria că omenirea merge fatal spre o altă organizare, — nu avea drept la scutul legilor țării sale. E cazul, de pildă, al lui Raicu Ionescu, de care vorbea mai dăunăzi un foiletonist și care azi ar face onoare literaturii romîne.

In timpul din urmă — în fața primejdiei bolșeviste — și *faute de mieux* — socialismul a ajuns să fie simpatizat, lăudat, dat ca exemplu de cumințenie și patriotism, și anume socialismul intransigent și militant, nu socialismul teoretic, platonic și visător al lui Raicu Ionescu.

Un alt drum, nu mai puțin lung, s'a făcut în privința «țărănismului». Inainte de războiu, dar mai ales înainte de 1907, a cere, nu votul universal, ci colegiul unic, nu totala expropriere, ci numai a unei părți din proprietatea latifundiară, era lucrul cel mai subversiv din lume. Nu odată bărbații care propuneau aceste reforme au fost amenințați — cu pușcăria! Această onoare i s'a făcut chiar și lui Haret...

Astăzi — astăzi cine nu compătimește cu țărănimea? Astăzi asistăm la o supralicitație în regulă a țăranului și a nevoilor lui, supralicitație la care iau parte atîția din cei care «arestau» pe Haret!

Cum s'ar zice — din ironiile lucrurilor...

Basarabia noastră.

Nimic nu este mai romînesc decît Basarabia, pentrucă Basarabia nu e altăceva decît jumătate a Moldovei. In veacurile trecute ea nici nu se numea Basarabia (acest nume îl purta numai partea sudică a ei). Toată țara dintre Carpați și Nistru era Moldova. Din „țara de sus" cași din „țara de jos", făceau parte, deavalma, județe și de dincoace și de dincolo de Prut. Intre Botoșani și Soroca nu era altă deosebire decît, de pildă, între Buzău și Rîmnicu-Sărat. *Iar județul Iași se întindea pe ambele maluri ale Prutului.*

Și totuși Rușii, dela țariști până la bolșevici, cași Ucranienii, ne contestă drepturile asupra pămîntului nostru, — asupra unei jumătăți din Moldova, în care e și jumătate din județul Iași. Unii ni le contestă de-a binelea, alții propun plebiscit ori referendum.

Evident, e în natura lucrurilor ca cei care au răpit și au posedat, să nu voiască să dea înapoi. Contrarul nu s'a văzut încă pe lume.

Pe de altă parte aliații ezită să facă pasul fatal: să ne recunoască oficial Basarabia. Ba unul din Aliați, America, a și declarat că nu înțelege să se deslipească de Rusia decît Polonia, Finlanda și Armenia — soluție la care a aderat și Franța.

In presa noastră s'au arătat nemulțumiri, respectuoase, cu privire la această atitudine a Aliaților. Nemulțumirea aceasta e firească și legitimă. Dar și Aliații sînt într'o situație grea, căci Rusia a pornit la războiu împreună cu Aliații, și Rusia de mîine, puternică și întregită (așa cum o doresc Aliații, cum o doresc și atîția dela noi) este Rusia care a fost și este aliata Aliaților.

Se zice — dar cîte nu s'au zis! — că Italia a satisfăcut sau a făgăduit să satisfacă aspirațiile noastre basarabene. Se poate: Giolitti nu e prietinul Rusiei care a pornit războiul și care vrea

să se introneze mîne. Nici Italia nu e prietina Rusiei. Italia e singura țară unde țarul rusesc n'a putut merge—din cauza opoziției și amenințării opiniei publice.

Rusia de mîne, a lui Wranghel sau a altuia, va fi, cînd va fi, o țară prea mare, prea importantă, prea curtenită din toate părțile, —pentrucă Aliații, dacă rămîn alianțe in Europa, să nu aibă o nevoe imperioasă de ea, de sprijinul ei, de alianța ei.

Intrebarea este ce atitudine va lua Rusia de mîne în chestia basarabeană. Va face un act de abnegație (fără exemplu în istorie) ori va revendica Basarabia?

Dar până la resurecția Rusiei așa cum o visează un Wranghel sau un Burțev—și unii dintre noi—va mai curge multă apă pe Nistru.

In vremea aceasta ni se impune un lucru; Să ne purtăm astfel în Basarabia, incît nimene de acolo să nu se uite jinduind spre Rusia, ori cum ar fi ea și ori cum s'ar reconstitui. Să ne purtăm așa, ca toată lumea de acolo să considere o fericire că face parte din Romînia Mare. Aceasta poate fi *atou*-ul nostru cel mare,—orice s'ar intîmpla în constelația europeană.

Peste dreptul istoric, peste argumentul etnic, întărite de suprema considerație a voinței populației, oricum e greu de trecut, deși cînd cei mari și puternici vreau să treacă, trec cu mai multă sau mai puțină eleganță, găsind, bine-înțeles, în vastul arsenal al ipocriziei, toate argumentele de care cred că au nevoe.

?!

Un ziar anunță că revista «Viața Romînească» a rupt legăturile cu ...societatea de editură «Viața Romînescă» !!

E o glumă de un gust îndoelnic.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

A. Dominic, *Revolte și Răstigniri.*

Astă iarnă, la o șezătoare literară, un tînăr pe care nu-l cunoșteam a declamat o poezie proprie intitulată *Israel*, pentru mine unul deosebit de nouă și de îndrăzneață. Zicea, între altele:

Norod ce porți destinul cel mai greu,
Ales în cinstea ta de Dumnezeu,
Te văd venind în lumile streine
De dragostea și suferința ta,
Și cum le-așterni belșugul tău ce-ar vrea
Durerea tuturora s'o aline;
Te văd cuprins de mila lor,
Cînd, istoviți, învinșii ți-au cerșit
Un-zeu mai slab, mai blînd, mai iertător
Și 'nduioșat, tu, Israel, le-ai dăruit
Un nou profet,
Pe bunul tău copil din Nazaret;
Și nimeni nu va ști ce-ai pătimit
Atunci, atunci, cînd tu ți-ai răstignit
Pe cel mai bun copil—ca să trăiască
Invățătura lui dumnezeiască.

Acest fel integral și superior de a concepe eterna legătură dintre Mîntuitorul și Israel a trebuit să mă izbească dela început și să mă facă să nu-uit pe originalul autor.

Poemul *Israel* nu era o întîmplare. A. Dominic a strîns un mănunchiu din bucățile sale, scrise pe îndelete și cu răbdare, și le-a înfățișat publicului cetitor romînesc în volumul *Revolte și răstigniri.*

Este cartea unui poet cugetător. Preocuparea intelectuală și largul gîndurilor în veci neodihnite dau o primă caracteristică poeziei acestui nou meșteșugar al versului. Nicăeri A. Dominic nu cunoaște multumirea placidă și precisă a pastelului sau a idilei. In toate strofele lui este spațiu imens și cugetare.

Revolte și răstigniri nu seamănă a carte de debut, deși în realitate nu este altceva, întrucît autorul e la prima lui tipărire. Cu toate acestea, este sigur că Dominic a aruncat în foc mai multe volume, până să se decidă să oprească și să dea în vileag pe cel de astăzi.

Să-i facem o vină autorului din prea multa lui pornire spre filozofie? N'ar fi bine. Oricare ar fi predilecția poeziei pentru conturele și grațiile plastice ale existenței, meditarea și durerea meditării, rămîn izvor clocotitor și negru în inima inspiraților filozofi. Altfel am goni pe lor, dintre poeți.

Poeții gînditori sînt ceva mai rari. Strofele lor poate nu au totdeauna relieful și frăgezimea cîntecelor neștiutoare ale inspiraților copii...

Nu e mai puțin adevărat însă că ideia, într'o poezie, este acel sirop scînteelor, pe care-l prinzi cu ochiul, pe inelul regentat de o piatră scumpă.

Nu pregeț să transcriu aci una din poeziile caracteristice ale lui Dominic: *Sfinxul*. Acest poet va spori, cu vremea, lista numelor noastre literare, înscriind numele său alături de altele acum notorii. Îmi place, uneori, să fiu purtătorul sorților norocoase... În curînd, lumea va vorbi mai mult de Dominic. În actuala stagiune cred că se va reprezenta piesa lui: *Sonata Umbrelor*.

Iată poezia *Sfinxul*:

În ochii tăi de piatră dorm dezolări uitate,
Pe cari nu le treziră nici mii de ani de viață
Și secole de trudă, de lacrimi și păcate
N'au învățat s'asculte eterna ta povață.

Grumazul drept spre soare de veacuri îndreptat
Strîngînd parcă sub mîna-ți enormă vremea 'n loc,
Tu n'ai clipit odată, ci mîndru și 'ncleștat
Pari al eternității gigantic prooroc.

Extazul unei taine profunde, împlîntate
Surîde din granitul tău veșnic neclintit,
Și secole de-arîndul ascultă 'nmărmurite
Tăcerea ta imensă, trecînd prin infinit...

Superb în maestatea singurătății tale,
Te 'nalți ca o 'ntrebare ce-a pus-o Dumnezeu
Și pari o slovă ruptă eternității sale
Ce povestește vremii trecutul Lui mereu.

Și-astfel cum stai de veghe eternului secret,
Îmbrățișînd pustiul și toată jalea lui,
Tu spațiilor moarte ești paznicul-poet
La porțile Tăcerii și-ale Neantului.

•

I. Ludo, *Coada lui To*, fabulă, Ediția a II-a, București.

Iată o năzdrăvenie literară care nu e lipsită nici de har, nici de istețime. E o fabulă... Lucrurile se petrec în împărăția lui Pi, împăratul tuturor maimuțelor cu coadă, din țara Moa, și apa Amei mărginește spre miazăzi fericita împărăție. Pi e bătrîn, Pi se stinge de înțelepciune și de bătrînețe, iar copilul lui cel mai mare n'ar putea, luîndu-i locul pe tronul lui din vîrful unui baobab, să se lipsească de luminile unui sfetnic. Dar cine să fie acest sfetnic? Un cetățean simțitor, devotat țării și tronului, pătruns de nevoile și de durerile naționale... Și cum s'ar putea dovedi, mai strălucit, aceste calități indispensabile, decît prin chezășia unui sacrificiu?

Deci în adînca lui înțelepciune, bătrînul împărat din țara Moa, de acord cu sfetnicii lui învechiți în legi, hotărăște că acel cetățean va fi vrednic să fie primul ministru al inexperientului succesor No, să fie lumina împărăției, care... își va tăia, mai radical și mai energic, coada strămoșească.

Autorul tratează invențiunea aceasta într'un fel care-i asigură adeseori veselia noastră. În deosebi, ne descrețește cînd ne arată extraordinara întrecere de automutilare dintre supușii prea luminatului împărat Pi. Toți se întrec să dovedească civismul lor sublim, toți merg cu jertfa cît mai departe cu putință, toți ar vrea ca împăratul să fie incintat de elanul tuturor și al fiecăruia...

Toți și-au tăiat coada, atît de grav, atît de complect, încît iată pe luminatul divan în mare încurcătură: pe cine să-l proclame mare sfetnic, din elita cetățeni eroi?

Din fericire nu toți, *absolut* toți și-au tăiat coada. Un genial copil al țării moane, supraintelligentul To și-a păstrat cu duioșie coada dăruită de părinți. Și-atunci — cum se întîmplă de atîtea ori în areopagul înțelepciunii politice — avizul celor luminați se întoarce pe dos și este tocmai invers de ceiace începuse să fie:

Acela să fie primul ministru al tînărului împărat No, care a cutezat să neglijeze prima poruncă imperială și și-a păstrat toată coada!

Astfel, excepționalul To ajunge vizirul împărăției maimuțelor cu coada tăiată.

În această fantazie literară, se ascund surprinzătoare observații și povestea toată, gîndind bine, se aplică pe neașteptate celor mai autentice fapte și apucături ale neamului omenesc. Idolatria cetățenilor, întîiu cu coadă, apoi fără coadă, procedeele totdeauna grosolane, dar totdeauna norocoase cu care conducătorii popoarelor știu să amăgească, să ia ochii și să fascineze: sînt lucruri pe care autorul le găsește în Moa, țara plină de hățișuri, de migdali și de maimuțe, dar pe care i le garantează, mai întîiu, simiasca noastră societate omenească.

Povestea are un episod culminant și foarte transparent. Moa trece printr'o crudă încercare. Împăratul copil, No, cade cu gîtul într'o tulpină frîntă și și-l găurește. Universală consternare! Toți aleargă la vizirul To. Ce este de făcut? To e minunat, neîntrecut cu sîngele lui rece și cu... diplomația lui. Și soluția lui este o stea de înțelepciune, dar o dă la iveală tocmai cînd copilul împărat își dă duhul, în lumea spiritelor cu coadă!

Autorul adaugă cărții lui un epilog *To și to*, care mi se pare, însă, mai puțin fericit.

Cărticica lui Ludo este scrisă prea apocaliptic. Nu-i lipsește iscusința și ne dăm prea bine seama că, la niște eroi care sar din creangă în creangă și se hrănesc cu muște și cu alune, trebue un stil bizar, plin de siciliță și de accente paradoxale.

Dar confesăm că l-am găsit pe Ludo adevărat talent de pamfletar, mai acasă la el și mai impresionant, în acele răfueli ziaristice, unde gazetarul încolțit știa adeseori să întoarcă, cu agerime, loviturile primite și să răstoarne, cu spirit, pe adversar, făcîndu-l să alunece pe o coajă de portocală... căzută ca din copacul lui To!

G. GALACTION

* * *

Alexandru Lupeanu, *În pragul vremii. Îndemnuri pentru săteni*, 1920, Blaj, 130 pg..

Cărticica aceasta cuprinde o colecție de articole de gazetă. Autorul e un om cumpănit și cuminte care, în fața tulburărilor vremii de față, ascultînd surdele zgomote ale umbrei ce ne înconjoară, se întoarce către frații lui cei numeroși, către plugarii țării, adică către țara întreagă, și le spune: „Am suferit veacuri. Dumnezeu ne-a dezrobit. Cată acuma să ne punem pe muncă, să întemeem o țară vrednică între alte țări. S'aud freamăte de luptă în alte părți. Se strecoară în mijlocul vostru șoapte înveninate. Unde se ucid oamenii însă, e o nenorocire. Șoaptelor înveninate nu le dați crezare..."

Sînt cuvinte cuminți ale unui om de bine, care pe drept își închipue că răsturnarea stărilor de lucruri la noi, după clipa de izbăvire și fericire, ar fi noapte crudă și înfricoșată nefericire. Înțelegîndu-i sufletul, înțelegîndu-i îndemnurile, nu mă îndoesc că d-sa știe privi și în altă parte, la acei care, încleștați de bunurile vieții și ale pămîntului, domnind și huzurind, uită că lumea își întoarce crinul și vremurile nouă cer alte orînduiri. Nu șoaptele viclene sînt de vină pentru neliniștea mulțimor, ci alta, nedreptatea, nepăsarea și toată drojdia de ticăloșie care a rămas în oameni în pragul acestui veac nou.

D. Alexandru Lupeanu scrie foarte frumos, cald și colorat într'o surprinzător de curată limbă populară. Deși e dela Blaj, din celalt capăt

ai Romîniei, d-sa vorbește limba satelor Moldovei. Mai cu samă pentru calitățile ei literare, cărticica d-lui Lupeanu este vrednică de luare-aminte.

* *

C. Hamangiu, *Proprietatea intelectuală. Dreptul de autor*, 1920, „Biblioteca juridică”, Craiova, 45 pg., prețul 3 lei.

Chestiunea aceasta așa de interesantă, d. Hamangiu a dezbătut-o pentru întâia oară în 1906, într'un discurs ținut în Iași cu prilejul deschiderii unui nou an judecătoresc. D-sa era în acea vreme procuror la Curtea de Apel din Iași. Lucrarea a apărut atunci într'o broșură. Ediția de față vine cu îndreptări și modificări.

Deși jurisconsulți și oameni de litere se ocupă cu chestiunea proprietății literare de un veac și mai bine, se vede că n'au ajuns la o înțelegere, de oarece încă se mai pune întrebarea dacă proprietatea intelectuală este o proprietate. Și chiar dacă proprietatea intelectuală ar fi o proprietate, este ea de drept natural, sau de drept civil? Adică are aceiași obîrșie ca și proprietatea pămîntului, ori a fost creată artificial de un legiuitor?

Oamenii de legi care neagă dreptul de proprietate intelectuală și-l reduc la un simplu *privilegiu*, la un *drept de autor* creat de legislatori, aduc o serie de argumente pentru a susține aceasta.

Întâiu ei afirmă că gîndirea este nesusceptibilă de proprietate exclusivă, deci și obiectul proprietății literare este inapropriabil, deși nu poate fi vorba aici de ideile care formează patrimoniul umanității ci de o lucrare anumită, de o *carte*, care prin *forma* în care se înfățișează este *unică* și nu poate aparținea decît celui care a creat-o.

Adversarii proprietății literare adaugă: „admitem proprietatea exclusivă a autorului asupra manuscriptului; dupăce și-a publicat însă lucrarea, ea nu mai este a lui, cum ar fi a mea o moșie de pildă...” Dece publicul cetitor ar avea asupra copiei manuscriptului unui autor alt drept decît acela de a ceti, de a se bucura, de a o împrumuta și de a o distruge, nu înțelegem. A pierdut autorul ceva din drepturile asupra creației sale, pentrucă face un bine sau o plăcere semenilor săi?

Apoi proprietatea literară fiind un *lucru necorporal*, nu poate fi asimilată adevăratei proprietăți, care cuprinde numai *res corporales*. Pe lîngă asta, proprietatea literară n'ar cuprinde cele trei caracteristice ale proprietății, după vechea formulă latină: „usus, fructus și abusus”. Se mai spune că autorul nu poate avea un drept exclusiv asupra lucrării sale, de oarece între el și public există un fel de coproprietate bazată pe colaborarea omenirii întregi, etc.

Însfîrșit, se pot spune multe lucruri care fac parte din bogatul arsenal al șicanei. D. Hamangiu respinge rînd pe rînd aceste argumente, alungînd umbrele din jurul unui adevăr care nouă ni se pare inatacabil. Proprietatea intelectuală, conchide d. Hamangiu, este o proprietate desăvîrșită, cu toate consecințele ei.

Rezultă de aici că termenul de zece ani pe care îl acordă legea romînească moștenitorilor autorului este o nedreptate. Dacă proprietatea intelectuală există și e desăvîrșită, atunci și dreptul moștenitorilor e fără limită. Dece ar trece dreptul de folosință al operelor intelectuale unor străini, și n'ar rămînea în patrimoniul familiei autorului? Familia aceasta care are în ea puterea de înobilare a speciei omene, n'are drept la protecția legilor?

Găsim în broșura d-lui Hamangiu o strînsă și puternică argumentare într'un fragment de discurs al lui Augier. Ni se pare că mai logic și mai mult nu se poate spune în această chestiune. Și chiar mai frumos. De aceia reproducem aceste cîteva pasagii:

„Un om, zice Augier, concepe ideia unei opere literare; el meditează, plăsmuește subiectul în imaginația sa, dîndu-i, în fine, forma de-

finitivă sub care trebue să fie comunicat celorlalți. Orice s'ar zice de comunitatea ideilor și a faptelor, tot ce rezultă din această serie de operațiuni este desigur un produs al facultăților autorului, cel mai direct, cel mai personal și cel mai exclusiv din cîte se pot imagina. A susține contrariul ar fi să îndrăznim a zice că *Athalie* nu aparține lui Racine, *Tartuffe* lui Molière, etc.. Opera despre care vorbesc a fost scrisă cu condeiul pe hîrtie. Subt această formă de manuscris ea nu este numai o proprietate intelectuală, ci și materială; un fel de mobil care aparține cu desăvîrșire numai autorului, de care el poate dispune după plăcerea sa și care trebue să rămînă după moartea lui moștenitorilor. Orice proprietate știm că aduce un folos, un cîștig, fie vînzîndu-i fructele, fie închiriind altuia exploatarea ei. E de netăgăduit că autorul, proprietarul manuscrisului, îl poate împrumuta succesiv la 10, 20, 100 ori 1000 de persoane, cerînd dela fiecare din ele, în schimbul plăcerii ori a cetirii instructive ce le-a procurat, o plată oarecare. În orice mîni s'ar putea găsi manuscriptul, el nu încetează niciodată de a fi proprietatea autorului. Dar acest mod de comunicare e lung și incomod. Din fericire, o artă miraculoasă, descoperită în secolul al XV-lea, ne-a pus la dispoziție mijloacele de a face răpede și cu puține cheltueli un mare număr de copii după manuscript, care pot fi distribuite în același timp la toate persoanele doritoare să guste farmecul operei apărute, în schimbul unei plăți. Dacă autorul ar poseda instrumentele și procedeurile acelei arte, ar putea el însuși să fabrice aceste copii; dacă ar avea obișnuința și mijloacele negoțului, ar putea el însuși să le vîndă; dar el nu poate nici-una nici alta. De aceia se adresează unui tipograf și unui librar. Intervenția tipografului nu poate fi decît acela a unui lucrător, care trebue plătit pentru munca lui; intervenția librarului, iarăși, acela a unui comisionar care trebue plătit pentru munca ce depune în distribuirea exemplarelor. Atît munca unuia cît și a celuilalt este salariată de autorul operei, oricare ar fi dispozițiunile luate. Dar autorul a împărțit copiile, primind prețul lor. Fiecare din aceste copii devin, la rîndul lor, în mînile acelor ce le posedă, o proprietate mobiliară, de care pot uza după cum ar crede că-i mai bine și care, după moartea lor, devine proprietatea moștenitorilor. Această proprietate este însă numai o copie, adică o comunicare a manuscrisului, care diferă de cea dintâiu numai prin'aceia că proprietarul păstrează în mînile sale mijlocul de a reînoi, ori decîteori va voi, copiile extrase după opera sa. Însă orice copie presupune un original, un fel de tipar după care se pot scoate alte copii. Originalul subzistă, oricît de mare ar fi numărul copiilor: aceste copii nu l-au putut distruge, după cum ele nu pot avea vre-o influență asupra dreptului de proprietate, care este strîns legat de original. Dacă posesorul unei copii tipărite ar voi s'o înmulțească prin aceleași procedeuri cu care a fost făcută copia, el ar atenta la proprietatea originalului, nimicind-o sau micșurînd-o în mînile proprietarului. Aceasta ar constitui un delict, pe care legile trebue să-l pedepsească și pe care l pedepsesc în adevăr, cu atît mai mult cu cît autorul există. Dacă acest autor ar trăi etern, dacă el n'ar muri niciodată, cine ar îndrăzni să tăgăduiască că el n'ar fi etern proprietarul exclusiv al manuscriptului și al dreptului de a scoate după dînsul oricîte copii ar voi. Dar el moare. Proprietatea lui trebue să moară oare cu dînsul? Dacă opera lui, dacă originalul lui, este exclusiva sa proprietate în timpul vieții, oricît de lungă ar fi ea, subt ce motiv oare n'ar fi și proprietatea moștenitorilor până la stingerea neamului? Nu există absolut nici-un motiv”.

În această chestie, Alphonse Karr, pela mijlocul veacului trecut, spunea, foarte spiritual, ca totdeauna, următoarele:

„Cum, domnule Cutare? Dumneata îmi negi mie proprietatea operelor spiritului meu, proprietatea a ceiace am creiat, a ceiace nu exista înainte de mine; și vrai ca eu să vă recunosc, dumitale și moș-

teritoriilor dumitale, dreptul asupra moşiei unde petreceţi vara, asupra unei părţi de pămînt, de iarbă, de apă, de fructe, care existau înaintea d-tale, care ar exista fără d-ta, pe care Dumnezeu ni le-a dat la toţi deopotrivă, fără a indica prin nimic împărţirea lor? pecînd darurile inteligenţii şi ale spiritului şi-a luat sarcina să le împartă fiecăruia...“

Broşura d-lui Hamangiu e frumos şi vioiu scrisă.

M. Sd.

* * *

Dr. C. Poenaru Căplescu, *Parazitologie umană*, Bucureşti, 1920, Tipografia Gutemberg.

Este primul tratat de parazitologie scris în limba romînă.

Autorul este chirurg primar al spitalului Brancovinesc, docent şi şef de lucrări practice a laboratorului de zoologie medicală din Bucureşti. Cursul de zoologie medicală dela facultatea de medicină din Bucureşti, era mai mult un curs pur de zoologie, care ar fi putut tot atît de legitim să-şi găsească locul la facultatea de ştiinţi. Acest curs s'a transformat deabia anul acesta, cu ocazia modificării regulamentului facultăţii de medicină, într'un curs de *parazitologie*, astfel precum se face la facultatea de medicină din Iaşi mai bine de 16 ani. Acest regulament cred că va fi adoptat şi de către facultatea de medicină din Cluj, după cum a fost adoptat de către cea din Iaşi, aşa că numărul studenţilor în medicină care trebue să treacă un examen de parazitologie, a sporit în mod simţitor. Anul trecut numai la Iaşi cursul de parazitologie a fost audiat de patru sute de studenţi. Astfel că cartea d-lui Poenaru Căplescu este venită la timp, cu atît mai mult cu cît tratatele franceze de parazitologie sînt toate epuizate.

Parazitologia d-lui P. Căplescu este clară şi bine ordonată, în curent cu cele mai recente cunoştinţi de parazitologie; în ea se tratează toate cele trei grupe de animale parazite la om: protozoarii, viermii şi arthropodarii. Pe lîngă acestea mai cuprinde şi alte animale a căror produse se întrebuinţează în terapeutică. Lucrarea cuprinde 300 figuri, ceeace dovedeşte pentru timpul de faţă un sacrificiu din partea autorului.

Am credinţa că această carte va fi cetită cu profit nu numai de toţi studenţii facultăţilor noastre de medicină, ci şi de toţi medicii, naturaliştii şi de toţi acei care doresc a se iniţia în parazitologia umană.

N. LEON

* * *

Col. Ionescu M. Dobrogianu, *Năvălirea bulgară din 1916 – 18 în jud. Tulcea*, Bucureşti, Tip. Göbl fii.

O broşură în care sînt adunate cîteva constatări făcute de comisia internaţională care a făcut cercetări amănunţite asupra ororilor săvîrşite de Bulgari în Dobrogea.

Imaginaţia nu poate închipui şi reda decît o foarte ştearsă imagine din ceeace a fost realitatea.

Numele celor schingiuiţi, omorîţi, siluiţi etc. se adună ca într'o hecatombă.

Cîteva exemple:

Bulgarul Nicola Prodanof, pentru a deschide casei sale vederea spre Dunărea, a pus să se distrugă un cartier întreg romînesc.

Din 86.500 Romîni din Tulcea lipsesc 50 la sută, pecînd din 29.347 Bulgari lipsesc numai 1811.

In satul Traian din 529 Romîni au rămas 70, iar Bulgari din 480 sînt acum 933.

Statistica făcută arată 365 cazuri de siluiri, 300 schingiuiri şi tot atîţia împuşcaţi.

In Tichileşti s'a dat foc unei clădiri în care erau doi paralizaţi. Au murit din băiaţi 112 Romîni. In biserici s'au scos ochii sfinţilor, etc...

Broşura e scrisă simplu şi destul de corect, mărginindu-se la enumerarea faptelor, pe care le completează şi mai concret clişee luate după clădirile dinainte şi după trecerea Bulgarilor.

Toate datele privesc numai judeţul Tulcea.

D. B.

* * *

Mircea Possa, *Efectele hotărîrilor judecătoreşti în Romînia*, studiu de drept internaţional privat, 1919, pg. 327.

Faţă cu noile probleme pe care le-a ridicat vălmăşagul popoarelor, chestiunile de drept internaţional devin foarte frecvente. Cartea d-lui Possa nu mai are caracterul exotic pe care îl aveau mai înainte asemenea tratate, ci cîştigă atmosfera utilului şi actualului, iar stilul clar şi împărţirea metodică în care e alcătuită, îi fac cetirea agreabilă, atrăgătoare, instructivă. După o expunere de principii generale, se analizează efectele hotărîrilor judecătoreşti străine în diversele state europene. In partea a doua autorul, intrînd în plin subiect, studiază efectele hotărîrilor judecătoreşti străine de natură contencioasă, în Romînia, efectele lor înainte de Exequator, procedura obţinerii exequatorului, şi efectul acestor hotărîri în urma obţinerii exequatorului. Expunînd apoi diferitele convenţiuni încheiate de Romînia, cu privire la executarea hotărîrilor judecătoreşti, trece în urmă arătînd efectele actelor de natură graţioasă a instanţelor străine. Inchee această parte tratînd despre executarea în Romînia a sentinţelor arbitrale date în străinătate. In partea a III-a interesul crescînd al dezvoltării subiectului ajunge la una din chestiunile de actualitate, în care studiul obiectiv juridic se întinde asupra fazelor din viaţa învinsă şi învingătoare a ţării noastre: analizînd efectele anexiunilor teritoriale şi a ocupaţiunilor militare, asupra hotărîrilor judecătoreşti.

Autorul inchee volumul, publicînd în legătură cu subiectul, demnul protest al magistraţilor Tribunalului Ilfov, în contra ordonanţei germane din 10 Aprilie 1917, asupra organizării judecătoreşti în teritoriul ocupat.

Bibliografia romînă şi mai ales cea străină pe care d. Possa o utilizează,—făcînd uneori ceva cu totul original: comparaţii între jurisprudenţele străine,—vorbeşte îndeajuns de munca stăruitoare, pe care trebue să o depună cei care în ţara noastră păşesc pe drumuri rar umblate. Şi cum pe tărîmul dreptului se scriu la noi aşa de puţine lucrări *de longue haleine*, seriozitatea lucrării cu care d. Possa se înfăţişează pentru a doua oară pe arena juridică (prima lucrare: Etudes de la jurisprudence et le developpement de la théorie de l'enrichissement sans cause), face ca volumul d-sale să-şi păstreze în această privinţă un caracter aparte.

A. RODIN

* * *

R. Jacuzio Ristori, *Marinetti*, 1919, Milano, Ed. modernissima, pag. 40, preţul 2.75 lire.

Din volumul lui Jacuzio Ristori se pot extrage informaţii asupra mişcării futuriste care, cu toate imensele defecte, are destule merite ca să-şi fi cîştigat o incontestabilă importanţă universală, şi asupra lui Marinetti, iniţiatorul şi premierul futurist.

Mişcarea futuristă e pregătită de revista „Poesia“, din 1905, unde colaborau între alţii Marinetti, d'Annunzio, Adam, Kahn, Pascoli, Fort, contesa de Noailles şi unde tendinţa dominantă era de inovare. Inceputul mişcării e de pus în Februarie 1909, cînd Marinetti publică la Paris primul manifest. De atuncea seria sporeşte: în acelaşi an apare „Să ucidem clarul de lună“, în 1910 „Manifestul tehnic al picturii futuriste“, în acelaşi an se svîrle asupra Veneţiei, în 800.000 de exemplare manifestul „In contra Veneţiei pasatiste“, în 1911 manifestul mu-

zicii futuriste, în 1912 manifestul literaturii futuriste, în același an: al
„femeii futuriste” și al sculpturii, în 1913 apare manifestul „Cuvinte în
libertate, distrugerea sintaxei, imaginație fără șir”, tot în 1913 „progra-
mul politic al futurismului”, în 1914 al „Arhitecturii futuriste”, în 1915
„Manifestul teatrului sintetic”, în 1919 se cere un teatru aerian.

Futurismul ar fi avut o epocă viguroasă între 1910 și 1915, și despre
această „perioadă de aur” autorul zice că „moare cu ultimul și pro-
fundul cuvînt sugerat de teatru”. Futurismul primit în Italia, de majo-
ritate, cu un „bolnăvicios entuziasm de ilaritate”, a fost discutat mai
serios în Franța, Anglia și Rusia, a făcut să se publice despre el „mii
și mii de opuscule, sute de volume”, și s'a extins în străinătate și în
Italia însăși.

Cererile futurismului sînt prea numeroase ca să fie enumerate aicea.
Iată cîteva dintre cele citate de Iacuzio Ristori: în pictură „dinamis-
mul universal trebue redat ca senzație dinamică”, „mișcarea și lumina
să distrugă materialitatea corpurilor”; în muzică „să se considere stu-
diul liber ca unicul mijloc de regenerare” și „a se adăuga la marile
motive centrale ale poemei muzicale domeniul mașinii și al electrici-
tății”; relativ la femee, „ceiace lipsește mai mult femeii, cași bărba-
ților, este virilitatea”, „modelul de propus trebue să fie urîtul” și „des-
friul este o forță”; asupra sculpturii, „trebue distrus nudul sistematic
și conceptul tradițional al statuii și al monumentului”; în politică,
„războiul este singura higienă a lumii”, „o politică externă cinică, vi-
cleană, agresivă”, „anticlericalism și antisocialism”; în arhitectură „ori-
ce generație va trebui să-și aibă orașul său”; în teatrul aerian, „zbo-
ruri dialogate”, „pantomime și dansuri aeriene”, „picturi aeriene”, și
„cuvinte în libertate aeriene”.

Apoi sînt împrăștiate amănunte mai mult sau mai puțin interesante despre Marinetti. Născut în Egipet, Marinetti e un om zdravăn, perpetuu călător, excelent înotător în largul mării, nu bea vin, propagandist înverșunat pretutindeni, cîteodată spiritual. Despre unul care suna din trimbiță, pecînd el citea poezii într'un teatru, strigă: „Omul cela anunță cu goarne plecarea inteligenții sale”. Intîlnind în largul mării pe un „adversar cronic” al său, îl făcu să cadă în apă și nu-l salvă, pânăce nu urlă „trăiască futurismul”. Duelist, scandalagiu, palmagiu electric, șovinist, luptător pe front în Tripolitana, în războiul turco-bulgar se schimbă din corespondent de ziar în soldat, în războiul actual e rănit pe front și decorat.

Autorul reduce în mod absurd futurismul la Marinetti, e prea favorabil acestui om energic și disperat, cu oarecare talent de realizare artistică, și cu o foarte efectivă propagandă modernistă. Iacuzio Ristori nu pomenește de predecesorii lui Marinetti și e departe de a înțelege marea însemnătate a futurismului în modernizarea artei.

•

G. Castellano, *Introduzione allo studio delle opere di B. Croce*, Bari, 1920, Ed. Laterza & Figli, pg. VI—301, prețul 8.25 lire.

Iată o voluminoasă lucrare, utilă prin aceia că dă lista cronologică a operelor filozofului italian Croce, cu sumarul lor, lista traducerilor în limbi străine, bibliografia criticilor mai însemnate, precum și extrase din ele însoțite de comentarii ale autorului.

Lucrarea a venit după multe studii anterioare ale altora asupra filozofului italian, a fost revăzută de însuși Croce, e publicată în una din cele mai de seamă colecțiuni filozofice, și totuși are lipsuri ce s'arată la prima vedere. Este ea o introducere în operele lui Croce și totuși n'are o cît de elementară biografie intelectuală a filozofului. Și chestia ar fi fost simplă: dupăcum are altfel foarte lungi citate, ar fi putut să insereze acea autobiografie intelectuală pe care, cuminte și sincer, și-a scris-o Croce însuși „Contributo alla critica di me stesso”. E o introducere și totuși n'are o expunere unitară cît de scurtă a filozofiei lui Croce. Intr'o carte ca aceasta unde mișună citațiile de

autori și publicații, nu există un index. După atîtea lucrări anterioare, Castellano este așa de incomplect, încît nu văd, de pildă, citate lucrările de estetică ale unui Neumann, unde se vorbește serios și încă defavorabil, de Croce. O lucrare ca aceasta se presupune a fi obiectivă, cînd iată ce pretinde autorul ei: Germanii înainte de războiu nu s'ar mai fi ocupat cu filozofia. Și dece? Pentrucă s'au pregătit să facă războiu lumii. Și ce dovadă e că acei care ar fi avut înclinație pentru filozofie, s'ar fi făcut ofițeri? Dovadă este pentru Castellano în faptul piramidal că nu s'a găsit nimenea să traducă în nemțește scrierile lui Croce asupra logicei, practicei și asupra lui Vico. Cîtă dragoste avem pentru militarismul german cași pentru toate militarismele rapace, nu e locul a o declara aicea; dar mi se pare hilariant a pretinde că dacă nu s'au tradus în nemțește din lucrările lui Croce decît patru, nu și celelalte, cauza ar fi în militarismul german.

Și pentruce critica asta în contra lui Castellano, cînd el nu o va cunoaște probabil-și cînd nimene dela noi n'ar fi citit volumul de față, și fără de observațiile mele? Pentrucă acuma este vremea să se pue mai intens o chestiune ce ne interesează de aproape. Până acuma noi am făcut impresia, și așa am și fost, de a admira aproape incondițional tot ce ne venea ca artă, istorie, filozofie, știință și tehnică, din occident. Marca era totul, nu conținutul intrinsec. In alte direcții, în introducerea formelor politice și sociale a existat încă mai dedemult un spirit critic, dupăcum a arătat așa de efectiv G. Ibrăileanu; dar față de alte laturi ale culturii apusene, spiritul critic aproape n'a existat. Și iată că a venit timpul să devenim mai critici și o lucrare a lui Castellano să nu ne mai impue prin locul de proveniență. Este vremea ca în timp ce vom exercita mai mult spirit critic față de cultura apusului, să începem a ne prețui mai just propriile noastre forțe românești, și a da o altă atenție decît până acuma, culturii popoarelor înconjurătoare și a celor din Orient.

Străbătînd lucrarea lui Castellano, m'am gîndit, în mod firesc, adecea la noi. Se vede din ea că Estetica lui Croce a fost tradusă în ungurește încă din 1912, că în Ungaria au fost multe discuții în jurul cugetării lui Croce, că Estetica lui Croce a fost tradusă în limba cehă încă din 1907, că breviarul de estetică a fost tradus în limba portugheză în 1914, că până și în limba japoneză este o traducere din 1915 a Filozofiei practice a aceluiași scriitor.

In romînește ce este tradus? Nu avem noi oare mai multă aplecare spre plagiat, decît spre traduceri? O simplă întrebare.

Apoi în tot vălmășagul de discuții internaționale, nu se pomenește un singur cuvînt despre vre-un romîn.

Care să fie... bunăoară: *cauza?*

•

B. Croce, *Nuovi saggi di estetica*, 1920, Bari, Ed. Laterza, pg. VI—320, prețul 15.40 lire.

Noul volum al lui Croce, în cea mai mare parte a lui, repetă idei pe care le repetase și înainte asupra artei, istoriei esteticei, intuiției esteticei sau cum îi place mult s'o numească: intuiției lirice, asupra creațiunii artistice, metodei de critică artistică și istoriografiei literare și artistice. Croce și Eucken sînt neobosiți în a insista asupra acelorași și acelorași lucruri cu aceleași și aceleași idei. Dacă la aceste statornice reveniri, ținem în seamă că mai tot ce propune Croce, se cunoaște bunăoară încă dela Vico, dela Hegel, dela Vischer și dela De Sanctis, un metafizician ar găsi aicea o exemplificare a legii universale de repetiție.

Repetiția la Croce, cași la Eucken, are de bunăseamă utilitatea ei. Dacă Croce revine de pildă asupra istoriei esteticei, este, dupăcum ne mărturisește, pentru a „corija ceiace e prea negativ în partea istorică” a tratatului său de estetică. Și se corijează numind toată lunga perioadă până tîrziu la Vico, perioadă ce cuprinde pe un Platon și pe un

Aristot: „cel mult, preistoria esteticei". In tratatul de estetică i se păruse a fi prea aspru cu perioada esteticei anterioare lui Vico, și acuma crede că s'a corijat numind-o „cel mult, preistoria esteticei". Și cum ar fi denumit-o, dacă n'ar fi fost așa de binevoitor: „cel mult"?

Croce mai repetă un străvechiu fel de a face istoria artistică, atunci cînd scrie în contra direcției sociologice. E adevărat că în perioada romantică și sociologică a istoriei artistice s'a exagerat continuitatea, și vorbindu-se de artist se vedea aproape numai ceiace el avea asemănător și de împrumutat, nu și partea deosebită; dar metoda istorică a progresat de atuncea. Un Brunetière, un Fiedler, așa zisa școală vieneză în frunte cu Worringer, un Giudici și în alte țări, precum la noi un Ibrăileanu, au respins ideia unei evoluții lineare, continui, și au dat, din punct de vedere empiric, importanța cuvenită elementului individual în artă. Croce nu se mulțumește cu remarcarea individualului, ci vrea o istorie pur individualizantă, ceiace înseamnă a reveni la istoria naivă de dinainte de școala romantică. Așa și Tolstoi nu voia să admită o evoluție propriu zisă a romanului, explicarea, fie și parțială, a lui Balzac prin Stendhal și a lui Flaubert prin Balzac. Cine va urma pe Croce și se va întoarce la istoria de monografii individualizante, acuma cînd munca științifică a altor generații a arătat că și între geniile artistice există o continuare oarecare, fie prin voință dela trecut la prezent sau dela prezent la trecut, fie inconștient?

Croce se arată foarte nemulțumit de marea operă istorică a lui Brandes, „Die Hauptströmungen". Motivele sînt că Brandes nu dă importanță formei literare, nu relevează deajuns poezia unui Vigny și că militează pentru libera cugetare, pentru democrație și pentru umanitarism. Criticile lui Croce mi se par neîntemeiate. Istoricul danez n'avea necesitate să insiste asupra formei, nici asupra lui Vigny. El a căutat să afle psihologia unei părți din veacul al XIX-lea prin intermediul literaturii și deci chestiunea formei literare era secundară pentru dînsul; iar Vigny nu-l putea opri mult timp, fiindcă nu era reprezentativ pentru sufletul largii societăți culte din timpul său. In ce privește militarea lui Brandes pentru anumite idei, el nu a ascuns punctul lui de vedere și liber era să militeze. Discuția s'ar fi putut pune în ce privește raportul dintre opera lui Brandes și intențiile lui, precum și asupra legitimității unor asemenea intenții; pecînd Croce îi judecă opera în raport cu niște intenții de așa zisă obiectivă meditație și contemplație istorică, ce nu intrau în cîmpul voinții lui Brandes.

Croce are cîteva observații, după părerea mea, juste dar și tendențioase, cînd critică teoria vizibilității în artele figurative. In această teorie se susținea că senzațiile sînt bogate și pure înainte de a fi intelectualizate prin concepte și cuvinte, așa că artiștii ar trebui, după teoreticianii vizibilității pure, să treacă dela senzații la producțiune, pe alăturea de lumea conceptelor și a cuvintelor. Croce întreabă pentruce se admite o pură vizibilitate, nu și o pură tactibilitate? Pentruce se reduce arta numai la senzații? Dece se crede imposibilă de sugestionat pura senzibilitate prin cuvinte?

Voi remarca aicea și extraordinara de curioasă aplecare a lui Croce de a identifica iluzoriu. Pentru dînsul, frumosul estetic este identic cu arta, istoria artistică e identică cu critica estetică, estetica e identică cu filozofia, arta este identică cu universul, *e via discorrendo*.

Nu e oare și aici o identificare, pentru a da prilej de a aplica legea universală de repetiție?

O. SAVUL

Revista Revistelor

Revue des deux mondes (Septembre).

André Lebon: **Cincizeci de ani de politică externă.** După 1870 era o părere răspîndită că instituțiile republicane vor fi incapabile de a procura Franței cele două instrumente indispensabile restaurării ei: armata și diplomația. In ceiace privește armata, dovada a fost făcută: niciodată Franța n'a posedat desigur trupe mai rezistente și mai viteze ca în războiul recent, niciodată șefii ei militari nu au arătat mai multă disciplină, abnegație, coheziune.

In ceiace privește diplomația, cartea de curînd apărută a lui *Charles Schefer*: *„D'une guerre à l'autre"*, demonstrează același lucru.

Solidul edificiu de alianțe pe care Franța s'a putut sprijini apărarea în timpul agresiunii din 1914, n'a fost o improvizație; elementele lui au fost adunate și ajustate printr'o muncă răbdătoare de patruzeci de ani.

Constituția Republicei pune politica externă în afară de controlul permanent al Camerelor care nu au dreptul să intervină decît în ceiace privește tratatele ce modifică frontierele statului sau angajează finanțele și sistemul vamal. Iar ministrul de externe și cel al coloniilor, neavînd decît un contact intermitent cu politica internă, sînt mai liberi decît colegii lor de tutela sau controlul consiliului de miniștri—așa încît politica exterioară a Republicei a fost asigurată de cîțiva șefi eminenți ai celor două ministere, din care unii au fost oameni de geniu.

Perioada care urmează anului 1870 poate fi divizată în patru faze: Până la 1879, Franța stă retrasă, absorbită de nevoile imediate ale reconstruirii sale. Dela 1879 la 1892 ea se ridică încetul cu încetul și se lansează în întreprinderi coloniale variate, care relevează vitalitatea sa,—legînd în același timp cu diferite puteri relațiuni active, care o scot din izolarea integrală în care o găsise și o lăsase războiul din 1870. In a 3-a perioadă care merge până la 1905 ea trăește, de bine de rău, în echilibrul european restaurat.

Aceste 3 faze nu au fost lipsite de crize interioare adesea violente. La 1905 începe era finală, anterioară agresiunii germane. Semnele prevestitoare nu lipsesc. Franța părăsește încetul cu încetul visurile umanitare și luptă cu succes împotriva influenții corosive a fermenților de disoluție națională.

Dacă termenul fatal nu o găsește destul de suficient înarmată din punct de vedere material, el o găsește desigur oțelită moralicește.

Acțiunea colonială franceză a avut de luptat nu numai cu opoziția constantă a socialiștilor, dar la 1881 cu ocazia expediției din Tu-

nis, la 1885 cu ocazia celei din Tonkin și la 1893 în timpul expediției din Madagascar, cu acea a radicalilor și chiar a unor republicani moderați. In toți aceștia domnea grija ca Franța, antrenată în complicații asiatice sau africane, să nu poată face față cu destulă forță primejdiei care amenința frontiera ei de Est.

Și e meritul promotorilor acțiunei coloniale că nu s'au oprit în fața criticelor acerbe ale opoziției, căci numai pe calea aceasta Franța putea face figură în lume și cîștiga cu timpul noțiunea propriei ei reînvieri.

Această orientare a adus servicii și din punctul de vedere al reconstituirii armatei. Căci o experiență seculară dovedește că moralul militarilor de carieră nu se poate susținea mult timp în inerție. Sentimentul de abnegație, gustul sacrificiului, deprinderea disciplinei au nevoe să fie antrenate. In expedițiile coloniale însă au avut prilejul să se formeze cei mai mulți din șefii armatei franceze în cei cinci ani ai războiului. Coloniile au procurat deasemeni în momentul primejdiei rezerve importante de soldați și de muncitori, materii prime și alimente.

Dacă unele spirite pesimiste contestă Franței aptitudinea colonizatoare, afirmațiile lor sînt dezmințite de prosperitatea atît de rapidă a Algeriei.

Și ținînd samă de toate acestea, trebue să recunoaștem că în două rînduri: în timpul Marei Revoluții și după 1871 democrația franceză a știut să-și îndeplinească datoria ei națională în împrejurările cele mai grele și mai deprimante.

Subt titlul **O înaltă damă engleză la Berlin**, *Louis Gillet* analizează Jurnalul de războiu al principesei Evelyn Blücher.

Autoarea acestei opere, care face azi deliciile societății engleze, e născută Stapleton Bretherton și aparține celei mai pure aristocrații. Ea s'a căsătorit la 1907 cu contele Blücher, un strănepot al faimosului mareșal Vorwärts. Impreună cu soțul său trăia cea mai mare parte a anului în Anglia și în momentul izbucnirii războiului, nu a părăsit Londra decît odată cu ambasadorul german.

Jurnalul său cuprinde detalii prețioase asupra stării de spirit din Germania și a descurajării din ultimul an de războiu. Deși în suflet ea a rămas engleză, nenorocirile poporului german o înduioșează și un sentiment de largă umanitate apare în scrisul ei.

Revue de Paris (Septembre). *Anatole France* scrie despre Stendhal. Cu fața lui mare, disgrațioasă și aproape comică, Beyle avea o mare înclinare pentru femei, dar era în același timp timid, rău care în iubire e aproape incurabil. Prin sforțarea continuă însă a unui caracter energic, a devenit cu timpul mai îndrăzneț, ba chiar a erijat îndrăzneala în sistem în acest domeniu. Numai în teorie însă și față de cei tineri, căci în practică mărturisirile lui Mérimée îl arată mai mult trubadur.

Beyle a iubit din copilărie libertatea și, dacă a intrat în armată, e că pe atunci un militar putea să trăiască după gustul lui și să vagabondeze în voe.

La Milano a cunoscut pe Laclos, pe atunci general de artilerie al cărui roman „Liaisons dangereuses". Beyle îl studiase la Grenoble în adolescența lui ca manualul bunului seducător. Neștiind dacă se va face negustor sau funcționar, Beyle în Italia nu se gîndea la literatură, ci voiaja pentru a cunoaște oamenii, dar mai ales femeile, natura și artele.

Fără a fi muzicant, el avea simțul melodiei, deși ceiace a scris despre Rossini ne face să surîdem azi. Pentru pictură era încă mai puțin înzestrat, neavînd ochi buni, nici simțul culoarei și al desenului. Totuși prin aplicație a devenit un cunoscător și a scris lucruri bune despre Corregio.

Cași Diderot el comitea greșala de a crede că arta pictorului sau sculptorului are ca scop unic exprimarea sentimentelor și a pasiunilor. De aceia arta antică i se părea rece și fără de expresie, deși dintre sculptorii moderni admira pe Canova. In architectură cu toată miopia lui se pricepea, și e mult sentiment în descrierea Sf. Petru din Roma. De arta creștină a avut însă totdeauna oroare, deși Mérimée a încercat să-l inițieze în acest domeniu.

Fără a fi cunoscut nenorociri extraordinare, viața lui Stendhal nu a fost lipsită de unele rele legate de condiția omenească. Suferințile fizice și morale le-a suportat însă cu acel curaj obișnuit și stoicism surîzător care făcea fondul caracterului său. Ceiace a suferit mai greu e contactul proștilor pe care, cași Lamennais, îi considera ca mai primejdioși decît oamenii răi. Dacă prin dibăcia lui a scăpat uneori de contactul proștilor, nu a putut evita totdeauna plictiseala, urîtul, acest oaspete invizibil și tăcut.

Prin fondul ideilor lui, Stendhal e un om din secolul al XVIII-lea. Discipol al lui Helvetius și Condillac, el se lipsea de Dumnezeu în filozofia lui, dar nu căuta să-și facă prozeliți, căci opiniile omenești îi inspirau un dispreț respectuos. In materie de guvernămînt a fost un partizan constant al revoluției. Iacobin în tinerețe și adorator a lui Brutus, vîrsta a temperat aceste sentimente. Beyle a devenit admiratorul lui Napoleon, dar ca funcționar a rămas republican și liberal. Pentru Burboni a avut totdeauna aversiune și pe preoți i-a detestat cordial. Cu guvernul lui Ludovic Filip s'a acomodat mai ales după ce primise o decorație.

O trăsătură interesantă a caracterului lui Beyle e înclinația și deprinderea de a fi secret și de a disimula. Aventurile lui de dragoste și conflictele cu poliția austriacă nu o explică decît în parte și ea e mai degrabă jocul pueril al unui romancier, care în monotonia existenței lui liniștite își procura singur iluzia de a trece cași eroul său Fabriciu prin primejdii teribile.

Unii oameni de geniu ne interesează mai mult prin personalitatea decît prin opera lor și Beyle e dintre aceștia. Cînd îi cetim operele, îl căutăm pe el, preferim omul, celor mai frumoase din invențiile lui.

Totuși Beyle a fost un essayst incomparabil și un mare romancier.

Arta lui, admirabilă în „Le Rouge et le Noir" și „La Chartreuse de Parme" nu ne face să prevedem arta romanului din secolul al XIX-lea și samănă mai mult cu acea a lui Richardson, Jean Jacques, Laclos, Benjamin Constant și Goethe prin grija ei exclusivă de a analiza sentimentele.

Nimic în opera lui, nu ne face să ne gîndim la Balzac, mai tînăr decît el cu șasesprezece ani, pictor și colorist al persoanelor și lucrurilor, sau la Walter Scott, decorativ atît de abundent.

In ceiace privește stilul, pentru Stendhal nu compta decît ordinea ideilor și nicidecum calitatea termenilor. Dacă îl comparăm cu Paul Louis Courrier care-și fabricase un idiom cu fragmente din Amyot și La Fontaine, Stendhal nu scrie bine, dar față de ceilalți contemporani, stilul său e superior prin naturaleță și simplicitate.

In poezie Beyle nu înțălegea nimic. Era în această privință un inamic al lui Apollo, un adevărat Marsyas.

Intr'un articol intitulat **Cazul bulgar**, *Louis Brun* pledează cu multă căldură în favoarea vecinilor noștri.

Autorul care a făcut ca ofițer francez campania din Orient afirmă că Bulgarii au fost calomniați în Apus datorită rapoartelor unor popoare rivale, mai ales Grecilor. In ceiace privește atrocitățile, ele nu sînt opera exclusivă a Bulgarilor și în această privință nici ceilalți balcanici nu au rămas mai prejos. Desigur moravurile politice și administrative au păstrat în Bulgaria, cași la toți balcanicii, un caracter oriental de corupție și de ipocrizie. Copii din punct de vedere politic, guvernanții acestor popoare mint la orice pas și sînt lipsiți de supleță, iar administrația exploatează în chip rușinos pe cei mici.

Totuși poporul bulgar nu e lipsit de calități, e muncitor și tena-

ce. Instrucţia e mai răspîndită la Bulgari decît la ceilalţi balcanici.

Partizan al unei înţălegeri bulgaro-sîrbe, autorul crede că aceasta ar putea să aibă la bază autonomia Macedoniei, locuită în cea mai mare parte de Bulgari.

Tratatul dela St. Remo zugrumă Bulgaria. Ea a înlăturat guvernanţii care au dus-o spre prăpastie, e condusă acum de oameni de viitor cu primul ministru Stambolinsky, şi Franţa e datoare s'o ajute în sforţările ei. Bulgaria şi Serbia, neavînd debuşee naturale la marea Egee vor fi silite să se întoarcă spre Dunărea, gravitînd spre Imperiile centrale sau prin Marea Neagră spre Rusia care, cu toată eclipsa ei trecătoare, rămîne marea necunoscută de mîni, protectoarea naţională a micilor state slave şi de acum înainte singura mare putere la porţile Constantinopolului.

Nuova Antologia (An. 55-lea, fasc. 1161, 1 Augus 1920).

In fascicola aceasta preocupările pur literare sînt lăsate oarecum în urmă de cele politice, deşi acest fapt nu-i scade întru nimic interesul. Alături de un suggestiv articol datorit senatorului *Achille Loria* asupra „Preludiilor şi speranţelor Societăţii Naţiunilor" şi de un capitol reprodus din Memoriile generalului *Luigi Capello*, în care povesteşte şi motivează deciziunea retragerii dela *Caporetto*, menţionăm judiciosul studiu al lui *A. Baldacci* asupra Muntenegrului în timpul războiului. Făcînd să reese, din documente oficiale, nedreptatea comisă de Aliaţi faţă de micul şi eroicul popor muntenegrean, autorul citează printre altele proclamaţiunea pe care o adase poporului său, regele Nicola, în ziua de 15 Noembrie 1915, pe cînd armatele sîrbe erau în plină derută şi pe cînd mica armată muntenegreană se lupta încă spre a-i acoperi retragerea. Pe lîngă faptul că această proclamaţiune este unul din documentele cele mai solemne dictate de inima suveranului poet şi soldat, ea e plină de învăţăminte atît prin sinceritatea tonului cît şi prin evocarea momentului de grea cumpănă în care se găsea ţara sa; iar măreţia cu adevărat epică ce transpiră din aceste rînduri, e cu atît mai impresionantă astăzi cînd ştim ce urmare a avut sacrificiul colectiv al poporului muntenegrean.

„Scumpului meu Popor!

Se poate ca munţii şi văile tale să nu fi aflat încă cum se războeşte Serbia şi cum, pas cu pas, ea este silită să dea înapoi în faţa celor trei Impărăţii şi a Regatului Bulgariei, înroşind orice colţ din ţara sa cu sîngele ei şi cu acel al duşmanilor. Puterea inamicilor Serbiei este amarnică şi vremea rea urmează fără de milă: toate acestea se unesc spre a face lupta şi mai grea. Serbia a fost pe neaşteptate atacată în urma unor neînţelegeri diplomatice, dar dînsa a ţinut piept şi ţine încă cu bărbăţie, subt conducerea nobilului său Rege şi a nepotului meu, fiul lui, Prinţul Moştenitor. Armata se dă înapoi încet-încet şi caută să se apropie de munţii noştri cu scopul de a se opune mai cu folos duşmanului, unindu-se cu forţele noastre.

Ajutorul sincer al Muntenegrului pe care i l-a dat împreună cu victoriile dela Orahovo, Trogiav, Visegrad şi Javor, n'a fost de-ajuns ca să oprească ori să izgonească valul puternic al duşmanilor noştri.

Dragul meu Popor, aceiaşi soartă pe care-a îndurat-o Serbia, se pregăteşte Muntenegrului, dar nimeni nu cunoaşte celace stă scris în cartea Destinului. Fiecare să fie convins că Muntenegrul va rămîne totdeauna credincios tradiţiunilor sale; că moartea e mai bună decît sclăvia şi că din toate bunurile acestei lumi, cel mai de preţ este libertatea.

Dragul meu Popor, nici un deget din eroica mea Ţară n'a fost încălcat de duşman până în acest moment. Ţara mea se va apăra, mai departe, în chip groaznic, înspăimîntător, dar dacă zile mai grele de încercare ar trebui să vină, Dumnezeu ne va ajuta, precum a ajutat pe părinţii noştri în zilele de nenorocire. Puternicii noştri Aliaţi ne vor ajuta de-opotrivă, de îndată ce vor putea, şi la urma urmelor trebue să învingem. Eu te implor, scumpul meu Popor, de a nu te lăsa descurajat; rămîi calm şi ţineţi spiritul tot mereu sus; urmează instrucţiunile şi poruncile pe care ţi le va trimite guvernul meu.

Cît despre existenţa materială şi subsistenţă, Aliaţii noştri s'au îngrijit şi ne vor asigura materiale în cantitate îndestulătoare. Nobilul şi cel mai puternic pe mări dintre Aliaţi, — Englezul, — şi-a luat însărcinarea de-a aproviziona Muntenegrul şi Poporul refugiat la noi din Erzegovina, din Bosnia şi din Serbia. Ai să mai suferi încă, Poporul meu martir, dar n'ai să rămîi fără de hrană. Din ascunzătorile şi din peşterile tale, ai să auzi prin munţi ecoul armelor noastre şi chiotul de veselie al învingătorilor.

Orice erou muntenegrean îşi va îndoi vitejia cînd va şti că ai lui vor avea traiul asigurat şi că poate nădăjdui în ajutorul puternic al Aliaţilor şi în izbînda dela urma urmelor. Lupta pe care eroii muntenegreni o vor susţine atunci, nu va fi decît un joc sîngeros pe care lumea îl va urmări cu cea mai mare uimire şi numele muntenegrean va fi acoperit de glorie. Dacă tu, scump Popor martir, vei afla că duşmanul a pus stăpînire pe vre-un oraş, ori pe vre-un judeţ, crede-mă, aceasta nu va fi decît pentru scurt timp. Dacă tu vei auzi că chiar şi

eu a trebuit să părăsesc capitala mea, află că tronul meu se va găsi acolo unde mă voiu găsi eu, poate chiar şi pe vîrful unui munte de unde voiu urmări subt faldurile steagului meu, fapta măreaţă a vitejilor mei pe care vîrsta mă împiedică de a-i conduce, în capul plicurilor, dela un creştet la altul al munţilor tăi, cîntînd imnul izbîndei. Eu cred în glasurile tainice ale acestui imn; eu cred în eroismul şi perseverenţa ta; eu cred că tu eşti poporul ales de Dumnezeu ca să fii tovarăşul celor mai mari popoare, în războirea lor ce va rămîne de pomină; eu cred că tu vei învinge şi că vei fi fericit. Crezi, tot aşa şi tu, eroicul meu Popor, în mine şi în nădejdile mele care n'au fost niciodată înşelate. Cu această urare, te salut părinteşte, te binecuvintez şi, deşi ţie nu ţi-e frică, e nevoe ca Regele tău să-ţi strige: „Fii fără teamă!.

Regele tău"

Ce-a urmat se ştie: pacea cerută de regele Nicola Austriei, din îndemnul guvernului sîrbesc, care dupăce trăsese toate consecinţele posibile din sacrificiul muntenegrean, caută acum să uneltească înglobarea Muntenegrului la Jugo-Slavia. ...„Eu cred în glasurile tainice ale acestui imn...; eu cred că tu vei învinge şi că vei fi fericit... Crezi, tot astfel şi tu, eroicul meu Popor, în mine şi nădejdile mele care n'au fost niciodată înşelate"...

BIBLIOGRAFIE

Carl Kautski, *Reformă socială sau Revoluție socială*, trad. de Maria Voinea, 1921, București. Prețul 8 lei.

Vasile Savel, *Contimporanii*, 1920, Arad. Prețul 12 lei.

E. Lovinescu, *Critice*, 1920, Alcalay et Co.. Prețul 10 lei.

I Șarvar', Cîntece de astăzi, Cîntece de mine, 1920, București. Prețul 6 lei.

Memoriul marilor proprietari agricultori din Moldova asupra reformei agrare, 1920. Iași.

Gabriel Compayré, *Froebel și grădinile de copii*, Trad. de Aurel Al. Negoescu, 1920. Focșani.

Th. Carlyle, *Răzvrătirea Femeilor*, în romînește de P. Moșoiu, 1920. București.

Alexandru Ciura, *Anuarul* liceului „Gheorghe Barițiu" din Cluj pe anul 1919—1920, Cluj.

Constantin Sporea, *Anuarul* Școalei Normale de băeți din Deva, pe anul 1919—1920. Deva.

Leca Morariu, *Dela noi*, povești bucovinene, 1920, Cernăuți. Prețul 5 lei.

I. Trandafir, *O furtună... într'un pahar cu apă*, 1920, București. Prețul 2 lei.

Noul Testament, tradus de *D. Cornilescu*, București, „Societatea Evanghelică Romînă", 1920.

Eugen Stătescu, *Consiliul Legislativ*, 1919, Craiova. Prețul 2 lei.

Mihail D. Korné, *Efectul Divergenței și Corecțional*, 1920, Craiova. Prețul 3 lei.

C. Hamangiu, *Proprietatea intelectuală*, 1920, Craiova. Prețul 3 lei.

Ilie Marin, *Ce mi-a povestit Cîrjă...*, Sibiu 1920.

Alexandru Lupeanu, *In pragul vremii*, 1920, Blaj.

Tiberiu Crudu, *Ce a fost și ce pot fi școlile pregătitoare; Propuneri pentru organizarea viitoare a școalelor normale*, 1920, Botoșani. Prețul 3,50 lei.

Platon, *Georgias*, 1920, Iași. Prețul 6.50 lei.

Proect de lege, pentru descentralizarea Ministerului Instrucției Publice, 1920, București.

Fany Emeric, *Primeniri*, 1920, București. Prețul 2 lei.

Al. Gh. Doinaru, *Victoreftimisme*, 1920, Moinești. Prețul 2 lei.

Calypso Corneliu Botez, *Problema Feminismului*, 1920, București.

Alfred Moșoiu, *Sufletul Grădinii*, 1920. București. Prețul 8 lei.

Lumina Creștinului, revistă. No. 6, 7, 8, Iași. Prețul 1 leu.
Cuvîntul Liber, No. 41, București. Prețul 2 lei.
Sanatatea, No. 1—2, București.
Umanitatea, No. 5, Iași. Prețul 6 lei.
Muzica, No. 10—11, București.
Școala Basarabiei, No. 9—10, Chișinău.
Spitalul, No. 10, București, Prețul 5 lei.
Pentru inima copiilor, No. 6, R.-Vîlcea. Prețul 2.50 lei.
Crinul satelor, No. 8—9, Tg.-Jiu.
Izvorașul, No. 16—18, R.-Vîlcea.
Hiena. No. 7, București. Prețul 1 leu.
Ideia Europeană, No. 44, București.
Lupta de clasă, No. 5, București. Prețul 2.50 lei.
Higiena, No. 131, București. Prețul 1.50 lei.
Annales des Mines de Roumanie, No. 6—7, București. Prețul 30 lei.
Analele Dobrogei, No. 2, Constanța, abonament 40 lei anual.
Buletinul Muncii, No. 1—4, București. Prețul 6 lei.
Viața Agricolă, No. 18, București. Prețul 2.50 lei.
Moldova dela Nistru, No. 23—28, Chișinău. Prețul 2 lei.

DRUMUL

Scene petrecute în dosul unor pleoape

Pleoapele s'au închis.

Somnul, ca un parfum puternic, pătrunde încetul cu încetul sufletul, îmbălsămindu-l. Toate gîndurile se întorc înăuntru, cà albinele la stup. Privirile s'au ridicat din afară și se înclină acum către lumea lăuntrică. Simțurile și-au închis ferestrele. Și sufletul nu se mai privește decît pe el, intră în el,—fără să se mai cunoască...

Dar, cu cît somnul se face mai puternic, cu atît un Decor din ce în ce se lămurește...

Și iată Visul...

E un drum, într'o pădure ce seamănă mai mult cu o grădină. Sară de primăvară. Soarele trebue să fi apus decurînd. Pe cerul curat, nouri roșietici fîlfîe încetișor. O liniște de cimitir se întinde—ca o mînă uriașă, întinsă în văzduh, printre degetele căreia ar cădea, leneșe, clipele...

Drumul șerpuește liniștit printre copacii care își apleacă pe trupul lui obosit crengile, ca să-l mîngîie...

O bancă veche, pe care se vede că nimeni nu s'a odihnit demult, căci mușchiul a așternut perne moi pe lemnul ei decolorat, a adormit lîngă drum, de așteptare. Puțin mai departe e o statue care se nărue în alba desnădejde a marmurei din care a fost odinioară sculptată. De lîngă ea o cărare se desprinde. In fund, aproape de locul unde drumul se ascunde în dosul unor brazi bătrîni, cîteva colonade se ridică; tulpini de ederă aștern pe marmură sărutări verzi.

Acel care are visul vine, călăuzit de Drum.

ACEL CARE ARE VISUL

Unde mă duci? Nu vreau să merg mai departe! Sînt ostenit...

DRUMUL

Ce-ți pasă ?

ACEL CARE ARE VISUL

Am plecat demult. Ființa mea, acum, e mai ușoară ca un parfum, mai fluidă ca o flacără, mai nelămurită ca un ecou. Nu mai sînt eu. Adevărata mea făptură a rămas undeva, în urmă, rătăcită în visul meu, pe care nu-l cunosc... Altădată purtam un suflet cu mine... Acum ?...

DRUMUL

Ce-ți pasă !

ACEL CARE ARE VISUL

In propriul meu vis m'am rătăcit. Și iată-mă acum ostenit, cași cumași fi venit de departe... Cu toate acestea mi s'ar părea că n'am făcut decît un pas...

DRUMUL

Un pas a cărui durată se măsoară cu veșnicii...

ACEL CARE ARE VISUL

Insfîrșit, vreau să știu!

Cine ești?

Ai îmbrăcat forma cunoscută a unui drum...

Dar nici-un drum, în lumea din care vin, nu-ți seamănă...

De unde vii, unde te duci, niciodată n'am știut...

In toate visurile mele te-am întîlnit...

Trupul tău de șarpe se întinde prin ținuturi de purpură, unde strălucesc apusuri puternice, deschise la orizont ca niște roșii buze uriașe! Pe subt crengi gîrbove de noapte, de-a-lungul lacurilor vinete de lună, tu îmi faci semn să vin spre o fericire nouă, pe care niciodată n'am găsit-o! Prin sterpe deșerturi de aur și de bronz, cu legănări de barcă tu mă porți!

Cine ești?

Ai îmbrăcat forma cunoscută a unui drum...

Dar nici-un drum, în lumea din care vin, nu-ți seamănă...

(Drumul tace).

Prin mine trăești. Dacă visul meu n'ar fi, n'ai fi nici tu. Prin visul meu tu treci, plimbîndu-ți senina ta indiferență. Albastra liniște a somnului o străpungi. Și in brațele tale porți trupul răpit al visului meu...

Cine ești?

Vreau să știu...

Căci vreau să fiu stăpîn pe visul meu!

(Drumul tace).

Călătorul ostenit s'a așezat pe banca veche. O clipă el închide ochii... Pleoapele greoae se ridică și călătorul privește mirat în jurul lui. Iarba deasă crește acum pe unde a fost, odată, drumul. Dar lîngă el, venit de nicăieri, crescut parcă din pulberea drumului acum dispărut, a răsărit un zîmbitor Bătrîn...

BĂTRÎNUL

punînd mîna pe umărul călătorului.

Mă mai cunoști ?

CĂLĂTORUL

Nu. Nici nu știu dacă te-am văzut vreodată...

BĂTRÎNUL

De unde vii ?

CĂLĂTORUL

Nici nu știu dacă am plecat vreodată. Sau, dacă am plecat, asta s'a întîmplat prea demult...

BĂTRÎNUL

Unde te duci ?

CĂLĂTORUL

Oriunde...

BĂTRÎNUL

Dar ce cauți ?

CĂLĂTORUL

Nimic—și tot!... Ași vrea să văd cu alți ochi, s'aud cu alte urechi, să simt cu alte simțuri decît ale mele. Aș vrea să plec cu fiecare ecou, să mă sting cu orice privire, să mor cu fiecare pas pe care îl distramă vîntul... Și apoi să mă nasc cu parfumurile și cu fluturii, cu sprintenii fiori să alunec pe umerii albi ai statuilor, să rîd cu buzele verzi ale valurilor, să plîng cu frunzele pădurii... Cu nourii albaștri care trec ași vrea să plec...

BĂTRÎNUL

Atunci, vino cu mine... Am să-ți arăt frumoase lucruri, vino... Vrei tu să vii cu mine ?

CĂLĂTORUL

Dar cine vei fi tu, oare ? Mîna ta pe umărul meu e mai ușoară ca fulgii... Glasul tău, deși aproape, pare că vine de cine știe unde, și trupul tău atît e de fluid că, nu știu, noaptea îmi vorbește, sau tu, plăsmuit din noapte...

BĂTRÎNUL

Sînt... oricine vei vrea... Am îmbrăcat—din întîmplare—forma subt care mă vezi acum. Sînt astfel cum închipuirea ta mă face. Cînd ochii tăi se 'nchid, atunci mă vezi. Și mă cunoști atîta timp cît nu știi cine sînt...

CĂLĂTORUL

Să mergem, dar! Oriunde! Cît mai departe!

BĂTRÎNUL

Vino.

CĂLĂTORUL

Dar drumul! Unde e ? Nu-l văd...

BĂTRÎNUL

Drum nu-i decît acolo unde-i capăt!

*

O cîmpie fără iarbă, stearpă, netedă şi roşcată ca fundul unui lac care a secat. In depărtare, cerul lipit de pămînt închide cu un clopot de sticlă albastră cîmpia. De cer, drept la mijloc, stă prins soarele, galben ca un fruct pe jumătate putred; deaceia lumina e mai mult crepusculară. Nici-un drum, nici-o cărare.

CĂLĂTORUL

venind pe cîmpie, urmat de Bătrîn.

Nu. M'am săturat. Nici-un drum, nicăeri! E cu putinţă? Ştiam că trebue să fie un drum. Altădată era? Unde e?

BĂTRÎNUL

Fără îndoială că a ostenit şi s'a aşezat subt un copac ca să se odihnească...

CĂLĂTORUL

Atunci nu putem merge mai departe...

BĂTRÎNUL

De ce? Mai este mult până la capăt?

CĂLĂTORUL

Dar n'avem drum!

(cineva înaintează pe cîmpie).

Zăresc pe Cineva care vine... Ehei! Ehei! Nu ştii, mai este mult până la capăt?

CINEVA

apropiindu-se.

Nu este capăt.

CĂLĂTORUL

Cum nu este? Trebue să fie...

CINEVA

Nu poate fi capăt...

CĂLĂTORUL

Se vede că pe aici se mai crede încă în existenţa infinitului! E o plăsmuire care, în vremurile noastre, nu mai poate avea sens. Nu va trece mult şi oamenii au să-i ridice şi harta, aşa că ai să-ţi poţi plimba degetul prin el, în voe... La urma urmei infinitul e tot un capăt—pentrucă e un cuvînt...

CINEVA

îndepărtîndu-se.

Nu este capăt!

*

O stîncă lată şi lucie, pe marginea mării, noaptea, la lumina lunii. Valuri puternice întind braţe lungi, plescăe, din limbi uriaşe, se isbesc cu pieptul de piatra care stărue, neclintită. Pe cer, nourii rostogolesc talazuri de umbră. Cu braţe vînjoase încearcă să sgudue luna, largă, roşie, ca gura unei peşteri de purpură. Stînca rotundă şi luna închegată ca o rană îşi strivesc deopotrivă strălucirea, mute şi spăimîntătoare.

Pe stîncă a năvălit o turmă de oameni goi, cu trupul plin de peri ţepoşi, cu părul capului lăsat pradă furtunii. Ochii lor sînt prea adînci, fruntea lor prea boltită; privirile lor atîrnă în aer, grele, ca nişte lanţuri. Cu unghii ascuţite îşi sfîşie carnea trupului din care ţîşneşte sîngele.

La o margine stă călătorul cu Bătrînul lîngă el.

CĂLĂTORUL

Aici s'a sfîrşit drumul. Picioarele mele ostenite cer odihnă. Mîinile mele, fără voe, se împreunează, în rugăciune...

BĂTRÎNUL

Către cine?

(Dar vorbele lor sînt acoperite de un urlet scăpat parcă din gîtlejul unui ocean. De cealaltă parte a stîncii, fiinţele care par a fi oameni, s'au adunat. Braţele lor se întind spre cer; ochii lor vor parcă să înghită văzduhul; buzele lor se deschid, flămînde de rugă. Şi ei urlă...)

BĂTRÎNUL

Ascultă!

(Urletele se ridică, tot mai puternice, tot mai jalnice. E atîta desnădejde în ele, de parcă pămîntul însuşi, rănit adînc, s'ar văita prelung, cerînd îndurare...)

BĂTRÎNUL

Ai auzit?

CĂLĂTORUL

E înspăimîntător...

BĂTRÎNUL

Acestea sînt sufletele vremurilor viitoare. Nu le-ai cunoscut? Ele trăesc în tine, totuşi...

CĂLĂTORUL

Dar ce vor?

BĂTRÎNUL

N'au cui să se roage şi imploră furtuna să le dee un stăpîn... Dar a lor e vina! De ce şi-au ucis Zeii?

CĂLĂTORUL

Să mergem! Să plecăm de aici! Haide!

BĂTRÎNUL

Erai ostenit...

CĂLĂTORUL

Nu mai sînt. Să mergem! Cît mai departe! Cît mai departe!

*

La marginea unei păduri. O cărare, printre erburile înalte, se îndoae şi pătrunde în desiş, pierzîndu-se. Se văd

copaci bătrîni, cu trupuri puternice încă, cu braţe noduroase, cu palme de frunze bătătorite de timp. Flori de cîmp, sălbatice, stau presărate, ici şi colo, prin iarbă. Soarele apune în dosul pădurii. Razele lui o cuprind într'un painjeniş de aur. Linişte.

CĂLĂTORUL

vine pe cărare, însoţit de Bătrîn.

Văd un om, aşezat la umbra unui copac. Deasupra lui o scorbură pune o aureolă neagră. Stă cu braţele încrucişate, cu fruntea aplecată. Ciudat! Spune, nu ţi se pare că e înfăşurat cu o zdreanţă de cer?..

BĂTRÎNUL

Cerul care se lasă pe umerii oamenilor nu se vede...

CĂLĂTORUL

Uiţi că nu mai sîntem *dincolo*...

BĂTRÎNUL

Dar atunci unde sîntem?

CĂLĂTORUL

De bună samă că *aici*... Unde ai vrea să fim?

BĂTRÎNUL

Nicăeri—atunci cînd nu poţi fi pretutindeni!

CĂLĂTORUL

dînd din umeri.

Cum vrei... Să ne apropiem...

BĂTRÎNUL

Nu. Să nu ne apropiem. Să-i vorbim de aici: are să ne audă.

CĂLĂTORUL

Ei! Omule!

CERŞITORUL

ridicînd capul.

Ce este?

CĂLĂTORUL

Sîntem nişte călători rătăciţi. Am pierdut drumul...

CERŞITORUL

Drumul! Ce vreai să spui? Nu înţeleg.

CĂLĂTORUL

E ciudat! Cum nu înţelegi? Drumul, căutăm Drumul...

CERŞITORUL

Nu este drum...

CĂLĂTORUL

Cineva spunea odată că nu este capăt. Acum aflu că nu este nici drum... Să nu mai fie oare nici-o nădejde?

CERŞITORUL

Vorbele tale îmi sînt necunoscute. Nu ştiu ce vreai să spui.

CĂLĂTORUL

Să ne apropiem. Ciudat! Omule, unde ai ascuns cerul? Adineauri îl purtai încă pe umeri. Acum, zdrenţe murdare îţi acoperă trupul. Mîinile tale sînt negre ca pămîntul. Faţa ta e o scoarţă de copac bătrîn...

CERŞITORUL

Priveşte-mi ochii...

CĂLĂTORUL

Aşi spune că ai ascuns cerul într'înşii...

CERŞITORUL

Nu ştiu de unde veniţi. Nu vreau să ştiu. Iată o piatră. Odihniţi-vă mădularele ostenite.

CĂLĂTORUL

Da. Ne vom odihni. Venim, într'adevăr, de foarte departe...

CERŞITORUL

Aşa... Şi eu am să vă spun o poveste... Vreţi?

CĂLĂTORUL

N'am auzit demult. Spune-ne una, dar să fie frumoasă...

CERŞITORUL

In lumea din care poate că veniţi, trăia demult un tînăr Prinţ ai cărui ochi din negri se făcuseră albaştri—atît de mult se uitase la lună! Voi ştiţi că, după ce apune Soarele, cînd cerul e senin şi văzduhul blînd ca o binecuvîntare, până să se ridice luna, dela un capăt la altul al cerului se despleteşte părul cărunt al soarelui... El a murit demult; trupul lui însîngerat se rostogoleşte poate şi acum prin prăpăstiile haosului albastru,—dar părul lui împrăştiat flutură încă de-asupra pămîntului. Tînărul Prinţ, care avea toate diamantele lumii, era gîrbovit de o durere grea şi sufletul lui era bolnav. El ar fi dat toate diamantele lumii pentru un fir din părul Soarelui. Dar nimeni nu putea să-i îndeplinească dorinţa, pentrucă oamenii au pierdut demult drumul stelelor. Pe un turn înalt, singuratic, tînărul Prinţ ridica braţele lui ostenite spre părul Soarelui. Cînd bătea vîntul, braţele lui se înălţau cu putere, iar cînd nici-o adiere nu mai smulgea un zîmbet apelor, braţele lui cădeau, grele ca pămîntul şi, cu fruntea pe lespezi, tînărul Prinţ gemea de desnădejde...

CĂLĂTORUL

Cum? Numai atît? S'a sfîrşit povestea?

CERŞITORUL

Sfîrşeşte-o singur...

BĂTRÎNUL

Haide! Povestea lui n'are nici-un sens, nu vezi? iți pierzi vremea ascultîndu-l.

CĂLĂTORUL

De ce nu vrei să sfîrşeşti povestea? O începuseşi frumos...

CERŞITORUL

Atunci de ce mai vreai să cunoşti sfîrşitul? Incepe întotdeauna, nu sfîrşi niciodată...

*

Pe vîrful unui munte. O stîncă sfîşie cu un deget de granit văzduhul. Alta a adormit cu fruntea în palme. Una s'a povîrnit pe-o coastă. Cîteva privesc, desnădăjduite, înspre vale. Nu se vede nici-un soare, nici-un nour. Dar cerul e roş.

De după stînci apar doi oameni. Sînt nişte zugravi. Unul din ei poartă o caldare plină de boia roşie, celălalt o badana.

UNUL DIN EI.

privind în sus.

Nu găseşti că cerul e prea roş?

AL DOILEA

Nu e nimic. E mai impresionant.

(S'aud cîteva strigăte din vale şi, în curînd, apare Bătrînul ţinîndu-se cu mînile de o stîncă.)

BĂTRÎNUL.

întorcîndu-se spre vale.

Aşa. Ţine-te bine să nu cazi. Am ajuns.

CĂLĂTORUL

[se ridică şi sare depe stîncă.

Uff... Insfîrşit! Ei, n'ai ce spune: de aici nu mai putem merge. Priveşte: ar însemna să-ţi rupi coastele...

(În acest timp cei doi Zugravi cerceteazǎ cu luare aminte fiecare stîncă. Unul din ei a scos un metru din buzunar şi le măsoară. Celălalt le numerotează cu roş.)

CĂLĂTORUL.

zărindu-i.

Iată şi alţii care s'au oprit aici. Hei, oameni buni. Nu ştiţi de mai este pe aici vre-un drum?

(Oamenii nu răspund. Călătorul se apropie de ei.)

Dar ce faceţi acolo?

ÎNTÂIUL ZUGRAV

Luăm dimensiunile Naturii.

CĂLĂTORUL

Adevărat? Dar la ce vă trebue?

ZUGRAVUL

Vrem să clădim alta în loc. Sîntem trimişii unei mari So-

cietăţi pentru exploatarea terenurilor necultivate din Haos. Mă mir că n'ai auzit. Va fi, credem, cea mai mare întreprindere modernă. E vorba de a se coloniza cîteva planete. E foarte probabil, însă, că Pămîntul să se mute definitiv în alt univers. Dar nu e exclus să se creeze un altul în locul lui— mai aproape de Soare. Trebue să ne grăbim că, dacă nu, are să ni se nărue subt picioare. Nu mai e bun la nimic. Ne trebue altă Natură!... Dar, ia spune, nu găseşti că cerul e prea roş?

CĂLĂTORUL

Parcă da,..

ZUGRAVUL

către ceilalţi.

N'aveam eu dreptate? Doar ţi-am spus că boiaua e prea tare!...

CĂLĂTORUL

Dar cine v'a pus să zugrăviţi cerul?

ZUGRAVUL

Cîrpim şi noi cum putem mai bine hodorogita asta de Natură. Dar e zădarnic. Nu vezi ce azur zdrenţăros? Ce crezi! Atîtea păsări care l-au cutreerat, de-atîta vreme! Atîtea ploi! Atîtea trăsnete care l-au plesnit! Şi gîndeşte-te că, decînd a fost creat, nu s'a obosit nimeni să-l repare! Intr'o bună zi ai să vezi că ne trezim cu dînsul în cap... Nu, ascultă-mă pe mine, ne trebue altă Natură...

(Bătrînul, care a ascultat cu atenţie, vrea să vorbească, dar e oprit de urletul Nebunului care îşi bagă capul printre stînci.)

NEBUNUL

Cu ochii în sus, huidue, apoi îşi duce degetele la gură şi şueră prelung...

BĂTRÎNUL

Ce te-a apucat? Ai putea să nu sbieri aşa de tare. (Arătînd stîncile) Ai să le trezeşti...

NEBUNUL

Spui prostii. Cum am să le trezesc? Nu vezi că-s nişte stînci!

BĂTRÎNUL,

încet, către Călător.

Nu-l lua în samă: e nebun...

NEBUNUL

Era să-mi rup piciorul din pricina voastră. De cînd vă strig!... Nu ştiţi care e drumul pe unde a trecut Lumina?

BĂTRÎNUL

Drumul! Iar drumul! Veşnic drumul!... Şi-o fi frînt gîtul în vre-o prăpastie!

NEBUNUL

Ce! Vorbeşti intr'aiurea... Cum să-şi frîngă gîtul!

BĂTRÎNUL

încet, către Călător.

Nu-l lua în samă: e nebun... (Către Nebun) Dar nu ne-ai spus ce cauţi pe aici...

NEBUNUL

Lumina.

BĂTRÎNUL

Aşa? Şi ce vrei cu ea?

NEBUNUL

Am o socoteală veche cu dînsa. (Apropiindu-se, misterios) Să vă spun şi vouă dacă vreţi. Are să vă fie de folos. Mai întăiu, nu ştiu dacă o cunoaşteţi... N'are decît un singur ochiu şi suflă cer pe nări. Cîteodată s'ascunde în pămînt, şi atunci îşi scoate capul prin vulcani. In glasul ei ţimbale de aur se strivesc. Pentrucă Lumina urlă — şi se hrăneşte cu creeri. Işi face din ochii oamenilor goarnă, şi urlă. N'aţi auzit-o? Urlă mereu, noaptea caşi ziua. Pentrucă în întuneric e lumină, după cum în sunete e tot tăcere... Dar asta am să v'o spun altă dată. Acum, nouă ne trebue Soarele. Nu soarele care l-aţi văzut pe cer şi care nu e decît ochiul Luminii. Ci Soarele cel adevărat care nu poate răsări din pricina ei. Forma lui pluteşte neînchegată în Haos. Dacă nu s'a născut încă de vină e numai Lumina hursuză şi bătrînă care ne stăpîneşte. Şi deaceia trebue s'o ucidem. (Apropiindu-se mai mult şi şoptind) Ascultaţi. Sînt pe urmele ei! Inţelegeţi voi asta? Pe urmele ei. Şi am s'o prind. Are păr de cristal... (Scoate repede un cleşte de subt haină) Inţelegeţi: nu vreau să mă muşte. Dar am s'o iau de păr şi am s'o tîrîi până aici. După aceia avem să-i scoatem ochiul. (Se îndepărtează, cu degetul la gură) Aşteptaţi. Mă duc s'o caut. Am s'o aduc. Fiţi fără grijă... Sînt pe urmele ei...

Călătorul înspăimîntat îl priveşte; Bătrînul dă nedumerit din umeri; cei doi Zugravi au rămas cu gura căscată. Şi, în faţa tuturor, clămpănindu-şi cleştele, Nebunul se aruncă în prăpastie.)

*

Un felinar, la colţul unei uliţe pustii. Nu se văd nici case nici copaci. Un zid gîrbov se zăreşte, pornit din întuneric, în întuneric pierdut. Tiptil, vîntul se strecoară pe lîngă zid, dă cu tifla felinarului care scîrţie. Nu se văd stele. Debunăseamă e toamnă, după ploae. Nourii negri trebue să fie aproape de pămînt.

Lîngă felinar, în noroiu, e o femee în zdrenţe, cu capul plecat, nemişcată; părul cărunt îi atîrnă pe frunte şi pe ochi.

La colţul uliţei au poposit Călătorul şi Bătrînul.

CĂLĂTORUL

Oare soarele n'are să mai răsară niciodată? E-atîta vreme decînd nu l-am văzut!

BĂTRÎNUL

Soarele? Uite-l...

CĂLĂTORUL

Cum! Un felinar?

BĂTRÎNUL

Mă mir că nu-l mai recunoşti. E el, Soarele. Nişte oameni l-au găsit pe cîmp, unde căzuse, de oboseală. L-au ridicat şi l-au atîrnat acum de o frînghie, ca să nu sboare iarăşi. Dar se vede că nu-i merge bine — căci, ia priveşte ce slab s'a făcut! Din pleşuv ce era, a pleşuvit şi mai mult. E roş şi vechiu, hodorogit, aproape stins. Nu mai are mult de trăit.

CĂLĂTORUL

Dar dacă i-ar da drumul să sboare din nou, poate şi-ar veni în fire.

BĂTRÎNUL

N'ar folosi la nimic. Nu vezi că i-au tăiat aripile? Iată opera oamenilor: au adus soarele pe pămînt şi l-au schingiuit.

CĂLĂTORUL

Mi-e frig. Oare visul acesta n'are să se mai sfîrşească?

FEMEIA

fără să ridice capul.

Da, pentruca altul să înceapă.

CĂLĂTORUL

Şi de unde ştii tu, scîrboasă cerşitoare? Cine eşti?

FEMEIA

ridicînd fruntea.

Nu mă mai cunoşti?

CĂLĂTORUL

Nu mi-aduc aminte să te fi văzut vreodată...

FEMEIA

M'ai văzut întotdeauna. Nedeslipită am fost de tine. Te-am urmat pretutindeni. M'ai îmbrăţişat mereu. Şi zici că nu mă cunoşti! In mine totuşi adorm toate nădejdile, se mistue fericirile, şi idealurile toate din mine înfloresc şi se ofilesc în mine... Pentrucă eu sînt ceiace e *veşnic* în tine caşi în tot: sînt Putrezirea... Dar nu ne vom uni pe deplin decît în moarte — cînd visul acesta se va sfîrşi...

CĂLĂTORUL

către Bătrîn, cu groază.

O, drumul, drumul, adevăratul drum! Unde e? Il simt! E aici, aproape, în preajma mea! Mă caută şi el, poate, cum îl caut şi eu pe dînsul! Drumul *meu*! Unde e?

BĂTRÎNUL

Aşteaptă. Drumul va veni, singur.

*

Grădina de altădată, pe care Călătorul n'o mai recunoaşte. El vine abătut, ostenit, singur. Luna atîrnă de ramuri stalactite fluide. Pentru Călător lumina ei e ca un vin dulce şi ameţitor. Bătrînul a dispărut, cine ştie unde... Dar Călătorul nici nu-şi mai aduce aminte de dînsul. In sufletul lui, acum, o muzică liniştită şi nelămurită, făcută parcă din amintirea tuturor muzicilor odinioară auzite, se deslănţue; şi intreaga lui făptură năvăleşte in viltoarea visului, cu care se amestecă, devenind, astfel, vis...

CĂLĂTORUL

şopteşte.

Un Surîs, pe care buzele leneşe l-au lăsat să sboare, şi care a căpătat o formă; un Fior, pe care un vînt sburdalnic l-a desprins, preschimbîndu-l intr'un Mers; un Ecou care a reînviat intr'o Privire... Ce nume porţi?

APARIŢIUNEA

Care, mai uşoară ca un sunet scăpat dintr'un fluer, inaintează plutind.

Nu mă cunoşti? Mîna mea deschide porţile in vis. In glasul meu mor florile, se sting parfumurile, adorm ecourile... In ochii mei plutesc toate amintirile.

CĂLĂTORUL

Simt că dacă aş indrăzni un nume—o, fie el cît de iubit—privindu-te, s'ar ofili, ca o floare...

APARIŢIUNEA

Numele meu! Ai vrea să-l poţi rosti acum, dar nu-l cunoşti. Cînd il veĭ şti, sufletul tău nu va mai vrea să-l spue, niciodată! O, taci... Tremurul buzelor tale e destul...

CĂLĂTORUL

Vorbele tale plutesc in jurul meu, blînde, ca nişte fluturi. Mai spune-mi-le încă... Simt că nu voiu avea nevoe să incerc să le înţeleg. In sufletul meu vor pătrunde, surîzitoare, ca nişte copii intr'o grădină... Spune-mi de unde vii...

APARIŢIUNEA

De nicăieri... de pretutindeni, totuşi!
De aici,—de acolo,—de oriunde!

Văzduhul gol e cuibul meu molatic. Pe drumuri pardosite cu lespezi albastre de vînt am venit, în braţele unui Ecou ostenit... Fiindcă pînza de painjen e prea grea pentru trupul meu, mi-am aruncat pe umeri un alb surîs de lună... Dintr'un parfum mi-am croit un palid sceptru...

Şi dacă nici acum nu-ţi aduci aminte de mine, mîna mea îţi intinde Clipa—cupă...

CĂLĂTORUL

Şi totuşi armonioasa ta făptură din ce în ce se îndepărtează... Unde te duci?..

APARIŢIUNEA

Acolo unde ne vom regăsi...

CĂLĂTORUL

Ia-mă cu tine...

APARIŢIUNEA

La ce ţi-aşi spune să vii?.. Gîndeşte-te: un Pas ar insemna acum, Sfîrşitul.

CĂLĂTORUL

O, lasă-mă atunci să vin cu tine...

APARIŢIUNEA

Zădarnic!

Am venit acum numai pentru a te vesti că ne vom mai intîlni odată!

Zădarnic!

Inainte chiar ca picioarele tale să facă Pasul, inainte ca braţele tale să incerce să mă oprească, eu nu voiu mai fi. Pe buzele tale sărutările se vor ofili, nenăscute încă... Şi vîntul va răpi sărutările tale, vîntul...

(O coardă care, nevăzută, s'ar rupe, şi al cărei ultim zîmbet trist îşi prelungeşte agonia de-alungul florilor grădinii... şi alba Viziune a dispărut demult...)

*

Călătorul a rămas singur. Fruntea lui se apleacă: braţele îi cad; trupul şovăe. Şi el îngenunchiază.

In jurul lui o negură se împrăştie, îl cuprinde, îl pătrunde...

Şi acum, la lumina verzue a lunei, florile strălucesc, albe, ca nişte oseminte. Printre cele din urmă frunze veştede, razele reci întind braţe uscate. Statuia, zdrenţuită de Vreme, doarme. Colonadele albe se apleacă, aproape să cadă. Mihnirea unei toamne veşnice se întinde peste tot...

Dela o vreme şoapte nelămurite de pretutindeni se desprind, alunecă încoace şi încolo, se încheagă în glasuri, se pierd în foşnete, renasc în murmure...

Una din ele, stăruitoare, se apropie...

Şi călătorul simte lîngă el, din nou, pe Bătrînul care l-a călăuzit...

CĂLĂTORUL

şoptind.

Odinioară mi-ai spus să vin. Te-am urmat. Unde am ajuns? vreau să mă întorc!

BĂTRÎNUL

Unde?

CĂLĂTORUL

Acolo de unde altădată am plecat de unde n'ar fi trebuit aiciodată să plec...

BĂTRÎNUL

Singur ai vrut.

CĂLĂTORUL

Dar n'am ştiut! O, să ne 'ntoarcem...

BĂTRÎNUL

Cu neputinţă... căci *acolo* e acum *aici*...

CĂLĂTORUL

Din tot ce mi-ai făgăduit odinioară, n'am izbutit să găsesc nimic...

BĂTRÎNUL

Acuma *ştii*...

CĂLĂTORUL

Ce-mi pasă! Nu mai vreau să ştiu!

BĂTRÎNUL

E prea tîrziu...

CĂLĂTORUL
ridicîndu-se.

Ei bine, nu! Vreau să cutreer tot—să *mă* cutreer! Şi apoi să-mi sfărîm lanţurile, să-mi surp zidurile, şi să-mi lărgesc simţurile, să-mi depăşesc marginile,—*să trec dincolo de mine!*

BĂTRÎNUL

In tine eşti şi niciodată nu vei putea eşi din tine...

CĂLĂTORUL

Totuşi odată cu privirile sufletul meu zboară; urechile mele sorb văzduhuri de sunete; simţurile mele sînt porţi care se deschid larg...

BĂTRÎNUL

Către tine...

CĂLĂTORUL
abătut.

Nici-o nădejde?

BĂTRÎNUL

Toate—şi niciuna...

CĂLĂTORUL, nădăjduind încă.

Dar drumul, drumul...

BĂTRÎNUL

Eşti tu însuţi...

CĂLĂTORUL, cu o izbucnire de revoltă.

Dar spune-mi, cine eşti tu care m'ai chinuit întotdeauna?...

*

Pleoapele se deschid...

Al. A. Philippide

ÎNRUDIRE

Două lucruri, minunat de privit, în două lumi deosebite: în afară,—bolta înstelată a nopţii; înlăuntru,—legea morală.

Kant.

...încrucişarea amîndurora într'un acelaş suflet e fascinarea şi sărutul ce ni le trimite Invizibilul.

Nu-mi eşti străin, o Univers nemărginit!

Te simt al meu, în depărtatul stelei licărit,
Al meu în cîntecul din mine isbucnit,
Şi pentru fiece dorinţă ce mă 'mbată,
Al meu în fiecare floare mirezmată.
Cum pruncul e 'nrudit cu sînul mumei
Aşa-mi întind spre fructul verilor dospit
Din dărnicia enigmatică a humei,
Şi braţele şi buzele de fiu!
Gust dulcea Ta iubire din aroma
Cu care subt frunzar l-ai pîrguit;
Tu eşti grădină părintească,—nu pustiu.
Nu-i sete ce mă chinue adîncă
Să nu-i păstrezi, cleştarul undelor în stîncă;
Nu-i boală să mă muşte, să mă fiarbă,
Să n'o alini c'un fir al Tău de iarbă;
Nu-i dor nelămurit,
Să nu-i deschizi oglinzi în Nesfîrşit...

Nu-mi eşti străin,—Mister pecetluit!

Așa cum unui mare 'nvățător
Pe lîngă ucenic i-e drag să stee,
Te-ai mlădiat priceperilor mele:
In pulbere-ai redus noian de stele
Să le cuprindă ochiu 'ntrebător,
Și ai închis nemărginiri lactee
Subt pleopa lui, — cu a minunii chee.

Infricoșatele-ți împărății
Cu largul necuprinsului cutreer,
Din oarbe și supuse cum le ții,
Le-ai înviat în taina liberă din creer.
Și-atunci frumoase, — cum nu sînt aeve
In somnul vag din sîmburii ființii,
Lipsite de fiorul năzuinții, —
Le urci surîsul dornicelor seve
In vii corole razele să-ți bee
Și 'n noaptea neclintită-a neființii
Impraștii flora-a mii de curcubee...
De-atunci, informele monade înfloriră,
De-atunci, în sînul mutelor mișcări
Tresar, s'alung fantastic, irizări,
Tot haosul la cîntul tău delira!

O fericita, binecuvîntata amăgire!
Drept punte ne-ai întins'o pe abis,
Ca drumul la suprema-ți desvălire
Să pară feeria unui vis:

A simțului aripi-halucinare
Dă pașilor de orb, nerăbdători
Și minții zăbrelite 'n închisoare
Puternici fîlfîiri pregătitoare
In așteptarea ultimelor zori!

Căci fiece obstacol ce te-ascunde
In cetățuia ta din infinit,
Nu-i un zăvor, ci treaptă de suit,
S'aud mai clar chemările-ți profunde.

De nu erai focarul de-armonie
Ce'n largi undiri de cercuri se resfiră,
Demult te prăbușai din temelie
Ca trăznetul sorbit de vijelie
In discordanța forței de expiră

Dar nu și-au frînt tulpina lor în noapte,
Columnele ce-ți sprijină tăria,
Și grave cad enigmele-ți în șoapte
Și bolțile-și răsună simetria...

Ci spre a 'mpărtăși simțirii noastre
In liniște pulluța admirării,
Pe vuetul rotirilor de astre,
Ai pus surdina calmă-a depărtării...

Se sparg asteroidele în spațiu
Călătorind ca luminoșii nouri,
Ci eu privesc adîncul cu nesațiu,
Afar' de cataclisme; doar ecouri
Ajung la pragul minții, în popas,
Cu 'nfiorări de neprielnic ceas!
Prăpăstiile fierb în adîncimi, —
Eu simt numai un freamăt de 'nălțimi,
O mînă nevăzută, — adieri
Ce-mi lunecă pe frunte mîngîeri.

Nu-mi ești străin, o Univers nemărginit!

—

De ce în fața serii, după ploae
Cînd frunzele ca roiurile mişcă
Şi crăngile cădelnițînd se'ndoae
Serbînd nuntiri ce'n aer se fecundă,—
De ce în ritmul lor şi ram şi undă
Mă leagănă, mă fură,—şi-s perdut?
O linişte'n văzduh şi'n gînd inundă,
Adîncurile'n freamăt au tăcut:

Sus,—veacuri luminoase în tărie,
In puls de stele clipele şi-aprind
Şi noaptea e atît de străvezie
Că pe oglinda apei cenuşie
Văd umbra unui fluture vîslind!

Ce nevăzut arcuş deşteaptă strunei
Din suflet, melodiile din rai,
Cînd umbre largi pătînd nisipul lunei
Pe-aleele îmbătătoare'n Mai
Iți scrie hieroglifele pe drum?

Subt bolta catedralelor de frunză
O orgă'n mine prinde să-mi răspunză:
Sînt foamea de *atunci* şi de *acum*
Şi'ndestularea numai Tu mi-o dai!
Cum trupul se ghiceşte din veştmînt
Tu eşti,—fiindcă vălul Tău eu sînt.
Şi dincolo şi dincoaci de fereşti
Te văd,—fiindcă eşti.
Din depărtări ne leagă şi ne'mbină
Acelaşi lung fior, aceiaşi sete
Ce pleacă din obscura rădăcină
Sbucneşte'n flori, ce sorb să se îmbete
Din soarele fîntînii de lumină!

Un farmec lin în Tine mă cufundă
Ca luntrea dusă'n tactul de lopeți...
De eşti himeră, poate să răspundă
Nimicul c'un izvor de frumuseți?
Sînt eu nălucitor,—Tu nălucirea?
Risipitoru's eu,—Tu risipirea?
Eu pulbere, pot eu avea puterea
Ca să te torn în formele splendorii?
Eu zugravul,—Tu pînza aurorii?
Eu darnicul bogat,—şi Tu averea?

Neînțeleasa viermelui trufie
N'a despicat prăpastia 'ntre noi:
Simt firele vieții'n apa vie
Ce m'a 'nrudit cu bolta azurie
Ca nuferii, cu umedul noroi!

Tu patimi înjosite'n mine-ai pus
Alăturea de'ntrezăriri divine,
Ca spaima să mă' nalțe tot mai sus,
Cînd dragostea-mi va şovăi în Tine.

Mă laşi să cad ades, ca puiul care
Alunecă din cuib,—cînd mama lui
In dragostea de a-l învăța să zboare
Il lasă părăsit, al nimănui

Nu mă' nspăimîntă Răul pus în cale
Cînd Tu mi-ai dat puterea de a-l înfrînge.
Iar de-s înfrînt,—ai revărsat în jale
Mireazma pocăinții să pot plînge...

Intipărirea minii Tale s'inte
O recunosc, în bine şi în rău:
Văd talgerele cumpenii'nainte
In care omu'şi svîrle preţul său.

Nu eu, ci alţii sperie-se palizi
Cutremuraţi de *clipa între clipe*
Fatală, caşi-al naşterii minut:
La sfărîmarea amforii de lut,
Eu ştiu că voiu găsi belşug în Tine
—Recufundat în mările-ţi divine—
Tot ce'n cuprinsu'i strimt,—n'a încăput!

D. Nanu

1920, Septembre

Consecinţele economice ale Tratatului din Versailles

„Acest războiu a fost un războiu comercial şi industrial. El n'a fost un războiu politic... Cu Liga Naţiunilor, direcţiunea financiară va fi a noastră, supremaţia industrială va fi a noastră, avantajele comerciale vor fi ale noastre, şi celelalte ţări din toată lumea vor privi spre noi şi, trebue să o spun, ele şi privesc spre noi pentru a ne încredinţa direcţiunea..."

Prezidentul Wilson după Versailles
(Discursul din 5 Septembre 1919).

Reiau analiza cărţii profesorului John Maynard Keynes [*]. Războiul pentru Dreptate şi pentru Libertatea Naţiunilor, dus, după cuvîntul Prezidentului Wilson, şi pentru „emanciparea poporului german", cu toată obligaţia „formală şi solemnă", luată de Aliaţi prin convenţia din 5 Noembre 1918, de a încheia „o pace pe temeiul celor 14 puncte, fără despăgubiri şi anexiuni", s'a sfîrşit prin „pacea Cartagineză" a Tratatului din Versailles, care distruge toată organizaţia economică a Germaniei, aruncă naţiunea germană, pentru generaţii, în sclavie şi mizerie, şi condamnă, după asigurarea profesorului Keynes, la moarte sigură milioane de oameni nevinovaţi.

Acest tratat, cum am spus în articolul precedent, este rezultatul unui compromis dintre imperialismul capitalist francez pe deoparte, şi imperialismul capitalist anglo-american pe de altă parte.

Dacă atitudinea reprezentantului francez la Conferinţa din Paris a fost mai francă şi chiar mai brutală, decît a Prezidentului american sau a primului ministru englez, aceasta nu se datoreşte numai însuşirilor personale ale d-lui G. Clemenceau, dar şi faptului că scopul urmărit de Franţa a fost prin sine însuşi mai „brutal", precum şi situaţia ei cu mult mai grea.

[*] V. „Viaţa Romînească", 1920, No. 7: „O voce engleză despre Tratatul din Versailles."

Problema, pe care a căutat să o rezolve imperialismul capitalist francez, — pentru a-şi asigura oarecare greutate în „concertul mondial" şi a-şi îngrădi siguranţa pentru viitor, — era, prin forţa lucrurilor, *exasperantă* în toată puterea cuvîntului, fără nici o comparaţie cu situaţia, în această privinţă, a Angliei sau a Statelor-Unite.

Anglia şi-a ajuns scopurile ei principale fără nici o greutate: flota de războiu a Germaniei, caşi cea comercială, au dispărut de pe faţa mărilor ca „un lucru de sine înţeles", tot aşa au trecut subt drapelul britanic şi coloniile germane. Realizarea acestor scopuri nu numai că a fost relativ uşoară pentru făuritorii Tratatului din Versailles, dar în acelaşi timp ea a pus Marea Britanie la adăpostul oricăror năzuinţi de „revanşă", — evident, imposibilă din partea unei ţări, a cărei putere navală a fost nimicită.

Şi mai simplă a fost situaţia marii Republici nord-americane. Ea a ciştigat tot ce a putut ciştiga din războiu prin faptul însuşi că războiul a durat destulă vreme pentruca, la sfîrşitul lu, capitalul american să fi acumulat în mînile sale enorme avuţii. In acelaşi timp victoria a asigurat Statelor-Unite aproape automatic vechile debuşeuri germane în hemisfera americană. Despre primejdia revanşei, de asemeni, nici vorbă nu poate fi pentru Republica transatlantică. De fapt, vedem că Statele-Unite pot ignora existenţa Germaniei: nici nu se grăbesc să ratifice tratatul de pace.

Altfel stau lucrurile pentru Franţa.

Ea se află în vecinătatea imediată a unei naţiuni de 80 milioane de suflete (cu Germanii din vechea Austro-Ungarie), — de două ori mai numeroasă deci ca populaţia proprie, — şi a unei naţiuni energice, de o mare iscusinţă tecnică, înzestrată cu un adevarat geniu de organizaţie. In acelaşi timp, o graniţă şubredă şi contestată, din punctul de vedere etnic, slabă din punctul de vedere strategic, poate nutri uşor toate speranţele de revanşă.

Cîtă vreme rămîne în picioare regimul imperialismului capitalist şi cîtă vreme temeliile înseşi ale ordinii internaţionale nu sînt schimbate, o pace cu Germania, care ar fi putut satisface Anglia şi Statele-Unite, dar care ar fi respectat prea mult „precedentele istorice", pe care le invocă mereu J. M. Keynes în cartea lui, ar fi creat pentru imperialismul capitalist francez condiţiuni prea neprielnice, pentru lupta economică.

Spre a para o asemenea perspectivă, bărbaţii de stat ai Franţei s'au hotărît la o operaţie eroică: de a readuce Germania la raportul de forţe, faţă de Franţa, care exista înainte de 1870.

Pentru acest rezultat însă, simple amputaţiuni teritoriale, care pot reduce populaţia Germaniei cu zece sau cincisprezece milioane, vădit, nu sînt îndestulătoare.

In adevăr, cum arată J. M. Keynes:

„Inainte de războiul din 1870, populaţiunea Franţei şi a Germaniei erau aproape egale, însă Franţa era cu mult mai bogată decît Germania, ale cărei întreprinderi carbonifere, metalurgice şi maritime erau la primele începuturi. Chiar după perderea Alsaciei-Lorenei resursele ambelor ţări nu se deosebeau sensibil. Insă în perioada următoare poziţiunile respective au fost cu desăvîrşire transformate. La 1914 populaţiunea Franţei a fost depăşită cu vr'o 70% de cea a Germaniei care ajunsese una din cele dintăiu naţiuni comerciale şi industriale ale lumii, şi care nu avea păreche în ce priveşte abilitatea tecnică şi capacitatea de producţiune a bogăţiilor viitoare. Franţa pe de altă parte, avea o populaţie staţionară sau chiar în descreştere. Avuţia ei şi puterea ei producătoare au rămas cu mult îndărătul celeilalte naţiuni." *

Prin urmare, pentru a restabili raportul de forţe care exista înainte de 1870 s'ar cere, mai întăiu, ca avuţia Germaniei şi forţa ei productivă să cadă subt nivelul celor franceze; în al doilea rînd, ar fi necesar *să dispară* tot prisosul de populaţiune, care chiar în urma amputaţiunilor teritoriale, s'ar urca încă la vr'o 20 milioane, în comparaţie cu populaţia franceză.

Este, evident, cu neputinţă de a inscrie făţiş într'un tratat de pace o clauză, care ar impune Germaniei, spre a stabili un raport de forţe mai favorabil pentru imperialismul capitalist francez, să-şi treacă prin foc şi sabie 20 milioane de conaţionali. Dar la acelaşi rezultat poate duce mizeria fiziologică, degenerarea şi foametea, din cauza condiţiunilor economice intolerabile.

Şi la acest rezultat grandios, — ne spune fără nici un echivoc comentatorul englez al tratatului de pace, — ar duce aplicarea combinaţiunilor meşteşugite la Versailles.

J. M. Keynes citează în adevăr următorul pasagiu din raportul comisiunii economice germane:

„In urma scăderii producţiunii sale, în urma depresiunii economice, care rezultă din pierderea coloniilor, a flotei comerciale, a plasamentelor din străinătate, Germania nu va mai fi în stare de a importa cantitatea îndestulătoare de materii prime. O parte enormă a industriei germane va fi deci condamnată să dispară. Necesitatea de a importa produse alimentare va creşte considerabil, odată cu scăderea mijloacelor de a satisface această trebuinţă. In scurt timp, prin urmare, Germania nu va mai putea da nici pîne, nici muncă, milioanelor de conaţionali, care sînt împiedicaţi să-şi cîştige viaţa în navigaţie şi în comerţ. Aceşti oameni ar trebui să emigreze, dar aceasta este materialmente cu neputinţă, pentrucă multe ţări, şi din cele mai importante, se opun oricărei imigrări germane. A pune condi-

* *J. M. Keynes*: „Les Consequences Economiques de la Paix", p. 38.

țiunile păcii în execuție ar implica dar moartea mai multor milioane de persoane în Germania. Această catastrofă nu ar întîrzia cu mult, fiindcă sănătatea populațiunii a fost ruinată în timpul războiului prin blocus, iar în timpul armistițiului, prin agravarea blocadei de înfometare. Nici un ajutor nu ar împiedica aceste morți *în masă. Cei ce vor iscăli acest Tratat vor condamna la moarte milioane de oameni, de femei și de copii germani.*"

Autorul își însușește aceste concluziuni, însoțind citația de mai sus cu următoarea declarație:

„*Noi nu găsim nici un răspuns adequat la aceste cuvinte;* și acuzarea este cel puțin *tot așa de adevărată* pentru tratatul cu Austria, cași pentru cel cu Germania." *

Așadar, un savant și om de stat englez, care a jucat un rol însemnat în istoria războiului și care e un antantist neprihănit, afirmă că tratatul impus Germaniei condamnă, dacă va fi pe deplin executat, la moarte prin foamete 20 milioane de oameni, numai pentruca să fie asigurat „echilibrul" dorit de imperialismul capitalist francez.

Asupra ordinii internaționale, care poate duce la astfel de situațiuni, nu pot fi două judecăți, în orice conștiință omenească.

Dacă un orb sau olog ar stărui, pentru egalizarea șanselor, ca să fie schilodit și concurentul lui, ce strigăt de revoltă ar întîmpina o asemenea pretenție! Dar se deosebește oare mult această pretenție, după firea lucrurilor, de un tratat care tinde în interesul echilibrului internațional, nu numai să ruineze un stat rival, dar și să distrugă prin foamete și mizerie o parte însemnată a populației sale?

J. M. Keynes ține să ne arate că această consecință a tratatului din Versailles nu este o simplă închipuire a comentatorilor. El citează rapoartele comisiunii medicale, însărcinată de către facultățile de medicină din Olanda, Suedia și Norvegia,—țări neutrale,—să cerceteze situațiunea Germaniei,—precum

* *Op. cit.*, p. 185-186.

In treacăt fie zis, J. M. Keynes în cartea lui nu a studiat și tratatul cu Austria, dar sentimentele lui în ce privește situația creată Republicei Austro-germane nu ne lasă nici o îndoială. Așa în nota dela p. 200 găsim această citație din ziarul socialist vienez *Arbeiter Zeitung*:

„Niciodată substanța unui contract n'a trădat atît de grosolan intențiunile care se crede că au prezidat la elaborarea lui, ca în cazul acestui tratat... în care fiecare dispoziție este plină de cruzime și brutalitate, în care nu descoperi nici un suflu de afecțiune omenească, al acestui tratat care este o insultă adusă tuturor legăturilor care unesc pe om de om, o crimă împotriva umanității însăși, împotriva unui popor istovit și chinuit".

Acestor cuvinte autorul adaugă următorul comentar:

„Noi cunoaștem în detaliu tratatul Austriac. Noi am asistat la redactarea multora din clauzele lui și *nu putem riposta nimic la această justă exclamație*".

și ale misiunii americane Hoover, care avea sarcina de aprovizionare a Europei centrale în timpul armistițiului. Mărturiile acestor rapoarte vor constitui una din paginile cele mai negre din istoria omenirii „civilizate." In fața unor constatări ca aceasta: „*subalimentarea* este cauza nașterii unei generațiuni istovite, cu mușchi, cu articulațiuni, cu creeri atrofiați," —orice comentarii amuțesc. *

De altfel înseși guvernele Statelor aliate aduc cea mai prețioasă mărturie, cînd organizează escursiunile copiilor din Viena în Italia sau în Elveția spre a-i scăpa de moarte. (Dar peste patru sau șase săptămîni acești copii se întorc la căminul rece al casei părintești, spre a suferi din nou chinurile foametei...)

Unui economist, ca profesorul din Cambridge, nu i-a fost greu să dovedească, că politica aceasta de distrugere dusă până la ultimele ei consecințî, fatal ar găsi răsbunarea în sine însăși.

Războiul care a durat atîta vreme și a fost dus cu atîta îndîrjire și încordare de forțe, a impus omenirii o prea mare risipă de avuții, pentruca ea să-și mai poată permite, fără grave primejdii, și luxul unor asemenea tentative.

J. M. Keynes, înadevăr, evaluiază costul războiului pentru Statele Ințelegerii la 600 miliarde de franci, în aur. ** Dacă vom ține seamă și de cheltuelile Statelor din lagărul advers, și de pierderile particularilor izvorîte din starea de războiu, ajungem la concluzia că războiul a costat desigur cu mult mai mult de o *mie de miliarde*.

Ceiace înseamnă în realitate, că la această sumă se ridică valoarea averilor risipite *neproductiv*.

Distrugerea acestui enorm capital, care reprezintă produsul acumulat al muncii de veacuri, nu putea rămînea fără grave consecinți pentru producțiunea mondială,—fiindcă capitalul, averea acumulată, este un factor esențial al producțiunii intensive.

In situația actuală nici-nu se poate încă evalua cu precizime cît de mult a trebuit să cadă producțiunea mondială după războiu, din această cauză. Dar un fapt semnalat de către profesorul Keynes ne poate da oarecare indicațiune, și anume, că „producțiunea de cărbuni din Europa a scăzut cu 30%, și cele mai multe industrii, cași întreg sistemul de circulațiune al Europei atîrnă în primul rînd dela cantitatea disponibilă de cărbuni." ***

De aici rezultă că producțiunea *întreagă* a Europei a scăzut într'o proporție desigur *mai mare* decît 30%, pentrucă partea de combustibil întrebuințată pentru scopuri domestice nu poate fi cu ușurință redusă peste o anumită limită.

* *Op. cit.*, p. 200-201 (în notă).

** *Op. cit.*, p. 121.

*** *Op. cit.*, p. 187.

Cît de mare este căderea activităţii productive ne poate învedera şi faptul afirmat de delegatul american, „Dictatorul aprovizionării", Hoover, că, după datele oficiale, în Iulie 1919 nu mai puţin de *15 milioane de familii* din Europa au primit subt diferite forme ajutoare, *din cauza şomagiului industrial*. Acelaşi Hoover arată că, şi în afară de şomagiu, munca europeană astăzi nu poate avea aceiaşi intensitate de producţiune din cauză că vaste porţiuni ale populaţiunii europene dau dovadă de „epuizare fizică, care rezultă din privatiuni şi din oboseala materială şi intelectuală, provocată de războiu". *

Se înţelege dela sine pentruce în această situaţie producţiunea mondială nu mai este suficientă pentru a menţine viaţa maselor la nivelul de mai înainte de războiu.

Problema cea mai gravă care se pune în faţa economiei mondiale, după războiu, se rezumă deci în necesitatea urgentă de a ridica producţiunea, cel puţin până la nivelul la care ea se afla înainte de 1914.

Faţă de enorma distrugere de capital, menţionată mai sus, rezolvirea acestei probleme presupune o extremă încordare de forţe a omenirii întregi.

Dar, înainte de războiu, Germania constituia un factor esenţial al producţiunii europene, şi chiar mondiale.

Iată cum se exprimă în această privinţă autorul nostru:

„Sistemul economic european se grupa în jurul Germaniei, luată ca sprijin central, şi *prosperitatea restului continentului atîrna în primul rînd de prosperitatea şi spiritul de întreprindere al Germaniei*...

„Statistica interdependenţei Germaniei şi a vecinilor ei e zdrobitoare. Germania a fost *cel mai bun client* pentru Rusia, Norvegia, Olanda, Belgia, Elveţia, Italia şi Austro-Ungaria; ea venea în *al doilea rînd* în cumpărăturile făcute în Marea Britanie, în Suedia, în Danemarca; în *al treilea rînd* în cumpărăturile făcute în Franţa. Ea a fost *cea mai însămnată* sursă de aprovizionare pentru Rusia, Norvegia, Suedia, Danemarca, Olanda, Elveţia, Italia, Austro-Ungaria, *Romînia* şi Bulgaria; *a doua în rînd* pentru Marea Britanie, Belgia şi Franţa.

„In cazul nostru particular (al Marii Britanii), noi am exportat în Germania mai mult ca în oricare altă ţară din lume afară de India (care însă este pentru *Imperiu* o piaţă *internă*), şi noi cumpăram dela Germania mai mult ca dela oricare altă ţară, afară de Statele Unite.

„N'a fost o ţară în Europa, afară de cele din apusul Germaniei, care să nu fi făcut cu ea *mai mult de a patra parte* din comerciul ei total, şi proporţia a fost cu mult mai mare pentru Rusia, Austro-Ungaria şi Olanda.

„Germania nu făcea numai comerţ cu aceste State, ea le furniza o mare parte din capitalurile de care aveau nevoe

* *Op. cit.*, **ibidem.**

pentru desvoltarea lor proprie. Ea a plasat aproape 12 jum. miliarde franci, în aur, în Rusia şi Austro-Ungaria, în Bulgaria, în *Romînia* şi Turcia, din suma totală de peste 31 miliarde a plasamentelor ei în străinătate... Toată Europa dela răsărit de Rin a fost astfel atrasă în orbita industrială germană şi viaţa economică a fost adaptată în consecinţă". *

Cu alte cuvinte: în producţia mondială, dinainte de războiu, industria germană ocupa al doilea loc după cea engleză, iar în multe ramuri o întrecea şi pe aceasta; în special, pentru viaţa economică a *întregului continent european*, afară de a Franţei şi a Spaniei, industria germană avea *mai mare însemnătate decît a oricărei alte ţări din lume*, — şi chiar pentru Franţa ea venea *a doua în rînd*.

In faţa scăderii generale a producţiunii mondiale, prin distrugerea capitalurilor în războiu, e uşor de înţeles ce gol simţitor ar mai lăsa şi prăbuşirea forţelor productive ale Germaniei: dezastrul economic al Germaniei ar fi echivalent cu o catastrofă mondială. Omenirea întreagă ar suferi pe urma acesteia, şi adversarii Germaniei, cum spune J. M. Keynes, nu mai puţin ca restul lumii:

„Dacă la sfîrşitul *războiului civil european*, — aşa numeşte Keynes Marele Războiu, — Franţa şi Italia victorioase abuzează de puterea lor momentană pentru a distruge Germania şi Austro-Ungaria, ele provoacă propria lor distrugere, din cauza legăturilor ascunse intelectuale şi economice, care le leagă atît de puternic şi inextricabil cu victimele lor". **

Acest rezultat paradoxal e însă o consecinţă necesară a situaţiunii economice mondiale, cînd de fapt universul întreg formează un singur organism economic, iar interesele populaţiunii europene, abstracţie făcînd de hotarele politice, sînt atît de intim legate între ele, încît J. M. Keynes cu drept cuvînt poate înfăţişa Marele Războiu ca un „războiu civil european".

„Europa constitue — spune el — centrul de populaţiune cel mai des din toată istoria lumii. Această populaţiune... este în mare parte îngrămădită într'un număr relativ restrîns de centre industriale. Inainte de războiu ea îşi satisfăcea trebuinţele cu prisosinţă prin intermediarul unui organism delicat şi extrem de complicat, care se rezema pe temelii de cărbuni, de fer şi de transporturi. Ea se aproviziona de asemeni din alte continente, necontenit, prin importaţiuni de hrană şi de materii prime. Prin distrugerea acestei organizaţii şi întreruperea importaţiunilor (care a rezultat de aici) o parte din această populaţiune este lipsită de mijloace de existenţă. Iar cei care sînt astfel «de prisos» nu pot măcar să emigreze, pentrucă s'ar cere ani îndelungaţi pentru a-i transporta peste mare, chiar dacă s'ar găsi naţiunile, — ceiace nu este cazul, — care să-i primească cu bună

* *Op. cit.*, p. 25—26.
** *Op. cit.*

voință. Primejdia care ne amenință este prin urmare căderea condițiunilor de viață a popoarelor europene până la un punct, care pentru mulți ar însemna o adevărată foamete". *

Dar această cădere, în urma risipei fantastice a capitalurilor prin războiu,—ar rezulta fatal din prăbușirea economică a Germaniei, a cărei activitate productivă constituia factorul esențial al întregului sistem economic european.

„Războiul, ne repetă iarăși și iarăși profesorul dela Universitatea din Cambridge,—a sdruncinat acest sistem până la punctul *de a pune în mare primejdie viața însăși a Europei.* O mare parte din Continent e slabă și muritoare de foame, populațiunea lui întrece cu mult numărul de oameni care ar avea mijloace de traiu, organismul lui este distrus, sistemul lui de transporturi este îngreuiat și aprovizionarea lui a scăzut grozav". **

Consecințile tratatului din Versailles, dacă el va fi aplicat, ar duce în această situație la o catastrofă inevitabilă și ireparabilă.

Astfel nu este țară, nu este om în Europa care să nu sufere pe urma faptului că Tratatul din Versailles stă în calea reconstruirii forțelor productive ale Europei.

Voiu atinge aici, tot după J. M. Keynes, numai o chestiune foarte acută și în Romînia,—și anume: Corrupțiunea circulațiunii fiduciare, prin emisiuni forțate de bilete de bancă, pe care le-au practicat și continuă să le practice, mai mult sau mai puțin toate guvernele.

Aceste emisiuni de bancnote în mare parte sînt provocate de năzuința de a umplea artificial golul lăsat de deficitul producțiunii, dar ele constitue pentru masa populațiunii o adevărată spoliațiune,— și încă o spoliațiune bazată pe fraudă, care sărăcește mulțimea și crează un dezechilibru social primejdios.

„Prin procedeele constante de inflațiune, spune J. M. Keynes—Guvernele pot *confisca* într'un chip tainic și pe nesimțite o parte însemnată a averii naționalilor lor. Prin metoda aceasta ele nu numai că confiscă, dar confiscă *arbitrar;* și pe cînd sistemul acesta sărăcește pe cei mulți, el înbogățește de fapt pe cîțiva. Spectacolul acesta a înbogățirii nu aduce numai atingere siguranții publice, dar și încrederii obștești în dreptatea repartiției actuale a avuțiilor. Acela, cărora acest sistem le folosește, peste măsura meritelor lor sau chiar a așteptărilor și a dorințelor lor, ajung „profitori", care sînt obiectul urii atît pentru acea parte a burgheziei pe care inflația a sărăcit-o cît și pentru proletariat". ***

Regimul bugetar este viciat din cauza aceasta peste tot în Europa.

Fostul prim-ministru al Italiei, d-l Nitti, a publicat de pildă

* *Op. cit.* p. 134.
** *Op. cit.*, p. 31-32.
*** *Op. cit.* p. 159.

în Octombrie 1919 un apel către națiune în care rezumă astfel situația țării:

„1) Cheltuelile statului *întrec de trei ori veniturile;*

„2) Toate întreprinderile Statului, inclusiv căile ferate, telegraful, telefonul, funcționează *cu pierderi.* Pentru a pune la dispoziția publicului pinea ceva mai eftin, statul pierde anual mai multe miliarde.

„3) Exportațiunile sînt evaluate la o pătrime sau chiar la o cincime a importațiunilor;

„4) Datoria națională crește aproximativ cu *un miliard de lire pe lună.*"

Și situația bugetară a Italiei nu e excepțională: J. M. Keynes socoate ca acea a Franței e încă mai rea, iar acea a Statelor din răsărit și mai jalnică. *

În urma acestei analize, învățatul englez se crede în drept să ne înfățișeze următorul tablou al Europei:

„Noi vedem o populațiune rurală, care poate trăi din produsele agricole, fără să le poată trimite la orașe, pentru a avea în schimb alte mărfuri. Noi vedem o populațiune industrială incapabilă de a mai prinde puteri, din lipsă de hrană, incapabilă de a-și cîștiga viața, din lipsă de muncă; incapabilă deasemeni de a compensa prin importațiuni descreșterea producțiunii interne; și totuși după d-l Hoover, o evaluare globală ne arată că există în Europa cel puțin *100 milioane* indivizi care nu pot fi hrăniți decît prin importațiune și care nu pot trăi decît din producțiunea și distribuirea exportațiunilor". **

Numai pana unui Dante ar putea găsi culori destul de vii pentru a ne zugrăvi adevărata icoană a Europei pe urma Tratatului din Versailles:

„O Europă neproductivă, neocupată, dezorganizată, sfâșiată de certuri intestine și de uri internaționale, este în fața noastră. Ea se războește, ea moare de foame, ea pradă, ea minte"... ***

Cum poate sfîrși, unde ne poate duce această situație? Unde poate duce mizeria mulțimii alături de spectacolul înbogățirilor năprasnice datorite „inflațiunii" ?

J. M. Keynes nu e un revoluționar; primejduirea ordinei sociale actuale, îl înspăimîntă ca pe oricare bun burghez, dar el nu-și poate ascunde realitatea acestei primejdii, care izvorește din dezorganizarea economică:

„Privațiunile economice,—spune el,—se acumulează cu încetul, și atîta vreme cît oamenii le suportă cu răbdare, lumea exterioară nu le prea bagă în seamă. Productivitatea fizică și rezistența la boli scad puțin cîte puțin, dar viața își urmează

* *Op. cit.*, p. 198 urm.
** *Op. cit.*, p. 189.
*** *Op. cit.*, p. 199.

oarecum cursul până ce, insfîrşit, sînt atinse limitele indurării şi până ce sfaturile desperării şi ale nebuniei trezesc pe cei ce sufăr din letargia, care precedează criza". *

Şi in altă parte:

„Oamenii nu se vor resemna până la infinit să moară de foame; căci inaniţia, care pricinueşte letargia şi desperarea neputincioasă, aruncă anumite temperamente in agitaţia isterică, in desperarea cea mai furioasă. Aceştia, in suferinţa lor şi patima lor, vor putea răsturna şi ce mai rămîne din organizaţie, şi vor prăbuşi civilizaţia insăşi, in încercările lor de a satisface nebuneşte trebuinţele covirşitoare ale individului". **

De această izbucnire a forţelor destructive elementare ar fi, in primul rînd, responsabile guvernele, care şi-au luat strivitoarea sarcină de a dirigui destinele lumii:

„In lumea atît de complexă a Occidentului European voinţa imanentă îşi poate împlini scopurile cu mai multă subtilitate şi aduce revoluţia tot aşa de inevitabil prin intermediul unui Klotz sau al unui Lloyd George, caşi prin ideile, prea crude şi prea pretenţioase pentru noi, ale filozofilor sanguinari din Rusia". ***

Dar ce e de făcut?

Un teoretician englez nu se poate mulţumi cu tablouri sumbre şi incriminări întotdeauna mai mult sau mai puţin zadarnice. Iar cînd teoreticianul e dublat de un om de acţiune, soluţiunile practice domină toate preocupările lui teoretice. Şi J. M. Keynes nu a luat condeiul decît pentru a propune „remediile" pe care le crede necesare in situaţia desperată a Europei.

In ce consistă aceste „remedii"?

Analiza cărţii sale ne-a pregătit destul, ca să nu ne mai surprindă propunerile sale.

„Dacă noi admitem, — ne spune scriitorul unei ţări, care in timpul războiului a dus campania cea mai violentă împotriva „barbariei germane," — dacă noi admitem că Germaniei nu-i trebue acordată, cel puţin pentru o generaţie, cea mai mică parte de prosperitate; dacă noi admitem că aliaţii noştri recenţi sînt cu toţii nişte îngeri strălucitori, iar inamicii noştri recenţi, Germanii, Austriacii, Ungurii, etc., sint cu toţii nişte fii ai diavolului; dacă noi admitem că din an in an Germania trebue sărăcită, încercuită de duşmani, copiii ei lăsaţi să moară de foame şi istoviţi, — atunci noi vom respinge toate propoziţiile cuprinse in acest capitol şi în particular cele ce ar permite Germaniei de a-şi restabili in parte prosperitatea ei anterioară şi de a găsi mijloace de existenţă pentru populaţiunea industrială a oraşelor ei. Insă, dacă democraţiile Europei Apusene îşi vor insuşi, şi Statele Unite vor sprijini cu finanţele lor, această concepţie asupra na-

* *Op. cit.*, p. 200.
** *Op. cit.*, p. 184.
*** *Op. cit.* p. 191.

ţiunilor şi asupra relaţiunilor dintre ele, să ne vie cerul intr'ajutor! Dacă noi vom năzui cu hotărîre la sărăcirea Europei Centrale, răzbunarea, indrăznesc să o prezic, nu va intîrzia. Nimic nu va mai putea reţine atunci pentru multă vreme acel războiu civil final dintre Reacţiune şi convulsiunile desperate ale Revoluţiunii in faţa căruia se vor şterge ororile ultimului războiu şi care va distruge,— oricine ar eşi biruitor, — civilizaţia şi progresul timpurilor noastre". *

Cu alte cuvinte după credinţa lui J. M. Keynes, ne aflăm în faţa alternativei: ori revizuirea radicală a Tratatului din Versailles, ori o groaznică revoluţie socială, care oricum s'ar sfîrşi, ar duce la pieirea civilizaţiei.

Răul produs până acum e enorm. Toată societatea europeană e adînc bolnavă. Şi nu avem multă vreme de pierdut, dacă voim să ferim lumea de această catastrofă.

Dar pentruca opera de salvare să fie cu putinţă, J. M. Keynes recunoaşte că ar fi necesar ca spiritul care domneşte în cercurile diriguitoare ale Inţelegerii să dispară:

„Inainte de toate—zice el,—noi trebue să scăpăm *de atmosfera şi de metodele din Paris*". **

Propunerile concrete cele mai de seamă schiţate de Keynes (cred inutil de a le reproduce aici pe toate) se pot rezuma în puţine puncte:

1) „Totalul plăţilor, pe care trebue să le facă Germania, subt titlul de reparaţiuni şi pentru intreţinerea armatelor de ocupaţiune, trebue fixat la *două miliarde* l. st. (50 miliarde franci)".

2) Averea ce a fost luată dela Germani (marina comercială, material de războiu, etc.) trebue evaluată la 500 milioane l. st. (12 jum. miliarde franci) şi această sumă scăzută din datoria totală de mai sus.

3) „Restul de 1500 milioane l. st. (37½ miliarde franci) *nu va purta nici o dobîndă* şi plata se va efectua de Germania în treizeci vărsăminte anuale de cîte 50 milioane l. st. (1¼ miliarde franci), începînd cu anul 1923".

4) Comisiunea Reparaţiunilor va fi dizolvată, şi Germania va fi liberă să-şi facă plăţile în chipul în care îi va conveni. ***

Deşi dela Germania se cere de fapt o plată anuală, care nu ar reprezenta decît o dobîndă la un capital de 25 miliarde franci, şi aceste plăţi ar înceta după 30 ani, J. M. Keynes, cum am văzut în articolul precedent, afirmă totuşi, că „in împrejurările actuale noi nu credem că Germania ar fi în stare să plătească şi atîta". ****

* *Op. cit.*, p. 214.
** *Op. cit.* p. 205.
*** *Op. cit.*, p. 209 210.
**** *Op. cit.*, p. 165.

Pentru a da Germaniei putinţa să-şi plătească sarcinele şi, mai cu seamă, pentru a-i permite să-şi reconstitue forţele productive şi a spori astfel şi producţiunea mondială, economistul englez face o propunere, care pune în tristă lumină mentalitatea dominantă din timpul războiului, şi anume: de a constitui «o uniune, pe baza liberului schimb, *între Germania, Polonia şi Statele nouă care s'au născut din Imperiile Austro-Ungar şi Turc*». Dar autorul îşi dă perfect seama, că aceasta înseamnă «a realiza vechiul vis german cu *Mittel-Europa*» * (Pentru ţările menţionate, intrarea în uniune ar fi *obligatorie* pentru zece ani, apoi li s'ar acorda facultatea de a rupe această legătură. Dar ştim ce înseamnă «facultatea» în asemenea condiţiuni).

A agita timp de cinci ani cerul şi pămîntul, a duce împotriva Germaniei un războiu de distrugere pentru motivul că o «Mittel-Europa» ar fi însemnat pieirea lumii, pentruca apoi un economist şi om politic englez să constate cu seninătate, că realizarea ei *e necesară pentru echilibrul economic al lumii!*...

Faptul că această *Mittel-Europa*, după concepţia profesorului din Cambridge, ar fi pusă subt tutela Angliei,—necontestabil constitue o mare diferenţă... pentru Anglia. Dar pentru restul lumii primejdia acestei combinaţiuni ar fi oare *mai mică* din cauza acestui *surplus de putere?*

Viitorul istoric al Marelui Războiu va avea aici un izvor nesecabil de reflecţiuni pesimiste asupra naturii omeneşti. Să trecem...

Dar J. M. Keynes nu se opreşte aici. Acest corifeu al ententismului militant de eri cade astăzi în admiraţie faţă de «forţele ordinei care, spre uimirea lumii, au reuşit să se menţină pe *stînca caracterului german*»**, şi, întrucît pentru ridicarea productivităţii mondiale este necesar de a se pune în valoare şi imensele avuţii naturale ale Rusiei, ne asigură că la acest rezultat nu se poate ajunge «decît prin intermediul îndrăznelei şi a organizaţiei germane...» ***

In vederea acestui scop, ar trebui, ne spune tot D-sa, încetat boicotul Rusiei sovietiste şi lăsat Germanilor (bine-înţeles tot subt tutela Angliei) un cîmp liber de activitate economică în Rusia, care ar putea intra şi ea în combinaţiunea «Mittel-Europa».

Aşa dar, în rezumat, după părerea autorului nostru, Germania s'ar trebui să plătească mai mult de 50 miliarde franci, din care o pătrime ar fi socotită ca achitată prin averea ce i-a

* *Op. cit.*, p. 213.
** *Op. cit.*, p. 230.
*** *Op. cit.*, p. 232.

fost confiscată, iar restul urmează să fie acoperit prin vărsăminte anuale de cîte 1 ½ miliard în treizeci ani, fără nici o dobîndă. Şi pentru aceasta ea va trebui ajutată să-şi reconstruiască puterile de producţiune, acordîndu-i-se un vast cîmp de activitate economică în Europa centrală şi în Orient.

Dar atunci, se naşte întrebarea, cum rămîne Franţa?

După evaluările profesorului Keynes însuşi, numai reparaţia daunelor cauzate în teritoriile devastate în Franţa s'ar urca la 12 ½ miliarde. Din suma pe care Germania ar plăti-o în condiţiunile de mai sus, partea cuvenită Franţei abia dacă ar putea acoperi aceste daune materiale.

Dar Franţa în cursul războiului s'a împrumutat dela aliaţii ei mai bogaţi, Anglia şi Statele-Unite, cu peste 26 miliarde, pentru care numai dobînda de 5 % fără *amortizare*, reprezintă peste un miliard 300 milioane pe an, adică mai mult decît anuitatea întreagă pe care ar trebui s'o plătească Germania care se liberează de datorie, cum am văzut, în 30 ani. Pentru amortizarea fondului anuitatea evident ar trebui încă mărită.

J. M. Keynes e silit să facă această observaţie:

„Ea (Franţa) poate abia obţine deplina reparaţie dela Germania pentru distrugerea suferită pe teritoriul ei; dar, deşi victorioasă, ea trebue să plătească aliaţilor sau amicilor săi *mai mult ca de patru ori* (în realitate: *mai mult ca de cinci ori*) indemnitatea pe care, învinsă la 1870, ea a fost silită să o plătească Germaniei. Mîna lui Bismarck a fost uşoară pentru ea, în comparaţie cu mîna unui aliat (Anglia) sau a asociatului ei (Statele-Unite)". *

Se poate susţine, cum face J. M. Keynes, că Franţa *în orice caz* nu ar putea stoarce mai mult dela Germania. Totuşi în aceste condiţiuni e evident că aranjamentul propus nu are sorţi de izbîndă.

Această situaţie ne desvăleşte înţelesul adevărat al luptei duse în sinul Conferinţii din Paris de către marii ei auguri: tentativele de generozitate se făceau numai pe seama Franţei, care ese strivită din războiu, ca şi Germania învinsă, *strivită de aliaţii ei*, pentru care ea a cîştigat războiul cu atîtea jertfe omeneşti, cu preţul devastării a celor mai bogate regiuni din teritoriul ei. Iar Clemenceau, neputînd întreprinde nimic direct împotriva aliaţilor, impunea o «pace cartagineză» care ar duce cel puţin spre prăpastie toată lumea.

Căutînd vr'o eşire din acest impas, J. M. Keynes găseşte şi propune o soluţiune în adevăr eroică: *trebue trecut cu buretele peste toate datoriile interaliate*.

Simplul fapt că un economist şi om politic englez s'a simţit silit să propună o asemenea măsură revoluţionară, ne indică în deajuns, cît de gravă este situaţia, în judecata lui.

Dar pentru a ne da seama de eficacitatea acestei propu-

* *Op. cit.*, p. 222.

neri, trebue să analizăm puțin situația datoriilor interaliate.

Reproducem mai jos tabloul întocmit de J. M. Keynes, în care noi am prefăcut livrele sterlingi în franci *al pari*, adică în aur. (Cetitorii nu trebue să scape din vedere, că în acest tablou nu și-au găsit locul toate datoriile interaliate, ci numai cele *contractate pentru ducerea războiului*) *

Împrumuturi acordate:	De către Statele-Unite	De către Marea Britanie	De către Franța	TOTAL
	milioane franci în aur	milioane franci în aur	milioane franci în aur	milioane franci în aur
Marii Britanii	21.050	—	—	21.050
Franței	13.750	12.700		26.450
Italiei	8.125	11.675	875	20.675
Rusiei	950	14.200	4.000	19.150
Belgiei	2.000	2.450	2.250	6.700
Serbiei	500	500	500	1.500
Altor aliați	875	1.975	1.250	4.100
Total	47.250	43.500	8.875	99.625

Examinînd mai de aproape aceste cifre constatăm, că datoriile interaliate se urcă în cifre rotunde, la 100 miliarde; din această sumă aproape o jumătate (peste 47 miliarde) o constitue împrumuturile acordate aliaților de către Statele-Unite, care în schimb nu datoresc nimic aliaților. Mai mult, din creanțele Statelor Unite peste 90% sînt creanțe sigure, iar din restul de mai puțin de 10%, în treacăt să fie zis, o parte sînt *garantate* de Anglia. Rusia falită nu datorește Statelor Unite decît 950 milioane.

Alta e situația Angliei. Dacă ea datorește Statelor Unite peste 21 miliarde, împrumuturile acordate de ea însăși Aliaților reprezintă o sumă mai mult decît dublă (peste 43 miliarde). Însă din aceste creanțe aproape o jumătate sînt desperate: numai Rusia datorește peste 14 miliarde, pe care vădit, niciodată nu le va putea plăti.

Franța datorește peste 26 miliarde Angliei și Statelor Unite, ea însăși a acordat aliaților credite de peste opt miliarde, din care o jumătate Rusiei, iar restul nu e cu mult mai sigur; încît se poate spune că datoria ei nu va fi deloc compensată prin plățile debitorilor ei.

Italia nu a dat nimănui nimic și a împrumutat de unde a putut peste 20 miliarde.

De aici rezultă, că anulîndu-se toate aceste datorii, sacrificiul Angliei ar fi mai mult aparent, fiindcă o jumătate din

* *Op. cit.*, p. 217.

creanțele ei nu se pot încasa în orice caz și probabil dela început aceste credite au fost considerate ca subvenții pentru aliații continentali, după vechea tradiție a Marii Britanii de a duce războae cu ajutorul mercenarilor. În asemenea condiții renunțarea Angliei la restul creanțelor ei ar fi mai mult decît *compensată* prin anularea datoriei ei către Statele-Unite (și prin alte avantaje, cum îndată vom vedea).

Dar Americei i se cere o jertfă reală: renunțarea la aproape 50 miliarde în creanțe *sigure*.

Acesta nu este însă singurul sacrificiu care li se cere Statelor Unite.

Pentru restabilirea puterilor productive ale Europei nu ajunge, cum arată J. M. Keynes, anularea datoriilor interaliate și reducerea sarcinilor Germaniei la limite raționale. Statele Europene, inclusiv Germania și foștii ei aliați, au nevoe de un împrumut de cel puțin cinci miliarde, sau chiar de zece miliarde (împreună cu „fondul de garanție") pe care numai bogata Republică Nord-Americană l-ar putea, în împrejurările actuale, acorda.

Este vr'un temeiu de a nădăjdui la atîta generozitate din partea Americei?

Avem noi vr'un drept să ne așteptăm ca fiorosul și aprigul capitalism american să renunțe la situațiunea financiară mondială dominantă,—aproape singurul avantaj pe care l-a avut din războiu,—singurul scop care a determinat Republica marilor Trusturi să-și arunce toată greutatea în cumpăna războiului?

Am văzut în articolul precedent, că J. M. Keynes recunoaște implicit că Republica Nord-Americană ar fi putut să pună capăt războiului cu doi ani înainte, și să impună beligeranților o pace dreaptă.

Pentruce dar ea a intrat în războiu, pentruce l-a prelungit până la acest sfîrșit catastrofal, dacă acum ar trebui „să treacă cu buretele" peste toate avantajele dobîndite, și încă să-și comanditeze concurenții?

Pentruca să evite repercusiunea catastrofei europene?

Dar, pe lîngă că în America această repercusiune ar fi mai slabă ca oriunde, psichologia imperialismului capitalist îndeamnă să compenseze pagubele, suferite pe urma ruinei unui concurent, prin exploatarea mai intensivă a posibilităților deschise prin dispariția lui de pe piața mondială.

Situația Americei față de continentul european are analogie cu a „profitorilor" din sinul statelor, care acumulează averi din ruina obștească".

Aceste motive vor dicta Statelor-Unite, desigur, și linia lor de conduită în ce privește acordarea unui împrumut Statelor europene.

Dela apariția cărții profesorului Keynes, s'a scurs destulă vreme și atitudinea Americii s'a lămurit îndeajuns, ca să mai putem nutri vr'o iluziune în această privință.

Prezidentul Wilson, care în timpul războiului mai mult ca oricine altul ne vorbea despre „Războiul de dreptate şi libertate", care ne promitea „pacea pe baza celor 14 puncte", care asigura pe Germani că luptă pentru „emanciparea poporului german", acum, întors dela Versailles, caută să convingă pe concetăţenii săi de avantajele Tratatului din Versailles şi ale „Societăţii Naţiunilor" cum a fost înjghebată acolo, cu argumente care nu lasă nici o îndoială asupra spiritului ce animează imperialismul capitalist american.

In discursul din 5 Septembre 1919 el ne spune astfel:

„Acest războiu a fost un războiu *comercial şi industrial*. El n'a fost un războiu politic... (Vai! cele 14 puncte!...) Cu Liga Naţiunilor, *direcţiunea financiară* va fi a noastră, *supremaţia industrială* va fi a noastră, *avantajele comerciale* vor fi ale noastre, şi celelalte ţări din lume vor privi spre noi şi, trebue să spun, ele şi privesc spre noi, spre a ne încredinţa *direcţiunea*". *

Ce departe sîntem de visurile lui Keynes!

Chiar dacă aceste cuvinte au fost dictate de consideraţiuni de tactică, spre a capta publicul american, ele nu mai puţin, chiar din necesitatea unei asemenea tactici, denotă ideile care predomină în opinia publică americană, şi peste care diriguitorii nu vor putea trece.

De altfel propunerile economistului englez poartă o pecete specifică, a imperialismului britanic, care nu le va face acceptabile pentru imperialismul celorlalţi aliaţi.

In adevăr, aproape toate punctele de revizuire a Tratatului din Versailles, propuse de J. M. Keynes, dacă vor uşura situaţia Germaniei, dacă vor servi pentru reconstruirea forţelor productive din Europa, vor veni şi mai mult în avantajul supremaţiei britanice.

Nici-un cuvînt, de pildă, nu găsim în favoarea restituirii, măcar în parte, a marinei comerciale a Germaniei (nici nu vorbim de cea de războiu) sau a coloniilor ei. — Această parte a Tratatului de Versailles serveşte în primul rînd interesele Marii Britanii.

Pe de altă parte, ediţia revizuită a vestitei „Mittel-Europa", care e de fapt pusă subt controlul englez, şi în care cu generozitate autorul este gata să cuprindă „toată Europa Centrală, Orientală, Sud-Orientală, Siberia, Egiptul şi India (ca „aport britanic", desigur), şi pe deasupra chiar Belgia, Olanda, Scandinavia, Elveţia şi, eventual, chiar şi Franţa şi Italia. ** — o asemenea „Mittel-Europa", care întrece cele mai grandioase combinaţiuni ale imperialismului german ic, nu este văzi decît o formă a egemoniei mondiale a Marii Britanii, o desăvîrşită şi peste tot triumfătoare „*Pax britannica*"...

* Citat în *Norman Angell*, - Le Chaos Européen, p. 100 - 101.
** *Op. cit.*

însfîrşit, chiar prin anularea datoriilor interaliate, dacă Anglia nu aduce nici-un sacrificiu real, pentrucă de fapt creanţele ei sînt compensate de datoriile ei, ea, pe de altă parte, în situaţia ei de preponderenţă industrială şi comercială, ar cîştiga enorm pe urma liberării de datorii a clientelei ei din această atot cuprinzătoare „Mittel-Europa" britanică. E uşor de înţeles ce avînt ar lua în aceste împrejurări industria şi comerţul englez.

Pentruce dar Statele-Unite să favorizeze cu miliardele lor grele această „combinaţiune" care, nu numai că ar risipi visul lui Wilson de „direcţiune a finanţelor lumii", dar ar pune Statele-Unite într'o situaţie de inferioritate patentă?

Şi dacă Statele-Unite nu vor accepta revizuirea Tratatului din Versailles pe bazele indicate, am văzut că nu e cu putinţă să o primească nici Franţa.

Dealtfel, revizuirii Tratatului din Versailles îi stau în cale dificultăţi enorme, chiar insurmontabile, de ordine formală.

Cum arată însuşi J. M. Keynes, articolul V al Tratatului, care cere pentru deciziuni de această natură *unanimitatea* membrilor Societăţii Naţiunii, şi articolul X, care pune de fapt, ca scop al Societăţii Naţiunilor, apărarea situaţiunii privilegiate a biruitorilor, nu dău nici-o nădejde în ce priveşte posibilitatea de revizuire *legală* a Tratatului de pace.

Aceste articole, — spune comentatorul nostru. — „fac din Societatea Naţiunilor un fel de Sfîntă Alianţă, pentru menţinerea ruinii economice a inamicilor lor (ai biruitorilor), şi a balanţei de forţe pe care ei cred că au stabilit-o în avantajul lor prin tratatul de pace". *

Atunci?

Din cei doi termeni ai alternativei puse de J. M. Keynes: ori revizuirea Tratatului din Versailles, ori o groaznică revoluţie socială, — nu rămîne decît unul singur — *Revoluţiunea*...

Această concluzie o admite implicit şi autorul nostru, cînd pune o condiţiune prealabilă pentru revizuirea tratatului: îndepărtarea actualilor guvernanţi dela cîrma Statelor aliate.

„Inlocuirea guvernelor europene, — afirmă el în adevăr, — e o necesitate preliminarie *indispensabilă*". **

Necesitatea acestei premeniri *prealabile* rezultă şi din argumentarea, prin care J. M. Keynes tinde să ne dovedească că America nu are motive de a acorda vr'un ajutor financiar Europei, cîtă vreme la cîrma Statelor ei stau actualii guvernanţi.

„Noi nu sîntem siguri că Europa va face o întrebuinţare convenabilă din ajutoarele financiare ce i s'ar acorda, că ea nu le-ar risipi şi că peste doi sau trei ani, situaţiunea ei nu va fi tot aşa de proastă ca în acest moment; — dl. Klotz va întrebuinţa banii primiţi pentru a mai întîrzia încă puţin ziua de taxare; Italia şi Jugo-Slavia îi vor întrebuinţa pentru a-şi purta

* *Op. cit.*, p. 208.
** *Op. cit.*, p. 205.

reciproc războiul; Polonia îi va consacra pentru îndeplinirea rolului militar, pe care Franța i l-a indicat față de toți vecinii ei, iar *clasele guvernante ale Romîniei își vor împărți prada*. Pe scurt: America ar întîrzia propria ei desvoltare și ar ridica pe teritoriul ei costul vieții, numai pentru a permite Europei să mai păstreze încă un an sau doi politica și pe politicianii anilor din urmă. In ce privește ajutorul Germaniei e oare rațional, sau măcar suportabil, ca aliații europeni, dupăce au luat acestei țări ultimul vestigiu al capitalului său productiv... să ceară acuma fonduri Americii, spre a îmbunătăți starea victimei lor și spre a o putea despuia din nou după un an sau doi?... Dacă eu aș avea vr'o înrîurire asupra tezaurului Statelor-Unite, eu nu aș împrumuta un singur ban guvernelor *actuale* din Europa..." *

Foarte bine.

Dar *cum* și *prin cine* pot fi înlocuiți acești guvernanți?

Bine-înțeles, J. M. Keynes nu are în vedere *persoanele*, ci *sistemul* pe care ele îl întrupează.

Să vedem, cum stau lucrurile în această privință în țările fruntașe ale Ințelegerii:

In Anglia, în fața coalițiunii liberalo-conservatoare, care susține cu energie Ministerul Lloyd George, nu găsim decît partidul travaillist care ar putea lua succesiunea. Acest partid însă, deși nu a aderat la Internaționala din Moscova, s'a manifestat destul de semnificativ prin crearea în colaborare cu Trades-Unions, a vestitului „Comitet de acțiune" pentru apărarea Revoluțiunii ruse, comitet care, ca un adevărat „soviet" încearcă să dicteze guvernului linia de conduită.

Desigur, un guvern travaillist ar fi favorabil revizuirii Tratatului din Versailles. Dar acest guvern ar fi în același timp un *guvern revoluționar*, care ar ataca înseși bazele ordinii sociale actuale, — oricît de mult s'ar deosebi procedeele sale de ale bolșevismului rus. Spiritul, de care întotdeauna a fost animată muncitorimea engleză, se va manifesta și în metodele ei revoluționare, dar această deosebire *de formă* nu ne mai poate lăsa vre-o îndoială în ce privește *scopul final* pe care ea îl urmărește.

In Franța situația e și mai limpede. Oricare guvern, format din sinul „Blocului național", va fi silit să urmeze în liniile generale aceiași politică, pe care au dus-o guvernele Clemenceau și Millerand. Iar în afară de „Blocul național", cîrma nu ar putea fi luată decît de partidul socialist francez, care acum se pregătește să intre în Internaționala comunistă din Moscova. Venirea lui la putere ar fi, pur și simplu, semnalul revoluțiunii sociale.

Nu stau altfel lucrurile nici în Italia, care dacă încă ar putea admite revizuirea pentru Germania, nu o poate admite pentru

* *Op. cit.*, p. 226

Austria, și mai puțin s'ar resemna la regularea, pe baza de dreptate internațională, a chestiunii Adriaticei, cum cere Keynes. Ministerul Nitti, la cîrmă cînd scria J. M. Keynes, a cedat locul guvernului Giolitti; dar principiile esențiale ale politicii italiene nu s'au schimbat și nici nu s'au putut schimba. Schimbarea nu ar putea rezulta, decît din formarea unui guvern socialist. Dar partidul socialist italian, care numără 150 reprezentanți în Parlament, *a și aderat la Internaționala a treia*. Spiritul de care el este animat s'a învederat îndeajuns cu prilejul crizei în industria metalurgică.

Cetitorii, sper, îmi vor erta, dacă nu voiu căuta un guvern pentru Romînia, care „să nu împartă prada"...

Din această scurtă analiză a situațiunii guvernelor europene, rezultă, că în țările din fruntea Ințelegerii orice schimbare de guvern, care ar fi favorabilă revizuirii Tratatului din Versailles, nu numai că nu ar îndepărta primejdia revoluției sociale, ci ar însemna prin sine însăși începutul acestei revoluțiuni.

Așadar, urmînd cu strictețâ argumentarea profesorului J. M. Keynes, nu putem avea îndoială asupra viitorului apropiat ce ne așteaptă, după părerea lui.

Dacă numai revizuirea radicală a tratatului din Versailles poate scăpa Europa de spasmele revoluțiunii sociale;

Dacă însă nici-unul din guvernele „burgheze" actuale, din capul Statelor Ințelegerii, nu poate primi schimbări fundamentale în condițiunile de pace, necesare pentru a reconstrui forțele productive ale Europei;

Dacă, însfîrșit, orice guvern, în Europa de astăzi, care ar fi putut accepta revizuirea Tratatului, nu poate eși decît din rîndurile partidelor revoluționare, și ar fi deci el însuși promotorul revoluției sociale;

Concluzia e clară: *Europa stă pe pragul unui nou și mai grozav cataclism, — Revoluția socială.*

In realitate, problema e mai simplă și mai adîncă, decît își închipuește savantul profesor al Universității din Cambridge.

Marele Războiu a încheiat o evoluție seculară, pe care un alt profesor englez a caracterizat-o subt numele de *„expansiunea Europei"*. *.

Procesul economic mondial și evoluția politică, determinată de el, au dat naștere formidabilului imperialism capitalist al marilor „Puteri mondiale" care luptă pentru a-și afirma supremația asupra regiunilor cît mai întinse, pe toată suprafața globului.

Lupta aceasta este o condițiune necesară pentru afirmarea și desvoltarea imperialismului capitalist al diferitelor Puteri mondiale. Acea dintre ele, care se lasă întrecută de rivali, fatal cade într'o stare de inferioritrte și riscă chiar să-și piardă rangul de Putere mondială, și dintr'un factor dominant, care exploatează economicește teritoriile și popoarele din sfera lor de influență.

* Vezi „Viața Romînească", 1920, No. 6: *„Pax britannica"*.

subt diferite titluri, — colonii, protectorate, „ocupațiuni", „mandate", etc., — ele înseși se pot transforma într'un cîmp de exploatare a Puterilor mondiale triumfătoare.

Lupta, într'o ordine internațională, în care fiecare Putere Mondială nu se poate bizui pentru apărarea intereselor și a drepturilor sale decît pe forța ei armată, și în care lipsește un aparat adequat pentru regularea legală a conflictelor internaționale, ia fatal, la un moment dat, caracterul violent de *războiu*, cu toate consecințele lui de ruini și de mizerie omenească.

Și cîtă vreme temeliile înseși ale acestei ordine internaționale sînt neschimbate, este zadarnică orice predică de pacifism, dacă ea nu ascunde chiar o năzuință fațarnică a imperialismului capitalist al vreuneia din Puterile mondiale de a impune lumii *pacea* ei (sau a coalițiunii vremelnice dintre mai multe Puteri, pînă ce un conflict, mai curînd sau mai tîrziu, nu va sfărma înțelegerea lor „cordială").

Tot atît de zadarnic este apelul adresat oricărui imperialism capitalist victorios să acorde rivalului trîntit la pămînt o „pace dreaptă". Imperialismul capitalist, prin forța lucrurilor, poate fi *silit* să încheie o „pace dreaptă", dar nu poate consimți la ea de *bună voe*, fără să abdice: pentru el nu e altă alternativă, decît de a fi „ciocan sau nicovală".

In adevăr, concurența neînfrînată, rivalitatea economică și lupta „până la istov" este stîlpul de temelie al ordinei capitaliste. Desvoltarea producțiunii unei țări, prosperitatea și propășirea ei subt regimul capitalist, nu este decît expresiunea unei concurențe triumfătoare. Această cale de triumf este sămănată de osemintele celor învinși.

Iar în faza istorică actuală, cînd procesul economic a luat caracterul lui mondial, cînd însăși *puterea de stat* este subordonată intereselor de desvoltare industrială și comercială, și e măsurată de întinderea cîmpului de exploatațiune a capitalismului național pe suprafața globului pămîntesc întreg, — lupta e cu atît mai aprigă și mai nemiloasă, și cu atît mai puțin se poate opri ea la considerațiuni de umanitarism vaporos.

In aceste împrejurări apelul unui J. M. Keynes la Trusturile americane ca, în numele umanitarismului, să renunțe la toată prada de războiu, se aseamănă cu predica de vegetarianism adresată unui lup, — și are tot atîtea șanse de succes.

Precum vegetarianismul benevol al unui lup ar echivala cu sinuciderea lui, tot așa renunțarea imperialismului capitalist la politica de pradă ar atrage după sine peirea ordinei capitaliste înseși.

Dar metodele imperialismului capitalist duc la risipa năprasnică de vieți omenești și de avuții acumulate de secole, pricinuesc suferinți negrăite maselor adînci chiar în statele biruitoare, provoacă mizeria înspăimîntătoare pentru omenirea întreagă?

Acestea sînt criticile adresate ordinei capitaliste de către toți socialiștii, dar fără răsunet în lumea capitalistă.

Și natural. Imperialismul capitalist e reprezentat mai cu seamă de capitalul financiar, „capitalul vagabond", cum l-am numit cu altă dată, care în „era statelor mondiale" (după cuvîntul profesorului Muir) are, de fapt, conducerea acțiunii de stat a tuturor „Puterilor mondiale".

Toate mizeriile și toate ruinile provocate de „expansiunea" imperalistă și capitalistă formează tocmai terenul propice pentru ca acele elemente sociale care întrupează capitalul financiar, să acumuleze în mînile lor averi colosale, cu toată foametea și degenerarea maselor populare, cauzate de dezechilibrul economic.

„Profitorii", „noii îmbogățiți", averi fabuloase în mînile unei minorități norocoase, alături de mizeria mulțimii și desorganizarea adîncă a întregului aparat economic, nu este un fenomen cunoscut numai „dela Nistru pănă la Tisa".

Tabloul zugrăvit de J. M. Keynes este riguros adevărat. Dar dacă războiul a înghițit imense avuții naționale, dacă producțiunea mondială a scăzut în proporțiuni catastrofale, dacă în Europa milioane de ființi omenești nu-și pot găsi nici pînea de toate zilele, nici muncă, — în schimb niciodată lumea n'a cunoscut atîția milionari și miliardari, și cu atîtea miliarde adunate în mînile lor: intrepidul capitalism american nu s'a sfiit să ne vestească (Europa e mai discretă), că în Statele-Unite, în cei patru ani de războiu, numărul milionarilor a crescut cu peste 20.000 de „noi îmbogățiți", — adică acești 4 ani de catastrofă mondială au produs *de cinci ori* mai mulți de acești fericiți ai soartei, decît secolul întreg de propășire pașnică dinainte de războiu.

E un ireductibil conflict de interese, inerent ordinei capitaliste, care întreagă este clădită pe *antinomii* de această natură: globul întreg transformat într'un singur organism economic, cu o legătură intimă între toate părțile lui, și o anarhie internațională, în care națiunile nu au alt mijloc de apărare a intereselor și drepturilor lor, decît forța lor armată; un aparat delicat și complicat de producțiune și circulațiune a bunurilor, și o concurență neînfrînată care zidește prosperitatea unora pe ruina altora; acumularea neînchipuită de capitaluri prin munca de generații, și risipa lor zadarnică, ca fumul, într'un singur războiu; catastrofa mondială și eflorescența miliardarilor.

Și cum s'ar putea înlătura relele descrise de J. M. Keynes decît prin organizarea producțiunii mondiale și a repartițiunii de bunuri pe alte baze, prin îngrădirea sau desființarea sistemului de concurență, prin crearea unui aparat de regulare *legală* a conflictelor internaționale, — într'un cuvînt: prin abolițiunea regimului însuși social, economic și politic, pe care îl are la bază imperialismul capitalist al „Puterilor mondiale"?

Până atunci... lupul nu va fi vegetarian, iar cînd va înceta să fie carnivor... nu va mai fi lup!

In lumina acestor considerațiuni generale ne putem da mai bine seama de rezultatele analizei situațiunii europene din cartea profesorului Keynes:

Coaliţia imperialismului capitalist al celor trei Puteri Mondiale, în urma acestui războiu crîncen şi lung, cu jertfe grozave aduse de toate popoarele adunate în jurul steagului lor, a doborît în sfîrşit imperialismul capitalist german.

Distrugerea unui capital enorm, evaluat la mii de miliarde, pe care a necesitat-o războiul, a determinat o mare scădere a producţiunii mondiale.

Tratatul din Versailles, care consacră triumful imperialismului coalizat, paralizînd sau nimicind forţele productive ale Germaniei, duce scăderea producţiunii mondiale la proporţiuni catastrofale, încît viaţa maselor populare nu poate fi menţinută la nivelul la care se afla înainte de războiu, şi zeci de milioane de oameni sînt ameninţaţi să moară în Europa de foame şi de mizerie fiziologică.

Cînd există o nepotrivire între puterea de producţiune şi trebuinţele de consumaţie, soluţiunea poate fi căutată *in abstracto* pe trei căi deosebite:

Ori producţiunea trebue să crească până la măsura trebuinţelor;

Ori consumaţiunea să scadă până la nivelul producţiunii;

Ori, în sfîrşit, bazele de repartiţiune să fie schimbate.

O a patra cale nu-mi pot închipui.

Să cercetăm pe rînd toate aceste ipoteze.

Creşterea producţiunii, cum am văzut, presupune sfîşiarea în bucăţi a Tratatului din Versailles,—adică renunţarea imperialismului coalizat al celor trei Puteri Mondiale de frunte la toate roadele victoriei, pentruca să reorganizeze laolaltă cu învinşii frăţeşte, producţiunea lumii.

Dar poate consimţi măcar *unul singur* dintre cei 20.000 de arhimilionari americani, pe care profiturile din războiu i-a urcat pe înălţimele ameţitoare ale Olimpului Capitalist, să se coboare de bună voe depe acest Olimp şi să dispară în mulţimea anonimă, numai din idealism?

Evident, Republica Trusturilor nu va jertfi cele 50 miliarde de franci în aur, cerute de J. M. Keynes, pe altarul umanitarismului. Capitalismul american îşi dă bine seamă, că o asemenea generozitate l-ar lăsa dezarmat în faţa imperialismului capitalist al Marii Britanii. El ar fi silit, în cazul acesta, nu numai să renunţe la „supremaţia industrială" şi „direcţiunea financiară a lumii", promise de prezidentul Wilson, dar să şi primească, fără luptă, supremaţia Britanică şi, eventual, să intre chiar, uşor, în clientela economică şi politică a uriaşului Imperiu.

Unei asemenea capitulări benevole, America desigur îi va prefera rolul ingrat, dar dictat de instinctul conservării de sine, de „ciocan" capitalist.

Dar imperialismul capitalist francez poate accepta şi mai puţin rolul de „nicovală", pentruca, purtînd toată povoara celor 26 miliarde datorite aliaţilor, să renunţe la nădejdea de a stoarce cît mai mult, pentru plata datoriilor sale, dela Germania, chiar

cu preţul istovirii şi distrugerii poporului german, şi să contribue încă la renaşterea unui *formidabil adversar*.

Datoriile Franţei, cu cele anterioare războiului, după evaluările unui economist american, *întrec cu 50% toată averea ei naţională*, adică se urcă la o valoare de o dată şi jumătate mai mare ca această avere, şi ea pierde în acelaşi timp aproape 30 miliarde împrumutate Rusiei. În aceste împrejurări, imperialismul capitalist francez nu-şi poate permite luxul gesturilor generoase (Aceasta ne explică, în treacăt fie zis, şi lupta lui dîrză împotriva Rusiei Sovietiste, care nu recunoaşte datoriile contractate de regimul ţarist).

În ce priveşte Anglia, nici J. M. Keynes nu suggerează, ca ea să restitue Germaniei coloniile ei sau măcar marina ei comercială,—fără de care,—recunoaşte el însuşi,—Germania va fi la discreţia transporturilor străine,—deşi aceasta nu e cea mai neînsemnată piedică pentru renaşterea economică a Germaniei.

Putem spune chiar, că mai ales imperialismul capitalist britanic s'ar opune la orice revizuire a Tratatului din Versailles, întrucît s'ar pune în chestie în adevăr *renaşterea* Germaniei, şi nu o simplă prefacere a ei într'un auxiliar umil al imperialismului britanic,—fie în forma unei ediţiuni engleze a faimoasei „Mittel-Europa", fie altfel.

O revistă americană observă, cu drept cuvînt în privinţa consecinţilor Tratatului din Versailles:

„Capitularea militarismului german este însoţită de capitularea comerţului german. Dar comerţul german nu se predă Ligii, ci *industriei engleze*. Germania pierde independenţa sa economică *în favoarea celui mai mare concurent al ei*... Tratatul dă Franţei un drept elastic la *surplusul vieţii industriale, pe care Anglia permite Germaniei s'o mai aibă*..." *

Dar nici imperialismul capitalist britanic nu poate, mai mult ca aliaţii săi, *cîtă vreme lumea trăeşte subt regimul acesta*, să admită vre'o concesiune serioasă, care ar face în adevăr cu putinţă reconstruirea forţelor productive ale Germaniei în măsura necesară pentru a umplea golul în producţiunea mondială, care înspăimîntă pe J. M. Keynes.

În adevăr, în cazul acesta imperialismul britanic s'ar găsi peste puţine decenii în faţa aceleaşi probleme, pe care a căutat să o rezolve prin actualul războiu, şi să fie silit de a începe din nou—şi poate într'o conjunctură mai puţin prielnică,—lupta pentru „civilizaţie, dreptatete şi libertate" împotriva imperialismului capitalist german renăscut, care i-ar primejdui egemonia mondială.

Care din actualii bărbaţi de stat ai Imperiului Britanic şi-ar lua o asemenea răspundere?

Prin urmare, revizuirea Tratatului din Versailles, în sensul dorit de J. M. Keynes, nu ar putea avea loc decît după răsturnarea ordinei mondiale actuale, întemeiate pe imperialismul capitalist şi anarhia internaţională.

* Citat în *Norman Angell*, „Le Chaos Européen" p. 34.

Cu alte cuvinte: prima cale care teoreticește ar putea duce la înlăturarea disproporției dintre producțiunea mondială și trebuințele populațiunii europene, — ridicarea producțiunii până la măsura acestor trebuințe prin înlăturarea Tratatului din Versailles, — presupune, ca o condiție prealabilă, — revoluțiunea socială.

A doua cale ipotetică, care ar putea duce la același rezultat ar fi scăderea consumațiunii până la nivelul producțiunii.

Dar aceasta ar insemna, cum am văzut, pieirea prin foamete a cîtorva zeci de milioane de locuitori ai Europei. Celace ar implica atîta mizerie, o așa de grozavă degenerare a maselor, o așa dalabrare a intregului organism social și economic, incît ar duce la prăbușirea civilizației și la recăderea Europei în barbarie, în mijlocul căreia nici populația redusă nu ar mai putea trăi, și decăderea ar trebui să urmeze tot mai adîncă, până la abisuri ce nici nu le putem închipui.

Insă, cum ne spune și J. M. Keynes, milioanele de oameni nu se vor resemna la moartea de foame, fără a încerca o supremă rezistență. Prin urmare, calea aceasta ne-ar duce iarăși fatal spre o revoluție singeroasă.

A treia ipoteză, — schimbarea bazelor de repartiție, — n'are nevoe de lungi desvoltări: e evident că această schimbare constitue prin sine însăși o revoluție, și nu poate fi realizată decît prin răsturnarea ordinei sociale de astăzi. Și în cazul acesta revoluția nu s'ar mai putea opri la chestiunea repartițiunii, ci ar tinde la reorganizarea întregului aparat economic, social și politic, — începînd cu cele mai infime celule ale vieții de stat și sfîrșind cu ordinea internațională.

In cazul acesta ar dispărea dela sine și „Tratatul din Versailles".

Astfel toate căile care, teoreticește, pot duce la înlăturarea deficitului în producțiunea mondială, duc, în condițiunile actuale, și direct, la revoluție sau o presupun ca o condițiune prealabilă.

Dacă, prin urmare constatările economistului din Cambridge sînt adevărate, a sunat ceasul pentru ordinea mondială actuală, bazată pe imperialismul capitalist și anarhia internațională.

Aceasta este și credința lui Lenin, — și desigur că teribilul șef al bolșeviștilor ruși nu se aștepta la asemenea sprijin pentru ideile lui din partea unui om cu situația profesorului Keynes în țara prin excelență a imperialismului capitalist!

E adevărat că J. M. Keynes susține, împotriva lui Lenin, că Revoluția tot la prăbușirea civilizației ne-ar duce.

Dar acesta ar putea găsi chiar în scrierea citată a învățatului englez un argument, la care autorul cu greu ar răspunde.

Misiunea istorică a regimului capitalist a constat în ridicarea intensității producțiunii prin acumularea și concentrarea capitalurilor.

Dar odată ce, sub dominațiunea clasei capitaliste, jocul elementar al forțelor istorice a dat naștere imperialismului mondial, cu consecințele lui fatale; odată ce imperialismul capitalist a dus

omenirea la Marele Războiu și la risipa avuțiilor acumulate de veacuri; odată ce acest regim se arată apoi neputincios de a ridica producțiunea mondială la nivelul cerut și condamnă la moarte prin foame milioane de ființi omenești; odată ce imperialismul capitalist nu poate găsi nici-o soluțiune problemelor vitale ale vieții mondiale; — toate acestea nu pot avea decît un singur înțeles: rolul lui istoric este sfîrșit, — viața istorică se va îndruma pe căi nouă.

Cine are dreptate: Lenin sau Keynes?

Amîndoi sînt de acord, că *„pax britannica"*, în forma ei actuală, duce lumea la o groaznică revoluție.

Dar revoluția ne va duce la prăbușire sau la renovare socială, chiar dacă nu la realizarea visurilor lui Lenin?

Nu există altă perspectivă?

Dela răspunsul la aceste întrebări atîrnă astăzi în primul rînd, orice acțiune de stat, orice directivă politică a oricărui partid, chiar atitudinea oricărui cetățean conștient de datoriile lui.

Il vom căuta altă dată.

C. Stere

RODIA DE AUR

Poveste în trei acte

ACTUL AL II-LEA

DECORUL:

Castelul zînelor. Un pod. O poartă
Bătută'n pietre rare. Vară. Cald.
In stînga doarme-un lac cu apă moartă
Din care sar broatici de smarald.

Păuni încondeiaţi ce gîze caut.
Pitici cu bărbi de-un cot. Balet de crini
Zefiri ce scot din trestii plîns de flaut
Cînd joacă zînele cu ochi senini.

Un cer albastru parcă dat cu fard
Şi peste toate valuri de parfum.
In fund apusul roş:—păduri ce ard
Din care pică seara:

Seram!

SCENA I

Vrăjitoarea. Cei doi ţigani.

VRĂJITOAREA (făcînd semne către culise.)

Ssst! Ssssst! Veniţi!

ŢIGANII (din culise).

Indată!

VRĂJITOAREA (uitîndu-se în toate părţile.)

Incet! Incet! la seama!

ŢIGANUL I (înfrînd.)

Nu-mi trebue domnle, nici rodie!

VRĂJITOAREA

Iar teama?

ŢIGANUL II

Decît să-mi las pe-aicea ciolanele...

ŢIGANUL I

Mai bine
Dormeam flămînd pe prispă!

VRĂJITOAREA

Da' nu vă e ruşine!
Acum că eşti aproape să sui pe tronu'n care
Vei fi 'mpărat şi mire gingaşei Florioare,
Acum că vrea norocul s'ajungi şi tu un om
Să dai 'napoi de frică?

ŢIGANUL II

Ni s'a urît?

VRĂJITOAREA (luîndu-i de braţ, şoptit.)

Dac'om
Ajunge pîn'diseară izbînda noastră-i mare!

ŢIGANUL I (pentru el.)

Şi dacă nu?

VRĂJITOAREA

Ce mormăi, ca la spînzurătoare?
Eraţi din noaptea străjii de nu v'aşi fi sculat
Să vă învăţ să spuneţi în jalbă la 'mpărat
Că Tugomir fugit-a ca un viteaz de soi
Lăsîndu-vă la veghea copacului pe voi.

ŢIGANUL II

Amar plîngea Domniţa că i-a fugit viteazul.

VRĂJITOAREA

S'aduceţi voi minunea că-i trece ei necazul.

ŢIGANUL II

De măscărici cu toţii credeau c'a'nebunit!

ŢIGANUL I

Piticul i-a spus oare să sară?

VRĂJITOAREA

Negreşit!
Pe alte căi pornit-au s'ajungă tot aici!

ŢIGANUL I

Dar ce-i aici?

VRĂJITOAREA

E ţara bărboşilor pitici!
In fund, cetatea nopţii şi rodia de aur!

ŢIGANUL II

Atunci ce facem?

VRĂJITOAREA

Totul atîrnă de balaur.
Ori Tugomir pe dînsul, or el pe Tugomir.
Voi spune eu pe urmă ce-i de făcut; să'nşir
La vorbe nu e timpul... Gătiţi-vă de drum!

ŢIGANUL I

Ce, iar plecăm?

VRĂJITOAREA

Vezi bine!

ŢIGANUL II

Acuma?

VRĂJITOAREA

Chiar acum!

ŢIGANUL I (speriat.)

Dar de ne ese-o fiară sau vre-un hapsin de zmeu?

ŢIGANUL II

De nu se isprăveşte eu mîni mă'ntorc!

ŢIGANUL I

Şi eu!

ŢIGANUL II

Mai bine sărăcie decît aşa osîndă!

ŢIGANUL I

Dar dac'am sta aicea?

VRĂJITOAREA

Aici stau eu la pîndă,
Ascunsă în frunzişul ce-l tremură copacii,
Căci forfotesc piticii prin iarbă ca gîndacii.
De vor învinge dînşii aici pun tot la cale,
Dar află toate baba din pom, şi va fi jale
S'amar de ei; dar dacă tot tremuraţi de frică
Ca epurii, atuncea nu pot să fac nimică.
De vă ştiam cum sînteţi nu-mi luam aşa tovarăşi;
Dar de mai staţi la gînduri, pe mătură sar iarăşi
Şi singuri veţi rămîne să staţi între pitici...
M'aţi înţeles?

(Se stropşeşte la ei.)

ŢIGANUL II

Iertare, c'om face tot ce zici.

VRĂJITOAREA

Aşa vă vreau! De vreţi să v'aştepte zile bune
Să faceţi cum voiu spune acuma, eu!

ŢIGANUL I

Hai, spune!

VRĂJITOAREA

V'am dat un sac cu broaşte, îl mai aveţi?

ŢIGANUL II

Cum nu?

VRĂJITOAREA

La marginea pădurii strigaţi: Bu-huuu!

ŢIGANII (deodată.)

Bu-huuu!

VRĂJITOAREA

Şi va veni o buhnă cît un copac de mare!

ŢIGANUL I

Valeu!

VRĂJITOAREA

Îi daţi în grabă tot sacul de mîncare,
Zicînd: Întunecime, trimişi de baba Rok,
Rugămu-ne fă-ţi milă de ne găseşte-un loc
Ca să putem din umbră, subt neagră paza ta,
Să ne uităm la lupta ce-un pămîntean va da
Cu-a podului de-aramă balaur; în tăcere
Ea va'nghiţi tot sacul; apoi, prinzînd putere,
Pe rînd o să vă ducă în uriaşu-i plisc
Pe munţi pleşuvi; ş'acolo, pe cel mai singur pisc,
Pe unde trec doar norii cînd îi goneşte vîntul,
Va'ntinde două aripi întunecînd pămîntul.
Din ochii ei de stele porni-vor raze reci
Să vă arăte calea tăcutelor poteci,
Pe Tugomir, Piticul şi Măscăriciul. Şi
De s'o 'ntîmpla că 'n luptă izbînda lor va fi,
Vă duceţi la balaur, tăind un vîrf de limbă
Din fiecare gură. Dar soarta de se schimbă
Şi dînsul îi omoară, veniţi de sîrg la mine!...
Dar hai, plecaţi mai iute!

ŢIGANII

Cu bine-atunci!

VRĂJITOAREA

Cu bine!

SCENA II-a

Vrăjitoarea, — Măscăriciul, — Statu-Palmă, — Pitici.

(Vrăjitoarea umblă dintr'un capăt în altul al scenii, uitîndu-se în toate părţile. E cocoşată şi se sprijină de-o coadă de mătură. Dupăce se asigură că n'o vede nimeni se sue într'un copac din dreapta.)

VRĂJITOAREA (singură, din copac.)

De acuma să poftească de vor cu toţi piticii
Aici să-şi ţie sfatul că baba tot aici-i,
Şi pentru-a ei ureche nu e lăcaş ascuns.
Pe urmă las 'pe dînsa.

(Intră Măscăriciul înconjurat de pitici şi trăgînd după el un cărucior atît de mic încît de-abia încape pe el o damigeană pe care e călare Statu-Palmă).

STATU-PALMĂ

Oprește, am ajuns!

MĂSCĂRICIUL

Mai spune Statu-Palmă că nu te-am dus în grabă!

STATU-PALMĂ (scoborîndu-se.)

Mă crezi? E'ntâia oară că văd un om de treabă.
Dar mai nu-mi vine-a crede că ești de pe pămînt!

VRĂJITOAREA (pentru ea.)

Pămîntul să te'nghită, că-ți face baba vînt.

MĂSCĂRICIUL

Aici sînt toți?

STATU-PALMĂ

Toți!

MĂSCĂRICIUL

Bine!... Dar unde-i Barbă-Cot?

STATU-PALMĂ

O fi dormind prin tufe!

UN PITIC

Nici vorbă!

STATU-PALMĂ

Zău, nu pot
Să mai pricep cum Vodă de-atîtea ori îl iartă.
Pe cei mai buni și harnici pentr'un nimic îi ceartă
Și el ce face? Doarme.

UN PITIC

Și cînd nu doarme cască!

MĂSCĂRICIUL

E mic și slab săracul!

STATU-PALMĂ

Se face slab dar las'că
I-oiu spune eu lui Vodă ce fel de sfetnici are.

UN PITIC

E slab de-l pui la treabă, dar la mîncat e tare.

STATU-PALMĂ

Cînd damigeana plină ne-ai dat-o, n'ai văzut?
A și venit îndată să ceară de băut;
Dar cînd la drum să vie și umărul să-l pue
S'a mistuit prin iarbă și i-ai de unde nu e.

(In timp ce piticii trag damigeana la umbră, Măscăriciul se așează în iarbă.)

MĂSCĂRICIUL

Veniți aici!

PITICII (așezînd damigeana.

Îndată!

MĂSCĂRICIUL (pentru el.)

Nu, zău, de rîs te scuturi,
Beau vin în coji de nucă și călăresc pe fluturi.
Pentru-a cădea, le-ajunge un singur paiu, un fir...

(Piticii vin unul cîte unul în jurul Măscăriciului.)

STATU-PALMĂ

Ce zăbovește oare atîta Tugomir,
Cînd de atîta vreme balauru-i răpus?

VRĂJITOAREA (pentru ea.)

E rîndul lui acuma!

STATU-PALMĂ

Ca noaptea din apus,
Curgea un sînge negru din trupu-i uriaș,
Subt fulgerele spadei voinicului trufaș.

MĂSCĂRICIUL

Eu mă temeam la urmă puterea să nu-l lase.

STATU-PALMĂ

Cădea un cap.

MĂSCĂRICIUL

Cad două.

STATU-PALMĂ

Cad trei!

MĂSCĂRICIUL

Apoi cad șase.

STATU-PALMĂ

Simțeam cum răsuflarea de spaimă mi se curmă,
Cînd am văzut un dinte că-i intră'n piept. Pe urmă
N'am mai știut nimica pân'a strigat: nu-l scap!
Și i-a tăiat jivinei și cel din urmă cap.
El, Tugomir viteazul, el e mîntuitorul.
Împărăției noastre!

PITICII

Trăiască soțiorul
Domniții Florioara!

MĂSCĂRICIUL (rîzînd.)

Și oastea lui Papuc!

STATU-PALMĂ

Trăiască Măscăriciul!

PITICII

Trăiască Vălătuc.

(Piticii se trîntesc și ei prin iarbă.)

MĂSCĂRICIUL

Dacă vă prinde somnul, dormiţi cît mai e vreme.

UN PITIC

Dar dacă vine Vodă?

MĂSCĂRICIUL (în glumă.)

Te scol eu, nu te teme.

STATU-PALMĂ

Aveam o gheunoae demult, ce ne scula,
Dar Barbă-Cot nebunul s'a apucat şi i-a
Legat un fes de coadă!

UN PITIC

Netrebnicul!

ALT PITIC

Nebun!

STATU-PALMĂ (inconsolabil.)

De-atunci s'a dus în lume.

MĂSCĂRICIUL

Dormiţi?

PITICII

Dormim!

MĂSCĂRICIUL

Somn bun!

(Piticii se culcă prin iarbă. Măscăriciul dupăce inspectează scena, încalecă un trunchiu şi rămîne cu capul în mini.)

Ori mintea mea-i prea slabă, ori taina prea adîncă:
(Îşi învîrte degetele cercînd să unească arătătoarele.)
E rodie?... E lună?...
(gest)
Nu ştie nimeni încă!
(După un moment de gîndire.)
Eu cred că e tot luna. Cum zînele se joacă
Cu ea de-a mingea, seara, cînd n'au ce să mai facă,
Şi cum s'aprind cu jocul cînd împrejuru-i sar,
Se poate s'o arunce—greşind—până'n stejar.
Atunci aceia care prea tare-a aruncat-o,
Cu pasărea porneşte s'o iee... Şi-a luat-o.
Dar poate că minunea ce scînteе'n eter
E-o lacrimă de aur care-a căzut din cer...
Mai poate fi nălucă... Un foc misterios,
Sau cupă cu lumină ce s'a vărsat în jos!
Dar ce ştiu eu? Se poate ca Domnu'n faptul serii
Ca un paraf s'o pue pe'ntinderea tăcerii...
Sau ochiul lui Satana căzut din necuprins

În rodie sticleşte viclean, holbat ş'aprins?...
. . . .
Oricum, de-aşi şti ce este i-aşi face poate-o odă...
(Se uită în zare şi pufneşte de rîs.)
Ia uită-te piticul!
(Sgîlţîindu-l pe Statu-Palmă.)
Hai, scoală, vine Vodă!

SCENA III-a

Aceiaşi.—Voevodul Piticilor.—Barbă-Cot.

(Piticii se scoală şi se rînduesc în jurul damigenii. Intră Voevodul piticilor calare pe-un fluture enorm, trăgînd după el de urechi pe Barbă-Cot care se zbate şi ţipă.)

VOEV. PITICILOR (lui Statu-Palmă şi dînd drumul lui Barbă-Cot, care aşteaptă tremurînd.)

Să-mi duci acasă vinul!

STATU-PALMA

Măria Ta, îl duc!

VOEV. PITICILOR

Ş'un strop de-oiu găsi lipsă te bat de te usuc!
(Lui Barbă-Cot)
De ce-ai rămas în urmă? Ţi-arăt eu ţie-acuş!

BARBĂ-COT

Era să mă mănînce pe drum un cărăbuş,
Şi cum un scaiu obraznic mă tot trăgea de barbă
Am leşinat de-odată căzînd de frică'n iarbă.

VOEV. PITICILOR

Ei, cum să cazi în iarbă? Îmi pare cam ciudat.

STATU-PALMĂ (încet unui pitic.)

I s'a'nfundat acuma.

BARBĂ-COT (tremurînd.)

Spun tot!

STATU-PALMĂ

S'a îmbătat!

UN PITIC

Să-l vezi numai ce poate ş'apoi de rîs să mori!

STATU-PALMA

Făcea ca piţigoiul şi se lega de flori!

VOEV. PITICILOR

Eu te credeam drăguţă că eşti o fire calmă.

STATU-PALMĂ

Un palmier îmi pare i-a şi cîrpit o palmă
Aşa necuviinţe şi-obrăznicii făcea!

VOEV. PITICILOR

Aa! care va să zică de ăştia-mi eşti?

BARBĂ-COT (ferindu-se.)

Nu da!

VOEV. PITICILOR

Ne-om socoti noi, lasă. Nu vreau ca'n ziua 'n care
Am hotărît să facă piticii sărbătoare
In cinstea lui viteazul și bunul Tugomir
Să pedepsesc. Dar lasă c'ai să plătești tu bir
Pentru atîtea pozne!

BARBĂ-COT (închinîndu-se cu prefăcătorie.)

Stăpîne, trag folosul
Frumoasei tale pilde!

STATU-PALMĂ (dezamăgit.)

Iar scapă, ticălosul.

(In timp ce Voevodul piticilor se îndreaptă spre Măscăriciu, Barbă-Cot face nas lung lui Statu-Palmă. Piticii rîd și chicotesc. Voevodul se întoarce și-l prinde.)

VOEV. PITICILOR

Cărați-vă mai iute!... Și fără gălăgie.
Cînd v'oiu chema...

STATU-PALMĂ (întorcîndu-se.)

La ordin!

BARBĂ-COT (lui Statu-Palmă, amenințîndu-l pe cînd intră cu toții în grota din dreapta.)

Ți-oiu arăta eu ție!

MĂSCĂRICIUL

Voinicul nostru?

VOEV. PITICILOR

Lupta prea mult îl istovise.
Ne-am așezat la umbră și, fiindcă ațipise,
L-am pus pe Sfarmă-Piatră calare pe-un păun
Să-l apere de muște. Ș'acum aș vrea să-ți spun
O mare taină.

MĂSCĂRICIUL

Spune.

VRĂJITOAREA (pentru ea.)

Și baba va afla.

VOEV. PITICILOR

Până se scoală dînsul.

VRĂJITOAREA (pentru ea.)

De nu s'ar mai scula.

VOEV. PITICILOR (de-abia șoptind.)

Știi că-i rănit în luptă de-un dinte de balaur,
Dar de-i atinge rana cu rodia de aur,
Pe loc îi trece... Asta s'o știi dela pitic.

VRĂJITOAREA (pentru ea.)

Ce clămpănesc acolo că nu 'nțeleg nimic?

VOEV. PITICILOR

Ș'acuma leacul e în a mea putință.

MĂSCĂRICIUL

Atunci?

VOEV. PITICILOR

Mai știi? Se poate să fie trebuință,
De s'o'ntîmpla năpasta pe capul lui să cadă—
Să aibă la 'ndemînă și dînsul o dovadă,
Că el e'nvingătorul... Dar lui nimic nu-i spune.

MĂSCĂRICIUL

Așa oiu face!

VOEV. PITICILOR (scoțînd un pumn de alune din buzunar.)

Ține vre-o cîteva alune.
Odată, la nevoe, poate să-ți prindă bine.
Cînd le vei sparge, numai, gîndește-te la mine.

SCENA IV

Aceiași. Tugomir, apoi Sfarmă-Piatră.

TUGOMIR

Aici erați?

MĂSCĂRICIUL

Aicea, stăpîne, te-așteptam!

TUGOMIR

Cînd mă gîndesc, Domnița cum stă oftînd la geam
Și-așteaptă!

VOEV. PITICILOR

Ai răbdare. Puțin! Să vie sara.
De-acum n'ai nici o grijă. Poți socoti comoara
A ta din clipa'n care jivina blestemată
Și-a dat spurcatul suflet în țărna 'nsîngerată.
Căci moartea ei e viața iubirii tale care
Așteaptă să s'aprindă din raze arzătoare,
In inima Domniței și'n chipul ei plăpînd,
Cînd te vei duce'n fața-i învingător, și cînd
Minunea din castelul cu geamuri de smaralde
In ape de lumină tot trupul o să-i scalde.
Dar ca să-ți treacă dorul ce te mîhnește, știu
Ce-ai vrea să faci acuma: ai vrea să-i scrii!

TUGOMIR

Să-i scriu?
Dar cum? Cu neputință! Sîntem pe altă lume!
Nu văd prin ce mijloace...

VOEV. PITICILOR

Mă știi că nu fac glume.
De-aceia uite-o pană de pupăză. Și iată
Și foi de brustur: scrie! Răvașul scris, îndată
O să-l trimit c'un flutur—o herghelie am.
El va intra cu seara la ea tiptil, pe geam,
Și cum i-o pune'n poală, se face nevăzut...
Ș'acuma scrie iute.

TUGOMIR

Intâiu să te sărut.

(Tugomir se așează pe-o buturugă și cetește pe măsură ce scrie.)

Iți scriu Domniță printr'un flutur
Dela castelul zînelor,
In murmurul fîntînelor,
Subt frunze ce se scutur'.

Răpus-am pe balaur,
Ș'acum e'n lumea morților
Păzitorul porților
Rodiei de aur.

Foc vărsa pe nări
Balaurul zmeilor,
Asemeni scînteilor
Cădeau stele'n zări.

De voiu lua și rodia,
Minunea minunilor,
Taina 'nțelepciunilor
E c'așa mi-i zodia.

Și de-o fi așa,
Eu din capul meselor
Blînd voiu săruta
Mîna ce-mi va da,
Crăiasa crăeselor
Și Domnița mea.

(Tugomir dă scrisoarea Voev. Piticilor.)

VOEV. PITICILOR

Ascultăăă! Sfarmă Piatrăăă!

(Din grota opusă aceleia prin care au eșit piticii, apare piticul Sfarmă-Piatră.)

SFARMĂ-PIATRĂ (din grotă.)

Poruncăăă!

(apare)

VOEV. PITICILOR

Până mine,
Răvașul la Domniță.

SFARMĂ-PIATRĂ (închinîndu-se.)

Am înțeles, stăpîne!

VOEV. PITICILOR

Și să-mi alegi un flutur din cei frumoși și mari.

(Sfarmă-Piatră vrea să plece. La prima vorbă a Voevodului se întoarce ca pe-un șurub.)

M'ai priceput?

SFARMĂ-PIATRĂ

Prea bine!

VOEV. PITICILOR

Am zis! Acum dispari.

(Sfarmă-Piatră intră'n pămînt în dreptul unei ciuperci.)

TUGOMIR

Să-ți mulțumesc n'am vorbe, nici nu știu ce să-ți zic:
Ești cel mai cumsecade și drăgălaș pitic.

MĂSCĂRICIUL

Și eu mă'ntreb într'una, cum de încape oare,
In trupu-i mic de-o șchioapă un suflet așa mare.
Căci, vai, decînd la curte sînt vesel Măscărici,
Cîți uriași văzut-am cu suflet de pitici!

VOEV. PITICILOR

Dar noi ne pierdem vremea și clipele se scurg.
Incepe s'amurgească.

(Il ia pe Tugomir de mînă, misterios.)

Ascultă: în amurg,
Cînd ziua se mai luptă slăbită cu'nseratul,
Vin zînele la bae; își părăsesc palatul,
Șî'n apele uitării se scaldă și se joacă,
Până tîrziu, cînd zorii c'un văl de promoroacă
Le cheamă iar acasă prin fiecare val.

MĂSCĂRICIUL

S'a'nfierbîntat moșneagul.

VOEV. PITICILOR

Devin sentimental!

MĂSCĂRICIUL

Dar le-ai văzut vre-odată?

VOEV. PITICILOR

Ehei! De cîte ori!

MĂSCĂRICIUL

Și sînt frumoase? Spune!

VOEV. PITICILOR

Ce pot să-ți spun? Nu-s flori

Atît de mlădioase și-atîta de plăpînde.
Li-i trupul cum e puful de lebădă și cînd e
Să vie să se scalde, la cîntul lor de jale
Își ține răsuflarea și vîntul de e'n cale.
Atuncea prind zefirii prin tufe să suspine,
Întregul crîng oftează, ș'albastrele ondine
Pornesc sfios spre ele și vin pe neștiute
Încet să le cuprindă și lung să le sărute.
Pe sînii lor ce'n noapte îți pare că sînt ninși
Lucesc rubine roșii ce ard—cărbuni aprinși.
Iar cînd pornesc din șagă, de nuferi să se-agațe,
Nu știi de brațu-i nufăr sau nuferii sînt brațe
Eșite din adîncuri de mijloc să le prindă
Să nu se mai alunge pe-a lacului oglindă.

MĂSCĂRICIUL

Și rodia luată vor plînge?

VOEV. PITICILOR

Cu durere!

TUGOMIR

Iubirea e o floare ce multe lacrimi cere.

MĂSCĂRICIUL

Ș'atuncea? Ce-or să facă?

VOEV. PITICILOR

Crăiasa, abătută,
O să pornească după comoara ei pierdută
Și până n'o să aibă sfioasa ei lumină,
N'o să mai știe biata ce-i somn și nici hodină!

MĂSCĂRICIUL

Dar va găsi-o poate!

VOEV. PITICILOR

Nici vorbă, dar tîrziu,
Cînd Tugomir și poate nici eu n'o să mai fiu,
O să pornească iarăși s'o ia vre-un muritor
Voind și el s'aline vre-un scump și tainic dor.
Căci dacă piere-odată acel ce-a suferit,
Rămîne suferința cea fără de sfîrșit.

TUGOMIR

Dar rodie-i sau lună?

MĂSCĂRICIUL

Tu trebue să știi!

VOEV. PITICILOR

Dar, frate, e tot una—vorbiți copilării.
Aici îi spune astfel și pe pămînt altfel.
Atîta tot.

TUGOMIR

Atuncea, la zîne la castel?...

VOEV. PITICILOR

E-un bulgăre de aur, de vreți, o jucărie...

MĂSCĂRICIUL (dînd din cap.)

Astrologia?

VOEV. PITICILOR

Vorbe!

MĂSCĂRICIUL

Și vracii?

VOEV. PITICILOR

Nerozie!
Vă pierdeți numai vremea și tot nimic nu știți:
Sînteți săraci la minte!

MĂSCĂRICIUL (oftînd.)

Săraci!

TUGOMIR

Săraci lipiți!

VOEV. PITICILOR

Tu crezi că sînt și stele, fiindc'așa le zici?

MĂSCĂRICIUL

Dar ce-ai voi să fie?

TUGOMIR

Ce-s oare?

VOEV. PITICILOR

Licurici!
E toată iarba plină de ei prin aste părți!

MĂSCĂRICIUL

Mai cade cîte unul!

VOEV. PITICILOR

Și oamenii scriu cărți!

MĂSCĂRICIUL

Dar văd că jucăria ce prin copaci s'agață
Se plimbă cîte-odată.

VOEV. PITICILOR

O trag!

MĂSCĂRICIUL

Ei, cum?

VOEV. PITICILOR

C'o ață!

MĂSCĂRICIUL

Dar ziua? Ce fac ziua cu ea?

VOEV. PITICILOR

O ţin în casă.
Din fire de lumină i-au făurit o plasă
Şi la crăiasa zînă o ţin după fereastră.
Apoi, cînd vine noaptea, o pasăre măiastră
Cu ciocu-i de safire apucă de dantele
Şi trage la o parte albastrele perdele.
S'aprinde jucăria... ş'atunci încep sticleţii
Să cînte'n cap la oameni!

TUGOMIR

Sărmanii!

MĂSCĂRICIUL

O! poeţii!

VOEV. PITICILOR

Ş'acum veniţi cu mine pe drumul ce prin peşteri
Cioplitu-l-au cu trudă piticii mei cei meşteri
Pe subt pămînt.

TUGOMIR

Minune!

MĂSCĂRICIUL

Neadormiţi la muncă!

VOEV. PITICILOR

Ascultăăă! Sfarmă Piatrăăă! Auzi sau nu?

SFARMĂ PIATRĂ

Poruncă!

VOEV. PITICILOR

Unde-s ceilalţi?

SFARMĂ PIATRĂ

Cu toţii prin negrele păduri
S'au dus luînd ciocane la deal spre munţii suri
Să scormonească aur, argint şi pietre rare!

VOEV. PITICILOR

Şi Barbă-Cot?

SFARMĂ PIATRĂ (zîmbind.)

El doarme. Spunea că-i sărbătoare.

VOEV. PITICILOR

Dar damigeana unde-i?

SFARMĂ PIATRĂ

O ţine Prichindelul,—
Că Barbă-Cot ştiam eu că vrea să-i facă felul.

VOEV. PITICILOR (bătîndu-l pe umăr.)

Ai chibzuit prea bine! Acuma hai cu noi!
Na, ţine-mi tu desagii!

MĂSCĂRICIUL (apucînd cu două degete desagul lui Sfarmă Piatră.)

Ce ai acolo?

SFARMĂ PIATRĂ

Foi
De-aprins cu ele focul, cînd dau de vre-o comoară
Sau dacă-mi ese lupul. De suflu, fac o pară
Ce ca un zid se sue până la cer şi scap
De orice lighioană care şi-ar pune 'n cap
Cumva să mă apuce.

VOEV. PITICILOR (examinînd gura grotei, apoi către Tugomir şi Măscăriciu.)

Pe subt pămînt, să ştiţi,
Nu scoateţi nici o vorbă.

SFARMĂ PIATRĂ

Nimic!

VOEV. PITICILOR

Să nu şoptiţi!
Şi pentrucă îndată o să pornim la drum,
Ce-i de făcut acolo o să vă spun acum!

(lui Tugomir luîndu-l la o parte, de mînă.)

Aici sîntem în dosul castelului. Ia sama:
Cum om ajunge'n faţă te şi repezi, furi poama
Ş'odată cu ea 'n mînă să fugi cît îi putea!

(Tugomir şi Măscăriciul intră în grotă)

Ce s'o ntîmpla pe urmă nu-ţi pese.

(Intră şi Voev. Piticilor în grotă)

SFARMĂ PIRTRĂ (către public arătînd foalele)

Treaba mea!

SCENA V

Vrăjitoarea—Cei doi ţigani.

VRĂJITOAREA (către grota în care a intrat Tugomir.)

Vei lua-o tu, dar altul va duce-o la 'mpărat.

(Ţiganii intră tupilîndu-se cu frică.)

ŢIGANUL I

S'a dus?

VRĂJITOAREA

S'a dus la dracul!

ȚIGANUL II

Vede'l-aşi spînzurat.

ȚIGANUL I

Să-l fi văzut la curte!

ȚIGANUL II

Mai țanțoş ca 'mpăratul.

ȚIGANUL I

Şi de n'ar fi piticul.

VRĂJITOAREA

Jigodia!

ȚIGANUL II

Spurcatul!

ȚIGANUL I

Venim de la balaur!

VRĂJITOAREA

Nu mai mişca?

ȚIGANUL II

Nimica!

ȚIGANUL I

Dar mort aşa şi încă de-l vezi te prinde frica.

ȚIGANUL II

Era cît patru bivoli de gros şi de umflat.

VRĂJITOAREA

Tăiat-ați vîrful limbii precum v'am spus?

ȚIGANUL I (arătind toiba.)

Tăiat!

(Din sînul babei işi scot capul doi şerpi)

ȚIGANUL II

Valeu! da' ține-ți şerpii!

ȚIGANUL I

Cum dracu-i ții în sîn?

VRĂJITOAREA.

Nu-s răi, de ce te sperii?

ȚIGANUL II

Ce faci acum?

VRĂJITOAREA

Rămîn:

Să iau de-aici o apă, iar voi să m'aşteptați
La podul de aramă, prin tufe, tupilați.
Eu voiu trimite şerpii s'o picure 'n fîntîni!

ȚIGANUL I

Şi dacă bea?

VRĂJITOAREA

Adoarme!

ȚIGANUL II

Şi doarme?

VRĂJITOAREA

Până mîni.

Luați rodia şi fuga cu limbi de la balaur
La Împărat!

ȚIGANII (plecind.)

Mătuşă, te-acoperim cu aur.

(Vrăjitoarea rămasă singură cu părul vîlvoiu dela un capăt la altul al scenei.)

VRĂJITOAREA

Ş'acum veniți la mine jivini cu trup subțire.
(Din culise işi scot capul tîrîrind şerpi de toate mărimile)
Şi tu păzeşte-ți pielea! Pe mîne, Tugomire!

— Cortina —

(Sfîrşitul în No. viitor).

Adrian Maniu şi Al. O. Teodoreanu

Sint salcia

Sint salcia plecată peste rîul
Venit încet din depărtări de zare;
Privesc a valurilor legănare
Şi' n ele umbra-mi îşi însemnă brîul.

Iar zi cu zi, în dimineţi fugare,
In nopţi adinci cînd clipa-şi leagă frîul
De tot ce nu-i, în seri cînd văd cum grîul
Pluteşte dus, îngrămădit, spre mare,

Atunci visez cu braţele pornite;
Căci oglindirea veşnic re'noită
Mă cheamă, îmi zîmbeşte, mă înghite...

...Şi poate — cine ştie — vreodată,
Cînd nu voiu fi, la malul de-altădată
Imi va aduce chipul, tăinuită

In rîul vieţii, apa despletită...

Djamira

Dansa Djamira; trupu-i despletise,
Ca floarea desvelindu-se în soare,
Delirul cărnii ei mîngîietoare
In tactul pasului ce se pornise...

Era viaţa care stă să sboare,
Erau vîrtejuri prinse de abise,
Era un drum pe ţărmuri nedeschise
Şi-a voluptăţii nopţi ucigătoare...

Cînd a sunat finalul ca o poartă
Ce' nchide visul peste-o floare moartă
Djamira cade frîntă în tăcere...

Mătăsuri, văluri şi, în scînteere,
Colane, aur şi din ochi: durere
Ard flăcările lor deslănţuite

Pe ritmul armoniilor sfîrşite...

Alexandrina Scurtu

Cultura mulţimii

Problema culturii în mulţime trebue pusă acum, la noi, pe primul plan, căci e în legătură cu viaţa nouă deschisă celor care iau parte direct la conducerea statului. Rezolvirea ei nu poate fi restrînsă numai la departamentul Instrucţiunii Publice ; prea interesează bunul mers general al ţării, pentru a o lăsa cu totul în sama trăgănelii inerente a administraţiunii de stat. Factorul principal rămîne însă tot el ; oricît sprijin însă ar da, dacă însufleţirea nu mişcă resortul agenţilor de propagandă ai culturii, degeaba orice cheltuială.

Pentru întâia oară cînd am simţit biciuirea de a lucra mai intens pe terenul răspîndirii cunoştinţelor folositoare în adîncul straturilor sociale, a fost atunci cînd am privit o hartă cu întinderea ştiinţei de carte în Europa. Pata neagră, care reprezenta întunericul, ignoranţa principiilor celor mai elementare de viaţă omenească, superstiţiile, credinţele care îşi au rădăcina în haosul inculturii, întreaga plasă care învălue mintea şi braţele, cuprindea şi ţara noastră. Asia începea din Carpaţi. Nici o deosebire între balcanici şi Belgia Orientului.

Insemnarea negrului de cerneală arăta minimum de 60 la sută analfabeţi, scoborît şi la noi în unele locuri la 90 la sută. Numai atunci mi s'a desluşit greutăţile drumului ce mai avem de făcut.

Dacă până acum chestiunea agrară ocupa locul de frunte în discuţiunile relative la propăşirea ţării, prin soluţionarea ei, trece întîiitatea chestiunii culturale. Străduinţa tuturora, fără excepţie, trebue îndreptată spre găsirea mijloacelor eficace şi repezi, pentruca problema agrară deslegată, să nu dea loc la un regres economic. Chemarea mulţimii la viaţa politică, stăpînirea pămîntului de către cei care până azi erau mai mult unelte, cer imperios infiltrarea în fiecare individ a puterii creatoare, care e nedespărţită de noţiunea om. Gradul de cultură individuală decide asupra valorii sociale a fiecăruia. Lozinca viitorului este cultura. Ea va cumpăni în lup-

tele dintre unităţile politice caşi dintre state ; de ea depinde readucerea omenirii pe calea liniştii şi a muncii, întreruptă azi prin vulcanica izbucnire a primitivităţii ascunse în fiecare din noi. Stîrpirea ultimei legături cu ancestrala înclinare spre sălbătăcie, atîrnă de curăţenia izvorului, irigat cît mai adînc în sufletele omeneşti. Vremea apostolilor a reînviat, chiar dacă gesturile lor, ce întovărăşesc vorbele şi faptele, nu mai pot fi îndreptate numai spre cer.

De aici

Să începem cu realitatea, ţărmurită în vechiul regat, deşi starea de lucruri nu este prea deosebită, dacă se socoate întreg regatul nou. La data ultimei statistici din 1912, în România erau numai 39.3 la suta de locuitori, care ştiau scrie şi ceti.*

Ne găseam, drept mîngiere, în fruntea statelor balcanice. In Bulgaria (1905) se aflau 65.2 la sută analfabeţi, în Serbia** (1900) 83 la sută ; întreceam Rusia veche (73 la sută în 1905). Eram departe însă de Belgia din Occident (22.1 la sută în 1900). Diferenţa anilor de statistică aduce netăgăduit şi o diferenţă în cifre. Exemplul ni-l dă Italia. In 1872 erau*** 68.8 la sută analfabeţi, în 1901, 48.5 la sută, în 1911 37.6 la sută. In Belgia de asemenea. Din 33.2 la sută în 1880, se reduce la 28.8 în 1890.

Cifrele vorbesc dela sine. Cu mult peste jumătate din populaţiunea ţării (60.7 la sută), nu ştie nici scrie nici ceti. Această cifră este atenuată prin cuprinsul străinilor, mai dornici de carte. Pe cînd numai 53.5 la sută bărbaţi romîni şi 20.6 la sută femei ştiu ceti, la străini procentul e cu mult mai ridicat (72 la sută bărbaţi, 58.2 la sută femei). Oraşele au fost privilegiate. Nu există oraşel care să nu aibă măcar o şcoală primară cu 4 posturi. Bugetul învăţămîntului primar urban faţă de cel rural era cam de 1 : 2.1 ; funcţionau în 1912, 370 şcoli primare publice, cifră care se menţine, cu oscilaţiuni dela 1890, deşi în 1910/11 au rămas neînscrişi**** cam 31 la sută dintre elevii în vîrstă de şcoală ; s'au găsit însă în bună parte loc la cele aproape 300 de şcoli primare particulare. Chiar şi numărul elevilor, faţă de institutor, se cam apropia de cifra minimă, căci în ultimii 10 ani (1901—1912) veneau numai cîte 56 copii de institutor. De aceia şi analfabetismul la populaţiunea

* *Statistica ştiutorilor de carte din România.* Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Direcţia statisticei generale. Bucureşti. 1915.

** Din *Statesman's Year-Book* pe 1915.

*** *Annuario statistico italiano.* Vol. III, 1913.

**** *Statistica învăţămîntului public şi privat* pe 1909/10 şi 1910/11. Minist. Instr. Bucureşti 1915.

urbană este redus, proporţiunile fiind inversate. Peste jumătate (65.9 la sută) ştiu ceti şi scrie (75.4 la sută b., 55 f.).

Cînd însă ţinem samă de mulţimea celor 83.6 la sută din populaţiunea dela sate, jalea e mare. La 100 de locuitori rurali numai 32.6 sînt socotiţi între ştiutorii de carte (49.4 la sută b. şi 15.8 la sută f.).

Sînt părţi din ţară unde procentul analfabeţilor se ridică la peste 70 la sută (Bacău, Dorohoi, Roman, Vaslui, Olt, Teleorman, Vlaşca, Dolj, Mehedinţi, Romanaţi). Intreaga Oltenie nu are nici 30 la sută ştiutori de carte. Procentul cel mare îl dau femeile. Numai două judeţe (Dorohoi şi Vlaşca), în care sînt peste 60 la sută bărbaţi analfabaţi; în schimb în 6 judeţe (Olt, Teleorman, Vlaşca, Dolj, Gorj, Mehedinţi) peste 90 la sută femei nu ştiu ce e slova.

Ceiace aruncă oarecare îndoială asupra raporturilor dintre starea economică şi cea culturală, susţinîndu-se de unii că şcolile vor fi mai frecventate dacă săteanul va sta mai bine, este tocmai faptul că judeţele cu mai mulţi analfabeţi, nu sînt acele în care sătenii duceau mai mare lipsă.

Din întreaga ţară, afară de Dobrogea, proprietăţile* dintre 10—100 Ha sînt foarte răspîndite în Oltenia, iar media evaluării hectarului în aceste judeţe, caşi în Vlaşca şi Teleorman, este mai mare.

Atît numărul băncilor populare** cît şi capitalul vărsat, în aceste judeţe este mai însemnat, crescînd iute dela 1904 la 1912.

	1904	1912	Analfabeţi	
Dolj	466.722 lei	8.151.196 lei	72.6 la sută	(54.5 b. 90.7 f.)
Gorj	171.258	4.284.333	68.7	(45. b. 90.9 f.)
Olt	100.491	3.177.695	74.5	(56. b. 92.7 f.)
Romanaţi	136.470	2.980.054	70.2	(54.4 b. 85.9 f.)
Teleorman	90.771	4.031.997	74.4	(58.1 b. 91 f.)
Vlaşca	176.297	2.840.961	78.8	(63.8 b. 93.4 f.)

O relativ bună stare materială, în contrast izbitor cu lipsa cea mai elementară de cultură. Numărul şcoalelor în aceste judeţe, cu satele cele mai populate (Băileşti cu 11.000 locuitori, Poiana-Mare cu 9297 loc., Dăbuleni cu 8098 loc.) vine cam cîte 1: 1290 loc. (Olt), 1: 1450 (Romanaţi) şi chiar 1: 1700 locuitori (Teleorman şi Dolj), pecînd crîşmele sînt în proporţie de 1: 700 locuitori.***

Desigur însă că trebue de căutat tocmai în această bună stare, cauza analfabetismului, în legătură cu obiceiul săteanului de a se folosi de braţele copiilor pentru munca ogoarelor şi gospodăriei, dar şi cu necunoştinţa foloaselor învăţăturii. Nu e mai puţin adevărat însă că şi numărul mic de

* C. Jormescu şi I. Popa-Burcă: *Harta agronomică a Romîniei*, Bucureşti, 1907.

** *Anuarul băncilor populare şi cooperativelor săteşti* pe anul 1912, Bucureşti, 1914.

*** Socotite după *Dicţionarul statistic al Romîniei*, Bucureşti, 2 vol., 1915.

şcoli a contribuit la această stare, care e în contrast cu ceiace se observă în Dobrogea, unde proprietatea mijlocie este şi acolo foarte răspîndită. Lucrîndu-se însă ceva-ceva mai intens pe terenul şcolar (crearea de grădini de copii, şcoli cam 1: 1000 locuitori), în legătură probabil şi cu dorul de învăţătură mai mare al unora dintre străini, analfabetismul este mult mai redus la populaţia rurală (39.2, faţă de Moldova 33.2, Muntenia-Mare 33, Oltenia 29.8). Aceasta este starea reală, destul de tristă, mai tristă prin faptul că nici în Basarabia ori Bucovina nu este mai deosebită.

Situaţia este mai întunecată, cînd se ţine în samă deosebirea dintre cultură şi ştiinţă de carte. Oficial, cifrele nu arată decît faptul concret, restrîns, redus la a şti să te iscăleşti sau a silabisi cîteva vorbe tipărite. Din punct de vedere al culturii însă, pot fi socotiţi ca analfabeţi culturali,* mulţi dintre cei cuprinşi în statisticile oficiale, în rubrica ştiutorilor de carte. Absolvenţii de şcoli primare, dacă nu trec mai departe în alte şcoli, uită până şi operaţiunea fundamentală a împărţirii; ajung să ţină condeiul în mînă ca un băţ, iar cînd se pun să citească ziarul, silabisesc. Nu e atît lipsa dorinţii de a ceti, cît lipsa cărţilor pentru ei şi mai ales lipsa îndemnului şi a putinţii de a găsi cărţile potrivite. Am văzut ciobani, în singurătatea vieţii lor de munte, ţinînd o carte în mînă: era însă cartea din ultima clasă, cetită şi răscetită. Mărturisesc că nu am zărit o bibliotecă, fie ea cît de mică, în casa unui ţăran; dar am găsit cărţile ultimului vlăstar, cărturar al casei, roase şi unse, păstrate subt grinda odăii comune, după cum mi s'a întîmplat să prind, ascuns subt muşamaua de pe masă, un caeţel al fetei absolvente, cu cîntece, cetite pe furiş. Prin urmare problema analfabetismului are două părţi.

Intâiu trebuesc şcoli, cît de multe şcoli, pentruca mecanismul elementar al scris-cetitului să fie cît mai răspîndit şi cît mai înrădăcinat. In al doilea rînd e nevoe de mijloace cît de multe, cît de variate, pentruca ştiutorul de carte să folosească obişnuinţa căpătată în şcoală, spre a-şi împrospăta cunoştinţele trebui oare lui în viaţă.

Mai sistematic, deşi încet, s'a lucrat la noi, numai în direcţia întâia. Statul, prin dragostea unora dintre diriguitorii lui, s'a îndeplinit ceva din datorie. Şcolile s'au înmulţit, nu în procentul care trebuia, dar în deajuns ca să arăte o preocupare. Din nefericire, în sistemul rotaţiunii partidelor de guvernămînt, nu a existat o continuitate în privinţa culturii mulţimii. Sistemul mutării felinarului depe străzile primarilor schimbători, aşa de biciuitor descris de *Caragiale*, s'a găsit aplicare şi în privinţa şcolilor. Linia ascendentă, care reprezintă pro-

* I. Simionescu: *Analfabetismul la noi*. Renaşterea Romînă, Iaşi, Vol. I, 1917.

greşul şcolar, este frîntă, cu stagnări şi chiar regresiuni, după partidele venite la putere.* Urcările cele mai săltăreţe sînt legate de numele lui *Poni* şi *Haret*; cel dintâiu a întemeiat Casa Şcoalelor, cu scopul de a clădi localuri de şcoală; cel de al doilea, cu sforţări uriaşe, a mărit numărul şcolilor şi a dat cuvenita autoritate învăţătorilor, a căror stabilitate fusese statornicită de *Poni*. E drept că din bugetul general al ţării (în 1914—15) abia 2.8 la sută revine învăţămîntului primar; e drept că partea personală pentru învăţămîntul primar este în Romînia (2.25 în 1912) mai mică decît în Bulgaria, Serbia şi Grecia;** e drept iarăşi că suma cheltuită pentru un elev în Romînia este abia de 22.90 lei (Bulgaria 26.40, Statele-Unite 96.65); totuşi comparînd datele dela 1895, cînd s'a înfiinţat Casa Şcoalelor, se vede o simţitoare urcare. In perioada dela 1894—1899 numărul posturilor creşte în mijlociu cu 166.6 pe an; dela 1899—1904 cu 84 pe an, dela 1904—909 cu 314 pe an.***

Dela 1914 până azi o solicitudine deosebită s'a arătat învăţămîntului rural, înfiinţîndu-se nu numai numeroase posturi, dar şi şcoli normale în fiecare judeţ.

Desigur nu s'a făcut tot ce trebuia, dar o îmbunătăţire simţitoare s'a adus în toate direcţiile. Creşterea posturilor care se cerea pentru satisfacerea tuturor copiilor de şcoală, se izbea însă de lipsa personalului didactic trebuitor. Multe din posturile înfiinţate erau date pe sama suplinitorilor, căci şcolile normale nu erau în măsură să producă anual atîţi absolvenţi, cîţi erau de trebuinţă.

După un raport al d-lui *Nicolaescu*, subdirectorul învăţămîntului primar, pe fiecare an, numai pentru vechiul regat, şcolile normale trebuiau să producă 769 absolvenţi, timp de 15 ani. In realitate, dela 1908—1913, nu s'a putut căpăta decît 258 absolvenţi, anual. Diferenţa e mare. De aici nevoia suplinitorilor numeroşi, în mare parte slab pregătiţi.****

Cu atîtea greutăţi, cu atîtea lipsuri, punînd şi tradiţionala trăgănare a ţăranului de a-şi da copiii la şcoală, veşnica schim-

* Iată un tablou de sumele prevăzute în budget, anual, pentru înfiinţări de posturi rurale: 1896 şi 97 cîte 100.000; 1898,30.000; 1899 şi 1900 cîte 10.000; 1901 nimic; 1902,5.000; 1903,15.000; 1904,40.000; 1905 şi 1906 cîte 80.000; 1907,58.400; 1908,300.000; 1909 şi 1910 cîte 100.000; 1911,40.000; 1912 şi 1913 cîte 60.000; 1914,300.000.

** *Arghirescu în I. Botez: Studii şi Observaţii*, Iaşi, p. 194.

*** *Raportul Consiliului de inspectori ai învăţămîntului primar.* în Bul. Ofic. al Min. de Instr. din 1911.

**** Iată, de curiozitate, principalele categorii de suplinitori rurali în 1915: Bărbaţi, din totalul de 876 suplinitori: 3 cu studii universitare, 10% cu diferite clase normale, 25% seminarişti, 7% curs superior liceu, 47% curs. inf. Restul alte diferite şcoli. Erau 3 supl. numai cu curs primar. Femei: total 993 din care 2% studii normale, 24% externat, 62% profesional, 5% diferite şcoli prof., 8 curs primar.

bare a administraţiunii centrale cu tot aparatul de control,* cît şi absoluta dezinteresare a comunelor faţă de şcoli, se înţelege slabul progres în stîrpirea analfabetismului.

Căci partea rea din viaţa şcolilor primare, nu este atît micul lor număr, cît şi slăbiciunea vieţii interne. Chiar regimul comitetelor şcolare, aşa cum funcţionează azi, cu totul deosebit de sprijinul ce le dădea legea d-lui *Mehedinţi*, nu le scapă dela sărăcia în care înoată. Nu le vine în ajutor nimene, nici chiar băncile populare. In jud. Olt, cu 92.7% femei analfabete, dar cu bănci populare bogate (peste 3 mil. capital varsat), fondul cultural abia se ridică la 2.358 lei, cîte 18 lei de şcoală primară!

Pentru combaterea analfabetismului însă, nicăieri nu s'au restrîns oamenii numai la şcolile primare, după tipul celor stabile, cum e la noi. Nu vin copiii la şcoală, adulţii nu-şi mai aduc aminte de ea,—şcoala pătrunde până la ei. La ajungerea acestui rezultat e nevoe de o colaborare largă între toate straturile sociale, între toţi factorii care pot contribui la risipirea întunericului lăsat peste mulţime. Problema analfabetismului, în înţelesul larg luat, de aici aşteaptă deslegare. A lăsa totul pe sama învăţătorului este neomenos; abia poate duce sarcina şcolii, mai ales dacă va lua-o în spiritul ei adevărat, nerestrîngîndu-se numai la carte, numai la cei patru pereţi ai clasei. Dar încă acum, cînd—prin dreptul de eligibilitate—gîndul multora dintre ei este depărtat dela activitatea curat şcolărească! Pentru aceia este nevoe de sincera conlucrare a unor factori mai numeroşi, mai variaţi.

Mai întăiu e tipul şcoalei. Şcoala fixă, cu profesor pe catedră, nu ajunge. Obligativitatea s'a arătat cu neputinţă de aplicat. Copiii nu vin de dragul lor la şcoală sau foarte rar. Ei stau acasă, gospodăresc, se duc la munca ogoarelor, păzesc vitele. Trebuinţele sînt prea adînci, obiceiurile prea înrădăcinate spre a le putea stîrpi prin simpla decretare a obligativităţii, chiar dacă s'ar lua în ajutor şi jandarmii, cum s'a cerut într'un congres de învăţători.

Cu salarul pe cîteva zile, cîştigat de un copil, se poate plăti amenda pe un an. Deci trebuesc găsite şi alte sisteme de şcoală, fără treptele formale, dar ducînd la acelaşi rezultat. In ţările scandinavice sînt învăţători ambulanţi; în Franţa sînt „les écoles foraines", clase de scînduri, pe roţi, caşi baracele purtate din iarmaroc în iarmaroc.

O adaptare a unora din aceste sisteme la condiţiunile noastre, sau alte sisteme scoase din felul vieţii noastre se pot găsi lesne. Aşa ar fi şcoala în aer liber pentru păzitorii de vite, care-şi trec vremea tolănindu-se sau vorbind ce le trăsneşte prin cap. Invăţătorul? Aici se cere ceva entuziasm de

* In judeţul Iaşi-Vaslui-Ilfov, în 23 ani (1891—914) s'au perindat 15 revizori, în Roman 11, în Argeş-Muscel 15 în 19 ani, etc. Nici cîte 2 ani fiecare.

fapt. Invățătorul acestor nomazi din vatra satului, pot fi cercetașii, elevii de liceu, normaliștii întorși acasă pe vară. Cortul stejarului stufos e clasa; nisipul pîrăului tabela; bîta ciobanului creta. Azi o buche, mîne alta, un ceas pe zi, și „sălbătăciții" care rătăcesc pe toloaca satului se prind în mrejele gustului pentru carte.

La fel se pot înjgheba școli de adulți. Ciobanii pe vîrfurile de munte, cu stînă lingă stînă, ar primi bucuroși pe învățătorul ambulant — un student slab de piept, care-și poate face sus cura de aer — pentrucă să le omoare timpul liber din zi, învățîndu-i carte.

Incercări s'au făcut în Italia. Invățătorii din regiunea Abruzzo au hotărît într'un congres regional să încerce sistemul școlilor ambulante pentru ciobanii, care se ridică vara pe ambele cline ale Apeninilor. Rezultatul a fost îmbucurător. „Inspectorii nu avură decît cuvinte de laudă pentru hărnicia și folosul — cu adevărat însemnat — al acestor sărmani și încercați ciobani, care auziră poate pentru prima oară, prin glasul învățătorilor, vorbindu-li-se * de drepturile și datoriile lor". In același scop s'au instituit „gli scuole festive dell'Agro romano" pentru muncitorii de pămînt, scoborîți cași la noi, la lucru, pe vremea verii în Campania de lîngă Roma.

Incepute în 1904, în 1909—910 erau 15 cu 21 de clase, la care urmau regulat 810 școlari. Salele de clase, sînt demontabile, spre a fi mutate din loc în loc; s'au înființat biblioteci circulante, iar la sfîrșitul anului, s'au împărțit premii, în haine ori cărți.

E indiferentă metoda; principalul e ca *în puține lecții* să se predea materia trebuitoare pentru viață.

Pretutindeni, cursurilor de sară, cursurilor de adulți, li s'a dat o deosebită și continuă atențiune. Vestite sînt în acest sens cursurile de adulți din care au rezultat așa numitele „Volkshochschule" din Danemarca,** astăzi așa de răspîndite, imitate și folosite.

In această privință noi am început ceva, dar vorba lui *Creangă*: „Romînului îi e greu până începe, că de lăsat ușor se lasă". In 1897 iau ființă conferințele populare; cam tot pe atunci se dă îndemn dela centru pentru cercurile culturale; suspendate în 1907, sînt reluate, — deși avîntul fusese ucis în 1908. Se înființează cursuri de adulți, cursuri serale, urmărite, frecventate. Era o perioadă de relativ entuziasm, cu urme însemnate asupra analfabetismului, care scade dela 77.8 la sută, din 1899, la 60.7 la sută în 1912. Dacă mai tîrziu școlilor de adulți li s'ar fi dat continuu însemnătatea pe care o aveau subt *Haret*, cifra neștiutorilor de carte azi ar fi mai redusă.

* *L'istruzione primaria e popolare in Italia.* Min. d. publica instruzione. Vol. I. Roma. 1910 p. 97.

** *I. Simionescu. Pufuri de păpădie.* Biblioteca Asociației cercetașilor Romîniei. Seria B. No. 6, București 1919.

Instituțiunile create tot s'au împuținat, mereu s'au împuținat, iar în anii din urmă nu știu dacă au mai funcționat vre-una. Nu am auzit vorbindu-se de ele. In locul lor s'a încercat înființarea cursurilor complimentare, deși existau și în legea veche; roade nu au dat; a rămas totul numai pe hîrtie.

In afară de școli, subt orice formă ar fi ele, se pune problema întreținerii cultului cetitului. Durata școlii este restrînsă; în ea se capătă mecanismul, unele cunoștinți, se împrospătează altele, sau se dă îndemnul spre activitatea proprie.

Acțiunea școlilor e cam la fel cu a prășitului și plivitului: scapă popușoiul de buruiană. Dar plantei îi trebue mereu ploae, soare și aer, pentruca să crească așa cum se cere, spre a da roade. Cetitul necontenit, fără limita vîrstei, impusă de școală, este perpetua putere care dă inteligenței ocaziuni de a se pune la lucru, de a născoci, a apropria născocirea altuia, de a evolua mereu.

Izvorul nesecat de energii este cartea. Avută la îndămînă, ca mingie, îndeamnă, răscolește gînduri nouă.

In această privință nu s'a făcut la noi nimic, sau aproape nimic. Pentru cultura poporului nimic nu s'a tipărit. Incercări au fost, numeroase, dar sporadice, fără continuitate, fără plan. Chiar de ar vrea săteanul să cetească, nu are ce, nu are unde.

Graduarea mijloacelor prin care să poate răspîndi gustul cetitului la sate este: ziarele, revistele și cărțile. Să le luăm pe rînd.

In starea actuală a lucrurilor ziarul, bine redactat, cu dragoste de cultură redactat, este acela care atrage, este ușor de cetit, satisface curiozitatea, împletind în el, celace poate avea urmări mai sănătoase, mai de lungă durată, cu noutățile veșnic primenite.

Dintre ziarele zilnice, politice, nici unul nu poate fi pus în mîna săteanului; sau nu ar înțelege limba păsărească în care sînt scrise unele, ar fi prea serioase pentru el altele, ori s'ar găsi și de acele care i-ar vîrî otravă în suflet mai mult decît întremare.

Necesare sînt ziarele săptămînale, scrise anume, și chiar regional, în limba săteanului, în stilul apropiat graiului popular, cuprinzînd lucruri care l-ar putea interesa, l-ar putea folosi și l-ar ajuta la înălțarea lui morală și culturală.

Incercări s'au făcut. Cea dintăiu manifestațiune ziaristică, la 1789, în Ardeal*, cu gîndul acesta a fost pornită. „Obiectele principale", stă scris în programă, „ar fi: intîmplările zilei și deprinderea în bunele moravuri și în economie". Neflind mulți care să știe ceti, „ziarul este destinat mai ales pentru preoți, care vor avea să comunice poporului conținutul în fiecare săptămînă". Același mijloc îl cere și *Foaia sătească a Prințipatului*

* *I. Bianu* in *N. Hodoș* și *Al. Sadi-Ionescu. Publicațiunile periodice romînești.* T. I (1820—1906). Academia Romînă. București 1913.

Moldovei, scoasă ca supliment la *Albina* lui *Gh. Asachi* din 1839. „Parohul este obligat să o cetească sătenilor Duminica după leturghie".

Toţi cei care îşi dau sama de nevoia culturii, încearcă să scoată ziare pentru săteni. *Mihalic de Hodocin* în Iaşi la 1853, tipăreşte Săteanul ca supliment la Buletinul Oficial al Moldovei; *P. Poenaru*, mai tîrziu, cu *N. Balcescu*, scoate în 1843 Invăţătorul Satelor; *T. Cipariu* în 1848 Invăţătorul Poporului. Gîndul este; lipsind mijloacele, continuitatea sufere, iar rodnicia este aproape nimicită. Din 4.285 de ziare şi reviste cîte au apărut în tot cuprinsul graiului romînesc, dela 1820 şi până la 1906, nu am putut număra decît 28, care după indicaţiunile date în lucrarea citată, ar fi fost adresate satelor. Mai toate însă au viaţă efemeră.

In 1912 au apărut numai în vechiul regat 598 periodice. Din acele, socotind după „Creşterea Colecţiunilor Academiei" pe 1912, nu am găsit decît 11 care, după titlu, presupun că ar putea fi răspîndite la ţară. Din ele numai Vestitorul Satelor, Neamul Romînesc p. popor, Răvaşul Poporului, Comoara satelor şi Liga Deşteptarea erau mai răspîndite. In acelaşi an însă apar tot 11 ziare şi reviste „umoristice şi pornografice"

Acum după războiu, cînd, dragă Doamne, toţi trag la prefacere şi spre săteni, apar zeci de fiţuici fără însemnătate. In schimb în vechiul regat, nu cunosc decît trei ziare săptămînale scrise anume pentru săteni: Neamul romînesc p. popor, Duminica Poporului cu destul de largă răspîndire şi Vestitorul Satelor dela Fălticeni, început de un inimos învăţător *N. Stoleriu*, mort în apărarea ţării; de cînd însă a intrat pe mînile celor care socot că mai multă ispravă vor face asistînd la şedinţele Camerei decît răspîndind lumină în satul lor, Vestitorul Satelor apare tot mai neregulat, tot mai ofilit, departe de cum îl dorise *Stoleriu*.

Despre reviste nici nu se poate vorbi. Singură *Albina* apărea înainte de războiu, tot din îndemnul lui *Haret*, deşi ea era mai mult pentru învăţători şi preoţi scrisă, sau pentru acei săteni deprinşi cu cetitul; pe lingă ea se mai pot cita: Şezătoarea Săteanului, Revista Poporului, Comoara Satelor şi altele apărute sporadic. In colo toate revistele, mai mult literare, erau îndreptate celor mai înaintaţi în cultură. Din această cauză şi tirajul lor era restrîns.

Nici chiar calindarele, aşa de obişnuite aiurea, pentru a furişa în casa săteanului opaiţul, care ar face să se dorească o lumină mai intensă, nu se obişnuesc la noi. Aproape toate pe care unele mari ziare sau unele case de editură le scoteau, nu erau alcătuite pentru a putea fi folosite de mulţimea care abia poate silabisi. La Biblioteca Academiei nu au fost trimese pe anul 1912, decît două călindare scrise anume pentru popor: Călindarul revistei Ion Creangă din Bîrlad şi Călindarul Sătenilor alcătuit de mai mulţi feciori de gospodari (învăţători din jud. Suceava).

După cum nu sînt ziare, reviste şi calindare scrise anume pentru popor, nu sînt nici edituri de broşuri cu conţinut variat, continuu scoase şi cu răspîndire mare. Singură Casa Şcoalelor s'a gîndit la aşa ceva, pare-mi-se tot după îndemnul lui *Haret*, dar cu statornicia D-lui *M. Popescu*, administratorul cu dragoste pentru răspîndirea culturii în mulţime; au eşit până la 1915, vre-o 13 broşuri, abecedare în cultura poporului, povestiri uşoare ca Arghir şi Elena ori Alexandria, dar şi Răvăşelele unui doctor ori Carte despre drepturi şi datorii. Şi biblioteca Steaua, pornită tot din insufleţirea lui *Haret*, a fost croită în vederea aceluiaşi scop. Au eşit multe broşurele, dar păcătuesc unele dintre ele, pentrucă la urmă s'a uitat pentru cine trebuiau scrise. Incolo, celelalte biblioteci apărute, nu puteau fi folosite de cei care se găseau la pragul analfabetismului.

Dar... chiar dacă ar fi existat edituri anume pentru săteni, ar fi rămas în depozitele din oraşe; comerţul de librărie este aşa de rudimentar ca organizaţie, încît librăriile noastre pot fi socotite mai mult sucursalele celor străine. Nu există la noi nici un catalog periodic în care să se arate apariţia cărţilor cu rezumatul conţinutului lor, după cum nu există nici un sistem de colportaj mai intens, măcar cît a dorurilor variate ori a broşurilor eftine de haiduci ori romane senzaţionale, care să ducă până'n iarmaroacele depărtate cărţile cu conţinut serios, însănătoşitor.

Lipsa unei răspîndiri largi chiar a puţinelor publicaţiuni bune existente, nu este atenuată nici prin existenţa bibliotecilor publice de cetit.

Asemenea instituţii nu avem, nici la oraşe, dar încă la sate! In aparenţă, forma este oarecum salvată. Tot statul a luat iniţiativa, creînd biblioteci populare pe lingă şcoalele rurale. Aşa bunăoară în Oltenia sînt 247 biblioteci populare cu 52.939 de volume. * Cel puţin aşa stă scris într'o statistică oficială. Realitatea este însă alta. Există în cancelaria şcolilor dulapuri cu eticheta „biblioteca"; conţinutul la cele mai multe din ele îl formează cărţile care, nevînzîndu-se pe piaţă, se cumpărau de minister—ca o faptă bună faţă de autor—şi se împărţeau bibliotecilor săteşti. M'am speriat uneori de promiscuitatea autorilor întîlniţi în asemenea dulapuri cu eticheta pompoasă. Dealtfel, oficialitatea însăşi recunoaşte acest lucru, cînd în raportul pomenit se scrie: „ne-am convins că scopul la care a ţintit înfiinţarea bibliotecilor populare nu s'a putut atinge decît foarte puţin şi aceasta din cauză că volumele care le formează au un conţinut greoiu şi de nici un

* *I. Ghiaţă, Raport asupra mersului învăţămîntului primar în Oltenia* pe 1914 - 915. Bucureşti 1915.

folos practic." Iar în alt raport, se spune mai deadreptul: „Cărțile stau necitite, fiindcă nu s'a cultivat plăcerea de a citi în școlari, și învățătorul nu se prea ocupă să intereseze pe săteni". Casa Școalelor dela o vreme încoace, cît a putut, a căutat să pue stavilă cumpărării oricărui soiu de tipărituri; o comisiune, pe vremuri (Era o dată! ca în poveste), compusă din *A. Vlăhuță* și *M. Sadoveanu*, a alcătuit chiar liste de cărțile care ar trebui trimese bibliotecilor.

Lipsește sufletul, care să împrăștie cărțile. Unde e, îndemnul nu se așteaptă dela autorități. Pe lîngă bibliotecile populare, s'au înființat și altele, zise școlare, din pornirea învățătorului. Acolo numărul cetitorilor crește; biblioteca este efectivă. Se poate însă număra pe degete.

Inițiativa particulară pretutindeni a dat roade mai bune, tocmai pentrucă pleacă din îndemnul lăuntric, care nu se comandă prin circulări și nu se susține prin autoritate. Nu mai repet ceiace am arătat aiurea, cîtă răspîndire au căpătat bibliotecile populare, în Italia și Finlanda, datorită acestor inițiative particulare. De Statele-Unite nici nu mai poate fi vorba. Ce e pe acolo, pentru noi, e cași povestea cu puntea de aur făcută într'o noapte. *Semne îmbucurătoare* însă tot dela Casa Școalelor se arată. Direcția culturii poporului, de curînd creată, dată pe mîna unui convins și însuflețit propovăduitor al culturii în mulțime, a început să dee roade. Căminuri culturale se înființează mereu, pornite dela entuziaști învățători, care se mai găsesc din fericire. Și instituția „Casele naționale" urmărește același scop; întemelată prea de curînd, se găsește tot la pașii cei dintâiu.

* * *

Spațiul îngăduit de revistă mă împinge să ajung la concluziuni.

A. Cifrele scot sunete de trîmbiță: Sîntem o țară cu prea mulți neștiutori de carte. Spiritul vremii, mai mult de cît eri, întorsătura curentelor politice, participarea mulțimii la viața publică, cer o sforțare venită din toate părțile, pentru a stăvili întinderea sau menținerea analfabetismului, asemenea unei molime pustiitoare.

B. Deși îndreptarea întreagă nu poate fi așteptată numai dela stat, politica lui generală trebue să cuprindă, pe planul principal, chestiunea culturală. Pămîntul uscat de secetă, oricît de întins ar fi, devine nerodnic. Ministerul Instrucției nu mai poate rămînea numai cu rostul administrativ, fabrică de

* *N. Nicolaescu, Mersul învățămîntului primar în Ilfov și Vlașca.* București 1916.

legi, regulamente și admonestări.* Izvorul bogat al răspîndirii culturii generale, din el trebue să gîlgîe. Vremea impune ca preocupările lui *Haret* să fie și de acum partea principală din programa de activitate a oricărui ministru al instrucțiunii.

C. Inițiativa particulară e nevoe să intre în joc cu mai multă desfășurare decît în trecut.

Pericolul e general; consecințile inculturii lovesc pe toată lumea, pentrucă sistemul brațelor încrucișate să mai dăinuiască. Statul trebue ajutat în preocupările sale culturale.

D. Lipsa învățătorilor oficiali, până cînd școalele normale înființate vor da roade, face înființarea de școli nouă ineficace. Școlilor stabile, după tiparul celor existente, trebue să se alipească orice altă formă de școală. La marginea satului, ori pe vîrf de munte vara, în Baragan și Bugeac în zilele de sărbătoare, pe vremea lucrului cîmpului, în fabrici ori cazărmi, ori unde se pot aduna 10—15 neștiutori de carte. Învățători neoficiali, dar însuflețiți, pot contribui la stîrpirea analfabetismului. Nu certificatele sînt de urmărit, ci putința mînuirii condeiului sau folosinții cetirii. De deșteptat gustul deodată; forma mai poate fi lăsată la o parte.

E. Analfabetismul propriu-zis e un rău; uitarea scris-cetitului e alt rău tot așa de amenințător. În părăsirea actuală se fac pași pe omăt; cu gîndul de propășire stai pe loc sau înaintezi prea puțin față cu sforțările făcute. Inițiativa particulară, în combaterea revenirii la analfabetism a celor trecuți prin școli, are rolul principal. Școli de adulți, cursuri complimentare, biblioteci, etc. nu pot rămînea în spinarea numai a unui om—învățătorul. Supra-om să fie, și nu le poate pe toate dovedi. Îi trebue îndemn și sprijin. I-l poate da oricine în cel mai mic cătun: personalul variat din administrația satului tot timpul anului; studenții, elevii cursului superior de liceu, ai școalelor normale și seminariale, în o parte din cursul anului. Timpul de muncă, mijloacele, procedeele sînt indiferente. O reglementare uniformă nu poate exista. Ținta e principalul.

F. O sarcină mare de îndeplinit o au instituțiunile de cultură și mai ales marele case de editură de curînd înființate. E o datorie înaltă de săvîrșit față de cultura neamului, cu atît mai ușoară cu cît n'ar fi legată de un sacrificiu material.

Ingeniozitatea americană, pusă în serviciul unui sistem de colportaj scos din obiceiurile și necesitățile locale, ar răsplăti și bănește întreprinderea care nu trebue să întîrzie. Ori ce amînare aduce o slăbire a edificiului întreg social, cultura fiind la baza măririi rodului unei munci sistematizate. Mijloacele fiind așa de variate, prin o bună înțelegere, se poate a

* *I. Simionescu, Ministerul Instrucțiunii publice,* în Renașterea Română, 1917.

junge chiar la o diviziune a muncii între diferitele instituțiuni. Nevoe mare se simte înainte de toate de ziare săptăminale cu adevărat pentru popor, neaparținînd nici unui partid politic, nici unui personaj politic de vază.

E nevoe apoi de calindare scrise în felul celor de mai demult; se știe că *Benj. Franklin* prin calindare a pus temelia culturii în Statele-Unite și din calindare s'a cîștigat o parte din averea pe care a folosit-o cu atîtea urmări, în facerile lui de bine.

In al treilea rînd se impune crearea unor serii continue de broșuri, cu conținut moral și literar alăturea de altele cu conținut practic, după nevoia unor buni gospodari și meseriași. Aceste cărticele, eftine, lămurite, s'ar putea pune în legătură, pentru economie, cu acelea cerute de cultura copiilor (vezi Viața Romînească No. 3).

G. Deosebită nevoe, imperioasă nevoe, este de a ajunge ca fiecare sat să aibă o cît de mică bibliotecă, deschisă măcar sărbătoarea; să fie dată, dacă se poate, nu numai de cît în sama învățătorului, ci în aceia a unui tînăr gospodar, prins în ițele interesului cultural pentru obștie.

Vremea cere grabă, energie și intensitate în lucru, pentrucă dudăul să dispară dintre haturile ogoarelor înșirate împărțite, odată cu întunericul din mintea stăpînitorilor noi. Greșala trecutului ne poate servi la îndreptare. Chiar pentru propășirea culturii mai înalte este nevoe să se pregătească armata care să o înțeleagă, să o sprijine și din care vor eși elemente alese. De aceia trebue să purcedem la drum cît mai mulți, cu cît mai adîncă dragoste și mai ales cît mai grabnic.

I. Simionescu
Profesor la Universitatea din Iași

Nimic

Jucați cît mai e timp o bacanală,
Privind cu ochi holbați apus de soare.
Sîntem cu toți sărmane flori din care
Se scutură petală cu petală.

Și se prefac petalele'n nimic,
Doar tot nimic au fost o viață 'ntreagă;
Apoi din nou nimicuri se încheagă
Greoae ca să'njghebe-un biet pitic.

Bătrîni pitici prin timp cerșesc un drum,
Dar totul le apare în ruină:
Trecutul mort e-un munte de rugină,
Iar viitoru' un infinit de scrum.

Să vă 'mbrăcați în mantie de gală
Și-apoi rîzînd de propria splendoare,
Incet să vă ucideți ca o floare,
Le văd cum cad petală cu petală.

Sintem împinşi mereu de uragan
Pe-o 'ntindere imensă fără maluri,
Şi valuri se perindă după valuri
În golul infinitului ocean.

Cu zdrențele avintului în vint,
Cu muntele drept sceptru şi catarg
Plutești spre nicăeri cu noi în larg,
O biet Pămînt.

Leon M. Negruzzi

Amintirile Caterinei State

În 81 trecusem, la mânăstire, în clasa a doua şi nu ştiu de ce fui iar luată la Vascani. Aici găsii pe mama, într'o casă frumoasă în care, dela inceput, mă simţii bine; îmi plăcea ograda cea mare unde alergam, în voe, depe cerdac la grajdiu şi la hulubărie ori rătăceam, în grădină, printre floarea soarelui şi printre popuşoi. Mă bucuram de spaţiul ce-mi părea nemărginit şi totuşi, simţind ades nevoia unei îngrădiri apropiate, caşi acea a singurătăţii cu care eram deprinsă, mă ascundeam în trăsurile de subt şoproane şi făurindu-mi pe loc, în minte, cine ştie ce întîmplare, o trăiam desfătîndu-mă pe pernele moi ale cupeului până ce adormeam. În casă îmi era drag să umblu, liberă, prin odăile cele înalte unde-mi părea că răsuna glasul ca la biserica noastră; mă uitam, trecînd, în oglinzile cele mari, până 'n tavan, şi mă rastogoleam pe canapelele moi «ca acele dela maica Pribeagu». Meditînd apoi la vre-o intreprindere, neînvoită, prin pod, mă jucam cu ciucurii dela perdele până-mi rămînea mătasa, destrămată, în mîni şi gîndindu-mă, cîteodată, că tot era «al nostru», din inconştienţa copilăriei licărea—ca dintr'un foc gata să se aprindă—scînteia mîndriei care întrecea ades simţirea ce-o aveam în faţa jucăriilor din dulăpiorul meu cu geamuri.

Cuconu Costache, căruia mama îmi spunea, adeseori, să-i zic «tată» era bun, blînd şi nu se întorcea niciodată din tîrg fără să-mi aducă «ceva bun» în buzunare; mama nu se ocupa de mine şi-şi amintea numai cînd mă vedea venind, la masă, sara.

Noţiunea şcoalei se pierdea ades în amintirea profesoarei dela Varatic; fugeam cînd şi cînd la fata vecinei ori hoinăream în parcul dela curte întorcîndu-mă, la ora mesei, fără greş.

Într'o zi, prinsă de frumuseţa pădurii şi amăgită de toporaşii ascunşi subt iarbă, ajunsei, fără să-mi dau samă, pe marginea lacului şi, uitîndu-mă în sus, rămăsei ca împietrită 'n loc. Barca ce se legăna, întotdeauna goală, subt sălcii,

luneca uşor pe iaz vîslită de un bărbat înalt şi frumos cum nu mai văzusem niciodată; jos, pe scîndurile pe care mă jucam adesea, stau, pe un covor, doi copii ce semănau cu heruvimii din pozele mele şi alături o cucoană, a cărei faţă, albă şi îngustă, de abia se vedea subt o pălărie mare, vorbea o limbă ce-mi părea că din depărtare n'o puteam înţelege; tiptil, ascunzîndu-mă pe după copaci, ajunsei la capul iazului, în smeuriş, şi tot ascultînd şi privind, de aproape, chipuri cum nu mai erau altele, mă încredinţai că se scoborîse «arătările» din palatul cel pustiu de care-mi spusese o poveste lungă Tasia, fata bucătăresei.

Dealul drept îmi stă ca un zid în faţă, nu mai văd înainte şi frica îmi moae picioarele; mă caţăr, prin locul cel mai greu, ţinîndu-mă de iarbă; lunec, cad în urzici, volanul rochiei îmi rămîne spînzurat într'o creangă; fug în neştire şi semănînd, pe drum, toţi toporaşii din pestelcă, intru în ogradă ţipînd.

— Ce-ţi este, de unde vii? mă întreabă, mama, încruntîndu-se.

— Pe iaz... era pe iaz... din acele... ştii?... întreabă pe Tasia..

— Unde ai fost, drace?

— In... în grăăă...dina... cea mare.

— Şi ce-ai făcut de ţi-ai rupt rochia?

— Era aşa... nu pot spune... era...

Pe poartă intră tata calare, şi văzîndu-mi rochia în bucăţi şi pe mama, dojenind, alături, descalecă şi intervine ca oricînd:

— Aşa rup copiii; s'o fi jucat; se întîmplă...

— Ce spui, n'auzi? Umblă, fugară, dela şcoală şi nu ştiu ce tot zice că o văzut în grădina dela curte.

— Ce-ai văzut? mă întreabă tata aplecîndu-se spre mine şi prinzîndu-mi bărbia între degete. Ai văzut o veveriţă?

— Nu, tată, erau pe iaz, în barcă, doi copii ca doi îngeri şi un om, frumos, cu o pălărie cum n'are nimeni... Şi era o cucoană, ca păpuşa mea cea mare, şi nu vorbeau ca noi, tată, vorbeau altfel, nu ştiu cum...

— Ha! Ha! Ştiu, zice tata, rîzînd şi netezindu-mi părul. Era contele* şi cu cei dela curte.

Nu i-am mai văzut din ziua aceia şi de atunci, de cîteori mă duceam în parc, luam şi pe Tasia.

Cu toate că trăiam lîngă mama şi cu toate că nu pricepeam destul înţelesul acestui nume, eram întotdeauna stingenită să-i spun acelei fiinţe *mamă* şi eram foarte mulţumită cînd îi puteam atrage atenţia prin gesturi.

Cîţiva ani, în copilărie, fără să observe, i-am zis mamei

* Contele Ruspoli.

«mata» şi vorbind de ea, altora o numeam, fără sfială, «duduca».

Era iarnă; cuconu Costache se ducea în fiecare zi la pădure şi cînd se întorcea, sara, îl vedeam făcînd socoteli într'un registru a cărui legătură, înflorită, îmi plăcea tare şi aşi fi vrut s'o am pentru cartea mea de şcoală.

— Tată, dă-mi mie asta, îi zisei într'o sară răzămîndu-mi bărbia de masă şi uitîndu-mă cu rîvnă la registru.

Nu mă auzi sau îmi uită rugămintea căci, spre marea mea mirare, isprăvind socotelile, închise ca de obiceiu registrul şi-l puse la loc pe masă.

Cercetam necontenit «cartea cea frumoasă», îi număram filele albe şi ochii mi se opreau, ca fermecaţi, la învălitoare. Intr'o zi, neînchipuindu-mi că fac rău, deschisei pereţii pestriţi între care îmi strecurai, fără sfială, cartea şi, ferindu-mă ca oricînd de a mă găsi în faţa mamei, tăcui faptul.

Dormeam în acceiaşi odae; cînd se lumina de ziuă, mama mă trezea şi mă trimetea în bucătărie de unde porneam, întins, la grajdiu—la moşu' Gavril—căruia îi dam două ţigări ca să mă ducă prin stănoage să desmierd caii ori să mă primble prin ogradă calare pe ţiganu', calul ce-l cumpărase tata pentru mine.

O zi după operaţia ce făcusem, văzui pe mama venind, de dimineaţă, în bucătărie; mă luă de păr, îmi dădu ghionturi şi astfel mă duse până la tata în casă şi mă întrebară, amîndoi deodată, unde era registrul. Nu ştiam să mint şi îl arătai: era tot pe masă.

Bătaia nu mă speriase atît cît tăcerea încăpăţinată şi bufnitul tatei şi faţa mamei schimbată cum n'o mai văzusem.

Scurt, după această întîmplare veni la noi de undeva—nu ştiam de unde—o bătrînă căreia cu toţii, afară de tata, îi ziceau: «cucoana Ileana».

— De unde eşti mata, cucoană Ileană; eşti dela mănăstire? o întrebai apropiindu-mă încet.

— Nu, eu îs mama lui Costache şi mata de acu înainte, ai să-mi zici mie *mamă bătrînă*; să stai cu mine în odae şi om vorbi amîndouă şi ne-om juca, între noi, *concina*.

Imi plăcu faţa albă şi liniştită a bătrînei, mişcările-i încete şi vorba blîndă; şi socotind că fac bine, alergai la mama şi de astădată îi spusei fără multă sfială:

— Eu, de-acu, am să dorm jos, în odae, cu mama bătrîna.

— Cine-i aceia?

— Cu...coana, silabisii timid.

— Baba? De unde şi de cînd ţi-i mamă *baba* ceia? Să nu te mai aud că te plesnesc peste gură; să-i zici babei, «Cucoană Ileană» şi de-i dormi acolo, în bucătărie ori afară, mi-i tot una.

Simțeam în cucoana Ileana, o slabă protecție și mă întorsei plîngînd în sufragerie.

— Mam' bătr... cucoană... mi-o zis să-ți zic așa că mă bate.

— Așa vrea Anicuța? Lasă așa... să nu te bată.

Și deschizînd o geantă veche de piele, luă dintr'o cutie acadele și mă trimese să le mînînc «aiurea».

Imi mai amintesc că într'o zi veni la noi un tînăr pe care-l văzusem de mult la Varatic: era Costică, fratele cel mai mic al mamei. Pe acesta, înainte de a-l cunoaște bine, un singur lucru, o întîmplare mi-l intipări adînc în minte. In ajunul plecării sale la București, unde era să facă armata, îl văzui, prin ușa odăii, vorbind cu mama; părea să-l ocărască —căci se primbla iute, fuma, vorbea tare și, cîteodată, oprindu-se din mers, și uitîndu-se rău la dînsul, urca glasul... Costică, cu fața galbănă, cu ochii plecați, răspundea cînd și cînd până ce intră în casă tata, care-i privi lung pe amîndoi și apoi, cașicînd ar fi înțeles de ce era vorba, deschise biuroul, smulse, dintr'un teanc, trei hîrtii albastre și le aruncă pe canapea făcînd semn lui Costică să le ia în grabă...

Spre sară, Costică sta singur și trist în sufragerie; mă apropiai încet, și luîndu-l de mînă, îl întrebai:

— Te-a bătut și pe mata?

— Cine, fetiță?

— Știi, aceia... mama.

— Nu,—răspunse el scurt, mă ridică în brațe și mă desmierdă.

Nu-mi vorbise nimene și nu înțelegeam legătura noastră de rudenie; dar mi-l simțeam tare aproape pe acel tînăr cu părul cenușiu, cu ochii vii și negri și cu mîna albă și subțire ca a profesoarei.

Costică își strînse, în aceiași sară, lucrurile într'un geamantan, sărută pe mama și murmură ceva, ca o mulțumire, strîngînd mîna tatei; plecă și de atunci, cași cînd n'ar mai fi fost, nu se mai vorbi de el în casa noastră.

Dupăce-și isprăvi stagiul, Costică fu nevoit să primească ospitalitatea mamei și o slujbă la primăria din Vascani. Atunci văzui și simții îndată că acest om era așa cum îmi spusese Eremia. La vîrsta aceia nu-i puteam înțelege toate calitățile morale, dar ce mă legă strîns de dînsul fu bunătatea lui fără de margini care-mi amintea, neîncetat, bunicele dela Varatic.

Cuconu' Costache era vicios; bea și juca pătimaș în cărți înecînd în venin pe mama, ambițioasă și avară, și provocînd scene ce mă îngrozeau cu tot dinadinsul. Din odaia noastră, unde Costică cetea «Mizerabilii», «Contele de Monte-Cristo» ori «Cei trei Muschetari», în timp ce eu, dintr'un joc de cărți, zideam palate,—auzeam țipetele mamei înspăimîntător însoțite de vocea răgușită a tatei. Cu părul despletit, cu fața albastră,

intra mama ades, în mijlocul nopții, în odaia noastră și tremurînd, cu vorbe încîlcite de mînie, ne trimetea să împăcăm «nebunul care vrea să se împuște».

Prin norii fumului de tutun, în lumina micșurată a lămpii, de-abia vedeam pe cuconu' Costache rezimat, într'un cot, pe masa de noapte pe care era, nelipsită, o sticlă de vin din care-și turna într'una...

Mă apropiam tremurînd și, fără a ști ce aveam să-i spun, îl întrebam:

— Ce faci mata aicea?

Cuconu' Costache, se uita lung și tăcut la mine, mă apuca binișor de umăr, mă învîrtea în loc și-mi arăta ușa.

— Hai du-te de te culcă; îi tîrziu.

Iar Costică, chemat să judece același motiv al certei de întotdeauna, era ades respins cu pufnitul și cu o privire pe delături..

— De ce-ai adus pe aiștia aici?—întreba tata mai potolit.

— Să vadă, da, să vadă tot ce îndur ca să-i pot ține—răspundea mama, prinzînd iar glas...

— Ce ți-am făcut, femee; ce-s eu de vină dacă m'o oprit Cozadini; trebuia să facem socotelile, trebuia... iaca, peste o lună, vine Deleanu dela Paris, și noi trebue să-i arătăm cum stă...

— Și faceți socoteli noaptea la gară?

— Dacă acolo l-am găsit.

— Și eri?

— Eri am fost la pădure să isprăvesc parchetarea.

— Și cînd ai venit?

— Eri? A! da, doar știi, ți-am spus, mi s'a răsturnat sania la Topile și până au venit oamenii s'o ridice din șanț..

— Dece nu erau caii asudați dacă veneai dela pădure? Am fost să-i văd în grajdiu.

— Am mers încet.

— Minciuni. Am prins pe Gavril, că ai trecut devreme la gară și i-a spus un kelner că ai jucat în cărți și ai dat la stos patruzeci de galbeni numai într'un ceas.

— Ei, am dat, am dat și iar am dat... Ce vrei? Sînt banii mei și fac ce vreau... Nu mi i-ai adus dela bărbatu-tău; ce-ai adus tu iaca-i colo... și, repezindu-se la o masă, tata ia o cutie de lemn roș—o becsetea de trandafir—și i-o aduce în față.

— Iaca, asta ți-i averea și fata și Costică.

Auzim iar țipete și sfadă, și adormim cu frică să nu ne mai cheme.

Cîteodată, cuconu' Costache se întorcea din tîrg atît de beat încît nu mai putea spune nici o vorbă; mama țipa atunci mai tare și de departe ori de aproape, trebuiam să ascultăm ori să fim defață la înspăimîntătoarele scene, cu care nu mă puteam deprinde—cu toate că se repetau aproape zilnic.

Ce mă speria mai tare era amenințarea veșnică a lui cuconu' Costache că se va împușca ori aceia că ne va alunga pe tustrei din casă; așì fi vrut să nu mai fiu acolo, mă îngrozea însă gîndul să am iar pe mama lîngă mine, în căsuța lui popa Gheorghe.

Nu știu spune ce alte sentimente înrădăcina în sufletul meu viața aceia, știu însă că de mama îmi era necontenit frică, iar în apropierea sufletească ce se făcuse între mine și cuconu' Costache, viciul său și chipul cum se distra cu mine—cași cu cînii și cu pisicile—pusese diguri peste care trecea numai judecata stoarsă unei minți prea crude.

Eram liniștită cînd se culca devreme și atunci din odaia noastră unde ascultam, dusă, poveștile lui Costică, îi auzeam, mulțumiți, sforăitul.

Mătușa Adela, sora tatei, cu care mama trăia rău decînd se cunoscuse, avea pentru mine bunătăți care-mi aminteau pe acele ale maicilor dela Varatic și-mi umpleau ochii de lacrămi. Intr'o zi, întorcîndu-se dela iarmarocul din Roman, îmi aduse o păpușă mare și o minge pe care de abia o puteam ține 'n mînă.

De cîteori mă alintau străinii, mă gîndeam la mama care nu mă alintase niciodată.

De un timp aceasta nu-mi mai da voe să mă joc cu Eugenița S. și cu cea mai bună prietină a mea—din acel timp —cu Emma Mavrodin nu mă mai întîlneam decît la școală.—Cu Costică se certase mama și nu-l mai primea în casă; rar îl zăream și nu mai vorbeam decît atunci cînd ne întîlneam pe uliță ori în vre-o dugheană. Plecase și Tasia cu care mă mai jucam cîteodată și astfel, fără o prietinie mai apropiată, fără jocuri și fără veselie, mă simțeam lîncezind, și-i spusei într'o zi mamei:

— Să mă lași, mata, acolo... la Varatic.

Răspunsul fu o bătae ce mă înspăimîntă atît, încît căzui iar bolnavă. Afară de cucoana Ileana care-mi da să beau apă descîntată, nu se mai îngriji nimene de mine până ce, într'o zi, căzui leșinată subt banca dela școală. Imi amintesc că a venit iar doctorul și m'am trezit iar pe pat, în chilia noastră dela Varatic, înconjurată de maici, ce-și dădeau, care de care părerea, până ce se învoiră, cu toate, să mi se citească «de spăriet» moliftele sfîntului Vasile.

Din pridvorul bisericii, unde-mi cetea popa Gheorghe rugăciunea, priveam dunga de soare ce se întindea până la pajiștea verde din ogradă, lunecînd ici și colo, pe lespezile de pe morminte.

Mă simțeam slăbită; de cîteori venea vorba de mine, maicile, cu ochii plini de lacrămi, mă închinau *voei Domnului* și deaceia, stînd cîteodată amorțită subt patrafirul popei, și prinzînd cîte o vorbă din rugăciune, îmi aminteam grija bă-

trînelor și 'n gînd îmi alegeam, din cimitirul bisericii, umbra mărului subt care așì fi vrut să mă îngroape.

Varaticul mă răpi și de astădată morții; doctoria cea amară fu înlocuită cu drumul pe dealul Cioarei la cules de alune și rugăciunea de speriat, cu istorisirea vieții sfinților ori cu vre-o poveste din lume; măicuța mă chemă într'o zi lîngă lada din odaia cea mare, o deschise și scoase, dintr'un tub de tinichea, hîrtii vechi cu peceți și cu mărci pela capete.

— Ce-s hîrtiile astea, măicuță?

— Mata nu le știi, nu ți le-o aratat maica Lisaveta?

— Nu.

— Aestea, draga mamei, îs documentele noastre precum că avem noi tot dreptul la pămîntul ceala...

— Ce pămînt, măicuță?

— Nu știi?

„Moșu' Gavril, fratele mamei noastre, o fost epitropu' mamei cînd o ramas orfană; el n'o fost însurat și o lasat, la moarte, moșia Spătăreștii, de lîngă Tîrgu-Frumos, în care pămînt era și averea mamei dela părinți. Nu știu cum și cum s'o făcut că, după moartea mamei, surorile mele nu și-au mai căutat dreptul și altă rudă, de departe, s'o așazat și o stăpînit multă vreme moșia Spătăreștii, până la moarte, cînd o lasat-o, cu altă moșie dimpreună, sfîntului Spiridon. Da' pămîntul ceala e curat al nostru din moși strămoși".

Și, istorisind, maica rupe, dintr'un act, o bucată de hîrtie dungată și îngălbenită, o strînge cu greu în două și o pune pe masă

— Da' cu hîrtia asta ce faci, măicuță?

— Ia ceva.

— Ce faci? Spune, că iar mă doare capu'...

— Vai de mine! Spune măicuța, iaca spune.

Da' mata să nu mai vorbești cu nimeni de asta până n'a veni răspunsul.

— Ce răspuns?

— Dela Anicuța.

— Dela mama?! întrebai eu îngălbenind.

— Stai, stai, nu te speria, iaca ce m'am gîndit eu, numai de mi-a ajuta Dumnezeu să se izbîndească:

„M'am gîndit să nu te mai trimetem în lume; mata ești făcută, cași mine, să fii mireasa Domnului; noi te-om crește — de asta oiu avea grijă eu cît oiu mai trăi—și de te'i face mare și-i fi cuminte și cu frica lui Dumnezeu și-i trăi și-i îmbătrîni în credința Celui de sus, te'i face și mata starița mănăstirii, că până atunci numai bine și-ar trece rîndul maicile Negri, Hermeziu, Străinescu și cele ce-ar mai trăi.

„Pentru pămîntul ceala, să alerge maica Lisaveta, că-i mai răzbătătoare, să scoată o parte și să lase ceialaltă Sfîntului Spiridon că, oricum, e pacat să te atingi de ale bisericii, de cele sfinte..."

Printre frunzele mașcatului pătrund în chilie raze vii de soare și se așează, în rotocoale, pe salteaua cu pînză albăstrie; rezămată de pat, mă gîndesc conturînd cu degetul rotițele galbene, pe cînd măicuța închide lada din care se răspîndește, în casă, miros slab de levant și sulfină.

— Măicuță, da' eu ce să fac cu pămîntul cela?...

— Spătăreștii? Să ai al matale; să n'ai nevoe să lucrezi, ca noi, ca să-ți cîștigi pînea; să ajuți maicile sarace, să dai la biserică și să ne cauți de suflet după moarte.

„Și acu să stai mata colea, pe scaun, să-ți pue măicuța o perină, ca să ajungi bine la masă, și să scrii Anicuței tot ce ți-oiu spune.

— Să scriu... mamei?

— Să-i scrii mata, din partea mea (că eu știu numai slovă veche, n'o știu pe cea latinească și mata ești, slavă Domnului, în clasa a treia: poți face o scrisoare).

Și, vorbind, bătrîna netezește cît poate hîrtia cea groasă pe mușamaua înflorată, pune apă și clatină iute sticla de cerneală, freacă îndesat penița ruginită, îmi întinde condeiul, se sue pe pat, se reazămă într'un cot pe perna de părete și închide ochii dictîndu-mi:

Dragă Anicuță,

Amintirea mamei mă înlemnește; parcă o văd cetindu-mi scrisoarea și mi-i frică. Mă uit în sus și ochii mi-s prinși de reflexul razelor de soare pe coroanele celor patru zeci de sfinți depe icoana din părete și rămîn cu condeiul în mînă, rozîndu-i vîrful...

— Ai scris? mă întreabă maica deschizînd ochii.

— N'am scris, nu pot nu pot scrie... mamei.

Bătrîna pare a înțelege, oftează, se scoală, strînge hîrtia, o vîră în buzunarul dulamei și, tăcînd, încue ușa, mă ia de mînă și ne scoborîm în poartă de vale...

— Da' unde ne ducem, măicuță?

— La dugheană, ca să-mi scrie...

În dugheană e ca întotdeauna întuneric. În dunga de lumină, ce vine dela ușă, se văd doar cîteva stropituri pe dușameaua bine măturată și, în lumina slabă a unui muc ce arde în untdelemn toată ziua, se ghicesc cîteva lucruri din băcănie.

— Săru' mîna, maică Agafie, ce să vă dau? întreabă stăpînul trecînd un scaun peste tejghea și arătîndu-l maicii:

„Poftim, până una alta"...

— N'am de luat nimic, în dimineața asta; da' am venit să-mi faci o scrisoare.

— Cu plăcere, s'o facem așa pe la trei, patru.

— Ba nu, domnu' Ichim, să mi-o scrii acu, că se duce chiar azi o maică la Vascani, la Anicuța.

— La duduca Anicuța?

— Da.

— Mata vrei să scrii o carte poștală? Nu cred să mai am... zice băcanul, întorcîndu-se spre rafturi.

— Ba nu, domnu' Ichim, iaca am adus hîrtie, răspunde măicuța, scoțînd pergamentul din buzunarul dulamei.

— Pe hîrtie de asta să scriu?

— Ce, nu-i bună?

— Ba-i bună, măicuță, da' i demult...

— Scrie așa, domnu' Ichim:

„Draga Anicuța,

„Cu voia lui Dumnezeu, mai mult de cît cu îngrijirea noastră, copila s'o îndreptat; află, totodată, că fata matale și nepoțica noastră, după cum ne-a învrednicit și ne-a luminat Dumnezeu ca să înțelegem, se dăruește cu totul Mănăstirii. Noi, cu Agafia și soră-mea, Lisaveta, ne prindem s'o creștem și s'o călugărim în numele Domnului. Am dori să știm și te rugm să ne spui, fără întîrziere, dacă asta-i și voia matale. Trebue să mai știi mata, dragă Anicuță, că afară de ceiace va mai rămîne pe urma noastră—chilia cu tot ce-i într'însa—noi, la moarte, îi mai lăsăm copilei partea din pămîntul Spătăreștilor, care-l vom împărți pe din două cu Spiridonia, pentru a fi în voia oamenilor și a nu supara pre Domnul.

„Așteptăm răspunsul și te binecuvîntăm.

„Ermonaha Agafia Cindin".

Ichim cetește grăbit, varsă puțin nisip aurit pe hîrtie, o scutură suflînd tare și plesnind în pergamentul depe care mai cad cîteva fire strălucite jos pe tejghea, pune scrisoarea într'un plic galbăn, scrie adresa și îl întinde măicuții surîzînd.

— Îți rămîn îndatorată, domnu' Ichim, zice maica ridicîndu-se cu greu depe scaun.

— Pentru puțin, maică Agafie.

— Ba nu, zău, eram să es dimineața din dugheană fără să-ți fac safte; ia pune, copilei, de un franc: ciocolată, zahar de ghiață și bomboane.

Ochii mi s'au deprins cu întunericul dughenei și văd cum își afundă băcanul brațul într'o cutie de tinichea, din care scoate un bulgăr de zahăr peste care pune, în cornet, ciocolată, bomboane și smochine; răsucește hîrtia, mi-o dă și, netezindu-mă pe cap, mă întreabă:

— Mata vrei să te faci maică, duduiță?

— Da.

— Da' de ce vrei să te călugăreşti mata ?

— Vreau eu aşa pentru măicuţa mea şi pentru mănăstire.

„Iaca am făcut-o şi pe asta,—zice bătrîna, trecînd podeţul dughenei numai să ne ajute Dumnezeu să fie după cum e bine şi după cum ni-i voia noastră",—adaogă maica, ţintindu-şi ochii la paraclis şi făcîndu-şi o cruce mare.

Peste cîteva zile o soră ne aduse, dela primărie, o scrisoare; măicuţa o primi, tremurînd; o învirti în mînă caşi cînd ar fi cercat să ghicească ce era înăuntru, o deschise încet cu o andrea şi, tăcînd, mi-o întinse:

„Dragă mătuşică,

„Am primit scrisoarea matale şi m'am mirat nespus de mult de cele scrise. N'am de gînd să-mi călugăresc fata; are s'o înfieze Costache şi are să-i dee zestre destulă; n'am nevoe să mă sfădesc cu sfinţii pentru averi pierdute. Vă rog să trimeteţi fata, cu cea întăiu ocazie; peste cîteva zile se deschide şcoala.

„Vă sărut mînile,

„Ana".

Fără vre-o vorbă, fără vre-un alt gest, măicuţa se sculă încet depe pat, se duse înaintea icoanelor şi, făcîndu-şi cruce, murmură:

„Doamne, fie în voia ta". Se îmbrăcă tăcînd, mă luă de mînă şi'n drum, spre maica Marchiana, ne abăturăm pe la dugheană să cumpărăm ceva bun.

Inţelesesem bine scrisoarea mamei, ştiam că trebuia să plec şi ce-mi strîngea mai tare inima nu era frica de viaţa care-mi era atît de urîtă acolo, ci gîndul că nu voiu mai putea sta mult timp la Varatic. In mintea mea izvorau gînduri ce păreau a-mi îneca judecata şi hotărîrea să n'o mai văd pe mama mă stăpînì cu puterea simţirii ce-mi inspira.

— Dece taci, Tincuţă ? Ia mai spune, măicuţii, ceva dela şcoala din Vascani, ştii, cum spuneai altădată...

— Ştii ce, măicuţă, hai să fugim departe, la Secu şi de acolo mai departe... tocmai la Ceahlău, să ne ascundem.

— Draga mamei!

Oftă bătrîna cuprinzîndu-mi gîtul cu o mînă, pe cînd cu cealaltă îşi şterse ochii plini de lacrimi.

— Vine şi acolo ?

— Cine, Tincuţă ?

— Mama şi... Cuconu Costache.

— De ce-i zici aşa... el îi bun, zi-i tată.

— Se îmbată, măicuţă, şi răcneşte...

— Nu vorbi, draga mamei, mai bine să te gîndeşti să fii cuminte şi să nu superi pe nimeni; îi creşte, te'i face mare, îi fi în lume şi-i veni, cînd îi vre mata, să vezi Varaticul şi pe noi... De nu ne-om face oale şi ulcele până atunci.

— Nu vreau, nu vreau în lume; eu mă fac maică, la mănăstire.

— Dacă nu-i voia Domnului... numai ce vrea Cel de sus se face, ce nu...

Maica Gane mă aduse, cu trăsura mănăstirii, la Vascani; primirea ce i se făcu se răsfrînse şi asupra mea; aceasta şi mai ales revederea lui Costică—cu care se împăcase mama—îmi potoliră, ca prin minune, frica cu care trecusem pragul casei.

In cele dintăiu zile observai la mama o mare schimbare; nu vorbea decît foarte rar cu mine, şi nu mă mai ocăra ca altă dată. In fiecare zi venea la noi doamna S., o femee blîndă şi bună cu care se împrietinise mama de cînd plecasem. Nu ştiu dacă femeia aceia mă iubea atît cît se arata, dar ea mă alinta şi mă da necontenit de exemplu fiicei sale. Mulţumită doamnei S. care sta aproape toată ziua la noi, trăii un timp mai liniştită, deşi cu totul departe de sufletul celor de primprejur.

Inceputul şcoalei aduse o mare schimbare în viaţa mea; o colegă nouă; Adela Predescu, îmi intră deodată în suflet, aşa cum intrase în şcoală şi'n banca ce ocupa.

Intr'o dimineaţă, în clasă, văzui îndreptîndu-se spre mine o elevă nouă, era o fetiţă de vre-o zece ani. Faţa-i, lungăreaţă, era atît de albă încît, de departe, bătea în albăstriu; ochii mari, căprii, cu gene lungi şi negre îi umbreau pielea obrazului, prin care se vedeau vinele şerpuind, şi-i dădeau privirii o linişte neînchipuită şi rară la alţi copii; iar cînd se apropie şi-şi scoase pălăria, o claie de bucle negre i se răstogoliî pe gît şi pe umeri. Ne împrietinirăm iute şi această prietinie, Costică şi cucoana Ileana, umpleau golul ce-l simţisem un timp în juru-mi, îngrădindu-mă, cu dragostea lor, în pustiul copilăriei mele.

(*Va urma*) **Constanţa Marino-Moscu**

Poveste...

In ritmul lent al şoaptelor, păşesc
Pe şerpii liniştitelor alei
Şi'n jurul lor subtil se risipesc
Miresmele simetricilor tei.

Se duc, se pierd subt selenar polei
Şi ochi în ochi, adînc, îşi oglindesc
Ceva fatal şi straniu ca acei
Infioraţi dintr'un poem dantesc.

Iar glasul lui e dulce ca un lied
Cînd în tăcerea nopţii îi şopteşte:
...„Dă-mi mîna, ochii tăi, dă-mi gura ta".

Ea nu răspunde... Pleoapele se'nchid;
Dar simte cum încet o copleşeşte
Fiorul cald al primului ei „da".

Tudor Măinescu

O istorie a Economiei romîneşti pentru străini

Sînt, în ţara romînească, mulţi oameni de bună credinţă care au căzut în cursă şi au cetit una din copioasele lucrări ale d-lui Anghelescu. Acestora li se va părea, desigur, straniu ca cineva, de bună-voe, să vorbească despre o carte scrisă de autorul pomenit. A pierde timp pentru a te răzbuna de a mai fi pierdut înainte,—nu este nici măcar o bună răzbunare.

Deaceia, declarăm dela început. Nu intenţia de a instrui publicul despre conţinutul unei noui broşuri a Profesorului Doctor ne animă. Ştim împreună cu toţi cei care îl cunosc, că o «Histoireéconomique des Roumains»*, scrisă de d-sa, nu poate fi decît extinderea în 300 de pagini a unui capitol de 15 luat din Schmoller, Konrad sau Sombart, cu bibliografie cu tot, împestriţat cu cîteva fapte istorice romîneşti, şi scăldate în acea confuziune, al cărui secret misterios d. Profesor Doctor nu-l va divulga nimănui.

Nu despre cartea iscălită Anghelescu se poate spune ceva, ci, cu ocazia ei, de «fenomenul Anghelescu».

Cazul Anghelescu prezintă un multiplu interes: economic, sociologic, psichologic şi mai ales humoristic.

Pe tărîmul economiei politice se poate pune următoarea palpitantă problemă:

Cîte tone de cărbuni se pot extrage şi cîţi chilometri de pînză se pot ţese graţie unei cantităţi de energie şi de timp egală cu aceia care i-a fost necesară d-lui Anghelescu pentru a antrepozita în cap atîtea şi atîtea cunoştinţi, bune în principiu, dăunătoare în speţă.

Ce minunată utilizare industrială s'ar fi putut da ca forţă motrice, energiei sincere şi nestăpînite a acestui obstinat şi incurabil intelectual!

---

* Edition Atar Genève Paris.

Dar, mai mult decît atît. Trăim într'o perioadă de economie politică. Preocupările economice, comerciale, monetare, industriale, financiare,—tind să primeze pe cele politice şi juridice. D. Profesor Doctor este parodia caricaturală a acestei epoci.

D-sa doreşte, e clar, să fie un economist. Or, cineva poate fi acest lucru în trei feluri:

Mai întâiu în înţelesul etimologic al cuvîntului. Dar cazurile sînt foarte rare. Nume ca Sombart, Kautsky, Böhme Bawerk, Marshall, Konrad, Schmoller, se pot număra pe degete.

Rămîn celelalte două moduri: modul franţuzesc şi cel nemţesc. In Franţa se scriu studii despre valută sau despre balanţa comercială într'un spirit de o frivolitate fermecătoare, cu declamaţii retorice şi cu versuri din Baudelaire. In Franţa titluri ca «Evolution du Dancing» sau «Philosophie du Foxtrott» sau «Psychologie du maître d'hôtel» sînt considerate ca cuprinzînd monografii de economie politică. Franţa poate fi definită în chip sintetic: O ţară fără economişti, cu fotografia lui Gh. Gide anexată la text.

Modul nemţesc de a fi, sau mai bine de a nu fi economist este foarte diferit, şi poate tot atît de insuportabil.

In Germania pe lîngă cîteva creere, cum numai acolo se găsesc, care excelează totdeodată în monografii de o adîncă erudiţie şi în uriaşe Lehrbuch-uri de sinteză, există o pleavă de intelectuali de mîna a cincisprezecea pentru toate ramurile gîndirii. Nicăeri ca în Germania nu vedem, întinzîndu-se ca ciupercile, adevăraţi *proletari* intelectuali. Tipul cel mai reprezentativ îl întîlnim în aşanumitul «Privat-Doçent». Incapabili de a secreta o idee nouă, aceştia se menţin în ochii lumii graţie unei politici asemănătoare cu aceia a preoţilor din împărăţiile teocratice. Lucrează la alcătuirea unui vocabular technic quasi-secret, care să dea prestigiul profunzimii. In mod instinctiv se silesc să fie cît mai confuzi. Seducţia misterului adaugă totdeauna ceva la puterea unui conducător al gîndirii oamenilor. A nu fi clar este, la ei, nu o infirmitate, ci o necesitate darwiniană de conduită.

D. Profesor Doctor este prototipul, mărit cu lupa, al privat-doçentului. Incapabil de cea mai mică originalitate, veşnic încurcînd ceiace alţii au spus clar, veşnic dibuind într'un in 8° ceiace alţii au scris într'un paragraf, veşnic îmbrăcînd în nişte termeni imposibili ceiace savanţi ca Schmoller numesc cu vorbe inteligibile oricui.

Dacă în Germania o asemenea categorie de oameni nu sînt complect învinşi în lupta pentru existenţă,—aceasta ţine de împrejurări pe care nu le întîlnim la noi. In primul rînd sînt foarte *mulţi*, şi unirea lor le face puterea. In al doilea rînd acolo, unde există şi savanţi adevăraţi, nu este atît de mare nevoe să se reacţioneze drastic împotriva acestor ex-

crescenţe parazitare. Fiind mai puţin periculoşi ca aiurea, nu-şi bate nimeni capul să-i extermine. Şi acest dispreţ îi face să trăiască.

La noi în ţară ambele aceste două împrejurări lipsesc. Savanţi veritabili nu există, iar aceşti pseudo-savanţi sînt încă destul de puţini la număr, putînd, astfel, trece drept oameni de ştiinţă propriu zişi.

Tristul rezultat al unei asemenea triste situaţiuni este că cetăţeni ca d. Profesor Doctor Anghelescu sfîrşesc prin a fi luaţi în serios.

Aşa încît, pe lîngă interesul literar de a le picta portretul, demascarea lor se leagă şi de o pioasă datorie naţională.

Ar trebui să se înţeleagă, odată pentru totdeauna, că azi comodităţile pentru a publica o carte, de orice natură, au devenit atît de perfecţionate, încît oricînd se poate fabrica în trei săptămîni, o scriere care, într'o ţară orientală ca a noastră, să pară de o vastă erudiţie.

Vrem, de pildă, să facem o lucrare de istorie economică romînească? Foarte uşor. Luăm un tînăr student, care cunoaşte limba germană şi nu a uitat încă istoria romînească învăţată în clasele primare, clasa IV-a şi a VIII-a de liceu. Ii dăm o săptămînă dreptul de a consulta o singură carte: Handwörterbuch-ul lui Konrad,—şi astfel se obţine o lucrare cu o aparenţă de erudiţie (minus obscuritatea) mult superioară celei a d-lui Profesor Doctor.

Este timpul ca asemenea imposturi ştiinţifice să înceteze. Pentru aceasta, cîteva citaţii vor ajunge. Se vor putea vedea, astfel, procedeele gospodăreşti cu care d. Anghelescu face ştiinţă.

*

Iată, în cîteva cuvinte, conţinutul monumentalei lucrări care se numeşte «Histoire économique des Roumains».

In prima parte se vorbeşte de elementele primordiale ale instituţiunilor economice romîneşti: colonatul, marka germană, zadruga sîrbească şi feudalismul agrar sau gospodăria feudală. Partea a doua tratează despre Jus Valachicum, iar a treia despre viaţa economică a Romîniei în perioada economiei urbane. Ultima fază, cea de Staatwirtschaft va fi atacată în un al doilea volum, cu care sîntem ameninţaţi, şi care se află, pare-se, deja subt tipar.

In prima parte intră în scenă o serie de noţiuni ca: hufe, gewanne, villa, allmend, mansă, jreabie, dorf, etc.. Cu această ocazie, se pot face, cu succes două prinsori:

Luaţi pe omul cel mai deştept din lume; şi, dacă nu va fi cunoscut, de aiurea, înţelesul noţiunilor înşirate mai sus, îi

va fi cu neputință să și le definească din singura lectură a cărții d-lui Anghelescu.

Al doilea rămășag: Luați pe cel mai sărac cu duhul din- tre oameni, și veți vedea că, simpla cetire a capitolului «A- grargeschichte» de Weber (din Dicționarul lui Konrad) sau ca- pitolul „Proprieté" din Année sociologique, va fi suficientă pen- tru a-i clarifica, pe viață, aceleași sus-citate noțiuni.

Mai departe, vorbind de marele savant Inama-Sterneg la care se răstește cu tonul supărat al unui tată care adminis- trează o morală severă unui fiu necuviincios, și plîngîndu-se de superficialitatea acestuia, declară, fatidic:

„La partialité d'un travail scientifique d'une année (?) a „encore cette porte de salut, malgré l'appareil qui la clôture (?): „l'étude plus spéciale et plus approfondie du phénomène pré- „féré"!!! (p. 114).

S'ar putea institui un premiu foarte scump pentru cine va avea perversitatea să priceapă. Dl. Anghelescu ține la inin- teligibilitate ca la o dogmă. Știe că dacă Marx e azi un apostol, și dacă operei sale i se fac adevărate exegeze biblice de către partidele cele mai opuse,—aceasta se datorește faptului că Marx a avut precauția să fie și obscur. Apostolatul trăește din con- fuziune. Franța, patria clarității, nu are profeți.

Dar uneori Dl. Profesor Doctor are încîlceala aproape amuzantă. Astfel găsim următorul pasaj, care ar face optimist chiar pe un sinucis:

„A l'appui de cette idée, j'en appelle à l'erreur (!) que „commet à ce sujet un connaisseur (?) distingué de chez nous (?), „Mr. I. Peretz, professeur à l'Université, de Jassy." (p. 74).

Pentru prima oară, în publicistica mondială, se aplică metoda de a-ți sprijini teza pe erorile comise de alții în ma- terie. De asemeni, nu ne putem abține de a observa că ter- menul de „connaisseur" se întrebuințează de obiceiu pentru acei care se pricep în domenii care nu prea au nimic comun cu știința, precum: cai, vinuri, femei, sau maximum pictură. Tot astfel, elipticul: „de chez nous" se poate aplica mai degrabă la cuvîntul casă, vie, moșie, atelier, sau maximum provincie, decît la un stat, în tot cazul, marchează o familiaritate care ține mult mai mult de stilul vorbit decît de cel scris.

Dar să lăsăm deoparte aceste futile gîlcevi de formă. Domnului Anghelescu îi sînt ușor îngăduite asemenea licențe. D-sa le răscumpără prin savuroase opiniuni în chestiuni de fond.

Nimic mai curios, original și revoluționar decît concep- țiunea d-sale asupra Istoriei.

„Cette conception est le résultat de notre façon d'étudier „l'histoire économique, qui tient compte des types d'orga- „nisation et de leur dérivation, indifféremment du temps *contrairement à la plupart* des historiens" !! (p. 157 și 158).

Credem că orișice comentariu ar strica din farmecul unei astfel de sărbători pentru cetitor. Singurul lucru care ne ispi-

tește, este să cunoaștem și noi cîteva nume proprii din mino- ritatea disidentă care împărtășește ciudata opiniune a d-lui Profesor Doctor.

Dar lista originalităților de caracter ale aceluiași domn Profesor Doctor nu s'a sfîrșit. Critica sa poate fi calificată: o critică de *încăerare mutuală*. In orișice chestiune combate pe un autor cu argumentele unui al doilea, și viceversa, totul fiind făcut cu un ton atît de sever, încît parcă ar vrea să facă, din cei doi scriitori, dușmani de moarte,—fără să se întrebe dacă acestora din urmă le convine accentele de răzbunare re- ciprocă pe care d-sa le atribue. Dar puțin importă. Analizele d-lui Anghelescu au întotdeauna caracter penal. Nu rareori face morală întregului ev-mediu, cu autoritatea unui tri- bunal și cu inflexiuni de vendetă în frază. Cînd d-sale i se pare că are o idee nouă (și aceasta are loc mereu), nu se în- curcă cu nume proprii. Anatemizează în bloc pe toți juriștii și pe toți istoricii care au avut nefericirea să se ocupe și ei de chestiunea controversată. Astfel:

„Un résultat indirect de ces recherches comparatives sur „les institutions économiques a été de jeter des lumières nou- „velles (sic) sur des problèmes obscurs, confus ou mal ob- „servés (sic) par *les* historiens et par *les* juristes" (p. 106-107).

Sau:

„Cette manière de voir est erronnée parceque ni *les* his- „toriens, ni *les* juristes qui ont recherché ces rapports n'ont „pu distinguer, etc, etc."

După asemenea pasagii urmează italice fudule, care în- samnă că de acolo încep părerile autorului, și numai ale au- torului.

In ce consistă aceste păreri? Aci altă sursă de voluptăți epicureene pentru cetitorul bine dispus.

Se pare că marea sa originalitate stă în felul cum d-sa caracterizează *Jus Valachicum*, regimul juridic al proprietății din vechile principate.

Jus Valachicum nu ar fi o instituțiune originală, cum sus- ține cea mai mare parte din scriitorii romîni (în special d-nul R. Rosetti), și nu ar prezenta față de celelalte forme ale feo- dalismului agrar decît o *„diferență de grad"* (p. 157). Acestea spuse, dl. Profesor Doctor încalecă pe formula misterioasă: *„diferență de grad"* și începe să se războiască cu absolut toată lumea. Acuză de „sentimentalism romantic" respectabila eru- diție a d-lui R. Rosetti, care e, fără contest, cel mai bun istorician economic al nostru, și nu iartă nimănui să nu fi des- coperit „soluțiunea" d-sale.

In realitate însă, dl. Anghelescu este perfect de acord cu cu dl. Rosetti. E și greu, de altfel, să fii de altă părere decît aceia a unui savant, care posedă toate mijloacele technice de investigație, și care, se poate spune, a epuizat problema.

Iată în două cuvinte, controversa:

Dl. R. Rosetti dovedeşte că Jus Valachicum este deosebit de feodalismul agrar obicinuit, apropiindu-se, asupra cîtorva puncte, de zadruga sîrbească.

Or, ce este feodalismul agrar? Dl. Anghelescu îl defineşte astfel, în drastice litere italice:

„Le ménage féodal, dans son activité, est subordonné à „deux éléments: Le maître ou le boyard n'est ni propriétaire „d'hommes, ni propriétaire de terre: il ne dispose que d'un „rapport entre le sujet et le sol" (p. 133).

Dar acelaşi domn Anghelescu dă o *aceiaşi* definiţie despre zadruga sîrbească (p. 149). Atunci, între aceasta şi feodalismul agrar nu poate fi decît o diferenţă de grad; chiar în ipoteza extremă, în care jus valachicum ar fi *identic* cu zadruga, tot diferenţă de grad ar fi. De altfel, dl. Rosetti nu vrea să spună alta decît că Jus Valachicum comportă *mai multă* libertate, un *mai mare* număr de oameni liberi faţă de celelalte regimuri contimporane. Această afirmaţie *implică* ideia de diferenţă de grad. Aşa încît dl. Anghelescu se mărgineşte să reproducă opiniile d-lui Rosetti, plus o formulă banală şi absolut inutilă, plus, bine-înţeles, inevitabilele insulte cu care dl. Profesor Doctor gratifică pe confraţi.

Fiindcă veni vorba de formule, amintim în treacăt că nici aceia de „socialism fiziocratic" cu care caracterizează dl. Profesor Doctor gospodăria feodală, şi la care trebue să ţină foarte mult,—nu e mai fericită. Caracterul de socialism fiziocratic îl descoperim la zadrugă oarecum cu dublu diez, dacă se poate spune.

Am pomenit de această discuţiune nu pentru a susţine pe dl. Rosetti, nici pentru a combate pe dl. Anghelescu. Ambele aceste operaţiuni sînt inutile şi prea uşoare pentru a merita să fie făcute (cu atît mai mult cu cît am văzut că sînt de acord). Dar aceasta aruncă o lumină interesantă asupra procedeelor dialectice ale tipului intelectual pe care l-am botezat, incomplect, dar, pare-ni-se, sugestiv, *„Privat-doçentul"*.

Privat-doçentul trebue să *combată*. Aceasta, pentru el, e o probă de spirit auto-critic, independenţă de gîndire şi originalitate creatoare. Pe lîngă metoda „încăerării mutuale", despre care am vorbit mai sus, mai există şi ceiace s'ar putea califica: „politica asemănărilor şi a deosebirilor". Reţeta e simplă:

Avem, de pildă, două instituţiuni de analizat. Intre ele există, ca între toate lucrurile, oare-care analogii. Ne servim de acestea, şi identificăm cele două instituţiuni, putînd, astfel, face o lecţie severă autorilor care îndrăznesc să le diferenţieze.—Apoi, ne întoarcem, tot rău dispuşi, spre acei care le identifică, şi declarăm, inflexibili, că se înşală, şi servim *deosebirile*, care nu pot să nu existe. Dacă identitatea dintre sus zisele două obiecte de cercetare este foarte isbitoare, atunci arborăm fizionomia omului care inventează praful de puşcă.

şi spunem, caşi cînd am fi descoperit „le fin du fin", că e vorba de o foarte subtilă *„diferenţă de grad"*.

Asemenea mijloace critice sînt foarte întrebuinţate în publicistica privat-docentă; deaceia am ţinut să le relevăm la răspîntia decisivă a lucrării d-lui Profesor Doctor.

Un alt amănunt amuzant. Ştim că dl. Radu Rosetti insistă foarte mult asupra interesului istoric al clasei răzăşilor şi a moşnenilor. Dl. Anghelescu, din obsesia de a face „Knock out" pe dl. Rosetti, declară că această concepţiune este eronată, şi că răzăşii nu prezintă nici-un interes; că ei trăesc „en marge", *alături* de viaţa economică generală (p. 180) şi că mai curînd sau mai tîrziu sînt nevoiţi să cadă în şerbie sau rumînie. Abia atunci dl. Profesor îi consideră demni de cercetările istoricului.

Pomenim de această „părere" a d-nului Profesor Doctor, pentru că atrage după sine o serie de consecinţe foarte humoristice.

Afirmaţia d-lui Anghelescu este sinonimă cu a spune:

In chestiunea exproprierii marxiste şi a proletarizării crescînde a mînii de lucru, lucrătorul *ne-proletarizat încă* nu are nici o însemnătate. Numai capitalul şi muncitorul *deja* proletarizat merită se ne reţină atenţiunea.

Or, toată lumea ştie că ceiace constitue pivotul, partea dinamică a problemei marxiste este tocmai procesul prin care lucrătorul *independent cade în dependenţă*. Azi toată discuţiunea se învîrteşte în jurul acelor industrii *încă ne-concentrate*, care, cu o categorică vitalitate, perzistă să trăiască „en marge du mouvement général". Nici-un obiect de studiu nu poate covîrşi în importanţă pe acesta. Şi răzăşii constituiau, atunci, ceiace astăzi sînt manifestăriile economice care îşi feresc individualitatea de mişcarea generală de concentraţiune.

In sfîrşit, dacă ne gîndim că, printre acestea, *industria tip* o reprezintă *agricultura*, nimic nu ne împiedică să credem că o asemenea existenţă „en marge" nu îi este incompatibilă unei clase prin excelenţă agricole, cum erau răzăşii, ba poate chiar îi alcătueşte principala sa originalitate. Domnul Radu Rosetti a atacat problema istoriei noastre economice în punctul cel mai inteligent şi cel mai fertil în consecinţe. D-sa a pus-o în legătură cu chestiunea care a preocupat cel mai mult pe gînditorii Sociologiei: Exproprierea unei clase de către o alta, şi rezistenţele celei dintăiu.

Dar, spuneam mai sus, că nu vrem să vorbim de toate acestea decît pentru a arăta urmările amuzante la care se expune Domnul Profesor Doctor vrînd să aibă „păreri".

Rezultatul este că „părerea" d-lui Anghelescu îl pune în conflict cu toată lumea. Şi cu pro, şi cu contra marxiştii, demascînd, încă odată, tandra sa predilecţie pentru morile de vînt şi pentru uşile descuete.

Lista procedeelor intelectuale ale d-lui Profesor Doctor nu e prea lungă. Nu ne ostenim, totuşi, să le divulgăm pe

toate. Multe din ele nu prezintă nici-un fel de interes humoristic şi, deci, nu mai prezintă nici-unul.

Amintim, pentru a sfîrşi, de metoda „necesităţii fiscale". Nu rareori d-nul Anghelescu, dupăce a redus la tăcere întreg mediul exterior, explică totul printr'o „necesitate fiscală".

Or, toată lumea ştie că creşterea continuă a impozitelor este un fapt care domină două mari perioade ale istoriei universale: Evul mediu şi cel modern. Neîncetat, dările au fost, în acelaşi timp, cauza şi efectul tuturor evenimentelor istorice de atunci. Impozitul constitua izvorul, şi totodată oglinda tuturor instituţiunilor. O explicaţie prin „necesităţi fiscale" este o tautologie. Probează prea mult ca să poată proba ceva. Quod nimius probat, nihil probat.

Ca încheere, mulţumim d-lui Anghelescu pentru a ne fi furnizat modelul şi ocazia să schiţăm cîteva trăsături din portretul tipului intelectual al Privat-doçentului.

Recapitulăm. Privat-doçentul este fudul. Îi place să se războiască cu întreg genul uman. Privat-doçentul este rău la suflet. Cînd se erijază în Curte Supremă, o face nu pentru a împărţi dreptatea, ci pentru voluptatea de a condamna. Privat-doçentul are structură de surogat de profet. Posedă obscuritatea acestuia, şi îi lipseşte tot restul. Uneori Privat-doçentul are păreri originale asupra Istoriei. El exclude din această disciplină factorul Timp. Privat-doçentul trăeşte prin Orient, şi în Occident îl găsim mai mult prin Germania.

El se hrăneşte din ignoranţa maselor şi resemnarea tăcută a luminaţilor... etc. etc.

Dar să revenim la dl. Anghelescu.

Să ne închipuim un moment că ar fi un scriitor adevărat, şi să-l întrebăm, nu pentruce a scris „Histoire économique des Roumains", dar pentruce a scris-o în limba franceză?

Chiar admiţînd că ar fi scrisă clar, nu vedem întru cît putea interesa străinătatea. In primul rînd nu e nici o carte de popularizare, căci e scoasă în două volume foarte copioase, şi cu nişte înmărmuritoare veleităţi de erudiţie, şi nu e nici o lucrare originală, din motive pe care oricine le bănueşte.

In al doilea rînd nu poate interesa nici pe specialiştii străini în lucrurile romîneşti, nici pe cei care se ocupă cu istoria economică generală, pentrucă spune prea puţine lucruri pentru ambele categorii de cetitori.

Dacă dl. Profesor Doctor ar fi fost cu adevărat patriot, ar fi luat Istoria Comerţului de Iorga sau Pămîntul, Sătenii şi Stăpînii de R. Rosetti şi le-ar fi tradus în mai multe limbi. La sfîrşitul volumului „Hist. écon. des Roumains" se află o bibliografie unde lucrările consultate sînt grupate pe limbi. Dacă poliglotia d-lui Profesor Doctor nu este şi ea un miraj, atunci este de neertat pentru a nu fi făcut aceste traduceri.

D. I. Suchianu

Rugăciune nouă

Coboară greu în tine, suflet trist;
Iţi strînge cea din urmă îndoială,
Şi singur la altar, în catedrală,
Inchină-te lui Crist.

Desfă cristalul cerului şi tae
O cruce răstignirilor dintr'însul,
Şi'n pumnii mei de lut adună plînsul
Căzut din ochi ca un belşug de ploae.

Desfă-te tot din mine şi mă lasă
In urma ta o peşteră pustie;
Şi îngenunche singur în chilie
Cu aripile tale de mătasă.

Desfă întreaga nopţilor sutană
Pe tot misterul neființei tale,
Şi 'n rugăciuni ştiute şi banale
Inchide suferinţa mea umană.

Din volumul „Floarea Pămîntului" care va apărea în cursul acestei luni.

Porneşte iarăşi singur, beduine,
Credinţa ta să fie cea mai dreaptă.
Atît pămînt pe mine mă aşteaptă,
Şi-atita cer e gata pentru tine.

Nu şovăi, mergi drept spre Răsărit
Cu aripele strînse împreună,
la 'npărtăşania din disc de lună
Şi arde 'n rug pămintu 'nbătrînit.

Fă soarele întreg un cremator,
Purificînd bătrînele religii;
Topeşte 'n el străvechile efigii
Şi dă un Dumnezeu al tuturor.

Demostene Botez

Dezastrul financiar şi Individualismul deplasat al Statului

Intr'un articol purtînd titlul de mai sus, publicat în „*Viaţa Romînească*" 1) d. C. Ioanid îşi propune să arăte efectul nefast ce a avut asupra producţiunii naţionale deprecierea monetară precum şi să indice remediile necesare.

Autorul constată cu multă dreptate că situaţia e gravă şi justifică titlul articolului, căci ea se datoreşte mai puţin subproducţiunii decît faptului că însăşi această subproducţiune este în cea mai mare parte provocată de criza monetară.

De acord cu autorul asupra acestor puncte, îmi propun a demonstra în prezentul studiu că nici diagnosticul maladiei, arătat de autor, nu e cel real, nici remediul eficace, mai ales că remediul nici nu e aplicabil.

Ideia primordială este că moneda actuală e depreciată fiindcă e multă. Intrebarea este dacă deprecierea nu e provocată de alt fapt, care—pe lîngă deprecierea monedei—a mai avut şi altă consecinţă: sporirea cantităţii.

Presupuneţi că mîne banca de emisiune, fără a retrage nici un bilet, ar deschide ghişeele sale şi ar plăti 100 la sută aur aceste bilete. Este evident că imediat leul nostru, chiar cel de hîrtie, va sări, ca mişcat de un resort, dela valoarea actuală la acea a leului din polul de aur, adică de opt ori valoarea actuală; iar preţurile se vor reduce, deşi nu la cele dinainte de războiu, căci există şi o cauză economică, dar la preţuri mult mai mici.

Aceasta probează că nu *cantitatea*, ci *calitatea* monedei e cauza deprecierii.

Cînd moneda hîrtie este imediat convertibilă în aur, ea e numai aparent de hîrtie. Efectul este că sfera sa de acţiune este tot pămîntul, iar nu numai o ţară. Aurul şi moneda fiduciară, care e tot aur, de vreme ce e imediat convertibilă, circulă pe tot pămîntul, iar cea fictivă numai în ţara emitentă.

Diferenţa de valoare a monedei în două ţări e ca diferenţa de nivel a apei în două vase. Dacă apa poate circula în ambele vase printr'un tub comunicant, diferenţa de nivel nu e posibilă. Dacă mo-

1) Iulie, 1920.

neda e aur, sau convertibilă, nu poate exista diferenţă, căci ea se reduce cel mult la cheltuelile de transport efectiv de aur.

D. Ioanid recunoaşte că unele remedii sînt eficace, numai cînd diferenţa de schimb e mică şi că ele nu au efect cînd diferenţa e mare, fără să examineze cauza, care rezidă în faptul că diferenţele între valorile monedelor convertibile nu pot fi mari, căci nu pot întrece costul transportului efectiv de aur, pecînd diferenţele între cele neconvertibile pot ajunge la orice valoare, de vreme ce nu mai au nici o legătură între ele.

D. Ioanid calculează cantitatea de monedă necesară *în ţară* şi voeşte să distrugă surplusul, pe care-l crede cauza răului. Această operaţie nu e necesară pentru moneda convertibilă, pentru care operaţia ar trebui făcută faţă de *toată omenirea*. Aplicînd aceste principii, vedem că dacă moneda ar fi convertibilă, cantitatea existentă azi *în ţară* s'ar reduce dela sine prin simplul joc al schimbului internaţional de valori şi mărfuri, întocmai cum s'ar reduce cantitatea de lichid în vasul cu nivelul urcat, dacă el comunică cu alte vase: moneda fuge singură din ţările cu monedă multă în cele cu marfă multă şi vice-versa. Nu e nevoe nici de calcule, nici de operaţiuni: e destul să deschideţi robinetul care leagă vasele între ele, făcînd moneda convertibilă şi s'a terminat cu dezastrul monetar.

Rezultă dar că moneda noastră e multă şi depreciată fiindcă e de *rea calitate*. Toate mărfurile de rea calitate sînt multe şi fără preţ, fiindcă se fac cu puţină muncă şi deaceia se pot face multe.

*Moneda noastră e fabricată fără muncă.*1)

Moneda noastră actuală nici nu e monedă, ci un efect de credit *fără termen*, după cum recunoaşte de altfel şi d. Ioanid cînd zice: 2) „*In urma împrumutului forţat deja înfăptuit* 3) *indirect prin emisiunea de 4 jum. miliarde etc.*"; cum recunoaşte şi faptul incontestabil că inflaţiunea nu era posibilă menţinînd convertibilitatea.

Prin urmare amînarea sine die a convertibilităţii are două efecte: deprecierea şi inflaţiunea. Deprecierea însă se poate produce şi fără inflaţiune, căci de îndată ce hîrtia nu mai e convertibilă, ea devine efect de credit fără termen şi dobîndă; iar valoarea ei scade, după probabilitatea ce fiecare atribue termenului, cu valoarea scontului.

Dacă Statul romîn ar fixa termenul de plată al biletelor în circulaţie şi dacă promisiunea ar fi bazată pe garanţii *certe şi realizabile*, 4) biletele şi-ar lua valoarea nominală, mai puţin scontul.

Probabilitatea de plată fiind necunoscută şi incertă, scontul e considerabil.

Cauza relelor este incertitudinea şi variaţiile brusce ale acestui efect de credit, iar nu deprecierea care, odată făcută, încetează de a mai avea vre-un efect dacă s'ar fixa. S'ar părea însă că discuţia e inutilă din moment ce sîntem de acord asupra gravităţii maladiei şi urgenţei remediului. Lucrul e însă numai aparent căci nici nu e nevoe de medic spre a vedea că bolnavul e pe moarte, iar rolul medicului e tocmai de a vedea natura răului, căci remediul urmează dela sine.

1 Aerul e fără valoare, nu fiindcă e mult, căci şi piatra e multă, dar fiindcă vine fără muncă.
2 pag. 282 al. 2
3 fără termen şi fără dobîndă.
4 Nu se poate vinde cu toba averea unei ţări, probă Germania.

O idee ciudată, pe care d. Ioanid îşi bazează apoi propunerile este aceia că: 1) „*Intreaga avere a particularilor, alta decît numerarul, a rămas neatinsă până acum de cheltuelile de războiu propriu zise, nedînd tribut decît pagubelor de războiu*". S'ar părea că la războiu oamenii şi animalele mîncau numerar sau produse depe domeniile Statului. Oare plata rechiziţiilor şi furniturilor, în moneda care s'a depreciat ulterior pe măsură ce s'a depărtat termenul de convertibilitate, nu a adus nici o pagubă producătorului şi averii sale? Oare ce fel de împrumut forţat a făcut Statul fără a atinge averea particularilor?

Aceasta ar fi fost adevărat dacă Statul făcea războiul fără a emite nici bonuri de rechiziţie nici hîrtia-monedă neconvertibilă, care e tot un bon de rechiziţie deghizat subt formularul adoptat de banca de emisiune pentru poliţele sale convertibile la vedere.

Nu vom inzista asupra acestei idei căci din fericire concluzia d-lui Ioanid nu încetează de a fi justă pentrucă e rău susţinută. Plata cheltuelilor de războiu, caşi pagubele de războiu, trebue făcută cu averea cetăţenilor, nu fiindcă această avere nu a fost atinsă, ci pentrucă Statul nu e o entitate aparte cu averea lui şi răspunderea lui, ci Statul sîntem noi toţi, averea lui e averea noastră, iar răspunderea lui e răspunderea noastră.

In acest scop Statul are o hipotecă tacită în averile noastre, deoarece creanţele lui au precădere fără acceptarea noastră individuală asupra tuturor hipotecelor ce am constitui noi înşine şi în mîna oricui ar trece aceste averi prin orice fel de mutaţiune. Această hipotecă tacită poate atinge orice cotă din orice avere a noastră şi are precădere chiar faţă de hipotecele existente anterior naşterii creanţei Statului şi cu atît mai mult faţă de creditorii chirografari. Această hipotecă fiind de notorietate publică, înscrierea în registrele de hipoteci e inutilă. Aceasta există în toate statele pentru satisfacerea tuturor nevoilor statului şi conzistă în dreptul de a cere impozite cu precădere.

Vom vedea că d. Ioanid crede că înscrierea lor în registre ar avea alt efect decît consumarea unei cantităţi enorme de hîrtie, cerneală şi muncă.

Statul a luat deja din averea publică, căci nu avea altă sursă, ceiace i-a trebuit pentru războiu, deoarece averea sa proprie—căile ferate, domeniile, fabricile Statului—nu constituiau decît o picătură în ocean. Nenorocirea e că Statul a luat din gramadă, la întîmplare, de unde a găsit, căci nu era posibil altfel; ceiace însă era posibil şi nu s'a făcut, era de a da bonuri de rechiziţie sau moneda obţinută prin împrumut, iar nu bonuri fabricate cu desenul de monedă, făcînd imposibilă o justă repartiţie ulterioară. Astăzi nu se mai poate cunoaşte, din cauza identităţii desenului, hîrtia-monedă convertibilă cîştigată cu greu înainte de războiu, de bonul de rechiziţie-monedă, emis în timp de războiu fără a se arăta ce anume marfă s'a predat. Deţinătorul crezînd că e tot monedă, a cedat-o în pagubă; hîrtia continuînd a circula şi depreciindu-se, pe măsură ce termenul de plată se depărta, fiecare trecere din mînă în mînă a cerut sacrificii, fără ca să fi lăsat urme certe de cantitatea de valoare sacrificată nici de numele păgubaşului.

1 pag. 283 al. 4.

Aceste sacrificii adunate constitue cheltuelile războiului. Ele s'au plătit de cei ce au avut în mînă aceste polițe și le-au scontat cu scăzămînt, adică toată lumea, afară de cei ce au știut profita.[1]

Acestea fiind stabilite, să vedem remediile. Natural d. Ioanid propune remedierea cauzei ce crede d-sa că produce răul: reducerea *cantității de monedă*. Astfel d. Ioanid preconizează două măsuri:

1. Incetarea *emisiunilor*.

2. Retragerea de pe piață a surplusului de monedă fiindcă e *„multă și prea puțin garantată"*.

Prima măsură e evident necesară dacă e vorba de monedă neconvertibilă, căci emisiunea de monedă convertibilă ar fi chiar necesară.

In ce privește secunda măsură, ea e ineficace, nedreaptă și periculoasă.

Să vedem mai întâiu dacă această monedă e prea puțin garantată și ce efect poate avea lipsa de garanție.

Moneda actuală e de trei feluri:

a) o parte, circa 1 jum. miliard, e garantată prin portofoliul băncii; *b)* altă parte de circa 3 jum. miliarde garantată prin bonuri de tezaur; această parte s'a sporit prin emisiunea necesară pentru retragerea coroanelor și rublelor; *c)* altă parte, în cantitate necunoacută, garantată prin depozitul dela Berlin. Nimeni nu face nici o diferență între aceste bilete, de altfel identice ca formă, deși valoarea garanției e așa de variată. Cauza e că nimeni nu se îndoește că Statul le va acoperi pe toate la fel, dar nu se știe nici *cum* nici *cînd* le va acoperi.

Rezultă de aci că nu putem determina care monedă e supliment și mai puțin garantată. Retragerea din gramadă a unei cantități spre a mări valoarea celei rămase, ar fi ineficace și nedreaptă. Ar fi ineficace, fiindcă nu cantitatea e cauza deprecierii, ci calitatea. Admițînd că retragerea unei părți ar produce în adevăr ridicarea celeilalte, operația ar fi inutilă căci cantitatea de numerar ar rămînea aceiași, de oarece cantitatea rămasă ar avea global aceiași putere achizitorie ca cea astăzi în circulație.

In adevăr, cu biletele astăzi în circulație se poate cumpăra *n* vagoane de griu, *m* tone de fier etc.. Să presupunem că retragem 90 la sută din aceste bilete și că prin aceasta restul de 10 la sută rămase, care astăzi valorează 10 centime leul, se ridică la 100 centime. E evident, că cu numerarul rămas se pot cumpăra tot *n* vagoane de griu și *m* tone de fier, căci evident prețurile s'au redus și ele la 10 la sută din cele anterioare.

E adevărat numai atît, că o asemenea operație ar ruina pe cei ce au împrumutat o sumă certă de lei depreciați și s'ar vedea datori a se libera cu *aceiași sumă* de lei cu o valoare reală de 10 ori mai mare, ceiace ar fi o curioasă primă de încurajare pentru cei ce au avut încredere și au investit capitaluri spre a putea produce.

Remediul, dar, ar fi mai periculos decît răul. De fapt, toate prețurile s'ar părea că au scăzut fiindcă s'a micșorat numărul de lei, dar ce folos va avea muncitorul al cărui salar se va fi redus și el la 10 la sută din cel de astăzi? Nici unul. Ce folos va avea țara că vom da în străinătate 30 lei pe perechea de ghete în loc de 300,

1 Vezi: „Efectele suprimării Constituției și monedei legale asupra producțiunii averilor" de Al. Periețeanu, Buc., Socec, 1920.

dacă străinătatea ne va da și ea 2000 lei pe vagonul de griu în loc de 20000? Nici unul.

Problema e alta. Nu deprecierea e cauza răului, ci *lipsa de fixitate* a acestei unități de măsură, de oarece valoarea biletului e necunoscută, deci variabilă, ca acela a unei polițe fără termen. Nu insolvabilitatea Statului, ci evidența că el nu poate plăti 10 miliarde decît în termen lung și fără dobîndă, face ca scontarea valorii nominale să se facă cu o scădere mare.

Retragerea unora spre a spori valoarea celorlalte e un mod curios de a împărți activul unui faliment: a da marfa rămasă unora în speranța că polițele rămase neplătite se vor sconta mai cu preț fiind mai puține.

In principiu dar, ceiace trebue nu e reducerea monedei neconvertibile ci retragerea totală prin consolidare [1] a acestei monede fictive—nu fiduciare—și înlocuirea ei cu monedă sănătoasă, fie metalică, fie fiduciară, adică de hîrtie convertibilă la vedere în aur, prin urmare fixă și certă.

Garantarea monedei neconvertibile nu servă la nimic cît timp obligația emitentului de a plăti nu are *termen*, căci numai la termen se poate ataca garanția dacă emitentul nu plătește.

Garanția e inutilă chiar cu termen cînd garantul e Statul, căruia nu-i poți vinde garanția. La ce servește obligația Băncii Naționale de a plăti la vedere, garantată de Stat prin lege? Un decret-lege a fărîmat toată garanția.

Nu, Statul împrumută numai pe cuvînt, altfel nu am avea decît să trimetem portărelul la Banca Austro-Ungară sau la acela a Imperiului Rusesc să pue în vînzare activul acestor bănci.

Garanția servă numai cînd la spate e *forța* de execuțiune și numai cînd avem termen de execuție forțată.

Diferența între un bilet de bancă, o poliță și un act de hipotecă este că prima are termen peste 10 minute, secunda peste 3-4 luni, terțiul peste cîțiva ani. Consecința e că primul trebue să aibă marfa scrisă pe bilet la îndemînă spre a plăti la termen adică imediat; secundul trebue să aibă marfa care se transformă repede în numerar căci termenul, deși nu imediat, dar e scurt; terțiul poate avea garanția imobiliară căci are vreme să facă demersurile lungi necesare spre a-și procura numerar fie prin vînzare, fie prin economia din venit. Polița cu termen la calendele grecești nu e poliță cu obligațiune și prin urmare garanția că plata se va face la *această dată inexistentă* nu asigură nimic.

Plecat dela un diagnostic fals, sistemul d-lui Ioanid se complică în a doua parte, cum e și natural, cînd voești să realizezi imposibilul.

In adevăr, trecînd la mijloacele de a executa retragerea numerarului în exces, dl. Ioanid combate împrumutul liber sau forțat.

Astfel d-sa scrie: [2] *„retragerea surplusului răufăcător prin „împrumuturi interne ar fi o greșală"*. Și mai jos: [3] *„astăzi „în urma împrumutului forțat deja înfăptuit indirect prin emisiunea „a 4 jum. miliarde de către Banca Națională etc."* Evident că ar fi absurd să mai înfăptuești încă odată un împrumut *deja înfăptuit indirect*, numai că a doua operație nu mai e împrumut, ci consolidare.

1 Vezi lucrarea mea deja citată.
2 pag. 282 al. 1.
3 pag. 282 al. 2.

In adevăr, de ce emisiunea neconvertibilă e „un imprumut *indirect?* Pentrucă aceasta constitue o prelevare in averea publică, precum am arătat, pentru care in loc să dai monedă reală-convertibilă, ai dat o chitanță provizorie pe formularul băncii de emisiune. Nu vi se pare că e natural să consolidezi acest imprumut indirect *fără termen și dobîndă*, inlocuind chitanțele provizorii cu *titluri* definitive, *cu cupoane cu termen?* Așa se emite, la toate imprumuturile, *deocamdată* o chitanță provizorie și apoi titluri cu cupoane.

D. Ioanid crede că inflația n'ar dispărea pentrucă imprumutul intern 1) „*este o măsură temporară întrucît sumele intrînd astăzi în „mîna Statului, mîne vor reveni din nou în mîna publicului subt „formă de plăți din partea Statului sau rambursare*". E evident că, dacă Statul se imprumută, cu sumele imprumutate să-și plătească datoriile; e intocmai ca cel care-și fură propria lui căciulă. Mișcarea perpetuă in toată splendoarea ei.

Chestiunea este ca Statul să se imprumute și să distrugă biletele primite, rămînînd ca apoi incet-incet să preleveze pe cale de impozite anuitatea necesară pentru plata datoriei.

Autorul combate imprumutul intern cu argumente care provoacă surisul, cum e acela că: 2) „*prin operația imprumutului Statul nu ar „reuși să se scape de datorii*"; pare că a sperat cineva vreodată să scape de datorii imprumutîndu-se, dar toată lumea face un imprumut pe termen lung ca să scape de unul pe termen scurt, ceiace e o bună operație.

Nu vom urma pe autor in expunerea sa, mai ales că nici noi nu credem eficace imprumutul parțial, ci consolidarea întregii emisiuni și emiterea de monedă convertibilă, ceiace nu e tot una. 3)

Autorul e partizan al impozitului pe fondul averilor, odată pentru totdeauna, spre a plăti toate datoriile Statului și a retrage și surplusul de monedă răufăcătoare. El invoacă pentru susținerea propunerii sale argumente cam ca cel ce am expus la inceputul acestui studiu, care conzistă in ideia că, afară de numerar și de pagubele de războiu, celelalte averi particulare au rămas neatinse.

Nu voiu urmări pe autor in această expunere, dar voiu examina mijloacele propuse de d-sa.

a) Cîștigurile de războiu se vor impune până la 85 la sută. „De ce 85 la sută și nu tot? Mister.

Cîștig de războiu este orice cîștig peste plus valuta normală, zice autorul. Noi intrebăm: calculat cu care monedă? Cea dinainte de războiu, cea de astăzi sau cea tare ce va fi după retragerea surplusului, după părerea d-lui Ioanid? Hectarul de pămînt producea înainte de războiu 60 lei, cu care cumpăram 6 curcani sau 4 hectolitri de griu; astăzi el produce 200 lei cu care cumpăr 2 curcani sau 2 hectolitri de griu. E plus sau minus valuta? După retragerea surplusului va produce poate 100 lei tari? Va fi plus valuta față cu 1914 și minus valuta față cu 1920,—ce e de făcut?

Totuși intenția autorului e bună, căci sint unii care inainte de războiu nu aveau nimic și azi au milioane. Pentru acela calculul e ușor, căci zero e zero in toate monedele.

b) „*Odată echilibrul stabilit* 4) *între cîștigătorii și păgubiții de „războiu* 1) *toți locuitorii țării trebuesc supuși la un impozit extra-„ordinar de războiu asupra capitalului, odată pentru totdeauna* 2) „*etc., impozit care va socializa pe sama Statului o cotă parte din „întreaga avere, oricare ar fi elementele ei componente*". 3) Și mai departe „*din această sumă Statul trebue etc.*"

Care sumă? Acea obținută adunînd n scaune + m rochii + g cisme etc. Dar aceasta nu e sumă, ci hală de vechituri. Intrăm in plin roman. Vedeți Dv. pe coana Manda rămasă cu 85 la sută din tistimel fiindcă a dat 15 la sută din el ca impozit de războiu?

Autorul simte probabil absurditatea propunerii și caută să o corecteze.

Astfel de unde la inceput combătuse imprumutul 4) de astădată admite la rigoare 5) și imprumutul forțat 6) și găsește că acest procedeu nu mai e o greșală, ci numai e ceva mai *benign*, fiindcă ar reporta o parte din cheltuelile războiului și generația viitoare, celace evident este o noua iluzie. Dar și de astădată el susține că imprumutul forțat, pur și simplu, ar fi „*o idee greșită și profund injustă*", pe cînd următorul procedeu ii pare salvator, eficace și drept, deși — cum vom vedea — este exact acelaș lucru.

„*Toți cetățenii, proporțional sau progresiv, vor da cu impru-„mut o cotă parte din averea lor Statului. Cel care va avea nume-„rar va da numerar, cel care are valori mobiliare va da din a-„ceste valori.* 7) *Cel ce are imobile sau fond de comerț se va recu-„noaște dator către Stat pentru suma ce-i revine ca cotă parte de „împrumut și Statul, pentru garantarea plății acestei sumi de către „particular, va lua inscripție hipotecară asupra imobilului particu-„larilor sau fondului de comerț (introducîndu-se adhoc hipoteca pen-„tru acest fel de bunuri*"). 8) Și mai departe. „*Odată această primă o-„perație terminată, Statul emite un al doilea împrumut forțat*", dînd ca garanție hipotecile inscrise la tribunal pe imobile și fond de comerț; iar in „*caz de conzistență a averii în mobile corporale (?), hi-„poteca se va înlocui prin gajul parțial*".

Inainte de a examina sistemul, să clarificăm ceiace probabil a voit să spună autorul. Cum o fi ințelegînd autorul gajul parțial asupra mobilelor corporale? Mai are voe coana Manda să-și poarte tistimelul din care 15 la sută e pus gaj parțial? Dacă da, cum are să facă să nu uzeze partea pusă gaj? Dacă nu are voe să-l poarte, ca să nu micșoreze valoarea gajului, atunci la ce-i mai servește?

Dar cel ce are 10 vagoane de griu? Fi-va el obligat să țină gajul in magazie până se va plăti, chiar dacă aceasta ar dura 30 ani? Dar cel ce are oi, paseri etc., care nu trăesc 30 ani?

Lăsînd deoparte aceste propuneri, să examinăm ideia unei hipoteci pe averea imobiliară care, deși tot atît de imposibilă, pare totuși mai serioasă și a ințelat și alte spirite.

1 pag. 282 al. 2.
2 pag. 282 al. 5.
3 vezi lucrarea mea deja citată.
4 pag 283 al. 3.

1 nici la cărți nu se egalează din cauza crupierului.
2 dacă nu vor mai fi războae.
3 pag. 285 al. 5.
4 pag. 282 al 1.
5 Care rigoare?
6 pag. 2:5 al. 2.
7 iar tistimelul coanei Manda.
8 dacă nu va interveni faliment sau lichidare totală.

A posedă 100000 lei numerar, iar *B* o casă, care evaluată în moneda depreciată de astăzi, valorează tot 100000 lei. Statul cere 15 la sută impozit de războiu la amîndoi. *A* dă 15000 lei şi scapă, iar *B* îşi vede casa încărcată cu o hipotecă de 15000, pentru care are să plătească 6 la sută dobîndă şi amortisment anual, adică 900 lei, un număr respectabil de ani, ca să stingă prin amortizare cei 15000 lei.

Casa lui *B* producea înainte de războiu 500 lei chirie pe an, căci valora 10000 lei monedă convertibilă-aur. Cu legea în vigoare, *B* a sporit cu 45 la sută, deci a urcat chiria la 700 lei, prin urmare ca să plătească anuitatea, să facă reparaţii, să plătească fonciera şi alte biruri, trebue să muncească aiurea. La ce-i mai serveşte casa?

Admiţînd că s'ar suprima legea de spoliaţie a proprietarilor, *B* va închiria casa cu 5000 lei, ceiace ar fi drept, de vreme ce moneda e alta.

Dupăce s'a inscris hipoteca, însă, Statul face un nou împrumut forţat şi dă pe *B* datornic lui *A* cu 900 lei pe an pe un timp oarecare, să zicem 30 ani. Dispărînd inflaţia, după părerea d-lui Ioanid, leul se va urca, deci chiria lui *B* va scădea din nou.

Acum să comparăm pe *A* cu *B*.

A va primi:

6 la sută la 15000 dela Stat . .	900 lei
6 la sută la 15000 dela *B* . . .	900 "
4 la sută cel puţin dela cei 70000 lei ramaşi	2800 "
Total .	4600 lei

Aceşti 4600 lei îi va primi în monedă tare, căci nu mai e alta, aşa că cu venitul pe 2 jum. ani cumpără casa lui *B* căzută iar la 10000 lei, de oarece s'a urcat leul. *A* acum are 70000 lei tari, adică faţă cu cei de astăzi 700000 lei şi o casă de 100000, în total 800000. *B* nu mai are nimic căci îi era imposibil să plătească 900 lei şi fonciera şi reparaţii pentru casa care nu-i aducea decît 500 lei şi nici nu putea să o vîndă altuia, căci cumpărătorul cădea în aceiaşi situaţie ca B.

Aşa este că sistemul d-lui Ioanid e drept, căci nu loveşte numai în bietul deţinător de numerar. D. Ioanid, care a stabilit odată, că deprecierea a lovit în deţinătorii de numerar, nu înţelege că urcarea ar avea efect invers şi ar îmbogăţi pe aceiaşi deţinători? Aceasta ar fi bine dacă deţinătorii de astăzi ar fi tot cei dela 1914.

Pe de altă parte cine nu vede cît e de inutil ca Statul să înscrie hipoteci în averea oamenilor, cînd el are hipotecă tacită în toate averile?

A dă 15000 lei Statului pe garanţie proprie şi 15000 Statului pe hipoteca lui *B*. Statul va trebui să plătească lui *A* 900 lei din buget, pe care îi va cere tot cetăţenilor, prin urmare va cere o parte, de ex. 100 lei, şi lui *B*. Dar dacă *B* a pus alte hipoteci pe casă, în urma hipotecii Statului, de unde va mai lua el 100 lei? Tot din venit, căci Statul are prioritate; chiar dacă *B* ar vinde casa, Statul tot ia impozite. Atunci dacă Statul are aceleaşi drepturi pentru cei 100 lei caşi pentru cei 900 cu hipotecă, dece a mai stricat hîrtia cu hipoteca şi nu a pus lui *B* 1000 lei impozit, de vreme ce, el, tot are privilegiu faţă de toată lumea şi fără inscripţie hipotecară!

A are să ia 1800 lei dela Stat. Ce-i importă pe el că 900 sînt impozite şi 900 hipotecă?

Probă că e aşa, este că Statul şi nimeni nu gîndeşte să ia inscripţie hipotecară pe pămînturile ce dă ţaranilor, căci hipoteca fiind legală şi de notorietate publică, e inutil a mai face publicitatea inscripţiei.

E aşa de simplu şi totuşi se găsesc oameni să complice orice. Cauza e că ei *caută mijloace să-şi plătească datoriile, împrumutîndu-se*.

Tendinţa de a fabrica valori fără muncă e veche. Ea a început cu inventatorii de mişcare perpetuă până ce mecanica a probat absurditatea încercărilor. După aceia au venit alchimiştii care au încercat a transforma toate corpurile în aur, până ce Chimia a probat absurditatea încercărilor.

Deşi absurditatea e tot atît de evidentă în finanţe, va trebui încă timp până ce aceştia să înţeleagă că nu se face moneda fără aur, cum nu se face locomotiva fără fier.

Căutarea mişcării perpetue continuă în lumea financiară.

Bucureşti, Sept. 920. **Al. Perieţeanu**

Inspector General de Poduri şi Şosele

Cronica literară

Opera lui Henri Barbusse

Celebritatea lui Henri Barbusse are ceva din miracolul transformărilor subite produse de războiu. Dupăce citeva din scrierile sale au trebuit să vegeteze vreme îndelungată în ediții neștiute, un volum de însemnări din războiu, *Le feu*, l-a ridicat deodată și l-a impus atenției univesale.

Amănuntul acesta nu e lipsit de interes, căci *L'enfer* are o vechime, în care multe „celebrități de-o clipă" s'au răsturnat și au pălit. Scris în 1908, romanul a rămas necunoscut până în clipa publicării *Prăpădului (Le feu)*, a cărui glorie s'a răsfrînt în urmă și asupra producțiunilor literare anterioare, creîndu-le un succes, pe care umilul autor al *Plîngătoarelor* și al romanului *Les suppliantes* nu l-ar fi visat nici în frigurile celor mai trandafirii visări ale adolescenței.

Și cu toate acestea, dacă ecoul trezit de faima scrierilor lui Barbusse se va prelungi în timp și după turburarea pricinuită de sguduirile recente, nu operele care cristalizează aspectele singeroase ale luptei vor fi contribuit mai mult la menținerea prestigiului neștirbit al autorului lor. *Nous autres* și mai ales *L'enfer*, cu preocupările lor de o natură mai intim și mai general omenească, sînt menite să dăinuiască și după încetarea desechilibrului universal, desvăluit și agravat de întîmplările războinice,—pe care-l analizează scriitorul francez în *Le feu* și în *Clarté*.

Evoluția urmată a fost totuși manifestarea unui spirit care caută, până și în fenomenul izolat, legătura cu principiul general al vieții și cu fondul adinc al naturii omenești. Deaceia, în compunerea tuturor operilor sale, Barbusse revarsă asupra întîmplărilor descrise lumina unui spirit care răscolește cu pasiune realitatea, spre a da de adevăr.

* *

Oricare ar fi lucrarea prin care Barbusse se revelează cetitorului, celace impresionează în primul rînd, e străduința lui de a se apropia de realitatea vieții, de celace numește dinsul *adevărul* ei. Preocuparea aceasta se vădește în toate operile sale și o accentuiază puternic în *Prăpădul* și în *Infernul* (*L'enfer*), unde adevărul e „acel nedefinit adinc, al cărui glas îl avea în urechi, a cărui umbră o avea în ochi și al cărui gust îl simțea în gură".

În articolele scrise prin ziare, Barbusse revine după publicarea *Prăpădului*, asupra adevărului riguros cuprins în acele pagini de în-

semnări. Sobrietatea redării detaliului și obiectivitatea expunerii fac ca lucrarea aceasta să fie și cea mai limpede dintre scrierile lui Barbusse.

Ideia însăși e mai simplă și mai clară ca în celelalte lucrări. Deaceia, începînd cu *Le feu* analiza operei scriitorului francez, vom urmări mai bine desfășurarea progresivă a concepției sale.

Prăpădul, subt forma lui de amintiri unite în capitole, începe după cincisprezece luni dela declararea războiului. Viața de tranșee e descrisă minuțios cu toate neajunsurile ei și răsfringerile sufletești sint studiate de autor înlăuntrul căprăriei din care făcea parte ca soldat voluntar și camarad atent la nevoile și la năzuințele celorlalți.

Decorul e întunecat. Ploaia, întunericul și furtuna, învăluie peisajele și evenimentele. Razele soarelui apar numai în fugă, ca să mărească imensitatea dezolării, și tablourile se succed cînd duioase, cînd mohorîte și pline de pustietatea deșertului din afară și din suflete.

La un luptător social vehement ca Barbusse, cumpătarea pe care o pune în *Prăpădul* este neobișnuită. Întîmplările sînt circumscrise cu sobrietate în detalii, reflexiile sînt scurte și impersonale; *decorul obiectiv absoarbe toată atenția descrierii.*

Să fi impus oare cenzura, subt care a apărut lucrarea, această stăpînire? Probabil că nu, de vreme ce, pe alocuri, e drept că foarte rar, dar totuși ideia socială izbucnește cu caracterul ei vădit revoluționar.

Motivele trebue căutate mai adinc în fondul concepției intime a scriitorului francez, și această concepție trebue să-l fi condus în senzul unei redări cît mai exacte a evenimentelor.

E un gînd al său, pe care-l exprimă limpede în *Prăpădul* că, dacă întîmplările sîngeroase ale războiului nu s'ar șterge din amintirea oamenilor, războiul n'ar mai exista. Ar fi deajuns, crede Barbusse, ca să se păstreze vie imaginea „marșurilor care brăzdează pămîntul, rănesc picioarele, uzează oasele subt greutatea poverii care pare că se mărește până la cer, a zdrobirii de oboseală care te face să-ți uiți și numele, a nemișcării care te sfarmă, a muncilor care-ți depășesc puterile, a veghei fără încetare pîndind dușmanul care e pretutindeni în noapte, a luptei împotriva somnului și a pernei de gunoiu și de insecte",—pentruca entuziasmul războinic să scadă cu desăvîrșire și să prezerve mulțimile de beția singeroasă a luptei.

— Ah! dacă oamenii ar ține minte!" strigă cineva.

— Dacă ar ține minte", zise altul (trădînd gîndul lui Barbusse) „n'ar mai fi războae".

Neajunsul tragic e că toate mizeriile acestea se pierd din amintire încetul cu încetul și că „nu mai rămîn decît numirile, decît cuvintele, ca într'un comunicat". Concluzia necesară la care ajunge scriitorul francez, după reflexiile acestea, e că: „Sîntem niște mașini de uitat. Oamenii sînt întrupări care gîndesc puțin și care, mai ales, uită".

Acest gînd a stăpînit, probabil, centrul cugetării lui Barbusse în clipa scrierii *Prăpădului*. Umanitarismul lui înalt și adînc îndurerat trebue să fi vibrat cu tărie la ideia acestei infirmități de atîtea ori revelată. Și firește că tocmai spre a combate uitarea, care se așterne asupra lucrurilor omenești, autorul *Prăpădului* a reacționat prin fixarea suggestivă a tuturor amănuntelor care pot trezi în suflete oroarea și desgustul războiului.

Așa se explică oprirea atentă a lui Barbusse la toate mutilările posibile pe cîmpul de luptă, la mizeria nețărmurită a existenței, la reînvierea unei animalități din vremuri ancestrale și la descrierea

umbrelor de troglodiți, cu care tragedia întunecată a războiului învăluie corpurile soldaților. Tot astfel capătă un senz deosebit contribuția elementelor naturii, a decorului obiectiv, care complectează starea sufletească mohorîtă a soldaților: „Plouă... mereu ploaia care însoțește în amintirile mele toate tragediile marelui războiu". Însfîrșit și lămurirea precisă a metodei, ca un corolar al ideii: „*Ar fi o crimă să arăți părțile frumoase ale războiului, chiar dacă ar exista*".

Tendința care începe să se definească astfel, e ajutată de o impunătoare tărie de evocare. Capitolul „*Le feu*",—care a dat și numele lucrării,—unde descrie tirul de baraj, asaltul și starea sufletească a soldatului, e de o putere rar întîlnită în literatură. Tăria redării întrece în intensitate până și teribila viziune din *Rîsul roșu* al lui Andreiev. Sobrietatea strînsă mărește impresiunea. Imaginea vîrtejului de foc și de sînge țîșnește puternic din succesiunea de cuvinte alese cu precizie.

Cîteva fragmente din descrierea asaltului vor da o idee de puterea evocării:

„Deodată, înaintea noastră, pe toată lungimea povîrnișului, țîșnesc flacări mohorîte, lovind aerul cu pocnete îngrozitoare. Dela dreapta la stînga, în linie, rachete ies din cer și explozive din pămînt. O perdea grozavă ne desparte de lume, de trecut și de viitor... Spre fundul unde ne repezim unii peste alții, se văd deschizîndu-se cratere, cu pîrîituri stridente și cicloni de pămînt pulverizat, unele lîngă altele, unele în altele... Se deslănțue furtuni, cu un vuet atît de monstruos, că te simți anihilat numai prin sgomotul acestor potopuri de trăsnete, al acestor mari stele de fărîmituri care se formează în aer... Suflurile morții ne împing, ne ridică, ne clatină. Sărim; nu știm unde mergem. Ochii clipesc, orbesc și plîng. Înaintea noastră vederea e întunecată de un vîrtej de fulgere care ține tot locul. E barajul".

E barajul descris cu o putere care amintește cele mai evocatoare pagini ale lui Sienkievici, sau ale lui Elémir Bourges.

*
* *

Dar Barbusse nu se putea opri aici. El este, înainte de toate, un luptător social cu tendințe revoluționare, un nemulțumit de actuala alcătuire a societății, care duce fatal pe povîrnișul războiului. El vede în starea de lucruri de acum primejdia pe care Channing a formulat-o în ideia: „Războiul aduce după sine războiul și îl perpetuiază la nesfîrșit".

Deaceia, scriitorul francez s'a și gîndit în mod firesc, că simpla arătare a faptelor, oricît de suggestivă ar fi, nu e îndestulătoare spre a crea curentul voit. De aici nevoia unui accent mai puternic prin contrastul cu viața liniștită din timp de pace și introducerea în *Clarté* a unei preocupări care se găsește prea puțin reliefată în *Le feu*: aceia a *interpretării* faptelor războinice și a soluționării problemelor ridicate de ele. Valoarea literară a romanului e însă inferioară celeia „Prăpădului".

Desigur, se găsesc și în *Clarté* momente puternice de evocare a luptei și, în multe locuri, ea se vădește a fi o complectare necesară a *Prăpădului*. Războiul e luat de astădată dela începutul lui, și eroul smuls din pacea vieții conjugale, spre a fi aruncat repede și contrastant în viitoarea luptei. Evenimentele sîngeroase sînt prinse cu aceiași putere ca în *Prăpădul*, acolo unde ele formează cadrul preocupării *descriptive*.

Sobrietatea primei opere dispare însă aici. Descrierile înaintează mai greoiu și de o varietate fără succesiune necesară, dînd adesea impresia unei adunări de fapte și de gînduri disparate. Sforțarea reflexivă e supărător de vizibilă și viața reală ritmează cu întreruperi dese. Problemele morale și sociale se pun în prea mare număr spre a putea fi tratate și soluționate convenabil și stilul are coborîri care frizează genul pamfletar. Unele capitole de propagandă social-atee sînt scrise,—o, ironie a lucrurilor!—în felul versetelor biblice, pe un ton imperativ și cu totul separate de acțiunea generală a romanului.

Spre a-și demonstra tema, Barbusse smulge un funcționar, cu o viață sufletească ștearsă, ușor tincturată de o convingere național-patriotică, din sfera vieții familiare liniștite și îl aruncă în izbucnirile vijelioase ale luptei.

Priveliștea crudă a războiului preface cu desăvîrșire sufletul lui Simon Paulin, deschizîndu-i ochii asupra mizeriei sociale a prezentului și a necesității unei vieți mai bune și mai umanizate.

În prima parte a romanului e descrisă viața pașnică și familiară petrecută în intimitatea unui mic oraș de provincie; miezul îl formează peripețiile luptei, rănirea și o viziune apocaliptică a războiului viitor, provocate de frigurile boalei; partea ultimă reprezintă metamorfoza morală a eroului, convertit la doctrina social-revoluționară.

Lipsa unei tratări curgătoare și absența unei îmbinări artistice a expunerii fac opera aridă. În zădar vom căuta aici savoarea și finețea pe care etalajul doctrinar îl are, de pildă, în opera lui Anatole France. Preocuparea exclusivă a demonstrării ideii, fără nici-o grijă de formula artei, nu justifică turnarea cugetării în forma literară a romanului. Exemplul lui Zola, a cărui operă o admiră Barbusse cu deosebire, n'a fost utilizat numai în laturile lui bune, și e regretabil că tocmai partea mai puțin literară a accentuat-o cu exagerare în romanul său social.

Ambiția autorului de a realiza sforțarea care „să rezume vizibil imensa criză a nevoilor omenești într'o operă în care nimic să nu fie uitat", cum spune singur în *Clarté*, nu e prea fericit izbutită.

Numai observarea minuțioasă a transformărilor produse în sufletul eroului de schimbarea împrejurărilor de viață și redarea evoluției intim morale petrecută cu acest prilej, ne-ar fi putut interesa cu deosebire și ar fi putut să determine superioritatea temei din *Clarté*. Dar tocmai această însușire lipsește romanului. Atitudinea eroului e cu totul exterioară și simpla interpunere a schimbărilor decorului obiectiv determină prefaceri sufletești neîndeajuns motivate.

Sforțarea lăudabilă în căutarea adevărului „pe care nu trebue să-l evităm niciodată în călăuzirea imensei vieți interioare", definește una din laturile cele mai simpatice ale personalității lui Barbusse. Această grijă constantă de a reda adevărul în cutele lui cele mai ascunse, determină pe scriitorul francez să lumineze și unele trăsături mai tainice ale vieții, pe care de obiceiu scriitorii le lasă în penumbră.

În *Le Feu*, Barbusse se revoltă împotriva „splendoarei și a bogăției apoteozelor militare care se răsfață pe scenele music-hallurilor" în timp ce pe cîmpul adevăratului războiu domnește „o dezolare îngrozitoare", din cauza ploilor furioase și a vîntului care „îngheață pe obraji lacrimile de sudoare". Aceiași indignare mîndră o manifestă

în urmă faţă de concepţia „războiului în dantele" a lui d'Annunzio (*Paroles d'un combattant*). Barbusse cere tuturor scriitorilor să proclame adevărul omenesc, pentrucă numai din viziunea realităţii poate eşi sămînţa unor relaţiuni neîntinate de prefecătoria convenţiunilor sociale. În acest senz, scriitorul francez se apropie mult de colegul său irlandez din grupul „Internaţionalei gîndirii", de George Bernard Shaw.

În urmărirea ţelurilor sale, Barbusse se vede nevoit să rupă vălul pudicităţii care ascunde senzualitatea şi întreaga fiziologie a iubirii, spre a studia mai de aproape „adevărul unic" în toate evoluţiile vieţii individuale. Astfel preocupările războinice sînt depăşite,* şi scriitorul francez pătrunde în analiza întregii taine a unirii sexelor spre a scoate o filozofie proprie a vieţii în *L'enfer*.

Barbusse este un senzual rafinat. Cîteva episoduri din *Le feu* şi din *L'enfer* ar fi deajuns spre a ne forma şi întări părerea. În *Le feu* senzualitatea lui Lamuse e atît de ascuţită, încît simte o beţie neînfrînată de voluptate la atingerea şi la mirosul cadavrului în descompunere al femeii pe care o iubise. În *Clarté* eroul urmăreşte pe o femee în regiunea frontului, aţîţat de o puternică pornire senzuală şi tocmai cînd e gata s'o ajungă, explozia unui obuz aruncă măruntaele sîngerînde ale femeii pe buzele setoase ale bărbatului. Barbusse nu uită să pomenească faptul că amantul simte în zguduirea catastrofei, gustul sîngelui femeii pe care o iubise.

„Prăpastia dintre aspiraţie şi realizare", se va spune de către inocenţi.—Nu, desigur, e expresia voluptăţii perverse a unui senzual rafinat.

Senzualitatea aceasta culminează pe alocuri până la vehemenţă în *L'enfer*. Sînt unele evocări şi expresii care ard ca pasiunea însăşi. Diferitele episoduri care compun lucrarea,—n'aşi putea-o numi roman din cauza lipsei ei de unitate materială,—dezvăluie cu un senz filozofic adînc, tot ceiace pudoarea curentă ascunde subt vălul opac al convenienţelor şi al tăcerii.

Minuţiozitatea descrierii, pe care Barbusse o stăpîneşte dela Zola, evoacă în toate detaliile exacte ale naturii misterul relaţiunilor sexuale normale şi deviate, naşterea şi taina morţii. Dar el nu o face numai spre a înfăţişa faptele în sine, cum au procedat un Aretino sau un Pierre Louys, ci „spre a vedea *sinceritatea* bărbaţilor şi a femeilor, dezvăluindu-se ochilor, frumoasă cu toată urîciunea ei, ca un cap de operă"... şi pentru a trage un senz filozofic general al vieţii.

Felul realizării scopului e ingenios. Eroul lui Barbusse priveşte toate întîmplările descrise, prin spărtura păretelui care desparte două camere de hotel. El izbuteşte astfel să asiste ca spectator nevăzut la toate tainele singurătăţii omeneşti. „Toţi cei care vor fi acolo", spune dînsul, „vor fi cu mine, fără ca s'o ştie. Eu îi voiu vedea, îi voiu auzi, voiu asista în plin la dînşii, ca şi cum uşa ar fi deschisă".

Zilele trec bogate în fapte, dar cele ce observă scriitorul francez în îndelungatele sale cercetări, nu sînt tocmai edificătoare pentru optimismul nostru: „Trebue să fii pus ca mine deasupra omenirii", scrie dînsul, „trebue să fii totdeodată printre fiinţe şi despărţit de ele, pentru a vedea surîsul schimbîndu-se în agonie, plăcerea devenind

* Am spus mai sus că facem abstracţie de succesiunea cronologică a operelor.

saturaţie şi înlănţuirea descompunîndu-se. Căci atunci cînd eşti în plinul vieţii, nu poţi vedea asta şi nu poţi şti nimic; treci orbeşte dela o extremă la alta"...

Ce produce după scriitorul francez, această stare sufletească tristă, care face ca surîsul să se schimbe în agonie? E conştiinţa adîncă şi constatarea neînlăturabilă că sîntem în viaţă *singuri*, că nu putem eşi din sfera personalităţii noastre, că nu putem mărturisi ceiace constitue fondul cel mai adevărat şi cel mai intim al firii noastre. Toate celelalte închipuiri sînt lipsite de baza realităţii şi însăşi puterea noastră de iluzionare nu ne poate da fericirea la care aspirăm.

„Nu cu răul ajungi la fericire, nici cu virtutea. Nici cu focul sacru al marilor hotărîri instinctive, care nu sînt nici binele, nici răul. Cu nimic din toate acestea nu ajungi la fericire; *nu ajungi fericirea niciodată*".

Spre a da mai multă viaţă şi mai multă tărie acestor reflexiuni, autorul analizează evoluţiile sufleteşti a doi îndrăgostiţi, în gura cărora el pune expresia agoniei năzuinţelor omeneşti spre absolut. El surprinde şi urmăreşte singurătatea lor apăsătoare, neînţelegerea lor cu toată aparenţa unirii, abisul sufletesc care-i desparte cu tot freamătul comun al apropierii fizice şi zădărnicia sforţării desnădăjduite de a-şi întreţine iluzia comuniunii sufleteşti şi a fericirii. Şi analizînd cauza acestei complicităţi în artificiu şi în prefăcătorie tristă, autorul o vede în sforţarea disperată a omenirii de a învinge pustiirea timpului care ne împinge încet şi neînlăturabil spre moarte, creînd nevoia unei iluziuni, menită să acopere vibrarea presimţirii intime şi ameninţătoare.

Barbusse accentuiază însă nevoia unei resemnări, a cărei forţă trebue scoasă din realitate. Desnădejdea nu e un element de viaţă; ea sapă şi distruge cu încetul energia necesară vieţii. Omenirea trebue să-şi făurească un ideal mai apropiat de posibilitatea de realizare şi acest ideal nu poate eşi decît din conştiinţa luminată a realităţii vieţii. De aceia şi ţine să observe că „fericirea are nevoe de nenorocire" şi că „bucuria se face cu tristeţă", ca nişte întregiri necesare, care-şi dau reciproc caracterizare şi relief. Şi conchide: „Graţie crucificării noastre în timp şi în spaţiu, palpită în mijloc inima noastră. Nu trebue să visăm o abstracţiune absurdă; trebue să păstrăm legătura care ne ţine de sînge şi de pămînt".

Gîndirea e adîncă şi preocuparea de un înalt ordin moral. Dar putem spune oare că ea e singura, sau cea mai principală din *L'enfer*?

O serie impunătoare de probleme morale se agită dealungul lucrării, difuzînd atenţia spre numeroase obiective care scad puterea unei demonstraţiuni unitare. Subiecte de ştiinţă pur medicală, de cosmografie, de astronomie, de ştiinţe naturale, de sociologie, de metafizică, cu stăruiri fără rost în expuneri aride şi pretenţioase şi cu treceri repezi, abundă dealungul întregii opere.

La un consult de medici, în camera unui muribund, confraţii discută originea comună a cancerului şi a tuberculozei, pe care Barbusse ţine s'o redea întocmai. Nu ştiţi, de pildă, ce este *bacterium termo*. Ei bine, v'o spune Barbusse: El „într'un mediu fosfatat devine stafilococul aurit, agentul furunculului şi al antraxului... El, într'un intestin subţire, devine bacilul lui Ebert, autorul pustulei tifice"... Şi cîte amănunte technice interesante ne mai dă Barbusse în

continuarea fără sfîrşit a acestui galimatias ştiinţific, debitat la patul unui grav bolnav.

Apoi vine rîndul chestiunilor sociale, pentru ca alte capitole să pună chestiunea religioasă, a liberului arbitru şi a determinismului, a evoluţiei descompunerii organismului după moarte, a constituţiei organice anormale şi a raportului de mărime dintre cer şi pămînt. Şi toate discuţiile acestea, cele mai multe banalizate de decenii în edi-turile de popularizare ştiinţifică, sînt expuse cu o seriozitate solemnă, care, unită cu fragilitatea expunerii, te face să zîmbeşti. Ai avea im-presia că te afli în faţa unui breviar de popularizare ştiinţifică, lipsit de metodă didactică, dacă alternarea cu scenele de senzualitate şi cu concluziunile filozofice nu te-ar trezi la realitatea ţintei urmărite.

Intr'adevăr, Barbusse urmăreşte un ţel. El vrea să extragă ade-vărurile ştiinţifice şi filozofice din cărţile aride „spre a amesteca drama fiinţelor la drama universului". El ţine „să unească adevărul profund cu înalta frumuseţe" prin arătarea „*adevărului însuşi* rămas pînă acum, prin ignoranţa sau prin timiditatea marilor scriitori, o-biect de speculaţie metafizică sau obiect de rugăciune".

Desigur că Barbusse, vorbind astfel, înlătură exemplul suveran al lui Anatole France şi arta subtilă pe care autorul volumelor de istorie contemporană o pune în serviciul unei erudiţii clare, profunde şi disciplinate, şi că a fost posibil unui stilist impecabil ca Bourget să utilizeze în romane subiecte medicale, fără a răpi farmecul laturei artistice a problemei în slujba cărora sînt puse.

Impresia generală a cărţii este însă favorabilă, deoarece Bar-busse pune într'însa o simţire adîncă şi pătrunzătoare şi o putere rară de evocare în părţile ei cu adevărat omeneşti. Concluzia este un îndemn la viaţă şi la desvoltarea noastră sufletească pe cît cu putinţă mai desvoltată, pentrucă „realizarea şi divinizarea noastră e în noi"; e subiectivă, în vreme ce tot ce e în afara noastră e pentru noi neant.

* * *

Ideile generale cuprinse în *L'enfer* şi concepţia întîlnită în com-punerea *Prăpădului* şi a lui *Clarté* se găsesc şi în volumul de nu-vele intitulat *Nous autres*. Cele trei diviziuni mai însemnate ale lucrării, purtînd caracterizările suggestive: *Fatalitate*, *Nebunia de a iubi* şi *Milă*, reunesc o serie de istorioare scurte, scrise într'un stil precis şi viguros, puternic impresionante şi evocatoare.

Barbusse redă cu sobrietate fatalitatea destinului care împinge pe nişte buni prieteni să se ucidă între dînşii în neştire *(La petite lune méchante)*, declinul de neînlăturat al forţelor omeneşti la bă-trîneţe *(La force)*, tragedia distrugerii pe care o operează bătrîneţea şi moartea *(Les autres)*, „nebunia de a iubi" cu iluziile, cu nădejdile şi cu turburările ei de gelozie retrospectivă, pentruca să extindă apoi în *milă* simţirea lui înalt umanitară la întreaga creaţiune animală. Partea finală a lucrării, unde printr'o sforţare remarcabilă de intuiţie autorul reuşeşte să creeze apropierea sufletească de intimitatea du-rerii animale prin evocarea ororilor vivisecţiunii *(Vengeance, La mère, Le nom, Alali, Erreur...)*, e de o putere de suggestie desăvîrşită. El izbuteşte astfel să lărgească ideia solidarităţii în toată sfera vieţii

animale, realizînd subt altă formă unul din preceptele morale esen-ţiale ale budismului.

Nuvela *Tendresse*, remarcabilă între toate prin delicateţa sim-ţirii pe care o desfăşoară autorul, e de o noutate care miră şi care farmecă. E istoria în scrisori, a unei amante care se sinucide spre a lăsa iubitului calea vieţii liberă. Dar spre a cruţa bărbatului iubit durerea vie a acestei revelaţii, ea lasă unor mîini pioase grija de a-l amăgi, timp de douăzeci de ani, cu scrisori pe care ea le scrie în ultima clipă a vieţii, menite să-l întreţie în credinţa că e în viaţă şi că s'a resemnat la un traiu tihnit. Apoi, după două decenii, scrisoarea revelatoare, care arată prăpastia adîncă a disperării ei, *durere vie şi actuală*, a unei fiinţe demult dispărute. Efectul e indicibil şi turburător.

Dar toată simţirea şi toată precizia pe care Barbusse le „pune în aceste compoziţii, nu pot înlătura impresia unui amestec de pro-cedee artificiale, care complică ţesătura, de altfel simplă, a micilor povestiri. Scriitorul francez introduce aproape în mod constant o notă senzaţională, care dă un colorit straniu sau exotic înlănţuirii faptelor.

* * *

Fără îndoială, sinceritatea lui Barbusse vibrează mai ales în opera lui socială. Inspirat de o credinţă puternică în necesitatea unor prefaceri sociale, bazate pe ideia solidarităţii şi a înfrăţirii univer-sale, el proclamă cu tărie nevoia unei zguduiri a instituţiunilor so-ciale existente. Iubindu-şi patria cu toată adîncimea simţirii, el nu poate ascunde nemulţumirile pe care imperialismul născînd al Franţei le produce în spiritele iubitoare de înfrăţire.

Salvarea o vede scriitorul francez numai în republica univer-sală a viitorului, cuprinzînd toate neamurile globului unite în înţe-legere deplină şi în iubire.

Deaceia el se ridică violent împotriva încercării diplomaţiei europene de a înăbuşi „adevărul rusesc" şi în articolul memorabil „*Nous accusons!*" (după *J'accuse!* al lui Zola) el strigă omenirii ci-vilizate: „Salvaţi adevărul uman, salvînd adevărul rusesc". E un apel în felul celui al lui Romain Rolland din *Précurseurs (A la Russie libre et libératrice)* dar mult mai energic şi mai emoţionant.

In lupta întreprinsă pentru „emanciparea omenirii", Barbusse a fost promotorul creării Internaţionalei gîndirii *(Clarté)*, „paralelă cu internaţionala popoarelor", cu misiunea de „a combate prejudecăţile, erorile prealabil întreţinute, şi mai ales ignoranţa care desparte şi izolează pe oameni şi au îngăduit pînă acum să fie aruncaţi unii împotriva altora".

* * *

Rezumînd preocupările adînci şi frămîntările dureroase, dar pline de nădejdea unui viitor mai bun, ale generaţiei actuale, lucrările lui Barbusse rămîn cele mai caracteristice documente ale momentului literar şi social pe care îl trăim.

Preciziunea țintei și a ideii pe care o manifestă în partea *socială* a operei sale, vădesc *limpezimea unei orientări definite*, care cristalizează năzuințele, de acum hotărîte, ale omenirii spre o viață mai bună, tinzînd spre desăvîrșire.

Imaginînd armătura socială a viitorului, el tinde să creeze mediul *obiectiv* necesar desvoltării sufletești libere, care singură poate zămisli din propriile ei elemente fericirea „care nu este niciodată și care, totuși, într'o bună zi nu mai e."

Dar dibuelile și nesiguranța orientării în filozofia generală a vieții, pe care le vădește partea intim sufletească a operei sale, revelînd doar presimțirea vagă a unor tendiți neîlămurite, nu pot fi privite ca punctul depărtat unde străluce lumina mîntuirii spirituale.

Și analizînd această operă care prinde și fixează un moment atît de important al evoluției noastre morale, nu se poate să nu recunoaștem într'însa propriile noastre îndoeli și aspirații și să nu ne cuprindă dezolarea la gîndul că toate jertfele, dureros consimțite, nu ne-au putut aduce liniștea sufletească la care aspirăm.

Aureliu Weiss

Cronica feministă

Dacă am cerceta literatura tuturor popoarelor până în veacul al 19-lea, am găsi de-abia două tipuri de femei: femeia înger, femeia demon. Cea dintâiu, fiică, soră, soție sau iubită, se jertfește fără rezervă și fără părere de rău, cu evlavie și cucernicie, pentru dragostea sau credința ei; cea de-a doua, ambițioasă, cochetă, senzuală ori răsbunătoare, este punctul de plecare al tuturor răutăților, al tuturor micimilor, al tuturor înjosirilor, chiar dacă acestea sînt făptuite exclusiv de către bărbați.

Cea dintâiu de obiceiu blondă, cea de-a doua brună, dar tot frumoasă, — dacă este tînără (în mintea literaților femeia urîtă n'are dreptul la viață!) ...Cea dintâiu îngăduitoare, blîndă; cea de-a doua aspră, stăpînitoare și hotărîtă.

Literatura modernă a deosebit la aceste două spețe psihologice cîteva varietăți: femeia care se vinde din plictiseală, din sete de lux ori din nevoe (și nu din senzualitate, ambiție sau răzbunare) și un fel de *mixtum compositum*—îngerul care cade, Margaretele al căror prototip este Gretchen a lui Goethe, și femeia căzută care se ridică la înălțimi morale pe care în realitate nu le atinge niciodată, Magdalenele pocăite, Taisele intelectualizate, Violetele mucenice, etc.

Filozofia științifică afirmă că un animal este cu atît mai sus pe scara evoluțiunii, cu cît este mai diferențiat, cu cît specia se înfățișează în varietăți mai numeroase. Dacă literatura poate face temeiu în știință, dacă ea poate sluji drept dovadă în statornicirea unei teorii științifice, atunci aspirațiile femeilor spre o egalizare de drepturi cu bărbații, sau măcar spre o *autonomie morală*, rămîn cu totul neîntemeiate, fiindcă femeia nu este încă un animal îndestul de diferențiat.. două spețe psihologice cu așa puține varietăți...

Toți am observat desigur că nu există subiect care să fi îndemnat mai mult închipuirea scriitorilor, care să fi ințețit mai mult puterea de creație a bărbaților, care să fi ademenit mai mult fantezia artiștilor, decît femeia. Arta plastică?—Domnia femeii. Beletristica? —Stăpînirea ei. Literatura în care dragostea nu este a tot stăpînitoare, este o literatură care trece drept sarbădă. Teatrul în care rolurile femeilor sînt șterse, este un teatru condamnat la nepăsare.

Și iarăși am observat cu toții că nu există subiect în jurul căruia să se fi îngrămădit mai multă dușmănie, mai multă învrăjbire, mai multă înjosire, mai multă ură,—decît femeia. Byron, Musset, Schopenhauer, Boccacio, și alții, și alții... Bătrîni sau tineri, geniali sau

mediocri—o! mai cu samă mediocri! vechi sau moderni, latini, germani, slavi, japonezi...

Şi doar toţi aceşti literaţi au avut o mamă... Nu este un fenomen straniu această statornică duşmănie împotriva femeii? Trebue să adăogăm: în literatură,—fiindcă 'n viaţă faptul se prezintă, slava Domnului! cu destule intermitenţe!

Iată o problemă psihologică care ne urmăreşte de multă vreme şi a cărei deslegare vom încerca-o în aceste cronici.

Fenomenul este foarte complex şi e, desigur, rezultanta mai multor factori. Condiţiunile economice vor fi poate cele hotărîtoare. Despre ele vom vorbi cu alt prilej. Să ne oprim pentru moment la cele pur psihologice. Sînt în sufletul individului cîteva elemente care, dată fiind estinderea ce-o capătă prin cultură sau relaţii sociale prielnice, sînt îndestulătoare ca să explice acest fenomen psiho-social, deşi la întruparea lui ar putea contribui şi altele.

Unul este pornirea înăscută, derivată probabil din însuşi instinctul conservării, de a economisi forţele noastre receptive. În virtutea acestei porniri noi scrutăm fiece serie de impresii simile, păstrăm din ele partea comună şi esenţială, lăsînd pierdute toate amănuntele de diferenţiare. Dacă această cernere se face conştient sau inconştient, lucrul n'are importanţă în cazul de faţă. Această tendinţă de a generaliza, extrem de preţioasă pentru sistematizarea şi organizarea ştiinţei, poate merge prea departe, poate ajunge la sărăcirea şi îngustarea minţii, prin educaţia intelectuală ce se dă astăzi în cele mai multe şcoli.

Cine este familiar cu *evoluţia învăţămîntului şcolar*, adică a culturii organizate, disciplinate şi dozate pentru marele public, ştie că esenţialul învăţăturii, mai ales de prin secolul al 18-lea încoace, sînt gramatica, matematicile şi filozofia. Chiar literatura şi muzica au fost puse pe cît posibil subt regimul ştiinţelor de mai sus.

Caracteristica gramaticii este, după cum o ştim cu toţii, găsirea unei regule tot mai încăpătoare, pentruca excepţiile să rămîie cît mai puţine.

Idealul matematicilor care este altul decît formula?

Filozofia, chemată să se adreseze unui public din ce în ce mai numeros, şi-a coborît nivelul, s'a redus la logica formală şi la cîteva principii schematice, adică tot la formule. Înseşi ştiinţele naturale tind să-şi reducă belşugul la cadre din ce în ce mai strînse, la scheme analoage paradigmelor gramaticale.

Cu asemenea instrucţie numai inteligenţele bine înzestrate vor psica diferenţia o idee, o vor putea desfăşura şi individualiza: celelalte cată să se mulţumească cu minuirea formulelor învăţate şi a locurilor comune.

Faţă cu această tendinţă generală, ce poate face tînărul de 20—22 de ani care vrea să treacă drept un... cunoscător, un experimentat în virtuţile şi viţiile femeii şi care ambiţionează să cucerească atenţiunea tuturora? Ce poate mai lesne cuceri ca răutatea? de aici formulele aşa de gustate: *„souvent femme varie“* a lui François I, *„femee perfidă ca unda“* a lui Shakespeare, *„schimbătoare ca vîntul“*, *„plete lungi şi minte scurtă“*, şi altele.

În fundul sufletului, toţi sîntem convinşi că aceste formule nu se potrivesc nici cu majoritatea, necum cu totalitatea femeilor, şi totuşi le întrebuinţăm în convorbirea zilnică. Le întrebuinţăm chiar în cazurile cînd formula rămîne mai prejos de tipul ce este de caracte-

rizat. Bunăoară zicătoarea: „schimbătoare ca vîntul“... după ştiinţa meteorologică direcţia vînturilor variază foarte puţin... Femeia a cărei vocaţie, pentru a ne folosi de o expresie favorită a lui Ibsen, este schimbarea, nu se poate mulţumi numai cu atîtea direcţii...

Un alt element sufletesc e de natură pasională.

Esteticianii şi-au pus întrebarea: care poate fi starea sufletească primordială care să fi provocat crearea arhitecturii? Cei vechi socoteau imitaţia ca unica impulsiune. Imitaţia ar explica zidirile primitive, poate chiar cocheta arhitectură greacă şi ornamentaţia rămuroasă a stilului gotic. Ea nu ajunge să explice construcţiunile care se adîncesc în întunericul pămîntului, cum sînt acele din Egipt şi Indii, dar mai ales acele care rîvnesc la înălţimile văzduhului. Esteticianii moderni dau altă explicare.

Există, zic ei, în sufletul omului, o pornire simplă şi primordială de răzvrătire împotriva atîrnării statornice şi perpetue de scoarţa pămîntului, împotriva gravitaţiunii. Această pornire este sîmburele artei arhitectonice.

Dovezi despre existenţa acestei porniri primordiale ar fi miraculosul din literaturile populare, care veşnic se'nvîrteşte în jurul puterii de a înghiţi văzduhul şi de a nimici distanţele şi înălţimile; ar fi cercetările aerostaticii, care fără nici un folos imediat continuă de atîtea veacuri. Santos-Dumont nu e decît urmaşul cel mai fericit al unei întregi serii de zburători.

Dovadă ar mai fi visurile şi aspiraţiile copiilor la care dorinţa de a zbura, de a „căuta aripile pierdute de paseri“, de a fi luaţi de pasări în zbor, este o preocupare de fiece minută.

Dacă această imboldire există, această împotrivire contra gravitaţiunii, dînsa ar fi să alcătuiască şi caracteristica omului. Psihologia comparată ne opreşte de a-l mai numi *„animalul raţional“*. Sînt atîtea animale care gîndesc mai bine decît sălbatecul! Să-l numim atunci „animalul nemulţumit“, „animalul răsvrătit!“...

Tot o pornire de răsvrătire, socotim noi, este şi cheia de boltă a fenomenului pe care-l cercetăm.

Atîrnarea bărbatului de femee, caşi a femeii de bărbat, este de toată clipa şi de o viaţă întreagă. Cînd încetează, nu prea are omul ce face cu independenţa lui! Împotriva acestei robii fireşti, omul se răsvrăteşte. Cum? Firile obişnuite minţind, ascunzînd, schimbîndu-şi cît mai des stăpînirea, femeile în aparenţă, sau făcînd totul dimpotrivă. Cine nu cunoaşte bărbaţii care, pentru a dovedi că'n casa lor *„cucoşul cîntă şi nu găina“*, fac veşnic contrarul de celace le cere soţia? Ca şi cum a face în ciudă, nu-i tot un semn de atîrnare! Firile alese se răsvrătesc şi ele plăsmuind acele figuri de demon din literatură, rămase totuşi frumoase în sălbătăcia lor. Beletristica în genere să nu fie oare o operă de răsbunare?

Dacă femeile făceau literatură scrisă, ajungeau, putem fi siguri, la aceleaşi formule şi la aceleaşi plăsmuiri artistice. Consideraţiuni economice şi sociale le-au îndemnat energia în altă parte silindu-le să se mulţumească cu literatura... în acţiune... şi să dee astfel, foarte de multe ori, dreptate protivnicilor lor.

Nu vom considera pe femee ca o simplă victimă. Părerea noastră este că'n orice neînţelegere şi'n orice conflict, nedreptatea nu-i niciodată numai de partea unuia.

Un al treilea element sufletesc, poate nu primordial, dar desigur existent în actuala organizare socială, este frica de ridicul.

Se întîlnesc 5—6 bărbaţi. Cade convorbirea asupra femeilor. Ce înjositoare vorbe nu se spun! Dece nu protestează unul măcar? Şi cu toate acestea, fiecare din ei are într'un colţişor al sufletului, uitat poate, dar existent, un chip neîntinat de femee—chiar în afară de acel al mamei lui. Dece nu spune unul o vorbă de apărare? Frica de ridicul. „Eşti un naiv" ar fi răspunsul cel mai politicos cu care l-ar întîmpina tovarăşii... Frica de ridicul, sau frica de apostrofe violente, e tot frică şi tot micime...

A existat totuşi un scriitor care a aruncat obişnuitele formule literare de psihologie feminină şi a înfăţişat pe femei cu toate păcatele, dar şi cu toate înălţimile sufleteşti la care pot ajunge; care i-a studiat sufletul cu acelaşi minuţiozitate şi acelaşi respect caşi pe al bărbatului.

A fost un om liber, filozoficeşte liber, a cărui inteligenţă a plutit de-asupra întregii concepţii omeneşti şi care nu s'a simţit micşorat de atîrnarea lui de femee.

A fost un cuget puternic, îndeajuns de puternic ca să nu se teamă de ridicul...

Acesta a fost H. Ibsen, iar prin faptul că n'a pus femeile în acelaşi calup, ci le-a studiat şi le-a diferenţiat, dintr'o singură lovitură de condeiu el le-a suit cu cîteva trepte pe scara evoluţiunii...

Mişcarea feministă, ale cărei începuturi trebuesc căutate în Marea Revoluţie Franceză şi ale cărei prime manifestări se arată în cea dela 1848, merge aşa de încet, fiindcă-i lipseşte teoreticianul, mintea înaltă şi slobodă de îngrădirile trecutului care să-i statornicească principiile şi să-i întemeeze liniamentele generale.

Stuart Mill este un filozof de mare sprijin. El *pledează însă* pentru cauza femeii, o *apără*, şi face lucrul din generozitate şi cavalerism. Dînsul nu pune destulă convingere *rece*, pentru a impune chestiunea. Stuart Mill nu este un întemeetor de principii în această chestiune.

Ibsen este un sprijin mai folositor, fiindcă prezintă chestiunea cu mai multă obiectivitate. El este însă un literat care se fereşte să formuleze ceva, ba chiar se leapădă de cinstea de a fi apărătorul feminismului. Şi totuşi adevăratul stîlp al mişcării feministe, până în momentul de faţă, rămîne tot marele norvegian...

Ana Conta-Kernbach

Cronica teatrală

IAŞI

Despre „Vlaicu-Vodă", cu care s'a deschis stagiunea, s'a vorbit mult, acum cîţiva ani. A fost prilej, atunci, de lungi şi vehemente polemici, de cercetări de paternitate literară, de disculpări din partea autorului; luptă care s'a dovedit zădarnică, din lipsă de dovezi. „Vlaicu-Vodă" a prins. Vîlva de atunci l-a consacrat. Piesa istorică a lui Davila a rămas drept cea mai izbutită reînviere a trecutului, în literatura romînească. Renumele i-a fost statornic. Nimeni nu-i mai contestă nimic. E clasică. Vor învăţa-o copiii la şcoală, vor recita-o debutanţii la Conservator, vor cita-o istoricii literari, va umple cu demnitate cîteva pagini în viitoare antologii... Şi e destul. Şi tocmai pentru asta piesa lui Davila n'ar trebui să se mai joace. Are glorie suficientă. In literatura noastră poate să ia locul, pe care, în cea franceză, îl au zeci de drame romantice şi declamatorii. „Vlaicu-Vodă" înseamnă în miniatura literaturii noastre, o fază, apropiată de noi şi totuşi departe. Depe catedre, monoton şi sobru, violent şi patriotic, s'o citească dascălii de limba romînă. Să-i admire mania arhaizantă. Să guste, în cinci versuri, sonoritatea cuvîntului „propăşire" repetat de şapte ori. Să-i aplaude efectele, mai ales măcelul dela sfîrşitul actului al patrulea, fără îndoială. Dar să nu se întrebe, cumva, dacă putem simpatiza o clipă cu sufletul acestui Domn dela 1400, care ne este perfect indiferent şi pe care totuşi îl ascultăm tînguindu-se şi răzvrătindu-se dealungul celor cinci interminabile acte...

La „Intimii noştri" de Sardou, n'am mai fost. Probabil, s'a rîs. Nu mult, cît trebue. D-l Petrone şi-a îndeplinit, conştiincios, rolul: l-a jucat, caşi anul trecut, cu humor şi sinceritate. De-asemeni şi d-l Vernescu. Şi piesa lui Sardou a fost aplaudată, desigur. Sforile trase cu evidenţă, morala sarbădă şi teza banală n'au avut nimic de pierdut. Lumea a plecat, fără îndoială, mulţumită, caşi anul trecut. „Intimii noştri" se vor putea relua şi la anul...

„Rodia de aur", povestea în trei acte a d-lor Teodoreanu şi Maniu, constitue adevărata deschidere a stagiunii. După o aşteptare de cîţiva ani, înşfîrşit, scena noastră ne înfăţişează o piesă originală nouă.

O domniţă de basm, la o curte de împărat, tînjeşte, cuprinsă de dorul unei misterioase rodii de aur care se aprinde—zice-se—la o sută de ani odată, în stejarul crescut în faţa palatului împărătesc. In stejar se spune că stă ascuns sufletul unui craiu de odinioară care a vrut să săgeteze luna, ca s'o aibă. E o legătură între rodie şi lună: amîndouă se confundă, de altfel, dar asta se va lămuri mai tîrziu. De pază lîngă stejar, ca să iee rodia, se înfăţişeză să stea, pe lîngă doi ţigani, şi un voinic din altă ţară, Tugomir. Un pitic, vodă peste piticime, îl ajută. Pe celălalt tărîm, rodia (pe care o fură din stejar o pasăre măiastră) e păzită de un balaur. Tugomir îl ucide, dar o

adormit de o babă vrăjitoare care protegueşte pe ţigani. Aceştia aduc rodia domniţei. Tugomir se înfăţişează la castel, dar e aruncat în închisoare. Dar domniţa nu e mulţumită. Odată cu aducerea rodiei, dorinţa ei, în loc să se potolească, creşte. A dat drumul rodiei pe cer şi rodia, e iarăşi lună. Tugomir în închisoare e bolnav de o rană căpătată dela balaur. Piticul, prietinul lui năzdrăvan, îl vindecă şi dă pe faţă adevărul. Domniţa îşi dă sama, însfîrşit, că a fost îndrăgostită de Tugomir şi nu de rodie. Şi iubirea care se îndestulează la locul rodiei nefolositoare. E vechea temă a Dorinţii veşnic nesăturate, încamorată de inaccesibil şi care îşi vede îndeplinirea aproape de ea, acolo unde nici nu se gîndea...

Poţi bănui, negreşit, că Tugomir e craiul care a vrut să săgeteze luna, mai ales că odată cu vindecarea lui, stejarul dispare. Dar asta nu este spus nicăeri. Nici nu trebue să fie spus.

Pe o fantezistă intrigă de basm, autorii au altoit o semnificaţie simbolică. Altoiul, ce-i drept, n'a prins pretutindeni. Simbolul nu pătrunde, poate, în toate detaliile, nu le înnoadă pe toate, cu o egală putere, în firul principal. Dar aproape nu se poate spune că e o greşală. Asta din princină că detaliile au aici însemnătatea lor, independentă de deznodămînt. Lucru rar, în afară de viaţa lor împreună, ele trăesc, fiecare, viaţa lor aparte. O prea severă unitate în mersul piesei ar fi stricat. E o distrămare continuă de imagini, slobode şi uşoare, care se prind din cînd în cînd. O sburdalnică horă de versuri. Şi e mult. Dela „Cometa" lui Iosif şi Anghel, n'am mai avut, în acest gen, o mai frumoasă revelaţie.

„Rodia de aur" ar fi trebuit jucată cu multă poezie şi via. A fost jucată numai corect.

Cu „Prietinii din copilărie" de Fulda, am intrat din nou, şi anul acesta, în genul moralizant şi amorf al „intimilor noştri".

Mult „gemütlich" burghez, situaţii de un comic mai mult eftin, dialoguri nu prea lungi, şi, mărturisesc, o totală lipsă de monologuri, surpriză plăcută. Comedia aceasta nu sufere de obscuritate. Eşti sigur din actul întâiu de ce se va întîmpla în al patrulea, şi ce se va întîmpla în al patrulea, ar putea şi bine ar fi să se întîmple în al doilea. Rostul piesei e că omul nu poate trăi singur şi că, din două una, ori nevasta, ori prietinul şi că, în orice caz, e greu să-i împaci pe amîndoi deodată. Mai este şi o convertire la însurătoare, şi o situaţie comică în sfîrşit, şi piesa merge timp de patru acte, plictisindu-te sistematic.

S'au desgropat, anul acesta, „Hoţii" lui Schiller. S'au înfăţişat în giulgiul sdrenţuit al unei traduceri proaste. Aşa că sărmana piesă melodramatică şi declamatorie a mai fost şi schilodită. Spectacolul a fost, negreşit, plicticos. Dar ţin să observ că plictisala pe care o ai asistînd la „Hoţii" nu e o plictisală de rînd. Are într'însa ceva distractiv. Dealtfel trebue să-ţi inoculezi de-acasă o doză de entuziasm anticipat, şi să-ţi repeţi mereu că piesa e „sguduitoare". Biata piesă a lui Schiller nu-ţi trezeşte măcar un fior în suflet! Totuşi „Hoţii" au avut săli pline. Nu e de mirat în vremuri de acestea în care Hoţia (subt orice formă) pasionează pe toată lumea...

D-l Ghiţescu a susţinut cu patimă rolul lui Franz. A avut clipe excelente. Piesa nu poate fi jucată altfel decît fals. D-l Ghiţescu a fost poate, cîteodată, mai natural decît ar fi trebuit.

Al. A. Ph.

Scrisori din Paris

I. Literatură

Literatura e „le premier amour" al fiecărui intelectual. S'a zis, şi cu drept cuvînt, că sînt monstruoşi oamenii care n'au făcut versuri la 18 ani. —După cîtva timp, brutal şi nemilos, viaţa ne sileşte să rupem această mezalianţă fiindcă, în imperiul ei, idila e un capitol antipatic. Umila noastră planetă nu cunoaşte încă republica aristocratică a lui Renan unde poeţii sînt în capul treburilor. Încă de timpuriu, cariere aride de specialitate, aduc aminte adolescentului jesuitica regulă că „viaţa nu e un roman". Nu se poate însă înăbuşi natura. Dovada e că, împinsă departe în fundul sufletului, nevoia de literatură apare, neaşteptată, imperioasă, ca un strigoiu, la orice vrîstă. Se poate lecui gustul de a comite versuri, nu se poate lecui niciodată vitala nevoe de a ceti. Aşa se explică dece un Pasteur cetea cu frenezie, pe ascuns, ca un şcolar care se teme, foiletoanele lui Ponson de Terail.

Vacanţa e epoca orgiilor intelectuale. Cei mai austeri specialişti părăsesc mucegăitele laboratoare pentru paginile parfumate cu aer proaspăt de cîmpie ale literaturii.

Departe de Paris, profit de această ocazie să trec în revistă literatura anului; cîţiva necunoscuţi şi cîteva vechi cunoştinţe, autori preferiţi, prietini fideli pe care-i revezi cu dor.

1) *Jules Renard: Les cloportes, roman, G. Cris editeur.* E un roman inedit, găsit în saltarul autorului după moartea sa. O operă de tinereţe în care prima manieră a autorului, aceia din „L'écornifleur", domină. Nu ştim motivele pentru care J. R. a refuzat să o dea publicităţii. Adevărul e că e departe de nemuritoarea sa „Poil de carotte" sau de „Nos frères farouches". Cu toate acestea romanul conţine pagini delicioase. E vorba de Honorine (vechea servitoare de familie, căreia J. R. i-a consacrat multe pagini) care, bătrînă şi neputincioasă, e înlocuită în serviciu de o nepoată a sa. Tînărul fiu al familiei după o asiduă insistenţă, o face să-l iubească şi o seduce. Fata rămîne însărcinată. Cu naivitatea plină de blîndeţe a vechilor slugi, Honorine se îmbracă de sărbătoare şi se duce să propue părinţilor tînărului curtezan nici mai mult nici mai puţin decît... o căsătorie între cei doi tineri. Burghejii indignaţi cred în nebunia bătrînei servitoare şi o trimit la plimbare. Nepoata se sinucide. După cum se vede, sfîrşitul e neaşteptat de romanesc pentru temele lui Renard. Nicăeri nu mai întîlnim aşa ceva. Poate de aceia autorul a rezistat să-şi publice romanul. El explică, în cruzimea lui, excesul de naturalism din

prima fază a romancierului. Se știe că J. R. a debutat pela 1880 cu romane de un realism sălbatec, nihilist, foarte asemănător cu acele ale lui Mirbeau. Naturalismul nihilist e o formă a pesimismului romantic. Origina sa se poate găsi în două surse: desgustul de oameni și desgustul de tine. Despre cel dintăiu, răzbătut la culme, nu mai insistăm: el poate apărea ca efect al unei nevroze organice ori al răutății oamenilor. Cel de al doilea e o formă a naivității. Inocența e prin excelență idealistă. Nimic însă mai sălbatec în răzbunare decît naivitatea dezamăgită și mai ales dezamăgită asupra ta însuți. Cînd sufletul dedublat în actor și spectator și-a descoperit josnicii și mizerii, el nu mai poate crede că alții sînt croiți după alt tipar. Jules Renard a spus undeva această minunată vorbă: „L'homme qui est en moi me rend misanthrope". In această butadă stă toată psihologia naturalistului nihilist. Cași Mirbeau, J. R. nu poate erta frumuseții că există, tinereții că trăește, bunătății că se revarsă. Minciuni și iar minciuni. Ca rețetă, sarcasme.

Anii trec însă și omul se simte singur cu disprețul său. Un interior calm pe vreme de iarnă, o prietinie fidelă, o rază blîndă de soare tomnatec îl îndeamnă încetișor să se împace cu viața. Dezamăgitul o va face însă cu o condiție: va continua să denunțe artificialitatea și poza vieții și nu va reabilita din natură decît lucrurile și persoanele sincere, primitive, nefăcute. Ori, ce nu e ipocrit în convenționala noastră societate? Copiii, țăranii și lucrurile inanimate. Iată cum J. R. a scris cele mai emoționante pagini din viața copiilor, a devenit prietinul bun al servitoarelor bătrîne păstrate de generații, al blînzilor țărani. Curiozitatea a împins pe acest etnograf al primitivilor să le înțeleagă mentalitatea, să le guste maniile, să le plîngă necazurile. Anarhistul e foarte aproape de umanitarist. Kropotkine a scris o carte despre înfrățire la insecte, iar Zola, sadicul Zola, a îmbrăcat haina puțin ridicolă a apostolului dreifusard. Jules Renard a putut deveni și el un Dikens. Numai că naturalistul pocăit păstrează totdeauna o rezervă: umorul. Umorul ertător, blînd însă, nu ironia feroce, neumană, ironia care îngheață. Umorul lui Renard iartă și înțelege tocmai fiindcă rîde. Les Philipes, Ragotte, Honorine, nu pot minți, fiindcă natura cu care ei se confundă nu minte niciodată. Cinismul anticultural care l-a transformat în rural, l-a împins și mai departe. Renard și-a asigurat garanția contra artificialiatății aliindu-și încă un alt prietin: animalele și lucrurile neînsuflețite. Pe cele dintăiu le-a umanizat interpretîndu-le omenește instinctele, pe cele de al doilea le-a pîndit, înfiorat de misterul tăcerii lor, urmărindu-le în amănunte neînsemnate, în speranțe de a le fura misterul. Astfel a devenit un *panteist al amănuntului*. Cum pentru alții misterul e în imensitate, sub bolta înstelată sau în zările albastre ale orizontului, pentru Renard e în lumea atomului, în cealaltă imensitate care nu e *deasupra* ci *dedesuptul* simțurilor. Lumea micului e tot așa de întinsă cași lumea marelui. *Pe Renard îl chinuia să știe ce e dincolo de lupă.*

Dacă a devenit un umanitarist pentru primitivi, nimeni n'a rămas mai aspru pentru personajele filistine ale societății, nimeni n'a avut sarcasmele mai dure pentru scriitori și pentru burghezii iubitori de literatură cu aspirații de mecenat.

El se simțea bine în menajeria de animale blînde pe care o adunase în jurul lui. Ii servea drept societate. Astfel dacă Mirbeau a murit singur, cum mor oamenii fără credință, după sicriul lui Renard, în cortegiul funerar ce îl urma, un copil, mai mulți țărani și cîteva viețăți fără glas, plîngeau un prietin.

II) *H. de Reignier: La pécheresse, roman, Mercure de France, 1920.* Cinci ani în care bubuitul tunului n'a încetat, cinci ani de masacre și de ură. Sînt puțini aceia care nu s'au dezgustat de atîta epopee. In fiecare cetățean al Europei, alături de nobila bestie cavalerească, omul pașnic, biologic, normal, renaște. Nimic mai plăcut decît să te transplantezi cu un scriitor preferit în timpuri unde dragostea calmă de viață, logica rectilinie a instinctelor se desfăta într'o sănătoasă și ușoară imoralitate, unde ciudatele contradicții ale apetitelor omenești, în loc să trezească indignarea farizaică sau asprimea dogmatică a moraliștilor, trezește hazul mucalit și bonomia surîzătoare.

H. de Reignier nu vrea să trăiască în secolul nostru care are incomodul defect de a lua în serios toate aspectele vieții, de a le transforma la tot-pasul în *probleme*. Secolul său natal e al XVII-lea și XVIII-lea cînd individul, bucuros că trăește, nu-și complica viața cu „cazuri de conștiință". Cetățeanul acestor timpuri știa înainte de toate să trăiască; asta însamnă că acolo unde noi descoperim *probleme*, ei descoperea *farse*. Cu toate acestea veacurile menționate nu erau complect lipsite de facultatea de a-și încurca conștiința cu dificultăți. De cînd există, pe deoparte, un trup care poftește și pe de alta o dogmă care oprește, omul n'a fost complect liber. Deosebirea dintre un erou ibsenian, contemporan de-al nostru, și un personaj rabelaisian, contemporan al veacului lui Reignier—e că cel din urmă, după cîteva aparente ezitări, se va decide totdeauna pentru soluția care dă satisfacție trupului. Pentru scriitorul libertin eterna poveste a lui „tentation du Saint-Antoine"—e tema favorită. Ultimul roman al lui Reignier tratează același subiect.

M-r Seguiran, văduv după o primă căsătorie, e doritor de a contracta o a doua pentruca să-și asigure posteritatea. O mătușă care moare și îi lasă toată succesiunea cu condiția să se căsătorească cu o tînără orfană M-lle D'Ambigné, îi oferă cea mai bună soluție. Căsătoria se face și tinerii se retrag în castelul lor, la țară, în tovărășia unui prietin comun M-r de la Pegandie. După zile vesele, tînăra femee începe să se sature de deliciile oficiale ale căsătoriei. Protestantă în tinerețe, ea se convertise la catolicism cu o ardoare neobicinuită. Astfel la început ideia păcatului extra-marital i se pare imposibilă. Incetul cu încetul glasul cărnii devenî imperios. Credincioasă cinstită, d-na Seguiran se întreabă ce e de făcut. Noroc că salvarea oricărui păcătos e în teologie. Multiplele și elasticile ei subtilități se potrivesc la orice. Intr'o analiză psihologică de un irezistibil umor, H. de Reignier perindează sofismele sufletești ale sufletului încercat. In primul rînd păcătoasa „in spe" își zice că, între o dragoste care nu-i mai place și una care o atrage, e mai cinstit să se așeze de partea preferinții. Pe urmă, își aduce aminte că o școală teologică învață că pentru a scăpa de păcat singura soluție e să-l comiți, căci numai epuizînd oroarea lui, poți căpăta tot dezgustul care te ferește pe viitor. Inarmată cu această scuză și cu altele pe care i le oferă prompt și conștiincios rațiunea transformată în „advocatus diaboli", M-me de Seguiran ar păcătui dacă n'ar mai fi o dificultate. Tîrînd după ea încă pe cineva în greșală, conștiința ei s'ar încărca în plus cu responsabilitatea altui suflet. M-r de la Pegandie, libertin fără scrupule, condamnat gata, o salvează luînd asupra sa toată responsabilitatea.

Greșala tinerei femei ar fi rămas aici, dacă teoria expiării prin dezgust ar fi fost adevărată. Cum doza administrată nu era însă su-

ficientă și cum pofta vine mîncînd, M-me de Seguiran se găsește din nou încurcată. Noroc că divinitatea îi vine în ajutor trimițîndu-i un alt amant, pe tînărul Palamide d'Escandol care, găsit într'o noapte în camera tinerei doamne, este omorît de primul amant. În urma atîtor grozăvii, sufletul lui M-me de Seguiran revine la puritatea lui primitivă. M-r de la Pegandie este uitat, iar necesitățile religiei umplu di nou viața fostei păcătoase.

Filozofia lui Reignier e aceia a lui Boccacio, a lui Rabelais, a lui Antoine de la Salle din minunatele sale „Cent nouvelles nouvelles" sau din „Heptameronul" reginei Marguerite de Navarre. Ca și înaintașii săi, Reignier înțelege vanitatea eforturilor eroice în viață. Pentru el „la vie c'est la poursuite de l'impossible à travers l'inutile." Realitatea imediată e aceia a simțurilor și a satisfacțiunii lor. De aci ironica neputință a religiei sau a moralei de a educa trupul. Sufletul se poate educa, corpul niciodată. În cel mai bun caz, din toate compromisurile, omul poate eși un ipocrit. Deaceia Reignier nu admite nici aventura, nici sacrificiul, nici epopeia, nici penitența, cu atît mai mult nici poza mandarinului intelectual care vede în toate *o problemă*. Instinctele simple cum sînt au și ele o estetică. Poezia animalității inocente care se desfășură armonic, e tot ce e mai frumos în viață. Restul e bun pentru teologi, care nu-s interesanți decît ca personaje de anecdotă.

H. de Reignier are calmul vristei de 40 ani, cînd gustul pentru eroism s'a săcătuit, cînd omul trebue să-și compue din cei mai sămîne o consolație filozofică pentru restul vieții. El mai reprezintă și epocile fericite, cînd dulceața de a trăi a claselor aristocrate nu e tulburată de nici-o rezistență și de nici-o amenințare.

Pentru cei care doresc revenirea la normalitate și pentru aceia pe care excesul de epopee pe care-l trăim de cinci ani i-a săturat—literatura lui Reignier e un bun antidot.

III. *Pierre Benoit: Pour Don Carlos, Albin Michel ed. 1920.* E un roman de aventuri în care se desfășoară intrigi misterioase din timpul candidaturii lui Don Carlos la tronul Spaniei. Gustul pentru misterul eftin de foileton, de care ne temeam pentru evoluția ulterioară a acestui scriitor, într'un număr trecut al acestei reviste—s'a realizat. Pierre Benoit a cedat unei explicabile necesități comerciale de a avea multe ediții și prin aceasta a eșit din literatură.

IV. *André Gide: La symphonie pastorale, Ed. „La nouvelle revue francaise", 1920.* André Gide e unul din cele mai originale și mai remarcabile talente ale Franței contemporane. Amestecul de misticism religios, de idealism și de rafinărie pur estetică în genul Oscar Wilde ori Theophile Gauthier, dau fizionomiei sale o înfățișare foarte personală.

Ultimul său roman tratează o temă foarte interesantă. E vorba de o orfelină oarbă din naștere, crescută de un pastor protestant. În conversații calme și duioase pastorul o inițiază în știința universului și a lucrurilor. Psihologia oarbei se resimte de necunoștința inițială a luminii. Între ea și pastor, care *se simt* apropiați unul de altul, fără să *se vadă*, o puternică pasiune izbucnește. În același timp însă fiul pastorului iubește și el pe tînăra oarbă. Într'o zi, pe neașteptate, vederea îi survine. Odată, văzul trezit, fata nu mai poate iubi pe bătrînul pastor. Elementul estetic al simțului optic o îndreaptă către tinerețe și culoare, către fiu. Dragostea unei oarbe e alta decît aceia a unei femei care vede. Lumina transformă sufletul și viața învinge.

Peste paginile acestea simple—cochetărie stilistică care maschează un fond profund—plutește un farmec mistic neînchipuit. El nu se poate analiza, căci atingerea îl dizolvă. Trebue citit.

V. *André Corthis: Pour moi seule, Albin Michel editeur, 1920.* Autoarea e o femee care, anul acesta, a obținut marele premiu al academiei franceze pentru roman, premiu obținut anul trecut de P. Benoit cu a sa „Atlantide".

E jurnalul unei femei simple, sentimentale și dezorientate. Cîteva evenimente banale ca acelea care mobilează de obiceiu cu o dezolată uniformitate existența tinerilor femei din burghezia mijlocie. Tristețea zilelor fără culoare care se scurg încet în timpul ploios de toamnă, resemnarea anonimă și docilă în fața marilor probleme ale vieții—e programul obișnuit al sufletelor lîncezinde în provincie. Sufletul acestei femei are moliciunea înmărmurită a florilor de baltă care nu îndrăznesc să năzuiască către viață.

Poezie potolită, viață interioară plină de un neînțeles mister, atmosferă de calm fatalism care duce la inutilitatea oricărui efort: toate aceste trăsături ale cărții n'au nimic franțuzesc.

Ele amintesc de poezia nordică a unui Hermann Bang, I. Iacobsen ori Knut Hamsun.

Astfel mă surprinde sufragiul oficial al mentalității franceze decernut prin intermediul academiei.

VI. *Marcel Proust: A l'ombre des jeunes filles en fleurs, édition de „La nouvelle revue francaise"* (prix de l'Academie Goncourt), 2 vol.

„Tous les genres sont bons excepté le genre ennuyeux" e concluzia la care ajunge cititorul care caută în lectură, înainte de toate, plăcere și distracție. Avem de a face cu o delicată senzibilitate, amatoare de minuțiozitate microscopică care, asemeni lui Zola, descrie în 20 pagini un colț de odae sau o pînză de paianjen. Psihologia eroului e o pasivitate contemplativă, iar maniera de a-și împărtăși senzațiile e o revenire către clasicism. Ambiția autorului e de a deveni un neoclasic,—de a reacționa normal contra insanității literare. Reînvierile sînt însă totdeauna ingrate, deaceia mă îndoesc dacă reabilitarea romanului descriptiv în felul lui Dickens, care făcea deliciul a două generații înaintea noastră, se mai potrivește cu complexitatea nervozității contemporane.

Memento: Printre publicațiile literare de oarecare importanță ale anului, menționăm: *Paul Claudel*: „Le père humilié", drame en cinq actes, ed. „Nouvelle revue francaise"; *Edm. Jaloux*: „Au dessus de la ville" și „L'incertaine" (vom vorbi într'un număr viitor de acest scriitor); *Ch. Vilorac*: „Le paquebot *Tenacity*" și *G. Duhamel*: „L'oeuvre des athlètes", piese jucate la teatrul „Vieux Colombier"; *Romain Rolland*: „Pierre et Luce" (roman), „Les précurseurs", articole de gazetă, și „Liluli" (fanterie dramatică).

II. Millerand

Taine, mi se pare, spunea undeva, că fiecare din noi își gîtue între 20—30 ani, conștient, idealul. Reflectînd la cariera foștilor socialiști Briand, Millerand sau Viviani, mi se pare că formula lui Taine a fost scrisă înadins pentru aceste specimene omenești. Cu toate acestea, trebue de făcut o excepție pentru Millerand. Dacă firea bătăioasă și exuberantă a lui Briand s'a potolit în compromisuri pentru putere, dacă subtilitatea ipocrită a lui Viviani s'a curbat sub logica vieții, oricine se întreabă cum a putut debuta ca socialist muncitorul

cuminte, firea ponderată de clasă mijlocie, portretul tip de biurocrat conștiincios care e noul președinte al republicei franceze.

Ca valoare omenească, Millerand e dintre oamenii care fac o justă repartiție între fericire și devotament. Fiindcă se mulțumește cu puțin, se întîmplă adesea, ca el să ofere mult altora, dar numai după-ce și-a retras porția proprie: figura onorabilă *a egoistului sobru*, care poate servește cel mai mult și cel mai bine o societate omenească. Fiindcă nu s'a uitat niciodată complect pe sine, Millerand n'a reușit niciodată să devie un apostol, un inspirat care știe să ofere societății ceva mai mult decît prinosul.

Debutant umil ca avocat și gazetar pe lîngă jurnalul „Justice" al lui Clemenceau, el a început o politică socialistă, din modestie, fiindcă se știa fiu de circiumar. Trecerea sa prin diferite comisiuni parlamentare și ministere a lăsat impresia unei munci conștiincioase de o inteligență lucidă și de un fel de resemnare sceptică.

Cum se întîmplă întotdeauna, Millerand a servit mai mult națiunea sa în felul acesta, decît dacă ar fi avut în el uraganul sentimental al unui Jaurès sau intransigența jansenistă a unui Guesde. Inspirații sociali mistici renasc cîte odată vitalitatea societății căci nu pricep logica și necesitatea oportunismului.

Millerand s'a numit toată viața socialist. S'ar fi putut numi orice altceva, căci înainte de toate el a fost *un eclectic*. Alegea din toate atitudinile pe cea utilă. Privindu-l la lucru, la San Remo, la Spa sau la Hythe, l-ai fi confundat cu un englez sentimental—sînt și de aceștia!—discipol de al lui Bentham, adică sentimental din... utilitate.

Fără să aibă finețea diabolică a unui Metternich, nici brutalitatea adesea inutilă a lui Bismarck, Millerand a fost lucid în acte, practic la lucru și sentimental în promisiuni, servind minunat timp de zece luni Franța.

Poporul, plin de intențiuni realiste, l-a priceput și l-a chemat la cea mai înaltă magistratură a statului.

Octombrie, 1920. **Mihai D. Ralea**

Scrisori florentine

...... La tua città, ch'è piena
D'invidia sì, che già trabocca il sacco,
Seco mi tenne in la vita serena."

Dante, Inferno, VI, 49.

Florența—acest oraș-muzeu—a fost și a rămas până în zilele noastre „cetatea lui Dante". Deși moaștele poetului zac în pămînt străin, orgoliul florentin, spre a răscumpăra greșala persecutorilor, i-a înălțat un mormînt fictiv în Pantheonul dela *Santa Croce*, și a țintuit tablete de marmoră cu terzine din *Divina*, pe la toate colțurile de stradă.

Bănuim din toate acestea fierberea din jurul apropierii centenarului dantesc; deși mai este aproape un an până să se împlinească 6 secole dela moartea poetului, „dantiștii" florentini se agită; au format comitete, au votat credite și se războesc acuma cu ministrul-filozof *Benedetto Croce*, care nu mai vrea să acorde cele cîteva milioane destinate serbărilor comemorative (din motive de ordin administrativ, și nici decum pentrucă i-ar fi mai puțin sacră amintirea lui Dante: ca dovadă se ocupă și el cu publicarea unui studiu asupra poetului, tot în vederea centenarului).

S'au pus la cale nouă... comentarii, pelerinagii naționale la Ravenna ...montarea unui film cinematografic, avînd ca subiect „Divina Commedia" (și cu această ocazie s'a readus în discuție „dramatismul" operei), dar mai ales scoaterea unei noi edițiuni critice a întregei opere dantești, la care lucrează, de aproape doi ani, un grup de profesori-filologi (P. Rajna, Scherillo, Parodi, etc.)—muncă grea, căci sînt de revăzut și de comparat toate textele, variantele și interpolațiunile.

Alături de „refuzul" lui B. Croce, singura pată de umbră proectată pe entuziasmul unanim pentru aceste serbări, a fost protestarea recentă a doi scriitori italieni moderni: romancierul *Guido Da Verona* („poseur de talent") și... *Marinetti* (!); ambii spun verde că e nedrept să fie Dante atît de admirat și sărbătorit în detrimentul... lor!

*

Zilele de vară în Firenze, sînt mai calde chiar decît cele siciliene. Din cauza aceasta întrunirile și manifestațiile pe stradă sînt nepractice, și se țin, în liniște, la „club". La drept vorbind, Florența

s'a arătat mai puţin „bolşevică" decît alte oraşe italiene, în tot timpul din urmă ; este şi acesta un aspect al regionalismului italian pe care unii îl atribue inaptitudinilor „guerriere" ale toscanilor (cei mai „proşti" soldaţi italieni), iar alţii, mai pe drept, acelei discipline interioare, care imprimă eleganţa, simplitatea, armonia şi seninătatea a tot ce este florentin.

...Tramvaele merg, iar birjarii plictisiţi cu aşteptarea, în umbra *Battisterului*, salută joviali cu tradiţionalul lor „joben" ori întinzînd două degete înspre trecătorul ce li se pare lor de proveniență americană (dolarul avînd mare „trecere" şi pe aici!). Teatrele stau închise căci „companiile" sînt prin „staţiuni" ; străini nu tocmai numeroşi şi mai mult „studenţi" veniţi la cursurile de vară ale universităţii populare *Estiva Fiorentina*. Printre aceştia nu lipsesc Germanii şi Ceho-Slovacii, audiind, în aceeaşi bancă cu studentele franceze, lecţiuni în limba italiană despre desrobirea Italiei de sub „jugul" Austriei! (Lecţiuni făcute în special pentru „fiumanii" trimişi de „republica lui D'Annunzio"). În mare parte interesante, aceste cursuri fac propagandă pentru cultura italiană, dar se resimt de neglijarea învăţămîntului practic al limbii italiene.

Printre studenţii înscrişi, nici un „Jugo-Slav" şi nici un Romîn.

*

Limba italiană, ca toate celelalte, s'a îmbogăţit cu multe expresiuni nouă în timpul războiului mondial—expresiuni mai toate de „argot". Astfel, alături de multe altele, generalii nevrednici sînt „torpilaţi şi daţi la fund", iar „les nouveaux riches" (noi n'avem un termen propriu, deşi nu ne lipseşte noţiunea !) au fost botezaţi în Italia *i pescecani*, adică „requinii". Şi cum rechinilor le prieşte la mare, s'au dus cu toţii pe „Riviera" subt privirile ironice şi îndîrjite în acelaşi timp ale „burghezilor" cu care, până înaintea războiului, se prăjeau în căldurile „uscatului".

Fiind mai toţi negustori, banii adunaţi de ei au sărăcit mai ales bietul tineret florentin care, văzîndu-se ameninţat să nu-şi mai poată duce „trena", a născocit *tutta*. Aceasta este o banală „haină de sac", cu pantalonii cusuţi de ea, sau—dacă voiţi—un costum de „păpuşă" însăilat în grabă de-o mamă enervată, subt ameninţarea plînsetelor copilului ei. Moda a prins şi s'a generalizat şi în alte oraşe italiene, fiind economică. „Dar la iarnă ?"—întreabă zîmbind croitorii ! (Căci şi pe aici este „iarnă" şi protocolul tuttei prevede: capul şi gîtul gol, picioarele în sandale ; deci pălărie, guler, cravată, ghete—„niente !") După „băeţi" s'au luat şi „fetele", adoptînd o rochie „tutta" cît se poate de simplificată.

Acest costum nu mai impresionează pe nimeni, afară doar de „turiştii" americani,—deşi s'a vorbit în ultimul timp la ei în ţară, despre „liga peteciţilor".

Cu privire la americani, ei „se bucură" de cea mai proastă reputaţie dintre toţi vizitatorii Italiei. Poporul italian în genere nu-i poate suferi. De vezi un părete cu pictura scrijelită ori o sculptură cu o floricică ruptă, paznicul se grăbeşte să declare că „americanii au făcut !". Dar, văzînd cît de stingheri se sfiesc să privească monumentele aceşti „sărmani" americani, te întrebi de nu-i o insinuare răutăcioasă această acuzaţie ; ce-ar putea ei face chiar cu un „Michelangelo" întreg, cînd acum întîia oară aud astfel de nume din gura profetică a guidului „autorizat" ! Deaceia, pătruns de compătimire, te grăbeşti să reabilitezi în gînd reputaţia acestor „sărmani oameni fără tocuri la ghete", mînaţi spre Italia de reclama abilă a unei societăţi de navigaţie ori... de diferenţele valutare.

*

Baedeker-ul Italiei—şi mai ales partea relativă la Florenţa—trebue de îndată modificat atît în ce priveşte preţul hotelurilor, birturilor, trăsurilor etc., cît şi în privinţa cataloagelor *muzeelor* al căror aranjament a suferit radicale modificări. Mare parte din opere fiind evacuate ori ascunse în timpul războiului, s'a profitat de această împrejurare şi, fiind readuse la loc,—ele s'au grupat mai logic, ţinîndu-se sama de „ensemblul evolutiv" al operei unui anumit maestru. Aşa o jumătate din „Pitti" a fost transportată la „Uffizi"—şi invers ; iar o parte din „Accademia" s'a concentrat la *San Marco*, adunîndu-se aici întreaga operă a lui *Fra Angelico*.

În genere, Beato Angelico este socotit ca în afară de evoluţia artei florentine a timpului, şi „idealismul" său pare izolat în comparaţie cu „realismul" architecturii şi mai ales a sculpturii. (Donatello). ...„Formîndu-se mai înainte ca realismul să fi triumfat, Fra Giovanni Angelico,—fără a sta cu totul indiferent la noile cuceriri ale artei,—a putut păstra mereu (cel puţin sentimentaliceşte) tradiţiunea picturală a sec. 14-lea, în plin secol al 15-lea, şi s'o continue cu o nouă strălucire. *Ba chiar am putea spune că el este în afara timpului său...*" *

În această privinţă, o „suggestie" :

Comparînd icoanele lui Angelico [minuţiozitate portretistică ; ensemblu decorativ ; compoziţie şi „transpunere" încă ne-abilă ; colorit simplist : alături de lumina figurilor şi a cerurilor (perfecţie), restul redus la roşu, albastru şi aur—mai ales albastru şi aur]—comparînd aceste icoane cu frescurile din chiliile de sus şi toate la un loc cu *enluminurile* de pe cărţile de rugăciune, se vede numai decît asemănarea dintre ele. O plimbare prin „Ospizio" (unde se află azi toate icoanele), prin chilii şi apoi în „Biblioteca" mînăstirii (la uşa căreia a fost arestat, noaptea, stareţul Savonarola şi în care e un nesfîrşit şir de „ceasloave" de pergament „enluminate") suggeră imediat această analogie de compoziţie, minuţiozitate, motive decorative, subiecte şi mai ales colorit ce există între arta enlumineurilor contemporani, şi arta lui Beato Angelico. „Idealismul" său astfel interpretat nu ne-ar mai părea „în afara timpului" în care-a trăit, de oarece călugărul fiesolan, pictînd pe lemn ori pe zid, utiliza aceleaşi mijloace tehnice caşi ceilalţi „fraţi" care migăleau pergamentul înflorindu-l cu sfinţi albaştri şi cu chenare de aur, şi-l împestriţau cu note de cîntări latineşti. *Beato Angelico un enlumineur...* Dar în materie de sugestii, ce n'ar fi de spus despre asemănarea dintre capul „Amurgului", sculptat de *Michelangelo* pe mormîntul Medicişilor, şi între propria sa figură...

Dar „suggestiile"...

* Cuvinte ale conservatorului dela San Marco, *Nello Torchiani*, reputat profesor de istoria artelor şi autor al unei remarcabile monografii asupra Florenţei artistice, din colecţia „Italia Artistica" (No. 77). N. T. a fost în acelaşi timp, promotorul ideii de centralizare a muzeelor florentine.

•

Mai sus de San Miniato, printre ziduri de piatră cu creasta de cioburi de sticlă, printre „i podèri" în pantă cu vița în rod, răsucită de măslinii noduroși, cu smochinii și cu leandrii roșii, se ajunge în „comuna" Arcetri, unde este *Casa în care Galileo Galilei* a locuit ultimii ani ai vieții sale (1631-1642), înconjurat de puținii prieteni care-l cercetau cînd și cînd; aici l-a vizitat poetul englez *Milton* (în 1638) și aici s'a sfîrșit singur și cu totul orb, Galileo—una din cele mai mari glorii ale Italiei și chiar ale omenirii în sec. XVII-lea.

Prin partea locului sînt multe alte amintiri Galileene, căci mai tot timpul cît a stat la Florența, i-au plăcut împrejurimile. Astfel, tot pe colina dela Arcetri este *Torre al Gallo*, din vîrful căruia făcea observațiuni astronomice și unde s'au păstrat unele manuscrise și obiecte care-i aparținuseră.

„*Il Gioiello*" * (căci așa i se mai zice vilei lui Galileo) n'are nimic deosebit și, dacă în stradă n'ar fi o placă în latinește și o nișă cu bustul filozofului, nimic n'ar spune trecătorului că trebue să se oprească. E o „casă de țară" italienească, cu două etage și un turnuleț, cu o curte și o grădină de poame. Bătrîna „dona di servizio" gonește, „jenată", găinile, din boschetul în care s'a întîlnit... Galileo cu Milton și unde „petreceau după-amiezile" (Parfuriile sparte... aruncate azi în acest boschet, n'au nici o „valoare archeologică" după spusele bătrînei îngrijitoare și nu sînt în legătură cu „taclalele" celor doi iluștri prieteni!). În dosul curții, se întinde, la vale, grădina vilei: cîteva „prăjini" de vie, cu smochini și măslini drept araci, pe subt care ară alene un plug. La marginea acestui „podère", se ridică panta unei alte coline pe care stă o casă în ruină și vechea mînăstire de călugări *San Matteo*. Pe vremea lui Galileo era aici un schit de maici în care se călugărise una din fiicele sale; străbătînd grădina, plină de rod mirositor și de soare aprins, bătrînul orb se ducea adesea, spre asfințit, la poarta mînăstirii, s'o întîlnească.

Deși „renovată" (mai ales pereții cu zugrăveala lor fistichie!): deși în odaia în care a murit „orbul", se lăfăește azi o „pianină"—casa a avut norocul să se bucure de indiferența proprietarului care nu i-a dat prea mare atenție; a scăpat astfel de maltratări iremediabile.

Nu s'a păstrat aici nici o „mobilă" din cele ce aparținuseră lui Galileu. Bătrîna paznică arată totuși, cu multă smerenie, patru butuci de lemn (sculptați jos în formă de labă de leu) care „se zice" că ar fi picioarele patului în care a zăcut și a murit fizicianul. Dar nici ele, și nici un „trepied" de lunetă care se dă tot ca atare, nu sînt „atestate", cu toată grija proprietarului actual de-a nu scutura praful depe ele (vidi *Labiche*: „La Grand'Mère"). *Se non è vero... Eppur si muove...* Turnulețul de sus, care slujea de observator lui Galileu, are patru ferestre mari în cele patru părți ale cerului; nici o urmă galileană aici, dar în schimb două rezervorii cu apă... caldă și rece, pentru „instalația de bae" de dedesupt, a „noului" proprietar (Și Galileo Galilei ar fi convenit că pentru... dușuri este nevoe de presiune!). În stînga vilei, cu vederea tot spre schit, o terasă largă, un „cerdac", dă într'o grădiniță interioară cum au toate

* Azi proprietate privată a unui bogătaș din Firenze, dar declarată de curînd monument național, inalienabil.

casele italiene, la țară. Coborînd acolo, pe subt o scară repede și cu bagdadia de grinzi cît copacul, dai cu ochii de leandri roșii și de lămîi galbene, de zorele albastre și de ederă ruginie. Într'un colț, o fîntînă cu cintură, de pe vremea „vechiului" proprietar; deaceia *trebue* să-i ridic capacul în căutarea vre-unei „amintiri istorice". Dar, oroare!—în loc de așa ceva, se ascunsese la întuneric un scorpion veninos „di agosto". Și uitînd de Galileo, bătrîna începu să povestească emoționată, cum voind într'o zi să ucidă un scorpion cu o piatră, inteligentul „animal" preferă morții prin strivitură, eleganta și stoica sinucidere injectîndu-și venin în propriul său trup. (Și *Benvenuto Cellini* vorbește de așa ceva în „Viața").

...Dincolo de schit, mai jos de bolta cerului de „porțelan albăstriu" și de stratul colinelor în ceață, suprapuse ca la teatru, înspre Pratomagno,—printre chiparoșii negri și măslinii argintii,—se rotunzește, rozată, *cupola lui Brunellesco*, se înalță elegantă turla ruginită dela *Palazzo Vecchio* și sclipește în asfințit o pată roșie de Arno, scăpat dintre copacii *Cascine*-lor.

În vale, lîngă *Villa Poggio Imperiale* (transformată jumătate în „Pension de domnișoare" și, jumătate, în... cazarmă de cavalerie) se află un modern Observator Astronomic, căci locul ales de Galileo nu se putea cu ușurință părăsi.

Iar ca o ultimă rămășiță a amintirilor sale, pe colina dela Arcetri, la răscrucea drumului ce coboară spre *Piazzale Michelangelo*, o altă placă de marmoră oprește pe trecător cu carnetul în mînă și ochii mici: este acolo casa pe vremuri posedată de pictorul *Giusto Subtermans*, în care, se zice, că el ar fi pictat după natură chipul lui Galileo,—podoabă de preț a Galeriilor florentine. Și, drept amintire a vestitului filozof și a distinsului artist, s'a pus această lespede precum e obiceiul în Florența,—oraș în care nimic nu se pierde și nimic din ce merită, nu este dat uitării.

Firenze, Aug. 1920. **Al. Dem. Marcu**

Filarmonica

De două săptămîni „Filarmonica" şi-a început, în sfîrşit, activitatea atît de aşteptată. Primul concert însă nu a întrecut aşteptările noastre, cu toată admirabila sonoritate a orchestrei, acum mărită şi îmbunătăţită cu elemente de prima clasă. Un public select, investmintat în tualete de gală ce impuneau preocupări de sine şi atitudini snobe, a creat în sală o atmosferă de convenţionalism rece, obicinuită reuniunilor mondene ori oficiale. Lipsa publicului capabil de acel entuziasm sincer şi spontan care, anul trecut, transforma fiecare concert al lui Georgescu într'o adevărată sărbătoare, a micşorat această primă manifestare a unei instituţii *occidentale* de artă, cum are dreptul să fie considerată de aci înainte orchestra simfonică din capitala noastră.

Preocupat înainte de toate să încerce forţele noii orchestre, Georgescu, lăsînd la o parte orice fel de consideraţii, a anunţat în program bucăţi pe care ni le redase magistral anul trecut, în vechea orchestră: Uvertura la Meistersinger de Vagner, Don Juan de Strauss, simfonia a V-a de Beethoven. Nimic nou, pentru a ne da ocazia să-i admirăm iarăşi minunatele calităţi de dirigent, nici-o compunere specială a programului care să ne permită a formula aprecieri, ori a trage concluzii de sistematizare educativă ori de sentimentalism şovin.

Am aşteptat cu mai multă curiozitate concertul popular, pe care Filarmonica îl dă în fiecare Duminică la ora 3, în afară de marele concert de Vineri sara, şi de repetiţia acestuia de Mercuri, intitulată: *concert de studiu* (desigur că pentru orchestră, în primul rînd).

Debuta la acest concert primul flautist al orchestrei Ary Van Leeuwen, un îndrăgostit al artei de a dirija. De sigur că virtuozitatea, se pare mondial cunoscută, a acestui flautist rămîne calitatea sa cea mai de samă. Ca dirigent nu a dovedit nici-un fel de calităţi excepţionale. Mai mult încă, în cele două concerte populare cu programe uşoare din punct de vedere al artei de a dirija, rezultatul a fost destul de mediocru. Adevăratele concerte simfonice rămîn numai celelalte două dirijate de Georgescu, care putea să aibă un coleg de baghetă oricît de superior, fără grijă de a fi pus vre-odată în comparaţie.

Îndepărtînd tirania spiritului de critică, încercam să mă las furat de farmecul muzicei, oricare ar fi ea, şi oricum ar fi redată. Caşi poezia care ne face plăcere numai atunci cînd e recitată de un artist dramatic de valoare, muzica te înseninează uneori prin simpla vrajă a sunetului muzical, a acordurilor ori coloritului orchestrei.

Lîngă mine, în pauză, doi oameni, cu personalităţi deosebite, între care mă găseam aşezat, schimbau păreri şi impresii. Cel din dreapta, de meserie critic, şovin, duşman al Filarmonicei, încerca să-şi ascundă mulţumirea subt masca compătimirii, primul concert popular avînd public puţin.

— Aşa îi se cuvine, Domnule. Nu vrem orchestră nemţească în ţara românească. Nu au lucrat cum trebue. Au nemulţumit pe toţi muzicanţii noştri. Mulţi din vechea orchestră au demisionat. Nottara a renunţat la pupitrul de prim violonist al orchestrei. Alessandrescu, invitat să dirijeze, a fost obligat să refuze condiţiile prea umilitoare pentru personalitatea sa mondial cunoscută. Şi era indicat ca să-l avem pe el la pupitru alături de Georgescu. L-ar fi completat minunat cu profunda sa ştiinţă muzicală. Georgescu, cunoscător adînc al muzicei germane, Alessandrescu, minunat interpret al modernismului francez, ar fi întregit o conducere demnă de toată admiraţia. Ce caută un flautist străin, alături de Georgescu? Vezi că nu-i nici lume de ajuns din pricina preţurilor exagerate...

— Bine, Domnule, întrerupe partenerul din stînga mea, au cheltueli enorme, de unde vrei să şi-le scoată, să mai plătească încă şi lui Alessandrescu, care de altfel mai bine că a rămas la o parte, drept rezervă pentru timpuri grele.

— Să nu se fi lansat, Domnul meu, în cheltueli nesocotite. Ce aveau nevoe să aducă atîţia străini? Să fi păstrat orchestra astfel cum era, completînd-o numai la nevoe cu alte elemente cum se făcea şi înainte.

— Atunci nu aveai orchestra de astăzi. D-ta faci parte din acei nemulţumiţi eterni. Banul nu contează în artă. Să vie la concerte cine poate. N'o să inferiorizăm arta, numai de placul celor care nu pot s'o susţie. Să intervie statul să ajute orchestra.

— Mă iartă, te rog. Arta e o hrană sufletească, necesară tuturor. Statul, nu ştiu ce rost are ca să dea acei 100.000 lei anual unei societăţi pe acţiuni de exploatare particulară. Vechea orchestră avea un rost să fie subvenţionată; era, de bine de rău, o instituţie culturală în care se putea amesteca şi ministerul la nevoe. Ştii D-ta că Dinicu a donat Filarmonicei toate notele orchestrei, o avere astăzi, note ce reveneau de drept statului?

— Ce mă importă toate astea, la urma urmei? Să pot asculta muzică bună, mi-ajunge atît. Şi ce crezi că, dacă lucrurile erau altfel, D-ta ai fi fost mulţumit? Aşa e datoria criticului să vadă numai rău în toate.

Dar, Van Leeuwen apăru la pupitru, şi cei doi parteneri tăcură schimbînd o ultimă privire duşmănoasă. Adagiul din simfonia I-a de Beethoven, atacat de orchestră, aduse liniştea în sală şi peste suflete. Şi dragostea nesfîrşită născînd din muzica în care Beethoven şi-a revărsat sufletul frămîntat de iubirea aproapelui şi de cultul frumosului, se întinse şi peste sufletele vecinilor mei. Faţa lor deveni din ce în ce mai senină. Prinşi în vraja muzicei, orice gînd de ură ori nedreptate le dispăru din minte. Muzica îşi îndeplini iarăşi rostul ei, cel adevărat, şi care cere s'o punem cît mai la îndămîna mulţimii, acel de *„a îndulci sufletul şi moravurile"*.

Maximilian Costin

RECENZII

Dem. Teodorescu, *In cetatea idealului*, București, Ed. Steinberg. Prețul 10 lei.

Un roman de satiră socială. E vorba de spiritul și preocupațiunile Capitalei din timpul neutralității. Această epocă care și-a avut numai partea de critică efemeră în coloane de ziar, unde adevărul crud se amesteca cu intriga politică și cu reportajul tipic, merita și o tratare mai serioasă și mai compactă.

Ea a oferit un cîmp de observații bogat și variat, și un material care trebuia numai adunat și care nu cerea decît osteneala de a fi ales.

Dl. Dem. Teodorescu are toate calitățile cerute pentru asemenea operă, afară de răbdarea necesară pentru a nu da ceva pripit.

„In cetatea idealului" e scris în fugă, fără să mai fie recitit. Reese din împărecheri de cuvinte de foileton, din stîngăcii de stil elementare, din repețiri inestetice, pe care evident le poți scăpa în febra compoziției, dar pe care le observi numaidecît în calmul unei revizuiri. Stilul obișnuit al d-lui Teodorescu ne face să credem că D-sa ar fi putut trece peste aceste defecte.

Totuși stilul întregului volum are ceva din agresiunea aspră și violentă care poate fi o calitate pentru un bun articol de polemică, dar care este un cusur pentru un roman, în care această atitudine se menține trei sute de pagini. Intr'un roman trebue să redai, nu să polemizezi.

Adjectivele obișnuite și tipice, împărecherile de cuvinte care au devenit o obsesie în viața de fiecare zi, „locuri comune", dau stilului ceva din o lectură cotidiană. Acest stil face parte din mijloacele de realizare a intenției autorului atunci cînd e întrebuințat numai pentru reproducerea spuselor persoanelor din roman, dar strică atunci cînd este împrumutat de autor pentru descripții, pentru reflecțiile sale personale, pentru istorisire, care este a sa.

Citez la întîmplare: „că cel puțin un milion de lei costaseră numai rochiile ce-și *deteră întîlnire* în *strălucita arenă*. Niciodată o întrunire mondenă n'a fost mai mîndră ca aceia. Fu o bătălie mare, o bătălie a frumuseților, a bunei-stări, a fericirilor. Fiecare doamnă nobilă a fost chemată *să dea măsura* tuturor puterilor ei artistice și pecuniare. Era convenit... etc."

De foarte multe ori însă, Dl. Teodorescu găsește imagini rare, suggestive, neașteptate, pentru cele mai subtile sensații.

Dl. Teodorescu are spiritul de observație bogat, cu variațiuni dela brutalitate la finețe, și are inteligența vie și ascuțită, pentru a scăpăra o ironie care-ți face plăcere.

Dl. Teodorescu este însă și un sceptic. Atitudinea sa de privitor critic și sarcastic îl ține totdeauna la distanță de orice altă preocupare, decît acea de analiză. Autorul nu ia parte la nici-o întîmplare din roman. El rămîne veșnic deoparte, cu unicul ochiu de ciclop al criticului, crej și zîmbitor. Autorul nu-i necruțător numai față de cei pe care-i urmărește, și care se mișcă și vorbesc pentru dînsul, ci și pentru cei care trăesc în afară de eroii lui de studiu. Coralie nu intră, de exemplu, în teza autorului. E o fată de provincie, naivă, debilă, sărăcuță cu duhul. Iubește fără să știe să iubească, și fără să știe de ce, fără pornire. Ar merita cel mult compătimire. Autorul totuși îi ironizează aproape cu cruzime: naivitatea, iubirea, debilitatea fizică chiar.

Aceiași atitudine față de ratatul Gonciu, față de sentimentalismul lui discret, înăbușit.

Prin aceasta Dl. Teodorescu trece dincolo de critica socială, luînd o atitudine de sceptic față de ceiace poate da viața, caricaturizînd, meschinizînd.

Coralie moare, tuberculoasă, înșelată de logodnicul ei din care se muncea să-și facă un ideal, moare părăsită și conștientă de părăsirea ei. Și totuși, autorul tratează acest capitol cași acel al lui Gonciu, ducînd „ochiul boului" (dac'ar fi dus crizanteme ar fi putut fi sentimental) pe mormîntul Coraliei până ce se sinucide și el, — cu un cinism rece, de parcă amîndoi ar fi murit artificial, într'o farsă. Și doar aceștia nu sînt personaje care să facă parte din „teza" D-lui Teodorescu; sînt numai decorul, viața.

Pentru zilele de fast, de minciună, de mistificare și de ipocrizie pe care le trăim încă, romanul D-lui Teodorescu însamnă pagini care-ți ușurează sufletul și-ți fac bine, ca o răzbunare creștinească.

Sînt pagini și adevăruri pe care-ți vine uneori, să le țipi tare'n stradă, fiindcă simți că-i prea alintător tăișul ironiei. Dar Dl. Teodorescu nu-i un revoltat, — e un sceptic.

„In cetatea idealului" nu sînt create „tipuri", nu e o lucrare de sinteză, ci reproducerea unei lumi cu psihologia și cu moravurile ei.

DEMOSTENE BOTEZ

* * *

Al. Rosetti, *Colindele religioase la Romîni*, extras din Analele Academiei Romîne, Seria II, Tom. XL, Memoriile Secției literare, 80 pagini, București, 1920, prețul 8 lei.

O monografie asupra colindelor religioase romînești. Capitolul I cuprinde generalități cu privire la acest gen literar popular. Originea colindatului este romană (în sărbătorile numite *Saturnalia* și *festum Calendarum)*, iar versurile cîntate cu acest prilej n'au fost dela început curat populare, deoarece le-au alcătuit diecii, care s'au inspirat din cărțile sfinte, precum Noul Testament, Viețile Sfinților, și mai cu samă din scrieri apocrife. Din pricina acestui fond al lor, colindele s'au bucurat repede de o apreciare favorabilă în popor, al cărui gust pentru lucruri religioase, în special pentru legende apocrife, era pe deplin satisfăcut, ceiace a contribuit la răspîndirea așa de largă a acestor cîntece. Pe lîngă asta, autorii colindelor au pus în ele foarte mult din sufletul lor propriu, adică din sufletul popular, deoarece ei erau oameni fără cultură; această trăsătură a făcut ca dragostea poporului pentru colinde să crească și mai mult. In gura acestuia însă colindele n'au rămas în forma lor primitivă: cași celelalte produse populare, ele au suferit modificări felurite, potrivit gustului și priceperii acelora care se simțeau împinși de oarecare talent literar să adauge ceva din personalitatea lor la cîntecele auzite dela alții.

Prin aceste schimbări caracterul popular al colindelor a sporit mereu și, totodată, a crescut răspîndirea lor. Așa se explică marea bogăție de variante relative la același subiect.

In capitolul II autorul vorbeşte despre etimologia cuvîntului *colindă*, admiţînd, ca toată lumea dealtfel, că etimonul acestui nume este vechiu bulgar *koląda*. De aici însă nu urmează că şi originea colindatului ar fi tot slavă, mai ales că însăşi vorba slavă *koląda* provine din lat. *calendae*. In acelaşi timp, obiceiul acesta există şi la alte popoare romanice, de asemenea la mai toate neamurile creştine. Afară de aceasta, diferitele înţelesuri ale lat. *calendae* şi ale altor cuvinte din aceiaşi familie, precum şi reflexele lor romanice, arată că încă din latineşte înţelesul lui *calendae* începuse a se schimba în sensul unei apropieri de însemnarea rom. *colindă*. Insfîrşit, prin unele ţinuturi ale Romîniei, în Ardeal depildă, s'a păstrat chiar urmaşul nemijlocit al vorbei latineşti, anume *corindă*, pe al cărui o pentru *ă* d. R. il explică drept un efect al influenţei slav. *koląda*, deşi admiterea acestei înrîuriri nu este numaidecît necesară, căci se ştie că *ă* şi *o* neaccentuat trec lesne unul în altul. La Macedo şi Meglenoromîni influenţa slavă nu s'a mărginit numai la aceia că numele latinesc al colindei a fost înlocuit prin cel slav; la aceşti Romîni cîntecele înseşi seamănă în întregime cu colindele bulgăreşti, atît în privinţa conţinutului, cât şi în aceia a formei.

Discuţia în capitolul III se referă la originea lingvistică a refrenului obişnuit în colinde: *hai ler, hai lerui, ler Doamne*. Dupăce aminteşte pe acei care au încercat să explice aceste cuvinte, autorul se opreşte la etimologia propusă de D. Dan: *Hai lerui Doamne* < *Halleluiah Domine*, formulă repetată adesea în psalmi, de unde a fost luată şi pusă în colinde. D-l R. primeşte explicaţia lui Dan cu corectivul că cuvîntul *halleluiah* nu l-am moştenit din latineşte, ci l-am împrumutat dela Slavi, pentru motivul că numeroase elemente de ordin religios, între care însăşi vorba *preot*, ne-au intrat relativ tîrziu în limbă. Şi atunci, prefacerea în *r* a lui *l* nu mai poate fi explicată ca în elemente de felul lui *sare*, *soare*, etc. (*l* între vocale = *r*), ci are drept cauză disimilaţia la *l* precedent. Refrenul *halleluiah* se întîlneşte, sub diferite aspecte, la Slavi şi la Francezi, în împrejurări analoage cu cele dela noi. Cu vremea *ler* s'a izolat, căci poporul a pierdut conştiinţa originii şi însemnării acestui cuvînt; şi, din cauza lui *Doamne* următor, a fost socotit drept numele unui împărat legendar; aşa se explică naşterea feluritelor legende despre *Ler Împărat*.

In capitolul IV, cel mai întins dintre toate, autorul analizează pe scurt conţinutul a numeroase colinde romîneşti, clasificîndu-le din acest punct de vedere şi indicîndu-le variantele şi originea. In total d. R. constată 27 tipuri de colinde, grupate în 7 cicluri, fiecare tip avînd nenumărate variante.

Ultimul capitol rezumă cele spuse în capitolele precedente. Se stărue asupra nevoii ca folclorul romînesc să se studieze în comparaţie cu cel al popoarelor vecine, în special cu al Slavilor, fiindcă numai în chipul acesta se ajunge la rezultate într'adevăr serioase. Deasemenea nu trebue neglijată cercetarea producţiilor populare macedo- şi meglenoromîne, în acelaşi timp şi paralel cu cele dacoromîne.

In general, studiul d-lui R. este conştiincios făcut şi se citeşte cu interes. Păcat numai că situaţia autorului de începător în asemenea lucrări se vede aproape la tot pasul din stîngăcia şi din lipsa unei strînse legături logice, cu care discută diferitele chestiuni, cu deosebire în primele trei capitole, unde natura lucrurilor tratate ii cerea o siguranţă deplină asupra materiei. Numai aşa ne putem explica pentruce merge relativ greu cetirea şi cercetarea acestei lucrări. Greutatea este sporită şi prin numărul prea mare al citaţiilor şi al notelor submarginale, dintre care destul de multe sînt de prisos.

I. IORDAN

* * *

Alexandru Perietzeanu, *Efectele suprimării constituţiei şi monedei legale asupra producţiunii averii*, 89 pp., 6 lei; — *Efectele măsurilor excepţionale asupra industriei naţionale*, 76 pp., 8 lei. Ambele broşuri tipărite la Bucureşti, în Tipografia „Cultura Neamului Romînesc", 1920.

Problemele pe care le discută d. Perietzeanu în aceste broşuri sînt de cea mai aspră gravitate pentru vremurile de faţă. Războiul a zguduit aşa de adînc lumea întreagă, a ruinat aşa de cumplit munca adunată de generaţii şi rînduiala care asigura existenţa tihnită a mulţimilor, a ridicat atîtea dureroase probleme, a lăsat atîta drojdie de suferinţă şi de ură,— încît fiecare din noi, în orice clipă, sîntem ispitiţi să ne punem dureroasa întrebare: Ce-i de făcut? căci pierim!

D. Perietzeanu are adînc sentimentul primejdiei. Dacă generaţia actuală nu va avea priceperea, curajul şi puterea să pue iar rînduială în haosul ce ne înconjoară, atunci ne-aşteaptă catastrofa revoluţiilor, ani de muncă silnică şi de barbarie pentru generaţiile ce vin. Asemenea ameninţări, zice d. Perietzeanu într'un loc, „par absurde, cînd le spui într'un moment în care luxul trage cele mai frumoase focuri de artificii. E greu să faci pe femeile şi pe copiii noştri să creadă că o să lipsească pînea, cînd cofetăriile abundă ca astăzi de o varietate nesfîrşită de prăjituri, reprezentînd o enormă risipă de făină! Şi cu toate acestea, pe cînd se consumă prăjiturile, teribila scadenţă se apropie."

Se apropie, da. Şi în general lumea o lasă să se apropie fără a o înţelege. Şi nu e vorba atît de lumea fără răspundere, de acea turmă care se îndreaptă zîmbind nepăsătoare spre prăpastie şi spre moarte, bucurîndu-se numai de clipa de faţă,— ci de acei aleşi care conduc destinele ţărilor şi neamurilor şi care ar trebui să străpungă cu mintea dincolo de ceaţa ce ne înconjoară.

In ce priveşte ţara noastră, d. Perietzeanu discută trei probleme extrem de interesante, în legătură cu producţiunea şi dezvoltarea averilor, în legătură deci cu „refacerea":

a) Siguranţa asupra proprietăţii individuale, pentruca muncitorul să fie sigur că va putea beneficia de rodul muncii sale, fie imediat, fie mai tîrziu, dacă va voi să economisească;

b) posibilitatea de a schimba produsele sale cu produsele celorlalţi oameni, fără ca din schimb să piardă ceva din munca sa;

c) cunoştinţa asupra părţii ce el trebue să cedeze colectivităţii pentru serviciile ce-i aduce societatea din care face parte.

In legătură cu aceste probleme d. Perietzeanu dezvoltă chestiunea falsificării obiectului de schimb, adică a monedei legale, leul-aur, care a fost înlocuit cu leul-hîrtie, apoi chestiunea suprimării constituţiei şi a introducerii măsurilor excepţionale.

Şi schimbarea monedei şi suprimarea garanţiilor constituţionale, înlocuite cu măsuri de excepţie, au fost lucruri necesitate de înfricoşatele zile ale războiului. Pacea însă n'a mai putut întoarce roata lumii îndărăt. Resortul era stricat. Şi viaţa în toate manifestările ei a început a suferi de grave turburări, aşa de grave, încît unii medici pun o diagnoză teribilă.

Falsificarea obiectului de schimb, suprimarea monedei legale garantată cu aur şi înlocuirea ei cu hîrtie-monedă cu curs forţat, a produs o rătăcire dăunătoare în public. Lumea crede că s'a scumpit viaţa, ceiace nu e adevărat; a dispărut numai banul bun. Moneda actuală, negarantată, nu reprezintă nimic. De aceia toate perturbările vieţii economice. Ţăranii de pildă o cred bună şi se cred bogaţi dacă adună pe producte cîteva pachete de sute ori de mii de lei. Crezîndu-se bogaţi şi aşteptînd o ieftenire, au o tendinţă hotărîtă de a nu mai munci. Alţii, care de asemenea se înşală, îşi vînd pe preţ mare

proprietățile, schimbind un fond de valoare, pe bani care nu prețuesc nimic. Cînd observă că s'au înșălat, se grăbesc să cumpere iar bunuri imobiliare cu prețuri sporite, pierzînd. Specula cu pămînturile și casele, al căror preț crește necontenit și care îmbogățește anume oameni, e un rezultat al acestei confuzii între leul-aur și leul-hîrtie. In fața îmbogățiților de războiu stau rentierii, care primesc pentru banul lor bun de zece ori mai puțin decît înainte, deoarece leul-hîrtie astăzi are în general o valoare de zece ori mai mică decît cel de aur; funcționarii care cu leafa sporită de azi nu-și pot împlini nevoile imediate, și alte categorii a căror muncă altădată spornică, tinde astăzi la nimic din pricina acestor bolnave și anormale prefaceri. In acelaș timp moneda aceasta depreciată trece în străinătate pe parfumuri și obiecte de lux. Dacă noi am căuta să îmbunătățim valuta exportînd grîu, cantitatea ar fi complectă, căci moneda noastră de hîrtie adunată în străinătate s'ar întoarce în țară sporind și mai mult circulația ei aici. De aceia, crede d. Perietzeanu, nu e alt mijloc de a vindeca boala decît revenirea iarăși la vechiul mijloc de schimb, moneda de aur sau garantată cu aur. Până atunci o mulțime de oameni îmbogățiți din speculații, enorme deplasări de averi în folosul unora și în dauna altora, fără muncă, fără valori reale, ceiace de fapt produce numai încurcătură și nenorocire.

In ceiace privește efectul măsurilor excepționale, d. Perietzeanu ia ca pildă legea chiriilor. Această lege, zice d-sa, are un efect exact invers decît cel pe care probabil l-a voit legiuitorul. Mai întâiu ea face ca chiriașul, protejat și nepus în situația de a se restrînge, imobilizează încăperile de locuit existente. Al doilea, face ca proprietarul care primește pentru fondul lui de bani buni o rentă ce nu reprezintă puterea de achiziție a leilor-aur de altădată,—să nu se simtă deloc tentat să construiască. La aceasta adăogîndu-se criza de materiale și de transport, sporul construcțiilor devine o imposibilitate. Nedreptatea devine uneori și umoristică. Proprietarul n'are drept să se folosească de bunul lui decît în marginile unor prescripții, pe cînd chiriașul poate să tragă foloase din proprietatea străină subînchiriind-o.

Toate aceste lucruri, și altele, în rătăcirea obștească, în ruina fabricilor, în împuținarea producției, sporesc criza morală. Mijloacele s'au împuținat, apetiturile însă n'au scăzut. Lingă averile bieneior războiului, lipsa crudă și perspectiva foamei. Toate la un loc, alcătuesc preludiul catastrofei dacă guvernanții nu vor recurge la mijloace eroice. După d. Perietzeanu nu există decît un mijloc: întoarcerea la garanțiile constituționale, reintronarea aurului ca singur mijloc de schimb consacrat de veacuri de experiență, asigurarea proprietății ca singur rost al muncii și economiei. După aceasta, ordine și muncă. Altfel lumea e condamnată să se întoarcă îndărăt, spre vremurile de întuneric și barbarie.

Cu toate rezervele și tendințele lor vădit conservatoare, broșurile d-lui Perietzeanu sînt foarte interesante și aduc lumină în întunericul acestor triste zile.

M. Sd.

* * *

Charles Andler, *La décomposition politique du socialisme allemand.* (1914-1919). Paris.

După mărturisirea însăși a autorului, opera lui scrisă într'o atmosferă încărcată de patimi e departe de a avea obiectivitatea științifică. „Această carte e o carte de războiu. Să nu se aștepte dela ea seninătatea perfectă a unei opere de știință pură. Niciunul din noi, în criza formidabilă din care eșim, nu s'a putut considera fără de un morbid orgoliu, deasupra încăerării. M'am înrolat ca cetățean și am combătut în rangul meu".

Totuși, prin cunoștințele întinse pe care le posedă autorul asu-

pra socialismului cași a mentalității poporului german, ea nu e lipsită de interes și de actualitate.

Teza, pe care distinsul profesor al Sorbonei încearcă s'o dovedească cu ajutorul unui bogat material de citații din revistele și presa din ultimii ani, e caracterul contrarevoluționar al socialismului german.

Cu toată campania lui de reforme democratice înainte și în timpul războiului, în urma congresului dela Würzburg, partidul socialist a apărat în realitate cauza militarismului și a monarhiei germane împotriva idealului său de clasă și a celui republican.

In epoca 1863-1890, care poate fi numită perioada eroică a socialismului german, erau în credința lui două articole importante: ideia republicană și antimilitarismul. Pe cînd socialismul francez, cu toate ezitările lui, a urmărit în mod constant consolidarea republicei și, subt influența lui Jaurès, democratizarea treptată a militarismului,—socialismul german a început subt gestiunea lui Bebel să părăsească cele două idei și în timpul războiului a renunțat cu totul la ele.

Dacă Bebel era un adversar al oștirii permanente și se declara partizan al națiunii armate și al sistemului milițiilor după tipul elvețian, Max Schippel urmînd pe Engels, fost artilerist în gardă și autoritatea strategică a partidului, susținea necesitatea cadrelor pentru apărarea națională, iar Heine se ridica împotriva refuzului creditelor militare.

La 1913, în fața spectrului invaziei ruse, deputații socialiști votau un miliard pentru înarmări și acelaș motiv, împreună cu teama că vor pierde încrederea maselor și vor atrage împotriva lor mînia poporului, îi făcea să voteze în momentul declarării războiului, creditele militare.

In primul an, toți au fost îmbătați de uniunea sacră și Noske scria că imensa majoritate a partidului socialist era îndărătul lui Moltke și Hindenburg. Faptul nu poate să mire prea mult pe acei care cunosc spiritul partidului socialist german, de acelaș ordine cu militarismul, spirit de cazarmă, subordonat unei filozofii a intereselor și a forței.

Acelaș lucru se poate spune și în privința ideii republicane. Sentimentul profund democratic a lipsit totdeauna social-democrației germane, condusă milităreste de o prezidenție brutală și de un stat-major de feldwebeli.

Dacă bătrînul Liebknecht era republican și susținea că reforma socială nu poate avea loc înaintea celei democratice, el contribuia la discreditarea sufragiului universal și a parlamentarismului, desgustînd masele de formele burgheze republicane din America, Elveția sau Franța, țări în care, după părerea lui, domnesc coalițiile de bancheri, un regim politic fraudulos și dușman muncitorilor.

In timpul războiului, socialiștii renunță, încetul cu încetul, la intransigența lor față de stat, apropiindu-se din ce în ce mai mult de monarhia prusiană. Pacizarea cu clasele sociale care dețin puterea, devine din ce în ce mai strînsă. Pe cînd înainte de războiu, economia marxistă insista asupra antagonismelor de interese dintre capitaliști și muncitori, acum ea observă solidaritatea de interese ce domină antagonismul. Lupta de clase nu trebuia să ia forme ce compromit apărarea, spune Wolfgang Heine.

Șefii sindicaliști în frunte cu Legien, oameni de afaceri prudenți și calculatori, temîndu-se de sarcinele care ar apăsa asupra clasei muncitoare în urma unei înfrîngeri militare, împing mai ales partidul în această direcție.

Dela început politica sindicatelor a fost națională și guvernamentală, o politică de interese care condamna greva și răscoala ca o aventură.

Ideia că concepția de stat trebue respectată, că monarhia nu trebue înlăturată, ci democratizată, își face tot mai mult drum. Împăratul să promită numai libertăți publice, drepturi noi civice și reforme sociale. Social-democrația părăsește ideia revoluției sociale ținînd

cătră un socialism imperialist, disciplinat și dictatorial. Voci tot mai numeroase cer o politică de realități, o nouă mentalitate. Kautsky, bătrînul teoretician, „der parteigewordener Professor", cu ideile lui fosile, e ridiculizat de un Kolb sau Lensch. Revoluția socială care nu-i decît o utopie de proveniență burgheză, e imposibilă. Afirmația după care capitalismul ar fi minat înăuntru, e falsă. Catastrofa nu se va întîmpla după calculul astronomilor marxiști, sinistră profeție a unor vizionari plini de ură. Socialismul trebue să renunțe pentru totdeauna la revoluție și să adopte ca hotărîre tactica parlamentară.

Și cînd împăratul, prin vestitul „mesaj de Paște" promite în 1917 votul universal pentru Prusia, socialiștii se declară mulțumiți la congresul din Würzburg, iar șefii cuprinși de ambiția puterii, nu visează decît participarea la guvernămînt.

E ușor de înțăles că o social-democrație care, în majoritatea ei se mulțumea cu democratizarea Germaniei, în acord cu monarhia, nu putea face o revoluție violentă. Și rămîne suspectă o republică germană în care vedem instalîndu-se la putere, revoluționari care nu voiau să se revolte.

Revoluția dela 9 Noembrie 1918 a pornit dela cîteva elemente fortuite, greve de marinari în Kiel și Hamburg, continuate de acțiunea mai organizată a lui Kurt Eisner la München, elemente care au avut succes din cauza înfrîngerii militare și a mizeriei economice.

Cînd revoluția s'a întins la Berlin, împăratul a fost nevoit să abdice și socialiștii majoritari, captînd cu abilitate curentul, au format cu independenții și spartakiștii un guvern socialist unificat.

Scheideman și Noske s'au sprijinit însă dela început pe forțele vechiului regim și pe bandele de lansquenetți salariați. Militarismul și reacționarismul lor au făcut pe independenți și spartakiști să se retragă din guvern, iar încercarea revoluționară a celor din urmă a fost înecată în sînge.

În ceiace privește spartakismul a cărui doctrină e un amestec de blanquism și anarhism, înrudit cu bolșevismul, autorul consideră dictatura minorității tot ca o metodă de opresiune care nu se deosebește de acea a lui Noske.

În definitiv ceiace a lipsit totdeauna socialismului german sub toate formele sale, a fost sentimentul și experiența democrației.

Marxismul nu i-a putut da noțiunea exactă a raporturilor dintre regimul social și forma politică a unei nații.

El a așteptat pasiv catastrofele care se vor naște din fatalitatea economică și, în fața cataclismului provocat nu de fatalitate ci de oameni, el nu a avut discernămîntul politic și sentimentul responsabilităților.

Subordonînd totul intereselor economice, el a contribuit la adormirea elanului revoluționar într'o muncitorime pe care savanta birocrație a asigurărilor o transformase într'un proletariat rentier.

În afacerile politice interne și mai mult încă externe, a căror control nu l-a avut niciodată, proletariatul a fost inert și, în ceasurile decisive, el a stat îndărătul guvernului imperial, accentuînd nota naționalistă și oportunismul.

Trebue să căutăm pentru această atitudine, pentru acest dispreț al democrației occidentale, o cauză adîncă? E oare Germania împinsă de destin spre un imperialism militar?

Faptele ne dovedesc că, după revoluție chiar, ea n'a renunțat la caporalism și la cultul forței.

Dar Germania republicană nu va putea trăi decît repudiind falsa filozofie socială de care e otrăvită și acest lucru nu pare imposibil.

Simțul democratic naște după o lungă selecție istorică. Nu sînt mutațiuni brusce în existența națiunilor și, din cauza încetinelii sentimentale a poporului german, vom aștepta poate cam mult maturitatea lui politică. Totuși, dacă poporul german e încă incult din punct de vedere politic, el e cultivabil. Tradiția revoluționară idealistă dela 1848

n'a pierit cu totul din sînul lui și din ea s'a alimentat entuziasmul unui Kurt Eisner.

Deși colorate la fiecare pas de atacuri personale împotriva fruntașilor social-democrației germane și de șarje violente a căror temeinicie nu poate fi controlată, concluziile care se degajează din voluminoasa operă a lui Andler, par în genere juste.

Și ele sînt desigur de natură să liniștească pe acei care se tem că bolșevismul rus ar putea cu ușurință să invadeze Germania.

OCTAV BOTEZ

* * *

Ott. Dittrich, *Individualismus, Universalismus, Personalismus*. 1917. Berlin.

Dittrich, profesorul dela universitatea din Leipzig, a intenționat să prezinte în conferința aceasta o îndoită prolegomenă: la o filozofie morală pe care o prepară de mult timp și la o expunere a bazelor filozofice dela ale sale „Neue Reden an die deutsche Nation". El studiază pe scurt cele trei direcții tipice care răspund la problema raporturilor individului uman cu lumea, și anume individualismul, universalismul și personalismul. Fiecare din direcții e schițată din punctele de vedere psihologic, etic-politic, metafizic și religios. Punctul de vedere ce-l preocupă mai ales, este cel moral. Moralicește individualismul e caracterizat prin formula „Fiecare pentru sine și nici unul pentru altul", universalismul prin „Unul pentru toți și toți pentru unul", și personalismul prin „Unul pentru toți și toți pentru unul și totuși fiecare cu totul el însuși". Deosebirea dintre individualism și personalism, mai ușor de confundat, o așează pe deosebirea dintre eu și persoană. După Herder, Dittrich deosebește în individ un eu: ceiace este unitar și deosebit de celelalte existențe, și un eu propriu: o personalitate. Spre deosebire de Herder care vedea eul propriu în rațiune, și de Sawicki care îl vedea în individul rațional, cu conștiința de sine și cu liberă autodeterminare,—Dittrich îl delimitează în: iubirea rațională. Direcția întemeiată pe eul întreg este individualismul; cea întemeiată pe eul propriu este personalismul. Punctele de vedere psihologic, politic, metafizic și religios sînt în necesară relație cu cel moral care a condus la diviziunile de mai sus. Punctului de vedere moralicește individualist îi corespunde o psihologie unitară a individului, adică fără deosebirea dintre eu și propriul eu; o politică de forță în favoarea individului; o metafizică pluralistică; și o religie de divinizare a eului. Punctului de vedere moralicește universalist îi corespunde o psihologie de considerare a spiritului individual ca o dependență de întregul spiritual, până acolo încît nu e decît un obiect și un instrument al totului spiritual; o politică de forță în favoarea majorității; o metafizică de unificare a pluralității, a relativelor într'un întreg, în absolut; și o religie panteistă. Punctului de vedere moralicește personalist îi corespunde o psihologie de eu propriu ca absolut de libertate internă pentru iubirea rațională; o politică de libertate comună înăuntrul statului și între state; o metafizică de considerare a persoanei ca un absolut relativ: absolut prin autodeterminarea sa de iubire rațională, și relativ prin relațiile ei cu celelalte persoane; și o religie teistă.

Felul însă cum pregătește expunerea și discuția problemii, amintind numai de concepții deosebite de ale sale, nu și de cele asemănătoare, reducerea direcțiilor la cele trei, a punctelor de considerare a direcțiilor la cele patru, expunerea direcțiilor și critica individualismului și universalismului, definirea ce dă eului propriu, pretenția că raporturile punctelor de vedere ar fi necesare, sau afirmații ca aceia că poporul german și aliații săi au luptat pentru existența personalistică, deci liberă, a umanității,—sînt teze ce mi se par criticabile.

*

Ed. Müller, *Die Musikpflege im neuen Deutschland*, 1920. Verlag von Beer & Thiemann, Hamm-Westfalen.

Autorul zice că este timpul să se îngrijească mai puțin de starea materială a poporului german, și mai mult de cultură, căci oamenii sînt deasupra animalelor de muncă, pur și simplu. Intre valorile culturale de propagat, autorul pune între primele, muzica, datorită repaosului, plăcerii, înfremărîii, interiorizării și simpatiei ce produce. Dar muzica stă rău în urma războiului. Este rău și de muzicianii, rău și de public, și cine cîștigă în schimb sînt cinematografele, cafenelele, carnavalele, chermesele, jocul de cărți, varieteurile și cabareturile.

Este, cum am spus, rău de muzicianii, căci nenumărate talente muzicale se pierd desigur în popor fără ca nimeni să le știe descoperi; specialiștii nu cunosc cum ar trebui tehnica și istoria muzicei; artiștii simt ură unii pentru alții și nu simt solidaritatea; în școală profesorii de muzică au un rol secundar; guvernanții nu cunosc însemnătatea muzicei; compoziștii nu vor să mai lucreze muzică utilă de dans, de masă, de grădină, de petrecere, ci vor să producă numai pentru veșnicie.

E rău și de public. In loc de muzică se fac pe socoteala lui afaceri bănești; dirigenții reprezintă opere foarte grele pe care publicul nu le înțelege; micile societăți muzicale neavînd muzică nouă pentru puterile lor, schilodesc pe Beethoven, Brahms și Wagner; în școli se repetă mereu aceleași cîntece și nu se știe descifra un text muzical simplu.

Așa fiind întocmai, Müller, „Musikdirector", oftează și ne spune: „Noi Germanii sîntem, din punct de vedere muzical, niște analfabeți".

Cum să se schimbe starea de azi măcar în parte?

Müller face o serie de propuneri, și cum e un om de experiență, merită să fie luate în considerație. El vede schimbarea în bine, posibilă, numai printr'o energică propagandă școlară și extrașcolară.

Ca școala publică împreună cu cea privată să rodească, e nevoe mai întâiu să fie reformate amîndouă. Müller cere ca școlile de muzică publice să fie de trei feluri: o școală pentru cîntăreți și pentru executanții de orhestră, o alta să formeze diletanții muzicali care vor da publicul select al muzicei, și însfîrșit o înaltă școală de muzică să educe marile forțe muzicale. Ele să fie instalate și subvenționate în toate orașele. — In ce privește învățămîntul privat, Müller propune să nu se mai poată profesa decît cu permisiunea statului, care să controleze serios ambele învățăminturi.

In afară de mijlocul școlar de progres muzical, mai este și cel extrașcolar. Müller sfătuește, în consecință, să se alcătuiască orhestre și coruri populare; societățile populare de muzică să nu fie așa de exclusiviste ca până acuma, ci să primească în ele pe toți cîți arată chemare sau bunăvoință; profesorimea, muzicianii neprofesori și autoritățile să dee concursul lor moral și bănesc; în școlile normale să se îngrijească mai mult de formarea muzicală a învățătorilor, căci la sate ei sînt aproape singurii în stare de o propagandă extrașcolară.

G. SAVUL

* * *

P. J. Jouve, *Romain Rolland vivant*, 1914-1919, Librairie Ollendorff, Paris, 1920.

Poetul Jouve nu mai este un începător și cu atît mai puțin un necunoscut. Războiul l-a scos pe primul plan alături de puținii care și-au pus scrisul în slujba ideii pacifiste. Mai patetic decît Barbusse, mai sincer, poate, dar mai puțin dramatic și cu viziune mai puțin sintetică, el poate privi înapoi peste o operă respectabilă. Pierre Jean Jouve a făcut parte cîndva împreună cu Jules Romains, Georges Duhamel, Charles Vildrac, Luc Durtain din gruparea avîntată și ge-

rească a „unanimiștilor", predestinată parcă să dea pe principalii luptători ai umanitarismului din timpul și din urma războiului. Retras prin anul 1915 în Elveția romandă, în ținuturile pline de o stăpînită poezie din jurul lacului de Geneva, el avu prilejul unei legături strînse și prelungite cu Romain Rolland, pe care — contrar unei versiuni tendențioase — războiul îl surprinsese acolo. Jouve deveni tovarășul de toate zilele, emulul, mai mult, confidentul lui. Prin aceasta fu pus în situația de a surprinde toate aspectele sufletului, toate tainele gîndirii ilustrului scriitor și de a nota o serie de reflecții auzite în decursul lungilor sale discuții meditative, care constituesc o mărturie mult mai scumpă despre ideologia lui Rolland, decît tot ce a scris el însuși în timpul anilor de războiu.

Volumul nu ne dă portretul și nici biografia. El este ceva mai mult decît o banală monografie literară: un comentariu analitic și sistematic al concepției lui Rolland. Scriitorul dispare pentru a scoate în evidență personalitatea morală, cugetătorul, omul. Jouve face un tablou de ansamblu compus dintr'o infinitate de piese mici: ideile lui Rolland. Un tablou făcut cu lupa impresiilor de toate zilele, cu o infinită simpatie și cu patima adeptului. Cartea nu poate și nu vrea să fie obiectivă în sensul de a obiectiva faptele, de a mări distanța de privire. Pentrucă este povestea unui prietin. Și valoarea ei stă tocmai aici.

Este justificarea unei mișcări prin gîndirea celui mai strălucit reprezentant al ei. Ea nu se coboară niciodată până la tonul și nivelul unei pledoarii, ci rămîne dela început până la sfîrșit aceia ce trebue să fie: proclamarea unui crez.

Personalitatea lui Rolland, așa cum apare din cartea lui Jouve, este o revelație. Modestia, bunătatea, simplitatea apostolică, credința fervență în ideia umanitară, unitatea neînfrîntă a caracterului, toate tind să arate pe autorul lui „Jean Christophe" ca un exemplar de o neobișnuită noblețǎ. Un mistic cu trăsături tolstoiene dublat de un individualist aproape anarhic — iată pe gînditor. Dacă omenirea nu poate fi salvată, cu prețul nici unui sacrificiu, dacă forța organizată nu poate niciodată să lucreze decît pentru distrugerea omenirii ca unitate ideală, să căutăm cel puțin a scăpa pe individ și, odată cu el, principiul de libertate — iată fondul gîndirii. Ea capătă prin aceasta un pronunțat colorit de scepticism.

Să redăm aici detaliile concepției sale, credințele și opiniile sociale, politice, etice, este cu neputință. După cum nu putem concentra *acțiunea* tragică și din nefericire infructuoasă — așa cum reese din amănuntele, desigur autentice, descrise de Jouve.

Pentru ilustrarea celor de mai sus, reproducem numai acest interesant pasagiu dintr'o scrisoare personală a lui Rolland:

„Putem să ne legănăm cu iluzia că războiul de azi e cel din urmă? In ce mă privește, sînt sigur că nu. Dar religia mea nu stă în a crede că *va fi* un *mai bine*. Ea crede în mai bine. Deci, *el există*. De acum pot privi cu exactitate și imparțialitate spectacolul exterior. El nu mă cutremură și nu mă desperează. Căci dacă el este o realitate, sufletul meu este alta. Cine poate să mă smulgă din brațele ei?"

Volumul lui Jouve aduce un mare serviciu cauzei lui Rolland și din acest punct de vedere constitue o satisfacție bine meritată față de cascadele de injurii din toate țările beligerante. In acelaș timp însă adaugă un comentariu de acum indispensabil pentru înțelegerea adîncă a operei sale atît de complexe.

In fruntea cărții un portret foarte expresiv datorit strălucitului ilustrator Frans Masereel, ale cărui desenuri sîngeroase din ziarul genevez „la Feuille" au stîrnit o justificată admirație.

EUG. FILOTTI

Revista Revistelor

Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială. Anul II. No. 1-3. (Aprilie-Octombre, 1920).

Dl. *Dim. Gusti* are un studiu important, deşi poate cam prea concentrat pe alocuri, asupra **sistemelor privitoare la societatea viitoare: comunism, socialism, anarhism, sindicalism şi bolşevism.** De un interes actual sint mai ales părerile sale asupra bolşevismului. In celace priveşte trecutul, bolşevismul predică războiul civil, revanşa pentru suferinţele trecute; in celace priveşte viitorul, e adeptul anarhizmului comunist; pentru prezentul tranzitoriu se pretinde marxist; nu este insă marxist ci decretist, politicist şi babouvist, crezind că revoluţia politică va aduce pe cea socială.

Dictatura proletariatului, negarea democraţiei şi a sufragiului universal nu sint marxiste. Această dictatură nu e impersonală, ci duce la acea oligarhică de partid şi chiar de cezarism. Sovietismul şi dictatura reprezintă doctrina străveche a absolutismului politic şi a dreptului celui mai tare şi cu drept cuvint bolşevismul a fost caracterizat de Kautsky ca „socialism tatar".

Pentru a masca oportunismul său, Lenin a găsit o formulă ştiinţifică: experienţa. „Experimentatorul social Lenin trebue pus alături de Metz, Owen, Cabet, Fourier care plecau dela premisa fundamentală falşă că materia socială se poate crea din nimic". Condiţiile istorice, cosmice, biologice şi psihice ale unei societăţi nu pot fi insă create in chip artificial şi numai aşa se explică dezacordul grav dintre teoria şi practica bolşevică cu toate inconsecvenţele ce decurg din ei.

Mai remarcăm un studiu asupra feminismului, datorit D-nei *Calypso Corneliu Botez*, un altul asupra reformei electorale de Dl. *Dim. Xenopol*, deasemenl numeroase şi intinse recenzii.

Revue des deux Mondes (Septembre, Octombre).

Paul Bourget ne dă o profundă analiză a lui Mérimée ca nuvelist. Una din erorile criticei moderne e după el partea excesivă acordată documentelor. Adevărul profund al unui artist literar se revelează mai sigur in apelul interior care il decide să aleagă pentru a se manifesta, cutare sau cutare, gen sau stil. Dacă in Mérimée, considerăm omul,—pe deoparte aşa cum ne apare in nuvele caşi după unele mărturii autentice, iar pe de alta legile cunoscute ale nuvelei,—ne vom da samă imediat de ce autorul lui Matteo Falcone a adoptat aproape exclusiv forma aceasta de artă, cauzele pentru care a excelat in ea, originalitatea caşi limitele sale.

Mérimée a fost un mare emotiv, care, temindu-se de violenţa sen-

zibilităţii lui, se inchidea in el insuşi, luind faţă de societate o mască de răceală. Neincrederea sa avea un caracter defensiv, căci, simţindu-se uşor vulnerabil, el voia cu orice preţ să se prezerve de contactul şi de privirea aproapelui. Dar a nu te increde in propria ta senzibilitate e totdeauna, in oarecare măsură, a nu te increde in viaţă. Şi impresiile in mijlocul cărora a crescut Mérimée, născut la 1803, acea cronică de eroism şi de moarte care au fost amintirile vii ale teroarei şi ale imperiului, au accentuat tendinţa lui naturală spre pesimism. Ele explică şi alte două trăsături din fizionomia morală a lui Mérimée: admiraţia energiei şi simţul ascuţit al ferocităţii latente in animalul omenesc. La aceştea trebue să adăogim o alta prin care Mérimée, caşi Stendhal se deosebesc de falanga romantică din 1820 cu religiozitatea ei cunoscută: ateismul radical moştenit dela cugetătorii secolului al XVIII şi materialismul lor ideologic. O urmare a acestei filozofii e absoluta amoralitate intelectuală. Psihologia ingustă, dar ascuţită, a unui Stendhal şi Mérimée e lipsită de orice etică.

Mérimée s'a specializat in nuvelă, din cauza temperamentului său de emotiv care căuta in orice moment să se stăpinească şi a obiceiului de control interior al facultăţilor sale. Geniului său de povestitor il repugna expanziunea. Dacă ar fi fost poet, ar fi ales desigur rigoarea concisă a sonetului, dacă ar fi fost dramaturg, piesa intr'un act.

Nuvela nu e un roman scurt care să cuprindă o serie de episoade, mai mult sau mai puţin legate intre ele. Ea alege, izolează un episod profund semnificativ şi procedează, nu prin dezvoltare, ci prin concentrare. Şi Mérimée era incapabil de suflul larg necesar romanului, care nu e decit un poem epic transformat sau degenerat. Singura dată cind a incercat acest gen, in „Cronique du règne de Charles IX", el n'a reuşit. Acest roman, nu prea lung, deşi conţine părţi admirabile, lasă de dorit ca compoziţie, nu are un punct central, perspectivă, mişcare.

„Colomba", această tragedie a vendettei corse, nu e un roman, după cum nu e nici „Carmen", cea mai tipică din creaţiile lui. Aceste lungi nuvele nu au de altfel mai mult de o sută de pagini. „La double méprise" e ceva mai scurtă, „Tamango" are patruzeci de pagini, „Matteo Falcone" treizeci, „L'enlèvement de la redoute" treisprezece pagini. Dar aceste scurte povestiri, gindite şi simţite lăuntric, sint atit de mişcătoare, dramatice, bogate in observaţii, incit lasă o impresie mai puternică decit atitea alte romane intregi.

Toate nuvelele lui Mérimée au un caracter tragic şi cuprind crize de violenţă. Eroii sint tipuri intens caracterizate, aparţinind unei umanităţi aspre, intacte, vecine cu animalitatea primitivă şi unor ţări ca Andaluzia, Navara, Corsica, Grecia, Asia minoră.

Mérimée simţea vitalitatea spirituală anemiindu-se in jurul lui şi, de acord cu maestrul său Beyle, o atribuia opresiunii civilizaţiei moderne care micşorează omul. Şi ca acesta, el işi procura o compensaţie imbrăţişind cu imaginaţia existenţele semi-barbare, lipsite de cultură, dar bogate in senzaţii şi energie.

Deşi Mérimée era ironic până la cinism, povestirile lui lasă de cele mai multe ori o impresie gravă, uneori severă. Nihilismul său intelectual, cu desperata lui axiomă după care viaţa omenească e lipsită de senz, nu rămine fără de efect asupra noastră.

Maurice Pernot: **Incercarea polonă.** Autorul care a sosit in Polonia la sfirşitul lui Mai, cind „armata mareşalului Pilduski" intrase in Kiev şi a văzut peste două luni „hoardele roşii" la porţile Varşoviei, ne dă impresii şi observaţii asupra spiritului public şi a problemelor politice ale noului stat.

La Cracovia şi Lemberg, el a găsit oameni legaţi de vechea stare de lucruri prin prejudecăţi, tradiţii şi interese. In Polonia de azi, caşi in Italia odinioară, ideia de independenţă e unită pentru mulţi

cu ideia de revoluție și unii conservatori galițieni nu se pot împiedeca de a vedea în noul regim triumful democrației muncitoare și țărănești, expropierea și împărțirea pămînturilor. Campania în Ukraina, politica militară și imperialistă a guvernului erau aspru criticate de aceștia. Ce rost a avut alianța cu aventurierul Petliura și cine garantase celor din Varșovia fidelitatea sau chiar neutralitatea populației ukrainine? Sentimentul dominant la Lemberg e ura împotriva Ukrainienului sau Ruteanului. Autorul explică acest sentiment amintind politica de diviziune practicată de guvernul din Viena între proprietarii polonezi și țăranii ruteni, dar și prin spectacolul orașului devastat în Noembrie 1918, cînd „Rutenii" au răzbunat împotriva foștilor lor stăpîni umilinți seculare.

In Varșovia, dimpotrivă, politica guvernului și militarilor avea mulți partizani. Statul-major asigură că a voit să prevină prin acțiunea sa ofensiva bolșevicilor. Socialiștii aprobau expediția care trebuia să elibereze Ukraina de subt jugul rus.

In cabinetul Skulsky cași în dietă, cei mai mulți susțineau că statul polonez trebue să-și fixeze el singur printr'o operație militară frontiera orientală pe care conferința păcii nu o stabilise în chip definitiv. Intre Rusia și Polonia, Rușii albi la Nord, Ukrainienii la Sud vor forma două state tampoane înzestrate c'o largă autonomie, dar subt protecția poloneză. Această politică care reprezintă „tradiția varșoviană" nu e rău văzută numai în Galiția, dar și de partizanii unei apropieri de Rusia. După părerea lor, Germania e inamica ireductibilă; și toate forțele poloneze trebue concentrate spre West. In fruntea acestui grup e fostul ministru de externe Dmowsky care în Dietă, cași în consiliul apărării naționale, s'a opus campaniei spre Kiev. Paderewsky reprezintă aceiași politică, iar exministrul rus Savinkof a fundat în Varșovia un jurnal care susține apropierea ruso-poloneză.

In celace privește politica internă, — rezultatul alegerilor, care fuseseră prezidate de un guvern cu tendinți socialiste, a fost complex și indecis. In Dietă se întîlnesc nu mai puțin de 12 partide. In frunte, vine partidul țărănesc cu cele două grupuri conduse de Witos și Thugut (107 membri). El e format din proprietari mijlocii cu idei moderate și din proprietari mici cu idei mai radicale. Uniunea populară națională (74 membri), vechiul partid național democrat condus de Glombinsky formează, împreună cu conservatorii, aripa dreaptă a adunării. Centrul e format de coaliția național populară (73 membri), condusă de Skulsky. La stînga e partidul socialist (35 membri), partidul muncitorilor naționali al lui Brejky, „radicalii galițieni", zece evrei și nouă germani.

După cum se vede, socialismul e slab reprezentat în parlament; cei mai mulți deputați aparțin clasei țărănești ale cărei sentimente sînt conservatoare. Burghezia are înclinații liberale. Naționaliste sînt însă toate partidele.

După declarațiile arhiepiscopului Teodorowicz din Lemberg, bolșevismul nu e posibil în Polonia, unde muncitorii au oroare de revoluție, iar țăranii nu vor să audă de comunism. Primejdia cea mare, sînt însă, după părerea prelatului armean catolic, evreii. Nu numai cei localnici dar și „acei pe care guvernul rus i-a aruncat asupra Poloniei pentru a o slăbi și corupe". Ostili independenții polone, ei se bucură de victoriile bolșevice.

Deși în parlament nu sînt decît o duzină, influența lor e puternică în afaceri și presă. Clerul polonez joacă un rol însemnat în politică și are în parlament 30 reprezentanți. Acțiunea socială pe care o exercită e intensă și urmînd exemplul clerului din Posen, el a grupat muncitorimea în sindicate creștine de 4 ori mai numeroase ca cele socialiste. Opera de unificare complectă a unei țări, a cărei populație și teritoriu au fost timp de o sută cincizeci de ani subt trei stăpîniri diferite, e desigur grea. Vechiul regat polonez care a fost subt stăpînirea rusească, e

în toate privințele mult mai înapoiat ca Posenul și Galiția. O mare dificultate pentru Polonia, care are destui oameni politici, e lipsa de administratori și de funcționari. In Rusia și în Germania, Polonezii au fost sistematic înlăturați dela sarcinele statului. Cei din Posen, maiștri în administrație privată, nu prea vor să accepte funcții publice. Galițienii au practica afacerilor, dar sînt suspecți pentru vechile lor legături cu Austria, sau prin tendințele lor reacționare.

Mercure de France (Septembre).

Intr'un studiu asupra **bolșevismului**, cunoscutul filozof rus *Chestoff* descrie în culorile cele mai întunecate regimul politic și social care stăpînește Rusia actuală.

După părerea lui, bolșevismul, cași vechiul țarism, e un despotism ignorant care nu crede în virtute, știință, inteligență, ci numai în forța fizică brutală. Nesocotind libertățile de orice fel, inventii vide ale doctrinarilor Occidentului, sectarii ideologi care conduc Rusia cred că vor putea transforma numai prin decrete o țară analfabetă, ignorantă și nenorocită. Reacționar prin esența lui, nu numai că bolșevismul nu poate crea nimic, crescînd forțele de producție — celace ar fi prima sarcină a unei societăți socialiste — dar el nu face decît să mărească numărul paraziților prin care se caracteriza vechiul regim. Deși au ucis un mare număr de burghezi și biurocrați, bolșevicii nu au reușit să distrugă nici burghezia, nici biurocrația. In fiecare serviciu sînt de zece ori mai mulți funcționari decît trebue și din zece servicii doar unul folosește la ceva. Bolșevicii sînt convinși că cine nu e funcționar e primejdios și deci trebue persecutat. Institutori, medici, ingineri, scriitori — sînt condamnați să moară de foame dacă nu intră în oarda nenumărată a funcționarilor paraziți. Dacă vechea burghezie, formată din fabricanți și negustori, a pierit în mare parte, alta mai nouă s'a format. Mai toți țaranii din Rusia au devenit burghezi și ei țin ascunse în pămînt milioane de ruble emise în timpul țarului sau a lui Kerensky. La Petrograd și la Moscova, unde alături de mulți briganzi și pungași sînt și oameni care cred sincer în atotputernicia verbului, se discută la infinit asupra „paradisului viitor", cu care Rusia va înzestra universul; dar pînă atunci celace domnește e foamea, frigul, epidemiile și ura între oameni mereu crescîndă. Ea se manifestă cu intensitate mai ales între orașe și sate. Acestea refuză să procure alimente orașelor înfometate. Pentru a smulge pîne dela țarani, sovietele sînt adesea nevoite să trimită la țară adevarate expediții militare de represiune, care nu odată se întorc cu mînile goale, dupăce au pierdut jumatate sau trei pătrimi din efectivul lor.

Căci dacă bolșevicii stăpînesc orașele cu ajutorul teroarei, satele, adică mai bine de nouă zeci la sută din populația Rusiei, nu au fost niciodată subt puterea lor. Ele trăesc de azi pe mîni, fără a recunoaște nici o autoritate centrală. Cea mai bună dovadă în această privință sînt articolele publicate în ziarele din Kiev de comisarul bolșevismului ukrainian Schlechter, articole în care acesta — vociferînd zilnic împotriva satelor care nu vor să dea nici grîu, nici lemne, — îndeamnă pe muncitori, dacă nu vor să moară de frig și de foame, să se înarmeze și să pornească la războiu contra țaranilor.

Cu toate că foamea, frigul, epidemiile se țin lanț, împotriva prevederilor oamenilor celor mai inteligenți și experimentați, sînt aproape trei ani de cînd bolșevismul se menține în Rusia. Cît va mai dura încă, nimeni nu ar putea să prevadă, căci azi trăim desigur într'o epocă în care nu se mai poate raționa numai pe baza bunului simț.

Deși el pare a fi dispărut din omenire, autorul nu se îndoește că bolșevismul, ostil tuturor ideilor de progres și de organizare socială, reușind să se răspîndească cum speră credincioșii lui din Rusia și în Occident, aceasta ar însemna nu triumful ci ruina socia-

lismului, iar pentru atîtea popoare epuizate de suferinți, cel mai grozav dezastru.

Revue Mondiale (Octombre).

Cîteva note interesante ale lui *Nicolas de Segur* asupra lui **Jules Lemaître.**

Impreună cu Anatole France, Lemaître reprezintă reacțiunea sceptică contra criticei teoretice și dogmatice a unui Taine sau Brunetière.

Totuși între ei e o deosebire. France a dispreţuit totdeauna să emită judecăți; a anticipa asupra verdictului posterității i s'a părut temerar și pretențios. Lemaître urmărind principii, avea opinii. Subt diletantismul lui aparent, subt învălișul zglobiu și nepăsător al criticei lui, el ascundea convingeri aprinse, idei puțin largi și principii adesea burgheze. Și ca toate sufletele pasionate, era adesea fanatic. In unele din articolele lui, cum e acel asupra lui Barbey d'Aurevilly, în cartea lui atît de nedreaptă asupra lui Rousseau, Lemaître nu e de loc diletant, ci un om care simte nevoia de a afirma și de a crede.

Acest critic senzibil care ascundea subt surisul lui sceptic convingeri ferme, avea un spirit clar, latin căruia îi repugna înainte de toate obscuritatea. Cu toate sforțările lui n'a putut niciodată înțelege bine pe Ibsen cași literatura nordului.

Ca autor dramatic și ca povestitor, Lemaître reușește nu odată să fie delicios, mai ales atunci cînd nu depășește măsura în ironie.

Ca scriitor, el nu are puritatea și eleganța lui France, limpiditatea divină a lui Renan, deși proza lui nu e lipsită de toate magiile stilului.

Printre cei care au mînuit condeiul la sfîrșitul secolului al XIX, Lemaître va rămînea ca unul din cei mai personali, mai vibranți, mai subtili.

Revue de Paris (Octombre).

Louis Auber: **Neincrederea Statelor Unite față de Europa.** Independența republicei nord-americane datînd dela revolta ei contra unei puteri europene, se poate spune că ea s'a născut cu un sentiment de neincredere față de Europa. Primul ei prezident Waschington a predicat la 1796, in termeni care au rămas clasici, abținerea dela orice alianță permanentă cu puterile europene și izolarea; iar la 1823 prezidentul Monroe, dupăce dădea asigurarea că America nu se va amesteca în afacerile Europei, anunța că Statele Unite se opuneau la extenziunea în America a sistemului politicii europene. De cîteori înainte de ultimul războiu, Statele Unite au luat parte la vre-o conferință europeană, la Haga sau la Algesiras, reprezentanții lor aveau grija să scoată în lumină caracterul excepțional al participării lor și mai ales faptul că ea nu ar putea fi invocată într'o zi de Europa pentru a justifica intervenția ei în emisfera westică.

Doctrina lui Monroe reprezintă singura tradiție diplomatică într'adevăr populară în Statele Unite, fiindcă exprimă clar neincrederea lor în Europa și voința de a trăi aparte atît sentimental cît și geografic. Și pentru a pune în eșec „Societatea Națiunilor", adversarii ei s'au servit mult de inclinația poporului american pentru această doctrină. După părerea lor, pactul societății națiunilor prin art. X implică intervenția Americei în afacerile Europei și înseamnă dar o deviare dela ideile lui Monroe.

Care sînt cauzele acestei neincrederi seculare a Americei față de Europa, deși 36 milioane din locuitorii ei sînt Europeni prin naștere? Americanii nu ignorează și nu au uitat Europa îndepărtată, ci au devenit dimpotrivă americani fiindcă au cunoscut-o prea bine. Europa, pentru un american din popor, e o țară de lupte fratricide, religioase sau naționale, lupte zadarnice — fiindcă toate credințele, toate rasele trăesc în bună armonie pe continentul american. Politica Europei orientale e pentru un american ceva analog cu ceeace ne pare nouă europenilor politica statelor Americei centrale, un focar de intrigi și de asasinate întreținute artificial de profesionalii politicei. Și americanul se îndepărtează de Europa, după cum acasă la el se îndepărtează de politiciani.

Totuși se va spune: America a intervenit în războiu, a făcut o cruciadă în Europa. Da, dar entuziasmul acesta s'a produs prea aproape de desnodămînt și a fost brusc oprit de armistițiu pentruca el să poată transforma profund caracterul național. Americanul nu face lucrurile pe jumătate: sau nu le face de loc, sau le face intens. Pe lîngă faptul că Statele Unite au avut o criză de amor propriu și li s'a părut că efortul lor a fost injust evaluat, ideia însăși pentru care s'au bătut, le-a adus o decepție.

Ei porniseră cu convingerea că soarta războiului și a păcii ar fi in mînile lor, că vor libera definitiv lumea de autocrație, de naționalism și de războiu, că vor reorganiza o Europă nouă după planul american al unei „Societăți a națiunilor". Speranțe mărețe care n'au putut fi realizate. Și deaceia, în timpul conferinței dela Versailles, presa americană denunța lumii imperialismul puterilor europene; spiritele realiste declarau că aliații ar fi trebuit lăsați să ia tot ce voiau cu condiție ca America să reia tradiționala ei politică de izolare față de Europa, iar idealiștii declarau că Wilson nu ar fi trebuit să-i lase să ia atît, refuzînd să subscrie orice angajament față de Europa. Și această stare de spirit s'a manifestat cu o asprime cinică în refuzul Americei de a accepta mandatul asupra Armeniei și de a veni în ajutorul „Crucei roșii Internaționale" cu suma de 50 milioane dolari. Aceiași tendință spre izolare se manifestă și în materie economică și financiară. Aliații care în 1917 și 1918 făcuseră enorme cumpărături în Statele Unite, grație avansurilor constante ale tezaurului american, se deprinseseră cu ideia că vor găsi la New-York toate capitalurile necesare refacerii lor. Dar deziluzia a venit în 1919. După părerea finanței americane, Statele Unite nu pot deveni o mare piață de capitaluri pentru străinătate; ele nu sînt echipate pentru aceasta. Cerințele pieții interne compteazǎ mai mult pentru agricultura și industria americană decît tot exportul pe piețele externe, și financiarul american atît de îndrăzneț și increzător cînd e vorba de afaceri americane, devine după armistițiu timid și neincrezător cînd e vorba de avansuri de făcut Europei.

De altfel, mulți americani au convingerea că brutalitatea lor de a refuza orice concurs economic și politic nu poate fi decît binefăcător pentru Europa. Inchizînd ghișeurile ei guvernelor aliate, America le face un serviciu: le învață să vadă mai clar în finanțele lor și să ia măsurile fiscale necesare. Cei mai mulți americani cred că, dacă ar continua să împrumute pe europeni, banii nu ar servi decît la acoperirea budgetelor marinei și a războiului, la menținerea armatelor, la întreținerea expedițiilor și deci la încurajarea imperialismului.

Gazeta „Nation" scrie la 27 Mart 1920: „Dacă Franța întrebuințează dobînzile pe care ni le plătește în a finanța noi expediții coloniale contra indigenilor din Syria, a urmări visuri napoleoniene în Europa orientală și a susținea mișcări contrarevoluționare aproape pretutindeni, ea să nu creadă că vom consimți pe viitor la alte împrumuturi fără dobînzi și că vom fi generoși pentru cele precedente."

Ar fi inexact să vedem în această politică numai egoism, duritate, negație.

Partea cea mai numeroasă a poporului american crede că, amestecîndu-se în afacerile Europei, s'ar abate dela destinul său, care trebue să fie un pacifism organizator, sentiment simplu, absolut, aproape religios.

Félicien Challaye ne informează asupra **ambițiilor coloniale ale imperialismului japonez.** Departe de a fi mulțumită cu ceeace a primit dela conferința păcii: Shantoung și coloniile germane dela nordul equatorului, Japonia s'a instalat în Siberia orientală în condiții care permit o stabilitate durabilă și a ocupat nordul insulei Sakkalin. Dar imperialismul său, care are la bază anticele tradiții

religioase ale Shintoismului, cași interese economice foarte moderne, inde mult mai departe. Japonia nu are ambiții coloniale numai spre nord, dar și spre sud. In oceanul pacific ea aspiră la posesiunea insulei Hawai, admirabilă bază navală și a Philippinelor americane, care sînt numai la cîteva sute de kilometri de Formosa japoneză. Indochina franceză atrage de asemeni atenția imperialismului japonez. Ea produce mult orez de care Japonia are atîta nevoe și Annamiții sînt considerați ca niște frați de rasă care sufăr opresiunea albilor. Dar prada cea mai rîvnită de imperialismul japonez sînt desigur Indiile olandeze. Marele lor bogății naturale: orez, ceai, tabac, trestie de zahar, cauciuc, petrol sînt pentru capitaliștii japonezi o tentațiune puternică.

Presa japoneză vorbește adesea de „Insulele mării de Sud", așa numitul „Nanyo" care cuprinde Philippinele, Noua Guinee, Celebele, Borneo, Java, Sumatra, e de șapte ori mai întins decît Japonia și are 55 milioane de locuitori.

Și în fața acestor tendinți, cercurile oficiale olandeze sînt cu drept cuvînt alarmate.

La Lettura (Anul XX, No. 5, 1920).

Publicațiune mensilă a cotidianului milanez „Corriere della Sera"

Lettura, pe lingă un bogat material informativ de natură enciclopedică, consacră o bună parte din paginile sale preocupărilor pur literare. Așa, in numărul de față,—pe lingă o novelă a cunoscutului Paolieri și un studiu biografic asupra lui Tozzi datorit profesorului Borgese, remarcăm articolul-interview: **Bernard Schaw își vorbește sieși și mie**, semnat de *Luigi Giovanola*.

Interview-ul, „indispensabilă tortură a celebrității", e de obiceiu un chin (...oarecum dorit) pentru cel care-l acordă; cînd însă e vorba de B. Schaw, acest extraordinar și plăcut agitator de idei, care simte o diabolică plăcere să uimească și să deruteze la tot pasul,—chinul e tot așa de mare pentru cel care-l ascultă.

Ajuns la *home*-ul poetului din centrul Londrei, ziaristul italian așteaptă cîteva clipe intr'un salon, in care afară de *confort*-ul specific anglosaxon, il izbește o ingrămădire de flecuștețe chinezești, turcești și indiene. Dar indată apare „capul de Silen blajin al lui B. Schaw: figură prelungă, puțin cam neastîmpărată; părul și barba albe ca zapada, obraz semeț și rîzător, ochi zîmbitori; o haină lungă se impleticește în jurul unui trup uscățiv și nervos. Cînd a luat loc în fața mea, nu știu; dar îmi părea că brațele-i și picioarele parcă s'au inodat ca să-și facă loc în fotoliu, de teamă să nu izbească cu un genunchi măsuța de ceaiu de-oparte ori cu un cot vitrina cu bibelouri de altă parte. Dar prezența lui vie și reală umple cu adevărat toată camera: glasul său cald și repezit, gesturile-i măsurate, scurtele lui izbucniri în rîs, o populează pe dată cu amintiri, cu imagini și cu idei: cu ideile sale. Eșind in afară din acel ghem neastîmpărat, adîncit în fotoliu, o mînă lungă și molatecă răsucește mereu albeața bărbii cam rară de bătrîn Silen loquace".

Lăsînd la o parte unele date biografice, oarecum cunoscute, pe care ni le furnizează articolul de față, menționăm talentul cu care autorul știe să scoată în relief temperamentul specific al poetului englez, și care explică multe aspecte ale operei sale. Astfel Giovanola pune cît se poate de bine in relief acea diversitate a dialogurilor și mai ales mobilitatea surprinzătoare a ideilor care au de scop să uimească fie prin ciudățenia asociațiilor, fie uneori prin simple calambururi verbale, cum de ex.: „Dante. A avut păcatul de a nu scrie pentru teatru, spre deosebire de Shakespeare care a avut dimpotrivă păcatul să scrie tocmai pentru teatru". „Paradoxul se ivește, irezistibil, de indată ce stai de vorbă cu B. S., la primul contact, și cînd nici gîndești. Paradox, ironie, *humor*, păcăleală... dar curînd bag de samă că S., om mai mult decît spiritual, nu se ia în serios nici pe sine însuși".

Printre altele, vine vorba despre Italia și aci Schaw pare serios:

„Insist asupra umanității recitării actorilor dv. italieni, față cu deprinderea declamatorie a Francezilor și cu receа corectitudine a Englezilor. Dela Eleonora Duse păstrez o scrisoare ca una din amintirile cele mai dragi și mai de preț din lunga mea carieră de critic și autor dramatic. Pot spune, în chipul cel mai absolut, că nici o altă actriță nu s'a bucurat vreodată ca Duse de admirațiunea mea întreagă, necondiționată și entuziastă".

Insfîrșit termină cu o declarație tot așa de impresionantă la Schaw, prin solemnitatea ei: „Pe mine mă interesează oamenii, și cu dînșii ideile și conflictele pe care ei le determină" (nu frumusețile naturii ori ale artei, fie ele chiar și din Italia!).

Il Marzocco (Anul XXV, No. 39, 1920).

De douăzeci-și-cinci de ani, apare la Florența, săptămînal, acest ziar literar, în care nu se publică decît judicioase aprecieri critice asupra ultimelor publicațiuni și evenimente de samă din mișcarea culturală italiană. Fără a fi un simplu buletin bibliografic (ca „I libri del Giorno", in solda Editurii Treves din Milano) sau o simplă foae literară, în care novelele și poeziile zilei să stînjenească substanțialele aprecieri estetice (de cele mai multe ori),—*Marzocco* (cu tot modestul lui format de ziar al unui club politic de provincie moldovenească) este una din cele mai serioase și mai vii manifestări ale criticei contemporane italiene. Oferind cu bunăvoință coloanele sale „universitarilor", cași începătorilor anonimi, știe să se facă totdeauna interesant, atît in ce privește mișcarea literară italiană, cît și cea din străinătate.

[Ca particularitate, vom aminti că titlul nu poate fi cu precizie explicat, întrucît e în legătură cu o legendă medievală florentină: legenda puilor de lei dela *Palatul Senorial* (și azi se văd pe placarda intrării și, alături, pe colonadele *Logge-i dei Lanzi*)—numele de „marzocco" perpetuindu-se în tradiția populară cu sensul de „leu protector al Florenței",—cași „crinul roșu"].

In numărul amintit, *Luigi Tonelli* se ocupă de ultimul roman al Graziei **Deledda**: „**La Madre**" (Milano, Treves, 1920), pe care-l judecă în raport cu restul producțiunii cunoscutei romanciere sarde.

Opera „deleddiană" este produsul a treizeci de ani de febrilă activitate literară și numără aproape treizeci de romane,—deci unul pe an!

Inainte de apariția capodoperei sale (*Elias Portulu*—1903), scrierile primului deceniu sînt mediocre și pline de un optimism dulceag. Originalitatea Gr. Deledda se developă sub înrîurirea și în tovărășia marilor romancieri ruși (Dostoevski și Tolstoi mai ales) pentru care mărturisește a avea o entuziastă admirațiune; astfel opera sa se colorează de misticismul și pesimismul ce-o caracterizează alături de profunda introspecțiune. Această influență slavă nu eclipsează însă originalitatea romancierei „căci, în realitate, acele ilustre modele îi dădură numai o clară conștiință despre cele ce exista demult în spiritul său."

Nota dominantă în romanele acestei scriitoare sarde, este fatalismul creștin și superstiția, iar aspectul psichologic fundamental al sufletului său este tristeța; de obiceiu, eroii Deleddei reprezintă un suflet chinuit de lupta dintre patimă și datorie, dintre Bine și Rău, dintre ideal și real,—„suflet care, chiar cînd ese învingător, lasă printre ruine și spini, fîșii de carne și boabe de sînge". Tristețea aceasta este tristețea senzualității irezistibile și furtunoase, a singurătății morale și materiale, dar mai ales tristețea patimii pe care Deledda o descrie cu mare putere de analiză introspectivă.

Stilul, adequat acestui fond, nu este dens și energic, ci analitic, fluid, difuz. Adesea romanciera se lasă,—fără control,—în voia „magnificei sale facilități narative" (și prin această predilecție cîmpiile Sardegniei au găsit în ea un interpret genial): „Sările cețoase și languroase, zorile cele pallide, nopțile sclipitoare de licurici și de

steje, găsesc toate pe paleta Deledde-i culori delicate și nuanțate, penumbre și clar-obscururi perlate, iar pe tastiera sa, sunete plăpinde și alese, monotone și persistente."

In recentul roman — *Mama* — apar toate calitățile și defectele romancierei, caracteristicile pozitive, cași „slăbiciunea sa organică".

Subiectul (o văduvă sărmană care face toate jertfele posibile ca fiul său să ajungă preot în satul lor și care moare de frică, atunci cînd îl vede ajuns, dar — tînăr cum este, pe punctul de-a se compromite printr'o profană legătură de dragoste cu o fată din sat), subiectul este de fapt diluarea unei acțiuni restrînse care, concentrată într'o novelă, — ar fi eșit „un mic cap de operă". De acest defect „organic" se leagă și al doilea tot atît de grav: lipsa unui personagiu central și oscilarea acțiunii între mamă (Anna) și fiu (Paulo). „Astfel că, în ultimă analiză, romanul ne apare plin de lumini și de umbre, amestecate în mod confus, și fragmentar."

Mama are și calități, — desigur!, — (mai ales stilistice, și în special descriptive, datorite rutinei scriitoarei), pe care însă recenzentul le presupune, dar le tace, căci le crede dela sine bănuite de orice cetitor „inteligent" și care cunoaște, din trecut, pe Grazia Deledda.

I libri del giorno (No. 6).

R. Cantalupo: **Dadà sau dementia precoce.** Cantalupo trimete dela Paris o cronică, unde vorbește despre noua grupare mai mult sau mai puțin artistică, despre care se discută mult în Franța, Elveția și Germania. Ceiace e mai interesant pentru noi, e că șefii și inițiatorii mișcării dadà sînt „doi bravi băeți romîni, cam țicniți": Tristan Tzara și Francisc Picabia.

Inceputurile dadaismului ar fi fost la Zürich, în 1917, genitor fiindu-i Tzara; dela Zurich a fost introdus la Paris de Apollinaire; astăzi printre partizanii francezi numără pe doi scriitorași ziși de avantgardă: Cendrars și Cocteau; scot o foae „391" și dau reprezentații vesele foarte căutate de curioși.

La reprezentația la care a asistat și Cantalupo, invitația chema pe „burghejii, beoțienii și filistinii" și despre „principiile" mișcării scriau: „Arta valorează mai mult decît un cîrnăcior, mai mult decît femeile, mai mult decît orice. Arta este un produs farmaceutic pentru imbecili. Cubismul reprezintă lipsa de idei. Picabia nu știe nimic, nimic, nimic. Face așa ca publicul să zică: nu înțelegem nimic, nimic, nimic. Dadaiștii nu sînt nimic, nimic, nimic. Foarte sigur că nu vor ajunge la nimic, nimic, nimic".

„Serata dadaiștilor a conzistat din urlete de animale, zgomote de automobil, trăncănituri de piano. Au jucat o piesă, unde personajele vorbeau băgate 'n saci, și la sfîrșitul piesei, autorul a apărut pe scenă, purtînd la gît atîrnată o tăbliță, pe care era scris numele său. Cum publicul nu era lămurit asupra intențiilor dadaiste, Tzara i-a strigat: „Arta nu există. Sînteți niște dobitoci cași noi. Cu toții sînteți vrednici să fiți președinți dada". Publicul rise zgomotos și aplaudă; dar Cantalupo nici n'a rîs, nici n'a aplaudat, ci a suferit numai, și în revistă se explică: „face greață", „pervertit și premeditat", „decadență tragică și imensă", ba crede că e de recurs și la medicii alieniști. In favoarea lui, Cantalupo citează pe Boulenger, pentru care dadà ar fi un atac în contra gustului, măsurii, a logicei și a clarității franceze și care întrevede chiar o ascunsă tendință germană de a desorganiza Franța.

Și ce să zicem de această mișcare începătoare?

Deocamdată nu ne putem forma o părere așa zicînd definitivă, pentrucă nu sîntem încă bine informați și pentrucă dadaismul e de abia la început și să presupunem că nu e și la sfîrșitul lui. Poate să nu rezulte nimic de samă și să dispară, cum dispar în fiecare an atîtea vibrații de margină în Parisul tuturor distracțiilor; cu toate acestea, istoria ne prezintă uneori întorsături curioase, așa că principial nu este exclusă o desvoltare. In public, printre sumedenia de posibilități receptive de

artă, este și aceia de copilărie, de primar, de tabula rasa, de batae de joc pentru tot ce e artă pasatistă, de căutare pentru acea britanică „nonsensical litterature". Dovadă este și simpatia de care se bucură circul în grupurile artistice care se zic și uneori sînt de avantgardă, înclinația crescîndă spre primitivism, mai ales de pe la 1908, decînd s'a ivit cubismul și s'a născut curiozitatea pentru arta Negrilor. Totul depinde de talentele pe care fatalitatea le va atrage în mișcare și de înclinația lor dela natură spre copilărie și ireverență.

Bibliografie

P. Gh. Gore, *Autoadministrarea și Zemstvoul*, 1920, Chișinău, Prețul 3 lei.

Alexandru Perietzeanu, *Efectele măsurilor excepționale asupra industriei naționale*, București, Prețul 8 lei.

Alexandru Perietzeanu, *Efectele suprimării Constituției și monedei legale asupra producțiunii averilor*, București, Prețul 6 lei.

Emil I. Diaconescu, *Basarabia*, 1918, Prețul 1.50 lei.

Gh. Becescu-Silvan, *Reforma electorală și legislativă*, 1920, Ploești.

I. Daraban, Ing., *Plata pămînturilor expropriate*, 1920, Focșani, Prețul 1 leu.

Radu Teodor, Maior, „*Vînătorii de Munte*", 1920, Tîrgoviște, Prețul 6 lei.

Lt. V. R., *In recunoaștere*, 1920, București, Prețul 2.50 lei.

Ilie I. Georgianu, *Exploatarea economică a țării* (Romînia subt ocupațiunea dușmană), 1920, București, Prețul 10 lei.

Dr. P. Zosin, *Socialism și pozitivism*, 1921, Iași, Prețul 8 lei.

Platon, *Criton*, sau despre datoria cetățeanului, „Biblioteca pentru Toți", București, Prețul 60 bani.

Platon, *Apologia lui Socrates*, „Biblioteca pentru Toți", București, Prețul 60 bani.

Legea lui Manu, Traducere de Ioan Mihălcescu, 1920, București, Prețul 12.50.

Axentie Sandomirski, *Moartea lui Rasputin*, roman, 1920, Prețul 10 lei.

Ion Mihălcescu, *Epopea lui Ghilgameș*, Tipografia cărților bisericești, 1920.

I. N. Roman, *Pagini din istoria culturii romînești în Dobrogea înainte de 1877*, 1920, Constanța, Pr. 3 lei.

Ioan N. Roman, *Proecte, cuvinte și gesturi bulgărești din timpul marelui războiu*, 1920, Constanța, Prețul 2 lei.

A. Steuerman-Rodion, *Frontul-Roșu* (Sonete postume), 1920, Iași Prețul 10 lei.

George P. Macarovici-Fiul, *Despre cauze care impune urgența creării sau reînființării școalei dentare*, 1920, București.

Alex. R. Moroianu, *Bolșevism*, 1920, București, Prețul 10 lei.

A. Cotruș, *Neguri albe*, 1920, Alba-Iulia, Prețul 10 lei.

Nicolae Petrescu, Ing., *Industria textilă în Transilvania*, 1920, București.

Rafail Racoviță, Ing., *Raport asupra activității serviciului industriei din Chișinău*, 1920, București.

Cîteva orientări în problemele industriale, 1920, București.

Legea franceză asupra despăgubirilor de războiu, 1919, București.
Legea pentru încurajarea industriei naționale, 1920, București.
Buletinul industriei, 1920, București. Prețul 16 lei.
Dinu Serdar, *Poezii*, 1920, Orhei.
C. Collodi, *Pățaniile lui Țăndărică*, 1920, București, Prețul 11 lei.
Mihail Lungianu, *În sărbători*, 1920, București. Prețul 15 lei.
Tudor Pamfile, *Frații de cruce și alte înrudiri sufletești la Romîni*, 1920, Bîrlad, Prețul 3.50 lei.
Tudor Pamfile, *Povestiri populare romînești*, 1920. Bîrlad, Prețul 9 lei.
Dr. Zaharia Bolla, *Catechismul romînului cinstit*, 1920, Cluj.
Dr. M. A. Botez, *Concepția socială a igienii*, 1920, București.
Gh. Talaz, *Flori de lut*, 1920, București, Prețul 8 lei.
Florin Begnescu, *Albinăritul sistematic*, 1920, Galați.
Darea de samă despre activitatea societății pentru învățătura poporului romîn, 1920, Iași.
L. Rebreanu, *Ion*, 2 vol., 1920, București, Prețul 32 lei.
Andrei Braniște, *Suflet de femee*, 1920, București, Prețul 8,50 lei.
Anuarul cooperației orășenești pe anul 1919, București, 1920, Prețul 5 lei.
D. Cornilescu, *Cartea psalmilor sau psaltirea împăratului David*, Traducere, 1920, București, Prețul 6 lei.

Viața Agricolă, No. 19, Prețul 2.50 lei.
Lumina Femeii, No. 1, Prețul 8 lei.
Cuvîntul liber, No. 43, Prețul 2 lei.
Transilvania, No. 4, Prețul 10 lei.
Ideea europeană, No. 52, Prețul 1 leu.
Revista științelor veterinare, 7-8-9.
Noua revistă bisericească, No. 8.
Cele trei Crișuri, No. 12, Prețul 3.50 lei.
Higiena, No. 137, Prețul 1.50 lei.
Anales des Mines de Roumanie, No. 8-9, Prețul 30 lei.
Biblioteca Copiilor și Tinerimii, No. 6, Prețul 1 leu.
Romînia industrială, No. 489, Abonament 100 lei.
Cultura creștină, No. 46.
Sănătatea și „viața fericită“, No. 3 și 4, Prețul 5 lei.
Spitalul, Noembre, Prețul 5 lei.
Studio, București.
Viespea, No. 15, Prețul 3 lei.
Lamura, No. 1, Prețul 5 lei.
Școala Basarabiei, No. 11.
Buletinul Căilor Ferate Romîne, No. 6 și 7, Prețul 2.50 lei.
Revista politică și parlamentară, No. 4.
Izvorașul, No. 1-4, Prețul 4.50 lei.
Hasmonea, No. 6, Prețul 2 lei.

BALUL

— Să mergem astăseară la serată, zise Alina. N'am mai eșit nicăeri de nu se ține minte; necazurile m'au închis în casă. Nu poate cineva trăi mereu singur. Mi-e dor și de dans.

Manuela se gîndi că, dacă se duce Alina, nici ea nu poate rămîne. Dar dacă se opunea, ar fi putut să o îndărătnicească. O apăsa același nevoe de a se despărți de ea singură. Bogăția, frămîntarea, animația prea mare a acestei tovărășii a minții și sufletului, o osteniseră.

Simțea la fel cu Alina, dar pentru alte motive, nevoia unei variații, deși avea în același timp un fel de pasiune a singurătății, o voluptate mare a acelei vaste sărbători solitare, cu veselii și suferințe, cu apogee ale simțirii neatinse în viața de toate zilele, precumpănite violent de regretul și durerea aceluiași traiu singuratic, de sentimentul imperios și natural al sociabilității așa de dezvoltat la ea, alături cu sălbătăcia ei, și așa de puternic în sine, încît susține toate clădirile șubrede ale omenirii: Familia, societatea, nația.

Adesea gusturile ei erau tot așa de naive ca ale Alinei; dorea și ea dansul, dar altfel.

Armonia propriei ei mișcări, a trupului întreg, pe ritmul parcă fluid, lunecarea, cadența aveau pentru ea ceva fermecător și în același timp odihnitor. Își rezolva pentru moment, în acea echilibrare armonică, dezechilibrul ei sufletesc. Pentru cîteva minute însă de așa plăcere, trebuia să suferi o seară întreagă îngrămădeala, contactul mulțimii, stînjenirea dansului cu fiecine, insulta pe care cei mai mulți o aduc măsurii muzicale și afrontul inestetic al împerecherii nearmonioase.

Se gîndi la cei pe care i va întîlni acolo.

Năzuința ei către perfecționarea gustului, munca pe drumul artei muzicale, suișul spre „frumos“ o izolaseră treptat, rupseseră acea suprafață mincinoasă de asemuire subt care se ascundea înainte.

Acum mergea pe drumul solitar, cu toată povara mîndră de a fi din speța celor singuri, cu tot cortegiul de curiozitate, hula, răutăți mărunte. Înstrăinată și fără apărare.

Alina va intîlni la serată cunoștințele ei neglijate, va reînoi raporturi banale, va fraterniza amical cu oameni indiferenți. Dar ea, Manuela, ce va face? Cunoscuții, tocmai fiindcă-i cunoștea bine, nu-i mai puteau da iluzie; și străinii, mulțimea, era vulgară, inestetică, o rănea în gustul ei de forme, linii, culori, cu aspectele ei disgrațiate.

Ce mizerie! Să-ți trebuiască din cînd în cînd lumină și mișcare, să aibi nevoe în jurul tău de paza oamenilor pentru ca la adăpostul zgomotului lor care veghează, să-ți culci sufletul prea ostenit și să te duci între cei de altă speță, apucături, idei—acolo unde se poate!

Manuela toată viața trăise așa, într'un mediu străin de ea, și încă nu se deprinsese. De copil se simțise rătăcită și, pentru a pune capăt exilului, încercase să se intereseze de locurile, lucrurile, oamenii fără interes din jur. Adesea căuta printre ei vre-o ființă cu o înfățișare mai atrăgătoare, fiindcă natura pune trăsăturile nobleței la întîmplare. Din asta își făcea un joc, care era și o amăgire. Se ducea bucuros acolo unde putea intîlni acel chip omenesc mai deosebit, căuta cu grijă să-i rămîe necunoscut, știind că va găsi o biată făptură fără nici-o lumină; își împrumuta fantazia acelor trăsături, pentru a crea basme cu care înșela melancolia lungă a visărilor. Uneori dimpotrivă, întîlnea subt aspecte neînsemnate pe cîte-cineva, ale cărui vorbe și idei îi erau apropiate. Îi căuta tovărășia, se satisfăcea în comerțul ăsta mic de vorbe și idei. Locurile și timpul luau un oarecare scop fără de scop, dar mulțumirea era scurtă; plecau pe drumurile lor, altele decît ale ei, și cu care nu făcea nici-o confuziune. Plecau cu o privire înapoi pe care nu o deslușea, pecînd a ei se pierdea iar înainte în aburirea singuratică.

Nu vru să nemulțumească pe Alina: Să mergem,—zise. Se gîndi iar: Eu ce să fac acolo? Pentruce să mă duc? ...Pentru cine? întrebarea îi deslușì un gînd dinapoia minții. Știu că se duce pentru ceva și cineva. Surise ironic. Un amor?... Nu! O aventură?... Nici atît!

Era totuși o ființă pe care putea să o caute în mulțime și să o desprindă de ea. Cineva care să-i fie pretext, dacă nu cauză, de a căuta lumina și ritmul. În locul basmului, un om pe care nu-i displăcea să-l vadă, a cărui prezență și vorbă le suporta, la care de un timp, chiar se gîndea uneori. Cînd spusese Alinei: „Să mergem“, numele lui îi venise în minte...

Da... va merge să cerșească lumină și melodie în bîlciul acela de oameni. Poate celălalt va fi și el acolo. Dacă nu, va împlini monotonia cu regretul, cu ritmuri sufletești pe care cine știe dacă le-ar fi avut întîlnindu-l, cu „imposibilul“ superb din armonia gesturilor, privirilor, glasului și vorbelor închipuite—realizînd veșnic singură, sublimă și revoltătoare în această lipsă de împerechere și în așteptarea zadarnică a celace ar împlini-o. Dar mai ales tristă și obosită.

În mijlocul serbării plictisitoare va chema pe cel absent, îi va atribui cuvintele pe care ar vrea să le audă, cu înțeles și fără de brutalitatea înțelesului; va închipui mersul discret și glumeț al dublei lor simpatii. Glumeț, despre lucruri care nu erau glumețe, paradoxal pentru a exprima adevăruri nemărturisite, fără curajul, fără hotărîrea, fără acel ceva care „face să fie“.

Iar închipuire!

Dacă Vîlsan ar fi fost acolo, Manuela l-ar fi văzut distrîndu-se banal cu cunoștințele lui mai apropiate. Nu erau tocmai din aceiași cohortă socială. Pentru ea, ar fi avut acea idolatrie calmă și mută, pe care ea o băgase de seamă. Nu mai înțelegea dece și până cînd viața o să facă din ea un idol, o năzuință neatinsă de realitate, într'un altar izolat al admirației sterpe. Nu știa până cînd; dar orgoliul ei respingea fără șovăire ideia că ea singură era stăpînă pe destinele acelor idolatri. Nici nu cerceta împrejur. Credea în forța lucrurilor menite, în dubla chemare; și sta singură, mereu singură, lăsînd pe fiecare să se întoarcă către traiul lui. Avea un suflet fraged și simplu, naiv și cald, închis încă subt o mîndrie nemlădioasă... Acea putere a lucrurilor nu venea, care te trage în girul ei și te extrage din tine... împrejur nu era nimeni și nu o mai amăgea nici distra jocul romantic al fantaziei, în care singură își compunea personagii evocatoare pentru dubla cadență a vieții.

Așteptarea ei însă nu căuta, se ferea chiar. Prin indiferența ei melancolică, interesul fervent, admirația încăpățînată a lui Vîlsan străbătuse cu voință rece până la atenția ei. Nu era chemarea, nici puterea lucrurilor... Se uitase la el... Se deosebea de cei mulți. Se întreba dacă acel tînăr original și corect, artist și puritan, nu ar putea fi partenerul acelui neant. Nu-i putea așeza loc și nume dintre cele ce sînt, era limpede către ei până în cea mai adîncă taină din ea: o ființă reală a cărei apropiere de suflet și cuget ar fi tolerat-o. Atît! Simpatia ei era glacială, cași admirația lui.

Oaspetele pe care îl are orișicine... Cu diferența că pentru ea lua proporții de eveniment. Un exclusivism arbitrar îi făcea insuportabile prezențele oamenilor oarecare. Pe el gîndul ei ostenit de singurătate nu-l respingea.

— O veni oare și Elena Cosma? întrebă Alina. Să mai fie cineva?...

— Aici o fi Vîlsan? răspunse Manuela.

— Nu cred! Nu l-am mai văzut demult. Poate e plecat cu lucrări în județ.

Manuela avu un gest de femee contrariată în capriciul ei. Lucrările lui Vîlsan îi erau dușmănoase. Bărbații sînt fericiți. Au munca.

Manuela tot mai spera. Cu el ar fi vorbit de artă. Sau ar fi privit-o mut dedeparte și între ei ar fi fost cuvintele de admirație pe care i le spusese, calm și precis, într'o zi, ca o profesie de credință,—și până în ziua aceia ea nici nu-i cunoscuse existența.

— Să întreb pe George? zise Alina.

Manuela refuză energic:

— Cînd ai să-i cunoști pe George? Cînd va vedea că ne interesăm de Vilsan, îl va pune la distanță, ca pe o persoană carantinată. Voiu pierde una din cunoștințele puține pe care le văd odată pe an cu plăcere.

Adouazi o reacțiune asvîrli iar pe Manuela în dorința ei de singurătate. O cuprinse cu violență refuzul de a părăsi odaia, dar tăcu. Promisese Alinei.

— Cu ce te îmbraci? Manuela îi spuse. Ciudățenia ei o lăsa luni întregi indolentă, indiferentă de grija hainelor; apoi o apuca o poftă bruscă de vestminte frumoase,—așa de mare încît, fără de nevoe, o realiza cu înfrigurare.

Intrebarea Alinei strămută interesul ei pe subiectul găteiei. Va merge ca să îmbrace rochia cea nouă, va merge pentru ea singură, pentru plăcerea de a fi gătită, pentru gustul de a se simți elegantă, de a-și da sieși senzația a ceva estetic, pe care din nevoe îl plimbi pe subt ochii mulțimii, neavînd alții mai buni,—așa cum își îmbracă cerul rochiile lui somptuoase, deasupra ochilor noștri păcătoși.

Se liniști, reintră în nostalgia ei fără zdruncin, iu tare și stăpînitoare, fiindcă nu avu nici-o dorință. Fu calmă cum stat egoismul și indiferența.

In ziua seratei lenevi liniștită, fiindcă orice ar fi venit să o împiedice, nu ar fi nemulțumit-o. Era bucuroasă să renunțe; tocmai de aceia nu i se întîmplă nimic. Se abținu de a face muzică. Izgoni o melodie care o urmărea. Dacă ar fi tras cu urechea la chemarea ei, ar fi intrat în faza aceia de aprindere, de zguduire, din care izbucneau sunetele ca o lavă și care îi sugea fața, îi bătea ochii, îi ostenea trupul. Refuză invitarea Inspirației. Ceti cîteva foi pe o carte; se tolăni pe un divan hotărîtă să se pieptene cu lumină mare. Se gîndi că pela 6 se face întuneric.

Orele se scurgeau alene la pendula mică... 3... 4... Nu știa ce-o fi făcînd Alina pe dincolo, nu eșise deloc din odaia ei. Trîndăvi până cînd începu a se întuneca. Erau numai 5. Prea tîrziu ca să se mai pieptene cu lumină mare...

Se sculă și scoase ciorapii de mătase neagră de care avea nevoe. Subțiri de tot, se prinseră de unghia cea mică a mînii, și un fir se trase. Trebui să repare accidentul... Tocmai unghia cea mică! Favorita ei! Ciorapii ăștia erau așa de fragili!

Scoase apoi bijuteriile și le așeză pe masă. Se amuză privind cum străluceau în umbră. Nu aprinsese. Le fixă mult...

până cînd își pierdură formele și rămaseră numai lumini... Și mai mult—până cînd în umbra mesei luminile cu contururi pierdute nu îi mai părură niște licurici, ci scîntei prinse pe genele ei... Atît,—până cînd senzația deveni concretă, supărătoare. Și involuntar puse degetele reci pe pleoape, ca să culeagă pietrele închegate pe ele.

Rîse... Era o scamatorie! „Allez... passez!..." Și apoi cuvinte cabalistice: „Vedeți, Domnilor, Doamnelor!... pe masă nu mai e nimic... Acuma, voiți să vedeți semiluna fină, sclipitoare de briliante încrustate în argintul cizelat al cornului sacru, trifolul fabulos cu patru foi smălțate într'o rouă orbitoare, inelele?... Iată!..." Și luîndu-le una cîte una din ochi, așeză gemele mici iar pe masă. Brățările mai masive nu se potriveau cu jocul. Stau cu cercul lor fix de aur. Nu-i mai plăceau. Le-ar fi vrut serpentine, mlădioase, cum se purtau acum de curînd. Nu le va pune.

Dibui în șifonier o cămașă foarte subțire, cu umărul îngust de dantelă, pe care să-l poată slobozi ca să lase decolteul imaculat. Pantofilor li se desprinsese puțin funda. O prinse cu plictiseală. Pentruca să vadă ce coase, aprinse lampa. O făcu mare cît putu. Svîcni în jurul ei un cerc de lumină, scăzut și adumbrit în tot restul odăii. Electricitatea era defectată. Se distră apoi încălzind apă anevoe, pe soba de porțelan. In seara aceia îi era frică de apă rece. In casă era cald ca într'un culb. Stînd culcată și gîndindu-se că avea să-și facă toaleta, alimentase mereu focul. Se spălă încet jucîndu-se în apa albită de săpunul parfumat. Făcu baia fără grabă, cași cum nu avea alt nimic de făcut.

Descoperind pe albeața pieptului un punct iritat, se osteni mult să facă din plasture negru o musculiță mică de marchiză, pe care o lipi delicat.

Acum îi era lene; ar fi vrut să se culce. Se făcuse șapte. O apucă un necaz cumplit: „Ei îi era somn. Nu mai vrea să meargă?... Vrea să doarmă?... Puțin îi păsa de Alina și de bărbatul ei!... N'aveau decît să meargă singuri!... Dece să nu poată omul face ce vrea... Dece?"

O enervă acel: —„Nu se poate! trebue să mergi!"—al lor, pe care-l avu în urechi cu glasul cu care îl vor spune. Apoi se resemnă. Aprinse spirtul. Incălzi fierul. Făcu două onde părului. „Coiffeusa" provincială separase în două prăvălia mică, care arăta la geam șuvițe de păr decolorate de praf, și alături debita modest produse coloniale. Cînd nu erau baluri și nunți, trebuia totuși pîne. Cu mîni stîngace și greoaie, de obiceiu, acum i se păreau Manuelei unse de măsline. Nici nu-i plăcea să o pieptene altcineva. Ce nevoe până la urmă de „coiffura" extraordinară? Urcă părul sus pe creștet la întîmplare și făcu cu el o fundă, așa cum nu obișnuia. Ultimele jurnale de modă decretau această veche noutate a pieptănăturii

inalte. Işi aminti cum mai demult, chinuia, ardea bietul păr imitînd gravurile cele mai complicate, reuşind uneori de minune construcţiile capilare cele mai savante, alteori ostenindu-se degeaba, desfăcînd de zece ori, arzînd ici-colo aurul subţire cu o nesimţire culpabilă. Părul ei destul de des, dar rămas scurt din atîtea încercări, cu firul aşa de moale că abia suporta pieptenele, cu aurul mai muced, mai înverzit, numai ici-colo cu scîntei din poleiala adolescenţei,—îi pricinuia acum durere cu fragilitatea lui. Ceiace îi rămăsese din casca bogată de aur pal al copilăriei, era o podoabă delicată, pe care o pipăia cu milă, o înoda uşor ca pe un bolnav. Cuminte! In sfîrşit cuminte! Descoperise că rostul pieptănăturii nu e o arhitectură complexă, ci o undă lină abia prinsă. Iar seara uneori, cînd îi da drumul trăgînd acul unic de baga blondă, îşi zicea melancolic roşind uşor, că mai sînt poate şi alte rosturi pentru care să se desprindă pe umeri şi să se prindă părul lesne şi lin, şi care pentru ea nu fuseseră, nici nu puteau fi...

Becul ardea rău. Aprinse lumînări. Aplecă sfeşnicul peste oglindă. I se păru că e bine pieptănată. Foarte sus, şi strînsă tare la tîmple, îi da un aer ciudat de portret. Işi lăsase fruntea goală, şi asta o schimba mult. Urechea era întreagă afară, fragedă încă de apă. Nu purta cercei. Cum după bae îi fusese niţel frig, se fricţionase violent şi acum sîngele umbla lin şi cald pe subt piele. In ea, caşi în odae, era ca într'un cuib. Incercă un pieptene şerpuit cu briliante mărunte ca o pulbere, şi cu perle; şi îl schimbă în două-trei feluri. Nu venea bine. Altul lat, înalt, cu un păun de smalţuri încrustat pe celuloidul verziu, complecta minunat stilul bizar al pieptănăturii, exagerînd încă prelungirea originală a capului. Mai astîmpără cîteva fire care lunecau pe ceafa goală. Acum capul era gata. O „centură" mică de elastic îi slujea de corset. Moda nu-şi liberase încă complect sclavele. Ciorapii lunecară repede până sus. Pantofii o strîngeau parcă puţin, deşi nu erau mici, dar piciorul se desfătase toată ziua în sandala de casă. Trase peste cap cu grijă un tricou de mătase roz, care în mînă părea cît o mănuşă şi în care încăpea întreagă. Acum era ca un băiat cu liniile niţel prea curbe. Se plimba aşa serios decolo până colo, printre ace, pudră, piepteni, aruncate pe toate mesele; rufe asvîrlite pe scaune. Din toate se exhala o respiraţie uşoară şi călduţă, puţin precipitată. Un mic palpit de viaţă. Manuelei nu-i plăceau parfumurile. Ii dădeau migrenă. O picătură pe care o stropea la întîmplare din fundul flacoanelor mereu goale se anihila, se infiltra în toropeala vestmintelor. Numai din pufuirea pudrei subţiri plutea o ceaţă uşoară, pulverată şi abia miresmată. Se uită iar în oglindă şi văzu pe buze un punct uscat. Atunci căută într'o casetă coldcreamul de buze şi, subt transparenţa alifiei colorate, roşul lor se învioră mult. Punînd la loc tubul, întîlni în cutie creionul cu care iarna trecută, la un bal costumat, întreaga fa-

milie se grimase, fardînd ochii de clowni sau de Pierrete. Nu-şi accentua niciodată trăsăturile. Prejudecăţile ei burgheze şi credinţa, că pastelajul naturii e totuşi cel mai armonic, excludeau ritualurile complicate ale cochetăriei. Dar astăseară se juca pentru ea singură. Nici nu vrea să ştie de serata lor, de cei ce vor fi acolo, de cei din casă! Trase un fir subt pleoape şi îndată culoarea ochilor păru mai întunecoasă, privirea mai adîncă. Era foarte palidă, ea care de obiceiu avea sîngele urcat în obraz din orice animaţie, din agitaţia pe care i-o da orice mică perturbare dela meditaţia ei monotonă; punea atunci pe obraji dosul palmelor reci ca să le domolească aprinderea. Acum apăsă pumnii ce lăsară semne şi mai pale, care apoi se netezîră în aceiaşi paloare albă. Paloarea asta era şi ea nouă. Faţa avea ceva rigid şi o expresie de cruzime tristă. Cele două accente ale buzelor şi ochilor apăreau ca o subliniere stranie. Cu cît fixa mai mult oglinda, cu atît se recunoştea mai puţin. Părea o evocare din trecut, întoarsă cu uimire gravă pe locuri înstrăinate şi regăsindu-şi cu aceiaşi uimire propria înfăţişare. *Din ce timp?... Din ce loc?...* Nu se vedea decît capul şi bustul gol. Ce draperii, ce costum determinau un cadru acelei apariţii deacolo, din adîncul cristalului? Străina acea ciudată, cu o expresie de viaţă moartă, —cine era?

Bătea cineva la uşă. Işi aduse aminte. Spusese că va mînca la ea în odae. Luă tava prin deschizătura uşii şi sorbi bulionul aşa, din picioare, plimbîndu-se în costumul ei ciudat de paj roz cu picioare negre, cu pieptănătura gata, strălucitoare de briliante.

Prînzul ăsta dezordonat, aşezat pe un colţ de mescioară depe care asvîrlise fierul de încreţit, întrerupt de vreun detaliu de tualetă, însoţit de capriciul gîndurilor,—o amuza tare. Uită la uşă al doilea fel care se răci. Nu mai mîncă. Era în neorînduiala asta o schimbare, un farmec. Inţelese că toată plăcerea acelei seri se va sfîrşi atunci, fu sigură că acolo nu va mai avea nici o bucurie, că ziua de lîncezeală, gustul de a se găti, hazul acestui „souper" improvizat,—erau destul; şi că atunci cînd va asvîrli pe ea rochia şi va încheia haina, i se va încheia orice mulţumire cu ultima privire în oglindă. S'ar fi putut desbrăca depe acum, caşicum s'ar fi şi întors; dar pentru ceilalţi şi pentru ea singură îi trebuia tuturor acelor gesturi, pretextul de a fi fost. Era încă devreme. Uitîndu-se iar la păr, care în seara asta îi chema ochii obsedant, îşi aduse aminte din viaţa de pension: Sîmbătă seara, dupăce suna de culcare, nu se culca nimeni. Era cea mai bună zi a săptămînii. Nu încă Duminica plictisitoare, sarbădă, lungă; era un ajun fără grija de mine, un oftat de uşurare, adevăratul repaos. O veselie nervoasă, o dorinţă de joc, de petrecere cuprindea elevele. Profesoarele muiau şi ele severitatea, şi era în dormitoare gălăgie, rîset: una răsturnase cana

cea mare cu apă și se inundase tot parchetul; alta spărsese sticla dela lampă frizîndu-se pentruca să iasă în oraș a doua zi dimineață, și lumina oarbă fumega; grupuri prin colțuri piuiau ca într'o colivie; altele căutau farse nouă și îmbrăcaseră într'un capot lung de flanelă, ca pe un om adevărat, o varză furată dela provizie și care figura capul îmbrobodit. O culcaseră subt plapomă până cînd titulara patului, venind să se culce, chiotea speriată. Manuelei nu-i plăceau farsele și reușea să fie cruțată, totuși risese prostește, până la lacrămi, de o parodie burlescă a Graalului, socotită de Fräulein ca o profanare a demnității germane. Roșie și plină de pete pe obraz, Fräulein scosese numai capul dintre perdelele paravanului de creton, și le copleșea în nemțește cu adjective descalificative, apărînd prestigiul Legendei germanice—pe cînd fetele, ipocrite și serioase, își înăbușeau rîsul; se declarau Wagneriane.

Pe ea aveau obiceiu să o pieptene cum le trecea prin minte. De obiceiu ca pe Ofelia sau Margareta, despletind-o, buclînd-o, ținînd-o nemișcată, pecînd ea sta răbdătoare, convinsă că e în adevăr acele eroine, pe care le evoca cu părul ei lung și auriu. Nu țipa cînd o trăgeau mai tare, nu se supăra cînd o frigeau nițel, le lăsa să se joace, cu ochii duși într'o visare fără contururi, în care cădea îndată ce părăsea realitatea precisă a studiilor. Dece oare aveau gustul acelui joc? Era frumoasă? Nu-și aducea deloc aminte de fața ei de copil. Poate că deaceia o împodobeau și le da plăcerea unei păpuși, necunoscîndu-se deloc, lipsită de orice vanitate. În ignoranța totală de sine, ea nu reprezinta nici o rivalitate. Cu sufletul deslegat de trup și plecat în Paradise, cu trupul nedeslegat din inerția inconștienții totale, era o jucărie docilă și indiferentă.

Își aminti cum odată fetele se certaseră tare între ele, asupra felului cum trebuia pieptănată Ofelia, trăgînd dintr'o parte și din alta,—pecînd ea amorțită, într'unul din obișnuitele extaze interioare, le simțea și le auzea nedeslușit. Sta cu mînile în jos în cămașa de noapte albă și lungă, pecînd degetele lor furioase încîlceau ghirlandele pline de uscături și țepi rupte din tufișurile grădinii celei mari.

În Duminica aceia, capul ei prezentase o mare dezordine de cîrlionți; dar Duminica severitatea era suspendată, și ochii directoriali alunecau distrat peste capetele ciufulite, rezervîndu-și drepturile pentru adouazi.

Luni, după acea Duminică, găsise un nod mare în păr, încîlcit din șuvițe înodate din toate părțile și complicat inextricabil cu vreji de viță sălbatică. Încercase să-l descurce, trăsese furios cu pieptenele și grăbită, avînd încă un curs de cetit înainte de clopot, tăiase fără milă, cu singurul necaz al întîrzierii, cu risipa copilăriei, cu nepăsarea acelor care au inconștiența, și timpul vieții li se pare infinit.

Doamna Directoare observase masacrul și, contrariu tutulor precedentelor, o pedepsise cu un sever: Ce-o să zică mama!

Manuela nu rămăsese convinsă că mama ar avea la părul ei mai multe drepturi ca Ofelia—căci până la Hamlet nu își purtase încă visul—și suferise orgolios și cu voluptatea mortificării, cea dintâiu penitență dintre atîtea cîte era să-i dea firea ei iremediabil romantică. Un rău început de săptămînă! Camaradele Manuelei stau posomorîte și cu ochii jos pe pupitrele negre, cu un sentiment latent de solidaritate și cu o nemărturisită mustrare de conștiință. Dar Manuela se izola în necazurile cași în visurile ei, nu spunea cuvîntul care ar fi deslănțuit revoltele solidare și nici nu-i da în minte vinovăția lor. Trăia această tragedie pentru ea singură și nici nu i-ar fi plăcut să fie altfel.

Pedeapsa fusese o oră „în picioare". Subt aspecte reci și aspre, Directoarea ascundea dragoste sinceră de copii și un tact infailibil. Hotărîse ca ora expiației să fie cea de germană. Fräulein deschisese gura mirată, apoi o închisese fără să întrebe nimic, pecînd Manuela sta dreaptă și subțire ca o trestie, înălțată deasupra capetelor posace aplecate tare. Fräulein scosese de trei ori ochelarii și o ascultase pe ea lecția toată, pe care o prelungea la infinit. Totuși se sfîrșise. Trebuia să vie alta la rînd, sau... explicația. Stătuse un moment în suspensiune, apoi spusese cam emoționată: „Setz dir mein Kind!" cu o blîndețe care distona cu vocea ei dură și gîlcevitoare; și fără ca aceste „noutăți" să atragă atenția malițioasă a elevelor, Manuela rămăsese nemișcată și mută în picioare. Atunci Fräulein se frecase pe tîmple ca pentru o socoteală grea, și închizînd caetul mic, albastru, de note, se scoborîse depe catedră încheind ora.

Manuela rămăsese tot în picioare, tăcută, până cînd prietina ei de alături, cu amîndouă mînile și cu toată puterea, o așezase jos. Simțise atunci ceva blînd în jurul ei și cînd sunase clopotul și intrase profesorul de chimie, o roșață îi acoperise obrajii: cu cît ar fi fost mai greu în ora profesorului! Manuela avea treisprezece ani atunci.

...Acum, în odaia călduță, miresmată ușor, aburită ușor de pudră, simțea aceiași blîndețe cași atunci, o blîndețe care plutea în jurul ei, fără să se apropie destul de ea.

Își aducea rar aminte din copilărie; pentru ca nu exista decît ceasul prezent ca să aștepte cu el pe cel viitor: un viitor care plutea parcă împrejur și nu se apropia destul. Nu mai băgă de seamă că-i e somn, fiindcă chiar aromise pe scaun în fața oglinzii, cu ochii înăuntrul ei, cu ochi care nu vedeau, cu ochi care dormeau deschiși.

...O voce nerăbdătoare o chema la ușă. Ceilalți erau gata și era timpul de plecare. Aruncă pe ea rochia de mousseline negru, care prindea numai bustul într'o rețea de perle mă-

runte, negre. Alina o ajută să se inchee. Fu gata în trei minute, ea, care se îmbrăca de patru ceasuri; căută din fugă sacul de fir cu batista, cutiuţa de pudră, mănuşile; aruncă pe cap gluguşul diafan, şi luînd în mînă oglinda mică cu mîner lung, se privi pentru ultima oară şi nu se recunoscu...

Cînd ajunseră, era încă lume puţină. In odaia de tualetă Manuela asvîrli haina, aruncă din trecere o privire în oglindă şi întîlni iar un chip străin.

Intrară în sală. Ceva rece, plictisitor plutea împrejur. Pe canapele, dealungul zidului, în pauza monotonă a muzicii, cucoanele, domnişoarele înşiruite şi nemişcate, păreau un decor urît de stofe albe, roze, albastre. Bărbaţi aproape nu se vedeau. Ofiţerii, element principal al balurilor, erau grămădiţi în vestibul, unde era răcoare.

Acum soseau invitaţii, mulţi deodată,—o invazie.

Ele se aşezară pe scaune, lîngă sobă. Pe Manuela numaidecît o supără căldura. Simţi un fel de inerţie, o silă de a vorbi, de a se mişca.

Valsul ridică întâiu vre-o două perechi; apoi fu o învălmăşeală de culori, ca un zbor brusc de păsări într'o colivie care încurca tot salonul. Alina număra, ici colo, cunoscuţi. Se mira de lumea multă necunoscută; era un amestec de clase sociale, un amalgam, o panoramă de figuri, de rochii. Le privea, le comenta încet.

Cavalerii de dans erau mai toţi tineri de tot, aproape copii. Cei de 25 de ani păreau printre ei maturi. Bărbaţii însuraţi făceau pe moşnegii la joc de cărţi sau discutau politică prin colţuri; alţii, rezemaţi de uşi, priveau şi şopoteau cancanuri şi reflecţii necuviincioase.

Manuela avea pe faţă acea mască obişnuită „pentru lume". Un surîs convenţional. Vorbea puţin, tot convenţional.

Vîlsan nu era acolo. Dar acum uitase lipsa lui, amorţită într'o plictiseală mare, simţindu-se mai singură decît îşi închipuise, cu impresia cuiva străin de limbă, de naţie, picat într'o petrecere exotică.

Dansă de cîteva ori, printre celelalte perechi care se învîrteau fără să răsufle, cuprinse de o adevărată furie. Uneori dansatorul era bun, şi ea simţea acea mulţumire ritmică, singura pentru care se amestecase în zăpăceala aceia.

Zări într'un colţ un cap exsang care o fixa stăruitor. Şi-l reaminti. Era un ofiţer pe care-l cunoscuse la un bal în iarna trecută. O surprinsese printr'o fire mai deosebită. Îi vorbise de d'Annunzio cu un fel de aprindere, de orbire, de pasiune nestăvilită şi nelimitată de nici o judecată. Opera avea asupra lui o influenţă directă, care răspundea la ceva din natura lui morbidă. Nu era o admiraţie pentru Poetul suprem al Imaginei, pentru meşteşugarul senzaţiei. Era o similitudine de temperament cu eroii lui suprasenzualizaţi. O boală recentă accentuase încă răvăşirea feţei lui sarbede, întipărită de obsesia extremului voluptuos. Era demn de studiat. Gesturile, caşi cuvintele avîntate nervos şi aprins un minut, recădeau încă vibrînde. Sclavul unor impulsii care-i stăpîneau violent şi nestatornic, cu necesitatea de a-şi realiza înclinările, trecînd dela o pornire la alta cu mobilitatea şi violenţa naturilor muncite de o imaginaţie şi un organism maladiv, şi cu toate riscurile pe care o astfel de viaţă le dă unui bărbat la care dorinţele născute nu sînt ucise,—riscuri pe care ruina lui fizică le plătea timpuriu şi scump.

Cu binoclul ei de observaţie, îi studia portretul care un minut se resfrînsese în privirea ei, pe care o chemase fixitatea privirii celuilalt. Dece o fixa? Ochii oamenilor se înfig uneori aşa într'un punct, fără legătură, cu nici o preocupare.

Pe măsură ce portretul îşi desena aqua-forte într'o şerpuire de linii verzi, reţeaua aceia de apărare asvîrlită între ea şi oameni, se întindea mai tare.

Intre artă, căreia îi accepta toate atitudinile, şi viaţă, în care avea o atitudine cam puritană—era o diferenţă. De tînărul discipol al lui d'Annunzio o separau dezgusturi hotărîte; dar în mulţimea aceia incoloră, îl studia...

Ofiţerul se apropie şi o invită la dans. Era explicaţia sau consecinţa acelei priviri inzistente. Dansa minunat: acel fel de a-şi susţine tovarăşa nesimţit, de a-i cîrmui pasul cu un semn aproape inexistent... Respiraţia lui era cam precipitată. Se spunea că ar fi tuberculos. Dansul era desigur o imprudenţă,—una din voluptăţile interzise.

La începutul seratei se abţinuse, şi acum se azvîrlise în vălmăşag cu pasiune. Dansa mereu, cu faţa aceia emaciată, cu respiraţia exasperată... cu ultimele forţe.

Manuelei îi spusese cîteva cuvinte de boala lui gravă, de Sanatoriul unde fusese; pronunţase şi un nume de femee. Cuvinte ocazionale, care conţineau poate o amintire... Vre-o vijelie, poate, în scurtul sezon balnear, în dispreţul oricărei precauţiuni şi care culminase în ultima criză. Se auzise într'un timp că a murit. Minat de boală, păstra acea fire fără măsură, tîrîtă de avînturile unui sînge violent, dar slab.

Ca privelişte, spectacolul variat al oamenilor: unii stăpîniţi, alţii nestăpîniţi caşi natura în armoniile sau intemperiile ei—era interesant. Personal, o respingea orice morbideţă. Admitea pasiunea, ca un avînt deslănţuit, sau ca o forţă interioară uriaşă, zăgăzită. O putere sacră, slobodă sau înfrînată. Admitea exaltarea ca o avuţie excesivă, îngrădită în legi sufleteşti; privilegiul exuberant al unui luptător care se joacă cu ea fără teamă sau, învins de ea, sucombă; nu ca o disoluţiune...

Pornirea descumpănită a tînărului discipol al lui d'Annunzio se trăda şi în vocea lui, cam acoperită, dar exaltată pe cuvintele cele mai banale. Nu era un om cuminte, nici un

nebun atrăgător. Poate un amant pentru femei curioase,—arbitrar şi capricios, din cîte se povesteau,—cu gustul caşi glasul, caşi mişcările, aprinse tare, apoi repede epuizate; cu un fel de aberaţiune, care-i pervertea normele şi frumuseţea ideilor sau sentimentelor.

Ca printr'o ironie, era aşezat, cu d'Annunzianismul lui, intr'un mediu puţin afinat în gusturi şi moravuri, o lume de clasa a treia chiar în provincie, din care numai epoletul, cu prilejul balurilor, il făcea să mai iasă. Lumea aceia ar fi fost şi a lui Vîlsan,—dacă, prin pasiunea izolării, Vilsan nu ar fi fost un pustnic de bună voe.

Se gîndi la el: înalt, subţire, dar cu aspectul sănătăţii morale, cu o vorbă cumpătată şi liniştea stăpînirii de sine; imberb şi pal caşi cestălalt, dar cu un chip rece, pe care nu apăreau impresiile de niciun fel; inexpresiv şi din cauza acelei discipline interioare şi din a liniilor feţei, care aveau riguroasa măsură severă a unei efigii.

Cum ar fi iubit Vîlsan, ea nu-şi închipuia. Rigiditatea lui, răceala privirii, rezerva extremă i-l lăsau necunoscut. Il credea rece şi cam fad, cum îi erau şi aparenţele. O singură dată, intr'o discuţie cu Marian, un văl brusc de sînge îi străbătuse faţa pe subt masca ei nemişcată şi se concretizase în picături mari de sudoare pe frunte, semn de violenţă reţinută.

...In vîrtejul acela, Manuela nu mai putu urmări unele gînduri obscure...

După dans, se aşeza mereu pe acelaşi scaun, pe care căzuse la început.

— Să schimbăm locul! zise Alina. E prea cald! Să trecem lîngă Elena Cosma ca să putem vorbi cu ea... Şi-a reparat rochia roz dela Paquin.

Manuela făcu un gest de refuz. Privea mereu mulţimea.

— Uite! spuse iar Alina. Asta în negru e nevasta inginerului Steriad, şi fata lui e cea în alb. Mă întrebai de ele...

Manuelei îi vorbise Vilsan de fată, care studia Cîntul pentru operetă.

Printre fustişoarele albe ale dansatoarelor, văzu o stafuetă mică, dar cu forme pline, cu mişcări sigure şi cochete, cu deplina stăpînire a tuturor mijloacelor feminine de seducţie. Avea o rochie albă, de o ingenuitate calculată. Decoltată tare, cu subsuoarele goale, cu braţele ca două fluere rotunde şi subţiri, goale; era învăluită intr'un tulle transparent, care le mărea goliciunea, încheiat sus, la gît, cu un guler de blană strîns până subt bărbie, cu aere de falşă modestie. Deasupra blănii albe, un cap de pisicuţă de aceiea albe de tot, numai cu labe şi botişor roz, un cap neregulat dar graţios, cu nasul mic în vînt; un ten de porţelan alb, pătat cu roz, fardat cu discreţie ca păpuşile de piatră; o gură cam mare, neregulată şi puţin prognatică; păr castaniu pal, aproape blond... O învăluire de alb, de roz, de puf,—una din acele figuri fără nici o trăsătură frumoasă, dar atrăgătoare. Incerca poze naive, exact ca o ingenuă pe scenă, care nu înşală pe nimeni, care-şi exersează rolul, dînd totuşi aceiaşi impresie de ceva care atrage, procurînd iluzie şi plăcere. Inapoia gesturilor minuţios studiate, a intonărilor căutate, se simţea rutina, se evidenţia cunoaşterea precisă a tot ce trebue ştiut ca să se poată reda ignoranţa; şi dedublarea asta părea să aibă darul de a satisface ceva din acele tenebre, ale eternului masculin, care-i era Manuelei neînţeles şi jignitor. Inocenţa asta artificială şi care nu disimula artificiul, era imorală.

Domnişoara Steriad avea succes mare. Succesul noutăţii şi al cochetăriei îndrăzneţe; dar ea părea a fi acolo numai pentru a-şi repeta rolul în faţa unui public inexistent, preocupată de paşii studiaţi, graţiile, capriciile, pozele, mişcările minilor mici şi subţiri, prea mici şi prea subţiri. Se vedea că pentru ea nu era în mulţimea. în petrecerea aceia, nimic interesant, că teatrul ei de acţiune era aiurea, că va pîndi şi apuca cu ghieruţele miniaturale, acum strînse pe evantaliul Celimenei, cînd şi pe cine va trebui. Dansa mereu, avînd un aer insolent, sfidător, deodată cu acele cochetării meşteşugite destinate unui public viitor, unor culise de viaţă viitoare,—şi totuşi printre fustişoarele albe părea un biscuit de Sèvres colorat de o iradiere roză.

Privind-o, Manuela simţea o nelinişte, o nemulţumire care închipuia grija unei feminităţi întregi naive şi, trupeşte, dezarmate de suflet, în faţa captaţiei artificioase a femeii de pradă, asupra masculinităţii întregi, nelimitată la nici un model. Cu stinjenire şi acuitate, pentru întâia oară îşi închipui plăcerea lucidă, satisfacţiile neturburate de nimic sufletesc, pe care le putea procura acest mic instrument măestrit şi totuşa de stăpîn, tot aşa de conştient de menirea şi plăcerile lui. In plăcerea asta nu exista nimic din undele de simţire, din tulburarea care din suflet se risipeşte în creer, în făpturi şi luptă acolo cu apăririle şi ispitele. Era o concepţie care rămînea Manuelei străină şi duşmănoasă, şi azi îi apărea cu o claritate incisivă: plăcerea „acelora" concretă de a minuni un obiect de bucurie concretă; plăcerea „aceleia" de a se valorifica concret.

Manuelei îi era antipatică. Se blocă în mîndria ei: semăna şi mai mult cu un portret străin şi orgolios.

Domnişoara Steriad nu se amesteca cu celelalte fete, fără nici o atenţie pentru ceiace nu era petrecerea ei. Părăsindu-şi adoratorii, venise lîngă mama ei cu care semăna perfect. Doamna Steriad era însă brună de tot şi trăsăturile asprite aveau o francă urîţenie simpatică. Avea un glas spart şi aspru pe care vîrsta şi rutina îl dau unor femei. Stătea de vorbă cu Manuela, căreia îi căutase cunoştinţa.

Manuela examina cu melancolie asemănarea dintre mamă şi fiică. Asemănările îi păreau totdeauna melancolice. Le căuta

un tip similar şi secular in portretura feminină.. Cum o fi chemat-o pe Domnişoara Steriad? Ea, i-ar fi zis Esther. O Estheră prea puţin biblică, de o concepţie modernă. Totuşi Steriazii erau Greci la origină şi pe domnişoara o chema Caliopi. Asta făcu pe Manuela să reflecteze că clişeurile fizionomisticei s'au suprapus dealungul timpului şi au deviat dela modelele prime.

Lui Vîlsan i-o fi plăcînd? se gîndi ea. Sigur că da. Unui estet, unui uvrier al proporţiei, trebuia să-i placă un bun model. Dar gustul lui personal avea o decizie, care excludea fiorul neplăcut al promiscuităţii. Vîlsan nu era un tip nici capricios, nici subteran.

Domnişoara Steriad se amestecase în vorbă şi se uita lung la Manuela, cu un surîs. Avea dinţii foarte strungaţi. O scutea totuşi de graţii şi de poze. Cu cuvinte foarte clare, rostite ferm şi natural, caşi cu atitudinea, îi manifesta o mare simpatie care nu da înapoi în faţa răcelii ei exagerate. Acum nu mai avea acea expresie care trebuia să aducă perdiţia „omului". Îndepărtase şi surîsul. Gura neregulată sta închisă peste strungele acum nevăzute. Părea că şi-a scos armele. Înconjura strîns pe Manuela într'o voinţă de simpatie fără artificiu, caşicum o intuiţie sigură i-ar fi spus ceiace i-o face displăcută; sau poate se dezarmase numai pentrucă nu astea erau armele necesare pentru cucerirea ei. Dar vrea s'o cucerească. Insistenţa sinceră a preţuirii ei, desmorţi niţel tensiunea Manuelei care, şi din scrupulul politeţei stricte, recăpătă o mică înviorare. In obrazul acela, care în repaos era disgraţiat şi neinteresant, rămîneau animaţi ochii ciudaţi, nu prea mari, pe care pleoapele cam închise la coadă îi strîngeau încă,—dar verzi şi striaţi cu galben şi negru, tocmai ca la felini.

Manuela nu ştia niciodată culoarea ochilor nimănui, dar văzu pe aceştia, pentrucă o fixau drept într'ai ei cu scînteile acelea pigmentate cu auriu şi negru: o privire francă, de simpatie nesupărătoare şi cu încă ceva—cu o întrebare. O întrebare îndrăzneaţă!... Aceiaşi parcă, dar cu un interes drăgălaş, pe care Manuela, rece şi cu displăcere, o sancţionase despre ea.

Domnişoarei Steriad, portretul străin şi orgolios al Manuelei îi plăcea şi se întreba în faţa răcelii lui pale: Cine doarme înapoia acelui portret palid, rece şi bizar? Ce femee? Asta revolta pe Manuela fără preciziune şi fără s'o poată supăra din cauza felului limpede şi admirativ, respectuos şi protector într'un ciudat amestec. O neliniştea întrebarea asta neprecisă, pe care ea nu şi-o pusese încă, despre ea singură, şi de care nu se putea apăra. Nu îngăduia curiozitatea asta şi sta totuşi subt cercetarea ei, întocmai ca o întrebare nelămurită: Portret palid, mîndru, enigmatic, cu părul înodat sus de tot şi strîns în pieptenele cu păuniţa de smalţuri fine, cu decoltajul sidefat în corseleta de perle negre.

Bal!... Valsul luă acum pe Domnişoara Steriad pentru tot timpul lui, pentru toată seara, pentru totdeauna... Film, pe care siluetele în lumină se opresc mai îndelung sau trec, rotindu-se ameţitor.

Manuela privea acum, distrat. Dela locul ei, caşi din mijlocul dansului, privea ca dela o distanţă mare şi tot aşa era privită. In jurul ei era tras un cerc liber care o separa de mulţime. Şi era în izolarea asta şi mulţumire şi durere. Deodată ceva trecu sărind pe dinaintea ei. Un fel de minge de atlaz albastru. Un ofiţer mic şi slab învîrtea pe loc cu sărituri mărunte, o damă. Era ciudată dama! Părea o figurină de carnaval. Avea pe cap un fel de perucă mare, stufoasă, aşezată ca o clae... şi care totuşi îi aparţinea. Culoarea ei amintea perfect unele păpuşi care se văd la sate în geamul căsuţelor, şi drept păr au un fel de cîlţ creţ făcut cu mătase de porumb. Subt acel păr de albinoză sta un cap boţit, cu ochi rotunzi, dar înfundaţi în orbită şi cercuiţi de ochelari bombaţi:—un cap de ciufă speriată de lumină. Umerii grăsuţi erau aduşi înăuntru şi pieptul plin, intrat subt umeri. Corpul greu sălta anevoe pe pantofii mici de atlaz albastru. Dansa cu mişcări ridicole, ca un bondar croit caraghios, greoiu şi comic pe suportul picioruşelor subţiri.

Muzica începuse una din acele melodii braziliene cu ritmuri lenoase, cu orientalism ecuatorial, cu ritualuri de pantomime creole; şi perechea sărea cu plăcere, cu convingere, cu inconştienţă, într'o parodie care devenea cu neputinţă de privit.

Se iviră surîsuri, apoi rîsete şi batjocură, şi nici nu le puteai blama. Hohote libere îşi deteră drumul, şi nu-ţi putea fi milă, atîta injurie aduceau frumosului şi proporţiei... Iar ei, săltăreţi, fericiţi, se zbăteau înainte. Până cînd fu un adevărat spectacol... Alina, aşa de domoală, rîdea înecat.

Manuela luă un aer tragic, în stilul portretului ei. O revoltă mare o înfuria. Cum ajunsese omul la exemplare aşa de caricaturale? Cînd se ridicase făptura în picioare şi îşi desprinsese depe tiparele animale tulpina liberată, cu faţa ...nlţată în sus, mereu mai perfectă până la ultima corectură emoţionantă a frumuseţei, născuse cu ea odată şi frumosul ...man.. şi acum se întorcea iar spre formele disgraţiate ale bestiolelor! Ce erau acei greeri, acei arachnoizi nesăbuiţi, care insultau privirea cu aspectele lor vulgare şi schimonoseau sacra mişcare ritmică a dansului? Fu mînioasă pe ei ca de o vină pentru urîţenia lor; suferi de vecinătatea lor şi în suflet i se ridică o rocă tarpeiană depe care svîrli fără milă caricaturile omeneşti.

...Şi acel Vîlsan nu era acolo!... Cu atît mai rău pentru ...ei!.. I-se părea că e frumoasă în seara asta cum nu era să fie altădată, şi el pierdea o viziune plăcută... Nu semăna ea

cu ea... Nu ştia cu cine seamănă... Era frumoasă ca o străină: I-o spuseseră cinci oglinzi şi i-ar fi spus-o toate oglinzile. Inchipuirea ei îi svîrli imaginea în nenumăratele cristale ale lumii. Şi i-o spuneau ochii tuturor... I-ar fi spus-o toţi ochii care nu erau acolo,—pe care nu-i ştia, chiar cei care nu mărturisesc nimic... Cu atît mai rău... sau mai bine!... Vîlsan era să se mulţumească să o vadă altădată, urîtă... Dădu din umeri... Se ocupa prea mult de el... Nu îi era frică.

Işi aduse aminte de o prietină care se supăra oridecite ori orgoliul ei ceda într'o discuţie şi părea înfrînt, supus. Es rîdea. Ştia că acel suflet moale, cu toate că ar fi trebuit e să domnească şi să fie domnit, nu putea învinge pe celal pe cel orgolios şi sălbatic.

...Ea ar fi vrut să-şi vadă orgoliul învins... Orgoliul cu e raţiunea fragedă a vieţii... Invingerea de sine şi singurătatea, le cunoştea până la saţiu...

Ironia cugetului, ca un arlechin, o deşteptă cu o sfir pe nasul prea clasic: „Frumos! Doamnă Manuela!... Frumos!... impozantă ca o baroniţă feudală, pudrată ca o marchiză, gătită ca un portret, ai venit la bal şi vagabondezi cu gîndu pe drumuri nepermise!..."

...Vîlsan nu era învingătorul. O preţuia şi îi aprecia. A ii vrut să fie un caspe binevenit. Dar obstacolele mărunte îi veniră în minte şi o revoltară. Vîlsan nu era Chemarea şi Răspunsul!... Nu era suferinţa şi bucuria!... Unde erau acestea?.. Cine putea şti! Gîndul că şi ele ar fi fost cîndva împiedicate, o înrăi. Piedicile toate îi părură nişte chei care se întorceau în jurul ei în uşi, la care sgîlţia şi pe care le va sparge şi, în bruscheţa svicnirii, se va rostogoli...

Ii agăţă privirea în trecere un lanţ de cadril, ridicol. Observă mai ales figurile bărbaţilor tineri: unul, ca un paianjen, cu picioarele şi mînile subţiri de tot şi încovoiate, avea faţa niţel strîmbă dintr'o parte. Altul avea în frunte un str mic de păr creţ, dedesubtul căruia holba ochi de huhurez. Puţintei, neisprăviţi, urîţi caşicum ar fi fost caricaturi ale propriei lor figuri desenate de natură maliţios în dauna liniilor adevărate, rămînînd condeiului să rectifice schiţa umană şi să restabilească imaginea dreaptă. Defilau ca într'un panoptic al degenerescenţei. Părea că se adunaseră înadins. Dece oare u riţenia asta a tipului?

Ea n'avea nici o formulă de frumuseţe. Cerea oamenilor indiferenţi să nu-i atragă ochii prin disproporţie.

Domnişoara Steriad era cel puţin o viziune graţioasă. Acum, cînd încetase acea stringere de inimă a instinctului primitiv de teamă feminină pentru „om" şi „ispită", acea mică Esther bine stilată de experienţa maternă, fără prejudecăţi pentru a desrobi un neam şi a ferici Faraonul bătrîn cu pasta ei albă şi roz şi ghieruţele miniaturale, îi apărea altfel. Işi aminti de

faţa ei serioasă în repaos, de ofranda ei de simpatie şi de întrebarea ochilor ei. In lupta vieţii, aşa cum o înţelegea,—credea, se vede, că acea strategie a cochetăriei era necesară socotelilor ei pentru a-şi domina duşmanul şi stăpînul. Dar fără iluzie şi poate obosită de sportul ademenitor, se simţea atrasă de Manuela care refuza masca şi nu cunoştea concesia, nici tirania acelui războiu pentru satisfacţii şi ambiţii de sex. O iubea pe Manuela ca pe o revanşă.

Manuela se plictisise. Vru să plece, dar Alina spuse că e prea devreme pentru o noapte pe care o stricaseră. Le reţinură acordurile unui vals frumos. Apoi se animară vorbind într'un grup şi timpul păru a trece mai uşor. Tîrziu, cînd plecau mai toţi, cînd rămîneau numai cei pentru „souper", plecară şi ei.

La vestiar, Manuela îşi întîlni iar faţa în oglindă, cu surprindere. Un chip străin, cu elemente numai din figura ei, cu o expresie nouă, şi care-i surîse abia cu buzele roşii, strînse, cu ochii profunzi în paloarea feţei.

Lîngă eşire, tînărul discipol d'Annunzian, înfăşurat în manta, vorbea animat şi agresiv cu nevasta unui ofiţer, cunoscută pentru moravurile ei libere: un tip de orientală care purta totdeauna culori vii şi în păr salbe şi mărgele. Multă vreme fusese socotită ofticoasă, fiindcă avea dese leşinuri la bal, oriunde se întîmpla. Era numai un caz special de nevroză care, odată stabilit în nevoile lui, se liniştise. Acum se îngrăşase şi avea ceva cam bătrîncios, un aer uzat.

La trăsură, le ajută un tînăr înalt tare, blond de tot ca Nemţii şi care toată seara le contemplase ca pe obiecte la expoziţie, ca pe cineva din lună, cu o beatitudine lipsită de convingerea că sînt din carne şi oase.

Porniră schimbînd o impresie comună: Ce viaţă! Ce oameni! Dar în trăsură Manuela se lovi de Alina care era alături şi se enervă. Pe scăunel, Marian sta posac, cu gulerul ridicat. Atunci se revoltă împotriva lor. Ce vreau acolo, amestecaţi cu traiul ei?... Semenii!... unde erau semenii?...

Acasă îi fu foame şi nu-i era somn, dar intră repede în odaia ei. Era întuneric şi focul nu se trecuse de tot. Se desbrăcă fără să aprindă, desfăcîndu-şi singură anevoe corsajul. Gîndindu-se la chipul ei din astăseară, îşi zise că nu-l va mai regăsi, şi îi păru rău. Ce îi schimbase oare aşa de mult figura?

Azvîrli rochia, pieptenii, corsetul, ciorapii. Umplu iar canapeaua, scaunele, mesele, şi tot pe întuneric se despleti. Apoi se plimbă numai în cămaşa de bal subţire, cu picioarele goale. Simţea nevoia de a lipi tălpile goale de podea. Asta îi făcea bine. Era în ea ceva obscur, care nu se ridica la cugetare, care o făcea să nu se culce.

Așa desculță, părea mică de tot, cu cămașa scurtă și părul pe spate. Pierduse toată regalitatea trufașă a celei de adinioară.

Nu se putea hotărî să intre în pat. Trecînd pe lîngă ușă, întoarse cheia brusc de două ori... Nu avea cine intra!... Umblă așa mai mult, toată fierbinte, ea, care altădată tremura cînd se desbrăca.

Pe urmă sfîrși totuși prin a se culca. In pat se întoarse încet, parcă ar fi durut-o corpul, se înveli încet, cașicum cuvertura ar fi lovit-o; se întîlni pe ea însăși cu mînile, le trase înapoi, și simțind curba cărnii pe tot trupul, simțindu-și toate încheeturile, toate incovoerile la orice mișcare, simțind o apăsare care îi zugruma ușor grumazul cașicum ar fi durut-o gîtul, un nod care se scobora parcă la inimă, în acel vag dureros al senzației ăstia neplăcute, cu o nemulțumire care semăna înăuntrul ei cu un mic geamăt înăbușit,—rămase nemișcată.

Acum i se părea că atîrnă greu pe pat, și totuși apăsarea asta cerea mereu mai multă greutate ca să o scufunde în somiera elastică și să o odihnească.

Obosise, sau poate era cam bolnavă...

Inchise ochii dupăce, privind în oglinda mare din fața patului, nu desluși în luciul ei nimic, cum nu deslușea nici în ea însăși.

Hortensia Papadat-Bengescu

PATIMI

TRAGEDIE IN 3 ACTE

dedicată lui Ioan Bunin

PERSOANELE: Alioșa

Mama
Măiușica
Unchiul
Nina
Ivan Petrovici

In timpul acțiunii se aude din cînd în cînd o muzică falșă și near-onioasă.

ACTUL I

Alioșa (Alergînd spre Mama, cu mult venin). Așa? Așa, dragă mă-ică? Va să zică, eu trebue să rabd și de-acum înainte?

Mama. Dela cine să rabzi?

Alioșa (Tărăgănat și veninos). Dela fiica d-tale! Ei, ce ai de s? Dar să-mi vorbești nu cu vocea uricioasă și falșă, cu ocea asta seacă, pentru care eu te pot lua și 'n palme, ci o voce de mamă, bună și cinstită. Pentruce să rabd eu a-menea nemernicie în casa mea? Ce-e? Mă rog,—cu mine ră tertipuri!...

Mama (Se sparie de ochii lui aprinși). Nu înțeleg, despre ce nernicie îmi vorbești tu, Alioșa. Spune deadreptul, la ce faci aluzie?

Alioșa (Indignat). Cum? Parcă d-ta nu știi? Du-mnea-ta-a? răcuța de ea!... (Cu turbare). De desperare am să-mi fring nile acuși subt nasul d-tale... Dece te prefaci? Dece? -mi numești, să-mi arăți un singur lucru, despre care d-ta nu știi. D'apoi dacă te-ași intreba ce se petrece,—nu la i, în casă, ci în casa primarului,—și d-ta, cu uriciosul d-tale

zîmbet, ai să-mi răspunzi îndată: ea flirtează cu ofițerul Mișchin, primarul joacă cărțile și-și netezește coarnele, iar mussafirii bîrfesc (Incepe să ridă pe neașteptate).

Mătușica (Fumează, trage des și cu lăcomie fumul). Alioșa, încetează cu strîmbăturile astea, n'ai să sparii pe nimeni. Și e și stupid să faci pe caraghiosul.

Alioșa (Izbit de observația ei). Pe caraghiosul? Așa crezi d-ta? D'apoi eu, mătușică, nu fac pe caraghiosul, ci îmi deschid sufletul. (Jignit). Pe caraghiosul! (Deodată). Dar poate că e așa! Poate sînt un caraghios; cu toate astea n'o să-mi aruncați murdării în suflet așa de ușor. Și te rog, să nu-mi fumezi în nas. Nu pot suferi femeile care fumează... La început fumează, apoi mai inventează ceva... Incepe apoi viața «liberă», încep amanții, și—s'a sfîrșit cu femeia!...

Mătușica. Ți-ai eșit din minți, măi băete, pe ziua de azi? Eu și—amanți! Ptiu! (Scuipă).

Nina (Vrea să atragă atenția lui Alioșa în altă parte). Alioșa, ți-ai pierdut, dragă, o batistă... Las' că ți-o dau eu.

Alioșa (Deodată, într'un acces de furie). Ascultă, mămică, cu ce voce îngerească începe să vorbească Nina, iar brațele și le-a încrucișat așa de tragic la spate!... Ei, și ce; dacă am pierdut-o? Dracu' s'o ia de batistă. Tu mai bine strigă odată la mine, arde-mă cu privirea ta, ca să mă prefac de rușine în scrum. A-ha! Așa-i, că nu te simți în drept? (Dă din mîni în toate părțile).

Nina (De frică se dă îndărăt). Ba da, mă simt!

Mătușica (Se aruncă spre Alioșa). Ce faci pe grozavul față de femeia ta? Ce bălăbănești din mîni? Doar nu ești țăran, ai făcut universitatea. Ia uitați-vă, cum amenință cu pumnii. Și încă pe cine? Pe femeia lui!.. Să nu cutezi!..

Alioșa. Ba iaca, am s'o ameninț, așa în ciuda d-tale. N'o să mă sparii de d-ta (Se schimonosește). D-ta nu te îngriji, că-mi tremură o falcă. Las'o să tremure. D-ta mai bine spune-mi ceva despre Ivan Petrovici, despre domnul ăla cu barba frumoasă... (Cu răutate). Nu-ți place!...

Nina (Cu glas ascuțit). Alioșa, nu-ți permit josnicii! M'a și plictisit cu același și același cîntec: Ivan Petrovici și Ivan Petrovici...

Alioșa. Te-ai plictisit? Dar bilețelul ăsta dela cine-i? Cui e trimis? Recunoști bilețelul? (Il învîrtește în aer. Cu un ton teribil). Răspunde, recunoscut-ai biletul?

Nina (Tremurînd). E dela dînsul, dar el l-a scris, nu eu: Și nu văd în acest bilețel nimic rău. O scrisoare amabilă din cele mai obișnuite.

Alioșa. Ați înțeles? Din cele mai obișnuite! Un domn, în rolul de amant scrie nevestei mele scrisori; și pentru dînsul asta e lucrul cel mai obișnuit! Fie și așa. Dar pentruce scrie? Ce, primește pentru asta vr'o plată dela mine? Nu minți; scrisoarea e o dovadă.

Mama. Ți-ai eșit din minți! Te opresc să vorbești astfel despre Nina...

Alioșa (Cu răutate). Ba am să vorbesc, am fapte! Am văzut, am urmărit. De două luni îi urmăresc. Am acuma în frunte,—în loc de doi,—douăzeci de ochi! D'apoi parcă voi nu vedeți, că am pe obraz trei nasuri! Dar urechi? Cîte urechi!..

Nina. Alioșa, nu face pe actorul, nu mai face pe actorul!

Alioșa (Fără să asculte). Fie: eu sînt un monstru, iar Nina—e de o frumusețe, cași Ivan Petrovici, bărbatul acela frumos, cu barba blondă, frumoasă; dar vorba-i, Nina m'a luat pe mine, nu pe dînsul! Și cum îmi mai jura dragoste acum nu demult, acum o jumătate de an! N'a jurat, poate, Julieta lui Romeo, cît mi-a jurat ea mie. Și eu am crezut-o! Va-să-zică, după d-voastră așa și trebue. Intâiu să te asiguri de un soț cu situație, să-i înșeli pe toți, să-ți omori sufletul; apoi, cum ți-ai ajuns scopul—îndată bilețele, îndată vr'un Ivan Petrovici. Vă întreb: cinstit e asemenea lucru? Sau cum se cheamă asta după d-voastră? Să-mi răspundeți. Dar răspundeți,—dece tăceți?

Nina (Sincer și cu durere). Dar eu pe tine te iubesc, Alioșa; îți jur pe tot ce am mai sfînt, te iubesc cu patimă. Eu fără tine nu mai pot trăi o clipă. Crede-mă, crede-mă, Alioșa (Ii întinde brațele rugătoare).

Alioșa (Cu o grimasă chinuită și cu voce sălbatică, strigă:). Nu cu glasul ăsta! Numai din pricina glasului ăstuia, sînt gata să mă omor. Tu nu poți să mă iubești, nu-i adevărat, minți! Lămuriți-mi voi toate, cum poate cineva să iubească un asemenea monstru? De șase luni sînt însurat și de șase luni întreb același lucru. Parcă poate să iubească o femee pe unul ca mine? Și cum puteai tu, cum îndrăzneai tu să mă săruți? Rușine, rușine, rușine!

Mama (Cu frică). Fugi! Te pomenești că te lovește!

Nina. N'am mințit, Alioșa, mie nu mi-i greu să te sărut. Și acuma, dacă vrei, te sărut cu atîta drag... Tocmai unul ca tine îmi și trebuia mie. Și numai eu te înțeleg, numai eu te simt. Tu m'ai înlănțuit de cer, și pentru asta te iubesc eu... Tu mi-ai descoperit adîncimi nebănuite, tu mi-ai dat bucurii superioare. Mai sînt eu parcă Nina de mai înainte? Dar nu mă mai recunosc nici eu însămi pe mine! (Se apropie de el).

Alioșa. Minciună, minciună! Nu te apropia... (Fuge de ea, dar întîmplător își vede într'o oglindă chipul. Se oprește mirat. Imaginea continuă să se miște. Alioșa strigă ca un desperat. Nina cu frică aleargă spre el. El cu groază și în tăcere îi arată propriul său dublet, care se mișcă. Nina, Mama și Mătușica se uită la dînsul cu nedumerire. Dubletul îi face lui Alioșa semn din cap, îl chiamă cu mîna. Alioșa se clatină).

Nina. Alioșa, ce-i cu tine? Mamă, ajută-mă să-l sprijin...

Alioșa (Dîndu-le la o parte. Către Mama). Dar bine, voi nu-l vedeți? Iar a venit! Demult n'a fost. (Cu un zîmbet pierdut). N'am ce mă face, trebue să-l urmez; vedeți, cum mă cheamă

Așa nu-mi vine să mă duc, așa nu-mi vine, — dar trebue. La revedere, mătușică. (Toate trei se uită una la alta).

Mama. Eu nu-s mătușica, eu sînt mama: Dumnezeu cu tine!

Alioșa (Cu nerăbdare). Știu, știu că ești mama. Dar eu nu puteam să zic «mama»; mă înțelegi? Ce te uiți așa? Ce lume măruntă, nimic nu știe! N'ați descoperit încă nici o taină, dar vă îngîmfați! Ce vă îngîmfați? Iată-l cum stă, cum mă așteaptă; voi nu vedeți; dar eu văd. (Incet, pleacă după dublet. Toți sînt speriați. Mama arată spre frunte).

Nina (A observat. Cu un ton isteric). D-ta, mamă, dece arăți la frunte? Pentruce? D-ta ai să mă omori cu prostiile d-tale. El nu-i nebun, el e un om extraordinar, un om deosebit, e un om... un... (Se lasă deodată cu fața pe masă și plînge).

Mătușica. Niște zmintiți! Eu nu mai stau aici nici un minut. Să fi știut, nici nu veneam.

Mama (Jelindu-se). Bine am mai ajuns!... O viață întreagă am visat să fac Ninei un rost cît mai bun, și ce-a eșit? Nici bărbat ca lumea, nici ginere!

Nina (Ridicînd capul). D-ta, dece vorbești în șoaptă? Eu doar aud tot. Ce te tot plîngi? Eu sînt fericită, eu îl iubesc. D-tale ce nu-ți ajunge? Iți lipsește ceva? N'are lumea destulă considerație pentru d-ta? Ai uitat, cum trăiam înainte de căsătoria mea, cum doream și în vis, să se însoare cu mine, cum aproape mă împingeai spre el? Te-am ascultat, acum rabdă!

Mama. Rabd.

Nina. Și taci. Eu nu mai plîng. Taci, lasă mînile în jos, fă-te mică, să nu ți se auză nici respirația. Ai să mă prăpădești. Ești o femee lacomă. Da, lacomă. Cine l-a atras aici pe Ivan Petrovici? Nu d-ta? Cine tot șoptește cu Ivan Petrovici? Nu tot d-ta? Eram fericită și d-ta ai răsturnat totul. Acuma să nu te plîngi.

Mama. Și toate astea — dela o fiică! Iart'o, Doamne!

Mătușica. In casa asta de nebuni nu mai stau un minut!

Nina (Enervată). Șezi! Dar șezi, te rog! Și nici să nu sufli. Nici să nu te aud!

Mama. Cui vorbești tu așa? Așa se vorbește unei mame? (Către Mătușica). Ai auzit? N'am s'o ert. Am să mă plîng la toată lumea. Ți-am dat viața mea întreagă, și acuma — iată cum te porți cu mine. Am să mă duc la Excelența Sa. Las' să ne judece Excelența Sa. (S'aud glasuri).

Mătușica. Ce zgomot s'o fi auzind?

Nina (Ascultă. Apoi cu un ton solemn). Mai încet! Ascultați. (Toți stau înlemniți; se aud strigătele sălbatece ale lui Alioșa. Tăcere. Iar zgomot. De frică Mătușica o rupe de fugă țipînd. Intră în fugă, unchiul).

Unchiul (Cu spaimă). Ce s'a întîmplat aici? Pe mătușă-ta a apucat-o isteria. (Din nou zgomot. Unchiul stă împietrit de surpriză. Nina arată în tăcere spre ușa lui Alioșa. Toți sînt alarmați).

ACTUL II

Alioșa stă într'un fotoliu și gesticulează.

Alioșa (Implorînd). Tu ești tot aici? Fugi! Am să chem ajutor. Mă apucă groaza cu tine!

— — (Ii întinde ceva). Iată cuțitul. Ia-l și omoar'o!

Alioșa. Niciodată. Nu, nu! Fugi! Eu o iubesc.

— — Da, o iubești, știu; dar tot omoar'o. Te-a trădat.

Alioșa. Minți! Nu-i adevărat! O calomniezi. Vrei să mă vezi omorînd'o.

— — Vreau! Cît de dulce e să omori pe acela, pe care îl iubești! Iubita e... nicăeri; sufletul ei planează în ceruri, iar tu te avînți, te smulgi spre stele... Vei fi înamorat de Nimic; cași Dumnezeu, tu vei face să învie Nimicul; inima ta va deveni Universul, și în el voi veți fi etern împreună. Omoar'o!

Alioșa (Dupăce ascultă totul, zîmbește aprobînd din cap). Mai încolo! Cît îmi sînt de cunoscute vorbele acestea!...

— — D'apoi eu sînt doar tu! Cum de nu m'ai recunoscut? Eu sînt sufletul tău cel luminat. Lasă-te de cele pămîntești și întoarce-te spre cele veșnice. Omoar'o, și suferința ta va deveni o frumusețe. Ia cuțitul!

Alioșa (Strigă). Nu, fugi, piei, blăstămatule! Fugi, că te împușc. Trag!

— — Trage! (Alioșa trage. Fantoma dispare. Ingrozit Alioșa cade pe un fotoliu, privește sălbatec în jurul. Intră în fugă Mama, Unchiul, Nina).

Nina (Alergînd spre el). Alioșa, ce-ai făcut? In tine ai tras tu?

Alioșa (Morocănos). Lasă-mă în pace! Unchiule, pentru D-zeu, duceți-o de-aici.

Unchiul. O duc, Alioșa, acuși. Nina, hai!

Nina. Nu plec de-aici, Unchiule. Alioșa, în tine ai tras? Spune drept!

Mama (Ridică de jos un vaz spart. Cu necaz). A spart un vaz scump.

Alioșa (Se scuză). Din nebăgare de seamă, mamă. (Serios). Domnule vaz, scuză-mă; eu nu pe d-ta am vrut să te împușc.

Mama (Mînioasă). Nu mai face pe nebunul! Acuma o să-mi fie frică, să dorm singură în odae. Vii noaptea și începi să tragi în mine.

Alioșa. Se înțelege, că am să vin; dar ce credeai? In curînd am să vin. Dumneata trebue să fii împușcată numaidecît.

Mama. Eu? Nu, tu trebue să fii dus într'o casă de nebuni.

Unchiul (Impăciuitor). Incetați cu certurile. Cedează, soro, nu vezi, că nu mai are chip omenesc? Alioșa, șezi ici și te liniștește. Ce rîzi? Dece alergi prin odae? Și tu, Nina

du-te cu mama. Eu am să vorbesc cu dînsul, apoi o să vă chem.

Nina (După un moment de ezitare). Bine. Hai, mamă. (Ese. Unchiul, tăcut şi parcă spre a-l imita pe Alioşa, aleargă prin odae, îşi freacă mînile. Aceasta ţine numai cîteva clipe).

Unchiul (Mereu fără a se uita la Alioşa). Dar în cine ai tras tu, mă zăpăcitule?

Alioşa (Fără să se uite, încet şi cu încăpăţinare). In el!

Unchiul (Oprindu-se). In cine «el»? In odae la tine, nu era nimeni.

Alioşa. Nu era... (Rîde îndelung). Dacă-ţi spun, că a fost... De statura dumitale. Nu-i nimic, că rîd. Aşi da eu mult, ca să nu rîd, dar nu pot; şi dumneata, să nu crezi în rîsul meu (Din nou se îneacă de rîs).

Unchiul (S'a molipsit şi el şi-l ţine hangul cu un rîs pitigăiat). Mare zăpăcit, zău!

Alioşa (Încetează deodată. In şoaptă). In mine am tras, unchiule; adică nu în mine, la drept vorbind, ci în al doilea *eu*. Da, da: în al *doilea*.

Unchiul. O halucinaţie!

Alioşa. Ce halucinaţie? Atunci şi noi, eu cu d-ta, sintem o halucinaţie, şi totu-i o halucinaţie. Era aici în carne şi oase. L-am văzut pentru întâia dată acum vr'o trei luni, pe stradă; se plimba cu Nina la braţ. Eu, de frică, m'am ascuns într'un gang.

Unchiul. Indrugi prostii, mă băete!

Alioşa. Poate prostii, poate nu; dar atunci am vrut să chem ajutor. Grozav îmi venea să strig! Deabia m'am stăpînit. (Rîde din nou îndelung şi sălbatec). Numai că, pe d-ta, unchiule —te implor,—să nu crezi în rîsul meu!

Unchiul. Şi pe urmă, ce-a mai fost?

Alioşa. A doua oară l-am văzut la un concert. După concert s'a suit, împreună cu mine şi cu Nina, în cupeu şi tot drumul a spus numai prostii. Făcea curte Ninei (Strigă din răsputeri). Iar la plecare, încercă să-mi pue un cuţit în mînă. Ai auzit? Un cuţit. Nu l-am luat.

Unchiul (Supărat). Nu cumva mă iai drept un nătărău, de-mi spui asemenea baliverne?

Alioşa (Vorbind tot mai iute). Drept un nătărău, se înţelege, drept un nătărău!

Unchiul. Dar eu ţie ce trebue să-ţi răspund la asta?

Alioşa. Ce vrei. Doar toată lumea ştie, că eşti un dobitoc şi un beţiv; ba e chiar o ruşine, cînd deschizi gura faţă de musafiri. Ascultă, unchiule. Azi, el din nou mi-a adus cuţitul, ca să omor pe Nina; am tras în el, dar el—unde se puse pe rîs!... Ii aud rîsul şi acuma.

Unchiul. Vorbeşti încurcat...

Alioşa. Cum? Incurcat? Eu rostesc atît de limpede fiecare cuvînt, şi d-ta spui, că-s încurcat. D'apoi cu d-ta nici nu se poate sta de vorbă. Du-te şi trimite pe alt-

cineva. (In prag Nina. Alioşa în extaz de bucurie). A venit, a venit, s'a deranjat pentru mine! Unchiule, pleacă, te rog. (Unchiul pleacă). De mult te aştept, Nina. Demult mă întrebam: «vine oare, sau nu vine?» Şezi, scumpa mea, şezi.

Nina (Roagă). Numai să nu joci, Alioşa, ca pe scenă cu mine.

Alioşa. Ba eu vreau să joc. Ce-mi trebue mie adevărul? Nu-mi place adevărul. Toată frumuseţea vieţii stă în joc. Joacă şi tu. Stăpîna vieţii mele, eu acuşi te gîtui! (Se dă spre ea, strigă). Dă-mi înapoi liniştea mea, dă-mi-o!

Nina (Speriată, întinde spre el mînile cu rugăminte). Sînt nevinovată. Mă jur. Te iubesc numai pe tine. Dacă nu crezi, omoară-mă, eu sînt gata.

Alioşa (O îmbrăţişează deodată cu drag şi o priveşte în ochi). Tu eşti Nina? Da? Bună ziua, dragă; decînd nu te-am văzut...

Nina (Il sărută, zîmbeşte aiurit). Numai pe unul ca tine îl pot eu iubi. Tu eşti sufleteşte înrudit cu mine. Eu încep să strig la tine, eu nu ştiu, ce să-ţi fac, dacă nu îngenunchezi şi nu-mi săruţi picioarele. Aştept, aştept! (Alioşa se aşează în genunchi). In tine unul sînt toţi iubiţii mei (Il sărută cu gingăşie). Ei, scoală, ridică-te! Parcă eu nu-s a ta pe vecie? Eu? Doar eu sînt Nina! Ţi-aduci aminte de Nina ta? E înaltă, sveltă. Are ochi mari, albaştri şi buze purpurii.

Alioşa (O ascultă în extaz). Da, da, eşti Nina mea. Ai buzele fierbinţi şi roşii. Eu îndată am să sărut bileţelul lui Ivan Petrovici...

Nina. Sărută, sărută; şi bileţelul lui, şi mînile mele, şi inima mea. Şi iubeşte-l, şi pe dînsul, şi pe mine... (Şopteşte ceva în extaz, îi sărută mînile. El caută să înţeleagă vorbele ei nedesluşite)

Alioşa (Tot în extaz). Da, da: pe dînsul, pe toţi, pe cine îi zice tu. Ah, dacă ar veni *acuma!* Doamne, fă o minune! O, cîtă nevoe am de el! (Sună cineva). El e! (Aiurind). El! Mai încet, voi de colo, nu cîntaţi. Cît de frumoasă ai devenit tu, Nina, deodată!

Nina (Işi frînge mînile pe ascuns). Eu nu-l primesc. Acum? O, nu, Alioşa dragă, nu mă sili.

Alioşa. Chiar acuma. Am obţinut dela soartă, ca să-l aducă. Dar eu nici nu ştiu, ce am să fac cu tine, dacă nu-l primeşti. Doamne, cît ai devenit de frumoasă!

Nina. Dragă, nu, nu! Pentru tine, pentru noi, te implor. La ce asemenea tortură? O, nu fi crud! In genunchi te rog. Scumpul meu, vino-ţi în fire!

Alioşa (Rece). Doamnă, cunoaşteţi voinţa mea. Vă cer să primiţi îndată pe amicul meu.

Nina. Pe urmă ai să mă isprăveşti în chinuri...

Alioşa. Se înţelege, că am să te isprăvesc. Şi pe tine şi pe mine. Aici e bezna noastră!... Hotărîre de sus! (Trece chipul dublului). Aha! E aici. Minunat (Işi freacă mînile cu delicii).

Ş-st! Paşii lui! Dar mai întâiu să-ţi sărut picioarele. Ai devenit frumoasă ca niciodată. (Cade în genunchi, îi sărută picioarele, apoi se scoală). Şi acum poftim, scumpe prietine, demult te aştept (Către Nina). Stimată doamnă, plec, dispar. Vă doresc petrecere bună. Sluga dumneavoastră plecată. (Salută în bătae de joc, trimite bezele, ese. Nina se scoală, se uită spre uşă, coprinsă de nelinişte).

ACTUL III

Ivan Petrovici stă rugător cu mînile întinse. Nina ascultă cu gînduri. Deodată îi face semn să fie cu luare aminte.

Nina (În şoaptă). Dece, dece ai venit?

Iv. Petrovici (În şoaptă). N'am mai putut să sufăr.

Nina. Dar el ne bănueşte. Inebuneşte de gelozie. Mi-am perdut şi eu capul. Du-te.

Iv. Petrovici. Unde să mă duc? De trei zile rătăcesc pe lîngă locuinţa d-tale; mai mult nu pot. Mai bine moarte decît asemenea chinuri.

Nina. Mai încet. El poate ne ascultă. (Se uită împrejur cu frică). Mai încet; poate ne urmăreşte.

Iv. Petrovici. Mie mi-i tot una. Sînt gata să spun singur adevărul. Eu am venit după tine. Fugim. Am să te ascund. Am să găsesc eu un loc, unde nu ne găseşte nimeni. Ai încredere în mine.

Nina. Mai încet! El ne urmăreşte. E un om viclean. O, scumpul meu, păzeşte-te de dînsul!

Iv. Petrovici. Nu mai vreau să mint. Dacă mă iubeşti, fugim. Să fugim, te implor. (Aleargă spre ea, o îmbrăţişează; ea se lasă pradă unei clipe de uitare, îşi revine şi se smulge din braţele lui).

Nina. Ce facem noi? Aici, aici? Du-te!

Iv. Petrovici. Va-să-zică, îl iubeşti! (Cu minie). Pe dînsul, de dînsul!

Nina (Cu emoţie). Da, îl iubesc,—îl iubesc cu iubire curată, sinceră, adîncă şi cea din urmă! (Ca într'un fel de aiureală). Pentru dînsul mă urc pe rug, merg la tortură. Tu nu-l cunoşti. E fioros, dar e adînc, e unic... Sufletul lui e ca o beznă. E... e... divin! E un chin cu dînsul şi o fericire.

Iv. Petrovici (Enervat). Minciună. El nu-i aşa. E o mediocritate şi un calău. Nu-l cunosc eu! Să fugim, să fugim de aici. Te vreau întreagă, sau nu te vreau de loc (Febril). Albeaţa feţii tale m'a înebunit, ochii tăi mă fac să aiurez... Nu cred că eşti femee. Cine eşti tu? Tu nu poţi să trăeşti. Tu... eşti o fiinţă întîmplătoare. Eşti un vis. Şi de cîte ori mă gîndesc la tine, văd o femee lungită la picioarele mele, în rochie albă, plină de sînge...

Nina (Ţipă înăbuşit, îl apucă de mînă). Adevărat? Repetă-mi, dar în şoaptă...

Iv. Petrovici (Vorbeşte în şoaptă). Te văd într'un lac de sînge, pe podele. Dragostea mea, fugim!

Nina (Cu pătrundere). Dar şi eu mă văd adesea pe podele plină de sînge. Iar cineva rîde (Tremură cu groază). Sărută-mă dragă, îmbrăţişează-mă cu putere, simt un fel de groază. El ne urmăreşte (Se uită jur-împrejur, pare a aiuri). Eu şi pe tine te iubesc. Pe dînsul pentru beznă, pe tine,—pentru tine. Te iubesc şi pe tine şi pe dînsul. Pentru voi am să fac din inima mea douăzeci de inimi. Şezi, ia loc. Nu-ţi dau voe să alergi prin odae. Îmbrăţişează-mă, uită-te la mine. O dragă, dragă, o dragul meu! (Îl îmbrăţişează cu patimă; se uită la el cu drag).

Iv. Petrovici (Într'un moment de uitare, sărutînd-o). Noi toţi am înebunit...

Nina. Ce frumos e să înebuneşti! Stăm deasupra unei prăpăstii. Ţi-e şi groază şi bine. Uită-te în ochii mei. Zburăm. Zburăm (Într'o clipă de uitare amîndoi. Ea ridică capul, se uită jur împrejur cu nelinişte). Am zburat cu tine împrejurul universului... (Strigă încet). El e undeva, pe aproape! Îl simt. Poate aici după uşă. Uită-te.

Iv. Petrovici (Se apropie de uşă, se uită). Nu-i aici!

Nina. Poate e acolo? E un om perfid. O, să nu-l crezi, să nu-l crezi!

Iv. Petrovici (Se apropie de altă uşă). Nu-i nici aici. Nu te teme.

Nina. Aud undeva rîsul lui teribil. Dar ia loc, zîmbeşte-mi (El se aşează pe un scaun). Nu mai vii de atîta timp. Dă-mi mîna ta. (De fericire rîde). Îmi plac mînile tale. Dar nu-i auzi paşii?... Îl văd cum vine pe furiş. Îl simt aici, aproape. Vine, vine!... Dar mi-i tot una. O, soarta mea, ia-mă!— (Îl îmbrăţişează).

Iv. Petrovici (Mişcat. Cu drag). Să fugim, Nina, să fugim de aici.

Nina. Nu (Beată de fericire). Nu! Cît e de bine acum! O, dacă aşi avea puteri să nu te las din braţe nici în faţa lui! Dar n'am să îndrăznesc (Îşi schimbă deodată locul). Mai încet. Este el. Mă prefac în ghiaţă. Iar nu mai sînt eu.

Alioşa (Intră îngrijat, întinde teatral amîndouă mînile lui Iv. Petrovici). Tu eşti Vanea? Bonjour. Unchiul meu abia acum mi-a spus, că eşti aici. Ştii cît l-am înjurat? Mă rog: un oaspe scump în casa mea, şi să nu-mi sufle o vorbă. Perfid om mai e şi unchiu-meu ăsta. Ştia cît am să mă bucur, dar—n'a spus! Aşa idiot ca unchiu-meu... Ei, dar îl ert. Îmi plac idioţii. (Se opreşte deodată; se adresează cuiva nevăzut). A, tu iar aici? Ia cuţitul de aici, ia-l îndată... Mizerabile, mi-ze-ra-bile! (Se aruncă asupra fantomei nevăzute, cu care începe să lupte).

Nina (Cu groază). Ce faci, Alioşa? Cu cine vorbeşti tu? Aici nu-i nimeni.

Alioşa (Gîfîind). Nimeni! Sărmani oameni mici, ce ştiţi voi? Dar ăsta cine-i? (Arată). Sau, poate, nici ăsta nu-i nimeni (Către fantoma nevăzută). Şi chiar dacă ai fi aici, tot nu eşti

strigă). Nu ești! (Ride îndelung). Eu, Vanea, am poruncit, să ne aducă cognac. (Nepăsător și lale). Ei, dar voi? A? V'ați săturat de vorbit? V'ați bucurat că ați putut sta singuri? (Ride cu răutate).

Iv. Petrovici (Posomorit). Cum nu?... Ea a tăcut tot timpul. Eu deja mă pregăteam să plec.

Alioșa. Ce spui? Dar bine, Nina, dece obijduești tu pe scumpul nostru musafir? Dar nu-i nimic, Vanea. O s'o rugăm, și are să vorbească. Nina, spune o vorbă bună lui Ivan Petrovici. Tace! Vezi? Spune: mie, Ivan Petrovici, îmi era urît fără dumneata (Ride). N'are să spue. Nu spune pentru nimic în lume. Dar eu ași fi spus. (Umblă, o urmărește).

Nina (După o tăcere, deodată). Mie, Ivan Petrovici, îmi era urît fără d-ta; tot mă întrebam, cînd are să vie el însfîrșit?

Alioșa. Auzi, Vanea? Vezi că a vorbit? A-a! Ia mai zi ceva! Ce zici, Vanea, despre Nina mea?

Iv. Petrovici (Către Nina). Pentruce toate astea?

Nina (Monoton). Mereu suferearn. Mă stingeam de dorul d-tale, Ivan Petrovici. Noaptea, stau culcată cu ochii deschiși, nu dorm, tot pe d-ta te văd... (O pauză grea: toți se așteaptă la ceva).

Iv. Petrovici (După o sforțare). Nina!

Alioșa. Ce am zis eu? S'o rugăm, și are să spună. Bravo, Nina! Ce zici Vanea, ți-a plăcut? A? Se poate și repeta. Poate că-s adevărate toate astea. Dă Doamne să se dovedească adevărul. (Ride). Te-ai îngălbenit, Vanea. Nu te trăda.

Iv. Petrovici. Sfîrșește odată, Alioșa (Se aduce cognacul). Cognac? Nu înțeleg la ce.

Alioșa. Nu înțelegi? Ca să bem pentru prietinia noastră și pentru Elena cea frumoasă.

Iv. Petrovici. Să bem, dar fără caraghiozlîcuri (Alioșa toarnă) (Către Nina). In sănătatea d-tale.

Alioșa (Il observă). Și pentru prietinia voastră (Bea). Nina, spune-lui Vanea, pe cine iubesc eu mai mult dintre toți prietinii mei?

Nina (Ocolind). Tu pe mulți îi iubești.

Alioșa. Perfida! Iată, iată femeia! Vanea, nu crede femeilor. Ea știe, că eu te iubesc numai pe tine, dar ea vrea numaidecît să mă înțepe. «Tu pe mulți îi iubești»! Cum pe mulți? Eu îl iubesc numai pe dînsul. Eu, dragă, te iubesc așa de mult, că acum sînt în stare să te sărut—chiar cu venerație.

Iv. Petrovici (Posomorit). Ei, asta e chiar prea... Se poate și fără venerație.

Nina. Nu-l crede, el face pe actorul.

Alioșa (Supărat). Nu fac pe actorul. Anume cu venerație. Eu tremur de iubire pentru dînsul. Simt o iubire așa, de lacheu. Sînt gata să stau în genunchi în fața lui. (Face o mișcare, ca pentru a cădea în genunchi).

Nina (Orbește). Așa, așa...

Alioșa (Ride cu batjocoră). Eu? Multe mai vrei! Ce fel de dobitoc ași fi eu, să stau în genuchi dinaintea lui? (Cu dispreț). Dinaintea lui! (Brusc). Dar deocamdată ași putea să stau (Deodată se lasă în genunchi, patetic). Ivan Petrovici, te iubesc! (Cu colește răutăcios).

Iv. Petrovici (Hotărît). Alioșa, destul cu caraghiozlîcurile. Hai să vorbim serios.

Nina. Tăceți! dar tăceți odată!

Alioșa (Se scoală. Inspirat). Hai să vorbim! Demult aștept eu dela tine vorba asta. Dar mai întăiu să ridicăm un pahar pentru alianța noastră eternă (Solemn). Eternă. Vanea, dă-i paharul. Elena cea frumoasă! Intindeți mîna celui mai frumos dintre bărbați. Vă place el dumneavoastră? Dar ție, Vanea, iți place Nina? Așa-i că-i nostimă? Ce mîni!... Dar ochi! O femee în stil nou, în tonuri nouă...

Iv. Petrovici (S'a înroșit). Dar ce, o vinzi,—de o lauzi atîta?

Alioșa. De ce să n'o vînd? Cumpăr'-o. Cît dai?... Iar te-ai îngălbenit! Nu-i bine. Te trădezi (Ride îndelung. Ivan Petrovici respiră greu). Nu, Vanea, tu, mă cunoști încă prea puțin. Tu în adîncimea ființei mele încă n'ai privit. Glumesc, mă joc, și deodată mă apuc și ți-o dau. Este un cuvînt,—spu-ne-mi-l,—și îndată ți-o cedez ție. Dar care-i cuvîntul—nu-ți spun. Si doar e. Caută-l!

Iv. Petrovici (Iar s'a înroșit. Supărat). Mă chinuești, inchizitorule!

Nina (Se scoală deodată). Eu știu cuvîntul. Să-l spun?

Iv. Petrovici. Șezi. El înadins face așa... Prostii! E beat.

Nina. Nu-i beat! Eu știu. Să-l spun, Alioșa? Dar mă erți, n'ai să mă chinuești?

Iv. Petrovici. Prostii; e beat.

Alioșa (Intr'un extaz și cu o bucurie sălbatică). Anume prostii, dar mie prostiile îmi plac. Prostiile îmi priesc mie, din prostii mă îngraș eu! (Scoate un cuțit dintr'o mînecă).

Nina (Țipînd). Are un cuțit în mînă!

Alioșa. Și tu te-ai și speriat. Glumesc! (Despărțind silabele). Glu-mesc! In sănătatea ta, Vanea! Dar văzut-ai tu, Vanea, cum dansez eu? Cunosc un dans de fachiri. Vă pot arăta (Se scoală). Ei, voi de colo, din ceruri, cîntați! Acum uită-te (Incepe să se învîrtească încet într'un loc. O muzică ciudată și falșă ține până la sfîrșitul acțiunii. Nina și Ivan Petrovici s'au sculat. Neliniștea crește. Incremeniți amîndoi de groază, urmăresc pe Alioșa).

Alioșa. E bine? (Incepe a se învîrti mai repede, apropiindu-se de ei pe nesimțite). Vă place? (Strigă, uitîndu-se în sus). Cîntați, cîntați! (Se învîrtește din ce în ce mai iute).

Nina (Tremurînd). Moartea, moartea! O văd! (Cuprinde în brațe deodată pe Ivan Petrovici, se lipește de el, vorbește aiurind). Soarta mea, ia-mă! (Alioșa, care s'a apropiat de Nina, o lovește cu cuțitul. Ea cade; iar el stă aplecat deasupra ei și zîmbește. Lasă apoi cuțitul din mînă. Ivan Petrovici cade în genunchi. Alioșa își vine în fire, începe să cutreere tonți odaia, se ascunde într'un colț. Deodată ridică mînile spre cer. Strigă, articulînd clar fiecare cuvînt).

Alioșa. Cruțare, cruțare!...

Semen Iușchevici

Pentru explicarea lui La Rochefoucauld

Unaquaeque res, quantum in se est, in suo esse perseverare conatur.
Spinoza, Ethica, III 6.

Scriitorii francezi numiţi în deobşte clasici ne par adeseori, nouă modernilor, atît de expliciţi, încît ne dau impresia că n'ar avea deloc nevoe să fie explicaţi. Oamenii aceia se arată cu deosebire îngrijiţi să se explice singuri. Cu băgare de samă ei îşi enunţă judecăţile, îşi definesc sentimentele, îşi demonstrează intenţiile. Pe cît se poate, în grupuri de idei simetric dispuse, care uneori par a fi exact numărate, ca nişte cifre frumos trecute la condică pentru a fi adunate în josul feţei, ori egal tăiată de pendulul neînduraţilor alexandrini, vorbirea clasică tinde oarecum la o simplicitate ultraelementară, la claritatea primară a propoziţiilor rînduite cu didactică scumpătate în cărţile de cetire. Şi atît de mult pomenesc clasicii aceştia ei înşişi direct de claritate, simplicitate şi raţională înţelegere, încît ne ispitesc a crede că pricepem şi noi lucrurile de care vorbesc ei fără nici o silinţă, aşa după cum ei se arată că înţeleg fără rest orice lucru de care mintea lor se atinge.—Dar nu este în firea gîndirii noastre de astăzi să creadă atît de simplu în perfecta realizare a vreunei clarităţi oarecare.

Tocmai plecînd dela impresia aceasta iniţială, noi ajungem a simţi curiozităţile speciale ale literaturii de care vorbim, şi acea renumită claritate însăşi devine pentru noi problemă.

Vremea nu trece în zadar pentru nimeni: acei care au trăit cu trei sute de ani aproape înaintea noastră ne sînt inevitabil străini într'o măsură oarecare. Iar mersul lucrurilor nu-i dreptliniar şi simplu, ca linia imaginară a timpului; de aceia înstrăinarea sufletească a generaţiilor ia forme diverse şi capricioase. Cei mai depărtaţi în timp nu sînt, şi sufleteşte,

cei mai complect morţi pentru noi. Şi nu mai socotim aici cu totul neprevăzutele amănunţimi ale deosebirilor personale. Realismul surprinzător al mimiambilor lui Herondas vine pe atît de aproape de înţelesul unui modern, cît de străine şi neasimilabile îi sînt tragediile franceze din secolul al 18-lea, dacă nu şi din al 17-lea. Pentru mulţi din noi, probabil, splendidul impresionist Montaigne este actual, intim şi imediat înţeles, iar pe La Bruyère, de pildă, ori pe Vauvenargues, doi virtuoşi, melancolici şi disciplinaţi burghezi, îi simţim, în unele părţi cel puţin, ca pe nişte vechi şi cu totul istorice umbre.

Sumar considerat, Francezul clasic se arată a fi deadreptul în contrast cu simţirea şi mintea europeană din ultima jumătate de veac. Pentru dînsul madrigalele trebuiau să fie exact raţionate şi tragediile matematic construite. Noi am ajuns să declarăm până şi matematica relativă şi convenţională. Spiritul clasic este pătruns şi susţinut de sentimentul siguranţei; îndoiala, întrebarea, curiozitatea par să fi fost atunci la maximum de atrofiare, iar misterul nu exista atunci decît doar ca noţiune simplistă şi foarte puţin misterioasă din catehism. Din contra, sufletul actual, în dezorientarea îndoelilor de tot felul, în haosul curiozităţilor fără capăt şi samă, pluteşte ca în aerul său natural. Gîndirea noastră este relativistă, istorică, gata să întrebe, să se îndoiască; clasicul este dogmatic, fără perspectivă istorică, mintea lui este totdeauna sigură, gata să definească, să închee, să decidă. Toate aceste însemnează, mi se pare, că atitudinea intelectuală a clasicului înde, în fond, mai mult spre practică, a noastră însă spre contemplare. Noi sîntem purtaţi de un complex suflu impresionist; ei erau pătrunşi de evlavie pentru raţionalitate. Conştiinţa lor filozofică a fost Descartes; pentru noi James şi Bergson trag concluziile unui universal impresionism şi despăr, curios şi subtil, structura esenţial practică a inteligenţii discursive şi diformările pe care le aduce ea experienţii interne.—Pentru acela care simte aceste contraste, un sentiment de înstrăinare vine neîntîrziat să complice acea impresie primă de claritate excesivă şi pare că inutilă cu care ne întîmpină textele clasice. Interpretarea lor, capacitatea adică de a le actualiza înţelesul în chip cît mai viu şi mai intim, nu ne mai apare atunci atît de lesnicioasă şi dela sine curgătoare, aşa cum intenţia autorilor acelora înşişi, atît de categoric afirmată, tinde să ne-o suggereze cu veşnicul său postulat de claritate, rază şi elementar bun simţ. Arta de a ceti încet, despre care vorbea Nietzsche, cînd îşi adusese odată aminte c'a fost filolog, îşi găseşte toate drepturile aici, caşi oriunde deosebirile dintre un suflet şi altul au trecut de oarecare margini,—margini pe care fiecare le simte, probabil, deosebit şi pe care nimeni nu le poate precis şi complect arăta.

Povesteşte Montaigne, la capitolul despre creşterea copiilor, că mergînd odată la Orléans a întîlnit doi dascăli care veneau spre Bordeaux, dar nu împreună, ci unul cam la cincizeci de paşi în urma celuilalt. Mai departe, în spatele celor doi, se vedea un boer cu suită mare de ostaşi. Unul din oamenii lui Montaigne întreabă pe dascălul dintăiu, că cine să fie domnul care vine în urmă; dascălul, crezînd că-i vorba de tovarăşul lui, a răspuns: nu-i boer, ci profesor de gramatică, iar eu sînt profesor de logică. Montaigne face haz de confuzia omului, spune că boerul care venea în urma dascălilor era contele de La Rochefoucauld şi urmează aşa: Or, nous qui cherchons, au rebours, de former, non un grammairien ou logicien, mais un gentilhomme, laissons les abuser de leur loisir: nous avons affaire ailleurs.—Acel senior, despre care autorul zice că era mort în momentul cînd el îşi scrie capitolul, nu poate să fi fost altul decît Francisc al III-lea, conte de La Rochefoucauld, prinţ de Marcillac, mare căpitan protestant asasinat în noaptea Sf. Bartolomeu, şi străbun direct al autorului maximelor, care n'a fost om de carte multă, dar un perfect gentilom, şi filozof moralist pe deasupra,—et honnestes gens sont les philosophes, zice tot Montaigne, partizan fervent al educaţiei fără multă carte şi inventator al adjectivului *livresque*, cuvînt de dispreţ pentru tot ce este numai cărturăresc. După o mărturie de multe ori citată a doamnei de Maintenon, La Rochefoucauld „avoit une physionomie heureuse, l'air grand, beaucoup d'esprit et peu de savoir." Iar Segrais, om de casă doamnei de La Fayette, zice: „Mr. de La Rochefoucauld n'avoit pas étudié; mais il avoit un bon sens merveilleux, et il savoit parfaitement le monde." Montaigne, prin urmare, ar fi avut dece să fie mulţămit văzînd pe strănepotul aceluia care-i dăduse ocazie să-şi ilustreze cu amuzantă fineţe credinţele pedagogice.

„L'honnête homme", acest tip istoric desvoltat şi precizat în clasicismul francez, a fost definit de La Rochefoucauld însuşi. In cunoscuta maximă: le vrai honnête homme est celui qui ne se pique de rien,—el a rezumat, ca de obiceiu, în formula cea mai uscată şi mai transparentă, înţelesul acelui ideal al timpului pe care Pascal îl desinează în însemnările lui agitate şi colorate, iar Cavalerul de Méré îl predică în pedantismele lui elegante. Şi în viaţă La Rochefoucauld a realizat aproape acea definiţie. Aproape numai, fiindcă s'a amestecat în politică, destulă vreme şi cu destulă patimă, celace, oricum s'ar înţelege politica şi oricum ar fi fost ea practicată atunci, tot însemnează—se piquer de quelque chose. Ca mai toţi tinerii, el s'a supus suggestiilor vremii şi impulsurilor clasei sale. Infringerea şi decepţia au fost complecte. Nobilimea

feodală era definitiv condamnată să cadă, iar La Rochefoucauld pare să se fi bucurat de o deosebită nedestoinicie pentru lupta politică. Rezultatele de fapt dau cel puţin plină dreptate isteţului său duşman, cardinalul Retz, care-l judecă aşa: Il n'a jamais été capable d'aucune affaire.. Il a toujours eu une irrésolution habituelle; il n'a jamais été guerrier, quoiqu'il fût très bon soldat. Il n'a jamais été par lui-même bon courtisan, quoiqu'il ait eu toujours bonne intention de l'être. Il n'a jamais été bon homme de parti, quoique toute sa vie il y étoit engagé.—Şi-i dă sfatul tardiv: il eût beaucoup mieux fait de se connoître et de se réduire à passer, comme il eût pu, pour le courtisan le plus poli, et le plus honnête homme, à l'égard de la vie commune, qui eût paru dans son siècle (Cuvintele: „le plus honnête homme à l'égard de la vie commune" le-a şters Retz mai pe urmă din text).

A evita orice specializare, a fugi de orice profesiune ca atare, desigur de frica deformării profesionale şi de dragul perfecţei eleganţe personale, acesta-i postulatul societăţii în care şi pentru care s'a născut literatura franceză clasică. Dar specializarea intr'o formă şi un grad oarecare pare a fi fatal legată de viaţa istorică caşi de cea fizică. Astfel, l'honnête homme n'a putut scăpa de a fi specialist. Pentru lupta pe care necesar o ducea omul de curte împotriva tuturor celor de seama lui, ghicirea intenţiilor, prevederea motivelor concurentului erau operaţii vitale. Totdeauna la pîndă în mijlocul rivalilor de nesfîrşite feluri şi nuanţe, urmărindu-le de aproape toate nimicurile lor expresive, l'honnête homme a fost silit să înveţe şi, în parte, să inventeze o tehnică de observaţie psihologică, să o desvolte până la o curioasă rafinare care oamenilor din alte sfere şi alte epoci le apare inutilă şi absurdă. Mulţi din Europenii de astăzi, mai cu samă din burghezimea nouă, americanizată şi grăbită, sînt probabil, cu optica lor psihologică sumară şi din topor, prin excelenţă nepricepuţi în faţa microscopiei moralistice a curtenilor din Versailles şi a duhovnicilor lor.

Antoine Gombault chevalier de Méré, prieten şi mai cu samă protector de o suficienţă destul de naivă al lui Pascal, luase asupra lui, ca un monopol, să fixeze teoria perfectului om *de lume*. Un specialist desăvîrşit, pedant, plin de importanţa învăţăturii lui—la *science du monde*. Oricum, subt inspiraţia lui Pascal a ajuns să deosebească două tipuri intelectuale fundamentale: *l'esprit géométrique* şi *l'esprit de finesse*,—o primă şi capitală descoperire în psihologia individuală, în tot cazul o surprinzătoare probă pentru capacitatea de analiză şi de superioară curiozitate a epocei, în studiarea inteligenţei. Méré sfătueşte aşa, în general (Oeuvres du Chevalier de Méré, Amsterdam 1691, I 264. Citatele din Méré sînt luate din Léon Brunschvigg: Pensées et Opuscules de Blaise Pascal. Paris, 5e éd. 1909): „Il faut observer tout ce qui se passe dans le

coeur et dans l'esprit à des personnes qu'on entretient, et s'accoutumer de bonne heure à connoître les sentiments et les pensées par des signes presque imperceptibles". Iar lui Pascal îi scrie și-l mustră: „Il vous reste encore une habitude que vous avez prise en cette science (la géométrie) à ne juger de quoi que ce soit que par vos démonstrations... Ces longs raisonnements tirés de ligne en ligne vous empêchent d'entrer d'abord en des connoissances plus hautes qui ne trompent jamais... Lorsqu'on a l'esprit et les yeux fins, on remarque à la mine et à l'air des personnes qu'on voit, quantité de choses qui peuvent beaucoup servir..." Elementarele și pretențioasele observații scoase de prin saloane de mediocrul Méré au devenit un stimul serios pentru mintea profundă și sufletul grav al lui Pascal; o comoară de reflecții morale s'a născut acolo,—l'étude de l'homme, la vraie étude qui lui est propre, ...qui me consolera toujours de l'ignorance des sciences extérieures. Iar pe La Rochefoucauld, spirit fin de o excepțională vigoare și nealterat de vre-o disciplină geometrică, furtunile luptelor civile și, mai apoi, conflictele mici, discrete și năbușite ale vieții de salon, l-au adus tot la știința subtilă despre om. Și pe acest din urmă îl preocupa deajuns diferențele dintre tipurile intelectuale. In cîteva maxime (de ex., 97, 99, 100, și a doua bucată din așanumitele Réflexions diverses) el caută să precizeze nuanțele difuze ale vieții mintale. Prin terminologia stîngace și vagă, inevitabilă tuturor începuturilor (grandeur et lumière de l'esprit, politesse de l'esprit, galanterie de l'esprit, bel esprit, bon esprit, esprit droit, esprit utile et esprit d'affaires, esprit de feu et esprit brillant, esprit fin et esprit de finesse, esprit de détail,—on peut être sot et avoir beaucoup d'esprit) se simte palpabil reflecția serios încordată pentru a surprinde contururile varietăților psihice.

Este de însemnat că aplicarea cuvîntului anatomie la viața sufletească, o metaforă pe care mulți din noi poate o socotesc foarte recentă, era de mult uzuală în vremea de care vorbim. Incă bătrîna domnișoară de Gournay, fanatica admiratoare și editoare pioasă a lui Montaigne, scrie (Préface sur les *Essais*, 1635): On trouve dans Montaigne l'anatomie parfaite des passions des hommes et de leurs mouvements intérieurs... Vous le voyez d'un particulier et spécial dessein anatomiste (sic) universel de l'homme intérieur". Mai tîrziu, cealaltă antică domnișoară, Madame de Scudéry, printre laudele diverse din care-și compune propriul portret (Le Grand Cyrus, 2e livre, 10e partie) își revendică și meritul unei rari finețe psihologice cu următoarele cuvinte: Elle exprime si délicatement les sentiments les plus difficiles à exprimer et elle sait si bien faire l'anatomie d'un coeur amoureux, qu'elle en sait décrire exactement tous ces sentiments tumultueux qui ne sont jamais bien connus que de ceux qui les sentent ou les ont sentis,—un text de o prea naivă vanitate

dar foarte caracteristic pentru intensa ambiție psihologică a timpului. In sfîrșit, Fénelon aplică figura favorită chiar aceluia care ne interesează aici direct: Le prédicateur a fait une anatomie des passions qui égale les maximes de M. de La Rochefoucauld (Ir dialogue sur l'éloquence).

Această curiozitate psihologică pătrunde clasicismul francez aproape în întregimea lui; două forme însă, portretul și maxima, și le-a consacrat excluziv. Amîndouă s'au născut și practicat în saloanele de pe vremuri, mai întîiu oarecum ca jocuri de societate, portretele mai cu samă în casa domnișoarei de Montpensier, turbulenta și pasionata verișoară a lui Ludovic XIV; iar maximele, la doamna de Sablé, femee cu carte și prețioasă de mare distincție. Și cu atîta furie s'a dat lumea la aceste jocuri, încît foarte curînd au trebuit să cadă asupra lor ironiile saloanelor înseși, pe care, firește, parodiile răuvoitorilor de dinafară, ca Furetière, de pildă, n'au lipsit să le sporească. Dar modele intelectuale sînt, pentru istoric, fenomene totdeauna serioase. In cazul special, jocurile de care vorbim au devenit stiluri și au ținut condeiul în mîna lui La Rochefoucauld, care în calitate de maistru nediscutat al aforismului psihologic constată cu înalt dispreț amestecul supărător al nechemaților, dovedind cu această ocazie o viguroasă demnitate de specialist: Je ne sais si vous avez remarqué que le goût de faire des sentences se gagne comme le rhume. Il y a ici des disciples de M. de Balzac qui en ont eu vent et qui ne veulent plus faire autre chose (Scrisoare din 1660 sau 1662). Excluzivismul magistral se arată dar în toată asprimea lui în această respingere deplin conștientă a incompetenților. Și acest sentiment era inevitabil omului care zece ani meditase, discutase și refăcuse, cu minuțioasă și grea răbdare, *Maximele*. Idealul însă numit: l'honnête homme, își dă pe față contrazicerea iremediabilă care zăcea în el; l'honnête homme a devenit un „homme de métier". Astfel dintr'o trebuință impusă de viața saloanelor, observația psihologică, dupăce a fost practicată ca sport de către mulțimea mediocrilor, s'a schimbat, în mintea omului chemat, într'un lux serios, în cunoștință exactă. Méré avea mare plăcere să vorbească despre „la science du monde", care, după judecata lui, trebuia să fie „la plus constante préoccupation de l'honnête homme"; și cu deosebire era mîndru că pe doamna de Maintenon, încă de copilă, el a învățat-o știința aceasta. La Rochefoucauld—l'homme de son siècle le plus poli, zicea Vauvenargues (réfl. 336)—a realizat altceva decît această mediocră tehnică pe care o preda mediocrul cavaler. Cu înverșunarea specifică intelectualului autentic, cu o ascuțime de spirit rară, el a aprofundat etiologia activității morale, și a desinat cu o strălucitoare evidență unul din cuprinsele cele mai hotărîtoare și mai curios ascunse din viața noastră internă.

Inșirată din bucăți scurte și rezlețe, lucrarea lui este din cele mai unitare. Voltaire (Siècle de Louis XIV, chap. 32) expediază cuprinsul Maximelor cu vorbele: „il n'y a presque qu'une vérité dans ce livre..., cependant cette pensée se présente sous tant d'aspects variés, qu'elle est presque toujours piquante". Se înțelege ușor că partea dintâiu a judecății acesteia a fost de preferință ținută minte și repetată. Să încercăm aici a rezuma gîndirea lui La Rochefoucauld după „aspectele ei variate".

*

Pentru a cunoaște bine un lucru, zice autorul, ar trebui să-i știm detaliile; dar detaliile sînt infinite: astfel cunoștințele noastre sînt totdeauna superficiale și imperfecte.

In ce privește sufletul omului, este mai ușor a-l cunoaște în general decît pe al unui individ în deosebi. Căci omul este subiectul cel mai schimbător, materia cea mai necunoscută din toate. Intre un tip uman și altul este tot atîta depărtare ca între o specie animală și alta. Și, ceiace sporește încă greutatea, fiecare individ uman se află a fi uneori tot așa de deosebit de el însuși cît se deosebește de alții. Sufletul omului este o perpetuă producere și desvoltare de porniri și patimi; una piere numai cînd alta îi ia locul, și adesea cea din urmă este cu totul opusă celei dintâiu. Calitățile noastre sînt nesigure și confuze. Noi înșine nu ne cunoaștem voința întreagă, și nici nu ne putem da samă de toate faptele produse de patimile noastre. Intîmplările din afară ne fac cunoscuți nu numai celorlalți, ci și nouă înșine. Cei mai mulți oameni au cași plantele calități ascunse, pe care întîmplarea numai le descopere. Inchipuirea omenească nu este în stare să inventeze atîtea felurite contraziceri cîte natural există în fiecare suflet de om. In sfîrșit, în bine ori în rău, calitățile noastre sînt obscure și problematice; ele stau totdeauna în voia întîmplării. Confuzia aceasta se vede și în sentimentele și aprecierile noastre despre caracterele și faptele morale. De multe ori oameni de merit ne sînt scîrboși, iar alții, plini de defecte, ne plac. Există un fel de merit fad și sînt persoane stimabile care te desgustă. Pe unii îi prinde să aibă defecte, pe alții virtutea îi disgrațiază.

Așa de informă și neînțeleasă este judecata noastră morală, încît s'ar putea zice că faptele omenești au, unele o stea norocoasă, iar altele nu; cele cu noroc au parte de laudă, celelalte de ocară. In opinia oamenilor crimele chiar devin inocente ori glorioase, cînd strălucesc prin numărul și excesul lor. Ca otrava în leacuri, vițiul intră în compoziția virtuții; prudența numai amestecă totul, tempereaza și aplică produsul în lupta vieții. După cum la jocul rimelor fiecare, pornind dela același părechė de cuvinte, împlinește altfel versurile, așa și cu faptele noastre: fiecare le explică cum îi place.

Subt aceastâ universală diversitate și nesiguranță în care ni-se înfățișează realitatea, se ascunde parecă totuși o tainică ordine care rîndueşte locul și mersul fiecărui lucru. Pentru noi însă domină tot numai capriciul infinit al dispozițiilor noastre interne și fluctuația întîmplărilor din afară. La fortune et l'humeur gouvernent le monde. Și capriciile sufletului sînt încă mai bizare decît acele ale soartei.

Atît de inconsistentă și plină de contraziceri este natura noastră, încît și măsura propriei fericiri și nefericiri n'are temeiu nici judecată. Niciodată nu-i omul nici așa de fericit, nici așa de nenorocit cît își închipuește; căci și fericirea atîrnă cași nenorocirea tot așa de mult de dispozițiile momentului cași de soartă.

Viața sufletului ne rămîne ascunsă și neînțeleasă pentrucă obscur este și substratul ei fizic. Cursul obișnuit și regulat al vieții trupești poartă imperceptibil voința noastră spre fapte felurite. Părțile organismului, laolaltă sau pe rînd, ne cîrmuesc sufletul cu mișcările lor misterioase și hotărăsc, fără să știm cum, faptele noastre. Noi nu băgăm de samă decît impulsurile excesive, mișcările neobișnuite ale organismului, ca de pildă violența mîniei; dar cine simte mersul continuu și ordinar al vieții organice și răsunetul său în suflet? De aceia nu-i tocmai drept să vorbim de slăbiciunea sau puterea spiritului: puterea și slăbiciunea aceasta sînt numai un efect al bunei sau relei dispoziții a organelor corpului. Tot astfel sentimentele și afectele noastre nu sînt nimic alta decît grade deosebite ale reacțiilor organice. Mai potrivit ar fi să constatăm că sufletul poate fi, cași corpul, sănătos ori bolnav, că sănătatea unuia nu-i mai tare asigurată decît a celuilalt, și că, pentru amîndouă, boala recidivează.

Este cu totul înșelător—deși-i o plăcută mîngiere—să credem că am scăpat de un nărav rău; în faptă, năravul ne părăsește, și ce ne închipuim că ar fi o vindecare este numai o suspendare sau o înlocuire a unui rău cu altul. Iar cînd se întîmplă să nu ne lăsăm luați prea tare de un singur nărav, cele mai de multe ori aceasta vine de acolo că sufletul este robit de mai multe deodată.—Se pare că natura a hotărît fiecăruia, dela naștere, anume granițe și pentru bine și pentru rău, și s'ar zice că apucăturile rele ne așteaptă, în drumul vieții, ca niște gazde la care sîntem siliți să descindem. Dar nu-i probabil că experiența ne-ar putea învăța să ne ferim de ele dacă, pentru a presupune absurdul, ne-ar fi ertat să facem încodată același drum.

In această absurdă și haotică clătinare a sufletului, singură dragostea de sine, cu arătările ei multiple, este cea mai statornică apariție. Oricîte descoperiri s'au făcut în domeniul dragostei de sine, încă multe ținuturi ale sale sînt necunos-

cute. Pentrucă patima aceasta, care nu se odihneşte niciodată, este mai iscusită decît cel mai iscusit om. Pornirile ei sînt cele mai năvalnice, scopurile ei cele mai ascunse, purtările ei cele mai viclene, Şiretlicurile ei nu se pot socoti, prefăcătorille ei întrec toate metamorfozele, combinaţiile sale întrec în subtilitate şi rafinare pe cele himice. Nu pot fi pătrunse a-dîncurite şi întunecimile în care ea se ascunde ochilor celor mai ageri. Acolo ea, adeseori, este sie însăşi nevăzută, acolo zămisleşte ea, nutreşte şi creşte afecţii şi uri cîteodată atît de monstruoase, încît singură nu le recunoaşte dupăce le-a dat la lumină. In noaptea aceasta în care stă învăluită, se nasc părerile ridicule de sine însuşi, de acolo vin greşelile şi neştiinţa ei grosolană. de acolo prostiile cu care iubirea de sine se ascunde pentru ea însăşi. Dar orbirea aceasta diversă şi imensă faţă de sine n'o opreşte să vadă totdeauna bine în afară; acolo unde interesul ei-stă în joc, unde poftele ei se îndreaptă cu toată furia, acolo vede şi simte, aude şi înţelege, bănueşte, ghiceşte totul. Subt forme complexe şi contradictorii tiranică şi supusă, sinceră şi ipocrită, miloasă şi crudă, fricoasă şi îndrăzneaţă, cu toate capriciile şi curiozităţile mascîndu-se şi deformînd lucrurile păn'într'atît ca să se înşele singură, dragostea de sine stăpîneşte în toate vieţile şi stările, trăeşte peste tot şi din tot, se dă şi cu duşmanii săi pentru a se ponegri pe ea însăşi, concentrată într'o singură pornire aceia de a fi şi a se afirma. Prin ea omul devine propriul său idol şi, dacă soarta ar îngădui, tiranul tuturor semenilor săi. In scurt, omul nu poate iubi nimic decît numai cu privire la el însuşi, şi fiecare este gata să-şi caute plăcerile şi foloasele în dauna celorlalţi. Deaceia oamenii n'ar fi putut trăi împreună, dacă nu s'ar fi amăgit unii pe alţii.

Atît de mult ne-am deprins a ne ascunde şi preface faţă de alţii, încît am ajuns să ne înşelăm fiecare pe sine. Aproape regulat sentimentul şi voinţa înşeală mintea. Şi cele mai adeseori sîntem tot atît de bucuroşi că ne-am înşelat singuri cît sîntem de supăraţi că ne înşală alţii. Fireşte: este doar tot aşa de uşor să ne înşelăm singuri pe noi fără să prindem de veste, cît este de greu să înşelăm pe alţii fără să simtă. Totuşi chiar faţă de alţii omul realizează o aşa perfecţie în meşteşugul imitării şi falşificării expresiei, încît ar însemna că nu judeci drept, dacă nu te-ai lăsa înşelat. De obiceiu însă prefăcătoria este mult mai groasă şi mai nereuşită. Mai toţi avem un grad oarecare de falşitate. In toate profesiile aproape fiecare îşi face o mutră ca să apară într'un anume fel care-i convine. Astfel lumea-i plină de mutre. Cu schimbarea situaţiei schimbăm şi mutrele; cîteodată apucăm înainte,—combien de bourgeoises se donnent l'air de duchesses! Atunci joacă mare rol aceia ce se cheamă aerul demn, care totdeauna este cu atît mai falş cu cît îl accentuăm mai tare.

Omul nu poate fi fără să nu imite, şi în orice imitaţie este ceva falş şi stîngaciu. De multe ori imitaţia se face fără ştiinţă. Mai nimeni nu-i în stare să urmeze în totul naturii sale; mai toţi îşi părăsesc propriile daruri naturale pentru a încerca să-şi ia altele; prin aceasta se realizează doar un maximum de ridicul, căci nu poate fi omul niciodată aşa ridicul prin calităţile fireşti ca prin acele pe care se preface că le are. Şi cum nici un suflet nu are puterea de a fi autentic şi adevărat liber de imitaţie, se poate zice că, dacă sînt oameni care par liberi de orice ridicul, aceasta nu-i decît părere şi vine de acolo că nu i-am cercetat destul de bine. Se înţelege, imitaţia şi exemplul sînt inevitabile: buna creştere şi toate învăţăturile nu ar putea fi fără ele. Dar cele ce cîştigăm prin imitaţie trebue să se potrivească bine cu calităţile naturale; aceste din urmă trebue să transforme şi să dezvolte imperceptibil pe cele dintăiu. De obiceiu oamenii nu ştiu să-şi potrivească aerul şi manierele cu figura, nici tonul şi cuvintele cu gîndurile şi sentimentele; mai nimeni n'are urechea destul de fină pentru a simţi exact acest fel de armonie. Dar efectele imitării merg mai adînc decît faptele şi maniera externă; deformările aceste merg păn'acolo că se găsesc, de pildă, oameni care nu s'ar fi îndrăgostit niciodată, dacă n'ar fi auzit vorbindu-se de dragoste. De aceia dragostea, unică în felul ei autentic, are mii de felurite copii; caşi despre stafii, toţi vorbesc de dînsa, dar puţini au văzut-o.

Subt toate nesfîrşitele forme ale falşităţii universale se ascunde dar unul şi acelaşi afect atotputernic: dragostea de sine. Ea le produce şi le pune în mişcare pe toate; ea este motivul real, virtuţile sînt de obiceiu aparente. Cînd soarta protivnică doboară pe un om mare, se vede atunci că el rabdă nenorocirile prin puterea ambiţiei şi nu prin vre-o altă deosebită vigoare a sufletului care să se poată numi virtute. Numai mărimea vanităţii deosebeşte de obiceiu pe oamenii mari de ceilalţi. Dispreţul de bogăţii al filozofilor era, în adevăr, pofta ascunsă de a-şi răzbuna meritele de nedreptatea soartei, un mijloc de a se apăra de înjosirea sărăciei, o cale piezişă dar, pentru a ajunge la glorie. Iar dispreţul de moarte pe care-l afişează uneori condamnaţii este numai frica de a privi moartea în faţă. Căci puţini oameni cunosc moartea şi sînt în stare să o sufere cu hotărîre; cei mai mulţi i se supun cu stupiditate numai. Cei mai abili şi mai bravi sînt acei care aleg pretextele cele mai oneste pentru a nu se gîndi la dînsa; ne înşelăm foarte, cînd credem că moartea, de aproape, ni se arată aşa cum dedeparte ne-am închipuit-o. Nici un sentiment nu-i destul de tare pentru a ne susţine în faţa celei mai straşnice încercări.

Multe dar din aşa numitele fapte mari de care se încîntă oamenii, n'au fost în realitate făcute pentru scopuri mari, ci mai ales din capricii, din patimi şi pentru scopuri mici, atunci cînd nu sînt rezultatul numai al oarbei întîmplări. Nu din vir-

tute sînt totdeauna cinstite femeile, nici bărbaţii viteji din vitejie; ci temperamentul, ruşinea şi vanitatea sînt aici motivele obişnuite. In tot cazul, virtutea n'ar putea merge prea departe fără sprijinul vanităţii; şi nu atît din judecată cît din vanitate face omul lucruri care nu-i plac.

In ce priveşte raporturile noastre cu cei mai deaproape, putem constata mai întîiu că avem cu toţii destulă putere pentru a suporta nenorocirile altora. Iar explozia de bucurie pe care o avem în faţa fericirii lor, porneşte cele mai adeseori din speranţa în vre-o fericire care ne aşteaptă sau în putinţa de a trage foloase din norocul lor. Se pare că chiar în supărările celor mai buni prietini găsim ceva care nu ne displace: ne bucurăm probabil atunci de ocazia de a ne da în spectacol bunătatea şi amabilităţile. De altă parte, exploatăm suferinţile noastre ca să atragem bunăvoinţa şi aprobarea prietinilor. Adesea lacrimile chiar, dupăce au înşelat pe alţii, ne înşeală şi pe noi. Ne închipuim că plîngem pe mort; în faptă ne plîngem pe noi. Alteori scoatem din doliul nostru gloria, o veşnică, incomparabilă şi superbă durere, caz frequent mai ales la femei. Iar în situaţii mai puţin grave plîngem pentru a trece de buni la inimă, plîngem ca să ne plîngă alţii pe noi, însfîrşit plîngem pentrucă-i ruşine să nu plîngi. —Faţă de duşmani, în compătimirea pe care le-o arătăm se ascunde mîndria de a le putea arăta că le sîntem superiori. Impăcarea cu duşmanul însemnează ori că ne temem de continuarea luptei şi aşteptăm folos dela încetarea ei, ori sîntem curat numai osteniţi de războiu.

Osteneala şi slăbiciunea, mai scurt: lenea, sînt formele în care impulsul dragostei de sine ajunge a se odihni în el însuşi. Dintre toate năravurile noastre acel pe care-l cunoaştem poate mai puţin este lenea. Ea este totuşi cea mai aprigă dintre toate patimile, numai cît efectele ei stau foarte ascunse. Dacă luăm bine sama, vom vedea că în orice împrejurare ea pune stăpînire pe interesele şi plăcerile noastre. Odihna lenei este un farmec ascuns al sufletului care opreşte silinţele cele mai înfocate, dărîmă cele mai tari hotărîri, consumă pe nesimţite toate patimile şi virtuţile. De lene ne deprindem cu aceia ce-i uşor şi plăcut, de lene mintea îşi stavileşte singură mişcările şi opreşte lărgirea cunoştinţilor; astfel că nu este om care să fi avut tăria de a-şi lărgi inteligenţa şi de a o duce aşa de departe cît ar fi putut ea merge.

Ţinînd samă de această putere a lenei şi, ceiace-i tot una în fond, de slăbiciunea voinţii, înţelegem că nimeni nu merită să se cheme om bun, dacă nu are în el puterea de a fi rău. Multe aşa numite fapte bune sînt numai efectul lenei, al voinţii neputincioase. Multe ticăloşii se fac din slăbiciune, nu din scop de a face anume o ticăloşie. Lenea şi timiditatea, şi nu cine ştie ce virtuţi, sînt puterile care ne ţin de obiceiu în cercul datoriei; iar călcarea datoriei vine mai adesea din plictiseală, adică tot din slăbiciune, decît din interes. Deaceia

nu-i drept să zicem că prin tăria sufletului rezistăm patimilor, ci numai că patimile singure sînt atunci slabe. Iar ceiace de obiceiu se cheamă stăruinţă sau consequenţă nu-i decît durata însăşi a gusturilor şi pornirilor noastre, pe care noi nu ni le putem nici da nici lua. Astfel slăbiciunea se opune virtuţii mai direct decît viciul.—Prin slăbiciune ne mîngiem de relele pe care judecata nu le poate dovedi; părem a răbda cu tărie nenorocirile, pecînd în faptă sîntem numai doborîţi, suferim fără să îndrăznim a privi nenorocirea în faţă, aşa cum fricoşii se lasă ucişi fiindcă li-i frică să se apere. Din cauza acestei neputinţe esenţiale a voinţii, adeseori violenţele, pe care sîntem nevoiţi să ni le facem noi singuri, ne dau o suferinţă mai mare chiar decît acele pe care ni le fac alţii.

Masca obişnuită a slăbiciunii este aceia ce vulgar se numeşte bunătate. Aici ar trebui mai întîiu să ne gîndim că numai caracterele ferme sînt în stare să aibă adevărată blîndeţe, iar acele care par blînde n'au de obiceiu decît slăbiciune şi aceasta se preface uşor în acreală; iar apoi, că naturile slabe sînt incapabile de sinceritate. Şi natura a vrut ca slăbiciunea să fie defectul cel mai incurabil. Deaceia în faţa unei mişcări, care pare de tot sinceră, este totdeauna de gîndit dacă nu-i efectul unui calcul abil; interesul stă doar veşnic gata să absoarbă toate pornirile virtuoase.

Fără îndoială există adevărată virtute, există adevărată bunătate; există, de exemplu, dragoste adevărată—aceia care stă în adîncul sufletului ascunsă oarecum el însuşi, precum adevărată şi sigură umilinţă şi adevărat şi sigur curaj sînt numai acele cu totul necunoscute. Dar aceste sînt rarităţi, şi aci a fost vorba de aspectul cel mai general al motivelor acţiunii morale. Se pare că, îndată ce devin prea conştiente, pornirile noastre se pervertesc: vanitatea şi interesul le iau în primire pentru a le da cunoscuta deformare. Mai multe fapte crude face, de pildă, omul din interes ori vanitate decît din instinctivă cruzime. Alte porniri, cît de violente, ne mai iartă din vreme în vreme; vanitatea ne frămîntă într'una. Şi cît izbutim să rupem din celelalte defecte serveşte adeseori numai să ne sporească îngîmfarea. Şi tot vanitatea mai mult decît judecata are puterea de a ne face să călcăm în picioare gusturile şi înclinările naturale.—Oricît de mult bine ne-ar spune cineva despre noi, tot nu poate aduce ceva nou, şi nu există om care să se creadă întru ceva mai prejos de acela pe care-l stimează mai mult dintre toţi.

Adevărul asupra obişnuitelor motive morale se arată destul de frumos atunci cînd oamenii vorbesc de propria lor purtare: aceiaşi iubire de sine, care de obiceiu îi orbeşte, îi luminează atunci minunat şi-i face să ascundă şi să suprime cu cea mai mare exactitate tot ce ar putea părea condamnabil. Deaceia foarte multă lume se irită atît de caracteristic împotriva analizei care descopere izvorul faptelor noastre.—Orişicum, binele pe care-l poate face adevărul în lume rămîne totdeauna mai mic decît răul provocat de aparenţele lui mincinoase.

(Sfîrşitul în numărul viitor). **Paul Zarifopol**

Dimineţi de Iulie

Sara, între moş-Costache vizitiul şi 'ntre copii, s'a făcut un legămînt mare: adouazi, cu noaptea 'n cap, să se coboare toţi la iaz la Morişcă, ca să prindă peşte şi raci cu undiţele.

Nunuţa, acuma fată de liceu, nu văzuse niciodată un iezer în răsărit de soare şi nutrea în fundul sufletului un plan misterios: să se inspire şi să facă o poezie; căci şi marele poet francez, cînd a vrut să scrie *Lacul*, fără îndoială că s'a dus foarte de dimineaţă la baltă.

Ionaş, băiatul, visa sodom de peşte şi de raci, undiţele trase cînd cu dreapta, cînd cu stînga, şi crapi frumoşi şi mari sticlind şi sbătîndu-se în vîrful cîrligelor.

Dudula Adela, poreclită *Nezu* din pricina ochişorilor ei japonezi, nu zicea nimic; dar în lumina ciudată dintre genele ei pe jumătate închise, era o lume întreagă de vis, lumea necunoscută şi multiplă a curiozităţii.

Iar Viorica, fetiţa mezină, delicată şi cu voce moale, cu ochi languroşi albaştri subt sprincene negre,—avea o mare bănuială şi ruga din toată inima pe moş-Costache să nu care cumva s'o lase acasă şi să n'o ia şi pe dînsa la iaz la Morişcă.

«Moş-Costache... să ştii mata că merg şi eu! Să mă scoli şi pe mine!

— Bine, duduiţă, te scol... dar *mamaia* te lasă?

— Mă lasă. A zis că dacă mă pot scula, mă lasă să mă duc şi eu... Te rog, moş-Costache, să mă iei şi pe mine!

— Bine, dudue Viorică, te luăm şi pe mata.

— Da! Chiar pe mine să mă scoli mai întâiu şi mai întâiu!» se ruga cu însufleţire şi cu capul plecat pe-un umăr fetiţa.

Moş-Costache începu a rîde cu bunătate şi cu duioşie, apoi pofti pe cuconaş şi pe dudui să se ducă la culcare, dacă vor să se scoale în zori-de-ziuă. Şi dupăce Ionaş mai inspectă şi mai pipăi odată nenumăratele undiţi pe care şi le lucrase el de cu ziuă,—plecară cu toţii în casa cea mare, pe

cînd vizitiul se lăsă c'un gemăt pe maldărul de fîn din preajma grajdului, şi se întinse cu faţa spre stele, în pacea ogrăzii boereşti. Noaptea de Iulie era călduţă ş'o adiere abia simţită trecea din cînd în cînd prin mestecenii din preajmă. Frunzele lor mişcătoare deodată luciră, ca bani de argint.

«A răsărit luna...» mormăi bătrînul. Şi se 'ntoarse pe-o coastă. În privirea lui trudită o clipă se zugrăviră curtea naltă şi acareturile întinse, negre ca de cărbune, apoi pieriră; şi pleoapele-i căzură ca de plumb.

Şi cum nopţile de vară trec iute, ca 'ntr'o bătae de aripă, îndată începură a cînta de straja a treia cucoşii,—întâiu în poiata boerească, cu larmă şi bătăi de aripi, apoi în vecini, apoi în depărtări tot mai mari, muzical şi stîns. Şi moş-Costache se sculă încet din cuibarul lui de fîn, se purtă prin lumina de sfîrşit de noapte a lunii până la fîntînă şi-şi lumină ochii cu apă rece; apoi, cum era înţelegerea, întinse pe fereastra deschisă dela odaia copiilor o vargă subţirică de undiţă şi împunse pe *madama* Ileana.

«Ce este? întrebă nu mult după aceia, cu glas somnoros, Nunuţa, care de cu sară voia să facă o poezie. Lasă-mă 'n pace! Lasă-mă să dorm!»

Bătrînul începu a rîde cu bunătate afară, lîngă cerdac.

Dar glasul subţire şi vioiu al Nezului îndată se auzi,—ş'un obraz cercetător se arătă în întunericul ferestrei.

«Vai! ce m'am spăriat! Mata eşti, moş-Costache?

— Eu, dudue. Ş'am venit, precum ne-a fost *tocmala*, ca să mergem la baltă.

— Eu sînt gata îndată. S'a sculat şi Ionaş. Numai Nunuţa-i somnoroasă. Spune-i, moş-Costache, să se scoale.

— Ce oameni! ce oameni! bombăni fetiţa cea mare, sculîndu-se în capul oaselor. Ei, iaca, merg, merg, nu mai faceţi atîta gură!»

În cerdac, lîngă barba bătrînului, deodată răsări, tăcută şi fericită, şi mezina, în cămăşuţa ei lungă de noapte.

«Merg şi eu, merg şi eu! cîntă ea cu glasu-i dulce.

— Asta-i fata moşneagului cea cuminte...» îi răspunse moş-Costache, făcînd aluzie la o veche cunoştinţă a Vioricăi, din cel dintâiu basm al nopţilor copilăriei.

Madama Ileana, în umbra odăii, începu a căuta strae, ghete, apă şi cafea cu lapte,—apoi într'un tîrziu, copiii eşiră tropăind şi împresurară în mijlocul ogrăzii pe vizitiu.

«Abia-s trei ceasuri... îi zise Nunuţa, privind la ceasornicu-i micuţ dela încheetura mînii stîngi,—mie-mi era somn, ş'aşi mai fi dormit...

— Ei, da, îi răspunse bătrînul; dar vezi că peştii şi racii s'au sculat şi ne-aşteaptă!

— Se 'nţelege! se 'nţelege! zise Ionaş. Prin urmare, hai să mergem mai degrabă!»

Şi apucînd din mîna bătrînului mănunchiul lui de undiţi, o şi porni înainte, pe poartă.

Cînd eşiră în drum, luna mare şi plină li se arătă deodată deasupra Ulmilor. La lumina ei fantastică licăreau, fărmîndu-se în mii de fire şi bulzi de argint, izvoarele de subt dumbravă.

«Apa asta, zise moş-Costache, merge până băt-devale; ş'acolo, la mori, se ezeşte. Acolo mergem noi...

— Să prindem peşte!...» îl complectă băiatul cu gravitate.

Şi tropăind mărunt, mergeau în jurul bătrînului.

Intr'o vreme, la asfinţit, luna fu scrijelată de vîrfurile ulmilor, apoi intră în pădurice, şi 'n curînd se stinse. Ş'atunci rămase în văzduh ş'asupra satului ca o ceaţă fumurie, pecînd la răsărit năştea o foarte slabă lucire trandafirie.

Interesaţi şi uimiţi de tainica naştere a zilei, copiii se simţeau acum vioi şi înfioraţi ca de o nespusă bucurie. Bătrînul mergea cu fruntea plecată, cu pletele cărunte revărsate pe umeri, cu ochii lui mici plini pe gînduri. Din cînd în cînd, răspundea zîmbind la cîte-o întrebare a copiilor. Apoi numai paşii li se auzeau pe cărarea uscată de secetă.

Ziua se întinse deplin pe lume. In căldarea văii, iazul luci deodată ca oţelul, şi copiii slobozîră strigăte de mirare. Morile cele negre porniseră la opusturi şi vuiau moale. Printre răchiţi tunse intrară pe zăgaz şi moş-Costache se opri puţin ca să cerceteze un ochiu mare de apă neagră, împrejmuat de-o perie deasă de trestie.

«In locul acesta e foarte bine... declară el, cu linişte. Aici am prins eu mult peşte în viaţa mea!

— Aici? în locul acesta? întrebă cu interes băiatul.— Arată-mi cum să pun rîma şi cum să zvîrl undiţa!» adăogi el cu mare grabă.

Moş-Costache îi arătă cum să pue rîma şi cum să zvîrle undiţa, şi el îşi vîra năsuşorul între degetele bătrînului.

«Eu vrau să prind raci... zise cu oarecare sfială Nezu.

— Bine, duduiţă, mata îi prinde raci». Şi bătrînul îi pregăti undicioara cu carne şi meredeul.

Viorica îl privea cu interes cum desfăşură sforile, cum pune nada. Crezu că şi ea trebue să arate ce preferă:

— Eu nu vrau să prind raci... vorbi ea cu vocea-i dulce.

— Bine, dudue Viorica, mata să nu prinzi raci!»

D'odată domnişoara Nunuţa strigă ascuţit:

«Uite o cloşcă cu răţuşte!

— Au eşit şi ele dezdedimineaţă la prins peşte...» zise bătrînul, pecînd raţa sălbatică şi puii ei treceau lin pe apă, în marginea stufului. Brusc, apa îşi schimbă faţa, străpunsă de o săgeată albă; şi Nunuţa, fără să vrea, întoarse capul spre răsărit. Acolo, pe deal, în zarea depărtată, ţîşniseră, ca două coarne fantastice, mănunchiuri argintii de raze fine, — şi chiar pe zare; lame subţiri de nouri ardeau, pătrunse ca de un foc subteran. Curînd, toate se înecară într'o lumină mare, şi la linia orizontului apăru marginea soarelui, fulgerînd lumea.

Nunuţa rămase mută, cu sufletul încătuşat de-un farmec —pecînd bătrînul vizitiu, c'o mişcare lină, trăgea undiţa şi scotea în cea dintâiu puzderie de soare o ochiană cu aripioarele roşii. Copiii bătură din palme, entuziasmaţi.

Moş-Costache scoase chiticul din undiţă şi-l scuipă uşor

«Ptiu! noroc să dee Dumnezeu!

— La mine încă n'a venit! vorbi cu părere de rău Ionaş.

— Vine, vine, nu te teme, numai să ştii să-l scoţi... îi răspunse cu bunătate bătrînul. Uitaţi-vă cu toţii la plută... Cînd vine peştele şi o ţîcneşte, pluta tremură şi înfioară apa. Cînd a prins peştele rîma, pluta se cufundă. Atunci smuceşti uşor de vargă şi tragi peştele afară... Uite,—aşa!»

Şi bătrînul trase în lucirea răsăritului din baltă a doua ochiană cu pana roşie.

«La mine nu vine! se tîngui iar băiatul.

— Ba a venit, îi şopti bătrînul. Uite: ţi-a cufundat pluta! Trage!»

Cu inima bătînd, Ionaş încordă varga, simţi în degete o vibrare uşoară şi cînd zvîcni peştele la faţa apei, apoi în lumină, zbătîndu-se şi sticlind, — el înţelese că în clipa acela se petrecuse pentru dînsul cel mai mare şi mai fericit eveniment al vieţii lui.

Puse altă rîmă, zvîrli undiţa şi rămase cu ochii la plută, într'o mare încordare.

Cu paşi uşori, moş-Costache trecu la duduia Adela, îi apucă uşor vărguţa, trase racul dela fund şi-l prinse în cupa meredeului. Ea nu zise nimic. Privea racul, cu ochi sclipitori. Apoi, cu mişcări de mîţă şi cu mare luare aminte, după o clipă, începu şi ea a trage undiţa şi a pregăti meredeul. Cînd văzu cel dintâiu rac prins de dînsa, mişcîndu-şi greoiu cleştele, tresări, dar nu dădu nici-un ţipet. Cu buzele strînse îl privi lung, apoi îl apucă delicat, cu două degete, şi-l zvîrli în coşul de-alăturea.

Moşneagul o privea cu coada ochiului, şi dădu încet din cap, mai mult către sine, în semn de mare admiraţie.

Balta se umpluse de lumină. Din cînd în cînd, prin fundul ghiolului, treceau lişiţe şi găinuşi. Pe fire de papură se aşezau cumpănindu-se nişte păsărele mici, cenuşii, cu ochişori de mărgele negre. Pe deasupra, prin soare, mai treceau pescăruşi argintii, cu aripi ascuţite, bîtlani cu strigăte aspre şi urîte; se roteau vulturi cu pene frumos încondeiate. Şi 'n apa iazului, la mal, gîngănii felurite, unele negre, altele castanii cu tighel roşu, altele în felurite şi ciudate forme, se prigoneau într'o rază, într'un cerc de foc, şi dispăreau. Cete de peştişori mărunţi ţîşneau ca o ploae la faţa apei şi se risipeau, fugind de gura lacomă şi enormă a ştiucii. La umbra

malului, in adincime, cu mişcări domoale, se arătă un timp, un crap mare, ruginiu...

Toate acestea le urmărea cu ochi plini de uimire Nuţa. Cîntau în sufletul ei, ca o poezie nouă, fără cuvinte. Pătrunsă de acelaşi mişcare sufletească, surioara cea mezină, se aşezase lîngă dînsa, subt o răchită pletoasă, privea şi întreba din cînd în cînd cîteceva despre tainele şi necunoscutele lucruri din lumea aceasta nouă...

In dimineaţa limpede, între copii, bătrînul sta acuma liniştit şi tăcut. Gîndul cel fără de hodină îi întorcea privirile mai mult înlăuntru decît înafară: poate ochii lui cei trudiţi urmăreau până departe, îndărăt, viaţa-i pustie de om năcăjit şi anii cei de demult, foarte de demult, cînd era mai multă lumină pe pămînt. Domnişoara Nunuţa îl privi într'o vreme, îl văzu cufundat în gînduri şi-şi aduse aminte că deciteori îi ceruse ea să-i povestească viaţa lui din trecut, el începuse a rîde cu tristeţe şi tăcuse... Dar totdeauna, după aşa întrebare, cădea pe gînduri şi şedea caşi acuma, cu ochii aţintiţi, şi pîcîia caşi acuma, din luleaua de lut roşu.

In liniştea dimineţii se auzea ca 'n vis vuetul înăbuşit şi slab al morilor. Bătrînul trase adînc din lulea, oftînd greu, apoi pufăi şi fumul de tutun i se împrăştie ca o cunună în jurul feţei lui brăzdate şi melancolice.

. . . .

Nunuţa scrie unei prietine de pension.

«Dragă Lucreţie, află că noi petrecem foarte bine. Eri am fost a doua oară la iaz la *Morişcă*, cu moş-Costache. A fost foarte frumos! Şi să vezi ce ni s'a întîmplat!...»

„Domnişoara" Nunuţa se opreşte şi rămîne gînditoare, zîmbind, cu coatele pe măsuţă, cu ochii duşi în lumina de-afară şi 'n cerul cel albastru de deasupra dumbrăvii Ulmilor. Pe fereastra deschisă intră cîntecul sonor al prisăcii.

Mai întîiu de toate,—se gîndeşte copila,—Lucreţia nu ştie cine-i moş-Costache. Trebue să-i scriu aşa, că moş-Costache e un moşneag frumos, care ne spune nouă poveşti decînd eram mititei. La dreptul vorbind, nu-i frumos, cu obrazul rumăn şi cu plete de zăpadă, ca bătrînii de prin cărţi. E ars de soare şi cu mînile mari, negre şi crăpate, dar *spune* frumos. Nici nu-ţi faci tu idee, Lucreţie, cum povesteşte despre împăraţi şi împărătese şi despre întîmplări din vremea veche! E un om năcăjit şi-i vizitiu la noi. *Tanti* Cecilia îl priveşte cu dispreţ şi-i zice: «mojic cu luleaua 'n gură»; dar nouă ne place să stăm cu dînsul şi ne ducem chiar şi la grajd,—bineînţeles pe furiş.

Eri, Joi, ne coborîm iar la baltă şi ne aşezăm subt sălcii. Am luat cu noi şi pe Fidel,—căţelul nostru. S'a aşezat şi el foarte cuminte lîngă mine. Se uita cum scot raci cu undiţa din fundul apei şi-i prind în meredeu. Dar se uita aşa,

într'o parte, numai c'un ochiu parcă, şi mîrîia încetişor, cu mare uimire.

Moş-Costache zice: «Se uită şi el la raci, cum mă uitam şi eu la masa împăraţilor, de care v'am spus asară.

— La nunta lui Verde-împărat? întreabă Ionaş, ridicînd capul.

— Da, la nunta lui Verde-împărat. Aşa nu văzusem eu taeîmuri de aur şi cupe de cleştar, cum n'a văzut Fidel raci decînd l-a fătat Dolca. Numai duduia Nezu nu mă crede. (Nezu-i Adela, soră-mea cea cu ochii japonezi, despre care ţi-am vorbit!).

— Sigur că nu cred! răspunde Adela, privindu-l pieziş, cu ochişorii ei pe jumătate închişi.

— Şi nici duduiţa cea mai mititică, Viorica, nu mă crede!

— Ba eu cred, moş-Costache!

— Ce crezi? o întrebă Ionaş.

— Moş Costache a fost vizitiu la toţi împăraţii, zice zîmbind Viorica, şi ridică spre bătrîn ochii ei albaştri. Mai întâiu, aşa spune el. Al doilea, mi-a spus şi Nunuţa.

— Apoi se'nţelege... confirmă vesel moş-Costache, îndopîndu-şi luleaua cu tutun. Dacă n'ar fi fost, nu s'ar povesti.

— Foarte adevărat, foarte adevărat!» adaog şi eu zîmbind.

Şi cu toţii ne simţim fericiţi parcă de această taină a noastră, cu totul necunoscută tantii Cecilia.

Moş-Costache îşi fumează luleaua. Apoi, într'un timp, zice către Viorica:

„Duduiţă Viorică, pentrucă mata ţii cu mine, eu am dat de veste unui cufundar să iasă pe baltă drept în faţa matale. Da' să nu te spării!"

După acest cuvînt, cu toţii ridicăm capetele. La douăzeci de paşi de noi, într'un punct, balta clocoteşte uşor, şi deodată răsare de-asupra luciului un cap straniu c'un moţ subţire,—ş'o pasere necunoscută ese apoi întreagă, împungînd aerul parcă în toate părţile, c'un cioc ascuţit.

Viorica dă drumul unui ţipet. Eu am tresărit. Dar izbutesc a mă stăpîni.

«Apoi dacă te spării, să-i poruncesc să se ducă!» vorbeşte rîzînd moş-Costache.

Şi paserea ascultă. Undele o înghit pe loc.

«Nu m'am spăriat de loc... zice cu părere de rău Viorica.

— Bine. Să ştii mata, duduiţă, că paserea asta-i fecior de împărat. După cum e obiceiul, s'a dus în lume după vitejii şi după fete. Ş'a dat, ca totdeauna, peste zmăoaica cea ticăloasă, care l-a prigonit. Şi cum fugea el cu fata de 'mpărat, a zvîrlit în urmă o perie.

— Ş'o cute...

— Da, dudue Viorică, ş'o cute, care s'a făcut o apă mare—mare... Şi fata de 'mpărat a rostit un cuvînt de far-

mec şi pe loc s'au prefăcut în două paseri de baltă. Şi s'au cufundat până la mîl, în locul unde stau racii. Şi cînd a a-juns zmăoaica la baltă, nu i-a mai găsit. Şi s'a întors foarte supărată la peştera ei. Şi, dupăce s'a dus duşmanca,—iaca au eşit paserile pe baltă...

— Au eşit!» strigă subţirel şi cu uimire Viorica.

Intr'adevăr, făt-frumos şi cu fata de 'mpărat. eşiseră pe baltă nu departe de noi şi înotau graţios printre flori albe de nufăr. Iar soarele scinteia în penele lor întunecate.

«Ce frumoase-s! zise Nezu ridicîndu-se 'n picioare.—Uite racu!» ţipă ea apoi, răpezindu-se spre undiţă. Paserile se cufundară ca prin farmec: parc'ar fi intrat în două flori de nufăr. Nezu alunecă pe malul pieziş şi căzu în apă. Ingrozită, începu a răcni c'o gură mare şi c'o voce ascuţită: parc'o tăia cineva. Intrase în baltă până la genunchi, cu tot cu ghete. Acuma i se muia şi rochiţa cea nouă.

Dar deodată văd pe moş-Costache lîngă dînsa, şi pe Ionaş al nostru cel tăcut alăturea. Au luat-o unul de-o aripă şi altul de alta şi au aburcat-o pe mal. Acolo Nezu se roti, privindu-se cît era de frumoasă, cu apa şiroind în juru-i, şi-şi duse pumnii în ochi, suspinînd cu durere.

«E-ei! vorbi moş-Costache, scărpinîndu-se în cap. Acu am pus-o de mămăligă!»

Indată deschiserăm noi cu toţii un sfat grabnic şi serios, în care hotărîrăm că „nu-i nimica". Moş-Costache ne încredinţă că şi el a căzut în baltă de nenumărate ori. Domnu Ionaş observă numai că Nezu trebue să se descalţe, ca să-şi usuce colţunii şi ghetele la soare. Fără îndoială! Şi moş-Costache lămuri că şi el, dupăce cădea în baltă, obişnuia să-şi usuce la soare colţunii şi *ciuboţelele*. Şi stropindu-le cu lacrimi, Adela îşi scoase ghetele, şi le aruncă nervoasă una îndărăt şi alta înainte. Cea dindărăt rămase cuminte la spatele ei. Dar cea dinainte se duse rostogolindu-se şi intră în baltă; apa năvăli în ea; şi se cufundă cătră mîl şi cătră raci într'o clipă, caşicum pentru această menire, o croise Scarlat cel şchiop, ciubotarul.

Alt ţipăt de durere. «Valeu! valeu! am rămas desculţă! acuma ce-are să zică mama!...

— Ce poate să zică? o linişteam eu. Nu mai poate să zică nimica. Are să-ţi cumpere alte ghete.

— Valeu! n'are să mă mai lese la iaz, la prins raci!

— Tot ce se poate!» o mîngîe şi Ionaş, c'o voce în-groşată.

Aici era toată nenorocirea, şi lacrimile Nezului curgea fără oprire.

«Ei, lasă acuma şi mata, grăi moş-Costache. Ce-are să fie? n'are să fie nimica. Intâiu şi 'ntâiu, boerii au să-mi mulţumească mie foarte frumos, cu vorbe potrivite. Şi eu am să pun nasu 'n pămînt ş'am să tac. Pe urmă, boerii uită.

Ai să uiţi şi mata, dudue Adelă. Şi iar venim la iaz, cu ciuboţele nouă,—prindem raci şi ne uităm la cufundari...»

Aceste vorbe mai îndulciră marea nenorocire a Adelei. Cu dosul mînii stîngi îşi şterse ochii şi nasul, apoi aruncă la undiţa în baltă.

Dar soarele era sus; racii se leneviseră şi intraseră în cotloanele lor. Unul fără îndoială inspecta şi gheata Nezului şi prubuluia dintrînsa un culcuş durabil. Iarăşi ţinurăm sfat şi găsirăm că Nezu trebue să se supue soartei şi să facă drumul până acasă desculţă; «desculţă, ca o fată de Ţigan», cum spunea Ionaş, ca s'o mîngîe.

Deci pornirăm spre casă, ceva mai puţin veseli decît la venire. Nezu mergea ca pe ace, supraveghindu-şi foarte de-aproape picioruşele. Ochii ei dobîndiseră o pătrundere deosebită, căci descoperi în patru rînduri spini primejdioşi în pulberea drumului şi broaşte foarte urîte la marginea cărării. C'o schimonositură mare a feţei sărea în lături, se apăra cu mînile; apoi, în vîrful degetelor, trecea în cealaltă parte de drum.

Aceasta văzînd, moş-Costache o luă în braţe. Noi desigur n'am băgat de samă că el mai ducea şi toate instrumentele de pescuit şi trăistuţele noastre cu racii număraţi. Găsirăm, caşi Nezu, că asta era soluţia cea mai bună, în trista împrejurare de faţă. Aşa am intrat în triumf la curte; şi Fidel, care înţelesese că s'a petrecut ceva extraordinar, începu a lătra şi a sări împrejurul nostru.

Tata vorbea cu vechilul, în ogradă. Cînd ne văzu, încruntă puţintel sprînceana.

«Ce este? întrebă el cu grijă. Ce ai, Adeluţă? Eşti bolnavă?

— Mi-a căzut gheata în baltă!» scînci ea cu mare durere, ducîndu-şi pumnii în ochi.

Tata puse mîna la gură; încercă să găsească o vorbă cumplită; dar eu îl înţelesesem dintr'o privire: aşa-i el totdeauna, bun şi vesel, şi tovarăş cu noi. Izbucni într'un rîs cu cascade. Şi Adela îşi luă mînile din ochi şi începu să rîdă şi ea foarte bucuroasă, caşicum la iaz avusese loc cea mai firească şi fericită întîmplare.

Dar în cerdac eşise mama şi ne aştepta îngrijată.

«Ce s'a întîmplat? ce s'a întîmplat? întrebă ea cu grabă. Ei, vezi? ei, vezi, Adeluţo? vezi că erai să te înneci? Alecule, Alecule! de ce rîzi? Uite-i că rîd toţi! Bine, frate dragă, asta-i prilej de veselie? Acu pe cine trimitem noi după ghete? Costache, Costache, ai văzut ce-ai făcut?

— Sărut mîna, duducă,—zise încet vizitiul. Nu-i nimica; bine că-s frumoşi şi sănătoşi!»

Bătrînul era liniştit; cunoştea el pe mama. O ştia bună şi cu multă stăpînire. Deci se pregătea, tuşind încet, să spue «cum o fost.» Dar dintr'odată se opri şi mormăi înăbuşit: «Ihî!» Cu camizolul alb fîlfîind, cu părul în trei etaje de *pa-*

pillote, tanti Cecilia năvăli în cerdac. Intr'o clipă înțelese despre ce-i vorba, căci e foarte ageră. Inălță ochii și brațele la cer și strigă c'o voce plină de disperare:

«*Mon Dieu! mon Dieu!* Ce nenorocire! Copil neascultător!... In ce stare te văd! Desculță! Desculță, Dumnezeule! Cum ai putut veni acasă în asemenea stare!.. Vină 'ncoace! vină 'ncoace!... Și apucînd pe Nezu de-o mînă, o răsucea în toate felurile.—Cum a fost? Ce-a fost, frate dragă? Ți-au căzut ghetele în apă? Ai căzut și tu în apă? Nu te-ai înecat?

— Nu, dragă soră, îi răspunse tata cu liniște, zîmbind către mine. Nu s'a înecat!

— Precum se vede... îndrăzni încet moș-Costache; și Ionaș mă împinse ușor cu cotul.

— Tu să taci!... strigă tanti Cecilia, întumîndu-și spre vizitiu etajurile de *papillote*. Tu ești cel vinovat! Iai copiii și-i duci la iaz! N'am spus eu? Ce-i asta? Scoli copiii cu noaptea 'n cap și-i duci ca pe niște pui de Țigan să stee cu undițile pe malul bălții! Să-ți fie rușine, că ești om bătrîn și nebun! Uite în ce stare mi-a adus copila, Dumnezeule, în ce stare mi-a adus-o!...»

Nu fără să mă privească pe furiș, moș-Costache își puse nasu 'n pămînt și nu răspunse nimica. Iar tanti Cecilia mărturisea lui Dumnezeu și pămîntului o disperare fără nume, încît toate slugile și oamenii curții se adunaseră buluc în jur, ca la iarmaroc; iar Adela, înțelegînd tîrziu că s'a petrecut ceva nemaiauzit, începu să scîncească iarăși, încet și cu teamă, uitîndu-se spăriată cînd la tanti *Sesil*, cînd la noi, cînd la picioarele ei pline de pulbere...

In liniștea livezii, în teiul din fața ferestrei, un grangur flueră batjocoritor. Nunuța ridică fruntea, clipi, și văzu înainte-i foaia de hîrtie albă și cele cîteva rînduri cu care începuse o lungă scrisoare către prietina ei cea mai bună. Stătu pe gînduri. Toată întîmplarea tremura în sufletul ei, căutînd o formă lămurită. Era plină de lumină și de gesturi. Cum puse însă mîna pe condeiu, îi apăru vagă, se tulbură, se stinse.

«Și să vezi ce ni s'a întîmplat! urmă ea, zîmbind, și penița scîrțîia pe hîrtie. Ceva foarte nostim, cu Nezu și tanti Cecilia, sora tatei... Am să-ți spun cînd ne-om întîlni. Acuma, ne mai avînd ce-ți scrie, te îmbrățișez».

Mihail Sadoveanu

H. Bergson și sindicalismul

In expunerea concepției lui G. Sorel asupra revoluției, D-l Dr. A. Slătineanu susține, în no. 5 al acestei reviste, că printre autorii care l-au influențat pe Sorel este și Bergson. Aceasta este dealtminteri afirmația chiar a conducătorilor sindicaliștilor: G. Sorel (Réflexions sur la violence) și E. Berth. Aceștia însă nu se mulțumesc cu atîta, ci vor să vadă în Bergson un reprezentant al concepției lor, iar în filozofia sa un temeiu pentru doctrina lor, așa precum marxiștii se mîndresc de a avea drept premergători pe Kant și Hegel. Cu toate acestea Bergson nu poate fi considerat ca un susținător al sindicalismului, pentrucă filozofia sa ar putea fi luată drept bază a oricărei alte doctrine anti-intelectualiste—cu tendințe chiar contrare sindicalismului—după cum mărturisește însuși Bergson.

Pe ce se sprijină însă sindicalismul cînd îl reclamă pe Bergson drept reprezentant al său?

Sînt desigur, în filozofia bergsoniană, idei pe care sindicaliștii le-au luat și le-au aplicat în considerarea vieții sociale, pe baza cărora au construit ei un întreg sistem sociologic. Caracterele fundamentale ale bergsonismului se pretează într'adevăr la variate interpretări și aplicații. Intuiționismul, voluntarismul, biologismul, optimismul și concepția timpului creator, sînt idei pe care Sorel și Berth le-au interpretat în mod ingenios, făcînd din ele sursa mișcării revoluționar-sociale, care este sindicalismul.

După cum bergsonismul rupe cu trecutul criticist-raționalist din domeniul cugetării, tot așa sindicalismul se ridică în contra societății actuale, căutînd să revoluționeze întreaga organizație de azi. Bergson condamnă cunoașterea parțială, reflexivă, analitică, afirmînd necesitatea unei alte metode de cunoaștere totală, sintetică, *intuiția*. Această cunoștință nouă o consideră Sorel drept mijlocul prin care se poate ajunge la o *acțiune radicală*, la revoluție.

După Bergson simțurile și inteligența noastră sînt limitate; nu ne dau o cunoștință adevărată despre lucruri, ele nu prind

realitatea în esenţa ei. Aşa e constituită raţiunea încît nu poate prinde din realitate decît aspectele generale, comune tuturor lucrurilor, nu caracterele specifice, individuale. Inteligenţa ia din realitate momente izolate, discontinui, pe care le imobilizează oarecum, le conturează pentru a le putea studia mai bine. Ea desface deci realitatea unitară în o sumă de elemente constante, izolate. Dar, prin aceasta, nu prinde esenţa totului, curgerea necontenită a vieţii—realitatea însă e viaţă, mişcare, energie. Inteligenţa falşifică oarecum obiectul său de cunoaştere, căci imobilizează, considerînd drept invariabil şi pretutindeni identic ceeace e mobil şi schimbător. Viaţa o putem cunoaşte, în esenţa ei, numai prin *intuiţie*, prin pătrunderea chiar în cursul fenomenelor. Print'un „efort de simpatie" ne putem introduce în interiorul unui object „pentru a coincide cu ceeace are el unic şi prin urmare neexprimabil".* Intuiţia aceasta, prin care dobîndim cunoştinţa directă a spontaneităţii creatoare, e bazată pe *instinct* şi înspecial pe *instinctul devenit dezinteresat*, pe instinctul transformat în *simpatie*. Instinctul acesta pătrunde în fluxul vieţii, al realităţii, pe care o cunoaştem astfel în totalitatea şi bogăţia sa interioară.

Această intuiţie e considerată de sindicalism ca mijlocul care duce la acţiunea eficace, deoarece ea dă *cunoştinţi-forţe*. Acţiunea nu poate fi provocată de cunoştinţi reflexive, analitice, intelectuale, ci de imagini vii. Aceste imagini motrice se nasc numai prin pătrunderea simpatică în sufletul masei, prin stabilirea unei comunităţi de gînduri, prin simpatie. Prin urmare cunoştinţa intuitivă, totală, interioară produce forţele dinamice active.

După cum în filozofia bergsoniană intuiţia nu e pasivă, ci are un caracter „aproape violent",** tot aşa în sindicalism ea devine mobilul *grevei generale* şi *al revoluţiei*.

În al doilea rînd sindicaliştii au fost influenţaţi de biologismul lui Bergson, căci acesta face din *viaţă*, nu din *raţiune*, esenţa realităţii. Viaţa, subt toate formele sale, dă naştere tuturor fenomenelor, chiar acelora ce par a nu avea nici-un germene de viaţă, fenomenelor fizice, fenomenelor materiei aşa zise moarte. Viaţa are în sine imboldul mişcării şi al schimbării, ea e producătoare de individualităţi, dar şi de asociaţii. Lumea e străbătută pretutindeni de viaţă, în ea se crează şi se sporeşte viaţa, căci ea are *elanul* „în virtutea căruia se reproduce şi evoluiază".*** Această întoarcere a filozofiei la viaţă convine sindicalismului mai mult ca orice altă concepţie, căci ea poate da idealismului nou o bază reală, umană. Sindicalismul vrea să fie o îmbinare de realism şi de idealism, căci porneşte dela socie-

* *H. Bergson*, Introduction à la métaphysique, Revue de métaphysique et de morale, 1903, Pg. 3.
** *H. Bergson*, Ibidem, Pg. 22.
*** *H. Bergson*, L'énergie spirituelle, Paris 1919, Pg. 21.

tatea actuală, aşa cum e organizată, vroind să o transforme însă în o societate ideală, conformă scopurilor morale superioare. E *realist* sindicalismul—cel puţin aşa pretinde—pentrucă nu construeşte o realitate socială imaginară prin mijloace utopice; este şi *idealist* deoarece afirmă *forţa dinamică a idealului*, în opoziţie cu *mecanicismul* şi *materialismul marxist*.

Biologismul evoluţionist al lui Bergson cere reîntoarcerea la viaţă şi construirea idealului pe acest temeiu. Sindicalismul pune ca ideal ridicarea vieţii voluntare şi conştiente a individului.

În al treilea rînd, în filozofia bergsoniană esenţa vieţii şi a spiritului este *voinţa*, impulsiunea originară, care transformă realitatea întreagă. Prin aceasta intuiţionismul e şi un *voluntarism*. Dar esenţa sindicalismului e tocmai voluntarismul, căci, în concepţia sindicalistă, societatea de astăzi trebue schimbată, fiind bazată pe constrîngere, pe înăbuşirea personalităţii. Societatea ideală către care trebue să se tindă constă din *asociaţii voluntare şi libere*, în care *autoritatea coercitivă* e înlocuită cu *sentimentul datoriei*. Prin urmare individul trebue să fie autonom. Pregătirea pentru înfăptuirea acestei societăţi se face prin educaţia voinţei; de aceia sindicatul trebue să fie „o şcoală de voinţă".* Nu atît inteligenţa cît mai ales voinţa trebue formată, viaţa e voinţă, luptă. Numai prin afirmarea voinţei puternice şi libere a lucrătorilor se va ajunge la realizarea societăţii ideale sindicaliste.

Filozofia lui Bergson este *optimistă*, căci crede în puterea şi valoarea vieţii, făcînd din ea sursa oricărei energii—fapt pentru care Bergson a şi fost numit de unii contemporani „profesor de energie".** Sindicalismul susţine energia vieţii de luptă, a voinţei pentru ridicarea societăţii la altă formă mai bună.

În al patrulea rînd sindicalismul a căutat să întemeeze teoria răsturnării valorilor actuale sociale, a revoluţiei, pe baza concepţiei duratei creatoare din filozofia lui Bergson.

Realitatea este în esenţa ei durată, timp, căci în orice formă s'ar prezenta, spirit sau materie, ne apare ea ca o perpetuă devenire. „Ea se face sau se desface, dar nu e niciodată ceva deja făcut".*** Noi observăm pretutindeni existenţa subt forma duratei, dar a dura înseamnă a se schimba, iar schimbarea e o succesiune de stări. Durata nu este însă numai o curgere de stări, ci şi o creaţie de forme nouă, deci timpul nu e pasiv, ci e creator. Prin urmare realitatea se crează indefinit pe sine însăşi—este, cu alte cuvinte, durată creatoare.

Dacă un moment nou e ceva schimbat, deosebit faţă de altul mai vechiu, înseamnă că nu putem calcula şi prevedea vii-

* *F. Challaye*, Syndicalisme révolutionnaire et syndicalisme réformiste, Paris, 1909.
** *Adolf Keller*, Eine Philosophie des Lebens, H. Bergson, Jena, 1914
*** *H. Bergson*, L'évolution créatrice, Paris, 1911, Pg. 295.

torul, că în creaţiune se afirmă *libertatea*, nu *necesitatea mecanică-oarbă*. Prin urmare libertatea e creaţiune şi creaţiunea libertate. *Elanul vital*, izvorul vieţii, se desvoltă în o sumă de direcţii divergente şi imprevizibile, căci el e liber.

Această idee a duratei creatoare face meritul şi originalitatea filozofiei lui Bergson, căci până la el timpul era considerat mai mult ca o *schemă*, ca o *ramă pasivă*, subt care se ordonează sensaţiile, materialul empiric al cunoştinţii; el face însă din timp esenţa creatoare a realităţii, realitatea însăşi.

Ideia aceasta şi-o însuşeşte sindicalismul, susţinînd că societatea viitoare trebue să rupă cu trecutul, să nu fie tradiţionalistă. Viitorul social nu se poate construi pe baza idealurilor trecute, căci viaţa a creat nouă idealuri, nouă scopuri; prin urmare mentalitatea de acum trebue să fie schimbată, să se adapteze acestor nouă tendinţe. Timpul nu stă pe loc, el e creator; formele societăţii actuale, prin o rea voinţă şi înţelegere a exploatatorilor, sînt în contrast cu idealul nou creat. Intr'adevăr patronii vor să sporească orele de lucru şi să micşoreze salariul, pe cînd lucrătorii doresc tocmai contrariul, mărirea salariului şi scăderea numărului orelor de lucru.

Această dezarmonie duce la revoluţie, care-e opera acţiunii violente, voluntare a lucrătorilor sindicalişti. Sindicalismul e o filozofie a grevei, a acţiunii de eliberare de mizerie, prin ajutorul sindicatului. Sindicatul este însă o „uniune liberă a voinţilor", un acord pentru luptă.

Societatea viitoare nu poate avea nimic comun cu cea de acum, căci aceasta e bazată pe constringere, pe limitarea libertăţii, pe cînd societatea sindicalistă se va întemeia pe libertatea absolută a voinţei. In statul de acum interesele individuale se ciocnesc, de aceia intervine autoritatea care limitează libertatea fiecăruia; în societatea viitoare libertatea va fi absolută, căci nu va mai exista conflict de interese, luptă între exploataţi şi exploatatori.

Bergson consideră *liber* pe acel ce săvîrşeşte o acţiune cu conştiinţă deplină, pe acel la care faptul izvorăşte din interiorul personalităţii sale. O asemenea personalitate liberă are şi putere de creaţiune. Sindicalismul, la rîndul său, pune ca ideal de societate *asociaţia liberă a voinţelor*, iar ca motor activ creator al acestei realităţi noui *suveranitatea individului, autonomia fiinţii umane*.

Iată, în liniile cele mai generale, cum întemeiază sindicalismul filozofia sa socială pe baza ideilor lui Bergson. Şi totuşi *Bergson nu este un reprezentant al sindicalismului*. Desminţirea cea mai formală a acestei apropieri între sindicalism şi bergsonism o dă însuşi Bergson într'o scrisoare publicată de I. Goldstein. El scrie: „ce trebue să cred despre aluziile făcute la tezele mele de teoreticianii şcoalei sindicaliste? Doi dintre ei numai au vorbit despre lucrările mele: G. Sorel şi Berth, primul într'o operă intitulată „Réflexions sur la violence" 1908, al doilea în diferite articole publicate în „Mouvement socialiste", apărute în 1907 şi 1908. Acolo e toată bibliografia chestiunii. Dacă vă raportaţi la aceste lucrări veţi vedea că ei citează, în termeni dealminteri perfect exacţi, concepţia mea despre schimbare în general, despre indivizibitatea devenirii în durata reală, despre originalitatea şi imprevizibilitatea viitorului şi conchid de acolo la imposibilitatea de a construi apriori viitorul cu fragmente din trecut. Nu am nimic de spus contra acestora, *dar şi alte şcoli sociologice, cu tendinţi absolut diferite, ar putea tot aşa de bine să invoace aceiaşi concepţie a schimbării*. Şi cred că Sorel şi Berth ar fi primii care să convină în aceasta că cetitorii lor (mai special adversarii lor) s'au înşelat asupra sensului aluziunilor, pe care le fac ei la ideile mele şi care au tras concluzia, din faptul că Sorel şi Berth pronunţă numele meu că eu trebuiam să fiu filozoful sindicalismului. Un articol ca acela al lui Bouglé în „Revue du Mois" a contribuit la propagarea acestei neînţelegeri".*

Iată deci cuvîntul hotărîtor al lui Bergson.

Intr'adevăr filozofia lui Bergson e fugitivă, suplă ca şi intuiţionismul său. Prin atitudinea sa anti-intelectualistă ea convine celor mai contrare curente. Dar au ele oare dreptul să vadă în Bergson un reprezentant al lor? Desigur că nu. Tot aşa nici sindicalismul nu poate considera pe Bergson ca partizan.

E ştiut că sindicalismul este *antietatist*, *antipatriot*, *antimilitarist* şi *antireligios*, pentrucă vede în ideia de stat, patrie, armată şi religie numai nişte instrumente în mînile capitaliştilor pentru exploatarea muncitorilor. Statul cu sistemul său electoral şi cu parlamentarismul, e considerat ca un mijloc de exploatare, căci protejază pe capitalişti prin legi şi avantaje. Mulţi identifică statul cu patria şi naţiunea, de aceia — fiind contra statului — sînt în acelaşi timp şi antipatrioţi şi antinaţionalişti.

Lucrătorul, umblînd pretutindeni după muncă, nu are patrie: ştiinţa şi arta nu au nici ele patrie şi naţionalitate.

Sindicalismul este şi antimilitarist, căci vede în armată proteguitoarea capitalismului, subt pretextul menţinerii ordinei. In sfîrşit este şi antireligios, căci şi religia e în serviciul exploatatorilor. Intr'adevăr religia recomandă respectul legilor, al autorităţii, nerezistenţa la rău, dispreţul bunurilor pămînteşti — ori toate acestea sînt, după sindicalism, mijloace de întărire a exploatatorilor capitalişti.

Ei bine, curentele cele mai opuse sindicalismului, ca *teologismul* şi *naţionalismul*, pot vedea şi ele în Bergson un reprezentant al lor. *Misticismul* şi *romantismul* religios se pot împăca foarte bine cu intuiţionismul bergsonian. Religia afirmă acum că nu-l putem cunoaşte pe D-zeu şi nu-l putem dovedi dacă nu-l simţim în noi. Ea predică deci cunoaştere lui D-zeu prin expe-

* *Iulius Goldstein*, Henri Bergson und die Sozialwissenschaft, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1910. Pg. 15-16.

riența subiectivă, prin confundarea cu realitatea. Ce este însă această confundare cu realitatea prin care prindem viața sa interioară, profundă, decît intuiția? Religia vede deci cu bucurie condamnarea raționalismului și subiectivizarea intuiției. E. Ott afirmă chiar că punctul culminant al filozofiei lui Bergson este religia, căci *absolutul* pe care vrea să-l explice ei și să-l cunoască prin intuiție e D-zeu. Elanul vital creator e forța divină.* Spiritualismul bergsonismului convine deasemenea religiei, și Bergson netăgădcit este reprezentantul unui spiritualism caracteristic. După el esența vieții este spiritul; dar găsim aici un spiritualism nou, deosebit de formele mai vechi prin faptul că întreaga natură este învăluită în spiritualitate **, cum zice Coignet. Nu e negată în mod absolut natura, dar ea e străbătută de energie psihică, de un flux spiritual.

Iată pentruce și teologii văd în Bergson un susținător al lor. De fapt însă Bergson e tot așa de puțin teolog cași sindicalist.

Tot așa naționaliștii au considerat optimismul și biologismul bergsonian ca un îndemn către regenerarea națiunii, către ridicarea vieții prin energie, prin voință.

Se vede astfel cum curente opuse sindicalismului—teologismul și naționalismul—caută și ele un fundament filozofic tot în bergsonism. Cum se explică totuși că așa de multe concepții și doctrine așa de opuse văd în Bergson izvorul ideilor lor? Bergsonismul atrage prin faptul că e reducerea filozofiei la viață, coborîrea ei depe culmile aride ale speculației abstracte la realitatea vie, plină de frămîntări, de curente—de unde țîșnesc izvoare nouă de energie. Această filozofie mulțumește și spiritul mistic, care găsește în intuiție un sprijin al subiectivismului său, mulțumește chiar pe raționalist, căci e multă logică și speculație rațională în cugetarea lui Bergson, precum mulțumește și pe sindicaliștii activiști, care văd în voință și libertate izvorul societății nou.

P. Andrei

---

* *E. Ott*, Henri Bergson der Philosoph moderner Religion, Leipzig und Berlin, 1914, Pg. 3.
** *C. Coignet*, De Kant à Bergson, Paris, 1911, Pg. 150.

PĂDURE

Apusul roș se nărue în clăi
De purpură clocotitoare...

—

Pe-aici, pădurea s'a urcat din văi
în văi,
Odinioară, către soare...

•

Bătrînii brazi se văd și-acum
Ca niște cerșitori rămași în drum,
Pe dealuri, sus,
Către apus,
Decînd convoiul lor smerit,
Urcînd mereu,
Pe veșnicie a înmărmurit
In drumul greu
Spre soarele care-a murit,
Stingher,
Cu fruntea pe cer!

•

In fundul văilor adînci
Pădurea a căzut, din nou, pe brînci...

Pîrîul curge ca un şnur de vînt,
Şi, prins cu ciob de stîncă de pămînt,
Işi încovoae limpedele trup
Prin păduri în care bătrînii brazi se rup
De vînt,
Şi toacă toată noaptea din crengi, sau spun alene
Poveşti de foşnet prin poene...

Un clopot vechi cu giugă de lumină
In fiecare seară se închină
La mînăstire, cine ştie unde...
Şi dangătul din depărtări pătrunde
Printre păduri, se'mprăştie pe apă,
Clipeşte 'ncet ca o pleoapă,
In cîrlionţi de sunet se destramă,
Şi, ecou,
Se îngroapă
Din nou
In guşa clopotului de aramă...

Acum, pîrîului, la căpătîi,
I-aprinde seara steaua ei dintîi;
Şi'acet mătasa vine să-i desmierde
Vîntul verde...

Departe... sau pe aproape... cine ştie...
Un plîns de broască 'ncepe să adie...

Şi seara dintr'odată-i mai pustie...

Şi-auzi cum ţiue'n adîncul serii
Urechea tăcerii...

VÎNT

Hau! hau!...
Cum urlă'n vînt toţi cînii văzduhului! ascultă...
Se svîrcolesc copacii buimaci de vînt şi dau
Din crengi şi clănţănesc de spaimă multă...
Hau! hau!...
Cum urlă'n cap toţi cînii văzduhului! ascultă...

În astăseară vîntul s'a năpustit pe cer,
Şi trupul lui de taur cu coada'n căi lactee
S'a povîrnit pe boltă, ca s'o iee
În coarne,
Şi s'o răstoarne!

Dar ceru-a scîrţiit prelung, şi vîntul
De-atunci în coarne vrea să ia pămîntul,
— Şi-aleargă-acum sălbatic pe cîmpie,
Rănit şi orb, iar cornul lui stingher
E luna care tremură; pustie,
Înfiptă'n cer...

Hau! hau!...
În astăseară vîntul s'a strîns în cap şi urlă...
Şi gîndurile, şerpi, plesnesc din coadă,
Şi se tîrăsc prin cap în lung şi'n lat,
Şi şueră şi 'ncep să roadă,
Hau! hau!
Şi şueră şi urlă şi se sbat!

Şi, iată, vîntul şi-a făcut din horn
Un corn
Din care sună,
Chemîndu-mă să mergem împreună...

De lunga lui chemare cum să scap?
Hau! hau! Cum rîde vîntul cu hohot și mă cheamă!
Se sparg în cap lungi hohote de-aramă,
Și șerpii vîntului pătrund în cap!...

Hau! hau! și vîntul rîde cu hohot și mă cheamă!...

Drum în amurg

În zări plutește-o stafie de soare...

Mi-am despletit privirile pe vînt,
Și le-am lăsat să fluture în zare,
Peste pămînt,
În plasa lor să prindă soare sfînt,
Soare...

Năluca Vremii trece'ncet pe drum,
Mi-aruncă'n ochi un pumn de clipe moarte —
Scrum
Pe care-l mînă vîntul mai departe,
— Acolo unde nu mai este drum,
Nici clipe moarte...

Un cer în zdrențe, printre crengi, se'nclină...
Văzduhu-i numai falduri de tăcere...
Și în lumină
E parcă o împrăștiere
De stele stinse...

E toamnă — și grădina e pustie...
În dosul ei soarele: copacii
Din cregi îi fac cu toții semn să vie...

Un clopot geme, depărtat și mult...

Și soarele e mort — demult...

Mi-am îngropat tot sufletul în soare...
Mi-am despletit privirile pe vînt...

Și pașii mei

Se pierd în vînt...

— Ca'ntr'o scrisoare

Cîteva puncte după cel din urmă
Cuvînt...

Al. A. Philippide

Rebeca

Rebeca,— o fetiță slăbuță și delicată, ca de zece ani numai, o figurină gingașă de ceară.

E cu părul roșu ca arama și creț. Are nasul acvilin și nările fine. Gura î-i roșie ca o boabă de mărgean, pe fața galbenă și mată; iar ochii i-s verzi,—tăiați în chip de migdală și lungiți spre timple, cu rețele fine de vine viorii; și genele albastre de negre și lungi ca niște franjuri de mătase, care puneau o umbră tristă în ochii deschiși mari, dînde-le o melancolie și o adîncime de lacuri visătoare, în amurguri.

De cînd i s'a îmbolnăvit mama,— frumoasă cași dînsa, cu același păr creț de aramă,—și a căzut la pat, Rebeca vinde gazete, pe ulițile întortochiate ale Bucureștilor, ca s'aducă gologani pentru pînea cea de toate zilele de-acasă. Hotărîrea aceasta a luat-o răpede, fără să stea mult la gînduri: Rașela lui Bercovici, fetiță numai de șase ani, nu vinde și ea gazete, măcar că-i atîta de mititică?

Jupîneasa Sara, văduvă de ani de zile, trăia viață grea și amară, din cusutul albiturilor. Lucra până după miezul nopții, la lumina săracă a lămpii, pentru o dugheană din gura-pieții. În fiecare săptămînă, ducea maldăre grele de cămeși, cu Rebeca de mînă, care purta și ea—așa măruntică cum era—un vraf întreg de albituri.

Rebeca își aducea aminte, numai ca prin vis, de tatăl ei Burăh Ițicovici, marchidan de meserie, care rătăcea toată ziua, pe hudițile murdare ale mahalalelor îngropate în gunoae și în glod, cu coropca grea, plină de mărunțușuri, care-i curma spatele. Parcă î-aude strigătul prelung, trist și tărăgănat, în înserările melancolice:

„Marfă-marfăăă, madipolan, cituri, linouri... Cercei, mărgeleee...“

Era un om uscat ca un schivnic, cu musteața și cu părul negru-corb și cu ochii fierbinți și focoși, ca tăeți în cărbuni aprinși. Părea un ovreiu spaniol.

În fiecare seară, cînd se întorcea din rătăcirile lui, scotea, cu mîna sa osoasă, de prin buzunarele chișcă de bunătăți, acadele învălite în hîrtie subțire, strafide și smochine,—și, aburcînd-o pe Rebeca'n brațe, o așeza pe genunchi, și-i umplea cu vîrf, peștelcuța ei cu puchițăi, cu felurimile de bunătăți dulci ca mierea și o mîngîia pe părul creț și mărunt ca lîna de miel, și o săruta cu foc, pe obrajii molcuți ca de catifea.

Și Sîmbetele, seara, până tîrziu, stăteau la masa albă, încărcată cu mîncăruri gustoase,—făcute cu untură de gîscă,—în lumina luminărilor din sfeșnicile de alamă, cu trei brațe, numite tricheluri.

Și Burăh Ițicovici, făcea planuri, pe gînduri, rezemat într'un cot pe masă,—planuri de negustorie mai mare, de gheșefturi mai norocoase ca cele de azi. Vorbea tărăgănat, cu ochii lui fierbinți, plini de aleanul și de nostalgia pribegiilor strămoșești, care-i umpleau inima ca o mireazmă veche dintr'o ladă cu straie dela bunici:

„Mă bate gîndul, nevastă, să-mi încerc și eu norocul în America cea bogată și plină de aur, unde s'a umplut bunicul Zeilic de bănet. O să-i scriu de planurile mele de negustorie și am să-i cer părerea,—că-i înțelept ca un rabin. Dac'o răspunde în răvaș, că pot de bună-sama să vin, că'n America e încă treabă bună de făcut,—atunci plecăm cu toții în țara norocului, unde atîta negustorime s'a îmbogățit...“

Și vorbea, din ce în ce mai cu aprindere, de minunile drumului, cu vaporul pe ocean, cu maimuța care se urca într'o clipită până'n vîrful catargului, schimonosindu-se la lumea îmbulzită pe covertă și, spînzurîndu-se cu coada de un odgon, se legăna ca de-asupra unei prăpăstii. Grăia fericit Burăh Ițicovici, de frumusețile neînchipuite ale pustiului nemărginit de ape, pe care le-a povestit într'o noapte bunicu' Zeilic, cînd s'a întors în țară, pentru niște afaceri, cu care a câștigat o mulțime de bănet: „Care are noroc la gheșeft, nevastă, îl vede Dumnezeu!“ Lumina luminărilor din sfeșnice încununa, cu nimburi tremurătoare, capetele lui Burăh Ițicovici, al Sarei și al Rebecii,—de părea o familie sfîntă din Biblie.

În ceasurile singuratice și triste, Rebeca își aducea aminte de vremurile acestea binecuvîntate și pline de belșug; și lacrimile îi picurau încet, depe gene, pe obrajii firavi și veștezi.

Jupîneasa Sara răcise amarnic în iarna trecută, în care trosneau grinzile în pod de gerul cumplit și nămeții se ridicau cît gardurile și astupau ușile, de trebuiau să iasă oamenii din case, făcînd cu lopețile bolți în omătul năstrușnic.

Lemnele se mîntuiseră demult și lumea săracă ardea zaplazurile și spinii de prin maidane, ca să nu înghețe.

Jupîneasa Sara, arsese și ea din gardul care mai scăpase din mîinile vecinilor; și, în vipiia ernii, rămăsese fără un băț de lemn. Lua toporul și o frînghie și se ducea, în șuerul vînturilor și volburile zăpezii, într'o livadă părăsită și tăia uscături până

i se făceau mînile bocnă. Răzbătea voinicește prin nămeții cît valurile mării, într'un capot subțire de stambă,—singura haină ce-i mai rămăsese, din tot ce vînduse, cînd a izbit-o întîia oară junghiul din plămînul stîng. În picioare avea niște ciubote grele de iuft rămase dela bărbat,

Iar când se întorcea acasă, cu sarcina de uscături în spate, cădea în pat, înghețată-sloiu ; și strîngîndu-se ghem, cu brațele între genunchi, o apuca un tremur cumplit în care-i clănțăneau dinții.

Atunci Rebeca strîngea toată peticăria de straie, de saci și de țoale,—care mai rămăseseră în casă,—și le punea grămadă peste maică-sa ; și, pe urmă, se ducea și se chinuia să ațițe focul în sobă, care era o dărămătură, din care eșea mai mult fum decît căldură. Focul niciodată nu izbutea să-l facă numai cu hîrtie și chibrituri ; și trebuia, la urmă, să ia sticla de gaz, anînată într'un cui, și să toarne peste lemne. Atunci focul se aprindea, cu un vîjîit mînios, și în odae năvălea un nour gros de fum.

Viața le era din ce în ce mai amară ; măruntele economii, ascunse într'un cufăr jupoiat, ca bolnav de rîie, erau pe isprăvite. Din zi în zi, mîncarea era tot mai pe sponci ; dela o porție,—pe care o luau dela o crîșmă murdară, plină întotdeauna de nori de muște,—ajunseseră la jumătate de porție, pe care o împărțeau amîndouă, și la un dărab de pîine ca piatra. Seara, singura mîncare era ceaiul c'o fărîmă de zahar numai. Și la ceai, uneori, se mai adăuga un colț de pîine și două cepe iuți ca focul.

Întâia oară zăcu o săptămînă în pat și se sculă ; decînd a răpus-o, însă, a doua oară, nu s'a mai sculat. Și cînd au ajuns la cel din urmă gologan, din fundul lăzii, Rebeca a alergat la Rașela Bercovici și s'a dus cu ea și-a cerut gazete de vînzare. Cînd lipsea Rebeca din casă venea, din cînd în cînd, o vecină de peste drum : o cărturăreasă, cu musteața sură și cu firele țepoase ca niște ghimpi de arici, și cu un neg păros pe-un obraz, ca un bondar. Cît sta pe scaunu de lîngă patul jupînesei Sara, fuma țigară după țigară, groase cît degetul, și își făcea cafea după cafea, de pe-un fund de cutie de tinichea, dintr'un dulap gol, care mirosea a șoarec. Cînd adormea bolnava,—răpusă de nesomnul din timpul nopții,—cucoana Gherghina Vizireanca ridica sprincenele negre, ca unse cu tăciune, și se uita, pe de-asupra ochelarilor, prinși pe după urechi, cu cîrligele de sîrmă. Se uita lung, cu niște ochi rotunzi ca de huhurez, și-și tremura vîrful nasului ascuțit ; și, pe urmă, sculîndu-se, prindea a cotrobăi prin lăzi și-a pune la o parte cîte-o cămașă mai bună, cîte-o păreche de ciorapi ; și dupăce își alegea așa ce găsea mai bun, le făcea vălătuc, una'n alta, le vîra subt pestelca portocalie, cu flori albastre și se strecura repegior, pe ușă, boldind odată ochii la jupîneasa-Sara, care, sleită de ostenelile nesomnului și de zgu-

duirile tusei, dormea ca moartă subt oghealul din care eșeau bucăți de vată.

Jupîneasa Sara a ajuns acuma o umbră de femee. E galbenă și uscată ca o moaște, și în obraji boala i-a dăltuit două prăbușituri de întuneric, ca două peceți, puse de mîna de oase a Morții. Gura i s'a subțiat așa de tare, c'a ajuns să pară o tăetură, despicată cu cuțitul, care nu mai putea acoperi dinții mari și înegriți. Ochii ei frumoși stăteau deschiși mari, ca de spaima Morții, și ardeau de văpaia care-i mistuia clipă cu clipă viața, care se ținea numai ca într'o ață, în trupul ei numai oase și piele. Tusa seacă răsuna ca din niște plămîni putrezi și plini de găuri. Batista din mîna ei diafană era pătată toată de sînge.

Sînt zile amare, în care cîștigul pe care îl aduce vînzarea gazetelor, abia le-ajunge să mănînce o bucată de pîine, c'o porție de mîncare sleită și rîncedă.

Rebeca pleacă de dimineață dela patru și vine uneori pe la miezul nopții ; aleargă strigînd gazetele, pe la toate ușile cafenelelor, cinematografelor și teatrelor ; se brîncește cu vînzătorii, să-și cîștige și ea gologanul pentru-o pîine. Haimanalele de sama ei, care vînd gazete, o chinuesc în toate chipurile, cu cruzimea de fiare pe care o au de obiceiu copiii. În îmbulzeala care se face, în fiecare zi, în fața depozitului de gazete, pungașii desculți și cu pălăriile pleoștite o trag pe Rebeca de coada arămie, care îi bate gleznele ; și hohotele desmățate de rîs se întind până departe, în vermătul vînzătorilor zdrențuroși.

Rebeca se apăra cu furie, cu unghiile și cu dinții ei ascuțiți, ca o mîță. „Golanii" hohoteau împrejurul ei ; se brînceau peste ea ; urlau răgușiți :

„Rupeți-i, măi băeți, coada de vacă roșie !

— *Ghevalt-ghevalt, urzichi ! Oi vei ghevalt urzichi...*" striga un șoltic cu ochii neastîmpărați de veveriță.

— Măi băeți, hai să-i furăm *parăsu*..."

Fluerăturile, fîșcîiturile ascuțite, găuresc larma asurzitoare ; dar deasupra vîrtejului de răcnete și de chiote, și de șuerături, țîșnește țipetul tăios al Rebecăi.

Vraful de gazete se risipește în glod și vîntul le împrăștie și le zboară peste capetele vermătului de haimanale. Ș'un glas răgușit rage ca din gîtul unui malac.

„Puneți mîna, măăă, raților, puneți mîna, măăă, pe gazetele ovreicii !..."

Și șolticii tăbărăsc buluc peste gazete, se îmbulzesc, se brîncesc, se strivesc, cad clae peste grămadă. Și unii se încaeră dela împărțirea prăzii, ca o harmalae de cîini, și se rostogolesc prin glod, smulgîndu-și părul, zgîriindu-se cu unghiile până la sînge. Un glas spart se ridică de-asupra larmei asurzitoare :

„Uite, măi, uite măi, vine sticletul, măi !"

Un zdrahon de gardist, cu burta de popă, încătărămată în paftalele de alamă ale curelei, s'arată ca din pămînt și, ridicînd

vina de cauciuc, cu pumnul ciolănos și păros, începu a croi în plin, sfirticind, printre dinți știrbi, înjurături de pușcărie.

Și grămada de „gazetari" se risipește într'un învălmășag de hohote dogite, de suerături țivlite, de huiduieli și de sudălmi.

Și Rebeca se ridică, plină de glod și de singe, cu ochii ei verzi înecați în lacrimi; și începu a-și strînge cele cîteva gazete, care mai rămăsese.

Rebeca umbla ca o pisicuță printre niște cîni, printre vînzătorii de gazete și mușterii de buzunare.

Cînd începură ploile putrede de toamnă, viața Rebecăi prinse a fi și mai amară. Desculță, cum era, în rochița ei de stambă și în șălușul ei putred de ploi, cînd o uda leoarcă apa până la piele, și o umplea de frig până'n măduva oaselor vîntul tălos, care chiuia pe străzi, ducîndu-și turmele de frunze uscate,—Rebeca clănțănea, vînătă-albastră de frig, cu pumnii strînși la gură, simțind cum i se prelinge apa depe spate, pe șira spinării, ca un șarpe de ghiață. Atunci, se vîra ca o șopîrlă într'un cotlon ori într'un gang pustiu; se cinchea acolo jos, pe asfaltul rece ca ghiața; își cuprindea genunchii în brațe și tremura acolo și clănțănea din dinți, ceasuri de-arîndul.

În zilele acestea posomorîte, în care turna cu nemiluita apa din cer,—pe deasupra suferinții ascuțite a frigului și ploii, mai era și paguba, căci nu vindea uneori nici de cicinzeci de gologani gazete, și se ducea acasă cu mîna goală, cu inima grea.

Sările, până cînd își desfăcea marfa, totdeauna o prindea miezul nopții. Atunci de-abia pornea acasă, în mahalaua depărtată, înecată în mlăștini, care se cheamă mahalaua Broscăriei, pentru mulțimea broaștelor ce se prăsăsc în bălțile înverzite, rămase în urma ploilor și care umpleau mahalaua cu mirosul lor clocit.

Cu cît se depărta mai mult Rebeca de calea Victoriei,—luminată încă și plină de furnicarul lumii care se revărsa în stradă, pe ușile cafenelelor, cinematografelor, teatrelor și berăriilor,—cu atîta străzile erau tot mai pline de întuneric și tot mai pustii.

Rebeca mergea grăbită, lipăind cu picioarele goale; aproape fugea, cu sufletul la gură, zgribulită în șalul ei ferfenițit, strîngînd subțioară cele cîteva gazete care-i mai rămăseseră.

Felinarele erau din ce în ce mai rare și mai chioare; până cînd ajungea la cel din urmă felinar dintr'o răspintie. Felinarul singuratic se poticnea, la crucea drumurilor, gata să cadă, ca un bețiv eșit din'o crîșmă.

Dupăce trecea și de cel din urmă felinar, intra în întunericul adînc ca o bulboană de păcură, a mahalalelor luminate numai de cite-o zare de slabă lumină, dela geamurile, cît pumnul, ale bojdeucelor turtite subt acoperișurile de olane ori de draniță. Casele, cu ferestrele întunecate, păreau oarbe. Ochiurile de bălți, negre ca dohotul, împrăștiau până departe duhul lor otrăvit.

Luna, palidă ca o față de mort, luneca încet, printre grămezile sure de nouri. Lumina sarbădă a lunii lămurea o cumpănă singuratică de fîntînă, ca un gît însetat, întins spre un ochiu de cer, ca spre o bulboană de apă.

Maghernițele se zăreau ca niște năluci, într'un coșmar. Departe, în noapte, un cîne lătra răgușit la lună; urla prelung, ca un glas pustiu de corn.

Rebeca se strecura pe ulițele negre, cu un fior prin spate; și își grăbea pașii, înghețată până'n măduva oaselor, în rochița subțirică, strîngînd subțioară pînea și scrumbia sărată, învălită într'un petic de hîrtie unsuroasă, cumpărată în drumul spre casă, dela o crîșmă cu acoperișul de țiglă, tras peste ferestre, ca o pălărie clăpăugită peste niște ochi hoțești.

Cînd ajungea la ruina mohorîtă a unei maghernițe rezemate în proptele, intra în ograda cu gardurile arse din iarna trecută. Aici stăteau acuma în cocioaba asta sură, cu acoperișul spart, cu ferestrele cîrpite cu peteci de gazete, asemănîndu-se cu niște ochi bolnavi de albeață.

Rebeca deschidea ușa dela tindă, cu băgare de seamă; apoi, mai încet, ușa scorogită dela odae, în care ardea, cu o lumină afumată, o lampă cu hogeagul negru de funingene. Pereții burdușiți și coșcoviți aveau umbre aspre și lumini, ca un obraz scofîlcit.

Bolnava stătea neclintită, în patul hrentuit, pe spate, cu mînile străvezii pe pieptul scăzut, fără sîni; cu obrajii veștezi, cu ochii închiși și cu umbra genelor mătăsoase, pe umerii chipului uscat. Părea moartă, în încremenirea ei de piatră, în care nu i se auzea nici răsuflarea măcar.

Rebeca se oprea în prag, cu ochii la pat, cu 'n deget la gura întredeschisă, stăpînindu și răsuflarea. Pășea pe urmă pragul și închidea ușa încet, fără nici un zgomot. Dar suflarea de vînt rece, care năvălea pe ușă, o trezea pe jupîneasa Sara și-i stîrnea o tusă rea, care-i desghioca pieptul osos și supt:

„Tu ești, Rebeco? —se auzea, ca o adiere, glasul jupînesei Sara.

— Da, mamă dragă; cum îți mai este?

— Am tușit și azi", răspundea bolnava cu glas și mai istovit de tusa care o zguduise până 'n măruntae. Ducea mîna de ceară la gura albastră de veștedă; și iarăși prindea a o cutremura tusa, cu răsunete adînci de goluri. Scotea de subt ogheal o batistă,—numai garofe de sînge,—și-o ducea la gură; și, cînd o lua, altă garofă mai proaspătă înflorise pe basma.

Odaia era o cămară umedă, întunecoasă, cu tavanul jos și covățit, ca un pîntec, spre podelele pline de mîzgă și de borți. Toată mobila era: un pat vechiu de tablă ruginită, cu picioarele scunde și strîmbe, un scaun cu paele sparte și un al doilea scaun, șchiop. Pe scaunul cu paele rupte un lighean de tinichea și un ibric cu smalțul sărit.

La singura fereastră, care găurea păretele, lipseau trei ochiuri de geam. Lumina intra sarbădă ca într'o pivniță umedă. Lîngă patul hrentuit, fără saltea și fără pros.ire,—cu mindir numai, din care eșeau paele sfărmate, — era o mesuță de brad și pe ea cîteva sticluțe cu doctorii, cu etichete roșii, o garafă cu apă, un pahar zoios și știrb, în fundul căruia sta, cu picioarele în sus, o muscă moartă.

Aerul era greu subt tavanul scund, înăbușitor și plin de mirosul putred al boalei. Și de afară, din ograda cu movili de gunoae, pe care zăceau hoituri de mîți și de cîni, veneau mirosuri dospite care o înecau pe bolnavă, îi zugrumau beregata ca o mînă osoasă. Intr'un colț, în soba risipită și afumată, clipeau, ca niște ochi de motan, cîțiva tăciuni, gata să se stingă. Toate, împrejur, erau mohorîte și triste. Singurele pete de culoare, în camara aceasta întunecată ca un suflet amărît, erau florile de pe batista jupînesei-Sara și garofa veștejită din fereastră, care sta să moară, cași umbra de femee din pat. Floarea aceasta era un simbol al boalei, care rodea plămînii bolnavei.

In odăița tristă și cenușie a crescut, lîngă mama bolnavă, Rebeca cu obrajii de ceară, luminată de cea mai suavă lumină, care părea numai un suflet al luminii ce ardea, ca într'o candelă de fildeș, în ființa ei delicată. Fetița aceasta firavă, în care părea că tot sîngele trupului ei se strînsese numai în gura sa aprinsă, stătea cîteodată, nopți dearîndul, la căpătîiul mamei sale, care era numai suflet; și-o veghea în lumina tristă a lămpii. Profilul ei semit se desena curat în lumina pustie; și fața și mînile păreau sculptate în ceara cea mai gingașă. Mică cum era, o îngrija pe maică-sa cu o îndemînare neînchipuită, parc'ar fi fost, de-o viață întreagă, soră de caritate,—parcă ar fi trăit numai între bolnavi. Știa să facă fel-de-fel de ceaiuri și o îngrija c'o milă adîncă și c'o răbdare îngerească, care-i așternea, pe fața delicată de ceară, o lumină ce venea parcă din alte lumi mai bune și mai miloase.

Viața le era din ce în ce mai grea. Doctoriile înghițeau aproape toți banii. Duceau parcă în spate o stîncă din ce în ce mai grea. Ca să ajungă cîțiva franci pe care îi cîștigă cu atîta suferință și cu atîta umilință, Rebeca se mulțămea, de multe ori, numai c'o bucată de pîne uscată, ca să poată da bolnavei o mîncare mai bună, o bucățică de friptură, friptă pe jaraticul din sobă și-un pahar de vin mai vechiu, care o mai înfiripa puțin pe bolnavă. Asta era bucuria și fericirea ei cea mai mare să-i aducă mamei ei dragi, o mîncare mai aleasă, o bucată de pîne mai albă, un pahar de vin mai bătrîn și mai parfumat, cîteva bomboane ori prăjituri.

Jupîneasa-Sara se uita atunci, cu un zîmbet de soare pe gura veștedă; și-o sorbea pe Rebeca, în adîncul ochilor ei înfrigurați, și-o mîngîia pe părul creț, cu mîna ei străvezie de sărăcia de sînge care era în trupul ei. Mila și grija fetiței ei era ca o răsplată dela Dumnezeu, pentru chinurile boalei care-i sfî-

șiau plămînii putrezi, ca niște ghiare de fiară. Și în clipele acestea, durerile ascuțite care-i fulgerau pieptul, i se alinau, i se topeau, într'o simțire de fericire caldă, care curgea, ca un sînge nou, în tot trupul ei istovit.

In ziua în care se întîmpla minunea să cîștige bani mai mulți cu vînzarea gazetelor, Rebeca era în al noulea cer. Ca niște aripi de înger o înălța bucuria la gîndul: cîte lucruri minunate va putea să-i cumpere cu banii aceștia, mamei bolnave!

Azi, zi de sărbătoare, cu străzile pline de îmbulzeala pestriță a lumii, a avut cel mai mare noroc, de cînd a început negustoria cu gazetele: a cîștigat douăzeci de lei! E o adevărată avere pentru sărăcia ei lucie! Și îi vine să zburde la soare ca un cățel. Ii vine să cînte și să joace, așa cum a văzut-o, cînd era copiliță de doi-trei ani, danțînd pe maică-sa la un bal ovreesc la sărbătorile Purimului, care i-au rămas în suflet ca o priveliște feerică, văzută într'un vis al copilăriei sale. Nu-i venea să-și creadă ochilor, că-i așa de bogată și, înfrigurată, pipăia mereu buzunarul fustei cîrpite de ea, noaptea la lampă, cu petecì în fețele curcubeului. Se îmlădia subțirică ca o nalbă, făcea sărituri ca un ed, i se părea că zboară și are s'ajungă pănă la cer, acolo unde plutește o horbotă albă, cu care are să se îmbrace și are să zboare, de sus, drept în camara mamei ei scumpe ca să-i facă o bucurie mare. Fericirea din inima ei mititică cînta ca o ciocîrlie beată de soare. Rebeca aleargă mai întăiu la o florărie, cu firma „La florile din raiu", pe care o știe într'o dughenița turtită, din „Piața Sfîntului Anton". Ajunse, cu ai fiate în palme, gîfîind, înăbușindu-se de bucuria pe care o simte ca pe un bulgăr de soare — de îi vine să facă tumbe printre buchetele de flori, cum l-a văzut pe un clovn la circ, la Moși; și cuprinzînd dintr'o ochire dughenița plină de trandafiri, de bujori, de garofe, de crini, de rozete și de iasomie, cumpără un buchet frumos de garofe crețe, care-o amețeau cu mireazma lor de culșoare. Zvîrle banii de argint pe taraba negustorului și o ia la fugă, auzind în urmă cîntecul subțirel al leilor. Dă buzna într'o băcănie, cu geamul plin de toate bunătățile pămîntului și mărilor, c'o firmă pe care era zugrăvită o corabie portocalie și scria dedesubt cu slove de-o șchioapă „La corabia lui Kir-Ianulea Kalabrezul". Rebecăi i se părea, în vîrtejul sîngelui care-i năboia la cap, în zvîcnelile grăbite ale inimii, că-i o corabie întreagă de mărfuri de băcănie descărcată de negustor în geamul mare cît o poartă de hambar. Cît te-ai învîrti într'un călcîiu, Rebeca aleargă dela raft la raft, cumpără ca o gospodină: jambon proaspăt, portocale cu miezul roșu, curmale, stafide și smochine, — dulci toate ca mierea,—și un clondir cu vin roșu vechiu. Și pleacă într'un suflet spre mahalaua Broscăriei, înecată în glod. Iși vîra mereu nasul în buchetul de garofe mașcate și sorbea lacomă mireazma amețitoare; și-i venea să cînte, să alerge, să zboare pe aripile bucuriei la mama ei bolnavă; să se așeze în genunchi, lîngă pat, și

să-i dea darurile și inima ei miloasă, care din cînd în cînd își pierdea răbdarea și sta parcă să-i izbucnească din piept și să-i sboare înainte ca un sol al bucuriei ei nemărginite. Și Rebeca o luă sprintenă la fugă, brîncită de nerăbdarea care-i clocotea în suflet „Șuncă, șuncă!" și-i lasă gura apă. Nu mai ține minte de cînd n'a mai mîncat șuncă și portocale și smochine și curmale și stafide și n'a mai băut vin roșu; tocmai de cînd trăia tatăl ei, Burăh Ițicovici, care venea în fiecare seară, încărcat ca o albină, aducînd, într'o gazetă unsuroasă, felurite mezeluri și în buzunarul surtucului o garafă cu vin negru.

„Ce bine are să-i pară mamei Sara, că i-am adus atîtea bunătăți scumpe, pe care nu le pot mînca oamenii săraci ca ei. Cum are s'o mai întremeze șunca! Și cum are să-i mai răcorească zama portocalei, gîtul uscat și cum are să-i înfierbînte sîngele vinul!" se gîndea Rebeca gîfîind. „D'apoi garofele — florile ei favorite — ce bucurie or să-i facă! Doctorul i-a spus că cea mai bună doctorie de pe lume pentru piept e mîncarea bună și din belșug și vinul roșu".

Și-și grăbește iar pașii ei mărunți, să ajungă mai degrabă acasă.

Vîntul, tăios ca o sabie, șueră în plopii goi depe marginile uliții. Noaptea coboară grăbită, neagră ca un corb. Începe a cădea, întâiu, halice rare de ploae; apoi ploaia se schimbă într'o răpăială și într'un vijiit de cascadă mînioasă. Și vîntul chiuie, se bocește în noapte, ca o femee cu părul despletit.

La un colț de uliță, pe pereții crîșmei — care sta pitită la răspîntie, ca un hoț la drumul mare — fluturară deodată niște pete de lumină sîngerie; și răsări, după o făclie, care rînea noaptea, o cotiugă hodorogită, trasă de-o cobilă deșirată cu picioarele îngenuchiate și puhave de puroiu. În hurducăturile cotiugei, prin rătăcănile drumului, se scutura și sărea un sicriu de scînduri de brad negeluite. Gloaba mergea la trap leneș, clămpănind din potcoavele abia ținute în copite. În urma căruții, tropăiau prin glodul cleios cîțiva ovrei bătrîni, cu iarmuce de șder pe cap și caftane ferfenițite, și cîteva ovreice, încotoșmanate în șaluri. Ovreiul care ducea de dîrlogi stafia de cal, înfundat în niște ciobote scorogite, care-i treceau c'o palmă domnească de genunchi, ducea în mîna îmbrăcată în păr roșu făclia care gonea aripi de lumină și de umbră.

Rebeca se oprise în mijlocul unei mlăștini și se uita cu inima înghețată, ca de-o presimțire rea, cum se depărta în noapte cortegiul sărac spre cimitirul depe deal, unde sălciile, plecate peste morminte, păreau niște femei despletite care boceau morții. Iar șirul de plopi înalți, care își perdeau creștetele în cer, murmurau tainic, în vînt, de parc'ar fi stat de vorbă cu Eternitatea.

Rebeca, dupăce se făcu nevăzută caravana tristă, scrisă cu cărbune în noapte, plecă spre casă cu sufletul înghețat ca de o suflare rece de vînt, venită din cimitirul depe deal. Cînd

coti pe hudița strîmtă, în care se ridica maghernița, cu acoperișul zbîrlit de spini, dădu peste un hoit de cal trîntit de-a curmezișul drumului. Din pîntecele cu măruntaele vărsate, țîșni, bîd ca o arătare, un cîne gheboșat ca o hienă, și fugi hîrlind și scîncindu-și colții.

Rebeca, cu toată ființa ei înghețată de spaimă, începu a fugi în noapte, simțind c'o fugărește cînele hidos și plin de sînge. Și cu cît fugea mai tare, cu-atîta i se părea mai limpede, că fuge și bojdeuca cu acoperișul buhos, cu fereastra cămării luminate ca de-o candelă la căpătîiul unui mort. Inima îi zvîcnea în gît și-o înăbușa. Trecu în goană printre movilele de gunoae, care îi pîndeau calea ca niște dihănii, cu spinările gheboșate, gata să-i sară în spate. Dar ajunse la tindă. Smuci ușa și intră, ca prăbușită de un pumn în ceafă, și se opri scurt, la ușa odăii, lac de sudoare. Se gîndi:

„Doarme, oare, mama?".

Și deschise încet, cu băgare de samă, ușa cămării umede și mucegăite. Se opri o clipă în prag, ca întotdeauna înainte de-a intra:

„Doarme", își zise Rebeca în sine cu părere de bine, pe deoparte, că doarme și se odihnește, cu părere de rău, pe de alta, că nu-i trează: să-i dea darurile care i le-a adus.

Jupîneasa-Sara, părea mai topită, mai uscată, — trupul ei sfărogit de suferință ca de foc, mumifiat ca 'ntr'un cuptor menit chinurilor, sămăna c'o scîndură subt oghealul cu pete de slim, care păreau niște petici de piele.

Rebeca se apropie în vîrful degetelor de pat, ținîndu-și răsuflarea, cu buchetul de garofe și cu pachetele în mîni, ascunse la spate. I se părea că niciodată n'a văzut-o dormind așa de adînc. Și simți în inimă ca o înțepătură de ac de ghiață. I se părea ciudată lumina acela de vis care i se așternea pe fața mai galbenă și mai străvezie ca de obiceiu. Își plecă urechea și ascultă, cu încordare de strună întinsă să plesnească; și deodată tot sîngele-i năboi în inimă, și Rebeca se făcu galbenă ca turta de ceară: nu se auzea în toată ruina nici cea mai mică suflare. Dădu un țipăt ascuțit, ca chiotul de spaimă a unei paseri învăluită de furtună:

„Mamăăă!"

Pachetele i se rostogoliră pe dușumele, c'un vuet care o făcu să tremure ca de-o bubuitură de pușcă. Numai buchetul de garofe — florile dragi ale moartei — îi rămăsese în mîna încleștată de groază. Întinse brațele și căzu peste trupul moartei, scăpînd buchetul peste pieptul ei înghețat. Zguduită de un plîns desnădăjduit, care-i cutremura tot trupul din creștet până 'n vîrful degetelor picioarelor, sărutînd-o și umplîndu-i de lacrimi mînile de ceară ale moartei, care luminau ca două candeli, — și împrăștiind, cu mișcări înfrigurate, garofele buchetului pe tot trupul, încremenit în somnul cel din urmă.

* * *

Spre ziuă, zdrobită de osteneală şi slăbăciune şi zbucium, Rebeca adormi, somn greu ca somnul morţii, pe scaunul dela căpătîiul patului, cu obrajii palizi, ca o lună pierdută în nouri: dormea cu braţul întins pe masă, cu capul culcat pe mînă.

Lumina lămpii scădea încet. O umbră mare pe părete părea umbra misterioasă a Morţii, care aştepta să vie ceasul plecării la cimitir.

Pe marginea oghealului, dinspre păretele coşcovit, de lîngă pat, răsări un şoarec. Se opri, îşi tremură mustăţile poleite în lumina sarbădă a lămpii; şi ochii mărunţi, cu două seminţi de lumină în fundul lor, începură a privi ţintă la chipul de ceară al moartei, cu genele lungi, care îşi scriau cu fineţă umbrele albastre, pe umerii obrajilor.

Tăcerea adîncă care învăluia moarta, venea ca dintr'o genune a Necunoscutului.

Şoricelul alunecă pe pieptul moartei. Se opri apoi o clipă. Se uită ţintă la chipul veşted ca frunza de toamnă. Şi prinse iar a luneca nesimţit, cu paşii săi mărunţi, pe gîtul cu vine fine, viorii, pe bărbie apoi — şi se opri pe gura ofilită ca o petală de trandafir uscată. Işi tremură iar botul ascuţit, adulmecînd gura întredeschisă a moartei, îi mirosi apoi nasul ascuţit, sclipindu-şi ochii în lumina lămpii. Şi în liniştea adîncă, care învăluia cu hobotul ei pe roaba lui Dumnezeu Sara, se auzi un ronţăit tainic: şoarecul flămînd, în vremile acestea de foamete ale războiului, îşi începuse ospăţul: rodea nasul de ceară al moartei, pe vîrful căruia văpaia ostenită a lămpii punea un punct fin de lumină.

N. N. Beldiceanu

Amintirile Caterinei State

Imi amintesc că sărbătorile mari, din vară, se petreceau, cu mulţi cunoscuţi şi prieteni, la un schit de călugări; trăsurile, în şir, intrau în sunetele clopotelor pe poarta mănăstirii unde, pe mese întinse în *trapeze* şi în ogradă, aşteptau mîncările pregătite noaptea şi trimise, cu carul, „înainte de răsăritul soarelui". Un arhimandrit, gras şi puhab, se aşeza în capul unei mese, o binecuvînta. Apoi călugării, vrîstaţi printre oaspeţi, se repezeau ca cioarele, înghiţind parcă bucatele înainte de a le atinge. Părintele Isaia, economul, căra cu două ulcioare „vin adus cu greu tocmai din dealul Bălcenilor"; şi'n scurt, pe pajiştea verde din ograda bisericii şi peste morminte, se juca în cîntecul tarafului „ce trecea, din întîmplare, pe la poarta mănăstirii".

Adeseori, socotind că mă bucură, tata mă lua şi pe mine la schit şi atunci, cum mă scoboram din trăsură, fugeam departe în livadă, unde de abia se mai auzeau viorile amuţite, cînd şi cînd, de clopotul de vecernie ori de tînguirea veşnică a celor cece păuni.

Intr'o zi, culegînd flori, întîlnii, departe în pădure, un călugăr bătrîn.

— Ce cauţi pe aici, duducuţă?

— Flori, părinte.

— Da' dece umbli mata aşa singură pe departe? Să nu-ţi iasă ceva înainte şi te-i speria...

— Ce să iasă, părinte?

— Vre-un şarpe ori vre-un om rău.

— Sînt tâlhari în mănăstire?

— Acolo nu-s că n'au ce ne lua, da' aici, în pădure, or fi...

— Aici-i în pădure?

— Pădure, pădure, duducuţă; iaca, oleacă mai sus îi creasta dealului, de unde se vede bine apa Moldovei şi Tîrgu-Neamţ...

— Tîrgu-Neamţ, se vede?

— Ba după ploae, cînd îi limpede văzduhul, se zăresc mai departe nişte mănăstiri.

— Se văd și mănăstirile? Hai, părinte, până sus, hai să văd Varaticul.

— Hai, dacă vrei mata și nu te trudește prea tare mersul.

Gîrbov și adus de spate, călugărul își ridică în față dulama supunînd-o subt brîu; apoi, înțepenind în pămînt bățul de corn, pornește înainte la deal, suflînd tare. Mergeam încet pe subt crengile împreunate ale copacilor ca pe subt o boltă, în care nu străbăteau decît cîteva raze de soare ce, pierzîndu-se printre frunze, deabia se mai răsfrîngeau pe pămînt. Piciorul se îngropa tăcut, în stratul de foi putrede și numai cînd și cînd mai pîrîia subt pașii noștri cîte o crenguță uscată și ruptă de vînt. Tăceam ascultînd glasul viorilor ce se pierdea, încet, în cîntecul neliniștit al pasărilor și'n freamătul odihnitor al pădurii. Ne oprirăm într'o poiană. Călugărul se așeză jos și, încingîndu-și picioarele cu brațele-i slabe, își lăsă capul pe genunchi.

Ochii călugărului, cu genele rare, ca băltoacele stătute peste care se apleacă iarba uscată de vînt, clipesc rar și se închid. Inviorate de răveneala ce venea din sus, dela munte, florile parcă se trezeau din toropeala căldurii, se mișcau și, îmbiindu-se, se scuturau peste trupul gîrbov pe lîngă care bîzîiau albinele înconjurîndu-l.

— Oiu fi odihnit mult, duducă? mă întrebă bătrînul într'un tîrziu.

— Nu, părinte; iaca, atîta cît am cules eu florile astea...

— Vai de mine, duducuță! Azvîrliți dintre ele pe cele liliachii. Aceia-i *floarea morții*, mata nu știi?

— Nu, părinte.

— Așa-i, zău; răsare într'o noapte, frunza i-i subțire și-i fără rădăcini... Trăește două zile și pe urmă se strînge și n'o mai vezi, parcă ar fi suflat-o diavolul depe pămînt.

O frică nespusă mă cuprinde și dediței îmi cad din mîini, moi, împrăștiindu-se în juru-mi.

Inotînd în iarba înflorită mergeam cu greu la deal; pădurea se lumină în fața noastră și'n rariștea copacilor ghicii că am ajuns.

— De acolo se vede mănăstirea, părinte?

— De acolo.

Las pe bătrîn în urmă și înlăturînd, nerăbdătoare, florile ce-mi ațin calea, pornesc înainte la deal. Priveliștea ce mi se înfățișează, deodată, mă face să cred că-s în vis.

Subt coastă, ca ascunse într'o văgăună, stau grămădite casele satului Boureni; raze de soare piezișe parcă se joacă de-a ascunsele cu umbrele ce le urmăresc întunecînd luminile depe păreții de lut. Ca împărățiile fără margeni din cărțile mele de basme, se întindea în vale șesul pe verdele căruia lucea, ca o cordea albă, apa Moldovei și mai departe, pe un șir de munți scăldați în fum albastru, soarele parcă își aduna cu greu razele lăsîndu-se obosit după culmi.

— De ajungeam mai devreme, vedeai mata strălucind crucile bisericilor din Varatic; acu' se zărește numai albind ceva...

— Aceala-i Varaticu', părinte?

— Varaticu'.

Ce scurtă-mi pare, depe deal, calea până la mănăstire și dorul să mă duc îmi amintește de ciubotele fermecate din povești și, în imaginația mea, mă văd trecînd, pe deasupra, Moldova și peste văi și dealuri mă simt mergînd pe sus, zburînd. Sunetul vag al unui clopot mă trezește la realitate și, văzînd seara așternîndu-se peste pădure, mă apropii de călugăr și mă întorc la schit cu un gol nespus în suflet.

Petrecerea pare a fi pe sfîrșit; călugării cei tineri, cu dulama'n brîu, joacă ascunși pe subt șoproane, cu fetele din sat care se strînsese să privească la gard...

Musafirii obosiți stau la masă, beau și vorbesc așteptînd, în cîntecul tarafului, peștii proaspeți din iaz, și mieii ce-i frige la oparte, haiducește, părintele Ilarion. Imi pare că toată ograda bisericii miroase a mîncare și a vin; trec, prin grădină, pe lîngă gard și mă strecor în chilia arhimandritului unde cad, de osteneală, pe perna ce parcă ar fi fost scoasă din drojdie de rachiu.

Tîrziu, noaptea, mă trezește tata și, luîndu-mă în brațe, simt că mă ghemue pe scăunașul trăsurii și pornim iar, în sunetul clopotului de priveghere și'n cîntecul tarafului răgușit.

Petrecerile acestea se repetau la Paști, la Ispas și la toate Sfintele Mării... Eram mulțumită cînd mă lăsau acasă; atunci mă primblam călare, cotrobăiam prin sertare și ceteam din cărțile care-mi spunea Costică „să nu le atingi, nu-s pentru tine".

O zi bine începută sfîrșea rău cîteodată. Dintr'o cavalcadă îndrăzneață, mama se întoarse grav lovită și coconu' Costache hotărît să se împuște. Intîmplarea nu-i săturase de urmările acelor distracții; se mai organizară și altele: la pescuit cu dinamită pe malul Siretului, în pădure și chiar în pivnița noastră.

Pe vasele frumos împodobite cu brad erau aprinse lumînări multe. Cu popa în frunte, se scoborau toți comesenii, cîntînd în cor „Scoborîtu-te-ai întru cele mai de jos ale pămîntului".

Ingenuncheau apoi la rînd, sărutau vasele alese, după culoarea vinului și vechimea lui și primeau apoi atîtea pahare de vin cîte sărutări împărțise... Cotnarului din 70 i se făceau libații până ce-i scotea pe toți din pivniță pe corci... Către seară, în casa înecată de fum de tutun, stau cei mulți trîntiți pe canapele și alții sforăie pe paturi; unul moțăie lîngă o masă, se uită în jos și îngînă cuvinte răzlețe dintr'un cîntec și alături vorbesc doi ca într'aiurea. Lăutarii, rezemați de păreți, scîrție pe cîte o strună. Pe mese, în cești cu cafea revărsată pe alături, se scaldă mucuri de țigară și'n atmosfera acră și afumată din odaie pătrunde prin fereastră, cînd și cînd, miros slab de salcie albă și de crizanteme.

Cînd sînt la noi „petreceri", mama mă uită cu totul și atunci mă duc la vecinii noștri unde nu mai am voe, de un timp, să calc pragul. Imi place casa lor și mi-i tare dragă mama Emei...

Sala cea lungă, cu oglinzi mari cît păretele și cu mobila grea, pe care deabia o putem mișca în jocuri, e pustie astăzi— doar florile proaspete din vase mai spun că pe acolo trecuse cineva. Mă apropii, încet, „de odaia mamei" ; se aude un cîntec ce'n liniștea aceia și'n mirosul de trandafiri, îmi pare a fi un glas de heruvim... Cîntecul se pierde în tăcere și încetează într'un foșnet ; ușa odăii se deschide încet și văd venind spre mine pe mama Emei. Femeia aceia pe care, în mintea mea, o asemuiam cu cea mai frumoasă dintre sfinte, o văd acum de aproape, cum n'o putusem vedea niciodată : e îmbrăcată într'o rochie albă și moale ce parcă numai întîmplarea i-ar fi aruncat-o pe umeri ; părul negru și lung până'n glesne, e despletit și cade în voe, acoperind tîmplele și umbrindu-i fața albă și îngustă ; subt sprîncenile arcuite, ochii negri, adînci și umezi, îmi cuprind privirea și parcă-mi duc gîndul în lumea poveștilor mele ; nasul drept și subțire, cu nările de abia desinate și gura mică, cu buzele răsfrînte, dau chipului asemănare cu o domniță ilustrată într'o carte. Stau ca înaintea unei icoane în fața femeii acesteia ; aşi vrea să îngenunchiu, dar ea îmi întinde mîna și se apleacă spre mine, șoptindu-mi :

— Mata vrei să vezi pe Ema?

Nu știu ce să răspund și bîlbîii, încet, cîteva cuvinte.

— Ema e în parc cu toți copiii ; azi vreau liniște.

Știam, îmi spusese copiii, prietinii mei, că atunci cînd vrea mama liniște „nu-i place să vadă și să vorbească cu nimeni". Mă roșesc și mă întorc grăbită spre ușă.

— Tinca, mă strigă ea din urmă, te-ai supărat pe mine? Hai, vino să ne împăcăm. „Și lăsîndu-și brațul moale, pe umărul meu, mă duce până'n odaia ei, unde, prin perdelele groase, de abia se strecoară ziua și se îmbină cu lumina palidă a candelelor dela iconostas.

Trandafirii galbeni și alte flori de toamnă, unele pline de viață și altele veștede și ofilite, sînt împrăștiete pretutindeni ; pe mesele încărcate de lucruri frumoase se încîlcesc metănii vechi în lanțuri de aur, ce șerpuesc întinzîndu-se jos pe podea ; pe o pernă moale, de matasă, se lasă mama Emei și-mi pare iar că văd în strania-i încăpere pe cea mai frumoasă zînă din povești.

— Spune, Tinco, ce-ți place mai mult, întunericul ori lumina?

— Aici-i ca la Utrenie ; îmi place noaptea în biserică.

— Ai dreptate, zise ea, și se ridică încet îndreptîndu-se spre piano. Cîntă și cuvintele, de abia îngînate, se pierdeau, ca'n departare, în sunetele clavirului asurzit.

De cînd plecase Eugenița, mă împrietineam tot mai mult cu Adeluța Predescu. Joia era hotărîtă primblărilor pe cîmp; plecam amîndouă fără să știm unde aveam să ne ducem și odată, cînd încercai s'o întreb, Adeluța se opri în loc și-mi zise :

„Mergem, Tincuță, până la capătul lumii". Și mergeam departe. Cîteodată, culegînd flori de cîmp, ori alergînd să prindem fluturi „cu trei culori", ne trezeam în lunca Conțeștilor, departe de Vascani... Aveam atunci și una și alta impresia unei stăpîniri de sine și ca o licărire de mîndrie trecea prin gîndul nostru. Din valea întinsă, presărată de flori, se vedea sclipind Vascanii în apusul soarelui...

— Ia uite-te, Adeluță, ce frumos îi colo... parcă-i la panoramă...

— Așa-i de departe, tot pare mai frumos...

Altădată mergeam pe malul Siretului ; alegeam pietre frumoase sau ne așezam subt răchiți și priveam, tăcute, cursul apei.

— La ce te gîndești, Tincuță ?

— Mă gîndesc, Adeluță, unde aşi ajunge eu mergînd, pe apa asta, o lună intreagă.

— Unde ai ajunge? N'ai învățat în Geografie? Dai în Dunărea și de acolo în Marea Neagră și pe urmă dai în alte mări, și mările celea-s lîngă alte țări. Nu știi că spunea domnișoara că pe acolo-i cald și cresc portocale și nu-i iarnă ca la noi...

— Tare m'aș duce departe de aici. Da' mata la ce te gîndeai adineoarea?

— Eu aşi vrea să știu de ce tot curge apa asta zi și noapte.

— Ca să aibă peștii unde trăi... Haidem, că se înserează, zisei eu Adeluței, ce sta nemișcată cu ochii în Siret.

— Ș'apoi ce, noaptea nu umblă oamenii pe drum ?

— Oamenii, da' noi ?...

— Ce sîntem? Mie nu mi-i frică de nimic, da' ție de ce ți-i frică în lumea asta?

— De mama și de painjeni.

— De cucoana Ana scăpi tu, am auzit că te trimete la Iași la școală.

— Așa vorbeau într'o zi, da' eu nu întreb că mă bate.

Se vorbise mult în casă de școala ce trebuiam să urmez. Dacă mama uitase cu desăvîrșire planurile care mă răpise mănăstirii, mulțumindu-se cu o profesie și cu gîndul să-mi pot cîștiga „pînea", în egoismul lui Cuconu' Costache ființa mea căpătase o altă însemnătate : obiectul de distracție se schimbă, ca prin minune, în element de rivalitate față de dușmanii ce-l pizmuiau invidiindu-i averea :

„Vreau ca fata asta să cînte la piano, mai bine decît Olga Neculcea, să învețe franțuzește ca să scrie lui Deleanu, cînd o fi nevoe și să știe și nemțește ca să-mi spue ce vorbesc misițiii, cînd îmi cumpără grîul."

În convorbirile în care-i surprindeam cîteodată, auzeam pe tata hotărînd zestrea ce avea să-mi dea, iar ideia adopției se discuta întotdeauna sfîrșindu-se ades în sfadă.

— Să-i dai un mijloc de traiu, iaca atîta îți cer eu, zicea mama.

— Ba am să-i dau mai mult, că doar n'am să iau banii cu mine în pămînt.

— Parcă cine știe ce ai...

— Am destul și am să mai fac avere. Cei douăzeci de mii care-i iau pe an dela pămîntul ceala și cu douăsprezece mii leafa mea dela Deleanu și cu ce mai iau dela vie fac vre-o 47-50.000 pe an; nu mai pun podul și abatorul.

— Podul și abatorul sînt ale mele și eu nu dau...

— Mai sînt pe urmă picușurile.

— Care?

— Întreținerea casei. Ce-ar fi să n'o am dela Curte?... Și am uitat să număr ce mai iau eu „peste prețul curent", cînd vînd grînele moșiei.

— Dacă ai, strînge; la bătrîneță n'are să ne ție Tinca. Să mă ferească Dumnezeu!..

Constanța Marino-Mosca

O Judecată engleză
asupra tratatului dela Versailles*

Nu se poate inventa o durere mai largă și mai sfîșietoare ca acela a d-lui J. M. Keynes. Profesor la King's College din Cambridge, versat ca nimeni în teoria și bucătăria economică, director la „Economic Journal", în fine consilier technic financiar la Conferința Păcii, d. Keynes avu nefericirea să asiste la spectacolul unor oameni care jonglau, nepăsători, cu milioanele de existențe. Fiecare cuvînt rostit de Lloyd George sau Clemenceau avea repercusiuni incalculabile, și d. Keynes era printre puținii capabili să le vadă.

Clemenceau se ocupa cu „l'écrasement du Boche" și cu reve-

* Cele de mai sus au fost scrise între convorbirile dela Hythe și cele dela Spa. Totuși nu socotim util să schimbăm ceva în redactarea articolului. „*The ec. c. of. th. P.*" este o carte care domină întîmplările posibile. Chiar presupunînd că în ultimele timpuri armonia între aliați ar fi mers crescînd; chiar presupunînd că în locul fiecărui eveniment recent ar fi avut loc tocmai evenimentul contrar, rezultatul ar fi fost acelaș. Atitudinea profesorului englez răspunde la ceva mult mai adînc și, mai mult decît atît, constitue *singurul* răspuns eficace. Toate tulburările și disentimentele la care asistăm sînt datorite unei *neînțelegeri* dar nu unei neînțelegeri între mai multe guverne și popoare, ci între două stări de lucruri. Este *nu* un conflict în spațiu, ci în timp. Mai presus de succesele cîrmuitorilor și independent de simțămintele supușilor, există o stare de lucruri, economică și socială, care prezintă o dublă dificultate: acela de a fi nouă și acela de a nu fi recunoscută ca stare. În ciuda ignorării încăpățînate a majorității, cu calmul inerent fenomenelor naturale, noua ordine se afirmă făcîndu-și drum printre și peste toate obstacolele. Cartea lui Keynes este printre puținele care țin sama de aceasta. Să nu se obiecteze că pretinsa noua stare de lucruri, economică și socială, nu ar fi nouă și că ar suscita probleme pe care le întîlnim și înainte de 1914. Se uită că înainte de războiu toate acestea erau tendințe și deziderate, pe cînd azi s'au ridicat la rangul de „fapte". Înainte de 1914 erau înăbușite de un alt fapt, de o putere covîrșitoare: *nevoia de pace*. Dar aceasta a fost ruptă și totdeodată deslănțuite toate necesitățile nouă care cloceau relativ invizibile. Pacea dela Versailles trebuia să țină sama de acestea. Nu a făcut-o; deaceia nu e o pace adevărată, ori cîtă armonie ar exista între aliați, a fortiori în ipoteza contrară, care pare mai apropiată de adevăr. Tratatul dela Versailles este greșit, independent de aplicarea sa bine-voitoare sau egoistă. Nu aplicarea, ci însuși tratatul este combătut de Keynes. Iată pentru ce critica sa depășește evenimentele politice ulterioare.

nirea la statu quo ante 1870*, cu o senină lipsă de simţ istoric. Lloyd George nu urmărea decît să „cîştige o levată" şi să „importeze la Westminster cîte ceva care să aibă prestigiu o săptămînă". Cît despre „pastorul neconformist" care se mai cheamă şi Preşedintele Wilson, acesta nu urmărea nimic. Se gîndea neîncetat la cele 14 puncte pe care nu le mai pricepea nici el. Problema reparaţiunilor a fost rînd pe rînd „o chestiune de teologie, de politică, de resentiment, de şicană electorală,—niciodată însă o problemă economică".

In această regretabilă ambianţă s'a elaborat tratatul dela Versailles. Atunci Keynes îşi dă demisia dela Conferinţă şi, în liniştea pioasă din Universitatea din Cambridge, scrie o carte: *The economic consequences of the peace*, care se ridică din toate puterile împotriva păcii leonine a lui Clemenceau. „Pace necinstită" spune autorul, „pace nedreaptă", „pace cartagineză". In fine, mai presus de toate, „pace inexecutabilă".

In Anglia şi America, în ţările neutre, vocea profesorului dela King's College avu un larg răsunet. Ediţiile una după alta se epuizează şi cuvîntul de ordine este: „ai cetit pe Keynes?" Deasemeni tot ea explică atitudinea mai binevoitoare a aliaţilor (minus Franţa) faţă de Germani.

Dar ideile lui Keynes aveau un duşman implacabil în „Tigrul Victoriei" (şi poate şi în Smuts, succedanatul anglo-saxon al lui Clemenceau). Nu trebue să uităm că tratatul este opera octogenarului fost radical. Pacea lumii a fost determinată, 90 la sută, de împrejurarea că Clemenceau ştia englezeşte, că Wilson nu ştia franţuzeşte, că Orlando nu ştia englezeşte şi că Lloyd George nu ştia franţuzeşte. Cheia, puntea, regulatorul, factotumul tuturor desbaterilor era deci primul ministru francez. O vorbă de spirit sau o butadă, spusă într'o englezească picantă, tranşa destinele cîte unui sfert de continent.

Dar azi vedem cum Era clemencistă se apropie de sfîrşit, cum bunul simţ şi cultul posibilului încep să-şi reclame drepturile nesocotite.

Atunci, începe să se vorbească de cartea lui Keynes şi în Franţa.

„The economic consequences of the peace" este cea mai favorabilă pledoarie pentru Franţa. Ea constitue, în domeniul *realităţilor*, ceiace un Duhamel, Romain Rolland, Barbusse reprezintă în acel al *dezideratelor*. Cu cifre statistice într'o mînă, cu postulate sever-ştiinţifice într'alta, se demonstrează că *solidaritatea europeană* este *nu o aspiraţie spre mai bine, ci un fapt istoric*, împotriva căruia alte fapte istorice luptă fără succes. Astfel, de pildă, aminteşte că, înainte de războiu, cel mai mare client al Franţei, Americei, Angliei — era Germania; că

* E vorba de 1870 din punct de vedere extern. Politica internă de unificare sau federalizare nu putea constitui o problemă a Conferinţei.

cel mai de samă client al Germaniei era Anglia; că nesfîrşitul imperiu colonial al Marei Britanii importa mult mai mult din ţările concurente, decît din metropolă; că aceasta aducea din colonii abia 25 la sută din importul total, etc., etc., şi nimic din toate aceste operaţiuni nu se făceau de bună voe. Solidaritatea internaţională este *obligatorie*. Dar războiul a rupt echilibrul, scoţînd-o din loc. Iar pacea, în loc să o readucă, vrea să o alunge definitiv.

Pe acest fapt al *solidarităţii obligatorii* şi ajutat de bogăţia sa informaţie economică, îşi clădeşte D. Keynes argumentarea. Dacă Germania moare, moare şi Anglia, moare şi Franţa. A ucide pe învins, înseamnă a te sinucide.

Opinia publică franceză se scandalizează în faţa acestui cinism filogerman. Vom vedea însă, mai încolo, că nici chiar tratatul Clemenceau nu face Franţei o parte mai avantajoasă ca propunerile lui Keynes. Ele prevăd, în favoarea Franţei, o indemnizare superioară nu numai ca siguranţă de încasare, dar chiar ca *quantum*!

* * *

Iată pricipalele puncte ale acestor propuneri:

1. Reducerea indemnităţii germane la suma de 40 miliarde de mărci-aur*, dintre care Franţa va avea 20.
2. Renunţarea Angliei la partea ei de 14,5 miliarde din cei 40 în folosul regiunilor devastate şi Statelor nouă.
3. Anularea datoriei interaliate.
4. Bonurile emise de Germani în vederea plăţilor vor fi garantate de aliaţi.
5. Un împrumut în favoarea statelor care au de făcut faţă la cheltueli imediate şi indispensabile.
6. O ligă europeană a liberului schimb.
7. Austriacii nu vor avea de plătit nici-o indemnizaţie.
8. Se vor lua toate măsurile necesare pentru refacerea Rusiei.
9. Intrarea imediată a Germaniei în Societatea Naţiunilor.

In faţa acestora, imperialiştii au început a protesta cu violenţă. Hauser, profesor de istorie economică la Sorbonna, îşi intitulează articolul său din revista „Action Nationale": *Un avocat de l'Allemagne: J. M. Keynes*,— iar G. Raphaël Lévy (de l'Institut): *Une abérration: le livre de Mr. Keynes* (numerele din 1 şi 15 Mai din „Revue des Deux Mondes"). D. Raphalovici (în „Economiste Européen"), fără să aprobe, se fereşte să înjure, ca autorii precedenţi. Cît despre D. Rist, cel mai bine informat dintre economiştii francezi, lasă în sînul aceleiaşi reviste pe care, în mare parte, d-sa o conduce („Revue d'Eco-

* Clemenceau cerea 750 miliarde, aproape un trilion numai pentru Franţa!

nomie politique"), lasă pe Truchy şi pe alţii să aducă osanale tratatului, iar el se mulţumeşte, într'o scurtă dare de samă, să nu pue la îndoială buna credinţă a autorului.

Va trece multă vreme până ce Francezii să consimtă a asculta pe acei care s'ar încerca să dovedească că proza D-lui Lévy este vorbărie goală şi că la fiecare 6 rînduri D. Hauser spune cîte o enormitate.

Intr'adevăr, tratatul a fost clădit pe două sentimente: *ura* şi *cupiditatea*. S'a crezut că momentul a sosit pentrucă toată lumea să devină milionară cu banii luaţi dela Germani*. Nici o evaluare nu mai părea suficientă. Ici-o cifră nu mai părea exagerată. Era o adevărată licitaţie între miniştrii de finanţe; care de care se întrecea să făgăduiască miliarde mai multe**. Pe de altă parte, s'a crezut că a uri pe Nemţi este nu numai o datorie naţionala, dar chiar o virtute creştină. Răsturnîndu-se teoriile lui Treitschke, s'a ajuns la convingerea că lumea se împarte în două: Germani şi oameni, şi că în Tablele Dreptăţii stă scris că misiunea celor din urmă este să înfometeze pe cei dintâiu.

Dar să luăm, rînd pe rînd, toate obiecţiunile aduse aceluia care a cutezat să deschidă ochii şi să vadă.

* * *

In primul loc, Hauser învinueşte pe Keynes că uită faptul istoric care este războiul 1914—1918. E drept că o face. Dar e şi mai drept că are tot dreptul să o facă. *Nevoia de a uita războiul* este azi preocuparea generală. Dacă am satisface această năzuinţă, am aduce umanităţii de astăzi cea mai preţioasă binefacere. De peste tot nu răsare decît o poftă nesăţioasă de a zvîrli în fundul memoriei, de a lăsa o cortină opacă peste timpurile barbare din care abia eşim. Din nefericire însă nu e aşa de uşor să uiţi. Ne trebuesc o serie de mijloace care, readucîndu-ne la vechile „timpuri normale", să ucidă orice nouă ocazie de aducere aminte.

Dar problema revenirii la o stare de solidaritate internaţională nu preocupă pe guvernanţii francezi. Homeopaţi convinşi, ei vor ca *suvenirul veşnic prezent al războiului să ne scape de amintirea dureroasă a războiului*. Işi dau toate silinţele ca să compromită respectabilele lor suferinţi, înecîndu-le în răzbunare. Şi orbirea lor merge până acolo, în it sînt gata să creadă că Germania se va pune din nou pe picioare înadins ca să le plătească; şi apoi cu conştiinţa datoriei împlinite, se va stinge fără zgomot, ca să-i uităm păcatul!

D. Hauser declară că „i se pare că visează" cînd vorbeşte,

* D. Raphalovici critică cu severitate această mentalitate în „Economiste français" April.

** E semnificativ cum răspunde Rist reproşurilor făcute de Keynes economiştilor pentru a nu fi protestat împotriva evaluărilor unui Klotz, Loucheur, Dubois: „Mr Keynes s'est mépris sur notre silence, il ne voulait pas dire acquiescement, il voulait dire simplement dédain". Revue d'Ec. politique, Janvier-Fevrier.

cu revoltă, de „mania reciprocităţii" a lui Keynes (în materie vamală, fluvială şi juridică). I se pare exorbitant ca cineva să pretindă în favoarea Germaniei un tratament egal cu acel al aliaţilor. Oare, spune d-sa cu candoare, războiul dus de Antantă, nu a avut de scop punerea Germaniei într'o stare de inferioritate economică?

Răspundem hotărît, odată pentru totdeauna, Nu!

Nu acesta a fost scopul mărinimoasei Quadruplice.

Germania a vrut să se ridice mai presus de alţii. Generozitatea Antantei veghea. Războiul odată cîştigat, învinsul se va mulţumi cu ce era. Deapururi va *fi egal cu ce e normal să fie*, cu ce era înainte ca o ambiţie nesocotită să i fi pierdut minţile. Un războiu de dreptate este un războiu de egalare.

Germania, redusă la un statu quo ante bellum*, pierde tot ce putea obţine cîştigînd victoria. Mai mult decît atît nu se poate lua, nu este drept, nu este *practic* să i se ia.

Sau atunci Antanta se pune pe un alt tărîm. Revine, implicit, la vechile uzanţe. Foarte bine. Dar atunci, consecinţele se întorc împotriva ei înseşi. In acest domeniu, Germanii sînt mai iscusiţi ca ea. Felul abil cum ştiu să eludeze executarea tratatului, o dovedeşte îndeajuns. In plus, dacă aliaţii încep să se servească *şi ei* de procedeele vindicative pe care le numeau odinioară dispreţuitor: *teutone*, atunci *principiul reciprocităţii revine!* La arme egale, pielitul nu are drept să protesteze. Şi pielitul, într'un asemenea duel, se ştie cine va fi. Antanta a putut sfîrşi prin a învinge, tocmai pentrucă personifica alte procedee, alte aspiraţii, altă mentalitate decît duşmanul. In schimb, dacă victoria a şovăit atîta vreme, aceasta ţine de faptul că în mînuirea „vechilor mijloace", Puterile Centrale erau neîntrecute. A le relua, însamnă a se pune, de bună voe, în poziţie de inferioritate.

Aşa încît, cu tot desgustul pe care îl poate avea acum Antanta pentru naiva sa mărinimie de altădată, ce are mai practic de făcut este *să revie tot la ea*. Este singurul tărîm unde o înţelegere este posibilă. Dacă perzistă să-şi menţină crezul: *Germania delenda*, atunci nu va avea de înregistrat decît eşecuri lamentabile şi piciili umoristice.

Iată pentruce pacea trebue să fie o pace de colaborare, unde cuvintele învingător şi învins să fie scoase din dezbateri.

De altfel, cum spune foarte bine Keynes, în momentul armistiţiului, aliaţii au avut de ales între o pace de capitulare şi una de negociere. Trimiţînd acele faimoase 14 puncte, *aliaţii au ales*. Aşa încît, chiar din punct de vedere juridic, tratatul este ilegal. Atunci Hauser se adăposteşte în dosul dreptului pe care îl are Societatea Naţiunilor de a „*exclude, ca penalitate, un stat*

* La Alsacia nu avea nici-un drept. De aceia retrocedarea nu contrazice statu quo-ul. Afară de aceasta e vorba de echilibrul *economic*, nu de teritorii, nu de un echilibru în senzul lui Metternich.

depe piețele lumii", și se revoltă cum aceste penalități vor atinge numai crimele viitoare, lăsînd cele trecute nepedepsite! E clar: Ura îl face pe D. Hauser să uite un principiu elementar de drept: neretroactivitatea legilor penale agravante.

Același D. Hauser crede că găsește, în fine, explicația *ciudatei* lărgimi de vederi a profesorului englez într'o *oroare foarte reacționară de bolșevism* și în convingerea că Germania ar putea fi o bună pavază. Iată tot ce vede acest D. Hauser în omul care își permite să-l depășască! De altfel, Francezii au avut totdeauna *mania monopolului* cînd este vorba de ură împotriva bolșevismului. Oridecîteori Germanii (vecinii mai apropiați) îndrăznesc să se teamă de sovietismul revoluționar, Francezii o interpretează ca o ofensă personală.

Cel mai pitoresc reproș este deosebirea dintre tratatul dela Versailles și *ce ar fi fost* un tratat-Tirpitz sau altul. Lasă, mai întâiu, că prin aceasta se recunoaște din nou legitimitatea procedeelor germane cînd e vorba de învingător,—dar, în plus, se uită un lucru: că tratatul dela Versailles este *mai apăsător* decît orișice tratat de inspirație kaiseriană, *pentru simplul motiv că Germania e una singură*, pe cînd *aliații sînt foarte mulți*. *Dacă* Germanii învingători ar fi cerut 5 trilioane indemnizație, era mai puțin nedrept decît ce li se cere lor *azi*, pentru tot atît de simplul motiv că aceste *5 trilioane, Antanta le putea plăti*, pe cînd chiar cele 40 miliarde fixate de Keynes depășesc încă capacitatea de plată a Germaniei. Așa încît, argumentul nu numai că nu probează, dar chiar compromite cauza.

Keynes evaluiază paguba produsă de războiu în regiunile devastate la 12 miliarde. Nu este prea departe de adevăr. Averea totală a Franței e de 300—350 miliarde. Partea bombardată reprezintă ceva mai puțin decît a 10-a parte din întregul teritoriu al republicei. Valoarea sa ar fi de vre-o 30 miliarde. Din acestea trebue să scădem jumătate, căci valoarea *funciară a solului* nu este pierdută. Rămîn vre-o 15 miliarde, așa încît diferența între evaluarea lui Keynes și realitate este destul de neînsemnată. Dar, dacă ne amintim că Keynes nu rămîne la această cifră, ci fixează partea Franței la 20 miliarde, din care, scăzînd 2 miliarde pentru exacțiuni, munci obligatorii etc., constatăm că autorul supra-estimează indemnitatea revenită Franței cu 3 miliarde! *

* Chestiunea pensiunilor de războiu nu poate intra în linie de socoteală într'o indemnitate de războiu, pentrucă:

a) E inerentă însuși faptului care se numește *războiu* și riscurilor reciproce ce decurg din el.

b) Nu există *sumă* care să *ajungă* pentru o asemenea operație. Într'adevăr, socotind datoria viageră de războiu a Franței 4 miliarde jum., alte 4,5 pentru Anglia și alte 4,5 pentru restul beligeranților, aceasta ar face o sumă totală de vre-o 15 miliarde pe an! Sîntem în domeniul basmelor à la Jules Verne.

D. Hauser critică toate aceste evaluări ca fiind subt realitate:

a) Pentrucă ele trebuesc socotite în franci 1919, iar nu în franci 1914.

b) Pentrucă nu se țin în considerațiune decît valorile administrativ sezisabile, valorile venale și succesorale.

c) Pentrucă se omit pierderile de „virtualități", de „valori negative", sau cum le denumește D-sa. «les manques à produire».

Prima obiecțiune se poate refuta amintind că toate socotelile privitoare la reparațiuni se fac în *monedă-aur*, unde deprecierea este neglijabilă.

Despre a doua obiecțiune se poate spune că, în afară de valorile venale și succesorale, nu este drept să se numere și altele,—căci acelea au fost, de fapt, cruțate, servind la întreținerea tuturor acelora care azi cer despăgubiri.

Afară de aceasta, o evaluare ca să fie juridică, nu e ținută să ia în considerațiune *decît* asemenea valori vizibile (același lucru îl întîlnim cînd este vorba de impozite). Dreptul, mai ales cînd e vorba de chestiuni de diametru mare, nu se poate încurca în analize de subtilități psihologice.

Același lucru în ceeace privește „virtualitățile" d-lui Hauser, care sînt și mai bogate în nuanțe de interpretare. În plus, remarcăm că nimeni nu vorbește de „virtualitățile" pierdute de Germani. Ar fi foarte avantajoase pentru Germani asemenea analize scrupuloase cu privire la confiscarea flotei și la pierderea «virtualităților coloniale», cu «actualități» cu tot *.

Reaua credință apare în plin atunci cînd e vorba de «Liga liberului schimb», pe care Lévy o numește pur și simplu „o nouă Mittel-Europa", iar Hauser, cu mai multă probitate: „o Mittel-Europa britano-germană". Dar oare nu este evident că marele cusur al răposatei Europe centrale era de a fi *numai germană* și de a nu fi *și* engleză? Căci, dacă va fi aceste două lucruri, va deveni, automatic, *europeană*, — nici Franța, nici Rusia, nici Nordul, nici Orientul neputîndu-se ține izolați de ea.

Un alt punct al criticei D-lor Hauser și Lévy privește chestiunea cărbunelui. Aci inexactitatea cea mai fățișă se substitue simplei erori de interpretare. Astfel, D. Lévy afirmă că situația Franței este *mai critică decît a Germaniei*. Or, toate statisticile ne spun că în 1913 Franța consuma 60 milioane de tone de cărbune, iar Germania 139 (dintr'o producție de 191 milioane de tone). În 1919 Franța are asigurată o consumație de 47, pecînd Germania, după tratat, ar trebui să se mulțumească cu 60 milioane de tone! Franța se plînge de un

* Stratagema „Mandatului colonial" este cel mai ilustru exemplu de confiscare violentă din cîte cunoaște istoria.

deficit de 20 la sută, şi găseşte că stă mai prost decît Germania mare producătoare de cărbune, care înregistrează un deficit de consumaţie de 60 la sută! Este oare drept ca deficitul *triplu* al Germaniei să crească pentru a acoperi pe acela *simplu* al Franţei? Şi, lăsînd chestiunea dreptăţii, este oare *practic* pentru Franţa, ca toată industria germană să înceteze?

De altfel, toate acestea sînt atît de evidente, încît vedem chiar printre economiştii francezi, şi nu printre cei mai lipsiţi de valoare, pe D. Rist, căutînd să consoleze speculaţiunile pesimiste ale Germanilor în chestiunea cărbunelui. În acest scop aminteşte că o parte din cărbunele pierdut nu e complect pierdut, căci din cele 45 milioane de tone pe care le produce Polonia, Germania are dreptul să se aprovizioneze *în condiţii egale cu înşişi Polonezii*. Apoi observă că această stare de lucruri nu e menită să dureze indefinit şi că peste 10 ani încetează. În fine D. Rist spune (şi aceasta este şi mai semnificativ) că „on pourrait trouver des arrangements particuliers".*

Trecînd la altă ordine de idei, remarcăm că toţi criticii lui Keynes dau prea puţină atenţie *rolului* pe care e chemată să-l joace o Rusie refăcută în Economia europeană. Se uită că în ultimul timp alcătuirea industrială a Statelor-Unite a suferit oarecare schimbări. Din ce în ce exportul materiilor necesare industriei se micşorează, acestea fiind întrebuinţate înlăuntru. Toate privirile trebuesc deci îndreptate înspre Rusia, singura capabilă să înlocuiască America în această funcţiune.

Or, este axioma, că în afacerile ruseşti, orice ar face aliaţii, tot Germania va avea ultimul cuvînt. Chiar duşmanii lor cei mai înverşunaţi (Daudet şi Maurras, şefii partidului naţionalist integral) o recunosc.

Iată, subt o altă formă, apărînd acea *solidaritate obligatorie, faptul istoric* principal dela care se inspiră profesorul dela King's College.

Cît despre împrumutul internaţional, Hauser îl compară cu un şantaj. Cum bancherul principal va fi America, este firesc că aceasta nu va acorda nici-o centimă statelor cu apucături imperialiste, în speţă, Franţa. Dispreţul D-lui Hauser pentru un asemenea împrumut este reeditarea fabulei vulpei cu strugurii. Şi iată pentruce îi dă un calificativ corecţional. Dar, dacă „a obliga pe un stat să nu fie imperialist" se numeşte *şantaj*, atunci cuvîntul merită să fie reabilitat şi să facă triumfal afară din codul penal.

Dela D. Raymond Poincaré** pleacă distincţia între *just*

* Revue d'Economie Politique, Janvier—Février, 1920.
** Chronique de la quinzaine: Histoire politique în „Revue des Deux Mondes".

şi Posibil în materie de fixare de indemnităţi. D-sa reproşează lui Keynes că, dacă porneşte dela capacitatea de plată a Germaniei în loc să pornească dela ideia de justiţie, face ca un om călcat de automobil care, în loc să ceară o despăgubire proporţională daunei, începe prin a întreba pe automobilist cît are în buzunar.

Obiecţiunea nu are valoare. Mai întîi pentrucă lucrul important nu este ordinea de succesiune între consideraţia *justului* şi a *posibilului* în deliberarea asupra despăgubirii. Important este *rezultatul*, adică *suma fixată*, şi în fine, *şi mai important*, suma încasabilă.

Dar, afară de aceasta, o profundă deosebire va exista totdeauna între debitorul-stat şi debitorul-individ:

a) Celui din urmă i se poate sechestra *tot**, pe cînd cel dintăiu va avea întotdeauna o serie de bunuri insezisabile (începînd cu stocul său de aur).

b) Fraudarea creditorilor este mult mai uşoară debitorului stat. Acesta are un milion de mijloace ca să eludeze plata, mijloace împotriva cărora represiunea este mai oneroasă decît însăşi paguba. Un stat cînd îşi plăteşte datoriile *face o graţie*. Nimic nu îl poate obliga, în afară de consideraţiuni ideologice de onoare. Or, acest sentiment nu poate exista la Germani, care sînt, până la unul, convinşi că sînt victima unui asasinat. Ba chiar onoarea naţională pare a-i sfătui să pişcălească cît pot mai mult pe aliaţi. Aşa încît metafora D-lui Poincaré nu funcţionează, şi capacitatea de plată rămîne considerațiunea care va avea totdeauna ultimul cuvînt în materia indemnităţilor.

Ce trebue să credem despre capacitatea de plată a Germaniei? Credem că chiar aprecierile D-lui Keynes sînt prea optimiste. D-sa fixează 40 miliarde plătibile în 30 anuităţi, care s'ar ridica, socotind o dobîndă de 5 la sută şi un amortisment de 1 la sută, la vre-o 2 miliarde mărci-aur, sau la circa 12 miliarde mărci-hîrtie.

Pe de altă parte ştim că, în Februarie 1920, Reichul a fixat bugetul la 25 miliarde de mărci (hîrtie), din care 10 miliarde sînt afectate serviciului *vechilor* datorii publice. De asemenei, ştim că feluritele *Kriegssteurn*, adevărate confiscări, merg azi până la 80 la sută, aşa încît situaţia actuală reprezintă marele maximum al impozabilităţii contribuabilului german.** Cît despre impozitele indirecte, reţeta va fi, probabil, mult inferioară previziunii, mai ales pentru impozite impopulare ca acel asupra cărbunelui. Se evaluiază deficitul între re-

* Bunuri insezisabile găsim şi la particular, dar de o importanţă neglijabilă faţă de acele ale statului.
** V. pentru mai multe detalii articolul lui Rist: *La reforme financière Allemande* din „La Revue d'Economie politique".

ţetă şi previziune la circa 8 miliarde. Insfîrşit, emigrarea capitalurilor este încă un factor care se adaogă celorlalte dificultăţi.

Şi, reamintesc, în toate aceste socoteli, nu figurează indemnitatea de plătit aliaţilor. Dacă o socotim şi pe aceasta cu quantumul moderat a lui Keynes, ar rezulta, la un budget de 25 miliarde, un deficit de 8+12=20 miliarde! Aşa încît, nu-i va fi prea greu Germaniei să *nu poată plăti nimic*. Cît despre ipoteza unei luări în intreprindere a întregii Germanii de către Antantă, abia dacă merită un surîs. De altfel, cînd o prea mare amărăciune îi împinge pe Germani la glumă, fac adesea aliaţilor asemenea invitaţii.

Dar, cu toate dificultăţile bugetare semnalate mai sus, este mai mult ca sigur că Germania, în faţa unei bunevoinţi manifeste, în faţa unei atitudini de conciliare şi de colaborare din partea Antantei, în faţa putinţii de a scăpa într'un termen fix de o datorie moderată, — se va determina să facă un efort uriaş care, pentru moment, trebue să o mărturisim, nu are nici un interes să-l facă. Lucru paradoxal. Englezii, care au interese relativ antagoniste cu Reichul, îşi îndulcesc din ce în ce procedeele, în timp ce Franţa, care e *unită* de Germania printr'o solidaritate *inextricabilă*, *perzistă în aceeaşi politică* demodată.

Suprimarea datoriei interaliate ar suprima totdeodată mult din legitima neîncredere pe care Germania o are faţă de imperialismul Antantei. Şi nu trebue să se primească cu scepticism o asemenea suprimare. A fost un timp, cînd era cît p'aci să se realizeze. Ea constituia fondul programului Dulles, care era considerat, oarecum, ca bazele discuţiunii şi la preliminariile Conferinţei. Pe vremea tratativelor din primăvara anului 1919, Antanta păstrase încă ceva din caracterul de colaborare pe care l-l impregnase nenorocirea comună. Wilson nu era încă influenţat de Smuts, şi Anglia *cîştiga* din ventilarea şi compensarea datoriilor interaliate. Cuvîntul de ordine de pe front: „fiecare după mijloace" răsuna încă în galeriile Conferinţei. Calcularea capacităţii de contribuţie la opera comună a fiecăruia după criteriul aşa de simplu al aportului efectiv, al debitului şi al creditului interaliat — părea încă o operaţie de bun simţ şi de dreptate care se impune. Dar atmosfera de înfrăţire, moştenită dela suvenirul dezastrului conjurat împreună, fu turburată şi definitiv alungată. Ca un ciclon, intră octogenarul Clemenceau, şi bătînd cu pumnul în masă, rosti: *Germania delenda*.

Dar, încetul cu încetul, şi în ciuda tuturor declamaţiilor, cartea lui Keynes îşi face drumul în lume. Deja influenţa sa asupra lui Asquith şi Robert Cecil este evidentă. Deasemenea nu e străină în ezitările lui Lloyd George, în prima redactare a memorandum-ului dela Londra, în tratativele dintre Krassin

şi Lloyd George, într'un cuvînt în atitudinea mai amicală a Anglo-Saxonilor faţă de Reich. In Franţa funcţionează ca sperietoare. Oridecîteori se vorbeşte de Spa sau de Hythe, cuvîntul de ordine e: „pourvu qu'on ne s'inspire pas des idées de Mr. Keynes!"

Vom încerca să dovedim că aceste idei atît de temute aduc Franţei o situaţie mai favorabilă decît orice altă convenţie. Vom lua ca punct de comparaţie hotărîrile interaliate dela Hythe. Aşteptarea rezultatelor altor conferenţe e inutilă. Acestea nu pot fi decît *mai puţin* oneroase pentru Germani faţă de cele dela Hythe şi în nici-un caz agravante. Aşa încît tot ce s'o decide la ele, nu va fi decît un *a fortiori* mai mult pentru argumentarea ce urmează:

La Hythe s'a căzut de acord* asupra sumei de 200 miliarde de mărci-aur, dintre care, ventilîndu-se şi compensîndu-se datoriile interaliate, Franţa va avea dreptul la 47 miliarde mărci-aur, Anglia 35 şi jumătate, America nimic (dar încasează 37 miliarde dela Aliaţi), iar „celelalte ţări" *nimic*. Calculat în franci-aur, Franţa are o creanţă netă de 58 miliarde.

Să vedem acum ce-i dă combinaţia-Keynes:

20 miliarde franci-aur partea sa din cei 40 plătiţi de Germania.
18,5 datoria interaliată de care se află liberată.
5,5 dobînda de 5 la sută şi amortismentul de 1 la sută al acestei datorii, calculat pe 9 ani, termenul scadenţei.
14,5 partea Angliei din cei 40 miliarde, la care aceasta renunţă în favoarea regiunilor devastate.
58,5 miliarde franci-aur; aşa dar:

1) Un prim avantaj al soluţiei Keynes este o jumătate de miliard pe care Franţa îl încasează *în plus*.

2) Un alt avantaj este că, în soluţia-Hythe, chiar dacă Germania *plăteşte* (supoziţie absurdă), regiunile devastate tot nu pot fi refăcute, deoarece multă vreme vărsămintele vor merge, automatic, să amortizeze datoria interaliată a Franţei, afară de cazul unor acorduri speciale. Dar acestea nu se fac gratis, plus că dobînda are specialitatea de a depăşi, în foarte scurt timp, capitalul.

3) Combinaţia-Keynes este singura care permite refacerea Rusiei.

4) Singura care nu nedreptăţeşte statele mici şi nouă (*România*, Polonia, etc).

5) Singura care permite o reluare a activităţii economice generale şi o revenire relativă la «timpuri normale».

6) Singura care permite Franţei contractarea de împrumuturi nouă la aliaţi, împrumuturi care, pentru moment, par a-i fi categoric refuzate.

7) Un alt avantaj este că soluţia Keynes e *singura*, pe cînd cealaltă, chiar dacă Germanii ar *putea* plăti, fiind inte-

* Toate aceste informaţiuni sînt pulsate din „Foreign Press Service".

-meiată pe ură și pe mefiență, devine foarte problematică, oferind o puternică asemănare cu pielea ursului din pădure.

In materie de politică șovinistă, înțeleptul proverb: «un tien vaut mieux que deux tu l'auras» nu mai e adevărat. Pentru dușmanul intern al poporului francez «un tu l'auras» împărat cu puțină ură, face mai mult decât «deux tiens» *fără*.

8) Insfîrșit, avantajul care face inutile pe cele șapte precedente, este că un tratat în sensul propunerilor lui Keynes este *singurul executabil*. Intre acesta și Tratatul Clemenceau va exista întotdeauna o deosebire fundamentală: Chiar dacă cel dintâiu ar părea o *afacere proastă* pentru aliații creditori (ceiace e departe de a fi exact), în tot cazul constitue o proastă afacere pe care o *pot face*. Pe cînd în ipoteza Clemenceau, chiar dacă Germanii, apucați de remușcări mistice, s'ar hotărî din tot sufletul să facă afacerea proastă care li se propune,—*nu vor putea, materialmente, s'o facă!*

Germania are o avere națională de 300—320 miliarde mărci-aur*: bugetul său actual este de 25 miliarde cheltueli, fără indemnitatea aliaților. Din acestia, 8 miliarde din rețetă sînt problematice. Capitalul emigrează pe zi ce trece. Insfîrșit, impozitele reprezintă marele maximum de impozabilitate a contribuabilului.

La toate aceste grave imposibilități, cum răspunde „cupiditatea utopică"** a politicianului dela Paris, marele dușman al Franței? Vorba D-lui Hauser: ni se pare că visăm! Abia putem crede ochilor cînd cetim, în oficiosul tartuferiei guvernamentale „Le Temps", articolul de fond din 31 Mai intitulat: „Sur les bases du Traité". Cu o voluptate sadică, se face socoteala că chiar dacă Germania va plăti, *până la ultimul ban*, cele 200 miliarde aur fixate—peste 30 ani, data ultimei anuități, printr'un inocent joc de dobînzi (simple, nu compuse!), aceiași Germanie se va găsi datoare aliaților pentru o sumă superioară celei care reprezintă integralitatea datoriei. In 1920, Germania datorește 200 miliarde. In 1947, dacă Germania plătește tot, va mai datora încă 202 miliarde! Atunci, în loc să nu știe cum să se ascundă de rușine în fața unei asemenea exproprieri neașteptate, tonul devine deadreptul superb, și cetim următoarele declarații amenințătoare, pe care nu ne putem abține să nu le reproducem textual: „Delegația „germană care va pleca la Spa va trebui, deci, să nu-și dissimuleze că Tratatul dela Versailles pune o armă formidabilă „în mînile guvernelor aliate. Ele vor putea, de fapt, constrînge „Germania să plătească aproape indefinit"!

---

* Evaluarea e făcută de Helfferich, *înainte de războiu*, deci neasociată de tendințe frauduloase.

** D-nul Raphalovici, în Economiste français (April), se ridică cu severitate împotriva acestui mezat ministerial de promisiuni de miliarde.

* * *

Și acum, ca să sfîrșim, care este soluția de ordin general preconizată de Keynes pentru asanarea economică a Europei? Liber schimbist convins, D-sa vede scăpare în instituirea unei European-free-trade-union, cu taxe exclusiv fiscale sau maximum compensatoare.

Din nefericire, soluția ne pare insuficientă. Atît liberalismul, cît și protecționismul sînt astăzi procedee învechite. Ambele politici nu mai corespund alcătuirilor industriei actuale. Impotriva amîndurora, asistăm la evoluția unor coloși care le calcă în picioare, și le nimicesc efectele. Acești giganți economici sînt *trusturile*. In *generalizarea* trustului precum și în armonizarea lui cu vechile procedee, stă adevărata soluție. O organizație într'adevăr fertilă, care să nu cunoască crizele, care să realizeze prețuri stabile și moderate,—va trebui să conțină o întreită serie de convențiuni:

1) O înțelegere a tuturor producătorilor pentru fiecare produs în parte, care să-și repartizeze în chipul cel mai avantajos producția, de-alungul unei cît mai întinse regiuni, după nevoile consumației.

2) O comisiune de reprezentanți technici ai diferitelor guverne, care să determine, în colaborare, pentru fiecare produs în parte, necesitățile producătorilor și consumatorilor în armonie cu situația respectivă specifică fiecărui stat.

3) In sfîrșit, suprapusă acestor două, o a treia înțelegere, compusă din reprezentanții celei dintâiu și ai celei de-a doua care să adapteze mutual interesele economice private, specifice fiecărui produs, cu interesele economice naționale, specifice fiecărei țări.

In această îmbinare a Trustului cu Controlul Statului se poate întrezări sfîrșitul neliniștilor și moartea crizelor.

D. I. Suchianu

RODIA DE AUR

Poveste în trei acte

(Sfîrşit)

ACTUL AL III-LEA

DECORUL:

În subteranè la palat. Un beci.
Butoae; vechituri, pain'enis.
Lumini prin crăpături ajung pieziş,
Speriind guzgani ce fug prin colţuri reci.

Din cînd în cînd—sfioasă adiere—
Înfiorînd tăcerea ce le 'nghite,
Vin cîntece de joc, înăbuşite,
Făcînd mai tristă umeda 'ncăpere.

Cu ochii buimăciţi de om năuc
Şi cu privirea ţintă ca 'n delir,
Legat de-un stîlp, în stînga, Tugomir,
La dreapta măscăriciul Vălătuc.

Scena I

În temniţă. În dreapta, legat de-un stîlp Tugomir. În stînga Măscăriciul Vălătuc.

TUGOMIR

Sărmanule, cu mine ai vrut să 'mparţi amarul
Te-am cunoscut în noaptea de veghe, cînd stejarul
Cu rodia cea mîndră şi-a 'mpodobit cununa.
Şi de atunci, cu mine alături, totdeauna,
Purtat-ai veselia prin celălalt tărîm.

MĂSCĂRICIUL

O! De-aşi putea cu gluma palatul să-l dărîm,
Sau ca piticul cela atît de năzdrăvan

Să fac din oala asta de lut un buzdugan,
Cum ţi l-aşi da, voinice, şi am şi fi scăpaţi.
Azi ispăşim norocul, şi blestemaţii fraţi
Se folosesc de prada ce 'n somnu-ţi au răpit-o,
Benchetuesc...

TUGOMIR

Vru soarta!...

MĂSCĂRICIUL *(în timp ce se aud rîs etc şi trîmbiţări de surle.)*

Şi cea care-ai iubit-o,
Gingaşa Florioară, din ei alege mire!...
Acesta e norocul pe lume, Tugomire!
Sus, veselia cîntă, desfac la poloboace,
De noi, puţin le pasă!

(Strîngînd pumnii.)

Dar lasă!

TUGOMIR *(cu resemnare.)*

Dă-le pace!

Scena II

Aceiaşi, o slugă cu doniţi.

MĂSCĂRICIUL *(pe cînd sluga dă cep unui butoiu.)*

Hei, slugo, umpli doniţi să torni la cei boeri,
Ai milă şi de mine!

SLUGA

N'aud!

MĂSCĂRICIUL

Auzeai eri
Cînd mă umplea de daruri slăvitul împărat!

SLUGA

Eri erai sus, dar mîine mai sus vei fi urcat.

MĂSCĂRICIUL

De unde ştii?

SLUGA *(apropiindu-se de el.)*

La masă se povestea— fireşte.
Vorbeau învingătorii pe cînd tăiam un peşte,
Spunînd că măscăriciul de jos din închisoare
Va fi scos, şi dus mîine...

MĂSCĂRICIUL

Sus?

SLUGA

La spînzurătoare!

MASCARICIUL

Și nu-i lovi înecul din pește cu vre-un os?

SLUGA

Nu, că sorbeau ca șerpii un vin întunecos...

MASCARICIUL (pe cînd sluga pleacă luînd donițile.)

Auzi, măi Tugomire, ce soartă ne mai paște?

TUGOMIR

Ce vrei să facem?

MASCARICIUL

Ștreangul! Cu asta recunoaște
Măria Sa 'mpăratul întreagă munca ta!
Heeei! lugo!

TUGOMIR

S'a dus sluga!

MASCARICIUL (desprinzîndu-se de stîlp ca și cum n'ar fi fost legat.)

Și gura s'o usca!
Ia să mai cerc but iul, să-l gîdil cu un pai!

TUGOMIR (mirat.)

Dar cum de umbli slobod?

MASCARICIUL (cu strîmbătura de rigoare.)

N'am nici un laț!

TUGOMIR

Aveai!

MASCARICIUL

O funie! Nebunii mai greu de ce să-i lege?
Eu i-am lăsat să 'noade; apoi, se înțelege
Că mi-a-u văzut de treabă: Cu miez de pîne pus
Pe legături, azi-noapte, cînd șoareci cît un fus
Jucau pe noi, netoții, flămînzi de tot, au ros
Întreg colțucul negru și orice nod mai gros.
Am stat în nemișcare cît slugile tot trec.
Acum, vreau în butoae necazul să-mi înec.
Ce-o fi, o fi, nu-mi pasă! Azi seamăn, mîne trecr
Bătînd din tălpi văzduhul...

(O rază de lună, un țîrîit de greer.)

TUGOMIR

Ce dulce cînți tu, greer,
Cînți în pae ude,
Ea nu te aude
Și sărmanu-mi creer
Plînge versuri iară
Ca dintr'o ghitară.

Pentru ca cutreer
Tata suferi ța,
Tu știi umilința,
Duiosule greer!

MASCARICIUL

Da' ce? Cînți la gîngănii?

TUGOMIR

Sărmanul, îi va oare
În stare să mai lasă din neagra închisoare
Unde-a căzut cu darul de soare și nisip?

MASCARICIUL

De nici să plîngi mai bine, că nu văd nici un chip
Prin care-am putea drumul scăpării să-l găsim.

(Apropiindu-se de Tugomir. În șoaptă.)

Știi ce? Dacă mai vine o slugă, o trîntim,
Luăm armele cu care se află încărcată,
Luptăm...

TUGOMIR

Ce arme? sluga n'avea decît găleată,
Pe care dac'o umple, o tot golesc netoții.

MASCARICIUL

E totul cînd ei turtă vor fi, ca tu să poți
Și eu să pot s'o ștergem. Mă prind că pân' la zi
În pîntecele pline butoiul s'o goli!

TUGOMIR

Vai!

MASCARICIUL

Ce e?

TUGOMIR

Nu-i nimica!

MASCARICIUL

Iar rana?

TUGOMIR

Mă apasă
Din cînd în cînd, dar trece...

MASCARICIUL

Vrei să ți-o leg?

TUGOMIR (trăgînd cu urechea spre scara din fund.)

Nu, lasă!
Auzi cum cu sfială pași mici scoboară scara?
E-un stoi de rîndunele? Dar nu, e Florioara!

Scena III

Aceiuși, Domnița Florioara

DOMNIȚA

Vin singură. De gîndu-mi la nimeni nu am spus,
Și nu m'a zărit nimeni cînd am fugit de sus.
Ertarea ta cerut-am dar ei n'au vrut...

TUGOMIR (mîndru.)

Nici eu!

DOMNIȚA

Venit-am...

TUGOMIR

Prin furtună ești palid curcubeu,
Azi parcă mai frumoasă. Aproape-mi vine-a crede
Că ești o arătare din cele ce le vede
Drumețul, cînd e-aproape de isprăvitul vieții!

DOMNIȚA

Hai, vino lîngă mine, căci dragi mi-au fost drumeții.

TUGOMIR (smulgîndu-și lanțurile.)

Lanțurile care mă 'ncolăceau le-am rupt.
Ascult orice poruncă îmi dai; zi să mă lupt
Cu zmei și cu balauri și cu oștiri in zale
Și cu cu coasa morții prin ei îmi croesc cale.
Și-ți voiu urma porunca așa cum ți-am urmat-o
Cînd rodia de aur prin lume-am căutat-o...
Ce faci acum cu dînsa?

DOMNIȚA

S'o țin n'am îndrăznit!

TUGOMIR

Ți-au dat-o frații...

DOMNIȚA

Dorul, nu-mi fu îndeplinit
Cum îl dorisem. Drept e, 'nainte îmi lipsea
Cînd fără ea sta noaptea, atît de neagră... rea...
Că nici o strălucire și nici un glas voios
Nu străbătea prin beznă.

MASCARICIUL

Aici e mai frumos?

TUGOMIR

Da, fiindcă Florioara veni.

DOMNIȚA

Era doar jale
In toată 'mpărăția. Pe florile din vale

Cădea doar brumă rece, atunci,—azi plins de roua
Căci rodia de aur e, iarăși, luna nouă.
Odată ce-am avut-o s'o țin n'am mai putut.

MASCARICIUL (Domniței.)

Și zici că i-ai dat drumul?

(Pentru el.)

Sărmanul, e pierdut!

(Domniței.)

De ce?

DOMNIȚA

De jalea lumii am fost înduplecată.

MASCARICIUL

A ta era!

DOMNIȚA

Dar inimea, de-atuncea niciodată
Să n'o mai vadă? Oare n'a fost a tuturor,
A cerului, a nopții ș'apoi a stelelor?
A lacului ce 'n undă sclipirile-i răsfrînge
Și a privighetorii ce lîngă dînsa plînge?
De-aceia am luat-o, ducînd-o la fereastră
In turlă sus; și noaptea din neagră, fu albastră
Iar poama fermecată, încet, încetișor
A început să sue pe-o aripă de nor;
S'a înălțat ușoară, domol...ș'atunci grădina
A început să cînte: pe flori cînta lumina.
Toți plopii plecau fruntea, sfioasă mlădiere,
Iar ea plutea... și palã suia ca o părere,
Cînd albă cum e varul, cînd roșie ca jarul
Și poleia din slava țărilor, stejarul.
Cînd s'a oprit din mersu-i ușor și-atît de lin
Părea că se desleagă din noapte un suspin.

TAINICUL GLAS (în lumina din ce în ce mai vie.)

Peste-ai plopilor lung șir,
Luna pală, luna pală,
Infloreşte cu sfială
Ca un galben trandafir.

In albastrul negurei
Luna pală, luna pală,
Varsă valuri de beteală
Și scîntei
De funigei.

Sfînt, al nopților potir,
Luna pală, luna pală,
Se ridică albă, goală,
Pentru tine, Tugomir.

TUGOMIR (după o lungă tăcere.)

O, glas din altă lume!

DOMNIŢA

Ţi-a prevestit noroc!

MĂSCĂRICIUL

Auzi? E pentru tine!

TUGOMIR

Aud, îşi bate joc!

MĂSCĂRICIUL

Dar...

TUGOMIR

Flacăra ce-aprinse iubirea mea dintâiu
S'a ridicat, făclie, să-mi stea la căpătâiu.

MĂSCĂRICIUL (izbucnind.)

Să se sfîrşeasc'odată minciuna mişelească!
Dacă pe el mîndria nu-l lasă să vorbească,
Va spune Măscăriciul întregei Curţi, s'o ştie
Că el e 'nvingătorul: că prin vrăjitorie
L-au adormit ţiganii şi l-au furat prin somn,
Ca ei să se cocoaţe pe scaunul de Domn.

DOMNIŢA (intinzindu-i mina.)

Iţi mulţumesc.

MĂSCĂRICIUL (sărutindu-i mina.)

Domniţă!

DOMNIŢA

Prea grea era povara
Ce m'apăsa pe suflet chinuitor, din sara
Cînd au venit ţiganii să spue c'aţi fugit...
Umblam ca o nebună cu părul despletit
Şi nu-mi găseam hodină şi nu-mi venea a crede...
Dar i s'a făcut milă lui Dumnezeu, se vede,
Că m'a găsit un flutur aducător de veşti
Atît de drăgălaşe şi bune; la fereşti
Am stat mereu de-atuncea pîndind ingîndurată.
Dar, pe cînd dam grăunţe porumbilor, odată
Aud venind un vuet ce tot creştea... prăpăd.
Şi cînd mi-am întors capul într'acolo, ce văd?
Cu-atît norod cît nu iau în lupte împăraţii
Veneau să-şi ia răsplata ţiganii.

MĂSCĂRICIUL

Blestemaţii!

DOMNIŢA

Dar rodia de aur în mîna lor zărind-o,
Am blestemat clipita nebună cînd, dorind-o,

Nu m'am gîndit, orbită de-o scurtă nălucire,
Durerea ce-o să-mi facă!...

TUGOMIR (pentru el, cu desnădejde.)

Sărmana mea iubire!

DOMNIŢA (Măscăriciului.)

Dar cînd mi-au pus-o 'n braţe, mă inecase plînsul.
Ş'atuncea mi-am dat samă că-l aşteptam pe dînsul.
Acuma văd că totul o să sfîrşească bine!

MĂSCĂRICIUL

Atunci scăpăm?

TUGOMIR (pentru el.)

Atuncea s'a îndoit de mine?

(Tare Domniţei.)

De ce vrai să-mi scapi viaţa?

DOMNIŢA (cu ochii în lacrimi.)

Mă mai întrebi?... Aşteaptă,
Dacă nu ştii! Atuncea, cînd judecata dreaptă
Va 'năbuşi minciuna bîrfelilor neroade,
Vei şti!

(Ii întinde mîna.)

TUGOMIR (mişcat.)

Ce plîngi?

DOMNIŢA (îşi acopere ochii, întoarce capul şi pleacă repede dupăce de-abia poate spune:)

Cu bine!

MĂSCĂRICIUL (după cîteva clipe de tăcere.)

Ce fată cum se cade!
Iţi jur că te iubeşte şi de-asta vrea să scapi.
Altfel, de eri, băete, ne înhăţau harapi
Şi'n piaţa ispăşirii pe-un tron de bîrne groase
Suiam să ne luăm vîntul. Dar fi-va pe de-a'ndoase
De cum crezuşi să fie şi cum vroiau să facă.

TUGOMIR

O, dacă mă iubeşte...

MĂSCĂRICIUL

Te îndoeşti? Dar dacă
Nu te iubeşte, spune, aici de ce-a venit?

TUGOMIR

S'a îndoit de mine!

MĂSCĂRICIUL

Dar cît a suferit!

TUGOMIR

Iubirea la cercare chiar astăzi i-o voiu pune,
Şi 'n faţa judecăţii prea umilit voiu spune
Că dînşii sînt vitejii, că eu din viclenie
I-am ponegrit degeaba...

MĂSCĂRICIUL

Dar bine-i' nebunie
Ce vrai să faci!

TUGOMIR

Dar dacă vedea-voiu că tresare
Şi că minciunii mele nu vrea să-i dea crezare,
Să ştiu că sfărm palatul şi-l fac în mici fărîme,
Dar subt călcăi ţiganii punîndu-i ca pe rîme,
Ei singuri işi vor spune întreaga tîlhărie
Dar dacă mă va crede...

MĂSCĂRICIUL

Atunci?

TUGOMIR

Ce-o fi, să fie!

MĂSCĂRICIUL

Fiind c'o clipă doară nu i-a venit să creadă
Că eşti chiar tu viteazul?

TUGOMIR

Ea trebuia să vadă!

MĂSCĂRICIUL

Ba s'ar cădea tu singur să-i dovedeşti!

TUGOMIR

O, cum
S'a îndoit atuncea, se va 'ndoi ş'acum!
Dovezi? Nu, în iubire nu trebue dovezi.
Ce simţi ascuns în suflet se-arată!

MĂSCĂRICIUL

Tu nu vezi
Că grija vieţii tale o min'aici?

TUGOMIR

O, asta
E milă, nu iubire.

MĂSCĂRICIUL

Cum ne-a lovit năpasta!

Scena IV

Aceiaşi, un călugăr

CĂLUGĂRUL (făcînd semnul crucii, cu degetele.)

Trimis de împăratul ca să vă spovedesc,
Ertare dee Domnul de sus!

TUGOMIR

Cel prea ceresc
Curînd o să mă vadă, deci, ţie ce să-ţi spun?
Vii după mine-acolo!

CĂLUGĂRUL (Măscăriciului.)

Tu?

MĂSCĂRICIUL

Mie vinul bun
Mi-a fost cam drag în viaţă. În lături nu m'am dat,
Cînd se duceau spre seară copile la scăldat,
Să le pîndesc din tufe. Şi de prindeam vre-o una,
Nu zic... greşeam părinte... şi pân' să iasă luna
Ştiam că dacă ţipă sînt nazuri de femee,
Căci de-o lăsam să plece, ea tot mai da să stee!

CĂLUGĂRUL

Ai săvîrşit vre-un bine?

MĂSCĂRICIUL

Se poate!... Dar n'apuc
Să-mi amintesc acuma. Puţine... şi-s uituc!

CĂLUGĂRUL

Puţină pocăire nu ţi-ar strica!
(Lui Tugomir.)
Străin,
Eşti mîndru, dar ertare am să vă dau! Amin!

Scena V

Aceiaşi, mai puţin călugărul, apoi toată Curtea

UN SPĂTAR (urmat de slujitori cu torţe aprinse.)

Coboară toată Curtea! Măria Sa 'mpăratul,
Judecătorii roşii, boeri veliţi...

MĂSCĂRICIUL

Tot Sfatul!

SPĂTARUL (urmînd.)

Cei doi viteji, Domniţa, nuntaşii, musafiri
Vin toţi la judecată.

MĂSCĂRICIUL

Nu-ţi vine să te miri,
Cîţi sînt? Semn rău să fie?

SPĂTARUL (în timp ce intră Curtea.)

Incepe judecata!
Luminători! Aicea să staţi! Ei! sînteţi gata?

JUDECĂTORUL

Citesc învinuirea prin care-s puşi la fiare
Aşti vinovaţi.

ȚIGANUL I

Osînda s'o dăm!

ÎMPĂRATUL (făcînd judecătorului semn să citească.)

Mai ai răbdare!

JUDECĂTORUL (desfășurind un pergament lung și arătînd țiganii care la fiecare vorbă se umflă 'n pene.)

Pe dînșii cînd norodul cu rodia-i aduse,
Pe drum ca o văpae lucea prin neguri; nu se
Mai pomenise încă așa minune 'n zare:
Înainta călare pe-un alb fratele mare.
In urmă-i pe-un roib sprinten și celălalt venea,
Purtînd în mîni lumina ce rece te orbea.
Urma la spate-o babă schiloadă; o țigancă
Sau harăpoaică eică, pe umăr cu o stancă
Ce croncănea. Din sînii pe jumătate scoși,
Se clătinau șerpi negri cu creste de cocoși.

BOERII

Știm, știm!

ȚIGANUL II

Cunoaștem toate ce spui, ne e zăbavă

ÎMPĂRATUL

Să vie baba!

JUDECĂTORUL

Dînsa plecă!

ȚIGANUL I

Era bolnavă!

JUDECĂTORUL (către Țiganul II.)

Mărite, azi în rangul de principe 'nălțat,
Te plînge de bîrfirea acestui vinovat.

ȚIGANUL II

Cu toți o știți, mîndria-i ascunde doar minciună,
Nu credeți în nimica din cele ce-o să spună!

JUDECĂTORUL (către Țiganul I.)

Mărite astăzi mire, de-acest tîlhar te plînge!

ȚIGANUL I

Sfîrșiți cu el, mai multe nu glăsui căci mă strînge
Un lănțișor de aur la gît!

MĂSCĂRICIUL (încet lui Tugomir.)

Al tău!

ÎMPĂRATUL

Da, știm

Întreaga 'nvinuire. Am vrea să auzim
La rîndu-i apărarea

MĂSCĂRICIUL (pentru el.)

Piticul năzdrăvan
Ne-ar mai scăpa!

ȚIGANUL II

Ce mormăi?

MĂSCĂRICIUL (tare.)

Nimic!

(Pentru el.)

Ce om avan!

ÎMPĂRATUL

Trufașe Tugomire, te apără!

ȚIGANUL I

Nu crezi
Că limpede ca ziua e vina lui? O vezi!
Ce-o să ținem aicea de dragul lui taifasul?
Hai, gîde!

GÎDELE

Împăratul ce vrea!

ÎMPĂRATUL

Să-i aud glasul!

DOMNIȚA

Vorbește, Tugomire! Măria sa dorește
Să vadă, vre-o ertare la fapta-ți nu găsește?

(Măscăriciului.)

Mărturisește totul, cum mi-ai mărturisit!

ȚIGANUL I

Cum? Ai vorbit cu dînsul?

DOMNIȚA (fără să se 'ntoarcă.)

Și dac'ași fi vorbit?

ȚIGANUL II

Netrebnicul! Mai bine de eri îl ucideam,
Dar eu o zi și-o noapte răgaz lăsatu-i-am
Ca tu, geaiat, cînd juzii or hotărî—cu chinuri
Să smulgi mărturisirea din lungile-i suspinuri.

ȚIGANUL I (lui Tugomir.)

De ce-ai vorbit?

ȚIGANUL II

Tîlharul!

DOMNIȚA (Împăratului.)

Îi lași să poruncească?

ÎMPĂRATUL (poruncitor.)
Aștept! Are cuvîntul!

TUGOMIR (solemn și mîndru.)
Să nu se îndoiască
De cele ce voiu spune nici unul. Bine, știu -
Că mi-a sunat sfîrșitul. Curînd n'o să mai fiu!
De-aceia mărturia-mi..

ȚIGANUL II
O știm, e mincinoasă.

TUGOMIR (cași cum n'ar fi auzit.)
De-aceia mărturia ce sufletu-mi apasă
Pentru boeri și curte va fi de mare preț!

ȚIGANUL I
Minciună!

DOMNIȚA (judecătorilor.)
Ascultați-l!

ALUNĂ
Tăcere!

ȚIGANUL I (pentru el.)
Prost!

ȚIGANUL II (același ton.)
Semeț!

TUGOMIR
Voi ce-ați crezut asară că numai din mîndrie
Tăceam, v'o spun acuma: a fost o viclenie.
(Rumoare.)
Măria Sa 'mpăratul cînd mă chemase, sus,
M'am închinat fățarnic și iată ce i-am spus:
Că rodia de aur de mine cucerită
Mi-a fost prin vrăji ascunse, în somn, de ei răpită
Că scoborînd tărîmul lîng' un palat vrăjit
Cu un balaur roșu și crunt m'am întîlnit.
Că matahala hidă din umbră mă pîndea
Cu limbi întortochiate, cu dinții în rîndea.
Pe nări vărsa văpaie și limbile-i de jar
Împurpurau sălbatic palatul de cleștar.
Cu pala albă'n dreapta și 'n stînga avîntată
Zburam o căpățînă de fiecare dată.
Jivina 'nverșunată se repezea spre mine
Plesnind din cozi!

DOMNIȚA
Mi-i spaimă!

JUPÎNESELE
Și nouă!

ȚIGANUL I
Dar știți bine.

TUGOMIR
Balaurul de-odată cu furie nebună
Răcni!

BOERII
Să tacă!

UN BOER
Tremur!

ALTUL
Și eu!

TUGOMIR (zîmbind.)
Era minciună!
(Surprindere, mirare.)
Spuneam că rătăcisem, că zînele plîngeau,
Că duhurile rele în tot mă urmăreau
Până veniră frații ăști doi cu vorbă bună,
Spunînd că-mi vor scăparea... Ce-am spus, era minciună.
Îi bănuiam că viața ar vrea să mi-o răpue,
Dar că piticul care e unde crezi că nu e,
Printr'un corb schiop ce'n aripi purta răvaș, scria
Că dînșii vor să-mi fure prin farmec rodia.
Piticul îmi scrisese că dînșii se răzbună.
Ca-s mincinoși, fățarnici... Și asta tot minciună.
Eu nu mărturisisem de dragostea pe care
Părea c'o port în suflet acestei Florioare,
Dar poate încă unii o 'ntrezăreau—furtună
În pieptu-mi domolită... Și asta fu minciună.
Minciună! Da, minciună! Mă iartă, Florioară

DOMNIȚA
Minciună?

TUGOMIR
Da, ți-o spune un om ce stă să moară!
Minciună au fost toate! Ș'atunci cînd îți scriam
Prin fluturul albastru, mințeam, mințeam, mințeam!

DOMNIȚA
Iertați-l, nu se poate să moară!

TUGOMIR
N'am sfîrșit!
Să ispășesc odată acele ce-am greșit!
(Arătînd țiganii.)
Ei sînt învingătorii!
(Murmur. Domnița plînge.)

ȚIGANII
Noi!
TUGOMIR
Dînşii au veghiat
Cînd în stejarul negru, acolo, la palat
Trecea pe ceruri vraja! Ei, ei, au urmărit
Prin nouri umbra albă a fructului răpit.
Trecură pe tărîmul vrăjirii, ş'au luptat
Cu vajnicul balaur.
ȚIGANUL I
Şi limbile-am tăiat!
ȚIGANUL II
Dovadă!
ȚIGANUL I
La minciună tu nu aveai dovadă!
ȚIGANUL II
Şiret!
TUGOMIR (arătînd țiganii.)
Azi însă lumea de-ajuns poate să vadă
Că adevărul este strălucitor, senin
Ca stelele din ceruri, ca florile de crin.
ÎMPĂRATUL
Se poate, Tugomire?
ȚIGANUL I
O, nu-i nici-o ertare!
DOMNIȚA
Şi-a spovedit greşeala, cum nu-i dați îndurare?
ÎMPĂRATUL
Dar vina-i uriaşă! Voi ce ziceți, boeri,
Curteni şi jupînițe?
UN BOER
Tîlharul ăsta eri
Batjocorea credința ce ție ți-o purtăm
Şi vrei pentru o vină ca asta să-l cruțăm?
Nu!
ALTUL
Căuta s'arate că noi sîntem fricoşi!
ALTUL
Avem curaj: ucide-l!
ÎMPĂRATUL (Domniței.)
De ce ți-s ochii roşi?

DOMNIȚA
Că e atît de tînăr!
MĂSCĂRICIUL
Şi eu aşa nebun!
ȚIGANUL I
Ei, chinul să înceapă!
ȚIGANUL II
Mai iute! Haideți un
Flăcău s'aprindă focul.
GÎDELE
Cuptoru-i înroşit!
ȚIGANUL I
Cu sulițe albite în foc vreau, jupuit,
Să vadă ce pedeapsă l-aşteaptă pe mişei!
DOMNIȚA (îngrozită.)
O, asta niciodată!
ÎMPĂRATUL
Copila mea, ce vrei?
DOMNIȚA
Să mai vorbească! Nu ştiu... acum mă îndoesc
De toate...
ÎMPĂRATUL
Tugomire, chiar eu!
TUGOMIR
Tăgăduesc
Că ar fi fost vre-odată viteaz ăst braț! Vă zic
Că dînşii sînt vitejii, iar eu...
ȚIGANUL I
Un venetic!
TUGOMIR
Aştept clipa din urmă şi clipa e aproape,
Cînd stinge-s'o privirea care părea că'n pleoape
Purta întipărirea acestui chip iubit.
Nu, n'am fost eu viteazul!
DOMNIȚA
Dar dacă...
TUGOMIR (hotărît.)
Am mințit!
Acum, fiindcă mi-i rîndul să spun ca orişicare
Tâlhar, pentru clipita din urmă ce vreau oare
Aşi cere doar ertarea nebunului sărman.
Şi mie toată truda, tot chinul!

ȚIGANUL I

Tot viclean!

ȚIGANUL II

Meșteșugite vorbe, birfeli ai spus destule.
De jalnicile-ți basme domniile-s sătule.

ȚIGANUL I (gidelui.)

Hai!

GIDELE

Gata sînt!

TUGOMIR

Și eu sînt, s'apar la judecata
In care cerul da-va și plata și răsplata.
Și totuși, Florioară, Domniță prea frumoasă,
Tu, care-ai fost cu mine atîta de miloasă,
Tu, care 'n voinicia-mi întâiu nu ai crezut,
In fața veșniciei din lanțuri te salut,—
Chiar ce e rău în mine în fața ta se 'nchină
Fii pentru bezna morții în sufletu-mi lumină.

ÎNSOȚITOAREA

Ca lebăda ce moartea și-o sună de argint
Grăit-a

CALUGĂRUL

Dar în viață făcuși vre-un bine?

TUGOMIR (cu vocea din ce în ce mai slabă și ținîndu-și mîna la rană.)

Mint!
Inlătur adevărul, trist, negru și urît!
Cintam? A fost minciună! Iubii? E tot atît!
Mințeam! Acum mă credeți cu toții? Am mințit!...
Tot, toate-au fost minciună, minciună...

(Cade.—Rumoare.)

DOMNIȚA

A murit?

ȚIGANUL I

Pedeapsă-i dete soarta!

ȚIGANUL II

Dar dacă se preface?

ȚIGANUL I

Infingeți-i cuțitul!

ÎMPĂRATUL (călăului, care se pregătise.)

Nu!

ALUNĂ

Odihnească 'n pace!

ȚIGANUL I

E rîndul tău, nebune, nu uit!

ÎMPĂRATUL

Eu l-am ertat

MĂSCĂRICIUL (cu desnădejde.)

Azi nu-ți mai cer ertare, slăvite Impărat!
Cel ce 'nainte-ți zace, alb, neînsuflețit
Mințea spunînd că minte!

DOMNIȚA (izbucnind în lacrimi.)

Simțeam!

ÎMPĂRATUL

Cum? a mințit?

ȚIGANUL I

Ucideți-l...

ȚIGANUL II

Nebunul, glumește iar!

MĂSCĂRICIUL

Așteaptă,
Că nu vreau să înlătur urgia cea nedreaptă.
Ce s'o 'ntîmpla cu mine nu-mi pasă!

ȚIGANUL I

Mie-mi pasă.

MĂSCĂRICIUL

Trăind viața asta știui s'o fac frumoasă.
Suna printr'însa rîsul ca veseli clopoței,
Cum i-am băut nectarul, îi beau și-amarul ei.
Voinicul însă fie pe sufletele voastre
Povară! In pustiul tăcerilor albastre,
Prin flacăra din gîtul cumplitului balaur,
A izbutit s'ajungă la rodia de aur!

DOMNIȚA (judecătorilor.)

Cît a trăit, crezare să-i dați n'ați socotit!

MĂSCĂRICIUL

Acum îl crezi, Domniță?

DOMNIȚA (cu durere, acoperindu-și ochii)

Pot crede, a murit!

ÎMPĂRATUL

Cum? Care e dovada?

MĂSCĂRICIUL (descoperindu-i pieptul.)

E însăși moartea lui!

(Toți se apropie și fac semne de mirare.)

Balauru 'l mușcase!

IMPĂRATUL

Acum abia ne-o spui ?

MĂSCĂRICIUL

Cînd fălcile jivinei turbarea clănțăneau,
Cu viața lor din urmă în el înfiptus'au !

ȚIGANUL I

Ce trăncănești zizanii ?

ȚIGANUL II

Noi rodia-am adus !

MĂSCĂRICIUL (țiganului.)

Furată !

(Impăratului.)

Acum moartea prin chin aștept supus

IMPĂRATUL

Ce-i rău și ce e bine să știu nu am putut !

ȚIGANUL I

Ucideți-l !

ȚIGANUL II

Tăiați-l !

ȚIGANUL I

Nebun !

ȚIGANUL II

Smintit !

ȚIGANUL I

Hoț !

ȚIGANUL II

Slut !

MĂSCĂRICIUL (face o strîmbătură și se bate pe frunte cași cum și-ar aminti ceva și incepe să ridă în mirarea generală.)

Cînd judecata lumii nu știe ce-i dreptate,
Ia să vedem aluna piticului ce poate !

(Scoate un pumn de alune din buzunar, lasă una jos și-o calcă în picioare.)

Acum să-ți văd puterea !

ȚIGANUL I (in timp ce amîndoi se scarpină și țipă. Măscăriciul urmărește scena și ride de ei.)

Vai, droae de furnici!
Ințeapă, mă mănîncă, mi-s mînile bășici,
Mă ustură, mă doare, of! nu mai pot!

ȚIGANUL II

Nici eu!
Mă scarpină ! Se sue! Valeu!

ȚIGANUL I

Valeu !

ȚIGANUL II

Valeu !

ȚIGANUL I

Ertare !

ȚIGANUL II

Indurare !

ȚIGANUL I

Spun tot numai să scap !

ȚIGANUL II

Se sue pe picioare !

ȚIGANUL I

Pe mîni !

ȚIGANUL II

Pe gît !

ȚIGANUL I

In cap !

ȚIGANUL II

Dați ajutor !

ȚIGANUL I

Ai milă !

ȚIGANUL II

Valeu !

ȚIGANUL I

Sînt dumicat !

ȚIGANUL II

Ertare, Tugomire, ai fost nevinovat !

(Țiganul I îi dă un ghiont)

Acuma mi-e mai bine ! Am spus doar într'o doară,
E vinovat !

(Măscăriciul mai sparge o alună.)

Mai tare începe să mă doară.
Puțină îndurare, ai milă de-un țigan !

MĂSCĂRICIUL (răcnind.)

Scăpați sîntem !

TOȚI

Ce este ?

MĂSCĂRICIUL (arătînd Piticul.)

Piticul năzdrăvan !

Scena VI

Aceiaşi—Voevodul Piticilor

MĂSCĂRICIUL

Tîrziu venişi, moşnege!

VOEV. PITICILOR

Tîrziu? Dece tîrziu?

MĂSCĂRICIUL

E mort viteazul nostru!

VOEV. PITICILOR

A trebuit să fiu
In ţara neagră unde o zgripcă zisă Rok
Cu pasărea măiastră bătutu-s'a. Noroc
Avui că zgripca hidă fugi!..

(Ţiganilor)

Era cea babă!
I-am sugrumat toţi şerpii, dar zăbovii la treabă

ŢIGANUL I (celuilalt.)

Fugit-a baba noastră?

MĂSCĂRICIUL

Taci, cioară!

ŢIGANUL II

Vrăjitoarea?
Sîntem pierduţi, măi frate!

VOEV. PITICILOR

Ea 'mpiedica scăparea!
Acum e totul bine.

(Arătînd Ţiganii)

Lor le-am cam dat răsplată
Furnicile!

MĂSCĂRICIUL (arătîndu-i pe Tugomir)

Dar ăsta?

VOEV. PITICILOR (zîmbind.)

Ei, vracilor! Indată
Tu, cetitor de stele, invie-l!

VRACIUL

Cum poţi cere
Să-l chem? In a lui lume nu-i jale, nici durere,
Ci numai glas de îngeri. Strigarea mea-i prea slabă
Doar dangătul de clopot e bun la astă treabă!

ASTROLOGUL

E mort! Cu neputinţă să se intoarcă! Pune
O lespede de piatră săpată!

(Măscăriciul bufneşte 'n rîs.)

IMPĂRATUL

Ce-i, nebune?

MĂSCĂRICIUL

Piticului îndată îi faceţi puţin loc!

VOEV. PITICILOR

Să văd, adîncă-i rana?

DOMNIŢA

Mai este vre-un mijloc?

VOEV. PITICILOR (ingenunchind lîngă Tugomir.)

Da! Dintele jivinei adînc şi otrăvit
Il smulg din piept şi rana s'a şi tămăduit!

IMPĂRATUL

Vai, ochii nu-mi pot crede!

DOMNIŢA

Dar viaţă tot nu are!

VOEV. PITICILOR

E rîndul tău, Domniţă!

DOMNIŢA

Dar ce să fac eu oare?
Ca să trăiască, viaţa mi-o dau!

VOEV. PITICILOR

O, nu prin moarte!

IMPĂRATUL

Copila mi-i pierdută!

MĂSCĂRICIUL

Şi rodia departe!

VOEV. PITICILOR (măscăriciului.)

In locu-i e iubirea!

(Domniţei.)

Cum, încă nu ghiceşti
Ce trebue?

MĂSCĂRICIUL

Ghicit-am!

DOMNIŢA

Hai, spune!

MĂSCĂRICIUL

Să-l iubeşti!

VOEV. PITICILOR

Şi ca să-l chemi din moarte şi din a ei uitare,
Cum glasul nu-ţi aude, să-i dai o sărutare.

MASCĂRICIUL
Incearcă!

DOMNIȚA
Sărutarea cu plîns amestecată,
Ți-o dau!
(Tugomir începe să respire.)

IMPĂRATUL
Minune!

DOMNIȚA
Pieptul începe iar să-i bată!

TUGOMIR (privind mirat în toate părțile.)
Dar unde sînt? Ce caut prin locurile-aceste?

Scena VII

Aceiași. — Vrăjitoarea Rok

VRĂJITOAREA (intrînd înspăimîntată.)
Măria Ta... stejarul...

IMPĂRATUL
Ei, ce?

VRĂJITOAREA
Nu mai este!

ALUNĂ
Netălmăcit rămîne al vrăjii tainic rost!

IMPĂRATUL
Stejarul nu mai este?

VOEV. PITICILOR (clipind șiret.)
Și poate nici n'a fost!

ȚIGANUL 1
E baba Rok! De-acuma ne scapă ea de rău!

MASCĂRICIUL (din spatele lor.)
Vă scapă de domnie dar nu și de calău!

DOMNIȚA
Acuma, Tugomire, îmi spune, m'ai ertat
Că mă 'ndoiam de tine?

TUGOMIR
Din greu somn m'am sculat!

IMPĂRATUL
Să se încingă nunta!

MASCĂRICIUL (unei slugi.)
La bucătar trimite
Răspuns, să nu ne fie bucatele sleite!

MANEA
In ghiață băutura să prindă brumă vreau!

IMPĂRATUL
Pe tine, Măscărice, paharnic azi te iau!

MASCĂRICIUL
Avea dreptate sluga, mai sus am fost suit!

CALĂUL
E bine 'ncins cuptorul de chinuri!

MASCĂRICIUL
Insfîrșit!

IMPĂRATUL (Țiganilor.)
V'așteaptă!

TUGOMIR
Indurare!

IMPĂRATUL
Ertare? Haide, fie!
Dar tălpile nu țineți pe-a mea împărăție!

MASCĂRICIUL (vrăjitoarei.)
Dar tu, ce vinturi lumea cu vrăjile 'n ibric,
Din ștreang să le scoți limba!

VRĂJITOAREA (lepădindu-se de Țigani, căRora nu le vine să-și creadă urechilor spre hazul întregei Curți.)
Cu dînșii n'am nimic!
Nu pot să-i văd cu ochii, că-s niște spurcăciuni
Ce umblă cu furatul și spun numai minciuni!
(Se întoarce către Țigani.)
Blestemul faptei voastre, Țigani, să vă ajungă
Și scurta voastră viață să fie-o cale lungă.
Să rătăciți de-apururi, nemernic, fără rost,
Pribegi, fără de țară și fără adăpost.
Să fiți de rîsul lumii și 'n nesfîrșit surghiun,
Iar fața voastră neagră ca fundul de ceaun,
S'arăte cît de negru în suflet vi-i păcatul,
Că noaptea vă e mamă și tată necuratul.
Pe uliți să vă strîmbe copiii pe la spate,
Să croncăniți ca cioara și să tăceți la toate,
Iar cînd în jurul vostru va rîde mahalaua
Voi să jucați cu ursul la poartă, Tananaua.

ALUNĂ (boerilor.)
Iar voi să știți: Satana, de nu poate să facă
Ce vrea pe lumea asta; de cade 'nvins și dacă
Se 'ntîmplă că dreptatea ajunge să-l răpună,
In haina lui de noapte, cînd pune ochiu 'n lună

E mulțumit s'aprindă zizanii—ca apoi
Să rîdă 'n întuneric !

VOEV. PITICILOR (Țiganilor.)

S'a isprăvit cu voi !

ÎMPĂRATUL

Plecați !

(Țiganii pleacă urmați de vrăjitoare.)

Pitic, în locul de frunte stai la masă ;
La dreapta mea te-așează, alături de mireasă.
Ți-om da și răsplătire, pungi roșii încărcate
Cu bani, și-o haină nouă...

VOEV. PITICILOR

Îți mulțumesc de toate !
Dar ca să fie nunta cum n'a mai fost să fie,
S'o țineți în smerita a mea împărăție !

(La un semn al piticului zidul din fund se ridică și apare împărăția piticilor.)

ÎMPĂRATUL

Sînt numai nestimate și aur și comori !

DOMNIȚA

Minunile din lună, de pe pămînt...

TUGOMIR

Din sori !

O JUPÎNEASĂ

Rubine !

ALTA

Și smaralde !

ÎNSOȚITOAREA

Și-un sceptru de safire !

VOEV. PITICILOR

Le dăruesc Domniței și ție, Tugomire !

MĂSCĂRICIUL

Și mie ?

VOEV. PITICILOR

O damigeană ce nu va mai seca !
S'a isprăvit povestea și 'ncălecai pe-o șea !

— Cortina —

Adrian Maniu și Al. O. Teodoreanu

Cronica artistică

Cele din urmă expoziții : Bălțatu-Pop ; Paul Molda ; Bunescu ; Schweitzer-Cumpănă, etc.

Bucureștii, 5 Noembrie

Multe nume, artă puțintică.

Toamna se numără nu numai bobocii, dar și pictorii, pe cît se pare.

La apropierea caniculei, paletele părăsesc Bucureștii, evadînd spre cîmpie ori spre mare ; — în ajunul ernii paletele se reîntorc și expozițiile izbucnesc una după alta, ca niște focuri de tiralori...

Izbucnesc cu destul zgomot, cu mai mult sau mai puțin fum, și se risipesc fără urmă, ca zgomotul și ca fumul. Pentru o manifestare interesantă, cîte fără nici-o noimă.

Octombrie ne aduce și de data aceasta, cu ușoare excepții, pleiada învățăceilor. Îi apropie pe toți graba arzătoare de a expune, teama de a nu ajunge și de a nu vinde destul de repede, și de cele mai multe ori lipsa totală a oricărei culturi generale — fără de care pictorul este jocul penelului său ; îi deosebește puterea credinței și natura însușirilor cu care fiecare din ei vine în artă.

Aproape nicăeri, în cele cîteva expoziții colindate, n'am văzut scînteia care deosebește un temperament original. Ușurință, simțire, iscețime în priceperea și redarea senzației brute — cîtă vreți. Dar scînteia unică prin care se afirmă o convingere ori o spontaneitate creatoare, nicăeri.

Cu această apreciere de ansamblu, voiu nota în cîteva cuvinte impresiile deosebite suggerate de fiecare expozant.

Bălțatu-Pop

O sală întunecată, într'un fund de *entresol*... Din lumina scăzută a ernii timpurii nu pătrund aici decît slabe reflexe, strivite între panourile opace...

Roma, Constantinopol, Veneția, Tusculum — imense vedenii asorite — se perindă fardate înaintea noastră, subt strălucirea artificială a cîtorva globuri electrice.

Acest contrast absurd rezumă în bună parte pictura lui Bălțatu. Cazul este interesant și merită să ne oprim asupra lui.

A descălecat în pictură dela Huși, ca Dragoș altădată în Moldova, din Carpații Maramureșului. La una din școlile noastre de bele-arte, în ciocnire cu mediocritatea profesorală, a priceput că are talent. Pînzele sale mititele, reprezentînd aproape toate peisagii sau flori, lucrate îngrijit și cu un real simț al culorii, în stilul lui Grigorescu (maniera mijlocie), au găsit îndată cumpărători în acel Iași al refugiaților din 1917—18, care a cunoscut atîtea averi cîștigate peste noapte, alături de atîta sărăcie.

Am avut după aceia o expoziție în toată regula, la București, în toamna trecută. Aceleași pînze minuscule, „pictate frumos": apusuri de soare portocalii, mănunchiuri de floricele, căsuțe drăgălașe — totul în diminutiv și făcînd o cumplită concurență celor mai reușite cărți poștale colorate.

Publicul nostru — critica *y compris* — a absorbit dulceața cu suspine admirative, și artistul a plecat în Italia să-și pape garafele și probabil să vadă „ce fac italienii!"

Și în toamna aceasta, mai exact decît popușoiul sau decît vița — care dă într'un an și în altul nu — prietinul nostru Bălțatu ne aduce din perigrinațiile sale *nu mai puțin de 94 (nouzeci și patru)* de lucrări socotite demne de a fi expuse. Ar face o pictură *la trei zile* (socotind și sărbătorile), sau 440 opere expozabile *în zece ani, adică* cel puțin 5000 într'o carieră obișnuită de artist care se *îngrijește*, ceiace ar depăși toate recordurile cunoscute.

Apoi să ne erte prietinul Bălțatu.

A expune, a vinde este una; a face artă este alta. Talentul nu este destul. El este cea mai dăunătoare tentație pentru sufletele ușurele. Vom vorbi lui Bălțatu deschis, cum o merită netăgăduitele sale însușiri, care se pierd pe o cale greșită.

Față de expoziția de anul trecut, în care vedeam cei dintîiu pași ai unui temperament ce-și caută expresia, expoziția de acum este o dureroasă scădere. Pentrucă vine după pretinse studii în străinătate, care nu se vădesc prin nici-un fel de progres.

Bălțatu face pastișă, cu o candoare convinsă care desarmează. El își plimbă maniera, care este așa de puțin a sa, pe subt ceruri străine. Zugrăvește cupole, minarete și canaluri cu aceiași ușurință de formă, cu care zugrăvea anul trecut floricele și apusuri portocalii. Foiletează subiectele, lunecînd asupra lor, ca un copil răsfățat care destramă filele unei cărți neînțelese. În minunatele priveliști dela Roma, Veneția, din Bosfor, pe care le reproduce în stil cromolitografic, Bălțatu vede cel mult o serie de pretexte schimbătoare pentru talentul său de a face întocmai. Toată frumusețea lumii o strivește în cadre înguste, subt înșelăciunea unei culori convenționale care escamotează toate problemele meșteșugului. Urmînd sistemul, la anul vom avea priveliști din Spania sau din Crimeia, pe urmă din Sicilia ori din Egipt, și așa mai departe...

Este o naivitate și o risipă de forță care dezolează.

Dacă ași avea siguranța că d. Bălțatu e un om liniștit, și care sufere să i se vorbească despre arta sa, ași căta să-l întilnesc fără martori și i-ași ține următoarea cuvîntare: — Dar bine, d-le Bălțatu, pictura nu este treaba unui comis-voiajor al culorii, cum pari a crede d-ta. Ea este problema luminii și a umbrei, problema spațiului și a substanței, problema adîncimii și a volumului — de resolvat prin

mijlocul de expresie al culorii. Ceiace interesează în primul rînd și ceiace trebue să preocupe pe un începător, cum ești d-ta, nu este subiectul; acela este un pretext; — ci studierea amănunțită a multiplelor relații care dau valoarea expresivă a imaginii picturale, și grija de a face, nu frumos pentru gustul altora, ci *adevărat* pentru mulțumirea ochiului dumitale neînduplecat, de artist și de judecător. Nu minarete și lagune, să faci, după alții, și întrebuințînd mijloace de expresie luate de-a gata; ci lucruri simple de tot — un pom, o casă, un morcov — dar sincere și *văzute* de d-ta, cu mijloacele dumitale proprii. Pictura nu este o stofă strălucitoare și de preț care se cumpără cu toptanul; ci o pînză vie și migăloasă care se țese ochiu cu ochiu, cu nesfîrșită străduință și cu truda acela care absoarbe subiectele asupra cărora luneci d-ta.

Poți face și altfel, evident. Poți stărui pe calea începută. Încurajări vei găsi și acolo. Ne poți aduce și la anul alte o sută de bucăți cu irizații ademenitoare. Și se vor găsi iarăși de acei care vor zice: „parcă e Corot" sau „parcă e Grigorescu..." Cu cît ași vrea mai degrabă să pot spune: — Iată un frumos Bălțatu!

* * *

Colegul de expoziție al d-lui Bălțatu, d. Pop, face cu totul altă impresie. Pictura d-sale e modestă și ternă. Ea nu se recomandă nici prin ademenirea culorii, nici prin „frumusețea" subiectelor tratate... Și totuși place. Place, în cele cîteva bucăți izbutite, prin sobrietatea accentului, printr'o anumită simplitate a execuției, prin grija pe care o pune artistul de a construi temeinic compozițiile sale. Lipsit de însușirile de improvizator ale lui Bălțatu, Pop e la ceva mai de departe, el își dă osteneala să deseneze; să rezume, adică, un subiect în linii caracteristice. Și între lucrările pe care le expune acum, prin calitate și semnificație, desenurile țin primul loc. Ele trădează un ochiu ager și viguros în același timp. Mîna este stăpînă pe dînsa și nu se pierde în floricele și adaosuri. Linia evoluiază precis, de cele mai multe ori cu siguranță, planurile sînt tratate cu inteligență, și aproape totdeauna discreta simfonie în alb și negru acopere cu totul încercările colorate de alături.

Cu un cuvînt: vedem în tînărul Pop o frumoasă făgăduință. Pentrucă, ucenic într'o meserie care nu se învață niciodată pe deantregul, a știut să înceapă dela început.

Molda

D. Molda este ușurința făcută penel. D-sa distribue culorile cum își împărțea Iov avuțiile. Iov a ajuns sărac; d. Molda nu poate ajunge decît incolor. Una dintre piesele cu greutate ale expoziției de acum se cheamă *Între vis și realitate*. Este o femee îmbrăcată într'un kimono albastru cu flori roșiatice, tolănită cu fața spre noi, pe un divan acoperit cu o stofă ștearsă liliachie. Atitudinea este cea a visului, cu ochii deschiși bine 'nțeles (realitate!): privirea îndreptată în gol, mîna subt cap, un sîn descoperit — atît cît trebue ca să precizeze reveria... Și totuși nu visează femeia, cum n'a visat d. Molda cînd a zugrăvit-o. Totul este plăsmuit, rece și material în această

execrabilă compoziție. Lipsită de expresie, ea nu este nici măcar decorativă; pentrucă culorile puse la întîmplare și fără nici o intenție de ansamblu se îneacă într'o tonalitate generală nulă... Mai sînt în expoziție portrete, peisagii, interioruri: portretele n'au caracter, peisagiile n'au aer, interioarele n'au atmosferă.

Intre vis și realitate este, probabil, capo-d'opera d-lui Moldа.

Bunescu

Bunescu ne-a pregătit o deziluzie.

Obositoare deziluzie, răsfățată cu insistență pe o sută și mai nu știu cîte pînze. Odată mai mult, cantitatea este dușmana calității. Bunescu a făcut din belșug, și a apăsat vîrtos. A îngroșat pomii săi străvezii, prin arabescurile cărora lumina se filtra subtilă și vie. A conturat puternic arhitecturile. A coborît tonalitatea atmosferii. Și, din nefericire, a subțiat desenul, a neglijat compoziția; a pregătit un pumn de praf colorat pentru ochii cumpărătorilor.

Este o greșală și o ușurință care nu trebue să se repete, care nu poate să se repete.

De aceia prefer să nu insist. Voiu spune numai că sînt și în această expoziție unele bucăți: — ca „Bărcile pe plajă", ca „Vederile din Sibiu", ca „Podul de lîngă băi", ca „Zi înserată, iarna" — compuse cu îngrijire, construite solid, prezentate într'o lumină și într'o culoare care se țin, lucrări care amintesc pe Bunescu de eri și ne lasă să sperăm în Bunescu de mîni.

Schweitzer-Cumpănă

Un temperament, fără îndoială. Vede mare și îndrăzneț. Grăbit însă, căci e vremea grăbită. Intre cele ce expune, o schiță (femeia care coboară cu boii) și alte cîteva frînturi de subiect (*Spre tîrg*, de pildă) țin locul de căpetenie. Schița și frînturile au însă amploare; personagiile se desprind într'un relief impresionant; desenul este viguros, culoarea puternică și franșă. Omul are ceva de spus; spune repede, cam din scurt, dar spune. Va compune altădată, își va prezenta subiectele în largul și spre avantagiul lor cînd va avea vreme; acum vă arată cîteva pete de lumină, cîteva îmbinări de culoare, cîteva atitudini — atît și nimic mai mult.

Sînt înrîuriri în felul de a face al artistului — și dela noi și de aiurea. N'am dreptul să spun însă niciun nume, căci înrîurirea se topește aici în cercetare personală.

Despre d-l Schweitzer-Cumpănă (nume disparat, care echivalează cu o nefericire) vom mai avea desigur să vorbim.

Expoziția de Batik-uri Mihai și Lore Goilav

Ce este Batik-ul?

Un procedeu de a picta pe mătasă, învățat dela indigenii din Java, de Olandezi. Aceștia l-au adus în Europa și dela dînșii a trecut în Germania, în Franța, unde se bucură astăzi de toate sufragiile modei.

Am zis: un procedeu de a picta... Expresia este cu totul improprie. Pentrucă a picta înseamnă de obiceiu a așterne culori pe pînză, pe carton, pe lemn, etc.... Altă ceva este Batik-ul. Mătasa pe care s'a desenat o figurație se moae în soluția colorată și se îmbibă astfel organic cu nuanța vroită. Tonurile se obțin prin suprapunere, dela cele mai deschise spre cele întunecate, și nuanța definitiv căpătată se ferește de băile următoare printr'un strat diafan de ceară izolatoare, care se întinde cu grijă peste porțiunile de prezervat. Prin interstițiile cerii pătrund totuși infime șuvițe de culoare nouă. Este o imperfecție firească a procedeului, dar un farmec mai mult, căci imperceptibilile șuvițe dau panourilor terminate o minunată teintă de frescă.

Aceasta, în ce privește tehnica Batik-ului.

In ce privește înțelesul figurației, el este subordonat materiei întrebuințate. Mătasa străvezie și mobilă nu suferă nici portrete, nici compoziții de gen. Ea cere o pictură de stil, grațioasă și ușoară, decorativă înainte de toate. Jocuri de forme și de linii, o plantă, o floare subtilizată, pata multicoloră a unei păsări exotice, ritmul unui gest sau al unui dans — iată ce răsare aproape firesc pe iluzia schimbătoare a mătăsei... Toate lucrurile acestea au inconsistența unui vis. Ele sînt minunate nimicuri — dacă mi se îngădue cuvîntul — care cer o răbdare, o fantezie, un gust, o cultură artistică, cu totul deasupra celora ce întîlnim obișnuit la noi. D. și D-na Goilav au toate aceste însușiri. Intre expozițiile bucureștene de azi și mai cu seamă în *bric-à-brac*-ul acelei „Maison d'Art", simplă prăvălie ca oricare alta — compozițiile dumnealor sînt o fină floare străină, și o extremă mai mult în țara tuturor contrastelor. Am admirat în deosebi panoul dansatoarei cu văl, care depășește înțelesul unei simple lucrări decorative.

Și sînt mulțumit că pot încheia cu laudă această cronică posomorîtă.

Eugen Crăciun

Cronica socială

Improprietărirea

A început în sfîrșit și se continuă activ în toată țara.

Cei care priveau cu neliniște în zarea roșie dela Răsărit și nu vedeau salvarea decît în improprietărirea țăranilor, pot acum răsufla liniștiți. Regimul obștiilor care, pe drept sau pe nedrept, avea simpatia socialiștilor, mai are numai puțin timp de trăit.

Dat fiind timpul destul de lung care s'a pus pentru înfăptuirea acestei reforme, s'ar putea crede că ea a fost bine și minuțios pregătită, mai ales că nu e prima operație de acest fel care se face acum în țara noastră sau în restul lumii. Totuși, după cum vom arăta mai jos, nu a existat o legiuire mai insuficientă și mai nepregătită ca aceasta. In realitate aici nu există o lege agrară, ci trei decrete-legi date de puterea executivă, și anume: Decretul 1407, din 31 Martie, 1682 din 21 Aprilie și 2097 din 8 Mai a. c. compuse din cîte două articole și care reglează, în doi timpi și trei mișcări, toată această chestiune. Nu vi se pare extraordinar ca o reformă de însemnătatea acesteia, care va schimba radical structura societății noastre și va angaja viitorul statului pe lungi decenii, să fie edictată de un singur om și pusă în aplicare fără ca Parlamentul țării să-și spună cuvîntul? Și doar atît înainte cît și după apariția acestor decrete, am avut un Parlament, care s'a ocupat de diferite mărunte chestiuni, numai de aceasta, cea mai principală, nu — și care desigur se va ocupa de ea „în timpul său", adică după ce se va executa și va trece în domeniul istoriei, întocmai ca profesorii lui Romain Rolland din Liliuli.

Dela început trebue s'o spunem că improprietărirea, așa cum e preciată și se face, suferă de un viciu fundamental, de un viciu ereditar am putea spune, dat fiind că ea s'a născut din convulziunile războiului.

In loc să fie bazată pe considerațiuni de justiție socială și economie națională, ea e inspirată mai mult de principii militare și politice. In loc ca pămîntul să se dea muncitorului, el se dă în genere vechilor combatanți și alegătorilor. In consecință necombatanții (sătenii mai în vrîstă), văduvele și orfanii, sînt în genere și de fapt excluși dela improprietărire. Intr'adevăr ordinea de precădere la improprietărire, stabilită prin Decretul-Lege 1407 | 920, pune în fruntea tabloului, la categoria I-a, pe demobilizații din 1916 | 918 și la categoria II-a pe cei din 1913 și numai după aceștia vin văduvele de războiu cu copii (cat. III-a), sătenii lipsiți cu totul de pămînt (cat. IV-a), cei cu proprietăți mai mici de 5 ha. (cat. V-a) și în urmă de tot, la categoria VI-a, orfanii de războiu (ceilalți orfani nu figurează deloc pe tablou). Aceasta înseamnă că acolo unde pămîntul expropriat nu e suficient, așa cum se prezintă cazul în genere, se vor împroprietări pe loc numai cei din capul tabloului, demobilizații din categoria I și a II-a, dintre care unii sînt flăcăi de 23 și 24 ani din contingentele 1918 și 1919, aflați și acum subt drapel: pecînd văduvele, bătrînii și orfanii de războiu (cat. III—VI-a), nu se vor împroprietări deloc, deoarece nu se pot strămuta în regiunile de colonizare. Dar legiuitorul s'a îngrijit așa de puțin de aceste „colonizări", încît mai departe a așezat pe sătenii cu totul lipsiți de pămînt, adică pe cei ușor transplantabili, în categoria IV-a, preferindu-i la improprietărirea pe loc sătenilor cu oarecare pămînt (cat. V-a) și care cu greu vor consimți să se despartă de el spre a pleca aiurea.

Tot în această ordine de idei ne întrebăm: ce rost au rubricile din tablou: „vitele de muncă" și „uneltele de agricultură" ce posedă fiecare țăran, cînd ele nu influențează întru nimic ordinea de precădere?

Legiuitorul a simțit desigur temeinicia acestor obiecțiuni, deoarece prin Decretul-Lege 2097, a prevăzut că „pentru improprietărirea pe loc se vor prefera din aceiași categorie sătenii mai în vrîstă familiști care posedă gospodării întemeiate, orfanii, văduvele și invalizii de războiu".

Această dispozițiune constitue însă o antinomie sau o inadvertență față de dispozițiunile Decretului 1407 și a instrucțiunilor comitetului agrar, după care văduvele de războiu și orfanii formează a parte cîte o categorie așezate la urmă cași sătenii mai în vrîstă.

Caracterul improprietăririi actuale e așadar mai mult militar decît economic. Cași în vechimea romană, subt Cezar și August pămînturile se dau soldaților ca recompensă pentru faptele lor militare, iar nu muncitorului ca o necesitate economică și socială.

Această fizionomie se evidențiază și mai bine prin modul cum sînt alcătuite și lucrează comitetele de improprietărire ale ocoalelor. Fiecare din aceste comitete are în sînul său un ofițer (căpitan sau maior) ca delegat al Ministerului de Războiu, care — împreună cu restul comitetului alcătuit din civili — judecă situația militară a foștilor mobilizați, exclud pe dezertori, prizonierii de bună voe, și cei care sub ocupație au avut o conduită nedemnă și-i dă în judecata tribunalelor militare. Hotărîrile lor sînt cu drept de apel la generalul de brigadă respectiv (Instrucțiunile Ministerului de Războiu din Mon. Of. No. 9? din 1 August a. c.). Comitetele de ocoale judecînd în ultimă instanță (prima instanță erau comitetele locale) și alcătuind definitiv tablourile de improprietărire, ce se întîmplă în cazul cînd generalul de brigadă eventual ar reforma hotărîrea lor? Sînt în această dispozițiune o mulțime de incongruități: Autorități civile instituite pentru o anumită operațiune ocupîndu-se cu chestiuni militare și uneori străine de această operațiune. Funcționari civili subordonați și cenzurați de militari, hotărîri definitive cu apel, etc. Comitetele de improprietărire nu trebuiau să se ocupe de asemenea chestiuni. Dacă era nevoe pentru improprietărire a se ști situația militară, trebuia ca ea să fi fost clarificată în prealabil de autoritățile militare. Ce au făcut anul trecut ofițerii delegați în acest scop? Pentruce s'au anulat lucrările lor pentru care s'au cheltuit sume enorme?

Preocupat mai mult cu selecționarea bunilor combatanți, legiuitorul a uitat să adauge sau n'a insistat suficient asupra altor condi-

țiuni mai importante. Astfel nu s'a pus condiția naționalității pentru împroprietărire, spre a se pune de acord legea cu constituția.

Așa după cum e redactată legea, rezultă că toți sătenii agricultori, indiferent naționalitatea, au drept la împroprietărire, căci *ubi lex non distinguit nec nos distingere debemus.* Se poate concepe însă împroprietărirea străinilor cu care am fost în războiu, cînd chiar celace posedă ei le-a fost confiscat în folosul Romînilor ? Trebuia pe lingă aceasta să se adauge condiția domiciliului legal în comună de cel puțin 5 ani și reședința obișnuită în localitate în cea mai mare parte a anului, spre a nu se împroprietări străinii în dauna celor localnici.

Trebuia să se excludă dela împroprietărire cei care nu muncesc direct pămîntul ci prin alții, cei care nu s'au ocupat neconteníț cel puțin în ultimii doi ani cu agricultura, cei infirmi, cei prea bătrîni, etc.

O dispozițiune a legii care prevedem că va da naștere la multe greutăți și abuzuri cu ocazia punerii ei în aplicare, e acela a loturilor de complectare. Loturile nu se vor face egale, ci mergînd din jumătate în jumătate de hectar, astfel încît cu celace mai posedă sătenii, să aibă fiecare cîte 5 ha. In ce ordine se vor așeza pe teren aceste parcele de diverse mărimi și cum se vor repartiza sătenilor ! Ni se spune că se vor face parcele mai mici și egale, care apoi se vor trage la sorți spre a se înlătura arbitrariul și nemulțumirile, atribuindu-se fiecăruia un număr din aceste unități-parcele egale cu întinderea de care are nevoe pentru complectarea lotului de 5 ha. Acest sistem are însă marele dezavantaj că fracționează prea mult proprietatea și așa destul de îmbucătățită. Proprietatea țărănească s'a pulverizat în așa hal, că pe alocuri s'a transformat în niște curele de pămînt așa de late că dacă proprietarul se culcă deacurmezișul riscă să-i ia vecinii pălăria și ghetele. Pericolul pulverizării solului e tot așa de grav cași acel al concentrațiunii subt formă de latifundii în mînile marilor proprietari.

Pentru a remedia la acest rău și în acelaș timp pentru o mai bună împărțire, propunem ca să se introducă cu ocazia împroprietăririi sistemul remembrării parcelelor sau al comasării. Această măsură numită în Germania Arrondirung, foarte mult recomandată de economiști, e greu de executat printr'un schimb făcut à l'amiable, dat fiind spiritul neîncrezător și individualist al țăranului. Deaceia în Germania, Austria și Elveția, ea a fost impusă de autoritatea publică printr'o lege care autoriză comunele să procedeze la înfăptuirea ei cînd majoritatea proprietarilor o cer. Operațiunea are numai avantajii pe care e inutil a le mai arăta și nu se poate ocaziune mai prielnică pentru realizarea ei la noi decît împroprietărirea. Toți cei chemați la împroprietărire să fie obligați subt sancțiunea excluderii, să pună în comun bucățile de teren cultivabil ce posedă și întreaga masă să se dividă apoi în parcele egale după un plan nou. Bine-înțeles că fiecare ar avea de plătit la Stat numai porțiunea cu care i s'a complectat lotul său. Pămînturile de calități superioare vor putea fi împărțite separat, astfel încît să ia deopotrivă parte toți cei în drept. Regretăm că această măsură nu s'a luat pînă acum și cerem ca ea să se ia cel puțin acuma, cît timp încă nu e prea tîrziu.

Insuficiența și defectele legilor de care ne ocupăm sînt încă agravate și prin modul lor de aplicare. Operațiunea împroprietăririi, care în mod logic trebuia să urmeze după acea a exproprierii, se face concomitent cu aceasta, care din cauze neexplicabile a întîrziat peste

măsură. In unele părți, în care țăranii au fost împroprietăriți de fapt, nu știu încă ce au de plătit pentru loturile ce li s'a dat. Și după cîte s'a putut cetii prin ziare, sînt unele comisiuni care fixează indemnizațiuni exorbitante, peste maximul stabilit de lege. In asemenea condițiuni se poate zice și despre împroprietărire că e silită cași exproprierea.

O altă dificultate la împroprietărire e că moșiile, exceptînd cîteva, nu sînt măsurate de inginerii oficiali; iar planurile sumare, care s'au făcut pentru unele cu ocazia exproprierii, fiind cu dosarele înaintea comisiunelor centrale de expropriere, nu pot fi utilizate de comitetele de împroprietărire care lucrează astfel pe dibuite.

Greutatea cea mai mare va fi însă cînd se va face împroprietărirea pe teren la moșiile nemăsurate și neparcelate de Serviciul Cadastrului. Măsurătoarea tuturor moșiilor va dura încă vre-o zece ani, iar pînă atunci se va face o împărțeală și deci împroprietărire provizorie plină de neajunsuri. Recunoaștem însă că altfel nu se poate.

Cu ocazia votării legii agrare cerem să se prevadă oarecare măsuri pentru a se asigura o bună cultură a pămînturilor, mergîndu-se chiar pînă la exproprierea celor împroprietăriți, care, exceptîndu-se cazurile de forță majoră, nu-și vor fi cultivat singuri pămîntul.

Statul care a dat pămîntul și care suportă o parte din prețul lui, va trebui să-și atribue un drept de control sau de suveranitate, celace jurisconsulții de altă dată numeau domeniul eminent asupra pămîntului, pentru a putea cere socoteală proprietarilor de modul cum își îndeplinesc această funcție socială, care o constitue dreptul de proprietate și pentru a se evita o distrugere sau împuținare a bogăției naționale și o scumpire a vieții. Legea noastră civilă care e prea inspirată de vechiul spirit quiritar, va trebui de asemenea modificată în acest senz.

In fine principiul inalienabilității va trebui extins la toate terenurile rurale astfel încît acestea să nu se mai poată transmite decît la țărani sau la acei care muncesc direct pămîntul. „Muncitorilor, pămîntul"—aceasta să fie deviza reformei.

N. Negru

Cronica științifică

Mișcarea Browniană

Ideia unei structuri discontinue a materiei este veche. Cu 500 de ani înainte de Hristos filozofii Leucipp, "Democrit din Abdera și Moschus din Sidon au imaginat că materia este formată din atomi indivizibili și eterni, care se mișcă în vidul infinit. Epicur scria lui Herodot că există două feluri de corpuri: corpuri compuse și elemente, care sînt indivizibile și într'o mișcare perpetuă, înlănțuindu-se între ele pentru a forma corpurile.

Doctrină asemănătoare găsim în poemul lui Lucrețiu precum și în ideile lui Descartes și Leibnitz.

Cu toate acestea moleculele și atomii, precum și mișcările lor, scapă simțurilor și controlului nostru exprimental și mulți oameni eminenți au afirmat că *atomismul* nu e decît o doctrină falșă, pe care savanții s'o lese pe sama filozofilor."

Astăzi grație studiului *Mișcării Browniene*, făcut de Siedentopf și Einstein și în mod exprimental de tînărul profesor dela Sorbona Jean Perrin — „agitația și existența moleculară a devenit o realitate". **

Pela anul 1827, botanistul englez Brown examinînd la microscop niște particule solide în suspensie într'un lichid observă că ele erau animate de o mișcare dezordonată și fără încetare, fiecare particulă suindu-se în sus, scoborîndu-se în jos, alergînd la dreapta, la stînga fără vre-o tendință de a se repauza.

Observația lui Brown n'a interesat nici pe naturaliști, nici pe fizicieni, care credeau poate inutil să caute legile hazardului, în virtutea ideii preconcepute și falșe că hazardul n'are lege, iar alții au atribuit acestei mișcări fie convecțiunii calorice, fie trepidațiilor transmise lichidului observat la microscop.

Această mișcare dezordonată a particulelor în apă, a fost numită *Mișcarea Browniană* și nu se mai vorbi de ea până la 1880 cînd Gony reluă studiul și arătă, că mișcarea Browniană nu-i datorită tre-

* I. Becquerel, Les preuves de l'existence des atomes et des molecules, 1913.

** S. Perrin, Les preuves de la réalité moleculaire, 1913.

pidațiilor, căci ea subsistă noaptea cași ziua, la munte cași la șes, în casă cași pe stradă sau în căruță.

Nu e datorită convecțiunii calorice, produse în masa lichidului prin diferență de temperatură, căci convecțiunea antrenează un mare număr de particule, pe cînd în mișcarea Bowniană este independență absolută între mișcările particulelor vecine.

Nici lumina nu intervine, căci se poate face luminatul de 1000 ori mai slab și mișcarea nu se schimbă.

Intr'un fluid dat, mărimea granulelor are importanță și agitația e cu atît mai mare, cu cît particulele sînt mai mici, și două particule de aceiași mărime se mișcă la fel, indiferent de substanța din care sînt formate și de densitate (Jevein, Ramsay, Gony).

Acest fenomen are loc și la alte lichide și în gaze, și agitația este mai puternică cu cît fluidul este mai puțin viscos (Bodoszewski-Zsygmondy).

Caracterul cel mai curios este *veșnicia* acestei mișcări.

In celule închise pentru a se evita evaporarea, se poate observa fenomenul mai multe zile, luni și chiar ani.

Așa se manifestă în incluziunile lichide, închise în cristalii de quarț de mii și mii de ani.

Toate acestea caractere au făcut pe Wiener să conchidă că agitația n'are origină în particule, nici într'o cauză exterioară lichidului, ci trebue atribuită mișcărilor interne, caracteristice stării fluide.

Deci *un fluid în echilibru* este în repaus aparent, și acest repaus nu este decît o iluzie datorită imperfecției simțurilor noastre, și corespunde în realitate unui *regim de violente agitații dezordonate*.

Tocmai această concepție a suggerat ipotezele moleculare și mișcarea Browniană pare a da confirmare, după cum vom vedea mai departe.

Perrin începe un studiu metodic a mișcării browniane.

Greutatea consta în a căpăta granule de aceiași mărime și el a obținut asemenea granule punînd la mașini centrufuge — analoage cu acele pentru ales untul — emulsiile pe care le dădeau două rășini: masticul și gomme-gutte în apă. După o serie de operații, care au durat cîteva luni, a putut obține granule de mărimea voită de el.

Punînd aceste emulsii în apă și observîndu-le la microscop, atunci granulele de „gomme-gutte", deși au densitatea mai mare ca apa, nu cad la fund ci se împrăștie în tot lichidul, stabilindu-se o stare de echilibru și, deși particulele sînt în continuă mișcare, într'o porțiune determinată numărul lor rămîne constant cași populația fixă a unui oraș unde numărul celor care esă, este compensat prin numărul celor care intră.

Putem cerceta repartiția granulelor în înălțime cu ajutorul unui microscop destul de măritor așa că aparatul, pus la punct, să nu arăte decît o porțiune de lichid a cărui grosime să nu fie mai mare decît unul sau doi microni — (1μ, — 0,001 m.m.) și ridicînd corpul microscopului cu un șurub micrometric, se văd defilînd înaintea ochilor păturile suprapuse din lichid, dela fund și până la suprafață.

In acest caz se constată că numărul granulelor scade cu cît ne apropiem de suprafața emulsiei.

Intr'una din experiențele lui Perrin, granulele de gomme-gutte erau sferice cu diametrul de 0,4 microni în suspensie în apă într'o mică țeavă cilindrică de sticlă cu fundul orizontal așezat pe platina microscopului, înălțimea totală a lichidului fiind de 100 microni, adică

0,1 milimetri. Cînd echilibrul a fost atins, se observă în pătura dela fund spre exemplu 100 de granule, dacă se ridică corpul microscopului, ca să se observe o suprafaţă în care numărul granulelor să fie 50, se constată că ridicarea a fost de 28 microni.

Acum dacă se vizează o altă secţiune situată cu 28 microni mai sus ca precedenta, se constată numai 25 de granule. Deci în fiecare 28 microni, numărul granulelor scade pe jumătate.

Cum se explică acest fapt?

Să facem apel la teoria cinetică şi să ne închipuim că atmosfera pămîntească ar fi alcătuită numai din azot. *

După teoria cinetică, o masă gazoasă este alcătuită din molecule foarte mici la care li s'a putut măsura greutatea. Pentru a ne face o idee de mărimea lor, vom spune că într'un gram de azot sînt tot atîtea molecule cîte grame sînt într'un cub plin cu apă, cu latura de 293 de Km. (87472400100000000000000 molecule).

Într'un milimetru cub de azot la temperatura şi presiunea ordinară sînt *30 milioane de miliarde* de molecule şi, cu toate că sînt aşa de numeroase, sînt atît de mici încît nu se ating, intervalul între două molecule fiind de 120 ori diametrul lor. **

Aceste molecule sînt animate de o mişcare veşnică, foarte variată în direcţie şi mărime. După calculele făcute, iuţeala lor mijlocie pare a fi cam de 500 metri pe secundă, dar nu înseamnă că o moleculă parcurge chiar 500 metri căci, în timp de o secundă, fiecare moleculă este lovită de 5 miliarde de ori de alte molecule şi trimisă în alte direcţii.

Această agitaţie vertiginoasă care se ascunde sub calmul aparent al unui gaz în echilibru, ne permite să explicăm toate proprietăţile gazelor şi în special presiunea pe care o exercită.

Dacă mercurul într'un barometru se ridică la 76 c.m. înălţime, apoi această ridicare este datorită loviturilor pe care le dau vre-o 350 de miliarde de molecule pe fiecare milimetru de suprafaţă a mercurului.

Dacă ne suim cu un balon în sus, un barometru ne va arăta, cînd vom ajunge la 5540 metri, o presiune numai pe jumătate, ce se explică în teoria cinetică prin aceia că gazul este de două ori mai rar, deci numărul moleculelor de două ori mai mic—ceiace revine la faptul că loviturile date suprafeţei mercurului barometrului sînt de două ori mai puţine.

Dacă ne urcăm cu încă 5540 metri, se constată o nouă scădere a presiunii la jumătate din ce era în prima urcare. Ori acestui lucru, punîndu-l în legătură cu experienţele lui Perrin, îi găsim o asemănare. Atît în atmosferă cît şi în atmosfera artificială creată de Perrin, avem o lege de scădere a numărului moleculelor de gaz şi a particulelor din emulsie.

5540 metri de azot joacă acelaşi rol caşi 28 microni de emulsie, adică atmosfera de gomme-gutte se rarifează de 208 milioane *** de ori mai repede ca cea de azot şi explicaţia acestui fapt nu poate fi decît că particulele de emulsie sînt de 208 milioane ori mai mari ca moleculele de gaz.

---

* Houllevigue. La matière.—Le mouvement brownien.

** ibidem.

*** $\frac{5540\ m.}{28\ \mu} = 208000000.$

Dacă calculele ne vor duce la acest rezultat, atunci teoria cinetică este demonstrată experimental.

Ce mare i-a fost emoţia lui Perrin cînd calculele, în limitele erorilor admise, l-au condus la rezultatul dorit.

Înadevăr, prin calcul se determină greutatea moleculară a azotului, iar experimental el a determinat greutatea granulelor de gomme-gutte—8,25 milionimi de milionimi de miligram—şi, luînd raportul între această greutate şi aceia calculată pentru azot, a găsit tocmai 208 milioane.

Teoria cinetică eşă triumfătoare din aceste cercetări.

Din punct de vedere a agitaţiei nu-i nici-o deosebire între moleculele de azot care ar putea fi dezolvite în apă şi granulele de gomme-gutte.

O emulsie este o *atmosferă* grea în miniatură sau mai bine zis o atmosferă cu *molecule uriaşe.*

Această concordanţă nu poate să lese nici-o îndoială asupra originii mişcării browniene, şi *„e foarte greu de a nega realitatea obiectivă a moleculelor, pe care mişcarea browniană ne-o face vizibilă.* *

Dar experienţele lui Perrin prezintă încă un interes mare, căci ne dă posibilitatea de a evalua mărimele moleculelor şi cifrele găsite de el sînt în concordanţă cu cifrele găsite pe alte căi. Această precizie e o mare minune pentru fizică şi nu ştiu ce ar mai crede azi Voltaire, care acuză pe fizicienii din timpul lui că *„cîntăresc ouă de muscă cu balanţă de pînză de păianjen"*.

Mişcarea browniană nu-i limitată numai la particule mici. Perrin a realizat granule mari de gomme-gutte pe care le-a pus într'o soluţie de uree şi a obţinut aceleaşi rezultate caşi cu particulele mici.

Atunci ne putem întreba: oare mişcarea browniană nu lucrează asupra tuturor corpurilor?

Calculul indică că o bilă de oţel cu diametrul de un milimetru implîntată în apă sufere deplasări din cauza loviturilor moleculare, care pot avea un micron amplitudine, mişcări care nu sînt accesibile pentru mijloacele noastre de cercetare, dar calculul dă o valoare medie şi s'ar putea fi deplasări şi mai mari, chiar vizibile cu ochii liberi, însă ele sînt cu atît mai rari, cu cît sînt mai diferite de valoare medie.

E posibil ca o deplasare vizibilă să nu se producă decît odată la un milion de ani, atunci cînd hazardul care prezidează mişcările moleculare ar coordona toate loviturile îndreptîndu-le numai de o parte a bilei.

Dacă am vedea într'o zi o bilă de oţel aşezată pe o farfurie sărind în aer fără nici-o intervenţie exterioară, acest fapt să nu ne surprindă, el trebuia să se producă într'o zi sau într'alta.

Ca să vedem o cărămidă de un chilogram, suspendată de o frînghie, ridicîndu-se în sus din cauza mişcării browniene, ne-ar trebui să aşteptăm un timp atît de mare în cît durata perioadei timpurilor geologice şi chiar a Universului nostru stelar să fie neglijabilă. **

Am văzut că mişcarea browniană este *spontană şi veşnică*; asemenea, în lumea infiniţilor mari, astrele nu cunosc repaus şi e-

---

* I. Perrin, Les atomes.—Le mouvement brownien.

** Superior duratei de $10^{10^{10}}$ ani.—Perrin, Les atomes.

voluiază continu; atunci cu drept cuvînt ne întrebăm cum un *perpetuum mobile* poate exista în lumea infiniților mari și mici și nu și în mediul intermediar?

Maxwell a imaginat un recipient plin cu un gaz și separat în două compartimente A și B printr'un părete ce posedă o deschidere atît cît poate trece o moleculă și acolo el așează un drăcușor cu un capac care lasă să treacă moleculele ce merg dela A la B și interzice trecerea celor ce merg în sens contrar. Prin simplu joc al capacului, care nu cere nici-o sforțare, moleculele se adună în B și se răresc în A, așa că formează o diferență de presiune ce poate fi utilizată să miște un piston și să obținem astfel lucru mecanic în mod gratuit.

Singurul păcat că acești drăcușori ai lui Maxwell nu există și în acest caz trebue să recunoaștem că *perpetuum mobile* nu poate avea vre-o rațiune în științele de observație.

Ar fi foarte comod ca, bazați pe mișcarea browniană, să așteptăm ca pietrele să se ridice singure pentru a ni se clădi locuințele.

Imposibilitatea mișcării perpetue subsistă *„ca un adevăr practic"*. Nu putem realiza nici-o mașină care să meargă la nesfîrșit, fără a-i da noi vre-o energie exterioară, pentrucă noi nu sîntem în stare să obținem ceiace natura a realizat în lumea aștrilor și a atomilor, și pe de altă parte nu vedem modul practic cum am putea utiliza energia ce intră în joc în *mișcările* moleculare.

C. V. Gheorghiu

MISCELLANEA

Alte vremuri

Intr'o revistă din Paris se făceau mai deunăzi cîteva constatări triste, relativ la cultura franceză de astăzi, care se reduc toate la concluzia că în Franța interesul pentru *idei* este scăzut.

Scriitorul francez are dreptate. In adevăr, după perioada cea mare a pozitivismului filozofic din timpul imperiului al doilea, continuat de pozitivismul psihologic — cînd și literatura (naturalistă în prima fază, psihologică în a doua) are ca principiu sau ca armatură cugetarea,—urmează în toate domeniile impresionismul. Iar un filozof și-a pus toată puterea și dibăcia cugetării să dovedească inferioritatea și sterilitatea cugetării, în comparație cu intuiția.

Cultura noastră fiind determinată de cultura franceză, vom observa la noi o evoluție asemănătoare, dacă nu chiar identică.

In acea epocă a culturii și literaturii romîne, care începe la 1880, am avut cugetătorii noștri în știință, în filozofie, în politică, în critică, etc.: Conta, Xenopol, Lambrior, Panu, Gherea și alții,— și bine-înțeles Maiorescu, care își continua o activitate începută mai dinainte. Am avut mișcarea de idei a Junimii, a Contemporanului, etc.

Literatura acelei vremi, întreagă, poartă această pecetie. Opera lui Eminescu, a lui Caragiale, a lui Vlahuță, a lui Delavrancea și a tuturor contemporanilor, este în mare parte o literatură de idei, de probleme.

Ideia, în opera lor, are uneori tot atîta importanță cît și *creația*.

A venit mai pe urmă, după 1900, o literatură în care ideia a fost oarecum înlocuită de sentiment, de impulsie, de viziunea nemijlocită. O literatură în care elementul creație predomina elementul intelectual.

In vremea aceasta, gîndirea a început să fie atacată—taxată cu termenul de raționalism, în înțeles peiorativ.

Filozofia din poeziile lui Eminescu a început să fie depreciată. Mai mult, a început să fie socotită ca o pată pe creația lui. Maiorescu a început să fie prețuit pentru conservatismul politic din opera sa, mai mult decît pentru concepția sa estetică. G. Panu a început să fie tratat ca un biet stilist neglijent—atîta se mai pricepe din el. Conta a fost uitat, Gherea nesocotit.

Ca aspect general al culturii noastre am văzut atunci — la cei serioși — disprețul ideii și cultul faptelor. La ceilalți — nimic. Documentul, — *faptul* — a devenit idealul istoriei și al prozei literare.

Mai pe urmă, în ultimii ani dinainte de războiu, a început un curent protivnic faptelor — dar nu în favoarea ideii. În locul ideii de odinioară, în locul faptului din prezent, s'a preconizat primatul senzației și al impresiei. Nici idei, nici fapte. Senzații și impresii.

Scriitorul dela 1880 își învesmînta concepția în imagini. Scriitorul dela 1900 reda lumea, ca atare, prin imagini. Scriitorul care voia să reprezinte ultimul cuvînt în literatură înainte de războiu, încerca să-și redee prin imagini impresia realității.

Toate școlile literare sînt legitime, cînd sînt produse naturale, adică sincere. Toate au avantajele și scăderile lor. Dar, s'o spunem în treacăt, nu toate au aceiași valoare.

Și dacă este un semn de incomprehensiune a nega legitimitatea unei școli literare, apoi este cu atît mai de neînțeles atitudinea celor ce se ridică împotriva literaturii de probleme, căci parcă tot gîndirea este ceiace constitue noblețea speciei umane — instrumentul cu care urmașul antropoidului a ajuns să domine natura și să descopere misterele spațiilor infinite.

Dar deprecierea gîndirii în literatură este numai o consecință a deprecierii ei în cultura generală a unei țări. Din acest punct de vedere faptul este îngrijitor. Deprecierea ideii în literatură e răsplătită prin unele calități pe care nu le au alte școli literare. (O *școală* literară este exclusivă prin natura ei; numai Shakespeare și Goethe sînt complecți — și încă!) Cînd este însă vorba de genurile care au prin definiție ca obiect și ca forță creatoare gîndirea, atunci rezultatul este lamentabil.

Și, din acest punct de vedere, astăzi sîntem mai jos nu numai de splendida epocă a intelectualismului din preajma lui 1880, ci, poate, de orice epocă a culturii noastre.

Doleanțele scriitorului francez, de care vorbeam mai sus, ni le putem însuși cu totul.

„Cultura franceză în Romînia"

Subt titlul acesta, d. Ch. Drouhet, profesor de istoria literaturii franceze la Universitatea din București, publică un interesant articol în *La Minerve Française* din 15 Octombrie 1920.

D. Drouhet este cunoscut publicului romînesc, și în special cetitorilor „Vieții Romînești", prin cuprinzătoarele d-sale studii despre influența franceză asupra teatrului lui Alecsandri și despre influența lui Victor Hugo asupra aceluiași scriitor romîn.

Articolul din *La Minerve Française*, menit să facă cunoscută străinătății o pagină însemnată din istoria noastră, conține, scurt și concentrat, tot ce s'a spus pînă acum asupra problemei, precum și rezultatul propriilor d-sale cercetări.

Nu este aici locul să rezumăm paginile substanțiale ale d-lui Drouhet, cu atît mai mult cu cît credem că d-sa își va tipări cîndva acest articol și în romînește — de pildă atunci cînd va aduna în volum studiile d-sale în legătură cu istoria literaturii romîne.

Basarabia

Alipirea Basarabiei la Regat a fost recunoscută oficial de către Aliați. S'o spunem drept, greutățile și tergiversările la care am asistat, pînă să vedem îndeplinită această formalitate, ni s'au părut cel puțin curioase, căci — există oare vre-o altă „desanexiune" mai legitimă, mai dreaptă, mai sfîntă, decît retrocedarea acestei jumătăți a Moldovei (în care sînt chiar jumătățile unor sate de dincoace de Prut, de pildă Ungheni-*ruși* (!), ca să cităm numai un caz cunoscut de toată lumea)? Dar recunoașterea oficială a alipirii Basarabiei a fost însoțită de un mic cadou subt forma unui cuiu străin în casă: Tratatul viitor cu Rusia în privința minorităților din Basarabia. Ne întrebăm: Mai este vre-un aliat, vre-un tovarăș de războiu al nostru, care să fi fost obligat la un asemenea angajament față de vecinul dela care și-a luat înapoi provincia răpită? Chiar cînd asupra acelei provincii nu avea nici pedeparte drepturile (istorice, etnice, *morale*) pe care le avem noi asupra Basarabiei?

Dar ceiace este mai important în afacerea aceasta, este că „cuiul străin", de care vorbeam, nu e numai o deșartă și banală figură de stil. Prin concesia — dacă nu ivitarea — făcută Rusiei de a se amesteca în trebile noastre, această țară bolducașă va avea un motiv îndreptățit să ne facă tot răul ce va dori să ni-l facă. Va avea pretextul, va avea punctul inițial, furnizat gata, de unde să înceapă cu noi *discuții*, din care numai Dumnezeu știe ce poate să iasă.

Căci, trebue de avut în vedere, că la actul oficial al retrocedării Basarabiei, Rusia n'a asistat. Iscălitura ei n'o avem (Și ce e o iscălitură pentru ea, în cazul pornirii ei de expansiune spre Constantinopol? Lucru prevăzut depe acuma de toată lumea, chiar și din oficialitatea noastră... Valoarea iscăliturilor ei, noi o știm dela 1877. Și vom adăuga că în privința Basarabiei, care-i stă în cale spre Sud, ar trebui să ne îngrijim, chiar dacă niciodată Basarabia n'ar fi fost a Rusiei. La 1812 nu fusese niciodată a ei...) Mai mult; toate partidele rusești, dela emigrații țariști pînă la bolșevici, au protestat împotriva actului dela Paris... Polonia, chipurile, e recunoscută de toții Rușii — și asta n'o împedică să se îngrijească de viitor.

Însfîrșit, nu trebuesc multe considerații ca să pricepem că vom avea nevoe în viitor de o anume politică adaptată primejdiei rusești, — dacă lumea rămîne organizată ca pînă azi, dacă sistemul imperialist, constelațiile de alianțe, rezolvarea diferendelor prin războiu etc. nu sînt înlocuite printr'o adevărată Societate a Națiunilor, etc.

A fost vorba un moment de Mica-Antantă. Putea ea oare să se măsoare cu o Rusie viitoare de 150.000.000? Iar Jugo-Slavia și Ceho-Slovacia, țări nu numai slave, dar cu profundă simpatie pentru Rusia, — aveau ele oare să ia arma, la nevoe, contra Rusiei?

Nouă ne trebue un sprijin formidabil, o putere ca a Angliei de pildă, care să aibă, *ea*, interes ca integritatea noastră să rămînă intangibilă.

Din fericire, problema nu e așa de urgentă. Va mai trece mult pînă un Wrangel oarecare, atît de simpatizat în unele cercuri ale noastre, să reconstitue acea Rusie, care să aibă destulă liniște și putere ca să-și poată întinde ghiara asupra noastră.

Semen Iușchevici.

D. Semen Iușchevici este unul din cei mai talentați scriitori ruși din ultima generație. Opera sa este tradusă în mai multe limbi. În

momentul de față una din lucrările sale dramatice, *Foamea*, se joacă cu un succes răsunător în Statele-Unite.

Refugiat din Republica Sovietelor, și în drum spre Apus, d. Iușchevici ne-a făcut onoarea să ne viziteze. Cu aceasă ocazie ne-a cedat o sumă din lucrările sale inedite, care vor apărea, așa dar, pentru prima oară, în „Viața Romînească".

Incepem în No. acesta cu schița dramatică *Patimi*. Vor urma și alte bucăți printre care al treilea roman din seria *Leon Drey*. Celelalte două părți — făcînd, cași partea a treia, fiecare un tot independent—au produs mult zgomot la apariția lor.

Scrierile acestea ale d-lui Inșchevici, pe lîngă valoarea lor, mai au și importanța că oglindesc senzibilitatea unui scriitor care a trăit în haosul rusesc, unde le-a conceput.

Versiunea în romînește, după manuscrisele originale, este făcută de dl. A. Frunză, profesor, scriitor și autorul gramaticei comparative ruso-romîne pentru uzul intelectualilor din Basarabia.

Pentru cultură.

Nevoia de cultură, decît mai multă cultură, pentru orice popor, nu mai are nevoe de argumentare. Cu atît mai puțin nevoia de cultură pentru un popor rămas pe o treaptă inferioară a civilizației europene.

Și abia ar necesita vre-o argumentare nevoia, și *mai imperioasă*, de cultură pentru un popor care, grație formelor nouă politice și reformelor economice, este chemat să aibă un rol important în stat și pentru un popor care, prin întregirea lui, este chemat să joace un rol remarcabil în „concertul european".

Poate ar fi mai mult de insistat asupra considerației că, în cuprinsul țării noastre găsindu-se atîtea „minorități" care, prin limba lor, participă la culturi superioare,—nimic nu e, nu trebue să fie pentru noi mai urgent, decît intensificarea propriei noastre culturi.

Dar realitatea e atît de tristă! Și nu vorbim de „condițiile subiective", ca să întrebuințăm un termen cunoscut din alt domeniu de preocupări. Vorbim numai de *condițiile materiale*,—în termeni prozaici: de hîrtie, de tipar, de cerneală, de serviciul poștal. Hîrtia, cerneala și tiparul—le cunosc, din nefericire, cetitorii! Dar ei nu știu greutățile traficului poștal.

Toată lumea a auzit de sistemul compensațiilor în tranzacțiile comerciale internaționale. Dai grîu, popușoi, petrol, etc. și capeți produse industriale străine. Intrebăm: Nu ar merita cultura națională (pentru care am adus mai sus o duzină de argumente) să i se pună la îndămînă cerneală și hîrtie bună—și mai eftină—în schimbul produselor noastre, care, acuma, se dau pentru obiecte, desigur utile, dar nu indispensabile.

Și, dacă parfumurile, pudra și șampania sînt lucruri de prima necesitate, nu s'ar putea socoti ca atare și cărțile?

Editura „Viața Romînească".

Cărțile anunțate într'un număr precedent ca apărute și care nu s'au putut pune în vînzare din cauza sezonului școlar, au fost puse însfirșit la îndămîna publicului. De atunci au mai apărut următoarele:

Floarea Pămîntului, versuri de d. Demostene Botez, unul din

puținii scriitori care s'au afirmat dela războiu încoace și care este un poet în toată puterea cuvîntului.

Oameni și vremuri, schițe și nuvele de d. I. I. Mironescu, în care observația minuțioasă și uneori crudă este fericit îmbinată cu duioșia și cu humorul.

Cîntecul Deșertăciunii, sonete și „romanțe libere" de M. Codreanu, poetul lapidar și elegant, maestrul sonetului romîn.

Ion, roman în două volume, de Liviu Rebreanu,—un roman în adevărata accepțiune a cuvîntului, de o însemnătate hotărîtoare în evoluția acestui gen în literatura noastră.

Urmările economice ale păcii, de J. M. Keynes, (traducere) operă despre care fostul prim-ministru al Angliei Asquith a spus că e cel mai mare eveniment după războiu. Volumul are o prefață scrisă de autor anume pentru ediția romînească.

Oamenii în războiu, de Andreas Latzko (traducere), o serie de nuvele, — una din cele mai impresionante opere literare din cîte s'au scris în urma marelui războiu.

Lacrimi călătoare de Romulus Cioflec,—o serie de schițe și nuvele cu subiecte luate din viața din Ardeal, în care găsim discreția, duioșia și acea atitudine serioasă în fața vieții, caracteristice celor mai buni scriitori de peste munți.

Pentru autori

Din cauza enormei abundențe de manuscrise, ne este cu neputință să publicăm articolele altfel decît în ordinea în care le-am primit. Dela acest principiu nu ne abatem decît atunci cînd un articol, tratînd o chestie de actualitate, nu ar putea fi amînat fără prejudițiu,—sau atunci cînd, constrînși de necesitatea de a oferi cetitorilor cu fiecare număr un sumar variat,—trebue să tipărim un articol venit mai în urmă, înaintea altuia mai vechiu.

*

Rugăm din nou pe toți cei ce ne trimit manuscrise, să nu le mai însoțească de timbre poștale pentru răspuns. Repetăm iarăși că nu putem răspunde nimănui din lipsă de timp.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Andrei Braniște, *Suflet de femee*, nuvele și schițe, Editura Socec, Prețul 8.50.

Literatura, muzica și arta plastică, n'au putut da nimănui prin ele însele mijloacele de trai, în țara noastră. Și aceasta fiindcă prin forța împrejurărilor avem un *Stat*, dar nu avem o *Societate*, care să se fi dezvoltat treptat după aptitudinile rasei. (Observația e a lui Caragiale). Arta la noi s'a creat, nu fiindcă a fost impusă de cerințele sufletești măcar ale unei *clase sociale, ci din imbolduri individuale, izolate, care se manifestau în afară de orice preocupare generală de artă.*

De altfel și-acum încă muncitorii pe-aceste tărîmuri ale artei sînt priviți de majoritatea societății noastre cu compătimire, cu dispreț. Și-acum artistul pe orice domeniu, dacă nu e lăutar, e un nebun care are colocvii suspecte cu diavolul. E privit drept rudă de-aproape cu scamatorul dela panoramă și cu boscarul.

Mizeria aceasta intelectuală continuă și după războiu. Ignoranța nu moare în asemenea catastrofe, ci din contra s'a afirmat spiritul practic, cinic și crud, tot așa de puțin propice artei.

În afară de arta plastică menită să răscumpere subt această formă averile îmbogățiților de războiu, muzica înseamnă ca artă o nenorocire pentru cel care o face, dacă nu vrea să facă din ea meserie, iar literatura deocamdată a rămas cea din urmă din punctul acesta de vedere.

Literatul ca să scape de spectrul mizeriei, ca să nu devie contopist, și ca să dea lumii aparența că face și ceva serios, scrie la gazetă, devine gazetar, și scrie despre orice și oricît, pierzînd și nuanța și noțiunea cuvintelor.

D. Andrei Braniște a găsit, în tinerețea și'n avîntul său, energia ca printre articolele de ziar și cronicele zilnice, să scoată un volum de nuvele și schițe care să'nsemne orele lui de reculegere, de viață sufletească și de activitate artistică.

Acest prim volum al D-lui Braniște cuprinde 14 schițe, din care majoritatea tratează subiecte în care psihologia femeii formează miezul. Obișnuit, spiritele care sînt astfel alcătuite încît au tăria să se arunce'n literatură, încep cu versuri. Ele sînt mai adequate entuziasmului prim și mai bune conducătoare a căldurii sufletești. A te deda literaturii este un gest izvorît din armonia sau dezarmonia interioară, și poezia este mai propice acestor prime manifestări subiective.

Proza cere mai multă maturitate. O poezie dacă nu conține nimic, rămîne forma care poate da o aparență de ceva. Proza însă trebue să aibă ceva deosebit în esența ei, fiindcă altfel nu poate exista.

D. Braniște trece cu acest prim volum peste această dificultate a genului. D-sa are, cu toată tinerețea, obiectivitatea unui bun nuvelist, simțul proporției, stilul limpede și ales, dialogul viu și real.

D. Braniște îmbină într'o proporție fericită dramatismul de acțiune al nuvelelor sale, cu dramatismul psihologic al eroilor. Toate bucățile D-sale, deși au o acțiune dramatică prin care captivează și menține atenția cetitorului, au un fond de psihologie determinantă a

acțiunii, care le dă valoarea lor literară. Cu un simț deosebit, D. Braniște știe să dozeze această împletitură, și mai ales știe să se ferească de a face psihologie teoretică, făcînd să apară toată acțiunea sufletească din acțiunea reală.

D. Braniște scrie nuvele, cu sobrietate, concentrat și dens. Nu face literaturism nici analiză de laborator psihic. Deaceia se cetește cu plăcere, cu interes.

În stilul D-lui Braniște remarcăm mai ales dialogurile care sînt susținute cu vioiciune și natural, ceiace înseamnă o mare calitate pentru a reda viața unei nuvele, în genul în care scrie nuvela D-sa. În nuvele D. Braniște, ca autor, nu înțelege să fie un cugetător contemplativ, ci un regizor care pune'n acțiune. Treaba cetitorului să cugete și să'nvețe ce va crede, după temperament, din acțiune, ca un spectator meditativ în drumul dela teatru spre casă.

În nuvelistica românească așa de săracă în ultimul timp, D. Braniște nu este numai o promisiune, ci o realitate.

D-sa însă face rău că se hazardează și tratează în unele nuvele, medii sociale și oameni pe care nu-i poate cunoaște îndeajuns.

Nuvelele ca „Despărțire", „Vinovată", „Mărgelele", păcătuesc prin cuvinte prea brutale și ordinare care singure nu pot da mizeria morală a păturii sociale celei mai abjecte.

Necunoscînd bine mediul, și D. Braniște n'are de unde să-l cunoască, și nu credem să se fi ocupat special de asta, D-sa caută să redea și abjecția sufletească numai prin cuvinte brutale și triviale. Sîntem încă și în literatură într'un anumit stadiu de convenționalism în care anumite lucruri nu se spun.

Remarcăm nuvelele „O tresărire" și „Nesimțitorul" pentru subtilitatea sentimentelor din ele.

T. Z.

*
* *

Romain Rolland, *Clerambault*, histoire d'une conscience libre pendant la guerre, Paris, P. Ollendorff, 1920.

Paul Seippel a avut dreptate să observe că cetitorii lui Romain Rolland alcătuesc o mare familie morală. Nici unul dintre scriitorii contemporani n'a reușit să grupeze un număr mai mare de energii prietine, să le dea un senz comun, să le favorizeze conștiința unității de cultură a lumii moderne. N'a creat pentru aceasta opere grandioase și teribile. *Jean-Christophe*, care se desfășură totuși pe o dimensiune de zece volume, e o operă mai mult delicată și grațioasă. În această intimă galerie, figuri îndepărtate de aquarelă trăesc cu resemnare iluziunea vieții lor. Chiar cînd forțele oculte conspiră, tragedia rămîne benignă, căci dacă viața oamenilor se încovoae, ea are ceva din melancolia unui crin îndoit din tulpină. Romain Rolland își iubește personagiile; deaceia le conduce cu grijă și le jertfește cu caritate. Și fiindcă la darul acestei simpatii scriitorul își interesează personagiile, cetitorul îl întoarce omului. Ne obișnuim astfel să-l prețuim pe Romain Rolland și să-i acordăm încrederea noastră. Opera sa e un mediu perfect conductibil în care iubirea circulă liberă. În jurul ei se formează o mare familie morală.

Dar mai e ceva. Omul nu este numai esențial simpatic. El e și modest. Discutînd personalități și idei, Romain Rolland nu are accentul superior și emfatic al unui mare literator. Ghicim mai degrabă în dezbaterile sale grăunțele de umilință personală, acea specială căldură a vorbitorului care topește rigoarea afirmațiilor sale în neliniștile sufletului său cercetător. Și, întrucît preferințele îi merg hotărît către rezultatele marei lupte din care și morala și estetica și sociologia noastră trebuiau să se găsească refăcute, Romain Rolland nu vrea să-și împlinească opera fără consimțămîntul oamenilor. Ea se întemeie

ază pe o lărgime de spirit, pe o libertate de examen și critică ce alcătuesc gloria ei cea mai pură. Ea nu e deloc *manifestantă* ; ea nu vrea să constringă la convingeri fixe și favorizează numai o *disciplină generală*. Cu Romain Rolland, credem în expanziunea universală a vieții. Aceiași undă suitoare care desface mugurii în flori, îngădue și justifică libera manifestare a personalității omenești. Dar, încăodată, individualismul acesta nu e orgolios, căci personagiile îl pledează cu suferință și aspre contradicții de viață, iar scriitorul îl susține printr'un consult general al conștiinței moderne.

Și această conștiință îi dă dreptate. Entuziasmul său era o punte întinsă unei elite secătuite prin critică și filozofie și grav înstrăinată de viață. Reapropierea trebuia încercată prin latura intelectuală și abstractă. S'a creat atunci acea cultură panteistă a vremii noastre care solicită puterile active ale individului, dintr'o preferință mai mult metafizică și estetică. Care e poetul care, în ultimele decenii, n'a cîntat „forțele tumultoase", „viața nenumărată", „frumusețea de a trăi" ? In morală se preconizează libera desfășurare de forțe ; creațiunea artistică era indicată ca scopul vieții. Atunci războiul a izbucnit... și în fața sacrificiului de sînge tînăr și generos, intelectualitatea a luat o atitudine, apoi o alta. Cu o uimitoare spontaneitate, în toate țările lumii, s'a produs o întreagă literatură de un caracter cu totul particular. In nici-o epocă eroică nu s'a văzut o asemenea frenetică adorare a Morții, concepută ca un mister al vieții universale. In Sabatul acesta de distrugere se adora procesul esențial al lumii. S'a crezut într'un fel de consimțămînt mistic față de războiu. Adevărul e că misticismul acesta a evoluat repede într'un senz mai real. A fost un moment de caritate, o îndurerată simpatie cu suferința, care conținea depe atunci protestul surd împotriva cauzelor care o produceau. Era un omagiu pios și mai uman adus existenței. Cînd, însfîrșit, curentele socialiste au început să se afirme, intelectualitatea vremii a scos din nou strigătul de supremație al vieții și, în colaborarea socialistă, ea a văzut posibilitatea participării la acțiunea socială.

In acest moment trebue considerat *Clerambault*, eroul ultimei cărți a lui Romain Rolland. Ideile lui pot merge până la un punct alături de socialismul internaționalist. Același protest împotriva etatismului care e o subjugare a individului la exigențele unei entități abstracte și crude, statul („Crocodilul ascuns" al lui Taine). Nu era mai explicabil, se întreabă Romain Rolland, devotamentul oamenilor din Evul-Mediu pentru șefii lor ; raportul lor real, cu o ființă existentă, pe care o aveau, pe care o puteau înlătura ? Pentru a justifica aservirea aceasta se crează monștrii noi. „Nu e suficient a fi aservit. Trebue să devenim destul de stupizi pentru a dori această aservire". Și atunci sacrificiul ni se cere în numele Patriei, al Justiției, al Civilizației. Sînt cuvinte clamate cu egală putere din amîndouă taberele. Spiritul liber recunoaște însă același glas al instinctelor care, în vremea noastră, are nevoe și de o mizerabilă ideologie. El înlătură vălul acestei mistificări și descopere marea emulație de muncă, de cultură și de iubire care se revarsă peste granițe și le nesocotește. De aici începe însă o nouă dezbinare și Romain Rolland ne face să ghicim tristețele și pasivitățile viitoare ale lumii intelectuale. Căci în umanitarismul său e încă toată metafizica și toată estetica culturii generale din care derivă. E aceiași contemplare a fluxului universal de viață care circulă de-alungul istoriei și care își alege, ca organ de manifestare, individul liber și creator. Socialismul însă e o concepțiune politică, aplicată și realistă. In directivele sale poate fi topit elanul unei morale superioare, ea nu rămîne însă o morală pură și intelectualii se mențin în rezervă. In revoluția dela Nord, Clerambault vede vechea primejdie a „cufundării sufletului individual în prăpastia sufletului multitudinar". „După cum o victorie injustă aduce cu fatalitate răsplata injustă la rîndul ei, opresiunea capitalistă va atrage revoluția proletară care nu va fi mai puțin opresivă. E un lanț fără sfîrșit. E aici o

Dike de aramă pe care spiritul o recunoaște, pe care poate chiar să o venereze ca o lege a universului. Dar inima nu o primește. Inima nu vrea să i se supună. Misiunea ei e de a înfrînge legea războiului etern. Putea-va ea s'o facă ?... Cine știe ? Oricum, e limpede că speranța, că voința ei eșă din ordinea naturală. Misiunea ei e de ordin supranatural, și *religios*".

Umanitarismul intelectualilor rămîne încă o concepție impracticabilă. Rezultată din contemplarea universului, ea păstrează noblețea de atitudine a originii sale. Intelectualii, așa cum Romain Rolland îi înțelege, au funcțiunea specializată a conservării unui gînd îndepărtat și sacru. Acțiunea lor nu admite să modeleze decît în substanța infinitului.

Căci acestea sînt gîndurile pe care Romain Rolland le exprimă în *Clerambault*. Intriga e de-altfel simplă : e istoria unui poet quinquagenar, pacifist prin operă și temperament până la războiu, dar prins la începutul acestuia de toate frigurile și excesele de sentiment ale momentului. La vechea credință el se întoarce abia la moartea în luptă a fiului său, căci inteligența poetului e mai mult largă și primitoare decît ascuțită și sigură. Intoarcerea se produce însă cu puterea unei revelațiuni. Lucrează, întîlnește oamenii, se întreabă, se sbuciumă, aruncînd una după alta scutecele în care se ascunsese sîmburele său de lumină. E atît de sincer, spontan și cinstit că reușește să adune în jurul său gunoiul calomniei și urii. Drept care e semnalat vindictei publice și ucis în stradă de un alt om—un tată și acela care își perduse și el fiul.

•

Octave Mirbeau, *Un Gentilhomme*, Paris, E. Flammarion, 1920.

Un Gentilhomme e al patrulea volum postum al lui Octave Mirbeau. *La pipe de cidre, La vache tachetée, Chez l'illustre écrivain* sînt primele trei—și editorul anunță să continue. Ele nu ne aduc dovada literară a acelei fundamentale conversiuni cu care viața scriitorului pare a se fi încheiat. Se spune că pe patul de moarte Octave Mirbeau și-ar fi renegat întreg trecutul lui de revolte și negațiuni și că, revenit la credința catolică, la cultul militarist al Patriei și la afirmarea ordinei sociale existente, bătrînul anarhist ar fi murit împăcat. Opera lui rămîne însă expresiunea unei vaste nemulțumiri, dacă nu a unei nemulțumiri superioare. Căci mi se pare a găsi o formulă valabilă spunînd că personagiul unanim al romanelor lui Mirbeau e vechiul erou romantic, al lui Stendhal sau Balzac, *ambițiosul* care pela 1830 încerca, pentru puterile sale proaspete, forța și originalitatea societății din timpul său. Ca în melodramele de altădată un personagiu apare declarîndu-și noua sa încarnațiune. Invins în lupta socială în care se angajase, vechiul erou romantic ne apare decepționat și iremediabil declasat. Unde sînt gîndurile îndrăznețe și faptele mari ale unui Rastignac, Julien Sorel și Fabricio del Dongo ?

Ambițiosul care altădată privea de pe înălțimea cimitirului Père-Lachaise, cartierul strălucit cuprins între piața Vendôme și Domul Invalizilor, rătăcește astăzi prin noroaele din jurul gării Saint-Lazare. Deși, între timp, pregătirea sa a sporit — el este mai instruit, infinit mai stăpîn pe sine, observator incisiv și realistic—năzuințele sale s'au redus. Chinuit de foame, el caută ocupațiunea care își strămută zarea cu fiecare făgăduință. Amantul de altădată al D-rei de la Môle sau al contesei Sanseverina, a devenit amicul stipendiat al prostituatelor. Căci dacă pregătirea sa a sporit, forțele sale originare au degenerat. El nu mai are nici stăruința lui Rastignac, nici forța zveltă și agilă a lui Fabricio del Dongo, nici farmecul melancolic și irezistibil al lui Julien Sorel. El e pasiv, de o tristeță grea și materială, dezgustat de univers, de lume și de el. Așa de rău servită de puterile active și expansive, inteligența, la rîndul ei, suferă. Exercițiul unui veac de lupte

*
* *

Ch. Baudelaire, *Journaux intimes*, éd. Crès, 1920.

Admiratorii poetului posedat pot fi mulţumiţi. Opera lui Baudelaire, abia intrată în domeniul public, a şi fost editată şi reeditată pentru toate gusturile: în ediţii populare şi ediţii de lux, în ediţii docte şi în ediţii ilustrate, şi chiar în ediţii proaste. Nici-un an nu a trecut decînd textul primitiv din *„Fleurs du mal"*, mutilat de pudica magistratură a imperiului al doilea, s'a tipărit integral, ca un omagiu memoriei poetului. Şi acum unul dintre cei mai avizaţi biografi ai lui Baudelaire, d. Ad. von Bever, reia publicarea integrală a notelor postume ale poetului. Ceiace un sentiment de respect pentru mortul prea recent oprise pe editorii anteriori să publice, a fost dat acuma la vileag. E puţin, — aproape nimica nou. Ediţia însă e remarcabilă printr'o serie de note lămuritoare, adăogate la sfîrşitul cărţii şi care dau dovadă de tot atît discernămînt cît şi muncă. Foarte important e faptul că d. Ad. von Bever notează acolo orice apropiere de text între acele note şi operele şi scrisorile lui Baudelaire. D. Ad. von Bever, prea plin de subiectul său şi dintr'un sentiment de admiraţie pentru autorul comentat, desigur exagerează valoarea textului reeditat. De pildă, e curios cînd ajunge să compare valoarea caetelor rămase dela Baudelaire cu „les Pensées" ale lui Pascal. Baudelaire cu greu reuşeşte să gîndească şi, de cele mai multe ori, gîndirea lui e doar o „boutade" cu veleităţi satanice. Notele reeditate ale lui Baudelaire sînt voit extravagante şi ne-voit banale; sîntem departe de spasmul chinuitor şi original al gîndirii superbe a lui Pascal. În fond, Baudelaire rămîne, prin esenţă, un sincer romantic, şi romanticii gîndeau puţin şi slab. Aceasta fiindcă nu gîndeau pentru ei, ci pentru ca să *epateze* publicul.

L. CARAGIALE

*
* *

Gerhart Hauptmann, *Der Ketzer von Soana*, 1918, Berlin, S. Fischer, Verlag, 165 pag.

Poate nici unul din scriitorii germani n'a ţinut pas cu mersul vremii ca Gerhart Hauptmann. Din vajnicul naturalist extremist de odinioară a devenit, încetul cu încetul, neoromanticul dublat de misticism de azi, în dramă. Calea străbătută o arată limpede o cît de fugară comparaţie între *Ţesătorii* sau *Înainte de răsăritul soarelui* şi ultima-i „fantezie dramatică", jucată iarna trecută şi intitulată semnificativ *Mîntuitorul alb*... În proză evoluţia e mai puţin izbitoare. Mai mult alegerea subiectelor o învederează decît forma. Modernismul formalist trece pe lîngă Hauptmann fără să-l atingă. Artistul care exprimă nuanţele sufleteşti cele mai delicate în forma cea mai simplă, rămîne neclintit în mijlocul frămîntărilor literare. În ţara expresionismului, dadaismului şi a tuturor „ismelor" ce se lansează mereu, Hauptmann îşi păstrează şi chiar îşi intensifică seninătatea.

Mai ales în privinţa aceasta, povestirea *Ereticului din Soana* e semnificativă. E scrisă simplu, fără înflorituri, aproape fără stil. Şi totuşi limba aceasta necăutată zugrăveşte cu căldură toată natura, încheagă tablouri pline de armonie şi de viaţă. Hauptmann pare a avea groază de artistismul care bîntue azi în toate literaturile şi care caută să ascundă subt o strălucire falşă a hainei sărăcia concepţiei. Tendinţele apostolilor numeroaselor mode literare de-a singulariza pe artişti făcînd din artă un privilegiu pentru cîţiva iniţiaţi tocmai azi cînd omenirea se zbate să cucerească o viaţă mai bună şi egală pentru toţi, sînt condamnate să rămînă sterpe. Precum cîntecul privighetoarei desfată deopotrivă pe ultimul ţăran şi pe cel mai rafinat artist, tot astfel

tel scrisul adevăratului poet trebue să tindă a fermeca toate sufletele dornice de-a evada măcar o clipă din strînsoarea vieţii ucigătoare de idealuri...

Astfel şi *Ereticul din Soana* se adresează tuturor. O poveste simplă, romantico-mistică în fond, naturalistă în formă. O pledoarie foarte ademenitoare pentru întoarcerea în sînul naturii şi al iubirii şi împotriva dogmelor care încorsetează viaţa şi-i răpesc frumuseţea oferind drept compensaţie o fericire pe alt tărîm. Fericirea trebue gustată unde se găseşte. E imposibil să treci pe lîngă ea nepăsător. Ar fi o crimă, dacă nu chiar o neghiobie.

„Ereticul" e un păstor de capre, care poartă ochelari şi seamănă puţin cu Ioan Botezătorul, opera lui Donatello din domul dela Siena. Autorul l-a întîlnit în cantonul Tessin din Elveţia, pe muntele Generoso. Locuitorii dimprejur sînt italieni, foarte credincioşi şi superstiţioşi. „Ereticul" are faima de sfînt, deşi preoţii declară oficial că şi-a vîndut sufletul necuratului. Ludovico, — numele sfîntului, — a fost odinioară el însuşi preot, iar azi „se închină la simboluri naturale". Cum a devenit păgîn idolatru un preot zelos, considerat ca viitor episcop sau poate cardinal — asta-i povestirea...

Îndrăgostit pasionat de dogmele religioase, hotărît să fie un reprezentant sever al bisericii, tînărul preot, deabia scăpat din seminar, a fost trimis în fruntea credincioşilor din Soana, sat aşezat la poalele muntelui Generoso. Satul, caşi întreg ţinutul, e o minune de frumuseţe naturală, sălbatică. Preotul însă nici nu vrea să deschidă ochii asupra deşertăciunilor acestei lumi. Cu o rîvnă pătimaşă, propovăduieşte credinţa în Dumnezeu şi renunţarea la plăcerile pămînteşti spre a dobîndi fericirea de-apoi... În curînd însă farmecul atotputernic al naturii îl pătrunde pe nesimţite în suflet. Cînd îşi dă sama preotul întîia oară, îi opune puterea dumnezeiască. Şi atunci începe într'însul lupta vajnică dintre divinitatea rigidă religioasă şi divinitatea veşnic nouă şi veşnic ademenitoare a naturii libere. Cea dintîiu, fiind contrară firii însăşi a omului, pierde terenul pas cu pas, mai ales cînd natura mărinimoasă se oferă toată preotului, subt chipul iubirii. Căutînd să convertească pe o fată, de o frumuseţe sălbatecă, născută pe Monte Generoso, din împreunarea nelegiuită a unui păstor cu sora sa, zelosul preot se pomeneşte convertit şi încătuşat de ea. Dîndu-şi sama de zădărnicia rezistenţei, viitorul episcop strînge în braţe pe aleasa inimii, fără a se mai sinchisi de nimic în lume, îşi leapădă haina preoţească şi se retrage în mijlocul naturii unde găseşte fericirea adevărată, alături de fiinţa iubită...

Rezumată aşa, în cîteva rînduri, povestirea îşi pierde savoarea. Hauptmann nici nu caută să „epateze" cu anecdota. Cucereşte cu darul miraculos de-a strecura în sufletul cetitorului aceiaşi dragoste pentru tainele naturii uriaşe. În povestirea aceasta natura trăeşte şi stăpîneşte. E un tablou încîntător, viu, ispititor... O carte, însfîrşit, care ar găsi şi la noi numeroşi cetitori şi admiratori.

L. REB.

*
* *

Adolf Loos, *Richtlinien für ein Kunstamt*, 1919, Wien. Verlag R. Lanyi.

Adolf Loos în colaborare, în special cu renumitul muzician vienez Schönberg, a alcătuit un proect de activitate pentru un oficiu al artei. Din mulţimea de propuneri asupra organizării vieţii estetice în Austria, voiu alege cîteva mai serioase şi mai puţin banale, a căror discuţie poate fi la noi de o imediată utilitate, acuma cînd avem un minister al artelor.

Sînt propuneri relativ la inventarierea obiectelor de artă, relativ la peisage naturale, la urbanism, şcoală, muzee, expoziţii, tipări-

turi eftine, teatru, arhive, notariat artistic, comerț, și neînțelegeri dintre artiști între dînșii ori dintre artiști și critici.

Inventariare. — Particularii să fie obligați a-și anunța obiectele de artă, spre inventariare. Intre obiectele de artă se vor cuprinde și manuscriptele însemnate, deasemenea cele mai frumoase piețe, străzi și fortificații. Obiectele de artă să se păstreze bine și statul să aibă dreptul de control.

Peisaje naturale. — Cînd e să se aleagă locul pentru o industrie, să se ție în seamă frumusețea peisajului, evitînd pe cît posibil a-l dăuna. Aplicarea de reclame în păduri și pajiști să fie interzisă.

Urbanism. — Pentru orice schimbare mai însemnată în înfățișarea orașelor să se ceară permisiune dela oficiul monumentelor, și criteriul de schimbare să fie numai practic, fiindcă dacă ar fi estetic, gusturile se schimbă.

Școală. — In școlile ce nu-s speciale de artă, gimnastica să se predee după metoda Dalcroze, și desemnul după metoda Itten. In academiile de artă să se reia vechile relații sufletești ale maeștrilor și ucenicilor de odinioară, cînd nu existau încă școli de artă. Aicea, conferinți va putea ține oricine e invitat de elevi. Tot de elevi vor fi aleși profesorii statornici. Nu va putea fi declarat cineva arhitect sau constructor, dacă n'are cunoștinți practice de zidărie și tesărie, pentru care, învățămîntul în școlile de arhitectură, construcții și meserii se va da în strînsă legătură cu practica. La maeștrii meșteșugari cei mai buni, statul să impue un anumit număr de ucenici, să le dee mai mult de lucru și la nevoe să le clădească ateliere. Fiecare elev să fie îndatorat a avea un copac sădit și îngrijit de dînsul.

Muzee. — In toate orașele și orășelele de provincie să se întemeeze muzee cu obiecte religioase și mirene, orășenești și țărănești. Să se facă muzee de mulaje de ghips și muzee grafice. Particularii care au colecții însemnate de artă, să fie obligați a le ține accesibile publicului. Fiindcă aglomerațiile din muzee stînjenesc cercetările aprofundate de artă, să se pue taxe de intrare în anumite zile.

Expoziții. — Posesorii de obiecte de artă să fie obligați a le împrumuta temporar la expozițiile oficiale, dacă localurile corespunzătoare sînt prevăzute cu toate garanțiile suficiente pentru o bună conservare.

Tipărituri eftine. — Să se publice în mod istoric și critic monumentele vechii literaturi, precum și cele ale literaturii universale, — toate vîndute eftin.

Teatru. — Să se înființeze la Viena un teatru special pentru încercarea pieselor nouă și a actorilor noi. Să se mărească numărul reprezentațiilor unei piese, ca să poată fi văzută de mai multă lume. Să se scumpească locurile bune și să se eftinească celelalte. Să se deschidă un curs de regizorat pentru diletanți, ca publicul să se învețe a fi mai activ interesat la reprezentații.

Arhive. — Să se strîngă documentele literare mai însemnate în arhive. Deasemenea să se deschidă arhive ale presei despre artă și a artei în presă.

Notariat artistic. — Să se împartă țara în regiuni, și în fiecare regiune să se înființeze birouri de notariat artistic, unde specialiști, cum sînt istoricii de artă, în nici-un caz însă nu artiștii creatori, să dee la nevoe sfaturi relativ la clădiri, instalații, serbări, cumpărare de tablouri și altele.

Comerț. — Statul să încurajeze comerțul artistic, acordînd împrumuturi și punînd la dispoziția vînzătorilor localuri de întîlnire comercială. Vînderea în străinătate a obiectelor ce privesc literatura națională este supusă oficiului artei și la cumpărare statul să aibă prioritate. In ce privește moștenirea, după moartea moștenitorului de sînge, să se împartă jumătate la stat și jumătate la o societate de autoeditură. Să se exproprieze eftin editorii și să se redee artiștilor proprietatea operelor lor. Autorii se vor asocia într'o societate de autoedi-

tură, care își va retrage din vînzarea operelor cheltuelile și o mică sumă de asigurare pentru cazul că vre-o operă ar produce societății deficit. Restul va reveni autorului.

Neînțelegeri dintre artiști între dînșii ori dintre artiști și critici. Pentru afaceri de concurență să se înființeze Camere de artă, care să aibă a se mai ocupa și de afacerile de onoare și onorar. In ce privește neînțelegerile dintre artiști și critici, să se înlăture așa zisa critică de noapte, cea imediat după reprezentație: căci fiind prea repede, e foarte adeseaori nedreaptă. Pentru a judeca protesturile în contra criticilor nedrepte, să se alcătuiască un Sfat al artiștilor, unde membrii să fie numai dintre artiști, dar alegători vor putea fi și orchestratorii, ziariștii și învățații în artă. Fiecare grupă de 10 artiști locuind în țară va trimete un delegat în Sfat. Cînd cel puțin 20 de artiști vor face un protest în contra unei critici, și îl va adresa Sfatului, se va proceda în modul următor: Fiecare din cele două părți în judecată: artistul și criticul, vor delega cîte 6 membri din Sfat, și acești 12 membri vor fi complectați cu membri din Sfat delegați la judecată ai oficiului artei. După cercetarea judecătorească a chestiunii, se va trimite spre publicare ziarelor un protocol.

G. SAVUL

* * *

Baruch Hagani, *Le sionisme politique et son fondateur*, Paris, Payot, 1920.

Expunere obiectivă, interesantă și vie a mișcării sioniste în legătură cu personalitatea lui Teodor Herzl.

Cauzele acestei mișcări sînt: antisemitismul care în mod fatal trebuia să provoace o reacțiune și deșteptarea naționalismului evreu, nostalgia Palestinei, conștiința de a aparținea unui popor al cărui destin istoric nu e încheiat, voința de a reînoi tradiția națională evreiască.

După pogromurile care au urmat în Rusia morții lui Alexandru al II, la 1881, un număr de studenți și lucrători evrei entuziasmați de scrierile doctorului Leo Pinsker din Odessa, au emigrat în Palestina unde au fundat colonii agricole. Aceste colonii au întîmpinat dificultăți și ar fi dispărut fără ajutorul financiar al baronului Edmond de Rotschild. Dar pogromurile nu priveau însă decît pe Evreii din Europa orientală și ele nu au emoționat prea mult pe Evreii din Apus.

Chestia Dreyfus deschisă la 1895 și antisemitismul care a izbucnit atunci cu atîta violență, au deșteptat însă pe Teodor Herzl, pe atunci corespondent la Paris al ziarului „Neue Freie Presse". Și sub impresia lor, a scris dînsul „Statul evreesc".

A spera soluția chestiei evreești dela progresul toleranței și al bunătății între oameni, susținea Herzl în această operă, e o utopie. Emanciparea Evreilor nu a făcut pretutindeni decît să crească ura împotriva acestora din cauza superiorității lor intelectuale și economice. Și această ură rămîne un obstacol de neînvins pentru căsătoriile mixte, singura condiție a unei asimilări veritabile.

Chestia evreiască nu poate fi rezolvită, după el, decît pe terenul internațional. „Ea nu e o chestie, nici economică, nici religioasă, deși poate lua rînd pe rînd aceste culori. Ea e o chestie națională care trebue pusă ca o chestie mondială înaintea marilor puteri". Opresiunea a făcut din Evrei un grup istoric omogen. Cu voia sau fără voie lor, ei au devenit un popor unic. Să se dea acestui popor suveranitatea unui teritoriu determinat, în raport cu trebuințele lui legitime și chestia evreiască va fi rezolvată. Incercările făcute în acest sens nu au reușit fiindcă erau meschine și oamenii care le-au condus nu au știut să facă apel la sentimentele profunde ale maselor evreești sau n'au ținut samă de nevoile lor esențiale.

„Nimeni în lume nu e atît de puternic sau bogat, pentru a transporta un popor dintr'un loc în altul. Numai o idee e capabilă să o facă. Ideia de stat cuprinde în ea o asemenea putere. In lunga noapte a istoriei lor, Evreii n'au încetat de a visa acest vis regal: anul viitor în Ierusalim, e formula speranții noastre".

Poporul evreu e ce-i dreptul lipsit de un teritoriu propriu, dar nu aceasta constitue un stat, ci oamenii reuniți printr'o suveranitate. Evreii răspîndiți pe toată suprafața pămîntului au nevoe de un șef care nu e nevoe să fie un individ, ci poate fi o societate, recunoscută ca persoană morală și ca putere politică constituită. Această „Society of Jews" subt protecția Engliterei, va căuta să-și asigure, pe baza dreptului internațional, suveranitatea unui teritoriu și să organizeze emigrarea.

De remarcat e că opera lui Herzl e străină de orice preocupare religioasă. El, dealtfel, nu era credincios și renunțase din copilărie la practica cultului.

Influența operei lui, s'a manifestat întîiu în cercurile evreești mai emancipate din Viena, unde ea a avut adeziunea lui Nordau, apoi în Anglia unde a impresionat „Cercul Macabeilor" și pe Zangwill, apoi în Rusia și în America.

Suflet stăpînit de o neclintită convingere, renunțînd la plăcerile unui traiu liniștit, Herzl a dus timp de zece ani o campanie neîntreruptă și istovitoare în serviciul ideilor lui.

Om de acțiune, el a organizat congresele sioniste și în sînul maselor evreești, dominate de magnetismul puternicei sale personalități, vocea lui a avut un imens răsunet.

Inzestrat cu calitățile diplomatului și ale bărbatului de stat, el a reușit să trateze cu Sultanul pentru a obținea o chartă a Palestinei și cu ministrul Plehwe în chestia emigrării evreilor ruși. Dar acțiunea lui s'a izbit de greutăți mari. Cea dintăiu a fost lipsa banilor. Prevederile baronului de Hirsch către tînărul și entuziastul Herzl s'au dovedit juste: finanța evreiască a refuzat totdeauna ajutorul ei. Alte greutăți cu care a avut de luptat Herzl au fost de ordine internă: fanatismul comunităților israelite.

Cînd Anglia favorabilă evreilor a oferit teritorii pentru emigrare în Elarisch și Uganda africană, Herzl s'a arătat partizan al acestei idei pe care o considera ca o presiune indirectă asupra Turciei. Dar ea a stîrnit indignarea Evreilor din Rusia, care în fanatismul lor religios au crezut că Herzl renunțase la Palestina.

Dezgustat de egoismul și de indiferența compatrioților săi bogați, Herzl spera mai mult în ajutorul financiar al unei companii coloniale ca acea din Africa, condusă de Cecil Rhodes sau în acel al unui miliardar american.

Activitatea dezinteresată, febrilă și istovitoare în serviciul cauzei sioniste a ruinat sănătatea lui Herzl pricinuind în 1904 moartea lui timpurie.

Memoria și ideile sale sînt astăzi însă mai vii ca oricînd. Războiul mondial a pus pe primul plan chestia naționalităților și revendicările sioniste asupra Palestinei, au fost recunoscute la congresul păcii. Cele două mari forțe internaționale: socialismul și papa s'au arătat deasemeni favorabile sionismului.

După cum s'a exprimat de curînd Weizman, unul din fruntașii sioniști din Anglia, dacă condițiile pentru crearea unui stat evreu nu sînt încă coapte, libertatea colonizării în Palestina, administrația și autonomia evreiască subt protectoratul englez sînt chestiuni a căror deslegare e apropiată.

OCTAV BOTEZ

* * *

L. de Launay; *Problèmes économiques d'après guerre*, Paris, 1919.

Toată lumea e perfect conștientă că, odată războiul cu armele isprăvit, lupta între marile puteri ale lumii urmează să continue, poate cu și mai mare înverșunare, pe tărîmul economic. In vederea acestei lupte, preparativele se urmează cu febrilitate. Lucrarea d-lui *de Launay* este o cercetare amănunțită a măsurilor ce sînt de luat în Franța pentruca victoriei armate să-i urmeze, dacă nu o tot așa de mare izbîndă economică, în tot cazul Franța să se poată menține în chip onorabil ca o putere economică de primul rang.

„Ar fi o greșală periculoasă, spune autorul, dacă în beția triumfului, ne-am închipui că Germania va înceta să rămînă amenințătoare și că nu vom mai avea nici o ciocnire cu ea. Oricît am crede-o de slăbită, ea va continua să constitue în centrul Europei un grup compact, în care Germanii din Austria vor putea compensa părțile alipite acum la Franța sau Polonia. Oarecare mișcări politice interne, mai mult aparente decît reale, nu vor putea distruge acea formidabilă armatură militară, care a știut să reziste cu atîta vigoare timp de patru ani și jumătate sforțărilor coalizate, aproape ale întregii omeniri...

„...Germanii au sacrificat totul, până și onoarea, pentru a-și scuti țara de invazie și a-și păstra forțele industriale și comerciale aproape intacte...".

Pentru a putea duce lupta economică cu aceste „animele de pradă", Franța nu va trebui să se culce pe laurii victoriei, nici să se creadă salvată cu despăgubirile de războiu ce va urma să încaseze.

„Organizarea rațională și metodică a forțelor și resurselor noastre, se impune din primul moment". Intreaga activitate economică a Franței urmează să fie condusă în special de două mari principii: *economii* până la exces în consumațiunea internă și *export* cît mai intensiv în afară.

„Luxul parizian să-l lăsăm pe sama străinilor ce vor veni să ne viziteze, și să ne îndreptăm toate privirile spre comerțul în afară, singurul mijloc lesnicios pentru a ne reface capitalurile".

Pentru organizarea intensivă a exportului e nevoe de reorganizarea pe baze nouă a întregii producțiuni industriale. *Concentrarea întreprinderilor* prin cooperare, fie în plan orizontal (asocierea industriilor identice), fie în plan vertical (asocierea întreprinderilor complementare) este primul postulat asupra căruia autorul insistă cu toată căldura. Arată apoi economiile de realizat în interiorul uzinelor prin introducerea ultimelor metode științifice, specializare, munca în serii, standardizare, etc., etc.

Trece în urmă la cercetarea amănunțită a mai tuturor problemelor în legătură cu: a) procurarea materiilor prime; b) chestiunea transporturilor pe uscat și pe apă; c) lipsa de brațe de după războiu și mijloacele de a o remedia, și d) studiul forțelor naturale, în vederea utilizării lor cît mai potrivite pentru intensificarea producțiunii.

Mai toate chestiunile sînt tratate atît din punctul de vedere al intereselor directe și propriu zise ale Franței cît și din acela al taturei defensive față de Germania.

Lucrarea se termină cu un apel la concentrarea și încordarea tuturor puterilor Franței pentru refacerea și sporirea producțiunii fără de care victoria armată s'ar putea să rămînă fără efect.

*

P. Caziot, *La terre à la famille paysanne*, Payot, Paris, 1919.

Problema pe care d. de Launay o cercetează cu privire la producțiunea industrială a Franței, d. Caziot o dezbate cu o rară competență pentru producțiunea agricolă.

Chestiunea are o atît de mare asemănare cu problema economică fundamentală a statului romîn, încît lucrarea d-lui Caziot este de un palpitant interes pentru noi.

Două sînt problemele mari ale vieții de stat a Franței de astăzi: a) *împuținarea populației*, și b) *scăderea producțiunii agricole*. Pentru amîndouă, autorul vede o singură soluțiune, aceia indicată de înseși

titlul volumului său: pămîntul agricol al *Franţei*, pentru o întindere cît se va putea mai mare, să treacă în mîinile familiilor ţărăneşti, care devenind statornic şi adînc legate cu pămîntul ce-l cultivă, vor fi singurele în stare să sporească populaţiunea şi să ridice în acelaşi timp productivitatea ţării.

Formula d-lui Boret, fostul ministru al agriculturii: **„à chaque famille son exploitation"** este cu entuziasm adoptată de autorul contra. *Exploatarea ţărănească sau familială a pămîntului, întărită prin organizarea sindicală şi cooperativă*, aceasta e formula agricolă a viitorului. Iar prin exploatare familială se înţelege o exploatare rurală, a cărei întindere corespunde la ceeace poate lucra o familie normală (3-6 copii), cu propriile sale mijloace, fără a avea nevoe de salariaţi. Această întindere trebue să dea familiei respective o ocupaţiune constantă, fără a depăşi posibilităţile ei de muncă.

Printr'o evoluţie progresivă, pămîntul trebue să devină *proprietatea* acelora ce-l cultivă. Soluţiunea comunistă nu corespunde nevoilor vieţii agricole. Pilda Rusiei sovietiste, care n'a putut suprima proprietatea individuală la ţară, ci a întărit-o şi mai mult, e concludentă.

Pentru a se ajunge la realizarea formulei de mai sus, autorul examinează în amănunţime chestiunea pulverizării proprietăţii *rurale*, marea plagă a vieţii agricole, în Franţa, caşi la noi. *La proprietatea familială* în înţelesul arătat nu se poate ajunge decît prin: a) *comasarea micelor parcele ţărăneşti* şi b) *parcelarea marilor domenii* în spiritul indicat. Se arată mijloacele fonciare şi financiare pentru dobîndirea ambelor rezultate.

Problema comasării nu se poate soluţiona fără *înfăptuirea descentralizării satelor*. Forma concentrată a satelor a adus cu sine dealungul vremurilor acea mare pulverizare a proprietăţii *rurale ţărăneşti*. Efectul nu se poate dar suprima decît prin înlăturarea cauzei. Satul viitor urmează să fie compus din autorităţi, meseşugari şi comercianţi; toate clădirile de locuinţă şi exploatare ale familiilor de muncitori agricoli trebuesc stabilite pe însuşi lotul aparţinînd fiecărei familii ţărăneşti.

Avantajele economice ale unei astfel de exploatări sînt prea evidente pentru a fi nevoe să le mai reproducem.

Aşadar: *lotul de 10-20 ha. cu clădirile pentru locuinţă şi exploatare, pe cît se poate, în chiar centrul lui, — intrat în plină proprietate ţărănească*, aceasta este singura formulă, care poate duce la întărirea păturei rurale şi prin aceasta la rezolvirea problemei populaţiei caşi la aceia a productivităţii.

Cu toată urgenţa chestiunii, autorul insistă continuu asupra nevoii imperioase de a se face o riguroasă *selecţionare* printre viitorii împroprietăriţi. Pămîntul este cea mai de samă avuţie naţională, şi deci posesiunea lui trebue rezervată fiilor celor mai vrednici ai neamului. Nu se va da pămînt decît celor ce vor putea plăti anticipat cel puţin o pătrime din valoarea lui.

Pentru foştii mobilizaţi, care au drept de preferinţă, dar care n'au putut face economii în timpul războiului, autorul preconizează ingenioase instituţiuni de credit, care să le acorde avansuri pe baza unor serioase garanţii, că vor fi buni cultivatori de pămînt, economi şi sîrguincioşi.

Iar, odată pămîntul distribuit, toate atenţiunile trebuesc dirijate spre *activitatea sindicală*, fără de care refacerea şi sporirea producţiunii agricole nu e cu putinţă.

D. MAZILU

* * *

Dr. Otto Seifert, *Klinik und Therapie der Tierischen Parasiten des Menschen*, 1920, Leipzig, Verlag von Curt Kabitzsch.

Prima ediţie a acestei cărţi a apărut în 1903 formînd partea a doua a volumului de parazitologie umană de *Max Braun*.

Ediţia a doua din 1920, despre care este vorba aicea se prezintă ca volum aparte, din 506 pagini cu 19 figuri în text.

Braun în volumul I descrie paraziţii animale din punct de vedere zoologic: organizaţie, biologie, şi clasificaţie, pe cînd *Otto Seifert* se ocupă în vol. II cu clinica şi terapia boalelor umane produse de paraziţii animale.

Volumul începe cu boalele produse de animalele cele mai inferioare, de protozoare: dysenteria amibiană, boala somnului, malaria, leishmaniosa, etc.; urmează apoi boalele produse de viermi: distomatoză, anemia botriocephalică, anemia minerilor, trichinosa, filarioza, ascaridiosa etc. şi se termină cu boalele produse de arthropodari: scabia, pediculosa, myiase, etc. Fiecare boală este tratată din punct de vedere bibliografic, indicîndu-se jos pe fiecare pagină izvoarele respective. Se descrie apoi diagnosticul, modul de infecţiune, anatomia patologică, tratamentul şi profilaxia.

Manualul cuprinde numeroase observaţiuni clinice făcute la noi în ţară.

Două indexe alfabetice finale, unul pentru numele autorilor iar altul pentru conţinutul ştiinţific înlesnesc mult utilizarea volumului care este indispensabil de consultat nu numai pentru medici şi studenţii în medicină, ci pentru orice om de ştiinţă.

N. LEON

Revista Revistelor

Revue des Deux Mondes (Noembre, 1920).

Un studiu inedit al lui *Faguet* asupra lui **Thiers.** Ilustrul om politic a fost, după Faguet, un pozitivist rece, pătruns de datoria lui de a cunoaște toate faptele posibile și de a le înțelege, într'un temperament de meridional impetuos, aprins, irascibil și agresiv. Acest om atît de puțin închis, vesel și expansiv, era în fond un mizantrop sombru. Născut la sfîrșitul veacului al XVIII, el nu avea nimic din optimismul și din acea credință în om care era adevărata religie a timpului.

Elev al lui Voltaire, lipsit de orice ideologie și de orice idealism, el avea oroare de popor, de mișcările spontane ale mulțimii, disprețul guvernului democratic și respectul forței, pentrucă ea reprezintă o formă a forței lucrurilor.

Sceptic fără amărăciune, el nu credea în progres, ci numai în schimbări necesare pe care oamenii le consideră astfel. Cu asemenea însușiri Thiers nu putea să aibă un sistem. El a avut însă un program de o mare comprehensiune. Fără a face politică dogmatică, nici filozofia istoriei, Thiers s'a întrebat cum Franța trebuia să se organizeze după revoluție și după imperiu. Programul său se poate rezuma în două cuvinte: sistem parlamentar și centralizare.

Pentru el centralizarea era forța de care Franța avea nevoe în situația în care revoluția și imperiul i-o făcuseră în Europa, sistemul parlamentar era libertatea pentru care Franța avea, dela 1789, un gust invincibil.

Aceste puncte cardinale ale politicei sale, dela 1830 la 1877, erau în realitate inconciliabile. Thiers a voit să fie un centralizator liberal, dar prin forța lucrurilor nu a putut fi decît un centralizator cu bunăvoință de a fi liberal. Condițiile pe care marea revoluție franceză le crease Franței nu permiteau însă altă politică, căci revoluția centralizase și întărise puterea, lăsînd posterității grija de a asigura libertățile atunci cînd circumstanțele o vor permite.

In politica externă, principiile lui au același caracter de prudență, de docilitate la fapte și de realism. In fața sfintei alianțe europene care se teme de spiritul de cucerire al Franței, aceasta trebue să rămînă pacifică, dar înarmată. O alianță cu una din marile puteri nu e posibilă din cauza amintirilor trecutului; pe prietinia Angliei care se dezinteresează de continent, ea nu poate compta.

Franța trebue să-și creeze însă o clientelă, ea trebue să devină protectoarea naturală a națiilor mici pe care Thiers le credea necesare echilibrului european. Și Faguet socoate că aceste idei erau înțelepte și practice.

Gabriel Hanotaux ne dă un portret interesant al lui Gambetta, iar René Viviani al lui Millerand.

Mercure de France (Octombre, 1920).

In Rusia Sovietică: Industria naționalizată, e un interesant articol datorit d-lui *Alexis M. Ch.* Extragem cîteva date pentru cetitorii care urmăresc vasta experiență socială ce se face astăzi în Rusia. D. Alexis M. Ch. începe printr'un istoric amănunțit al frămîntărilor economice și sociale dela prăbușirea țarismului până în momentul cînd guvernul sovietic își pune în aplicare programul său de naționalizarea industriei. Iată cum a procedat: A creat un organ economic, numit Consiliul superior de economie populară, „care trebuia să concentreze întreaga direcție a vieții economice și a producției industriale și agricole; el era constituit numai din elemente uvriere și comuniste. La început acțiunile acestui Consiliu fură complect incoherente; se confisca, se rechiziționa, se municipaliza și naționaliza fără sistem, cu tămbălău și cu sprijinul armatei. Puterea sovietică superioară înțelese degrabă incapacitatea complectă a lucrătorilor comuniști și chiar a intelectualilor lor de a face o muncă pozitivă". Atunci apăru *Leonida Krassin,* „reprezentant al marii burghezii industriale, om foarte inteligent și de mare energie, care aderă pe față la puterea sovietică". El începu prin a goni pe toți comuniștii incapabili din diferitele secții ale C. S. E. P. și a căuta mijloace să atragă inginerii și intelectualii de concepție nebolșevică. Aceștia primiră avantajele și protecția oferită de Krassin.

Consiliul superior de economie populară (pe care-l vom numi pe scurt C. S. E. P.) era organizat atunci astfel: „Președintele consiliului era numit de Comitetul Executiv central al Sovietelor și ales printre rarii membri ai partidului comunist mai mult sau mai puțin la curent cu chestiunile economice. Acest președinte avea deplină putere în toate chestiunile de competința C. S. E. P. Consiliile economice locale și provinciale erau subordonate C. S. E. P. In organizația internă C. S. E. P. era subîmpărțit în secțiuni corespunzînd deosebitelor ramuri de industrie: chimică, mecanică, electro-technică, textilă, etc..." Fiecare secțiune era direct subordonată președintelui. Krassin puse în fruntea acestor secțiuni, oriunde pute, intelectuali și ingineri specialiști. „După aceasta se hotărî să procedeze la naționalizarea industriei, manevrînd între principiile și cerințele comuniste și nevoia de a păstra industria neatinsă și, pe cît era cu putință, ținînd socoteală de transformările viitoare".

Principiul fundamental al naționalizării era de a forma trusturi, pe ramuri de industrii, păstrînd la început individualitatea diverselor întreprinderi sau, cel mult, introducînd întreprinderi similare. Mecanismul naționalizării era următorul: Conform decretelor apărute în Monitorul Oficial, „toate bunurile, mobile și imobile, compturile curente și fondurile în cassă ale tuturor întreprinderilor unei ramuri din marea industrie erau declarate proprietate a Republicii Sovietelor. Administrațiile vechi erau îndatorate să remită proprietățile lor administrațiilor nouă numite de C. S. E. P. și întreg personalul technic și administrativ obligat să rămînă pe loc, fiind și unii și alții răspunzători în fața Tribunalului revoluționar". Aceste schimbări se făceau cu mici greutăți: vechii administratori burghezi erau invitați să participe la administrarea uzinelor naționalizate; se complecta administrația prin membri aleși dintre funcționarii C. S. E. P. și prin lucrători aleși în uzine. Odată cu publicarea decretului de naționalizare, apăreau și statutele speciale pentru conducerea întreprinderii. Direcția de fapt și toată puterea în interiorul uzinei, în ateliere și birouri era în mina unui administrator general, ales de adunarea administrației întreprinderii dintre technicienii specialiști, de obiceiu vechiul director. Acest administrator general primea puteri dictatoriale nelimitate; în fața lui comitetele de lucrători erau reduse la simpla reprezentare a sindicatului profesional în ramura lor de industrie.

Dupăce lucrătorii au primit aceste reforme, s'a organizat funcționarea industriei naționalizate: „Administrațiile uzinelor depindeau direct de secțiunea corespunzătoare a C. S. E. P., care trebuia să le furnizeze fondurile, comenzile, combustibilul, materiile prime, tot ce e necesar producției. Toate furniturile trebuiau făcute prin mijlocirea secțiunii C. S. E. P. și prin tranzacții între deosebitele secțiuni ale C. S. E. P., comisariatele interesate și administrațiile corespunzătoare de furnizori și consumatori".

Acesta e planul după care s'a făcut naționalizarea industriei. Cînd a fost pus în funcțiune, au început a se ivi greutățile. Mai întâiu dificultatea alcătuirii unui deviz din pricina unității monetare nedeterminate și a numeroaselor comisiuni care trebuiau să-l discute. Astfel „pe lîngă președinția C. S. E. P. era o comisiune for-

mată din membrii preşedinţiei C. S. E. P., din consiliul comisarilor poporului, din comisariatul finanţelor, comisariatul controlului de stat, comisariatul comerţului, reprezentanţii ai secţiunilor C. S. E. P. şi administratorii respectivi interesaţi. Comisiuni analoage erau pe lîngă diferitele secţiuni a C. S. E. P. Aceste comisiuni trebuiau să accepte devizul. Dar uzina, ca să-şi poată întocmi un deviz, trebuia întîiu să cunoască programul de lucru general, iar acest lucru necesita alte comisiuni, alte discuţii. In fine, terminat devizul, era prezentat la comisiunea secţiei, unde se acumulau devizele tuturor uzinelor similare; aici, discutat şi modificat, era acceptat, trimis la preşedinţia C. S. E. P. unde, fiind discutat din nou, era admis definitiv şi se dădea ordin de plată Băncilor naţionalizate.

A doua greutate era distribuţia materiilor prime, combustibil, produse, etc. Procedura era mai grea ca pentru bani, căci toate materiile prime, toate produsele fabricate erau concentrate în o altă administraţie, secţie sau subsecţie a C. S. E. P. şi lucrul era cu atît mai greu că materiile prime nu erau adunate, ca banii, într'un singur loc, ci în perpetuă mişcare şi cantitate instabilă, căci erau necontenite cereri făcute de uzine şi vărsări efectuate de-ele.

In fine a 3-a problemă excesiv de grea, era lipsa lucrătorilor. Uvrierii necalificaţi plecaseră la ţară din pricina boicotului deslănţuit de sate contra oraşelor comuniste, unde se murea de foame, iar alţii nu veneau dela sate din pricina dezechilibrului dintre producţia industrială şi cea agricolă, dezechilibru care opera în favoarea celei din urmă.

Apoi din cauza tendinţei de nivelare generală a salariilor, lucrătorii buni s'au descurajat şi n'au voit să dea muncii lor maximul de rendement. In fine muncitorii intelectuali erau strînşi între teroarea guvernamentală şi nemulţumirea uvrierilor, care-i acuzau că ajută la exploatarea clasei muncitoare în folosul comuniştilor şi comisarilor.

In faţa nereuşitei naţionalizării marei industrii, puterea sovietică, subt impulsul lui Krassin şi al colaboratorilor săi, renunţă la naţionalizarea pură şi luă drumul concesiilor şi toleranţei: se feri de a mai naţionaliza industria mijlocie şi mică, pe care le supuse numai unui control al C. S. E. P., iar în marea industrie introduse o serie de reforme: 1) Suprimă dreptul de control şi intervenţie al comitetelor uvriere; 2) dădu drepturi nelimitate şefilor de uzine; 3) introduse lucrul cu bucata, stabili prime, ore suplimentare de lucru şi dădu diriguitorilor şi technicienilor principali salarii de sute de mii de ruble pe lună.

Aceste măsuri stîrniră o vie opoziţie în clasa muncitoare şi chiar comuniştii ortodocşi priviră cu ochi răi tendinţa lui Krassin de a reda în uzine puterea în mîna vechilor burghezi. Krassin fu mutat la comisariatul drumurilor de comunicaţii, apoi i se dete o înaltă misiune diplomatică în străinătate.

Dar, din cauza războiului civil şi a multiplelor fronturi militare, era o nevoe absolută ca industria naţionalizată să-şi mărească randamentul. Se încercară diferite măsuri, care nu dădură însă rezultate mulţumitoare; atunci Troţki formă planul de a organiza *armatele muncii*. „Aceste armate alcătuite din oameni mobilizaţi, comandaţi milităreşte, trebuiau să efectueze marile lucrări în masă, fiind totuşi gata de a fi întrebuinţate şi la operaţii militare". Rezultatele au fost mediocre: munca şi calitatea producţiei, efectuată de oameni lipsiţi de libertate, ţinuţi în lagăre şi cazărmi, a fost redusă la minimum.

Astfel multiplele cerinţi ale vieţii, falimentul aplicării principiilor comuniste a dus la întrebuinţarea de mijloace excesiv de burgheze. Tot aşa s'a petrecut şi cu furniturile şi lucrările legate direct cu marea industrie. S'a introdus sistemul „însărcinaţilor de afaceri". Sistemul se baza pe principiul că contractantul făcea toate cheltuelile în socoteala Statului, iar pentru organizarea muncii primea 20, 30 şi chiar 50 la sută din suma

cheltuită; se acordau şi prime personalului ce lucra subt ordinele sale. Acest sistem a dat bune rezultate şi s'a generalizat; dar a dat naştere la corupţii şi speculaţii desfrînate şi ajută la formarea unei clase mijlocii, reprezentată de ţăranu stăpîn pe pămîntul său şi de mica burghezie comerciantă şi speculatoare. Aceasta va fi singura bază posibilă a viitorului stat rus.

La Revue Mondiale (Octombre, Noembre, 1920).

„Prima impresie, zice d. Jean Pinot în articolul său *Franţa şi Renania*, pătrunzînd în Germania, este aceiaşi de doi ani. Ceiace izbise pe soldaţii învingători în oraşele Palatinatului, loveşte şi astăzi pe călătorul ce vine pentru plăcerea sa. Infăţişarea vrednică de milă a sute de copii cu ochii duşi în fundul capului, cu pielea obrazului lipită de oase, cu picioarele ca fusele, te tulbură în mod ciudat. In oraşele străbătute prea iute, îi zăreşti răzimaţi de bariere, mulţi şi veseli, dar ce na ştiu ce gravitate în ochii lor prea înfundaţi în orbitele cercuite cu vînăt. Aspectul bărbaţilor şi al femeilor este asemănător. „Controlorul, observă un călător, are un cap de mort". In adevăr, umerii obrazului eşiţi în afară, bărbia subţiată, pielea tăbăcită, mîinile lungi şi fără carne, îi dau înfăţişarea unui om ce s'a sculat din sicriu". Germania moare de foame! „In restaurante de sticlă, ridicate pe splendide cheiuri, n'ai ce mînca. Funcţionarii te privesc cu invidie cumpărînd minuscule pîinţi, prea albe, cu două mărci bucata". Ce-i de mirare dacă în asemenea situaţie, socialismul şi spartachismul fac progrese uriaşe? Căci lucrătorii şi funcţionarii sufăr o foame îngrozitoare: „Germanul abia are îndoitul salarului din timpuri normale". Şi Francezul, adaugă: „S'a voit să se facă propagandă în favoarea noastră: alimentele ar fi fost cel mai bun agent al nostru. S'a neglijat acest mijloc de convingere. După doi ani de ocupaţie (cu trupe negre) situaţia este tot aşa de serioasă: un German are 200 gr. carne pe săptămînă, 140 gr. pîine pe zi". Urmarea: mercantilism, speculaţii nebune, lupte de clasă înverşunate, căci acelaşi egoism sălbatic stăpîneşte pe capitalistul german ca şi pe cel de altă naţiune, iar lucrătorii privesc spre răsărit. Nici guvernul francez, nici armata de ocupaţie n'au înţeles rostul economic şi social al luptelor de acolo; le-au interpretat ca îndreptate în contra Franţei şi au luat măsuri nepotrivite cînd tocmai „prin intermediul lor (al Renanilor) noi trebue să restabilim relaţii normale cu naţiunea plină de viitor care este Germania".

Lucruri interesante *Despre penetraţia reciprocă dintre Alsacia şi Franţa* ne spune d-na **A. Moll-Weiss**.

După entuziasmul primelor zile ale ocupaţiei „iată că pe încetul, dar cu persistenţă, se accentuiază un fel de jenă între „Francezii din interior" şi Alsacieni. Cauzele sînt greşelile administrative, propaganda ascunsă germană; dar mai ales o reciprocă incomprehensiune a caracterelor". Toată mulţimea de conferenţiari, trimişi din Paris, cu toată elocinţa lor n'au putut face mare lucru. De ce? Ne spune autoarea, ca însăşi conferenţiară, propagandistă: „fiindcă cei mai mulţi nu vorbeau decît franţuzeşte şi Alsacienii... nu înţelegeau". „Trebue să vorbeşti Alsacienilor în nemţeşte sau în dialectul lor", dialect tot german, cum recunoaşte şi D-na Weiss. Dar nici asta nu-i de ajuns. Trebue o penetrare reciprocă: mai întîiu Alsacienii trebue să înveţe limba franceză sau cel puţin să-şi coloreze cu elemente franceze dialectul. Apoi să se şteargă deosebirea prea tranşantă dintre clase, lucru antifrancez. Să înceteze Francezii cu ponegrirea lor sistematică, fiindcă se aude în Alsacia: „In limba sa piţorească (dialect), (primarul unui orăşel din Alsacia) îmi spuse toate plîngerile, toate recriminările sale. Inferioritatea noastră în agricultură, limba noastră neînţeleasă, inutilitatea de a fi venit, etc."...

Concluzie: „Cunoaştinţa mai complectă a limbii noastre . .

căci ea este agentul de legătură prin excelență... ea ne va permite cucerirea definitivă a inimii alsaciene".

Revue de Paris (Noembre). *Albert Thibaudet* consacră un studiu lui Fromentin, *critic de artă și romancier*.

Operele lui Taine „Philosophie de l'art" și „Voyage en Italie" sint produsul unei senzibilități și a unei facultăți logice puternice, dar in ele nu găsim decit o cunoștință superficială a procedeelor picturii. „Les maitres d'autrefois" a lui Fromentin e scrisă dimpotrivă de un om care avea practica picturii și poseda in această artă abilitatea technică.

Critica lui Fromentin nu dispreţueşte prepararea istorică necesară subiectului dar ea e înainte de toate o *critică a gustului* după formula clasică. Acest spirit plin de bun simț, de prudență și de subtilitate, excelează in preocupări de analist și de psiholog. Portretele lui Rubens și Rembrandt, schițate de dinsul, sint mai puțin vii ca acele datorite lui Taine, dar mai detailate, mai ingenioase și mai aprofundate.

Unicul roman al lui Fromentin, „Dominique", are un caracter autobiografic caşi „Volupté" a lui Sainte Beuve. Operă de analiză a vieții interioare, ea cuprinde istoria unui om care a fost încărcat de o iubire fără de speranță, dar care *știe* să-și salveze din naufragiu rațiunea și mijloacele de a trăi. Caşi „Adolphe" al lui Benjamin Constant, „Dominique" poate fi numit romanul iubirii și al milei. Asemeni criticei de artă a lui Fromentin, acest roman cu liniile lui severe și pure, in care totul e esențial și nimic de prisos, are in el ceva clasic ce amintește de tragedia franceză după cum in Madame Bovary trăește ceva din comicul trist al lui Molière.

Fromentin e unul din cei mai distinși și mai semnificativi printre scriitorii care constitue stofa și fondul solid al literaturii franceze: scriitori ca Joubert sau Tocqueville, cărora le-a lipsit flacăra geniului, dar care prin inteligență, spirit autocritic, înțelepciune și metodă, mărginindu-se într'un cîmp restrins, au reușit să întreţină asupra unui punct dat o lumină complectă și constantă.

Cariera literară a lui Fromentin, cu impresia ei aproape perfectă de luciditate și de măsură pe care el însuși a căutat s'o dea eroului său Dominique, rămine poate cel mai bun, mai luminos și mai abil compus din tablourile sale.

Mai remarcăm impresiile atit de vii ale lui *Franck Schoell* asupra *convenției republicane din Chicago*.

La Nouvelle Revue Française (8e année, No. 86, 1e Novembre, 1920).

Intr'un subtil și amănunțit articol, *André Lhote* vorbește despre **Invățăturile lui Cézanne**. *Personalitatea* acestui pictor *a fost, până acum, rău înțeleasă atit de critici cit chiar și de discipoli*. Autorul se îndeletnicește, *respectuos* și entuziast, cu lămurirea acestei puternice personalități, scoțind la iveală pe „adevăratul Cézanne". André Lhote împarte in trei faze tehnica picturală. Quattrocento, Renașterea, Impresionismul. Renașterea a regenerat pictura printr'o „optică nouă", perspectiva. „Impresioniștii duc până la capăt studiul fenomenelor optice, inregistrindu-le pe toate deopotrivă". „De-o-pildă, elementele tabloului care, la primitivi, erau *suprapuse* la Renaștere sint *împreunate, compuse*; la impresioniști iată-le, ai crede pentru totdeauna, *confundate*". Acesta e impresionismul: impresia personală a pictorului asupra unui ansamblu de aparențe, spre deosebire de „descripția didactică" a Renașterei și de „inventarul impersonal și moralizator" al Primitivilor. Cézanne a venit să facă ordine în haosul impresionist. Incetind de a mai fi pictor de senzații, el devine pictor de emoții. Elementele tabloului, la dinsul, „se așează după *importanța emotivă* a fiecărei părți". El stabilește, mergind mai departe, că *geometria* e absolutul picturii. Așa că, în avîntul lui spre absolut, pentru el „să exprimi un obiect, in pictură, înseamnă să afirmi raportul pe care il are in orice clipă a evoluției lui terestre cu vreuna din figurile transcendentale: sferă, con, cilindru, etc., sau cu o figură complexă rezultînd din combinațiile lor". In rezumat, metoda lui Cézanne e, întâiu, o senzație *esențialmente plastică*, care înlocuește inspirația in senzul clasic al cuvîntului. „Apoi, el deslușește subt aparențele acestea existența unei orînduelî ascunse, care îi trezește in conștiință o construcțiune geometrică adequată". Această a doua fază a metodei lui Cézanne e o sinteză. Ea constitue inovația pe care a adus-o. Cézanne, prin impresionism, ajunge astfel la ceiace nici un pictor înainte de el nu ajunsese: Simbolul sufletesc, și deslușirea subt fenomenele, care păreau a fi numai ele singure capabile de prins pe o pinză, a unuia din Ritmurile universale, atătoare la baza tuturor lucrurilor, și care conduc și însuflețesc tot.

Revista mai conține „Viața lui Guillaume Apollinaire" de André Salmon, cu prilejul aniversării a doi ani dela moartea acestui poet.

Un poem in trei acte de Apollinaire „Couleur du temps", se petrece pe un cîmp de bătae, într'un avion in zbor, într'o pustie insulă africană, sfîrșindu-se la polul Sud, printr'un duel între patru oameni îndrăgostiți de o femee moartă și încătușată in străvezimul sicriu al unei banchize de ghiață. E straniu și frumos. De constatat absența totală a virgulelor și punctelor și totuși claritatea clasică a textului. Subiectul: oameni care fug de războiu pentru a se ucide între ei in chip stupid, pentru o femee moartă. Pe alocurea impresii analoage cu acelea din al doilea Faust.

Albert Thibaudet, în acest număr, se ocupă de frații Goncourt. „Un artist lasă în urma lui o operă și un nume și aceste două moșteniri pot fi de însemnătate egală sau inegală". Thibaudet șovăe, in cît privește pe Goncourt, mai mult cînd e vorba de operă. Autorul e de o rece politeță față cu stilul fraților Goncourt. Meritul lor e în urmașii care l-au continuat, perfecționîndu-se și întrecîndu-i: Simboliștii. Stilul fraților Goncourt poate părea astăzi învechit, pretențios, chiar ridicul.

Deutsche Rundschau (No. 7, Anul 1920).

Un studiu de *Th. Meyer*, **Poezia germană și timpurile nouă**. După părerea lui Meyer, în Germania există o prăpastie între pătura culturală și popor. Spiritul de castă e mult mai puternic la Germani decit la Englezi sau la Francezi. Numai arta și poezia ar putea aduce în această privință o apropiere, prin comunitatea sentimentului și unitatea stilului. In evul mediu, literatura germană a cunoscut această unitate, dar ea a încetat în timpul renașterii—căci clasicismul, care a început a fi cultivat de-atunci, nu a putut pătrunde în popor. Din operele lui Goethe deabia poeziile lui lirice și primul Faust au fost gustate de mase, restul n'a fost niciodată în acord cu sentimentul popular. Chiar Herman și Dorothea cu tot conținutul ei, din cauza formei clasice, nu a pătruns în popor. Acest divorț între poezia cultă și păturile mari ale nației a culminat în neohellenismul ultimilor poeți clasici în felul lui Hölderlin. Dintre romantici, un Uhland și un Kleist, apoi pe urmele lor Hebbel, Gottfried Keller și Storm au încercat să scrie operele lor într'un stil mai german, dar n'au reușit să pătrundă în popor, rămînind gustate tot de clasa cultă. Poezia lor e lipsită de acele rădăcini adînci populare pe care le-au avut odinioară Iliada și tragicii greci, Shakespeare sau comedia franceză.

Poezia germană a rămas un privilegiu al claselor cultivate. In timpul din urmă Stephan George a fost reprezentantul unei poezii individualiste, care se adresa numai unui cerc de inițiați. Nimic nu e mai departe de sentimentul popular ca simbolismul său obscur și estetismul său aristocratic.

Poezia naturalistă a adus ceva nou, nota socială, dar n'a putut crea o artă populară. Subt influența filozofiei materialiste ea nu a căutat să evoce decit realitatea

fizică, ignorînd cu totul viața spiritului și idealismul care zace în firea poporului german.

Ca reacțiune împotriva naturalismului impresionist, a apărut în ultimul timp curentul idealist expresionist. Influențat de opera lui Nietzsche, el nu se inspiră însă din hellenism, ci din arta gotică care exprimă mai adînc spiritul german. Acest curent care se desemnează la orizon, nu a dat încă nici o operă remarcabilă dar e de sperat că el nu se va adresa numai unei clase, ci poporului întreg.

Der neue Merkur (No. 5).

Maxim Gorki: **Amintiri despre Tolstoi.** Maxim Gorki a cunoscut personal pe Tolstoi, și aicea povestește o parte din amintirile lui.

Unii au voit să facă din Tolstoi un sfînt. Gorki respinge o asemenea idee. Tolstoi a fost mare, foarte mare, dar a avut și defecte multe. N'a fost un sfînt, și tocmai deaceia este el mai uman, mai aproape de inima noastră a tuturor celor cu pacate. Gorki zice „Pușkin și el,—nu avem nimic mai sublim și mai scump".

Tolstoi a fost mare. Niciodată n'a avut Gorki o imagină mai vibrantă de măreția lui Tolstoi, decît odată cînd l-a zărit stînd singur pe malul Mării Negre. Stătea singur în mijlocul plajei pline de pietre și alge marine, subt cerul înnourat și bătut de vînt, în fața mării care-și svîrlea valurile până subt picioarele lui. Venise încet, fără a fi observat de Tolstoi și s'a îndepărtat încet ca să nu-l tulbure din meditația lui. Tolstoi stătea gînditor în fața mării și părea un mag, o forță elementară ce strîngea și respingea marea, mișca norii și însuflețea totul. Gorki își zisese „Atîta timp cît trăește omul acesta, eu nu sînt exilat pe pămînt". Un om mare care iubea simplicitatea. El era simplu și îi plăceau oamenii fără mofturi. Odată zise lui Gorki despre Cehov „Ce admirabil de simplu este". Haina lui era simplă. Vorbirea lui era simplă, ingenuă, cu greșeli stilistice; dar ochii dădeau acestei vorbiri o strașnică expresie. „In cei doi ochi avea Lew Nicolaevici o mie de ochi". Și pe lîngă forță și simplicitate, măreția lui Tolstoi era și reprezentativă, și în calitățile și în defectele ei. Doctrina pasivității, fatalismul mongolic, aparția și poporului rus. Anarhismul lui era în legătură cu pornirea poporului rus în contra statului. Rușii, crede Gorki, sînt dela natură înclinați spre vagabondaj. Dacă sînt strînși într'un stat e pentrucă străinii: Varegi, Tatari, Germani baltici, i-au silit la aceasta. Ba și astăzi vagabondează Rușii înăuntrul statului. Națională este și opunerea lui Tolstoi față de știință. Pare că e în el scepticismul și ignoranța satului rusesc. Și Tolstoi era și mai complex decît îl pot cunoaște acei care îl citesc. Era în el, răsărea din convorbirile lui, zice Gorki, o lume nebănuită. Era o negare a tuturor afirmațiilor, o înfricoșătoare nepăsare de semenii săi mici cît niște gîzulițe. Așa îi apărea Tolstoi. Uneori îi venea parcă să strige tuturora: „Uitați-vă ce om minunat trăește pe pămînt".

Oricît de mare, Tolstoi era un om, și deci avea scăderile lui. Trecînd peste defecte mai mici, precum erau judecățile sale simpliste asupra italienilor, că ar fi ori șarlatani ori aventurieri în cultură, sau că Francezii n'au avut decît trei romancieri: pe Stendhal, Balzac și Flaubert, că vorbea ofensător despre femei și ceiace era așa de displăcut: vorbea „cu artă" despre dînsele; o greșală mai mare îl oprește mai mult pe Gorki: Tolstoi era, în fond, o natură de tiran. Tolstoi suferea că nu suferă pentru ideile lui. In jurnalul său el scrisese: „Dacă aș suferi pentru ideile mele, ele ar avea mai multă influență". Ideile lui nu prea erau luate în serios, și el ar fi vrut să sufere. De ce? Ca să impue ideile lui, ca să ne tiranizeze cu ele. Insuși Tolstoi scrise tot în jurnalul său: „Martirii și cei ce sufăr sînt, cu rari excepții, despoți și tirani". Și asta Gorki nu i-o poate erta.

Și omul acesta a reușit în parte să-și impue ideile lui, și astfel a produs acea specie de „apostoli", pe care o formează tolstoiștii. Rele idele are Gorki despre tolstoiști. Că nu erau totdeauna sinceri, observase și Tolstoi; dar îi lăsa în pace. Ca exemplu de nesinceritate, citează Gorki cazul unui tolstoist pe care îl văzuse la Iasnaia Poliana, unde locuia Tolstoi, refuzînd să mănînce un ou, pentru „ca să nu nedreptățească găinile", și pe care l-a întîlnit pe urmă în gara din Tula, înfulecînd niște carne. Tolstoianul îi zise lui Gorki, referindu-se la Tolstoi: „Bătrînul băet exagerează".

Tolstoi dacă s'a temut de ceva în viața lui, a fost de venirea morții. Avea în fața ei spaima unui recrut pentru cazarmă. Și într'o zi, veni vestea că omul care părea nemuritor, căci atît era de mare,—murise. „Am plîns de durere și furie" zice Gorki. Și în altă parte: „Niciodată n'am plîns așa de fără mîngîere". Se gîndea la Tolstoi. „Mi-l închipui în racla lui,—stă ca o piatră netedă și lucie în fundul unui fluviu". Și-l închipue cu ochii lui pătrunzători, cu mișcările degetelor care parcă modelau creațiuni în aer, cu glumele lui, cu „expresiunile sale țărănești favorite", cu vocea lui „fină", cu „cruda lui, înfricoșătoare înțelepciune", cu „monstruoasa sumă de viață". Și zice Gorki: „Și acuma simt că sînt exilat și plîng pe cînd scriu. Niciodată n'am plîns așa de fără mîngîere".

Cetitorii „Vieții Romînești" își amintesc că d. Ibrăileanu a susținut că și scriitorul cel mai obiectiv rămîne destul de subiectiv, așa că-l putem distinge atitudinea față de obiectul operei lui, și că această atitudine poate, între altele, să fie judecată și din punctul de vedere moral. In amintirile lui Gorki, publicate acuma, putem cunoaște relativ la aceiași problemă opiniunea unui poet așa de obiectiv ca Tolstoi. Gorki raportează că odată Tolstoi îi spuse: „Noi cu toții, sîntem niște strașnici mincinoși. Eu însumi, cînd scriu, simt deodată milă pentru o figură, și atunci îi dau o bună însușire sau iau o bună însușire dela alta, așa că în comparație să nu apară prea neagră". Și mai departe: „Nu se scrie ceiace este adevărata viață, ci numai ceiace se *gîndește* despre viață".

Preussische Jahrbücher (Nr. 6, Anul 1920).

Profesorul *Herkner* publică un studiu remarcabil asupra lui **Engels și Lassalle.** Părerea celor mai mulți din cunoscătorii mișcării socialiste asupra lui Engels e că amicul și discipolul lui Marx a fost un spirit mult inferior acestuia.

Publicarea corespondenței dintre Marx și Engels, în anul 1913, de către Bebel și Bernstein, împreună cu opera recentă a lui Gustav Meyer asupra tinereții lui Engels, epoca 1820—1851, aduc însă date nouă asupra acestei personalități interesante.

Născut dintr'o familie îmbogățită în afaceri comerciale și cunoscută prin sentimentele ei pietiste, Engels avea un temperament vesel, expansiv, cu înclinații poetice și religioase. Primele scrieri care l-au impresionat au fost acele ale lui Börne. La 1841 s'a făcut stagiul în armată la Berlin, în corpul artileriei de gardă, cu conștiinciozitate și cu pasiune. In acelaș timp asista la unele cursuri universitare și frecventa cercurile hegeliene din extrema stîngă. Subt influența lui Moses Hess, el considera deja la 1842 comunismul drept concluzia necesară a învățăturii hegeliene. Destinat de familia sa profesiunii comerciale, el a devenit funcționar foarte activ al unei fabrici de țesătorie din Manchester. In acest oraș industrial, Engels a avut viziunea directă a luptei de clasă și a intrat repede în relație cu conducătorii chartiști și oweniști, scriind în acelaș timp pamfletele aprinse ale lui Carlyle. Corespondent la Rheinische Zeitung din Colonia, el scria că Anglia se află în ajunul revoluției sociale, prevedere care a fost crud desmințită de realitate cași speranțele pe care le punea în chartism. La 1844 pe cînd se afla în trecere la Paris, a reînoit cunoștința pe care o avea cu Marx și relațiile lor începură a fi tot mai strînse. Partea pe care Engels a avut-o în producția lor comună e greu de determinat, totuși Herkner crede că, la această epocă, Engels era superior lui Marx în privința cunoștințelor economice. In ceiace privește manifestul comunist, conținutul bazat pe falșe apreciere a industriei engleze împreună cu tezele faimoase ale pauperizării și a cataclismului inevitabil al so-

cietății capitaliste, pare a fi datorit lui Engels. Marx a dat însă desigur operei forma ei ascuțită și agresivă.

Subt impresia evenimentelor din Martie 1848, ambii amici s'au întors în Germania. Căutînd la început o apropiere de extrema stîngă, ei s'au rězămat apoi numai pe asociațiile muncitorești. In Mart 1849 Engels a încercat să revolte pe muncitorii din Wuppertal, apoi pe cei din Bāden și Palatinat, dar trupele prusiene au risipit cu ușurință pe răsculați și împreună cu Marx el a fost nevoit să se refugieze la Londra. Aici, au căutat să formuleze împreună programul comunist în fața revoluției democratice. In acest program, se întîlnește pentru întâia oară ideia consiliilor muncitorești ca formă a dictaturii proletariatului. Această idee a rămas atunci simplă literatură: întrucît a influențat comuna din 1871 e greu de determinat, dar e sigur că din ea s'au inspirat marxiștii ruși la 1905 și astăzi.

Scrierile din tinerețā ale lui Engels au un caracter polemic în care ese la iveală mai mult diletantismul jurnalistului decît specializarea științifică. Inferioritatea lui față de Marx e că nu avea aptitudinea pentru sinteză a acestuia.

Romantismul revoluționar și mesianismul care se găsește la Engels în această fază, Herkner caută să le explice printr'un factor inconștient, dispozițiile lui religioase.

După părerea sa, tendințele pe care dela început le-a avut socialismul german cași atitudinea de revoluție permanentă a proletariatului, au împiedecat colaborarea acestuia cu păturile din stînga ale burgheziei care, înfricoșată de spectrul roș, s'a apropiat tot mai mult de Junkeri și de forțele reacționare. Democratizarea vieții de stat a Germaniei n'a putut avea loc din cauza aceasta.

Același lucru se poate spune și despre activitatea lui Lasalle, și Herkner combate părerea lui Oncken, după care o alianță între monarhie și socialiști ar fi fost posibilă. Bismarck a căutat un moment să utilizeze mișcarea muncitorească contra radicalilor cu care era în luptă, dar cînd s'a înțeles cu aceștia a rupt imediat cu un partid bazat pe ideia luptei de clase.

Atitudinea rece a monarhiei prusiene față de Germania catolică și industrială dela Rhin, cași mai tîrziu apucăturile autocratice ale lui Wilhelm al II, cu toată politica lui socială, nu puteau aduce o apropiere de muncitori.

Herkner crede că fără acțiunea lui Marx, Engels, Lasalle, democrația burgheză și proletară ar fi mers în Germania împreună până ce asigurau reprezentanței poporului o poziție hotărîtoare în viața de Stat.

Evoluția politică a Germaniei ar fi semănat atunci cu acea a Angliei. Dar nimic nu era mai departe de spiritul lui Marx, Engels, Lasalle, inteligenți care subt influența dialecticei hegeliene nu puteau admite concilierea necesară a contrariilor.

Mişcarea intelectuală din străinătate

LITERATURĂ.

Jean Rentlinger, *Les Ecrits*, 1 vol. „A la belle Edition".

De remarcat ale sale Essais gymniques, unde ne povestește cum, prin exerciții fizice, s'a vindecat de boala auto-analizei și a putut pune, în serviciul creerului său de poet, un organism sănătos.

H. B. par un des Quarante (*Prosper-Mérimée*), 1 vol. La Connaissance.

E reeditarea unui volum foarte rar al lui Prosper Mérimée în care ni se povestește iubirea lui Stendhal și a d-nei Grua.

Elie Faure, *La Danse sur le feu et sur l'eau*, un vol., Crès.

Ne expune o teorie filozofică a vieții, bazată pe dramă.

O apologie a dramei omenești, în cele două expresii sociale: războiul și revoluția, reînoirea perpetuă a artei și lirismului.

Marco Praga, *Anime a nudo*. (Scrisori de femei și copile) roman, Milano, Treves, 1920, 7 lire.

Mici probleme sociale, cancanuri de salon, emoțiuni de „sleeping", infidelități conjugale, ingenuități de copile și melancolii de mondene, — defilează toate în aceste „Scrisori", presărate cu aceiași finețā psichologică și cu aceiași vervă ironico-sentimentală care caracterizează opera dramatică a autorului.

ROMANE.

Louis Bertrand, *L'Infante*, Arthème Fayard.

Istoria unei fete din Villefranche, care, din dragoste pentru un ofițer francez, tradează pe ai săi ce complotaseră să predea orașul Spaniolilor.

Roland Charmey, *Une femme*, Renaissance du livre.

Filosofie senzuală primejdioasă pentru văduvele de războiu: o femee ce se dă amantului, dar refuză a se căsători cu el, pentru a respecta memoria primului bărbat.

Jehan d'Ivray, *Mémoires de l'Eunuque Békir Aga*, Albin Michel.

Istoria unui nenorocit cu toate dramele unui Orient de vis și realități dureroase, din vremea cînd femeile haremurilor nu purtau încă pălării din Rue de la Paix.

Jeanne Landre, *Où va l'amour?* Albin Michel.

La dispreț, dacă femeia, cum e cazul în intriga romanului de față, egalează pe bărbat în depravare.

ISTORIE.

Guglielmo Ferrero and Corrado Barbaglio, *A Short History of Rome*.

Multe idei nouă, expuse clar; metoda sa este: a avea necontenit în față un tot, ale cărui diferite părți sînt studiate în interdependența și simultaneitatea dezvoltării lor.

Alfred Martineau, *Dupleix et l'Inde anglaise*, Champion.

Sînt memorii istorice și chestiuni coloniale legate de viața acestui mare comerciant dela începutul veacului XVIII.

ŞTIINȚĂ.

Dr. Sergiu Voronoff, *Vivre, étude des moyens de relever l'énergie vitale et de prolonger la vie*, Bernard Grasset.

Arată rolul glandei interstițiale, care distribue energia și stimulează toate părțile imensului stup, ce este corpul omenesc.

Stanislas Meunier, *Les Glaciers et les Montagnes*, E. Flammarion.

Descrie forma generală a ghețarilor, condițiile localităților cu ghețari, și atacă o mulțime de prejudecăți științifice, între altele contemporaneitatea manifestărilor glaciare.

POLITICĂ.

Marcel Berufeld, *Le Sionisme, étude de droit international public*, Jouve.

O pledoarie foarte savantă, completă şi curajoasă in favoarea naţiunii evreeşti şi formării unui stat în Palestina.

Norman Angell, *Le Chaos Européen*, Bernard Grasset.

O critică vehementă a tratatului dela Versailles: autorul preconizează un nou cod economic al lumii.

Baron Beyens, *L'Avenir des petits Etats*, Van Oest.

Diplomatul belgian examinează starea socială şi politică a Romîniei, Serbiei, Bulgariei şi Belgiei, utilitatea şi importanţa lor.

A. O. Olivetti, *Bolscevismo, comunismo e sindicalismo*, Milano, Soc. Edit. „Risorgimento", R. Caddeo e C., 1920, 200 pg., 3 lire

Bine cunoscut prin precedentele sale studii politice şi sociale,—autorul analizează obiectiv şi luminează clar aceste trei noţiuni, azi prost interpretate ori rău cunoscute.

Arrigo Solmi, *L'Adriatico e il problema nazionale*, Roma, Edit. „La Voce," 1920 in 16, 48 pg. (No. 3 al Bibl. de Propagandă al grupului Naţional Liberal) 1.50 lire.

Profesorul Solmi dela Universitatea din Pavia expune cu claritate şi competenţă condiţiile încurcatei şi dureroasei probleme adriatice, din punct de vedere etnic, naţional, economic şi juridic. Opusculul are scop de vulgarizare care este atins printr'o formă plină şi precisă şi prin spiritul obiectiv care inspiră scrisul autorului.

FILOZOFIE.

J. M. Baldwin, *Théorie génétique de la réalité; le Pancalisme*, F. Alcan.

O încercare de interpretare a universului în funcţie de frumos; lumea privită subt optica artistului sau a filozofului ce o contemplă subt „specie formae". Metoda sa este psicologică şi istorică.

M. A. Chaix, *La Correspondance des arts dans la poésie contemporaine, Etude psychologique*, Alcan.

Studiază echivalenţa artelor şi găseşte corespondenţa artelor cu ... modul de percepere a senzaţiilor, ... în activitatea intelectuală şi imaginativă, în analiza şi reflexia asupra datelor senzoriale şi afective.

Mario Casotti, *Saggio di una concezione idealistica della storia*, Firenze, Vallecchi, Coll „Il pensiero moderno", 1920 440 pg. 12 lire.

Plecînd dela ultimele rezultate la care s'a ajuns pe tărîmul istoriei prin cercetările lui Croce şi Gentile, autorul ajunge—printr'o viguroasă sforţare de meditaţiuni originale—la o concepţie istorică a filozofiei în care se întretae cele mai moderne motive ale cugetării moderne,

Agostino Gemelli, *Scienza e Apologetica*, Milano, „Vita e Pensiero", 1920, 17.75 lire. 1 volum. Autorul, profesor la Academia Stiinţifico-Literară din Milano, dupăce a tratat într'un precedent volum problema generală a raporturilor dintre ştiinţă şi religie, expune în acesta de faţă, o metodă nouă de-a trata apologetica; pentru aceasta, alege chestiuni mult desbătute în cîmpul ştiinţific: teoria miracolului, misticismul şi sanctitatea, etc.

CĂLĂTORII

Jehan d'Ivray, *La Lombardie au temps de Bonaparte*, G. Crès.

Operă de lectură interesantă, studiază ţara, oamenii, populaţia faptele, ideile epocii.

Ernest Robert, *Voyages au Canada Français*, Atar, Genève.

Un mare volum, cu multe desene şi fotografii, descrie oraşele Canadei, peisajele Saint-Laurent-ului, Niagara, etc.

Compilator

Pentru explicarea lui La Rochefoucauld *

Am expus cuprinsul maximelor urmînd cele mai de multe ori textual vorba autorului; am aşezat numai ideile aşa încît unitatea şi continuitatea de gîndire, pe care o simte oricine răsfoeşte cartea cu atenţie, să iasă cît mai tare în lumină.

La Rochefoucauld a scandalizat şi entuziasmat mulţi cetitori depe vremuri, şi încă pe unii din cei de astăzi nu-i lasă indiferenţi. Cei mai mulţi, probabil, se simt, la cetirea lui, oarecum deranjaţi în obişnuitele lor sentimente şi judecăţi, şi, fireşte se supără de această deranjare. Maximele strică cheful omului, pentrucă ele schimbă locul a o mulţime de gînduri care stau aşa de frumos aşezate în minte, încît nici nu te mai ocupi de ele,—atît de siguri şi mulţumiţi ce sîntem de buna lor aşezare. Autorul a ştiut bine ce are să se întîmple şi de aceia zice (în Cuvîntul către cetitor la 1-a ediţie 1665): „Je prie le lecteur de ne point entraîner son esprit au premier mouvement de son coeur, et de donner ordre, s'il est possible, que l'amour-propre ne se mêle point dans le jugement qu'il en fera... Le meilleur parti que le lecteur ait à prendre est de se mettre d'abord dans l'esprit qu'il n'y a aucune de ces *Maximes* qui le regarde en particulier et qu'il est seul excepté, bien qu'elles paroissent générales..." Păcat că la vorbele aceste din urmă comentatorii, oameni prudenţi, au grijă să explice, zicînd de ex.: «Cette phrase, *ingénieusement ironique*!...» Astfel că cetitorul pierde orice putinţă de mîngîiere şi se necăjeşte şi mai rău. Din norocire ediţiile cele mai răspîndite n'au comentar, şi atunci poate că cei mai mulţi cetitori sînt întrucîtva consolaţi. In orice caz, optimist fiind din natură, am credinţa fermă că cetitorii, chiar dacă se supără tare de lectura Maximelor, uită curînd supărarea cu carte cu tot; şi pentrucă am credinţa aceasta, am şi curajul de a-i pofti să încercăm a vedea ce spune, pe înţelesul nostru actual, cartea aceasta care are dubla infirmitate de a fi şi veche şi iritantă.

A fost şi probabil perzistă încă în anume sfere de idei ale timpului nostru o preocupare foarte accentuată de a re-

* Vezi No. trecut

duce cît mai mult rolul și semnificarea reală a individualității. Cu ajutorul biologiei ori a științelor sociale s'a filozofat pentru a se afirma că individul este o abstracție, un product ideal izvorît din trebuințele teoretice și practice ale sufletului, însfîrșit un fel de postulat regulativ și nu o dată constitutivă a realității. Colonie de celule în adevăratul său aspect fizic, individul este, sufletește, numai un moment fugitiv și arbitrar delimitat al continuei și universalei conștiințe sociale care, în domeniul psihic, este realitatea oarecum autentică și superioară. Ca o dezvoltare a acestora a intervenit cu vremea o frază mult prea cunoscută, fiindcă a ajuns doar în circulația celei mai zilnice și mai vulgare literaturi, o frază care asigură că natura nu se preocupă de existența individului, ci numai de a speciei. Această splendidă nerozie, care strălucește deosebit prin însăși frequenta ei repetare, nu-i probabil decît străvechea evlavie metafizică pentru tipurile și esențele eterne, evlavie costumată, potrivit vremii, în termeni de biologie. Natura, ca să rămînem la stilul acesta teleologic, nu poate să iubească mai mult viața speciei decît pe a individului, pentrucă natura, dacă gîndește, înțelege atîta lucru că nu ar putea să despartă pe una de alta și deci nici să prefere pe una celeilalte. Mai cuminte este, cred, să admitem că natura nu se ocupă de una mai mult decît de alta și că produce și distruge și speciile și indivizii. Iar dacă durata speciilor întrece cu mult pe a indivizilor, apoi deosebirea aceasta în timp poate avea doar interes practic: a face din ea o bază de distincție pentru interpretări teoretice atît de generale este numai dovadă de o curioasă retrogradare și scădere a spiritului filozofic. Dar oricare ar fi fost și ar mai fi încă succesele și justificarea acelor filozofări asupra ideii de individ, nu este de crezut că radicala și imediata opoziție între *eu* și restul lumii, acest fapt fundamental al experienții intime, să poată fi vreodată cumva subtilizat sau înlăturat din cuprinsul nostru sufletesc. Este vorba aici de faptul insuși primordial al subiectului; oricare ar fi interpretările pe care teoria cunoștinței și psihologia le dau acestui fapt, în forma lui neanalizată și cea mai primară, în care adică voința și afectele iau imediată conștiință de sine, subiectul are pentru el însuși un înțeles unic, imediat și nediscutabil. Formulări ca voința *mea*, durerea *mea* au o specială evidență, un înțeles sigur prin faptul chiar că în posesivele acele se arată o împotrivire față de un altceva care nu-i al meu și prin care tocmai durerea și voința aceia se lămuresc și există ca ale mele.

Din punctul de vedere al acestei originare și radicale opoziții societatea nu poate, pentru fiecare din noi, să însemneze, mi se pare, decît: toți oamenii minus Eu.—In dezvoltarea vieții istorice opoziția aceasta esențială a produs în fiecare suflet ca o suprafață de atingere și de apărare, un strat de stări sufletești pe care eternul conflict între subiectele u-

mane l-a creat și-l creiază continuu în fiecare din ele. Selecționat în lupta aceasta însăși, un nou suflet, se poate zice, sufletul social s'a depus peste acel natural, în afară de aceia că chiar acest din urmă a fost în el însuși îmbogățit prin viața socială. Intre aceste două suflete se urmează o luptă în senzul că cel de suprafață ar vrea să înghită cu totul pe cel din adîncime, care se răzvrătește și cele mai de multe ori îl învinge. In istorie apare, la răstimpuri, teama ca nu cumva unul sau celalt să fie prea atrofiat, așa încît cel natural să rămînă fără contrapond, iar cel social fără material pe care să se aplice.—Observ aci îndată că La Rochefoucauld, cu o agerime rară și cu o pasionată stăruință, a străpuns stratul sufletului social pentru a descoperi, în detaliu, subt porțiunile lui, porțiunea corespunzătoare a sufletului natural. Desigur au recunoscut și atîți alții așa numitul egoism radical al omului; dar minuțioasele inzistențe, atenția subtilă așa de stăruitor susținută spre corespondența motivelor dintre cele două zone ale sufletului dau, mi se pare, lui La Rochefoucauld semnificația de adevărat descoperitor.

Funcțiunea esențială și continuă a sufletului natural este afirmarea proprie, și cît mai energică. Numai în caz de specială detracare poate și vrea el să se nege, poate să-și voiască singur distrugerea. Orice solicitare a voinței, orice provocare a afectelor este luată în primire de către această afirmare perpetuă a sufletului natural, trebue să i se supună sau să pactizeze într'un grad oarecare cu pornirile sale fundamentale, înainte de a intra în circulația ulterioară a vieții interne. Este ca un apriori al voinței primitive și nealterabile care prinde, supune și stilizează tot ce i se opune și-i solicită, prin însăși această opunere, funcționarea sa esențială și naturală. Cași timpul, spațiul ori cauzalitatea, acest apriori al voinței primitive trăește nebăgat în samă în viața curentă a conștiinței, și numai prin ulterioară și inzistentă reflecție ajunge spiritul să și-l poată teoretic clarifica, celace de altfel se întîmplă cu toate acele elemente peste care conștiința naiva trece clasîndu-le ca «dela sine înțelese». Descriind cu o extraordinară pătrundere detaliile funcționării acestui apriori al voinței elementare, La Rochefoucauld îi luminează în mod surprinzător cuprinsul întreg.

Din nevoia absolut vitală de a prezenta cît mai repede în afară figurile consacrate ale sufletului social s'a născut o tehnică minunată, care înșeală chiar pe subiectul în care ea se exercită, și în momentul chiar cînd se exercită. Atît de repede apar motivele sociale și acopăr pe cele naturale, încît de multe ori foarte cinstit ne irităm, dacă cineva încearcă a ne face să vedem jocul cel adevărat de dindărătul spectacolului psihic de suprafață. Negreșit, nimic din ce trăește în sufletul nostru nu rămîne în afară de puterea vieții sociale; nu trebue dar înțeles celace am numit suflet natural ca un

complex care perzistă în afară de sfera acelei puteri. Numai de aceasta este aici vorba: că există un fond, pe care, după gust sau după cerințele teoriei, îl putem exprima în formule metafizice sau în formule biologice, și față de acest fond primar viața socială este, logic vorbind, termenul secundar. Fără acel prim termen viața socială nu ar fi, logic, posibilă, nu ar putea fi adică obiect pentru cugetarea noastră.—Impulsul primordial de afirmare și apărare al individului se trezește la orice atingere a ființei acestuia, astfel că în cumpăna voinței manifestările acelei energii centrale a persoanei intervine necontenit; și nici că ar putea lipsi dela cîntar, pentrucă fără dînsa cîntărirea nici n'ar fi posibilă. Comitem un falș retoric, cînd, pentru anume fapte morale, calificăm de imponderabile efectele acelui impuls fundamental. Cu o senzibilitate extrem de delicată, spiritul lui La Rochefoucauld descopere cu deamănuntul prezența grea a acestor pretinse imponderabile.

Pe hotarele complicate și mobile ale celor două straturi sufletești trăește acela ce se numește morală, cel puțin așa cum a rămas definită în literatura filozofică dela Kant încoace, și cum se pare că este, dacă unii teologi au dreptate, înțelesul chiar al învățăturii creștinești: adică supunerea de bunăvoe și din intimă pornire la reguli de acțiune care nu se preocupă deloc de impulsurile noastre imediate și care, de fapt, cele mai adeseori se împotrivesc direct acestora. Semnul distinctiv al atitudinei morale este dar judecata perfect obiectivă pe care subiectul o aplică tot atît de exact și fără cruțare lui insuși cași oricărui alt fenomen din cuprinsul experienței sale. Mișcarea primă și pornirea cea mai îndărătnică și vitală împing violent pe om să-și dea dreptate sie-și totdeauna: sufletul, pus în dezbinare cu sine, se frămîntă inevitabil ca să-și recapete echilibrul, adică împăcarea cu el însuși, cu orice preț și cît mai perfect. Ne lasă aceste puteri vre-odată posibilitatea să ne judecăm sincer și fără rezervă? La Rochefoucauld spune: «Nos ennemis approchent plus de la vérité dans les jugements qu'ils font de nous que nous n'en approchons nous-mêmes». Este, mi se pare, lucru de înțeles ca dușmanii să cerceteze motivele faptelor noastre cu o luciditate și deci cu o putere de pătrundere mult mai intensă decît noi, care sîntem înainte de orice interesați să ne formăm despre noi o opinie mai mult plăcută decît exactă. In urmărirea curatei atitudini morale, la Rochefoucauld notează cu băgare de samă locul deciziv al umilinții în technica morală: „Personne ne veut être humble. Sans l'humilité nous conservons tous nos défauts.—Les véritables mortifications sont celles qui ne sont pas connues; la vanité rend les autres faciles".—Dacă ne reprezentăm atitudinea morală ca o stare, în care avem în vedere principii obiective pentrucă, după oarecare reflecție asupra aplicării lor cazuale, să lucrăm în deplină conștiință de a le urma întocmai și numai din respect pentru dînsele,

cine nu ar înțelege că în acea clipă de dezbatere intimă nenumărate motive de interes natural găsesc timp destul pentru a se furișa prin conștiința noastră și, pentrucă nimic nu se întîmplă în zadar, a o colora altfel decît cum cere principiul căruia vroim a ne închina? Atunci inevitabil cuprinsul tot al conștiinței este calitativ schimbat; iar tocmai jocul acesta de nuanțe provocat de motivele nepoftite de morală l-a urmărit cu o curiozitate deosebit de trează La Rochefoucauld. Și fiindcă aceste nuanțări sînt modificări curat calitative ale conștiinței, a invinovăți pe La Rochefoucauld de exagerare, cum zice una dintre cele mai vulgare obiecții, nu-i decît curată neînțelegere a lucrului în discuție.

Dacă nu greșesc, este undeva în critica rațiunii practice un loc, adeseori neluat în samă, unde Kant dă parecă a înțelege că realizarea atitudinei morale ca stare de conștiință este problematică și că discuția lui face abstracție de această realizare. Și pentru La Rochefoucauld această stare este eminent problematică, și cartea lui poate servi prin excelență pentru a lămuri aceasta; dar el privește încercările omului de a realiza morala nu numai continuu decepționat, dar oarecum și cu o ironică antipatie. El simțea probabil în morală o stare tranzitorie, un drum cătră o altă stare internă, de o deplină și autentică superioritate, o altă natură dar mai bogată și mai rafinată. Astfel văzută atitudinea morală are parecă ceva din nesiguranța, stîngăcia și rigiditatea parvenitului, care-i prea conștient de silințele sale pentru a-și pune de acord ființa lui naturală cu situația exterioară. Atunci nu mai prețuim în întregime, atunci credem deplin în eficacitatea unei stări de suflet, cînd ea a pătruns în structura intimă și naturală a acestuia. Cu cît mai intensă și mai intimă este legătura între suflete, cu atît mai insuficientă, ori chiar deadreptul negativă, simțim atitudinea morală. In dragostea sexuală, unde setea de a cunoaște sufletul celuilalt merge până la turbare, unde perchiziționarea acestuia ajunge chinuitoare obsesiune, acolo se poate simți cu supremă claritate ce dezastruos sentiment ne îneacă atunci cînd în locul impulsului curat, spontaneu, primitiv, ne întîmpină virtuosul, inutilul, monstruosul sentiment al datoriei.

Spune Segrais (*Mémoires* II 34) că La Rochefoucauld adusese în uz cuvîntul *vrai*, pentru a numi caracterele natural și radical curate și armonice; mai cu samă despre doamna de Lafayette zicea La Rochefoucauld «qu'elle était vraie, parcequ'elle aimait le vrai en toutes choses et sans dissimulation". In această vorbă se tradează parecă pornirea intimă și adîncă care l-a călăuzit observațiile. El nu nega dar existența unor asemenea suflete, cel puțin a sufletelor în care stările adevărate sînt destul de frequente pentru a le hotărî caracterul. Destul de bine se înțelege aceasta și din formulele restrictive cu care-și atenuiază de multe ori generalizările; totuși

chiar dela publicarea Maximelor multă lume a trecut cu vederea aceste formule de nuanţare, şi o damă depe vremuri recomanda chiar că ar trebui introdus un *quasi* regulat în toate aforismele pentru ca să fie perfecte. Caşi cum autorul n'ar fi accentuat destul complexitatea esenţială a materiei, aşa încît orice om cu o suficientă capacitate de înţelegere să simtă senzul Maximelor chiar dacă nu poartă absolut toate stampila care să vire şi în ochii cei mai slabi rezervele lămuritoare. Evident el crede că stări de suflet curate, *adevărate*, sînt foarte rare, şi credinţa aceasta, fireşte, nu-i exact verificabilă, fiindcă ancheta şi statistica nu se pot aplica serios în domeniul cauzalităţii morale. Aici nu are loc decît spiritul *de finesse*, nici decum cel geometric. Liberi sînt doar generoşii umanitari de toate culorile să se supere pe La Rochefoucauld, să creadă şi să afirme proporţia contrară.

*

In cuvîntul către cetitor din fruntea primei ediţii a Maximelor publicate cu îngrijirea autorului (1665) se spune: „ce qu'elles contiennent n'est autre chose que l'abrégé d'une morale conforme aux pensées de plusieurs pères de l'Eglise". Iar autorul necunoscut al *Discursului* (Discours sur les Réflexions, etc.) tipărit în aceiaşi ediţie, stărueşte şi el asupra conformităţii Maximelor cu învăţăturile teologice. In sfîrşit articolul-reclamă din *Journal des Savants* (9 martie 1665) scris de marchiza de Sablé şi corectat de autor, recomandă cartea astfel: „ce traité est fort utile... parce qu'il fait voir aux hommes que sans le secours de la religion, ils sont incapables de faire aucun bien".—Fără îndoială La Rochefoucauld era un necredincios; inzistenţele aceste evlavioase ascundeau probabil dorinţa de a se prezenta cu formule prudent respectuoase la adresa puterilor bisericeşti. Totuşi sentimentele pe care se sprijină cartea sînt creştine: neîncrederea statornică în capacitatea reală de virtute a omului, aspra şi neobosita cercetare a purităţii motivelor, umilinţa declarată unic mijloc autentic pentru controlarea adevărului sufletesc,—în toate aceste se simte, cred, suflul confesionalului şi rigoarea ageră a examenului de conştiinţă. Prin marchiza de Sablé şi prin Jacques Esprit, cei doi intimi cu care se sfătuia şi se îndemna aproape zilnic la fabricarea maximelor, profund laicul gînditor putea întreţine legături destul de statornice cu lumea teologică: salonul din urmă al marchizei, un fel de Hôtel de Rambouillet cu parfum ecleziastic, era chiar lîngă zidurile mănăstirii Port-Royal din Paris; iar Esprit, crescut în seminariul Oratorului, era aproape cleric. In voluminoasa lui condică moralistică, *De la fausseté des vertus humaines* (2 vol. 1-8° Paris 1678), caşi în colecţia de Maxime a doamnei de Sablé ori în ale cavalerului de Méré, asemănările cu La Rochefoucauld merg uneori

pănă aproape de literalitate; multe maxime le dezbăteau doar împreună, în lungi şi dese conversaţii. Lui Esprit îi scrie odată La Rochefoucauld: „nous recommencerons de belles moralités au coin du feu".—Dar pe clericul Esprit îl preocupă cu deosebire ideia harului dumnezeesc în care este singura mîntuire, fiindcă singur el poate da virtutea. Despre păgînul Socrat zice: „ses vices étaient très réels, et toutes ses vertus étaient fausses" (II 307); şi se luptă stăruitor cu doi alţi vestiţi păgîni, Seneca şi Cicero, reprezentanţi ai virtuţilor umane. Cu totul altfel gîndeşte nobilul şi profanul prietin, care (în celebra conversaţie cu de Méré dată la lumină de Sainte Beuve) spune: „la véritable vertu se confie en elle-même, elle se montre sans artifice et d'un air simple et naturel, comme celle de Socrate... Je crois que, dans la morale, Sénèque étoit un hypocrite et qu'Epicure étoit un saint". Şi pe acelaşi păgîn cu numele atît de compromis printre creştini, La Rochefoucauld îl proclamă *grand homme* şi *admirable génie*.

Experienţa saloanelor dar dintr'o parte, iar din alta gîndirea teologică, care pătrunde şi ea pănă la intelectualii din saloane, vin să coincideze în concluzii despre substratul activităţii morale. Astfel şi cavalerul de Méré, destul de frivol om şi totuşi credincios prietin al celor dela Port-Royal, scrie maxime ca aceste: „la sincérité n'est qu'une fine dissimulation — la plupart des actions des hommes sont fardées et n'ont rien que l'apparence".—Iar deasupra tuturor Pascal, în cîteva aruncături de condeiu, luminează cu excesiva lui aprindere unele din constatările aşa de reci ale maximelor: „Personne ne parle de nous en notre présence comme il parle en notre absence.—L'union qui est entre les hommes n'est fondée que sur cette mutuelle tromperie... Si les hommes savaient ce qu'ils disent les uns des autres, il n'y aurait pas quatre amis dans le monde... Tous les hommes se haïssent naturellement l'un l'autre. On s'est servi comme on a pu de la concupiscence pour la faire servir au bien public. Mais ce n'est que feinte... car au fond ce n'est que haine!"—Şi aici este de însemnat că afirmările violente ale bolnavului şi sălbătăcitului Pascal în adevăr exagerează întru cît reţin numai cazurile extreme; La Rochefoucauld însă, gentilomul stăpîn pe mintea şi vorba lui, ne dă tonul general al gîndirii lui în cuvintele: „On ne trouve pas dans l'homme le bien et le mal dans l'excès", — cuvinte care se potrivesc în chip curios şi interesant cu aceste ale delicatului prelat Fénelon: „Presque tous les hommes sont médiocres et superficiels pour le mal comme pour le bien" (Projet d'un traité sur l'histoire, în Lettre à l'Académie).

Desigur în cazul lui Pascal se vede mai izbitor decît în altele cum preocuparea psihologică intensivă, atît de caracteristică epocei, afla un puternic imbold în viaţa religioasă a timpului; dar Pascal este exemplul eminent numai, dar nu unic.— Unul dintre comentatorii mai vechi ai lui La Rochefoucauld,

abatele Brotier (1723—1789), notează la maxima care figurează ca epigraf în capul cărţii următoarele cuvinte din discursul funebru al lui Bossuet pentru princesa Palatină: „Elle croyoit voir partout dans ses actions un amour-propre déguisé en vertu. Plus elle étoit clairvoyante, plus elle étoit tourmentée". Ca un răspuns la aceasta vin vorbele lui Pascal veşnic agitatul: „La vanité est si ancrée dans le coeur de l'homme, qu'un soldat, un goujat, un cuisinier, un crocheteur se vante et veut avoir des admirateurs: et les philosophes mêmes en veulent. Et ceux qui écrivent contre, veulent avoir la gloire d'avoir bien écrit; et ceux qui le lisent veulent avoir la gloire de l'avoir lu; et moi qui écris ceci, ai peut-être cette envie; et peut-être que ceux qui le liront.. Curiosité n'est que vanité. Le plus souvent on ne veut savoir que pour en parler".

Dintre nobilele şi interesantele păcătoase ale timpului, cu sufletele trecute prin arderile şi frămîntările tuturor păcatelor, una din cele mai vestite este doamna de Longueville, vechea dragoste şi ferventa tovarăşă de intrigi şi conspiraţii a lui La Rochefoucauld; intrată pe calea pocăinţii ea scrie astfel în examenul său de conştiinţă înaintea spovedaniei generale*: „Il m'est venu encore cette pensée sur moi-même, c'est que je suis fort aise, par amour-propre, qu'on m'ait ordonné d'écrire tout ceci, parce que sur toute chose j'aime à m'occuper de moi-même, et à en occuper les autres, et que l'amour-propre fait qu'on aime mieux parler de soi en mal que de n'en rien dire du tout... Je me défigure en partie, pour m'attirer le plaisir de connoître qu'on croit plus de bien de moi, et c'est même un artifice de mon amour-propre de me pousser à me dépeindre défectueuse, pour savoir au vrai ce que l'on pense de moi"...—Şi aici surprindem cum tehnica moralei bisericeşti provoacă direct şi statornic, prin spovedanie, pofta şi voluptatea amară a cercetării sufletului. Atît de puternic este atunci impulsul de observare internă pe care-l dă disciplina religioasă, încît şi chiar unei femei bune şi fără multă agerime de minte cum era blînda La Vallière i se deschid ochii pentru complexele contraste ale mişcărilor sufleteşti; gata să intre la călugărie, ea scrie unui bătrîn şi evlavios prieten mareşalul de Bellefonds (începutul anului 1674): „J'aime ma fille mais elle ne me retiendra pas un seul moment; je la vois avec plaisir, et je la quitterais sans peine: accordez cela comme il vous plaira, mais je le sens comme je vous le dis... Je quitte le monde; c'est sans regret, mais ce n'est pas sans peine... Je me trouve dans des dispositions si douces et si cruelles... accordez cette opposition qui est en moi..."

Dacă, după toate aceste texte, ne aducem aminte de cuvintele citate mai sus, în care Fénelon aseamănă spre laudă pe un predicator moralist deadreptul cu La Rochefoucauld,

* Noembrie 1661, trei ani înainte de publicarea Maximelor.

înţelegem mai complect cum raporturile psihologiei Maximelor cu viaţa religioasă a timpului nu puteau să scape din vederea contemporanilor competenţi. Dar nu toţi oamenii bisericii gîndeau tot aşa de binevoitor despre nobilul psiholog ca Fénelon, teolog cu o rafinată experienţă religioasă şi literat artist totdeodată. Un om de strictă doctrină teologică şi excluzivist apărător al funcţiunilor teologice ca iezuitul Bourdaloue, care cenzurase tare aspru pe Molière pentru Tartuffe, fiindcă nu-i treaba profanilor să critice asemenea lucruri, s'a supărat şi pe moraliştii sceptici care în orice virtute găsesc numai vanitate, capriciu, înşelătorie ori chiar slăbiciune de minte, moralişti din lumea mare, care, de rea ce este a ajuns să nu mai creadă în adevărata virtute (in Sermon sur la Sainteté). Înţelegem: părintele Bourdaloue nu vrea ca nechemaţii să se amestece a judeca sufletele. Dar mai interesant este pentru noi să auzim rezultatele atunci, cînd, cu autoritatea specialistului, începe el să le cerceteze: „Il n'est rien de plus aisé ni de plus naturel que de se faire une fausse conscience, selon ses désirs ou selon ses intérêts.. Tout ce que nous voulons, à mesure que nous le voulons nous devient et nous paroît bon... Dès qu'il ne s'agit point de l'intérêt, il ne nous coûte rien d'avoir une conscience droite. Chacun n'est consciencieux pour soi qu'autant que son intérêt le peut souffrir" (Sermon sur la fausse conscience).—Cu jansenistul Nicole sîntem, dacă se poate, încă mai aproape de psihologia maximelor. Pe acesta doamna de Sévigné îl preţueşte deosebit ca teolog învăţat şi perfect scriitor, iar adversarii înşişi, iezuiţii vorbesc cu mare laudă despre cărţile lui de morală şi-l socotesc „grand connaisseur du coeur humain" (Journal de Trévoux, Februar 1707). În voluminoasa serie numită Essais de morale se găseşte un capitol (cap. VII din Traité de la connaissance de soi-même) întitulat: que le précepte Connais-toi toi-même, vient plutôt de l'impatience des hommes à l'égard des défauts des autres, que d'un désir sincère de se connaître eux-mêmes. Titlul acesta este evident o maximă; iar înţelesul întregii bucăţi se găseşte concentrat în aceastălaltă: nous voudrions que les autres se connussent eux-mêmes, afin qu'ils agissent d'une manière moins choquante à notre égard; nous ne voulons pas nous connaître pour ne pas voir en nous ce qui nous y choquerait... In altă parte zice: le monde est plein de gens qui se trompent de bonne foi, et qui ne voient pas en eux-mêmes ce que les autres y voient. Cele ce ne dă cite o paralelă pentru amîndouă constatările lui La Rochefoucauld: înşelarea celorlalţi şi amăgirea de sine. În amănunte, numeroasele paralele între gîndirea teologului şi a laicului sînt atît de evidente încît apropierile de texte le poate face lesne oricine; de exemplu: „Chacun tâche d'occuper le plus de place qu'il peut dans son imagination et l'on ne se pousse et ne s'agrandit dans le monde que pour augmenter l'idée que

chacun se forme de soi-même... Les hommes sont naturellement attachés à leurs opinions, parce qu'ils ne sont jamais sans quelque cupidité qui les porte à désirer de régner sur les autres... Si cela était, je ne serais pas habile homme; or je suis un habile homme, donc cela n'est pas.

In total dar, laicul necredincios și clericii desăvîrșiți și statornic evlavioși, cași pocăiții care au gustat toată dulceața amețitoare a păcatului și toată fierea căinții, descopăr toți, se vede același elementar și fundamental mecanism, îndată ce se silesc să vadă de aproape înăuntrul mișcărilor voinței; și această potrivire nu se poate trece cu vederea cînd este vorba de stabilirea unui fapt din experiența curat subiectivă. In etiologia morală, cum am mai spus, de mijloace directe și exacte de cercetare nu ne putem servi. Legea creștinească are deci temeiu bun cînd ne oprește de a judeca intențiile. Decît nu de aceasta-i vorba în cartea Maximelor: ea nu ne îndeamnă doar să judecăm pe alții, iar pe noi nu; mai degrabă, dimpotrivă.—Maximele ar putea, cred, servi eminent pentru un chestionar de conștiință. Din stăruitoarea cercetare a conștiinței proprii combinată cu o neobosită urmărire a faptelor și ghicire a sufletului multor tovarăși și dușmani s'a născut doar cartea Maximelor.

La Rochefoucauld se vede a fi fost din natură un intelectual cu orice preț, un om cu o nesfîrșită sete de a înțelege până la ultimele margini ale puterilor minții, fără rezerve și considerații timide și prudente pentru sentimentele pe care ni le strecoară și le întreține în suflet prestigiul practic al obiectului,—o specie de om foarte rară, mi se pare; intelectualii de profesie, cei mai mulți, nu sînt complect autentici și prin vocație naturală. Dar era nobil, și tocmai în vremea intrării sale în lume nobilimea se zbătea violent în criza unei mari transformări. Cum ades se întîmplă, el a fost luat și purtat de agitațiile clasei sale, captiv al unui regim de viață puțin potrivit firii sale. Șiretul și neastîmpăratul Retz, căruia intriga și cearta, în scurt acțiunea agitată îi era hrana indispensabilă s'a întîlnit cu La Rochefoucauld în luptă aprigă, și o caracteristică nedumerire îl cuprinde în fața acestui dușman: il y a toujours eu du je ne sais quoi en tout Mr. de La Rochefoucauld... Je ne sais à quoi attribuer son irrésolution... Nous voyons les effets de cette irrésolution quoique nous n'en connaissions pas la cause.—Cu cît își precizează însă Retz nedumerirea, cu atît ni se arată parcă mai lămurit caracterele intelectualului aruncat în treburi care prin natură nu sînt ale lui; cînd zice: „son bon sens est très bon dans la spéculation... Son jugement n'est pas exquis dans l'action",—caracteristica psihică a tipului este întreagă; iar cînd vorbește de: „cet air de honte et de timidité que vous lui voyez dans la vie civile",—avem înainte vie fizionomia omului cu voința clătinată de bogăția excesivă a inteligenții. Iar discordanța ire-

mediabilă dintre natura aceasta și împrejurările în care stătea prinsă ni-o pune subt ochi ingeniosul cardinal cu o evidență strălucitoare în observația finală: „sa pratique a toujours été de chercher à sortir des affaires avec autant d'impatience qu'il y était entré."

Dar stagiul acesta de excesivă acțiune trebuia să producă în sufletul acela complex o experiență de o multiplă bogăție. Tocmai nepotrivirea dintre om și curentul istoric în care se găsea, nesuccesul deplorabil al întregii mișcări cași al întreprinderilor sale proprii, au fost rodnice pentru gînditor. Dintre tovarășii săi, cei mai mulți au ajuns, din feodali turbulenți perfecți oameni de casă ai regelui. Cîteva femei și-au încheiat furtunoasele lor vieți în reculegere evlavioasă. Conspirațiile neîntrerupte, doamnele care fug deghizate în bărbați săptămîni întregi călare, prințese care aprind cu mîna lor fitilul tunurilor și pătrund în cetăți în fruntea trupelor, La Rochefoucauld care plănuește să răpească pe regina prigonită de Richelieu și s'o ducă pe șea în goana calului până la Bruxelles—toate aceste întîmplări ca din poveste s'au sfîrșit în pocăință pentru cîțiva, în comodă, deși cam umilitoare viață de curte pentru cei mai mulți, iar pentru La Rochefoucauld în răsfățată melancolie pe lîngă căminul cîtorva prietine, după ce însă multă vreme își redusese ambiția toată să ceară cu o stăruință aproape puerilă—*un tabouret* pentru nevasta-sa în salonul reginii. Așa curios și ori și cum degradator se pervertise și luau sfîrșit cavalereștile conspirații și luptele romantice ale frondei aristrocratice. Clasa ajunsese în faza total parazitară: romanticul și ultimul avînt de răzvrătire feodală urma să fie comprimat în disciplina nouă a monarhiei absolute,—„le siècle de vile bourgeoisie", cum l-a numit Saint-Simon, îndărătnicul boer, își făcea începutul. Iar disciplina burgheziei raționaliste se întîlnea cu efectele religioase și pedagogice născute din contrareforma catolică și dădea naștere la o nouă și riguroasă etichetă căreia se vor supune moravurile și estetica timpurilor următoare. Și prefacerea s'a făcut așa de repede incît Gourville, care din curată slugă a familiei La Rochefoucauld a ajuns diplomat subțire, primit la toate mesele mari și pus să negocieze între nobilime și curte—o carieră strașnic de caracteristică pentru situația de atunci a clasei boerești—scrie povestind teatralele aventuri ale Frondei: „les vieux qui ont vu l'état où les choses étaient dans le royaume ne sont plus et les jeunes n'en ayant eu connaissance que dans le temps que le Roi avait établi son autorité, prendraient ceci pour des rêveries quoique ce soient assurément des vérités très constantes." (Memoriile lui Gourville, dictate de el în 1702, cuprind anii dela 1642 până la 1678).

La Rochefoucauld azista de aproape la această comprimare și nouă stilizare a sufletelor în cadrele proaspetei etichete; situația era din cele mai favorabile pentru observația

psihologică și socială: efectele crizei lucrau ca aparatele optice măritoare sau ca acele de minimă divizare în observația fizică.—Despre etichetă observă el: „la bienséance est la moindre de toutes les lois et la plus suivie“. Foarte cu înțeles, un adnotator contemporan al Maximelor scrie aici: „parce qu'elle laisse la liberté sans la captiver, et qu'elle semble attachée à l'honnête homme. Elle ne fait qu'effleurer la liberté“. Ce să fácea însă cu libertatea?

Dela neprihănita Domnișoară de Scudéry a rămas o scrisoare către vestitul ștrengar Bussy-Rabutin, în care vorbind despre colaborarea literară a lui La Rochefoucauld cu Doamna de La Fayette zice: «Mr. de La Rochefoucauld et Mme de La Fayette ont fait un roman de galanterie... Ils ne sont pas en âge de faire autre chose ensemble!» La Rochefoucauld însuși scrie nepoatei sale, Domnișoarei de Sillery următorul vesel mahalagism: «Paix! chut! lisez ma lettre tout bas... Oserai-je prononcer? Bouchez toutes les fenêtres, éteignez les bougies... Un disciple de Baron (vestit profesor de teologie), un ami de la Vérité, un demi-père de l'Eglise a été trouvé couché entre deux draps non seulement avec une femme mais avec deux, dont l'une était sa cousine germaine, et l'autre sa pénitente...»

Despre spirituala Sévigné se povestește că pe cînd număra, în fața notarului, zestrea ficei sale, zicea: «quoi, tant d'argent pour forcer Mr. de Grignan á coucher avec ma fille!... Il y couchera demain, aprés demain, toujours! Allons, ce n'est pas trop cher!»—In sfîrșit venind la cercul prețioaselor propriu zise, să citească cineva în Tallemant des Réaux glumele respectabilei Madame Cornuel, sau încă cum povestește o altă prețioasă, Madame Pilon, ce i s'a întîmplat cu un venerabil magistrat care o aducea acasă în caleașcă închisă, pe înserate. Iar Fléchier, om cu dar duhovnicesc, viitor episcop, afară de asta plin de *bienséances* și muiat în stil galant, povestește cu toată delicatețea posibilă multe întîmplări erotice, violente și bizare, din vremea șederii lui în Auvergne, probabil pe temeiul că, rămînînd să fie cetite în cerc intim sau în singurătate, les bienséances scăpau neofensate. Și în altă sferă mai gravă, ce se întîmpla cu stricteța bunelor maniere, cînd Ludovic XIV ridica bățul ca să plesnească pe impertinentul și hapsînul Lauzun? Ori cînd acest Lauzun, eroul dragostei și al căsătoriei senzaționale a Domnișoarei de Montpensier, vara bună a regelui, dădea regeștei sale soții cu o crudă insolență, cizmele să i le curățe și cînd certurile lor se isprăveau cu bătae?—Astfel se răzbuna *libertatea* de care pomenește naiv și ingenios totdeodată adnotatorul depe vremuri; și se vede ce material colorat putea găsi La Rochefoucauld în reflecțiile lui asupra strictețeí aceleia care se întrona atunci cu atît de solemnă evlavie. Se înțelege că atunci cînd luptele în sînul unui grup social se înăspresc, aceiace am

numit suflet natural devine mai aparent decît în vremile cînd un sistem de disciplină socială funcționează îndelung și aproape neturburat. Pentru acel care observa, vălmășagul însăși al lumii aceleia slujea ca indispensabil laborator și muzeu; asta nu însemnează că aceia ce se putea vedea acolo era altceva decît fondul constant al obiectelor în observație.

*

Izolată ca zicătoare, sau presărată ca ornament instructiv în discurs sau în conversație, maxima este, mi se pare, un product evident și natural al stilului vorbit. Și este de înțeles că această formă literară a trebuit să piardă tot mai mult din funcțiunea ei estetică, în măsura în care gustul se închina din ce în ce mai puțin acelui stil. In general de tot vorbind se poate zice, cred, fără a greși mult că stilul nostru modern este mai tare determinat de meditație, de cugetarea solitară și cît mai personală decît de comunicare și transmitere, în scurt de așa numita elocvență, în înțelesul ei cel mai general. Estetica noastră se orientează adică după impresia intimă, după intuiția primară și individuală, nu după formularea logică, discursivă și socială.—Vorbim, se înțelege, de artă literară, nu de stiluri care servesc numai ca pretext altor intenții cu totul extraliterare.—Deaceia îmi închipuesc că unora din noi maxima le aduce aminte adeseori de atenee de provincie, de literați și literate pensionare, ori chiar, cînd sînt mai rău dispuși, de lapidarismul epigramelor de plăcintă sau al inscripțiilor brodate la canava. Distingem însă cu băgare de samă maxima de conceptul aruncat pe hîrtie din fuga gîndului și a impresiilor, numai ca pentru tine însuți, cum sînt notițele lui Pascal, o mare parte din aforismele lui Nietzsche sau reflecțiile lui Kant despre filozofia critică și antropologie. Asemenea reale și vii fragmente de viață internă sînt pentru cetitorul modern un izvor de adîncă voluptate. Maxima, dimpotrivă, vrea să fie o formulare perfectă a gîndirii. O disgrațioasă rigiditate și afectație pare că i-a rămas din străvechea intenție de a fi învățată pe de rost ori solemn scrisă pe pietre,—disgrația practicismului pompos și autoritar. Despre La Rochefoucauld se poate constata că, în revizuirea stăruitoare a textului, el trecea tot mai mult dela conceptul viu și dezvoltat, savuros în plinătatea plastică a impresiei, la sisteme de definiții secate de tot sucul intuiției și al fantaziei, stoarse, mineralizate, scheletice,—un triumf complect al spiritului geometric, ca să ne servim iar de vorba secolului al 17-lea. In toate cele cinci ediții revăzute de autor lucrarea literară se reduce aproape toată la o înverșunată scurtare, cași cum singură călăuză i-ar fi fost vorba Doamnei de La Fayette: „la suppression d'une ligne vaut un louis d'or, et celle d'un mot un sous“.

In silința de a reduce pe cît posibil vorba, La Rochefoucauld realizează negreșit măestrii de scurtime: cîteodată cuvintele pare că se topesc și rămîne gîndirea goală înaintea noastră. Dar și inutile jocuri de gîndire se nasc din această goană după formula perfectă. Doamna de La Fayette, femee cu spiritul rece a semnalat cea dintâiu neajunsul, dacă înțelegem, cum cred că trebue, cuvintele următoare ca o amabilă malițiozitate pe sama prietinului: „Voici une question entre deux maximes—On pardonne les infidélités, mais on ne les oublie point. On oublie les infidélitées, mais on ne les pardonne point." Sainte-Beuve a notat și el reversibilitatea aproape comică a unor maxime, și de constatarea aceasta s'au servit și autorii unei colecții de parodii foarte cetite anii trecuți.

Pentru observația intimă cu deosebire, forma difuză, discretă și continuu nuanțată a jurnalului, amestecul de impresii cu gîndiri și imagini diverse, liber și capricios strecurate, în felul splendid al lui Montaigne, este pentru unii din noi modernii, cred, mult mai firească și familiară decît sentința rigidă ca enunțările teoremelor matematice. Incă La Bruyère, pe lîngă respectoasele complimente către aristrocraticul predecesor, introduce semnificative rezerve la adresa Maximelor spunînd că ele sînt ca niște legi și că, în chipul oracolelor, sînt scurte și concize, iar el nu se simte în stare să facă pe legiuitorul. Din acest ton geometric decurge dar o înstrăinare a cetitorului modern față de renumita carte: prezentîndu-se atît de strict încheiată, așa de rigid încadrată gîndirea pare dintr'odată a nu fi nuanțată, și trebue o observare mai de aproape pentru a vedea cum maximele se grupează pentru a nuanța cîmpurile diverse ale experienței interne. Desigur geometrismul stătea adînc împlîntat în spiritul timpului, așa că ajungea să atingă chiar pe un necărturar liber de filozofiile școlărești ca La Rochefoucauld. Creația lui toată este pornită din acel „esprit de finesse" al cărui reprezentant eminent a fost. In reflexiunile prime, rînd pe rînd lăsate afară în diversele ediții, ne apropiem de spiritul autentic al omului. In lunga bucată asupra iubirii de sine (tradusă în parte mai sus) puterea artistică a lui La Rochefoucauld se simte în toată frumusețea ei vie; în torentele acele de imagini surprindem momentul luminos al intuiției în care cunoașterea pare că se confundă cu posedarea obiectului. Acolo aprigul observator se vede apucînd cu toată puterea mobilul suprem al voinței cu ramificările lui infinite, cu setea supremă cu care vînătorul zugrumă fiara de mult pîndită.

Dar omul este, fără să simtă, robul vremii sale. Intr'un portret moral al Doamnei de Longueville dat la lumină de Saint-Beuve dintr'un manuscript jansenist se spune că mutra care displăcea mai mult fermecătoarei ducese era: l'air décisif et scientifique și că multe persoane stimabile îi displăceau din cauza aceasta. Intre formele literare, care au mutra mai decisă și mai științifică decît maximele? Doamnei de Longueville îi plăceau însă desigur, maximele. Nouă, celor scăpați de apăsarea fatalităților intelectuale de pe acea vreme, maxima ne este puțin plăcută, și n'o gustăm sincer, chiar dacă o socotim stimabilă. Pe atunci însă era altfel.

Gîndirea omului clasic este statornic condusă de tinerească credință că adevărul este simplu și realitatea deplin rațională. Această atitudine intelectuală își susține seninătatea și mulțumirea sa esențială printr'o egală încredere în puterea de a comunica altuia propriul cuprins sufletesc în întregimea lui. Optimismul acesta al înțelegerii și al capacității de comunicare a devenit un motiv hotărîtor al stilului clasic. Și nu-i întîmplător poate că cel mai original și cel mai nestăpînit dintre oamenii timpului, Pascal, și-a eșit din minți tocmai într'o formă de exasperare a patimii de raționalizare, făcînd într'o supremă turbare, saltul în absurd. Condus de credința în universalul bun simț, subt patronajul lui Descartes, raționalismul acesta radical a ajutat mult la nașterea unui perfect stil retoric, stil de comunicare și de convingere.

Dogmatismul, esențial spiritului matematic, devine în literatură, eloquență generală. In procedarea clasică totul se supune trebuințelor de comunicare. Meditația și visarea sînt reduse cît se poate în folosul cerințelor vorbirii. Nu bogăția impresiei, nici adîncimea reflecției, nu țesutul complex, „gîndul lin și obscur" al visării solitare interesează pe clasic, ci formularea cea mai transparentă a adevărurilor celor mai pe înțelesul tuturor. Stilul clasic este stil vorbit, cu totul subjugat conversației și discursului. Totdeauna în afară, în spre public, către generalitate, către formulare simplă și expeditivă,—aceasta este orientarea fundamentală a clasicismului.

La Rochefoucauld era departe de a se fi absorbit în blocul strictei școale. Crescut în parcurile străvechi dela Verteuil și în shakespearienele lupte ale frondei, melancolic și solitar prin natură, neatins aproape de catehismul riguros al esteticei burghezo-ezuite, el lasă să se întrevadă o estetică care nu se potrivește cu a acestuia. Pasiunile, zice el, sînt singurii oratori care conving totdeauna. Ele sînt ca o artă a naturii ale cărei reguli nu dau greș. Omul cel mai simplu, avînd pasiune, convinge mai bine decît cel eloquent care n'o are. Eloquența stă nu numai în cuvinte, ci în ton, în voce, în ochi, în fizionomia întreagă. Pasiunile mai degrabă decît arta ne fac să vedem sigur și complect. Adică exact contrarul de ce avea să susțină mai tîrziu clasicul absolut Buffon. Și La Rochefoucauld își complectează astfel ideia despre producția artistică: Sînt lucruri frumoase care au mai mare strălucire cînd rămîn imperfecte, și spiritul găsește uneori gata în el lucruri pe care arta nu le poate nimeri cu combinările ei,—ceiace se opune adînc simplistei dogme a perfecției și eleganței continue „selon les règles." Și înfîrșit, cînd Maximele

stăruesc asupra misterului, a complexităţii şi a contradicţiilor profunde ale sufletului, singularitatea cărţii apare într'un contrast desăvîrşit faţă cu raţionalismul şi imperturbabila credinţă în universala claritate pe care se sprijină spiritul clasic. In dicţiunea lor dar Maximele se supun la urma urmelor gustului geometric al epocei; şi, potrivit acestei orientări imaginile senzibile sînt rare şi reduse mai mult la un rol didactic oarecum şi explicativ, cum sînt comparaţia amorului cu marea ori cu vristele, a lenei cu peştii care opresc corăbiile, ori paralelizarea dezvoltată între tipurile de oameni şi animale. Puterea lui imaginativă adevărată se arată, mi se pare, în acea unică personificare a dragostei de sine, care izbucneşte şi creşte pare că fără voia şi stăpînirea autorului.

Boileau ţinea de rău pe La Bruyère că şi-a uşurat prea mult lucrul dispensîndu-se de a găsi legături între bucăţile din care se compune cartea, căci legăturile sînt doar partea esenţială în compunere. Iar Voltaire, care a adoptat şi repetat stăruitor această idee, zice despre Maxime: «c'est moins un livre que des matériaux pour orner un livre». Atît de mult tehnica discursului legat după toate regulile şi dogma de o frivolă naivitate a ornamentelor dominau judecata estetică a clasicilor. Noi, mi se pare, ne bucurăm mai degrabă că Maximele sînt o carte din fragmente abrupte, fără ornamente, şi prin aceasta chiar cu atît mai stimulente pentru gîndire şi ademenitoare pentru fantazie.

Descartes, încarnarea eminentă a spiritului geometric, a scris şi el despre suflet, din îndemnul unei studioase prinţese, o carte care se intitulează: *les Passions de l'âme*; acolo se tratează subiectul în secţii şi pe articole, în spirit geometric—cum zicem astăzi: ştiinţific. Pe cînd diletantul «honnête homme» se mulţumise, cu mintea lui negeometrică, să constate numai în general tainica legătură «a sufletului cu corpul, omul de ştiinţă exactă dă cele mai minuţioase detalii, ca de pildă: «les nerfs contiennent un certain air ou vent très subtil qu'on nomme les esprits animaux», etc. Şi după ce arată pe articole numărul şi definiţia hotărîtă a pasiunilor şi tratează în special: «le mouvement du sang et des esprits en l'amour», notează cu deosebire această observaţie, tot în spiritul geometric, desigur: «je remarque qu'en amour on sent une douce chaleur dans la poitrine et que la digestion des viandes se fait fort promptement dans l'estomac en sorte que cette passion est utile pour la santé...»

. . . .

Este încă de însemnat că psihologia lui La Rochefoucauld se opune vădit psihologiei poeţilor tragici ai timpului, teatralului eroism, generozităţilor convenţionale, istoriei şi mitologiei moralizate ca pentru antologii pedagogice. Dar con-

venţiile literare sprijinite de adînci trebuinţe practice au trăit mai departe nesupărate şi nejudecate. O uşoară dar sigură nuanţă de iremediabil comic cade totuşi inevitabil asupra lor, cînd sînt privite subt analiza Maximelor. Din cartea aceasta un sentiment discret de un comic uşor melancolizat se lasă ca o umbră peste toate faptele omeneşti, şi umbra devine cu atît mai intensă cu cît mai mari sînt pretenţiile sociale ale faptei.

*

In prefaţa Maximelor se roagă cetitorul să nu ia pentru el personal cele ce va ceti înăuntru. O curioasă şi distractivă ilustrare a acestei ironice prevederi a autorului se arată în faptul că nu numai indivizii ci şi epoce întregi s'au apărat energic de bănuiala că celace se spune în vestita carte s'ar putea aplica lor. Şi aşa una din obiecţiile stabilite contra ei spune că observaţiile de acolo se vor fi potrivind doar vremilor ticăloase în care a trăit autorul şi, probabil, lui însuşi îndeosebi,—dar nu are deloc aface cu lumea de acuma; şi pentrucă obiecţia vine, fireşte, mai ales dela oamenii de şcoală şi alţi idealişti oarecum de carieră,—apoi hotărît nu se potrivesc Maximele cu profesorii, cu elevii şi părinţii din... epoca respectivă. Astfel dela polemica de comică memorie a unui simplu ca Aimé Martin până la Brunetière, bărbat considerabil, care cu o încruntare severă a pus la loc pe La Rochefoucauld pentrucă nu se interesează de *chestiile mari*, şi, deci, nu-i scriitor *cu adevărat mare*, autorul Maximelor a primit multe note rele. Literatura asupra lui stă, natural, în mare parte subt inspiraţia acestor convingeri şcolare. Negreşit deopotrivă nesinceri nu sînt aceşti oameni; numai luciditatea lor psihologică o cred în considerabilă scădere faţă de aceia a epocii Maximelor, iar faţă de a lui La Rochefoucauld mai ales! Şi apoi circulă prin lume o sumă de idealismuri de ocazii solemne; faţă de aceste baloane foarte prea colorate şi umflate Maximele stau ca nişte acei fine. Şi indivizii şi sistemele sociale se supără grozav de rău cînd li se dau pe faţă resorturile ascunse. Deaceia La Rochefoucauld se va număra totdeauna printre acei „enfants terribles" care deranjează, strică, ori cel puţin primejduesc toate rînduelile respectabile. Ca o adîncă şi totuşi surîzătoare prevedere îmi vine în minte aici maxima: „la gravité est un mystère du corps inventé pour cacher les défauts de l'esprit."

Voltaire, practic şi viguros burghez, zice: „Comme on n'écrit pas pour prouver aux hommes qu'ils ont un visage il n'est pas besoin de leur prouver qu'ils ont de l'amour-propre. Cet amour-propre est l'instrument de notre conser-

vation; il ressemble à l'instrument de la perpétuité de l'espèce: il est nécessaire, il nous est cher, il nous fait plaisir, et il faut le cacher" (Dict. phil., Amour-propre). Se poate. Dar curiozitatea omului de a se cunoaşte pe sine nu poate fi înfrînată, şi mecanismul amorului-propriu nu-i, din păcate, aşa de simplu şi imediat cunoscut ca al instrumentului cu care-l compară Voltaire. Auto-analiza este un lux, şi, însfîrşit chiar morala, ca fenomen de profundă rafinare internă tot lux este. Societatea se poate închipui trăind bine fără dînsa, şi mult urgisitul economist Mandeville, în realitate un om foarte cumsecade şi mult prea sincer, a nimerit poate în adînc adevărul spunînd: „private vices public benefits". Dar luxul este şi el o parte din viaţă; şi nu cumva lucrurile inutile sînt singurele care au valoare şi semnificaţie adevărat proprie?

Paul Zarifopol

ODĂ GROTESCĂ

Pisicei mele

Omagiu ţie, blondul meu felin,
Ce porţi sub blana ta cărămizie,
Cu-aristocratică melancolie,
Povara monotonului destin.

In tot ce faci, dacă te mişti ori stai,
Pui graţii elegante şi uşoare;
Tu porţi în păr sclipiri de-apus de soare
Şi 'n ochi porţi verdele de cîmp din Mai.

Infiorezi cu fantomatic mers
Tăcerea liniştită din odaie
Şi-ţi luneci silueta ta bălaie
Cu leneşe euritmii de vers.

Tu n'ai în tot ce eşti nimic plebeu,
Patriciană umbră solitară,
Ce 'ndrepţi mereu spre lumea din afară
Dispreţ olympic ca un atic zeu.

Adese pe sofa lingă biurou,
Iți iai molatic, poze leonine,—
Și-atunci tresar în jurul tău și 'n tine
Vibrații de saharian ecou.

Eu scriu... tu torci,—și 'n golul dintre noi,
Foșnirea de peniță pe hîrtie
Cu torsul tău în duo lin se 'mbie
Și țese calm un fir de clipe moi.

Ca un prietin scump m'ai mîngîiat,
De cite ori mi-au fost potrivnici zeii...
Și ghiara ta ca unghia femeii,
Inconștient ades m'a zgîriat.

Imi sari pe umere... și pe obraz
Nu știu ce farmec blind mi se resfiră,
Cînd cu insinuări de hetairă,
Mă netezești cu alintări de-atlaz.

Iar cînd pe-afară, nobil castelan,
Pîndești în parc vînatul tău de vrăbii,
Sclipește 'n ochii tăi tăiuș de săbii,
Ce-ți dă privirea șarpelui-Satan...

Și 'n sările cînd seva 'și ia avînt,
Fierbînd în tine 'n flux de procreare,
Ca o sirenă de vapor pe mare,
Iți miauni rutul tău strident prin vînt.

Intors apoi, uitînd de feminin
Ca Don Juan de sufletul Elvirii,
Iți rumegi poezia amintirii
Din proza sexualului festin.

Degenerat din neam de leopard,
Te 'mbeți spasmodic cu valeriană...
Și 'n întuneric de te-ating pe blană,
Scîntei de fosfor pe spinare'ți ard.

Ca o ideie fixă 'mi obsedezi
In chip decorativ interiorul...
Și 'n nopți cînd mă 'ngrozește viitorul,
Imi liniștești nevroza și-o veghezi.

De-aceia 'n veci, ți-or fi tovarăși buni
Pedanții misantropi și singuratici...
Și 'n cor cu-acești mulțimii antipatici,
Te cînt și eu ca alți poeți nebuni.

Mihai Codreanu

Din vremea războiului

— Documente —

Marţea Paştelui din 1917.

La pătimirea lumii intregi din iarna trecută, s'au adăugat pentru noi şi alte greutăţi neaşteptate. Dochiţa, fata din casă, după naşterea fără cununie a unui copil, a dat in atac galopant. Bojise ea şi inainte — de mai bine de un an tot chihnea — dar de două luni incoace nu se mai purta pe picioare şi stătea în pat. Se cheamă că ai un om in casă, tocmit să-ţi fie de ajutor in gospodărie şi cind colo ai o povară mai mult, care, fără să-ţi ceară, te sileşte să-i dai îngrijire; iar pe deasupra să afli că nici nu vei avea mingierea că ai putut să-i inlături moartea!

Doctorul spune că Dochiţa trebue numaidecit izolată. In tot Iaşul însă nici-un loc, la nici-un spital: peste tot, la spitalele vechi şi la cele înjghebate de nevoia războiului, tixire de răniţi şi de exantematici, îngrămădire de friguri recurente, de degerături şi de hămisează.

In Vinerea Patimilor am îngropat pe Floricel al Dochiţei. A vrut bunul Dumnezeu—cu toate rugăciunile de îndurare ale ei, pentru sănătatea lui Floricel—să inlăture o piedică. La sanatoriul dela Bîrnova, ar fi fost poate primită, dacă n'ar fi avut copilul cu ea. Nicăiri, nici-un azil de copii. In stăpinirea ordinului serviciului sanitar civil, ca să fie primită la sanatoriul dela Birnova, încep alergătura după o căruţă. In timpuri normale, te sui în tren cu bolnavul şi eşti numaidecit acolo; acum însă chiar sănătos să fii şi te ingrozeşte gîndul să pleci cu trenul. De altă parte, toate trăsurile, toate căruţele, toate automobilele şi toate carăle cu boi, rechiziţionate. Poate că şi sfintele Paşte au ţinut cu noi: un director de federală sătească avusese îngăduinţa, pentru nevoile de aprovizionare obştească, să-şi păstreze brişca. El îmi spusese că-i liberă ceste trei zile ale Paştelui. Eu, din respect pentru credinţa oamenilor, aminasem plecarea la drum pentru ziua a

treia, cu toate că nu ne ţinea pămîntul de teama ca nu cumva Dochiţa să-şi dea obştescul sfîrşit înainte de a o putea pune in sanatoriu. Nu poţi înlătura ceiace soarta soroceşte omului, dar nici nu poţi ţinea un mort în casă, oricare ar fi greutăţile unei înmormîntări in timp de războiu. Cu Floricel fusese uşor. Fetele noastre îi închipuise nişte hăinuţe ca de păpuşică; tatăl lui avusese omenia să vie, să-i facă un sicriu dintr'o cutie de conserve ruseşti, să-l ia subsuoară şi să plece cu el, după preot la cimitir. Cu Dochiţa însă o să fie nemăsurat mai greu. Din ce să-i faci sicriu? prăvăliile cu sicrie sînt închise, din lipsă de scînduri, tocmai cînd este mai mare nevoe de ele. Cu ce s'o duci la cimitir? Cui să te adresezi, la o nevoe ca aceia, ca să poţi scoate mortul din casă? Florea al Dochiţei, dupăce şi-a îngropat copilul, n'a mai dat pe la ea. Nu mă dau înlături dela greutăţi, dar ne îngrozim cu toţii de umblatul în sec. In casa noastră sînt singurul bărbat, asupra căruia cad toate răspunderile faţă de mine şi faţă de lume, cu toată îngrijorarea neputincioasă şi ajutorarea înţelegătoare a părţii feminine dimprejurul meu. Asta-i pricina, care ne stîrneşte la toţi ai casei o adevărată uşurare, cînd vedem că se opreşte brişca federalei la poarta noastră, la ceasurile opt dimineaţă, tocmai cînd priveam cu cea mai ascuţită nelinişte la înaintarea minutarelor ceasornicului.

— Şi zici că nu-i nevoe să-ţi dau ceva mîncare la drum? mă întreabă, pentru nu mai ştiu a citea oară nevasta-mea.

— Treisprezece chilometri, cucoană! răspund eu cam înţepat, că nu mă mai slăbea cu îngrijorările ei. Un ceas dusul, unul acolo—cu odihna cailor cu tot—unul înapoi .. la 11... hai 12!... sînt acasă—adaug eu, ca s'o liniştesc, urcîndu-mă pe capră, alături de vizitiu, dupăce controlez cum îs aşezate perinele, care trebue să înlăture zdruncinăturile Dochiţei, înlăuntrul briştei. Şi pornim, cu Doamne-ajută.

* * *

Cită nepotrivire între lucruri mai împărechează vremea. Brişca... s'o fi tot căutat, chiar în timpuri normale şi n'ai fi găsit-o mai blagoslovită pentru nevoia de a duce un bolnav. Pe arcuri, mică, uşoară, acoperită de toate părţile cu pînză de doc, aşa că Dochiţa stă la adăpost, cu aer destul, ferită de vînt, de ploae întîmplătoare şi de soare prea fierbinte. Am însă o întrebare care mă chinue, cînd mă uit la cai. N'or sta ei pe drum? Bolovanii, aşezaţi in timp de pace şi hirtopile, sămănate de războiu pe toate drumurile, ne silesc să coborîm coasta Sărăriei la pas. Simte oare Gheorghe, că dacă ar da caii la trap, ar fi prea chinuită Dochiţa la trintiturile străzei, ori ştie bine că n'or ţinea caii la drum, dacă i-ar zori din loc?

— Ce zici, Gheorghe?—întreb eu pe vizitiu, ca să-mi încunjur teama—oare vom fi înapoi până la 12?

— Eheee!—face el mirat—da' cum Dumnezău să nu fim! că-i brișca... parc'ar fi goală! Nici n'am văzut o fată ca asta, ușoară ca o pană. Eu, cînd mă duceam s'o iau în brațe, ca s'o aduc în brișcă, mă cam temeam să nu dau de rușine și-mi încordam puterile ca atunci, cînd ridicam în brațe fetele noastre durdulii, dela Novacii Gilortului, și cînd colo... ușoară ca o floare veștejită! Apoi, cît înțăleg eu—adaugă Gheorghe, ca pentru el, în șoaptă, ca să nu fie auzit decît de mine—nu mai aude ea cucul! Văd eu bine în ce hal îi ea și deaceia las caii în voia lor, ca să nu-i stîrnească bietei fete și alte vătămături, care poate n'or fi dat încă peste dînsa. Că, vezi dumneta, eu am acolo, în Novacii noștri, o soră, Mărina—ținea-o-ar Sfîntulețul sănătoasă și teafără, până m'oiu întoarce acasă—și, nu știu cum, cînd am luat în brațe pe bolnava asta, cînd și-a încolăcit ea brațele după gîtul meu, ca să-mi vie mai îndămînă la dus și... cînd a deschis ochii și s'a uitat în ochii mei, parc'am văzut ochii soră-mea... Ochii soră-mea și pace bună, măcar cine ce-ar zice! adaugă el cu glasul tremurat și stăpînit, înghițindu-și nodul care îi îneacă vorba în gît.

Pela biserica Vulpe întîlnim un convoiu romînesc de căruțe, care ne silește să dăm lîngă trotuar și să așteptăm scurgerea lui. Mai încolo, la îmbucătura Sărăriei cu piața din „Tîrgul Cucului" iezită de lume, trebue să ne oprim din nou. S'aude apropiindu-se un marș funebru din strada Goliei: trece deacurmezișul nostru un mort, trebue să fie un ofițer superior. Armată multă, ofițerime multă, amestecătură de „lume bună" și de rînd și mai multă.

Încet-încet, Gheorghe vâd că se dă jos și se duce la Dochița, de unde el auzise venind ca un geamăt. Ea izbutise cu o mînă să dea înlături o bucată din pînza dela ușa briștii și cerca să scoată capul afară, dar rămăsese în genunchi, în locul pentru picioare și nu izbutea să se sue la loc între perine.

— Văzut-ai dumneta minune? face Gheorghe, cu ton coborît, urcîndu-se pe capră, dupăce așezase la loc pe bolnava noastră. Ea, săraca, a vrut să vadă și ea parada mortului și n'au ajutat-o puterile. Ce-o mîna, mă rog, în halul ei, să vadă un mort? O fi simțind și ea ceva...

— Nu cred, Gheorghe! îi spun eu, tot cu băgare de samă. Ea nu știe c'o ducem să moară în spital. Noi toți i-am spus, doctorul a încredințat-o și ea singură are nădejdea că o să se îndrepte, cum o să ajungă la sanatoriu și apoi o să se ducă să vadă și ea mormîntul lui Floricel, copilul ei.

— Să-i ajute Sfîntulețul! face Gheorghe, îndemnînd caii, după desfundarea străzei. M'am uitat acuma și mai bine, urmează el: ei, iacă, asta mi-i crucea... ochii soră-mea și pace! Doamne-Doamne, n'ar fi să fie de măsură! Că eu ziceam tăicuțului să-mi dea și pe soră-mea Mărina, să vină cu mine la Craiova. Nici nu era pomeneală atunci, cînd am plecat noi de acasă, c'o să ajungem până la București, dar de cum în

Moldova! „Pleacă numai tu, dragul taicăi, zice el, că de soră-ta Mărina am eu grijă, venire-ar orice liftă să vie!" Ce-o fi cu soră-mea, nu știu; că, vezi, dincolo de Siret au năvălit toate neamurile depe lume și Mărina îi fată de 18 ani, c'un an mai mare decît mine. Dar, orice s'ar zice, tot vorba tăicuțului a eșit cu dreptate: de se potrivea mie și pleca și dînsa... n'ar fi mai ajuns cu zile la Iași. Au pierit ei dealde noi, băeți voinici... de foame, de golătate, de lipsă de adăpost și de ger, dar mite una ca dînsa!...să facă ea sute de poștii pe jos și pe vremea ernii înfricoșate ca cea care a trecut...

— Nu-ți mai pară rău, măi Gheorghe, că n'ai luat pe Mărina cu tine! îi spun eu cu vorbă de taină. Vezi tu pe fata asta, în ce hal a ajuns? S'o fi văzut, bre, cînd a venit la noi, ai fi zis că-i zîna din povești, nu altăceva. Cînd s'a stîrnit războiul, cu doi ani înaintea noastră, de teama năvălirilor dușmănești, părinții lor, pe fete și pe tineri ca tine, Romîni de-ai noștrii, de peste munți, i-au îndemnat să treacă granița la noi, unde nu era războiu. A fugit, va să zică și fata asta din Bucovina, de teama liftelor străine; dar aici la noi s'a încurcat cu un flăcău, fugit tot din Bucovina, ei, și... vezi-o cum a ajuns! Parcă poți să știi cum e mai bine în vreme de războiu? Zi mai bine să ferească Dumnezeu lumea de războiu! Alde tată-său și mamă-sa or fi crezînd că luminița ochilor lor o fi la adăpost și poate nici nu le trece prin minte că noi o ducem, în această clipă, la cimitirul depe vîrful Bîrnovei! Cînd și cum au să știe ei să întrebe macar unde-i drumul care duce la mormîntul sufletelului lor?!

Din strada Albă cîrnim în dreapta, pe strada Veche, ca să nu dăm prin Anastase Panu, cea mai năpăstuită cu năpădire de rusărime.. Prilej ca să dăm la trap, pentrucă, adevărată minune, are încă asfaltul nesfărîmat cu totul. Tocmai privesc la pasul cailor, căci pentru mine era până acum o problemă greu de deslegat, cum adică s'ar potrivi ei la mers, cînd ar da în trap. Unul, cel din dreapta oiștei, îmi amintește nu știu care mănăstire; altul, cel din stînga oiștei îmi amintește nu știu care cățel; iar prăștierul te face să te întrebi de nu-i cumva mînz. Cel nalt îi orb, cel mic îi chior, iar prăștierul ii șchiop. Toți trei poartă cu dînșii aceiași întrebare: ce putere năzdrăvană îi ajută să miște picioarele? Căci în cele șase șolduri ale lor, eșite deasupra spinării, ai putea anina, ca în cuere, orice lucru care te-ar stingheri să stai cum trebue în căruță. Un pas mai grăbit al celui mare, ar stîrni trapul prăștierului și galopul celui mic. Orbul însă își potrivește trapul după mersul prăștierului. Trapul lui ar fi să fie întins, cu spor, căci are picioare lungi, deci pasul mare; prăștierul însă, la trapul întins al orbului, ar trebui să dea în galop, cum dă și cel mic. Dar lucrul acesta nu-l face niciodată prăștierul, pe cît îl cunoaște Gheorghe, oricîte bice i-ar da. Din această pricină, cum crede vizitiul, ori din alta, cum

cred eu, orbul are trap săltat și scurt, nu întins și larg. Gheorghe spune că, la călărie, orbul are trap întins și cu spor, deci nu-i cotonog de picioare. Asta mă face să cred că orbul își potrivește trapul după prăștier, ca să-l simtă pe acesta măcar cu ceva înaintea lui: o hîrtoapă, ori o rîpă, ar primejdui, ori ar feri mai întâiu pe vecin, poate cu vedere, iar el, fără pic de vedere, ar fi poate scutit de primejdia de a-și rupe gîtul. Trapul întins la călărit, arată că orbul își lasă soarta în mîna călărețului, care trebue să-i aibă grijă de ocolirea primejdiilor; iar la trăsură silește pe prăștier să-i slujească de călăuză.

Socotelile acestea, adevarate ori false, ar merge ele cumva, de trecere de vreme, dacă nu s'ar năpusti în calea noastră o întîmplare cu totul îndărăptnică. Pe un petec de asfalt lustruit și drept ca masa, orbul rapegă și cade, cît mi ți-i de lung, în partea stîngă. In cădere, prăvale și pe cel mic; acesta, în încercarea de cumpănire, rapegă cu toate picioarele și ajunge la pămînt înaintea orbului, iar capul, cu gît cu tot, îi rămîne subt greutatea celui mare. Stă în picioare numai prăștierul.

Sărim arși depe capră și alergăm la cai să-i îndemnăm să se scoale. De unde! numai caii voinici cată să se scoale singuri.

— Stați! ne strigă un Evreu, care alerga iute să ne ajute. Tăeți degrabă ștreangurile calului prins dedesubt, că moare înădușit! La caii eștia nu slujește la nimic îndemnul să se scoale.

— Alergați, măi! — răcnește un alt Evreu, care văzuse nevoia noastră, unui grup întîmplător din apropiere — că moare calul înădușit.

Intr'o clipă s'adună din toate părțile și ne-ajută, care la tăiatul ștreangurilor, care la ridicatul calului celui mare, de cap și de coadă.

Eu îngheț, cînd văd un pîrău de sînge, curs din gura celui mic, care abia răsuflă, dupăce i s'a luat povara de peste dînsul. Il ridicăm și pe el în același chip și nu știu cum să mă mir mai mult, cînd îl văd că stă și el poponeț.

— N'are nimic — îmi spune Evreul, care a alergat întâiu — iți spun eu, Herșcovici.

In cădere, cel mic se izbise cu botul așa de tare de asfalt, încît i se cruntase gingiile și-i năpădise sîngele pe gură. In cîteva minute sîntem înconjurați de lumea depe toată strada, curioasă să vadă ce s'a întîmplat, mai ales dupăce privirea celor noi era astupată de zidul celor veniți la început.

— Toate, ca toate! face Gheorghe, cătînd cu desnădejde la două bucăți de lemn, pe care eu nu le văzusem încă jos. De cai nu-i grijă, îs deprinși cu toate nevoile; dar ia te uită la oiștea briștei!...

— Haiti! fac eu încremenit. După cai, asta îl mai slută decît toate! Va să zică oiștea îi ruptă în trei bucăți!

Va să zică nu putem merge mai departe, Dumnezeule!

„Ei? Aici în mijlocul străzii — gîndesc eu — nu putem rămînea. De mers înainte, la Bîrnova, nici nu-i de gîndit... și totuși *trebue* să mergem. Trebue? Adică deçe trebue?

Și mă năpădește un simțimînt de revoltă în contra mea!...

— Domnule Niculescu! aud'eu strigîndu-mi numele din brișcă, cu glas aproape stins.

Deschid ușa de doc a briștei, să văd ce vrea Dochița. Simt, dar mă prefac că nu văd nimic... Herșcovici, plecat, cam subt mîna mea, vrea să-și mulțumească dorința de a afla cine poate să fie în brișcă.

— Am ajuns! mă întreabă ea rugătoare, ca să-mi arate că i-i greu.

— Unde s'ajungem? o întreb și eu nedumerit.

— La Bîrnova! — face ea cu voce și mai rugătoare.

— Incă nu! îi răspund eu, după o luptă cu mine însumi, ca să nu-i mai amărăsc sufletul și cu știrea că deabia sîntem în mijlocul Iașului. Se vede că ea, în greutatea boalei, nici nu-și dă sama că stăm pe loc. Atît mai bine pentru dînsa!

Lui Herșcovici nu i-a trebuit mult — o singură privire în brișcă — să înțeleagă despre ce poate fi vorba. El acum gesticulează înaintea lui Gheorghe și-i spune nu știu ce.

— Ce facem, Gheorghe? întreb eu pe vizitiu, ca să-i aflu și părerea lui.

— Apoi, uite ce spune dumnealui — face el, arătînd pe Herșcovici. Zice că noi tot putem merge la Bîrnova... că este aici, nu departe, un atelier de căruțărie și că acolo am putea găsi oiște...

— Așa să am eu zile, dacă nu-i așa! face Herșcovici, îndreptîndu-se către mine. Iaca merg chiar eu să vă duc, că doar nu-mi cad picioarele.

— In zi de Paște să găsesc eu oiște? îl întreb eu cu îndoială dar și cu oarecare nădejde.

— Așa să am eu zile, dacă nu găsești! Nu știu eu, Herșcovici birjarul?!

Cînd îl aud că-i birjar de meserie, înțăleg că știe ce spune. Imi iau cu mine cele trei bucăți de oiște, ca să aibă meșterul depe ce să-mi croiască alta nouă și pornim. Lui Gheorghe îi dau grija Dochiței și hrana cailor cu grăunțe de popușoiu, din sacul depe capră, pânăce ne întoarcem noi.

— Ehei! începe Herșcovici pe drum. Cu caii mi-i viața mea! Se întîmplă multe cu caii... dar unde sînt acuma căișorii mei, pe care îi îngrijam ca pe ochii din cap! Unde mi-i trăsurica mea! La rechezițîe. Or fi ajuns și căișorii mei, ca ești dela trăsura dumnevoastră. Rapegă ei caii hrăniți și îngrijiți, dar încă niște umbre de cai!... Le știu eu socoteala lor! N'ai băgat de samă, cînd am alergat să vă dau ajutor? N'ai auzit cum mă strigau și cum mă întrebau toți pe mine... Herșcovici în sus, Herșcovici în jos...? Pentrucă eu, în par-

tea asta a tîrgului, sînt birjarul cel mai cu nume. Ei... dar unde or fi acuma căişorii mei ?!...

El îmi înşiră multe păţanii din viaţa lui de birjar, negreşit cu gîndul să nu mă descurajeze întîmplarea noastră; dar nu-şi da samă că povestirile lui, faţă de mine, care n'aveam nici-un gînd să mă fac birjar, îmi deschid perspective de drum, la care, poate, nici nu m'aşi fi gîndit.

Atelierul căutat este cu bună samă deschis şi chiar se aud ciocănituri zorite înăuntru. Nici-o oişte nouă. Herşcovici îmi alege una, din cele cîteva sute de oişti vechi, rupte şi cîrpite. Cum se vede, treaba merge aşa: unul cumpără ca bun, ceiace altul aruncă de rău. Numai că gustul lui nu se potriveşte cu al meu: se leagă de cea mai noduroasă din cîte sînt şi, pedeasupra, nici lustruită, nici văpsită. Este drept că-i ruptă numai într'un loc, dar îi cîrpită cu brăţară de fier mai sănătoasă decît la toate. La obiecţia mea că-i urîtă, el începu să mă conjure că-i cea mai sănătoasă şi că nu se ştie dacă ajung la Bîrnova cu o alta, pentrucă lustrul şi vopseaua acopăr, de multe ori, numai falşitate şi putregaiu. Tot prin stăruinţa lui, meşterii se hotărăsc să lase lucrul început şi să-mi facă oiştea mea întăiu. Mă folosesc de bunăvoinţa lui şi-l rog să pornească înainte şi să vadă, până vin eu cu oiştea, ce-i de făcut cu ştreangurile tăete.

Cînd mă întorc eu—nu zăbovisem nici două ceasuri încheiate—Herşcovici îmi ese înainte şi-mi spune că Gheorghe singur găsise nişte sîrmă la un evreu şi legase ştreangurile, caşicum nici n'ar fi fost tăete.

Inhămăm şi plecăm la pas, de teama râpegatului, pănăce scăpăm de asfalt. Coborîm pieptul dela palatul de justiţie—mai drept ar fi poate să se numească acum grajdul muscălesc—tot la pas şi cu popasuri, din cauza hopurilor şi a unor camioane încărcate cu lemne şi părăsite din neputinţa de a urca pieptul. Tot din asemenea pricini, facem la pas şi tot lungul străzii Nicolina. La barieră dăm peste o încăerare de lume, care ne sileşte să ne oprim şi să aşteptăm descurcarea trecerii. E veşnica încăerare dintre militari şi civili, dela începutul războiului, la toate barierele. Vin femeile să desfacă produsele muncii lor cu preţul tîrgului, dar militarii le aţin calea şi le rechiziţionează. Un civil bătrîn, cu nevastă ori fiică bolnavă—după înfăţişare pare să fie un intelectual—voise să cumpere şi el o păreche de raţe; însă fusese îmbrîncit şi i se luase paserile din mînă. O echipă de lucrători, din atelierele vecine ale căilor ferate, care eşeau dela cantina rînduită în şcoala primară „Vasile Conta", cînd vede îmbrîncirea civilului, îi sare în ajutor. Fireşte că armata, însărcinată cu paza ordinei, nu putea tolera dezordinea fără sfîrşit: lumea e risipită, iar circulaţia restabilită.

Mă uit la ceas cînd trecem bariera: unu şi douăzeci. Va să zică au trecut mai bine de două ceasuri decînd m'aşteaptă acasă, întors dela Bîrnova... iar noi abia eşim din barieră!

* * *

Decînd am pornit de acasă, mie îmi ţiţie inima de-o frică: caii pe care îi avem, mă tem c'or sta cît colea şi n'om mai ajunge la Bîrnova cît lumea cu dînşii.

Avem de urcat cîteva boturi de dealuri; le facem pe jos. Aş fi prea bucuros să putem da în trap pe şesul, care vine pe subt poalele Bîrnovei, pe subt Cetăţue, de se pierde în şesul Bahluiului. Cum începe şesul sadea, urcăm pe capră şi dăm la trap. Nici n'am băgat de samă cînd s'a îmbrobodit cerul. La întoarcerea dela meşter cu oiştea dreasă, mi s'a părut că trage a ceaţă; dar nu mi-a venit în minte şi nici n'aşi fi vrut să mă gîndesc la ploae, în vreme ce eu mă grăbeam spre Bîrnova. Apoi de dimineaţă, soarele răsărise şi se înfăţişa cu mari făgăduinţi; poate că din pricina neîncrederii mele în vorba „ziua bună de dimineaţă se cunoaşte!"—mi-am luat pelerina de ploae cu mine—soarele s'a răsgîndit şi s'a ascuns. Cîteva picături de ploae, scuturate dintr'o pîclă indesită chiar deasupra noastră, mă fac să mă gîndesc şi la alte greutăţi. Ce-ar fi, Doamne, de noi, de-ar mai veni nevoile şi de sus! Cu cît mă tem mai tare, cu atît se mohorăşte vremea. Valea Adîncă şi toate văile dinspre apus şi miazăzi, care îşi deschid gura în şesul nostru, sînt astupate cu totul de neguri spînzurate în chip de balauri cu coada în sus.

Deoparte şi dealta a şoselei, şanţurile presărate cu schelete întregi de cai, cu căpăţîni rînjite în capul şirei spinării, cu oase răzleţe şi cu hoituri morsocate. Toţi caii morţi de poveri şi de hămisală, pe şosea, au fost prăvăliţi în şanţ ca să descurce drumul. Cînii, ciorile, corbii—în timpul zilei—lupii şi vulpile, în timpul nopţii, au prăznuit fără nici-o grijă; iar oasele albe împrăştiete pe tot şesul, în dreapta şi'n stînga şoselei, cît vezi cu ochii, arată că şi la animalele de pradă este o erarhie: cele mai puţin puternice nu-s îngăduite la masa comună; ele trebue să se râpadă pe furiş, să-şi rupă o bucată, s'o ducă mai departe şi s'o ospăteze. Cu cît depărtarea unui os este mai mare, dela şanţul şoselei, cu atît animalul de pradă, care l-a dus acolo, a trebuit să fie cu mai puţină putere de luptă.

Printre oase, şesul e sămănat cu cai vii, părăsiţi şi lăsaţi în voia soartei. Vii? Vorba asta arată prea mult pentru aceste dobitoace! Cei cu mai multă viaţă în ei, pasc din picioare şi smulg, cu pămînt cu tot, coiţii de iarbă, care au năzuinţa să înverzească şi să împodobească şesul. Alţii cearcă—uneori izbutesc—să pască de culcaţi; iar alţii nici nu mai au puterea să ridice capul şi-i găseşte moartea culcaţi gata.

— Vezi dumneta ?—îmi arată Gheorghe şesul—caii aceştia sînt toţi depe la convoae. Nu i-au mai putut duce nici slobozi şi i-au lăsat în voia Domnului. La ce să-i mai ducă, dacă nu mai sînt de nici o treabă! Dintre aceştia am ales noi pe ceşti trei cu care mergem acum. Că lui domnul Director i-au lăsat numai brişca, iar caii i-au luat la rechiziţie. Ii ţinem în ceirul nostru, unde-i iarba mai verde, că-i loc închis şi nepisat de picioarele cailor; mai cumpărăm grăunţe de popuşoi şi-i mai amăgim, că finul, orzul şi ovăzul nu se pomeneşte nici fir. Vezi dumneta, caii ăşti care pasc din picioare? Toţi scapă de nevoe, care n'or fi pişcaţi de ger, c'au dat la colţ şi iarba creşte văzînd cu ochii. Verdeaţa de mîni a cîmpului nu mai samănă cu cea de azi. Din cei culcaţi, nici unul nu scapă, că-s dovediţi de foame, îi ajunge pişcătura gerului de astă iarnă şi nici n'au putere să se mai scoale pe picioare. Rod, cît ajung, împrejurul capului, li se umplu măruntaele cu lutul dela rădăcina erbei şi, aleluia, atita le-a fost să fie! De unde or fi ei, sărmanii, şi unde li se înşiră ciolanele... Iaca aşa-i şi cu omul la războiu... Ei, dar omul, ca omul: el face, el trage... Dar ce-ar mai fi să pătimească şi dobitoacele, din pricină că se bat oamenii!? In vreme de războiu, numai cînii, lupii, vulpile, ciorile şi corbii umblă sătui şi mulţămiţi...

Dochiţa mă strigă şi-mi spune că-i arde sufletul de sete. In dreptul satului Ciurea întîlnim un om, îl întreb şi-mi spune că mai nainte, pe dreapta, o să dăm de-o fîntînă. Şi chiar aşa a şi fost. Insă fîntîna n'are cumpănă, îi budăiu cu cîrlig. Toate budăile au teică pentru luat apa; aici însă lipseşte. Din alte drumuri făcute, m'am încredinţat că toate ciuturile fîntînelor şi toate teicile budăilor au fost luate, nu se ştie de cine. In stînga şoselei, o casă. Să fie oare locuită? După ferestre şi după uşă—căci nu sînt luate—judecăm că e locuită; macar că lipsa împrejmuirii ar putea spune, pe nedrept, în aceste vremuri, că-i pustie.

Gheorghe se duce să ceară ceva de scos apă. Ploaia a început să curgă în trap mai iute decît al cailor noştri. Zăbava vizitiului în casă, mă pune în nedumerire. Vine, în sfîrşit, iute ca o furtună, c'o cofiţă în mînă, toarnă apă în cana Dochiţei şi aleargă tot în fugă, cu cofiţa plină cu apă şi o duce în casă.

— Aici îi blăstemul lui Dumnezeu, în casa asta!—spune Gheorghe, urcîndu-se pe capră şi dînd bice cailor, caşicum ar fi urmărit de o primejdie. Să ferească Dumnezeu pe toată lumea, de ce-am văzut eu acum! Omul, c'o luminare aprinsă la cap, acum ziua, abia se mai cunoaşte că suflă—că ochii i-s închişi gata; iar femeia, pe altă laviţă, abia a avut puterea să-mi spună că nici ea n'are mult. Abia s'a tîrît să aprindă luminarea; o ţine aprinsă ca să nu-i prindă moartea fără luminare. M'a rugat, pentru sufletul răposaţilor mei, să-i las cofiţa plină cu apă lîngă dînsa, ca să-şi stingă, cît va mai putea, pojarul din suflet. Amîndoi bolnavi de exantematic şi nimeni lîngă ei să le ude buzele arse cu puţină apă!...

Ajungem la marginea pădurii, unde, chiar pe şosea, tot timpul ernei, cînd da în moină, erau smîrcuri; iar acum dăm peste hopuri, lunecoase de ploaia proaspătă, mai mari şi mai grele decît toate cîte le-am întîlnit până aici; deci încă sămînţă de zăbavă. Scăpăm de hopuri, dar ploaia se pune cu temeiu. Slavă Domnului însă... sîntem la chilometrul 13, la ceasurile trei şi cinci! De aici trebue să părăsim şoseaua şi să apucăm la stînga, pe drum de pădure ca să urcăm spre spital.

* * *

Ploaia inteţeşte mereu. Incep să curgă pîrăiaşe mici depe coasta stîngă, pe care trebue s'o urcăm, ca să dăm la sanatoriu. Totuşi hotărim să mai odihnim caii, ca să nu ne lase tocmai acum.

Deocamdată pare că n'o s'avem nevoe. Iau de căpăstru prăştierul, Gheorghe se dă pe lîngă cel mic, în vreme ce hăţueşte şi loveşte şi pe cel mare. Drumul ţine o bucată cam dealungul coastei, apoi cîrneşte în loc, deacurmezişul; iar, colac peste pupăză, chiar după cot, un piept de deal, mai că s'ar cumpăni să stea în picioare. Oprim caii să se răsufle. Subt talpa stîngă simt un punct rece, apoi un altul, apoi... ceva, ca un şarpe, se strecoară prin ciorap şi-mi inundă toată talpa. Pîraele încep să curgă cu zgomot. Mă mut la spatele briştei, gata, la nevoe, să pun umărul. Gheorghe se dă despre om, apucă toate hăţurile în mînă şi începem să îndemnăm la deal. Trudă zadarnică. Caii, dupăce că au atît de puţină putere, apoi nici n'au pe ce să-şi sprijine copitele: ori lunecă la vale, din pricina pămîntului muiet, ori s'afundă şi nu le mai pot scoate. Punem amîndoi umerele, îndemnăm, răcnim şi... nimic... Stăm pe loc şi ne încredinţăm că nu putem urca.

— Ascultă, Gheorghe—spun eu, aducîndu-mi aminte de-o vorbă a directorului serviciului sanitar. Tu desleagă caii dela brişcă, lasă-i cu hamurile pe dînşii, dă-i la iarbă pe lîngă drum, ca să mai prindă putere pentru întors acasă, mai dă-le grăunţe şi ghemueşte-te la adăpost de ploae în dosul briştei. Eu mă duc s'aduc alţi cai dela spital. Am să duc numai eu pe Dochiţa, iar tu ai să păzeşti caii, până m'oiu întoarce cu brişca deşartă.

Şi pornesc iute la deal. Dela serviciul sanitar îmi spusese că dacă izbutesc să plec cu trenul, să dau un telefon din gara Bîrnova, ca să-mi vie trăsura spitalului şi să-i dau în primire bolnava. Drumul este mult mai greu şi mai lung decît mi l-am putut închipui. Mi se pare că numai urcuşul până la cantonul de cale ferată ţine mai mult de un chilometru. Mai fac alt chilometru, poate, până la gară. Aici aflu că telefonul

n'are legătură cu spitalul. Va să zică trebue să mă întorc iar la canton, să iau la urcat coasta de peste linie, mai lungă, poate, de un chilometru şi apoi să intru în curtea spitalului.

Dau iute plicul cu ordinul de primirea Dochiţei şi aştept cu nerăbdare să văd scoţînd caii dela grajd.

— Caii?!—face medicul, mirat de naivitatea cu care m'adresam eu, caşicum m'aşi fi trezit în timpurile normale. Apoi noi unde mai avem cai dela începutul războiului?! Vezi dumneata, colo, caii cela dela marginea ceairului?... acela sînt caii noştri!, dar dacă i-ar duce devale cineva, în locul unde sînteţi dumneavoastră cu bolnava, n'ar mai putea urca înapoi, nici slobozi, dar încă puşi la ham! Eu ţi-i dau—adaugă doctorul, cînd ceteşte disperarea depe faţa mea — dar să nu vă pară rău că o să staţi să priviţi la cinci cai de prisos, în loc de trei cîţi aveţi acolo. Eu mă zbat aici ca în gură de şarpe: n'am ce da la bolnavi... cine s'ar fi mai putut gîndi la cai! Şi deaceia îi vezi cum sînt... şi nici nu prea înţăleg cum de mai sînt şi aşa!...

Toate cuvintele medicului îmi cad pe suflet ca nişte ciocane. Fără să mai stau mult pe gînduri o pornesc grăbit din curtea spitalului. Cum es pe poartă o croesc şi mai iute, încă şi mai iute, alerg, caşicînd aşi avea de înlăturat o primejdie. Ceasul patru şi jumătate, s'apropie noaptea! Se vede că asta-i groaza care mă împinge să fug la vale, mai iute cu mult decît s'ar potrivi cu vrîsta mea. Nici o scăpare nu-mi vine în minte şi totuşi fug la vale năpraznic. Ajung din urmă o femee care fusese la spital cu lapte, căci are în mînă o tinichea deşartă.

— Ascultă, nevastă!—îi zic eu, oprind-o în loc, gîfîind, cu gîndul că trebue să fie dintr'un sat cu apropiere. In satul dumneavoastră n'aşi găsi eu o păreche de boi, c'o tînjală?

— Apoi... dă... ce să-ţi spun matale?— face ea îngîndurată, de teamă să nu-mi dea un răspuns de mîntuială. Acuma-acuma, la noi în sat, îi numai o păreche de boi acasă. Ceilalţi boi, cîţi mai sînt, îs duşi în corvezi. Boii aceştia sînt ai Ilenii lui Lungu, că bărbatul i-a murit pe front. Da' vezi că Ileana lui Lungu îi dusă de azidimineaţă la măsa în Poeni. O fi venit oare? Are o fată Catinca... îi găsi-o oare? Şade chiar lîngă biserica din Curături, dela noi.

— Is departe Curăturile?—o întreb eu, smulgîndu-i vorba din gură.

— Nu-s departe!— răspunde ea, arătîndu-mi direcţia cu mîna, asupra pădurii. Dai în şosea, ţii dreapta, înapoi, până la cantonul pădurarului. Deacolo, dela cantonul pădurarului, faci ceaiă, treci o margine de pădure, eşi în luminiş şi vezi satul. Lîngă biserică!—îmi strigă ea din urmă, ca să nu uit, că o şi pornisem la fugă — întreabă de Catinca, fata Ilenei Lungului, dacă n'o fi măsa acasă!

Numai unele lucruri mă stinghiresc: s'au lărgit ghetele din pricina apei încălzite din ele, îmi lunecă picioarele în ciorapi şi mi se calicesc degetele, căci toată greutatea mea se sprijinea numaj în vîrful ghetelor. Apoi, în fugă, trebue să împuţinez buşurile provocate de două lunecuşuri: unul permanent, deci aşteptat, în lăuntrul ghetelor; iar altul în răstimpuri, deci neaşteptat, al drumului povîrnit şi muet de ploae. Insfîrşit, una şi mai sluta: trebue să deşărt mereu apa adunată în răsfrîntura pălăriei, căci altfel, printr'o deschidere neştiută de mine până acum, s'ar strecura toată şi s'ar prelinge pe ceafă, pe gît.

— Ascultă, Gheorghe!—îi spun lui Gheorghe cînd ajung la căruţă — n'am găsit cai! Acum mă duc să vin c'o păreche de boi şi c'o tînjală. Tu stai acolea şi vezi de căruţă şi de cai.

Alerg într'un suflet la cantonul pădurarului. Il găsesc la telefon primind ordine dela Iaşi în privinţa scoaterii din pădure a stînjenilor tăeţi în parchetul No. 14.

— Domnule pădurar!... uite ce, mă rog dumitale... — încep eu...

— Aşteaptă, Domnule!—îmi tae el scurt vorba, luîndu-şi o clipă pîlnia telefonului dela gură, fără să mă privească. Trebue să dictez situaţia parchetului No. 14 şi pe urmă... Alo? Alo!... da!...

Cînd văd în mîna lui tabloul, pe care trebue să-l dicteze, mi se moae picioarele dela genunchi şi mă strecor binişor afară. Voiam să-l întreb pe care drum s'apuc în Curături, căci dela canton văd că pornesc două drumuri: unul mai pe vale, altul mai pe deal şi amîndouă dau în pădure.

Noroc că în dreptul cantonului, în marginea pădurii depe coasta Bîrnovei, sînt înşirate bateriile unui regiment de artilerie. Trebue să ştie ei pe ce drum s'o iau ca să dau în Curături.—Sar peste şanţul şoselei şi-o iau deadreptul la un cort, în care mi se pare că aud vorbă. Cortul în adevăr tixit de soldaţi lungiţi. Unii dorm, alţii într'un cot se uită la doi sergenţi cum joacă în cărţi, aşezaţi turceşte pe o pătură.

— Mă rog dumneavoastră, domnilor sergenţi!—încep eu, plecat înainte ca să-mi vadă faţa—Hristos a înviat!

— Adevărat c'a înviat!—răspund ei, lăsînd cărţile jos şi eşind afară cu feţele binevoitoare şi întrebătoare.

— Uite ce v'aşi întreba, urmez eu, schimbîndu-mi gîndul cu care venisem, îndată ce am văzut că-s gata să mă asculte cu îngăduinţă... Am dat peste o mare nevoe. Sînt venit c'o brişcă cu trei cai. Mi-au stat caii chiar colea, unde coteşte drumul la Bîrnova. Duc o bolnavă la spital. Mă tem că m'apucă noaptea cu dînsa în pădure, pe-o vreme ca asta. N'aţi putea dumneavoastră... că vă stau caii degeaba acum... să-mi urcaţi bolnava la spital?

— Cu dragă inimă, domnule! — răspunde unul din ei. Decît... nu-i aici *majurul* nostru, nu ştim unde-i dus, iar noi,

de capul nostru, nu ne putem lua răspunderea... Apoi... chiar de ar fi şi majurul... nu ştiu ce-ar face şi dînsul! Vezi, dumneta?... în toată bateria n'avem nici-un om. Nu te mira! — face el, cînd ceteşte, se vede, după mişcarea privirii mele spre cort—îndoiala din sufletul meu, despre lipsa de oameni. Cîţi ne vezi aici, atîţia am rămas în baterie—celelalte corturi sînt deşarte—şi toţi sîntem în convalescenţa frigurilor recurente. Unii am venit chiar astăzi din spitale, alţii au venit de cîteva zile; dar nici unul nu-i în stare să ţie la treabă... ne ia aşa ca o ameţeală şi cădem jos. N'avem nici-un om teafăr pentru corvada bateriei.

Abia acum bag de samă că sergentul are dreptate; căci numai acum mă uit cu tot dinadinsul la ochii lui duşi în fundul capului şi înţăleg că... orice stăruinţă este o zăbavă adăugată la cele de până aici...

— Vezi, dumneta, la a treia - adăugă el, cu cea mai neprefăcută dorinţă de a-mi sta în ajutor—acolo mai au cîţiva oameni teferi, până le-or veni şi rîndul lor...

A treia, la cîţiva paşi. Un „majur" inspectează, acum pe ploae, conoveţele goale. Nu văd nici-un cal, nicăiri, cum nu văzusem nici la întâia. Ii spun şi majurului dela a treia nevoia mea şi-i fac aceiaşi rugăminte. El însă răspunde că, fără îndoială, o să capăt doi cai, dar... că trebue să mă adresez domnului sublocotenent, pe care îl găsesc chiar la marginea satului Curături, peste care dau numaidecît, dacă apuc drumul din dreapta.

— Bine — zic eu, cam cu sfială, căci încercam un fel de intrigărie—dar la întîia, nişte sergenţi îmi spuneau că dacă ar fi în baterie domnul majur, dumnealui ar fi putut să-mi dea cai şi că ar fi fost piedică numai lipsa de oameni...

— Apoi ei aveau dreptate — face majurul dela a treia. Ofiţerul lor îi la spital şi a rămas majurul mai mare la întâia.

Şi majurul dela a treia are dreptate! — îmi zic eu în gînd—luînd-o grăbit şi cu inima strînsă spre Curături.

In marginea satului întîlnesc o fetiţă c'un sac în cap, în chip de glugă; o întreb, se 'ntoarce din drum şi-mi arată casa în care stă un ofiţer. Pe o tăbliţă de scînduri, bătută într'un stîlp al porţei—acesta-i singurul sat, din cele văzute de mine, care mai păstrează împrejmuirea caselor—cetesc numele ofiţerului şi-mi izbucneşte un oftat de uşurare. Ce?... m'apropii... tăbliţa are un adaus cu creta... „la spitalul de exantematici". Dau să 'ntreb din nou pe fetiţă dacă nu mai ştie vre-o casă cu ofiţer în gazdă, însă plecase, cît cetisem eu tăbliţa. Pornesc înainte cu hotărîrea să merg până ce voiu găsi eu singur o casă cu ofiţer. S'aude un clopot de biserică, tras într'o limbă. A murit un om, ori îl duce la groapă. Grea vreme şi-a ales să moară! Un soldat îmi arată o cărare la stînga, care mă duce drept la casa unui ofiţer. La poartă găsesc o tăbliţă la fel cu cealaltă, cu alt nume, dar cu acelaş

adaus cu creta. Sunetul clopotului într'o limbă începe să mă chinuiască. „Pentru Dumnezeu!—gîndesc eu, cu ciudă, în egoismul meu—tocmai cînd am eu nevoe de dînşii s'au pus pe dus la spital?" O iau înapoi, aproape la fugă. Dau peste alt soldat, grăbit—mai mult probabil de frică să nu-şi ude prea tare tunica. Il întreb pe acesta să-mi arate o casă cu ofiţer sănătos, ca să nu mai păţesc, cum păţii adineoarea, în două rînduri—mai ales că acum n'am nici-un fel de înclinare pentru stabilit vre-o statistică civilă ori militară asupra mişcării populaţiei din Curături.

El îmi spune că găsesc pe „domnul locotenent Stoicescu Ion".

— Da' dumnealui nu-i la spital, camarade?—îl întreb eu din nou, cu teama să nu mă duc degeaba.

— Nu!... l-am văzut, or fi două ceasuri, trecea spre popotă... sînt ei mai toţi prin spitale... care a scăpat de spital?... dar au mai rămas cîţiva aici... vino cu mine, eu trec pe drumul popotei—adaugă el.

— N'ai auzit, camarade, ce trage clopotul de moarte? — îl întreb din nou, din urma lui. Civil, ori militar?

— Civili, domnule—îmi răspunde el, mirat că nu ştiu atita lucru. Ai noştri mor prin spitale şi-i îngroapă deacolo. Aştia mor... de nu-i mai dovedeşte cu îngropatul!

La popotă, doi soldaţi gătesc mîncarea într'un şopron. In aceiaşi îngrădire, o casă cu două camere, despărţite c'o tindă. Se vede că una din camere slujeşte de popotă, iar alta îi locuită de cineva. — Intreb pe cei doi soldaţi dacă nu sînt la popotă niscai ofiţeri.

— Sintără, domnule!—răspunde şeful bucătar,—cum să nu fie! au rămasără ei cam puţini, nu-i vorbă, dar tot avem acum chiar aici doi. Că 'nainte nu-i dovedeam cu mîncarea şi-acum mai să n'am cui face mîncare!...

— Apoi mie mi-i destul să găsesc pe unul, domnule bucătar!—fac eu amărît.

— Se poate, domnule... decît să mai aştepţi niţel... acum nu se poate...

— Dece nu se poate, camarade? îl întreb din nou şi mai amărît.

— Apoi... ei dorm, domnule... şi nu putem să-i sculăm dacă n'avem ordin. Dar trebue să se scoale deacum... că dorm cam de mult.

— M'apropii de foc şi m'aşez pe-un trunchiu de lemn gros, răsezat scurt şi pus în picioare ca să slujască de stat pe el, lîngă vatră. Soldaţii îşi văd de treabă, dar simt că se uită la mine cu mirare, după întrebările pe care mi le pun.

— Pe jos!—face şeful, în loc de întrebare.

— Nu!—răspund eu, cu hotărîrea de a le croi pe de-a'ntregul.

— Dar ?
— Cu automobilul !
— Automobilul ?!
— Da !
— Incotro ?
— Vaslui.
— V'aţi răsturnatără ?
— Da !
— Şi-a stat ?
— Nu !
— D'aia sînteţi aşa mînjit cu noroiu !... l-aţi ridicat !...
— Poi ?

Se face tăcere. Incep să tremur. In faţă căldura focului; în spate... apa cursă prin pălărie, pe dunga spinării, se răceşte. Imi ard picioarele: numai acum bag de samă că-s ud până la genunchi. Toată apa scursă depe pelerină, zăboveşte mai întâiu pe pantaloni, dela genunchi în jos, dă prin ghete şi numai apoi îşi vede de drum.

— Ascultă, camarade începu eu din nou, rupînd tăcerea, dămol—ei dorm de urît, că n'au ce face, pe-o vreme ca asta. Eu sînt bucureştean şi am numai decît nevoe să vorbesc cu domnul locotenent Stoicescu Ion, pe care îl cunosc de-acolo şi chiar mi-e nepot de frate. Ai să vezi singur cum o să se bucure, cînd m'o vedea...

— Las' că mă duc eu! — face ajutorul, pornind-o spre casa-popotă—că n'o să-mi tae capul !

— Să trăeşti, camarade—îi spun eu—sculîndu-mă de lîngă foc, ca să fiu gata cînd m'o chema, ori cînd o eşi afară domnul locotenent Stoicescu Ion.

— Acuma—gîndesc eu, în aşteptare—de capăt doi cai de artilerie, chiar m'a văzut Dumnezeu... scap de nevoe!

Locotenentul un băet tinerel, îndată ce află dela mine cine sînt şi ce caut—nu era adevărată povestea că-l cunosc—trimite să cheme pe caporalul Măciucă şi-i dă ordin s'alerge, în galop, s'aducă şi să pună hamurile pe cei mai voinici cai din baterie. Iar până vor veni caii—o să fie ceva zăbavă, ei sînt la păscut pe cîmpul din cealaltă parte a satului—mă pofteşte în casă şi dă ordin bucătarului să facă, tot în galop, două ceaiuri fierbinţi şi să vie cu o perie de haine...

— Zadarnic să mai vie peria—îl întrerup eu. Numai acasă, dupăce s'or usca hainele, o să fie chip de adus la adevăr. Doar o cană de apă să mă spăl pe mîni... In graba mea, venind dela spital, la vale, am căzut deabuşelea, cînd pe spate, cînd pe brînci şi nici n'am mai vrut să ştiu în ce hal sînt de noroiu.

Se deschide uşa şi vine cu ceaiul; clopotul bisericii răzbate din nou, până la noi şi-mi aminteşte de tînjala cu boi a Ilenei... a cărei Ilene ? ...a Ilenei, care are casa lîngă biserică

şi o fată Catinca. Cum se uită numele de care nu mai ai nevoe ! Ce să-mi mai bat capul cu numele Ilenei, cînd, iacă-iacă, vin doi cai de artilerie !

Cum începem să bem ceaiul, mă cuprinde o moleşală şi mă năpădeşte un somn, de nu mai ştiu ce să mai fac... faţă de amabilitatea locotenentului, care s'arată cu totul fericit, cînd îi spun că-i cunosc familia şi-i ştiu chiar şi casa din strada Popa-Soare din Bucureşti. In cîteva rînduri îmi muşc buzele, ca să-mi fac durere şi să nu mă prăval cumva depe scaun de somn.

Caporalul Măciucă avusese grija să ordone, în trecere, soldatului Petcof Guran, s'aştepte cu hamurile gata că are să meargă cu mine.

Cînd ajungem cu Petcof la brişcă, găsim pe Gheorghe răbegit de frig, murat de ploae şi disperat că n'are o lumînare de ceară curată... Nu se ştie de-ajunge Dochiţa cu viaţă la spital. Ar fi şi pentru medic şi pentru mine, o problemă nouă : ar putea un medic să primească la spital un mort ? Aşi putea eu, dupăce am intrat în curtea spitalului, să mă întorc înapoi c'un mort, să intru cu el în Iaşi, fără proces-verbal de constatarea morţii şi fără autorizarea de a-l transporta dintr'o localitate în alta, fără sicriu închis ?... Perspective nouă mi se deschid...

Inhămăm iute caii de artilerie şi urcăm numaidecît pieptul, pe care nu-l putuse urca ai noştrii. Gheorghe, cînd îşi ia grija drumului, se 'ntoarce la caii noştri : iar eu cu Petcof, pe lîngă cai, îi îndemnăm mereu şi urcăm încet, dar urcăm.

Un nou piept, mai rău şi mai lunecos decît cel dintâiu, ne dă de sminteală.

Caii cad în genunchi şi se opresc aşa, ca pentru o rugăciune. Petcof se'nfurie, răcneşte, loveşte ; răcnesc şi eu din baerile inimii, dar toate în zadar. Punem un lemn printre spiţile roţilor dinapoi şi hotărîm să-i lăsăm să se mai odihnească. In vreme ce eu desfund roţile de clisa lipită şi încărcată cu pămîntul negru de pădure, care le îngreuiază învîrtirea, Petcof, de loc din judeţul Constanţa, se frămîntă, nu-şi află loc şi oftează. Caşi cînd aşi gîndi eu, că el îi vinovat de nu putem urca.

— Vezi, dumneta, caii ăştia ?!—face el, ca să se desvinovăţească,—cînd am intrat în războiu, aşi fi putut urca numai cu dînşii tunul, chiar pe aici. Urcam cu ei tunul purtat de şase cai ! Ei ! dar cum îi hrăneam atunci... şi cum sînt hrăniţi acum !... lepădaţi în marginea satului...

Incepe ploae cu lapoviţă. De urcăm... bine ! de nu... aici îi locul de înoptat pe lapoviţă ! Simt în suflet ceva de ghiaţă; poate tocmai din pricina lapoviţei, care, văzînd cu ochii, răreşte ploaia şi îndoeşte fulgii de zăpadă. „Unde-i, acum, tînjala cu boi, a Ilenei lui Lungu !" gîndesc eu.

Incercăm din nou. Eu mă pun cu spatele, dinapoia brişcei şi, cu picioarele înfipte în pămînt, tocmai cum s'aşază meşterii de urcat butoaele în care, ridic... cum n'am ridicat încă în viaţa mea. Cînd porneşte brişca rămîn locului; ameţit şi tot în picioare: aştept să se stingă roiul de scîntei verzi şi roşii, care îmi joacă pe dinaintea ochilor.

Cînd ajung brişca din urmă, Petcof îmi spune că de-acum scăpăm de nevoe. A aflat cum vine treaba. Caii au puţină putere; coasta îi răpede, ei se umplu de suflet şi nu mai pot urca. Trebue odihniţi des, că nu ne mai lasă în drum.

Şi Petcof are dreptate: la două-trei prăjini de loc, odihnim un minut-două. Incet şi cu popasuri dese ne apropiem mereu; iar la ceasurile opt, cînd încă se'ngînă ziua cu noaptea, intrăm în curtea spitalului de tuberculoşi depe vîrful Bîrnovei.

Patul Dochiţei, pentru norocul ei, s'a nimerit să fie lîngă sobă. Ea îmi face semn să mă apropii, că are să-mi spună ceva. Credeam că are să-mi aducă o imputare, în chip de tînguire... o las singură, numai între bărbaţi; dar nu; ea nici nu băgase de samă, că-i aşezată între bărbaţi: însă nici vre-unul dintre bolnavi nu şi-a ridicat capul să vadă cine vine între ei. Peste tot, linişte de cimitir, în toate salele spitalului.

— Dacă vine Florea să mă caute... aşi dori să se ducă la cimitir... să pue o cruciuliţă la capul lui Floricel... să-l nimeresc... cînd m'oiu duce la mormînţelul lui... cu tămîe — îmi şopteşte Dochiţa, cu o sforţare peste puterile ei.

O gardiancă mă cheamă la domnul secretar al cancelariei care mă întreabă să-i dau lămuriri, pentru trecut în condică. Cum o cheamă pe pacientă? De unde este? Cum îl cheamă pe alde tată-său şi maică-sa? Unde-i născută?

Şi n'am ştiut să-i spun decît c'o cheamă Dochiţa...

Spiridon Popescu

Evreii ţării la o răspîntie

> **Patria este o maică ce-şi iubeşte pe toţi fiii, care nu-i deosebeşte, fără numai într'atîta, întrucît ei vreau să se deosebească.**
>
> *Dinu Golescu.*

> **Depe culmile Ştiinţii se văd mai curînd zorile zilelor viitoare, decît de jos, din învălmăşeala luptei pentru existenţă.**
>
> *Ferdinand Lassalle.*

Studiul chestiunii evreeşti constitue astăzi o ramură a Ştiinţelor sociale. Sînt atît de multe şi de variate problemele ce se pun în jurul acestei chestiuni, încît s'au găsit sociologi care să se specializeze în cercetarea lor.

La aceştia va trebui să recurgem pentru orice lămurire.

Ei nu se bucură însă în ochii celor mulţi, mai ales la noi, de încrederea pe care o merită, nu numai pentrucă părerile lor nu sînt îndeajuns cunoscute, dar şi din pricină că, pe deoparte, ştiinţa socială fiind tînără, nu are reputaţia celorlalte ştiinţi; iar, pedealtă parte, chestiunile sociale, atingînd zilnic interesele fiecăruia, au darul de a dezvălui patimi ce întunecă dreapta judecată.

Aceasta nu împiedică, bine-înţeles, ca în chestiunea evreească să existe un adevăr ştiinţific şi omul de ştiinţă are „datoria sacră de a veni, cînd poporul e rătăcit, să-i zică: nu merg după tine; tu ai facultatea de a simţi răul, leacul rămîne la mine să-l arăt, iar datoria ta este să-l urmezi" (P. Carp).

Sigur însă că nici masele populare nu au fost dumerite în chip dezinteresat şi obiectiv în tot ceiace priveşte pe conlocuitorii evrei şi de aceia credem nimerit să lămurim, servindu-ne de luminile celor iniţiaţi, măcar o latură a chestiunii evreeşti astăzi de actualitate: problema naţională.

* * *

Ce sînt şi ce pot fi Evreii, din punct de vedere naţional, în ţara noastră: Evrei sau Romîni?

Pentru a putea răspunde la această întrebare trebue să vedem mai întâiu ce este o naţiune.

S'au luat elementele cele mai deosebite şi s'a spus că ele formează, fiecare în parte sau toate la un loc, caracteristica necesară a naţiunii.

Să le cercetăm pe rînd.

Era natural ca rasa să atragă atenţia, în primul loc, celor ce se ocupau de problema naţiunii.

Dar caracterul de rasă al unei colectivităţi e un indiciu cu totul obiectiv; cînd vorbim de conştiinţă naţională avem de a face cu un factor psihologic şi o legătură între fizionomia oamenilor şi idealurile lor naţionale n'a stabilit încă nimeni.

Acelaşi lucru îl putem spune asupra caracterului psihic al unei colectivităţi. Nu există însuşire sufletească normală care să împiedice pe cineva de a-şi însuşi conştiinţa naţională a vreunui neam.

Realitatea confirmă această aserţiune. Din mijlocul aceleiaşi rase—cuvîntul luat în înţelesul cel mai strîmt—se desfac naţiuni deosebite. Astfel între colonie şi metropolă nu-i, la început, nici o deosebire de rasă (nici chiar de naţionalitate) şi totuşi „printr'o lege fatală, după un anumit timp colonia se separă ca un fruct copt, iată o naţionalitate cu totul nouă adesea antipatică celei vechi" (De la Grasserie).

O experienţă socială, care adevereşte cele susţinute de noi, avem chiar în trecutul nostru. Copiii smulşi ca tribut de către Turci din ţările romîneşti se întorceau ca ieniceri împotriva părinţilor şi fraţilor lor: duşmăneau pe cei de o origină cu dînşii şi luptau alături de cei care i-au crescut în aceiaşi conştiinţă de solidaritate.

Rasa nu hotărăşte naţiunea şi pentru motivul că aceleaşi naţiuni sînt formate din rase deosebite.

Pe Americani îi socotim ca pe o naţiune, cu toate că formează un conglomerat de elemente etnografice cu totul deosebite.

Neamul cu conştiinţa naţională cea mai vie, Francejii sînt din punctul de vedere al rasei poate cei mai amestecaţi (J. Finot).

Nu se mai vorbeşte astăzi de o origină pură daco-romană a poporului romînesc (N. Iorga); dar se afirmă o unitate a conştiinţii sale naţionale.

Un alt element constitutiv al naţiunii ar fi religia.

Dacă cercetăm realitatea vedem că religia şi naţiunea nu coincid. Religia e mult mai cuprinzătoare şi dacă ar fi să hotărască ar trebui, de-o pildă, ca toţi creştinii, sau toţi budiştii, să formeze o naţiune. Aceasta nu se întîmplă, ba observăm chiar că înăuntrul aceleiaşi naţiuni întîlnim credinţi deosebite. Albanejii sînt mahometani şi creştini; Germanii, protestanţi şi catolici; Sîrbii, catolici şi ortodoxi; Romînii, ortodoxi şi uniţi.

Vedem deci că religia, dacă a însemnat mult în luptele dintre popoare în trecut, n'a fost, pentru vremurile moderne, o piedică la consolidarea naţiunilor. De altfel toate religiile se aseamănă în principiile lor morale esenţiale şi azi prapastia dintre religie şi necredinţă e mult mai mare ca aceia dintre diferitele sisteme religioase. Disputa în materie de religie nu mai poate fi un element constitutiv al conştiinţii naţionale moderne.

Nici limba nu poate fi considerată ca un element hotărîtor. Dacă printr'însa se ţine trează conştiinţa naţională, ea este numai un mijloc de întărire şi nu un criteriu de recunoaştere a naţionalităţii. Limba fiind o formă externă de manifestare, naţiunea, ca să existe, nu e nevoe să fie omogenă subt raportul linguistic.

Evreii greci ştiau să cetească vechiul testament numai pe greceşte; erau totuşi Evrei şi nu Greci. Mulţi Romîni din părţile ungurene şi-au pierdut graiul romînesc, se ştiu totuşi Romîni. Belgienii vorbesc două limbi deosebite, formează însă o singură naţiune. Vorbitorii celei mai răspîndite limbi—engleza—nu constitue o naţiune unică; Americanii, Irlandejii, Englejii sînt naţiuni deosebite.

Vedem deci că însuşirile psiho-fizice ale oamenilor, credinţa şi limba lor, precum şi mediul cosmic în care trăesc—Romînii macedoneni, departe de teritoriul dintre Nistru, Tisa şi Dunărea, se simt membri ai naţiunii romîne—toate aceste elemente, în parte sau în total, nu sînt constitutive pentru conştiinţa naţională.

Ernest Renan a exprimat această idee într'o frază rămasă clasică în care ne şi arată ce trebue să ne atragă atenţia mai mult cînd vrem să tălmăcim înţelesul cuvîntului naţiune. El zice: „Omul nu este sclav nici al rasei, nici al limbii, nici al religiei sale, nici al cursului fluviilor, nici al direcţiei lanţurilor de munţi. O mare legătură de oameni, sănătoasă la minte şi cu inima caldă, creează o conştiinţă morală care se cheamă naţiune. O naţiune este un suflet, un principiu spiritual". Conştiinţa naţională nu poate fi deci determinată prin semne exterioare, ci ea se sprijină pe o convingere subiectivă. Aparţii naţiunii de care „te simţi legat prin coarde de nedistrus" (G. Rümelin.)

Şi ceiace dă naştere unei asemenea conştiinţi e soarta şi străduinţa comună a oamenilor care trăesc la un loc şi care ajung aproape fără voia lor la o viaţă intelectuală şi afectivă comună. Aşa izvorăşte conştiinţa naţională a locuitorilor aceleiaşi ţări şi ceiace întăreşte legătura dintre ei e „comunitatea de gîndire şi mai ales comunitatea de interese" (Gh. Panu).

Starea de conştiinţă-spirituală de care vorbim ajunge să stăpînească pe individul social pe calea firească a unui proces psihologic subconştient „prin pătrunderea sufletească în solidaritatea istorică, culturală, morală şi economică, comună pluralităţii de oameni din care face parte" (I. Mateiu).

Dar ea poate fi trezită şi susţinută şi prin educaţie, pe calea raţiunii şi a sentimentelor, de oarece naţiunea se bizue pe conştiinţa solidarităţii născută dintr'o cultură unitară a unei comunităţi de oameni (A. Neumann). Pentru închegarea corpului social, această conştiinţă constitue un mijloc făurit cu voinţă, prin urmare universal (M. Lazarus şi H. Steinthal). Iată dece se poate spune că factorul determinant şi de creare al naţiunii este voinţa socială (D. Gusti).

* * *

Care este răspunsul ce ni-l dă teoria naţionalităţii la întrebarea: Ce pot fi Evreii din punct de vedere naţional?

Teoreticeşte şi priviţi ca indivizi, ei pot fi Evrei şi pot tot aşa de bine fi Franceji, Engleji, Americani, Germani sau Romîni.

Pot fi Evrei, fără să fie determinaţi la aceasta de împrejurări din afară, cum ar fi antisemitismul, ci, după expresia sioniştilor, „Evreii prin ei înşişi" (Nordau, Posmanik).

Se pot însă şi identifica cu naţiunile în mijlocul cărora trăesc, după cum confirmă cercetătorii care au observat cu nepărtinire atitudinea lor (Leroy-Beaulieu, Cauwés, Wundt, Sombart Loria, Luzzatti).

* * *

Care ar fi îndreptăţirea afirmării unei conştiinţi naţionale evreeşti?

Aceiaşi caşi a oricărei naţiuni existente şi anume: conservarea naţionalităţii ca factor necesar al culturii umane, ca cea mai înaltă potenţă a umanităţii.

Această îndreptăţire n'o neagă nimeni, nici socialiştii de oriunde (K. Marx), nici cei dela noi (T. Maidanik).

Valoarea culturală pe care o reprezintă naţiunea, prin individualitatea ei, este scopul urmărit, care îndreptăţeşte existenţa naţională.

Acest scop este un drept, din punctul de vedere al unui idealism umanitar.

Dar în Sociologie nu putem vorbi de drepturi propriu-zise, ci mai curînd de forţe. Umanitatea, în stadiul în care se găseşte, nu poate garanta realizarea scopului de care vorbim nici măcar naţiunilor existente; cu atît mai puţin va avea putinţă şi motiv s'o facă faţă de Evrei, care, astăzi, nu constitue o naţiune, nu desfăşură o cultură specifică şi prin urmare nu au posibilitatea şi nici îndreptăţirea unei conştiinţi naţionale. E vorba de Evreii care trăesc şi vor trăi în mijlocul altor naţiuni.

Umanitatea—reprezentată de cele mai multe ori prin naţiunile mari, „cu interese nelimitate" — poate să uşureze renaşterea naţiunii evreeşti şi, dacă întreg procesul natural de fenomene necesar pentru realizarea acestui ideal nu va fi stingherit, atunci naţiunea evreiască renăscută va avea posibilitatea şi îndreptăţirea unei conştiinţi naţionale.

În Palestina, peste un veac, pe un teritoriu stăpînit şi apărat cu puteri proprii, într'un stat autonom, va trăi poate un organism viu, de sine stătător şi cu toate clasele sociale formate, care va fi naţiunea evreiască.

Date fiind însuşirile specifice ale rasei evreeşti, care va forma nucleul viitoarei naţiuni şi tradiţia moştenită dela vechiul popor, care a trăit pe acelaşi pămînt, cultura dezvoltată acolo va fi înfloritoare şi conştiinţa naţională firească şi puternică.

Dar, vorbind de renaşterea naţiunii evreeşti, enunţăm un număr de condiţii de existenţă, care trebuesc realizate. Ele nu sînt, după cum am văzut, elementele constitutive ale naţiunii, formează însă mediul cosmic, biologic şi psiho-istoric, fără de care o naţiune nu poate să se nască şi nu poate trăi.

Cercetarea posibilităţilor de realizare a acestor condiţii nu intră în cadrul studiului de faţă. Aici trebue să stabilim doar atît: trecerea Palestinei în mîna Evreilor poate fi o soluţie veşnică a ideii naţionale evreeşti; ea nu e însă o soluţie pentru situaţia nehotărîtă în care se găsesc 15 milioane de Evrei răspîndiţi în toate colţurile lumii.

Evreii din Diaspora, în majoritatea lor, nu pot forma naţiunea evreiască din Palestina şi nici nu pot rîvni la o existenţă naţională în mijlocul celorlalte naţiuni.

* * *

Intr'adevăr, această imposibilitate este evidentă, din orice punct de vedere am privi chestiunea: bio-social, teritorial-economic, politic, cultural.

*

Mai întâiu, nu putem presupune existenţa stadiului ultim de unitate electivă-etică, pe care îl reprezintă naţiunea, fără stadiul etnic antemergător.

Intocmai după cum nu ne putem închipui conştiinţa de sine a individului, fără existenţa lui psiho-fizică unitară, tot aşa nu ne putem închipui conştiinţa naţională, fără materialul omenesc diferenţiat şi organizat pentru o viaţă comună, fără unitatea naturală formată din indivizi socializaţi şi solidarizaţi pentru o convieţuire de sine stătătoare.

Nu poate exista naţiunea, până nu există poporul, în senzul bio-social.

In acest senz însă, Evreii din Diaspora nu sînt un popor. Să demonstrăm.

Diferenţiarea psiho-fizică a indivizilor este un fapt ce se

impune dela sine oriunde trăesc mai mulți oameni la un loc. Ea este determinată de lupta pentru existență.

Oamenii fiind un produs al naturii organice, ei sînt supuși unor anumite legi biologice, care au de efect inegalitatea lor, atît ca indivizi, cît și ca grupuri.

Pentru a putea smulge lumii înconjurătoare tot ce-i trebue ca să satisfacă trebuințele lui, omul dispune de facultățile trupului și ale spiritului, pe care, parte le-a moștenit, parte le-a dobîndit.

Aceste facultăți, ca produse ale naturii, sînt supuse unor legi independente și de aceia opuse legilor pe care ar voi să li le impue voința omenească.

Este firesc, prin urmare, ca omul-creator, în dorința de a izbîndi, să se supue mai întâiu naturii sale omenești — cum a făcut-o și față de natura încunjurătoare—pentruca apoi s'o poată stăpîni cu atît mai ușor.

Această supunere, cerută de felul și de intensitatea luptei pentru existență, constă într'o acomodare și transformare a puterilor creatoare omenești, prin economisirea și chiar atrofiarea unor energii, ca o condiție de cheltuială eficace a unor energii nouă și crescute.

E o aplicare a principiului economic la puterile creatoare omenești.

Nu e vorba de o înrîurire a omului, voită, cu intenții utilitare; ci de un proces firesc, care în împrejurări cosmice și sociale date, nu poate fi decît fatal.

Insușirile psiho-fizice ale oamenilor sînt determinate în ultimă analiză de împrejurările cosmice și sociale; ele nu se schimbă însă cu ușurința cu care se pot schimba aceste împrejurări. In lupta pentru existență, omul, individual sau colectiv, stă prin urmare înarmat cu facultăți născute din chiar această luptă, iar izbînda nu poate fi hotărîtă, la un moment dat, decît de însușirile pe care le are la acel moment.

Reesă pentru cercetarea noastră că însușirile unei colectivități omenești depind de viața pe care a dus-o, că nu toate colectivitățile au aceleași însușiri și că fiecare dintre ele, după felul ei, trebue să aibă anumite însușiri ca să poată exista (A. Schäffle; K. Bücher; G. Simmel; I. Zollschau).

O asemenea colectivitate socială, cu însușiri specifice și determinante pentru existența ei, este poporul.

In stadiul în care se găsește astăzi evoluția economico socială, un popor fără țărani nu poate fi conceput. „Omul pămîntului e pretutindeni măduva popoarelor" (D. P. Marțianu). O colectivitate de oameni care a pierdut pentru toți membrii ei însușirile psiho-fizice caracteristice plugarului, nu poate duce o viață neatîrnată, nu împlinește, prin urmare, condiția de existență bio-socială a unui popor.

Aceasta e situația Evreilor din Diaspora.

Mediul cosmic și cel social în care au trăit de veacuri le-a transformat însușirile trupești și cele sufletești în așa măsură, încît i-a făcut improprii pentru munca cîmpului.

Iată dece—dintr'un nucleu al rasei evreești, însă fără contribuția celor mai mulți locuitori ai „ghetto"-urilor europene — trebue să se nască abia o clasă țărănească în Palestina și numai apoi va renaște poporul evreesc. „Țăranii nu pot fi improvizați. Ca să ai țărani îți trebuesc în primul loc dispozițiuni înăscute, apoi tradiția din tată în fiu, dragostea de ogor, munca practică din copilărie" (P. Dehn).

Prin urmare, neavînd o pătură țărănească, Evreii din Diaspora nu pot forma un popor. „Tăiați dela rădăcină o pădure de stejari seculari—zice sociologul O. Ammon—și acea pădure va renaște. Dar ucideți clasa țărănească a unui popor și acel popor trebue să piară".

Dacă nu pot fi popor, nu pot fi nici națiune.

Oricît de folositori ar fi pentru alte națiuni, din punct de vedere individual, oricît de productivi ar fi ca profesiuni—și sînt în mai mare măsură decît se crede — ca națiune, lipsindu-le pătura țărănească, n'ar putea fi decît un organism parazitar.

Iată, prin urmare, că, din acest punct de vedere, nu pot rîvni la o existență națională, în mijlocul altor națiuni.

*

Dar pentru existența unei națiuni de sine stătătoare mai e nevoe ca poporul care o formează să fie stăpîn nestingherit pe un teritoriu propriu.

Numai pe un pămînt hotărnicit se poate naște o gospodărie națională și, bazată pe aceasta, poate înflori o cultură deosebită.

Numai pe un teritoriu distinct se pot exercita drepturi naționale.

Insăși conștiința națională, în care mediul cosmic nu intră ca un element constitutiv, găsește totuși un sprijin în teritoriul definit, prin ceiace se cheamă „conștiința geografică a unui popor" (Boutmy).

Realizarea principiului naționalităților s'a făcut pe două căi: reunirea fracțiunilor aceleiași națiuni și separarea națiunilor reunite artificial.

Aceasta a fost cu putință numai fiindcă, înăuntrul și în afara barierelor artificiale, națiunile trăiau pe pămîntul lor, cu toate că erau subt oblăduire politică străină.

Să ne gîndim la Poloni și la Romîni.

Oameni care s'au rupt din mijlocul națiunii lor și au format undeva, departe, o colonie, s'au putut constitui dela o vreme într'o națiune deosebită, fiindcă se știau stăpîni pe un teritoriu deosebit. Așa trăește națiunea australiană și cea canadiană astăzi.

Tot astfel își închipuesc sioniștii posibilitatea de existență a viitoarei națiuni evreești și de aceia cer: „pămînt propriu subt picioarele poporului evreu" (Nordau).

Evreii din Diaspora, vor descongestiona ei centrele evreeşti europene şi americane pentru a popula Palestina ?

Cei mai mulţi nici nu vor incerca a o face.

„O societate de oameni civilizaţi este aşa de strins legată de solul şi localitatea in care ea s'a dezvoltat, că n'o poţi transporta aiurea decit făcind imposibilul: transportind-o cu sol, cu localitate, cu oraşe, cu totul. Aceasta e tot atit de greu cit ar fi să separi spiritul de corp, fără ca să-l nimiceşti" (D. Drăghicescu).

Evreii, ce-i drept, nu sint statorniciţi in aceiaşi măsură ca popoarele stăpine pe un teritoriu: ei au fost alungaţi din ţară in ţară şi ca orăşeni au poate ceva de nomazi intr'inşii (W. Sombart).

Chiar ca orăşeni insă, ei sint legaţi de un anume mediu cosmic, diferit de cel ce-l aşteaptă in Palestina.

Ce i-ar putea determina totuşi să plece din ţările lor de adopţiune ?

Nimic alta decit perspectiva unui traiu mai uşor.

Masele populare, dac'ar fi consultate, nu s'ar deplasa niciodată pentr'un ideal cultural, oricit de frumos ar fi.

Expediţia Argonauţilor s'a făcut pentru lina de aur. Pentru aurul din Orient mergeau mulţimile in Cruciate şi nu ca să dezrobească Sfintul Mormint. Până şi in procesiunele religioase, miile de oameni inţelegeau că trebue să se oprească in loc, fiindcă moaştele sfintului se ingreuiau, nevoind să inainteze pe pămint ce nu aparţinea Bisericii. Proletarii din lumea intreagă nu s'au unit; ei au luat armele şi au pătruns in ţări străine, luptind unii impotriva altora, pentrucă fabricile in care lucrau acasă, să nu-şi piardă debuşeurile.

Tot astfel masele populare, purtate de gindul de a se statornici in ţări străine, nu s'au deplasat, in vremurile moderne, decit pentrucă traiul, din punct de vedere economic, era mai bun in ţara de imigraţiune, ca in cea de emigraţiune.

Interese materiale, prin urmare, pot determina, cel puţin de azi inainte, şi masele populare evreeşti de a părăsi, de bunăvoe, ţările lor de adopţiune, iar nicidecum frumosul ideal naţional evreesc, atit de greu de realizat.

E şi uşor de ghicit ce puţin pot ademeni pe Evreii din Diaspora perspectivele vieţii economice palestinene, de vreme ce, intr'un pămint virgin, trebue ridicată abia o gospodărie naţională; pe cind ei sint deprinşi de veacuri să contribue la dezvoltarea ultimei perioade a evoluţiei economice şi să muncească in ultimele stadii ale producerii bunurilor, inăuntrul gospodăriilor naţionale formate (W. Sombart; A. Ruppin).

Existenţa economică a Evreilor ţării noastre este determinată de intreaga economie naţională a producătorilor şi consumatorilor romini; in munca şi in luptele economice ale Evreilor se oglindeşte mediul nostru naţional, produs al pămintului rominesc.

Iată dece cei mai mulţi nu-l pot părăsi.

Dar oare numai interese materiale ii leagă de pămintul ţării ?

Cei ce au avut prilejul să vadă in anii crizelor cu cită durere se despărţeau Evreii „drumeţi" de orăşelele Moldovei şi cei ce i-au văzut pe aceşti emigranţi, in ţări străine (St. Cihoski), ne-au adus mărturii de legăturile sentimentale ale Evreilor noştri cu pămintul rominesc.

Aceste legături pornesc dintr'un simţămint atit de firesc incit am putea spune că reprezintă ceva fiziologic.

Cum vor putea fi ele inlăturate şi cum se vor stabili legături asemănătoare, dela distanţă, cu un pămint pe care n'au călcat decit nişte străbuni indepărtaţi ?

Dacă mediul cosmic hotărăşte până şi caracterele psihofizice ale oamenilor (W. Helpach), a-i smulge din locul unde s'au născut şi au crescut, ei şi inaintaşii lor, insamnă a-i arunca intr'un mediu protivnic firii lor.

Se potriveşte, din acest punct de vedere, Rominia cu Palestina ? De sigur că nu.

Iată deci că şi in ceiace priveşte teritoriul, Evreii din Diaspora nu pot contribui, decit prea puţin, la formarea naţiunii palestinene.

Că nu pot constitui o naţiune deosebită pe un teritoriu străin, e dela sine inţeles.

Am văzut doar că nu se poate naţiune fără teritoriu şi nu cunoaştem in istorie vre-o pildă in care o naţiune să fi cedat alteia, de bunăvoe, teritoriul ei.

Pe pămintul rominesc sint stăpini Rominii, care sint şi autohtonii acestui pămint. Ei spun: „Prin Daci şi Romani, noi intindem firul vieţii noastre până in hotarele preistoriei. Inainte de noi, n'a mai fost aici decit cerul şi pămintul..." (S. Mehedinţi).

Cine vrea să vie după Romini, ca naţiune, pe acest pămint, va trebui să-l cucerească...

*

Vorbind de forţă ca mijloc de reconstituire şi de menţinere a naţiunii, aducem in discuţie o altă latură a chestiunii noastre: latura politică.

Sint anumite condiţiuni care dau unei societăţi elementele necesare pentru constituirea ei politică. In primul loc: solidarizarea tuturor membrilor ei in jurul ideii de stat.

Dar naţiunea, purtătoarea organizaţiei de stat, este condiţionată in existenţa şi in dezvoltarea ei de atmosfera istorico-socială in care a trăit.

Evreii au rupt de veacuri continuitatea vieţii de organizaţie politică de sine stătătoare.

Statele in care au trăit in Diaspora i-au duşmănit şi i-au ţinut departe de viaţa politică.

Aceasta e pricina pentru care constatarea (lui O. Weininger) că masele evreeşti n'au o deosebită înțelegere pentru ideia de stat, nu poate fi înlăturată.

Iată dece statul iúdeu va trebui să-şi crească cetățeni.

Dar şi cetățenii evrei ai celorlalte state vor trebui să aparție cu totul altfel, ca până acum, acelor state.

Războiul mondial a schimbat şi a fixat definitiv raportul dintre stat şi națiune.

Statul a eşit învins; națiunea e învingătoare. De azi înainte Statul e al națiunii, nu națiunea a Statului.

Unitatea socială vie, pe care o constitue națiunea, se menține printr'o organizare politică, adică prin statul ei național.

Această organizare politică este caracteristică, adaptată firii naționale, căci „un popor nu poate să-şi aleagă după plac instituțiile sale, după cum nu-şi poate alege nici culoarea ochilor sau a părului" (G. Le Bon).

Ea trebue să fie proprie, a unei singure națiuni, fiindcă „condiția indispensabilă a existenții naționale stă într'o viață de stat puternică şi independentă" (D. Schäfer).

Ca să-şi asigure această condiție de existență au luptat națiunile în războiul din urmă şi nu ca s'o piardă pentru totdeauna, subt jugul statelor ce pretindeau că pot apara interesele mai multor națiuni în acelaşi timp.

Statul național este prin urmare „personificarea politică şi juridică a națiunii, el este națiunea concretă, văzută prin prizma organizatoare a categoriilor politice şi juridice" (D. Gusti).

Evreii în Diaspora nu pot avea un stat al lor, fiindcă nu sînt o națiune şi nu sînt o națiune, fiiindcă, după cum am văzut, nu sînt nici măcar un popor, sălăşluit pe un teritoriu propriu.

Pedealtă parte, chiar dacă ar împlini această din urmă condițiune, ei nu s'ar putea constitui ca națiune deosebită într'un stat străin, fiindcă acceptînd cetățenia unui stat, intrînd, prin urmare, în solidaritatea politică pe care o constitue statul, intră implicit în solidaritatea de simțire, pe care o constitue națiunea (Staatsgefühl=Nationalgefühl: G. von Below), statul nefiind altceva decît unul din aspectele națiunii.

Evreii, cetățeni romîni, dacă se declară o națiune deosebită, ar trebui considerați ca locuitori cu naționalitate dublă.

Dar din cele spuse reesă că dubla naționalitate e o soluție imposibilă, pentrucă e o imposibilitate morală. Un om sau un grup de oameni nu poate face parte din două naționalități în acelaşi timp.

Abia se formulase principiul naționalităților, la 1848, cînd acest loc comun fu pus cu multă ironie în fața lordului Brougham, de către ministrul de externe francez, cu prilejul cererii aceluia de a deveni franțuz, rămînînd în acelaşi timp englez. Şi cu un moment înaintea recunoaşterii definitive a aceluiaşi principiu, prin războiul mondial, Germanii au făcut încercarea ipocrită de a sluji

națiunea germană cu legea Delbrück, care permitea conaționalilor de a accepta de formă o cetățenie străină.

De azi înainte trebue să admitem în chip sincer — ținînd samă de realitățile sociale şi nu de generozitatea unor oameni politici occidentali — că cetățenia şi naționalitatea se confundă, fără ca aceasta să însemne o violentare a minorităților de limbă sau de credință religioasă şi fără ca această stare de fapt, pe care o vedem ca o realizare a prezentului şi ca o necesitate a viitorului, să răpească adevăratelor naționalități, subjugate încă politiceşte, dreptul de a se dezrobi.

Statul național este rezultatul unui proces istoric, care a cerut jertfe mari şi nenumărate, el este viață din viața națiunii.

De aceia stat național însamnă suveranitate națională, suveranitate națională însamnă independență națională.

Admiterea unei națiuni străine înăuntrul statului național— conflictele naționale fiind tot atît de fireşti şi de legitime caşi cele sociale—ar însemna ştirbirea suveranității şi independenții naționale. In tot ceiace priveşte organizația necesară a statului național, națiunea are un interes ireductibil; şi cînd e vorba de interese ireductibile, conflictele nu se pot rezolvi decît prin raportul de putere. Puterile în conflict nu se pot măsura însă înăuntrul aceluiaşi stat, statul fiind el însuşi puterea constituită a națiunii.

Şi aceste spuse, care poate fi atitudinea națiunii de stat, la noi, față de acea minoritate, care, cu toate că depinde în totul de ea (din punct de vedere economic, social, cultural), s'ar declara totuşi, din fantezie politică, o națiune deosebită, ar cere prin urmare un privilegiu şi nu un drept?

Atitudinea de care vorbim depinde de tăria conştiinții naționale romîneşti.

Iată ce prevede în această privință D. Iorga: „Lupta pentru privilegii a străinilor nu va întîlni, mîne, opoziția statului, care trebue să fie drept cu toți cetățenii lui şi uneori chiar îngăduitor peste drept, ci această conştiință însăşi, contra puterii căreia nu poate scuti nici-o garanție mondială în favoarea „minorităților" vrednice şi nevrednice".

Să vedem totuşi care poate fi atitudinea statului romîn.

La baza oricărui stat se găseşte egoismul național, coalițiunea egoismelor individuale, pricinuită de interese şi de duşmani comuni (F. Le Dantec).

Acest egoism este mai puternic în clipa cînd pentru întîia oară se poate afirma şi impune pe deplin; mai puternic la o națiune dezrobită după veacuri de luptă şi de renunțare; într'un stat tînăr, el însuşi, caşi orice organism în formațiune, egoist prin excelență.

Diplomații statelor occidentale, în numele unor principii înalte, au vrut să impue o domolire a acestui egoism, nu în patriile lor, ci în statele „cu interese limitate".

Reprezentanţii acestor state şi-au luat îndatorirea de a satisface dorinţa diplomaţiei occidentale. Au uitat însă că ar fi trebuit consultate şi naţiunile pe care le reprezentau, căci poftele naţiunilor sînt mai aspre, triumfurile lor mai trufaşe, dispreţul lor mai insultător decît al principilor" (A. Sorel).

Şi fiindcă n'au consultat naţiunile, s'au întîmplat pogromuri în Polonia, în Ucraina, în Palestina.

Desigur, voinţii naţiunii predominante de a-şi afirma egoismul, i se poate opune voinţa de a fi o naţiune a Evreilor.

Dar ceiace se ia drept conştiinţă naţională la Evrei nu e decît conştiinţa solidarităţii unei frînturi dintr'un popor, conştiinţa care se naşte în anumite timpuri şi în anumite state şi care piere odată cu împrejurările ce i-au dat naştere.

Voinţa, bazată pe o asemenea conştiinţă falşă, nu poate perzista şi, dac'ar perzista, nu vedem mijloacele prin care s'ar putea impune.

Numai o neatîrnare de fapt, a unei colectivităţi cu însuşiri de naţiune, poate să impue, poate fi consfinţită prin legi şi apărată de morala internaţională.

Evreii noştri trăesc însă înăuntrul naţiunii romîne, depind într'atîta de ea, încît, chiar dacă ar avea interese deosebite, ele n'ar putea fi luate în samă, cînd însişi precursorii „Societăţii Naţiunilor" recunosc că „interesele grupului mai mare vin înaintea intereselor grupului mai mic" (J. Novicow). „Inăuntrul fiecărui stat primează conştiinţa socială comună şi încrederea comună în stat: lucruri ce nu depind întru nimic de drepturile şi datoriile umanitare" (W. Wundt).

Atitudinea statului romîn mai depinde de momentul în care au intrat Evreii în cetăţenia romînă şi care corespunde cu momentul în care naţiunea şi statul romînesc se consolidează definitiv şi cu un alt moment caracteristic vremii, acela în care lupta de clasă încearcă să treacă barierele naţionale.

Politica de clase, întemeiată pe divergenţele de interese în ordinea economică, va apropia elementele eterogene din cuprinsul Romîniei-Mari; dacă însă lupta socială va încerca să nesocotească graniţele ţării, ideologia cosmopolită nu va trage niciun folos, dar statul romîn va fi primejduit.

Primejdia va fi nemăsurat mai mare în cazul cînd existenţa mai multor naţiuni înăuntrul statului romîn va da prilej diferitelor clase sociale de a găsi conaţionali în state străine.

De aceia avem datoria de a face ca sferele de acţiune solidară ale tuturor intereselor sociale să fie cuprinse în sfera de viaţă a naţiunii de stat.

Această solidarizare naţională a tuturor cetăţenilor e impusă statului nostru, mai mult ca oricărui alt stat, de însăşi psihologia poporului romîn.

Sîntem un stat de plugari. Neguţătorul ştie de negoţ; agricultorul ştie de ogor. In toate manifestările vieţii lui e fixat în hotare. Pentru dînsul nu va fi crimă mai mare ca aceia de a pune hotare, acolo unde nu sînt, de a te hrăni din brazda muncită de el şi de a te uita totuşi peste hotar. „Un popor agricol se ţine numai în marginile dreptului său naţional, dar într'acolo cu înverşunare îşi îndreaptă toate silinţele" (N. Iorga).

Iată motivele pentru care statul naţional romînesc nu poate tolera o naţiune evreiască.

Două pilde ajung pentru a arata la ce situaţie absurdă şi dăunătoare ar duce o atitudine contrarie.

Evoluţia economică duce spre economia mondială. Până cînd desăvîrşirea acesteia va fi o piedică a conflictelor naţionale, deocamdată, începuturile ei sînt un prilej de conflicte între naţiunile cele mai îndepărtate. Războiul mondial a înlăturat starea de pace dintre Bulgaria şi Japonia. O situaţie analoagă este posibilă, într'un viitor conflict mondial, între Romînia şi Palestina, fie c'ar fi stat independent, fie c'ar fi o colonie engleză.

Ce se face statul romîn cu un aşa de mare număr de cetăţeni care se simţesc şi se declară solidari cu conaţionalii lor din statul duşman?

Dar dece să mergem atît de departe?

Evreii dacă ar vrea să fie Evrei în Romînia şi dacă această dorinţă ar putea fi recunoscută ca un drept, acest drept n'ar putea fi răpit desigur nici Evreilor din Ucraina, din Polonia, din Ungaria.

Şi atunci ne putem închipui că toate aceste state ar putea privi cu linişte ca, într'un eventual războiu dintre ele, să aibă milioane de trădători? Căci dacă Evreii se vor simţi legaţi sufleteşte între ei prin coarda de nedistrus — aşa am definit naţiunea — atunci cei dintr'un stat nu vor lupta de loc, sau nu vor lupta cu tragere de inimă împotriva celor din statul vecin.

O altă pildă.

Existenţa a două naţiuni înăuntrul aceluiaşi stat înseamnă coexistenţa unor interese potrivnice, fiecare căutînd să-şi lărgească sfera proprie de dezvoltare, fiecare dorind să acapareze în chip exclusiv mijloacele de existenţă. Din această pricină se naşte o ură reciprocă — fenomen social inevitabil cînd e în joc ideologia naţională — care ură nu poate să dispară decît odată cu obiectul ei, adică odată cu existenţa intereselor şi a conştiinţii naţionale deosebite.

Statul naţional, achiziţiunea războiului mondial, înlătură această stare de lucruri: o naţiune, un stat; un stat, o naţiune.

De aceia politica naţională, adică cea făcută în favoarea naţiunii de stat, e politica firească a statului naţional.

Romînii pot deci spune: dacă Evreii pretind că sînt o naţiune deosebită, noi ne putem considera fără îndoială ca atare şi avem dreptul să facem, slujindu-ne de statul nostru, o politică

economică și socială naționalistă. Nouă ne lipsește clasa de mijloc și o vom forma.

Și atunci cele 120 de legi, care excludeau pe Evrei din atîtea profesiuni și care constituiau o mare nedreptate atîta timp cît Evreii se știau Romîni — cu toate că nu aveau drepturi politice — acele legi, de îndată ce Evreii se socot o națiune distinctă, capătă o deplină îndreptățire de existență.

Pildele pot fi înmulțite; din toate reiesă că statul romîn nu poate accepta națiunea evreiască în sinul său, cum n'o poate accepta nici-un alt stat național. Orice încercare de a constitui nuclee naționale evreești în patrii străine nu poate să aibă decît un singur rezultat: „acela de a determina în toate aceste țări și în toată Europa o teribilă explozie de antisemitism" (G. Hervé).

*

Națiunea este factorul necesar al culturii. Forțele vii ale națiunii se organizează lăuntric într'un tot, într'o unitate sintetică și printr'o muncă creatoare de valori spirituale, economice, juridice și politice produc cultura națională.

Individualitățile culturale, purtătorii culturii nu pot exista și nu pot ajunge la suprema lor dezvoltare decît în națiunea și prin națiunea lor.

Cum pot exista Evreii din Diaspora ca națiune, din punct de vedere cultural, dacă nu pot forma acel tot, acea unitate sintetică care constitue organul producător al culturii?

Nu sînt un popor cu toate clasele sociale, n'au o gospodărie națională proprie, n'au un stat neatîrnat și n'au nici măcar o limbă a lor, care să slujească ca punct de plecare pentru o creațiune filozofică, științifică și literară proprie, căci idișul e dialect, iar limba ebraică e moartă.

Părerea unora că Evreii pot constitui o națiune culturală alături de națiunea de stat străină și predominantă, este o erezie științifică, de oarece aceste două noțiuni: națiune culturală și națiune de stat nu sînt deosebite, „ci formează elementele necesare, constitutive și regulative, ale aceleiași noțiuni, care este națiunea" (D. Gusti).

De altfel, e un fenomen social în deobște observat în statul contemporan faptul caracteristic că minoritățile, chiar de același nivel cultural, nu pot rezista în fața culturii națiunii de stat. Și vorbim aici de frînturile unor adevărate națiuni culturale, care se pot alimenta oricînd din izvorul culturii lor naționale, de care s'au îndepărtat numai în spațiu.

Au devenit Americani milioanele de Germani emigrați în Statele-Unite și vor rezista în cultura Ghetto-ului Evreii noștri?

Sau poate că vor reuși chiar, ei din Diaspora, să alimenteze cultura național-evreiască ce trebue să se nască abia în Palestina?

Deocamdată realitatea ne arată că creațiunile artistice și

științifice ale Evreilor ca indivizi, foarte însemnate față de numărul lor, se produc în formele naționale ale popoarelor în mijlocul cărora trăesc; și că ei nu joacă un rol în economia forțelor active ale civilizației omenești dacă nu se dizolvă ca națiune. Christ, Spinoza, Rubinstein, Heine, Börne, Lassale și Marx sînt nume însemnate în istoria universală; ele nu au însă nici-un rol în judaism (C. Stere).

Faptul că în operele acestor purtători de cultură Evreul a fost recunoscut, nu însamnă nimic pentru problema noastră, căci celace a fost recunoscut, e Evreul ca rasă și nu ca națiune. Am văzut însă, la începutul studiului nostru, că națiunea și rasa nu se confundă.

Personalitățile culturale de care am pomenit au slujit, cu însușirile lor specifice de rasă, culturile naționale în care s'au dezvoltat și nu o națiune culturală evreiască.

* * *

Dupăce am eliminat în deducțiunile noastre posibilitatea existenții naționale a Evreilor în mijlocul nostru, rămîne ca cea de a doua alternativă a teoriei naționalității să-și găsească aplicare: Evreii să devie, din punct de vedere național, Romîni.

Cum se împacă această soluție cu interesul obștesc?

Războiul a scos la iveală în chip mai lămurit relele de care e bîntuită viața noastră socială.

Unul din aceste rele e chestiunea evreiască.

Pacea, prin felul cum a îndrumat rezolvarea problemei națiunilor, ne indică leacul pentru curmarea acestui rău.

Chestiunea evreiască a fost înlăturată întru cîtva prin egalizarea politică a locuitorilor ce aparțin prin naștere țării. Zicem întrucîtva, fiindcă dispariția ei complectă depinde de o apropiere sufletească, care e o problemă a viitorului.

Soluția legală ce s'a dat deocamdată acestei chestiuni și care este primul pas spre dezlegarea ei definitivă, corespunde în chip desăvîrșit interesului obștesc.

Cînd principiul național se afirmă cu atîta tărie, ar fi fost o adevărată crimă de a împiedica atîtea energii, din cuprinsul hotarelor țării, dela conlucrarea lor pentru aceleași aspirațiuni ale patriei: trebuia realizată o unitate a conștiinții naționale.

Astăzi, cînd lucrăm la consolidarea noastră, elementele străine asimilabile trebuesc puse în valoare, chemîndu-le la viață activă în folosul ideii naționale romînești.

Și dacă asimilarea adevărată nu poate fi numai rezultatul unei metode politice intenționat și excluziv aplicată de către stat, trebue să recunoaștem totuși, „că niciodată nu se poate produce o asimilațiune complectă a elementelor străine, pe cît timp nu li se dă acestora egalitatea socială și politică" (W. Wundt).

Avem pilde nenumărate care ne arată posibilitatea statului de a crea naţiunea. Voltaire a spus: „ai patrie subt un rege bun n'o ai subt unul rău".

Hughenoţii din Franţa au cerut ajutor Angliei în contra regilor catolici. Catolicii din Franţa cerură ajutorul Spaniei în contra unui rege hughenot. Burghejii n'au avut patrie până nu şi-au cucerit drepturile politice prin revoluţia franceză. Proletarii germani, pentru care statul a făcut cele mai mari sacrificii, s'au arătat naţionalişti; proletarii ruşi, pe care statul i-a prigonit, şi-au lăsat patria în prada duşmanilor. Boerii ţării noastre cereau ajutor străin, cînd Domnitorul era opresiv. Până şi ţăranii noştri, atît de legaţi de pămîntul patriei, aşteptau mîntuirea lor, în 1907, de la ţarul Rusiei.

Explicaţia acestui fenomen de psihologie socială este foarte simplă.

Dacă statul e părtinitor şi opresiv faţă de o categorie de locuitori, aceştia sînt siliţi a căuta în solidaritatea dintre ei acea protecţiune pe care ar trebui s'o găsească în ţara în care trăesc; şi ca o consecinţă firească, consacră comunităţii lor iubirea pe care altfel ar fi simţit-o pentru patria lor. Experienţa politică arată că afecţiunile locuitorilor unei ţări pentru o ţară străină sînt fructul unei legiuiri şi administraţii nedrepte.

Dimpotrivă, cînd toţi cetăţenii unui stat ştiu că datorează binele public de care se bucură legăturii şi ocrotirii obşteşti ce-i unesc într'un singur mănunchiu, se produce în minţile lor acea asociaţiune naturală şi inevitabilă, care duce la conştiinţa naţională comună (Lord Macaulay).

Punerea pe picior de egalitate politică a Evreilor cu restul populaţiei din ţară va avea acest rezultat binefăcător.

*

Dar chestiunea evreiască mai era pentru ţară şi o chestiune morală.

Astăzi se impune o refacere a vieţii publice pe toate tărîmurile şi această refacere nu poate începe decît cu o asanare morală.

O administraţie nu poate fi mai rea de cum e însăşi naţiunea în momentul în care o administrează, „căci cei mulţi mai buni nu ascultă pe cei puţini mai răi" (B. P. Hajdeu). Administraţia depinde, prin urmare, de nivelul moral al maselor naţionale.

Din considerarea comparativă a tuturor delictelor, statistica scoate o concluzie ştiinţifică asupra valorii morale a Evreilor. „Cercetările bazate pe material suficient şi demn de încredere sînt aşa de puţin potrivite să întărească o părere defavorabilă pentru Evrei, încît conţin mai curînd o desăvîrşită mărturie onorabilă pentru moralitatea lor" (I. G. Hoffman).

Iată prin urmare că intrarea Evreilor în cetăţenia romînă

înseamnă un aport de moralitate în masele noastre naţionale, deci în viaţa noastră publică.

Nu trebue să uităm apoi că însăşi starea de inferioritate social-politică a populaţiei evreeşti era un prilej de corupţie administrativă, care va fi înlăturat prin egalizarea politică, după cum vor fi înlăturate şi unele asperităţi în convieţuirea noastră provenite din aceaşi pricină.

Drepturile politice nu sînt numai nişte favoruri, ele sînt garanţia tuturor celorlalte drepturi, căci, mai ales la noi, cine are dreptul de viaţă şi dreptul de posesiune, trebue să aibă şi drepturi politice, fără de care cele dintâiu sînt iluzorii. Dovadă sînt toate persecuţiile, cu cele mai variate şi mai neaşteptate urmări, îndurate până astăzi de Evrei. Ele vor dispărea cu triumful dreptăţii.

Mai trebuia satisfăcut şi simţul dreptăţii ca atare, fără de care orice nădejde într'un viitor mai bun se stinge. Acest simţ trebuia satisfăcut cu atît mai mult cu cît avem deaface cu Evrei, cărora trebuinţa dreptăţii li-i intrată în sînge, ei fiind purtătorii ideii de dreptate dealungul istoriei (de Laveleye).

Soluţia politică a chestiunii evreeşti trebuia să fie potrivită cu trecutul mîndru al Romînilor şi cu demnitatea de oameni a Evreilor. Dreptatea cere ca în faţa datoriei împlinite, dreptul să nu fie precupeţit. Cine, în urma războiului ce ne-a bîntuit, a numărat mormintele în care au fost aruncaţi laolaltă Romîni şi Evrei? Cei ce-s meniţi să moară de aceiaşi moarte, au dreptul să trăiască aceiaşi viaţă.

*

Problema evreiască trebuia rezolvată politiceşte şi din punctul de vedere al interesului economic al ţării.

„Noi am proclamat libertatea şi am introdus regimul ei politic, păstrînd totuşi în producţia noastră mijloacele feudale" (C. Garoflid). Aceasta în ceiace priveşte Agricultura.

În Comerţ şi Industrie am procedat pe dos.

Evreii au avut în gospodăria naţională romînească rolul covîrşitor de a fi scos ţara din stadiul economiei naturale şi a o fi legat economiceşte de ţările apusene. Totuşi lipsa drepturilor politice îi punea la cheremul unei administraţii corupte şi restricţiile din legiuirile economice îi împiedeca de a munci liber. Din pricina acestei incapacităţi din afară, faţă de capacitatea lor personală, Evreii n'au avut putinţa de a da întreaga măsură a contribuţiei lor la viaţa economică şi socială şi la viaţa de stat a ţării.

Acest rău va fi înlăturat în interesul general, bine şi deopotrivă înţeles de toţi.

Prin urmare, legile progresului naţional, legile dreptăţii şi legile economice au fost de acord în soluţia ce s'a dat, spre binele obştesc, chestiunii evreeşti.

* * *

În viitorul către care ne îndreptăm cu toţii nădejdea au şi Evreii noştrii chemarea lor.

Trăim în epoca intereselor și a conflictelor materiale.

Războiul ne-a lăsat atît de slăbiți încît trebue să facem sforțări înzecite ca să putem reface gospodăria națională, în parte distrusă și să putem cuceri o adevărată neatîrnare economică.

Pe de altă parte, pentru viitor, avem dreptul să nădăjduim o dezvoltare economică neobișnuită. Intotdeauna creșterea puterii politice a fost imboldul cel mai puternic pentru avîntul vieții economice. „Succesul economic urmează de obiceiu o generație sau două după cel politic" (G. Schmoller).

Dar pentru a ne reface și pentru a avea asemenea succese trebue să fim înarmați. „Puterea de a crea bogății este incomparabil mai însemnată decît însăși bogăția" (Fr. List), căci „puterea omenească e ultimul izvor de producere a bunurilor" (Ad. Smith). De aceia „fără o bună psihologie, nu e cu putință o bună economie" (A. Schäffle).

Menținerea, creșterea și selecționarea energiilor de care dispunem cer o întrebuințare chibzuită a puterii de muncă omenească („Menschenökonomie": R. Goldscheid). E o necesitate de viață ca, înăuntrul organismului unitar al gospodăriei naționale, fiecare capacitate de muncă să dea cea mai înaltă rodnicie: omul să sfințească locul.

In ce moment al evoluției economice sîntem și încotro tindem?

Ne găsim într'o epocă de tranziție și nu putem avea altă țintă economică decît capitalismul modern. „Viitorul țării întreg e în îndrumarea ei, ca stat și ca organism social, către o organizație și o stare asemănătoare cu a statelor occidentale" (C. Dobrogeanu-Gherea).

Istoria economică și teoriile sociale arată că Evreii au fost în alte țări și sînt la noi fermentul hotărîtor în evoluția economică spre productivitatea crescîndă a capitalismului modern. Werner Sombart, cercetînd rolul Evreilor în viața economică a diferitelor popoare, zice: „Cași soarele trece Izrael deasupra pămîntului, unde vine, răsare o viață nouă, de unde pleacă, totul încețește."

Sistemul de producție se va păstra, orice schimbări ar surveni după războiul armat de eri și în mobilizarea civilă, necesitată de lupta economică a viitorului, Evreii noștri vor da și ei ostași de frunte pentru patria lor.

Pe lîngă conștiința națională politică se va naște conștiința națională economică a tuturor locuitorilor țării.

Din cea dintâiu „izvorăște o țintă și o străduință comună, care se arată în activitatea economică, cași în toate activitățile naționale, de oarece viața economică este o posesiune națională" (Ad. Wagner).

Conștiința națională economică, la rîndul ei, va influența în chip fericit consolidarea și dezvoltarea statului nostru, căci a te strădui pentru progresul economic și a-ți crește puterea în această direcție, înseamnă ca fiecare să fie solidar cu compatriotul lui, înseamnă să lucrezi în acelaș timp pentru progresul tău și pentru cel al națiunii tale. „Cînd își dau samă oamenii că au interese comune și cînd lucrează cu știință în vederea unui scop colectiv—simpatia se poate naște între ei, ei pot să se iubească unii pe alții". Urmărind acest fenomen social în drumul lui, observăm că „avem întâiu conștiința limpede a interesului comun, pe urmă aceia a simpatiei mutuale" (Y. Novicov). În felul acesta se naște patriotismul.

Numai națiunea înarmată cu un asemenea patriotism poate să cîștige cu adevărat un războiu, numai bizuite pe acest patriotism conștient, popoarele apusului au făcut, în mare parte, cuceririle lor economice.

Evreii noștri, cuprinși și-ei de pasiunea solidarității de care vorbim, vor contribui la consolidarea și succesul economic la care avem dreptul să ne așteptăm.

In acelaș timp menirea Evreilor va fi de a forma — mulțumită unei munci cinstite, ca reprezentanți ai liberalismului economic — nucleul unei adevărate clase de mijloc, care va absorbi excedentele satelor și va alimenta pătura conducătoare.

Vor trebui să dispară veleitățile acelei subțiri pături de mijloc, care până astăzi avea singură avantajul de a fi considerată națională și care, în numele unui protecționism de stat rău înțeles, se credea îndreptățită de a obține monopolul vieții economice. Interesul obștesc al unui stat, în care toți cetățenii sînt conduși de acelaș conștiință și de aceleași aspirații, cere cu necesitate ca orice funcțiune socială să fie împlinită în chipul cel mai desăvîrșit, din toate punctele de vedere. Atît și nimic mai mult: orice fel de considerațiuni asupra celor ce împlinesc funcțiunea, considerațiuni ce nu stau în legătură cu această cerință de interes general, n'au aici o însemnătate.

De aceia Evreii vor continua, în chip firesc și folositor, de a rămînea, mai ales, în păturile de mijloc și de a împlini rolul de subiecte economice, cu însușiri ireductibil calificate pentru acest rol.

Numărul lor, din acest punct de vedere, nu dăunează interesul obștesc.

Este adevărat că o gospodărie națională, într'un anume moment al evoluției și din anume motive, poate ajunge la o saturație în împlinirea cadrelor sociale și că prin urmare elementele care prisosesc pot deveni parazitare.

Nu este însă cazul Evreilor noștri, mijlocași ca pătură social-economică.

Mai întâiu trebue să ținem samă de direcția și de însemnătatea dezvoltării noastre economice în viitor, în legătură cu rolul Evreilor în această dezvoltare.

Apoi de faptul că Evreii sînt o poporație descrescîndă. Ei confirmă în chip desăvîrșit teoria poporației: o generație de Evrei se înmulțește „ca nisipul mării și ca stelele cerului"; ge-

nerația următoare practică fără greș sistemele neo-malthusiene.

Dar însușirile evreești nu sînt atît de exclusive încît o dispersiune a Evreilor în celelalte pături sociale să nu fie cu putință.

Această dispersiune se va produce deocamdată, în mod mai evident, datorită libertăților acordate, a căror lipsă de până acum constitue o încătușare a Evreilor în anumite profesiuni și în anumite straturi sociale.

Ea va fi apoi rezultatul unei evoluțiuni firești. Istoria și Sociologia ne învață că, în formarea cadrelor sociale, luptele dintre neamurile deosebite, care vin în coliziune înăuntrul aceluiași stat național, încetează și sînt înlocuite cu adversitățile de clasă, în fața cărora deosebirile de neam dispar, fiindcă în fiecare clasă stau contopite neamurile ce se dușmăneau (L. Gumplowicz). Aceasta-i legea care a hotărît de soarta atîtor neamuri pe care le știm c'au fost și nu mai sînt.

Vom lua două pilde, care ne stau mai aproape, pentru a arăta felul și măsura unei astfel de contopiri.

Roma, în ultimii timpi, n'a fost apărată și scăpată de năvălitorii din afară, decît de brațul năvălitorilor primiți înlăuntru.

Grecii pătrunși în țările romîne se deosebeau de băștinași multă vreme, până veni o nouă epocă în care „începuse a se întuneca conștiința deosebirii dintre Greci și Romîni" (A. D. Xenopol).

Intru cît îi privește pe Evrei e destul să citâm nume ca: Gambetta, Blumenthal, Sonino, Luzzatti, Barzilai, Ballin, Bauer și să ne gîndim ce înseamnă purtătorii acestor nume, și populația evreiască din care s'au ridicat, pentru ideia națională și pentru propășirea patriei lor adoptive.

Evreii noștri, cu însușirile lor recunoscute, vor putea și ei pătrunde adînc în sinul națiunii predominante, vor avea posibilitatea de a da țării oameni folositori și de a sluji ideia națională romînească.

Pătrunderea Evreilor în diferitele clase sociale, diferitele manifestări și schimbări sociale provocate de această penetrațiune nu vor împiedica de a se naște între toți locuitorii țării, fără deosebire, acea solidaritate firească, care stă deasupra adversităților de clasă și care este rezultatul interesului general al națiunii. „Solidaritatea națională poate coexercita cu diversitatea sistemelor intelectuale cele mai antagoniste, cu luptele politice, religioase, sociale cele mai crîncene" (I. Găvănescul).

Nici din acest punct de vedere însușirile evreești nu vor constitui o piedică.

Societatea nu poate fi concepută decît ca o plăzmuire din elemente neegale. Cu cît indivizii ce trăesc împreună sînt mai deosebiți, cu atîta se suportă mai ușor, fiindcă nu-și stau în cale; cu cît sînt mai individualizați, cu atîta au mai multă nevoe unii de alții, fiindcă singuri nu pot exista (Simmel, Schäffle, Bücher, Münsterberg, Ward, Ribot, Worms).

Iată cum tocmai deosebirile de însușiri duc la solidaritatea tuturor membrilor aceleiași unități naționale.

Evreii își vor da samă că această solidaritate îi leagă de toate păturile productive ale poporului, în mijlocul căruia au fost primiți cu toate libertățile.

Sărăcia țăranului aduce după ea sărăcia micului industriaș și a micului negustor. Numai cînd marii proprietari de pămînt exportă cu folos produsele agricole, numai atunci negustorii ce ridicata pot găsi debușeu pentru mărfurile străine pe care le importă.

Va pătrunde și la noi convingerea, destul de răspîndită în țările înaintate, că „societatea întreagă nu-i decît o îmbinare de solidarități care se încrucișează" (F. Bastiat). Și rezultatul îmbucurător va fi o încolțire în sufletele tuturor concetățenilor a motivelor comune de acțiune în viața de toate zilele.

Apropierea se va desăvîrși prin aceia că Romînii și Evreii vor duce aceiași viață cu aceleași nevoi și cu aceleași idealuri și, în această conviețuire intimă, evocarea momentelor mari, trăite împreună în trecut, va cimenta viitorul.

Dar mai presus de orice, cultura romînească va fi puterea cuceritoare, care va împlini procesul natural de asimilare națională a Evreilor.

Inceputul, făcut de atîtea împrejurări de care am pomenit, va fi deajuns pentru a provoca însușirea conștiinții naționale. „Limba nefiind altceva decît un organ de exprimare a acestei stări de conștiință" (I. Matei), însușirea acesteia duce în chip firesc la însușirea limbii. Prin înlăturarea stării de conștiință națională deosebită dintre Romîni și Evrei, se va crea unitatea de limbă.

Aceasta va mijloci pătrunderea culturii noastre în toate păturile evreești. Astfel cultura națională va putea îndeplini rolul ei asimilant.

Aceiași cultură, dela care se va adapa ori cine a văzut lumina pe pămîntul romînesc, va da un suflet colectiv și unitar, din care va răsări o singură conștiință națională pentru toți fiii aceleiași patrii.

Acest proces natural trebue ajutat să se îndeplinească, de oarece el constitue o condiție de existență națională pentru noi, care ne găsim în epoca de consolidare și avem destule elemente străine în sinul nostru.

„Precum activitatea intelectuală a individului nu se extinde decît grație funcțiunii de apercepțiune care izvorăște din unitatea conștiinții, tot asemenea o poporațiune numeroasă nu poate trăi laolaltă, decît grație culturii izvorîtă din unitatea conștiinții sale sociale".

„Unitatea de cultură este semnul distinctiv al societăților forte. Ea traduce în afară unitatea de direcțiune a vieții acestor societăți; condiționează expansiunea și puterea lor de asimilare" (C. Rădulescu-Motru).

Nimic nu va putea opri pe Evrei dela contopirea culturală și sufletească cu națiunea romînă, cită vreme nu se vor opune și vor fi ajutați s'o facă.

Cultura lor religioasă nu poate fi o piedică—în primul loc, pentru cei ce n'o au și sînt mulți—nici pentru cei ce o au, fiindcă contactul cu viața modernă și națională romînească va aduce dela sine o reformă, care va face ca Mozaismul să nu menție decît o comunitate religioasă între Evrei, iar tot ceiace are într'însul un caracter social, politic, național să cadă.

Tot astfel psihologia specifică a rasei evreești nefiind incompatibilă cu conștiința națională romînească, de oarece această conștiință poate fi infiltrată oricărui suflet, pe cale educativă, însușirile de rasă ale Evreilor nu numai că nu sînt o primejdie, ci, întrebuințate la locul lor, ele vor constitui o primenire, prin-tr'un contact folositor și un aport de mare valoare în cultura romînească, fără ca prin aceasta să schimbe caracterul etnic al acestei culturi.

Primejdia înstrăinării pentru geniul național există acolo unde conștiința națională e primejduită. Însușirile etnice au un rol mai puțin însemnat.

Mai întîiu, nu trebue să nesocotim înrîurirea mediului asupra caracterului psihic al colectivităților străine ca rasă. E desigur falșă, cel puțin subt forma ei primitivă, teoria raselor, care nu vrea să recunoască, în ceiace numim sufletul unei colectivități, împrejurările în care a trăit și va trăi în decursul vremurilor. Caracterul specific se schimbă greu, dar se schimbă, dacă mediul impune o schimbare.

Pildele vor dovedi mai mult decît teoriile prea lungi. Germanii erau, nu demult, un popor sentimental, romantic, entuziast, într'un cuvînt: emoțional. Astăzi ei formează un popor cumpănit, calculator, practic, într'un cuvînt: cogitațional. La începutul veacului al XIX-lea Englezii se distingeau prin destrăbălare, astăzi stăpînirea de sine a Englezului e proverbială.

Scoatem de aici concluzia că mediul cosmic și social al țării noastre, situația schimbată a Evreilor după emancipare, pătrunderea culturii romînești în rîndurile lor vor schimba întru cîtva ceiace e specific vieții lor sufletești, cu voia sau fără voia lor.

Influența pe care ar putea-o avea ei, la rîndul lor, asupra caracterului etnic al culturii romînești ar fi deci mai mic decît se bănuește.

Apoi, în dezvoltarea culturală a popoarelor se observă tendința unei diferențieri psihologice crescînde la indivizi, pricinuită de viața socială, fără ca prin aceasta conștiința națională să sufere vre-o știrbire și fără ca popoarele cele mai înaintate în cultură, la care această diferențiare este accentuată încă de un mare amestec de rase, să se plîngă de o înstrăinare culturală.

În Franța, în acel haos etnografic, găsim unitatea spiritului francez; în Germania, mult mai omogenă ca rasă, întîlnim confuzia relativă a spiritului german.

Dar masele de Evrei ar putea avea ele ca atare, o infuență asupra culturii romînești?

Nu, ele ar putea cel mult să se lase înrîurite de cultura romînească.

Cine ar putea-o influența pe aceasta sînt numai purtătorii de cultură, de origină evreiască, pătrunși în cultura noastră. Oamenii superiori au însă puterea de a se transpune în felul de a gîndi și de a simți al celor către care se îndreaptă cu operele lor. Ceiace e personal în acestea nu-i, în cea mai mare parte, decît scînteia de geniu, care-i dincolo de rasă.

Și totuși străinul, de cele mai multe ori va fi recunoscut, „ereditatea sufletească" nu poate fi exterminată.

Caracterul etnic al literaturii noastre ar fi fost poate mai curat, dacă cei mai de samă scriitori n'ar fi fost de origină străină. Dar de dragul acestei purități am renunța oare la Alecsandri, la Eminescu, la Cerna?

Să lăsăm deci și Evreilor posibilitatea de a sluji cultura noastră națională, cum slujesc culturile occidentale, fiind convinși că: „unitatea de cultură nu rezidă într'o unitate substanțială obiectivă, ci în unitatea actuală a conștiinții membrilor societății" (C. Rădulescu-Motru). Puterea culturală a unei națiuni nu stă într'o masă uniformă de spirite la fel ticluite; ea trebue să fie un conglomerat de individualități cît mai variate, puse toate în slujba aceluiași ideal. Prin specificare natura, subt orice formă, se înfundă; de aici încăpățînarea culturilor naționale, care nu-și variază izvoarele. În urmărirea idealului cultural, granițele etnice ale națiunilor sînt mai puțin importante ca valorile naționale și concepția mai largă despre viață e cea mai aproape de adevăr: ea va învinge.

Deci asimilarea Evreilor, prin care înțelegem o conlucrare cît mai eficace, pornită din aceiași conștiință cu Romînii, va ține pas cu progresul cultural și-i va ajuta ca, prin calitățile lor de rasă, să menție poporul, de care au fost îmbrățișați, în aceanobilă emulație dintre națiuni, ce urmărește contribuirea cît mai adevărată și cît mai rodnică la propășirea omenească.

S. Muncel

Intâiul spin

27 Decembrie 1890. Patronul duduei Ştefania...

E o zi cu totul însemnată astăzi. Duduia Nia împlineşte doisprezece ani. Au să vie musafiri mulţi azi: boerii şi cucoanele dela Dumeşti şi Avrămeasa, cu băeţi şi fete. Asta a hotărît-o eri cuconu' Neculai, pentrucă numai atîta fată are, şi împlineşte doisprezece ani. «De-acu-i *demoazelă*, zicea dumnealui, şi se cheamă că intră în lume...» Ş'a şi repezit un fecior boeresc călare, cu răvaşe la Dumeşti şi Avrămeasa, peste deal... Cucoana Marghioliţa a intrat în cămara cu bunătăţi şi a scos de-acolo tot ce ştie dumneaei. Trebuia să primească cum se cuvine atîta lume. Şi-a suflecat mînicile, a pus femeile să piseze zahar şi migdale, să strice şi să curăţe nuci, să taie în felioare mere domneşti,—a muiat apoi făina *piclă* de Botoşani ş'a prins a o întinde pe două mese în foi uriaşe, subţiri ca hîrtia de ţigară. Ileana ţiganca jumulea curcanul cel alb, care-i sărea în toate dimineţile în spate. Paraschiva pîrlea raţe şi găini şi le rîndula frumos pe masa albă. Toată zvoana şi zarva din ajunul sărbătorilor pornise din nou; căci duduia Nia împlinea doisprezece ani.

Fetiţa se simţea mîndră din pricina asta. Şi se simţea şi fericită. Trebuia să se ducă la biserică cu frate-său Emil, licean de şaptesprezece ani, pentru care avea o dragoste ş'o admiraţie fără margini. Eşea cu el în lume, la braţ. Şi-i venise chiar atunci dela tîrg rochia cea nouă trandafirie cu volane de horbotă. De-asupra îşi la blăniţa cea albă... Are să se uite la ea cu uimire tot norodul satului strîns la biserica veche,—şi femeile şi fetele au să-şi şopotească uimite la ureche: «Duduia boerului a împlinit doisprezece ani!»

Din casa părintească eşiseră bine gospodăriţi trei fraţi mai mari,—cam în vremea cînd cuconu' Neculai, fost vechil la boerul Năstureanu, se împuternicea chiar pe moşia pe care slujise. Moştenitorii boerului bătrîn împărţiseră averea. Unul din ei, voind să se desfacă de partea lui de moşie, cuconu' Neculai Adam se înfăţişase cumpărător şi-i pusese ba-

nul pe masă. Şi cum îi creştea vaza şi se cuprindea tot mai mult, copiii din urmă, băiatul şi fata, se bucurară de o creştere deosebită. Băiatul intră în liceu la Iaşi; fetiţei îi adusese cuconu' Neculai acasă profesoară de limbi străine şi de piano. Cuconu' Neculai nu învăţase carte, iar cucoana Marghioliţa nu era decît o gospodină harnică dela ţară. Niciodată nu vorbeau de anii lor tineri şi de rude. Amîndoi se înţeleseseră însă ca măcar cei din urmă doi copii să fie crescuţi cum trebue, ca nişte adevărate odrasle boereşti. Cuconu' Neculai rîdea cu uşoară ironie, cînd vorbea de «odrasle boereşti», căci, deşi om necărturar, era ager la minte.

Duduia Nia, bălae şi cu ochi mari, cenuşii, dobîndise o dragoste mare pentru cetit. Dragostea aceasta îi crescuse şi mai mult de îndată ce *freulein* Keller, profesoara, o oprise «cu desăvîrşire» să cetească poezii şi romane. Frate-său Emil, cum o văzuse răsărind în viaţă vioae, deşteaptă şi iute ca argintul viu, începu să se intereseze de dînsa. El îi aducea dela Iaşi cărţi, şi făcea epigrame profesoarei. In taina lecturilor ei, fetiţa se simţea înoindu-se şi sporind în înţelegerea lumii. Iar poeziile liceanului, pe care ea, muşluind ca un şoricel, le descoperise într'un săitar, pletele şi pornirile lui împotriva nedreptaţilor sociale, stîrniseră în sufletul fetiţei un entuziasm ferbinte. Era între ei o taină. Nia vedea că numai ea îl înţelege pe Emil: bătrînii erau reci şi clătinau nemulţumiţi din cap cînd auzeau, cîteodată, vre-o «drăcărie» de-acestea. In alianţa asta cu Emil ea găsea un nou prilej de fericire.

Indată ce se văzu pieptănată şi cu rochiţa trandafirie pe ea, fata se răpezi ca într'un vîrtej în odăiţa lui frate-său. Emil cetea pe divan cu capul sprijinit în mîna stîngă şi cu pletele răsfirate pe frunte şi peste ochi. Se învîrti într'un picior, şi horbotele albe pîlpîiră ca nenumărate aripi de fiutur. Apoi, îmbujorată la faţă, se opri, se plecă spre Emil cu mînile în şolduri şi-i aţinti cu ochii umbriţi, punctaţi cu cîte-o steluţă de soare.

«Bădie Emil, vrai să mergem?...

— Unde? întrebă el, leneş, ridicînd spre ea ochii.

— La biserică! Ai uitat?.. Şi-l privea mustrătoare, făcînd un botişor supărat.

—Mergem, mergem!» răspunse băiatul, rîzînd, şi, cu degetele răşchirate, îşi zvîrli îndărăt depe frunte viţele de păr.

Nia se alătură de el desmierdătoare şi-i netezi pe cap cu mînuţele-i albe. Ii aruncă o căutătură şireată pe subt genele lungi.

«Şi după leturghie pui caii la sanie şi ne răpezim la Dumeşti?...

— Ce să facem la Dumeşti? întrebă cu grozavă indiferenţă Emil, şi se sculă depe divan.

— Luăm pe Aglăiţa Aramă ş'o aducem înainte la noi..

Aşa m'am gîndit eu; dar dacă nu vrai, nu mergem. Tot are să vie azi. Dar mai tîrziu, cine ştie cînd...

— Ba dacă vrai tu, să mergem...

— Eu nu vreau numaidecît... Am spus o vorbă. Sînt bucuroasă că mergi cu mine la biserică. Mă mulţămesc şi cu puţin...»

Nia se opri, privind pe fereastră la iarna de-afară, spionînd însă pe licean cu coada ochiului.

«Bine, să mergem şi la Dumeşti...» începu el, cu jumătate de glas.

Pufnind de rîs, ea se întoarse şi-l cuprinse de umeri, aţintindu-l cu punctele-i de soare:

«Aşa-i că vrai să vezi pe Aglăiţa Aramă? Atuncea mergem!

— Ce vorbeşti tu, Nia?...» strigă băiatul înroşindu-se. Apoi, c'o mişcare bruscă, apucă pe soră-sa de subsuori, o ridică în sus, o lasă iar jos ş'o sărută pe frunte.

Ea rîdea, fericită şi de această nouă taină. Apoi rămase zîmbind numai, cu ochii duşi.

In odăiţa călduţă şi îmbrăcată cu scorţuri, pătrunse ca un cîntec dulce şi pierdut zvonul clopotelor bisericii.

«Hai să mergem, că 'ntîrziem...» vorbi iute Nia.

Liceanul îşi zvîrli, c'o mişcare obişnuită, îndărăt, şuviţele de păr, şi-şi căută paltonul.

Cu căciuliţă şi blăniţa albă ca omătul de-afară, Nia cobora veselă pe cărare, spre bisericuţă, la braţul fratelui său. O linişte mare plutea pe vale, deasupra căsuţelor troenite. Fumuri subţiri se ridicau spre cerul verzui. Clopotele sunau acuma puternic, ca subt o boltă de cristal.

Fetiţa păşea mărunt, c'o vioiciune de veveriţă în membrele fine şi nervoase. Băiatul credea că are datoria să fie grav şi cam înegurat.

Fata îl întrebă, ridicînd spre el năsuşorul:

«Bădie Emil, la ce te gîndeşti?

— Ascultă, Nie, zise băiatul, coborîndu-şi asupra ei privirile. Eri, am văzut pe vechil rupînd cinci franci unui om din socoteală... Eu asta nu pot să sufăr. M'am dus la tata şi i-am spus.

— Şi tata ce-a zis? întrebă copila, interesată.

— Tata a dat din umeri şi mi-a spus să nu m'amestec unde nu-mi fierbe oala. Eu, Nie, sînt un om care sufăr cînd văd o nedreptate. Tata m'a luat în rîs. Mi-a spus că am gărgăuni. Am fost foarte revoltat.

— Dar omul ce spunea?

— Omul pe care l-am apărat?

— Da.

— El se uita într'o parte şi nu spunea nimica. E Gheorghe Paraschiv. Il ştii cît e de sărac!

— Ştiu...» şopti mişcată Nia.

Copiii păşiră o vreme prin pîrtia de zăpadă, printre copaci înfloriţi de promoroacă.

Niei îi zvîcnea cu putere inima.

«Bădie Emil, vorbi ea tulburată; de aceia îmi eşti mata mie drag...»

Băiatul zîmbi mîndru şi-şi trecu degetele înmănuşate prin puful brun care-i aburea subt nas.

«Eu, zise iar fata, totdeauna mă gîndesc la cîte cetesc, la toate nedreptăţile şi suferinţile din lumea asta...

— Pe tata eu de multe ori nu-l aprob... vorbi încet şi cu hotărîre liceanul.

— Dece, bădie Emil? întrebă cu frică copila.

— Hei, Nie, răspunse băiatul privind în zări; eu altfel privesc viaţa...»

Copila se strînse de braţul lui, înfiorată de admiraţie. Umbla acuma în tăcere lîngă Emil, serioasă şi cu ochii umezi. Simţea în ea o pornire fierbinte, să oprească pe frate-său, să i se atîrne de gît, să-l sărute, dar parcă-i era ruşine. Se temea să n'o vadă cineva. Se gîndea că chiar frate-său ar putea s'o ia în rîs.

La biserică, în miros de cojoace şi 'n fumegare de lumînări, blăniţa albă străluci ca o vedenie de basme între straele mohorîte ale sătenilor. Oamenii îi făcură loc ca să iasă înainte, spre uşile altarului. Cercetată de atîtea priviri curioase, Nia se simţea stînjenită. Incet-încet îşi veni în fire şi văzu la strana din dreapta un ţăran cu barba ca un fuior cărunt, cetind în ceasloave bătrîne şi cîntînd c'un glas blînd şi moale. Preotul, părintele Dumitrache, eşea din cînd în cînd din altar, cu patrafirul revărsat peste pîntecele-i greu, şi cadelniţa norodul şi icoanele...

Era zi de slujbă mare. Colaci şi colive, daruri ale drept-credincioşilor, se înşirau pe mese, aproape de intrare, între făclioare de ceară. Fetiţei i se păru că părintele Dumitrache se uită înspre mesele încărcate, cu prea multă luare aminte... Curioasă, începu a privi apoi cum se închină oamenii la sfinţi, cum bat mătănii femeile şi cît de răsunător pupă piciorul ros de buze al pruncului Isus. O blîndă senzaţie de evlavie o străbătea, privind iconostasul afumat al bisericuţii străvechi şi auzind unele cuvinte ale scripturilor. Privi într'un răstimp spre licean: el se uita în juru-i la toate, cu uşorul dispreţ al unui om superior... Atitudinea lui Emil îi împungea uşor inima; îi amintea şi de nişte vorbe ale lui, că «el nu crede în fleacurile popilor...» Intorcea din cînd în cînd cu sfială ochii spre zîmbetul acela ironic...

Cîntările psalmilor îi legănară apoi alte gînduri... Cîtă vreme trecuse decînd se afla la biserică? Caşicum s'ar fi deşteptat dintr'o somnie, începu a privi în juru-i la chipurile

așa de felurite ale oamenilor... Deodată, glasuri, la spatele ei chiar, începură s'o intereseze.

«Doamne, draga mea, șoptea o babă cu uimire; i-ai văzut? De-abia in ajunul Crăciunului s'au întors. Au stat acolo, la ocnă, douăzeci și cinci de ani... Azi au îndrăznit să vie și ei la biserică...»

Nia întoarse ochii. Deodată văzu pe cei despre care era vorba. Erau doi oameni slabi și palizi. Bătrîni, încovoiați, cu părul alb și palizi, parc'ar fi fost fantome eșite în umbra din ziduri. În găvanuri scobite și vinete, le ardeau ochii bolnavi, sfredelitori și dureroși. Stăteau tăcuți, răzimați de zid, înlănțuiți parcă acolo.

Copila simți un cutremur în toată ființa, cu un țipăt lăuntric: „Aceștia-s ocnașii!“. Spaimă și durere parcă-i încleștau inima. Deodată la cițiva pași de ea, îi apăruseră oamenii cei mai nefericiți și mai ticăloși! Erau sfărîmături depe marea viforoasă, spre care, zîmbitoare și albă, se îndrepta și ea...

«Ai spus ceva? o întrebă Emil.

— Nu!» se grăbi să răspundă Nia. Apoi se întoarse pe nesimțite spre baba care vorbise.

Doi ochi mititei o ațintiră. O gură fără dinți îi zîmbi, subțiindu-se și adîncindu-se între nas și bărbie.

«Și ce-au făcut *ei* mătușă? întrebă Nia șoptit.

— Vai, duduiță dragă, șopti baba clătinînd din cap; au făcut moarte de om: au tăiat pe un negustor. Cînd i-au pornit, duduiță dragă, unul a lăsat nevastă *grea*, să erți mata. Celalalt era flăcău. Și cînd s'au întors, nevasta celui însurat murise, și rămăsese numai o fată, care se născuse în lipsa lui și acum era măritată. Ea nici nu-l văzuse, nici nu-l știa de tată. Niște păcătoși, draga mătușii. Vai de capul lor! Ia uită-te la ei cît îs de fioroși!»

Baba își făcu cruce și scuipă pe furiș în sîn, murmurînd ceva neînțeles, cu ochii închiși o clipă.

Cei doi ticăloși stăteau neclintiți și palizi în posomorita lor umbră.

Preotul dădu nafura. Trecură toți oamenii. Ei parcă așteptau un semn, o îndemnare. Preotul nu întoarse spre ei ochii. Cîteva femei împărțiră din colivă și din colacii aduși. Cei doi ocnași rămaseră împietriți, lîngă zidul vechiu din care parcă eșiseră.

Simțiminte stranii, răsunete ciudate din ce citise, din ce-i spusese frățiorul ei romantic și extravagant, se îmbulzeau în sufletul Niei. Frica i se risipi cînd îi văzu așa, spăimîntător de triști și de singuri. Ceva nebiruit, o milă aprigă ca o suferință, o mîna spre ei. Lăsă pe Emil să iasă pe ușă și ea, grabnic, se întoarse în umbra bisericii, scoțînd înfrigurată în săcușoru-i de mînă.

Gura-i era uscată și glasu-i tremura.

«Cum vă chiamă?» întrebă ea, deodată.

Una din cele două fantome deschise o gură neagră:

«Pe noi ne întrebi, dudue?

— Da. Cum vă chiamă?»

Amîndoi își plecară privirile asupra ei. Nu-i răspunseră îndată.

«Noi ne-am întors acuma dela pedeapsă, răspunse apoi cellalt, răgușit. Da' mata să nu te spării de noi... Pe mine mă chiamă Neculai. Pe-aista, Dumitru...»

Niei nu-i era frică. Îi privea drept,—și simțea ca un zîmbet nedeslușit de lumină în ochii lor pustii. Cu degete tremurătoare le întinse un ban de argint. Ar fi vrut să le tălmăcească mila ei în cîteva cuvinte, dar nu se simțea în stare. Le dădu banul. Oamenii se mișcară din fioroasa lor neclintire. Din obișnuință, se uitară în jur, să vadă dacă nu-i observă cineva. Se strecurară apoi spre lumina de-afară.

Nia avea ochii în lacrimi. Se simți atinsă pe umăr. Tresări. Glasul lui Emil o întreba cu mustrare:

«Ce-ai făcut?»

Ea își întoarse spre el privirile-i dulci; îl întrebă, cu avînt:

«I-ai văzut și tu?»

Dar observînd ochii lui înghețați, avu o tresărire de spaimă. Înțelesese că el stătuse la pîndă și într'o clipă o osîndise. Rușinată și umilită, își înghiți lacrimile, sări iute pragul bisericii și porni mai mult în fugă spre curte.

Dimineața Niei se posomorî și mai greu cînd ajunseră acasă. *Freulein* Keller își răpezea cu țipete nasul lung în toate părțile. Cucoana Marghiolița își bătea una de alta palmele pline de făină piclă și voia s'o încredințeze că *condemnații* ar fi putut-o strînge de gît. Îndemna pe cuconu' Neculai să facă o *lacramație* împotriva lor... Vorbele acestea stîlcite, care o jigneau totdeauna ca o infirmitate a ei proprie, o fixară și mai mult în îndărătnica ei tăcere. Cuconu' Neculai privise cu nepăsare și indiferență faptul: se simțea rănită și de asta. Mai cumplit însă o durea altceva: încrederea în fratele ei cel mai mare, admirația ei nesfîrșită pentru el, se risipiseră deodată. În pletele, în revoltele și 'n gravitatea lui, fetița nu mai găsea răspuns la strigătele sufletului ei. În ofetița înflorită, se găsi singură, cu desăvîrșire singură, ca pe un țărm pustiu. Și plînse un sfert de ceas c'o disperare de moarte. După aceia își suflă năsușorul, își șterse ochii și se privi în oglindă, să vadă dacă nu i s'a boțit rochia cea nouă trandafirie, cu volane de horbotă albă.

Mihail Sadoveanu

Vorbe, toamna

Văzduhul se împrăştie 'n apus,
Mînat de vînt...
Şi-un drum,
Care-a trecut pe-aice chiar acum,
S'a dus
(Pesemne cǎ mînat şi el de vînt)
La apus,
Spre soare, să-l coboare pe pămînt....

Priveliştea-i pustie.
Ninge vînt
Pe cîmpie...
Şi soarele, opaiţ de mormînt,
Scîrţîie:
Vînt
Pe cîmpie...

Debunăseamă, e vre-un cimitir
Pe-aici, şi vre-o înmormîntare...
Miroase-a mort, şi e tîrziu,
Şi e pustiu
Tare...

Dacă te uiţi acum către apus
— Acolo unde tot văzduhu-i dus—
Printre copaci prin care stă vîntul ca să moară,
Nu vezi decît un drum schilod şi-o cioară...

(Şi-i tot aşa ca şi odinioară...)

...Ce mai aştepţi? Ca să se 'ntoarcă drumul?... Hai!
Eu plec. Rămîi? dar e tîrziu... Mai stai?...

Al. A. Philippide

LA PRIHOD

Insoţit de Meita şi de Dudaş, legaţi cu lanţuri de brîu, badea Scridon a plecat în munte aproape din zori. Ceva mai tîrzior, părăsind focul, ne despărţirăm şi noi, ceilalţi tovarăşi şi ne aşezarăm pela *prihoadele* noastre: Tudorachi la Doi Paltini, cellalt tovarăş — la Arini, aproape subt poala Goşmanului, eu — lîngă Plagii, la mijloc.

In totul — trei puşti şi cu a lui badea Scridon patru: patru puşti mari şi tari pe o întindere de aproape o jumătate de poştă. Dar nu-i nimic: la căpriori patru puşti, la patru prihoade bune fac treabă bună!...

Găsesc văgăuna mea destul de întunecoasă, destul de posomorită, aproape fioroasă. „Scaonul", adică piatra alăturată de fagul prihodului, mi se pare mai rece decît oricînd, iar ropotul pîrăului aduce de sus, dinspre Goşman, adevăraţi fiori de ghiaţă. E şi prea devreme încă, şi un mic „focuşor" deocamdată n'ar strica...

Dau puşca laoparte, adun un braţ bun de găteje uscate, şi peste o clipă văgăuna mohorîtă se înviorează de flacările focului binefăcător. Incurînd dogoarea focului e aşa de mare, încît foile de fag dedeasupra mea se zbat, parcă ar fi vii...

Ce-ar zice badea Scridon, că am făcut atîta pălălae? Ferească D-zeu!.. Ba am mai aprins şi ţigara!.. Căci are moşneagul unele ciudăţenii şi prejudecăţi ale lui: să nu vază urmă de foc la prihod, să nu vază ţigară, să n'auză sudalmă! Dar cei tineri nu-l prea ascultă şi de această libertate a lor ne mai folosim cîteodată şi noi...

Unde o fi *el* acuma?... O fi trecut oare de gura Negrului, o fi urcînd Goşmanul?...

Priveşti focul, fumezi şi-ţi faci socoteli: până *acolo* să tot fie, să zicem, două ceasuri... Incepe apoi unul din copoi să ia „vînt", să se zbată, să se zmuncească... Atunci moşneagul îi dă drumul din lanţ şi aşteaptă... Copoul începe să „şlehuiască": se aruncă în toate părţile, se opreşte, prinde „vînt", porneşte din nou, începe să „ţihnească": l-a găsit! Acuma *mînă*!...

De aci moşneagul pleacă îndată, căutînd treabă şi pentru cellalt cîne. Deci — iar şlehuială, iar ţihneală... Mînă!...

Or fi început oare de bună samă?... Şi iar te gîndeşti, ce s'o fi petrecînd *acolo*?

Acolo trebue să fie luptă şi zbucium amarnic! Copoul trezeşte acuma cu vocea lui pustietăţile muntelui, cutreeră văi şi coclauri, pierde adesea urma şi iar o găseşte, se încurcă din nou pe vr'un plaiu „stricat" de uriaşii trîntiţi de vînturi, dă prin desişuri nepătrunse, prin stînci fioroase şi vizuini de urşi, se opreşte cîteodată şi urlă de frică şi deznădejde... Sărmanul cîne!..

Dar moşneagul? Ca un general, încărunţit în bătălii, stă badea Scridon pe plaiul lui şi urmăreşte în tăcere toate amănuntele luptei, simte viclenia protivnicului, deplînge nepăsarea tineretului, care n'a cercetat plaiurile „stricate", înţelege greşeala copoilor, pe care îi îmbărbătează din cînd în cînd cu sunetul cornului.. Ascultă apoi cum se înfierbîntă acum din nou goana, cum dă „roate" după „roate" fiara „vicleană", cum se zbuciumă copoii, cum se încrucişează ecourile, cum se frămîntă tot muntele..,

Iar noi, cei din vale?...

Noi, cei din vale, nu ştim, la drept vorbind, nimic, căci n'auzim nimic. Noi ştim numai, că pe o dimineaţă aşa de rouroasă copoii „trebue" să mîne; ştim, că dihania *trebue* să vie la pîrău, ca să se răcorească şi să-şi ascunză urmele, că „trebue" să treacă pela vre-unul din prihoadele noastre, căci „n'are încotro". Dar veni-va de bună samă şi cînd va veni?...

In aşteptare asculţi graiul pîrăului, care ştie toate tainele muntelui, ştie pe locuitorii şi obiceiurile muntelui, şi cauţi, n'ai înţelege şi tu ceva?... Dar Tazlăul vorbeşte o limbă, pe care o înţeleg numai căpriorii şi cei doi copoi, sau cel mult badea Scridon...

Asculţi cît asculţi, şi iar îţi faci socoteli: dacă-i capră şi dacă umblă cu „rînduială", vine peste vr'o două ceasuri. Dacă-i ţap... Un ţap puternic şi „viclean" dă „roate" şi până la amiază! Ţapul, după ce moae bine pe copou, tae apoi frumos rîul, trece pe cealaltă coastă, şi — caută-i urma.. Dar dacă-i ed? Edul poate să vie şi peste jumătate de ceas!...

S'ar putea?...

Te scoli îngrijat, stingi focul iute, îl înăbuşi cu foi umede şi bolovani şi stai cîtva timp neclintit, urmărind tăcerea pădurii, care îşi reţine suflarea, ascultînd şi ea graiul sibilic al apei...

Dar acuma?... Nu se aude *ceva?* Şi dece stau brazii aşa, parcă?...

Dar nu se aude decît Tazlăul, care devine din ce în ce mai stăpîn peste toate: şi peste stînca de colo, care zadarnic asudă şi se mai înţepeneşte pe temelia-i surpată de apă; şi peste fagii cu crengile aplecate spre mal; şi peste brazii plaiului din faţă, care ascultă, încremeniţi, fiecare şoaptă a pîrăului.

„Dacă se coboară pe plaiul din faţă, se aude cît de colo: atunci tu aştepţi, până se coboară ca să bea, şi... Dacă vine pe pîrău; şleop-şleop-şleop... — aştepţi până se arată între cei doi fagi depe mal, şi... po-oc!...

Faci cîteva exerciţii cu ţeava la ochiu, spre pîrău, şi aproape te miri că n'ai şi tras!...

Ce prostie! Se poate parcă să vie aşa de dimineaţă? Dihania abia a început „roatele" sale pe plaiurile Tisei; cine ştie, cînd vine? Iar până atunci...

„...Veni-va pe apă, sau contra apei?... Mai ales dacă i ed.. edul umblă fără nici o „socoteală", edul e „prost" şi vine de unde nici nu te-ai aşteptat..."

Dealtfel pe aici te poţi întîlni şi cu altceva, decît capră. Mai acuma cîţiva ani un fleac de băiat de vr'o şeaptesprezece ani stătea tocmai la acest prihod, cînd aude de-odată, ici după mal, lătratul lui Dudaş: era un coşcogea urs, pe care îl descoperise copoul, după ce pierduse orice urmă de căprior... Afurisitul de băiat nu se sfii o clipă, luă puşca la ochi şi trase. Un urlet îngrozitor zgudui toată valea, dar băiatul trase a doua oară şi boala căzu fulgerată la pămînt. Abia într'un tîrziu veni tată-său dela prihodul vecin, ca să vadă ce-i. Găsi ursul lungit, iar băiatul galbăn ca ceara. Cică începuse să-i tremure picioarele numai dupăce omorî ursul..

Mai acum un an stăteam şi eu tot aici. Abia se luminase bine de ziuă, cînd auzii un huruit de pietre, care se rostogoleau depe corhana dela spatele mele. Înfiorat şi grăbit, îndreptai arma spre perdeaua de aluniş, care ascundea corhana, cînd se arătă o pereche de iţari, ceva mai murdari decît laba ursului, apoi o cămaşă de aceiaşi culoare şi o căciulă de berbec alb.

— Dracu te-a adus aici, mă?...

— Iartă-mă, cucoane, nu ştiem că-i prihod. Un pilc de minzeri depe Goşman s'o rătăcit de v'o două săptămîni. Cică să-mi aduci măcar un semn, că-i bocluc. Şi ciobanul dispăru în fugă printre cături.

Mi se pare că mă îngălbinesc şi acuma, cînd mi-aduc aminte... Dar vorba-i, demult mă voiu fi gîndind eu la întîmplarea asta?...

Şleop-şleop-şleop...

Atîta rău! Acelaşi cîntec al pîrăului, care devine din ce în ce mai zgomotos. Adevărată muzică! Ba nu, parcă rîde cineva, şi încă nu unul, ci mai mulţi! Sau plînge cineva?...

Şleop-şleop-şleop...

Sai ars, cu degetul pe trăgaciu, cu ochii spre pîrău. Dar cirăiala neaşteptată a unei întregi familii de gaiţe, goneşte tot farmecul; chiar Tazlăul pare abia a se auzi.

Un foc de puşcă? A căzut vr'un copac?... Vine vr'o apă mare? De unde?...

Nimic. Se aude numai, cum vorbeşte Tazlăul, cum cîntă, rîde, plînge, urlă, nechează... Apoi iar muzică, nişte clopote, un zgomot surd dinspre Goşman. Iar vr'o apă?...

Şleop-şleop-şleop...

Vocea lui Dudaş! Ţah-ţah-ţah! Tazlăul s'a oprit deodată în loc, iar brazii înfioraţi aşteaptă neclintiţi apropierea dramei... Sus!

Iar nimic, — tot nimic...

* * *

Ce-or fi făcînd oare ceilalţi tovarăşi: cei dela Arini şi cei dela Doi Paltini?... Şi oare dece s'or fi numind astfel aceste două prihoade? Adică, Arini — înţeleg: e un prihod, înconjurat înadevăr, de arini. Dar cei *Doi Paltini*?... Cînd s'or fi pomenit pe-acolo paltini, din care nu se mai vede azi unul pe toată întinderea acestui pîrău?... Cît de vechiu trebue să fie acest prihod, moştenit din tată în fiu şi cunoscut numai vînătorilor!...

S'or fi plictisind oare şi ei, caşi mine?...

Dar badea Scridon?...

Parcă-l văd: alb şi uscat ca o bofană de brad, aşteaptă zadarnic să vadă, cine dintre noi trage mai întâiu, şi dacă trage „în plin", sau nu? Ochii lui amarnici şi aprinşi, ca doi tăciuni, sfredelesc totodată desişul pădurii şi urmăresc cea mai uşoară clintire a vre-unei ramure, a vre-unei foi; căci cine ştie, ce poate răsări de-odată, din tainele nepătrunse ale muntelui? Iar minele-i uscate, ca ghiarele unei paseri de pradă, ţin puşca, gata în toată clipa...

Şi ce puşcă *Dumnezeule*, ce puşcă!... Patul, în forma *piciorului de capră*, e de tisă, iar ţeava... O sculă, înadevăr, rară: grosimea ţevei, lungi abia de o şchioapă şi ceva, arată, că puşca aceasta a fost odată un bun muschet, rătezat în două, — fost şi el odată archebuză... Iar patul arată că avem a face cu o moştenire şi mai veche: cu scoaba unei foaste arbalete!...

...Şi atunci, ce vechime ar putea să aibă? Dacă punem cel puţin o sută de ani, decînd e puşca, şi altă sută... Nu, dacă punem... punem...

Visez?... Sau văd aevea?... În cadrul celor doi fagi de lîngă mal, la douăzeci de paşi dela mine, stă o mîndră dihanie, cu coarnele înrămurite, cu pieptul larg, cu nările în vînt, şi ascultă...

Mă luase desigur drept un buştean, şi mai degrabă simţind, decît văzînd ceva, sări ca o scîntee printre arborii învecinaţi, zbură depe mal pe cealaltă parte şi se mistui într'o clipă în desiş.

Îmi frecai ochii, crezînd, că visez, cînd pe subt mal, dealungul pîrăului, auzii: ţah-ţah-ţah!... Şi biata Meita se arătă îndată, singură-singurică în această pustietate, slabă ca o nălucă, înfrigurată, lioarcă de apă, cercetînd văzduhul şi împrejurimea. Se apropie de mine, mă privi cercetător drept în ochi:

— Unde-i?

— ?...

— Unde-i căpriorul? — mă întrebă Meita cu privirea rătă-

cită, cu toată figura ei însingerată. Şi, fără să mai aştepte răspuns, se răpezi spre mal, sări în pîrău, încercă să se caţere pe stînca de dincolo, se rostogoli de cîteva ori în apă, urlă de durere şi mînie, se întoarse iar la mine:

— Unde-i căpriorul? Ţi l-am adus aici!

— Colo... Meita... Uite, colo. Na, na... Stăi!... Şi băgai mîna în buzunar după un pezmete. Na, Meita!...

Dar mînia şi dispreţul fu singurul răspuns al Meitei, care se răpezi din nou spre pîrău, o luă dealungul apei, umplînd cu blăstăme singurătatea pădurii.

— Ţah-ţah-ţah! — se auzi încurînd de undeva departe, depe culmi.

* * *

Acuma?...

Totu-i pierdut! Şi dacă s'ar deschide pămîntul, ca să mă înghită, desigur ar fi treaba cea mai nemerită... Asemenea nenorocire... Asemenea...

Dar dacă m'aşi face oare nevăzut... tocmai acasă? Aşa... vr'o durere de cap, vr'o... Căci acuma ce să mai caut aici?...

E dealtfel şi tîrziu: soarele a trecut deja de amiazi. Nici o adiere, nici o mişcare, şi un uliu, care s'a ridicat sus, deasupra Tisei, cum şi-a întins aripele în slavă, aşa a rămas... Nici un sunet, afară de rîsul sardonic al Tazlăului, care la urma urmelor pare obosit şi el... Brazii depe plaiul din faţă mă privesc cu dispreţ, iar unii m'au şi uitat şi dormitează acuma indiferenţi, copleşiţi şi ei de căldura şi moleşeala zilei. După atita aşteptare zadarnică tovarăşii mei trebue să fi adormit şi ei pela prihoadele lor!...

S'o şterg oare de bună samă?...

Dar ceva năprasnic se produse deodată, ţintuindu-mă locului: undeva mai la vale izbucni deodată o detunătură, care trezi toate coclaurile Ciungetului, zgudui bătcile Tisei, se izbi de coamele fagilor dela Surla şi, rostogolindu-se în clocot de valuri, se lăsa, copleşitoare şi nemiloasă, spre gura Negrului; mai clocoti odată în Sanuni şi se sfîrşi cu o linişte adîncă de mormînt.

Puşca lui Tudorache! S'a isprăvit!...

Inadevăr, brazii depe înălţimile Tisei, zguduiţi o clipă din toropeala lor, părură a se scutura de crima săvîrşită şi acuma priveau, profetici şi sumbri spre depărtările văzute numai de ei, încolo, spre răsărit...

Peste o jumătate de ceas se arătă pe poteca întortochiată pălăria lui Tudorache, pe ai cărui umeri atîrna ceva greu, urmărit de săriturile voioase ale Meitei. Cu toată fiinţa ei jigărită, Meita părea în culmea fericirii, uitînd toate trudele şi necazurile cumplitei sale meserii.

Ţapul avea un corn frînt, iar din rana-i din piept se scurgeau cele din urmă picături de sînge. Cu ochii sticloşi, dar cu

trupul, care părea încă viu, ţapul se lăsă greu la pămînt, cu un fel de mulţumire, că şi-a găsit odată odihna pe aşternutul moale al frunzişului de fag.

In curînd sosi din munte şi badea Scridon, împreună cu Dudaş şi cu cellalt tovarăş care ducea în braţe un biet ed, trăsnit în armuri, cu urechile catifelate, cu ochii umezi întredeschişi.

Edul fu aşezat şi el pe frunziş, cu botişorul lui, numai cît o persică, îmbrumată de fulgi, lîngă botul tovarăşului său mai mare.

— Javră afurisită! se răsti moşneagul către Meita, trîntindu-i un picior în pîntece şi aruncînd-o cît colo. Dece n'ai adus ţapu' la boer? — Lasă, d-le Costachi, că altă dată ţi-l aduc eu ici, între cei doi fagi.

— Şarlă ticăloasă! — se oţări el din nou către biata căţăluşă, care, covrigîndu-se subt un tufiş de lîngă pîrău, abia îndrăznea să-şi lingă rănile dela piept şi dela picioare.

A. Frunză

Primitivism

Cuvinte noui, îmi trebuesc cuvinte
Să nu mai sune numai la ureche,
Să pun în ele-o suferinţă veche,
Să intre'n inimi ca'n nişte morminte.

Cuvinte noui, purtate-adînc în mine
Ca'n toţi aceia care au murit.
Vă simt tăcînd în mine ca'ntr'un schit
In care azi nici Dumnezeu nu vine.

Sînt singur, tot mai singur pe pămînt,
Pustiul creşte'n mine ca'ntr'o casă
Pe-o zi de vară albă şi frumoasă;
Pustiul doarme'n mine ca'n mormînt.

Cuvîntul vechiu cu care-abia pot cere
Amarele fărămituri de pîne
Il simt sarac şi palid cum rămîne
Mai dureros de mut ca o tăcere.

Vreau să vorbesc şi nu'nţelege nime,
Se'ntorc în mine gîndurile iar
Ca nişte păsări mute'ntr'un stejar
Crescut stingher pe-o stearpă înălţime.

Nici nu'nţeleg,—parc'am căzut din lună.
Prin suflet simt durerea lumii toată
Pe care însă nimeni niciodată
Nu a putut prin vorbe să mi-o spună.

Rămînem toţi aşa de singuri iară!
Durerea doarme'n noi ca într'o groapă,
Iar cînd nu poate'n suflete să'ncapă
Ce bine face-un muget lung de fiară.

Demostene Botez

Două povești

Pentru copii

Ce cumsecade-s copacii!

Anul fusese darnic...

— April dăruise, soarelui, mărțișori de ciocîrlii; și soarele, în schimb, îi îngăduise să se 'noureze, înflorit prin livezi. Mai prinsese să îmbroboneze crengile cu bura acră a roadelor. Iulie avea să huzurească de grindini coapte.

...Dar țăranul, cu livadă chiabură și chimir la fel, era zgircit. Avea în livadă un cireș cu hultoane. Și cireșul era podoaba livezii. Și țăranul îi iubea cu patimă roadele lucii, de parcă, în ele, se întrupaseră fraged cele dintâiu sărutări de dragoste mușcate de tinerețea lui.

În toată primăvara, zburlea, cu spini urzuzi, gardul care 'nprejmuia livada. Că satul era doldora de copii, și copiii, cu buze roșii ca cireșile mușcate, se cam dădeau în dragoste cu cireșul gospodarului! Și gardul era avan ca sufletul omului, și mai avea omul o bîtă și un dulău, ș'așa scăpase de copii.

Dar bunul Dumnezeu care-a făcut pe copii pofticioși de fructe, le-a făcut și pe vrăbii la fel. Și cum bunul Dumnezeu, care-a mai făcut și cerul cu stele, nu s'a gîndit să facă și ceruri de spini de-asupra livezilor, vrăbiile buzunăreau livada cu pricina. Și țăranul afurisea pe vrăbii, și le chitea cu praștia, și găurea doar vîntul; că năstrușnica de mînie tremura mîna omului; și vrăbiile o zbugheau tefere.

Și pe țăran îl chitea Dumnezeu cu somnul, și-l nemerea. Și vrăbiile se 'nfruptau în voe.

Și așa, s'a gîndit țăranul să le vie de hac vrăbiilor, cu o spărietoare de păsări. A căutat el prin ogradă, cît a căutat, și n'a găsit din ce s'o facă. Și a eșit afară din ogradă, și a găsit două crăci pripășite pe lîngă niște pae. Le-a ridicat, le-a adus pe prispă, le-a bătut cu un cuiu în cruce, le-a pus suman pe umeri, pălărie pe cap, le-a încins cu un curmeiu de cînepă, le-a tras un nădrag pe picior, și a grăit astfel către Spărietoarea purcesă din mînile lui: „Ți-am cules, di pi uliță, goală goluță.

Ți-am dres ciolanele, ți-am închiolit, ți-am dichisit frumos, și ți-am făcut om acătării ca toți oamenii". Spărietoarea, cu pălăria cam pe-o ureche, gata să cadă în brațele țăranului, asculta.

Țăranul grăi mai departe: „Pi uliță erai de rîsul dobitoacelor. La mini ai sî duci o viață cuviincioasă. Am sî ti sui în cireș, și ai sî stai acolo tolănită, la pîndă. Cum auzi oleacă de gălăgie din partea vrăbiilor, începi sî ti strîmbi, sî oftezi, sî scîrții, sî ti zbuciumi... Uite-așa". Și, țăranul făcu de toate, potrivit cu spusele lui, până ce-l dădură sudorile. Apoi urmă: „Ci dracu? Trebue sî 'nveți și tu sî ti porți ca oamenii! Sî fii vrednic di haina pi care ți-am dat-o!... Dacă-s mulțămit di tine, apoi îți dau aer curat, miros plăcut și vînt cît vrei. De nu, ti dezbrac și ti dau pi foc. Ai înțăles?"

Și țăranul, omenos, așeză pe spărietoare la locul ei, o privi mulțămit, și-și căută de treabă.

Spărietoarea arăta, în plinul cireșului, ca un vînzător de balonașe roșii pentru păpuși: îi ședea bine.

II

Frunzele, fiecare, șoptiră la ureche, una alteia, noutatea. Vîntul o află și veni iscodind. Spărietoarea se îngrășă așa de tare de vînt, încît își dădu în vileag trupul de lemn.

Vrăbiile, liniștite, făcură praznic vrăbiesc subt ochii Spărietoarei înduioșată de cinstea care i-o făceau oaspeții.

III

Adouazi, cînd țăranul veni să-și vadă isprava, găsi pe Spărietoare, cu pălăria mai strîmbă, binecuvîntînd blajin sîmburii.

Roș de mînie, cu fruntea brăzdată de praștia vînătă a vinelor, țăranul zmunci pe Spărietoare din copac, o călcă în picioare și zbieră: „Slugă netrebnică! Așa mi-ai păzit avutul?!"

Iar Spărietorea, cu glas suav de foșnet veșted, răspunse: „Ce să fac? Vrăbiile au venit, s'au jucat pe brațele mele, au șuguit; cum să mă lase inima să le alung! Am fost și eu, odată, copac"!

IV

În dimineața aceia, din hornul casei țăranului, se furișă un fum prizărit, ca un fuior de funigei. Adierile îl destrămară.

Și vrăbiile văzîndu-l, nădăjduiră că în cerurile grele de dolofanii sfinți ai oamenilor a încăput și un firav sfînt de-al lor: Sfîntul Spărietoare-de-Păsări.

Pentru visători

„Currit rota, urceus exit"
— *Horațiu*

Mahalaua Tăciunilor avea o sultană: Pe țața Lența.

Fusese, cîndva, Lența, mîndră copilandră: cu părul negru și lucios ca vanilia; cu ochi murii și gene grele de umbră; cu gura rană de căpșună; cu chip dogorit, parcă, de oglindirea buzelor care-l pofteau; cu trup învolt și trufaș ca întruparea vîntului în pînzele unui catarg.

Dar anii tinereții fură mănoși, și mîndra copilandră dospi, prin ei, pe țața Lența.

Era rea de gură cumătra, ca nici una alta. Cînd vre-un necaz o aducea în prag, cu mîinile în șolduri, falnică, asemeni unei amfore pentru hipopotami, dîrdîia mahalaua. Și cînd deschidea gura să-și verse focul, mahalaua, înecată, huia. Atunci, țața Lența era vulcanul mahalalei. Și amuțeau țațele, și amuțeau dulăii și javrele, ca să mai învețe ceva!

Avea țața o slăbiciune. Slăbiciunea era un cucoș, și cucoșul sultănea peste sultană. Cucoșul ca toți cucoșii: creastă de zmeură dințată; gușăt cu două pungulițe de pieliță de patlagele roșii; gămălii de ochi ca boabele de icre negre; gorniță de os inciocat; guler, despletit alene, ca mătasa popușoiului; îmbinări de frunzare însorite, drept veșmînt; coada, iatagane de pene cu sclipiri de oțel; pinteni cărnoși și cirni; și labele în cruci împielițate.

Odată cu adierea fragă a zorilor, cucoșul treaz își crăinicea gutunarul spre soare, cu țipete străpezite în tăcerea jilavă. Dar țața Lența, deslușea, în grăirea lui, un: „Ța-ță Len-țooo" și i se umezeau ochii, de înduioșare, auzind chemarea. Numai în cămașă și 'n papuci, alerga afară, privea cu nesaț pe cucoș, clătinînd din cap, și prindea să-l dezmierde: „Cucoșelul mamei, cucoșel! Că el numai pe mă-sa o iubește, și mă-sa îl iubește numai pe el. Că el e puișorul Lențișoarei, și Lențișoara e puica lui". Și — cu-cu-cooo — și — o-o-ooo — și of-of-ooof. — Și după ce-și oua duioasa Lență toată roua inimii, de dragul cucoșului, intra în casă, se dichisea, și cînd eșea din nou afară iar era țața Lența: Sultana și vulcanul mahalalei.

Trecură anii și prin mahala, și unul din ei răboji pe Lența cu o boală grea. Dîrză, Lența răzbi prin această încercare: cu perii suri; cu trupul muls de vlagă; cu gîndurile cătrănite de amărăciune.

Suspina ea: „Dacă mă prăpădesc? Pe ce mîini o să 'ncapă cucoșelul mamei? Cine-o să vadă de el?"

Și țața Lența, încolțită de teamă, se hotărî să pue capăt zbuciumului, tăind cucoșul.

Vestea zbîrnîi din gură în gură. Mahalaua se cruci.

...Fusese sortită o Miercuri, să fie ziua jertfei.

Disdedimineață, cucoșul — neștiind că-și cîntă „al lebedei cînt" — strănută voios: Ța-ță Len-țooo!

Soarele se strivi pe cer, căpșuniu.

Lența, cernită din trup și până 'n gînduri, cu capul cufundat în pernă, se văicăra: „Vai de mine și de mine! Sărăcuțu' de tine, sărăcuț! Ooof, ooof!"

Neînduplecate, minuntarele înspicau sporul clipelor.

Prin trupul țaței Lența, pustiiau ghețari și pustiiau arșițe, o treceau frigurile și o treceau căldurile. I se dezghioca sufletul, în lacrimi și 'n sudori, și orele treceau, minînd ursita cucoșului și apusul soarelui.

Cucoșul își căuta de găini.

Veni năpraznicul amurg, despicînd soarele de trupul luminei, cu paloșul lui însîngerat.

Mahalaua îngrădi cu un gard de trupuri, gardul dela casa țaței.

Pe geam, Lența vedea norodul din fața casei, ca pe o cunună atîrnată de un mormînt.

Păși afară, hotărîtă.

Prinse cucoșul.

Il strînse la sîn.

Tăcerea era încîlcită de zvîcnituri de inimi. Cerul, străveziu de palid, părea stafia cerului.

Inoptarea pîlpîi o stea, clipi, sperios, un liliac.

Țanc... cuțitul căzu, așchiind stridențe însîngerate. Prin umbră, un cald foc bengal țîșni din trupul cucoșului, ca un ultim cucurigu împurpurat spre soarele apus.

Atunci, subt privirile oamenilor și ale stelelor, țața Lența — cu trupul sloiu, cu degetele țurțuri — cuprinse capul din care înflorea o crizantemă rubinie, îl aduse până 'n dreptul buzelor, și-l sărută lung, lung...

O țață Lențo, țață Lențo! Dacă ai fi trăit cu douăzeci de veacuri mai înainte, omenirea înfiorată, cu buze tremurînde, te-ar fi numit în șoaptă: Salomeia.

Ionel Teodoreanu

Tradiționalism și revoluție în artă

Împreună cu un prietin am fost în vara trecută să vizităm atelierul unui pictor ungur din Brașov. Auzisem că este un artist apreciat la Budapesta, că e un spirit cultivat, că a trăit mult în Germania, că a stat și la Paris vre-o doi ani. Totuși mi s'a atras atenția că e *„expresionist”*,—cuvînt găsit de Nemți pentru toate încercările moderne care gravitează în jurul lui Van Gogh, Piccasso și Marinetti.

Fără niciun fel de invidie colegială trebue să mărturisesc că arta lui X. nu-mi place și aceasta judecînd-o chiar cu criteriul expresionist: simili vigoare, simili cubism, simili stilizare. Opac, murdar și rece în culoare, fără sensibilitate de tonuri sau valori; desenul nu îndeajuns de solid, iar concepția de o excentricitate și brutalitate chinuită. Și cu toate acestea, două din cele 30—40 de pînze ce avea în atelier arătau oarecare talent, în special calități de culoare, ba chiar temperament, calități pierdute din pricina expresionismului.

Un ceas am stat în atelierul lui căutînd să pricepem cu tot dinadinsul ce urmărește omul acesta, ce simte și cît e de sincer. Prietinul cu care venisem,—un pictor francez,—stătea pe ghimpi. Odată afară din atelier, am reluat vechea noastră discuție, pe care de altfel 50 la sută din pictori o au de cîteori se întîlnesc.

— ...Nu-i de vină el. Un biet nenorocit, amețit de literatura picturii și de toate nebuniile artei moderne. Cine-i de vină, ți-am spus-o de atîtea ori, e Manet și impresioniștii, Cézanne și toți ai lui, ei sînt nenorocirea artei. Izvor al tuturor aberațiilor moderne ei au distrus tradiția și au scos arta din făgașul ei normal. Adu-ți aminte de salonul independenților și vezi că cei ce au un pic de talent sînt direct subt influența acestor *„premergători”*. Uită-te la toată mulțimea de străini care lucrau sau expuneau înainte de războiu la Paris,—cîți sînt care să nu sufere influența celor mai extreme curente? Sînt mii și mii de *„picturi”*, ce mai degrabă ar merita să fie expuse la balamuc decît în sa-

loanele anuale și, oricît, asta nu rămîne fără influență. Apoi presa, mijloacele moderne cu care se împrăștie această artă veninoasă, publicațiile nenumărate cu care se sugestionează publicul, toate astea nu vor sfîrși oare prin a influența și pictura noastră franceză? Nu va altera oare cu timpul simțul nostru de măsură și echilibru, sănătatea sensibilității noastre? Încet-încet ne schimbăm modul de a vedea, pe nebăgate de samă ne obișnuim cu ciudățeniile și ne conrupem gustul. Tinerii mai ales, cu educația încă neformată, nu văd la ei decît partea negativă, spiritul de distrugere al formulelor și tradițiilor, fără să pătrundă sensul adînc al artei, fără să vadă că dacă Manet e în adevăr artist mare e *cu toatecă, nu pentrucă* e revoluționar...

Și prietinul meu continua vehement critica lui ocărînd pe marii comersanți de artă care au mercantilizat critica, au inundat lumea cu o literatură artistică infamă pentru a lansa mai ușor, ca o afacere de bursă, curente nouă, cum lansează marii croitori din Rue de la Paix modele feminine.

— Ceiace mă revoltă mai mult încă, adaogă el, este imbecilitatea burghejilor, care năvălesc să cumpere toate năsbîtiile, numai pentrucă reprezintă o tendință abracadabrantă. Burghezul de azi vede cum alții au făcut milioane cumpărînd acum 50 de ani tablouri impresioniste fără să le priceapă și-și închipue că e deajuns să cumpere azi lucruri pe care nu le înțelege, toate incoherențele și absurditățile, pentru a realiza averi neînchipuite copiilor!... Mărturisește că sîntem în plină nebunie!...

— Fiecare din noi, i-am răspuns eu, judecăm cu suma de prejudecăți, de obiceiuri, tradiții, influențe cu care am crescut și ne-am desvoltat. Fiecare avem nu numai sîngele și temperamentul nostru, dar și educația noastră artistică și, cînd sîntem înaintea unei opere nouă, toate aceste influențe nenumărate își au părticica lor intimă în emoția noastră. Omul care să aibă impresii puternic individuale e tot atît de rar ca un artist cu adevărat original. În judecata obișnuită foarte greu putem părăsi bagajul educației noastre sensitive și de aici sentințele tale atît de aspre. Tu, prietine, ai sensibilitatea clasicului; temperamentul și educația ta nu te lasă să părăsești coaja tradiției. Disprețul tău pentru extravaganță în artă îl înțeleg. Ura ta pentru tot ce urlă și vrea să atragă atenția prin originalitate cu orice preț, e foarte naturală, cu atît mai mult cu cît ai dreptate să fii exasperat de toate elucubrațiile ce se expun. Dar tot atît de natural e ca în disprețul tău pentru inovatori să cuprinzi pe toți *sălbatecii* artei de azi și de mîine, după cum înaintașii tăi erau gata să spargă cu umbrelele *Olympia* și *Déjeuner sur l'herbe* a lui Manet, după cum Ingres nu putea înțelege pe Delacroix. E un proces vechiu care durează de o sută de ani și va mai dura încă. Tu descinzi din Ingres, prietine, și temperamentul tău, credințele tale artistice, toate fibrele simțirii tale refuză să admită în artă o serie întreagă de inovatori. Și dacă totuși azi te-ai familiarizat

cu unii ce părinţilor noştri le păreau sălbateci, ba poate chiar îi admiri, adu-ţi aminte cită luptă a fost până să ajungem aici. Dar chiar acum cîţiva ani cînd *Olympia* a intrat definitiv în Luvru, ştii ce protestări au fost la Institut. Pasiunea, deşi domolită mult, tot n'a încetat. Lupta asta aprigă între tradiţionalism şi revoluţie e tocmai ceiace face caracteristica artei voastre, e miezul mişcării artistice franceze. Ea păstrează veşnic tînără arta franceză, ea îi dă vigoarea şi putinţa să fie în fruntea întregii arte contemporane.

Până la marea revoluţie franceză schimbările ce se produceau în lume aveau un *tempo* atît de domol încît o mie de ani nu trage în cumpănă cît suta de ani ce i-a urmat. Desvoltarea maşinismului, a mijloacelor de comunicaţie, a ştiinţii, au avut atîta influenţă asupra întregii vieţi sociale, încît tot, dar absolut tot aspectul vieţii a fost schimbat, şi ca urmare şi manifestarea ei artistică. Giorgione sau Carpaccio ar fi fost mai puţin străini în epoca lui Fragonard de cum te simţi tu în salonul independenţilor, sau într'o expoziţie de cubişti. Acum viaţa are sute de aspecte variate. O infinitate de influenţe, unele chiar străine sufletului naţional, se zbat între ele. Franţa, Parisul în special, e un cazan unde se frămîntă credinţe, pasiuni, sentimente, sensibilităţi, temperamente profund deosebite. Ceiace ese din acest cazan, ceiace reuşeşte să se distingă, natural că poartă pecetia luptei din care a eşit. Ocărăşti spiritul revoluţionar? Gîndeşte-te însă că acesta ne-a dat pe Delacroix şi pe Puvis; pe Courbet, pe Manet şi pe impresionişti, pe Cézanne şi pe Gauguin. Graţie acestui spirit, sînge proaspăt pulsează şi înviorează continuu arta franceză şi prin Franţa lumea întreagă.

Apoi nu crezi că explicaţia ce o dai tu *expresionismului* e prea simplistă? Admit că şarlatanismul comercial are o importantă doză în această mişcare modernă; dar nu poţi nega că o lume întreagă s'a bolnăvit de această nebunie şi în toate ţările. Or, e aceasta natural, e posibil să explici acest curent numai prin şarlatanie ori snobism? Te-aş fi înţeles să fi spus că a fost o presimţire generală a *vremilor ce va să vină*, — totdeauna artiştii au avut sensibilitatea mai ascuţită, — şi că deci sînt în căutarea unei arte nouă care să corespundă cu sufletul oamenilor viitorului. Sînt ei oare pe drumul cel bun? Dar care-i drumul bun? Există un drum bun? Sufletul artistului e ca jidovul rătăcitor, un glas dinăuntru îi spune: *mergi, mergi înainte!* şi el merge, dus însă numai de firea lui, de mintea şi sensibilitatea lui. Or, mintea şi simţirea lui sînt acum aiurite. A văzut cum Courbet a dat o puternică lovitură de măciucă clasicismului tradiţional care de altfel deja trăgea să moară. A văzut cum impresioniştii, Manet şi Cézanne au revoluţionat toate formulele artistice, au dărîmat toate aşa zisele legi estetice, pe toate. Iată-l deci înaintea unui haos. Nimic din vechea estetică nu mai există, totul e

criticat, contestat, dărîmat la pămînt. Toate lanţurile, toate legăturile au dispărut; liber, drum liber fanteziei, capriciului, nebuniei chiar. Şi în schimb societatea, obişnuită în ultimii 50 de ani cu reînoirea continuă a formulelor, a devenit de o nemăsurată pretenţie, cere continuu şi continuu nouă formule artistice. Cum vrei să nu cadă bietul artist în extravaganţă?... Adaogă apoi că totul e desorbitat şi exasperat în jurul lui, în filozofie, în literatură, în viaţa socială şi politică... E societatea care fierbe şi se frămîntă aşa, societatea însăşi e bolnavă şi bieţii artişti nu sînt decît reprezentanţii ei tipici, reflexul ei. Frămîntîndu-şi firea cu formule nouă şi voind să găsească mijloace de a exprima mai plastic natura, pe nebăgate de seamă, ei s'au depărtat cu totul de plasticitate şi au ajuns la formule intelectuale. Nu-mi mai aduc aminte cine a spus că spiritul omenesc e ca un om beat călare, cade cînd într'o parte cînd în alta, cu greu îşi ţine echilibrul. Academismul picturii de acum 50 de ani era o încălcare a literaturii în domeniul picturii, iar impresionismul a fost izgonirea intelectualismului din pictură. Expresionismul este reacţia contra impresionismului, reîntoarcerea la o artă unde totul e calcul, intelectualism şi abstracţie şi—ca orice mişcare revoluţionară exagerată, brutală, negaţia oricăror calităţi picturale—svîrle săgeata dincolo de ţintă. Expresioniştii construesc adevărate rebusuri pentru iniţiaţi şi ca să le explice simt imperios nevoia de a trînti în capul publicului vagoane de literatură. Fii sigur însă că şi din asta va rămînea la urma urmei ceva, cum rămîne din toate frămîntările mari, fie politice, literare, sau artistice şi, oricît de rătăcite ar fi pentru moment, arta nu va avea decît de cîştigat. Suflul acesta veninos, cum îl numeşti tu, e tot atît de necesar în artă cum e într'un tablou un ton *acru* pentru a pune în valoare o armonie, ori o pată de culoare *rece* pentru a face să cînte gama caldă a tabloului.

— Te înşeli, camarade, răspunse prietinul meu. Uiţi de unde eşim acum şi văzuşi ce nebunii pot produce revoluţionarii tăi. Mai mult, văzuşi cum teoriile pe care le fabricăm noi în fiecare seară la un pahar de bere pot influenţa sau distruge chiar un talent care nu e destul de călit, care nu găseşte în rasa lui, în mediul lui sau în temperamentul lui destulă putere de rezistenţă. Uită-te la salonul independenţilor, adu-ţi aminte de multe din expoziţiile dela Vollard, Bernheim sau Druet şi gîndeşte-te că dacă această artă nu ne poate abate prea mult din drum pe noi Francejii, căci avem în spiritul rasei noastre simţul măsurii, apoi înebuneşte pe alţii. Gîndeşte-te ce dezastru face în Germania,—toată arta asta, cel puţin înaintea războiului, Germania o cumpăra. Gîndeşte-te că seccesionul, cum îi zic ei, a pus stăpînire absolută pe Austria, pe Ungaria, şi nu te-ai întrebat oare dece o artă atît de barbară la noi în Franţa nu prinde, pecînd în altele, cu mai puţin spirit conservator, devine imediat curent

dominant ? E tocmai că, la noi în Franța, există un organism sănătos, tradiționar care elimină otrăvurile. Celace rămîne din curentele acestea, — și-ți admit că rămîne ceva, — se filtrează cu atita grijă și greutate, cu atîta luptă, încît până să ajungă a fi încorporat în sufletul național al artei, nici nu-ți mai dai samă că e de dată recentă, ți se pare că așa a fost decînd lumea. Intr'o țară unde spirit de tradiție nu există, sau nu este puternic desvoltat, nu există nici artă.

— După tine ar urma deci ca Italia să ocupe primul loc în artă, deoarece nicăeri tradiția nu e mai puternică. Or, contrariul este adevărat. Tradiția, de care Italienii nu se pot desbăra, a redus toată arta la o chestie de meșteșug, la un *fa presto* fără consistență, fără originalitate viguroasă. In ultimii 50 de ani singurul maestru italian original, Segantini, s'a format dupăce doctorii l-au trimis să facă cură în munți. A stat izolat în studiul naturii din Engadina 30 de ani și numai așa a putut uita îndrăcita abilitate tradițională a Italiei. Ba ca să scape mai sigur de ea și-a ales o technică penibilă, un fel de mozaic de bijutier venețian, și numai așa a ajuns să însemneze ceva. Și încă îl apreciem noi, străinii, dar în cîte muzee din Italia ai văzut tablouri de ale lui ? Nu este în armonie cu sufletul nației. Desigur acum tinerii pictori italieni toți segantinizează, dar nu în factură e arta. Contra acestei tradiții atotcotropitoare în Italia s'a ridicat Marinetti cu sminteliile lui și iată deci că revoluțiile sînt tot atît de salutare și fatale ca și anotimpurile !

— Nu neg cele ce spui despre Italia, dar concluzia știi care ar fi ? E că pentru o mișcare artistică tot atît de necesar este spiritul tradiției cași avîntul revoluționar, că revoluția trebue să fie domolită de tradiție și numai cînd aceste curente se pot echilibra, mișcarea artistică e interesantă. Fără frîul tradiției toate halucinările ar pune stăpînire pe lume. In special în artă e o aberație să-și închipue cineva că un stil, o artă națională se poate naște de azi pe mine într'o țară fără tradiții artistice, unde sufletul nației nu e încă bine cristalizat. Uite la voi, în Romînia. Tradiție artistică națională nu aveți, iar spiritul de cercetare original e un reflex al străinătății. Rezultatul: mișcarea artistică nu e o trebuință organică a nației și sforțările cinstite ce se fac rămîn în mare parte sterile. Aveți încercări individuale interesante, dar arta romînească în general nu va însemna ceva decît atunci cînd sufletul nației voastre se va închega și-și va căpăta individualitatea lui puternică și hotărîtă.

— Arta romînească suferă în primul rînd de o boală caracteristică nației noastre, — lipsa de durabilitate în sforțare, neputința noastră de a ne concentra intens și îndelung asupra emoției sau problemei ce urmărim. Popor de păstori, neobișnuiți din părinți și străbuni cu sforțări îndelungate, chemați de curînd la viața intelectuală...

...Și în însuflețirea discuției nici nu observam pe unde trecem, ocoleam lumea pe trotuar fără să vedem pe cineva, mintea noastră fiind preocupată numai cu problemele moderne ale artei. Nici n'am băgat de samă că eșisem din oraș departe și că acum mergem pe cîmp, în țara Bîrsei. Deodată ne oprim în loc amîndoi uimiți de aceiași frumusețe :

Inaintea noastră, în depărtare, era dealul Codlei, iar în fund, pierdut printre norii care pluteau mai jos de vîrf, masivul Pietrei Craiului atît de ușor eșea din nouri, parcă ar fi fost un praf de pastel. Soarele ascuns după un nor, lasă să cadă vertical o fâșie lată de lumină aurie care pe alocuri topea pastelul depărtat al munților și-ți aducea aminte de tablourile primitivilor, care așa indicau pogorîrea sfîntului duh, — cu raze de aur ce cad vertical din înălțime. Aveam un simbol înaintea noastră, — măreția și frumusețea naturii, — iar sfîntul duh, de acolo din înălțimea de unde țîșnea fâșia de lumină, părea că ne grăește :

— Ce copii ! Uite ce nimicuri discută pe cînd natura cuprinde atîta frumusețe ! Fiți, băeți, ce poftiți, tradiționaliști sau revoluționari, — cum vă e firea voastră însă. Lăsați-vă duși de ea numai și nu o complicați cu tot felul de teorii. Fiți simpli și sinceri cu voi și cu arta voastră și de veți avea talent ori geniu opere mari veți produce !

Stefan Popescu

Răzvrătire

Clopotele sună...
De pretutindeni glasurile lor s'adună,
Şi lung în sufletele noastre scurmă
Să ne spună,
Că-i sărbătoarea lumii, cea din urmă...

Mulţimile de tîrguri şi de sate
Infiorate,
Ascultă, ca o nouă rugăciune,
Răscoala clopotelor lor străbune.

Demult, de cine ştie cînd,
Pămîntul
Şi-a ridicat, deasupra fiecărui gînd,
Biserici de minciună
Ş'a spînzurat în turle clopote de-aramă.

Dar astăzi clopotele se răzbună
Cu droaia vînturilor dimpreună.

De prin clopotniţi care se dărîmă,
Cad clopotarii morţi, ca nişte bolovani,
Rostogolind în gol, ca 'ntr'un mormînt
Risipa miilor de ani.

Şi clopotele dezrobite sună
Cu funiile slobode pe vînt...

Răsună larma lor prelung, răsună,
In poarta cerului izbind, ca să-i răspundă;
Fug nourii de spaimă ca o turmă
Să se ascundă,
Că-i sărbătoarea morţii, cea din urmă...

Uitaţi-vă ! noroade 'ntunecate
Din fundul tîrgurilor şi din sate,
Uitaţi-vă ! cum vînturile nouă vin
Mugind,
Din văgăună 'n văgăună,
Se prind
De limba clopotelor mari, şi sună
Furtună...

Priviţi ! văzduhul viu cum se frămîntă
Şi se distramă
In valuri nesfîrşite de aramă.
Priviţi ! cum lumea 'ntreagă cîntă !

Şi 'n clocotul răzvrătitor din larg,
Credinţele pămîntului, de eri,
Ca nişte hîrburi vechi, se sparg...

G. Bărgăuanu

Amintiri despre Tolstoi

Această mică lucrare este alcătuită din însemnări fragmentare scrise, pe cînd mă aflam în localitatea Olcise, și pe cînd Leon Nicolaevici trăia la Gaspra în Crimeia. Ele datează din perioada cînd Tolstoi era greu bolnav, și din aceia a întremării sale. Insemnările fură luate în pripă, pe petice de hîrtie; și socoteam că le-am și pierdut, cînd, mai în urmă, am descoperit cîteva din ele. Am adăugat o scrisoare neisprăvită, scrisă în clipa de zdruncinare pricinuită de „Fuga“ lui Tolstoi, și de sfîrșitul său. Dau în vileag scrisoarea așa cum a fost scrisă atunci, și fără să îndrept un cuvînt. Și n'o mai întregesc, căci, pentru o pricină sau alta, e cu neputință.

O scrisoare

Am pus, chiar acum, la cutie, o scrisoare pentru tine— au sosit telegrame vestind „Fuga lui Tolstoi“; și simțindu-mi din nou gîndul legat de al tău, îți scriu iară. Pe semne că tot ce ași voi să-ți împărtășesc, privitor la această veste, îți va părea nelămurit, poate chiar aspru scris subt imboldul ațîțării în care mă aflu. Am senzația unui om pe care-l apuci de gît; și-l zugrumi.

Am stat de vorba adesea și îndelung cu el; pe cînd era la Gaspra, în Crimeia, mă duceam la el adesea, și el venea cu dragă inimă la mine; i-am cercetat cu dragoste scrierile; îmi pare că am căderea de-a spune ce gîndesc despre el, chiar dacă ceiace ași spune ar fi îndrăzneț și cu totul potrivnic părerii încuviințată îndeobște. Știu tot atît de bine cît și ceilalți că nimeni nu e mai vrednic decît el să fie numit om de geniu; că nimeni nu-i mai complicat, mai plin de contraziceri, mai mare în toate cele—da, stărui, în toate cele, mare —c'un înțeles osebit, vast, necuprins prin vorbe. Avea ceva în el care-mi deștepta dorința să strig tuturor: «Priviți ce om minunat trăește pe pămînt în clipa asta!» Căci e oarecum

mai presus de tot, un om în înțelesul universal al cuvîntului, omul neamului omenesc.

Dar ceiace m'a îndepărtat statornic de el, era acea îndărătnicie despotică cu care voia să înlocuiască viața contelui Leon Nicolaevici Tolstoi prin „sfînta viață a părintelui nostru mult iubit, boerul Leon“. După cum știi, demult căuta prilejul de-a pătimi; își destăinuise lui E. Soloviev și lui Suler părerea de rău că nu izbutise; dar voința de-a pătimi cu deplină simplicitate, nu era datorită dorinții firești de a pune la încercare puterea de împotrivire a voinții, ci intențiunii vădite, și o repet, despotice, de a spori înrîurirea ideilor sale religioase și de a da mai mult temeiu învățăturii sale,—astfel ca să-i fie cuvîntul hotărîtor, sfințit în ochii oamenilor, prin suferință, și să-i silească să-l primească, înțelegi, să-i silească. Căci își dă samă că învățătura sa prin ea însăși nu este îndeajuns de convingătoare; în jurnalul său, vei găsi arătări doveditoare ale scepticismului cu care-și privea învățătura și personalitatea. Știe că «martirii și cei care pătimesc, sînt, cu rari abateri, despoți și tirani». Iți spun că știe tot. Și totuși vorbindu-și sieși, spune: «De mi-ar fi dat să pătimesc pentru ideile mele, ele ar avea o mai mare înrîurire». Asta m'a îndepărtat mereu de el, căci nu pot împiedica să nu simt o încercare de a întrebuința violența față de mine, o năzuință de a pune stăpînire pe conștiința mea, de a-i lua ochii cu nimbul care se desprinde din sîngele celui drept, de a-mi prinde gîtul în jugul unei dogme.

Nu se mai sătura preamărind nemurirea care ne așteaptă pe celălalt tărîm al mormîntului, dar în sine o prețuia mai mult pe cea dobîndită pe cestalalt tărîm. Scriitor național, în înțelesul cel mai adevărat și cel mai deplin al cuvîntului, el încarna în marele său suflet toate cusururile neamului său, toate schilodirile îndurate din pricina încercărilor prin care a trecut istoria noastră; nebuloasa lui învățătură a «ne-activității» a «ne-împotrivirii la rău»—învățătura pasivității— toate acestea nu sînt decît fermentul nesănătos al bătrînului sînge rusesc, inveninat de fatalismul mongol, și oarecum chimic dușmănos Occidentului, cu necurmata sa străduință creatoare, și harnica împotrivire cu care se ocrotește de obida vieții. Ceiace este botezat «anarhismul» lui Tolstoi vădește prin esența și principiul său chiar, anti-etatismul nostru slav, care este la rîndul său o trăsătură cu-adevărat națională, și se contopește cu năzuința adînc înrădăcinată în noi, de veacuri, care ne îndeamnă să trăim nomazi, și stingheri. Până acum, de altfel toată lumea o știe, ne-am îndestulat cu furie această năzuință. Asta o știm și noi, Rușii, dar tot prin asta păcătuim; cu toții ne dăm samă că este vătămător, dar asta nu ne împiedică să ne îndepărtăm tot mai mult unii de alții; și aceste pribegii ca val de lume, asemuitoare cu ale gîndacilor de casă, alcătuesc așa zisa «Istorie a Rusiei», adică a

unui sta: care a fost intemeiat ca din intimplare, mecanic,
prin puterile unite ale Varegilor, ale Tatarilor, ale Germani-
lor baltici, și ale bicisnicilor agenți polițienești, spre uimirea
majorității cinstiților ei cetățeni. Spun spre uimirea lor, fi-
indcă până atunci ne-am «răzlețit» doar, și numai odată ajunși
pe locuri, dincolo de care nu putea fi mai rău—pentru simpla
rațiune că nu mai aveam încotro inainta—ne-am hotărît însfîr-
șit să ne oprim, și să ne statornicim. Aceasta e ursita, des-
tinul la care sintem condamnați: să ne așezăm în inima mlaș-
tinilor și a nămeților, alături de triburile sălbatice Erza Șud,
Ves și Murman. Totuși, se găsiră oameni care își dădură
sama că lumina urma să ne vie nu dela Răsărit, ci dela A-
pus, și iată că el, omul în care culminează întreaga noastră
istorie străbună, vrea dîndu-și sau nedîndu-și samă, să se
intindă și să se întrepue, ca un munte vast, de-acurmezișul
căii care ne duce neamul spre Europa, către harnica viață
care cere poruncitor omului suprema încordare a puterilor
sale spirituale. Și atitudinea lui față de știință este desigur
națională; în el se oglindește, măreț, străvechiul scepticism
al satului rusesc, scepticism izvorît din neștiință. In el, totul
este național, și întreaga lui învățătură este o tresăltare a tre-
cutului, un atavism pe care și începusem a-l depăși despuin-
du-ne de el.

Amintește-ți de scrisoarea: «Intelectualii, Statul și Noro-
dul» scrisă în 1905, atît de nelalocul ei, atît de vătămătoare
chiar, și în care auzi glăsuind vorba «nu v'am spus'o eu» a
sectarului. La epoca aceia, am scris un răspuns, chipurile o
scrisoare, care-i era adresată, și în care țineam samă de u-
nele vorbe pe care mi le spusese, anume că demult nu mai
avea căderea de a vorbi în numele poporului rus, căci pot
aduce mărturie cît de neinsemnată-i era bunăvoința de-a as-
culta și de-a înțelege, pe cei care veneau la el cu nădejdea
de a se deschide dela suflet la suflet. Dar scrisoarea mea era
amară, și la toată urma nu i-am mai trimes-o.

Astăzi, face fără îndoială o ultimă încercare de a da i-
deilor sale cît mai mult răsunet cu putință. Cași lui Vasile
Buslaiev, i-a plăcut întotdeauna acest fel de a demonstra, dar
de-asemenea, întotdeauna, în așa fel încît faima de sfînt să-i
sporească și să-i rămîe o aureolă. Acestea sînt apucături de
dictator, cu toate că învățătura lui are îndărătul ei străbuna
istorie rusească, fără a mai pomeni de înseși suferințele lui
de om de geniu. Inăbușind voința de viață, sfințenia înclină
spre un soiu de «flirt» cu păcatul. Oamenii vor să trăiască,
dar el încearcă să-i convingă că asta-i absurd, absurdă viața
noastră pe pămînt. Nimic mai lesne decît de-a convinge de
aceasta pe un Rus; este o ființă leneșă, prețuind mai presus
de tot născocirea unei ertări a trîndăviei sale. Rusul, de bună
samă, nu e nici un Platon Karataiev, nici un Akim, nici un
Bezonski, nici un Nekludov; toți acești oameni sînt făuriri

ale istoriei și ale firii, deși acestea nu i-au intocmit aidoma
cu Tolstoi; dar dacă el le-a desăvîrșit, a făcut-o ca să-i fie
mai doveditoare mărturii ale învățăturii sale. Totuși, fără șo-
văială, în întregul ei Rusia înseamnă Tiulin sus, și Oblomov jos.
Pentru a-l descoperi pe Tiulin de sus, n'ai decît să-ți amin-
tești cele petrecute în 1905, întrucît privește pe Oblomov de
jos, privește-l pe contele A. N. Tolstoi, pe I. Bunin, privește
pretutindeni în jur. Cît despre brute și despre canalii, n'avem
nevoe să le mai socotim, deși bruta la noi este un tip cu a-
devărat național în amestecul ei de lașitate desfrînată și de
cruzime. Canaliile, bine-înțeles, sînt aceleași la toate neamu-
rile. Sînt în Leon Nicolaevici multe laturi care, în anumite
clipe, mi-au stîrnit un simțămînt învecinat cu ura, și această
ură îmi cădea pe suflet ca o povară zdrobitoare. Datorită
creșterii fără de măsură, individualitatea sa este un fenomen
monstruos, aproape hîd, are în el ceva din Sviatgor «boga-
tîrul» pe care nu-l încăpea lumea. Da, e mare, netăgăduit
mare. Am credința că dincolo de tot ce rostește, sînt sume-
denii de lucruri pe care le trece subt tăcere, chiar în jurna-
lul său,—o samă de lucruri pe care pesemne nu le va spune
nimănui, niciodată. Acest «nu știu ce» nerostit nu răzbătea în con-
vorbirea lui decît cu rari prilejuri, pe calea aluziilor. S'ar
mai găsi aluzii de felul acesta în cele două carnete ale jur-
nalului său pe care l-a dat spre cetire, atît mie cît și lui L.
A. Sulewzhizky; socot că văd în ele un fel de «negare a tu-
turor afirmărilor», cel mai radical și mai vătămător nihilism
care a țîșnit vreodată din tăria unei desnădejdi fără margini
și fără leac, dintr'un simțămînt de părăsire care pesemne ni-
meni altul decît el nu l-a încercat cu o luciditate mai înfrico-
șătoare. Deseori mi l-am închipuit ca pe un om, care în a-
fundurile sufletului său este nepăsator cu îndîrjire față de
ceilalți oameni; într'atît este mai presus și dincolo de ei, în-
cît cu zbuciumările lor ridicule și nemernice îi apar ca niște
musculițe. Prea mult s'a depărtat de ei, în pustiu, acolo unde
s'a adăpostit; și acolo, în singurătate, cu cea mai mare în-
cordare a tuturor puterilor spiritului său, măsoară fără pre-
get «ceiace este mai esențial»: moartea.

Toată viața s'a temut de moarte și n'a putut-o suferi,
toată viața îi tresări în suflet „teroarea dela Arsamas"; tre-
bue să mori? Lumea întreagă, tot pămîntul și-a întors pri-
virile spre el; din China, din Indii, din America, de pretutin-
deni, antene vii și zvîcnitoare se întind înspre el, sufletul lui
este al tuturor și pentru totdeauna. De ce nu s'ar abate fi-
rea dela legea ei, de ce n'ar înzestra pe un om cu nemuri-
rea materială, da, de ce nu? Desigur, e prea rațional și prea
cuminte pentru a crede în minuni, dar pedealtă parte e un
«bogatîr», un cercetător, și seamănă cu recrutul nou venit,
care de înfricoșare și de deznădejde, își pierde cumpătul și
se încăpățînează în fața cazărmii străine. Mi-aduc aminte că

la Gaspra cetea cartea lui Leon Șestov: „Binele și răul în învățătura lui Tolstoi și a lui Nietzsche", și că Anton Cehov arătînd că nu-i plăcea lucrarea, Tolstoi replică: «Pe mine m'a distrat. E scrisă cu o pornire de înfruntare, într'un cuvînt e bine scrisă și e interesantă. Prețuesc totdeauna pe cinici cînd sînt sinceri. Autorul spune: N'avem nevoe de adevăr. Prea bine, oare la ce i-ar sluji, tot ar trebui să moară".

Și văzînd desigur că vorbele nu-i fură înțelese, adăugă cu un surîs fugar:

— Odată ce un om s'a deprins să cugete, n'are nici o însemnătate la ce cugetă, adevărul e că mereu cugetă la moartea lui. Toți filozofii au fost așa. Și ce adevăr mai poate fi, odată ce e moartea?

Urmă adăugind că adevărul este acelaș pretutindeni, și că este dragostea de Dumnezeu. Dar despre acest subiect vorbea cu răceală și cu osteneală parcă. După prînzul depe terasă, luă din nou cartea, și dînd de partea în care Șestov spune: «Tolstoi, Dostoevschi, Nietzsche n'ar fi putut trăi de n'ar fi născocit o deslegare întrebărilor care și le puneau, și pentru ei orișice fel de deslegare prețuia mai mult decît niciuna»,—începu să rîdă și zise:

— Ce bărbier neobrăzat! Spune fățiș că cercam să mă amăgesc, și asta înseamnă că înșelam pe ceilalți. Concluzia se impune.

— De ce bărbier? întrebă Suler.

— De, răspunse el îngîndurat, asta mi-a venit de-odată în minte. Șic și «fashionable» cum e, mi-a amintit de bărbierul dela Moscova, la nunta unchiului său, țăranul. Are creșterea cea mai aleasă, și le jocurile la modă, și prin urmare disprețuește pe toți.

Cred că redau această convorbire, aproape literal. Mi-a rămas în minte, și am însemnat-o, ceiace am făcut și cu altele care m'au izbit. Sulerzhiţki și cu mine, am însemnat multe vorbe de-ale lui Tolstoi; dar Suler, cînd a venit să mă vadă la Arsamas, își pierduse însemnările; îndeobște era foarte neorînduit, și cu toate că-l iubea pe Leon Tolstoi ca pe o femee, se purta cu el în chip ciudat, și aproape ca un superior. Și eu mi-am rătăcit însemnările; cineva din Rusia trebue să le aibă.

L-am cercetat pe Tolstoi cu multă luare aminte, fiindcă eram în căutarea—sînt încă, și voiu fi până la moarte—unui om însuflețit de o credință vie și făuritoare, și totodată fiindcă într'o zi Anton Cehov, dîndu-mi a înțelege cît sîntem de neștiutori, se exprimase în felul următor:

Toate vorbele lui Goethe s'au păstrat, dar vorbele lui Tolstoi sînt lăsate peirii Asta, iubite prietine, este neertat de rusesc. După moartea lui, toată lumea va începe să se zbuciume, se vor scrie amintiri, și se va minți.

Dar ca să venim la Șestov: „Șestov pretinde, spuse Tolstoi, că-i cu neputință să trăești față în față cu „spectre îngrozitoare". Dar cum poate ști, el, dacă-i îngrozitor sau nu? Dacă ar ști-o, dacă ar fi văzut spectre, n'ar mai scrie astfel de bazaconii, ci s'ar îndeletnici cu ceva serios, ceiace Buda a făcut toată viața".

Cineva arătă că Șestov era Evreu.

— Abia, spuse Leon Nicolaevici, cam sceptic.

— Nu, n'are nimic evreesc, nu există evreu necredincios; vă desfid să-mi numiți unu... nu.

Ai fi zis uneori că acest bătrîn vrăjitor se juca cu moartea, că-și făceau cochetării, că încerca întrucîtva s'o amăgească, spunîndu-i: «Ce este dincolo de tine? Mă vei nimici cu totul, sau ceva din mine va viețui încă?»

Izvora din el o impresie ciudată cînd spunea: «Sînt fericit, sînt îngrozitor de fericit, sînt prea fericit». Și apoi îndată: „Să suferi!" și asta era adevărat în el. Nu mă îndoesc o clipă, că abia pe jumătate întremat, n'ar fi fost fericit cu adevărat, să fie închis în temniță, surghiunit— într'un cuvînt să aleagă cununa de martir.

N'ar putea oare mucenicia să îndreptățească într'o măsură moartea, să o facă mai înțeleasă, mai de îngăduit ca fapt exterior și formal? Dar niciodată n'a fost fericit, niciodată și nicăeri.

De aceasta sînt sigur: nici cufundat «în hrisoavele înțelepciunii», nici «în brațele unei femei» nu putea încerca în deplinătatea lor «farmecele paradisului pămîntesc». Prea e rațional alcătuit pentru asta, și cunoaște prea bine viața oamenilor. Iată încă vre-o cîteva vorbe de-ale lui:—Califul Abdurahman a avut, de-alungul vieții sale, paisprezece zile de fericire, dar eu sînt sigur de-a nu fi avut de opotrivă. Și aceasta, fiindcă niciodată n'am trăit — n'am izbutit să trăesc niciodată—pentru mine, pentru eul meu. Trăesc pentru fațadă, pentru oameni.

Pe cînd plecam, Cehov îmi spuse: «Nu-mi vine-a crede să nu fi fost fericit». Dar eu îl cred, n'a fost fericit, și totuși, nu-i adevărat că a trăit pentru fațadă. Nu mai încape vorbă, ceiace-i prisosea, dădea oamenilor, ca unor cerșetori; îi plăcea să-i contrazică, să-i silească la cetit, la umblat, să fie vegetariani, să iubească pe țărani, și să creadă în infailibilitatea reflecțiunilor semi-raționale, semi religioase ale contelui Leon Tolstoi. Trebue să dai oamenilor ceva care-i mulțumește, sau îi desfată, ș'apoi să plece, să lase 'n pace pe un om, singurătății sale obișnuite, chinuită, totuși voluptoasă uneori, să-l lase față în față cu prăpastia fără fund a problemei «esențialului».

Toți proorocii ruși, afară de Avakum, și poate de Tikkon Zadonschi, sînt niște stane fiindcă nu au credința vie și făuritoare. Intocmind pe Luca din nuvela „La Fund", voiam să

zugrăvesc un bătrîn de felul acesta; ia în samă orice des-
legare care i se arată, dar nu pe oameni. Cînd, neavînd în-
cotro, e împreună cu ei, îi alină, dar numai ca să-l lase în
pace. Şi toată filozofia, toată învăţătura unor astfel de oa-
meni, nu-i decît pomană împărţită cu o scîrbă stăpînită. In-
dărătul predicilor lor, se lămureşte jelania vorbelor rugătoare:
«Plecaţi, iubiţi pe Domnul şi pe aproapele vostru, dar ple-
caţi. Ori afurisiţi pe Domnul şi iubiţi pe străin, dar lăsaţi-mă
singur. Lăsaţi-mă singur, căci om sînt şi sînt menit morţii».
Vai! aşa este şi aşa va să fie. Nu se putea, nu poate fi alt-
fel, căci oamenii au devenit fiinţe roase şi vlăguite, îngrozi-
tor de despărţite unele de altele, şi toate sînt înlănţuite de
o singurătate care usucă sufletul. Dacă Leon Nicolaevici s'ar
fi împăcat cu Biserica, n'aşi fi fost cîtuşi de puţin nedumirit.
Evenimentul şi-ar fi avut rostul său. Toţi oamenii sînt deo-
potrivă de neînsemnaţi, chiar şi arhiepiscopii. In realitate a-
ceasta n'ar fi fost o împăcare, în înţelesul strîns al cuvîn-
tului. Pentru el, personal, actul ar fi fost consecvent: „Le
ert celor care nu mă pot suferi". Ar fi fost un act creştinesc
şi îndărătul acestui act s'ar fi tupilat un mic surîs brusc şi
ironic, care s'ar fi tălmăcit: „Astfel răspunde un om înţelept
nătărăilor".

Ceiace scriu nu este ceiace vreau să spun; nu izbutesc
să tălmăcesc aceasta aşa cum aşi vrea. Parcă-mi urlă un cîne
în suflet, şi am presimţirea unei nenorociri. Chiar acum au
sosit jurnalele, şi deja nu mai încape îndoială: aţi purces în
Rusia, să făuriţi o legendă; trîndavii şi nătărăii îşi trăesc
traiul şi iată că printre ei se naşte un sfînt. Dar gîndeşte-te
că într'o astfel de clipă—cînd oamenii dezamăgiţi îşi apleacă
frunţile, cînd golul umple sufletele celor mai mulţi, şi dure-
rea sufletele celor mai aleşi—cît de nenorocit este un astfel
de lucru pentru ţară. Sfîşiaţi lăuntric şi pierind de foame,
năzuesc spre o legendă. Au o atît de mare nevoe de o uşurare
a suferinţii lor, de o îmblînzire a chinurilor lor. Şi vom făuri
tocmai ce doreşte el, dar ceiace nu-i de dorit: viaţa unui
pustnic şi a unui sfînt. Dar desigur, e mare şi-i sfînt fiindcă
e om, fiindcă-i un om minunat în nebuniile şi în zbuciumările
sale, omul întregii omeniri. Spunînd aceasta, mă contrazic în-
trucîtva, dar ce însemnătate are asta! Tolstoi este un om
care-l caută pe Dumnezeu, nu pentru el însuşi ci pentru cei-
lalţi oameni, într'atît, încît Dumnezeu poate să-l lase, pe el,
omul, părăsit în pacea pustiului ales. Ne-a dat tălmăcirea E-
vangheliilor, ca să putem trece peste nepotrivirile care se în-
tîlnesc în Hristos; el a simplificat icoana lui Hristos, îndulcind
laturile de luptător ale firii lui, şi învederînd umilinţa celui
care a spus: „Facă-se voia Ta". Fără îndoială că Evanghelia
lui Tolstoi va fi primită cu atît mai lesne cu cît are rostul
unui „leac pentru boala" de care suferă poporul rus. Trebuia
să le dee ceva, căci se tînguesc şi răsună slăvile de bocetele

lor, şi îi abat dela „esenţial". Dar „Războiu şi Pace" şi toate
celelalte scrieri de acelaşi fel, nu vor potoli această durere,
şi nici deznădejdea care se înalţă din cenuşiul pămînt al Rusiei.
Vorbind despre „Războiu şi Pace", spunea el însuşi: Fără pre-
făcută modestie, nu-i mai prejos de Iliada. M. Y. Tchaikovski
l-a auzit vorbind în acelaşi fel de „Copilărie" şi de „Adoles-
cenţă". Au sosit jurnalişti din Neapoli: unul din ei vine toc-
mai dela Roma. Mă roagă să le spun ce gîndesc despre
«Fuga lui Tolstoi». «Fugă»—iată cuvîntul de care se slujesc.
N'am voit să le vorbesc. Vei putea înţelege că în mine sînt
îngrozitor de tulburat; nu vreau să mi-l închipui pe Tolstoi
ca pe un sfînt; rămîie om supus ispitei, a cărui inimă e în
preajma acestei lumi, pradă păcatului, aproape chiar de inima
fiecărui dintre noi; Puşchin şi el—nimic nu-i mai sublim, ni-
mic nu ne e mai scump.

Leon Tolstoi a murit.

A sosit o telegramă cu aceste simple cuvinte: a murit.

Am fost lovit în inimă, am plîns de durere şi de mînie;
şi acum, pe jumătate nebun, mi-l chem în minte aşa cum l-am
cunoscut, aşa cum l-am văzut.—Mă chinue dorinţa de a-i vorbi.
Mi-l închipui în sicriu.—Zace acolo ca o piatră netedă în a-
fundul unui pîrîu; şi în barba lui sură, sînt atît de sigur, se
joacă molcom prizăritul surîs depărtat şi tainic; mîinile sale
împreunate odihnesc însfîrşit—greaua lor menire s'a împlinit.

Mi-aduc aminte de privirea lui ascuţită care străbătea
toate lucrurile dintr'o parte în alta,—de mişcările degetelor
sale care păreau mereu că plăzmuesc ceva în aer, de con-
vorbirea lui, de glumele lui, de glasul lui evaziv. Şi îmi dau
samă de enormul cuprins de viaţă întrupat în acest om, şi
văd cît de neomenească şi de îngrozitoare era pătrunderea
inteligenţii sale. L-am văzut într'o zi, cum poate nimeni nu
l-a văzut vreodată. Mă duceam spre el, la Gaspra, de-alungul
coastei, cînd zării, dincolo de Yansopor, pe plajă, printre
pietre, făptura lui îndesată şi colţuroasă. Purta o haină cenu-
şie, boţită, roasă până la ţesătură, şi pălăria îi era toată sco-
fîlcită. Stătea jos, cu capul rezemat de mîini, şi vîntul îi sufla
printre degete, clătinîndu-i firele argintii ale bărbii. Privea
departe, spre mare, şi micile valuri verzui i se rostogoleau
supuse la picioare, şi i le dezmierdau caşicum ar fi fost gata
să se destăinuiască bătrînului vrăjitor. Era o zi însorită şi
înnourată; umbrele nourilor lunecau pe pietre, şi asemeni pie-
trelor bătrînul era cînd în lumină, cînd în umbră. Pietrele e-
rau mari de tot, brăzdate de crăpături, şi covîrşite de alge
marine, care-şi răspîndeau mirosul sărat. Şi el deasemenea
îmi părea una din acele pietre străvechi, care ar fi înviat—
ştiind obîrşiile şi sfîrşiturile lucrurilor, şi socotind cînd şi
care va fi împlinitul şi al pietrelor, şi al ierburilor pămîn-
tului şi al apelor mării, şi al întregului univers, dela piatră
până la soare. Marea face parte din sufletul său, şi tot ce-i

în preajma lui, din el purcede, din el răsăre. In neclintirea gînditoare a bătrînului simţeam ceva magic, fatidic, ceva care delaolaltă se afunda în întunericul care-i cobora la picioare, şi se înălţa, ca o rază aruncată de un far, în golul albastru care domină pămîntul. Ai fi spus, că el, voinţa lui încordată momea valurile până la el, şi le alunga, că el orînduia mersul norilor şi al umbrelor, că el deştepta pietrele la viaţă. Deodată, într'o clipă de nebunie, această minune mi-a părut cu putinţă: se va ridica, va întinde mîna, şi marea va înmărmuri prefăcută în sticlă, şi pietrele se vor clinti şi vor striga. Totul în jurul lui se va însufleţi, va căpăta glas, şi lucrurile toate—fiecare într'un grai osebit—vor vorbi dela sine, despre el, împrejmuindu-l. Nu pot tălmăci prin vorbe ceiace în clipa aceia am simţit mai degrabă decît am gîndit. Sufletul meu era împărţit între teamă şi bucurie, şi apoi totul se contopi într'un singur gînd de fericire: „Atît timp cît acest om trăeşte pe pămînt, nu sînt orfan aici". M'am depărtat în vîrful picioarelor, ca să nu scîrţie prundişul subt paşii mei, dorind să nu-l abat dela gîndurile lui.

Şi acum, mă simt orfan, şi scriu plîngînd — şi niciodată n'am plîns cu atîta jale fără de leac, cu atît de amară desnădejde, ca acum. Nu ştiu dacă-l iubeam, dar are vre-o însemnătate dacă aveam pentru el dragoste sau ură ? Imi deştepta mereu simţăminte şi frămîntări al căror fel era uriaş, nălucitor; chiar sentimentele stînjenitoare şi potrivnice pe care mi le stîrnea, nu năzuiau să-mi apese sufletul, ci mai degrabă să-l spargă; sporeau senzibilitatea sufletului şi cuprinsul său. Era măreţ, cînd scrijilea pămîntul cu cizmele, caşicum ar fi vrut poruncitor să-l facă una, îl vedeai răsărind deodată, nu ştiai de unde, de după o uşă sau dintr'un ungher, şi venind înspre tine cu pasul acela măsurat, uşor şi ager, al omului deprins cu drumuri lungi. Cu degetele în brîu, se oprea o clipă, aruncînd o scurtă căutătură de jurîmprejur, atotcuprinzătoare, o căutătură care alegea degrabă tot ce putea descoperi nou, prinzînd pedată, tîlcul fiecărui lucru.

— Ce mai faci ?

Totdeauna mi-am tălmăcit aceste vorbe, astfel: „Ce mai faci ? mie unul asta îmi face plăcere, si pentru dumneata nu înseamnă mare lucru, şi totuşi ce mai faci ?".

Se arăta şi părea mai degrabă mărunt, şi de îndată toţi cei din preajma lui deveneau mai mărunţi decît el. O barbă de ţăran, mîni aspre, dar neobişnuite, strae simple, întreg portul acesta democratic, gospodăresc, amăgea pe mulţi, şi descori am văzut Ruşi, din aceia care preţuesc pe oameni după haină — veche deprindere de şerbi — slobozind, el fiind de faţă, valul urîcioasei lor „sincerităţi" sau ceiace-i vrednic de numit „familiaritatea lor de porcari".

— A ! Sînteţi de-ai noştri ; asta sînteţi. Slavă Domnului, iată-mă faţă în faţă cu cel mai de căpetenie dintre fiii

pămîntului nostru băştinaş ! Inchinăciune ! mă aplec până la pămînt în faţa voastră. Iată un fel de-a vorbi al unui Rus moscovit, cu inima pe buze. Şi iată şi un altul, dar de data aceasta, al unui liber-gînditor.

— Leon Nicolaevici, cu toate că nu vă împărtăşesc părerile, întrucît priveşte religia şi filozofia, respect în persoana voastră, pe cel mai de samă dintre artişti.

Şi deodată, de subt barba ţăranului, şi de subt bluza boţită a democratului, se învedera vechiul barin rus, marele aristocrat; atunci oaspele cel „slab de duh", omul cu creştere, şi toţi ceilalţi simţeau că li se învineţesc nasurile ca prinse de un ger neîndurat. Iţi era mai mare dragul să vezi trăind pe-această fiinţă de neam, sîngele cel mai ales, să urmăreşti nobila armonie a gesturilor sale, să-i vezi semeaţa cumpătare a vorbelor, să-i prinzi apropoul şi adorabila muşcătură a vorbelor sale nimicitoare. In el se învedera barinul tocmai cît trebuia pentru şerbi, dar dacă aceştia stîrneau barinul din el, firesc şi lesne acesta se vădea, şi îi zdrobea într'atît încît se coşcoveau în ei şi scînceau nemernic.

Intr'o zi pe cînd mă duceam dela Yasnaya Poliana spre Moscova, întovărăşit de unul din aceşti Ruşi „slabi de duh", acesta uluit de impresia pe care i-o făcuse Tolstoi, tot surîdea ca vai de lume, şi repeta năuc: „Doamne, ce mai duş, ce mai duş ! Vai, că amarnic mai e... Brrr..."

Şi în toiul exclamărilor, spuse, cu părere de rău desigur: „Şi eu care gîndeam că era anarhist cu-adevărat ! Lumea întreagă îi tot spune anarhist, anarhist, şi eu îl socoteam..."

Omul care spunea aceste vorbe, era un fabricant mare, chiabur, cu pîntec plinuţ, al cărui chip rumen aducea a carne crudă. De ce voia el să fie Tolstoi anarhist ? Şi asta-i o „grea taină" a sufletului rusesc!

Cînd voia să placă, Tolstoi izbutea mai lesne decît o femee frumoasă şi deşteaptă. Inchipueşte-ţi în odaia lui, o adunare alcătuită din tot felul de oameni: marele duce Neculai Mihailovici, zugravul Ilie, „stundist"-ul Paţuc, un muzicant, un neamţ, administratorul proprietăţilor contesei Kleinmichel, poetul Bulgacov — şi o să-i vezi pe toţi, deopotrivă de fermecaţi, privindu-l cu dragoste. Le lămureşte învăţătura lui Lao Ţe, şi ai zice că-i un om-orchestră de-o meşteşugire nemaipomenită, avînd darul de a cînta din mai multe instrumente delaolaltă. Mă vrăjise şi pe mine. Iar acum n'aşi avea decît o dorinţă, să-l mai văd odată — şi niciodată n'o să-l mai văd.

Ziarişti acum sosiţi, spun că o telegramă ajunsă la Roma, tăgădueşte vestea „morţii lui Tolstoi". Forfoteau şi flecăreau, arătîndu-şi cu prisosinţă simpatia pentru Rusia. Jurnalele ruseşti nu mai îngădue îndoială.

Să-l fi amăgit, fie chiar de milă, era cu neputinţă ; chiar

cînd era greu bolnav nu l-ai fi putut plinge. Ar fi fost comun, să arăți milă unui astfel de om. Era dintr'aceia care trebuiau iubiți, îngrijiți, dar nu covîrșiți cu pleava fiecară de vorbe roase și sterpe. Te întreba adesea: „Nu-mi ești prieten?» Și erai silit să-l răspunzi: „Nu".

— Nu mă iubești?

— Nu, astăzi „nu".

Era necruțător în întrebări, cumpătat în răspunsuri, așa cum se cade unui înțelept.

Cînd vorbea de trecut, și mai ales de Turghenev, spusele lui erau de-o frumuseță nemaipomenită. Despre Fet, vorbea întovărășindu-și statornic surîsul binevoitor, cu vre-o observație hazlie: despre Necrasov, vorbea cu răceală și scepticism.

Dar se purta cu toți scriitorii cașicum ar fi fost chiar copiii săi, și el, tatăl, le-ar fi știut toate cusururile.

Avea deprinderea să le învedereze cusururile înaintea meritelor; și deciteori judeca pe vreunul din ei, parcă milostivea pe cei care-i ascultau, într'atît păreau de săraci pe lingă el; în aceste clipe nu erai la îndemînă; fără să vrei plecai ochii, — și-ți părea că se făcea un gol în amintire. Intr'o zi susținea cu argumente hotăritoare că G. Y. Uspenschi scria limba vorbită la Tula, și că n'avea nici un fel de talent. Puțin în urmă, l-am auzit spunînd lui Anton Cehov, vorbind de același Uspenschi: «Iată un scriitor! Prin puterea sincerității, ți-l amintește pe Dostoevschi, numai că Dostoevschi se amestecă și în politică și nu era lipsit de oarecare cochetărie, pe cînd Uspenschi e mai simplu și mai sincer. Dacă ar fi crezut în Dumnezeu, ar fi fost un sectar.

— Dar ați spus că scria limba vorbită la Tula, și că n'avea niciun fel de talent!

Sprincenele sale dese se încrețiră, coborîndu-se pe ochi, și spuse: „Scria prost. Ce fel de limbă-i asta? mai multe semne de punctuație decît vorbe. Talentul înseamnă dragoste. Acel care iubește are talent. Uită-te la îndrăgostiți, toți au talent... Despre Dostoevschi vorbea anevoe și în silă, cașicum ar fi vrut să-și prefacă și să-și înăbușe gîndul. „Ar fi trebuit să cunoască învățătura lui Confucius sau a lui Buda; asta l-ar fi împăcat. E lucrul de căpetenie pe care fiecare ar trebui să-l cunoască. Trupul lui Dostoevschi era răzvrătit; cînd se mînia, pe dată i se gheboșa craniul; și urechile prindeau să i se miște. Avea mare belșug de sentimente, dar nu de gînduri; făcuse ucenicia gîndirii la școala „Fourrier"-iștilor și a „Butavici"-lor. Și apoi nu i-a putut suferi toată viața. Era neîncrezător fără pricină, ambițios, și punea totul la inimă. Ciudat lucru că scrierile lui sînt atît de cetite. Nu înțeleg de ce. Asta e zădarnic și stînjenitor, căci toate creațiunile sale—Idiotul, Adolescentul, Rascolnicov și alții — nu sînt reale; realitatea e mult mai simplă și mai lesne înțeleasă. Păcat că Lescov nu-i cetit. Iată un scriitor adevărat! L-ai cetit?

— Da, îmi place de tot, mai ales limba lui.

— Stăpînea limba minunat, chiar în născocirile lui. Mă miră că-ți place, căci întrucîtva d-ta nu ești Rus. Gîndurile dumitale nu sînt rusești. Nu-i așa, nu te superi că ți-o spun. Sînt un moșneag, și poate că nu mai sînt în măsură de-a înțelege literatura modernă, dar îmi pare că toate acestea nu sînt rusești. Incep să scrie versuri ciudate; nu pricep rostul acestor poeme, nici ce vor să spue. Meșteșugul poeziei numai dela Pușchin și dela Șucev poate fi învățat. Dumneata, de pildă, spuse el către Cehov, ești Rus, da' Rus neaoș...

Și surîzînd prietinește, puse mîna pe umărul lui Cehov, pe cînd acesta stingherit gîngăvea despre „bungalov"-ul său și despre Tătari.

Avea o dragoste adîncă pentru Cehov; cînd îl privea, i se muiau ochii, și păreau că dezmeardă chipul lui Anton Pavlovici.

Intr'o zi pe cînd Anton Pavlovici se plimba pe pajiște împreună cu Alexandra Lvovna, Tolstoi, care fiind suferind pe-atunci ședea întins pe terasă, murmură, cu o pornire care părea că-i mînă întreaga ființă către el: „Ah cît e de frumos! Ce minune-i omul acesta, și pe deasupra sfios și cuminte ca o fetiță! Spune dacă n'are mersul unei fetițe. Omul acesta e o adevărată minune!.."

Intr'o sară în penumbră, cu ochii întredeschiși, cu sprincenele în neastîmpăr, cetea o variantă a scenei din „Părintele Serghie" în care femeia se duce la sihastru să-l seducă. O ceti dela un capăt la celălalt, și apoi închizînd ochii, spuse, răspicîndu-și vorbele: „Cu-adevărat, bine-a mai scris-o moșneagul, tare bine."

Spusese aceasta cu o atît de uimitoare simplicitate, desfătarea pricinuită de cele cetite avea un așa accent de sinceritate încît nu voiu uita niciodată bucuria care m'a cuprins în acea clipă, bucurie pe care n'aveam, pe care nu știam cum s'o arăt, dar pe care nu mi-am putut-o stăpîni decît cu o enormă încordare. Mi se opri inima o clipă, și apoi toate lucrurile care mă împrejmuiau mi-au părut că se însuflețesc căpătînd o strălucire nouă. Numai ascultîndu-l ar fi în stare cineva să priceapă, nemaipomenita, nespusa frumuseță a vorbirii sale; aceasta era, într'o părere, incorectă, plină de repețiri ale aceluiași cuvînt, saturată de simplicitate sătească. Efectul vorbelor sale nu era datorit numai felului de-a le rosti și expresiei care le întovărășea, dar și jocului și luminii ochilor săi, cei mai grăitori pe care i-am văzut vreodată. In acești doi ochi, Leon Nicolaevici avea o mie.

Intr'o zi Suler, Serghie Lvovici și un altul, ședeau în parc și vorbeau despre femei; mult timp, el ascultă tăcut, apoi deodată spuse: „Iar eu voiu spune adevărul despre femei, cînd voiu fi cu un picior în groapă. Il voiu spune, ș'apoi voiu

sări în sicriu, voiu închide capacul şi voiu striga: „Acum faceţi ce vreţi". Ne aruncă o privire atît de sălbatică, atît de înfiorătoare, încît o clipă rămaserăm tăcuţi.

Era în el firea unui Vasca Bulaiev, cu iscodirile şi vicleşugurile ei, şi totodată ceva din sufletul îndîrjit al lui Protopop Avacum, în timp ce scepticismul unui Şadiev îl pîndea sau plutea asupra-i. Elementul avacumian zădăra sau zbuciuma, cu dojanele sale, pe artistul care era Tolstoi. Nevinovăţia sireapă a novgorodianului dobora pe Shakespeare şi pe Dante, Şadaiev îşi bătea joc de desfătările sufletului său şi prin aceasta de agoniile sale. Iar bătrînul Rus din el—Rusul pe care zădărnicia străduinţelor de-a înjgheba o viaţă mai omenească, îl adusese la un anarhism pasiv—lovea în ştiinţă şi în Stat.

Lucru ciudat! Olav Gulbrason, caricaturistul dela „Simplicissimus" datorită unei misterioase intuiţii, a prins acest element Bulaiev al firii lui Tolstoi. Priveşte-i desenul de aproape, şi vei vedea cît de bine s'a priceput să-l prindă pe adevăratul Tolstoi. Toate cutezările gîndirii sălăşluesc în acest chip! Priveşte aceşti ochi învăluiţi şi afunzi care n'au nimic sfînt, care nu dau crezare niciunei superstiţii, niciunei prevestiri, fie că-i vorba „de un strănut, de un vis, sau de cobitul unei păsări". Bătrînul vrăjitor e aici, în faţa mea, străin tuturor. Călător sihastru, a străbătut toate pustietăţile gîndirii în căutarea unui adevăr atotcuprinzător, pe care nu l-a aflat. Il privesc, şi cu toate că pierderea lui mă mîhneşte, sînt mîndru că am văzut pe acest om, şi această mîndrie îmi alină durerea şi mîhnirea.

Ciudat mai era să-l vezi pe Tolstoi înconjurat de „Tolstoieni". Inchipue-ţi o clopotniţă, cu linii alese al cărei clopot sună fără preget asupra întregii lumi, în timp ce javre nemernice, strînse de jurîmprejur, îngînă sunarea clopotului cu chelălăiri jalnice, şi se cercetează una pe alta, cu priviri neîncrezătoare, caşicum ar voi să spună: „Care din noi latră mai bine?" Am socotit statornic că aceşti oameni au încuibat în casa dela Yasnaya Poliana şi în castelul contesei Panin, duhul făţărniciei şi al laşităţii, şi că se purtau ca nişte năimiţi, preocupîndu-se de ei mai presus de tot, şi pîndind moşteniri. Tolstoienii au ceva comun cu aceşti „Fraţi" pe care-i vezi hoinărind prin toate ungherele sumbre ale Rusiei, avînd cu ei ciolane de cîne pe care le dau drept moaşte, şi vînzînd celace numesc ei „micile lacrimi ale Maicii Domnului" şi „întunecimile Egipetului". Mi-aduc aminte că unul din aceşti apostoli, aflîndu-se la Yasnaya Poliana, n'a vrut să mînince ouă, temîndu-se să nu nedreptăţească pe găini, iar la bufetul gării din Tula mînca lăcomos carne spunînd: „Din cale-afară-i bătrînul!"

Mai tuturor le place să se tîngue, şi se îmbrăţişează voios unul pe altul; toţi au mîni jilave şi molatece, şi privirea pre-

făcută. Totodată sînt oameni practici, ştiind să-şi dirîguiască treburile de pe lumea asta.

Nu mai încape vorbă că Leon Nicolaevici ştia să preţuiască pe Tolstoieni cum se cuvine. Deopotrivă şi pe Suleriţchi, pe care îl iubea mult, şi de care vorbea întotdeauna cu căldură, mai c'aşi spune cu o tinerească înflăcărare. Intr'o zi la Yasnaya Poliana, unul din aceşti Tolstoieni, arăta cu elocvenţă cît de fericită-i e viaţa şi cît de neprihănit sufletul de cînd a îmbrăţişat învăţătura lui Tolstoi. Leon Nicolaevici se aplecă spre mine, şi îmi spuse încetişor: „Minte mereu, ticălosul, dar numai ca să-mi facă plăcere".

Mulţi oameni cercau să-i placă, dar nu-i ştiu să-şi fi jucat rolul cu dibăcie sau cu oarecare îndemînare.

Rareori îmi vorbea despre iertarea universală, dragostea de aproapele, Evangheliî şi Budism, subiecte care aveau mai multă trecere la el, fiindcă simţise degrabă, fără îndoială, că asta „nu mergea" cu mine.

Cînd vroia, putea să aibă un farmec, o fineţă şi un tact neobişnuit. Convorbirea lui te încînta prin simplicitatea cît şi prin eleganţa ei. Dar uneori, ascultîndu-l, nu erai deloc la îndemînă. Spusele lui despre femei, nu mi-au plăcut niciodată; era neînchipuit de „vulgar", era ceva artificial, nesincer în vorbele sale, şi totodată foarte personal. Ai fi gîndit că suferise cîndva, şi că nu putea nici să uite nici să erte. In sara cînd l-am cunoscut, mă conduse în odaia sa de lucru—la Kamovnici, în Moscova—şi poftindu-mă să iau loc în faţa lui, începu să vorbească de două nuvele ale mele „Varienca Olîesova" şi „Douăzeci şi şase şi una". Felul vorbelor sale m'a înlemnit, şi mi-am pierdut cumpătul, într'atît de necioplite şi de brutale erau. Susţinea că pentru o fată sănătoasă, castitatea nu e lucru firesc. „Dacă o fată care a împlinit cinsprezece ani, este cu adevărat sănătoasă, apoi doreşte să fie dezmierdată şi sărutată. Mintea ei sfioasă încă în faţa necunoscutului, se teme de ce nu pricepe. Asta e celace numesc toţi castitate şi curăţenie. Dar trupul îi şi dă de veste că celace este încă neînţeles minţii, este în orînduirea lucrurilor, este îndreptăţit de legea firii, şi cu toate reticenţele minţii, trupul cere săvîrşirea legii. O zugrăveşti pe Varenca ca pe o fiinţă teafără, şi totuşi sentimentele pe care i le însuşeşti sînt anemice. Asta nu se potriveşte cu viaţa".

Apoi începu să vorbească de fata pe care am închipuit-o în „Douăzeci şi şase şi una". Un adevărat puhoiu de cuvinte necuviincioase, de care se slujea cu o îndemînare care îmi păru cinică, şi oarecum jignitoare pentru mine. Mai tîrziu pricepui, încetul cu încetul, că întrebuinţa cuvinte grosolane numai fiindcă-i păreau mai potrivite şi mai izbitoare; dar în clipa ceia nu-mi veni la îndemînă să le aud în gura lui.

Nu răspunsei, şi iată că se făcu îndatoritor şi binevoitor, şi începu să mă întrebe despre viaţa mea, despre cerce-

— S'aude c'ai cetit mult. Aşa-i? Korolenco e bun muzicant?

— Nu cred, dar nu-s sigur de ceiace spun.

— Nu ştii. Iţi plac nuvelele lui?

— Foarte mult.

— Atunci te atrage nepotrivirea. El e liric, şi asta-i o notă care-ţi lipseşte. L-ai cetit pe Weltmann?

— Da.

— Nu-i aşa că-i bun scriitor, deştept, exact, ştiind să ocolească exagerările. Cîteodată îl întrece pe Gogol. Il cunoştea pe Balzac. Iar Gogol îl imita pe Marlinschi.

De oarece pretindeam că Gogol, pesemne, fusese înrîurit de Hoffmann, Stern, şi poate şi de Dickens, mă măsură cu privirea şi-mi spuse: „Ai cetit asta undeva? Nu? Nu-i adevărat. Gogol abia îl cunoştea pe Dickens. Dar desigur că ai cetit mult. Să ţi-o spun, asta-i primejdios. Lui Korolenco i-a stricat cetitul".

Petrecîndu-mă de acolo îmi spuse: „Eşti un adevărat mujic. Greu te vei deprinde să trăeşti printre scriitori. Dar asta să nu te neliniştească! Nu-ţi fie frică! Spune ce gîndeşti întotdeauna, chiar dacă-i necuviincios. Oamenii cuminţi vor înţelege."

Această întîie intîlnire, îmi lăsă o îndoită impresie; eram fericit şi mîndru că-l văzusem pe Tolstoi, dar felul de-a vorbi era mai degrabă o cercetare, şi ceiace lămurisem din el nu era atît autorul scrierilor „Cazacii", „Colstomir" şi „Războiu şi Pace" cît barinul care coborîndu-se până la mine, socotea trebuitor să-mi vorbească pe'nţelesul tuturor, limba uliţelor şi a pieţelor publice. Aceasta mi-a răsturnat ideia care mi-o făcusem despre el, idee adînc înrădăcinată şi dragă.

L-am văzut din nou la Yasnaya Poliana. Era vreme înourată. Zi de toamnă, burniţa. După ce îmbrăcă o manta grea, şi încălţă cizme înalte de piele, mă luă cu el la plimbare în pădurea de mesteacăni. Sărea gropile şi băltoacele cu o agerime de tînăr, scutura crengile de ploae, şi totodată îmi povestea de minune cum i-l tălmăcise Fet pe Schopenhauer, în aceiaşi pădure. Spunea, dezmierdînd cu gesturi prietinoase trunchiurile umede şi mătăsoase ale mesteacănilor: Am cetit un poem:

S'au trecut ciupercile, dar prin scorburi mai stărue
Mirosul lor greoiu şi umed...

— Bine de tot, şi asta-i foarte adevărat!

Deodată un epure o zbughi printre picioarele noastre. Leon Nicolaevici tresări, aţiţat de tot. Figura i se înviorâ, şi vînătorul de odinioară care dăinueşte in el, slobozi un strigăt. Apoi întorcîndu-se către mine, prinse a-mi surîde, şi deodată surîsul se prefăcu într'un rîs atît de omenesc, atît de

plin de bun simţ: nespus era farmecul care izvora din el în clipa aceia.

Altădată urmărea cu privirea un uliu, în parc. Pasărea zbura deasupra staulului, şi plutind în văzduh, dădea tîrcoale largi, abia bătînd din aripi, caşicum n'ar fi fost sigură că venise clipa să-şi înşface prada. Leon Nicolaevici se opri, şi adăpostindu-şi ochii cu palma, murmură aţiţat: „Netrebnicul, plănueşte să se abată asupra puilor noştri. Priveşte... iată-l... iată-l... O, se teme. Argatul e acolo, nu-i aşa? Voiu chema argatul".

Şi strigă argatul. Speriat de strigătele sale, uliul se înalţă şi cîrnind din aripă ne pieri din ochi. Leon Nicolaevici suspină, şi învinuindu-se desigur de ceiace făcuse zise: „n'ar fi trebuit să strig; la urma urmei dece să nu-l fi lăsat să-şi facă voia".

Intr'o zi evocînd amintiri din Tiflis, pomeni numele lui V. V. Flerovschi Bervi. „L-ai cunoscut? mă întrebă Leon Nicolaevici interesat. Spune-mi ce fel de om e?"

Ii vorbii de Flerovschi: îl arătai mare, subţire, cu o barbă lungă, şi ochi peste măsură de mari, purtînd îndeobşte o bluză de pînză de corabie, care îi ajungea jos de tot. Povestii cum străbătea cu mine potecile munţilor Transcaucaziei, înarmat cu o umbrelă de pînză, avînd un sac de orez fiert în vin roş, pe care şi-l prindea de brîu; cum dădurăm, într'o potecă, peste un bivol, şi furăm siliţi să ne dăm cuminţi înapoi, ameninţînd totodată dihania cu umbrela deschisă, primejduiţi, la fiecare pas îndărăt să cădem în prăpastie. Deodată băgai de samă că pe Tolstoi îl podidise lăcrimile, şi mă oprii scurt.

— Nu lua in samă, spuse el, urmează, urmează. Iţi face plăcere s'auzi vorbind despre un om întreg. Intr'adevăr aşa mi-l inchipuisem, unic în felul său. Dintre toţi scriitorii care au luptat împotriva orînduirii statornicite, era cel mai copt şi cel mai vrednic; în lucrarea sa „Alfabetul" dovedeşte în chipul cel mai convingător, că toată civilizaţia noastră e barbară, că adevărata cultură se găseşte numai la neamurile slabe şi paşnice, şi nu la cele puternice, şi că lupta pentru viaţă este o născocire mincinoasă, prin care cercăm să îndreptăţim vitregia traiului. Dumneata, desigur, nu împărtăşeşti această părere, dar Daudet, ştii bine, o împărtăşeşte. Ţi-aduci aminte de personajul său Paul Astier?

— Bine, dar cum veţi împăca teoria lui Flerovschi cu rostul Normanzilor—ca să nu luăm decît această pildă—în istoria Europei?

— Normanzii? Asta-i altceva.—Aşa era deprins, cînd nu voia să răspundă, zicea: „Asta-i altceva".

Mi s'a părut întotdeauna, şi nu cred să mă înşel, că lui Leon Nicolaevici nu-i plăcea să vorbească de literatură. Per-

sonalitatea scriitorului însă, era de un interes vital pentru el. Intrebările: „Il cunoşti? Ce fel de om e? Unde s'a născut?" sînt acelea pe care l-am auzit punîndu-le mai des. Şi mai tot ce spunea, arăta într'o lumină ciudată o personalitate. Vorbind de V. K. spuse îngîndurat: „Nu-i Rus de nord, şi iată dece trebue să aibă o pătrundere mai adevărată şi mai adîncă a vieţii noastre". Despre Anton Cehov, pe care-l iubea mult: „Medicina i-a împiedicat desăvîrşirea. Dacă nu era doctor, ar fi fost şi mai bun scriitor". Despre unul dintre tinerii noştri scriitori: „Se dă drept Englez, şi tocmai în genul acesta un moscovit are mai puţin succes".

Mie îmi spuse într'o zi: „Eşti un născocitor. Toţi aceşti Cuvalzi sînt dela Dumneata". Răspunzîndu-i că Cuvalda era luat după natură, spuse: „Povesteşte-mi: unde l-ai întîlnit?"

Rise cu toată inima, cînd îi zugrăvii păţania din curtea magistratului din Cazan, Conovalov, unde văzui pentru întâia oară omul după care l-am croit pe Cuvalda. „Sînge albastru", spunea el, ştergîndu-şi ochii de lacrimi. „Asta-i—sînge albastru. Ce minunat, ce haziu e, o povesteşti mai bine decît o scrii. Da, eşti un născocitor, o fire romanţioasă, n'ai putea s'o tăgădueşti". Ii spusei că pesemne toţi scriitorii, într'o anumită măsură, sînt născocitori, şi că zugrăvesc pe oameni aşa cum ar voi să-i vadă în viaţă; îi spusei deasemenea că-mi plăcea să văd oameni harnici, care se străduesc să ţie piept necazurilor vieţii, prin toate chipurile, fie chiar prin violenţă.

— Violenţa este, dintre toate relele, cel mai de căpetenie, spuse el apucîndu-mi braţul. Cum vrei să scapi din această dilemă, născocitorule? Dar să luăm nuvela dumitale „Tovarăşul de călătorie". Asta nu-i născocire. E bună, tocmai fiindcă nu-i născocită. Dar cînd te pui să gîndeşti, mintea dumitale închipue cavaleri, Siegfriezi şi Amadişi. Arătai că atît timp cît vom rămîne în sfera îngustă a „tovarăşilor de călătorie", fiinţe antropomorfe şi de care nu ne putem dezbăra, clădim pe nisip şi într'un mediu refractar.

Surise, şi împingîndu-mă uşor cu cotul, zise: „Din ceiace ai spus s'ar putea trage încheeri primejdioase, foarte primejdioase. Socialismul dumitale, îmi pare că-i de calitate cam îndoelnică. Eşti un romantic, şi romanticii trebue să fie monarhişti, au fost întotdeauna.

— Dar Hugo?

— Hugo? Asta-i altceva, nu-mi place. E un om zgomotos. Adeseori mă cerceta asupra lecturilor mele, şi dacă-mi socotea alegerea proastă, nu se da în lături de a mă dojeni. „Gibbon e mai prost decît Costomarov. Mommsen ar trebui cetit. E foarte plicticos la cetit, dar e atît de temeinic".

Spunîndu-i că întâia carte pe care o cetisem era „Les Frères Zemgano", fu apucat de o adevărată furie. „Ei poftim. Un roman stupid! Asta te-a stricat. Francezii au trei scriitori: Stendhal, Balzac, Flaubert, şi dacă vrei, poate Maupassant,

deşi Cehov îl întrece. Fraţii Goncourt sînt nişte paiaţe cu aere de seriozitate. Cercetaseră viaţa în cărţi scrise de născocitori de teapa lor, şi socoteau că fac mare ispravă. Dar nu-i om care să tragă vreun folos de acolo".

Nu puteam împărtăşi această părere, şi aceasta necăjî întrucîtva pe Leon Nicolaevici. Abia putea îndura contrazicerea, şi uneori părerile sale erau ciudate, fluturatice.

— Nu este degenerare, spuse odată, asta-i numai o părere a Italianului Lombrozo. După el veni Evreul Nordau, ţipînd ca un papagal. Italia e o ţară de şarlatani şi de aventurieri. Nu s'au aflat pe-acolo altfel de oameni decît de-aide Aretin, Cassanova şi Cagliostra, şi alţii de teapa lor.

— Dar Garibaldi?

— Asta e politică. Nu-i tot una.

Odată pe cînd îi pomeneam un şir de fapte datorite observăriior făcute asupra vieţii familiilor ţinînd de clasa neguţătorilor ruşi, răspunse: „Da' nu-i adevărat, doar în cărţile ticluite cu meşteşug poţi descoperi aşa ceva".

Ii povestii istoria aevea a trei generaţii ale unei familii de neguţători, pe care o cunoscusem, o istorie în care se învedera în chip deosebit de puternic, legea neîndurată a degenerării. Atunci începu să mă tragă de mînecă, cu un aer aţîţat, îndemnîndu-mă să scriu ceva cu acest subiect: „Aşa-i, e adevărat, la Tula sînt două astfel de familii; cu acestea ar trebui înjghebat un lung roman, strîns închegat. Mă înţelegi bine? Trebue să-l faci". Ii străluceau ochii.

— Dar tot cu cavaleri, Leon Nicolaevici.

— Ia lasă. Vorbesc serios de tot... Cel care se călugăreşte şi se va ruga pentru tot neamul—e minunat. Iată ce se numeşte realitatea. Păcătueşti şi eu să-ţi ispăşesc păcatele prin rugăciuni. Şi apoi celălalt, degeneratul, hrăpăreţul întemeetor al neamului—şi asta-i adevărat. Şi-i un beţiv, o brută desfrînată, iubeşte pe toţi, şi deodată, săvîrşeşte o crimă. Ah, tare-i bine, ar trebui scris. Nu trebue să cauţi eroi, printre tîlhari şi cerşetori. Nu, cu-adevărat, nu trebue. Eroi: minciună, născocire. Sînt oameni, oameni, şi nimic alt.

Adeseori scotea la iveală exagerări din povestirile mele. Dar într'o zi, vorbind de „Suflete Moarte" spuse cu un surîs îngăduitor: „La urma urmei, cu toţi sîntem straşnici născocitori. Şi pe mine mă apucă, pe cînd scriu, compătimirea pentru unul din personagii, şi atunci îi însuşesc un merit, sau îl despoi pe vreun altul, ca să nu pară prea întunecat prin asemuire". Şi luînd glasul aspru al unui judecător neînduplecat: „Iată de ce spun că arta e o minciună, o prefăcătorie voită, vătămătoare oamenilor. Nu zugrăveşti viaţa, nu scrii decît ce gîndeşti despre viaţă. Cui ce bine poate să-i facă ştiind cum socot eu acest turn, sau marea, sau pe un Tătar? Intrucît e interesant şi la ce e bun?"

Imi amintesc o plimbare făcută, într'o zi, în tovărăşia lui, pe drumul care duce dela Diulbev la Ai-Todor. Mergea cu pas uşor de tînăr, cînd îmi spuse, cu mai multă nervozitate ca de obiceiu: „Trupul ar trebui să fie cinele supus al spiritului, alergînd la cel mai mic semn făcut de stăpîn pentru a-i îndeplini poruncile; şi noi cum trăim? Trupul nu ascultă şi se răzvrăteşte, şi spiritul îl urmează nemernic şi fără căpătîiu". Işi frecă pieptul în dreptul inimii, cu putere, încruntă sprîncenele şi, amintindu-şi ceva, spuse mai departe: „Intr'o zi de toamnă, la Moscova, văzui pe o alee din preajma porţii Sucariev, o femee lungită în băitoacă. O dîră de apă soioasă scursă dintr'o ogradă învecinată îi curgea pe gît şi pe spate. Intinsă în apa rece, gemea, şi dîrdîia, şi-şi sucea trupul, dar îi era cu neputinţă să se ridice..." Tresări, apoi cu ochii întredeschişi, îşi scutură capul şi urmă cu glas domol: Să ne aşezăm aici.. Nimic nu-i mai îngrozitor şi mai scîrbos ca o femee beată. Aşi fi vrut să-i vin în ajutor, voiam s'o ajut să se ridice, dar nu puteam; simţeam atîta scîrbă... era atît de lunecoasă şi cleioasă. Imi părea că dacă aşi fi atins-o, degiaba m'aşi fi spălat pe mîni o lună întreagă. Ce oroare! Şi pe margina caldarîmului şedea un copil frumos, cu ochii cenuşii. Ii curgeau lacrimile de-alungul obrajilor. Plîngea şi tot spunea cu glas trudit şi plîngător: „Mamă, m'am, m'am... ridică-te odată". Şi ea îşi bălăbănea braţele, scotea un mormăit, şi-şi înălţa capul care cădea de fiecare dată pe caldarîm, cu un zgomot înăbuşit..."

Devenise tăcut, apoi privind în jur, repeta, oarecum într'un suspin: „Da, da, ce oroare! Ai văzut multe femei bete? Multe. Doamne! Dumneata nu trebue să scrii de-acestea. Nu, nu trebue să scrii de-acestea.

— De ce?

Mă privi drept în ochi, şi repetă surîzînd: „De ce?" Apoi cu un aer îngîndurat, rosti rar aceste vorbe: „Nu ştiu. Asta mi-a scăpat... E nevrednic să zugrăveşti glodul. Şi totuşi de ce să n'o faci? E trebuitor să spui totul despre toate, totul".

Il podidiră lacrimile. Se şterse şi apoi surîzînd îşi privi batista, pe cînd de-alungul sbîrciturilor iar îi curgeau lacrimi. «Plîng, spunea el. Sînt un bătrîn. Mi se rupe inima de cîteori îmi vine în minte ceva oribil».

Şi împingîndu-mă blînd de tot, cu cotul, spuse: „Şi dumneata vei ajunge la capătul vieţii, şi toate cele vor rămîne tocmai cum au fost, şi atunci, şi dumneata, vei plînge, vei plînge mai amar decît mine, vei plînge rîuri de lacrimi, cum spun ţărancele. Da, trebue să se vorbească în cărţi de toate cele, de toate cele fără abatere; altminteri mîndrul copil s'ar putea supăra pe noi, şi ar putea să ne dojenească: „Nu-i adevărat ce-aţi spus, nu-i deplinul adevăr, ne va zice, căci el e pentru adevăr".

Se scutură, şi spuse cu glas binevoitor: „Şi acum spune-mi o istorie. Povesteşti frumos. Povesteşte-mi ceva despre un copil. Vorbeşte-mi de copilăria dumitale. Eşti o fiinţă ciudată; văzîndu-te, ai impresia că te-ai născut mare. In ideile dumitale este un nu ştiu ce, care-ţi aminteşte de copil şi care n'a fost încă îndeajuns de copt. Dar ştii prea destul despre viaţă, şi nu ţi se poate cere mai mult. Haide, povesteşte-mi o întîmplare".

Şi se lungi la largul său pe rădăcinile descoperite ale unui brad, şi începu să urmărească întocmirile furnicilor alergînd preocupate printre acele sure care covîrşeau pămîntul.

La noi în miazăzi, cu huzurul de vegetaţie nestăvilită şi oarecum cutezătoare, şi care pare atît de ciudat nepotrivită băştinaşului din miazănoapte, Leon Tolstoi—numele său înseamnă putere—apărea mărunt de stat dar întrucîtva legat din rădăcini puternice, împlîntate în adîncul pămîntului; în această îmbelşugată privelişte a Crimeii era delaolaltă la locul şi nelalocul lui. Părea un personaj străvechiu, stăpîn a tot ce-l înconjoară—un meşter zidar care după veacuri de lipsă păşeşte din nou în casa pe care a ridicat-o odinioară. A uitat o bună parte din ce adăposteşte, şi multe lucruri îi sînt nouă. Totul este aşa cum se cuvine, şi totodată parcă nu tocmai cum se cuvine să fie, şi el trebue să afle pe dată beteşugul, şi de ce-i cu beteşug.

Străbătea drumurile şi potecile cu pasul preocupat şi zorit al omului deprins să cerceteze pămîntul, şi ochii săi ageri cărora nu le poate scăpa nici cea mai neînsemnată piatră, nici cel mai neînsemnat gînd, priveau, măsurau, socoteau şi asemuiau. Şi arunca în jurul său sămînţa vie a gîndurilor nestăpînite. Vorbind cu Suler, spuse odată: „Iubite prietine, buna părere pe care o ai asupra dumitale te face să nu ceteşti decît scrieri alese, pecînd Gorki ceteşte o sumedenie de prostituri fiindcă n'are încredere în el. Scriu o samă de lucruri care nu preţuesc mult, fiindcă am ambiţia unui bătrîn care doreşte să gîndească toată lumea la fel cu el. Fireşte socot că-i bine, Gorki socoate că nu-i, şi dumneata nu socoţi nimica. Te mulţumeşti să clipeşti şi să pîndeşti cam ce-ai putea prinde. Intr'o bună zi vei prinde ceva care nu-ţi va aparţine. Dealtfel, asta ţi s'a mai întîmplat. Iţi vei împlînta ghiarele, vei stăpîni prada o clipă; şi cînd va începe să se dezrobească, nu vei face nimic ca s'o păstrezi. Cehov a scris o minunată poveste, numită «Scumpă». Tare mai sameni cu această scumpă.

— Intrucît? întrebă Suler, rîzînd.

— Să iubeşti ştii, cît despre alegere, nu, nu ştii. Şi-ţi iroseşti tot avutul lăuntric pe nimicuri.

— Toată lumea-i aşa!

— Toată lumea? repetă Leon Nicolaevici. Nu, nu toată lumea. Şi deodată se întoarse către mine, cu o mişcare apu-

cată, de parcă ar fi vrut chiar să mă lovească: „De ce nu crezi în Dumnezeu?

— N'am credință, Leon Nicolaevici.

— Nu-i adevărat. Ești credincios din fire, și fără Dumnezeu, nu poți păși în viață. O să-ți dai samă într'o zi. Lipsa de credință ți se trage din îndărătnicie, fiindcă ai suferit în viață; lumea nu e ceiace ai voi să fie. Mai sînt păgîni, unii, și din pricina sfielii. Așa pățesc tinerii. Robiți de-o femee, n'au inimă să i se destăinuiască, de teamă că nu vor fi pricepuți; și totodată din lipsă de bărbăție. Dragostea cași credința, cere să fii inimos, și poruncește să fii cutezător. Trebue să-ți spui singur: cred, și totul va veni cînd va suna ceasul, totul se va întîmpla cum dorești, tot ce există îți va dezvălui înțelesul intim, și te va atrage la sine. Acum, iubești mult, și credința nu-i decît o dragoste mai mare încă: trebue să iubești și mai mult, și dragostea se va preface în credință. Cînd iubești o femee, aceasta va fi în totdeauna cea mai aleasă femee de pe lume, și tot omul care iubește, iubește pe cea mai aleasă dintre femei, iată ce e credința! Acel care nu crede, nu știe să iubească: astăzi se va îndrăgosti de o femee, și în anul următor de o alta. Acești oameni au suflete de hoinari, și duc o viață stearpă,—asta nu-i bine. Dar dumneata ești credincios născut, atunci de ce să-ți calci firea? Te-aud: vorbești de frumuseță. Dar ce e frumusețea? Frumusețea supremă, frumusețea desăvîrșită, Dumnezeu e".

Rareori vorbea cu mine asupra acestui subiect, și seriozitatea cu care îmi vorbea, și felul apucat cu care își schimbase glasul, mă zdruncina. Tăcui. Ședea pe divan, cu picioarele aduse subt el. Deodată un mic surîs îi lumină chipul, și făcîndu-mi un semn cu degetul, spuse: „N'o să te discurci, prin tăcere, nu".

Și eu care nu cred în Dumnezeu, îl contemplam cu o privire puțin sfioasă și turburată, îl contemplam, și gîndeam: „omul acesta e după chipul Domnului".

Maxim Gorki

(Trad. de *IONEL TEODOREANU*)

Note pe marginea cărților

— „PE LÎNGĂ PLOPII FĂRĂ SOȚ" —

Pe lîngă plopii fără soț
Adesea am trecut,
Mă cunoșteau vecinii toți,
Tu nu m'ai cunoscut.

La geamul tău ce strălucea
Privii atît de des,
O lume toată'nțelegea,
Tu nu m'ai înțeles.

De cîte ori am așteptat
O șoaptă de răspuns!
O zi din viață să-mi fi dat,
O zi mi-era de-ajuns.

O oară să fi fost amici
Să ne iubim cu dor,
S'ascult de glasul gurii mici
O oară și să mor.*

„Aceasta este o veche poveste". E povestea tînărului singuratic, timid și mai întotdeauna sărac. A eroului obișnuit în literatura epocei eminesciane. E „proletarul intelectual", rupt din clasa din care a ieșit, fără relații sociale, înamorat, de obiceiu dela distanță, de o fată dintr'o lume subțire, adesea din clasa boerească, pe care o idealizează, ca orice mic burghez cultivat. Bsărmanul Dionis înamorat de Maria, care apare la fereastra casei boerești, e poetul romantic care se înamorează de fata „Dela Fereastră" („Poezii" de A. Vlahuță) — mereu fereastra! —, e Dan înamorat de Ana, care-i apare în fiecare zi la fereastra de peste drum, etc.

* „O oară" și nu „o oră", cum transcrie d. Scurtu, pentrucă Eminescu a scris „o oară", pentrucă „o oră" e științific și pedant, pentrucă „o oră" e un hiat displăcut.

Simplicitatea situaţiei şi candoarea sentimentului din aceste strofe este redată prin procedee stilistice de o desăvîrşită simplicitate. Expresii directe. Stil sărac. Niciun ornament. Nicio „figură de stil". Abia un epitet propriu zis.

Acest procedeu este caracteristic întregei faze din urmă a poeziei lui Eminescu, faza de perfecţie şi de strălucire. In prima fază, a romantismului imaginativ,— cînd era influenţat puternic de romantismul german (Poezie tip: „Floare albastră") — Eminescu are stilul ornat, imagini bogate, uneori copioase. Acum stilul s'a simplificat şi s'a concentrat.

Epitetul şi metafora sînt mijloace cu care imaginaţia remediază infirmitatea noţiunilor abstracte. Dar ele lungesc vorba. Epitetul şi metafora nu adaogă o idee; ele numai concretizează ideia. Iar Eminescu acum posedă ştiinţa de a întrebuinţa substantivul singur cu acelaş maximum de efect caşi cînd l-ar fortifica prin epitete ori prin comparaţii. Eminescu reuşeşte acum să pună într'un vers substanţa unei strofe. E triumful artei de a scrie. Acum cuvintele lui sînt încărcate de înţeles şi fac în sufletul cetitorului explozie de emoţii.

Dar la această concentrare Eminescu ajunge şi din cauza unei schimbări în concepţia sa poetică. In prima fază Eminescu îşi imbină totdeauna sensibilitatea cu natura. In prima fază e în poezia sa o comuniune cu natura, un fel de panteism. Fiind, aşa dar, solicitat spre descripţie, trebuia să aibă stilul „imagé". E colorat şi în faza ultimă cînd subiectul cere prin definiţie culoare (descripţia şi epicul din Satire, şi consideraţiile filozofice, care fără concretizare ar fi proză curată).

In faza ultimă, Eminescu devine mai puţin atent la natură. Acum se concentrează asupra propriului său suflet. Altă dată, ca să vorbim de poezia erotică, iubea iubirea, pe care o întrupa într'o femee, văzută într'un decor poetic (de aceia poeziile lui pe atunci erau cam compuse). Acum iubeşte femeia. Conştiinţa întreagă îi este plină de sentiment. Acum îşi analizează sufletul cu inverşunare. Iar în analiza aceasta nu mai are ce căuta culoarea.

Dar acest stil este stilul clasic. Acum romanticul Eminescu — romantic în această fază prin subiectivism exclusiv şi prin concepţia vieţii — ne dă priveliştea rară a unui poet, care emoţionează, hipnotizează şi transportă prin versuri scrise în stilul clasic.

Dar nu numai mijloacele de expresie sînt simple în strofele de mai sus, ci şi ideile... Trecea pe la casa ei, vecinii îl cunoşteau, numai ea nu-l cunoştea; dacă i-ar fi dat o zi din viaţă, i-ar fi fost de-ajuns... sau măcar să fi fost „amici" o oară, să se „iubească cu dor" şi să moară!...

Aceste idei sînt nu numai simple. Sînt şi banale. Iar unele, şi mai ales „o oară şi să mor" sînt chiar vulgare. Ultima este luată parcă de-adreptul din *Dorul inimii*.

Şi atunci pentru ce este atît de *frumos*? E frumos tocmai prin simplicitate. E frumos pentrucă *acesta* e în esenţa lui amo-

rul. E frumos caşi vechile rechizite ale poeziei: „luna", „izvorul" şi „filomela". E frumos prin banalitate. E frumos prin naivitate. E frumos prin curajul candid al lui Eminescu de a spune aceste lucruri eterne, banale, simple şi naive.

Dar... pentru a realiza această simplicitate — mai greu de realizat decît orice altă manieră — îi trebuiau lui Eminescu mijloace care se întîlnesc rar. Îi trebuia puterea adîncă de simţire, sentimentul unui misterios acord între cuvinte şi al unei misterioase corespondenţe între sunete. Existau cuvinte şi sonorităţi unice, care să redea celace a voit el — şi Eminescu le-a găsit. In rezervorul inconştientului său s'a închegat exact muzica aceia, care putea exprima mai bine iubirea tuturor visătorilor între douăzeci şi treizeci de ani.

Şi astfel cuvintele şi ideile simple şi banale au căpătat noutatea primei lor zile de creaţie, — cum devine nou şi unic cuvîntul „te iubesc", cînd îl spune bărbatul pentru prima oară femeii iubite.

In aceste versuri numai o singură expresie nu e proză curată: „pe lîngă plopii fără soţ". Şi nu e, fiindcă e descripţie. Iar aceste cîteva cuvinte evocă o epocă şi un mediu. E viaţa de altădată, patriarhală. E un decor atît de potrivit pentru sentimentalitatea asta simplă şi eternă şi pentru împrejurările pe care ni le evocă „Sărmanul Dionis", „Dan", „Din durerile lumii..." Şi un decor poetic prin definiţie, pentrucă, oricum s'ar defini poezia, ea este în ultimul rezumat, întoarcere spre natură, refugiu din complicaţia civilizaţiei şi a cugetării reflexive...

Dar pentruce anume „fără soţ"? Pentruce această indicaţie şi precisă şi vagă? „Fără soţ" e un epitet concret şi moral în acelaşi timp. Concret, pentrucă dă o imagină. Moral, pentrucă, mai întîiu e vag, şi apoi pentrucă în comparaţie cu celace e „cu soţ" evocă ceva stingher, neîmplinit, — adică o stare de suflet concordantă cu economia întregii poezii.*

In faza lui ultimă şi strălucită, Eminescu întrebuinţează cu precădere epitete morale. Cuvinte ca „sfînt", „dulce", etc. sînt frecvente şi se găsesc repetate dela o pagină la alta. Aceste epitete sînt uneori comune şi banale — cum am văzut că banale şi comune sînt de multe ori şi noţiunile şi ideile. Vom repeta aici acelaşi lucru ca mai sus: Eminescu a ştiut să dea o noutate şi o forţă incomparabilă poeziei general şi universal umane conţinute în astfel de epitete.

Iar faptul că în această fază întrebuinţează cu predilecţie epitete morale decurge din prioritatea, pe care acum o are în conştiinţa sa sufletul asupra lumii externe, care are

* E poate şi o concepţie ori un sentiment popular. Acea scurtă, repede şi aprigă tragedie, care e „Toma Alimoş", conţine versul misterios: „La gropana cu cinci ulmi" (număr care, nu-i vorbă, poate fi şi din cauza măsurii).

acum pentru poet tot mai mult rolul de expresie a emotivității sale.

Trecem la partea a doua a poeziei.

In prima parte a vorbit tînărul romantic timid și modest, Dionis și mai ales Dan și Radu.

In partea a doua, imediat după acel „să mor" din *Dorul inimii*, apare cineva atît de excepțional, un Supraom. Procedeul de compoziție are ceva analog cu acela al cunoscutei poezii a lui Heine, în care după primele două strofe (un tînăr iubește o fată, fata iubește pe altul, etc.), anume banale și naiv-prozaice, urmează *poignante* strofă: „Das ist eine alte Geschichte". Intocmai așa și la Eminescu partea primă servește ca piesă de sprijin părții a doua, pe care o înalță.

In adevăr, după tînărul care suspină la poarta Ei în zîmbetul vecinilor—apare Hyperion, încă și mai mîndru decît în Luceafărul, conștient de superioritatea lui până la grandomanie, (care-i șede așa de bine lui Hyperion-Eminescu și care pe noi ne consolează de suferințele acestui om, simțindu-ne fericiți să știm că el își dădea bine samă cine este):

Dîndu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
In calea timpilor ce vin
O stea s'ar fi aprins!

Ai fi trăit în veci de veci
Și rînduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
Inmărmureai măreț

Un chip de-apururi adorat,
Cum nu mai au perechi
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vechi.*

In partea întâia ideile și cuvintele erau banale. Acum a venit în scenă Hyperion, și totul s'a schimbat. In partea primă fraza era curentă, simplă, ușor de înțeles. Aici fraza e lungă, complicată, savant ferecată și concentrată până la obscuritate. Un singur lucru comun: cu tot avîntul imaginației, stilul

* Și nu „Inmărmureai măreț! Un chip de-apururi adorat, etc", cum transcriu toți editorii, căci „Inmărmureai măreț" e legat direct cu „Un chip, etc". Greșala vine din cauză că editorii nu înțeleg că „Inmărmureai" însamnă: „făceai din marmură", „sculptai", adică nu înțeleg că Eminescu spune că, dacă ea l-ar fi iubit, ea ar fi trăit în versurile lui, cît vor trăi și ele, adică până la amuțirea limbii romîne, că ar fi stăruit în admirația omenirii ca și statuile antice, așa de perfecte, că azi nu mai au „păreche".

e tot simplu: alcătuit din părțile esențiale și principale ale vorbirii: substantive și verbe. Dar partea aceasta a doua, solemnă prin conținutul ei, începe printr'un fel de orchestrație alcătuită din sonoritatea unor anumite sunete diseminate dealungul versurilor și concentrate mai ales în toate cele patru rime ale strofei „Dîndu-mi din ochiul tău senin", una din strofele cele mai armonioase din Eminescu.

Și acum strofa cunoscută:

Căci te iubeam cu ochi păgîni
Și plini de suferinți,
Ce mi-i lăsară din bătrîni
Părinții din părinți

care exprimă puterea sentimentului ce era să prezideze la imortalizarea acestei moderne Beatrice; care formează tranziția la partea a treia a poeziei, tranziție întemeiată pe contrast (disprețul din partea a doua față cu pasiunea din strofa aceasta) și care în același timp ne lasă să vedem că sufletul Demonului s'a înmuiat la amintirea pasiunii de altădată.

Nicăeri poate Eminescu n'a exprimat cu atîta putere pasiunea iubirii—decît doară în versurile din „Te duci":

Și te uram cu 'nverșunare,
Te blăstămam, căci te iubeam.

«Te iubeam cu ochi păgîni»—dă minunat înfățișarea teribilă a amorului-pasiune,—caracterul lui elementar, celace are el refractar culturii și civilizației—a amorului sexual, identic sie însuși dealungul vremii, din caverne până azi.

Iar acestea i le spune ei cu o superbă mîndrie masculină. Și încă cu mai superbă mîndrie îi spune că acești ochi păgîni li i-au lăsat lui „din bătrîni, părinții din părinți",—că o iubește nu numai cu iubirea unui singur om, ci cu patima acumulată a tuturor generațiilor înaintașe, cu puterea unei rase întregi. Eminescu a exprimat în versuri lapidare metafizica amorului a lui Schopenhauer în Satira IV-a. „Părinții din părinți" e transcripția analistic-psihologică a celebrei metafizice. Eminescu își exprimă aici sentimentul iubirii în lumina și din punctul de vedere al acelei teorii. „Vocea speciei" din celebra metafizică este un adevăr, dacă prin acest termen se înțelege ereditatea în sentimentul iubirii sexuale. In adevăr, toate iubirile tuturor ascendenților unui om *vorbesc* în iubirea lui. Iată pentruce se poate spune că în iubire se agită și

strigă cineva mai mare, mai puternic decît individul actual,—ceva anterior și superior lui.*

Dar iubirea aceasta a fost! După strofa culminantă, arzătoare de pasiune, urmează versurile pline de o indiferentă oboseală,—partea a treia a poeziei:

Azi nici măcar îmi pare rău
Că trec cu mult mai rar,
Că cu tristeță capul tău
Se 'ntoarce în zadar.

Căci azi le sameni tuturor
La umblet și la port
Și se privesc nepăsător
C'un rece ochiu de mort.**

La sfîrșitul «Luceafărului», unde cauza atitudinii este gelozia, se simte ceva amar, un fel de obidă. Aici nimic din această stare sufletească, sau aproape nimic, fiindcă iubirea a încetat. Iar perifraza prin care Eminescu declară că iubirea e moartă,—„căci azi le sameni tuturor la umblet și la port" conține o minunată observație. Cînd o iubea, ea era un exemplar unic, făcea parte dintr'o specie zoologică deosebită, reprezentată printr'un singur exemplar, care era ea. Și tot ce ținea de ea era unic, chiar și haina. Este definiția supremei iluzii de care e amețit bărbatul cînd iubește cu fetișism. Cînd însă iubirea a încetat și iluzia a dispărut, femeia a redevenit ceiace este în realitate, a reintrat în specia comună umană. Atunci s'au întors în liniștea morții și toți acei „părinți din părinți", care se agitau în pieptul lui, și ochiul din „păgîn și plin de suferinți", a devenit „un rece ochiu de mort". căci Eminescu nu uită să concretizeze cele două stări contrare, prin aceiași imagină, acordată însă cu împrejurarea.

Dar aici el nu se zugrăvește numai pe sine, ci și pe ea. In cele două versuri pe care i le consacră, imagina femeii e redată cu o delicată plasticitate și în același timp cu nuanța de melancolie a lucrurilor defuncte.

* Această idee o exprimă Eminescu aiurea, mai puțin psichologic, dar cu o rezonanță metafizică incomparabilă:

Din ce *noian* îndepărtat
Au răsărit în mine, (poeziile de iubire)
Cu cîte lacrimi le-am udat,
Iubito, pentru tine!

Dar „noian" aici mai însamnă și lumea profundă a inconștientului. Vezi și „Note și impresii" de G. Ibrăileanu.

** Și nu „ochiu rece" ca'n ediția Scurtu, adică „ochiu rece".

Strofa ultimă, care din punct de vedere logic e o concluzie, poate necesară:

Tu trebuia să te cuprinzi
De acel farmec sfînt
Și noaptea candelă s'aprinzi
Iubirii pe pămînt,

cu toată frumusețea ei, cu toată sonoritatea ei realizată prin aceleași mijloace cași în strofa „Dîndu-mi, etc.",—ni se pare de prisos, căci din punct de vedere al logicei sentimentelor, poezia trebuia să se isprăvească în punctul culminant (și ca sentiment și deci și ca compoziție) la versul: „C'un rece ochiu de mort", mai ales că ideia din această strofă e conținută în strofele care alcătuesc partea a doua a poeziei.

G. Ibrăileanu

Dumnealui, deputatul Ioniță

Răzășii din satul meu ar fi niște oameni cumsecade, dacă și-ar lepăda măcar unul din năravurile cu care s'au născut și cu care trag nădejde să trăiască până 'n sfîrșitul veacului...

Harnici, — se știe. Cinstiți... Săritori la nevoe, primitori, buni la inimă, prietinoși, — dar tocmai cînd îl cuprind pe om și-l string mai cu drag lingă pieptul lor, tocmai atunci își dau în petec și-l înțeapă. Prea iau lumea 'n pohod, prea rîd de vii, de morți și de cei care nu-s nici vii, nici morți...

Mi-aduc aminte de intîmplarea cu Ioniță Mîndru, — cu „dumnealui deputatul Ioniță".

In anii lui, Ioniță era flăcău din oameni. Tudorache Mîndru, bătrînul, fusese fecior de paznic, de vornic; mătușa Sanda, maică-sa, era nepoată dreaptă de polcovnicel, — cum erau pe-atunci polcovniceii pe la sate. Ioniță era fruntea flăcăilor, frumos și voinic — să nu 'ndrăznească nimeni a-i zice vorbă legănată împotrivă; el lega, el deslega prietinia cu cine voia, el juca în horă pe fata cui poftea, — azi pe una, mîni pe alta — ca să le amărască sufletele, și apoi, biruitor și nemilos, să le privească de departe și să se bucure văzîndu-le cum își fring privirile după dînsul...

Dar acestea au ținut un an, doi, trei... Cînd Ioniță a ajuns la douăzeci de ani, cînd unul și altul dintre tovarășii lui de tinerețe au tras cu coada ochiului și-au înțeles că umblă de-o samă de vreme drum bătut, și-au dat arama pe față — ca niște odrasle de răzăși ce erau — și-au început, pe la mese mari și adunări de lume, să poruncească lăutarilor, să le cînte *Păunașul-codrilor*.

Ce era *Păunașul-codrilor*, decît un cîntec bătrînesc, ca oricare altul!... Ințelepții lăutari zîmbeau, își dregeau glasurile, își struneau scripcele și cobzele, și azvîrlindu-și ochii în podele, începeau... Flăcăii cinsteau, se veseleau, dar cînd depănarea stihurilor ajungea la lupta din poiană, tăceau cu toții și ascultau cu urechi de sfinți prefăcuți: se potrivește dușmănia din cîntare cu

dușmănia dintre Ioniță Mîndru și Dănuș, ori ba?... Și apoi: Savina *aceia* din cîntec

Frumoasă Savină
Floare de grădină,

pentru care doi inși îndrăgostiți mergeau să-și curme zilele — se potrivește ori ba cu *aceasta* de acum?... Ascultau mouți, vicleni, își dădeau coate pe subt ascuns și ajungeau totdeauna la credința că o potrivire mai deplină nici că se putea... Păunașul-codrilor și Ioniță de-o parte, — Dragomir din cîntec și Dănuș feciorul Hondrului de alta... Iar la mijloc, întocmai ca și Savina aceia sălbatică și păgînă, vedeau aevea pe Ilinca — o fată, Ilinca — un diavol, cu ochi fără hodină, cu trup urzit din foc și neastîmpăr... Parcă vedeau cu toții înainte poiana aceia din mijlocul codrului... Sus cerul aprins, jos verdeața moale... Dragomir dușmanul, gemea încleștat la luptă cu Păunașul-codrilor, iar deoparte, subt streșină deasă de fag, priveau la Savina, și se minunau cum de-o mai rabdă unui Dumnezeu să stea, să aștepte și să-și cînte:

Cine-a birui,
Bărbățel mi-a fi...

Ascultau flăcăii și se bucurau, și nici nu luau de samă că Ioniță și Dănuș gem, scapără de mînie și-și mușcă buzele...

A biruit mai apoi feciorul Mîndrului ș'a luat pe Ilinca... Dănuș a fost înfrînt... Dar aceasta nu însemnează mare lucru... „Un vînt mai tărișor și scînteia iarăși sare din cenușă — zice unul, la o 'ntîlnire, la o petrecere.

— Ba nu; de-acuma s'a sfîrșit.

— Ba nu s'a sfîrșit".

Și ca dovadă că încă nu s'a încheiat povestea, totdeauna s'a aflat cîte unul, la o masă-mare, la o cumătrie, la un sobor de lume, care-a poftit — de față fiind Ioniță Mîndru și Dănuș — să i se cînte stihurile turburatului voinic de pe vremuri, Păunașul-codrilor...

„Am gustul meu!..."

Lăutarii începeau. Ioniță Mîndru își ridica fruntea, — Dănuș Hondru își scobora privirile — iar Ilinca, nevastă de-un an, de doi, de trei... ca un puiu de vulpe venit în laț, își tremura neliniștea, se înroșea până 'n vîrful urechilor... Din cînd în cînd, ca și cum ar fi cerut un ajutor, căta cu stăruință în ochii *lui*... Aștepta, aștepta... și-apoi, ostenită parcă, își lăsa pleoapele grele și rămînea astfel nemișcată.

„Ilinca se gîndește acum... Iși aduce aminte de toate cîte-au fost odată... de ceasurile înverșunatelor mînii, de 'mpotrivirea iscusită a lui Dănuș... de ziua de pe urmă... de ceața groasă care

s'a întins între *ei*... Bat vînturi din toate părţile şi negura stărue..."

Căci la dreptul vorbind, Ioniţă Mîndru şi Dănuş Hondru sînt duşmani şi astăzi.

Nouă ani!... Trei înainte, şase după îngenunchiarea lui Dănuş...

„N'ar trebui—zic unii. Sînt oameni gospodari, au case aşezate şi fiecare cîte trei şi patru suflete împrejurul mesei....

— Nu se vorbesc de rău...

— Dar nici de bine.

— Ziua bună nu-şi dau...

— Pentrucă totdeauna au ţinut ocolul.

— Păcat, cearcă unul să închee—că oamenii aceştia—fruntea satului—nu înţeleg într'o zi că trebue să ajungă la pace.

— Aşa ar fi să fie—răspunde altul—dacă ar rămîne vorba numai de înţelegere... că, omul, dragă vere Gheorghe, înţelege lucrurile cu mintea, da' cînd cearcă să se împace, atunci bate mai mult şi întreabă mai stăruitor la poarta inimii..."

*

Am povestit aceste lucruri neînsemnate şi am ajuns în vremea acela cînd în ţara noastră, care are un sat ca Ipoteştii şi Ipoteştii un răzăş ca Ioniţă Mîndru, s'au răsturnat nişte vechi aşezări, socotite mai veşnice decît pămîntul...

Se dăduse *drepturi*; ţăranii aveau pămînt mai mult şi boerii mai puţin; boerii şi ţăranii au început să meargă şi să se aşeze deputaţi, unii lîngă alţii...

„Nu-i bine aşa! grăiau în anul acela bătrînii din satul nostru, clătinîndu-şi pletele rătezate... Semn rău, cînd lucrul se schimbă aşa dintr'odată..."

Cum poate să fie semn bun acolo, cînd boerul îşi pleacă fruntea, îşi acopere ochii şi se dă în mîna norodului?... Rău, rău!...

— Da' cum aşa?—se mirau alţii.

— Aşa! Buni, răi, boerii ne trebue; rău, bine—făceau cum îi duceau capul şi noi ne vedeam de nevoile noastre nesupăraţi...

—Se 'nvaţă omul cu de toate, moşule,—adăoga atunci unul între două vrîste... Ne-om deprinde şi noi!...

— Cîtu-i lumea, nu!... Trăgeţi sama, băeţi, că boerii nu vă cheamă la parte; boerii vă cheamă să-i aburcaţi pe scară... Nu vă înfierbînte graba, oameni buni, şi nu săriţi fără cuget la strigarea boerilor, ca să nu se zică mîni-poimîni, «iată, ceiace s'a făcut, s'a făcut de toată lumea!» Luaţi-o, rogu-vă, mai cu încetul..."

Aşa sfătuiau moşnegii, dar moşnegii ca acesta, rămaseră în curînd fără crezare. Venise unul şi sfîrşise neînţelegerea; venise unul c'o pildă şi asămănase ţara c'un urs care ştie să-şi salte labele pe băţ:

„De ce, la adică, pe urs să-l joace numai boerii?... Nu este-aşa?...

— Ba chiar aşa, răspunseră tinerii; să mai fie şi pe-a noastră, vere Ioniţă, nu numai pe-a altora... Zic rău?...

— Nu!"

Şi Ioniţă Mîndru zicea la fel cu toţi cei de o samă cu dînsul. De ce să nu fie şi unul ca dînsul, mare şi puternic?... De ce un răzăş ca el, care-a biruit pe vicleanul Dănuş şi-a pus stăpînire adevărată pe inima Ilincăi—de ce unul ca acesta s'ar putea să fie chemat „om slab"?

„Ce-i ţara toată decît o adunare de case? Ce-i casa decît o îngrădire, înăuntrul căreia unul gîndeşte şi-şi strigă porunca, iar ceilalţi ascultă şi îndeplinesc?...

— Aşa-i! Dumneta ai dreptate, vere Ioniţă, şi dumneta poţi judeca şi poţi zice orice în numele nostru... Cer boerii un deputat din partea noastră?... Să fii dumneta, din neam şi neam din satul nostru, din Ipoteşti... Nu te-or vrea satele vecine?.. Să poftească şi să ne arăte pe altul, mai vrednic ca dumneta..."

Indată s'au întocmit adunări pela crîşme, pela răspîntii, pela primărie,—şi-aşa a rămas: Ioniţă Mîndru să fie pus deputat.

Au fost mese-mari, au fost petreceri, şi oamenii s'au întîmplat ca pe la nişte zile frumoase ca acelea.. S'a sculat unul, a bătut cu pumnul în masă şi-a strigat:

„Tăceţi, oameni buni, şi ascultaţi!..."

Şi oamenii curmau îndată larma...

„Ei... ascultaţi... Ioniţă Mîndru să ne fie deputatul nostru... vreţi?...

— Să fie, să fie!..."

După o clipă, venea unul din capul mesei c'o părere de rău:

„Păcat că nu-i ajuns cu vrîsta, că l-am alege tot acuma şi...

— Ba nu! îl curmau alţii; să ne fie mai de-odată deputat, şi după ce-a sfîrşi deputăţia, l'om alege şi senator...

— Aşa, aşa!..—strigau zece deodată.. Intâiu să-l punem deputat... Poftim!... Să fie aşa, da' să ne faceţi şi nouă un gust.. Să lăsaţi lăutarii, să ne cînte acuma Păunaşul-codrilor..."

Zvonul a crescut, a ajuns la urechile boerilor şi într'una din zile Ioniţă Mîndru s'a întors dela tîrg cu făgăduinţa cuconului Gheorghieş—advocat mare, prefect şi mîna dreaptă a guvernului, că va fi aşezat deputat la Bucureşti, ca din partea ţăranilor.

„Păcate!—strigau iarăşi bătrînii... Nu-i bine!... Să-l scoată pe-un om bun teafăr dintre pereţii casei lui şi să-l pornească pe drumuri,—asta nu-i treabă cum se cade... Meargă cine a mai mers, ducă-se cine s'a mai dus şi s'a deprins cu drumurile şi

străinătăţile, — da' pe oamenii noştri ar trebui să-i lase boerii în pace..."

Dar tinerii, ca 'ntotdeauna, erau de altă părere:

„Aşa ar fi, moş Năstăsache, dacă vremurile ar fi stat pe loc şi nu s'ar fi schimbat...

— Ce spuneţi? Da' credeţi că de-acum încolo vom avea ploi mai dese şi vînturi numai la nevoe? Ce s'a schimbat?... Ziceţi dumneavoastră că s'a schimbat înţelepciunea dela tîrguri, la sate?... Cătaţi-vă de treabă, oameni buni, şi nu vă mai luaţi după nimicuri... Unde s'a mai pomenit om, să-şi ia bucata lui de pîne şi s'o întindă dumitale, nepoate Ioniţă!"

Dar Ioniţă Mîndru credea mai altfel:

„Trebue să ne spunem şi noi părerile noastre...

— Bine, n'ai decît... Şi cine nu te lasă?... Du-te la tîrg şi grăeşte cuconului Gheorghieş; cuconul Gheorghieş va merge la Bucureşti, va spune guvernului, — şi gata! Aşa trebue, — şi politica asta nouă mie nu-mi place..."

Şi lucrurile rămîneau aici; unii c'o părere, alţii cu alta şi cei mai mulţi fără nici una. Ca nişte oameni nestatornici, după ce-şi arătau bănuelile toate, unii ca aceştia începeau să-l eie pe Ioniţă Mîndru în ţepuşă:

„Aud, frate Ioniţă, că deputaţii au leafă mare...

— ...că merg la Vodă, şi Vodă-i pofteşte pe la ospeţe din cînd în cînd...

— Se înţelege! — întărea al treilea — da' vai de cela care nu-i deprins să calce pe covoare domneşti şi să-şi pue şervetul la gît ca boerii... Lucru ştiut... Dar tot eu mă întorc şi zic: omul se deprinde şi cu binele — măi vere Sandule — că mărirea-i boală lipicioasă... Nu zic bine vere Ioniţă?"...

Intr'o zi obişnuita roată de oameni, desbătea din nou, în mijlocul drumului, deputăţia lui Ioniţă Mîndru. Să fie, ori să nu mai fie?... Trebue, ori ba?...

„Lăsaţi, oameni buni, grija asta pe sama mea — le răspunse Ioniţă Mîndru; aşa precum singur mi-am luat-o, tot singur voiu duce-o la capăt... Mai bine să vorbim de altceva..."

Şi într'adevăr, unui ocoli cuvîntul cu meşteşug şi se opri deodată la nevoile arăturii. Acuş-acuş începea întorsul de toamnă, şi poate, unul avea boi, altul nu avea, — unul avea ajutoare pentru plug, — altul nu avea...

„Tocmai, nepoate Ioniţă, la asta mă gîndesc şi eu, cînd zic anume că alegerile acestea-s prost aşezate... Mă gîndesc la dumneta şi mă 'ntreb: cine să-ţi mie boii la pluguri şi cine să-ţi ţie plugurile de coarne?...

— Fireşte c-aşai, îi răspunse neîntrebat moş-Dumitrache Hurduiea... Dac'a ajuns să meargă deputaţi şi dela noi, trebuia să-i pornească mai încolo, mai pe iarnă, şi nici de cum în lunile acestea, cînd ţipă omul în mijlocul treburilor...

— Foarte bine zici dumneta! îi ajută un altul... Inţelept cuvînt... Iarna-i iarnă, şi treabă, — te miri ce şi mai nimica... Ce faci iarna? Stai colo, în casă, cu nevasta ta, cu copiii tăi; mai tai un lemn, aduci o cofă de apă, te duci cu vitele la şipot, svîrli un omăt din pragul uşii...

— Tot treburi pe care le poate face la urma urmei şi-o femee.

— ...singură...

— ...pe care-o poate ajuta un neam...

— ...ori un vecin...

— ...ori un străin, — la o nevoe, — pe la nişte ceasuri mai întunecoase ale nopţii...

Ioniţă Mîndru cătă să-şi întoarcă faţa cu desgust, să nu mai audă vorbele unor oameni pe care nici o pravilă nu l-ar putea aduce la brazda cuviinţei; îşi întoarse faţa încolo, dar tocmai atunci, cerca să se strecoare de pe lături cineva. Ioniţă Mîndru îl cunoscu. Era Dănuş... era el, cu pălăria trasă pe ochi, cu sprincenile strînse... Era *el*, vrăjmaşul, care auzise proastele glume ale celor din roată; era el, Dănuş, şi în colţurile gurii căuta să-şi ascundă un zîmbet...

Ioniţă Mîndru rămase ca lovit; privi împrejur, mai aşteptă ceva, şi căutîndu-şi prilej, se rupse din ceată şi porni către casă...

Ajunse, luă o filă de hîrtie, o scrise, o păturii şi într'aceiaşi noapte o trimise pe-un băetan la tîrg, la cuconul Gheorghieş... Ii scria de toate şi-i cerea ertare... „M'am răsgîndit... Am cugetat şi am văzut, cucoane Gheorghieş, că nu se poate... Sînt singur, sînt înglodat cu multe de toate şi n'aşi avea nici o nădejde în urmă; alegeţi pe altul..."

După aceasta într'adevăr, boerii au hotărît pe altul, un om de-aiurea, spre marea nedumerire a întregului sat Ipoteşti. Dar...

„Atîta pagubă! — au strigat bătrînii; atîta pagubă să avem cu toţii!..."

Şi-atîta pagubă au şi avut. Ioniţă Mîndru a rămas precum a fost, fruntea fruntaşilor, iar răzăşii la fel: săritori la nevoe, primitori, buni la inimă şi prietinoşi cu toată lumea. Cînd se aflau adunaţi pela petreceri, beau, mîncau, puneau ţara la cale, rîdeau cînd de unul, cînd de altul, şi dacă Ioniţă Mîndru se afla cumva de faţă, i se plecau înainte ca unui codru verde, şi puneau lăutarii să le cînte Păunaşul-codrilor...

„Ziceţi-mi, măi, cîntarea asta, striga unul... Ziceţi-mi Păunaşul-codrilor, domol şi dulce, după gustul meu, că mie nu-mi pasă nici de Cel-de-sus şi nici de dumnealui, de deputatul Ioniţă..."

Tudor Pamfile

NINSOARE

Fulgi mari, ca îngheţate flori de măr,
Imi cad pe mâni şi mi se prind în păr,
Le simt pe frunte sărutarea rece.
O 'nfiorare de lumină trece,
Şi peste case risipeşte-acum
Fantome nestatornice de fum,
Coloane moi ce fîlfîe şi pier
Subt cerul vînăt, împietrit de ger.

*

Capricioasă fantezie-a Firii!
Mi-au înflorit subt geamuri trandafirii
Cu flori străine, albe şi cochete,—
Şi clătinindu-şi grelele buchete
Se miră consternaţi:—Ce aventură!
Din *centifolii* am ajuns răsură...»
Pe cătiniş se leagănă răzleţe
Petale reci de crizanteme creţe,
Mănunchiuri mari de dalii despletite...
Din colţul lui, subt streşini înegrite,
Un scaiu uimit şopteşte mătrăgunii:

— Ce-o fi pe mine,—oare nu-s petunii?
Se miră-un bostănel uscat:—Pe-un vrej
Mi-au apărut un soiu de *boules-de-neige*
Şi 'n jurul lor coboară'ntr'una fluturi,—
Incet, încet te rog, să nu mi-i scuturi...»

Caişii toţi sînt năpădiţi de floare.
Grădina mea, nu-i primăvară oare?

*

Stă mohorît de-o parte gardul brun.
Doi brazi în toaletă de Crăciun
Intind asupră-i braţele lor ninse
Şi cu ghirlănzi subţiri de promoroacă...
Lipsesc doar luminările aprinse!

Din depărtarea sură şi opacă
Un stol de ciori întunecat s'abate,
Cu răguşite ţipete de goarnă,
Pe-o salcie cu crengile uscate,
Şi-o schimbă'ntr'un ciorchin de poamă coarnă...
Pe drumul neted şi pustiu de ţară
A dispărut o sanie uşoară
Lăsînd în urmă două dîre lucii...
Cu ţurţuri lungi de ghiaţă plîng ulucii.
Subt streşini un stiglete vine 'n pripă
Şi netezindu-şi pliscul subt aripă:
— Iţi place iarna? zice supărat.
— Imi place tot ce e imaculat...

*

Coboară-ţi, iarnă albă, vălul magic
Pe orăşelul meu tăcut şi tragic.
Tu dai naturii palide decoruri
Şi-mi pui la geamuri diafane storuri,

Un clar peisagiu miniatural
Cu palmieri și flori de portocal;
Aduci din singuratice fiorduri
Tulburătoare și prelungi acorduri,
Pe care vîntul ni le 'ngînă seara..

Iar lucrătoarei cu obrajii ca ceara,
Cînd iese din umil atelier
Ii prinzi mărgele fine și mărunte,
Mărgăritare făurite 'n cer,—
Pe părul care-i flutură pe frunte;
Și cînd se vede 'n treacăt, în vitrină,
Primăvăratec zîmbet de lumină
Ii înflorește gura ofilită:
In jurul ei, hlamida ta palpită
Și-i schimbă toaleta distonantă...

Ești aspră, Iarnă, dar ești elegantă.

Otilia Cazimir

Cronica Teatrală

Criza teatrului.—Teatrul Național din București: Directoratul D-lui Victor Eftimiu.

Cu argumente de cele mai multe ori diametral opuse, criticii din toată lumea au căzut de acord: Teatrul modern este in criză, arta dramatică a murit sau trage să moară. Și în adevăr, acolo în străinătate, nemulțumirea e generală.

Se vaită directorii de impozite, de scumpetea salariilor, de dezerțiunile interpreților în favoarea scenelor de cristal ale cinematografului. Se plîng autorii bătrîni de insuficiența noilor realizări și tinerii de vitregia epocii care le mai permite accesul scenelor acaparate de ceilalți. Se revoltă actorii rămași fără angajamente cași cei angajați dar exploatați de direcțiuni. Și un adevăr incontestabil există la baza tuturor recriminărilor.

Este o criză formală, exterioară, periferică și una organică. O criză dintre teatru și mediul social sau cultural și una intrinsecă. Cea dintâiu se vede, se simte, cealaltă se bănuește, se deduce.

Realitatea este asta: Cuprins de chingile ferecate ale răsturnării economice teatrul care este, mai înainte de orice, viață în mișcare—se vede redus la neputință. Regimul orb al impunerii fiscale, inexorabil din cauza unicei lui puteri salvatoare, a clasat teatrul în categoria inutilităților și l-a lovit cu aceiași rigoare ca negoțul de automobile sau de blănuri. Teatrul? Un lux. Banii dați pe el: o cheltuială neproductivă. De aci o desorientare totală în publicul de intelectuali cași în conducerea intreprinderilor scenice. Desigur răul își are remediul, dar, după cum vom arăta, acesta trebuește plătit cu o bună parte din calitatea artistică.

Antagonismul dintre pînza albă, receptivă ca orice retină pentru tot ce este fenomen în lume, și rigiditatea artificială a rampei —este declarat; iar sfîrșitul nu se poate prevedea. Mobilitatea nelimitată și infinitatea de nuanțe luminoase ale filmului, ubicuitatea și universalitatea lui, înalță din ce în ce o baricadă formidabilă în fața teatrului. Ce poate face masca pudrată și perucată a languroslui Cléante față de umanitatea cuceritoare din surîsul lui Mary Pickford? Iată o problemă, cași cea precedentă, de ordin pur material. Ea își poate găsi expresia în date statistice sau în coloane de contabilitate.

Scurt: o concurență mercantilă. Ceva ca lupta inegală și adesea parazitară dintre marea industrie și producția la domiciliu. In definitiv, o latură a mașinismului.

Soluția cea mai practică este și aci transacția. Prețul ei, arta pură, se aruncă peste bord. In schimb pasarela se întinde cu bunăvoință senzaționalului. De dragul lui teatrul face concesii în dreapta și în stînga. Puțină muzică, puțină porcărie, la nevoe mai multă, și dacă nu merge altfel, se adaogă cîte-un jazz-band. Reclama domină acest amestec și mult nu lipsește ca actorii să fie trimiși alternativ la poartă pentru a bate toba. Spre realizarea acestor efecte nici nu se cere o inovație de repertoriu, ci, pentru încoronarea perversiunii, se utilizează cel clasic. Posibilitățile de răstălmăcire nu lipsesc nici față de Sophocle, nici față de Shakespeare, nefericit cobai pentru regisorii din toate țările.

Mai este însă criza organică pe care o semnalează numai criticii cu simțurile foarte ascuțite sau dușmanii triumfători ai scenei. Ea constă în sciziunea dintre spiritul epocei noastre și teatrul ca mijloc de sugestionare, ca technică și ca înțeles. Este o neputință dovedită ca teatrul să ție pasul cu tendințele acestui spirit în toată varietatea lui. Toată natura lui, așa cum o cunoaștem până astăzi, este insuficientă pentru a corespunde celor două directive primordiale ale vremei: dinamismul și spiritualismul.

Critica dovedește aceasta ținînd seama de predominarea uneia sau celeilalte din tendințe—după țara la care se aplică. Ne referim la glasuri mai autorizate și semnificative în felul lor:

In Franța victoriei, exuberantă sau în orice caz expansivă, teatrul este simțit ca un jug copleșitor, ca o formă inertă ce nu mai poate conține forțele intelectului care tind spre desfășurare, spre primenire, spre libertate. Ne-o spune Alexandre Arnoux în „Le crapouillot" din 1 Octombrie: „Această lumină moartă, aceste culori fixe, acest dialog oratoric, aceste personagii impermeabile pentru aerul din afară, acest timp împărțit în acte egale cîte trei sau cîte cinci, în vreme ce citim, fără a-l înțelege de altfel, un articol de vulgarizare asupra teoriilor lui Einstein și pe cînd sîntem transportați în lumi, unde curbura spațiului ar atrage întineriri sau îmbătrîniri atît de romanțioase ale duratei,—tot acest convenționalism învechit, istovit de substanță, golit de surprindere, ne umple de desgust". Față de teatrul acesta încremenit și monoton Arnoux nu vede scăparea decît în „baletul plin de neprevăzut și de forță corporală" care este matchul de football, în muzică sau în filmul american.

Spiritul Germaniei tinere tinde din nou spre interiorizare, spre spiritualizare și privește cu un egal desgust sensualismul și vulgaritatea care pătează teatrul actual. El nu poate admite trivializarea dramei în arenă sau adaptarea atracțiilor de varieteu la inscenările literare. In numele lui ne vorbește Friedrich Rosenthal în *Litterarisches Echo* din 15 Noembrie: „Salvarea trebue să vie din partea omului, a spiritului, a cuvîntului. Numai cînd acel adevăr curat și simplu—nu ca principiu de stil ci ca crez sufletesc—adevărul, pentru care au trăit și s'au sacrificat idealiștii noștri sinceri, va fi din nou apreciat și îmbrățișat, se va putea vorbi de un viitor al scenei germane". Ca mijloc el vede teatrul ambulant de odinioară cu actori îndrăgostiți de artă, cu public tînăr, entuziast, apt de a primi revelația „tainei teatrului". Numai un astfel de teatru poate duce arta și cultura pretutindeni și pentru oricine realizînd prin aceasta, mai

mult decît circul teatral sau cinematograful, socializarea artei dramatice.

In ultimă analiză și una cași cealaltă din aceste tendințe — de altfel deopotrivă de legitime—reprezintă voința de a scoate teatrul din punctul mort în care se află. Una cași cealaltă marchează o revoltă în contra poverii care-l strivește: materialitatea.

*

Imbogățiți cu aceste considerațiuni ne putem întoarce către teatrul romînesc. Dela început sîntem fixați asupra unui fapt: nimic din cele spuse asupra teatrului din apus nu se aplică aici, niciunul din argumente nu poate sluji drept circumstanță atenuantă pentru producția noastră. Motivul e simplu: Teatrul romînesc nu a constituit niciodată o problemă spirituală, artistică sau socială și nici n'a existat ca produs al concepției noastre specifice. Excludem deci dinainte orice cercetare asupra existenții unui conflict posibil între mediu și teatru sau între acesta și spiritul vremii.

Se poate așa dar vorbi de o criză a teatrului romînesc? La prima vedere și după părerea obștească, nu. In adevăr, o critică naivă, credulă și sinceră vorbește serios, prolix și elogios despre tot ce apare în fața rampei prăfuite a puținelor noastre teatre. Această critică care nu cunoaște excepții vede în elogii principiul său vital. După șasezeci de ani de teatru romînesc ea mai aplică normele legii de încurajare industrială. Prin aceasta ea poartă poate răspunderea cea mai grea a declinului artei noastre dramatice.

Alături de ea un public constant în compoziție și invariabil în calitate, a cărui caracterizare nu-și are locul aici dar despre care se poate totuși spune că unește cea mai apăsătoare lene în gîndire cu cea mai exasperantă inerție sufletească, acceptă cu o egală dispoziție toate curiozitățile repertoriului și născocirile interpretării. Mentalitatea acestui public este atît de statică încît mersul de melc al teatrului nostru apare alături de ea ca o vertiginoasă goană după noutate. Niciun pericol deci din această parte.

Pe lîngă acestea, nici elementele materiale ale crizei nu sînt date. Rivalitatea filmului, dată fiind lipsa de selecție a produselor importate, nu este încă simțită. De altfel printr'un abil, deși paradoxal sistem de impunere, teatrele naționale sînt deadreptul cointeresate la bunul mers al acestui redutabil competitor. Rețetele companiilor subvenționate cași ale celor particulare sînt neașteptat de mari. Dela războiu încoace aproape 80% din reprezentații au atins maximul de încasări și numai așa se face că Teatrul Național a dat în stagiunea trecută importante tantieme societarilor și că o foarte distinsă și excesiv de muncitoare pereche de actori-directori cu anexele ei familiale a trecut în caseta proprie o sumă ce se scrie cu un impozant număr de zero-uri.

Nici actorii noștri—chiar și acea simpatică grupare pe care un recent incendiu a silit-o la o lungă peregrinare, profitabilă de astădată publicului provincial—nu au dreptul să vorbească de criză. Acei privilegiați care dețin primele locuri ale Teatrului Național exercită o tiranie din ce în ce mai vizibilă și mai funestă, despre care vom mai avea de vorbit. Ceilalți, dacă trec oricît de puțin deasupra mediocrității, găsesc o largă ospitalitate în diversele filiale ale întreprinderii Statului Mecena care este Ministerul Artelor-Frumoase. O pletoră de actori nu am avut niciodată și de aceia nu s'a putut face niciodată o selecțiune serioasă. Astăzi, cînd debușeul s'a mărit

şi cînd condiţiile materiale sînt atît de prielnice, poate fi actor cine va voi...

Şi totuşi avem o criză a teatrului romînesc. Ea nu datează de astăzi, dar şi-a atins acum culminaţia. Trei sînt elementele ei exterioare: insuficienţa repertoriului, primitivitatea tehnicei de scenă şi rutina interpreţilor. Dar pe deasupra, ca motiv principal, lipsa de suflet, lipsa de viaţă interioară. Teatrul romînesc nu este un cult, o religie, pentrucă-i lipseşte şi ideia şi zeul. Şi numai cînd şi dacă viitorul îi va da un asemenea zeu pămîntesc subt înfăţişarea unui mare om de teatru şi o idee fundamentală subt forma unei revoluţiuni teatrale, vom putea să sperăm într'o însănătoşire artistică.

*

D. Victor Eftimiu nu este şi nu poate fi acest zeu creator. Şi nu pentrucă i-ar lipsi credinţa, sufletul sau energia, ci pentrucă nu este om de teatru. Trăind de foarte multă vreme printre culise, cunoscînd deaproape mişcările artistice din străinătate, avînd chiar excelente legături personale cu conducătorii lor, D. Eftimiu este prea mult scriitor pentrucă salvarea şi reorganizarea teatrului să poată veni dela D-sa. Oricare ar fi fost speranţele noastre în momentul numirii D-sale, astăzi sîntem luminaţi în această privinţă. D. Eftimiu este un foarte corect, foarte harnic, foarte priceput director. Este desigur chiar cea mai potrivită personalitate dintre cele care ar putea pretinde funcţia aceasta. Dar nu este inovatorul sau creatorul pe care-l aşteptam, pe care eram dispuşi să-l vedem în D-sa şi de care avem atîta nevoe. Toată buna-voinţa, toată competenţa, tot instinctul D-sale artistic nu sînt suficiente pentru a-i asigura un loc definitiv în istoria teatrului romînesc. N'am fi fost aduşi să facem aceste constatări dacă ar fi fost vorba de oricare dintre foştii sau viitorii directori ai primei scene, dar le-am făcut pentrucă D-l Eftimiu îndreptăţea cele mai îndrăzneţe speranţe şi pentrucă, venind în fruntea teatrului, făcuse criticei promisiuni care se deosebeau şi prin ton şi prin conţinut de obişnuitele interviewuri directoriale.

Ne dăm sama că activitatea unui director de teatru, mai ales cînd are de lichidat o succesiune grea subt toate raporturile, nu poate fi judecată în mod temeinic după patru luni de zile. Sîntem deasemenea departe de a tîrgui cu încrederea noastră în munca viitoare a D-lui Eftimiu. Este însă tot atît de adevărat că am fi lipsiţi de obiectivitate şi de seriozitate dacă nu ne-am spune cuvîntul asupra producţiei din stagiunea actuală a Teatrului Naţional.

Din nefericire pentru acesta dar pentru uşurarea sarcinei noastre bilanţul e uşor de făcut. Mai întîiu: nici-o piesă originală nouă. Faptul este atît de oribil prin toate ideile care le sugerează, încît e mai bine să trecem peste el. Nu este exclus ca să ne aflăm în faţa unei prohibiţiuni deliberate şi programatice din partea actualului director, şi din acest punct de vedere ne rezervăm a reveni cu alt prilej.

Restul repertoriului? Reluări, reluări, reluări. Unele din ele au fost cel puţin un prilej pentru a reînvia ceva din atmosfera epocii de aur a Teatrului Naţional. Altele şi acestea alcătuesc majoritatea, n'au avut decît valoarea unor concesii pentru preferinţele cîte-unui societar sau a satisfacerii dorinţii unuia din puternicii zilei. Din repertoriul nostru clasic s'a reprezentat în stil tradiţional şi cu destulă putere de evocare *Viforul*, *Răsvan şi Vidra*, *Vlaicu-Vodă*, *Scrisoarea Pierdută* şi — pe altă scenă — *Manasse*. Asupra acestor piese nu s'a încercat nici-o inovaţie de punere în scenă. Şi lucrul ni se pare greşit, pentrucă nu putem înţelege ca dramele noastre de valoare să ne fie servite în acelaşi formă *ne varietur*. Socotim dimpotrivă că este o datorie de pietate pentru autori ca regisorii să încerce cu prilejul fiecărei reluări să insufle nouă puteri de sugestionare operelor clasice.

Reluările moderne au fost puţine şi mediocre: *Femei Ciudate* a D-lor Riuleţ şi Stamadiad, în care nu putem vedea decît o trivială anecdotă dialogată, *Fără reazăm* a D-nei Igena Floru şi *Domnul Notar* a D-lui Octavian Goga, ministru al Cultelor şi Artelor.

Teatrul străin a furnizat cu renumita-i dărnicie şi fără a pretinde nici chiar „drepturi de autor" *Tartuffe*—pentruca D-l Livescu să facă şcoală cu elevii D-sale, *Banii*—pentruca D-l Bulfinski să ne arate că Liciu a fost cel mai mare actor romîn, *Falimentul*—pentruca D-l Sturza să ne convingă că actorul nu trebue să aibă dreptul de a-şi alege singur reprezentaţia de retragere şi *Raţa sălbatecă*—pentru a dovedi că tot mai există la Teatrul Naţional celace se cheamă un bun ansamblu.

Pe lîngă acestea însă, ni s'a mai dat o piesă minunată într'o interpretare reuşită: *Ce ai voi* de Shakespeare. A fost singurul eveniment al stagiunii, dar care ne-a compensat larg toate decepţiile. Despre valoarea piesei şi a traducerii D-lui Peretz vom sta de vorbă în cronica viitoare, şi până atunci poate D-l Eftimiu ne va pune în situaţia de a spune lucruri mai pozitive.

25 Decembrie 1920 **E. Teofil**

Cronica Externă

Liga Națiunilor și Adunarea dela Geneva

Marele congres întrunit dăunăzi la Geneva ne îngădue astăzi să vorbim cu toată limpezimea despre Societatea Națiunilor, așa cum a luat naștere la Versailles, cum există și cum s'a dovedit până acum.

Ca instituție ideală, ea este rezultatul întîrziat al unor îndelungate sforțări care până în pragul războiului nu duseseră decît la înjghebarea cîtorva organizații naționale slabe și foarte abstracte și—ca manifestare internațională—la cele două conferințe dela Haga. Acestea, cu tot insuccesul datorit în ultimă analiză acelorași motive, caşi războiul mondial, au dat atunci cîteva rezultate care nu au fost încă depășite de Liga actuală și care par tocmai să fi avut o influență însemnată asupra ultimelor ei lucrări.

Conferințele dela Haga din 1899 și 1907 ajunseseră la cîteva concluzii sigure și esențiale, care—neputînd fi aplicate atunci din motive psihologice și politice—rămăseseră totuși ca postulate nediscutate. Războiul izbucnit dintr'o înlănțuire de împrejurări pentru destrămarea cărora nu avem nici astăzi perspectiva necesară, le-a infirmat pentru moment, fără a putea să le desmintă definitiv, astfel încît ultimele luni ale conflagrațiunii dădură principiilor dela Haga o acuitate și o evidență practică și mai mari.

In momentul deci cînd președintele Wilson, nefiind în realitate decît cel mai autorizat propagandist al unui sistem de împăciuire și solidarizare internațională ce-și avea apărătorii pricepuți în toate țările, lansă ideia Ligii Națiunilor,—aceasta nu putea fi concepută decît ca o alcătuire care, prin valorificarea tuturor încheerilor teoretice dela Haga, să însemne un pas înainte în această direcție. Că este așa dovedesc toate manifestele și publicațiile apărute în perioada aceia.

Garanția pentru aceasta o înfățișau persoanele care ca Léon Bourgeois reprezentau la Versailles elementul de continuitate al acțiunii de pacificare. Dacă totuși această legătură organică între opera dela Haga și pactul dela Versailles nu a putut fi păstrată, dacă dimpotrivă aceasta întrupează o modalitate inferioară de solidaritate, explicația se găsește în faptul că temeiurile ideale au fost sa-

crificate considerațiilor politice. Este oțios să discutăm aci despre oportunitatea acestora.

Postulatele dela Haga adaptate experiențelor făcute în războiul cel mare, pe care le-a formulat în mod foarte judicios programul minimal publicat în 1918 de „Organizația centrală pentru o pace durabilă", erau în principal următoarele: Excluderea oricărui transfert de teritoriu fără voința expresă a populației, exprimată prin plebiscit. Garantarea egalității naționale, civile și religioase pentru toate popoarele conlocuitoare în sînul unui stat. Libertatea comercială în colonii, protectorate sau „sfere de interese".

Inființarea unei curți permanente de justiție internațională și a unui consiliu internațional de anchetă și conciliațiune. In legătură cu ele crearea unei organizații care să dea putere obligatorie deciziilor. Reducerea armamentelor și desființarea dreptului de captură pe mare. Desființarea tratatelor secrete.

Unele din aceste principii nici nu au fost aduse în discuție, altele au fost părăsite în cursul dezbaterilor pentru a împăca interese izolate dar precumpănitoare, nici unul nu a trecut în întregime în pactul Ligii. Dar n'a fost numai atît. Liga dela Versailles a mai primit două leziuni: Una o lovea în *universalitatea* ei, alta în *fundamentul ei democratic*. Amîndouă au fost în mod decisiv fatale. Din clipa aceia Liga rămînea un organism infirm și neviabil. Cei cu vederea sigură au înțeles depe atunci gravitatea loviturii, iar cîțiva pesimiști cu spirit s'au și grăbit s'o înmormînteze. Pentru alții slăbiciunea a devenit evidentă în cursul acestui an și mai ales după congresul dela Geneva. Cauza celor două infirmități stă în faptul că existența Ligii a fost legată de a tratatului de pace, că a fost pusă în slujba lui, că i-a fost subordonată.

In adevăr, împrejurarea că pactul Societății Națiunilor a fost încorporat tratatului din 28 Iunie 1919 formînd primele lui 26 articole, nu este o simplă întîmplare. El corespunde intenției neîndoioase a puterilor învingătoare de a face din Ligă—care avea să cuprindă totuși un mare număr de state neutre — o autoritate menită să asigure executarea tratatului. Ar fi fost foarte ușor ca bazele Societății Națiunilor să fie puse într'o conferință distinctă de acea care întocmea tratatul de pace. Ea ar fi trebuit să aibă loc după încheerea păcii și cel puțin cu participarea puterilor neutre. Alta a fost modalitatea preferită și căreia se datoresc viciile inițiale despre care am vorbit mai sus: „Inaltele puteri contractante", în dorința de a împiedica orice dezacord dintre *covenant* și tratat, au stabilit singure principiile de organizare a Ligii. Numai cele 32 de state semnatare ale tratatului din rîndul cărora nu lipsește nici Siberia, nici Haiti și nici chiar Hedjazul, erau „membrii originari" și de drept. Țările neutre, 13 la număr, erau numai invitate să adere, fiind astfel puse într'o vădită inferioritate prin aceia că nu puteau discuta nici-una din dispozițiile pactului. Il y avait à prendre ou à laisser. Dar nimeni nu-și punea întrebarea dacă aderarea la această formă de asociație nu era incompatibilă cu situația morală a statelor neutre și dacă nu era oarecum nedrept ca acestea să-și asume o parte din răspunderea tratatului de pace în care nu aveau nici-un interes și care era fără îndoială în dezacord cu semnificația principială a politicei de neutralitate.

Odată încorporat în tratatul de pace, era firesc ca pactul să fie inspirat din aceleași principii ca acesta. Liga nu mai putea fi o

organizație *universală*, cîtă vreme statele învinse trebuiau puse la carantină în vederea reparațiunilor și sancțiunilor. Cum ar fi primit Franța să stea în Ligă alături de Germania de care o despărțeau toate resentimentele posibile și care nu prezenta suficiente chezășii de probitate politică? Căci nu trebue să uităm că opera dela Versailles nu a fost o pace de înfrățire, ci una de îndemnizare. Înfrățirea a rămas un deziderat difuz și îndepărtat.

Tot astfel Liga nu a putut primi o bază democratică, adică să devină o formațiune în care democrațiile libere să fie reprezentate într'un sobor democratic. Din clipa în care însuși preambulul tratatului despărțea statele în „puteri principale aliate și asociate" și simple puteri sau, după o formulă ajunsă la o penibilă celebritate, în puteri cu interese nelimitate și cu interese limitate, egalitatea în sinul Ligii era exclusă. Oricît de democratice ar fi fost delegațiile individualizate, ele nu mai puteau conlucra pe un teren democratic. Și atunci, pentru a cruța susceptibilitățile, s'a imaginat o erarhie procedurală care în realitate nu reprezintă decît distincția de mai sus: Consiliul Ligii, organ permanent cu largi libertăți de inițiativă, alcătuit din delegații „principalelor puteri" împreună cu patru reprezentanți ai altor membri din Ligă desemnați prin rotație, deoparte, și Adunarea plenară a Ligii, cuprinzînd pe toți membrii, dar întrunindu-se numai la epoce fixe dar neregulate, de altă parte. Consecințele acestui fapt sînt ușor de înțeles.

Și totuși Societatea Națiunilor a luat naștere.

*

Încă dela început ea a fost chemată să-și dovedească eficacitatea în cîteva diferende internaționale care cădeau în sfera ei directă de atribuții. Cu greu aparențele au fost salvate; rezultatul moral însă a fost dezastruos.

Prima piatră de încercare a fost chestiunea mandatelor prevăzute de art. 22 din pact. Ideia mandatelor a fost născocită pentru a justifica absorbirea imperiului colonial german. În adevăr, pentruca luarea coloniilor să nu fie atribuită dorinței de expansiune economică a uneia sau alteia dintre marile puteri, ele aveau să fie puse subt administrația și controlul unui stat împuternicit de Ligă în scop de „a garanta libertatea conștiinței și a religiei" „pentru popoarele încă incapabile de a se conduce ele înseși, date fiind condițiunile deosebit de grele ale lumii moderne". Dar aceste mandate nu puteau fi atribuite decît „națiunilor mai înaintate care prin resursele, experiența și pozițiunea lor geografică, sînt cele mai în măsură să-și asume răspunderea", — adică în primul rînd tocmai statelor care, avînd un imperiu colonial preexistent, puteau să ia asupra lor sarcina administrației coloniilor germane. Cu alte cuvinte: Franța, Anglia și pentru extremul-orient Japonia. Acestora le-au revenit fără discuție toate mandatele pentru simplul motiv că și *le-au atribuit*. Își poate oricine închipui că în scurtă vreme Franța n'o să facă nici o deosebire între Dahome și fostul Togo german sau între Congo și Camerun, după cum Anglia nu va păstra nici o diferență de regim între cele două Africe germane și Africa Centrală Britanică. Raportul anual către Consiliul Ligii nu va fi în curînd decît o formalitate fără dificultate și fără consecințe. Nu se poate spune că Liga ca atare ar fi înregistrat un succes în afacerea mandatelor. Dealtfel adunarea ei este un organism atît de docil și atît de ceremonios, încît o aducere în discuție a chestiunii coloniale ar fi imediat reprobată ca o gravă atingere adusă bunelor maniere internaționale.

În chestiunea orașului liber Dantzig, procedarea puterilor a fost, cel puțin în formă, mai echitabilă. Și aci însă Anglia și-a asigurat din vreme un puternic ascendent economic, pe cînd Franța s'a mulțumit să cîștige cu ocazia încheerii convențiunii dintre Dantzig și Polonia, prevăzută de art. 104 din tratat, importante avantagii politice și militare pentru republica polonă.

Dar dacă aceste probleme nu au păgubit prea mult organizația Ligii, nu au lipsit în schimb cîteva ocazii care să o compromită aproape complect. Acestea au fost în ordine cronologică. Dezaprobarea „*covenantului*" de către Senatul american, invadarea bolșevicilor în Polonia, războiul polono-rus, incidentul Wilson și acum în urmă retragerea Argentinei din adunarea dela Geneva, fără a vorbi de imposibilitatea garantării independenții armenești.

Se cunoaște lupta aprinsă dusă în America pe chestiunea Ligii Națiunilor și din care politica lui Wilson a eșit înfrîntă. Lovit pe neașteptate de memorabilul „nervous breakdown", președintele nu a putut să participe în persoană la duelul de argumente, iar partizanii săi din senat nu au fost în stare să împiedice votarea moțiunii din Decembrie 1919 prin care în 13 puncte se respingea ratificarea tratatului împreună cu pactul Ligii și convenția suplimentară a alianței Franco-Anglo-Americane. Deși articolul 21 arată textual că „Doctrina Monroe nu este considerată incompatibilă cu nici-una din dispozițiunile prezentului pact", majoritatea senatului american a considerat că art. 10 și 16 din pact nu pot fi puse în acord cu politica tradițională a Statelor-Unite. Acest punct de vedere a triumfat și cu ocazia alegerilor prezidențiale din toamna trecută.

Refuzul Statelor-Unite a fost cea mai grea lovitură pentru Ligă. Ea n'a întîrziat să fie comentată și exploatată de Germania în sensul că America ar avea intenția să pună bazele unei alte organizații internaționale, care să cuprindă și statele învinse și care să concureze oarecum Liga dela Geneva. Nu ne oprim asupra acestor naive și enorme elucubrațiuni și nu anticipăm asupra viitorului. Fapt este însă că lipsită de Germania, de Rusia și de Statele-Unite, cu tot ce reprezintă aceste țări ca prestigiu politic, ca valoare etnică și ca putere economică, Societatea Națiunilor nu rămîne decît o vastă alianță pe baze tutelare, și implicit o slabă garanție pentru pacea generală.

Lucrul s'a dovedit cu prilejul revoluțiunii care a izbucnit în Persia în vara anului acesta. Trupele bolșevice invadaseră Aserbeidjanul și nordul Persiei amenințînd în mod serios imperiul asiatic al Angliei. Momentul era din cele mai critice, cu atît mai mult cu cît forțele ce puteau fi opuse roșiilor erau slabe, pe cînd puterea acestora trecea printr'o perioadă de „hausse". Persia care făcea parte dintre statele neutre invitate să participe la Ligă — împinsă probabil de Anglia care începuse să trateze cu Krassin și deci nu vroia să se aventureze într'o intervenție directă — făcu apel la consiliul Ligii. Acesta era chemat să-și arate autoritatea împotriva agresorilor ruși. Lumea a trecut atunci printr'o clipă de mare interes politic. Cuvîntul și acțiunea Ligii erau așteptate cu extremă curiozitate. Liga însă scăpă prin tangentă. Consiliul, convocat în ziua de 15 Iunie 1920, recomandă prințului Firuz, trimisul Persiei, ca să ia înțelegere cu Cicerin și... trecu la ordinea de zi. Dacă Persia nu ar fi tratat atunci direct cu Moscova, precum și dacă regimul de acolo nu ar fi avut nevoe de trupele sale pe alte fronturi, este sigur că Rușii ar mai sta și astăzi în Aserbeidjan.

După cîtva timp guvernul polon porni în contra Bolşevicilor războiul preventiv care duse armatele sale până la Kiev şi dincolo de Nipru—dar numai pentru scurtă vreme, căci contra-ofensiva rusă ajunsese până subt zidurile Varşoviei. Polonia nu fusese atacată şi nu sezisase Liga de nici un *casus belli*. Ea călcase deci pactul pe care-l semnase şi prin aceasta devenea pasibilă de sancţiunile prevăzute de articolul 17. Cu toate acestea Consiliul Ligii a asistat cu cea mai perfectă seninătate la oribilul carnagiu din Polonia, fără a găsi de cuviinţă să-şi ofere măcar bunele oficii. Rusia bolşevică nu i se părea demnă de binefacerile unei mediaţiuni.

Recenta lovitură militară a generalului Zeligowski care a avut de efect ocuparea Wilnei şi ameninţarea guvernului lituan dela Kovno — singurul legitim — turburînd astfel liniştea provinciilor baltice, nu a putut nici ea să fie evitată sau reprimată. Singurul rezultat care s'a putut impune cu ajutorul unui detaşament franco-anglo-italo-spaniol subt comandă franceză este un plebiscit. In aşteptarea lui însă Lituanii continuă să protesteze pe cînd Zeligowski agită provincia.

Rămîne astfel stabilit ca un dureros adevăr al vremii că aventurile anexioniste nu sînt excluse nicăeri şi că Liga Naţiunilor nu dispune de destule mijloace pentru a pune capăt stării de anarhie internaţională care ameninţă să se perpetueze într'o anumită parte a continentului.

*

Şi aşa, cu ajutorul echilibristicei, Liga Naţiunilor a ajuns la grandioasa adunare dela Geneva. Este indiscutabil că măreţia acestui areopag al popoarelor a întrecut tot ce s'a văzut până acum. Congresul dela Viena a fost desigur mai sclipitor şi mai spiritual. Niciodată de atunci, într'un decor mai fastuos, nu s'au mai adunat laolaltă atîtea nume ilustre, atîtea inteligenţe rafinate, atîtea blazoane străvechi, atîtea tradiţii şi culturi, atîtea uniforme, atîtea frumuseţi ilustre. Niciodată curtoazia nu a fost dusă la un grad atît de înalt ca atunci cînd preocupările ei ajunseră să împiedice orice discuţie. Niciodată prestigiul unui Talleyrand n'a mai stat alături de perfidia discretă a vreunui Metternich şi de ironia sîngeroasă a vreunui prinţ de Ligne.

In schimb virtuţile şi păcatele parlamentarismului burghez nu au fost nici cînd mai admirabil reprezentate ca în adunarea naţiunilor dela Geneva. Au lipsit aci uniformele şi decoraţiile, iar singurele femei prezente au fost dactilografele numeroaselor secretariate. In locul miniaturistului Isabey nu aveam decît desenatorii revistelor ilustrate; în locul unui Eynard, de la Garde, Montgelas sau Varnhagen von Ense nu era decît isteţimea anonimă a reporterilor marilor cotidiane; în locul monarhilor atotputernici nu exista decît funcţiunea neînchipuită şi salariul fantasmagoric al onorabilului Sir James Eric Drummond, primul secretar general al Ligii.

Cu toate acestea congresul dela Geneva a fost cea mai mare adunare internaţională *organizată* pe care a cunoscut-o istoria. Ideia aceasta este suficientă pentru a impresiona în cel mai înalt grad. Dar tot ea s'a dovedit a fi îndestulătoare pentru a împiedica o muncă pozitivă, unitară şi promptă. Principiul de atîtea ori verificat că unde sînt prea multe interese de satisfăcut nu se mulţumeşte nici-unul, s'a confirmat odată mai mult.

Adunarea dela Geneva a suferit toate dezavantagiile procedurii parlamentare, pe care o adoptase. Ea a căzut subt dominaţia cîtorva eminenţi parlamentari ca Viviani, Balfour, Bourgeois, Hymans şi Branting care au dat dezbaterilor întorsătura dorită. Sistemul comisiunilor speciale a fost repede introdus pentru a înlătura propunerile inoportune sau pentru a evita voturi riscate.

Franţa şi Anglia au condus dezbaterile cu cea mai nestînjenită autoritate. Pentru menajarea aparenţelor numai, Franţa îşi angajase apărătorul indirect în persoana preşedintelui belgian, pe cînd Anglia uza de abilitatea şi de bunul nume al Lordului Robert Cecil, delegatul Uniunii Sudafricane.

Odată întrunită, adunarea plenară a fost sezisată de cîteva propuneri tinzînd la modificarea pactului. Ele veneau — cum era normal — dela statele neutre care au aderat în urma semnării tratatului. Cele trei ţări scandinave formînd un bloc, au prezentat primele propuneri care constau în admiterea unui capitol adiţional al pactului. Consiliul Ligii a văzut în aceste propuneri o periclitare a stabilităţii şi unităţii Ligii, iar delegaţii marilor puteri o diminuare a autorităţii lor. Explicaţiile au fost date pentru Anglia de D. Balfour, pentru Franţa de D. Bourgeois. Reproducerea părţilor principale este foarte interesantă, pentrucă din ele se evidenţiază întreg spiritul Ligii aşa cum l-am desluşit mai sus.

D. Balfour, raportorul comisiunii pentru examinarea amendamentelor scandinave spuse între altele: „Nu considerăm pactul ca imuabil şi perfect, dar dacă am aduce astăzi deja un amendament la pact, am schimba prin aceasta tratatul de Versailles din care pactul face parte integrantă". Şi mai departe: „Societatea Naţiunilor este prea tînără. Experienţa lipseşte încă Societăţii pentru a lua în consideraţie amendamentele la instrumentul care a creat-o şi care a convocat-o aci la Geneva". D. Bourgeois, ca un conştiincios reprezentant al Franţei, puse punctul pe i arătînd că orice amendament va trebui pus în raport cu tratatul dela Versailles „In cazul că nici o atingere nu este adusă tratatului, liberă examinarea şi liberă discuţia amendamentului. In caz că, din contra, ar fi vorba de dispoziţii care ar putea avea un efect modificator al tratatului, noi vom lua natural o poziţie declinatorie de competenţă, căci nu sîntem chemaţi să atingem tratatul".

In consecinţă adunarea — după o discuţie destul de savuroasă, în care delegaţii indieni şi portughezi au plasat cîteva ironii reuşite la adresa puterilor — a numit o comisie specială care să examineze amendamentele până la viitoarea sesiune.

Procedarea aceasta explică eşirea Argentinei şi atitudinea, foarte semnificativă din punct de vedere al concepţiilor politice de peste ocean, a Canadei.

Diferendul argentinian a avut darul de a introduce în desbaterile oarecum reci şi monotone ale adunării cîteva momente senzaţionale. In clipa cînd se făcea prin ridicare în picioare verificarea votului asupra neluării în consideraţie a amendamentelor scandinave, adunarea văzu cu stupefacţie că delegaţii Argentinei şi Paraguayului se sculară de pe fotoliu: „Sîntem pentru luarea imediată în consideraţie", confirmă d. Pueyrredon, primul delegat. Subt vorbele acestea aşezămîntul Ligii Naţiunilor se zgudui ca o corabie cuprinsă de ciclon.

Adouazi delegaţia argentiniană îşi trimitea scrisoarea de plecare. Documentul acesta justifică regretabila şi poate inoportuna retragere prin argumente de mare elevaţie morală şi politică, care

fără îndoială își vor redeștepta cîndva ecoul. Scrisoarea D-lui Pueyrredon spune între altele: „Modificările propuse de Republica Argentină nu tindeau decît să asigure omenirii un viitor liberat de războaie, un viitor de suveranitate a dreptului, de solidaritate practică și de egalitate între popoare. Care sînt aceste propuneri? Admiterea tuturor statelor suverane; admiterea statelor mici fără drept de vot; constituirea consiliului prin alegere democratică, curte de arbitraj și justiție obligatorie". Scrisoarea mai cuprinde un adevăr fundamental: „Popoarele vor judeca Liga Națiunilor după opera sa și Liga nu va putea trăi decît într'o atmosferă de încredere a opiniei generale".

Pentru a nu da putința unei grave spărturi în organismul Ligii, puterile au creat în jurul retragerii Argentinei o dispoziție de indiferență. Cu ajutorul ei, amendamentele Argentinei, din care primul avea de obiect admiterea Germaniei, au suferit soarta celor scandinave.

Canada a provocat un incident mai puțin impresionant, dar mult mai simptomatic. Delegatul ei d. Deberty a propus un amendament prin care se suprimă articolul 10 din pact, articol care provocase votul senatului american. In aparență propunerea avea de scop să mijlocească adeziunea ulterioară a Statelor-Unite, de fapt era destinată să marcheze solidaritatea Canadei cu concepția de izolare politică a Americei. Acest principiu de izolare sau mai bine zis de anti-intervenționism a fost susținut și de d. *Rowell* un alt delegat canadian, cu ocazia discuției asupra organizațiilor tehnice, avînd alături de astădată și pe delegații australieni. Este curios că Dominionul Canadei și Commonwealth-ul Australiei au fost cei mai aprigi apărători ai suveranității intangibile, pe care ei înșiși nu o posedă decît pe jumătate.

Cele două puteri transoceanice au afirmat cu tărie refuzul de a se infeoda politicii europene care amenință să acapareze Liga pentru scopurile sale. „Canada, strigă d. Rowell, nu poate încredința afacerile sale Europei". Ideia care stă la baza acestei atitudini ar merita o considerație specială din partea celor ce se ocupă cu cercetarea curentelor politice de pretutindeni.

Principiul însă că Societatea Națiunilor este universală și nu europeană ar trebui întipărit pe frontispiciul pactului. El va scuti organele ei de multe gesturi greșite și va face ca Liga să devină cu un ceas mai de vreme ceiace trebue să fie.

Tot restul lucrărilor adunării, în măsura în care ne sînt cunoscute au fost de importanță mai redusă.

Admiterea unor state nouă a produs oarecare discuții. Așa delegațiile romînă, greacă și jugoslavă s'au opus la admiterea Bulgariei. Opunerile acestea au avut de efect să întîrzie soluția, fără să împiedice ca aproape totalitatea delegațiilor să fie favorabilă admisiunii. Austria, Costa-Rica, Luxemburgul și Finlanda au fost admise fără dificultate. In schimb primirile Armeniei, Georgiei, Ucrainei, Aserbeidjanului, Letoniei, Estoniei, Lituaniei au fost lăsate în suspensie. Consiliul nu a vrut să dea o recunoaștere de drept statelor deslipite din fostul imperiu rus, dar le-a promis tot sprijinul pe care-l poate da.

*

Iată bilanțul de până acum al Ligii. Cîteva intervenții eșuate și un mănunchiu de regulamente procedurale. Nici-o soluție pentru marile griji financiare și economice, nici-o inițiativă pentru alinarea mizeriei îngrozitoare ce paralizează viața și posibilitățile de regenerare ale multor regiuni din Europa, nici-un cuvînt de îmbărbătare pentru omenirea decăzută și dezorientată, nici-o privire înțelegătoare pentru marele zbucium social, nici-o voce pentru dezarmarea generală. O simplă adunare academică și formalistă fără scopuri definite și fără mijloace de înfăptuire. Un paravan pentru interesele citorva factori de importanță mondială. O totalitate de egoisme naționale hermetice care par a nu înțelege că o sută de egoisme nu rămîn decît o sută de individualități distincte, în lipsa oricărei punți de legătură. Umanitatea nu începe decît acolo unde limitele intereselor strict naționale încetează; dar pentru această umanitate adunarea dela Geneva nu a făcut nimic.

Deaceia credem că solidarizarea popoarelor și pacificarea definitivă — cele două scopuri supreme ale omenirii — nu ne pot veni dela Ligă, pentrucă aceasta este o formă fără conținut, o întruchipare ideologică lipsită de resortul sufletesc. Și dacă cinci ani de ucidere neîntreruptă și sărăcire totală, în care trăesc masele supraviețuitoare, nu au fost în stare să trezească acest suflet, ce cataclism viitor ar putea s'o mai facă?

20 Decembre 1920 **Eugen Filotti**

Cronica Muzicală

Concertele „Filarmonicei“

Marele „chic“, suprema eleganţă la care tinde astăzi orişice Bucureştean „bine“, este o lojă de abonament la concertele „Filarmonicei“ de Vineri seară. La nevoe şi în lipsa acesteia, un loc în unul din primele rînduri de bănci ale Ateneului, face încă obiectul de preocupare a acelora care pentru nimic în lume nu s'ar duce la stalul al III-lea. Nu doar că de aici nu s'ar auzi mai bine ca de oriunde, căci acustica Ateneului e rea cu excepţia fundului, dar vezi Doamne, ce interes mai poate prezenta muzica, dacă ai fi lipsit de plăcerea de a fi văzut din orice parte a sălii!? Din acest punct de vedere, societatea „Filarmonica“, pe lîngă calităţile ei artistice, s'a aratat a fi de o abilitate comercială mai presus de orice critică, căci nu menajează unul din efectele de lumină a celor cîteva sute de becuri care luminează Ateneul. Vă închipuiţi la cîte restituiri de abonamente ar da naştere dispoziţia de a se stinge luminile din sală în timpul execuţiunii concertelor! Cu cît mai caldă şi mai evocatoare ar deveni cu toate acestea muzica dirijată de Georgescu, de ni s'ar da prilejul s'o ascultăm în întuneric, subt vraja acelui întuneric ce ascunde orice chip şi orice gînd! Şi dacă această dispoziţie ar nemulţumi pe acei ce vin la concert pentru „a vedea“, nu e mai puţin adevarat că direcţiunea ar primi binecuvîntările de recunoştinţă ale melomanilor, care devin din ce în ce mai numeroşi în capitala noastră.

Cu drept cuvînt se poate spune că actualminte Bucureştiul a devenit un centru muzical serios, din care muzica proastă tinde să dispară din ce în ce. Nu doar că nu se afişează încă sumedenii de concerte cu executanţi necunoscuţi şi cu programe prea cunoscute, dar publicul s'a învăţat a face triajul necesar şi boicotează cu îndărătnicie manifestările artistice ce i se par puţin serioase. Rezultatul: De unde în Noembrie nu era seară în care să nu aibă loc un concert, dacă nu două sau trei, la sfîrşitul lui Decembrie numărul lor s'a redus la un sfert spre cinstea artei şi bucuria criticilor muzicali.

Sînt trei instituţii muzicale serioase astăzi în Bucureşti, toate patronate de Familia Regală: „Filarmonica“ pentru muzica sinfonică, „Cîntarea Romînlei“ pentru muzica corală şi de cameră şi „Opera Romînă“. Să-mi fie îngăduit să vorbesc astăzi despre prima, care

deşi mai tînără decît surorile ei, a avut un activ mai bogat în actuala stagiune. Opera şi-a deschis porţile abia acum o săptămînă.

Mai întâiu ce este „Filarmonica“?

Prin Septembrie 1919, un tînăr care părăsise ţara cu cîţiva ani înainte de războiu pentru a-şi continua studiile muzicale la Berlin, descindea pe cheiul gării de Nord fericit de a-şi revedea oraşul natal părinţii şi prietinii lui. Nici cordon militar la gară, nici primire oficială, nici flori oferite de cucoane frumoase, nimic ce ar fi îndreptăţit să se creadă că acest tînăr este cineva şi că va deveni în curînd omul zilei. A fost deajuns însă ca D. D. Dinicu, cunoscut prin amabilitatea d-sale, să treacă D-lui Georgescu bagheta la o repetiţie a orchestrei ministerului de Instrucţie, pentruca toţi care au asistat la acea repetiţie să-şi arate admiraţia pentru acest tînăr maistru, care reuşise să desmorţească şi să trezească din veşnica ei toropeală sus numita orchestră. Iar cînd Georgescu s'a prezentat întâia oară înaintea publicului Bucureştean, a fost primit în triumf, lucru ce s'a repetat de cîte ori a dirijat în stagiunea trecută. Dela o zi la alta, Capitala avea un nou subiect de discuţie. „Cine e mai mare: Enescu sau Georgescu?“, controversă care, dacă era pe cît de inutilă pe atît de ridicolă, arata gradul de popularitate admirativă pentru noul dirigent. Şi atunci s'a întîmplat lucrul unic în analele muzicale, de a se crea o societate pe acţiuni cu un capital de cîteva milioane, pentru a se da putinţa tînărului şef de orchestră să-şi arate admirabilul său talent într'un cadru demn de dînsul. Am zis unic în analele muzicale, de oarece nu se cunoaşte cazul creării unei orchestre speciale pentru un şef de orchestră, oricare ar fi el. In speţă, exista orchestra ministerului de Instrucţie, al cărei dirigent era D. Dinicu. D-lui se simţea obosit şi dorea să se retragă. D. Georgescu era bineînţeles cel mai indicat pentru a-i lua succesiunea, şi orchestra s'ar fi fălit să-l aibă ca director. In locul acestei simple şi normale schimbări de şef, se formează societatea „Filarmonica“. Aceasta desfiinţează vechea orchestră şi crează una nouă anume pentru Georgescu.

Să se noteze că nu eu voiu fi acela care să critic acest fapt, căci din punct de vedere muzical, orchestra actuală este incontestabil superioară vechii orchestre. Iar dacă am relevat faptul de mai sus, e pentru a dovedi odată mai mult de ce prestigiu şi încredere se bucură d. Georgescu.

Aşi avea doar de formulat o oareşicare teamă şi grijă de soarta „Filarmonicei“, în ziua cînd şeful ei, din orişice motive, s'ar demite din funcţia sa. Cum d. Georgescu e sufletul societăţii, aceasta n'ar mai putea vieţui fără el. „Filarmonica“ trăeşte pe un budget de aproape 200,000 lei lunar. Cheltuelile enorme actuale sînt acoperite graţie execuţiunilor ireproşabile la care ne-a deprins valorosul ei şef. Dar să punem ipoteza că acesta pleacă. Unde se va găsi dirigentul care să-l poată înlocui? In afară de Enescu, care prin faptul însă că locueşte în străinătate nu va putea accepta această sarcină, nu văd pe nimeni. Şi în cazul acesta, publicul care acum plăteşte 70 lei locul *pentrucă Georgescu dirijează*, nu va mai fi dispus să se reaboneze în aceste condiţii, cînd va dirija un X oareşicare.

Ar mai fi de făcut o obiecţiune cu privire la compunerea orchestrei, formată în mare parte din elemente străine angajate cu contract. Cînd acesta va lua sfîrşit, acele elemente care sînt de o adevarată valoare, îl vor reînoi sau îl vor denunţa. In acest din

urmă caz, din punct de vedere artistic, faptul ar fi regretabil, căci nu numai că orchestra va pierde instrumentiști încercați, dar se va resimți încă în omogenitatea ei.

A pune la punct o orchestră formată din elemente aduse din lumea întreagă, oricît de bune ar fi ele, este un lucru delicat pentru un șef de orchestră. Au trebuit multe săptămini, de repetiții încordate înainte ca falanga Filarmonicei să se prezinte publicului în plenitudinea tuturor forțelor ei. Dacă peste un an sau doi, parte din instrumentiștii străini se vor întoarce în țara lor, direcțiunea va fi obligată a face angajamente nouă, pentru a nu avea orchestra descompletată. Acestora le va trebui iarăși vreme și muncă pentru a se obișnui cu o orchestră și un șef pe care nu le cunosc. Și cu modul acesta, tradiția și rutina care fac tăria orchestrelor occidentale, vor fi cu greu păstrate de Filarmonica. In afară de aceste greutăți ce se referă la viitor și care vor fi probabil înlăturate de direcțiune, se poate spune că după zece concerte în abonament și tot atîtea concerte de studiu cu același program, noua orchestră și-a asigurat un succes trainic, bine meritat. Publicul oarecum neîncrezător la început în reușita unei închegări atît de vaste, nu și-a menajat aplauzele și ovațiunile, de îndată ce și-a dat seamă de valoarea artistică a ansamblului și a soliștilor noi angajați în orchestră, pe care D. Georgescu a ținut să-i prezinte dela primele concerte.

Profesorul *Ary van Loewen*, primul flautist al orchestrei a început seria cu *Suita în si minor* de *Bach*, stîrnind senzație prin calitatea și puterea sunetului cît și prin admirabila înțelegere muzicală ce o posedă. Au urmat apoi D-nii *Menaszes* prim violonist, în concertele de *Mendelsohn* și *Beethoven*, cîntate în stil corect și D-l *I. Schwarzmann* cu concertul pentru violoncel de *Dvorak*, ceva prea greu poate pentru tînărul solist plin de temperament.

Au mai executat apoi D-nii *Sirotta* concertul de pian de *Liapunov* cu mult brio și o tecnică serioasă și, la ultimul concert, violoncelistul italian *Mainardi* concertul de *St. Saëns*...

Restul programelor destul de variate ne-au readus sinfoniile 3, 4, 5 și 7, uverturile Egmont și Leonore III de *Beethoven*, uverturile Oberon și Euryante de *Weber*, sinfonia fantastică și uvertura Carnaval Romain de *Berlioz*, sinfoniile 2 și 3 și uvertura tragică de *Brahms*, sinfonia patetică de *Tschaikowsky*, sinfonia si minor de *Schubert*, poemele sinfonice Don Juan și Till Eulenspiegel de *R. Strauss*, Scheherazade de *Rimski Korssakov*, Procession Nocturne de *Raboud* și preludiurile la Maiștrii Cîntăreți și Tristan și Isolde de *R. Wagner*.

Afară de aceste bucăți de rezistență, Filarmonica a executat 4 compoziții inedite romînești datorite d-lor *Ion Perlea*, *Philip Lazar*, *Victor Gheorghiu* și semnatarului acestor rînduri.

Neavînd spațiul necesar pentru analiza detaliată a acestor lucrări, mă voiu mărgini numai la o impresie generală asupra lor.

D-l *Perlea* a prezentat *două fragmente sinfonice*, pe care ar intenționa să le întrunească în cadrul unei simfonii în patru părți. Nu știu întru cît această realizare va fi practicabilă, de oarece ținînd mai întâiu seamă de proporțiuni, simfonia ar dura peste o oră și jumătate, și apoi în forma subt care au fost prezentate, aceste fragmente n'au puncte comune caracteristice ce le-ar îndreptăți să facă parte dintr'un acelaşi tot.

Din amîndouă, se degajează însă o mare vitalitate și dovada unui temperament muzical remarcabil. D-l Perlea care e la prima

lucrare simfonică, se relevează deja ca un polifonist încercat, pe lîngă calitățile naturale ritmice și melodice ce le posedă în gradul cel mai înalt. Orchestra D-sale sună și adesea ori combinațiile baroce ale instrumentelor produc efecte neașteptate și interesante. Și dacă lucrarea D-sale conține cîteva lungimi neexplicabile și o risipă de teme explicabilă pentru vrîsta tînărului compozitor, paginile de o reală valoare care abundă, dovedesc un talent ce-și va putea spune în curînd cuvîntul definitiv, care va conta.

Preludiul D-lui *Philip Lazar* e construit din alt material. D-lui își caută inspirația în muzica romînească, și are dreptate, căci a reușit să ne redea acea atmosferă de tristeță și fatalism oriental, care caracterizează toată arta noastră populară. Uzînd de multiplele combinații de timbre la care se pretează instrumentația modernă, Preludiul, minunat orchestrat, ne-a dat din nou prilejul să apreciem gustul delicat și fin în inspirație, precum și nobleța țesăturii temelor, calități cu care d-l Lazar ne-a deprins încă dela Sonata pentru vioară și pian în mi minor.

D-l *V. Gheorghiu* al cărui *Poem simfonic* a fost executat la unul din ultimele concerte, posedă calități descriptive interesante, o inspirație sinceră și sonorități plăcute în orchestră. Poemul D-sale suferă însă de-o oarecare monotonie, explicabilă printr'o lipsă mai frequentă de modulații și un abuz al pedalei la bas.

La toate aceste prime audiții, orchestra Filarmonicei, fie subt conducerea compozitorilor, fie subt acea a distinsului ei șef, a pus o silință și o rîvnă specială în executarea lor, iar publicul a primit aceste lucrări cu o vădită satisfacție, apreciind precum se cuvine, talentele tinerei școli muzicale romînești.

Mihail Jora

Dintr'un oraș tăcut

...In fiecare lună ? Să nu-ți închipui dragul meu, că orașele țării romînești, sînt atît de neatîrnate în viața lor politică, economică și culturală, încît despre fiecare în parte—deci și despre bătrînul oraș depe malul Jiului — s'ar putea scrie ceva de samă în fiecare lună. Sîntem încă o ființă nediferențiată. Romînia este, cu noile teritorii alipite, o amibă uriașă care nu e diferită decît în nucleul Bucureștilor. Cam de-aci pornesc toate impulsiunile.

Dar despre Craiova se poate scrie—nu pentru viața ei omenească, foarte curioasă cu toate acestea, precum vei vedea,—se poate scrie în fiecare zi pentru arătarea ei fizică, a cărei frumusețe are un dar de reînoire, miraculos!

Casele, vechi și nouă, ale Craiovei sînt pe ultima treaptă a prăvălirii dealurilor care tind să-și moae poalele în apele lutoase ale Jiului. Mai toate construcțiile sînt în pantă, precum marea clădire a bisericii Sf. Dumitru, în cuprinsul căreia au intrat vechile „șapte fîntîni" și casele boerești, azi școală secundară. Vilele cele albe, într'un singur etaj, grațioase și solide în finețea lor, ale familiilor boerești, sînt urcate și ele pe creasta în care curge, sinuoasă, ulița Sf. Gheorghe Nou. Craiova, ca mai toate orașele noastre, e rotundă în formă, un fel de pîne groasă tăiată în două de custura strîmbă a „căii Unirii."

Cum de am putut spune că toate acestea sînt frumoase? Nu știu dacă orașul corespunde într'adevăr acelor legi ale simetriei și proporției, a căror virtute e să insufle în noi sentimentul estetic. Dar o mică preumblare, fără scop, pe această uliță în povîrniș, e ca o jumătate de adormire și retrăire a cîtorva veacuri, călătoare înapoi. E o somnolență istorică. Din furtunoasa poveste a Olteniei, nu cele mai de samă momente s'au petrecut în Craiova. Gorjenii cu Tudor Vladimirescu și Ecaterina Teodoroiu; ei au rămas viteji, iar isprăvile Jianului și ale Măruntelului au rămas de pomină, ale unuia prin luncile drepte ale Romanaților, ale celuilalt prin cramele desfundate ale viilor de dincolo de calea ferată. Mă îndoesc însă dacă s'ar mai afla vre-un oraș în țara romînească, pe ulițele căruia, clădirea cea nouă, de un meschin confort, cu țeavă și robinet, să stea mai prietinește proptită de casa cea veche, largă și cu zidul gros înflorit de cușma în zob, cu intrările cu două rînduri de uși masive în nuc, cu grajdurile largi în fund și cu bătrîni arțari și dafini avînd picioarele împleticite în buruenile nesecerate a cîtorva decenii. Timpul s'a oprit, între două case din două epoci. Atmosfera tare și amară a acestei nemuriri, fortifică. Disperarea e un tonic, luat în o doză mare, și nimic mai tonic ca această iluzorie statornicie, în curgerea eternă a lucrurilor. Te alegi depe urma unei preumblări, pe ulițele Craiovei, cu o ușoară și dulce muere a sufletului, cu o cromă melancolică și romantică, pe care o regăsești în cîteva stihuri eminesciane.

Dar geografia Craiovei mai are o surpriză: e micul bulevard care duce spre stufosul și răcorosul parc al Bibescului. Casele s'au pitit: cerul tot e deasupra, plan și albastru, ca un lac imens, nemișcat și ireal. E cerul mărilor, în care toamna se păstrează până'n Ianuarie, și primăvara, ca o fată proaspătă își spală obrajii subțiri, din Februarie. Acest bulevard, între două șiruri de case, e punctat pe mijlocul lui de mari globuri electrice sidefate; iar noaptea, între negurile fremătătoare de frunze din dreapta și din stînga, bulevardul cel mic pare un promontoriu, care înaintează în oceanul tăcut al beznei, cu un șir perfect de faruri trimise... Vara, acest promontoriu, pare un bulevard submarin care duce spre palatele de horbotă verde ale parcului.

Locuitorii cască. Orașul e plicticos și curat. E elegant. Un vizitator străin s'ar întreba din ce îndeletnicire trăesc locuitorii Craiovei? Fabricile sînt puține și minuscule. Meșteșugurile sînt mizere. Orașul e plin de autorități comunale, județene și militare. Până'n ziua războiului, comerțul de grîne făcuse din Craiova locul de întîlnire al tuturor producătorilor județului. De cînd acest comerț a fost suprimat printr'un decret-lege, casele de bancă au devenit tăcute, birjele stau amorțite pela „stații", cîrciumele și hotelurile sînt goale—doar cîte o ordonanță trece grăbită, sunînd din bocanci caldarîmul de piatră, spre poștă.

De-atunci Craiova a devenit un oraș distins. Are toate viciile și frumusețile organismelor parazitare. Nu se grăbește nimeni. Timpul e gratuit, cași apa. Nu costă—adică nu se cumpără, nici nu se vinde: n'are preț. In oraș n'au mai rămas decît funcționarii publici de toate gradele și de toate soiurile (foștii latifundiari) și cîțiva negustori, care furnizează domnilor milionari cravate, doamnelor milionare ciorapi de mătase. Viața trece groaznică, în huruituri de vagoane clocnite, spre Severin și spre Calafat: Craiova rămîne o insulă a tăcerii.

In asemenea atmosferă, se poate ghici că amorul face un mare scandal. De aceia în orașul milionarilor există o incomensurabilă hipocrizie și destrăbălare care a răvășit până și rufele fetelor mici, puse în contact imediat cu ocupația părinților. Arta își are și ea reprezentanții ei autorizați—un avocat, un funcționar, un negustor—pe care cu toată înțelegerea și cu o dragoste de mamă, îi adună în casa ei poeta Elena Farago. Aci se clădește aristocrația intelectuală, al cărei ascendent asupra aristocrației banului și politicei, e nul—întrucît înțelegerea artei presupune celpuțin toate literele alfabetului. Prin faptul că actualul director al Teatrului Național e și el un asidu musafir al poetei, deși om politic, aristocrația intelectuală, prin cîteva șezători literare, și-a legitimat existența. Un ziarist mic și neastîmpărat ca un vierme flămînd, a reușit să înjghebe un fel de sindicat al presei din Oltenia, din care fac parte toți literații și doi corespondenți de ziare —iar orașul prin această instituție eminamente culturală îți face impresia că suferă de o neașteptată congestie cerebrală!.

Se poate, așadar, vorbi serios de o viață socială? Ultima gre-

vă generală a bătut recordul în Craiova; a încetat cîteva ore după ce începuse, din lipsă de material uman revoluționar. Dar la Craiova s'a judecat procesul socialiștilor — din Severin, iar cei cîțiva lucrători dela căile ferate care au cerut despăgubiri, pentrucă pe nedrept fuseseră evacuați din casele lor din ordinul Corpului de Armată — au fost dați în judecată (ei sînt mobilizați) pentru... insulta superiorului! Iată cum orice mișcare, orice gîndire, în Craiova au o soartă fatală: ridicolul.

Totuși, ca o insulă în pantă plutind în oceanul văzduhului, Craiova trebue să fie unul din cele mai originale orașe ale Romîniei. Neschimbat în esența lui, ca o piatră de diamant — strălucitor, deși cărbune — orașul stă astfel în nesfîrșitul și mereu reînoitul miracol al cerului său venit din apele Mediteranei și ale Adriaticei.

F. Aderca

MISCELLANEA

Pedagogie socială

Războiul aduce întotdeauna restringerea sau desființarea libertăților publice. Este o fatalitate, pe care trebue să o suportăm.

Dar dăinuirea prea lungă a unei asemenea stări poate să aibă urmări funeste asupra spiritului public, mai ales într'o țară ca a noastră.

Libertățile publice sînt o achiziție foarte tîrzie a rasei umane. Pe continent sînt lucruri aproape contemporane și—dacă ne gîndim la toată plenitudinea și garantarea lor — sînt contemporane chiar și în Anglia.

De aceia, ca orice achiziție recentă, sînt în primejdie de a se pierde, dacă nu sînt mereu exercitate.

Și aceasta cu atît mai mult în țările unde aceste libertăți sînt și mai nouă și unde ele, ne fiind cîștigate prin sacrificii, adesea de sînge, nu sînt așa de scumpe,—unde cetățenii nu sînt deci așa de geloși de ele.

In asemenea țări, lumea, după cîțiva ani de suspendare a „garanțiilor constituționale" se deprinde cu starea de fapt, i se pare că se poate trăi perfect și fără libertăți (și în adevăr viața vegetativă merge înainte!),—cu alte cuvinte o sensibilitate prețioasă este pierdută. Ajunsă aici, națiunea a decăzut moralmente. Cîteva însușiri eminente, conștiința intangibilității personale, mîndria de cetățean, indignarea împotriva arbitrariului etc., s'au șters din sufletul oamenilor.

Dar în țările unde rezistența cetățenească e mai mică, adică în țările înapoiate din punct de vedere al vieții cetățenești, acolo deci unde suspendarea libertăților e mai dăunătoare,—tocmai în acele țări libertățile se suprimă mai des și mai îndelung.

Iată pentruce un guvern în adevăr patriotic are datoria superioară de a respecta libertățile publice, pentru a nu stînjeni educarea sufletească și socială a poporului pe care îl guvernează. Și, încă odată, aceasta mai ales în țările unde aceste libertăți sînt de dată mai recentă și unde n'au fost cîștigate prin luptă, ci importate de aiurea.

Marea decepție

Urmările războiului sînt de două feluri.

Sînt cele consfințite prin tratatul de pace, excelente pentru popoarele învingătoare și dezastruoase pentru cele învinse. Urmările excelente uneori sînt o simplă afacere bună, ca de pildă cîștigul de colonii; alteori sînt realizarea ideii de dreptate, ca redobîndirea unor provincii pierdute. Acest din urmă caz e și al nostru. Noi n'am luat lucrul altuia, noi am luat ceiace ne fusese răpit, ori ceiace pe nedrept nu era al nostru.

Dar sînt și alte urmări ale războiului, rele pentru toți în diverse proporții și forme.

Șovinismul (fudul la popoarele învingătoare, scrîșnitor la cele învinse), dezorganizarea socială (mai ales la popoarele din Orientul Europei), inferioritatea literaturii și a științei (la toate popoarele), despotismul (mai ales la popoarele din Orientul Europei), militarismul (pe față la învingători, înăbușit la învinși), imoralitatea (la toate popoarele), sărăcia (mai mult, firește, la învinși), cîștigul fără muncă (și la unii și la alții), inestetica vieții (la toate popoarele), etc. etc. etc..

Inainte de războiu, era o întreagă literatură,—cultivată în Germania, Statele Unite și Anglia mai ales de militari; în Franța mai ales de intelectuali (regaliști catolici). — care *dovedea* că războiul este util și bun *în sine*, că fără războiu omenirea ar cădea în bestialitate, etc..

Nu se poate tăgădui că războiul nu desvoltă la unii combatanți curajul și spiritul de abnegație și sacrificiu, că nu învață pe cîțiva marele adevăr moral că, pentru om, este, trebue să fie ceva mai presus de viața lui. Dar pentru educația aceasta a cîtorva, cîte dezastre materiale, sociale și mai ales morale! Cele cîteva momente de sentimente supraumane ale cîtorva luptători de pe front,—sînt departe de a compensa bestializarea omenirii întregi.

Cînd războiul avea alte proporții („marea" armată a lui Napoleon număra 600000 oameni), dezastrele nu aveau aspectul unor catastrofe ale speciei umane. O mare parte dintre oameni rămîneau în afară de raza războiului. In ultimul războiu însă toți oamenii au luat parte la el, într'o formă sau alta. Toți, de pe tot globul. Iar în țările beligerante, jaful și omorul au devenit, ani întregi fapte obișnuite.

Dar poate cea mai primejdioasă urmare a acestui războiu este ceiace s'ar putea numi *marea decepție*.

Simțind că oamenii nu se sacrifică numai pentru interese materiale, clasele războinice au inventat motive și scopuri idealiste ale războiului. Lumea a crezut. Cei mai buni dintre oameni și-au făurit idealuri de o umanitate mai bună, care avea să iasă din războiu, ca dintr'o jertfă colosală de suferinți și de sînge.

Dar nici un vis nu s'a împlinit. Din contra. Niciodată n'a fost pe lume atîta răutate și egoism ca după războiul din urmă. Și niciodată, egoismul și răutatea n'au fost date pe față cu atîta cinică sinceritate. In locul frazelor frumoase din vremea războiului, a venit declarația brutală că totul se reduce la interes.

De aici decepția, marea decepție... Decepție care descurajează, care omoară încrederea în om și în bine. Decepție cu atît mai mare și mai ucigătoare a forțelor vii din suflet, cu cît idealul strălucise

mai puternic. Și atunci cei mai buni au trebuit să devină și cei mai pesimiști, să piardă orice încredere în omenia omenirii.

Un poet filozof căutînd justiția în lume, după ce a căutat-o în zadar în natură și în societate, nu a putut-o găsi decît, pitită, în sufletul individului. Așa și omenia. Ea nu există decît în unele conștiinți izolate. Dar aceste conștiinți au fost crud ofensate, cînd Fariseii și-au scos masca, după războiu, nemai avînd pentruce continua prefăcătoria.

Primejdia rasei galbene

Se poate spune că mai toate efectele războiului au fost surprize pentru toată lumea. Dar poate cel mai neașteptat este răsunetul marelui războiu în celelalte continente ale lumii vechi și efectele lui asupra raselor colorate.

Intr'un număr recent din *Revue de Paris*, cineva care ține să-și păstreze anonimatul, dar care, după ton, după cunoștinți și după felul relațiilor sociale și internaționale, trebue să fie un personagiu considerabil, dă alarma unei primejdii care crește și căreia diplomații Europei n'au timp să-i dea atenție, absorbiți cum sînt în interpretarea și punerea în practică a diferitelor tratate.

Scriitorul francez constată falimentul prestigiului Europei în lumea africană și mai ales asiatică.

Năruirea marilor imperii, a Germaniei, a Austriei, a Rusiei și a Turciei, căderea ilustrelor dinastii ale Hohenzollernilor, Habsburgilor și Romanovilor,—toate cunoscute în proporții legendare în lumea imaginativă a rasei negre și galbene—au scoborît Europa în ochii lor, i-a făcut să înțeleagă că așezările noastre, cele mai splendide pentru priceperea lor, au fost niște lucruri șubrede.

Dar—și aici e importantul—la năruirea aceasta, au contribuit, pe picior de egalitate, și ei, Negrii din Africa, Galbenii Malaezi din Indochina și mai ales *Japonezii*, care au făcut poliție maritimă în preajma Germaniei—țara europeană cea mai prestigioasă pentru Asia, după Anglia.

Scriitorul francez insistă asupra impresiei făcute în lumea galbănă mai ales de rolul Japoniei în războiu,—de participarea ei, pe picior de egalitate cu Aliații, la zdrobirea Germaniei și la Tratatul din Paris.

Prestigiul, aproape mistic, al rasei albe s'a dus.

Japonia, zice scriitorul francez, este invidiată de ceilalți asiatici. Dar totuși ei sînt mîndri de rolul ei. Japonia, adaugă scriitorul nostru, joacă în lumea galbănă, exact rolul Prusiei înainte de unitatea germană: Puternică, organizată, invidiată de ceilalți, dar mîndri toți de ea și nutrind speranța că, prin ea și cu ea, se vor înălța toți, vor scutura orice rest de jug străin (european) și vor domina lumea.

Autorul nostru arată calitățile minunate ale rasei galbene, mai ales ale Chinezilor, care, cînd vor fi utilizate și puse în valoare de știința europeană, cum au fost puse în valoare energiile japoneze, vor deveni o forță irezistibilă.

Cum se vede, acest pericol al rasei galbene (un „cîntec vechiu", de altmintrelea, vechiu de vre-o douăzeci de ani) nu are aerul unei halucinații.

Cași Galbenii, s'au deșteptat și Negrii. Aduși în Europa, lău-

dați, cîntați, părtași la zdrobirea albilor Germani, conștiința de ei li s'a desvoltat cu o repeziciune uimitoare. Cînd ei domină ca stăpînii Frankfurtul lui Goethe, teroarea mistică de Albi nu mai poate stărui. ...Dar primejdia neagră încă nu există, sau există în alt sens.

In adevăr, scriitorul francez atinge problema și pe o altă față: — a chestiei sociale.

Negrii din Africa, Galbenii din Asia și insulele mari din Oceania erau sclavii plantatorilor și industriașilor Europeni, sclavi în cea mai desăvîrșită accepție a cuvîntului.

Azi, prin contactul lor (ca soldați) cu Europa, prin propaganda revoluționară ajunsă până la ei, care prinde ușor, căci pedeoparte prestigiul Albilor a scăzut, iar pe de alta viața a devenit și acolo grea din cauza războiului mondial, — din toate aceste cauze lucrătorii Negri și Galbeni s'au trezit, au devenit exigenți, își formulează programe de revendicări și sînt pur și simplu impertinenți cu stăpînii lor, așa încît guvernatorii europeni (scriitorul dă exemple curioase din Java) sînt nevoiți să se poarte cu dînșii cu o gingășie de neconceput înainte de războiu.

Aceste fenomene nouă, relatate de scriitorul francez, pot suggera multe gînduri lipsite de orice veselie.

O lățire a rasei galbene peste Europa, adică a populației unui mare continent peste această mică peninsulă a Asiei care e continentul nostru, apare ca lucrul cel mai îngrozitor pe care-l poate visa istoria în coșmarurile ei. Noi toți din Europa (care ne sfășiem între noi!) sîntem rude atît de aproape, avem strămoși comuni sufletești. Homer e al nostru al tuturora, și Dante și Shakespeare...

Dominarea unor Albi de către alți Albi e dură, desigur, dar nu se poate compara cu invazia și dominația acestor Galbeni, cu altfel de mutră, cu altfel de suflet, cu alt trecut, — cu nimic comun cu noi, care ne-am dezvoltat laolaltă, bătîndu-ne unii cu alții, împăcîndu-ne, stăpînindu-ne, dar veșnic, chiar și prin lupte, stînd în contact, desvoltîndu-ne în funcțiune unii de alții.

Dar până *atunci*, un neajuns mai mic, dar real și mai imediat.

Europa exploata rasele celelalte, „inferioare". Ele munceau pentru Europa: bumbac, indigo, trestie de zahăr, cauciuc, cafea, cacao, etc. Beneficiul cel mare îl aveau capitaliștii europeni. Dar pica ceva și claselor de jos. Pînza, pe care o cumpăra țăranul din Carpați, n'ar fi fost atît de eftină dacă sclavul care cultiva bumbacul în Africa ar fi lucrat 8 ore pe zi cu un salar ca'n Europa.

De-acuma'nainte, dacă oamenii de culoare s'au trezit și se sindicalizează, viața în Europa se va scumpi, fără posibilitate de eftenire. Cu alte cuvinte, până acum lucrau pentru Albi (mai ales pentru capitaliști, *dar* și pentru celelalte clase) milioane de sclavi. De-acum Europa nu va mai avea această enormă „plus-valoare".

Din acest punct de vedere, viața *niciodată* nu se va mai eftini în alcătuirea actuală a societății!

Pierderea prestigiului rasei albe, trezirea oamenilor de culoare, primejdia galbănă, pierderea milioanelor pe sclavi, — oare să nu fie acestea, în devenire, urmările istorice și sociale cele mai mari ale marelui războiu mondial?

Alexandru Macedonski

Moartea lui Macedonski a pus din nou la ordinea zilei eterna problemă dacă acest om a fost sau nu un mare poet. Aproape toți cei care au scris cu acest prilej, s'au încercat să-l reabiliteze ca

scriitor, iar d. Karnabatt, în dorința de a-l reabilita și ca om, a căutat să-l absolve de vina că a atacat pe Eminescu nebun.

D. Karnabatt spune că Macedonski i-a mărturisit cîndva că mult citata și exploatata epigramă a scris-o fără să știe că Eminescu e bolnav, fără intenția de a o publica și că a fost tipărită de Teleor fără știrea și învoirea autorului.

Se poate, dar e greu de crezut. In epigramă se spune că „un X pretins poet *acum* s'a dus pe cel mai jalnic drum; l'ași plînge, dacă 'n *balamuc* etc."... Cum? Macedonski nu aflase că Eminescu e nebun? „Drumul jalnic" pe care s'a dus „acum" pretinsul poet, „balamucul", — sînt simple figuri de stil? Și numai o coincidență nefericită cu îmbolnăvirea lui Eminescu este cauza oprobriului subt care a zăcut Macedonski?

Dar la urma urmei nouă ni se pare că în jurul acestei epigrame s'a exagerat în toate chipurile.

Nu se poate face o vină capitală lui Macedonski, că a scris-o. Artiștii de obiceiu sînt oameni reci și chiar răi, mai ales invidioși — și, din cauza invidiei nedelicați. Istoria anecdotică a literaturii este plină de ciocnirile ridicole și antipatice dintre acei care „pun steaua să sboare" și se „îmbată de scîntei din stele".

Și atunci ce atîta indignare pentru epigrama lui Macedonski? Bineînțeles, expresia invidiei lui a fost excesivă, neobișnuită. Dar înfîrșit indignarea publicului a fost într'adevăr atît de mare? Atît de mare încît să explice, singură, puțina trecere pe care a avut-o poezia lui Macedonski în lumea romînească?

Nu credem. De altmintrelea Macedonski a avut întotdeauna o „școală", o sumă de partizani și chiar admiratori, recrutați printre cei care aveau o psichologie asemănătoare cu a lui. Prin urmare, sînd a exprimat sufletul unei categorii, categoria și l-a însușit.

Acei care nu au găsit în poezia lui expresia sufletului lor, era natural să nu vibreze la această poezie. Și aceștia au fost enorma mulțime a intelectualilor de după 1880. Au fost cei născuți „eminesciani" și deveniți mai „eminesciani" prin împrejurările sociale și morale de atunci. Cum era să fie gustat și selectat Macedonski într'o epocă care trebuia să fie „eminesciană" chiar fără Eminescu?

Mai tîrziu a venit epoca țărănisto-naționalistă: Coșbuc, Goga, etc. Nici atunci Macedonski nu putea fi omul vremii.

Desigur că atacurile sale împotriva lui Eminescu (și altor scriitori scumpi publicului romîn) au *mai* îndîrjit opinia publică. Dar atît...

Pe de altă parte Macedonski, cam exotic prin imitarea și transplantarea la noi a unei poezii străine; cam factice pentrucă și acea poezie străină, pe care o imita, era tot așa, — nefiind nici recunoscut și încurajat, pierzînd, din cauza aceasta, sentimentul contactului sufletesc cu publicul, a tot abundat în senzul său, s'a tot singularizat și a eșit din literatură.

Macedonski, fără îndoială, a fost cineva. Cine nu e nimic nu face școală, nu stîrnește pasiuni, pentru sau contra. Dar i-au lipsit unele însușiri esențiale — pe lîngă lipsa lui de conformitate cu sufletul generațiilor contemporane lui și cu idealurile lor.

Macedonski, cu toate subiectele și situațiile pasionate din multe bucăți în versuri și în proză, cu toată sforțarea sa de a da o culoare strălucită stilului, a fost un scriitor abstract și rece. Intre el și realitate s'a interpus etern o pătură izolatoare. El a fost lipsit cu totul de acel *realism*, de acea posibilitate de contact imediat al suf-

letului cu lucrurile, fără care nu există literatură—nici clasică, nici romantică, nici simbolistă.

Avea arta, avea știința artei, avea, și mai mult, aspirația către artă, dar era lipsit de substanță. Se zice că era un causeur minunat, că răspîndea cu profuziune idei despre artă, că încînta și subjuga pe ucenici — ca mai toți scriitorii abstracți lipsiți de puterea de creație, ca toți șefii de cenacluri, ca toți inițiatorii de curente nouă minoritare...

Dar în lumea noastră — a noastră și nu numai a noastră — în care toți ceilalți urmăresc cu tenacitate și dibăcie folosul material, —un om care a căutat imagini și rime cincizeci de ani în șir, un om care și-a pierdut vremea inițiind în misterele artei cîteva generații de „efebi", care mai apoi îl părăseau devenind practici, pe cînd el rămînea să predice altora, — un asemenea om merită nu numai toată stima, dar, într'o privință, și toată admirația noastră. Căci nu se pot arăta multe exemple de o așa îndărătnică afirmare a priorității spiritului asupra materiei, ca întreaga viață a acestui om.

Redacționale

Cu numărul de față încheem anul al XII-lea (1920).

Anul acesta dînd abonaților numai 10 numere, ei au drept la încă două numere din anul viitor, care, deci, li se vor socoti ca plătite la achitarea abonamentului pe anul 1921.

*

Cu acest număr am introdus, după exemplul unor reviste străine, o nouă rubrică: *Caricaturi*, extrase din diverse reviste humoristice din străinătate. Cetitorii le vor găsi la sfîrșitul revistei, după „Bibliografie".

P. Nicanor & Co

RECENZII

Alexandrina Scurtu, *Sonete*, Editura Casei Școalelor, București, 1920, Prețul 10 lei.

In literatura noastră avem până acuma foarte multe sonete. Mai ales în timpul din urmă, poeții au cam abuzat de această „formă fixă", nu tocmai comodă pentru ei. Faptul ne îndreptățește, cu prilejul volumului D-nei Scurtu, să amintim cîteva observații asupra sonetului.

Mai întîiu, nu orice temperament poetic se potrivește cu această formă. Sonetul e o formă de lux: el cere o îndelungată și minuțioasă cizelare. Compoziția lui e supusă unor regule de prozodie anume parcă inventate pentru a stînjeni inspirația. Respectul tradiției le-a conservat de-alungul vremii, le-a fixat definitiv și le-a întărit încă tirania: astăzi ele sînt inviolabile, pentru orice poet care se respectă. Cînd te-ai hotărît să adopți forma sonetului, înseamnă că-i accepți cu ochii închiși regulele și că ai ambiția să-i învingi toate dificultățile, căci luxul nu se face numai pe jumătate.

Dar cizelare, dificultăți, înseși cuvintele acestea arată că pentru sonet, trebue să fii mai mult artist decît poet.

In al doilea rînd, nu orice subiect se potrivește cu sonetul. Un sentiment mai impetuos, o mișcare sufletească mai vie, de pildă, au nevoe de un ritm adecvat, de repetiri, de o expresie mai liberă, mai puțin ordonată, mai spontană, care nu poate să încapă fără prejudiciu în tiparul rigid al sonetului. Și apoi, cizelarea îndelungată răpește mult din căldura inspirației. D-l Sevastos cam are dreptate cînd spune:

„Sonetul
E-o temniță cu gratii și zăvoare,
O temniță cu lespezi reci, în care
Se zbuciumă încătușat poetul.

„Sonetu-i racla strîmtă și rigidă
In care un nebun și-a 'nchis copilul,
Sub tirania formei să-l ucidă.

Un sentiment definitiv așezat în matcă și oarecum intelectualizat; o idee filozofică a cărei expresie formală se potrivește exact pe măsura celor 14 versuri; o viziune, un pastel, evocarea unui tablou din trecut, — cam acestea sînt subiectele cele mai potrivite cu sonetul. Plasticitate, conciziune, măsură, sînt condițiile lui. Nimic abstract decît concepția, ultimul vers trebuind să fie întotdeauna clarificator și mai ales rezumativ.

*

Dar să venim la volumul d-nei Alexandrina Scurtu.

D-na Scurtu are frumoase însuşiri de poet. Neliniştea şi rafinarea intelectualului, obişnuit să privească în sine, să-şi pună întrebări şi să caute răspunsuri; impresii subtile de femee cultivată; gustul nedefinitului şi nostalgia vagă, unite cu o imaginaţie delicată şi cu o fină sensibilitate.

Aceste însuşiri se evidenţiază ori se prezintă în fiecare din sonetele d-sale. Dacă însă realizarea lor artistică nu e întotdeauna la înălţimea inspiraţiei, faptul acesta e determinat, — ca să vorbim pedant, — de două cauze diferite: una externă şi întîmplătoare, alta subiectivă. D-na Scurtu e mai mult poet decît artist; sonetul nu se potriveşte întotdeauna cu natura inspiraţiilor d-sale.

E destul să citeşti un singur sonet din prima parte a volumului, ca să-ţi dai seama de acest lucru. Cu o graţioasă îndărătnicie feminină, poeta pare hotărîtă în prima strofă să ducă lupta până la sfîrşit cu dificultăţile technicii. Dar încă dela strofa a doua, plictisită de eforturi, îşi pierde răbdarea şi aruncă adesea în locul termenului propriu, mai ales în rimă, primul cuvînt pe care-l are la 'ndămînă. Din această cauză, expresia e adeseori obscură sau prea abstractă, şi strofe întregi rămîn neînţelegibile.

In mare parte, fondul sonetelor d-nei Scurtu sînt impresii proaspete din viaţă, un sentiment surprins „sur le vif", stări sufleteşti care-şi caută expresia momentană, şi nu dau poetului răgazul necesar cizelării.

Dar o stare sufletească fiind, prin sine însăşi, greu de exteriorizat, nu e oare imprudent să arunci în calea exprimării ei obstacolul unor reguli de prozodie, venerabile desigur, dar vădit artificiale şi arbitrare?

In gen descriptiv, d-na Scurtu are adeseori imagini vii, strofe cu un contur fin şi sigur:

> Pe baltă, unde nufărul priveşte
> Ca în oglindă dulcea lui paloare,
> In cercuri mici de ape stătătoare
> O barză, aţintită, pescueşte...

Dar d-na Scurtu izbuteşte mai uşor în sonet, cînd nu-şi angajează direct sufletul, cînd subiectul îi permite cizelarea: evocări de tablouri mitologice sau istorice, în genul lui Hérédia. Cele mai bune sonete ale d-sale sînt, după părerea noastră, cele dela sfîrşitul volumului, — *Sonet medieval*, *Salome*, *Cleopatra*, *Semiramis*, *Dionysos* şi la sfîrşit, *Satirul*, din care vom cita prima strofă:

> De prin tufiş, ascuns pe jumătate,
> Le-a urmărit cu ochi setoşi satirul.
> Ispititor îi aducea zefirul
> Mireasme trupurilor parfumate...

Şi sfîrşitul întreg:

> La pieptul lui o ţine strîns, lipită,
> E blondă ca o zi de primăvară,
> Se zbate sînu-i, mîna 'ncearcă iară
> Să scape de 'ncleştarea siluită.

> Şi trupul cald, în ziua cea de vară,
> Mai greu în frăgezimea-i umilită
> Apasă floarea macului pălită,
> Ce 'n părul lui aşterne-o notă rară.
>
> Durerea ei într'un suspin se pierde,
> Căci îi zăreşte gura purpurie
> Şi ochii ce 'ndrăznesc să o desmierde.
>
> Pe jumătate 'nvinsă, nu mai ştie
> De ce pădurea este-atît de verde
> Iar carnea lui, atît de ruginie...

Credem că, în sonet, acesta e genul d-nei Alexandrina Scurtu.

AL. DAN

* * *

Anatole France, *Palatul Maicei Domnului*, traducere de G. Galaction. Edit. Viaţa Romînească, „Foi Volante", Preţul 2 lei.

Ce-aşi putea eu, recenzent romîn, să spun despre Anatole France, chiar cu prilejul unei simple schiţe ca aceasta? Critici francezi, critici cu reputaţie mondială, şi încă nu se simt la largul lor cînd trebue să vorbească despre acest mare ironist. Geniul lui scînteetor şi fluid scapă observaţiei metodice. Niciodată n'ai de unde-l apuca, niciodată n'ai siguranţa că i-ai surprins intenţia şi gîndul cel adevărat...

Deaceia mi-e mai îndămînă să vorbesc despre traducere. A traduce pe Anatole France în romîneşte, credeam că este o imposibilitate. Cum să traduci expresia lui mlădioasă şi sigură, fraza lui care zbîrnie ca o coardă de argint, care se încovoae ca un bici, care foşneşte în falduri armonioase ca un văl de mătasă?

Totuşi, traducerea d-lui Galaction mi-a arătat că lucrul e poate cu putinţă. N'am controlat-o cu textul alături. Nu ştiu întrucît d. Galaction s'a ţinut de text. Am citit-o ca pe o operă originală: Traducerea d-lui Galaction citită astfel, e un juvaer, un diamant, o minune! Rog pe cetitor să se convingă singur, dacă nu mă crede.

Dar, recenzent conştiincios, trebue să spun că i-am găsit totuşi o mică pată: un diminutiv care distonează hotărît cu stilul lui Anatole France, — cuvîntul „drăgălaşă". O spun ca să-mi achit conştiinţa... Poate că a fost cu neputinţă de găsit în romîneşte termenul exact.

Traducerea e însoţită de o nuvelă originală a d-lui Galaction, care, cu toată teribila vecinătate, face figură onorabilă. Partea întîia mai ales...

AL. DAN

* * *

M. Sevastos, *Rime sprintene*, Edit. Viaţa Romînească, „Foi volante", Iaşi, Preţul 5 lei.

După mulţi ani de ziaristică prodigioasă, în care D-l Sevastos se prezintă ca un luptător cu arme proprii şi veşnic nouă, apare de-odată acest volumaş de rime, care pe lîngă mari calităţi de tehnică, are şi o notă de sentimentalism.

In această colecţie D-sa adună, selecţionînd, versuri publicate în diferite reviste, pe unde-au însemnat o melodie cîntată pentru oameni năcăjiţi. Dacă e vorba să-l considerăm pe D-l Sevastos după acest volum, şi să'l aşezăm neapărat într'un saltaraş care să însemne o clasificare fără pretenţii, îl vom pune alături de A. Mirea şi G. Topîrceanu, — şi făcînd o *feştanie* cu locul deasupra volumului, vom striga şi noi iremediabil „D-l Sevastos e umorist", fără să ne gîndim

la zîmbetul cu multe înţelesuri cu care autorul se va resemna să poarte această etichetă, pe care ar figura mai exact, deşi farmaceutic, inscripţia *„acid"*.

Genul versurilor D-lui Sevastos arată o anumită atitudine în viaţă, uneori plină de cinism, alteori totuşi, — ce antiteză!, — de sentiment concentrat şi dens, exprimat însă cu un fel de obiectivitate specifică şi tratat de însuşi autorul prin chiar felul de redare, cu o ironie caustică şi rece, de parc'ar fi vorba de sentimentele unui lapon:

„Compun şi versuri de amor
Dar nu le 'mprăştii tuturor,
Ci 'n taina nopţilor opace
Le prind de-o margine de stor
Cînd o fereastră se desface,
Şi pareă-s fluturi prinşi în ace".

(Răspuns).

Cu tot ansamblul de-o atitudine ironică şi zeflemistă, versul ultim e cuprinzător prin imaginea lui şi sentimentul complex, ca o poemă 'ntreagă.

În partea cea mai compactă a volumului, D-l Sevastos are originalitate şi noutate de trăire şi atitudine, deşi versificaţia umoristică era reprezentată strălucit de A. Mirea şi O. Topîrceanu. D-l Sevastos aduce un suflu de satiră şi de revoltă, pus în versuri lapidare şi parfumat de-o ideologie şi de-o dragoste pentru cei mici şi umili. D-sa are un gînd de tovarăş înţelegător pentru corector, pentru sufleur, pentru vînzătorii de ziare şi pentru mulţimea proletară, pentru care are sentimente ce duc de multe ori la avînturi de admirabilă revoltă şi de poezie. Iată versuri pentru unul din elită care „atacă" poezia:

„Şi dacă 'n focul luptei m'a repezit ispita
E vina ta, Mefisto. M'a revoltat elita
Ce şi-a ascuns bancnote şi aur în casete
Şi-acuma se atinge de aurul din soare,
De pagina albastră cu slove violete
Ce-a fost averea sfîntă a oastei proletare.
În lături deci, Mefisto, în lături toţi boerii
Din ţara poeziei, a urii şi-a durerii.
Cînd voi vă rîdeţi viaţa în cîntece şi glume
Noi zugrăvim cu sînge cărările prin lume".
. . . .

(Revolta unui proletar).

Dar ar trebui să cităm în întregime şi „Monstrul", „An nou", etc.

D-l Sevastos are apoi în acest volum bucăţi de ironie şi de satiră socială, care sînt admirabile. D-sa găseşte subiecte nouă pe care le tratează cu un colorit specific şi bogat, uzînd de un bagaj de rime unic în literatura romînească. Am impresia că D-sa face import de rime rare, sau că face scrimă cu rime strălucitoare ca nişte spade care se încrucişează neaşteptat, surprinzător şi viu. Cu aceste calităţi D. Sevastos reuşeşte poate cel mai bine în paginile sale de ironie şi caustică.

Iată de pildă în „Feminism", încurcătura alegătorului în faţa unui grup de candidate:

Ca Păris cauţi un defect —
Să ştii cul se cuvine mărul.
Exiţi: la una-ţi place părul,
La alta umărul perfect.

Şi după chibzuinţă, după
Examene c'un ochiu abil,
Privind din faţă, şi 'n profil,
Alegi o minunată grupă.

Dar sara, cînd te 'ntorci tîrziu,
Acasă lîngă dînsa, parcă
Auzi un cîevetit de iarcă
Şi-ai vrea să dormi într'un sicriu.

Căci ea începe să reverse
O apostrofă din cerdac;
Tu treci pe-alături posac:
Sînteţi din tabere adverse.

Doar noaptea spiritul rebel
Depune crudele lui arme
Şi ea pe braţul tău adoarme
Într'un desăvîrşit cartel.

Sau în „Dumnezeirea":

„Ţi-am dăruit, amice, gîndul tot
Dar să-l insult pe Dumnezeu nu pot,
Că noi demult — vor rîde învăţaţii
Trăim în admirabile relaţii".

Sau în „Iulie":

„Prefer înflăcărarea unui lupte.
Invidiez pe cei cu haine rupte
Şi-i fericesc, deşi-s lipsiţi de cenz.
Impresiuni de tocuri Louis Quinze
Se văd pe-asfaltul moale ce mă frige
Aş vrea să merg prin tîrg pe catalige!"

Sau „La Constantinopol":

„Sultanul în palat dela fereastră
Priveşte'n noaptea tainică şi-albastră.
Platanii... chiparoşii... un bazin
În care îşi scăldase trupul fin
Cadînele seraiurilor triste.
Azi unde-s ele? Poate-s baletiste,
Dactilografe repezi de biurou,
Ori sufragete în curentul nou?..."

Şi poate s'ar cita cu-acelaşi succes întregul volum. Remarc, pentru forma ei de-o puritate clasică, bucata „Pe-un cîmp de luptă", scrisă în terţine.

Volumul „Rime sprintene" scos în editura „Foi volante", modest prin titulatura lui simplă şi nepretenţioasă, cuprinde o culegere chibzuită din tot ce a scris mai bun D-l Sevastos, şi prin conţinutul lui înseamnă un acord nou şi sclipitor în gen, aducînd un pumn de viaţă într'o vreme în care ne omoară neurastenia nervilor zdrenţuiţi de ani de războiu şi de zbucium.

DEMOSTENE BOTEZ

* * *

Pr. C. Dron, *Ce vor Ţăranii?* — Păreri în chestia exproprierii şi împroprietăririi, — o broşură de 96 pagini, Edit. Viaţa Romînească, preţul 6 lei.

Autorul, excelent cunoscător al problemei agrare, tratează trei foarte importante chestii: *obştiile ţărăneşti, exproprierea şi preţul pămîntului expropriat.*

In ceiace priveşte marea reformă, care tinde însfîrşit să aline o veche şi crincenă durere a ţărănimii noastre, părintele C. Dron are juste observaţii. Reforma a rămas o reţetă. E pusă numai pe hîrtie. Votată de doi ani trecuţi, ea încă n'a ajuns fapt împlinit. Impărţirea pămînturilor, amînată necontenit, provoacă încurcături dăunătoare şi sporeşte criza de producţie. Pămîntul n'are un stăpîn: ţăranii nu l-au dobîndit încă; proprietarii nu-l mai au. Cu drept cuvînt autorul cere o cît mai neîntîrziată repartiţie a pămîntului expropriat. Reforma, cu toate neajunsurile ce va fi avînd, ne scoate la un drum nou. Vechea cangrenă a latifundiilor, a arendăşiei, a neomenoaselor exploatări, rămîne un negru vis al trecutului.

Făcînd o comparaţie între repartiţia nouă a solului nostru şi repartiţia proprietăţii în alte ţări agricole (Franţa, Elveţia), părintele Dron arată că problema îşi capătă soluţia ei bună. Rămîne *realizarea.* Cum se vede, un lucru de nimic. Totul ar fi foarte bine, dacă n'ar fi destul de rău.

Un năcaz s'a şi ivit — şi încă foarte grav. S'au produs prote'e din partea proprietarilor în ceiace priveşte *preţul* pămîntului expropriat. Şi pămîntul, se zice, trebuia să urmeze curba ascendentă a sporului pe care l-au avut toate mărfurile. Moneda de astăzi este depreciată. Socotelile vechi s'au făcut în lei buni, care astăzi au cu totul altă putere de schimb. In chestia aceasta, părintele C. Dron are observaţii judicioase. Intre altele arată că necesitatea socială care a dictat exproprierea în folosul plugarilor trebuia să dicteze şi 'n chestia preţeluirii. Am pornit pe calea cea bună pentru a înlătura convulsiuni sociale; nu trebue să ne abatem din cale, nici să dăm înapoi. Pe lîngă asta, pămîntul a fost expropriat acum doi ani. Nu din vina lor ţăranii nu l-au luat în stăpînire. Dacă chestiunea s'ar fi tranşat atunci, vînzătorii ar poseda astăzi o rentă în armonie cu preţurile de *atunci* şi cu leul depreciat de azi. A pune pe ţăran să ispăşească întîrzierile de care sînt vinovaţi alţii, înseamnă a-i îngreuia situaţia gospodăriei lui viitoare, ceiace ar fi o primejdie pentru economia naţională.

Vorbind despre tovărăşiile ţărăneşti în viitoarea organizare agricolă, părintele Dron arată rolul cel mare al *obştiilor* în dezrobirea economică a ţăranilor noştri. Rolul lor în viitor va fi tot aşa de serios şi de folositor. Pentru felurite motive, azi, după expropiere, ţăranii încep a fi ostili acestor vechi şi binefăcătoare instituţii. Nouă ni se pare că această momentană aversiune a plugarilor pentru întovărăşiri a fost *ţâţâtă* şi speculată de anume politicieni, care, prin aceasta, dovedesc cît de puţin sînt prietini a îndelung exploataţilor ţărani.

Fără îndoială că cea mai mare şi mai grabnică datorie a momentului — între multele, marile şi grabnicile datorii — este aşezarea ţărănimii în noua proprietate şi consolidarea ei în gospodării temeinice, pentru a crea în ţară, în aceste foarte grele şi tulburi vremuri, cel mai puternic element de ordine, de muncă şi de apărare. Ţăranul este conservator şi individualist. Cum ţara noastră este „eminamente" agricolă, ne putem considera fericiţi că n'am ajuns stadiul ţărilor industrializate. Furtuna revoluţionară care ameninţă în alte părţi ne va ocoli fără îndoială, dacă vom şti să împuternicim elementul ţărănesc.

M. Sd.

* * *

C. Krupenski, *Urmările economice ale păcii*, Două broşuri, Bucureşti, Tipografia „Convorbiri Literare", 1920.

Este vorba de cunoscuta scriere „The Economic Consequences of the Peace" a D-lui John Maynard Keynes, profesor la Universitatea din Cambridge şi fost reprezentant al ministrului tezaurului englez la conferinţa păcii. Vîlva stîrnită de această operă a depăşit cu mult marginile obişnuite. Ideile autorului, împrăştiate în zeci de mii de exemplare, traduse în multe ţări, au făcut înconjurul lumii, au provocat discuţii furtunoase, au trezit conştiinţele îmbătate de victorie şi le-au făcut atente asupra primejdiei de moarte în care se zbate civilizaţia Europei, periclitată tot atît de mult prin tratatul dela Versailles cît şi prin războiul căruia a voit să-i pună capăt. Căci „Europa continentală alcătueşte un tot, în care toate ţările, cele mari şi cele mici, au prin firea lor aceiaşi civilizaţie; ele au crescut împreună, au păţit împreună şi se vor prăbuşi împreună", şi dacă „*războiul civil* european trebue să se isprăvească în aşa fel ca Franţa şi Italia acum biruitoare, abuzînd de puterea lor, să strivească Germania şi Austria, acum căzute, — ele vor aduce astfel nimicirea lor înseşi, căci ele sînt strîns înlănţuite de victimile lor prin ascunse legături sufleteşti şi economice".

Moartea civilizaţiunii noastre însă e rezultatul inevitabil dacă pacea punică, ce D-l Clemanceau a reuşit s'o impună în contra celor 14 puncte ale D-lui Wilson, se va aplica cu stricteţă. Această pace, pentru a stabili un echilibru de forţe favorabil capitalismului francez, impune distrugerea economică şi financiară a Germaniei şi eliminarea din viaţă a 20 milioane de Germani. D. Keynes, după cum se vede, e un adept al materialismului economic, expus de *Norman Angell* în opera „La Grande Illusion". D-sa nu vede decît o singură eşire din acest impas, în care stă să apună civilizaţia europeană: modificarea acestui tratat imoral la originea lui, iraţional şi irealizabil în dispoziţiile sale; reducerea despăgubirilor ce Germania trebue să dea la o sumă ce ea în adevăr poate plăti, fără a i se atinge grav forţa de producere. Ce trebue să credem despre soluţiile D-lui Keynes şi în folosul cui sînt propuse, cititorii au putut vedea din articolele D-lui Stere.

Paginile D-lui Krupenski nu sînt numai un rezumat clar şi concis al operei deja celebre a profesorului dela Cambridge; numeroasele note din josul fiecărei pagini constitue un bogat material de informaţii: în ele vedem părerile presei şi ale specialiştilor francezi, discuţia largă ce se face în jurul ideilor d-lui Keynes în Anglia şi America, cum şi nedreptatea jignitoare pricinuită ţării noastre de tratatul dela Versailles.

Punînd la dispoziţia publicului romîn într'o formă elegantă şi sobră cuprinsul unei opere de un interes atît de pasionant şi actual, D-l Krupenski i-a adus un mare serviciu.

M. JACOTĂ

* * *

Wilhelm de Kotzebue, *Din Moldova* (Tablouri şi schiţe din 1850), cu o introducere de G. Galaction, Preţul 10 lei şi *Laskar Viorescu* (Roman din viaţa Moldovei, 1851) cu o introducere de M. Sadoveanu, Preţul 1[illegible] lei Edit. „Viaţa Romînească".

Kotzebue a fost un străin: un german din Ţările Baltice, pe care împrejurările l-au adus în Moldova, la jumătatea veacului trecut. El, om cultivat, s'a trezit de-odată în mijlocul unei societăţi semiprimitive, cu aspecte pitoreşti, dar şi cu păcate care desgustă. Kotzebue n'a aruncat dispreţ asupra societăţii moldoveneşti pentru laturele-i urîte, ci a căutat să le înţeleagă şi a ştiut să ne ert . Uneor

cu oarecare sfială, ne-a dat și sfaturi. Caracterului său de om cumpănit nu-i plăcea risipa și ușurătatea păturei de sus moldovenești. Simțul lui de dreptate era atins de șovăelile justiției, care adesea își dădea nedrept hotărîrile pentru mită, hatîr sau, pur și simplu, din tembelism. Kotzebue a asistat la scene crude: bătaia unor negustori, în curtea isprăvnicie, pentrucă ei vînduseră pîine cu lipsă la cîntar. In altă parte, autorul descrie instrucția judiciară într'o șatră țigănească: ț. ganii sînt lungiți la pămînt și bătuți. Procedeul acesta era atît de frecvent, încît țiganii își făceau funduri duble la pantaloni.

Dar Kotzebue nu se prea indignează. El speră în primenirile care trebue să vină. Aceste primeniri, într'adevăr, s'au produs. Boerii nu mai umblă în costumele lor pitorești, nu mai fumează tutun din ciubuc, nu-și mai afumă încăperile cu chihlimbar. Formele s'au schimbat brusc. Fondul s'a transformat mai anevoe. Păcatele de demult, chiar dacă persistă încă, sînt învăluite într'o oarecare decență. Schimbările acestea însă au modificat mai ales viața orășenilor și a boerilor. Viața țărănească a răm s cam aceiași. Aceleași locuințe, aceleași obiceiuri, același traiu și, în primul rînd, același suflet blajin, încătușat de prejudecăți.

Kotzebue c'un zîmbet de îngăduință privește viața Moldovei, așa cum a fost ea pe la 1830. Un spirit de observație, ca o boabă de argint viu, lunecă de-alungul operelor acestui străin, care vrea cu tot dinadinsul să ne cunoască și să ne cunoască în lumina adevărată.

Pe Kotzebue îl interesează totul. De pildă: mulți dintre noi au fost la Slănic. Puțini însă s'au gîndit la trecutul acestor băi. Kotzebue a cercetat, cu deamănuntul, împrejurările descoperirii apelor minerale, ne-a dat note asupra descoperitorului și ne-a povestit întîmplări, care s'au petrecut demult, acolo. Băile dela Slănic („Din Moldova") sînt minunat zugrăvite. Cum lîngă izvoare erau numai cîteva bărăci goale, vizitatorii trebuiau pe-atunci să-și aducă de-acasă, în care, toată gospodăria trebuitoare. Iată cum descrie Kotzebue carele sale, încărcate cu saltele, perne, plăpumi, tingiri, farfurii, saci cu făină, zahar, cafea, etc.: „Incetul cu încetul se ridicară două piramide din coșurile carelor și ajunseră la o înălțime fabuloasă; vîrful uneia din ele era alcătuit dintr'un hîrdău de spălătorie care-și întindea cele trei picioare în aer ca un semn telegrafic, căci și de astfel de unealtă trebue să te îngrijești; se întinseră rogojini și țoale peste toate lucrurile; o spălătoreasă și o țigăncușă se agățară de hîrdăul despre care am vorbit, bucătarul și rîndașul se suiră pe vîrful celeilalte piramide și aceste patru fețe de slugi ale casei se uitau în jos cu nepăsare de pe scaunul lor din văzduh, în vreme ce cărăușii înjugau boii și scîrțîitul roatelor neunse înștiință caravana că se pusese în mișcare".

In același volum găsim, printre povestiri glumețe, și descripții de natură, — codrii și munții noștri, — ca 'n „O vînătoare".

„Din Moldova" cuprinde tablouri și schițe, plastic redate, în culori vii și c'un desen simplu, dar caracteristic.

In romanul „Lascar Viorescu", Kotzebue prezintă viața unui boer moldovan, care — întorcîndu-se din străinătate — își găsește averea irosită de arendași și de epitropi. Unul dintre epitropi pornește chiar un proces, cu multe peripeții, împotriva lui Viorescu. Eroul dă lupta contra adversarilor săi, dar c'o energie intermitentă. — Prin roman trece fiorul unei dragoste proaspete, de-o simplitate de natură. — Dintre personagii, poate cel mai bine prins este Cuconu Ienache Purlicescu, o fire bună, de-o discretă distincție, care-și iubește nevasta și vînatul, și care sufere până la moarte într'o tăcere înduioșitoare.

Ambele volume au ceva din farmecul vremurilor vechi, care — prin calmul lor, datorit depărtării — liniștesc, în timpul lecturii, sufletul cititorului de azi, pe care-l agită atîtea sentimente și probleme complexe.

M. SEVASTOȘ

* * *

Iohan Bojer, *La grande faim*, roman, traduit du norvégien par P. G. La Chesnais, Paris, Calmann-Lévy, 1920. Prix 6 fr. 75 c.

E povestea unui om care, copil, voia să se facă preot. Imprejurările — e fiu natural, n'are nume, n'are avere — îl silesc să intre lucrător într'o uzină. Pătimaș de știință și cu avîntul de a ajunge al bătuților de soartă, își petrece tinerețea în studii ostenitoare, în sforțarea zilnică spre Cunoașterea pe care o crede că există undeva, accesibilă și totală. Are încredere în știință. Cucerirea prin Cuget a Universului îl atrage. O crede realizabilă. Și „patima oțelului", puterea de a supune tot, „chiar cerul, de ce nu?", îl cuprinde, îl stăpînește. Izbutește să intre în politehnică. Ajunge. Inginer tînăr, pleacă, împreună cu cîțiva entuziaști prieteni în Egipt, la cataractele Nilului, cu nădejdea unor mari întreprinderi surprinzătoare, care îl vor face celebru, bogat, fericit. Poartă în suflet cîteva amintiri: a fiordului unde, printre pescari, a copilărit, a surorii lui, care îi cînta din vioară, sara, cînd se întorcea ostenit dela lucru, și care acum e moartă.

Au trecut ani. Per Holm revine. E un bărbat de treizeci și cinci de ani, cu șuvițe cărunte în barbă. E singur. Intîmplarea îl face să se întîlnească cu un vechiu camarad de politehnică, ratat, care n'a părăsit niciodată Norvegia. Cei doi prieteni stau de vorbă. Cel care a rămas invidiază pe cel care plecase. Egiptul, Abyssinia, lucrările lui Holm, celebre în toată lumea, gloria lui, averea îl farmecă. — „Ai fost și în America?" — In America? da. Nu e nimic de seamă. — Bine, dar voiam numai să spun că ai văzut acolo minunile tehnice care se fac... — Dragul meu, sînt ostenit de minuni tehnice. Mi-e dor de o moară de țară care să pue douăzeci și patru de ceasuri pentru măcinatul unui sac de grîu... — Cum, progresul omenirii nu înseamnă nimic? — Oare unde are nevoe să ajungă omenirea, de se grăbește atîta?... Atîta timp cît Europa occidentală cu minunile ei tehnice, cu creștinismul ei, cu legile ei de îmbunătățire politică nu va fi produs un tip de om superior gloatei pe care o avem aici... să tăcem..... Cred că oțelul și focul preschimbă pe om în animal. Mașina ucide din ce în ce mai mult ceiace numim dumnezeesc în noi... Mașina nimicește în noi și foamea de eternitate...

Per Holm a revenit schimbat și dezamăgit. Dar în locul idealului care se dărîmă într'însul, se ridică altul. Patima oțelului, Cucerirea prin cuget, foamea Cunoașterii... la ce bun? Cu asta omul nu poate fi fericit. Fericirea e în lucrurile simple și curate. Să nu căutăm să alungăm din oameni ceiace e „omenesc". Să nu ne alungăm noi înși-ne zădarnic spre inaccesibil...

Per Holm găsește fericirea. Se însoară. Are acum familie, cămin. Nu mai e singur. Dar frămîntările din suflet nu s'au sfîrșit. „Patima oțelului" îl cheamă din nou la lucru. Incearcă o întreprindere nouă. Dar nu izbutește. E ruinat cu desăvîrșire. E bolnav. Memoria îi slăbește. Nervii zdruncinați cer odihnă. Pentru a-și cîștiga viața, ajunge fierar într'un sat. Și în umilință, Per Holm se regăsește însfîrșit pe dînsul — cași Peer Gynt al lui Ibsen, care după ce aleargă prin lume căutînd să devie el însuși, se întoarce ostenit acasă, găsindu-se pe el în el, odată cu fericirea.

Ca în toate romanele scandinave, o atmosferă *nouă*, regeneratoare, plutește în cartea lui Bojer. O sinceritate și o bunătate pe care n'o putem aiurea întîlni. Simți cum autorul îți întinde prietinos mîna după fiecare capitol. Și, totuși, cartea e și turburătoare. E destul senzația cerului pe vecnicie gol, și mai mult decît atît, nevoia asta chinuitoare și puternică de a „crea pe Dumnezeu", *nevoia de a cuprinde cu sufletul tot ceiace niciodată nu vei putea cuprinde cu mintea...*

AL. A. PHILIPPIDE

*
* *

Pierre Loti, *La mort de notre chère France en Orient.* Calmann Lévy, éditeurs, Paris, 1920.

Abia în timpul războiului, unii publiciști au avut îndrăzneala să afirme neted falimentul politicei franceze în Orient și, în special în Peninsula Balcanică. D. Joseph Reinach în „Les commentaires de Polybe" (IV série, 1915, Charpentier, Paris) spune limpede: „n'aveam o adevărată politică balcanică, nici noi, nici Anglia. Trăiam dintr'o zi pe alta". Și adaugă că antanta a ridicat chestiunea Constantinopolului „în momentul cel mai inoportun". Rezultatul se cunoaște: Turcia, ale cărei interese se ciocneau cu tendințele de „cucerire ale Rusiei țariste și cu năzuințele de expansiune ale Angliei, a devenit aliata fi-rească a Germaniei. Antanta nu și-a dat sama că Turcia în timp de pace, cași în timp de războiu, era un aliat prețios, prin pozițiunea geografică, pe care o avea.

D. Pierre Loti face o pledoarie patetică în favoarea Turciei. D-sa adaugă o serie de scrisori, mai ales particulare, care prezintă un vădit interes documentar. Scriitorul francez vrea să-și reabiliteze a-micii din Orient. Reușește. Reușește chiar să arunce o lumină mai tristă încă, asupra Greciei.

D. Loti dovedește că nu Turcii sînt autorii masacrelor din Ar-menia. Arată, deasemenea, loialitatea poporului turc, în tot timpul răz-e boiului.

Dar în această carte pasionată, fermecătorul romancier francez face o sinceră și îndrăzneață critică a politicei engleze.

E prima lucrare, în care se vădește viitorul conflict anglo-francez, fiindcă și de data asta, D. Loti reprezintă opinia majorității Fran-cezilor.

Volumul ultim al D-lui Loti, prezintă o netăgăduită valoare do-cumentară.

ANDREI BRANIȘTE

*
* *

Edmond Goblot, *Traité de logique,* ed. II, Paris 1920; **I. Pe-trovici,** *Teoria noțiunilor.*

Nu mă voiu ocupa aici de multele probleme, pe care le pune noua logică a lui *Goblot,* apărută în 1920; voiu releva însă o singură chestiune, care m'a izbit în special cînd am cetit această lucrare. E vorba de legătura ce face Goblot între *sfera și conținutul unei no-țiuni.* El admite, contrar părerii generale a logicianilor, că între sfera și conținutul unei noțiuni poate fi un perfect acord, nu neapărat un raport de inversiune. Se poate ca sfera să crească sau să descrească odată cu conținutul, în cazul cînd acesta este privit în mod *dinamic,* ca un *gen* care se actualizează în o sumă de spețe. Dacă se consideră drept conținut al conceptului nu o sumă de caractere speciale, ci totalitatea însușirilor indivizilor, cărora li se aplică acest concept, atunci între conținut și sferă nu mai e un raport de inversiune. Un concept gene-ral cuprinzînd în sine o mulțime de indivizi, cu însușiri specifice, în mod necesar conține, virtual, toate aceste însușiri. La un asemenea concept odată cu sfera crește și conținutul. De ex.: *conceptul genu-lui suprem* (pe scara viețuitoarelor), avînd sfera cea mai întinsă, ar trebui să fie cel mai sărac în conținut. Dar, zice Goblot, acest con-cept are „cuprinsul cel mai bogat în același timp cu sfera cea mai vastă" (pg. 115), căci nu e numai un concept abstract, ci e *„Ideia uni-versului* îmbrățișînd detaliul infinit al lucrurilor, obiectul ultim, scopul suprem și dealtminteri inaccesibil al științii omenești". (pg. 115). A-ceste idei supreme sînt adevăratul obiect al cunoașterii, ele cuprind în ele trecutul și viitorul. „Lucrurile nu sînt niciodată decît valori particulare ale variabilei, puncte ale curbei, ideia e curba totală, e-

cuația care exprimă toate valorile variabilei" (pg. 116). Considerînd astfel ideile ca sinteze de lucruri virtuale, conținutul și sfera lor cresc în același timp, căci cu cît sînt mai multe lucruri cu atîta vor fi și în-sușiri mai multe.

Ne-am oprit în special asupra acestei idei din logica lui Goblot, pentrucă *Boutroux,* care scrie prefața acestei lucrări, relevă această interpretare a raportului dintre sferă și conținut ca ceva foarte im-portant. În afară de aceasta însă ne-a izbit faptul că aceiași concep-ție, aproape cu aceleași exemple, o găsim și la d-l *I. Petrovici,* pro-fesor la Universitatea din Iași. Într'adevăr încă de acum 10 ani D-sa susținea, la cursul de logică, că sfera și conținutul unei noțiuni pot crește sau scădea amîndouă. În anul 1914 D-l Petrovici publică în „Convorbiri Literare" (Septembrie) articolele „Logica și Aug. Comte", în care exprimă exact aceiași concepție, afirmînd că „noțiunea prin-cipiului suprem trebuește neapărat concepută ca avînd și sfera mare și conținutul bogat, ca *avînd bogăția conținutului în raport direct cu întinderea sferei* (pg. 898). Raportul de inversiune dintre conținut și sferă încetează de a mai fi valabil atunci cînd nu mai definim con-ceptele *static* sau *actual,* ci le privim în mod *dinamic.* De ex. noțiu-nea animal are sfera mai mare ca noțiunea subordonată – om,, dar are conținutul mai sărac căci are mai puține atribute ca noțiunea om. Dar de fapt „însușirile generale ale animalității au devenit rînd pe rînd, prin diferențiare, diversele specii existente și s'a produs toată varie-tatea de făpturi animale. Animalitatea cuprindea, în mod potențial, toate varietățile în care s'a întrupat alternativ; *ea cuprindea în sine posi-bilitatea tuturor notelor din conținutul tuturor spețelor animale.* Noțiu-nea aceasta, cea mai întinsă ca sferă din seria ei respectivă, e ast-fel privită și cea mai bogată în conținut, ca una ce a manifestat – pusă în condiții variate – acea puzderie de moduri și însușiri, care constituesc astăzi diversele spețe animale" (pg. 898-899). Tot așa no-țiunea *om,* deși are o sferă mai mică totuși și conținutul ei e mai sărac, de-oarece, în orice condiție ar fi privită, nu va prezenta modurile și în-sușirile variate ale animalului. Cam la fel este chiar exemplul lui Goblot dela pag. 114. Aceasta e o interpretare, pe care Boutroux o remarcă. D. Petrovici a publicat studiul său înaintea lui Goblot; nu ne gîndim desigur la posibilitatea vreunei influențe, căci Goblot nu a avut cunoștință de studiul D-lui Petrovici. Este însă o plăcută întîlnire în cugetare, așa cum a fost la Xenopol și Rickert și cum vor mai fi fiind și altele.

Am remarcat această întîlnire, căci și la noi se pot scri multe lucruri bune, dar faptul că limba noastră nu e cunoscută în străină-tate contribue să lase în umbră idei, care, scrise într'o limbă apuseană, nu trec neobservate. Dacă mai adăogăm la acestea și Xenofilia știin-țifică, atunci înțelegem de ce se depreciază tot ceiace e produs al gîndirii noastre. O carte de vizită, o scrisoare de complezență dela un scriitor străin, e un semn de valoare științifică, e o dovadă chiar dacă posesorul ei n'a scris nimic sau a scris prost.

P. ANDREI

*
* *

Emil Vandervelde, *Le socialisme contre l'état.* Paris Libr. Berger Levrault, 1918.

Războiul a pus în discuțiune o mulțime de probleme nouă, în le-gătură cu sarcinile enorme pe care statele trebue să le suporte, pentru acoperirea cheltuelilor de războiu și a refacerii generale.

Crearea de monopoluri nouă, controlul statului în cele mai prin-cipale industrii, amestecul guvernelor în reglementarea producției și a schimbului, toate aceste sînt fenomene, care fac pe mulți să creadă, că ne aflăm de fapt în fața unor aplicațiuni a principiilor socialiste.

Tocmai această credință o combate Emil Vandervelde în scri-erea care poartă titlul de mai sus.

Fără a tăgădui realitatea acestei „dictaturi economice" sub care trăim, autorul caută să dovedească, că ceiace vedem sub ochii noștri este „etatism" adică „organizarea muncii sociale prin stat, prin

guvern" pe cînd „socialismul este organizarea muncii sociale prin lucrători grupați în asociații de drept public (pag. 164), ceiace însemnează că adevăratul socialism este „antietatist". Această confuziune, care se găsește și în doctrina economistă burgheză—autorul citează pe Leroy Beaulieu—pare a-și avea origina într'o greșită interpretare a unor puncte din programul socialist, astfel cum a fost formulat de Marx și Engels. Căci dacă, cum spune Engels, „locul statului de azi este la muzeul de antichități", nu-i mai puțin adevărat că Manifestul Comunist, alcătuit de acesta, împreună cu Marx, vorbește lămurit despre statul socialist în înțelesul de putere, guvern, autoritate. O analiză mai profundă a scrierilor acestor doi doctrinari socialiști, arată însă că socialismul se poate considera ca etatist, sau antietatist, după cum se are în vedere scopul său imediat (etatist), sau cel final (antietatist). De altfel socialiștii înșăși sînt divizați pe această chestiune, iar despre ramura reformistă reprezentată în Franța prin Millerand, autorul spune că „tinde să cucerească statul nu pentru a-l înlătura, ci pentru a-i întinde domeniul, încredințîndu-i funcțiuni nouă, spre a-și asigura acapararea tuturor monopolurilor naturale sau artificiale" (pag. XXVIII). Vandervelde fiind, evident, antietatist, discută situația statului actual, în lumina a două grupe mari de fapte: cucerirea puterii politice de către proletariat și transformarea societății actuale într'o mare cooperativă economică prin socializarea mijloacelor de producție, arătînd că în situația actuală, nici una nici alta nu arată că ne aflăm în preajma realizării visului socialist.

Cu privire la cucerirea puterii politice de către proletariat, el demonstrează că aceasta nu se poate dobîndi cu ajutorul sufragiului universal, care, deși e un deziderat democratic realizat aproape în toate țările, dar e complectamente falsificat de acțiunea coruptibilă a capitalismului atît asupra alegătorilor cît și aleșilor.

În această privință autorul dă numeroase exemple tocmai din țările cu regim democrat și cu sufragiu universal, ca Franța, Anglia, Statele-Unite, Belgia.

Acesta fiind rezultatul parlamentarismului actual, socialismul nu-și pune mare nădejde în el. Bineînțeles că aceasta nu însemnează renunțarea la cuceririle democratice și în special la sufragiul universal, prin mijlocul căruia muncitorimea trebue să-și organizeze și să-și apere interesele; dar „pentru a înlătura această putere formidabilă, care se cheamă statul burghez, nu ajunge sufragiul universal, ci trebue ca lucrătorii *să se organizeze în sufragiul universal*. Trebue ca prin dezvoltarea organizării muncitorești subt toate formele, să se creeze un stat în stat, a cărui putere mărindu-se, să tindă a înlocui dominația capitalistă prin o gestiune cooperativă. Numai în aceste condițiuni democrația încetează de a fi o aparență și o minciună (pag. 55).

Rezumînd aceste condițiuni, autorul spune: „pentru ca lucrătorii să devie o clasă diriguitoare, trebue ca, devenind, din cauza „evoluției capitaliste, clasa cea mai numeroasă a populației, să adaoge la puterea lor numerică, forța organizării lor politice și economice", prin creare de asociații libere în toate domeniile, care să se substitue într'o zi capitalismului actual.

Cum se împacă însă aceasta, cu acea dictatură, a proletariatului pe care o preconizează Marx și Engels în Manifestul Comunist și care e de fapt pricina bolșevismului din Rusia?

Se poate întîmpla, zice Vandervelde atingînd această chestiune, că la un moment dat, proletarii organizați, să pue mîna pe putere, pentru a guverna statul burghez contra burgheziei; aceasta însă numai „până cînd o generație crescută într'o societate nouă de oameni „liberi și egali să se debaraseze de povara formelor de guvernămînt „cum spune Engels."

De altfel însuși Vandervelde recunoaște că „aceasta nu vrea să „zică că nimic nu se va pastra fie și subt titlul provizor—din vechea „mașină a statului, dar vorbind curat, abia este de admis ca acest in-

„strument de dominație și apasare, să poată fi întrebuințat ca mijloc „de liberare și dezrobire, fără a-i aduce modificări esențiale".

În ce privește socializarea mijloacelor de producție, este drept că chiar înainte de războiu funcțiunile statului actual crescuseră considerabil, iar etatismul luase o dezvoltare mare prin monopolizare a o mulțime de exploatațiuni. Războiul a accentuat monopolurile dar toate acestea au avut și au scopuri mai mult fiscale și militare. Socialismul însă vrea organizarea societății într'o mare cooperativă „care să se administreze prin ea însăși, în afară de orice ingerință guvernamentală".

„Acest ideal—continuă Vandervelde—poate fi mai mult sau mai „puțin complect, mai mult sau mai puțin aproape, dar subt pedeapsa „unor primejdioase deviațiuni, proletariatul trebue să se pătrundă de el".

Evident că aci cași în chestiunea agrară Vandervelde este de un socialism sui generis. Chestiunea „administrării lucrurilor" în locul „guvernării oamenilor" pe care a pus-o întâiu Saint Simon, sau transformarea statului din organ de administrație sau de autoritate, în organ de gestiune, la care se referă mereu Vandervelde în lucrarea de față, este o chestiune foarte dificilă, pentru motivul că în ultima analiză și într'un caz și în altul, administrația tot pe cale de autoritate se efectuează; deosebirea este numai în ce privește locul de unde emană această autoritate, adică dacă ea pornește direct de la cei administrați, sau e rezultatul sistemului de guvernămînt care în democrația modernă, el însuși este o delegație a națiunii.

Toate acestea ne arată că e mai mult vorba de o schimbare de nume decît de sistem. Iar întrebarea cea mare e dacă, ocupîndu-se de administrarea lucrurilor în loc de guvernarea oamenilor, funcțiunile statului nu vor deveni mai multiple și mai complicate. Aceasta pare sigur, de oarece și statul actual și-a complicat funcțiunile, până la a nu le mai putea exercita cu folos, tocmai din cauza înmulțirii trebuințelor sociale. Această înmulțire de trebuințe, în mod fatal complică funcțiunile statului și transformă administrația făcînd-o pe lîngă organ de gestiune și organ de autoritate.

Uitați-vă numai la paradoxul zilei de azi, cînd același lume cere înfrînarea speculei și... libertatea comerțului.

Toate acestea ne fac pe noi să credem, că socialismul este prin tendințele sale a căror oportunitate n'o discutăm aci—etatist, cu toată argumentarea măiastră a lui Vandervelde.

În orice caz lucrarea aceasta este de o desăvîrșită actualitate. Scrisă într'un stil limpede și ușor, ca toate lucrările lui Vandervelde, ea poate fi, atît pentru socialiști, cît și pentru protivnicii lor, un izvor din care sorbind, ar scăpa—și unii și alții—de multe erori pe care le vîntură în presă și în întruniri, zădărnicind găsirea drumului adevărat.

Pr. C. DRON

* * *

R. Lespieau, *La molecule chimique, 1920*, Nouvelle Colection scientifique, Directeur: Emile Borel.

Dezvoltarea mare pe care a luat-o chimia organică în ultimul timp, unde s'au descoperit și sintetizat peste 300.000 de corpuri nouă, se datorește unui instrument de ordine și progres—notația atomică. Două noțiuni au jucat un rol capital în această notație: Noțiunea de greutate moleculară și noțiunea de formulă dezvoltată.

Autorul arată evoluția acestor noțiuni în decursul vremei și cetitorul acestei cărți nu are în fața sa decît cursul de introducere la studiul chimiei organice, ce se face în toți anii la Universitatea noastră (D-l profesor Anastasie Obregia), deși Lespieau spune că numele lui Berzelius, Gerhardt, Couper, promotorii studiului chimiei organice, nu se pomenesc în facultățile de științe.

În capitolul I autorul ne arată evoluția noțiunilor de amestec și combinație dela Proust și Berthollet și până în zilele noastre, precum

aruncat Romînia în războiu. Violarea neutralității Belgiei e considerată de Erzberger ca o ireparabilă greșală. După părerea lui, Anglia ar fi fost dispusă să încheie pace în 1917, dacă Germania ar fi declarat atunci că renunță la anexiunea Belgiei. Oferta de mediație a Vaticanului punea această renunțare ca bază a negocierilor eventuale, dar Germania a refuzat să admită independența Belgiei, iar încercarea lui Benedict al XIV a eșuat. In Alsacia, militarismul german a comis aceleași greșeli, cași în Belgia, considerînd-o tot timpul războiului ca o țară dușmană, iar Ludendorff, omul soluțiilor simple, susținea că Reichslandul trebue anexat Prusiei.

Dar șefii marinei germane s'au arătat mai ușurateci și mai neinteligenți încă decît militarii. Erzberger declară că nu a crezut niciodată în acțiunea decisivă a submarinelor, așa cum o garantau un Tirpitz și un Capelle.

In schimb el s'a dat samă că războiul submarin va decide intrarea în conflict a Statelor-Unite. In comitetul secret care a avut loc atunci, el a susținut că aceasta ar provoca un dezastru, dar amiralul Capelle, secretarul de stat al marinei, i-a răspuns cu îndărătnicie: „Intrarea Americei în războiu nu va însemna nimic, dar absolut nimic". Și iluzia amiralilor germani era împărtășită și de generalisimul Hindenburg care profetiza că în șase luni Anglia înfometată va cere grație.

Partea din amintirile lui Erzberger care a pasionat și revoltat mai mult publicul german, e acea privitoare la peripețiile toamnei lui 1918. In zelul său de a ilustra incapacitatea militarilor germani, el raportează că în Iulie 1918, Ludendorff, întrebat de secretarul de stat Hintze asupra posibilității unei victorii germane, ar fi răspuns afirmativ.

Deabia la 13 August el a început a se îndoi, recomandînd „o defensivă strategică". Kaizerul a început atunci a se gîndi la pace. Se vor face propuneri serioase inamicului dar „numai după succesele apropiate depe frontul de West". In zadar împăratul Carol insista să nu se mai aștepte aceste succese îndoelnice, Wilhelm II spera încă.

Erzberger a fost foarte surprins cînd Max de Baden l-a rugat să prezideze discuțiile asupra armistițiului. La Spaa el a luat contact cu marele stat major. „La sfîrșitul conferinței mareșalul Hindenburg apăru și mă făcu să observ că e desigur întîia oară în istoria universală cînd politicianii și nu militarii erau însărcinați cu încheerea armistițiului".

El a îndemnat totuși pe Erzberger să trateze și să „încerce a obținea cît mai mult în favoarea Patriei". Cu toate că Erzberger în fața condițiilor excesiv de severe ale aliaților a arătat că ele expun Germania la bolșevism, Foch a rămas neînduplecat. Ezitînd, dacă trebue sau nu să subscrie, Erzberger a cerut instrucții lui Hindenburg care i-a răspuns: „Semnează!" Anul următor cînd a fost vorba de semnarea păcii dela Versailles, Erzberger a fost nevoit să parcurgă alt calvar.

Cu toată opoziția violentă a unora din colegii săi, el a fost partizanul semnării. Nevoia de pace era așa de vie în popor, scrie dînsul, și tendințele particulariste fuseseră atît de tare deșteptate în urma înfrîngerii în Rhenania, Bavaria și la Est, încît un refuz de a semna ar fi atras probabil disoluția imperiului. In această oră critică Erzberger a avut curajul să ia asupra-și răspunderi penibile și oricare ar fi dușmănia pe care atitudinea lui a provocat-o în Germania, trebue să salutăm în el un om politic cu vederi pătrunzătoare și clare.

La Connaissance (Décembre, 1920).

Avînd ca deviză „On se lasse de tout, excepté de connaître", această revistă pariziană a cules cîte ceva din toate artele și a dat la iveală numeroase documente biografice și bibliografice care lămuresc mai bine un curent artistic sau o personalitate literară.

In ultimul număr, într'o serie de extrase din **„vechile mele scrisori"** poetul indian ***Rabindranath Tagore*** apare cu acelaș misticism intens, cu acelaș misticism cosmic cu care ne-au deprins autorul lui *Gitanjali*. Unele scrisori sînt adevarate poeme în proză:

Shélidah, 9 Déc. 1892.

„Lumea îmi apare totdeauna nouă, ca un vechiu și foarte scump prieten, tovarăș în vremea încarnării mele actuale cași în vremea încarnărilor mele anterioare: ne cunoaștem, eu și el, adînc și demult.

„Limpede și fără osteneală, am impresia că, în veacurile trecute, cînd pămîntul se ivi, în prima lui tinerețe, din baia lui de mare și salută soarele cu o rugăciune—eu am fost unul din arborii crescuți din țărîna lui nouă, care își desfășurau frunzișul cu toată frăgezimea viguroasă a vieții originale... Azi, ea se întinde acolo, mama mea Terra, în cîmpiile de grîu de lîngă malurile rîului, în rochia ei de aur, plină de soare. Mamă a mulțimilor de copii, ea ascultă în neștire chemările lor; răbdarea ei e fără margini, dar nu fără „ceva ce depărtează". Și iat'o așezată acolo, întorcîndu-și privirea departe spre marginea din urmă a cerului de după amiază—pe cînd eu, nu încetez să flecăresc neobosit"...

Interesante sînt observațiile indianului, opus cu toate secretele patriei sale, pe care vrea să le apere de civilizația pustiitoare a Englezului. Intr'o lume de vis, ce se stinge în lente pulsații, poetul rătăcea printre cele „șapte mări" și cele „treisprezece rîuri" și pe lîngă „mlaștina fără margini" a principilor aventurieri. „Toate celelalte ființe umane păreau că sînt pe celalt țărm—pe țărmul vieții, pe țărmul unde Guvernul Britanic și *Secolul XIX-lea* sînt departe, acolo, cu ceaiul și țigaretele lor"...

Cuhack, Martie 1893.

„Dacă vom începe să dăm prea multă importanță aplauzelor Englezilor, va trebui să ne lepădăm de multe lucruri care sînt bune la noi și să primim dela ei multe lucruri rele... Conștient sau fără voia noastră, vom trebui să ne roadem viața, s'o micșorăm după măsura minilor care ne vor aplauda... Atunci, apostrofîndu-mă pe mine însumi, îmi zic: „O, vas-de-lut! depărtează-te de Vasul-de-fier! De s'ar repezi la tine furios sau de te-ar bate pe spate încetinel, în semn de protecție — atunci te-ai năruit de-abinelea. Inspiră-te, te rog, din sfaturile înțelepte ale bătrînului Esope—și păstrează-ți depărtarea"...

Crezînd în reincarnări viitoare, Tagore, contemplînd odată depe țărmul tăcut al Bengalului, tresare: „cea mai mare teamă a mea, este să renasc în Europa! In adevăr, acolo nu mă voiu putea odihni, ca în acest moment, deschizîndu-mi întreaga ființă spre infinitul acesta, de-acolo, sus; în Europa „risc serios să fiu chemat la ordine, dacă m'aș culca niței pe pămînt".

...„In Europa, omul e atît de complex și domină totul într'atît, că animalul nu e pentru el decît un animal. Pentru Indieni, nu e deloc stranie ideia că sufletul transmigrează dela animal la om și dela om la animal—așa că mila pentru făpturile simțitoare n'a fost isgonită din scrierile noastre, ca fiind o exagerare sentimentală"...

...„Noi, Indienii, trăim subt „regula Nopții". Sîntem cufundați în Vegalcie, în Unicul. Melodiile noastre trebuesc cîntate de fiecare, singur, pentru sine însuși; ele ne înalță ducîndu-ne dincolo de lumea de toate zilele, spre tărîmul singuratec unde rămînem departe de orice. Muzica Europenilor e făcută pentru mulțimea care joacă și pe care o tîrăște spre toate culmile bucuriei și spre toate prăpastiile durerii omenești..."

L'Amérique (Octombre 1920).

In țara gigantomachiei industriale, natura pare că se armonizează cu „sgîrie norii" cu 50 etaje și cu furnalele de sute de metri.

In California, cu toată exploatarea intensivă, mai stăruesc pe o întindere de 1800 kim. patrați între Nord-Estul Californiei și golful Monterey, acele păduri de sequoia care prezintă una din cele mai mărețe priveliști naturale. Născuți în cursul perioadei terțiare, acești copaci au supraviețuit tuturor schimbărilor geologice ale pămîntului, sfidînd ghețarii ce coborau din Nord. Vîrsta lor variază între patru până la 20 de veacuri, iar sînt arbori care durează de 40 de veacuri. Baza lor ajunge

și greutatea de a se face distincție între unele substanțe clasate ca amestecuri iar altele ca combinații. Deși s'au găsit multe puncte hotărîtoare pentru distingerea amestecului de combinație, criteriul unic și tranșant nu există, căci cînd se înlătură o dificultate altele vin și-și iau locul.

Mai departe autorul ne arată cum a luat naștere *teoria echivalenților*, raționamentul lui Yoly, pentru a ajunge la notațiile atomice, legea raporturilor simple, *pretinsă a lui Dalton* (nu se constată nici din scrierile lui Dalton nici din lucrările lui Berzelius și Wurtz care au utilizat ideile lui), lucrările lui Berzelius făcute subt influența ideilor lui Dalton, Gay-Lussac, și isomorfismul lui Mitscherlich, din care remarcăm o tabelă de ponderi atomice a căror numere, cu puține excepții, sînt de o exactitate ce ne inspiră cea mai mare admirație. Tendința lui era de a da niște formule reprezentative a moleculelor corpurilor compuse. *„Formulele chimice trebue să amintească reacțiile și orice transformare chimică să se poată traduce printr'o ecuație între materiile care intră în reacție și produsul reacției."* Gerhardt reformează notațiile lui Berzelius în senzul vederilor de mai sus.

Ipoteza fecundă a lui Avogadro nu trebue uitată, deși unii s'au întrebat dacă e permis unui chimist să facă ipoteze, și Perrin a arătat că se pot face ipoteze dacă ele duc la consecințe verificabile prin experiențe, după cum e cazul ipotezei lui Avogadro (Les atomes J. Perrin 1913). Raoult găsește expermetal legile cryoscopiei cărora tocmai mai tîrziu van't-Hoff le-a dat o interpetare bazată pe presiunea osmotică, consecință teoretică a ipotezei lui Avogadro.

Noțiunea de radical, care deja exista în chimia anorganică, e introdusă și în chimia organică (Woehler și Liebig) în timp ce se dezvoltă noțiunea de *tip*, care a jucat un rol capital în dezvoltarea chimiei organice. Toți compușii sînt făcuți după anumite tipuri (tipul hydrogenului H H, tipul apei $\left.\begin{matrix}H\\H\end{matrix}\right\}O$, tipul amoniacului $\left.\begin{matrix}H\\H\\H\end{matrix}\right\}N$) Gerhardt, Dumas, Williamson, Frankland, Odling.

Couper, Kekulé au arătat că radicalii trebuesc socotiți ca grupuri de atomi jucînd roluri de corpuri simple, derivații care nu conțin nici o forță ascunsă și proprietățile sînt datorite consecinței directe a proprietăților individuale ale elementelor care îi compun. Se ajunge așa la noțiunea de valență și se stabilesc formulele chimice care sînt și astăzi. Mai tîrziu necesitățile de a exprima prin formule numeroșii compuși ai carbonului a adus la considerații spațiale ale valențiilor atomilor de carbon (sterfechimia carbonului).

Dar și formulele de constituție bazate pe valență au defectele lor, căci avem o imperfecție a noțiunei de valență, care este în curs de evoluție. Werner pentru a explica unii compuși minerali imaginează teoria coordinației sau a complexelor tocmai pentru a putea explica variabilitatea valenței care fusese considerată ca o proprietate fixă atomică.

Concluzii. Ipoteza atomică admisă a permis să se pătrundă în intimitatea moleculei chimice și ne-a dat cunoștințe precise asupra constituției și a permis synteze magnifice cu care se poate mîndri chimia organică. Intr'un secol de muncă s'a disecat molecula chimică; acum asistăm la disecarea atomului prin metode de observații fizice.

Pentru studiul materiei, chimistul are nevoe de fizician, acesta de matematician, căci nici o știință nu-i complect independentă de celelalte; toate își fac serviciu reciproc, excluderea uneia singure ar face pe celelalte imposibile.

C. V. GHEORGHIU

Revista Revistelor

Zorile (Anul I, No. 1, Lugoj) revistă științifică și literară bilunară. — O altă făclie care se aprinde la marginile romînismului, de data aceasta în Banat. Noi salutăm *Zorile*, îi urăm viață lungă și spor în munca sa care, fiind date împrejurările, este un apostolat. Dar ne vom pune din nou întrebarea, formulată cu prilejul apariției altei reviste mărginene, dacă este bine să se împrăștie forțele noastre intelectuale, nu tocmai numeroase, în atîtea diverse publicații, în loc să se adune la un loc. — Și, cu această ocazie, să ni se permită să facem o observație, care ar putea fi și o propunere. Existența mai multor reviste *bune* este o imposibilitate acum cînd literatura suferă de o așa mare secetă. Pe de altă parte pătura cultă romînească este datoare să facă cu orice preț educația literară a Romînilor din provinciile foaste subjugate. Și trebue să se dea Romînilor din acele regiuni o literatură care să țină piept literaturii rusești, nemțești și ungurești, adică literaturilor cu care se mîndresc minoritățile și cu care unii intelectuali romîni din provinciile foaste subjugate au fost deprinși. Dar acest lucru nu-l pot face cu succes revistele care apar acum în acele regiuni și poate nici cele din Regat.

Noi credem că în Basarabia și Ardeal ar fi mult mai bine venite niște reviste în care să se reproducă tot ce s'a scris mai bine în romînește de o sută de ani încoace, un fel de antologii lunare, — adaptate la gustul publicului din regiunea respectivă, — care să aibă bine înțeles și cronici informative și alte rubrici de actualitate.

Iar adevăratele talente ar trebui să se grupeze la cîteva reviste centrale, care să răspîndească literatura bună actuală în toate unghiurile romînismului.

Lumina Femeii (Anul II, No 1, Cluj), revistă lunară, subt direcția D-nei Sanda I. Mateiu. — Noi vom aplauda întotdeauna orice semn de trezire a conștiinței femeești, căci, dacă din punct de vedere social și politic, problema feministă e tot atît de importantă cași, de pildă, marea problemă a raportului dintre capitalism și proletariat, apoi din punct de vedere moral, problema feministă e cea mai însemnată din toate. Nu e vorba de nimic mai puțin, decît de egalizarea unei jumătăți din omenire, socotită și tratată până astăzi ca o specie inferioară. — „Lumina femeii" nu este o publicație curat feministă, ci, judecind după numărul pe care-l avem dinaintea noastră, mai mult o revistă destinată femeilor.

Cele trei Crișuri (Anul I, No. 5). — Toată lumea care a făcut liceul, ori cel puțin a citit Criticile lui Maiorescu, cunoaște poezia lui Enăchiță Văcărescu: **„Intr'o grădină, sub o tulpină etc."**, poezia lui Goethe cu același subiect, comparația făcută de V. A. Ureche, între ambele poezii și ironiile lui Maiorescu la adresa lui Ureche, etc. — D. *Sextil Pușcariu* arată că Enăchiță nu s'a putut inspira din Goethe, pentrucă poezia lui Goethe e mult posterioară poeziei lui Enăchiță. D. Pușcariu spune că ambele bucăți trebue să aibă ca izvor o poezie populară germană.

Patria literară (Cluj, număr de Crăciun). D. *G. Bogdan-Duică* aduce știri despre Elena Negri (fiica Smarandei Negri devenită soția lui Conachi; sora lui Costache Negri; prima iubită și muza lui Alecsandri). Multe din aceste știri, — procese pentru moșii și bani — nu interesează deloc istoria literară. Dar sînt interesante știrile despre Elena Negri căsătorită cu Alecu Vîrnav, despre di-

vorţul el, care s'a intimplat, pe cit se vede, înainte de plecarea ei în Italia.

Renaşterea Moldovei (Anul II, No. 1, Chişinău) revistă literară, apare de două ori pe lună. D. *Stefan Ciobanu*, care ne-a făcut cunoscută existenţa şi altor poeţi din trecutul Basarabiei, ne vorbeşte de data aceasta de un **A. Nacco**, care, între 1866 şi 1869, a scris mai multe poezii şi a făcut mai multe traduceri. Ele s'au găsit în nişte carnete, şi din oarecare indicaţii se vede că ar fi fost pregătite pentru tipar. D. Ciobanu ne dă citeva mostre de traduceri din Lermontov (Nacco a tradus şi *Demonul*) şi din Crilov, şi citeva poezii originale, care dovedesc (dacă mai ales avem în vedere izolarea lui Nacco de literatura romînă şi de limba literară) că acest om n'a fost lipsit de reale însuşiri de poet.

Revue des Deux Mondes (Decembrie).

Maurice Dekobra: **„Alegerile prezidenţiale din Statele-Unite"**.

Notele interesante şi vii ale unui martor asupra personalităţii şi programului celor doi candidaţi. Cox are cincizeci de ani, dar pare mai tînăr, e foarte activ şi un orator neobosit. Harding e mai bătrîn şi mai calm. Cox e progresist şi radical. Harding nu vrea să schimbe nimic din ordinea lucrurilor şi de aceia e numit de adversari reacţionar. Om de afaceri desăvîrşit, Cox place comercianţilor şi orăşenilor prin formulele lui scurte şi deciziunile lui repezi.

Harding e mai ponderat şi are pentru el ruralii, agricultorii, oamenii paşnici ai micilor oraşele.

Cox a intreprins o adevărată cruciadă în favoarea Societăţii Naţiunilor după formula lui Wilson, dar cu oarecare rezerve destinate să liniştească temerile poporului american.

Programul republican al lui Harding se poate rezuma astfel: „Control absolut al Statelor-Unite de către Statele-Unite".

Nici-o influenţă străină în afacerile naţiunei. Americanii pot guverna ţara lor fără ajutorul Europei. In viitor caşi în trecut nu se va vedea decit un singur drapel, acel de patru lutie. Această ţară va rămînea americană. Prezidentul său viitor va rămînea în America. Afacerile americane vor fi discutate de servitorii ţării la Washington şi nu într'o capitală străină. Dacă patru milioane de americani s'au putut guverna singuri acum o sută patruzeci de ani, o sută de milioane vor putea să o facă astăzi. Harding şi Coolidge vor dovedi-o Europei întregi cînd îi veţi trimete la Washington".

Toate discursurile oratorilor republicani au fost îndreptate contra Societăţii Naţiunilor. La Neuport colonelul Roosevelt junior, fiul ilustrului prezident, a declarat că Societatea Naţiunelor conţine mai mulţi germeni de războiu decit oricare alt document, iar consiliul de nouă care se va ţinea în curînd la Geneva cuprinde reprezentanţi a cinci regi şi a unui împarat (acel al Japoniei), aşa încit şase membri din nouă vor fi purtătorii de cuvînt ai capetelor încoronate.

El a mai adăugit: „S'a vorbit mult în ultimul timp de naţiile europene şi prea puţin de a noastră. De o sută de ani am reuşit destul de bine, ocupîndu-ne de afacerile noastre. Azi ni se cere să apucăm pe calea necunoscută a internaţionalismului, să facem o alianţă ofensivă cu patruzeci alte naţiuni. Dar unde se nasc certele? Acolo (adică în Europa). Unde se face războiu? Acolo. Unde trebue aparate toate frontierele? Acolo. Unde sînt toţi falitţii? Acolo. In schimb unde domneşte pacea? Aici. Unde se găsesc banii? Aici. Unde sînt naţiile care au semnat pactul miraculos? Acolo. Să lăsăm pe cei care l-au semnat să iasă singuri din încurcătură, iar noi să rămînem liniştiţi aici".

Mercure de France (Noembrie, Decembrie 1920).

„Sindicalismul intelectual în evoluţia şi posibilităţile sale de dezvoltare" îl studiază d. *Gaston Sauvebois*. Confederaţia generală a muncitorilor intelectuali s'a născut îndată după războiu şi în citeva luni technicieni, jurnaliştii, oamenii de litere, autori dramatici, au format pretutindeni sindicale.

Este o simplă modă această mişcare sau are ea raţiuni puternice şi intelectualii se pregătesc pentru rolul ce vor juca în marile evenimente ce se prepară în sinul societăţii?

Desigur că traiul greu al vieţii după războiu a fost un imbold puternic; apoi minunatul succes al proletariatului organizat i-a antrenat, căci succesul este contagios. La cei mai mulţi intelectuali a fost însă convingerea: ei au văzut în sindicalism o organizaţie superioară a forţelor sociale moderne. In adevăr „organizaţia sindicalistă, aşa cum există astăzi... reprezintă forma primă naturală şi oarecum spontană a unei noi aşezări, a cărei necesitate toată lumea o simte şi a cărei sosire o aşteaptă din zi în zi". Fireşte, intelectualii nu pot sta izolaţi de discuţiile care privesc formele viitoare ale producerii şi, cum „sindicalismul nu ar fi nimic, dacă n'ar prepara un regim nou, o lume mai bună, şi sindicalismul intelectual n'are o raţiune de a fi deosebită de acea a sindicalismului proletar". Pentru aceasta, în mod necesar, începuturile celui dintăiu au imitat pe cel de al doilea. Dar ele nu-s de aceiaşi natură.

Scopul sindicalismului intelectual este „creşterea bogăţiei intelectuale şi organizarea inteligenţii în vederea coordonării diverselor funcţiuni sociale sau, mai degrabă, în vederea direcţiunii generale a omenirii". Născut din aceleaşi nevoi materiale caşi sindicalismul proletar, sindicalismul intelectualilor îşi va urma evoluţia sa proprie: el va trebui să lupte contra piedicilor pe care actualul regim le opune libertăţii morale şi dezvoltării generale a inteligenţii; „ingineri ai comerciului, agriculturii şi industriei, funcţionari, medici, architecţi, profesori, jurnalişti, savanţi, artişti, cugetători, scriitori se vor întrece în iniţiativă şi ingeniozitate pentru a realiza, fiecare în domeniul său, cea mai mare inteligenţă. Ei vor găsi pentru asta în cooperaţia publică mijloace mult mai puternice decit cele oferite de oficialitatea de azi." Tot ei vor face sforţări spre a realiza reforma învăţămîntului pe baza unităţii de instrucţiune astfel ca să nu lase nici o inteligenţă necultivată şi, mai ales, pentru a face printre tinerele generaţiuni, fără deosebire de clasă ori reşedinţă, în popor caşi în burghezie, selecţia celor mai apţi de a lucra la creşterea continuă a bogăţiei intelectuale".

Se vor perfecţiona astfel şi îşi vor extinde acţiunea deosebitele asociaţiuni ale gîndirii, iar aşezămintele ştiinţifice, căpătînd o viaţă nouă prin libertatea şi simpatia ce o vor simţi în jurul lor, vor căuta să deslege marile probleme ale vieţii moderne şi se vor supune cu bucurie regulelor de socializare intelectuală. Căci, prin sindicalizare, inteligenţa va fi în sfîrşit liberă; fireşte aici e vorba de „inteligenţa pusă în slujba societăţii, a omenirii şi primind regulele, felul de studiu şi modul de a gîndi potrivit cu ea". Sindicalismul o liberează de servituţile morale, *filozofice* sau politice, o sustrage influenţelor materiale şi sociale, reunite în aur şi o pune în situaţie unde să nu-şi aparţină decit sie-şi şi menirii sale, căci „o apără unirea tuturor, şi această unire constitue o forţă cel puţin egală cu forţele regimului".

După ce va trece de faza constituirii, în mod fatal confuză, el va putea, caşi sindicalismul uvrier, să-şi afirme doctrina în ce priveşte drepturile şi datoriile clasei ce o reprezintă, „va spune opera ce trebue să realizeze în societate, ordinea nouă la care va colabora". Care va fi acea doctrină, nu se poate acum preciza. E probabil însă, dat fiind natura sa, că funcţia proprie a sindicalismului intelectual va fi de a cugeta la orînduirea omenească şi de a exercita, în vîrful piramidei sociale, suveranitatea.

Dar nu vor protesta sindicatele uvriere în contra acestei tendinţi platoniene manifestată de intelectuali?

D. Sauvebois e optimist: Aceste sindicate au o sarcină enormă, aceia de a organiza munca; toate forţele lor abia le vor fi deajuns pentru asta. Iar pentru a realiza armonia între deosebitele elemen-

te ale societății care se diferențiază cu atît mai mult cu cît societatea e mai civilizată, nu trebue o autoritate exterioară și care găsește în ea însăși, odată cu principiile superiorității sale, principiile armonizării lor? Și această autoritate nu-i inteligența ce are de scop numai cunoașterea lumii? Un conflict între cele două sindicate nu-i posibil; sînt frați, și sindicalismul intelectual niciodată nu va combate teoriile economice ale sindicalismului uvrier, nici nu va căuta să-i micșoreze importanța ce a luat-o în societatea modernă. Dimpotrivă. Intelectualii știu că a patra Stare, Starea muncii, reclamă—cași altă dată starea a treia burgheză,—locul său întreg în societate, că „drepturile istoriei oamenilor și a naturii se pronunță pentru ea, că venirea sa nu mai poate fi întîrziată"; ei vor ajuta această realizare și o vor servi în toate consecințele sale, căci „sindicalismul uvrier servește un ideal de justiție și frăție care nu exclude pe nimeni din societatea regenerată".

Cînd sindicalismul intelectual își va fi cîștigat în fața lucrătorilor și a intelectualilor autoritatea și forța ce i se cuvine, va trebui să creeze un organism capabil să-i realizeze principiile în fapte: acest consiliu, analog Consiliului economic al Muncii, „care va emana din sindicalismul intelectual, va exercita una din cele mai mari puteri ce pot fi între oameni". In acest parlament al inteligenții vor lua loc și delegații Muncii și a celorlalte forțe colective; astfel se va clădi temelia unei societăți „pentru care dreptatea materială nu poate fi decît prima condiție a unei societăți mai înalte".

„Rolul social al muzicei" de *G orges Chennevière*. Muzica este, dacă nu cea mai veche, dar cea mai populară dintre arte, mai populară decît teatrul și poezia, mai universală, pentrucă se bazează pe ritm și instinctul ritmului este primul instinct estetic ce s'a deșteptat în om.

Oriunde e mulțime, e ritm și cîntec: în valea Nilului, pe țărmurile Volgei cași pe malurile apei din Ananan. Muzica este „ordinea mișcării, acțiunea liberată de greutate; e principiul vieții, revelatoare a celace nu se poate spune prin vorbe". Este universală pentrucă toți oamenii de ori ce rasă, din orice țară, pot găsi în ea materie pentru visul lor, simbolul activității lor interioare. De aceia cîntecul a fost totdeauna expresia dragostei și credinței mulțimii, a avîntului religios al popoarelor, purtătorul de cuvînt al aspirațiunilor unanime. „Nu sînt curente sociale, zguduiri istorice, civilizații, care să nu-și fi găsit formula în cîntec". Cîntul este consacrarea, ofranda pură, darul generos al inimii. „Muzica liberează ființa noastră". Oricînd geniul omenesc a atins supremul grad de frumusețe, muzica a fost tovarășa manifestărilor estetice.

Așa a fost la Greci. „Grecii nu concepeau muzica *fără* poezie, nici poezia fără muzică, nici artă dramatică *fără una și fără alta*. Cuvîntul și cîntul sînt la ei indispensabile; muzica leagă necontenit scena de orchestră și pe auditori de dramă: ea crează sincronismul necesar". Tot așa în evul mediu creștin, unde muzica, ce e în afară de spațiu, s'a unit cu arhitectura, ce nu cunoaște timpul, și a format, prin analogia simetriei și ritmului, unitatea credinței, a misticismului colectiv.

Astăzi însă muzica și-a părăsit rolul ei primitiv și a pierdut forța sa de acțiune, cu toate că n'a avut niciodată la dispoziție mijloace așa de variate; tocmai această bogăție o încurcă și-i îngustează drumul. Prin technica sa prea rafinată, prin lipsa elementului corei, muzica renunță la funcția ei socială, devine, tot mai mult, artă înțeleasă și gustată în cercuri restrînse, neglijează viața cu orizonturile-i largi; și din lipsă de aer, își pierde vigoarea. Muzica moare de prea multă rațiune, de prea puțină inimă. Și atunci?

Indărăt, la pămînt, la mulțime: „ridicați arta deasupra modei, dincolo de capriciul și fiorurile superficiale: a venit vremea să cîntăm pe omul modern... să dăm epocei noastre... o artă integrală care să fie potrivită cu aspirațiile unei omeniri mai bune, o artă puternică și sănătoasă, care să nu miroase a aer închis nici a șipuri de doctorie. Deschideți ferestrele! Deci artă pentru popor. Dar artă fără epitete, cum e a lui Beethoven sau a lui Hugo—și popor, „nu clasă socială, ci colectivitatea însăși, mulțimea în care fiece individ își uită rangul, starea, preocupările zilnice și, în adorarea frumosului, se simte frate cu semenii săi".

Foarte mulți par a vedea după insuccesul grevei dela 1 Maiu, o nouă orientare în mentalitatea lucrătorilor manifestată mai ales prin schimbările ce se fac în statele majoare ale sindicatelor. Este o iluzie, zice d. *Louis Narquet* în articolul **„Mistica sindicalistă și socialistă"**. Dimpotrivă. Din pricina psichozei create de războiu, sindicalismul și-a accentuat caracterele sale: a devenit mai agresiv și mai autoritar, mai orgolios și mai dispus a se socoti în afară și deasupra legii. Probă modul cum a voit să impună proectul său de naționalizare a drumurilor de fier, cînd și-a arătat toată intransigența sa față de puterile constituite ale statului și, în fața insuccesului evident al grevei generale, „n'a ezitat să apeleze la Internaționala sindicală și să-i ceară să boicoteze Franța, adică s'o lipsească de aprovizionarea cu alimente și materii prime". Dar mai cu samă entuziasmul sindicaliștilor pentru bolșevismul rus, cu toate că a fost repudiat în congresul dela Geneva, ne dă impresia că ne aflăm în fața unei mentalități mistice, socialiste, sindicaliste, revoluționare. Căci găsim în această mentalitate caracterele clasice ale mentalității misticului: tendință spre universalitate și infailibilitate, nervozitate în fața contradicției și exaltarea perversă pînă la a pretinde să-și procure succesul prin nenorocirile și catastrofele provocate cu deplină știință și seninătate. Această religie sindicalistă, căci este una, își îndreaptă spre revoluție sforțările sale nesocotind legile bio și sociologice. Ea și-a găsit formula „în solidaritatea tuturor desmoștenițiilor soartei", dar mai ales în cea dată de bolșevism: „dictatura proletariatului". Dar comunismul integral rus este mai mult decît o formulă: este realizarea idealului mistic proletar, este materializarea acestui vis. Și atunci mistica sindicalismului francez s'a exaltat pînă la delirul sacru: „S'a solidarizat cu bolșevismul pînă și în crime. I-a admirat dezvoltarea tiranică și catastrofală cași mersul său pe căile de nepătruns ale Providenței proletare". Faptul că la Geneva diriguitorii sindicatelor franceze au reprobat metodele bolșevismului, nu dovedește nimic; ei rămîn niște entuziasmați, niște iluminați de mistica sovietistă, convinși de frumusețea regimului sovietelor.

Revue Mondiale (Noembrie 1920).

„Poate părea excesiv, zice d. general *Bajole* în articolul **Războiul viitor**, să vorbești de un nou războiu adouazi după teribila încercare prin care am trecut, dar... zăresc la orizont o primejdie pentru țara mea și o semnalez în toată conștiința ca să vedem ce măsuri de pază trebue luate". Căci „oricît ar fi războiul un act esențialmente condamnabil... oricît ar fi de puternică și dreaptă dorința noastră de pace, trebue să nu fim expuși la un nou atac din partea unui vecin care nu dezarmează decît în aparență, care ascunde în fundul inimii sale... dorul de răzbunare, speranța revanșei".

Și din moment ce este posibil, oricît ar fi de îndepărtată această posibilitate, trebue examinată natura viitorului războiu și preparată în consecință apărarea. Războiul ce va veni va fi caracterizat mai ales de progresele chimiei și mașinismului; va cere oameni, relativ mai puțini, dar cu atît mai mult o puternică dezvoltare de mașini. „Să se apuce deci chimiștii și inginerii noștri să creeze mijloace din ce în ce mai puternice, mai grozave".

„Să perfecționeze chimiștii întrebuințarea gazelor otrăvitoare (și d. general se entuziasmează la gîndul „că mîni, poate, fantaziile lui Wells și altor romancieri, ca „fumul negru" și „razele-ultraviolete, vor fi realități), să facă

arunca! Romînia în războiu. Violarea neutralității Belgiei e considerată de Erzberger ca o ireparabilă greșală. După părerea lui, Anglia ar fi fost dispusă să încheie pace în 1917, dacă Germania ar fi declarat atunci că renunță la anexiunea Belgiei. Oferta de mediație a Vaticanului punea această renunțare ca bază a negocierilor eventuale, dar Germania a refuzat să admită independența Belgiei, iar încercarea lui Benedict al XIV a eșuat. In Alsacia, militarismul german a comis aceleași greșeli, cași în Belgia, considerînd-o tot timpul războiului ca o țară dușmană, iar Ludendorff, omul soluțiilor simple, susținea că Reichslandul trebue anexat Prusiei.

Dar șefii marinei germane s'au arătat mai ușurateci și mai neinteligenți încă decît militarii. Erzberger declară că nu a crezut niciodată în acțiunea decisivă a submarinelor, așa cum o garantau un Tirpitz și un Capelle.

In schimb el s'a dat samă că războiul submarin va decide intrarea în conflict a Statelor-Unite. In comitetul secret care a avut loc atunci, el a susținut că aceasta ar provoca un dezastru, dar amiralul Capelle, secretarul de stat al marinei, i-a răspuns cu îndărătnicie: „Intrarea Americei în războiu nu va însemna nimic, dar absolut nimic". Și iluzia amiralilor germani era împărtășită și de generalisimul Hindenburg care profetiza că în șase luni Anglia înfometată va cere grație.

Partea din amintirile lui Erzberger care a pasionat și revoltat mai mult publicul german, e acea privitoare la peripețiile toamnei lui 1918. In zelul său de a ilustra incapacitatea militarilor germani, el raportează că în Iulie 1918, Ludendorff, întrebat de secretarul de stat Hintze asupra posibilității unei victorii germane, ar fi răspuns afirmativ.

Deabia la 13 August el a început a se îndoi, recomandînd „o defensivă strategică". Kaizerul a început atunci a se gîndi la pace. Se vor face propuneri serioase inamicului dar „numai după succesele apropiate depe frontul de West". In zadar împăratul Carol insista să nu se mai aștepte aceste succese îndoelnice, Wilhelm II spera încă.

Erzberger a fost foarte surprins cînd Max de Baden l-a rugat să prezideze discuțiile asupra armistițiului. La Spaa el a luat contact cu marele stat major. „La sfîrșitul conferinței mareșalul Hindenburg apăru și mă făcu să observ că e desigur întăia oară în istoria universală cînd politicianii și nu militarii erau însărcinați cu încheerea armistițiului".

El a îndemnat totuși pe Erzberger să trateze și să „încerce a obținea cît mai mult în favoarea Patriei". Cu toate că Erzberger în fața condițiilor excesiv de severe ale aliaților a arătat că ele expun Germania la bolșevism, Foch a rămas neinduplecat. Ezitînd, dacă trebue sau nu să subscrie, Erzberger a cerut instrucții lui Hindenburg care i-a răspuns: „Semnează!" Anul următor cînd a fost vorba de semnarea păcii dela Versailles, Erzberger a fost nevoit să parcurgă alt calvar.

Cu toată opoziția violentă a unora din colegii săi, el a fost partizanul semnării. Nevoia de pace era așa de vie în popor, scrie dînsul, și tendințele particulariste fuseseră atît de tare deșteptate în urma înfrîngerii în Rhenania, Bavaria și la Est, încît un refuz de a semna ar fi atras probabil disoluția imperiului. In această oră critică Erzberger a avut curajul să ia asupra-și răspunderi penibile și oricare ar fi dușmănia pe care atitudinea lui a provocat-o în Germania, trebue să salutăm în el un om politic cu vederi pătrunzătoare și clare.

La Connaissance (Décembre, 1920).

Avînd ca deviză „On se lasse de tout, excepté de connaître", această revistă pariziană a cules cîte ceva din toate artele și a dat la iveală numeroase documente biografice și bibliografice care lămuresc mai bine un curent artistic sau o personalitate literară.

In ultimul număr, într'o serie de extrase din **„vechile mele scrisori"** poetul indian ***Rabindranath Tagore*** apare cu același misticism intens, cu același misticism cosmic cu care ne-au deprins autorul lui *Gitanjali*. Unele scrisori sînt adevarate poeme în proză:

Shélidah, 9 Déc. 1892.

„Lumea îmi apare totdeauna nouă, ca un vechiu și foarte scump prieten, tovarăș în vremea încarnării mele actuale cași în vremea încarnărilor mele anterioare: ne cunoaștem, eu și el, adînc și demult.

„Limpede și fără osteneală, am impresia că, în veacurile trecute, cînd pămîntul se ivi, în prima lui tinerețe, din baia lui de mare și salută soarele cu o rugăciune—eu am fost unul din arborii crescuți din țărîna lui nouă, care își desfășurau frunzișul cu toată frăgezimea viguroasă a vieții originale... Azi, ea se întinde acolo, mama mea Terra, în cîmpiile de grîu de lîngă malurile rîului, în rochia ei de aur, plină de soare. Mamă a mulțimilor de copii, ea ascultă în neștire chemările lor; răbdarea ei e fără margini, dar nu fără „ceva ce depărtează". Și iat'o așezată acolo, întorcîndu-și privirea departe spre marginea din urma a cerului de după amiază—pe cînd eu, nu încetez să flecăresc neobosit"...

Interesante sînt observațiile indianului, opus cu toate secretele patriei sale, pe care vrea să le apere de civilizația pustiitoare a Englezului. Intr'o lume de vis, ce se stinge în lente pulsații, poetul rătăcea printre cele „șapte mări" și cele „treisprezece rîuri" și pe lîngă „mlaștina fără margini" a principilor aventurieri. „Toate celelalte ființe umane păreau că sînt pe celalt țărm—pe țărmul vieții, pe țărmul unde Guvernul Britanic și *Secolul XIX-lea* sînt departe, acolo, cu ceaiul și țigaretele lor"...

Cuhack, Martie 1893.

„Dacă vom începe să dăm prea multă importanță aplauzelor Englezilor, va trebui să ne lepădăm de multe lucruri care sînt bune la noi și să primim dela ei multe lucruri rele... Conștient sau fără voia noastră, vom trebui să ne roadem viața, s'o micșorăm după măsura minilor care ne vor aplauda... Atunci, apostrofîndu-mă pe mine însumi, îmi zic: „O, vas-de-lut! depărtează-te de Vasul-de-fier! De s'ar repezi la tine furios sau de te-ar bate pe spate încetinel, în semn de protecție — atunci te-ai năruit de-abinelea. Inspiră-te, te rog, din sfaturile înțelepte ale bătrînului Esope—și păstrează-ți depărtarea"...

Crezînd în reincarnări viitoare, Tagore, contemplînd odată depe țărmul tăcut al Bengalului, tresare: „cea mai mare teamă a mea, este să renasc în Europa! In adevăr, acolo nu mă voiu putea odihni, ca în acest moment, deschizîndu-mi întreaga ființă spre infinitul acesta, de-acolo, sus; în Europa „risc serios să fiu chemat la ordine, dacă m'aș culca niței pe pămînt".

...„In Europa, omul e atît de complex și domină totul într'atît, că animalul nu e pentru el decît un animal. Pentru Indieni, nu e deloc stranie ideia că sufletul transmigrează dela animal la om și dela om la animal—așa că mila pentru făpturile simțitoare n'a fost isgonită din scrierile noastre, ca fiind o exagerare sentimentală"...

...„Noi, Indienii, trăim subt „regula Nopții". Sintem cufundați în Vegnicie, în Unicul. Melodiile noastre trebuesc cîntate de fiecare, singur, pentru sine însuși; ele ne înalță ducîndu-ne dincolo de lumea de toate zilele, spre tărî-mul singuratec unde rămînem departe de orice. Muzica Europenilor e făcută pentru mulțimea care joacă și pe care o tîrăște spre toate culmile bucuriei și spre toate prăpăstiile durerii omenești..."

L'Amérique (Octombre 1920).

In țara gigantomachiei industriale, natura pare că se armonizează cu „sgîrie norii" cu 50 etaje și cu furnalele de sute de metri.

In California, cu toată exploatarea intensivă, mai stăruesc pe o întindere de 1800 klm. pătrați între Nord-Estul Californiei și golful Monterey, acele păduri de *sequoia* care prezintă una din cele mai mărețe priveliști naturale. Născuți în cursul perioadei terțiare, acești copaci au supraviețuit tuturor schimbărilor geologice ale pămîntului, sfidînd ghețarii ce coborau din Nord. Vîrsta lor variază între patru până la 20 de veacuri, iar sînt arbori care durează de 40 de veacuri. Baza lor ajunge

electricienii „ca acea forță misterioasă a energiei universale „să producă efectele cele mai spăimîntătoare ce se pot concepe", să se creeze în fine o armată aeriană capabilă de a acoperi cu foc pămîntul dușmanului. Acesta e programul înarmării. Ca să fie complect trebue creat un sistem de fortificații care să servească de sprijin ofensivelor: „O primă linie dealungul frontierelor, întărită de o a două în părțile mai expuse invaziei... cu tranșee, cuiburi de mitraliere, puncte de sprijin pentru artilerie, totul potrivit îngropat și apărat de o deasă rețea de sîrmă ghimpată". „Să nu se pretindă, zice d. general, că Germania nu e în stare să înceapă un războiu. *Acum* da, însă viitorul nu-i sigur".

Și erau naivi ce credeau că războiul terminat va fi ultimul. Este însă ceva foarte probabil: perfecționarea la maximum a mijloacelor de distrugere va *distruge* războiul. Cînd două națiuni *vor știi* că prin noile instrumente de luptă vor fi nimicite amîndouă, nu vor mai avea curajul să-l înceapă. Sau poate și atunci!...

O probă evidentă de minunatele rezultate ale războiului pentru o țară victorioasă ne-o dă articolul d-lui *L. de Nervins*, „Franța și Statele-Unite". O țară în derută financiară, cu industria paralizată, cu populația validă redusă, izolată și privită cu nepăsare de foștii săi aliați, în fața cărora și-a pierdut renumele de care se bucura, cu toate victoriile depe cîmpul de bătae, nu poate găsi mijlocul de a se reface și imploră ajutorul finanței americane. „Solvabilitatea franceză și posibilitatea restabilirii sale sînt în afară de îndoială. Statul american... avansînd Franței un nou împrumut pentru materiile prime de cumpărat chiar din Statele-Unite, ar canaliza într'acolo pentru multă vreme cumpărăturile franceze. Îmbogățindu-și propria industrie, America ar îngădui Franței să învingă dificultățile actuale. Subt scutul guvernului, băncile și particularii americani ar realiza în scurtă vreme o operație foarte strălucită și avantajoasă pentru viitorul țării lor. Căci Franța rămîne cu orice preț, centrul Europei. De se va restabili viața sa normală, toate țările de primprejur vor profita în egală măsură. Și Statele-Unite, țara industrială și financiară din cele mai puternice, vor profita în primul rînd dela o reluare a afacerilor internaționale, care va aduce, fără îndoială, sfîrșitul scumpirii vieții și prin urmare pe acel al bolșevismelor de toate felurile, inclusiv cel din Statele-Unite".

De nu se va da acest ajutor, mizeria generală a vechii lumi opusă splendoarei americane va crește amărăciunea obștească; iar Statele-Unite vor pierde întreg beneficiul devotamentului lor eroic pentru cauza umanității. Căci „fratele Ionathan, așa de mărinimos începe să devină un fel de nou John Bull, cu toate cusururile și vițiile ce i le atribue imaginația continentală". Să sperăm însă că d. Harding, ale cărui sentimente de iubire și admirație pentru Franța autorul le pronează, va da o nouă orientare politicei americane și „va ajuta Franța și celelalte țări europene să iasă din infernul de după războiu". Altfel Statele-Unite riscă să piardă reputația și simpatia de care se bucură și care constitue pentru o națiune o forță primordială în evoluția sa.

La Nouvelle Revue Française (Decembre). D. *Albert Thibaudet*, în „**Réflexions sur la littérature**", vorbește, — cu prilejul unei cărți a d-lor Leon Deffoux și Emile Zavie, — de naturalism și, în special, despre cei șase scriitori naturaliști care formează „le groupe de Médan", adică: Zola, Maupassant, Huysmans, Céard, Hennique și Paul Alexis. — In 1889, Huret a făcut o anchetă asupra declinului naturalismului și asupra simbolismului, care de-abia se născuse. Alexis, primind la Aix chestionarul, răspunse telegrafic: „Naturalisme pas mort. Lettre suit". Și într'adevăr, după treizeci de ani, spune d. Thibaudet, faptul este încă adevărat. Inainte de războiu, Comedia Franceză primea piese romantice; astăzi însă astfel de piese nu se scriu deloc și, probabil, nici nu se vor mai

scrie. Totuși, chiar în literatură, nimic nu moare, ci totul se transformă. Romantismul ca gen literar a murit, dar spiritul său ni-l arată, în propria noastră oglindă, invitîndu-ne „à écraser l'infâme". „Simbolismul a dăinuit și mai puțin. Nu se mai fac versuri simboliste, și înșiși poeții simboliști au renunțat la ele". Romane naturaliste însă se scriu mereu. Parcă dela 1885 nu s'ar fi schimbat nimic. Putem spune chiar că romanul în sine, de-atunci și până acum, a rămas roman naturalist.

Societatea se reflectă atît de fidel în romane, încît se poate scrie, după ele, istoria ultimelor vremuri.

Scriitorii grupului de Médan fac parte din două categorii distincte: Céard, Hennique și Alexis reprezintă naturalismul impersonal; ei aplică formula c'un minimum de originalitate exterioară și vizibilă. Iar Zola, Maupassant și Huysmans, temperamente pozitive, originale, viguroase, formează categoria a doua, care a fost miezul naturalismului. Numele lor au rămas în literatură pe primul plan. Numele, da. Dar operele? Și ele, desigur, într'o mare măsură. Realismul și naturalismul după Balzac au fost adevăratul masiv, roca substanțială și solidă a romanului francez. Critica marilor organe și a marilor nume, împotriva scriitorilor naturaliști, a pierdut procesul. Această critică a avut motive puternice, care explică atitudinea-i ostilă față de naturalism. Pentru a ține piept criticii ostile, naturaliștii n'au avut o critică a lor: ei s'au adresat direct publicului, fără intermediari, — și, totuși, au repurtat victoria. Zola, Maupassant, Huysmans au lăsat o operă reală, care are parcă mai multă expresie decît înșiși autorii.

Opera lui Zola e vastă, dar nu se citește. Publicul nu mai vrea în literatură Rougon - Macquart, cum nu mai vrea în pictură — mari pînze istorice. Cu toate acestea, aprecierea lui Lemaître asupra acestei triste „epopei a naturii umane" pare și acum foarte justă. Nu numai masa operelor lui Zola impune respect, ci mai mult de jumătate din volumele sale, recetite, se mențin încă. „Il y a un art de faire de la vie et cet homme connaissait son art".

Maupassant însă n'a suferit aceiași eclipsă. El subsistă, aproape dela un capăt la celălalt, intact și robust. „Je ne vois pas d'où une ride, une fêlure, une moisissure pourraint venir sur *Boule-de-Suif*, la *Maison Tellier*, ni même sur Bel-Ami".

Cît privește pe Huymans, Remy de Gourmont l-a caracterizat astfel: „mediocritate salvată de stil", un stil „imagé, caustique et verveux".

Acești trei naturaliști apar, totuși, - în urma lui Flaubert, — ca niște Epigoni.

Revue de Paris (Decembrie) *Maurice Muret* analizează „**Comentariile lui Erzberger asupra războiului**". Deputat al centrului catolic în Reichstag și fost ministru al finanțelor, Erzberger na a avut totdeauna în privința războiului părerile cuprinse în memoriile publicate în urma armistițiului.

In primele zile, el a celebrat chiar metodele teroriste ale statului major german. Entuziasmul lui războinic a fost însă de scurtă durată. Momentul exact în care nu a mai crezut în victoria germană e greu de determinat, deși el ne asigură că aceasta s'a întîmplat în urma bătăliei dela Marna care a răsturnat tot planul statului major german.

Cunoscut printr'o activitate neobosită și o nemărginită ambiție, Erzberger a fost însărcinat în timpul războiului cu negocieri ingrate și misiuni irealizabile. Cîtva timp el a dirijat propaganda germană înafară. Dar totdeauna a fost contrariat în activitatea lui de statul major german. „Militarii noștri n'au înțeles nimic din psihologia războiului" — iată o frază care revine mereu subt condeiul lui Erzberger.

Mai austrofil decît cei mai mulți germani, el laudă adesea fidelitatea, pătrunderea și judecata dreaptă a împăratului Carol, în schimb e împotriva maghiarilor și în special a contelui Tisza, geniul rău al Austro-Ungariei. Intransigența acestuia cași absurda lui politică împotriva naționalităților au

aruncat Rominia in războiu. Violarea neutralității Belgiei e considerată de Erzberger ca o ireparabilă greșală. După părerea lui, Anglia ar fi fost dispusă să încheie pace în 1917, dacă Germania ar fi declarat atunci că renunță la anexiunea Belgiei. Oferta de mediație a Vaticanului punea această renunțare ca bază a negocierilor eventuale, dar Germania a refuzat să admită independența Belgiei, iar încercarea lui Benedict al XIV a eșuat. In Alsacia, militarismul german a comis aceleași greșeli, cași în Belgia, considerind-o tot timpul războiului ca o țară dușmană, iar Ludendorff, omul soluțiilor simple, susținea că Reichslandul trebue anexat Prusiei.

Dar șefii marinei germane s'au arătat mai ușurateci și mai neinteligenți încă decît militarii. Erzberger declară că nu a crezut niciodată în acțiunea decisivă a submarinelor, așa cum o garantau un Tirpitz și un Capelle.

In schimb el ș'a dat samă că războiul submarin va decide intrarea în conflict a Statelor-Unite. In comitetul secret care a avut loc atunci, el a susținut că aceasta ar provoca un dezastru, dar amiralul Capelle, secretarul de stat al marinei, i-a răspuns cu îndărătnicie: „Intrarea Americei în războiu nu va însemna nimic, dar absolut nimic". Și iluzia amiralilor germani era împărtășită și de generalisimul Hindenburg care profetiza că în șase luni Anglia înfometată va cere grație.

Partea din amintirile lui Erzberger care a pasionat și revoltat mai mult publicul german, e acea privitoare la peripețiile toamnei lui 1918. In zelul său de a ilustra incapacitatea militarilor germani, el raportează că în Iulie 1918, Ludendorff, întrebat de secretarul de stat Hintze asupra posibilității unei victorii germane, ar fi răspuns afirmativ.

Deabia la 13 August el a început a se îndoi, recomandind „o defensivă strategică". Kaizerul a început atunci a se gîndi la pace. Se vor face propuneri serioase inamicului dar „numai după succesele apropiate depe frontul de West". In zadar împăratul Carol insista să nu se mai aștepte aceste succese îndoelnice. Wilhelm II spera încă.

Erzberger a fost foarte surprins cind Max de Baden i-a rugat să prezideze discuțiile asupra armistițiului. La Spaa el a luat contact cu marele stat major. „La sfîrșitul conferinței mareșalul Hindenburg apăru și mă făcu să observ că e desigur întăia oară în istoria universală cind politicianii și nu militarii erau însărcinați cu încheerea armistițiului".

El a îndemnat totuși pe Erzberger să trateze și să „încerce a obținea cît mai mult în favoarea Patriei". Cu toate că Erzberger în fața condițiilor excesiv de severe ale aliaților a arătat că ele expun Germania la bolșevism, Foch a rămas neinduplecat. Exitînd, dacă trebue sau nu să subscrie, Erzberger a cerut instrucții lui Hindenburg care i-a răspuns: „Semnează!" Anul următor cînd a fost vorba de semnarea păcii dela Versailles, Erzberger a fost nevoit să parcurgă alt calvar.

Cu toată opoziția violentă a unora din colegii săi, el a fost partizanul semnării. Nevoia de pace era așa de vie în popor, scrie dinsul, și tendințele particulariste fuseseră atît de tare deșteptate în urma înfringerii în Rhenania, Bavaria și la Est, încît un refuz de a semna ar fi atras probabil disoluția imperiului. In această oră critică Erzberger a avut curajul să ia asupra-și răspunderi penibile și oricare ar fi dușmănia pe care atitudinea lui a provocat-o în Germania, trebue să salutăm în el un om politic cu vederi pătrunzătoare și clare.

La Connaissance (Décembre, 1920).

Avind ca deviză „On se lasse de tout, excepté de connaître", această revistă pariziană a cules cite ceva din toate artele și a dat la iveală numeroase documente biografice și bibliografice care lămuresc mai bine un curent artistic sau o personalitate literară.

In ultimul număr, într'o serie de extrase din „**vechile mele scrisori**" poetul indian *Rabindranath Tagore* apare cu același uriaș intens, cu același misticism cosmic cu care ne-au deprins autorul lui *Gitanjali*. Unele scrisori sînt adevărate poeme în proză:

Shélidah, 9 Déc. 1892.

„Lumea îmi apare totdeauna nouă, ca un vechiu și foarte scump prieten, tovarăș în vremea încarnării mele actuale cași în vremea încarnărilor mele anterioare: ne cunoaștem, eu și el, adînc și demult.

„Limpede și fără osteneală, am impresia că, în veacurile trecute, cînd pămîntul se ivi, în prima lui tinerețe, din baia lui de mare și salută soarele cu o rugăciune—eu am fost unul din arborii crescuți din țărîna lui nouă, care își desfășurau frunzișul cu toată frăgezimea viguroasă a vieții originale... Azi, ea se întinde acolo, mama mea Terra, în cîmpiile de grîu de lingă malurile rîului, în rochia ei de aur, plină de soare. Mamă a mulțimilor de copii, ea ascultă la neștire chemările lor; răbdarea ei e *fără margini*, dar nu fără „ceva ce depărtează". Și iat'o așezată acolo, întorcîndu-și privirea departe spre marginea din urmă a cerului de după amiază—pe cînd eu, nu încetez să flecăresc neobosit"...

Interesante sînt observațiile indianului, opus cu toate secretele patriei sale, pe care vrea să le apere de civilizația pustiitoare a Englezului. Intr'o lume de vis, ce se stinge în lente pulsații, poetul rătăcea printre cele „șapte mări" și cele „treisprezece rîuri" și pe lingă „mlaștina fără margini" a principilor aventurieri. „Toate celelalte ființe umane păreau că sînt pe celalt țărm—pe țărmul vieții, pe țărmul unde Guvernul Britanic și *Secolul XIX-lea* sînt departe, acolo, cu ceaiul și țigaretele lor"...

Cuhack, Martie 1893.

„Dacă vom începe să dăm prea multă importanță aplauzelor Englejilor, va trebui să ne lepădăm de multe lucruri care sînt bune la noi și să primim dela ei multe lucruri rele... Conștient sau fără voia noastră, vom trebui să ne roadem viața, s'o micșorăm după măsura minților care ne vor aplauda... Atunci, apostrofindu-mă pe mine însumi, îmi zic: „O, vas-de-lut! depărtează-te de Vasul-de-fier! De s'ar repezi la tine furios sau de te-ar bate pe spate încetinel, în semn de protecție — atunci te-ai năruit de-abinelea. Inspiră-te, te rog, din sfaturile înțelepte ale bătrînului Esope—și păstrează-ți depărtarea"...

Crezind în reîncarnări viitoare, Tagore, contemplind odată depe țărmul tăcut al Bengalului, tresare: „cea mai mare teamă a mea, este să renasc în Europa! In adevăr, acolo nu mă voiu putea odihni, ca în acest moment, deschizîndu-mi întreaga ființă spre infinitul acesta, de-acolo, sus; în Europa „risc serios să fiu chemat la ordine, dacă m'aș culca niței pe pămînt".

...„In Europa, omul e atît de complex și domină totul într'atît, că animalul nu e pentru el decît un animal. Pentru Indieni, nu e deloc stranie ideia că sufletul transmigrează dela animal la om și dela om la animal—așa că mila pentru făpturile simțitoare n'a fost isgonită din scrierile noastre, ca fiind o exagerare sentimentală"...

...„Noi, Indienii, trăim subt „regula Nopții". Sîntem cufundați în Veșnicie, în Unicul. Melodiile noastre trebuesc cintate de fiecare, singur, pentru sine însuși; ele ne înalță ducîndu-ne dincolo de lumea de toate zilele, spre țărî-mul singuratec unde rămînem departe de orice. Muzica Europenilor e făcută pentru mulțimea care joacă și pe care o tîrăște spre toate culmile bucuriei și spre toate prăpastiile durerii omenești..."

L'Amérique (Octombre 1920).

In țara gigantomachiei industriale, natura pare că se armonizează cu „sgîrie norii" cu 50 etaje și cu furnalele de sute de metri.

In California, cu toată exploatarea intensivă, mai dăinuesc pe o întindere de 1800 klm. patrați între Nord-Estul Californiei și golful Monterey, acele păduri de *sequoia* care prezintă una din cele mai mărețe priveliști naturale. Născuți în cursul perioadei terțiare, acești copaci au supraviețuit tuturor schimbărilor geologice ale pămîntului, sfidînd ghețarii ce coborau din Nord. Vîrsta lor variază între patru până la 20 de veacuri, iar sînt arbori care durează de 40 de veacuri. Baza lor ajunge

pînă la o circonferinţă de 25 metri iar înălţimea lor trece de 150 metri. Ca să ne închipuim imensitatea lor, nişte fotografii ne arată un sequoia crescut în mijlocul unei şosele; o scorbură naturală sau un tunel tăiat anume prin baza trunchiului, lasă să treacă prin el automobilele şi trăsurile. Iar dealungul trunchiului unui sequoia doborît, un automobil poate merge caşi pe o şosea.

O pădure de sequoia prezintă cel mai impozant aspect. Comparaţia cu o catedrală e prea slabă, căci omul n'a înălţat astfel de coloane colosale, care străpung norii. Dar devastarea acestor păduri ne aminteşte revolta filozofului estet Ruskin care ura industria ce poceşte şi despoiază natura: Cu toate avantagiile lemnului de sequoia care are întrebuinţările cele mai delicate şi variate, deoarece el rezistă la foc şi la umezeală, nu-şi schimbă forma şi nu putrezeşte s'a ivit în America o „Ligă pentru protecţiunea sequoiei" care strînge enorme capitaluri pentru a răscumpăra dela proprietarii particulari aceste păduri unice în lume. S'au şi pregătit planurile parcurilor viitoare care vor atrage „publicul" deprins cu fade „staţiuni climaterice". Dar cîştigul va fi al celor pentru care natura nu e destinată numai pentru societăţile anonime gata să exploateze şi să coteze la o bursă orice frumuseţe firească şi inestimabilă.

Die Zukunft (No. 2, 1920).

Revista vigurosului şi cunoscutului polemist politic şi social *Maximilian Harden*, e acum în anul 29-lea. Scrisă în întregime de el, ne prezintă uneori şi articolele amicilor săi, ce nu distonează cu atmosfera severă şi cu luciditatea niciodată obosită a bătrînului luptător solitar.

Cercetînd într'o serie de articole sociale ultimele evenimente revoluţionare, Harden încheie: „Socialismul vrea jertfe..." Revoluţia trebue să fie lentă, sigură, evolutivă. Ea se foloseşte însă de secure. Suveranitatea capitalistă tinde spre dispariţie, dar din etapă în etapă, acumulînd forţele politice şi economice care vor trece pe nesimţite în mînile producătorilor organizaţi, dacă ei nu s'ar grăbi să distrugă opera capitalistă — distruca s'o... reînceapă cu mult mai multe osteneli şi conflicte sîngeroase.

După Democraţie lucrătorii au scris pe steagurile lor Dictatura, după Parlamente — Statuturile, după liberalism — disciplina, după individualism — solidaritatea, după biruri directe — biruri indirecte. Dar toate acestea pot fi simple vorbe sau realităţi mai rele decît cele înlocuite, dacă lucrătorii se lasă stăpîniţi de cîţiva potentaţi fără sceptru, dacă din mijlocul lor nu se ivesc conducători adevăraţi — şi mai ales dacă mulţimea muncitoare nu ajunge la acea renaştere spirituală prin care să se ridice deasupra stăpînitorilor capitalişti. Ei pot aceasta: dar încet. Graba sporeşte inutil suferinţa actuală. Lipsa de lucru se datoreşte şi muncitorilor. Cu toate lipsurile lor, încă n'au ajuns în Germania *la acea hotărîre* conştientă de a nu pune munca şi capitalul în serviciul atîtor lucruri inutile, luxoase sau ucigaşe. Pe lîngă idealuri politice, muncitorii trebue să aibă şi acea pricepere economică organizînd importul şi exportul care vor aduce un echilibru, mult mai repede decît oricîte revoluţii zorite şi sîngeroase.

Arhiv für Geschite der Phylosophie (Heft 3—4). *Dcoilis*: „Leibnitz la Paris". Cînd Leibnitz, marele filozof, sosi pentru prima dată la Paris, era un tînăr de 26 de ani. De statură mijlocie, era puţin adus de spate, slab şi palid. Vederea îi era mioapă şi vocea slabă. In urma unor friguri, purta dela 20 de ani o enormă perucă, spre a-i ascunde complecta pleşuvie. In societate nu era îndemînatic, se vedea că are cunoştinţi vaste şi că e un om cumsecade, dar inteligenţa lui nu strălucea la prima vedere. Vorbea puţin, greoiu şi căuta expresiile concrete şi figurate. Era de o mare libertate de spirit şi de o direcţie utilitaristă.

La Paris venise ca trimes al contelui de Boinbourg, cu scopul de a abate pe Ludovic al XIV dela un războiu încontra Germaniei şi

Olandei, îndreptîndu-l, în schimb, într'o expediţie în Egipet. Venind prea tîrziu la Paris, misiunea lui nu putea să reuşească. Ii rămase celelalte scopuri. Avea deci să înveţe limba şi viaţa franceză, să cunoască pe oamenii mari care pe atunci erau la Paris mai mult decît aiurea, să se perfecţioneze în politică, economie politică, ştiinţi, literatură şi filozofie. Făcu între timp un voiaj în Anglia şi altul în provincie. Căută să se poată întreţine în Franţa; dar, nereuşind pînă în cele din urmă, plecă în serviciului ducelui de Brunswick. La Paris veni în 1672 şi părăsi Parisul la 1676.

Oesterreichische Rundschau (Heft 3). *Dr. Kaindl*: **Politica externă a Austriei, dela 1866.** Austria a fost adesea acuzată de a fi făcut politică în folosul său, desigur, dar şi pe socoteala Germaniei, primejduind-o mereu. S'a zis că mai bine ar fi fost ca Germanii din Austria să *se fi unit* cu Germania, şi restul imperiului austriac să *fi fost lăsat* la voia Rusiei. Acuzaţiile capătă însemnătate, căci ele vin dela personalităţi ca acela a rectorului universităţii din Berlin, şi au produs în imperiul german, sau republică, o oarecare rezervă faţă de Austria.

Profesorul universitar Kaindl îşi propune să arăte că şi Austria a avut mult de suferit dela Germania. Scopul este ca, recunoscîndu-se vinele reciproce, să se lege legături mai strînse în vederea alipirii celor două ţări.

Dela începutul ei, Austria a fost o fortăreaţă înaintată a germanismului şi, deci, a suferit pentru dînsul. Avarii, Ungurii, Mongolii, Turcii, şi mai tîrziu, Slavii şi Latinii s'au lovit de Austria. Forţa Austriei ar fi trebuit crescută, dar lupta pentru întîietate a Prusiei a reuşit, dimpotrivă, să o slăbească. Deja din timpul războiului Crimeii, ura Prusiei a stricat mult puterii austriace, contribuind la izolarea ei şi la zguduirea politicei ei orientale. Asta, atrage atenţia Kaindl, n'a fost pînă acuma îndeajuns remarcat. In 1859 Prusia a întîrziat cu ajutorul de dat Austriei, ceiace a dus la pierderea Lombardiei. In 1866, în războiul fratricid dintre Prusia şi Austria, Italia cîştigă dela Austria Veneţia, şi cel care pierde mai mult nu e Austria, ci germanismul. Căci prin pierderea Veneţiei era ameninţat şi contactul germanismului cu Mediterana. Generalul Radowitz spusese în întrunirea naţională din Francfurt, 1848, că Triestul şi Dalmaţia nu pot fi mult timp menţinute fără de Veneţia. Dela 1866, dela desfacerea Austriei de Germania, politica austriacă deveni şi mai grea, căci populaţiile străine tinseră la independenţă şi la unirea cu statele conaţionale vecine. In 1879, Austria se leagă prin tratat de alianţă cu imperiul german, care a fost de folos, dar a avut şi altfel dezavantaje pentru Austria. Duşmanii Austriei erau Italia şi Rusia; şi, cu toate acestea, ea trebui, în profitul Germaniei, să facă mari concesii şi Rusiei şi Italiei. Germania se temea de revanşa Franţei şi de aceia căuta să o izoleze, atrăgînd Rusia şi Italia. Rusia căpătă preponderanţă în Bulgaria şi Constantinopol, iar Italia căpătă dreptul la compensaţii în cazul cînd Austria ar înainta în Balcani. Venirea la 1866 a lui Carol în principatele dunărene, deveni o primejdie pentru teritoriile locuite de Romîni din Austro-Ungaria, şi totuşi era sprijinită de Bismarck. In 1908 Germania fu alături de Austria, dar cu cîte reproşuri! Să se mai adauge că alianţa Austriei cu Germania a deslănţuit ura populaţiilor slave interne, care acuzau Austria de fanatism german şi de antislavism. Războiul trecut nu poate fi aruncat asupra Austriei. „Este notoriu că propria cauză a războiului a fost încordarea dintre Anglia şi Germania". Şi dacă Austria a fost împărţită, cauza este de căutat în ura Antantei contra Germaniei. Din lăcomia de întîietate a Prusiei, germanismul a pierdut un aşa de larg teren de muncă, colonizare şi de trecere la marea Neagră.

Ostland. „revistă pentru cultura Germanilor de Răsărit" dela Sibiu, cuprinde în numărul său de pe Noemvrie şi un apel al d-lui *Emil Isac* către scriitorii, către publiciştii germani din Romî-

tia. Prin izolarea în care au trăit scriitorii romîni și germeni în genere, grație împrejurărilor politice neprielnice — căci publicistul romîn se referă mai mult la raporturile trecute din Ungaria — au făcut să dăuneze culturii celor două popoare. Dar această izolare în viața sufletească a două popoare, care de acum sînt unite pentru totdeauna să-și trăiască viața împreună între granițele Romîniei, ar mai aduce în plus, pe viitor, și un serviciu reacțiunii.

Până azi, în împrejurări turburi, neprielnice, conlucrarea scriitorilor germani cu romîni pentru idealul comun al frumosului era grea și orice pas săvîrșit dintr'o parte ori alta pe acest t.ren ar fi deșteptat neîncredere și bănueli în mijlocul maselor. Azi situația este alta și intelectualii, publiciștii romîni nu mai pot fi indiferenți pentru ceeace produc pe teren literar-cultural confrații lor germeni din Romînia. O nesocotire a valorilor culturale a raselor minoritare din Romînia ar însemna o izolare voită, pornind dela o ambiție șovinistă dăunătoare.

Prin traduceri, mai întâiu, se poate face în mod direct schimbul ideilor civilizatoare ce se găsesc în literatura și cultura fiecărui popor; căci menținerea raporturilor culturale de pînă acum nu este nimănui și la nimic folositoare. Scriitorii trebue să se însuflețească de idee: trebue intronat respectul operelor de artă, oricare ar fi originea lor; scriitorii de orice rasă ai Romîniei au obligația să intronese respectul culturii. Și dintr'o parte și din alta, *publiciștii* sînt vinovați că pe deoparte literaturile popoarelor Germane și Maghiare sînt puțin citite la noi și că pe de alta între Germanii și Maghiarii din Romînia nu are căutare un Eminescu, un Coșbuc ori Vlăhuță, că nu este gustată, că este chiar necunoscută opera dramatică a lui Caragiale.

Redacția revistei, la rîndu-i, salută inițiativa publicistului romîn. Cînd însă este vorba de mijloace, redacția, dupăce îmbrățișează ideia traducerilor, mărturisește și un sentiment de teamă: dîndu-se o prea mare extenziune traducerilor s'ar putea atinge, s'ar putea influența caracterul propriu, individualitatea minorității germane din Romînia.

Socotim că un popor ca cel german, cu cultura și literatura pe care o are, nu trebue să fie stăpînit de o asemenea teamă, oricît ar fi el de „minoritate" la noi.

Dar noi primim chiar și cu această teamă mîna care ni se întinde și-așteptăm.

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA.

H. Vaganay, *L'Astré d'Honoré d'Urfé*, publié par., I-re partie, livre I–IV, Stras ourg Heitz.

E celebrul roman, părintele tuturor istoriilor de aventuri galante, născut subt inspirația pastoralelor italiene, devenit rarisim și republicat azi în Biblioteca romanica.

La Rochefoucauld, *Réflexions ou Sentences et Maximes morales*, Crès.

O ediție splendidă ca technică și aspect; ea cuprinde și maximele lăsate afară și toată corespondența grupului: La Rochefoucauld, D-na de Sablé, D-na de La Fayette, Abatele d'Ailly, etc.

Robert Randau, *Des fantaisies sur l'éternel*, „Edition du Livre Mensuel".

Un volum de o delicioasă ironie; personagii din mitologie și biblie apar, vorbesc, cugetă, cași cum ar fi niște ființe din zilele noastre puse în împrejurări analoage.

Georges Duhamel, *Guerre et Litterature*, A. Monnier.

Ideia esențială: artistul crează viața. Dacă Xenofon n'ar fi existat, n'ar exista pentru noi Retragerea celor zece mii, cum n'ar trăi nici amintirea ultimului războiu, de n'ar fi fixată de scriitori.

Paul Bourget, *Annomalies* (Plon-Nourrit).

O serie de zece nuvele, în care Paul Bourget ne prezintă, analizîndu-le, cazuri patologice, vădite sau de-abia vizibile.

Colette, *Chéri* (Fayard).

Autoarea, într'un stil elegant, dă unui subiect mărunt perspectivele unei nuvele de primul rang. Feminitatea operei atrage și încîntă.

François Mauriac, *La chair et le sang* (Emile-Paul).

Cel mai bun roman al d-lui Mauriac: viața unui seminarist care, sedus de păcatul cel mare, părăsește cariera religioasă, și se întoarce acasă, la țară — unde dă învățătură unor tineri din aceleași locuri.

René Ghil, *Les Images du Monde* (II) (Figuière et C-ie); *La Tradition de Poésie Scientifique* (Soc. littéraire de France).

In aceste volume René Ghil expune interesante păreri asupra poeziei didactice și științifice.

Charles-Théophile Féret, Raymond Pastal, etc., *Anthologie critique des poètes normands de 1900 a 1920* (Garnier).

Această antologie cuprinde și studii relative la sufletul normand și la istoria literaturii normande. Unul dintre autori crede că industrialismul amenință să înăbușe forța originală de creație a Normanzilor.

Drieux La Rochelle, *Fond de Cantine* (Edit. Nouvelle Revue Française).

O colecție de versuri, în care se reflectă frămîntările ultimilor ani de războae și revoluți.

Jules Laforgue, *Chroniques parisiennes, ennuis non rimés* (La Connaissance).

Cronicile răzlețe ale lui Laforgue, adunate în acest volum, deși privesc evenimente trecute, — se citesc cu plăcere, mulțumită modului cum sînt redate.

Pierre Mille, *Histoires exotiques et merveilleuses* (Ferenczi, éditeur).

Douăsprezece istorisiri, culese din tradiția orală, — mai ales din provincie, — din *folklor*-ul evreesc, colonial și musulman. Ele sînt po-

vestile atractiv, ornate de idei generale.

A. t'Serstevens, *Un Apostol*, Albin Michel.

Istoria sinistră și cinică plină de humor și satiră a unui umanitar, ce fundează o colonie agricolă unde totul va fi în comun și nu se va cumpăra nimic dela burghezi.

André Gide, *La symphonie pastorale*, Nouvelle Revue française.

Un pastor protestant primește în casă o copilă oarbă, pe care o educă și de care se înamorează. Dar fata iubește pe fiul pastorului și, neîndrăznind să aleagă, se sinucide.

Maurice Dekobra, *Prince ou pitre*.

Istoria amuzantă a unui prinț ce se face om de rînd pentru a-și păstra fața de popor libertatea sa de om.

ŞTIINŢĂ.

Keith Lucas, *La Conduction de l'influxe nerveux*, traduit de l'anglais par Georges Matisse. Gauthier-Villars.

Şapte lecții propuse la University College, în Londra. Studiul matematic al chestiunii e dus departe, însă asupra naturii însăși a influxului nervos nu știm aproape nimic.

Lazare Spallanzani, *Observations et expériences faites sur les animalcules des infusions*, Gauthier-Villars.

E o reeditare a unuia din cei mai mari naturaliști din veacul al XVIII. La 1780 studiile abatelui Spallanzani aduceau o metodă nouă, îndrăzneală de vederi și rezultate surprinzătoare: respirația, circulația singelui, digestia, generația.

F. Picard, *Contribution à l'étude du peuplement d'un végétal: la phaune entomologique du figuier*, Thèse de la Faculté de Sciences de Paris.

Contrar ideilor lui Cuénot, stabilește, bazat pe atracțiile și repulziile chimice, că cu cît un spațiu e mai gol cu atît se populeaza mai greu și viceversa.

ISTORIE.

Jaques Debussy, *L'Impératrice Eugénie*, Pierre Laffitte et C-ie.

Volum cu un bogat material informativ, scris cu vervă și plin de anecdote interesante.

Augustin Filon, *Souvenirs de l'Impératrice Eugénie*, Calmann-Lévy.

Carte de bună credință, scrisă de un om cinstit și care a împărtășit viața personagiilor de care vorbește; a fost perceptorul prințului imperial.

MEDICINĂ

Dr. Albert Brousseau, *Essais sur la Peur aux armées*, 1914-1918, Thèse. Paris, 1920.

Definește și deosebește frica normală de cea patologică, îi studiază mecanismul psicologic și indică tratarea și profilaxia.

G. J. Witkowski, *La génération humaine*, A. Maloine.

Foarte interesant pentru profani. Iată capitolele: Structura organelor genitale, funcția lor, fecundația, sarcina, naşterea, alăptarea.

FILOZOFIE

Agostino Gemelli, *Religione e Scienza*, Milano, Soc. Edit. „Vita e Penziero" 1920. 9.75 lire.

Autorul, profesor de Psichologie Experimentală la Academia Ştiințifică-Literară din Milano, face o expunere a raportului dintre știință și religie, aruncînd lumină nouă asupra problemei.

SOCIOLOGIE

Enrico Corradini, *Pagine degli Anni Sacri*, F-lli Treves, Milano, 1920, ı lire.

Autorul trece în revistă perioada istorică dela 1915 până azi, examinînd viața națională italiană subt aspectul moral, economic, social și politic; scrierea tinde la formarea unei uniri mai trainice în sinul societății italiene și unei conștiințe mai luminate în statul italian.

CRITICA ARTISTICĂ

Ugo Ojetti, *I nani tra le colonne*, Milano, F-lli Treves, 1920, In-16, 284 pg., 6 li e.

Culegere de articole scrise de acest original critic de artă, prin cotidiane și ebdomadare în timpul războiului. Următoarea frază din prefață, explică repede sensul titlului, și în parte conținutul cărții: „Arta antică, dela cea preistorică până la Canova... strivește pe cei ce se apropie și se confruntă cu ea: piticii între colonade". Atacă cu predilecție biurocrația guvernativă, dăunătoare avîntului artelor.

Ettore Romagnoli, *Musica italiana e Musica tedesca*, Milano, 1920, F-lli Treves, In-16, pg. 50, 2 lire. (No. 73 din coll. „Pagine dell'Ora").

Studiu apreciabil asupra muzicei italiene, comparată cu cea germană, lipsit de prejudecăți și de rătăciri pătimașe.

Adolfo Venturi, *Leonardo da Vinci pittore*, Bologna, N. Zanichelli, 1920, in-16, cu multe ilustrațiuni, 3 lire.

(Face parte din Colecția de Publicațiuni ale Institutului de Studii Vinciane din Roma). Autorul, — specialisat în materie, reușește să dea o completă sinteză a evoluției artei vinciane, în ce are ea mai caracteristic, — relativ cu epoca, și în ce are ea mai genial, — relativ cu artistul.

PEDAGOGIE

Les Compagnons, *L'Université nouvelle; les applications de la doctrine*, Fischbacher.

Opera unui grup de profesori tineri, ce vor să reîntinerească edificiul pedagogic francez; susțin ideia școalei unice, care să șteargă contrastele dintre învățămîntul primar, secundar și superior.

Jean Desthieux, *Les Crânes bourrés*, Rennaissance du Livre.

Educația și instrucția să fie hotărît regională, să dezvolte în elevi iubirea solului natal, să-i fixeze la fermele și atelierele regiunii. Învățămîntul să fie practic. Același scop să fie urmărit și de licee și de universități.

ETNOGRAFIE

Jean Brunhes, *Géographie Humaine de la France*, Plon-Nourrit.

E o combinație de geografie și etnografie; scopul metodologic e de a arăta pe om în dependența naturii.

A. H. Keane, *Man Past and Present*, Cambridge - University Press.

E o nouă ediție a acestui manual de etnografie. Tipurile antropologice, repartizate în 16 planșe, sînt bine alese. Notele bibliografice sînt complecte, unele adevărate mici tratate critice.

James Georges Frazer, *Les Origines magiques de la Royauté*, Geuthner, Paris.

In civilizațiile primitive regele nu este stăpînul supușilor săi, ci robul sau simbolul lor, responsabil și de fenomenele naturale (ploae, secetă, grindină etc.) și de cele sociale (justiție, vrăjitorie, războiu, comerț, etc.).

J. B. Bury, *The Idea of Progress, an Inquiry into its Origin and Growth*, Mac Millan, Londra.

Autorul analizează deosebitele teorii ale progresului și arată raportul dintre ele. In genere este progres în unele domenii, nu este în altele, de pildă în inteligență: omul preistoric e tot așa de inteligent ca și omul mijlociu actual.

Compilator

BIBLIOGRAFIE

I. I. Mironescu, *Oameni și Vremuri*, 1920. Iași, Prețul 10 lei.
G. Galaction, *Răboji pe bradul verde*, 1920, Iași, Prețul 9 le.
Demostene Botez, *Floarea Pămîntului*, 1920, Iași, Prețul 10 lei.
Andreas Latzko, *Oamenii în războiu*, 1920, Iași, Prețul 8 lei.
Romulus Cioflec, *Lacrimi călătoare*, 1920, Iaș, Prețul 10 lei.
W. de Kotzebue, *Din Moldova*, 1920, Iași, Prețul 10 lei.
Mihai Codreanu, *Cîntecul Deșertăciunii*, 1920, Iași, Pr țul 10 lei.
E. Daenell, *Statele-Unite din America*, 1920, Ia-i, Prețul 8 lei.
Caragiale, *Culegeri Postume*. Colecțiunea „Foi Volante", 1920. Iași, Prețul 2. 50 lei.
C. Dobrogeanu-Gherea, *Poetul țărănimii* (G. Coșbuc), Colecțiunea „Foi Volante", 1920, Iași, Prețul 5 lei.
Anatole France, *Palața Maicei Domnului* și *Mustafa Efendi ajunge Macarie călugărul* de G. Galaction. Colecțiunea „Foi Volante", 1920, Iași, Prețul 2 lei.
M. Sevastos, *Rime sprintene*, Colecțiunea „Foi Volante", 1920, Iași, Prețul 3 lei.
M. Sadoveanu, *In amintirea lui Creangă*, Colecțiunea „Foi Volante", 1920, Iași, Prețul 3 lei.
M. Lermontov, *Demonul*. „Colecțiunea „Foi Volante", 1920, Iași, Prețul 2 lei.
D. D. Patrașcanu, *Strategie și o escursie de plăcere*, colecțiunea „Foi Volante", Prețul 2 lei.
I. Nădejde, *Dicționar latino-romîn*, 1920, Iași, Prețul 50 lei.
Alexandrina Scurtu, *Sonete*, 1920, București, Prețul 10 lei.
Nicolae I. Antonovici, *Romînia în Războiul European*, 1920, Bîrlad, Prețul 3. 50 lei.
N. T. Ionescu, *Prima aplicațiune a votului obștesc în Romînia*, 1920, București.
V. Cocuz, *Iasum et Castrum Iasi*, 1920 Iași, Prețul 6 lei.
Dr. Zaharie Pop, *Măria Sa Vinarsul*. 1920, Lugoș, Prețul 2.50 lei.
C. Sandu-Aldea, *Călugărenii*, 1920 București. Prețul 12 lei.
Ovid Densușianu, *Flori alese din cîntecele poporului*, 1920. București, Prețul 9 lei.
I. C. Vissarion, *Petre Pîrcălabul* (Roman), 1921, București, Prețul 15 lei.
Silviu Dragomir, Istoria dezrobirii religioase a Romînilor din Ardeal în secolul XVIII, 1920, Sibiu, Prețul 20 lei.
Elena Farago, *Șoaptele amurgului*, 1920, Craiova, Prețul 10 lei.
Dr. N. Căliman, *Cum să ne apărăm sănătatea?*, 1920, București, Prețul 6 lei.
Dem. D. Pașalega, *Ce este arta?* 1920, Craiova, Prețul 3 lei.
Calendarul Gospodarilor, 1921, București, Prețul 5 lei.
Ioan Andrieșescu, Istoria veche și științele ei ajutătoare, 1920, București. Prețul 3. 50 lei.
Alexandru Teodor Stamatiad, *Mărgăritare negre*, 1920, Arad, Prețul 4 lei sau 8 coroane.

Teodor Radu, *De pe pragul morții...*, 1920. Tîrgoviște, Prețul 3 lei.
John Maynard Keynes, *Urmările economice ale păcii*, 1920, București, Prețul 12 lei.
Vasile Alecsandri, *O preumblare în munți* („Pagini alese din Scriitori Romîni" No. 1), 1920, București, Prețul 1 leu.
Ana Conta-Kernbach, *Elemente de Metodică*, 1919, Iași, Prețul 6. 50 lei.
I. C. Filitti, *Prețul pămîntului expropriat*, 1920, Prețul 3 lei.
Calendarul „Glasul Bucovinei" pentru popor, pe anul 1921, Cernăuți, Prețul 8 lei.
Marioti, *Prăbușirea socialismului bolșevic*, 1920, București.
L. Tolstoi, *Povestiri pentru copii*, Trad. de A. Toma, cu 20 ilustrații în culori de M. Teișanu, 1920, București.
Ion Minulescu, *Măști de bronz și lampioane de porțelan*, 1920, București, Prețul 8 lei.

Biblioteca copiilor și a tinerimii, No. 7–8, Prețul 1 leu.
Viața Agricolă, No. 22, Prețul 2. 50 lei.
Transilvania, No. 10, Prețul 10 lei.
Sănătatea și „Viața Fericită", No. 5 și 6, Prețul 3 lei.
Cuvîntul liber, No. 45, Prețul 2 lei.
Muzica, No. 12, Prețul 4 lei.
Higiena, No. 138, Prețul 2 lei.
Spitalul, No. 12, Prețul 5 lei.
Biruința, No. 42, Prețul 1. 50 lei.
Revista politică și parlamentară, No. 7.
Hasmonea, No. 7, Prețul 4 lei.
Cultura Creștină, No. 10–11, Prețul 6 lei.
Țara ideală, No. 7.
Economia Națională. No. 10–11.
Industria și Comerțul, No. 2.
Revista Jiului, No. 6.
Umanitatea, No. 6. Prețul 4 lei.
Solidaritatea, No. 7–8, Prețul 5 lei.
Zorile, No. 1, Prețul 3 lei.

Presa Sanitară, București.
Cuvîntul, Brăila.
Patria, Cluj.
Gazeta Transilvaniei, Brașov.
Voința, Cluj.
Romînia, Cluj.
Infrățirea, Cluj.
Dreptatea, Chișinău.
Curierul Israelit, București.
Universul, București.
Mîntuirea, București.
Socialismul, București.
Curierul Ceferist, București.
Glasul Bucovinei, Cernăuți.
Țara Nouă, București.
Luptătorul, București.
Dacia, București.
Renașterea Romînă, București.
Foaia Gospodinelor, Piatra-Neamț.
Țara, Timișoara.
Foaia Diecezană, Caransebeș.

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcţia revistei, au scopul să dea cetitorului, subt o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Antrenare (Dela jocurile olimpice).

— Dacă s'ar şti că mi-am grefat glande thyroide de broască...
(Le Rire)

Criza de locuinţe.

— Cu lipsa asta de camere de hotel, nu mai am cel puţin nevoie să-mi mai fac reproşuri, cînd îmi petrec în voiaj nopţile la o damă galantă. *(Simplicissimus)*

Lipsă de materii prime.

— Imi permiteţi să întrebuinţez şi eu după D-voastră funia?
(Simplicissimus).

Legea de încurajarea natalităţii.

— La 6 Martie a. c. se va face catagrafia.
— In patru luni! Poftim, norocul nostru: nici măcar timpul necesar să ne complectăm duzina! *(Le Rire).*

Bolşevismul.

— Dacă nu eşti cuminte să ştii c'aduc bolşevicul!...
— Nu ştii, tatae, că asta nu mai prinde... *(Les Hommes du jour,* — după Revue Mondiale).

Inflaţiunea.

— Aşa, acum am exact un milion. Dintr'asta trei sferturi se duc pentru chirie şi încălzit, iar cu restul îmi cumpăr o bucăţică de brînză *(Simplicissimus).*

Dadaismul.

— Pardon, ordonanţele pentru distribuirea laptelui privesc numai copiii până la trei ani.
— Mă rog, eu sînt dadaist. *(Simplicissimus)*

Diplomaţie.

Mama. — Ce-are să spue lumea văzînd pe neruşinatul acela de locotenent sărutîndu-te pe chei, în faţa tuturor?

Fata. — Dragă mamă, l-am sărutat şi eu. Aşa are să'şi crează că sîntem neamuri. *(Kasper Stockolm, după Jugend).*

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI XLIV

(Anul XII, Numerele 7, 8, 9 şi 10)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate.

III. Note pe marginea cărților.

IV. Cronici

V. Miscellanea

VI. Recenzii

VII. Revista Revistelor